

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
BOSHLANG'ICH TA'LIM kafedrası

**“Ta’lim tizimini rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari: dolzarbligi,
muammolari va istiqbollari” mavzusidagi**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

КАРШИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
кафедра НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ на
тему

**“Современные тенденции развития системы образования: актуальность,
проблемы и перспективы”**

KARSHI STATE UNIVERSITY
department OF PRIMARY EDUCATION
INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the
theme

**“Modern trends in the development of the education system: relevance,
problems and prospects”**

Qarshi – 2024

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

**TA’LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING
ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: DOLZARBLIGI,
MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI**

**Xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari
2024 yil 26-27- aprel**

QARSHI-2024

To'plamda xorijiy davlatlar olimlari, respublikamiz professor –o'qituvchilari, yosh olimlar, magistrlar va talabalarining ilmiy-tadqiqot ishlari natijasida yozilgan materiallar kiritilgan.

В сборнике вошли материалынаучно-исследовательских работ,написанные зарубежными учеными, профессорами и преподавателями нашей страны, молодыми учеными, магистрами и студентами.

The collection includes materials of research papers written by foreign scientists, professors and teachers of our country, young scientists, masters and students.

Tahrir hay'ati:

Nabiyev D.X Qarshi davlat universiteti rektori, professor
Shodiyev R.D. Boshlang'ich ta'lim kafedrasini mudiri, professor

Tashkiliy qo'mita a'zolari:

Nabiyev D.X Qarshi davlat universiteti rektori, professor, rais
Shodiyev R.D. Boshlang'ich ta'lim kafedrasini mudiri, professor, rais o'rinbosari

Tashkiliy qo'mita a'zolari

Bekpo'latov I.R. Qarshi davlat universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, dotsent;
Xolmuradov A.E Qarshi davlat universiteti o'quv ishlari bo'yicha prorektor, professor.
Yuldoshev I.A. Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakul'teti dekani;
Nurullayeva Sh.O' Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini professori;
Kekiyeva Z.O. "Qalmaq davlat universiteti" Federal davlat byudjeti oliy ta'lim muassasasi Pedagogika va biologiya fakulteti dekani, Psixologiya kafedrasini professori;
Aslonova O.P. Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini dotsenti;
Choriyeva F.A. Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini dotsenti;
Yoziyeva U.L Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini dotsenti;
Kazakova M.K. Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini dotsenti;
Yarmanova Y.B. Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini dotsenti;
Yuldashev S.N. Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini dotsenti;
Yo'ldoshev J.T. Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini dotsenti;
Berdiyev B.R. Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini dotsenti;
Ergashev N.G'. Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti, Axborot texnologiyalari kafedrasini professori v.b;
Davronov Sh.R. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Qarshi filiali, Axborot texnologiyalarining dasturiy ta'minoti kafedrasini dotsenti;
Rajabov A.U. Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini dotsenti;
Tirkashov M.S. Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini katta o'qituvchisi;
Umirov A.A Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasini katta o'qituvchisi.

KIRISH

МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ДИВЕРСИФИКАЦИИ

Набиев Д.Х.

Ректор Каршинского государственного университета

Доктор экономических наук, профессор

Интегративные процессы высшей школы отражаются в диверсифицированной многоуровневой модели высшего образования, в том числе и в создании регионального университетского комплекса. Диверсификация образования в современном научном дискурсе рассматривается как принцип структурирования системы образования, тождественный принципу вариативности, т. е. дающий право образовательному учреждению максимально учитывать запрос социума на предоставление образовательных услуг, разработку образовательных программ для разных типов и видов образовательных учреждений.

Трансформационные процессы в мировом сообществе связаны с титаническими сдвигами при переходе от техногенной к антропогенной цивилизации, доминированием гуманистической парадигмы в теории и практике высшего образования, что приобретает черты одного из базовых принципов становления гуманистической личности. Интегративные процессы российской высшей школы актуализировались в начале 2000-х гг. в связи с вхождением в европейское образовательное пространство в контексте ратификации основных положений Болонского процесса, что дало импульс в применении новой идеологии в высшем образовании на основе компетентностного подхода, реструктуризации сложившейся системы подготовки специалистов в контексте диверсифицированной многоуровневой модели высшего образования.

Оно становится многовариативным и многомоделным, что характеризуется институционально-организационными изменениями, основополагающую роль в которых играет принцип диверсификации высшего образования, в том числе и в создании регионального университетского комплекса.

В постнеклассическом обществе узкопрофессиональная подготовка специалиста уже не отвечает требованиям времени, важным измерителем профессиональных компетенций выпускника вуза становится его личная культура [1].

Структурируя целостный портрет будущего специалиста – интеллигента, ученые едины во мнении о том, что человек, получивший высшее образование, должен обладать качествами культурной личности, т. е. свободы, гуманизма,

быть духовной личностью, в выборе своей жизненной траектории ориентироваться на ценности как мировой, так и национальной культуры, способной к творческой самореализации в мире культурных ценностей, к адаптации в изменяющейся социокультурной среде [2].

Вместе с тем необходимо указать, что высшее образование перестает быть только трансформатором и источником профессиональных и фундаментальных знаний. В нем весьма мощно проявляются мировые тенденции развития высшего образования, к которым можно отнести такие, как глобализация, регионализация, диверсификация, информатизация, фундаментализация, гуманитаризация, непрерывность и т. п., в том числе и рассмотрение качества высшего образования через призму интегративного индикатора конкурентоспособности как отдельного индивида, так и экономического и культурного потенциала развития страны. В связи с этим возникает потребность в создании качественно новой системы профессиональной кластеризации в условиях диверсификации высшего образования. Как показал контент-анализ исследований по данной проблематике, динамичная массивная и диверсификация высшего образования неизбежно вызывает конфликт между традиционно сложившимися и утвердившими себя принципами, и ценностями университетского образования и этими новыми социокультурными явлениями.

Как утверждает Г. Р. Ситдикова, впервые термин «диверсификация» начал использоваться в экономике в 50-х годах XX века как процесс переназначения ресурсов в другие сферы, как вид рыночной стратегии, рассчитанной на другие рынки; меры разнообразия в совокупности; принцип деятельности банковских, инвестиционных компаний и фондов; важная инвестиционная концепция (снижение риска инвестиционного портфеля без снижения доходности); один из практических способов достижения стабильности функционирования бизнеса [2].

Диверсификация образования в современном научном дискурсе рассматривается как принцип структурирования системы образования, тождественный принципу вариативности, т. е. дающий право образовательному учреждению максимально учитывать запрос социума на предоставление образовательных услуг, разработку образовательных программ, обеспечивающих разные типы и виды образовательных учреждений.

Ученые М. С. Якушкина, М. Р. Илакавичус, Л. П. Будаи утверждают, что «сегодня сформирована потребность в создании качественно новой – диверсифицированной системы образования личности. А это значит, что диверсификация становится необходимым условием построения системы неформального образования» [2].

Диверсификация системы образования предстает как процесс, обеспечивающий дифференциацию и разнообразие типов и видов образовательных учреждений, его многоуровневости, большого набора образовательных услуг, расширение ассортимента видов деятельности, появление новых форм и функций, ранее не свойственных образовательной системе. Вместе с тем, диверсификация рассматривается и как целостное педагогическое явление, в котором не только формируются стратегические направления развития и трансформации образовательных учреждений, но происходят процессы стратегирования непрерывного образования в области образовательной политики, структурирования нового содержания образовательных программ, образовательных технологий, форм обучения, образовательных услуг.

Предлагаемая организация образования предполагает наличие возможности для каждого студента выстраивать индивидуальную образовательную траекторию и вести квалифицированный диалог по той или иной отрасли знания или проблеме не только с педагогом – специалистом. Она обеспечивает возможность диалога студентов разных курсов, разных структурных подразделений, наконец, разных учебных заведений и т. д.

Диверсификация профессионального образования расширила ассортимент образовательных услуг посредством образовательных программ, обусловила экономическую стабильность и конъюнктуру образовательным учреждениям за счет эффективного маневрирования ресурсами в рамках модернизационных процессов, обуславливающих формирование инновационного образовательного учреждения.

В то же время, М.Э.Мангер, классифицируя диверсификацию на горизонтальную, концентрическую и многоуровневую, наполняет новыми смыслами формы диверсификации. Так, горизонтальная диверсификация – расширяет сферу деятельности отрасли или предприятия; концентрическая – открывает возможность к пополнению ассортимента новыми товарами и услугами, инновационными технологиями [2];

Многоуровневая – представляет собой комбинированное пополнение ассортимента товаров и услуг изделиями принципиально нового класса [2].

Каждая образовательная система может объединять свои элементы на различных основаниях, но эффективно существовать и функционировать в качестве единого целостного культурно – образовательного пространства она может лишь тогда, когда содержит в себе инварианты, общие для всех систем. Понимание этого положения актуализирует проблему корпоративной культуры как феномена, связующего многоуровневую и разновеликую по соотнесенности

составляющих ее элементов образовательную систему университетского комплекса.

I SHO‘BA

XALQARO VA MAHALLIY TENDENSIYALAR ASOSIDA UMUMIY TA’LIMNING DOLZARBLIGINI ASOSLASH VA UNING SIFATINI TA’MINLASH

BO‘LAJAK FIZIKA FANI O‘QITUVCHISINING O‘QUV-TADQIQOT FAOLIYATINI LOYIHALASHGA TAYYORLASH SHART-SHAROITLARI

I. Bekpulatov

Qarshi davlat universiteti

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak fizika o‘qituvchilarining o‘quv faoliyati hamda tadqiqiy faoliyat jarayoniga tizimli tayyorlash muammosi haqida fikr bildirilgan. Shuningdek, kasbiy sohaga oid standartlarda pedagogning mehnat faoliyati davomida nazarda tutilgan asosiy funksiyalari keltirib o‘tilgan. YA’ni pedagog “ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonlarini loyihalash va amaliyotga joriy etish”, “asosiy umumta’lim dasturlarini loyihalash va amaliyotga joriy etish” kabi funksiyalarni bajarishi lozimligi belgilab o‘tilgan.

Kalit so‘zlar; o‘quv, tadqiqot, loyiha, model, pedagogik loyihalashtirish.

Hozirgi davrda loyihalash faoliyati o‘qituvchining birlamchi vazifalari qatorida e’tirof etilmoqda. Bu e’tirof mamlakatimiz ta’lim tizimining meyoriy-huquqiy hujjatlarida o‘z ifodasini topgan hamda Oliy ta’lim Davlat ta’lim standartlarining “Pedagogik ta’lim” bo‘limida belgilab qo‘yilgan.

Oliy ta’lim Davlat ta’lim standartlarida “Pedagogik ta’lim” yo‘nalishi bakalavriat darajasidagi singari, magistratura darajasi uchun ham pedagoglar tayyor bo‘lib borishi lozim bo‘lgan asosiy faoliyat turlaridan biri sifatida loyihalash faoliyati ko‘rsatib o‘tiladi. “Pedagogik ta’lim” yo‘nalishi bo‘yicha bakalavriat va magistratura darajasidagi bitiruvchilar:

- ta’lim dasturlari mundarijasini;
- o‘quvchilarning individual ta’lim yo‘nalishlarini;
- o‘z kasbiy rivojlanish trayektoriyalarini loyihalashtira olish kabi fazilatlarga ega bo‘lishi asosiy talablardan biri sifatida belgilab qo‘yilgan.

Bundan tashqari, pedagogik ta’lim yo‘nalishi magistratlari:

- o‘quv fanlarining mundarijasini;
- o‘qitish sifatini nazorat qilishning shakl va usullarini;
- ta’lim jarayonining sifatini ta’min etishga qaratilgan ta’lim muhitini nazorat qilish kabi sohalarni loyihalashtirish mahoratini ham o‘zlashtirgan bo‘lishlari lozim.

Shu o'rinda biz olib borayotgan tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan ikki tushuncha - "ta'lim jarayonlarini loyihalashtirish" va "o'qituvchi faoliyatini loyihalash" tushunchalarining tub mohiyatini oydinlashtirish lozim deb hisoblaymiz.

"Loyihalash" atamasi pedagogikaga texnika sohasiga oid fanlardan kirib kelgan bo'lib, faoliyatning alohida turi sifatida qaralash boshlangan. Lotincha "projetsus" so'zidan olinib, "oldinga tashlangan", "oldinga intilgan" kabi ma'nolarni anglatadi. Texnika sohasida "loyiha" deganda "ma'lum bir inshoot yoki mahsulotni yaratish uchun lozim bo'lgan hujjatlar (chizmalar, hisob-kitoblar va shu kabilar) to'plami"ni tushunish an'anaga aylangan. Mazkur hujjatlar to'plamini (ya'ni loyihani) ishlab chiqish bo'yicha amalga oshiriladigan faoliyat esa "loyihalash" deb yuritiladi. Ya'ni loyihalash "yaratilishi (qurilishi) ko'zda tutilgan obyektning nusxasi, prototipini ishlab chiqishdan iborat ijodiy jarayondir".

Vaqt o'tishi bilan loyihalashning ijtimoiy sohalaridagi ayrim yo'nalishlari paydo bo'la bordiki, pedagogik loyihalash shular jumlasidandir. Loyihalash faoliyatining tatbiq etiladigan sohaları ko'paya borishi, ya'ni uning qamrov doirasi kengayishi bilan "loyihalash" tushunchasining mazmuni ham o'zgara bordi. "Loyihalash" tushunchasini "mavjud borliqning qabul qilingan qarorlar hamda amalga oshirilgan tanlovlar asosida, tabiat va ijtimoiy qonuniyatlarni hisobga olingan holda yangi qiyofa kasb etishini ta'minlovchi jarayonlarni belgilovchi fikrlash faoliyatidir", - deya tavsif etish maqbul variantdir.

- Pedagogik loyihalash masalasi ko'plab pedagogik tadqiqotlarda qarab chiqilgan. Bunda mutaxassislar va tadqiqotchilarning mazkur jarayonning mohiyati va tarkibiy tuzilmasiga nisbatan qarashlari turlichadir.

- A. M. Novikov "pedagogik loyihalash" deganda loyiha ishlab chiqilishining birinchi davrini (fazasini) tushunadi (bunda faoliyat sikli yakunlangan hisoblanadi): "Faoliyat sikli (loyiha) yakunlanganligi uchta davr (faza) bilan belgilanadi:

- Loyihalash fazasi: yaratiladigan pedagogik (ta'lim) tizimining ishlab chiqilgan modeli hamda uning joriy etilishi bo'yicha qabul qilingan rejalar mazkur fazaning natijasi hisoblanadi;

- texnologik faza: bunda ishlab chiqilgan tizim amaliyotga joriy etiladi;
- refleksiv faza: amaliyotga joriy etilgan tizimning natijadorligini baholash va unga ayrim tuzatish yoki o'zgartirishlar kiritish zaruratini aniqlashdan iborat natija mazkur fazaning yakuni sifatida qoraladi" [2].

A. M. Novikov, pedagogik tizimni pedagogik loyihalash obyekti deb hisoblaydi. Uning fikricha, pedagogik tizim "ta'limdagi maqsadlar majmuasi va pedagogik jarayonning mazkur maqsadlarga erishishni ta'min etuvchi barcha faktorlarning birligi sifatida" qaralishi lozim [2]. Muallif pedagogik tizimlarni turli darajada ko'rib chiqishni taklif etadi. Xususan, ta'lim muassasasi, alohida o'qituvchi,

alohida o'quv fani, o'quv fanining alohida bobi, alohida bir dars va shu kabi darajalarda [2].

Psixologik-pedagogik tadqiqotlarda pedagogik loyihalashning ikki jihatdan o'rganiladi: ijtimoiy-pedagogik va didaktik jihatlardan. I. A. Kolesnikova o'z ishlarida qayd etganidek, ijtimoiy-pedagogik loyihalash ijtimoiy-madaniy muhitni o'zgartirish va ijtimoiy masalalarni pedagogik vositalar yordamida hal etishga qaratiladi [1].

Umumta'lim maktablaridagi ta'lim jarayonlarini loyihalashning didaktik aspekti (loyihalashning nazariy asoslari va texnologiyasi) G. YE. Muravyevaning tadqiqotlarida o'rganilgan. Mutaxassis "ta'lim jarayonini loyihalash" tushunchasiga ta'rif berar ekan, "bu - rejalashtirilgan o'quv jarayonini va o'quvchilarni tabiiy hamda ijtimoiy qonunlarni hisobga olgan holda maqsadli rivojlantirish usullarini tanlov va qaror qabul qilish orqali muayyan vaqt kesimi oralig'ida aniqlashga qaratilgan o'qituvchi kasbiy faoliyat turi" ekanligini ta'kidlaydi.

G. A. Monaxovning ishlarida o'quv jarayonini loyihalashning texnologik aspekti fizika fanini o'qitish misolida ochib beriladi. Muallif o'quv jarayonini loyihalashda texnologik xarita ishlab chiqilishi lozimligini va mazkur texnologik xarita "maqsad qo'yish, tashxislash, uydagi mustaqil faoliyat, o'quv kursining mantiqiy tuzilmasi, korreksiya" kabi tuzilmaviy tarkibdan iborat bo'lishini taklif qiladi. U korrektsiyaviy faoliyatni:

-pedagogik isroflar, ya'ni tashxislashdan o'tmagan o'quvchilar haqida axborotli tasavvurlar;

-loyiha metodik yo'llarining mazmun-mundariyasi haqidagi ma'lumotlar kabi ikki yo'nalishda qarab chiqish lozim deb hisoblaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.D. Yu. Muromtsev, I. V. Tyurin, A. N. Gribkov, O. A. Belousov, V. N. Shamkin, M. P. Belyaev, "Algorithms for synthesis of energy-efficient control by mimo systems functioning on long time intervals", Oil and Gas Engineering (Oge-2019), AIP Conf. Proc., **2141**, eds. A. Myshlyavtsev, V. Likholobov, V. Yusha, Amer. Inst. Phys., 2019, 050025.

2. О. Г. Монахов, Э. А. Монахова, "Разработка метода метаэвристического программирования для синтеза нелинейных моделей", Сиб. журн. вычисл. матем., 23:4 (2020), 415–429.

ЖАРАЁНЛАРНИ МОДЕЛЛАШТИРИШ ВА УЛАРНИНГ УМУМЛАШТИРИЛГАН ТАРКИБИЙ ТУЗИЛМАСИ

Шодиев Р.Д.

*Қарши давлат университети
Бошланғич таълим кафедраси мудири,*

Аннотация. Баъзан моделлаштиришнинг амалга ошириш босқичидаёқ моделлаштириладиган асл объект ҳақида қўшимча маълумотлар олина бошланиши мумкин. Бу, айниқса, моделга алоқадор диаграммаларни сифатли таҳлил қилиш натижасида амалга оширилади. Бундай диаграммалардан фойдаланиш турли соҳадаги хавфли жараёнларни моделлаштиришда айниқса муҳимдир.

Таянч сўзлар: модел, моделлаштириш, жараён, техносфера, умумлаштириш, таркиб, тузилма.

Аннотация. Иногда дополнительную информацию об исходном моделируемом объекте можно получить на этапе реализации моделирования. Особенно это касается качественного анализа диаграмм, связанных с моделью. Использование таких диаграмм особенно важно при моделировании опасных процессов в различных сферах.

Ключевые слова: модель, моделирование, процесс, техносфера, обобщение, содержание, структура.

Abstract. Sometimes additional information about the original object to be modeled can be obtained during the implementation phase of the modelling. This is particularly the case with qualitative analysis of model-related diagrams. The use of such diagrams is especially important in modeling hazardous processes in various fields.

Key words: model, modeling, process, technosphere, generalization, content, structure.

Турли жараёнларини тадқиқ қилишни осонлаштирадиган моделлаштиришнинг бир қатор қоида ва усуллари куйида қараб чиқамиз. Моделларни яратиш ва таҳлил қилишнинг бундай услубига ёки умумлаштирилган технологиясига бўлган эҳтиёж тегишли жараённинг мураккаблиги, унга турли мутахассисларни жалб қилиш зарурати билан белгиланади. Бу, нафақат хилма-хиллиги, балки юқори мураккаблиги билан ҳам ажралиб турадиган хусусан, техносферадаги жараёнлар учун тўғри келади.

Масалан, техносферанинг умумий қонунлари қаторига тузилиши, ҳолати ва кимёвий таркибидан қатъий назар, ҳар қандай моддий жисмлар ва технологик жараёнлар учун маълум шароитларда амал қиладиган масса, импульс ва умуман энергия мувозанати тенгламалари киради. Мазкур синфга тегишли тенгламалар кўп сонли тажрибалар билан тасдиқланган ва шунинг учун улар, хусусан, техносферадаги жараёнларни математик моделлаштиришда қўлланилиши лозим.

Физика ва механикада бошқа синфнинг алоҳида муносабатлари одатда физик тенгламалар ёки ҳолат тенгламалари деб аталади. Фараз қилайлик, Гук

қонуни механик кучланишнинг катталиги ва эластик жисмларнинг деформацияси ўртасидаги муносабатни ўрнатади, Клапейрон тенгламаси эса тахминан худди шу ишни, лекин идеал газларга нисбатан бажаради. Бинобарин, ишлаб чиқувчилар моделдан фойдаланиш орқали ушбу маълумотларни баъзи техносфера жараёнларини ўрганишда қўллаш учун билишлари керак, чунки улар ҳақиқатан ҳам мавжуд ташқи ва ички омиллар таъсири остида моддий жисмларнинг хатти-ҳаракатларини тасвирлайди.

Ниҳоят, техносферадаги замонавий жараёнларнинг объектив мураккаблиги уларни ҳар қандай турдаги ягона модел ёрдамида ҳар томонлама ўрганиш имкониятини истисно қилади. Аксинча, бундай жараёнларни моделлаштириш уларнинг ўзаро таъсир қилувчи ва кўпинча турли жинсли компонентлар тизими сифатида ифодаланишини ўз ичига олади. Бу шуни англатадики, уларнинг ишлаш жараёни модели ҳам бир нечта турли хил кўринишларни ўз ичига олиши мумкин. Шунинг учун нафақат моделлаштиришнинг алоҳида қоидалари ва усулларини шакллантириш, балки уларни энг умумий боғланишларни ҳамда моделларни қуриш, синаб кўриш ва фойдаланиш босқичларини ўз ичига олган шаклда тартибга солиш мақсадга мувофиқдир. Бундай, умумлаштирилган таркибий тузилманинг мавжудлиги моделлаштириш харажатларини камайтиради, натижада бартараф этиш қийин бўлган хатолар эҳтимолини камайтиради.

Моделлаштириш жараёнининг асосий босқичлари ҳақида фикр юритадиган бўлсак, биз уларнинг мақсади, ўзига хос хусусиятлари, амалиётда амалга оширилишига ва техносферадаги жараёнларни моделлаштириш билан бевосита боғлиқ бўлган жиҳатларга устувор эътибор берган ҳолда тавсиф берамиз.

1-босқич. Бунда алгоритмик ёки сонли модел яратиш тўғрисидаги қарор юзага келган муаммони ҳал қилишнинг оддийроқ усуллари (масалан, мавжуд моделларни модификациялаш орқали) мавжуд бўлмаганда қабул қилиниши керак. Янги моделларга бўлган эҳтиёж турли тармоқлар кесимида тадқиқот олиб бориш, ишлаб чиқариш ва лойиҳалаш ишларини бажариш, автоматлаштирилган бошқарув, режалаштириш ва бошқариш тизимларини яратишда пайдо бўлади. Бунда янги моделга манфаатдор ва уни яратиш бўйича ишларни молиялаштирадиган ташкилот одатда мижоз сифатида намоён бўлади. Бундай қарор қабул қилгандан сўнг, у ўз буюртмасининг муносиб ижрочисини қидиради ва уни текшириш учун моделлаштириладиган объект билан таъминлайди. Ушбу вазифа ва моделлаштиришнинг кейинги босқичлари кўпинча турли соҳа мутахассислари — конструкторлар, технологлар, операторлар, шунингдек дастурчилар ва хавфсизлик тизимлари муҳандислиги бўйича мутахассисларидан иборат ишчи гуруҳ томонидан бажарилади.

Моделлаштириш 1-босқичининг якуний мақсади бўлиб тегишли техник вазифани ишлаб чиқиш ҳисобланади. Бунинг учун биринчи навбатда: а) моделлаштирилаётган реал объект ёки жараёни унинг асосий хоссалари, параметрлари ва омилларини аниқлаш мақсадида пухта текшириш; б) аналог объектлар бўйича мавжуд тажриба маълумотларни тўплаш ва текшириш ва зарурат бўлганда қўшимча синовларни ўтказиш; в) адабиёт манбаларини таҳлил қилиш ва берилган объектнинг ёки унга ўхшашларнинг илгари яратилган моделларини солиштириш; г) барча тўпланган материалларни тизимлаштириш ва умумлаштириш, моделлар тўпламини яратиш ва улардан фойдаланишнинг умумий режасини ишлаб чиқиш.

Мазкур босқичнинг мақсади бўлиб моделлаштиришнинг мазмунли вазифасини шакллантириш ҳисобланади. Бунда янги модел жавоб бериши керак бўлган саволлар рўйхатини тузиш алоҳида аҳамиятга эга. Бундай рўйхатни тайёрлашни нафақат ушбу соҳани яхши биладиган, балки киришимли, яъни турли инсонлар билан мулоқот қила оладиган мутахассислар бажара олади. Бундай мутахассислар баъзан вазифа тақдим этувчилар деб аталади. Юқоридагиларга қўшимча равишда, улар бошқа мутахассисларнинг кўп сонли ноаниқ фойдаланган фикрлари ва мижознинг ноаниқ шаклланган истакларидан асосий моҳиятни ажратиб олишлари керак. Фақатгина барча тўпланган ахборотдан танлаб олинган ушбу асосий маълумотларга асосланиб, постановкачи бўлажак моделга, бир томондан мижозни қониқтирадиган, бошқа томондан эса моделни яратиш ва амалга ошириш учун ажратилган ресурслар ва вақт чекловларини қондирадиган талабларни шакллантириши мумкин.

Санаб ўтилган талаблар вазифа тақдим этувчини масъулияти қанчалик катта эканлиги ва у томонидан йўл қўйилган хатолар ва нотўғри ҳисоб-китоблар қанчалик жиддий бўлишини кўриш мумкин. Шу сабабли ушбу соҳа мутахассислари илмий-тадқиқот жамоаларининг “олтин фонди” бўлган ҳолда, юқори эътиборга лойиқ. Кўриб чиқиляётган техносфера жараёнларини моделлаштириш вазифасини ечимини топувчи маълумоти бўйича хавфсизлик тизимлари муҳандислиги соҳасидаги мутахассис ёки амалий математик бўлиши керак.

Моделлаштириш жараёнининг умумлаштирилган таркибий тузилмасининг 1-босқичини кўриб чиқишни якунлаб, унинг аҳамияти ва масъулиятини яна бир бор таъкидлаймиз. Умуман олганда, объектни текшириш ва тегишли техник вазифани ишлаб чиқиш моделни яратиш учун ажратилган вақтнинг 30% гача, эҳтимолли такомиллаштириш ва қайта шакллантиришни ҳисобга олган ҳолда эса ундан ҳам кўпроқ қисмини ташкил қилиши мумкин.

2-босқич. Техник вазифани шакллантиришдан сўнг кейинги босқич муаммонинг концептуал қўйилиши ёки ўрганиляётган объектни семантик

моделлаштириш ҳисобланади. Мазмунли қўйилишдан фарқли ўлароқ, мазкур босқич миждознинг иштирокисиз ишчи гуруҳ томонидан амалга оширилади. Дастлабки маълумот сифатида бу ерда моделлаштирилаётган объект ва унинг аналоглари ҳақидаги шу вақтгача олинган маълумотлар, шунингдек, бўлажак модел учун олдиндан белгиланган талаблар қўлланилади. Аввалроқ бажарилган вазифанинг мазмунли қўйилишини ва уларда мавжуд бўлган когнитив моделларни ишчи гуруҳ аъзолари томонидан таҳлил қилиш ва биргаликда муҳокама қилиш янада шакллантирилган, концептуал моделни синтез қилиш имконини беради. Эслатиб ўтамиз, концептуал модел – назария ва амалиётнинг муайян соҳаси нуктаи назаридан шакллантирилган миждозни қизиқтирадиган асосий масалалар рўйхати, шунингдек, моделлаштириш объектининг хусусиятлари ва атори тўғрисидаги фаразлар тўплами бўлиб ҳисобланади.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, турли жараён моделларини шакллантиришда ва уларни ҳал этиш учун турли фанлар кесишмасида жойлашган моделлардан фойдаланиш ҳам ўринли бўлади. Хусусан, техносферада, унинг хавфсизлигида эса бу ҳар доим жараённи моделлаштириш ва инсон-машина тизимларида ҳодисаларнинг юзага келишини англатади. Бундай турли фикрлар эса ҳам индивидуал компонентларнинг, ҳам бутун инсон-машина тизимининг атори тўғрисида бир қатор фаразларни шакллантиришда пайдо бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1.Гладков В.В. Применение концепции информационной модели при разработке педагогических технологий// Математика и информатика: педагогические инновации и научные разработки. Герценовские чтения-95- СПб.: Образование 1995г.- с. 160

2.Shadiev R.D.,Panjiyev S.A. Didactic possibilities of virtual reality technologies.Journal of Critical Reviews . Vol 7, Issue 14, 2020.
<http://dx.doi.org/10.31838/jcr.07.14.33>.

3. Шадиев Р.Д., Камолов И.Б. Развитие научного и творческого потенциала личности в образовательном пространстве «Полетерра», -Белгород. 2017, 166-с.

ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

Кекеева Зинаида Очировна

*доктор педагогических наук, профессор
кафедры психологии и педагогики высшей школы*

*ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный
университет имени Б.Б.Городовикова», РФ*

Гедерим Элина Александровна,

*Магистр 2 курса направления подготовки
«Психолого-педагогическое образование»,
профиль «Педагог-психолог»,
ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный университет
имени Б.Б. Городовикова», РФ*

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные проблемы воспитания детей в современной школе. Автор анализирует влияние социальных изменений и педагогических тенденций на процесс обучения и формирование личности ребенка. При написании статьи использована комплексная междисциплинарная методология, включающая в себя анализ и обобщение научной литературы, анализ государственных документов в сфере образования, а также анализ практики образования в современных школах. Для сбора и обработки данных использованы методы литературного анализа, включая сравнительный анализ и системный анализ. Были проанализированы и обобщены работы ведущих ученых в области образования, а также государственные документы, регламентирующие сферу образования в различных странах.

Ключевые слова. Воспитание, современная школа, проблемы воспитания, социокультурные предпосылки, воспитательная работа, стратегия воспитания, ценностно-смысловой подход, развитие.

Annotation. The article examines current problems of raising children in a modern school. The author analyzes the influence of social changes and pedagogical factors on the learning process and management of the child's personality. When writing the article, a comprehensive interdisciplinary methodology was used, including analysis and synthesis of scientific literature, analysis of government documents in the field of education, as well as analysis of educational practices in modern schools. Methods of literary analysis, including comparative analysis and system analysis, were used to collect and process data. The works of leading scientists in the field of education, as well as government documents regulating the field of education in various countries, were analyzed and summarized.

Keywords. Education, modern school, problems of education, sociocultural prerequisites, educational work, education strategy, value-semantic approach, development.

Социальные изменения, такие как развитие технологий, глобализация и изменение семейных ценностей, оказывают значительное влияние на школьное воспитание. Нельзя не отметить необходимость адаптации образовательной системы к новым реалиям и разработки инновационных методов обучения.

Также, стоит обратить внимание на роль учителя в современном школьном воспитании, которая заключается не только в передаче знаний, но и в

формировании личности ребенка. Учитель должен быть способен мотивировать учеников, развивать их творческие способности и способствовать формированию гражданской позиции.

Одними из актуальных проблем воспитания детей в современной школе являются недостаточная мотивация учеников, отсутствие индивидуального подхода к обучению и недостаточное развитие социальных навыков, что призывает к сотрудничеству педагогов, психологов и родителей в формировании благоприятной образовательной среды для ребенка.

Согласно А. В. Анисимову актуальные проблемы воспитания в современной школе включают в себя эволюцию педагогических методов и технологий, изменения в семье и обществе, а также новые научные открытия в области детского развития [1]. В настоящее время, одной из основных проблем является использование цифровых технологий в образовании и воспитании детей. Рост использования цифровых устройств и онлайн-ресурсов в классах может принести множество преимуществ, таких как доступ к широкому спектру информации и возможность дистанционного обучения. Однако, он также может привести к проблемам, таким как зависимость от экранов, снижение внимания и ухудшение социальных навыков у детей.

А.А. Иванова отмечает, что проблемой является неравномерность в доступе к качественному образованию и воспитанию [2]. Некоторые дети могут столкнуться с недостатком ресурсов, недостаточной поддержкой со стороны семьи или неблагоприятными социально-экономическими условиями, что может повлиять на их успеваемость и развитие. В то же время, другие дети могут иметь доступ к лучшим ресурсам и поддержке, что может привести к неравенству в образовательных возможностях.

Кроме того, изменения в семье и обществе, такие как увеличение числа одиноких родителей, рост бедности и неравенства, а также увеличение числа мигрантов, могут повлиять на воспитание детей. Эти изменения могут привести к нестабильности в семейной жизни и снижению поддержки со стороны семьи, что может повлиять на развитие детей.

Согласно Кабановой Л. И. основные направления воспитательной деятельности общеобразовательных школ включают формирование у детей основных ценностей и норм морали, развитие их личностных качеств, способностей и навыков, а также подготовку к активному участию в общественной жизни. Кроме того, в современных школьных программах важное место занимает развитие у детей навыков цифровой грамотности, критического мышления и решения проблем [3].

Возможные зоны развития этих направлений могут включать разработку и внедрение инновационных методов обучения и воспитания, включая

использование цифровых технологий и онлайн-ресурсов, усиление внимания к социально-эмоциональному развитию детей, в том числе путем разработки и реализации программ по профилактике травли и насилия в школе, развитие партнерских отношений со школьными родителями и местным сообществом, включая участие родителей в образовательном процессе и сотрудничество с местными организациями и учреждениями, поддержка разнообразия и включения в школе, включая разработку и реализацию программ для детей с ограниченными возможностями и детей из малоимущих семей, совершенствование системы оценки и отчетности о результатах обучения и воспитания, включая разработку новых форм оценки, которые учитывают индивидуальные особенности и темпы развития каждого ученика, подготовка и развитие педагогических кадров, включая разработку и внедрение новых методик преподавания и воспитания, а также совершенствование системы профессионального развития учителей.

Не стоит забывать о сотрудничестве с другими образовательными учреждениями и организациями, включая обмен опытом и лучшими практиками, а также участие в международных проектах и программах.

Максимова Н. В. считает, что в плане воспитания современным школам не хватает целостного подхода, который бы включал бы не только академическое обучение, но и всестороннее развитие личности ученика [4]. Необходимо уделять больше внимания формированию у детей навыков критического мышления, способностей к самостоятельному решению проблем, развитию эмоциональной интеллигенции и межличностных навыков.

В ходе исследования Ивановой А. А., было выявлено, что в российских школах не хватает инновационных подходов к обучению и воспитанию, которые бы позволили бы ученикам развивать свои способности и таланты в полной мере. Необходимо внедрять современные технологии, новые методики обучения, проектную и исследовательскую деятельность, которые бы способствовали бы активному вовлечению учеников в обучающий процесс и формированию у них мотивации к обучению.

Важно также отметить, что в российских школах не хватает внимания к проблемам социально-психологической адаптации и здоровья детей. Необходимо создавать благоприятную психологическую атмосферу в школе, которая бы способствовала бы формированию у детей позитивного отношения к себе, к окружающим и к обучению, а также уделять больше внимания профилактике и лечению заболеваний, связанных с неправильным питанием, малоподвижным образом жизни и стрессом.

По мнению Кабановой Л. И. в российских школах не хватает внимания к проблемам неравенства и дискриминации [5]. Нужно создавать условия для

равного доступа к качественному образованию для всех детей, независимо от их социального статуса, этнической принадлежности, пола и других признаков, бороться с любыми проявлениями дискриминации и нетерпимости в школе, формируя у детей толерантное отношение к разнообразию и взаимоуважение.

Козлова Е. В. отмечает, что ценностно-смысловой подход в воспитании детей в современных школах России требует от учителей и родителей постоянного профессионального развития, совершенствования методик и технологий обучения, создания благоприятной атмосферы для развития и обучения, умения работать с детьми в контексте их жизненных ситуаций и потребностей [6]. Этот подход способствует формированию у детей активной жизненной позиции, способности к самостоятельному мышлению, творческому решению проблем, уважению к другим людям и культурам, гражданской позиции и ответственности.

Возникает потребность в разработке определённой стратегии (концепции) воспитательной работы в общеобразовательных школах, построенной на общих принципах воспитательной работы. Такая стратегия позволит решить поставленные проблемы, обеспечив единый подход к воспитанию учащихся в общеобразовательных школах.

Кроме того, она позволит обеспечить единый уровень образования и воспитания учащихся в разных школах, повысить эффективность воспитательной работы, обеспечить возможность оценивать результаты воспитательной работы, создать благоприятную среду для развития личности учащегося, подготовить учащихся к жизни в современном мире.

Внедрение стратегии позволит создать благоприятную среду для развития личности учащегося, способствовать формированию гражданской позиции, развитию навыков межличностного общения, критического мышления, способности к творческому решению проблем, способствовать развитию навыков самоконтроля и самоорганизации, формированию умения работать в команде, развитию навыков использования информационных технологий в образовательном процессе. Также, это позволит решить проблемы, связанные с недостатком воспитательной работы в школах, и обеспечить качественное образование и воспитание.

Таким образом, разработка и внедрение концепции воспитательной работы требует широкого обсуждения и сотрудничества всех заинтересованных сторон, включая педагогов, психологов, специалистов в области образования, а также представителей общественности и государственных органов. Это позволит создать эффективную и прочную основу для воспитания и обучения в общеобразовательных школах.

Список литературы.

1. Анисимов, А.В. Педагогическая антропология: Учебное пособие. - М.: Издательство Московского педагогического государственного университета, 2006.
2. Иванова, А.А. (2020). Современные тенденции в развитии системы образования в России. Педагогическое образование и наука, 4(74), 10-20.
3. Кабанова, Л.И. Воспитание личности в школе: Учебное пособие. - М.: Педагогика, 2005.
4. Козлова, Е.В. (2021). Роль педагога в формировании ценностно-смыслового подхода в воспитании детей в современной школе. Вопросы образования, 1(40), 120-135.
5. Максимова, Н.В. (2022). Актуальные проблемы воспитания детей в современной школе: теория и практика. Педагогическая наука: теория и практика, 1(108), 34-45.

TABIY FANLAR (SCIENCE)NI O‘QITISHDA TABIIY-ILMIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Shodiyev Rizamat Davronovich

Pedagogika fanlari doktori, professor

Halimova Madina Abdisalim qizi

Qarshi davlat universiteti 2-kurs doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqola boshlang‘ich sinflarda o‘tiladigan SCIENCE fanlari bo‘yicha nazariy va amaliy loyihalar taxlilini o‘z ichiga oladi. Unda tabiiy fanlar (Science) o‘quv darsligida fizik tushunchalar orqali o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning o‘ziga xos aspektlarini aniqlash ko‘rsatib berilgan. Shu bilan birga elementar fizik tushunchalarni o‘zlashtirish jarayoni orqali o‘quvchilar bu bilimlarni tanish va notanish hamda amaliy vaziyatlarda qo‘llay olish ko‘nikmasini shakllantirishdan iboratligi yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Bilim, atrof-muhit, qiziqish, ijodkorlik, tadqiqot, amaliy ish, tabiat hodisasi, kuzatish.

Аннотации: В данной статье элементарные факторы из естествознания (SCIENCE) в производственных процессах, их изучение, анализ и создание глубоких и прочных знаний основ естествознания у студентов, обладающих, создающих, их самостоятельных. необходимо для обеспечения наглядности его применения на практике.

Ключевые слова: Знание, природа, интерес, креативность, исследовать, практическая работа, естественное явление, наблюдение.

Annotation: In this article, by identifying the problems that arise in the process of forming elementary concepts from natural sciences (SCIENCE), by studying them, analyzing them and eliminating them, students acquire deep and solid knowledge of

the basics of natural science, as well as it was mentioned that they should be filled in independently and focused on improving the skills of practical application.

Keywords: Knowledge, environment, interest, creativity, research, practical work, natural phenomenon, observation.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy fanlar bo'yicha boshlang'ich bilimlarni shakllantirish zarurligi haqidagi g'oyani ko'pchilik tadqiqotchilar ilgari surishgan. Tadqiqot ishlarida o'rta umumiy ta'lim maktablari darsliklarida, xususan, geografiya, jonsiz tabiat, biologiya, tarix, matematika fanlaridan birlamchi bilim va tushunchalarni, shuningdek, fizik tushunchalarning shakllanishi muhokama qilingan. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy fanlar bo'yicha dastlabki bilimlarni shakllantirish, shu jumladan, ushbu fanlarni o'rganishga qiziqishni uyg'otish masalalariga ko'pchilik nazariyotchi va metodistlar alohida to'xtalib o'tishgan.

“O'quvchilarning ilmiy bilimga qiziqishini, ilmiy tadqiqot ishlariga ko'nikmasini shakllantirish jarayoni qanchalik tez boshlansa, yoshlarimiz mustaqil ijodiy, ilmiy ish yo'liga shunchalik tez kirib boradi” [4;29-b] degan fikr asoslidir. O'quvchilarning ilmiy bilimlarga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish - fanni o'qitishning ilmiy saviyasini oshirishga, fizikaviy nazariyalarni o'rganishga e'tiborni kuchaytirishga, ulardan fizik hodisalarni, jismlarning xususiyatlarini tushuntirishda keng foydalanishga yordam beradi. Dastlabki tabiiy-ilmiy tushunchalar tizimini shakllantirish uchun sharoit yaratadigan tegishli bog'lanishlarsiz fizika, kimyo, biologiya va fanning boshqa sohalari qonuniyatlari va hodisalarini o'zlashtirish amalda qiyin kechadi. Ammo, bir qator biologik, fizik, kimyoviy jarayon va hodisalar fizika, kimyo va biologiya fanlarini o'rganishdan oldin boshlang'ich sinflardan o'rganiladi. Shu tarzda ba'zi tushunchalar boshqalari bilan to'ldiriladi, izchillikda bir-biriga bog'lanadi. Bu esa o'quvchilar tomonidan tabiatshunoslik, matematika va texnologiya kurslarini o'rganish jarayonida tabiiy fanlar bo'yicha dastlabki bilimlarni shakllantirishni taqozo etadi.

Boshlang'ich ta'limda faoliyat yuritayotgan o'qituvchilar o'quvchilarga tabiiy-ilmiy tushunchalarning mohiyatini tushuntirish, ularning fan va texnikadagi ahamiyati va o'rnini aniqlash, o'rganilayotgan jarayonning belgilari hamda qonuniyatlarini o'rnatish, boshlang'ich tabiiy-ilmiy tushunchalarni aniqlashtirish va tushuntirish ishlarini amalga oshirish imkoniyatiga doim ham ega bo'lavermaydi. Ba'zi hollarda o'qituvchi tajribalarni namoyish qilishda asboblarni tanlashi va ulardan foydalanishi, amaliy mashg'ulotlar o'tkazishi, didaktik materiallar va zamonaviy o'qitish vositalaridan foydalanishida qiyinchiliklarga duch keladi. O'rganilgan tabiiy-ilmiy tushunchalar bilan tanishish va mustahkamlash, xususan, tajriba asbob-uskunalar bilan ishlash va ulardan foydalanish, fizik miqdorlarni aniqlash, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish uchun amaliy mashqlarga kam vaqt ajratiladi. Ko'plab tushunchalarga aniqlik kiritish lozim bo'ladigan holatlar ham

uchraydi, chunki ular namoyish ko'rgazmalarisiz taqdim etiladi. Shuning uchun o'quvchilarda chuqur mazmunli tabiiy-ilmiy tushunchalar atroflicha shakllanmaydi.

Tabiiy fanlar orqali o'quvchilarda kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish - zamonaviy o'quv laboratoriyalaridan foydalanish orqali ilmiy ma'lumotlarga ega bo'lgani holda harakatlanishga yordam berish, ularning dunyoqarashi va shaxsini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga egadir. Biroq, tabiiy-ilmiy fanlarning shaxsni shakllantirishdagi imkoniyatlari har doim ham talab darajasida amalga oshirilmaydi. Bu ko'plab omillarga bog'liq. Asosiysi, tabiiy fanlarni o'rganayotgan boshlang'ich sinf o'quvchilari dastlabki kunlardan oq yangi tushuncha va ma'lumotlarni idrok etishlari lozim, ammo ularni o'zlashtirish o'quvchilarning bir qismi uchun ma'lum qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ba'zi hollarda ayrim tushunchalarning mohiyati va mazmunini o'quvchilar uchun o'zlashtirish va anglab tushinishi qiyin kechadi, ular o'quv materialini mexanik yo'l bilan yod olishga majbur bo'ladilar, natijada qiziqishi susayadi, o'quv predmetiga nisbatan salbiy munosabat paydo bo'ladi.

Boshlang'ich sinflarda o'qitish jarayonida tabiiy-ilmiy bilimlar elementlaridan foydalanishning muhim nuqtasi bo'lib sinfda va sinfdan tashqari mashg'ulotlar uchun material tanlash masalasi hisoblanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, umuman olganda, o'quv materialini tanlash pedagogika fanining eng murakkab masalalaridan biridir.

To'plangan dastlabki tabiiy-ilmiy materialni asl shaklida ishlatib bo'lmaydi. Ushbu material (ya'ni turli manbalardan materiallar to'plangandan) so'ng boshlang'ich sinflarda o'qitish jarayonida foydalanish uchun uni tanlash va tizimlashtirish kerak bo'ladi. Bu ishda metodik tavsiyalar katta ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, yangi joriy qilingan tabiiy fanlar darsligida o'quvchilar ko'pincha guruhlarda ishlaydilar, mavzuga oid tushunchalarni o'zlashtirishga emas, tushunishga harakat qiladilar, ular olib borayotgan faoliyat turli manbalarga asoslanadi, o'quvchilar o'zlarini atrof-olam haqidagi o'z nuqtai nazariga ega yosh tadqiqotchilar deb biladilar, o'qituvchilar tomonidan yaratilgan interfaol o'quv muhitining bevosita ishtirokchisiga aylanadilar. Bu esa o'quvchilarda tabiiy-ilmiy bilimlarni o'zlashtirish jarayonining poydevori bo'lib xizmat qiladi. Dastlabki tabiiy-ilmiy material asosida ba'zi mavzular bo'yicha o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil qilish mumkin. Shuning uchun eng muhim materiallardan ba'zilari ko'paytirilishi kerak.

Boshlang'ich sinflarda foydalanish uchun tabiiy-ilmiy material elementlarini to'plash, tanlash va tizimlashtirish jarayonining asosiy mezonlariga uning muntazamligi, tizimliliigi, o'rganilayotgan mavzu mantig'iga muvofiq materialni asosiy va yordamchi, boshlang'ich sinf o'quvchilari ongida olamni tanish yaxlit tasavvurini shakllantiruvchi turlariga aniq ajrata olish qobiliyati kiradi.

Boshlang'ich sinflarda foydalanish uchun tabiiy-ilmiy materialni to'g'ri to'plash, tanlash va tizimlashtirish qobiliyati boshlang'ich sinf o'qituvchisiga boshlang'ich sinf fanlarini o'qitish jarayonida tabiiy-ilmiy materialdan foydalanishning boshqa pedagogik muammolariga to'g'ri yondashish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Sharipova D., Xodiyeva D.P., Shirinov M.K. Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi Toshkent, "Barkamol fayz media" 2018.
2. Nuriddinova M. "Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi" Toshkent, "O'qituvchi" 2005.
3. Suyarov K.T., Tillayeva Z.Y., Sangirova B va boshqalar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. "O'zbekiston" MChJ nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent – 2021.
4. Suyarov K.T., Tillayeva Z.Y., Sangirova B va boshqalar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. "G'afur G'ulom" nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi. Toshkent – 2021.
5. Suyarov K.T., Tillayeva Z.Y., Sangirova B va boshqalar. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma. "Toshkent" 2021.
6. Suyarov K.T., Tillayeva Z.Y., Sangirova B va boshqalar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. "G'afur G'ulom" nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi. Toshkent – 2021.

ПОНЯТИЕ «ГРУППОВАЯ РАБОТА» И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Александрова Дарья Владимировна

студент 3 курса направления подготовки «Начальное образование»,

Шадринский государственный педагогический университет

e-mail: dasha.dasha.aleksandrova.03.ale@mail.ru

Разливинских Ирина Николаевна

кандидат педагогических наук,

доцент кафедры теории и методики начального образования,

Шадринский государственный педагогический университет,

г. Шадринск, Россия

e-mail: Razlivinskikh@yandex.ru

Аннотация. В статье рассматривается понятие «групповая работа» и ее особенности на уроках математики в начальных классах. Анализ нормативно-методического оснащения Российской Федерации организации групповой работы на уроках математики в начальных классах.

Ключевые слова: групповая работа, урок математики, начальные классы

THE CONCEPT OF "GROUP WORK" AND ITS FEATURES IN MATHEMATICS LESSONS IN ELEMENTARY GRADES

Annotation. The article discusses the concept of "group work" and its features in mathematics lessons in elementary grades. Analysis of the normative and methodological equipment of the Russian Federation for the organization of group work in mathematics lessons in elementary grades.

Keywords: group work, math lesson, elementary classes

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARIDA “GURUH ISHI” TUSHUNCHASI VA UNING XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Maqolada “guruh ishi” tushunchasi va boshlang'ich sinflarda matematika darslarida uning xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Boshlang'ich sinflarda matematika darslarida guruh ishlarini tashkil etish uchun Rossiya Federatsiyasining me'yoriy-uslubiy jihozlarini tahlil qilish.

Kalit so'zlar: guruh ishi, matematika darsi, boshlang'ich sinflar

Групповая работа на уроках математики в начальных классах является важным инструментом для развития навыков решения проблем, коммуникации и сотрудничества. Кроме того, групповая работа помогает учителям оценить уровень усвоения материала учениками и определить возможные проблемы в обучении, что позволяет им адаптировать свои методы обучения для достижения лучших результатов.

История исследования группового метода работы начинается в далеком 17 веке. Тогда Я.А. Каменский предложил идею обучения трехсот учеников путем их разделения на группы "десятки", которые должны были быть контролируемыми лучшими учениками [4].

Анализ литературы (В.В. Котова, И.Т. Огородникова, И.Б. Первина, Н.А. Сорокина, В.П. Тарантея и других.) показывает, что групповая работа - это форма совместной деятельности, при которой ученики работают в небольших группах для достижения общей цели.

Основной целью групповой работы является активное включение каждого ученика в усвоение учебного материала. Важно научить ребят учиться вместе, совместными усилиями обдумывать, решать проблемы и делиться новыми знаниями.

Групповая работа помогает развивать ученикам навыки выделения главного, активного мышления, ясного и краткого выражения своего мнения, а также быстрого принятия решений.

Согласно В.К. Дьяченко, групповая работа, характеризуется следующими признаками:

- Общая цель у всех участников группы.

- Разделение трудовых обязанностей, функций и вовлечение учащихся в контроль, учет и управление.

- Организованное сотрудничество, доверие и взаимопомощь внутри коллектива, а также поощрение заботы о каждом и внимания к каждому.

- Создание равных благоприятных условий для успешной деятельности каждого ученика [2].

При групповой форме работы класс разделяется на группы. При этой форме управление учебной деятельностью требует высокого профессионализма учителя. Ему нужно определить задания группам, обеспечить контроль за их учебной направленностью.

Деление класса на группы, по мнению О.Г. Ширяевой, может производиться различными способами:

1) по желанию детей (основывается на взаимном согласии участников);

2) случайным образом (могут быть объединены дети, которые никак не взаимодействуют между собой в другой деятельности);

3) по определенному признаку (формирование групп по различным признакам: цвет глаз, цвет волос, первая буква имени, фамилии и т.д.);

4) по выбору «лидера» (назначаются (выбираются) «лидеры», которые набирают себе команду);

5) по выбору педагога (учитель делит класс на группы по важным для него признакам) [10].

Групповые формы учебной деятельности развивают личностные отношения учащихся, позволяют учитывать индивидуальные особенности и социальный статус конкретного ученика, помогают ему самоутвердиться в среде одноклассников; создают между учащимися отношения ответственных зависимостей и общественный контроль, рождают общественное мнение, развивают самооценку учащихся и переживание коллективных достижений.

О том, что в современное время развитие коммуникации и сотрудничества у младших школьников стало важным всё чаще говорится в педагогических обществах и на государственном уровне Российской Федерации.

Закон об образовании в Российской Федерации № 273-ФЗ от 29 декабря 2012 года не содержит конкретных статей, регулирующих организацию групповой работы в образовательном процессе. Однако, статья 13 данного закона указывает на то, что образовательные учреждения самостоятельно разрабатывают и утверждают образовательные программы, в том числе с использованием различных форм обучения, включая групповую работу.

Статья 15 закона предусматривает возможность применения дистанционных образовательных технологий и электронного обучения, что также может включать в себя групповую работу в онлайн-формате.

В статье 34 говорится о правах обучающихся, в том числе о праве на участие в формировании содержания своего образования, включая выбор форм обучения, в том числе групповой работы [6].

Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования (ФГОС НОО) предусматривает использование групповой работы в учебном процессе. В частности, стандарт указывает на необходимость формирования у обучающихся коммуникативных и регулятивных учебных действий, которые в том числе формируются в процессе групповой работы.

Примеры организации групповой работы в рамках ФГОС НОО включают работу в парах, работу в малых группах, проектную деятельность и другие формы взаимодействия обучающихся. При этом важно, чтобы групповая работа была организована с учетом возрастных особенностей обучающихся, их интересов и потребностей, а также с учетом целей и задач конкретного учебного занятия [7].

В письме Министерства образования и науки РФ от 18 августа 2017 г. № 09-1672 «О направлении методических рекомендаций по уточнению понятия и содержания внеурочной деятельности в рамках реализации основных общеобразовательных программ, в том числе в части проектной деятельности» групповая работа упоминается в контексте организации внеурочной деятельности. В письме рекомендуется использовать различные формы организации внеурочной деятельности, включая групповую работу, для достижения образовательных результатов, предусмотренных федеральными государственными образовательными стандартами [8].

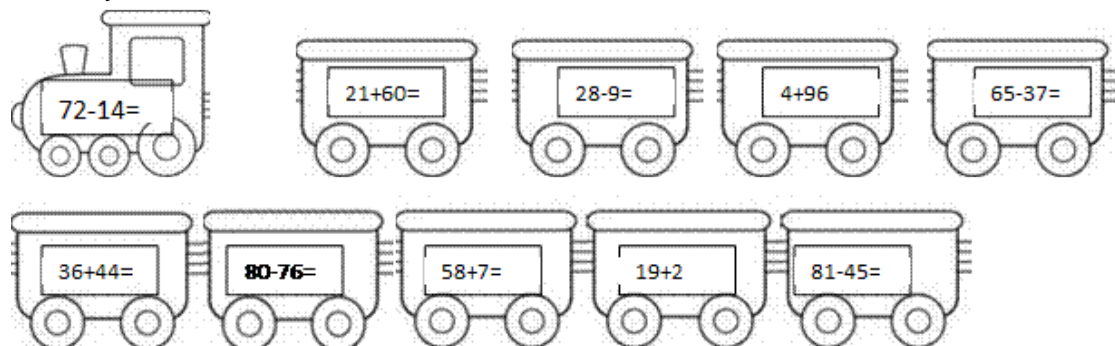
Федеральная образовательная программа начального общего образования (ФОП НОО) также предусматривает использование групповой работы в образовательном процессе. В рамках ФОП создаются условия для развития коммуникативных навыков обучающихся, умения работать в команде, решать проблемы и принимать решения [9].

Федеральная рабочая программа по учебному предмету “Математика” для начальной школы показывает, что использование групповой и парной работы на уроках математики способствует формированию учебного сообщества, сотрудничеству и индивидуальной ответственности. Ученики участвуют в совместной деятельности, распределяют работу, согласовывают мнения, выполняют предложенные задания и договариваются о распределении обязанностей [3].

Рассмотрим примерные задания, используемые для групповой работы на уроках математики:

1) Решение примеров.

Решите примеры так, чтобы ответ подходил к другому примеру. Должен получиться «локомотив».

2) Решение текстовых задач с составлением краткой записи.

Ира увидела 6 белых и 5 пёстрых бабочек. Когда несколько бабочек улетело, их осталось 3. Сколько бабочек улетело?

В шкафу стоят 2 кастрюли, сковородок на 3 больше, а ваз столько, сколько кастрюль и сковородок вместе. Сколько ваз стоит в шкафу?

3) Геометрические задания.

«Танграм». Из геометрических фигур составить изображение. Взаимодействие на договоренность.

«Разбитые квадраты». Учащимся в полной тишине нужно составить из кусочков бумаги квадрат.

Опираясь на вышеизложенное, групповая работа обладает целью пробуждение интереса к обучению, создание позитивного отношения к нему и, как результат, улучшение продуктивности обучающего процесса. Работа в коллективе помогает формировать у детей качества, необходимые для успешной коммуникации. Групповая работа предоставляет уникальные возможности для развития навыков социального восприятия. В ходе взаимодействия ученики учатся адекватно оценивать свои действия, корректировать свое поведение в соответствии с меняющимися обстоятельствами, устранять разногласия между участниками группы для достижения лучшего взаимопонимания.

Список используемой литературы

1. Вишневский, В. А. Использование различных форм работы на уроках математики в начальной школе / В. А. Вишневский, Э. И. Умерова. – Текст : электронный // Достижения науки и образования. – 2020. – № 18 (72). – С. 47-49. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-razlichnyh-form-raboty-na-urokah-matematiki-v-nachalnoy-shkole-1> (дата обращения: 06.10.2023).

2. Дьяченко, В. К. Сотрудничество в обучении: о коллективном способе учебной работы : кн. для учителя / В. К. Дьяченко. – Москва : Просвещение, 1991. – 192 с. – Текст : непосредственный.

3. Единое содержание общего образования : сайт. - Москва, 2023-2024. - URL: <https://edsoo.ru/rabochie-programmy/> (дата обращения: 01.04.2024). - Текст. Изображение : электронные.

4. Коменский, Я.А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1982. – Т.1. 656 с – С. 361.

5. Российская Федерация. Главный государственный санитарный врач. Об утверждении санитарных правил СП 2.4.3648-20 «Санитарно-эпидемиологические требования к организациям воспитания и обучения, отдыха и оздоровления детей и молодежи» : постановление от 28 сент. 2020 г. № 28 // ГАРАНТ.РУ : информ.-правовой портал. – URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/74993644/> (дата обращения: 09.02.2024). – Текст : электронный.

6. Российская Федерация. Законы. Об образовании в Российской Федерации : Федер. закон № 273-ФЗ : принят Гос. Думой 21 дек. 2012 г. : с изм. и доп., вступ. в силу с 01.09.2020. – Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс» в локальной сети ШГПУ. – Текст : электронный.

7. Российская Федерация. Министерство образования и науки. Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования : приказ от 31.05.2021 № 286 (Зарегистрировано в Минюсте России 05.07.2021 № 64100). – Доступа из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс» в локальной сети ШГПУ. – Текст : электронный.

8. Российская Федерация. Министерство образования и науки. О направлении методических рекомендаций по уточнению понятия и содержания внеурочной деятельности в рамках реализации основных общеобразовательных программ, в том числе в части проектной деятельности : письмо от 18 авг. 2017 г. № 09-1672. – Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс» в локальной сети ШГПУ. – Текст : электронный.

9. Российская Федерация. Министерство просвещения. Об утверждении федеральной образовательной программы начального общего образования : приказ от 18.05.2023 № 372 // Pravo.gov.ru : офиц. сайт. – URL: <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202307130044> (дата обращения: 09.02.2024). – Текст : электронный.

10. Ширяева, О. Г. Организация групповой работы в начальной школе / О. Г. Ширяева. – Текст : непосредственный. // Современная высшая школа: инновационный аспект. – 2013. – № 4. – С. 34-41.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СЕТЕВОГО ПРОСТРАНСТВА И ИНТЕРНЕТ-МЕХАНИЗМОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Кекиева Зинаида Очировна

*Доктор педагогических наук, профессор
кафедры психологии и педагогики высшей школы
ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный
университет имени Б.Б.Городовикова», РФ*

Анкеева Жанна Райновна

*Магистр кафедры психологии и педагогики высшей школы
ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный университет
имени Б.Б. Городовикова», РФ*

Аннотация. В статье рассматривается потенциал интеграции сетевых пространств и новых интернет-механизмов для повышения качества профессиональных образовательных программ. В исследовании использован смешанный метод, сочетающий количественные и качественные методы сбора и анализа данных. Исследование включает в себя всесторонний обзор литературы, опыт студентов и преподавателей, а также информацию об учебных заведениях, которые успешно интегрировали сетевые пространства и интернет-механизмы в свои программы. В исследовании определены стратегии, которые образовательные учреждения могут использовать для повышения эффективности этих ресурсов и механизмов, включая применение платформ онлайн-обучения, открытых образовательных ресурсов, инструментов для совместной работы, аналитики данных, технологий виртуальной и дополненной реальности, искусственного интеллекта и социальных сетей.
Ключевые слова: Платформы онлайн-обучения, открытые образовательные ресурсы (ООР), инструменты совместной работы, аналитика данных, виртуальная реальность (VR) и дополненная реальность (AR), искусственный интеллект (AI), социальные сети, персонализированное обучение, глобальные связи, исследовательские возможности

Annotation. The article examines the potential of integrating network spaces and new Internet mechanisms to improve the quality of professional educational programs. The study uses a mixed-method approach combining quantitative and qualitative methods of data collection and analysis. The study includes a comprehensive literature review, student and faculty experiences, and information about educational institutions that have successfully integrated network spaces and Internet-based mechanisms into their programs. The study identifies strategies that educational institutions can use to enhance the effectiveness of these resources and mechanisms, including the use of online learning platforms, open educational

resources, collaborative tools, data analytics, virtual and augmented reality technologies, artificial intelligence, and social media. **Keywords:** Online learning platforms, Open Educational Resources (OER), Collaboration tools, Data analytics, Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR), Artificial Intelligence (AI), Social networks, Personalized learning, Global connections, Research opportunities

Интеграция сетевого пространства и новых интернет-механизмов может значительно повысить качество образовательных программ в профессиональных учебных заведениях. Интернет произвел революцию в различных отраслях, в том числе и в образовании, и изменил способы обучения студентов и преподавания учителей. Используя сетевое пространство и новые интернет-механизмы, профессиональные учебные заведения могут обеспечить высококачественное образование, которое будет доступным, совместным, персонализированным, ориентированным на исследования и глобальные связи. Сетевое пространство и новые интернет-механизмы могут обеспечить беспрецедентный доступ к знаниям. Интернет предлагает огромное количество ресурсов, включая научные работы, электронные книги и онлайн-курсы, которые могут дополнить традиционные учебные программы и предоставить студентам возможность исследовать свои интересы и расширить знания. Интегрируя эти ресурсы в образовательные программы, профессиональные учебные заведения могут предложить более полное и всестороннее образование.

Вот несколько способов, с помощью которых учебные заведения могут использовать эти ресурсы и механизмы для улучшения своих программ:

1. Платформы онлайн-обучения: Платформы онлайн-обучения, такие как Coursera, edX и Udemy, предлагают широкий спектр курсов и ресурсов, которые могут дополнить традиционную учебную программу и предоставить студентам возможность изучить свои интересы и расширить знания. Эти платформы предлагают широкий спектр курсов в различных областях, включая бизнес, технологии и здравоохранение, и предоставляют студентам доступ к высококачественному образовательному контенту, интерактивным занятиям и оценкам.

2. Открытые образовательные ресурсы (ООР): Под ООР понимаются образовательные ресурсы, находящиеся в свободном доступе в Интернете, такие как учебники, видео и подкасты. Эти ресурсы можно использовать в дополнение к традиционным учебным программам и предоставить учащимся доступ к высококачественному образовательному контенту. ООР также могут помочь снизить стоимость образования, поскольку студенты могут получить

доступ к этим ресурсам бесплатно или по более низкой цене, чем к традиционным учебникам [3:2376].

3. Инструменты совместной работы: Инструменты совместной работы, такие как Google Docs, Microsoft Teams и Slack, могут облегчить общение и сотрудничество между студентами, преподавателями и исследователями. Эти инструменты обеспечивают бесперебойное общение, обмен информацией и совместные проекты, способствуя развитию критического мышления, навыков общения, работы в команде и решения проблем.

4. Аналитика данных: Аналитика данных может помочь образовательным учреждениям персонализировать процесс обучения, анализируя навыки, недостатки и предпочтительные стили обучения студентов. Используя аналитику данных, платформы онлайн-обучения и образовательные учреждения могут адаптировать учебный контент к потребностям студентов, предоставляя им адресную поддержку и обратную связь.

5. Виртуальная реальность (VR) и дополненная реальность (AR): Технологии VR и AR могут обеспечить иммерсивный и интерактивный опыт обучения, позволяя студентам изучать сложные концепции и сценарии в более увлекательной и интерактивной форме. Эти технологии можно использовать для моделирования реальных сценариев, таких как медицинские процедуры, инженерные проекты и архитектурные модели, что позволяет студентам получить практический опыт и практические навыки [5:161].

6. Искусственный интеллект (ИИ): ИИ может помочь образовательным учреждениям автоматизировать административные задачи, такие как выставление оценок и составление расписания, высвобождая время преподавателей, чтобы они могли сосредоточиться на обучении и поддержке студентов. ИИ также можно использовать для обеспечения индивидуальной обратной связи и поддержки студентов, помогая им совершенствовать свои навыки и достигать целей обучения.

7. Социальные сети: Платформы социальных сетей, такие как Youtube, VK и Telegram, можно использовать для повышения межкультурной осведомленности и взаимопонимания, развития сотрудничества и сетевого взаимодействия, а также для предоставления студентам доступа к отраслевым экспертам и лидерам мысли. Социальные сети также можно использовать для продвижения образовательных программ, обмена ресурсами и новостями, а также для взаимодействия со студентами и выпускниками [4:1621].

Сетевое пространство и новые интернет-механизмы также могут способствовать совместному обучению. Совместное обучение - это образовательный подход, который побуждает учеников активно

взаимодействовать со своими сверстниками, учителями и ресурсами для построения знаний и решения проблем. Предоставляя цифровые инструменты и платформы, обеспечивающие беспрепятственное общение, обмен информацией и совместные проекты, интернет может способствовать развитию критического мышления, коммуникации, командной работы и навыков решения проблем. Такой подход может создать благоприятную и увлекательную среду обучения, которая подготовит студентов к решению реальных задач [2:275]. Важным дополнением является персонализированность учебного процесса. Используя аналитику данных, платформы онлайн-обучения и адаптивные технологии, профессиональные учебные заведения могут адаптировать образовательный контент к навыкам, недостаткам и предпочитаемым стилям обучения студентов. Такой персонализированный подход позволяет студентам учиться самостоятельно, углубляться в интересующие их области и получать адресную поддержку. Интернет-обучение также обеспечивает гибкость, позволяя учащимся получать доступ к учебному контенту в любое время и в любом месте, учитывая различные графики и предпочтения [1:164].

Одним из главных преимуществ последних лет является расширение исследовательских возможностей. Интернет предоставляет доступ к массивным базам данных, электронным библиотекам, академическим публикациям и другим легкодоступным онлайн-ресурсам. Используя эти ресурсы, исследователи могут изучать различные точки зрения, собирать данные и анализировать результаты быстрее и эффективнее. Интернет также позволяет исследователям сотрудничать со специалистами и учеными из разных областей, способствуя обмену знаниями и междисциплинарным исследованиям и развитию глобальных перспектив и культурного обмена. Обеспечивая связь и сотрудничество между учебными заведениями и студентами по всему миру, интернет может способствовать межкультурному осознанию и пониманию. Такой обмен идеями и культурной осведомленностью может улучшить образовательный процесс, способствовать развитию толерантности и подготовить студентов к тому, чтобы стать глобальными гражданами во взаимосвязанном мире.

В заключение следует отметить, что сетевое пространство и новые интернет-механизмы могут значительно повысить качество образовательных программ в профессиональных учреждениях. Предоставляя доступ к знаниям, способствуя совместному обучению, персонализируя учебный процесс, расширяя исследовательские возможности, а также способствуя развитию глобальных перспектив и культурного обмена, Интернет может изменить методы предоставления образования профессиональными учреждениями. По мере развития технологий профессиональным учебным заведениям необходимо

использовать сетевое пространство и новые интернет-механизмы для обеспечения высококачественного, доступного и персонализированного образования, которое готовит студентов к успеху в XXI веке.

Список литературы:

1. Azionya c.m., nhedzi a. The digital divide and higher education challenge with emergency online learning: analysis of tweets in the wake of the covid-19 lockdown // Turkish Online Journal of Distance Education/the Turkish Online Journal of Distance Education. 2021.
2. Haleem A. et al. Understanding the role of digital technologies in education: A review // Sustainable Operations and Computers. 2022. Vol. 3.
3. Korostev A.A. et al. Modern information and communication technologies in the advanced education of children // International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. 2019. Vol. 8, № 9.
4. Lacka E., Wong T.C. Examining the impact of digital technologies on students' higher education outcomes: the case of the virtual learning environment and social media // Studies in Higher Education. 2019. Vol. 46, № 8.
5. Mašić I. et al. Information Technologies (ITs) in medical education // Acta Informatica Medica. 2011. Vol. 19, № 3.

ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ИНТЕРЕС У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПРОБЛЕМЫ И ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТИЯ

Звонарева Алина Александровна

студент 3 курса направления подготовки «Начальное образование»,

e-mail: lini-art@mail.ru

Научный руководитель: Разливинских Ирина Николаевна

кандидат педагогических наук, доцент кафедры теории и методики

дошкольного и начального образования,

Шадринский государственный педагогический университет,

г. Шадринск, Россия

e-mail: Razlivinskikh@yandex.ru

Аннотация. В статье рассматривается проблема познавательного интереса у младших школьников, поскольку развивать его следует на всех уровнях образования, в том числе и в начальной школе. Познавательный интерес следует признать как один из важнейших факторов образовательного процесса, влияние которого неоспоримо, как для создания яркой и радостной атмосферы обучения, так и для интенсивности познавательной деятельности младших школьников. При наличии познавательных интересов, учение становится близкой, жизненно важной деятельностью, в которой заинтересован сам школьник.

Ключевые слова: младший школьник, интерес, познавательный интерес, познавательный процесс.

Annotation. The article deals with the problem of cognitive interest in younger schoolchildren. Cognitive interest should be developed at all levels of education, including primary school. Cognitive interest should be recognized as one of the most important factors of the educational process, the influence of which is undeniable, both for creating a bright and joyful learning atmosphere and for the intensity of cognitive activity of younger schoolchildren. In the presence of cognitive interests, learning becomes a close, vital activity in which the student himself is interested.

Keywords: junior high school student, interest, cognitive interest, cognitive process.

Xulosa. Maqolada yosh o'quvchilarda kognitiv qiziqish muammosi ko'rib chiqiladi, chunki u ta'limning barcha darajalarida, shu jumladan boshlang'ich maktabda rivojlanishi kerak. Kognitiv qiziqish o'quv jarayonining eng muhim omillaridan biri sifatida tan olinishi kerak, uning ta'siri yorqin va quvnoq o'quv muhitini yaratish uchun ham, yosh o'quvchilarning bilim faoliyati intensivligi uchun ham shubhasizdir. Kognitiv qiziqishlar mavjud bo'lganda, ta'lim o'quvchining o'zi qiziqadigan yaqin, hayotiy faoliyatga aylanadi.

Kalit so'zlar: kichik maktab o'quvchisi, qiziqish, kognitiv qiziqish, kognitiv jarayon.

Проблема интереса – одна из важнейших в психолого-педагогической литературе. Она существовала на протяжении всего процесса развития педагогической теории и практики.

Родоначальником научного подхода к проблеме познавательного интереса считают Я.А. Коменского, который в «Великой дидактике», отмечает, что «... нужно прежде всего возбудить у школьников серьезную любовь к предмету, доказав его превосходство, приятность» [11]. Новая школа им рассмотрена как источник радости, света и знания, считая интерес одним из главных путей создания этой светлой и радостной обстановки обучения.

Общая теория интереса, разработанная советскими психологами (Б.Г. Ананьев, М.Ф. Беляев, Л.И. Божович, Л.А. Гордон, С.Л. Рубинштейн и др.), раскрывает материалистический подход к этой сложной проблеме. Понятие «интерес» отражает объективно существующие отношения личности, которые проявляются в результате влияния реальных условий жизни, деятельности человека. Истоки интереса лежат в общественной жизни.

Как отмечает В.С. Кукушкин, что еще «в XVII в. И.Ф. Гербарт, призывал учителя не быть скучным, основывать обучение на интересах, присущих ребенку» [13].

Л.И. Божович, исследуя формирование познавательного интереса,

опирается на мнение И.Г. Песталоцци: «... Школа должна организовывать многостороннюю деятельность детей, развивающую их ум, сердце и руки, опираясь на стойкие познавательные интересы» [6].

До второй половины XVIII в. определенных высказываний об интересе к обучению не было, так как грамотность и просвещение были доступны лишь немногим, и обучение сводилось к зазубриванию текстов. Но во второй половине XVIII в. к поиску новых путей усвоения знаний были привлечены образованнейшие люди: И.И. Бецкой и Ф.И. Янкович. Так, И.И. Бецкой утверждает: «Природу детей нельзя разбудить, пока учение будет горестным, нужно приохотить детей к занятиям, вызвать у них любовь к учению» [5].

Большой вклад в изучение феномена интереса внесен В.Г. Белинским и А.И. Герценом, которыми доказано, что интерес к учению не является имманентно присущим ребенку свойством, что только стимуляция познавательной деятельности с раннего детства позволяет вызвать у детей интерес к ней. Они считают, что интерес, являясь стимулом овладения знаниями об окружающем мире, обогащает личность, воспитывает ее. В этой позиции А.И. Герцена и В.Г. Белинского просматривается связь интереса к познанию с интересом социальным [3].

К.Д. Ушинским была разработана психолого-педагогическая теория интереса в обучении на основе учета возрастных и психических особенностей детей. Видя в интересе основную движущую силу познанию, К.Д. Ушинский подчеркивает, что «воспитатель не должен забывать, что ученье, лишённое всякого интереса и взятое только силой принуждения, убивает в ученике охоту к учению, без которой он далеко не уйдет» [17].

Исходя из выше изложенного, можно сказать, что педагогическая мысль второй половины XIX в. придерживалась одного мнения, чтобы вызвать интерес к учению, особенно важно его развивать уже на первоначальном этапе.

В конце XIX – XX вв. теория и практика проблемы интереса обогащается работами известных педагогов А.И. Анастасиева, К.В. Ельницкого, П.Ф. Каптерева и др.

К.В. Ельницкий считает, что интерес – это «условие успешного обучения, помогающее школьнику преодолевать трудности учения, доставляя удовольствие, возбуждая внимание» [8].

А.И. Анастасиев в труде «Дидактический катехизис», пишет: «Старайтесь развивать в учениках интерес к приобретению знаний, как одно из важнейших условий успешного обучения», так как интерес – это «живое, возбуждаемое чувством приятного ожидания, стремление человека познать окружающие предметы и явления» [1].

Наиболее полно теория интереса отражена в книге П.Ф. Каптерева

«Дидактические очерки», в которой интерес трактуется как «стремление к определенной деятельности, связанной с предметом» [9].

Идею обучения, основанного на интересе, развивают П.И. Пидкасистый и Б.В. Горячев. В работе «Процесс обучения в условиях демократизации и гуманизации школы» П.И. Пидкасистый и Б.В. Горячев подчеркивают, что опора на интерес повышает познавательную активность у школьников, сознательность в усвоении учебного материала, помогает более успешно самореализовываться в учебно-воспитательном процессе [15].

Г.И. Щукина, специально занимавшаяся исследованием познавательного интереса в педагогике, определяет его следующим образом: «познавательный интерес, выступает перед нами как избирательная направленность личности, обращенная к области познания, к ее предметной стороне и самому процессу овладения знаниями» [18].

Сегодня проблема интереса в обучении школьников все шире исследуется в контексте разнообразной деятельности детей и позволяет педагогам успешно формировать и развивать интересы школьника.

Интерес, имеет множество трактовок, он рассматривается как:

- избирательная направленность внимания человека (Н.Ф. Добрынин) [7];
- проявление его умственной и эмоциональной активности (С.Л. Рубинштейн) [16];
- активное эмоционально-познавательное отношение человека к миру (Н.Г. Морозова) [14];
- специфическое отношение личности к объекту, вызванное сознанием его жизненного значения и эмоциональной привлекательностью (А.Г. Ковалев) [10].

Важнейшая область общего феномена интереса – познавательный интерес.

Если феномен «интерес» определяется как направленность субъекта на значимые для него объекты, связанная с удовлетворением потребностей, полезностью, то «познавательный интерес», с точки зрения Г.И. Щукиной, – это «избирательная направленность личности, обращенная к области познания, к ее предметной стороне и самому процессу овладения знаниями» [18].

Г.И. Щукина условно выделила следующие стадии его развития: любопытство, любознательность, познавательный интерес, теоретический интерес. Они определяются как последовательные стадии развития, особенность которых заключается в том, что один уровень не сменяет другой последовательно. Для каждой возрастной ступени характерно свое соотношение этих уровней. Несмотря на то, что эти стадии выделяются чисто

условно, наиболее характерные их признаки являются общепризнанными [18].

Любопытство. На этом уровне развития познавательного интереса у ребенка еще не замечается стремления к познанию сущности, он довольствуется лишь занимательностью того или иного предмета, той или иной ситуации, и тем не менее фактор занимательности может служить основой для проявления познавательного интереса.

Любознательность. На этой стадии развития интереса достаточно сильно выражены эмоции удивления, радости познания. Характеризуется широтой охвата объектов восприятия. Более устойчиво, чем любопытство.

Познавательный интерес – это стремление к знанию, которое соединяется с радостью познания и побуждает ребенка как можно больше узнать нового, выяснить непонятное о качествах, свойствах предметов, явлений действительности, в желании проникнуть в сущность, найти имеющиеся между ними связи и отношения.

Теоретический интерес. Это стадия активного воздействия человека на мир, на переустройство мира, что непосредственно связано с мировоззрением человека, с его убеждениями в возможностях науки.

Указанные стадии не изолированы друг от друга, и в реальном учебном процессе встречаются во взаимосвязи, в комплексе.

Таким образом, познавательный интерес – это активная познавательная направленность, связанная с положительным эмоционально окрашенным отношением к изучению предмета с радостью познания, преодолению трудностей, созданием успеха, с самовыражением и утверждением развивающейся личности. В младшем школьном возрасте развитие познавательных интересов имеет свои особенности. Познавательный интерес

побуждает ученика к самостоятельной деятельности, при наличии интереса процесс овладения знаниями становится более активным, творческим, что в свою очередь, влияет на укрепление интереса. Поэтому, одной из важнейших задач педагогов должно быть – создание условий для выявления имеющихся интересов, развития и воспитания интереса к знаниям школьников.

Список литературы:

1. Анастасиев А.И. Дидактический катехизис. Казань: Типо-литография Императорского Университета, 1902. 16 с.
2. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения: общедидактический аспект. М. : Педагогика, 1977. 252 с.
3. Белинский В.Г. Избранные педагогические сочинения. 1982. и Герцен А. И. Избранные педагогические высказывания. М., 1991.
4. Беляев М.Ф. Психология интереса. М. : Просвещение, 1997. 259 с.
5. Бецкой И. И. Педагогические взгляды. СПб.: Питер, 2008. 262 с.

6. Божович, Л.И. Познавательные интересы и пути их изучения. Известия № 73 АПН РСФСР, 1955. – 260 с.
7. Добрынин Н.Ф. О воспитании интереса. Педагогическое образование/М.Ф. Добрынин.// 1936. – № 6 – с. 87 – 103
8. Ельницкий К. Воспитание и обучение в семье и школе
9. Каптерев П.Ф. Дидактические очерки. Теория образования / М., ЁЁ Медиа, 2012. – 442 с
10. Ковалев А. Г. Психология личности. – М. : Олимп, 1997. 39 с.
11. Коменский, Я. А. Великая дидактика. Избранные педагогические труды: в 2т. / Я. А. Коменский. - М.: Педагогика, 1982. - Т. 1.
12. Крупская Н. К. Педагогические сочинения в 10 т. Т.3. Обучение и воспитание в школе
13. Кукушин, В.С. Современные педагогические технологии // В.С. Кукушин. Начальная школа. Изд. 2-е. Ростов н/Д, 2004. – 384 с., с. 42
14. Морозова, Н. Г. Учителю о познавательном интересе / Н. Г. Морозова. – М.: Знание, 2009. – 296 с.];
15. Пидкасистый П.И. Процесс обучения в условиях демократизации и гуманизации школы : Учеб. пособие / Пидкасистый П. И., Горячев Б. В.; Моск. обл. пед. ин-т им. Н. К. Крупской, Фак. подгот. и повышения пед. квалификации ОНО, Каф. науч. основ управления шк. - Москва : МОПИ, 1991. – 75 с.
16. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Питер, 1998. 705 с.
17. Ушинский, К. Д. Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии / К. Д. Ушинский. – М.: Гранд - Фаир, 2004. – 381 с., с. 172
18. Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике. – Москва : Педагогика, 1971. – 353 с

SHARQ MUTAFAKKIRLARI ASARLARIDA AKSIOLOGIK QARASHLARINING YOSH AVLOD TARBIYASIDAGI AHAMIYATI

Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna,

Termiz davlat pedagogika instituti dotsenti.

Annotatsiya. Maqolada Sharq mutafakkirlari asarlarida aksiologik qarashlarning yosh avlod kamolotida, tarbiyasidagi ahamiyati bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Aksiologik ong va voqelikka aksiologik munosabatning pivojlanishi mutafakkirlarning qarashlari talqin etilgan.

Kalit so'zlar: Sharq mutafakkirlari, qadriyat, aksiologik ong, yosh avlod, axloqiy tarbiya.

O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida barcha sohalarda demokratik islohotlarning davom etishi aholi ma’naviy hayotining tubdan o‘zgarishiga zamin yaratmoqda. Mamlakatimizdagi har bir fuqaro o‘tmishiga, bugungi kuniga va istiqboliga yangi nuqtai nazardan yondashmoqda, bu, ayniqsa, ma’naviy merosni o‘zlashtirish, jumladan, urf-odatlar, an’analar, bayram marosimlari, umuman olganda, milliy qadriyatlarning rivojlanishida yaqqol namoyon bo‘lmoqda. “O‘zbek xalqining milliy qadriyatlari va ma’naviy merosini asrab-avaylash, keng ommalashtirish hamda rivojlantirishni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash”¹ xalqimizga qadriyatlarini tiklash, yuksaltirish, ularning mazmunini davr talablari asosida ma’naviy jihatdan boyitib borish to‘g‘risida strategik maqsadni belgilab berdi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2017-yilni “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili” deb e’lon qilinishi qadriyatlar ahamiyatining o‘zlashtirish va har tomonlama yuksalib borishiga keng yo‘l ochib berdi. “Eng avvalo, yoshlar va aholi o‘rtasida mamlakatimizning boy tapixini, uning betakror madaniyatini va milliy qadriyatlarini keng targ‘ib qilish, jahon ilm-fani va adabiyoti yutuqlarini etkazish uchun zarur muhit va shart-sharoit yaratish haqida bormoqda”². Xalqimizning ming yillik tarixi, madaniyati, adabiyoti, san’ati mavjud bo‘lib, u insonlarni ezgulikka, mehr-oqibatga, rahm-shafqatga, iymon-e’tiqodga o‘rgatib kelgan. Bu esa yaxshi urf-odatlarimiz, rasm-rusumlarimiz va qadriyatlarimizga asoslanadi. Zotan, har bir urf-odat va an’analar negizida milliy ruh, madaniyat, milliy ma’naviyat va qadr-qimmat kabi ulug‘ insoniy fazilatlar yotadi.

Inson salohiyatini, uning bilimi, mahorati va qobiliyatini, avvalambor, ilm-fan rivoji belgilab beradi, ya’ni fan bilan muntazam ravishda shug‘ullanish ijodiy faoliyatga olib keladi. Natijada ilmiy izlanishlar jamiyatimizning dolzarb muammolarini bartaraf etish imkoniyatlarini yaratadi. Fan – qadriyat sifatida intellektual vorisiylikni ta’minlovchi ob’ektiv jarayon bo‘lib, bir tomondan, inson faoliyatini ilmiy asoslangan g‘oyalar bilan boyitadi, ikkinchi tomondan esa boshqaruv tizimini davr talablari asosida tashkil etish uchun zamin yaratadi. Ilmiy qadriyatlar respublikaning siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy sohalarini uzviy bog‘liq holda izchil rivojlantiradi.

Bugungi kunda qadriyatlar tizimi, askiologik ong va voqelikka aksiologik munosabatga doir Sharq falsafasi konsepsiyalari vujudga keldi. Mazkur konsepsiyalarda jahon sivilizatsiyasi, ilm-fan va axloqiy-gumanistik ta’limotlar sharqdan tarqalgan, degan haqli g‘oya ilgari surilgan. Unda qadimgi Misr, Xitoy,

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022 y., 06/22/60/0082-son

² Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng ustivor yo‘nalishlari”ga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruzasi. //Xalq so‘zi. 2017-yil 16-yanvar.

Hindiston va Markaziy Osiyoda yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklar ijtimoiy qadriyatlar sifatida g'arb, ayniqsa, Evropa tomonidan o'zlashtirilganligi uqtiriladi. Konfutsiy, Budda, Zardusht – ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asoschisi sifatida qaralgan va ularning merosidagi umuminsoniy jihatlarni o'rganish, o'zlashtirish, ijtimoiy hayotga tatbiq etish antik davrdan beri davom etib keladi.

Sharq madaniyati tarixida muhim o'rin tutgan buyuk mutafakkir alloma Forobiy ham qadriyatlar masalasini ilmiy nuqtai nazardan o'rganib chiqqan. Uning qadriyatlar to'g'risidagi fikrlari "Madina al-Fozila" risolasida o'z aksini topgan. Alloma o'zining fozil jamiyat to'g'risidagi ta'limotida yuksak g'oyalar, adolatli ijtimoiy munosabatlar qaror topgan davrda vujudga keladigan ma'naviy-ahloqiy qadriyatlarning umumiy tizimini izohlab bergan. Forobiy bunday jamiyatda diniy qadriyatlar ham muayyan ahamiyatga ega bo'lishini, ammo unda Kalom va fiqh vakillari kishilarning ma'naviy-axloqiy kamoloti uchun javob beradigan sohalarni boshqarishlari, ijtimoiy munosabatlarning asosiy sohalari esa faylasuf-hukmdorlar tomonidan boshqarib borilishini ta'kidlaydi. Mutafakkir diniy qarashlar g'oyaviy sohada eng asosiy ahamiyat kasb etgan o'sha davrda, nafaqat Olloh g'oyasini, balki inson, jamiyat va ilm-fan qadriyatlarini asoslab bera olgan.

Qadriyatlar masalasiga Beruniy asarlarida ham katta e'tibor qaratilgan. Uning fikricha, ma'naviy qadriyatlarning vujudga kelishi ijtimoiy munosabatlar, kishilarning yashash tarzi, moddiy ehtiyojlari, qiziqishlari, manfaatlari, talablari va maqsadlari bilan uzviy bog'langan bo'ladi. Shuningdek, kishilar o'rtasidagi hamkorlik ularning birlashish ehtiyojlari, himoya qilish qurollari kamligi va dushmanlardan o'zining himoya qilish zarurati tufayli vujudga kelgan. Beruniy hunar, savdo-sotiq, mamlakatlararo madaniy va ilmiy aloqalarni kuchaytirish, ijtimoiy hayotda ilm-fanni rivojlantirish, uning rolini oshirish tarafdori bo'lgan. Shu bilan birga, u arab bosqinchiligini, ularning yurtimizdagi madaniy yodgorliklarni yo'qotish sohasidagi siyosatini qoralaydi, madaniy taraqqiyotda vorislik zarur ekanligini ta'kidlaydi.

Qadriyatlar muammosi Ibn Sinoning ham diqqat markazida turgan. Olim asarlarining katta qismi falsafiy muammolarga bag'ishlangan bo'lib, ularning ayrimlari, masalan, "Adolat" nomli falsafiy entsiklopediyasi, "Sharq falsafasi", "Yaxshi ish va gunoh" asarlari bizgacha etib kelmagan. Uning qadriyatlar masalasidagi qarashlari bizgacha yetib kelgan "Donishnoma", "Solomon va Ibsol" kabi asarlarida o'z ifodasini topgan. Uning nazarida, borliq va tabiat insonni o'rab turuvchi abadiy makondir. Shu jihatdan uning qadri beqiyos, inson hamma boyliklarni tabiatdan oladi, undan o'ziga davo topadi.

Xo'ja Abduxoliq G'ijduvoni ma'naviy ta'limotida umuminsoniy ma'naviy-axloqiy qadriyatlar haqida fikr yuritar ekanmiz, qadriyatlar faqat o'tmish davrlar uchun muhim ahamiyat kasb etib qolmasdan, hozirgi va kelajakdagi taraqqiyotga

ham ulkan ijobiy ta'sir ko'rsatadigan, kishilar ongiga singib, ijtimoiy ahamiyat kasb etadigan madaniy, ma'naviy-axloqiy, falsafiy boyliklar majmui ekanligini tushunamiz. Bugun SHarq olamida bo'lganidek, Xo'jai Jahon Abduxoliq G'ijduvoniylar ta'limotida insonparvarlik g'oyalari muhim o'rin tutadi. "Vasiyatnoma", "Odobitariqat", "Maqsad as solikin" va boshqa risola, asarlarida ulug' mutafakkir bu boradagi qimmatli fikrlarini bayon etgan. Abduxoliq G'ijduvoniylarning insonparvarlikka oid o'g'itlari qadriyatli munosabatga dahldor juda chuqur ma'noli, ahamiyatlidir. G'ijduvoniylarning insonparvarlik g'oyalari jamiyatimizda insonlar o'rtasidagi mehr-muhabbatni, xolis munosabatni paydo qilishga xizmat qiluvchi buyuk merosdir. Shuning uchun unga asoslanib ta'lim tarbiya ishlarini olib borish yaxshi natija beradi.

Qadriyatlar tahlilida Mirzo Ulug'bekning fikrlari ham o'ziga xos o'rin tutadi. U o'z hukmronligi davrida saroyini ma'rifatli kishilar makoniga aylantirdi. Uning maslakdoshlari Qozizoda Rumiy, Ali Qushchi kabi mutafakkirlar bilan birga yuritgan fikrlari qadriyatlar, koinot sirlari, unda ro'y berayotgan jarayonlarning ahamiyatini o'rganish borasida o'z zamonasidan sezilarli darajada ilgarilab ketdi.

Qadriyatlarning tarbiyaviy ahamiyati kundan kun o'sib bormoqda, ularning mohiyatini bilish, e'tiqod, ixlos qo'yish kabilar o'quvchilarda milliy g'urur, vatanparvarlik, birdamlik va hamjihatlik tuyg'ularini shakllantirishga, insonparvarlik fazilatlarini kamol toptirishga zamin yaratadi.

Axloqiy tarbiya borasida ham milliy qadriyatlarimiz nihoyatda katta ahamiyat kasb etishi shubhasizdir. Xalqimiz o'rtasida bola tarbiyasida o'ziga xos tajriba usullari shakllangan bo'lib, bu tajriba asrlar davomida sinovdan o'tib, milliy qadriyatga aylanib ketgan. Qadriyatlar bolalarda mehnatsevarlik, insonparvarlik, xalollik, ota-onani, kattalarni hurmat qilish kabi hislarni tarbiyalaydi. Shu sababli ham yosh avlod o'zining tarbiyasi, mehnatsevarligi, halolligi bilan ajralib turadi.

Umuman olganda, inson faoliyatining ijobiy fazilatlarini shakllanishida qadriyatlar birinchi galda tarbiyaviy qurol vazifasini bajaradi. Mazkur jarayonning namoyon bo'lishi uchun mamlakatimizda qulay sharoitlar yaratilmoqda, natijada aholi o'rtasidagi g'oyaviy va mafkuraviy ahillikning mustahkamlanishi o'zaro tushunish, bir-birining ishiga, o'qishiga, ilmiy tadqiqot olib borishiga, boshqaruv masalalariga, o'sib borayotgan avlodni tarbiya qilish va umuman, turli-tuman ijtimoiy-siyosiy harakatiga ko'maklashishida qadriyatlarning mustahkam tizimi shakllanmoqda.

Ta'kidlash joizki, ta'lim-tarbiya jarayonida ajdodlarimiz yaratgan bebaho ma'naviy-redagogik merosdan foydalanish muhim ahamiyatga ega. SHarq mutafakkirlari tomonidan yaratilgan tarbiyaviy qadriyatlar yosh avlodni axloqiy jihatdan tarbiyalashda hamon dolzarb bo'lib turibdi. Bu meros yosh avlodni har tomonlama yetuk, barkamol shaxs sifatida shakllantirish, ularga to'g'ri ta'lim-tarbiya

berishga xizmat qiladi, chunki, ular ta'limotida inson odobi, axloqi, imon-e'tiqodi, vijdoni, erkinligi, oila, farzand tarbiyasi masalalari nazariy va amaliy ahamiyatini yo'qotmagan. Ularning tarbiyaviy qadriyatlarini, didaktik asarlari bugungi kunda ham yoshlar ta'lim-tarbiyasiga ulkan hissa qo'shib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шаббазова, Д. Р. (2018). АНАЛИЗ ФАКТОРОВ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ. *Научные горизонты*, (11-1), 350-355.
2. Ruzikulovna, S. D. (2021). The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes. *JournalNX*, 7(11), 78-82.
3. Шаббазова, Д. Р. (2018). ВОСПИТАНИЕ ТРУДОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРИУЧЕНИЕ К ТВОРЧЕСТВУ. *Гуманитарный трактат*, (25), 99-102.
4. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(4), 227-230.

BOSHLANG'ICH SINIF "O'QISH SAVODXONLIGI" DARSLARIDA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR USTIDA ISHLASH (2-sinf sinf "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsligida berilgan hikoyalar asosida)

Sh.Z.Raxmatullayeva

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori,*

D.Sh.Niyozova

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi, 2-kurs talabasi*

Annotasiya. Ushbu maqolada Boshlang'ich sinf "O'qish savodxonligi" darslarida savol va topshiriqlar ustida ishlash yo'llari haqida so'z boradi. O'quvchilar o'qishni qunt bilan o'rganish bilan birga fan asoslarini ongli o'zlashtirib olishlari uchun savol va topshiriqlarning o'rni va ahamiyati atroflicha yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: O'qish darslari, nutq, savol, topshiriq, nutq o'stirish, hikoyani o'qish, savollarga javob berish;

Yosh avlodni tarbiyalash juda murakkab jarayon hisoblanib, bunda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining roli muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, bolaning tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang'ich sinflarda o'qituvchining mahorati, uning zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayonida mohirona tadbiq eta olishi, ta'limning yangi - yangi yo'l va usullarni izlashi, ilg'or pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olishi juda muhimdir. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi, og'zaki va yozma nutqini shakllantiruvchi, ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi usullarni qo'llab, ularga fan asoslaridan chuqur bilim berish hozirgi zamon boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur vazifalarni amalga oshirish uchun esa,

boshlang'ich sinf darslarida o'quvchilarning ijodiy ishlarini tashkil qilishda ta'lim texnologiyalari, turli xil metod, usullar va tarqatma materiallardan foydalanish bilan bir qatorda savol va topshiriqlar ustida o'rinli ishlash ko'nikmasini shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qish darslari oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish uchun darsda faqat badiiy asar matnini o'qish va mazmuni bilan tanishtirib qolmay, balki bolani qurshab olgan hayot, tabiatdagi o'zgarishlar, ekologik vaziyat, ijtimoiy foydali mehnat bilan bog'liq savollar bilan murojaat qilib o'quvchi tasavvurlarini shakllantirib olish zarur. O'quvchini o'qishga o'rgatishda hayot tajribalariga tayanib ish ko'riladi. O'qish darslari bolalarda go'zallikka muhabbat uyg'otadi, poklik tuyg'ulariga ozuqa beradi, hissiyotni o'tkirlashtiradi, aqlni charxlaydi, tasavvurlarini boyitadi hamda estetik zavq beradi. O'quvchilarning ijodiy kuchi va bilish qobiliyatini shakllantirishda, mustaqil ishlash malakasini oshirishda savol va topshiriqlar ustida ishlash o'quvchilarni g'oyaviy-siyosiy jihatdan barkamol inson sifatida tarbiyalashda alohida o'rin tutadi.

Boshlang'ich sinflarda badiiy asar turlaridan hikoya, she'r, ertak, masal, maqol va topishmoqlar amaliy ravishda o'rganiladi. Ulardan tashqari, ilmiy-ommabop maqollarni o'rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, o'quvchilarga ta'siri ham har xil bo'ladi. Shunga ko'ra, turli janrdagi badiiy asarlarni o'qishda o'qituvchi unga mos metodlarni tanlashi talab etiladi.

Hikoya kichik hajmli badiiy asar bo'lib, unda kishi hayotidagi ma'lum bir voqea hayotning muhim tomonlari uumlashtirib tasvirlanadi. "Hikoya ko'pincha kishi hayotida bo'lgan bir epizodni tasvir etadi. Uning mazmuni ertakdagidan ortiqroq hayotiydir". Hikoya mazmunan boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mos janr hisoblanadi. Kichik yoshdagi o'quvchilarni asar qahramonining xatti-harakati, tashqi ko'rinishi, portret tasviri, voqea-hodisalar haqidagi hikoyalar ko'prok qiziqtiradi. Shuning uchun bolalarni badiiy asar turi bo'lgan hikoya bilan tanishtirish uning sujetini tushuntirishga bog'lab olib boriladi.

Masalan, 2-sinf "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsligining 1-qismida Sa'dullo Quronovning "Chumolining jasorati" hikoyasi berilgan. Hikoya mazmuni odatda savollar asosida tahlil qilinadi. Bunda savollar qatnashuvchi shaxsning xatti-harakati va xarakterini tahlil qilishga qaratilgan bo'ladi. Hikoya mazmunini tahlil qilish hamda faktlar, mulohazalar, xulosalarni taqqoslash, voqea-hodisalar, xatti-harakat o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlash va umumlashtirish uchun foydalaniladi.

O'quvchilar hikoya matni bilan tanishtirilgach o'qituvchi quyidagi savollar bilan murojaat qiladi:

1. O'tloq ahli nima uchun birlashdi?

2. Ayting-chi , ushbu hikoyadagi chumoliga o‘xshash odamlar hayotda ham uchraydimi? Ular o‘z yurtlarini qanday asrashadi?

3. Sizda Vatanni asrash uchun zarradek imkoniyat bormi? Misol keltiring.

4. Fidoyilik deganda nimani tushunasiz? Hikoyadagi qaysi qahramonlar fidoyilik qilishdi?

Savollardan ko‘rinib turibdiki, savollar o‘quvchini shaxsiy fikrlarini ifodalashga va o‘z mulohazalarini erkin bayon qilishga yo‘naltirilgan. Bu esa o‘quvchini o‘z fikrini izchil bayon qilish malakasini egallashlariga yordam beradi. O‘quvchilarga berilgan maqollardan hikoyaga mosini topish va tanlovini izohlash topshirig‘i beriladi. O‘quvchi o‘z fikrlarini, mulohazalarini erkin bayon etadi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, o‘quvchilarning nutqini rivojlantirishda, o‘z shaxsiy fikrlarini erkin bayon etishlarida, mustaqil mushohada yuritishlarida, aniq, to‘g‘ri va ravon fikrlashida, asar haqida xulosa chiqarishlarida savol va topshiriqlar ustida muntazam ishlab borish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. K.Qosimova, S.Matchonov, X.G‘ulomova, Sh.Yo‘ldoshova, Sh.Sariyev. Ona tili o‘qitish metodikasi. -Toshkent, Noshir nashriyoti, 2009.

2. I.Azimova, K.Mavlonova, S.Quronov, Sh.Tursun. Ona tili va o‘qish savodxonligi O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi nashrga tavsiya etgan. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. Toshkent - 2021

3. A.G‘ulomov, X. Ne‘matov. O‘qish mazmuni. Toshkent, “O‘qituvchi”, 1995.

BOSHLANG‘ICH SINFI ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISH

Yo‘ldoshev N. O‘.

Osiyo texnologiyalar universiteti,

Pedagogika va xorijiy tillar kafedrasi katta o‘qituvchisi.

Annotatsiya. Fikrlash qobiliyati insonga in‘om qilingan ulug‘ ne‘mat bo‘lishi bilan bir qatorda u tabiat va jamiyat rivojining harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Shuning uchun fikr inson faoliyati va ma‘naviyati negizini tashkil qiladi. Chunki, har qanday ezgu ish ham yoki ezgu maqsadni ko‘zlamagan ish ham fikrlashdan boshlanadi. Mazkur maqolada fikrlash jarayoni va uning yosh avlodni tarbiyalashdagi o‘rni haqida qisqacha ma'lumot keltirilgan.

Аннотация. Способность мыслить — великий дар, данный человеку, и оно является движущей силой развития природы и общества. Поэтому мысль составляет основу человеческой деятельности и духовности. Потому что любое хорошее дело или дело, не преследующее добрую цель, начинается с

размышления. В данной статье представлена краткая информация о процессе мышления и его роли в воспитании молодого поколения.

Abstract. The ability to think is a great gift given to man, and it is the driving force behind the development of nature and society. Therefore, thought forms the basis of human activity and spirituality. Because any good deed or deed that does not pursue a good goal begins with reflection. This article provides brief information about the thinking process and its role in educating the younger generation.

Kalit soʻzlar: zamonaviy taʼlim konsepsiyalari, ustuvor masala, reyting nazorat, tashabbuskorlik, mustaqillik, ijodkorlik, kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish, hukm va mulohaza, insonning dunyoqarashi, fikrlash tarbiyasi, fikr, mulohaza, gʻoya, faraz, maqsad.

Ключевые слова:

Современные образовательные концепции, приоритетная проблема, рейтинговый контроль, инициатива, самостоятельность, креативность, формирование коммуникативных компетенций, суждение, мировоззрение человека, воспитание мышления, мысли, рефлексии, идеи, гипотезы, цели.

Key words:

Modern educational concepts, priority problem, rating control, initiative, independence, creativity, formation of communicative competencies, judgment, human worldview, education of thinking, thoughts, reflections, ideas, hypotheses, goals.

Kirish. Oʻzbekiston oʻzining mustaqilligiga erishgach, oʻsib kelayotgan yosh avlodni barkamol tarbiyalash masalasi davlat miqyosida ustuvor masala etib belgilandi, bu yoʻnalishda Respublika Prezidentining koʻplab qarorlari, farmonlari qabul qilinib muhim islohotlar amalga oshirildi va yanada mukammal holda davom ettirilmoqda.

Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida taʼlim-tarbiya sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirishga yoʻnalgan keng qamrovli tadbirlar amalga oshirilmoqda: avvalo, zamonaviy taʼlim konsepsiyalari asoslanib, davr talablariga mos dastur, darsliklar yaratilmoqda. Bu, shubhasiz, taʼlim jarayonida bolalar oʻzlashtirishini ilmiy asosda tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishning imkoniyatlarini oshirmoqda. Oʻqituvchilar faoliyatida pedagogik texnologiya gʻoyalaridan foydalanish, oʻquvchilar oʻzlashtirishini testlar orqali aniqlash, reyting nazoratini joriy qilish kabi yangiliklar munosib oʻrin ola boshladi. Endigi bosh vazifa taʼlim jarayonida oʻquvchilarning tashabbuskorligi, mustaqilligi, ijodkorligini va mustaqil fikrlashga yoʻnaltiradigan interfaol metodlardan foydalanish usullari, vositalari, shakllarini asoslashdan iborat. „Til va adabiyot fanlari bloki yoʻnalishidagi fanlar orqali oʻquvchining oʻzlashtirgan bilimlari asosida oʻzini oʻzi mustaqil rivojlantirish, egallangan bilim, koʻnikma va malakasini turli vaziyatlarda qoʻllay olishga qaratilgan

tayanch kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat. Jumladan, kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda davlat tili hamda xorijiy tillarni o'zlashtirishda mustaqil, ijodiy fikrlash, yozma va og'zaki ravon bayon etish malakalarini shakllantirishda ona tili bo'yicha o'zlashtirgan bilimlarini muloqot jarayonida qo'llash malakasini rivojlantirish lozim³

O'qituvchi darsda ta'lim–tarbiya jarayonining asosiy elementlari, o'qitishning maqsadi, mazmuni, vositalari, metodlarini bir-biri bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirish bilan birga o'quvchilarni butun dars davomida faolligini, mustaqil fikrlash qobiliyatini, fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirishga qaratadi.

Mustaqil fikr-boshqalarning fikridan mustaqil va o'zga ta'sirdan xoli xulosa, hukm va mulohazalar, insonning dunyoqarashi va aqliy salohiyatini ifodalaydigan tushuncha, Mustaqil fikr milliy ong, milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur, milliy ma'naviyat tushunchalari ta'sirida shakllanadi. „Mustaqil fikrli kishilar o'zi yashayotgan jamiyat bilanfaol ijtimoiy-siyosiy munosabatga kirisha oladi, o'zining jamiyat oldidagi huquq va majburiyatlarini teran anglab uni amalga oshirishda layoqatli bo'ladi.

Mustaqil fikr individlar, guruhlar va jamiyatning barcha a'zolariga xos xususiyat sanaladi. Jamiyatda bunday shaxslarning ko'payishi uning taraqqiyotiga xizmat qiladi. Mustaqil fikrga ega odam o'z dunyoqarashi aqliy salohiyati orqali jamiyatning asosiy maqsadini chuqur anglab, o'z faoliyatini shu asosda yo'naltiradi. Bunday shaxs tevarak-atrofdagi har qanday voqea-hodisalarga nisbatan ongli munosabatda bo'ladi. U har bir harakatini mulohaza bilan amalga oshirishga o'rganadi.

Fikrlash tarbiyasi tabiatning insonga oliy siymosi hazrati insonga in'om qilishgan ulug' ne'mat bo'lishi bilan bir qatorda u inson, tabiat, jamiyat rivojining harakatlantiruvchi kuchi ekanligi tobora namoyon bo'lmoqda. Shuning uchun fikr inson faoliyati va ma'naviyati negizini tashkil qiladi. Chunki, har qanday ezgu ish ham yoki ezgu maqsadni ko'zlamagan ish ham fikrdan boshlanadi.

Tafakkur mustaqilligi muammosini maktabda o'quvchilarning o'quv vazifalarini hal qilishi nuqtai nazaridangina emas, balki ularga hayot vujudga keltirayotgan muammolar nuqtai nazaridan o'rganish zarur. Fikrimizcha, tafakkur mustaqilligini fikrlash jarayoni sifatida o'rganish maqsadga muvofiq. Fikr yuritish (tafakkur) hazrati inson aqliy faoliyatining, aql-zakovatining, muomala jarayonining, ongli hatti-harakatlarining yuksak shakli hisoblanadi. Mustaqil fikrlash tevarak-atrofni, ijtimoiy muhitni hamda voqelikni bilish quroli shuningdek, insonning keng ko'lamdagi faoliyatini oqilona, omilkorlik bilan amalga oshirishning asosiy sharti sanaladi. Mustaqil fikr yuritish jarayonida insonda fikr, mulohaza, g'oya, faraz, maqsad kabilar vujudga keladi va ular ongida tushunchalar, hukmlar, xulosalar

³ Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturi. Ona tili (1-4-sinr) 2020 yil.

shaklida ifodalanadi. Mustaqil fikr yuritish til va nutq bilan chambarchas bog'liq ravishda namoyon bo'ladi hamda ular uzluksiz tarzda bir-birini taqozo qiladi. Xuddi shu boisdan inson o'zining mustaqil fikrlashi, nutqi hamda ongli xulq-atvori tufayli borliqdagi mavjudotlardan tubdan ajralib turadi.

Boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining eng muhim bo'g'inlaridan biri bo'lib, bu bosqichda bolalarning dunyoqarashi, didi, olamni anglashga bo'lgan bilish imkoniyatlari taraqqiy etib, nutq ko'nikmasi shakllanadi. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish boshlang'ich ta'lim oldida turgan eng muhim dolzarb vazifalardan biri sanaladi. Keyingi yillarda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar o'qitish jarayoniga bir qator kechiktirib bo'lmaydigan vazifalarni qo'ymoqda. Bunday vazifalar sirasiga o'quvchilarda mustaqillikni shaxsiy sifat shaklida shakllantirish, o'quvchini mustaqil fikrlashga o'rgatish kabilar kiradi. Shunday ekan, biz, o'quvchini qanday qilib mustaqil fikrlashga o'rgatamiz?

Mustaqil fikrlash inson hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, erkin fikr yuritish nafaqat o'quv predmetini o'zlashtirishga, ayni paytda o'quvchi tafakkurini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Mustaqil fikrlash—bu inson sezgi organlari va aqliy faoliyatining birligi o'laroq, mustaqil ravishda tahlil qilish, umumlashtirish, induktiv va deduktiv xulosalar chiqarish, taqqoslash, aniqlashtirish, mavhumlashtirish kabi fikriy operatsiyalardan foydalangan holda amalga oshiriladigan aqliy faoliyatdir. Boshlang'ich sinflarda o'qitilayotgan o'qish o'quv fani dasturining o'qish va nutq o'stirish bo'limida o'tkaziladigan mashg'ulotlar mazmuniga; o'quvchilarni to'g'ri, tez, ongi va ifodali o'qishga o'rgatish; bolaning ona - Vatan, uning tabiati, kishilar mehnatidagi qahramonlik, jasurlik, milliy istiqlol g'oyalarini ular ongiga singdirish kabi bilimlarni boyitish orqali o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalari kengaytiriladi, shakllanadi va mustahkamlanadi.

O'qish darslarini hayotiy tajribalarga, kuzatishlarga suyanib, hayotga bog'lab o'tish uning ta'sirchanligi, ongli idrok etishlarini ta'minlaydi. O'qish va nutq o'stirishning ta'limiy-tarbiyaviy maqsadlari, sinflar bo'yicha o'qish mazmunini o'qish ko'nikmalarining og'zaki va yozma nutqlarini rivojlantirish usullarini, o'qish mashg'ulotlarining yozma nutq bilan bog'lanish kabi masalalar aniq kiritilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. -T.: Bayoz. 2022. -304 b.

2.Yusupov M. Boshlang'ch sinf o'qish darslarining o'ziga xos xususiyatlari. T.: 1992, 36- bet.

3. Nishonova Sanobar. Mustaqil fikrlash ijodiyot sari qo'yilgan qadam.-T.: „Xalq ta'limi jurnali. 2006 y. 6-son.

4.<https://bt-jurnal.uz/2020/06/02/mustaqil-oqishga-orgatish-bosh-ozlashtiruvchi-oquvchilar-bilan-ishlashning-samarali-usuli/>

HOME EDUCATION SYSTEM IN DEVELOPING COUNTRIES

Otaboyeva Mohinabonu Muzaffar qizi

Reyimboyeva Ruxsora Bahrom qizi

Chirchiq State Pedagogical University

*Foreign language in preschool and
primary education 2nd year students*

otaboyevamohinabonu0@gmail.com

rreyimboyeva@icloud.com

Research adviser: Xudayqulova Fazilat Bo`riyevna

Faculty of Elementary Education

Department of Elementary Education Theory

fazilatxudaykulova@gmail.com

Abstract

This article the discusses advantages and difficulties of homeschooling, as well as the system of homeschooling developed and developing countries and the opportunities created for this system in Uzbekistan.

Keywords: homeschooling, children, parents, education system, homeschooling system.

Annotatsiya

Ushbu maqolada uyda o'qitishning afzalliklari va qiyinchiliklari haqida shuningdek, rivojlangan va rivojlanib borayotgan mamlakatlarda uyda o'qitish tizimi va O'zbekistonda bu tizim uchun yaratilgan imkoniyatlar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: uyda ta'lim, farzand, ota-ona, ta'lim berish tizimi, uyda o'qitish tizimi

Introduction

Homeschooling, also known as homeschooling, involves teaching your children at home rather than in a traditional classroom setting. Homeschooling offers a number of benefits and challenges for both parents and children. Most parents who homeschool their children use educational systems and curricula. These provide high-quality education with a wide range of benefits inherent to homeschooling. Homeschooling involves teaching your children at home rather than in a traditional school setting. Some of the children are educated at home since the beginning of education in public and private schools. There are several key advantages of online homeschooling. Because homeschooling can significantly advance children, it allows students to learn subjects without the pace of the classroom leaving them behind or

boring them. Home education allows the child to spend more time with his family and get to know each other better.

Homeschooling also allows students and parents to have more direction on the subjects that students focus on. Homeschooling has many advantages, but it is not without challenges. Since homeschooling takes place at home, one of the biggest challenges for parents is ensuring that students don't get distracted and lose interest in learning. Disadvantages of homeschooling:

Loss of experiences: Some skills like sharing, cooperation, and proper way of interacting in a group can be learned only by speaking group learning. Some experiences like child-teacher bonding, making friends, maintaining friendships, reading marathons in libraries, going on walks with a friend, being a part of school sports, etc. school life can offer.

Lack of energy and motivation: despite the role of self-discipline in encouraging responsibility for children, sometimes students lack the motivation they get in school due to the lack of group competition.

Limited Education: Homeschooling can have negative consequences if its purpose is to shape a child. Parents who want to give their child a purely religious education can oppress the child by depriving him of other sciences, extinguishing his talent, so the goal of home education is to develop a curriculum adapted to the student, and vice versa, it's not.

It is common for the home education phase to end after entering university, and students may find it difficult to adapt to university education, especially in universities that follow traditional learning systems based on rote memorization and absorption.

Despite this, in many countries, the system of home education is showing its results. Most countries allow home or home schooling. Most homeschooling is in the following countries: Australia, Canada, New Zealand, Great Britain, and the United States. Some countries have highly regulated homeschooling programs as an extension of the compulsory education system. A few countries have banned homeschooling altogether.

Homeschooling in Australia

Homeschooling is legal in all six states and two territories of Australia. Each state and territory has its own department of education that oversees their requirements, and each state has slightly different rules and skills. As your child's guardian, you are required to:

- planning and implementing the child's educational program
- providing a suitable learning environment
- providing the necessary resources to support their learning
- monitor and evaluate the child's educational progress

- continuing to comply with the standard conditions of enrolment, which includes submitting an annual report showing the child's educational progress

Home education in Uzbekistan

Based on the decision of the Ministry of Public Education and Health "On approval of the regulation on the procedure for organizing individual education at home for children with physical or mental disabilities and needing long-term treatment" registered with the Ministry of Justice on June 30, 2015 No. 2691 Individual education of children with mental retardation and needing long-term treatment is organized at home. In order to ensure the right of students to receive education, it is allowed to attract students who are two years older than the children studying in the corresponding class of the school to study individually at home in this class.

The main goal of private home education is to ensure students' rights to education and to create the necessary conditions for their education:

ensuring that students receive education in accordance with the state educational standards of general secondary education and special educational requirements (for children with mental retardation) developed on their basis;

to bring up a mature, physically and spiritually healthy person, to form cultural and educational values, citizenship and patriotism in students;

ensuring compliance with the lesson schedule that protects the health of students during the education process.

Organization of individual education of students at home

Approval of the regulation of the Ministry of Public Education and Health of the Republic of Uzbekistan dated June 10, 2015 "On the procedure for organizing individual education at home for children with disabilities in physical or mental development and in need of long-term treatment on" (registered on 30.06.2015, No. 2691) is organized based on. School principals identify and enroll students who live in the area where the school is located, and take measures to attract them to individual education at home. Determining whether a student will be educated at home individually is carried out by the district (city) department of public education based on the medical opinion of the medical-advisory commission operating in the district (city) treatment-prophylactic institutions of his permanent residence. The main purpose of private education at home is to ensure students' right to education and to create necessary conditions for their education.

The following are the main tasks of individual education at home:

- ensuring that students receive education in accordance with the state educational standards of general secondary education and special educational requirements developed on their basis (for mentally retarded children);

- to bring up a mature, physically and spiritually healthy person, to form cultural and educational values, citizenship and patriotism in students;
- ensuring compliance with the lesson schedule that protects the health of students during the education process

The home education system also helps children with disabilities get an education. Because a child with a disability may be embarrassed in front of others and feel ashamed that he does not participate in the lesson because he does less than them. But if such children receive education only at home, they may be slow in group work and collective actions. If children with disabilities are educated at school together with everyone, the children next to them should not laugh at them and do not humiliate them, on the contrary, they should not remind such children that they have a disability during the lesson and help them to participate in the lesson. In conclusion, there are enough advantages and disadvantages of the home schooling system.

References

1. <https://www.theschoolrun.com/home-education-around-world>
2. <https://www.uzedu.uz/uz/services/26>
3. <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Homeschooling>
4. Xudayqulova, F., Xikmatova, M., & Panjiyeva, M. (2023). Boshlang'ich sinflarda xalqaro dasturlar asosida dars o'tishning afzalliklari. Interpretation and researches, 1(1).
5. Khudaikulova, F. B., & qizi Sherkulova, S. S. (2023). The importance of forming the professional competence of new generation pedagogues. the role of science and innovation in the modern world, 2(3), 5-9.
6. Bo'rievna, K. F. (2023). The life, work and work of zahiriddin muhammad bobur the work" boburnama". pedagog, 6(2), 570-572.
7. Boriyevna, X. F., & Qizi, A. B. I. (2023). Xalqaro pirls baholash dasturi. *Science and innovation*, 2(Special Issue 4), 180-185.

JAMOAVIY MUNOSABATLARDA SHAXS IJTIMOIIY-MADANIY ADAPTATSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Yarmanova Yulduz Buriyevna

Qarshi davlat universiteti

Boshlangich ta'lim kafedrasida dotsenti

Annotatsiya:

Bolaning shaxsiy kechinmalari boshqa bir bolaga yo'naltirilishi juda muhimdir, chunki bu boshqa bolaga hissiy yo'naltirish jarayoni bo'lib, u kichik maktab yoshidagi bolaning tengdoshlar guruhiga kirishini – adaptatsiyasini osonlashtiradi va unda bo'lishini nisbatan qulayligini ta'minlaydi.

Kalit soʻzlar: shaxs, jamoa, individ, individuallik, ijtimoiy, bola, adaptatsiya, kichik maktab yoshi.

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ АДАПТАЦИИ ЧЕЛОВЕКА В КОЛЛЕКТИВНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Аннотация:

Очень важно, чтобы личные переживания ребенка были направлены на другого ребенка, потому что это процесс эмоциональной ориентации на другого ребенка, что облегчает вхождение ребенка младшего школьного возраста в группу сверстников - адаптацию и обеспечивает относительную легкость пребывания в нем.

Ключевые слова: человек, коллектив, личность, индивидуальность, социальный, ребенок, адаптация, младший школьный возраст.

FORMATION OF SOCIAL AND CULTURAL ADAPTATION OF A PERSON IN COLLECTIVE RELATIONS

Annotation

It is very important that the personal experiences of the child are directed to another child, because this is a process of emotional orientation to another child, which facilitates the entry of a child of junior school age into the peer group - adaptation and ensures relative ease of being in it.

Key words: person, team, individual, individuality, social, child, adaptation, junior school age.

Maʼumki, jahonning yetakchi ilmiy markazlarida inson va uning ijtimoiy muhitga munosabatini oʻrganish masalalari boʻyicha bir qator tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Buning natijasida inson paydo boʻlishidan to umrining oxirigacha davom etadigan tarbiya va oʻqitishni yaxlit ajralmas tizim deb qarashga va uni amaliyotga tatbiq etishga undamoqda. Bunda ota-onalar, ijtimoiy muhit va bolaning olamini oʻzaro bogʻlangan va harakatdagi tizimini yaratish nazarda tutilmoqda.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Yana bir muammoni hal etish oʻta muhim hisoblanadi: bu pedagoglar va professor-oʻqituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada taʼlim olish, maʼnaviy maʼrifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarini shakllantirish jarayonlariga faol koʻmak beradigan muhitni yaratish zarur”.⁴ – deb aytgan fikrlari muammoning dolzarbligini asoslaydi.

Rivojlanish sohasidagi izlanishlar shundan dalolat beradiki, bola hayotining dastlabki toʻqqiz yili oʻsish davrining muayyan davomiyligida oʻtadi, bu umumiy boʻlgan bosqichdir. Bu bosqichlar rivojlanishning har bir sohasidagi oʻzgarishlar bilan ajralib turadi: jismoniy, hissiy, ijtimoiy va kognitiv. Ijtimoiy madaniy muhit

⁴ Мирзиёев Ш.М. “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак”. Тошкент 2017, 45-бет.

meorlarining shaxs tomonidan qabul qilinishi, fikrimizcha, hissiy va kognitiv faoliyat jarayonida tabaqalanishning murakkab yo‘lini bosib o‘tadi, ular pedagogik qo‘llab-quvvatlash sharoitida yangi sifatga integrallashadi.

Ijtimoiy-madaniy adaptatsiyaning eng muhim belgisi – bu boshqa shaxsni idrok etish kontekstida odamning emotsional-kognitiv tayyorgarligi bosqichi sifatida tan olinishidir. Mashhur rus pedagogi Lesgaftning fikricha, insonning bolalik davri shunday bir bosqichki, bu davrdagi ijtimoiy munosabatlarda bolalarda xarakter xislatlarining namunalari shakllanib, axloqiy xarakterning asoslari, shaxsiy sifatlar yuzaga keladi.⁵

Kichik maktab yoshidagi bolalarning ko‘zga tashlanib turuvchi xususiyatlaridan biri, ularning harakatchanligi va taqlidchanligidir. Bola tabiatining asosiy qonunini shunday ifodalash mumkin: bola uzluksiz faoliyat ko‘rsatishni talab qiladi, lekin u faoliyat natijasidan emas, balki faoliyatning bir xilligi va surunkaliligidan toliqadi.

Shu sababli, birgalikdagi qiziqarli faoliyat bolalarning erkin muloqot qilishlari, shaxsiy o‘ziga xosliklarini va erkin jamoaviy munosabatlar muloqotini rivojlantirish uchun alohida ahamiyatga egadir.

O‘zbek tilining izohli lug‘atida “jamo – (arabcha - birlashma; uyushma; guruh) muayyan, bir xil ish bajaruvchi kishilar guruhi” sifatida tavsiflangan⁶.

Jamoaviy munosabatlar – odamlarning o‘zaro yaqinligi va hamkorligi asosida shakllangan, dunyo xalqlari madaniyatida tarixan shakllanib kelgan ijtimoiy birlikni anglatuvchi tushuncha bo‘lib, Pedagogika ensiklopediyasida “Jamoaviylik (arabcha birlashma; uyushma; guruh) – 1) yagona jamiyat va kishilar uchun foydali maqsad, faoliyatga ko‘ra birlashgan, jamiyat va kishilar manfaatini ko‘zlaydigan kishilarning tashkiliy guruhi; 2) kishilarning qadimiy uyushuv shakli” tarzida talqin qilingan.⁷

Bolaning yosh va individual psixologik, fiziologik, pedagogik xususiyatlariga adekvat bo‘lgan rivojlantiruvchi o‘yin va mashg‘ulotlar, treninglarni tashkil etilishi samarali usullar hisoblanadi. Jumladan, o‘yin va treninglar “Tanaffus paytida”, “Katta avtomobil yo‘lini kesib o‘tish”, “Savollarga qanday javob berish kerak?” “Imitatsiya” kabi mavzularda tashkil etilishi mumkin.

⁵ Лесгафт П. Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение. / П.Ф.Лесгафт. – М.: Педагогика, 1991. – 174 с.

⁶ O‘zbek tilining izohli lug‘ati. A-D / 5 jildli. Birinchi jild. A.Madvaliyev tahriri ostida. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 679 b.

⁷ Педагогика энциклопедия. III жилд. Жамоа // –Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2017. – 424 б.

Xulosa shuki, amalga oshiriladigan o'yin va sixologik-pedagogik treninglar jarayonida bolalar tevarak-atrof haqidagi bilimlari, muhitda amal qiladigan meyorlar va tartib-intizom qoidalari haqidagi tasavvurlari kengayadi, o'z shaxsiy tajribalari va mashg'ulotlardan olgan bilimlarini amalda qo'llash malakasi hamda fikrlash va ijodiy qobiliyatlari rivojlantiriladi. Bu esa bolalarning kelgusida maktab muhitiga ijtimoiy-madaniy moslashishini, boshlang'ich ta'lim davri yengilroq, qiziqarliroq o'tishini ta'minlaydi. Demak, bola dunyoqarashining shakllanishida tashqi muhit, psixologik holat, muloqotlar kabi omillar ta'sirida shakllanadi hamda ma'lumotlarni o'zlashtirish, anglash, ijtimoiy meyorlariga amal qilish, munosabat bildirish talab etiladi.

Adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. -104 б.
2. О'zbek tilining izohli lug'ati. A-D / 5 jildli. Birinchi jild. A.Madvaliyev tahriri ostida. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 679 b.
3. Pedagogika fanidan izohli lug'at. professor M.X.Toxtaxodjayevaning tahriri ostida. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2008. – 480 b.
4. Педагогика энциклопедия. III жилд. Жамоа // –Тошкент: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2017. – 424 б.
5. Лесгафт П. Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение. / П.Ф.Лесгафт. – М.: Педагогика, 1991. – 174 с.
6. Ro'ziyeva D. Ijtimoiy pedagogika. Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. 127 b.

DARSLARDA STEAM TA'LIMNING AMALIY AHAMIYATI

Yuldoshev Jahongir Tilakmurodovich

Qarshi davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti

Anotatsiya: Maqolada STEAM yondashuv asosida o'quvchilar o'rgangan nazariy bilimlarni haqiqiy hayotlarida, faoliyatlarida bajarib ko'rishlarini fanlar va mavzular misolida o'rgatishga qaratilgan ma'lumotlar ko'rsatib o'tilgan.

Аннотация: В статье на примере предметов и тем показана информация, направленная на обучение студентов применять полученные теоретические знания в реальной жизни и деятельности на основе подхода STEAM.

Annotation: The article shows information aimed at teaching students to apply the theoretical knowledge learned in their real life and activities based on the STEAM approach, using the example of subjects and topics.

Kalit soʻzlar: STEAM yondashuv, *anʼanaviy yondashuv*, global iqlim, nostandart muammolarni yechish, ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirish.

Ключевые слова: STEAM-подход, традиционный подход, глобальный климат, нестандартное решение задач, формирование креативных навыков.

Keywords: STEAM approach, traditional approach, global climate, non-standard problem solving, formation of creativity skills.

STEAM taʼlim texnologiyasi maktab oʻquvchilarini yangicha oʻqitish metodikasi boʻlib, anʼanaviy oʻqitish metodikasidan farqli metodika hisoblanadi. U oʻquvchilarni bir vaqtning oʻzida toʻrtta – fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), tasviriy sanʼat (Art), matematika (Math) fan mavzulari boʻyicha oʻqitishga moʻljallangan. STEAM fan boʻyicha emas, balki mavzular boʻyicha integratsiyalashgan oʻqitish tizimidir. Taʼlim jarayoniga STEAM asosida amaliy mashgʻulotlar yordamida ilmiy-texnik bilimlarni real hayotda qoʻllash tushuniladi.

Prezident maktablarida “STEAM” taʼlim dasturi asosida oʻqish tashkil qilinishi, 9-11-sinflarda oʻquvchilar oʻzlarining qiziqishiga qarab ayrim fanlarni tanlash orqali individual bilim olish imkoniyatiga ham ega boʻlishi bilan umumtaʼlim maktablaridan tubdan farq qiladi. Chunki Prezident maktablarining asosiy vazifalaridan biri – tabiiy va aniq fanlarni chuqur oʻqitish, oʻquvchilarning innovatsion bilimlarni oʻzlashtirishi, ularning intellektual, ilmiy-ijodiy salohiyatlarini ochib berish va rivojlantirishdan iborat hisoblanadi.

STEAM texnologiyasi taʼlimdan farqli ravishda bilimlarni alohida emas, oʻzaro mutanosib holda olib borishni taʼminlab beradi. Oʻquvchi oʻzida nostandart fikrlash, muammoga bir nechta yechim topish va ijodkorlik koʻnikmalarini shakllantiradi va bu uning kelajakdagi faoliyatida juda qoʻl keladi. Bundan asosiy maqsad, oʻquvchilarning darsda olgan bilimlarini amaliyotda qoʻllash va hayotga tadbiq qilish imkonini yaratishdan iborat. Baʼzi maktablarda hozirgi kunda robototexnika, sexmatexnika xonalari bilan bir qatorda STEAM xonasi ham mavjud boʻlib, u zamonaviy interaktiv platforma, ish qurollari, tikuv mashinalari, toʻquv moslamalari, Arduino platformalari va 5 xil turdagi kesish va randalash uskunalaridan iborat. Qizigʻi shundaki, bu uskunalar oʻquvchilar tomonidan qayta yasali, boshqa koʻrinish va vazifani bajarish imkonini beradi. STEAM taʼlim muhitida bolalar bilimga ega boʻladilar va darhol undan foydalanishni oʻrganadilar. Shuning uchun, ular oʻsib ulgʻayganlarida va hayotiy muammolarga duch kelganda, atrof muhitning ifloslanishi yoki global iqlim oʻzgarishi boʻladimi, bunday murakkab masalalarni faqat turli sohalaridagi bilimlarga tayanib va birgalikda ishlash orqali hal qilish mumkinligini tushunadilar.

STEAM yondashuvi bizning taʼlim va taʼlimga boʻlgan qarashimizni oʻzgartirmoqda. Amaliy qobiliyatga eʼtibor berib, oʻquvchilar oʻzlarining irodasini,

ijodkorligini, moslashuvchanligini rivojlantiradi va boshqalar bilan hamkorlik qilishni o'rganadi. Ushbu ko'nikmalar va bilimlar asosiy ta'lim vazifasini tashkil etadi.

Tabiiy fan darslarida STEAM dasturidan foydalanish bu bolalarning mustaqil va ijodiy fikrlashlarida juda asosiy tizim hisoblanadi. Bunda matematika, tabiat, kompyuter savodxonligi, texnologiya kabi fanlarning integratsiyasini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Masalan, berilgan masalaning yechimini topish jarayonida bolalar o'sha masalada keltirilgan predmetlar maketini yasashlari, yoki kompyuter grafikasi asosida chizishlari mumkin bo'ladi. Bunda esa ularning fikrlash qobiliyatlari rivojlanib boradi.

STEAM ta'lim texnologiyasi asosida o'rganiladigan barcha narsalar zamonaviy hayotimizda o'z aksini topgan. Bu odatdagi ta'limdan farqli o'laroq bilimlarni alohida emas, o'zaro mutanosib holda beradi. Bola o'zida nostandart muammolarni yechish, imkoniyatlar yaratish va ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantiradi va bu kelgusida uning hayotida juda qo'l keladi.

STEAM yondashuvining asosiy g'oyasi shundan iboratki, amaliyot nazariy bilimlar singari muhimdir. Ya'ni, o'rganish paytida biz nafaqat miyamiz bilan, balki qo'limiz bilan ham ishlashimiz kerak. Faqat sinf devorlarida o'rganish tez o'zgaruvchan dunyo bilan hamqadam emas. STEAM yondashuvining asosiy farqi shundaki, bolalar turli xil mavzularni muvaffaqiyatli o'rganish uchun ham miyani, ham qo'llarini ishlatadilar. Ular olgan bilimlarni o'zlari uqib oladilar.

Ushbu yangi yondashuv nazariya va amaliyotni birlashtirishning mantiqiy natijasidir. STEAM Amerikada ishlab chiqilgan. Ba'zi maktablar bitiruvchilarning martabalarini e'tiborga olishdi va fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirishga qaror qilishdi va STEM tizimi shu tarzda shakllandi. Keyinchalik bu yerga Art qo'shildi va endi STEAM oxirigacha shakllandi.

O'qituvchilar ushbu mavzular, aniqrog'i ushbu fanlardan bilimlar kelajakda talabalarning yuqori malakali mutaxassis bo'lib yetishishiga yordam beradi deb hisoblashadi. Oxir oqibat, bolalar yaxshi bilim olishga intilishadi va uni darhol amalda qo'llashadi.

So'nggi o'n yilliklardagi o'zgarishlar yoqimli, ammo shu bilan birga bizni havotirlantiradi. Ushbu yangi narsalarning ixtiro qilinishi bilan odamlar ilgari duch kelmagan ko'plab yangi muammolar mavjud. Har kuni yangi ish turlari va hattoki butun kasbiy sohalar paydo bo'ladi, shuning uchun zamonaviy o'qituvchilar o'qitadigan bilimlari va mahoratlari vaqt talablariga javob beradimi yoki yo'qmi deb o'ylashlari kerak. O'zingizning g'oyangizni topishga bilim yordam beradi, ammo haqiqiy ish bu g'oyani haqiqatga aylantiradi.

Agar biz an'anaviy ta'limning asosiy maqsadi bilimlarni o'rgatish va bu bilimlardan fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish deb aytsak, STEAM yondashuvi

bizni olgan bilimlarni haqiqiy ko‘nikmalar bilan birlashtirishga o‘rgatadi. STEAM ta’lim muhitida o‘quvchilar egallagan bilimlaridan o‘sha zahotiyoq amalda foydalanishlari sababli ular ulg‘ayib, voyaga yetgach, real hayotda uchraydigan turli muammolarga duch kelishganida, faqatgina turli fan sohalari bo‘yicha egallagan o‘z bilimlariga suyanishlari va hamkorlikda ishlashlari zarurligini tushunishadi. Bunda bitta fan doirasidagi bilimlarga tayanish yetarli bo‘lmaydi. Shunga ko‘ra, STEAM yondashuvi fikrlash uslubi hamdir.

STEAM ta’limida o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga katta e’tibor berilishi natijasida ularning hamkorlikda ishlash, ijodiy qobiliyati rivojlanadi, irodasi mustahkamlanadi. Aynan shunday bilim va ko‘nikmalar o‘qitishning asosiy vazifasi bo‘lib, butun o‘qitish tizimi shunga intiladi.

Xulosa qilib aytganda, STEAM o‘quvchilarni tajribalar o‘tkazish, modellarni konstruksiyalash, o‘z g‘oyalarini amalga oshirish va mahsulot yaratishni rag‘batlantiradi. O‘qitishga bunday yondashuv bolalarga nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarini samarali chog‘ishtirish imkonini beradi. O‘quvchilarning ijodkorligini oshiradi, yuqori malakali, zamon talabiga mos kadrlar tayyorlashda mustahkam poydevor bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Yo‘ldoshev J.T. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari divergent tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. Ped.fan.fal.dok. ... diss. Qarshi, 2022. – 162 b.
2. Yuldoshev J.T. STEAM yondashuv asosida nostandart topshiriqlarni yechish usullari. MUG‘ALLIM HƏM YZLIKSIZ BILIMLEN-DIRIO‘. Ilimiy-metodikaliq jurnal. 2023 3/1-san, iyun-iyul.
3. Shodiyev R.D., Xudoynazarov E.M., Yo‘ldoshev J.T. Matematika darslarida sinfdan tashqari ishlar. O‘quv qo‘llanma. Qarshi davlat universiteti, “Fan va ta’lim” nashriyoti. 2023.–172 b.

TALABANING INDIVIDUAL VA SHAXSIY XUSUSIYATLARI

Islomov Nurtoy Nomoz o‘g‘li

Xalqaro innovatsion universitet o‘qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda olib borilayotgan ta’lim sohasidagi o‘zgarishlardan ko‘plarini oliy ta’lim muassasalarida qilinayotgan tub yangiliklar orqali ham bilib olsa bo‘ladi. Bunga milos qilib hozirgi vaqtdagi oliy ta’limga qabulning kengayayotganligi, malakali oliy ma’lumotli kadrlarning ko‘payayotganligi, ularga bo‘lgan talabning oashyotganligi, ta’lim samaradorligini oshirish va raqobatbardoshli o‘zaro sof ta’lim berish bilan bir-biri bilan bellashadigan oliy ta’lim dargohlarining ko‘payayotganligi ham misol tariqasida aytishimiz mumkin. Ushbu maqolada shular haqida bayon qilingan

Kalit soʻzlar: Individual , shaxsiy , taʼlim, oʻz-oʻzini belgilash, oʻz-oʻzini anglash, kasbiy yoʻnalish.

Chet el tajribasidan ham shu maʼlumki nufuzli davlatlarining juda koʻplariga oliy taʼlimga, oliy oʻquv yurtlariga, ularning qamroviga davlat eʼtibor beradi.

Chunki oliy taʼlimning rivojlanishidan davlat ham albatta manfaatdor. Shaxsiy rivojlanishda bilimning benihoyatda oʻrni bor. Inson taʼlim olar ekan undagi fikr, dunyoqarash oʻzgaradi.

«Talabalar oliy taʼlim muassasasi tomonidan tashkil etilgan muayyan odamlar jamoasini oʻz ichiga olgan maxsus ijtimoiy toifa sifatida», oʻsmirlik davrini oʻz ichiga oladi: 15 yoshdan 18 yoshgacha davom etadigan erta oʻsmirlikning yakuniy bosqichi va 18 yoshdan 23-25 yoshgacha davom etadigan kech oʻsmirlikning boshlangʻich bosqichi (JSST davriylik maʼlumotlari). Yoshlarning asosiy vazifasi kasbiy oʻzini oʻzi belgilashdir, shuning uchun faoliyatning etakchi turi - taʼlim va kasbiy faoliyat.

Kasbiy kelajagi haqida qaror qabul qilgan talabalar uchun kelajakdagi kasbni egallashga intilish muhim ahamiyatga ega. Biroq, bu universitetda tanlangan yoʻnalishning toʻgʻriligiga ishonchsizlik va noaniqlik bosqichida boʻlganlar uchun ahamiyatini yoʻqotmaydi.

Birinchi kursga kirganlarida, koʻpchilik yoshlar jismoniy rivojlanishini yakunlaydilar va bu davrda koʻplab kognitiv funktsiyalarning gullab-yashnash davri boshlanadi, bu boshqa narsalar qatori, oliy oʻquv yurtining oʻquv vazifalarini murakkablashtirishi bilan osonlashadi. Oʻqituvchining topshiriqlarini bajarish emas, balki axborot bilan mustaqil ongli ishlash. Ananyevning fikricha 17 yoshdan 25 yoshgacha boʻlgan umri shaxsiyatni shakllantirishdagi yakuniy va professionallashtirishdagi asosiy davrdir .

Trening jarayonida yoshlarda oʻz-oʻzini anglash, dunyoqarashi, “men”ning barqaror qiyofasi shakllanadi, oʻz hayot falsafasi shakllanadi . Talabalar tafakkuri mavhum nazariyaga moyillik bilan tavsiflanadi va rasmiy operatsiyalar bosqichiga etadi talaba maʼlumotni gipotetik-deduktiv qayta ishlash, abstraksiya, gipotezalarni shakllantirish va oʻz fikrlarini tahlil qilish qobiliyatiga ega.

Oʻquv faoliyati jarayonida yoshlarda maʼlum muammolarga nostandart yondashish, aniq muammolarni yanada umumiy masalalarga qoʻshish va hatto notoʻgʻri tuzilgan muammolar asosida muhim savollarni qoʻyish qobiliyati rivojlanadi. Talaba yoshida axborotni qayta ishlashning individual usullari, aqliy faoliyat uslublari, kognitiv uslublari va fikrlash uslublari shakllanadi.

Tengdoshlar bilan muloqot nafaqat hissiy maʼnoga ega, balki axborot maʼnosiga ham ega: talabalar bir-birlari bilan yangiliklar va bilimlarni baham koʻradilar, seminarlar davomida ilmiy xabarlarini etkazishni oʻrganadilar, bularning barchasi ijtimoiy intellektni rivojlantirishga yordam beradi. Muloqotning

muhimligiga qaramay, yigitlar uchun avtonomiya, o'zini o'zi tasdiqlash istagi, mustaqillik hissi va haqiqiy mustaqillik va tengdoshlar ta'siriga moyillik bo'lmaganda kattalar tuyg'usi muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlik davridagi ta'limiy faoliyat orqali o'zlashtirilgan yangi ko'nikmalar nafaqat o'quv jarayoniga, balki olingan bilimlarni assimilyatsiya qilish sifatiga ham ta'sir qiladi. Talabalarning bilish xususiyatlarini maqsadli rivojlantirish kognitiv qobiliyatlar tarkibining rivojlanishi va o'zgarishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu davrda ta'limning muvaffaqiyati ko'plab omillar bilan belgilanadi: o'quv jarayonining didaktik sharoitlari, taqdim etilayotgan ma'lumotlarning mazmuni, ammo ular orasida fikrlash, qadriyat xususiyatlarini o'z ichiga olgan psixologik xususiyatlar muhim o'rinni egallaydi. Orientatsiyalar, shaxsiy xususiyatlar va boshqalar. O'quv fanining terminologiyasini o'zlashtirishda yuqorida qayd etilgan omillar muhim ahamiyat kasb etadi .

Ko'pgina tadqiqotchilar ta'lim natijalariga ta'sir qiluvchi shaxsiy xususiyatlarni ajratadilar. R.S. Nemov ta'lim faoliyati muvaffaqiyatining psixologik omillari sifatida aqlning rivojlanishi, ta'lim motivatsiyasi, kognitiv jarayonlarning erkinligi, tengdoshlar guruhida va o'qituvchilar bilan o'zaro munosabatda bo'lish qobiliyati, qat'iyatlilik, mas'uliyat, intizom, anglanganlik kabi irodaviy qobiliyatlarning mavjudligini belgilaydi.

Rus psixologiyasida nafaqat talabalarning individual psixologik xususiyatlari, balki ularning butun majmualari ham o'rganiladi. Shunday qilib, masalan, N.D. Levitov o'z ishida o'zlashtirishning psixologik komponentlarini quyidagicha aniqladi: 1) talabalarning o'qishga bo'lgan ijobiy munosabati; 2) material bilan bevosita hissiy tanishish jarayonlari; 3) olingan materialni faol ravishda qayta ishlash jarayoni; 4) qabul qilingan va qayta ishlangan axborotni eslab qolish va saqlash jarayoni. Ushbu komponentlarning mazmuni didaktik nuqtai nazardan ko'rib chiqilgan va tavsiflangan V.A. Krutetskiy .

Ta'kidlash joizki, psixologlar ichki hissiy holatni talabalarning o'quv materialini o'zlashtirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqladilar, bu jarayonda o'quv motivatsiyasining roli muhim, shuningdek, «fikrlash», o'quv materialini tushunishga, tafakkur tarziga va o'zlashtirish uslubiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Xorijiy tadqiqotchilar ham o'rganishda psixologik omillarning ahamiyatini ta'kidlaydilar. 1995 yildan 2010 yilgacha «Zamonaviy pedagogik psixologiya» jurnalida chop etilgan maqolalarni tahlil qilgan amerikalik olimlarning sharhida qayd etilishicha, birinchi o'rinda akademik samaradorlik, muvaffaqiyat, ijodkorlik, gender kabi individual farqlar muammosiga bag'ishlangan tadqiqotlar turibdi. farqlar, motivatsiya, o'z-o'zini samaradorligi va tashvish darajasidagi farqlar . Norvegiyada o'tkazilgan tadqiqotda o'quvchilarning matnni tushunishlari ularning e'tiqodlari, kasbiy yo'nalishi va oldingi tajribasi bilan qanday belgilanishini o'rganib chiqdi .

Boshqa bir guruh tadqiqotchilar esa kasbiy o'z-o'zini anglashning kadrlar tayyorlash muvaffaqiyatiga, ilmiy qiziqishlari va rejalarini shakllantirishga, bo'lajak mutaxassislarning bilim olish intilishlariga va ularning kasbiy faoliyatiga ta'sirini qayd etdilar. Xorijiy psixologlarning e'tibori, shuningdek, o'rganishning motivatsion komponenti, xabardorlik, kognitiv rivojlanish, maqsad qo'yish qobiliyati va boshqalarga qaratilgan.

Shunday qilib, mahalliy va xorijiy psixologlarning tadqiqotlarida ular assimilyatsiya jarayonining bosqichlarini ajratib ko'rsatishdan tashqari, uning bir xilligi, murakkabligi va ko'p komponentlilikini, ya'ni nafaqat tashqi (pedagogik va ijtimoiy-madaniy) turli sharoitlarga bog'liqligini ta'kidlaydilar. , lekin ayni paytda ichki (psixologik) . Bu shuni anglatadiki, o'qituvchi tomonidan tashkil etilgan, u tomonidan tartibga solinadigan va o'quv jarayonida nazorat qilinadigan o'quvchilarning ta'lim faoliyatining samaradorligi va muvaffaqiyati o'quvchilarning o'zlarining individual psixologik xususiyatlariga bog'liq. Shuning uchun jarayonga ta'sir etuvchi psixologik omillarni, demak, assimilyatsiya natijasini aniqlash va hisobga olish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. M Ochilov, N Ochilova "Oliy ta'lim pedagogikasi". Darslik 2008-yil
2. Azizxo'jaeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. –T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti. 2006 y. 200b.
3. G'oziev E. O'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish. – Toshkent: O'qituvchi, 1988. – 104 b.
4. www.tdpu.uz
5. www.pedagok.uz

O'QUVCHILARNING IJODIY LOYIHALASH QOBILIYATLARINI OSHIRISHDA CHIZMACHILIK DARSLARINI TASHKIL QILISHNING AHAMIYATI.

Sariyev Rabbim Shuhratovich
Toshkent kimyo-texnologiya insituti
Shahrisabz filiali katta o'qituvchisi
Gmail: rabbimsariyev@gmail.com

Annotatsiya: Chizmachilik darslarini tashkil etilish strukturasi tuzish orqali o'quvchilardagi ushbu fan bo'yicha ijodiy loyihalash qobiliyatlarini oshirishdagi muhimlik kasb etuvchi xususiyatlarni kengroq o'rgangan holda to'plangan natijalardan metodik tavsiya va ko'rsatmalarni tuzish. Bu orqali esa chizmachilik fanini o'zlashtirish darajalarini oshirish hamda o'quvchilarning ijodiy fikirlash qobiliyatlarini yuzaga chiqarish. Chizmachilik darslarida yo'l qo'yiladigan metodik

xatoliklar va kamchiliklarning oldini olish orqali dars sifatini yanada oshirish ilmiy tadqiqotning asosiy bosh masalasi hisoblanadi.

Kalit soʻzlar: Metodik xatolar, ijodiy fikirlash, psixologik xususiyatlar pedagogik kamchiliklar, dars strukturasi, oʻquvchining shaxsiy xususiyatlari.

Аннотация: Составление методических рекомендаций и указаний по собранным результатам с более широким изучением особенностей, важных для повышения творческих конструкторских способностей учащихся по данному предмету путем создания структуры организации занятий рисованием. Благодаря этому повысить уровень владения наукой рисования и раскрыть творческие мыслительные способности учащихся. Повышение качества уроков путем предотвращения методических ошибок и недостатков на занятиях рисованием является основной основной задачей научных исследований.

Ключевые слова: Методические ошибки, творческое мышление, психологические особенности, педагогические недостатки, структура урока, личностные особенности ученика.

Annotation: Drawing up methodical recommendations and instructions from the collected results with a wider study of the features that are important in increasing the creative design skills of students in this subject by creating the structure of the organization of drawing classes. Through this, to increase the level of mastery of the science of drawing and to bring out the creative thinking abilities of students. Improving the quality of lessons by preventing methodological mistakes and shortcomings in drawing classes is the main main issue of scientific research.

Keywords: Methodological errors, creative thinking, psychological characteristics, pedagogical shortcomings, lesson structure, student's personal characteristics.

Kirish. Chizmachilik fanlarida ijodiy loyihalash boʻyicha oʻquvchilarda kerakli koʻnikma va malakalarni shakillantirishda taʼlim jarayoni tashkil etuvchi barcha omillarni hisobga olish lozim boʻladi. Shu nuqtayi nazardan chizmachilikdan ijodiy loyihalashni oʻquvchilarga oʻrgatish jarayonida oʻquvchilarga tasir etishning pedagogik texnologiyalar usullaridan va oʻquvchilarning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda yondashish ham koʻzlangan marraga erishishning bir boʻlagi sanaladi.

Oʻquvchilarda ijodiy loyihalash koʻnikmalarini shakillantirishda pedagogik-psixologik omillarning taʼsirini quydagicha bosqichlar orqali oʻrganamiz.

- * *Chizmachilik oʻqituvchisining pedagogik xususiyatlari;*
- * *Oʻquvchilarning chizmachilik faniga boʻlgan qarashlari;*
- * *Oʻquvchilarda kuzatiladigan psixologik omillar va ularning xarakter xususiyatlari;*
- * *Chizmachilik oʻqituvchisining shaxsiy xususiyatlari;*

Chizmachilik fanidan darslar davomida o'quvchilarda ijodiy loyihalash faoliyatni shakllantirishda mavjud pedagogik metodlardan foydalanishda auditoriyadan hamda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, ularning harakter tempramentidan kelib chiqqan holda qo'llash lozim bo'ladi. O'qituvchi iloji boricha darslarni o'tishda yuqori kayfiyatda (pozitiv) bo'lishi va bu orqali ushbu kayfiyatni o'quvchilariga ham ko'chirib o'tkazaolish orqali qandaydir muammolar yoki o'quvchilardagi charchoqni tarqatib olishi kerak.

Buni esa chizmachilik va boshqa fan o'qituvchi pedagoglar hechqachon unutmasliklari va albatta o'quvchini psixologik jihatidan qat'iy nazar darsga jalb qilishda qattiqqo'llikdan foydalanishga urunmaslik aks holda o'quvchilardagi fanga qiziqish intilish bilan birgalikda o'quvchi tasavvurida yomon o'qituvchiga fani esa u uchun kerak emas ahamiyatsiz fanga aylantirib qo'yish mumkin.

O'quvchilarga chizmachilik darslari bo'yicha mavzuni o'tishda har bitta mavzuni yoki darsni o'tishda yuqorida keltirilgan tavsiyalarga etibor qaratish va ushbu tavsiyalarni tadbiq etishda biz o'quvchilarda darsga nisbatan qiziqishning ortganini ko'rishimiz mumkin. Umumta'lim maktablaridagi o'quvchilarda hali psixologik jihatdan olganimizda o'yin xissi tark etmagan bo'ladi va bundan tashqari ularda xayolning ko'chuvchanligi, diqqatning qisqaligi, tez zerikish xosil bo'lishi, tasavvurning mavhumligi, kabilar bir qator psixologik omillar mavjudligi chizmachilik o'qituvchisiga bu borada yanada kata mas'uliyatlar yuklaydi.

Xulosa va takliflar: Xulosa qilib aytganda bugungi kunda barcha ta'lim bo'g'inlarida kuzatish mumkinki ta'lim jarayonlarini amalga oshirishda o'quvchilarni fan bo'yicha o'qitish hamda ularda fan bo'yicha bilim va malakalarni shakllantirishda ko'plab pedagogik texnologiyalardan, pedagogik metodlardan foydalanish orqali darslarni tashkil qilinmoqda. Lekin bu ta'lim bo'g'inlarining asosini tashkil qiluvchi maktab ta'limida o'quvchilarni o'qitish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. M.X.Xolnazarov, M.Q.Muhliboyev "Yosh va pedagogik psixologiya" «Fan va texnologiya»- Toshkent-2014.; 208 bet.
2. T.Rixsiboyev "Oliy ta'limda muhandislik grafikasi fanlarini o'qitish metodikasi" modull bo'yicha o'quv - uslubiy majmua. Toshkent-2007.: 252 bet.
3. E.I.Ro'ziyev, A.O.Ashirboyev. "Muhandislik grafikasini o'qitish metodikasi". -T.: "Fan va texnologiya", 2010, 248 bet.
4. A.Xoliqov "Pedagogik mahorat" darslik, «Iqtisod moliya» - Toshkent-2011.; 420 bet.
5. I.Raxmonov, A.Valiyev. "Chizmachilik" (chizmachilik fanidan konstruksiyalash) pedagogik oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma. «Voris nashriyoti»- Toshkent-2011.; 137 bet.

XALQARO TAJRIBALARGA TAYANGAN HOLDA UMUMIY O'RTA TA'LIMDA AMALIY VA TABIIY FANLARNI O'QITISHNING INNOVATSION YONDOSHUVI

Kodirov Akbar Shuxratovich

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Informatika va uni o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi

akbar2005ak@gmail.com

Maxammadiyeva Iroda Abdusalom qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Matematika va informatika yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Sa'dullayeva Mashkura Shokir qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Matematika va informatika yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston ta'lim tizimida mavjud bo'lgan amaliy va tabiiy fanlarni o'qitishda yetuk xalqaro tajribalarga tayangan holda umumiy o'rta ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, uning natijalari va samaralari haqida bayon etilgan. Rivojlangan Evropa va Rossiya davlatlari misolida ta'lim tizimlari o'rganib chiqildi, ular tajribalarini hozirda O'zbekiston ta'lim tizimida qo'llanilib kelinayotganligi va buning natijalari qay darajada natija berayotganligi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, innovatsion texnologiya, SCIENCE fani, o'qitish metodika, modernizatsiya, xorijiy ta'lim, amaliy tadqiqotlar.

Аннотация. В данной статье описываются и обсуждаются результаты использования инновационных технологий в системе общего среднего образования, его результаты и эффекты, опираясь на зрелый международный опыт преподавания практических и естественных наук в системе образования Узбекистана. Изучены образовательные системы развитых стран Европы и России, их опыт в настоящее время используется в системе образования Узбекистана.

Ключевые слова: образовательная система, инновационные технологии, предмет SCIENCE (НАУКА), методика преподавания, модернизация, зарубежное образование, прикладные исследования.

Abstract. The article describes the use of innovative technologies in the general secondary education system, its results and effects, relying on mature international experiences in the teaching of practical and natural sciences in the educational system of Uzbekistan. The educational systems of developed European and Russian countries were studied, their experiences are currently being used in the educational system of Uzbekistan, and the results are discussed.

Key words: educational system, innovative technology, SCIENCE, teaching methodology, modernization, foreign education, applied research.

Kirish. Hammamizga ayonki taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudrati, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. "Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq" - Shavkat Mirziyoyev. Prezidentimiz Vatanimiz ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar va strategiyalar bu O'zbekistonda ta'lim tizimini kompleks rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash maqsadlariga katta kuch va mablag'lar yo'naltirilmoqdalar.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida: "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" tasdiqlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son farmoni tasdiqlandi. O'zbekiston ta'lim tizimida mavjud bo'lgan amaliy va tabiiy fanlarni o'qitishda yetuk xalqaro tajribalarga tayangan holda umumiy o'rta ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, uning natijalari va samaralari haqida fikr yuritish mumkin. Tadqiqot natijasida ta'lim tizimi rivojlangan davlatlar Finlyandiya va Germaniya ta'lim tizimlari o'rganib chiqildi, ular tajribalarini hozirda O'zbekiston ta'lim tizimida qo'llanilib kelinayotganligi va buning natijalari o'laroq bu borada o'quvchilarning qobiliyat va iqtidorlarini uzluksiz ta'limning boshlang'ich bo'g'inlaridan boshlash, aniqlash va rivojlantirish maqsadida xalqaro dasturlar, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlarda keltirilgan nazariy materiallarga asoslangan holda mantiqiy tahlil usullaridan, Germaniya va Finlandiya davlatlarining o'rta ta'lim o'qitish metodlaridan foydalanildi. Mavjud ma'lumotlarni tahlil qilishda tahlil va sintez, qiyosiy tahlil kabi uslublar va yondashuvlar qo'llanilgan.

ASOSIY QISM. O'zbekistonda amaliy va tabiiy fanlarni o'qitishda xalqaro tajribalarni qo'llash bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Endilikda O'zbekiston o'rta ta'lim tizimida ham 2021-2022 o'quv yilidan boshlab 1-6 sinflarda tabiiy fanlarni o'zida jamlagan Tabiiy (SCIENCE) fanlar joriy etildi. Tabiiy (SCIENCE) fanlar o'qitib kelinayotgan 1-2-sinfda "Atrofimizdagi olam", 3-4-sinflarda "Tabiatshunoslik", yuqori sinflarda esa 4 ta alohida fanlar, ya'ni geografiya, biologiya, fizika (6-sinfdan boshlab), kimyo (7- sinfdan boshlab) fanlarini o'zida birlashtiradi.[1] Yangi fan o'quvchilarni kichik yoshidan tabiiy fanlarni o'qishga rag'batlantirish, ularda olam haqida yaxlit tasavvur paydo qilishga yordam beradi.

Buning bilan bola tabiiy fanlar, jumladan fizika va kimyo qiyin emas, qiziq fanlar ekanini anglaydi va uni o'rganishga o'zida rag'bat sezadi.

Amaliy fan-tadqiqotlar va kashfiyotlar amaliyotga bevosita, to'g'ridan-to'g'ri yo'naltirilgan bilimlar to'plami, bular yangi texnologiyalarni ishlab chiqishni ta'minlaydigan fanlardir, ya'ni kerakli mahsulotni olish uchun harakat algoritmlari. Amaliy - bu texnologiya yoki ixtiro kabi amaliy, tizimlarni ishlab chiqish uchun mavjud ilmiy bilimlarni qo'llaydigan ilmiy intizom. Xususan, amaliy fan statistika, matematika, tibbiyot kabi rasmiy fanlarni qo'llashi mumkin, bu esa amaliy statistika, amaliy matematika, amaliy tibbiyot va boshqalar kabi fanlarning shakllanishiga olib keldi. Shu bilan birga, amaliy fanning tegishli sohalarini, masalan, amaliy psixologiya, amaliy etika, amaliy biomexanika, amaliy maktabgacha ta'limgacha bo'lgan rivojlanish va rivojlanish jarayoni tarixan aniqlangan.[2] Amaliy fan amaliy muammolarni hal qilish, yangi mahsulotlarni yaratish yoki mavjud mahsulot turlarini yoki texnologik jarayonlarni takomillashtirish uchun ilmiy bilim va usullardan foydalanishga qaratilgan tadqiqotlarni o'z ichiga oladi.

Amaliy va tabiiy fanlarni o'qitishda xalqaro tajribalarga tayangan holda o'rganish Rossiya, Buyuk Britaniya, Finlandiya va Germaniya kabi davlatlarning maktablarida tabiiy fanlarni o'qitish metodikalari o'rganilib, ularning eng samarali yondashuvlari O'zbekiston ta'lim tizimiga tatbiq etilmoqda. Masalan, Rossiya maktablarida tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi asosan ilmiy savollarni shakllantirish, tadqiqotni rejalashtirish, ma'lumotlarni boyitish va ilmiy dalillarni yaratishga qaratilgan. Finlandiya maktablarida tabiiy fanlarni PISA standartlariga mos ravishda o'tishni va fan doirasida tanqidiy fikirlash qobiliyatini rivojlantirishni yo'lga qo'ygan. Finlandiyaning Kuopio shahridagi maktab o'qituvchisi Marjo Luytt o'quvchilarning biologiya darsida mavzuni tanqidiy fikirlash qobiliyatini rivojlantirish metodikasi bilan ishlashni ilgari suradi. U 45 daqiqalik dars davomida aniqlangan narsa va hodisalarni o'quvchilar amaliy ish jarayonida real dunyoda qanchalik ahamiyatli tomonini fikirlashga o'rgatadi. Marjo Luytt "Agar o'quvchilar topshiriqlarni amalda bajarib ko'rmasa savollarga javob berishda qiyinchiliklar yuzaga keladi", degan fikirlarni bildirgan.[1] Finlandiya maktablarida imtixonlar muntazam ravishda o'tkaziladi, ammo uning natijalari chiqarilib e'lon qilinmaydi. Sinov natijalaridan maktab o'z faoliyatini baxolashda foydalanadi.

Ehtimol, ta'lim tizimidagi eng katta farq o'qitishda muayyan standarddan foydalanishidir. Levi ismli o'quvchining matematika o'qituvchisi besh tilda gaplasha oladi va magistr bosqichini ta'momlagan. "*Agar chindan ham o'qituvchi bo'lish istagida bo'lsangiz, u sizdagi ikkinchi yoki uchinchi tanlov bo'la olmaydi. U sizning yagona tanlovingiz bo'lishi kerak*" deydi o'qituvchi Ona Arnez.[5]

Germaniya maktablarida tabiiy fanlarni o'itishda o'ziga xos jihatlari, idrok etish, laboratoriya mashg'ulotlari mazmunini anglash ko'nikmasini shakllantirish asosiy

pozitsiya sanaladi. Fanlarni o'qitishning umumiy tamoyillaridan biri moderizatsiya va muammoli vaziyatlar bilan ishlashni o'rganish, o'quvchilarni amaliy ishlarini bajarish usullariga jalb etishga e'tibor qaratilgan. Natijada ushbu faoliyat innovatsiyalarni turli sohalarda ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik faoliyatlarini yuritishga olib keldi.

Shu rivojlangan xorijiy davlatlar g'oyalari va tajribalari asosida ular dars mashg'ulotlarida qo'llayotgan metodlarni bizning o'rta ta'lim tizimizga qo'llab kelinishi maktab o'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishlarini yanada uyg'ota olamiz. Maktablarda dars jarayonida nazariy va amaliy mashg'ulotlar bir vaqtning o'ziga, ya'ni bitta dars mashg'ulotida bo'lib o'tadi. Bu tabiiy fanlarning qaysidir mavzulariga tog'ri keladi, ayrimlariga amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirishni talab etadi. Masalan fizika fani misolida olib qarasak, 45 daqiqaning 20-25 daqiqasi tashkiliy va nazariy qismini tashkil etsa, qolgan 20 daqiqa amaliy mashg'ulot bajarish uchun ajratilgan vaqt va qurilmalarning yetarli darajada bo'lmasligi o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini so'ndiradi. O'rta ta'lim tizimida turli metodlar yordamida boyitishimiz bilan bir qatorda sharoitlarni ham yaratishimiz kerak. Davlat qachon rivojlangan davlatlar qatorida bo'la oladi, qachonki o'z ta'lim-tizimini rivojlantira olsagina.

Xulosa. O'qituvchilar o'quvchilarga haqiqiy hayotda uchrashi mumkin bo'lgan muammolarga yechimlarni topish ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor berishadi. Bu jarayonda o'quvchilarni tanqidiy va kreativ fikrlashga, hayotda tadqiqotlarni qo'llay olish ko'nikmasiga, tasavvurlarning ortishiga, analiz-sintez fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga yo'naltirilgan metodikalar qo'llaniladi. Tabiiy fanlarni o'qitishning umumiy tamoyillaridan biri modernizatsiya (qayta ishlash) va muammoli vaziyatlar bilan ishlashni o'rganishdir. O'quvchilar o'zlarining bilimlarini kundalik hayot va amaliyotga tatbiq etish, hodisalarni ilmiy tushuntirish va amaliy laboratoriya ishlarini natijali olib borish metodikalari orqali aniq bir natijaga yo'naltirilgan. Bu xorijiy tajribalarga asoslangan usullar o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish va ularni haqiqiy hayotiy muammolarga yechim topishlariga asos bo'la oladi deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF-5847-son Farmoni, 08.10.2019 y. (<https://lex.uz/ru/docs/-4545884#-4547594>)
2. Alekseeva I. Tarjimonlar uchun kasbiy tayyorgarlik; o'qituvchilar va tarjimonlar uchun tarjima va yozma tarjima bo'yicha darslik. -Sankt-Peterburg, 2000 yil.
3. Abdullayeva, S. K., Shayusupova, A. A., Jabborov, K. H., Kamolova . S. R., Botirova, D. B. "PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FACTORS IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION".

4. Azimaxon Kamolova. Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o'rganishning o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari. "Science and Education" Scientific Journal / Impact Factor 3.567 (SJIF) December 2022 / Volume 3 Issue 12. 590-592 betlar.
5. <https://azizapulatova.medium.com/finlandiya-talim-tizimi-143aca7971a3>
6. <https://kun.uz/04448528?q=%2Fuz%2F04448528>.
7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7359518>
8. Shuxratovich, Kodirov Akbar, Choriyeva Xursanoy Xusanovna, and Mirqobilov Bekzod Abdulla o'g'li. "O'RTA TA'LIM MAKTABLARINING BOSHLANG'ICH TA'LIM SINFLARIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O'QITISHDA MUAMMO, YECHIM VA TAKLIFLAR." Journal of new century innovations 43.4 (2023): 96-98.
9. Shuxratovich, Kodirov Akbar. "KATTA MA'LUMOT BAZALARINI PARALLEL ISHLOV BERISH USULLARINI VA MODELLARINI O'RGANISH." Journal of new century innovations 43.4 (2023): 93-95.
10. Kodirov, Akbar Shuxratovich, and Muborak To'liqin Qizi Nomozova. "MASOFAVIY TALIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARINING ISTIQBOLLI ASOSLARI." Academic research in educational sciences 4.CSPU Conference 1 (2023): 753-756

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARGA MAHALLIY TENDENSIYALAR ASOSIDA UMUMIY TA'LIM BERISH XUSUSIYATLARI.

Rajobov O'. M.

Pedagogika fanlari nomzodi,

Jovliyev B.X.

Osiyo texnologiyalar universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada imkoniyati cheklangan bolalarni ularning o'sish va rivojlanish xususiyatlarini inobatga olgan holda o'qitish muammolari haqida qisqacha ma'lumot keltirilgan. Bosh miya falaji shakllarining o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, ularning namoyon bo'lishi tavsiflari berilgan va uning namoyon bo'lishiga qarab o'quvchilar bilan olib boriladigan pedagogik faoliyatning asosiy muammolari ko'rsatilgan. Shuningek, bunday bolalar rivojlanishining psixologik va pedagogik xususiyatlarini va ular bilan ishlash usullarini yoritilgan. Inklyuziv ta'limdagi tajribani umumlashtirish asosida bosh miya falaji bo'lgan o'quvchilarga mashg'ulot o'tish bo'yicha o'qituvchiga yordam beradigan usullar taklif qilingan. Maqolada o'qituvchi duch keladigan muayyan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari izchil ko'rib chiqilgan. Keltirilgan ma'umotlar bosh miya falaji bo'lgan

bolalarning rivojlanishi va o'rganish xususiyatlari haqida ma'lumot olishni istagan barcha o'qituvchilar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Аннотация. В статье представлена краткая информация о проблемах обучения детей с ограниченными возможностями здоровья с учетом особенностей их роста и развития. Дана специфическая характеристика форм детского церебрального паралича, а также описания их проявлений, обозначены основные проблемы педагогической деятельности со студентами в зависимости от его проявления. Также освещены психолого-педагогические особенности развития таких детей и методы работы с ними. На основе обобщения опыта инклюзивного образования предложены методы помощи педагогу в обучении учащихся с ДЦП. В статье последовательно рассматриваются конкретные проблемы, с которыми сталкивается учитель, и пути их преодоления. Цитируемые отчеты могут быть полезны всем учителям, желающим узнать об особенностях развития и обучения детей с церебральным параличом.

Annotation. The article provides brief information about the problems of teaching children with disabilities, taking into account the characteristics of their growth and development. A specific characteristic of the forms of cerebral palsy is given, as well as descriptions of their manifestations, and the main problems of teaching activities with students are identified depending on its manifestations. The psychological and pedagogical features of the development of such children and methods of working with them are also covered. Based on a generalization of the experience of inclusive education, methods of helping teachers in teaching students with cerebral palsy are proposed. The article consistently examines the specific problems that teachers face and ways to overcome them. The cited reports may be useful to all teachers who wish to learn about the developmental and learning characteristics of children with cerebral palsy.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim. Imkoniyati cheklangan bolalar. Tayanch-harakat tizimi faoliyati buzilgan bolalar. Spastik diplegiya. Gemiparetik shakl. Atonik-astatik shakl. Ikki tomonlama gemiplegiya. Diqqatning yetishmasligi. Diqqatning o'ta charchashi. Xotiraning cheklanganligi. Olam haqidagi tasavvurlarning cheklanganligi. Emotsional-irodaviy xususiyatlar. Motivatsion komponentlarning past shakllanishi. Mustaqil faoliyatga tayyorgarlikning past darajasi yoki uning yo'qligi.

Ключевые слова: Инклюзивное образование. Дети с ограниченными возможностями. Дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата. Спастическая диплегия. Гемипаретическая форма. Атонически-астатическая форма. Двусторонняя гемиплегия. Недостаток внимания. Утомление внимания. Ограниченная память. Ограниченность восприятия Вселенной. Эмоционально-

волевые характеристики. Низкая сформированность мотивационных компонентов. Низкий уровень подготовки к самостоятельной деятельности или ее отсутствие.

Key words: Inclusive education. Children with disabilities. Children with musculoskeletal disorders. Spastic diplegia. Hemiparetic form. Atonic-astatic form. Bilateral hemiplegia. Lack of attention. Fatigue of attention. Limited memory. Limited perception of the Universe. Emotional-volitional characteristics. Low level of motivational components. Low level of preparation for independent activities or its absence.

Inklyuziv ta'lim - davlat siyosati bo'lib, imkoniyati cheklangan va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar o'smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojlari bo'lgan va shartli ravishda sog'lom, ya'ni sog'ligi cheklanmagan odamlarning birgalikdagi ta'limini anglatadi. Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj bolalarni sog'lom bolalar bilan teng huquqlilik asosida ta'lim tarbiya olishlarini ta'minlaydi. Inklyuziv ta'lim olish jarayoni bir-biriga o'xshamaydigan, intellektual, jismoniy va aqliy xususiyatlarga ega bo'lgan odamlar maxsus bilimga muhtoj bo'lmagan tengdoshlari bilan birgalikda zarur bilim va ko'nikmalarni oladigan tarzda tashkil etiladi. Inklyuziv ta'lim alohida ehtiyojli bolalar bilan sog'lom bolalar uchun teng ta'lim olish imkoniyatini yaratadi. [1]

Mutaxassislar o'z tavsiyalari bilan imkoniyati cheklangan bolalarning qay bir shaklda ta'lim olish bo'yicha kelgan qaroriga maslahatlar berish bilan hatto ularning qarorini o'zgartirishi ham mumkin. Bu imkoniyati cheklangan bolaning qayerda o'qishi borasida psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyalarning tavsiyalari ota-onalarda shubha qoldirmaydi. Inklyuziv ta'limga muhtoj bolalarning ota-onalari ko'pincha bu haqida ma'lumotlarga ega emaslar. Natijada, bolalar faqat o'rta ma'lumot olishadi va o'qishni davom ettira olmaydilar. [3]

Bugungi kunda, inklyuziv ta'lim sohasida to'plangan tajribani va bu soha o'qituvchilarining qo'llagan usullarini umumiy ta'limda keng foydalanish zarurati yuzaga keldi. Nogironligi bo'lgan, xususan, tayanch-harakat tizimi faoliyati buzilgan bolalarning davlat ta'lim standartlarida aks ettirilgan talablar bo'yicha ta'lim olishi uchun darsda foydalaniladigan o'quv jihozlari ro'yxatiga maxsus usullarni ham kiritishni taqozo etadi. Ya'ni, deyarli har bir o'qituvchi bosh miya falaji bo'lgan bolalar bilan ishlash usullarini egallashi kerak. [2]

Bosh miya falaji bo'lgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlari. Bosh miya falaji bo'lgan bolalarning psixologik va fiziologik xususiyatlarini har bir darslarda qanday hisobga olish mumkinligini tushunish uchun ularning kasalligi yaratadigan

o'ziga xos cheklovlarni tushunish kerak. K.A. Semenovanning tasnifiga ko'ra, bosh miya falajining beshta shaklini aniqlaydi. Ushbu tasnif klinik ko'rinishning o'ziga xosligiga asoslanadi, bu asosan miya shikastlanishining turli tabiati bilan belgilanadi. [4]

Bosh miya falaji bo'lgan bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari.

Bosh miya falaji bo'lgan bolalarning rivojlanish xususiyatlarini e'tiborga olgan holda bolalar aqliy faoliyatining quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatish kerak:

- Diqqatning yetishmasligi;
- Diqqatning o'ta charchashi
- Xotiraning cheklanganligi;
- Olam haqidagi tasavvurlarning cheklanganligi;
- Emotsional-irodaviy xususiyatlar;
- Motivatsion komponentlarning past shakllanishi;
- Mustaqil faoliyatga tayyorgarlikning past darajasi yoki uning yo'qligi.

Shuni ta'kidlash kerakki, o'quv materialini taqdim etishda "qismlarga bo'lib" va "oddiydan murakkabga" tamoyillaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Quyida biz o'quv jarayonida yuqorida tavsiflangan muammoli sohalarga ta'sir qilishning ba'zi usullarini ko'rib chiqamiz. [5]

Xulosa. Yuqorida aytilganlarning barchasini umumlashtirgan holda shuni aytish kerakki, maxsus darslar bosh miya falaji bo'lgan bolalarning o'quv jarayonida muhim o'rinlardan birini egallaydi, bundan tashqari, u ko'pincha individual korreksiya darslari tomonidan qo'yilgan muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Maxsus darslardagi faoliyat ko'pincha boshqa darslarda ishtirok etmaydigan bolaning hayoti va shaxsiyatini tashkil etishdagi muammoli sohalarga qaratilgan. Maxsus darslar bolaning barkamol shaxsini rivojlantirishda ishtirok etadi. Maxsus darslarning samarali bo'lishi uchun barcha metod va o'quv materiallaridan, yaxshi jihozlardan, barcha zamonaviy texnologik yutuqlardan foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

[1] X. N. Muzaffarova, D. Tangirova „Inklyuziv ta'lim". library.samdukf.uz. Qaraldi: 10-noyabr 2022-yil.

[2] Musurmonova, O.. Umumiy pedagogika. Yoshlar nashriyot uyi, 8-oktabr 2020-yil —48-49 bet. ISBN 978-9943-6679-0-7. 10-noyabr 2022-yilda qaraldi.

[3] „Ta'lim to'g'risida"gi yangi qonun va inklyuziya: qanday bo'lishi kerak?" (o'zbekcha). gazeta.uz (9-iyun 2020, 16:00). Qaraldi: 10-noyabr 2022-yil.

[4] Махмудова Н.М. и др. Детский церебральный паралич: Клиника, терапия и организация медицинской реабилитации. Ташкент: Медицина, 1978. 230 с.

[5] Актуальные проблемы междисциплинарного подхода к этапной комплексной реабилитации детей с церебральным параличом: материалы

научнопрактического семинара с международным участием. М.: МГПУ, 2013, 203 с.

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA FANLARARO ALOQADORLIKNING AHAMIYATI

*Nizomova Dilnoza To'lqin qizi.
Kitob tumani 6-maktab o'qituvchisi*

Annotatsiya:

Ushbu maqolada fanlararo aloqadorlikning mazmun-mohiyati va turli o'quv predmetlarini o'qitishning o'ziga xosligi haqidagi ma'lumotlar aks etgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, boshlang'ich ta'lim, integrativ ta'lim, o'quv predmetlari, fanlararo aloqadorlik

ВАЖНОСТЬ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОСТИ В ПРОЦЕССЕ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация:

В данной статье содержится информация о сущности междисциплинарности и уникальности преподавания разных предметов.

Ключевые слова: образование, начальное образование, интегративное образование, учебные предметы, междисциплинарность

THE IMPORTANCE OF INTERDISCIPLINARITY IN THE PROCESS OF PRIMARY EDUCATION ANNOTATION

This article contains information about the essence of interdisciplinarity and the uniqueness of teaching different subjects.

Key words: education, primary education, integrative education, study subjects, interdisciplinarity

Har jihatdan kamol topgan barkamol avlod jamiyat taraqqiyotining asosi. Shu bois mamlakatimizda ham jismonan, ham ma'nan yetuk bo'lgan yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Bunda "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash Milliy datsuri" hamda boshqa meyoriy hujjatlar o'quvchilar bilan ishlash, ularni barkamol avlod sifatida shakllantirish borasida zamin bo'ladi. Mazkur masalaning dolzarbligi o'quvchilarning ijodiy fikrlashlari, ularning bilim egallashdagi faolliklarida yaqqol namoyon bo'ladi. Integrativ ta'limni yo'lga qo'yish esa o'quvchilarning bilimlarni ongli o'zlashtirishi, dunyo haqidagi tasavvurlarini rivojlantirish va amaliy va ilmiy-metodik tayyorgarligini oshirishda muhim o'rinni egallaydi. Chunki, integrativ ta'lim orqali o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish, rivojlantirish muammosi sifat jihatdan yangi darajada hal etilib qolmasdan, real hayotdagi murakkab muammolarni hal etishga kompleks yondashuvga ham o'rgatib boriladi. Aynan

shu sababli ham fanlararo aloqadorlik o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishga kompleks yondashuvning muhim sharti va natijasi hisoblanadi. Bunday tayyorgarlik boshlang'ich maktab o'quvchilarini darsda va darsdan tashqari mashg'ulotlarda, ekskursiyalarda va umuman har qanday faoliyatda o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini erkin qo'llash imkoniyatini beradi. Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim yosh avlodni mustaqil hayotga tayyorlashning asosiy komponentlaridan biridir.

Mustaqillik yillarida jamiyatning yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga qo'yayotgan talablari, ilm-fan taraqqiyoti natijasida umumta'lim maktablaridagi ta'lim mazmunida keskin o'zgarishlar sodir bo'ldi. Fan taraqqiyoti ta'limning texnologik bazasi, jamiyat a'zolarining yashash sharoitida keskin o'zgarishlarga olib keldi. Jumladan, ilm-fan yangiliklari, zamonaviy texnologiyalar jamiyatning ma'naviy qiyofasini o'zgartirib yubordi. Ilm-fan yutuqlari va ularning insonlar hayotidagi o'rnini rivojlangan mamlakatlar maktab ta'limi mazmuni va strukturasiga ta'sir o'tkazmay qolmaydi.

Mamlakatimizda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar natijasida o'quv soatlari keskin qisqartirildi, o'quv materiallari mazmuni modernizatsiya qilindi. Turli o'quv predmetlarini o'qitishda soatlarning qisqarishi, o'quv materiallari mazmunining ilmiy jihatdan murakkablashishi natijasida o'quvchilarga qo'yilayotgan talablar kuchaydi, ta'lim sifatida birmuncha pasayishlar kuzatilmoqda. O'quvchilar o'quv materiallarini o'zlashtirishida sodir bo'layotgan bunday pasayishlar yosh avlodning intellektual rivojlanishiga ta'sir etmay qolmaydi. Bu holat esa o'qituvchilardan o'quvchilarga bir fan doirasida bog'liqliklar asosida turli hodisalarni o'rganishni taqozo etadi. Ko'p tomonlama fanlararo aloqadorlik yordamida o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish, rivojlantirish muammosi sifat jihatdan yangi darajada hal etilib qolmasdan, real hayotdagi murakkab muammolarni hal etishga kompleks yondashuvga ham o'rgatib boriladi. Aynan shu sababli ham fanlararo aloqadorlik o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishga kompleks yondashuvning muhim sharti va natijasi hisoblanadi.

Atrof-muhitga jiddiy munosabatlarning poydevori boshlang'ich sinflarda o'rgatiladi. Shuning uchun ekologik, iqtisodiy, ma'naviy-ahloqiy tarbiya natijasi maktab ta'limining birinchi bosqichiga bog'liq. Shu bois boshlang'ich ta'limning barcha tarkibiy qismlarini o'zgartirish va yangilash muhimligini ko'rsatadi. Buning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga javob beradigan va dars talablariga mos keladigan integrativ ta'lim asosini yaratish maqsadga muvofiq. Shu sababli tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlari haqidagi yangi nazariy va amaliy bilimlarni ta'lim mazmuniga kiritish, barcha fanlardan o'zaro aloqadorlikda eng zarur bilim va ko'nikmalarni hosil qilish, ijtimoiy hayot tajribalari va ilm-fanning turli sohalari uchun muhim bo'lgan bilimlarni o'quvchilar

egallashlari uchun yuksak bilim va mahoratga ega bo'lgan pedagoglarni tayyorlash nihoyatda zarurdir.

Xulosa shuki, mazkur vazifalarni yechish uchun o'quv fanlararo aloqadorlikni ta'minlashni ilmiy jihatdan asoslash maqsadida har bir o'quv fanining fanlararo aloqadorlikdagi mazmunini tanlash, ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan so'nggi pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda o'quv fanlarining bir - biri bilan bog'langan tizimini shakllantirish lozim. Zero, integratsiya lotincha integration tiklash, to'ldirish, integer-butun so'zidan kelib chiqqanligini inobatga olsak, fanlarni bir-biri bilan bog'lash asosida bilimlarni boyitish, dunyoqarashni shakllantirish va yaxlit tasavvur xosil boshlang'ich sinf o'qituvchilari oldidagi muhim vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari. Ped.f.dokt. ... diss. Toshkent. – 2006. 265 b.
2. Sharipov Sh.S. “O‘zbekistonda ta’limning globallasuvi sharoitida yoshlar mustaqil ijodiy fikrlashini faollatirishning metodologik asoslari” Davlat ilmiy -texnik dasturi. – T.: 2006. –98-bet.

JISMONIY TARBIYA VA SPORTNING RIVOJLANISHI

Berdiyev Mansur Eshonqul o'g'li

*Qarshi shahar 48-umumiy o'rta ta'lim maktabining
jismoniy tarbiya fani o'qituvchisi*

Berdiyeva Sadoqat Eshonqul qizi

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi
sadoqatberdiyeva0905@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada jismoniy tarbiya va sportning rivojlanishi mazmun mohiyatiga qisqacha to'xtalib o'tilgan. Jismoniy tarbiya va sport haqida allomalarning fikrlari orqali bugungi kunda jismoniy tarbiyani amalga oshirishda e'tibor berilishi hamda amal qilishi kerak bo'lgan jihatlari qisqacha yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Jismoniy tarbiya, sport, jismoniy harakatchanlik, jismoniy sifat.

Аннотация: В данной статье кратко затрагивается сущность развития физического воспитания и спорта. Аспекты, на которые следует обратить внимание и которым следует следовать при осуществлении физического воспитания сегодня, кратко объяснены через мнения ученых о физическом воспитании и спорте.

Ключевые слова: Физическое воспитание, спорт, физическая подвижность, физическое качество.

Annotation: This article briefly touches on the essence of the development of physical education and sports. The aspects that should be paid attention to and followed in the implementation of physical education today have been briefly explained through the opinions of scholars about physical education and sports.

Key words: Physical education, sport, physical mobility, physical quality.

Mustaqil davlatimizning ertangi kuni, uning gullab-yashnashi va rivojlanishi ko'p jihatdan o'sib kelayotgan avlodning sog'lom bo'lishiga bog'liq. Bu esa o'z navbatida Vatanimizning kelajagi - farzandlarimizning jismoniy, aqliy va ma'naviy kamol topishi uchun qulay sharoitlar yaratishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonuni (1992-yil 14-yanvar, 2000-yil yangi tahririyati). O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" O'zbekiston aholisi sog'ligiga bo'lgan g'amxo'rlikidan va yoshlarimiz salomatligiga bo'lgan e'tibordan dalolat beradi. 1992-yilning 14-yanvarida O'zbekistonda "Jismoniy tarbiya va sport haqida"gi Qonun (yangi tahriri 2000-yilning 26-may) qabul qilindi. Shunga asosan, Milliy Olimpiada Qo'mitasi tuzildi va 1993-yil 17-sentyabrda Xalqaro Olimpiada Qo'mitasi 101-sessiyasida tan oldi. Shundan so'ng Respublika sport federatsiyalarini Osiyo va jahon federatsiyalari tan olib, o'z tarkibiga a'zo qilib oldi. O'zbekiston sportchilari Osiyo va jahon birinchiliklarida, Olimpiada o'yinlarida mustaqil ravishda O'zbekiston bayrog'i ostida qatnashish huquqiga ega bo'ldilar. 1993-yildan boshlab har yili aprel oyining uchinchi yakshanbasi jismoniy tarbiya va sport xodimlarining kasbiy bayram sifatida nishonlanadigan bo'ldi.

Jismoniy madaniyat va sport hamisha jamiyat hayotining ajralmas bir qismi bo'lib kelgan. Bizgacha mavjud bo'lgan ijtimoiy jamoalar ham o'z rivojlanishida jismoniy tarbiya va sportga katta ahamiyat bergan. Jismoniy madaniyat va sport jamiyatdagi hukmron sinflarning manfaatini ifodalashga xizmat qilib uni himoya qilgan va ularga yo'l ko'rsatgan. Quyidagilar buning yorqin misolidir.

Abu Ubayd Abd al-Vohid ibn Muhammad al Jo'zjoni qoldirgan manbalardan ma'lum bo'lishicha, Markaziy Osiyoning mashhur olimi, o'rta asr yuksalishining ishtirokchilaridan biri Abu Ali ibn Sino 1002-1011-yillarda Xorazmshoh saroyida xizmat qilganida, Xorazmshohning vaziri Abdul Hasan Ahmad ibn Muhammad as-Sabahdan "Tozalik haqida risola" nomli kitob yozishga buyurtma olgan. U Abu Ali ibn Sinoning butun dunyoga mashhur "Tib-qonunlari"ga asos bo'ldi. Olim o'z risolasini quyidagi beshta mustaqil boblarga bo'lgar:

1. Toza havo.
2. Hammom.
3. Taom.
4. Jismoniy harakat.
5. Uyqu va tetiklik.

Ibn Sino o'z risolasining to'rtinchi bobida: "Jismoniy tarbiy: mashqlari saviya va son jihatdan juda uzoq va kishini charchatadigan bo'lmasligi kerak. Ular juda tez

bajarilishi ham kerak emas, aks holda ular qisqa davom etishiga qaramay, kishiga uzoq bo‘lib tuyuladi, shuningdek, bu mashqlar o‘ta yengil bo‘lmasligi ham kerak, aks holda uzoq davom etadigan mashqlar, kishiga juda qisqa bo‘lib tuyulmasin”-deydi. Bundan ko‘rinadiki, Abu Ali ibn Sino o‘rta asrlardayoq jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarining inson hayotida tutgan o‘rni va mohiyatini nazariy asoslab bergan.

O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning tarixi chuqur ildizga ega. O‘tmishda turli harakatli o‘yinlar, kurash (belbog‘li, turon), yugurish, uloq va boshqa milliy o‘yinlar qatorida nayzani uzoqqa uloqtirish va nishonga otish, mushtlashish, tosh ko‘tarish kabi sport turlari hamda darbozlarning chiqishlari xalq orasida keng tarqalgan. Ular har xil tantana, navro‘z, diniy bayram va to‘ylarda musobaqalar sifatida o‘tkazilgan. Bu urfodatlar bugungi kungacha ham davom etib, taraqqiy etib kelmoqda. Musobaqa g‘oliblari aholi orasida qahramonlar qatoridan joy olib, xalqimiz tomonidan juda e‘zozlangan. Jismoniy va sport mashqlari turlarining soni ko‘payishi bilan birga, ularga qiziqish avloddan-avlodga o‘tib kelmoqda. Sport va harakatli o‘yinlarini milliy turlari o‘zbek millatini qadimiy an‘analari, madaniyati va qadriyatini chuqur ildizlaridan kelib chiqib yoshlarimizni etnik guruhini harakat olami tasnifini aks ettiradi. Sport va harakatli o‘yinlarni milliy turlari asrlar davomida xalqimizni mehnat faoliyati belgilarida saqlanib qolgan. Shaxsni har tomonlama kamolatga yetkazish vositalariga aylanib, uni aniq faoliyat maydonida o‘z mehnatining unumdorligini yuksaltirish uchun foydalanilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yunusova D.C. “Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi “ Jismoniy madaniyat tarixi va sportni boshqarish o‘quv qo‘llanma T.2020
2. S.R.Salomonov “Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyoti” 1-jild T:2014.
3. Berdiyeva, S. (2024). Improving the methodology of preparing students for creative activity based on foreign experiences. *Talqin va tadqiqotlar*, (28).
4. Nasiba, Q., & Berdiyeva, S. (2023). Significance and content of pedagogical diagnostic methods. *central asian journal of education and computer sciences (cajecs)*, 2(2), 51-53.
5. Berdiyeva, S. (2024). Sinf va guruhlarda inklyuziv ta’lim tushunchasini rivojlantirish. *Talqin va tadqiqotlar*.

MAKTABLARDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING 4K MODEL ASOSIDA O‘QITISH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Kodirov Akbar Shuxratovich

Shahrisabz Davlat Pedagogika instituti

“Informatika va uni o‘qitish metodikasi” kafedrası assistent o‘qituvchisi

Abdixakimova Sabina Xasan qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Sa'dullayeva Mashkura Shokir qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Matematika va informatika yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Hozirgi kunda xalq ta'lim tizimida zamon talabiga aylangan 4K modeli asosida boshlang'ich sinf o'quvchilariga bilim berish va o'quvchilarda Kollobarasiya (hamkorlik, jamoada ishlash ko'nikmasi), Kommunikativlik (muloqot qilish qobiliyati), Kreativ (ijodiy fikrlash), Tanqidiy fikrlash kabi (mustaqil fikrlay oladigan) kabi kopmetensiyalarni rivojlanishi asosiy tamoyil sifatida ta'lim berilmoqda. Bu orqali kelajak avlodni yanada yetuk, mustaqil fikrlay oladigan, rivojlangan va Vatanimiz ravnaqiga o'z hissasini qo'sh oladigan shaxslarni shakllantirishga asosiy tamoyil bo'lishiga ishonchimizni ortiradi..

Kalit so'zlar: xalq ta'limi, o'quvchi, o'qituvchi, maktab, qaror, 4K model, konsepsiya, kommunikativlik, kollobarasiya, kreativ, tanqidiy fikrlash, matematika, hamkorlik, kompetensiya, noyob qobiliyat, darslik.

Аннотация. Обучение младших школьников на основе модели 4К, ставшей сегодня требованием времени в системе народного образования, и привитие учащимся Коллаборации т.е сотрудничества (навыков сотрудничества, работы в команде), Коммуникативного (коммуникативных навыков), Креативного (творческого мышления). Развитие таких компетенций, как Критическое мышление (независимое мышление), преподается в качестве основного принципа. Мы считаем, что благодаря этим основным принципам станет формирование будущего поколения более зрелых, самостоятельно мыслящих, развитых личностей, способных внести свой вклад в развитие нашей страны.

Ключевые слова: государственное образование, студент, учитель, школа, решение, 4К-модель, концепция, коммуникативность, коллаборация, творчество, критическое мышление, математика, сотрудничество, компетентность, уникальные способности, учебник.

Abstract. Teaching primary schoolchildren based on the 4K model, which has now become a requirement of the time in the public education system, and instilling in students Cooperation (collaboration skills, teamwork), Communication (communication skills), Creativity (creative thinking). The development of competencies such as critical thinking (independent thinking) is taught as a core principle. We believe that thanks to this, the main principle will be the formation of a future generation of more mature, independent-thinking, developed individuals who can contribute to the development of our country.

Keywords: public education, student, teacher, school, solution, 4K model, concept, communication, cooperation, creativity, critical thinking, mathematics, cooperation, competence, unique abilities, textbook.

Biz bilamizki inson hayotida boshlang'ich ta'lim juda katta o'rinni egallaydi. Har bir ish jarayonida boshlang'ich nuqta asosiy vazifani bajaradi.

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining shaxs sifatida shakllanishining, rivojlanishining poydevori, boshlang'ich ta'lim eng kichik nuqtasi hisoblanadi. Chunki bu davrda kelajagimiz bo'lgan yoshlarni har tomonlama yetuk bilimli, salohiyati qilib tarbiyalash asosiy o'rinni egallaydi. Asosiy maqsad yaxshi ta'lim olish va kelajakda yetuk mutaxassis bo'lib yetishish, Vatanga o'z hissasini qo'shgan holda komil inson bo'lish.

“O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”dagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.04.2019 yildagi PF-5712-sonli Farmoniga ko‘ra xalq ta’limini boshqarish tizimini takomillashtirish va rivojlantirish bo‘yicha “Yo‘l xarita” ishlab chiqildi.[1] Unda uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash va o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish bo'yicha chora tadbirlar rejasi ishlab chiqilgan edi. Konsepsiyaning 2-bob b) va v) bandlarida kadrlarni tayyorlash sohasida va o'quv jarayonini tashkil etish sohasida borasida bir qancha kamchiliklar keltirib o'tilgan. Bu kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida chora tadbirlar ishlab chiqildi va uni amalga oshirish jarayonlari davom etmoqda. Bundan tashqari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi “2022 – 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni 4-bandi b) qismida umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida darsliklarni yangilash dasturini amalga oshirish uchun Davlat budjetidan 605 mlrd. so‘m ajratilshi haqida va farmonning 1-ilovasi 4-qismi 42-maqsadida: 2026-yilga qadar o‘quv dasturlari va darsliklarni ilg‘or xorijiy tajriba asosida to‘la qayta ko‘rib chiqib, amalda joriy etish haqida ta’kidlangan.[2] Bundan ko‘rinib turibdiki davlatimiz rahbari maktablarda ta’lim tizini yanada rivojlanishi va yangicha yondoshuv asosida darsliklarni yartish va joriy etish bo‘yicha farmonda ko‘rsatib o‘ilganidek 605 mlrd. so‘m mablag‘larning asosiy qismi bu darsliklar uchundir.

Dunyoning nufuzli davlatlarining ta'lim tizimida erishayotgan yutuqlari va samaralarini bugungi ta'lim tizimida joriy etish orqali bizning ham xalq ta'lim timida yuksak natijalarga etishish ko'zda tutilgan. Xuddi shu maqsadlarni hisobga olgan holda hozir kunda xalq ta'lim tizimida zamonaviy texnologiyalardan biri hisoblangan 4K modeli orqali boshlang'ich sinflarning bilim olish salohiyatini har tomonlama yuksaltirish, rivojlantirish boshlang'ich tushunchalarning o'zidayoq bolalarni kelajak

muhit uchun tayyorlash asosiy maqsad hisoblanadi. Aslida 4K modeli 4 ta asosiy kompetensiya o'z ichiga oladi:

Kollobarasiya – hamkorlik, jamoada ishlash ko'nikmasi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida o'zaro hamkorlikni yo'lga qoyish. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik yokida o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlik. O'quvchilarning dars davomida atrofida gilari bilan birgalikda hamkorlikda ishlashi, birovni fikrini eshita olish, hurmat qilishi, qabul qilish ko'nikmalari.

Kommunikativlik - muloqot qilish qobiliyati. O'quvchilarning o'z shaxsiy fikrlarni erkin, mustaqil shaklda bayon qilishi, tengdoshlariga yetkarmza olish qobiliyati. Atrofdagilarni eshita olishi, fikrini aniq, ravon ifodalashi hisoblanadi.

Kreativ fikrlash-bunda ijodiy fikrlash. Ya'ni atrofda gilarga o'xshamagan tarzda yangicha fikrlash, yangicha g'oyalar ustida ishlash qobiliyati. O'quvchilarni o'z maqsadlariga erishishda yangicha yondashuv, yangicha usullardan foydalanish yo'llar ini tanlash. Muammolarni hal qilish undan yangi saboq va ko'nikmalarni hosil qilishi.

Tanqidiy fikrlash – bu mustaqil fikrlay oladigan, boshqalarni fikridan ko'ra o'zini fikrini ustun qo'ya olish, boshqalar fikrini o'zlashitmaslik, o'zining shaxsiy fikrini erkin bayon qila olishi, dalillar orqali isbotlab, ta'kidlab bera olish, o'z fikr mulohazalarimni shakllantirish ko'nikmalarini shakllantirishda iborat.[10]

Hozirgi kunda zamon talablaridan biri bu erkin fikrlash, fikrini erkin bayon qila olishi, fikrini omma oldida, jamoa oldida erkin bildira olishidir. Chunki ko'p hollarda bilamizki o'quvchilar orasida o'z fikrini ham ayta olmaydigan, uni ko'pchilik oldida bayon etolmaydigan o'quvchilar ham juda ko'p. Mana shunday muammolarni hozirgi kunda ko'plab o'qituvchilarda uchratishimiz va buning ma'lum ma'nodagi yechimini 4K modelining yo'nalishidan biri bo'lgan kommunikativlikni olishimiz mumkin. Ya'ni o'quvchilarning fikrlarini erkin ifodalay olishiga imkon berishimiz kerak.

O'qituvchi bunday vaziyatda avvalo o'quvchi bilan individual holda ish olib borishi kerak. O'quvchilarni bilan birga darsdan so'ng yakka holda suhbat olib borishi kerak.

Hozirgi kunda esa darsliklar 4K modeli asosida yaratildi. Ushbu darsliklar faqatgina ma'lumotlarni yodlatish yoki shunchaki o'qish yozishni o'rgatishdan iborat emas balki o'quvchilar o'zlari o'qiyotgan kitoblarni ma'nosini tushingan holda o'qishlari kerakli nazarda tutilgan. O'quvchilarni bu darsliklar orqali o'zlari uchun zarur bo'lgan hayotiy ko'nikmalarni ham o'rganadi. Shuningdek darsliklarda rasmlar ko'proq kiritilishi bu ularning ko'z bilan ko'rish orqali fikrlash doirasini oshirishga, ba'zi mavsularni o'yin metodiga mos qilib chiqarilishi bolalarning psixologik holatlari ham hisobga olingan.

Darslikdagi ma'lumotlar rang-barang rasmlar, grafikalar, sodda matnlar orqali berilgan. U o'quvchini dars jarayonida zeriktirib qo'ymasligiga, aksincha yanada shu

fanga qiziqishi ortishiga sabab bo'ladi. Boshlang'ich sinf darsliklari hozirgi reallik texnologiyalar asosida yaratilgan bo'lib, ya'ni hozirgi kunda bolajonlarimiz bizdanda ko'ra gadjetlarni juda yaxshi tushunadilar, xuddi mana shu qobiliyatlarini yaxshilik yo'lida olib borish uchun darsliklarda ham xuddi mana shunday innovatsiyalardan foydalanilgan.

Xuddi mana shu darsliklar bilan tanishish maqsadida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Xalqaro kongress markaziga kelib boshlang'ich markaziga kelib darsliklar bilan tanishib ko'rdilar. Bu o'rganish jarayonida esada darslik yaratilishida xalqaro dasturlar tomonidan o'quvchilarning muvaffaqiyatlarini baholashda qo'llaniladigan namunaviy topshiriqlar o'rganib chiqildi va asos qilib olindi.[11]

Darsliklar ishlab chiqishda hozirgi zamon xalqaro baholash tizimlaridan (TIMISS, PIRLS, PISA, EGMA, EGRA) chet el ta'lim tizimidan (Finlandiya, Germaniya, Yaponiya, Koreya davlatlari) ham andoza olingan.

Xulosa shuki, maktabga endigina qadam qo'ygan bolalarga yangi darsliklar tayyorlashda "4K" modelidan foydalanish ko'plab sinovlardan o'tgan, muhimi, zamonaviy yondashuvdir. Mana shu zamonaviy yondashuvni qo'llay olish o'qituvchiga bog'liqdir, qachonki o'qituvchlari mana shu 4K kompetensiyani sinfda to'g'ri qo'llay olsa kutilgan natijaga erishishimiz mumkin. Avvallari bolalarning yozuviga ko'proq e'tibor qaratilgan, diktantlar yozdirilgan. Yangi tajriba bilan esa bolalarning tanqidiy fikrlashi, o'z fikrini erkin bayon eta olishiga ko'proq ahamiyat beriladi.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Xalq ta'lim tizimini 2030-yigacha rivojlantirish Konsepsiyasi tasdiqlash to'g'risidagi PF-5712 sonli farmoni (<https://lex.uz/docs/-4312785>).

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi "2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni (<https://lex.uz/docs/-5841063>).

3. Shuxratovich Kodirov Akbar, Choriyeva Xursanoy Xusanovna, and Mirqobilov Bekzod Abdulla o'g'li. "O'rta ta'lim maktablarning boshlang'ich ta'lim sinflarida informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishda muammo, yechim va takliflar." *Journal of new century innovations* 43.4 (2023): 96-98.

4. Shuxratovich, Kodirov Akbar. "Katta ma'lumot bazalarini parallel ishlov berish usullarini va modellarini o'rganish." *Journal of new century innovations* 43.4 (2023): 93-95.

5. Kodirov, Akbar Shuxratovich, and Muborak To'lqin Qizi Nomozova. "masofaviy talimda raqamli texnologiyalarining istiqbolli asoslari." *Academic research in educational sciences* 4.CSPU Conference 1 (2023): 753-756

6. Shamsiddinov, G'iyosjon, Umida Nurmaxmatova, and Durdona Turayeva. "Informatika va raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi o'rni." Science and innovation in the education system 3.4 (2024): 102-105.
7. Бердиева, Гульноза. "Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini aktdan foydalanish asosida kasbiy faoliyatni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning asoslari." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10.6 (2022): 1176-1180.
8. Луиза Комиловна Турсунова, Раксимбергганов Н.М. Бошланг'ич синфларда аксборот технологиялари. «Рақамли таълим технологиялари: амалиёт, тажриба, муаммо ва истикболлар» мавзусида республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман, СамДУ. 2023/7
9. Tursunova, Luiza va Marjona Ro'ziqulova. "Veb-sayt yaratish asoslari va veb-saytlarni ta'limda qo'llanilishining afzalliklari va kamchiliklari." Innovatsionnye issledovaniya v sovremennom mire: nazariya va amaliyot 3.3 (2024): 117-120.
10. <https://kun.uz/news/2023/08/17/xxi-asr-oquvchisi-uchun-zarur-konikmalarini-orgatuvchi-model-4k-haqida>
11. <https://www.xabar.uz/talim/talim-dolzarb-masala>

TA'LIM TIZIMIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMNING AHAMIYATI VA SAMARADORLIGI XUSUSIDA

*Ravshanova Gulruxsor Zoxidovna,
Qarshi DU, Pedagogika fakulteti*

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimida boshlang'ich ta'limning ahamiyati, boshlang'ich ta'lim jarayonini tashkil etish va samaraga erishish usullari haqida so'z yuritilgan. Hamda ayrim mulohazalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, dars, darslik, pedagogik mahorat, kreativlik, o'quv jarayoni, yondashuv, samaradorlik.

Аннотация: в данной статье говорится о значении начального образования в системе образования, методах организации процесса начального образования и достижения эффективности. и были сделаны некоторые комментарии

Ключевые слова: начальное образование, урок, учебник, педагогическое мастерство, творчество, учебный процесс, подход, эффективность.

Abstract: This article talks about the importance of primary education in the educational system, the organization of the primary education process, and ways to achieve effectiveness. Some comments were also made.

Key words: Primary education, lesson, textbook, pedagogical skill, creativity, educational process, approach, efficiency.

Maktabdagi o'qitish jarayoni qandaydir tasodifiy va, ayniqsa, pedagogning xususiy fikridan kelib chiqadigan narsa emas. O'qitish jarayoni bilish nazariyasi asosida tarkib topadi va jamiyatning rivojlanish qonuniyatlaridan kelib chiqadigan talablarni aks ettiradi. Hozirgi ilg'or pedagogika inson shaxsini maqsadga muvofiq shakllantirishga, o'zini o'zi tarbiyalash va ijtimoiy tajribadan iborat tizim sifatida qaraydi. O'zini o'zi tarbiyalash kichik tizimlar o'rtasidagi bog'lanish asosida tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy tajribani o'zlashtirishi orqali tashkil topadi va shu bilan insonning shaxsi shakllanadi.

Boshlang'ich ta'lim tizimining asosiy bosqichlaridan biridir. Bu o'quvchilarning asosiy bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, o'zlarini o'rganish va shaxsiy rivojlanishlarini boshlashi uchun ta'lim davri hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchilar asosiy fanlarni o'rganishi va umumiy ta'limning asoslarini o'rganishi kutiladi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadlari quyidagilardir:

1. O'quvchilarni o'rganishning turli usullariga tayyorlash: Boshlang'ich ta'lim, o'quvchilarga o'rganish usullarini o'rgatadi. Bu, o'quvchilar uchun muhim bo'lgan o'qish, yozish, hisoblash, fikrlash va muhokama qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

2. Asosiy fanlarni o'rganish: O'quvchilar boshlang'ich ta'limda matematika, tillar, tabiiy fanlar, ijtimoiy fanlar, san'at va sport kabi asosiy fanlarni o'rganishlari kutiladi. Bu fanlar ularga umumiy bilim va tushunchalar beradi.

3. O'quvchilarni ijodiylik va tasavvurlashga yo'l ochish: Boshlang'ich ta'lim, o'quvchilarni ijodiylik va tasavvurlash qobiliyatlarini rivojlantirishga intiladi. Bu, ularning g'oya va rejalari bilan ishlash, o'z fikrlarini ifoda qilish, yaratuvchanlik va muhokama qilish qobiliyatlarini oshirishga yo'l ochadi.

4. Shaxsiy rivojlanishni ta'minlash: Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarga shaxsiy rivojlanishlarini oshirishga yordam beradi. Bu, ularning o'zlarini tanish va tushunish, ijtimoiy ta'sir qilish, g'oya topish, maqsadlarga erishish, boshqalar bilan hamkorlik qilish va maslahat olish kabi shaxsiy yondashuvlarni o'rganishlarini ta'minlaydi.

5. O'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlash: Boshlang'ich ta'lim, o'quvchilarni kasb-hunar kollejlari yoki oliy ta'lim muassasalarida o'rganishning davom etishi uchun asosiy tayyorgarlikni beradi. Bu ularga kasb-hunar sohasida ko'nikmalar va bilimlar olish imkoniyatini yaratadi.

Boshlang'ich ta'lim, o'quvchilarni o'zlarini rivojlantirish va o'zlariga mos keluvchi sohalarda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun tayyorlashning boshlang'ich bosqichidir. Ushbu bosqichdagi o'quvchilarning o'zlarini tanish, o'zlashtirish

qobiliyatlarini rivojlantirish, umumiy bilim va ko'nikmalarini oshirish, ijodiylik va ijtimoiy rivojlanishlarini boshlashlari haqidagi asosiy maqsadlar bilan bog'liq.

Boshlang'ich ta'lim uchun dolzarb masalalar bugungi kunda barchamizni xushyorlikka chorlaydi. Globallashtirilgan davrda yashar ekanmiz, ta'lim va tarbiya tizimini to'g'ri va samarali tashkil etish har bir ta'lim sohasi vakillari uchun muhimdir. Quyida boshlang'ich ta'lim uchun dolzarb masalalarni sanab o'tsak:

1. Ta'lim sifatini oshirish: O'qituvchilarning malakasini yaxshilash, darslik va o'quv materiallarini yangilash, sinf xonalari va maktab infratuzilmasini modernizatsiya qilish.

2. Ta'lim muvofiqligini ta'minlash: Boshlang'ich ta'lim dasturlarining milliy va xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlash.

3. Ta'limda innovatsiyalar: Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, interaktiv o'qitish usullarini joriy etish va ta'lim jarayonini o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirish.

4. O'qituvchilarning maqomi va sharoitlarini yaxshilash: O'qituvchilarning maoshi, ijtimoiy himoyasi va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini yaxshilash.

5. Maktabgacha ta'lim bilan hamkorlik: Maktabgacha ta'lim tizimini mustahkamlash va boshlang'ich ta'lim bilan uzviy hamkorlikni amalga oshirish.

6. Psixologik va pedagogik yordam: O'quvchilarga individual psixologik va pedagogik yordam ko'rsatish tizimini yaratish va rivojlantirish.

7. O'quvchilarning jismoniy holati: Jismoniy tarbiya va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, sport tadbirlarini muntazam o'tkazish.

8. Ijtimoiy muammolarga e'tibor: O'quvchilarning ijtimoiy muammolari, masalan, oilaviy sharoit, ijtimoiy himoyaga muhtojlik kabi masalalarga e'tibor berish.

9. Ta'limning inkluzivligi: Barcha o'quvchilarga, jumladan nogironligi bo'lgan bolalarga sifatli ta'lim olish imkoniyatini ta'minlash.

10. Maktab va oilaning hamkorligi: Ota-onalar va maktablar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ota-onalarning ta'lim jarayonida ishtirokini rag'batlantirish.

11. Til ta'limi: O'zbek tili va adabiyotini, shuningdek, xorijiy tillarni o'qitish sifatini yaxshilash.

12. Ta'limni moliyalashtirish: Ta'lim tizimini moliyalashtirishni optimallashtirish va ta'lim xarajatlarini samarali taqsimlash.

Bularning barchasi boshlang'ich ta'lim tizimini yaxshilash va o'quvchilarning to'liq rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan muhim masalalardir.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, ta'lim tizimida boshlang'ich ta'lim alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy boshlang'ich ta'lim uchun istiqbolli, ustuvor yo'nalishlardan biri bu shaxsning umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash asosida rivojlantirishdan iboratdir. O'quvchilarda har tomonlama

rivojlangan shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilgan tarbiya jarayonidir. Bugungi kunda o'zida ta'lim va tarbiya elementlarini mujassamlashtirgan boshlang'ich ta'lim jarayonini tashkil etish ta'limning asosiy qismi va dolzarb mavzulardan biridir

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev. "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan quraylik". Toshkent. "Ozbekiston". 2017.
2. Ona tili o'qitish metodikasi (Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik): K. Qosimova, S. Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyen. – T.: "Noshir", - 2019. 352b.
3. Qurbonova Maftuna, Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish kompetensiyalarini shakllantirish ahamiyati // Xalq ta'limi, 2020. 3-maxsus son, 29-33 bet.
4. Qurbonova Maftuna, Methods for improvement of training competitions for classifications leading on the organization of independent works // Экономика и социум, 2020. №6 (73), с 432-437.
5. R. Mavlonova, N. Rahmonqulova. "Boshlang'ich ta'limda pedagogika, innovatsiya, integratsiya".

JANUBIY KOREYA DAVLATI TA'LIM TIZIMI

Shoyimova Farangiz Mustafo qizi

Qarshi DU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi I bosqich talabasi

Annotatsiya. Janubiy Koreya maktab ta'limi tizimi va oliy o'quv yurtlari haqida ma'lumot keltirilgan.

Tayanch so'zlar: *ta'lim*, koreya ta'limi, boshlang'ich ta'lim, o'rta maxsus ta'lim, yuqori maktab, oliy ta'lim

Janubiy Koreya Osiyo yo'lbarsi deb nomlangan bu mamlakat o'zining ta'lim tizimi va texnologiyalari bilan ajralib turadi.

Janubiy Koreyada yahshi ta'lim olish eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Eng nufuzli ta'lim muassasalariga o'qishga kirish esa ularning keyingi hayotini belgilab beradi.

Koreya ta'limida Hangeul alifbosidan foydalaniladi. Bu alifbo qirol Sejong davrida yaratilgan bo'lib undan oldin koreyslar Xitoy iyerogliflaridan foydalanishgan. Ushbu alifbo 1443-yilda yaratilgan bo'lib, 1446-yilda aholiga Hunminjeongeum nomi ostida e'lon qilindi. Hunminjeongeum Koreya respublikasining qimmatli yodgorliklarining 70-si bo'lib hisoblanadi. Hunminjeongeum tarixda alifbo yaratilishi yozib qoldirilgan yagona kitob bo'lganligi sababli 1997-yil 1-oktyabrda YUNESCONing jahon yozma merosi qatoriga kiritilgan.

Koreyalik aholi yer sayyorasidagi barcha insonlardan 1yoshga katta.Buning sababi chaqaloq tug`ulgandanoq 1yoshga to`lgan deb hisoblanadi .Misol uchun 2023-yil 28-dekabr kuni tug`ulgan chaqaloq 1yosh deb qaraladi va 2024-yil 1-yanvardan u 2yoshga qadam qo`yadi.

Maktablar ikkiga turga bo`lingan va bular davlat va xususiy maktablar. Asosan o`quvchilar davlat maktablarida tahsil olishadi.

Koreyada O`quv yili ikki semestrga bo`lingan bo`lib, birinchi semestr martdan avgustgacha va ikkinchi semester sentyabrdan fevralgacha davom etadi. Koreyada har bir maktabning o`z formasi bor.

Koreyada boshlang`ich ta`lim eng muhim davrlardan biri hisoblanadi va bu davrda o`quvchilarga ko`proq etibor qaratiladi. Boshlang`ich ta`limda 7 yoshdan 12 yoshgacha bo`lgan bolalar tahsil olishadi.

Boshlang`ich ta`limda o`qish muddati 6 yilni tashkil qiladi va o`qish davri majburiy hisoblanadi. Boshlang`ich sinflarda o`quv yili 2 semestrga bo`lingan va dars davomiyligi 40 daqiqani tashkil qiladi.

Boshlang`ich maktabdan so`ng o`rta maktab davri boshlanadi. Bu davrda aksariyat talablar 1 2 yoshdan kirishadi va 15 yoshida bitirishadi. O`rta maktablar o`z talablariga ega bular soch turmagi, kiyinish madaniyati va aynan shu kabi bir qator majburiyatlarni o`z ichiga oladi. Maktablarda dars davomiyligi 45 daqiqa va o`qish muddati 3 yilni tashkil etadi. O`rta maktablarda o`qish majburiy etib belgilangan. O`rta maktab baholari keying o`qish faoliyatlarida o`z tasirini ko`rsatadi.

O`rta maktabdan so`ng yuqori maktab davri boshlanadi. Yuqori maktablarga o`rta maktab yoki davlat imtihonlaridan o`tgan o`quvchilar o`qishga kiradi. Yuqori maktablarga o`qish muddati 3 yil va o`qish majburiy emas. Yuqori maktablarda o`qish majburiy emas va unda o`qish pulli. Yuqori maktablarni tanlash ixtiyoriy va oilasining sharoiti og`ir o`quvchilarga yordam pullari ajratiladi.

Yuqori maktabdan so`ng kasbiy ta`lim va oliy ta`lim mavjud.Bu ikkala yo`nalish ham ixtiyoriy. Kasbiy ta`lim 2-4 yil davom etadi.

Oliy ta`lim ya`ni Universitetlarda o`qish. Koreyada universitetlar milliy va xususiya bo`linadi. Milliy Universitetlarida o`qish davlat tomonidan moliyalashtiriladi. Kontrakt miqdori ham arzonroq bo`lib grantlar miqdori kamroq bo`ladi. Xususiy Universitetlarda kontrakt miqdori baland bo`ladi va grantlar miqtori biroz ko`proq ajratiladi.Bakalavr yo`nalishida o`qishh 4 yil muddatni o`z ichiga oladi. Koreya oliy ta`limida bakalavr, magistratura, aspirantura va doktorantura kabi ketma-ketlikda o`qiladi.

Koreyaning eng nufuzli Universitetlaridan biri Seul Milliy Universiteti (SNU).

Koreyaning eng yaxshi universitetlari qatorida birinchi o`rinni dunyo reytingida esa 37-o`rinda turadi egallaydi. Universitet Koreyaning Seul shahrida

joylashgan. Universitetga 1985-yil asos solingan va 1946-yil universitet maqomi berilgan. Universitet ilmiy, gumanitar va texnik sohalar bo'yicha ta'lim berishga ixtisoslashgan. Universitetda koreys talabalaridan tashqari chet ellik talabalar ham tahsil oladi. Universitetda darslar koreys va ingliz tillarida olib boriladi. Bu universitetni bitirib ish topish juda oson.

Koreya universitetlarida o'qish uchun har qanday sharoitlar yaratilgan. Davlatda o'quvchilar o'rtasida raqobat juda kuchli. O'quvchilar orasidagi raqobat ularning psixologiyasiga hamo'z ta'sirini ko'rsatadi. O'quvchilar imtixonlarga juda qattiq tayyorlanishadi, ularga imtihondan o'tish juda muhim. Imtixondan o'ta olmagan o'quvchilar ruhiy tushkunlikka tushib qolishadi va buning natijasida ular psixologlar bilan ishlashga majbur bo'lishadi. Koreyadagi maktab o'quvchilari darsdan so'ng ham turli to'garaklarga borishadi.

Hozirgi kunga kelib yurtimiz va Janubiy Koreya Respublikasi bilan ko'plab aloqalar o'rnatilgan. Koreya bilan iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ta'lim yo'nalishlarida bo'yicha aloqalar mavjud. Ta'lim bilan bog'liq aloqalari bu O'zbekistonda Koreya universitetlari filialining mavjudligi. Misol uchun Toshkentdagi INHA universiteti, Farg'ona viloyatidagi Koreya Xalqaro universiteti va shu kabi bir qator universitetlarni keltirishimiz mumkin. Yurtimizdan ham Koreyaga borib ta'lim olayotgan talabalar juda ham ko'p.

Adabiyotlar:

1. Pedagogika tarixi, A. Zunnunov, "Sharq" nashriyoti, Toshkent-2004, 332-bet
2. Pedagogika tarixidan xrestomiya, "Husanxoljayev M.. T., Toshkent-1963, 130- bet
3. Pedagog va amalyot, Janet Soler, Ketil Xoll, Patrisiya Merfi, ingliz tili, SAGE nashri, 2012 yil, 21-iyun, 232-bet
4. Oltmish yillik Koreya ta'limi, Chong Jae Li, Seul milliy universiteti matbuoti, Koreyscha, 2010-yil
5. Janubiy Koreyaning ta'limdan chiqishi, Vashington universiteti matbuoti, Inglizcha, Adrien Lo, Nensi Abelman, Su Ah Kvon, Sumi Okazaki, 2017 yil

UMUMIY TA'LIMDA FANLARARO ALOQADORLIKNING DOLZARBLIGI VA TENDENSIYALARI

Norova Nargiza Xalamamat qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti II bosqich tayanch
doktoranti E-mail: norovanargiza592@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda fanlararo aloqadorlikni qo'llashning mazmun-mohiyati haqida fikrlar keltirilgan va muhokama qilingan.

Rivojlanish tendensiyalari ko'rsatilgan. Mavzu yuzasidan tavsiyalar berilgan, xulosalar ishlab chiqilgan

Kalit so'zlar: fanlararo aloqadorlik, boshlang'ich sinf, dars jarayoni, rivojlanish tendensiyasi, o'qitish uslubi, fikrlash.

ЗНАЧЕНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ОБЩЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: в данной статье представлено и рассмотрено содержание и сущность использования межпредметной коммуникации в начальных классах. Показаны тенденции развития. По теме даны рекомендации, сделаны выводы.

Ключевые слова: межпредметность, начальный класс, учебный процесс, тенденция развития, метод обучения, мышление.

VALUE AND TENDENCIES OF INTERDISCIPLINARY COMMUNICATION IN GENERAL EDUCATION

Abstract: this article presents and discusses the content and essence of using interdisciplinary communication in elementary grades. Development trends are shown. Recommendations were made on the topic, conclusions were drawn up

Key words: interdisciplinarity, primary class, teaching process, development trend, teaching method, thinking.

Ta'limning har bir bosqichi bolaning rivojlanishi uchun juda muhim sanaladi. Maktabgacha ta'lim bolalarni o'qish va yozish uchun tayyorlov bosqichi hisoblanadi. Bolalar asosiy va aniq bilimlarni maktabga kelganliklaridan so'ng egallay boshlaydi. Bilimlarni uzoq muddatli va puxta o'zlashtirish dars jarayonini to'g'ri tashkil etishga bog'liq. Hozirgi kunda darslarni integratsiyalash ta'lim sifatini oshishida o'z samarasini bermoqda. Integratsiya ta'lim maqsadi sifatida olam tizimining alohida qismlari bog'likligini ko'rsatuvchi bilimlarni berishi emas, bolani barcha elementlari bir biriga bog'liq yaxlit olamni tasavvur qilishga birinchi qadamlarida o'rgatishi kerak. Bu maqsadni boshlang'ich maktab amalga oshirishi kerak [1. 63b]. Darslarni integratsiyalashda mavzular o'rtasidagi o'zaro mutanosiblikni aniqlash lozim. Mavzular aniq bir tushunchalar bilan birgalikda qamralgan va davomli tarzda bo'lishi lozim. Bu dars o'tishdagi usul yordamida o'quvchilar ma'lumotlarni puxta o'zlashtirishlarida katta yordam beradi. Darslarni integratsiyalash orqali o'quvchilarning quyidagi qobiliyatlarini rivojlantiradi:

- Ma'lumotlar bilan ishlash va ularni saralash;
- Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish natijasida innovatsion g'oyalarni ishlab chiqish;
- Asosli bilimlar natijasida dunyoqarashini kengaytirish;
- Faollikni oshirish;
- Nazariyani amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini egallash.

Integratsiyalash mobaynida bir-biriga bog‘liqlik hajmi oshadi va tartibga tushadi, shu tizim qismlarning ishlashi va o‘rganish obyektining yaxlitligi tartibga solinadi. Zamonaviy didaktik va metodikada ta’kidlanishicha, o‘quvchilarni o‘qitish, rivojlanishi va tarbiyasining muvaffaqiyatlari ularda dunyo birligi haqida tushunchaning shakllanganligi, o‘z faoliyatlarini umumiy tabiat qonunlari asosida yo‘lga solish zaruriyatini tushunishlari, tabiatshunoslik kursida fanlararo va fanlar ichidagi aloqalarni yecha olishlari bilan bog‘liq. Ta’limdagi integratsiya o‘quv fanlari mazmunini konstruksiyalashga tizimli yondashish orqali ko‘rib chiqiladi [2. 15b]. Integratsiyalashgan darslarning afzalliklari judayam ko‘p. O‘quvchilarda aniq bir yo‘nalishda berilgan, jamlangan bilimlarni o‘zlashtirishni osonlashtiradi, hamkorlikni rag‘batlantiradi, fikrlashni teranlashtirish natijasida real vaziyatlarda yechim topishga ko‘maklashadi. Darslarni integratsiyalash dasliklarda keltirilgan bilimlarni takrorlashni oldini oladi, buning natijasida dars vaqti tejalib, bilimlarni yanada mustahkamlashga e’tibor qaratiladi. Integrativ darsning asosiy tavsifiy xususiyatlari quyidagilar: o‘rganilayotgan materialning, nazariy va ishlab chiqarish ta’limining sintezi; umumta’lim fanlarining o‘zaro sintezi; ikki yoki undan ortiq pedagog faoliyatining sintezi va b.; uning pedagogik imkoniyatlari aniqlangan: bilimlarning ularni amalda qo‘llash ko‘nikmalari bilan birgalikda shakllanishi; ko‘nikmalarning kommunikativligi. o‘qishga bo‘lgan qiziqishning ortishi, o‘quvning, o‘ziga ishonchsizlikning yo‘qolishi [3. 192b].

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, integratsiyalashgan darslar o‘quvchilarni ham pedagogik, ham psixologik rivojlanishini ta’minlaydi. O‘rganayotgan bilimlarini mustahkam o‘zlashtirishga ko‘maklashadi. Dunyoda har bir narsa bir-biri bilan o‘zaro bog‘liq ekanligini ongli ravishda tushunadi. Mavzular o‘zaro birlashtirish natijasida, o‘quvchilar aniqroq tushunchalarga ega bo‘lishadi. Bir bilim boshqasining davomi ekanligini tushungach, olingan bilimlar xotirada mustahkam saqlanadi, uzoq yillar foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. A.I. Hayitov. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi (Uslubiy qo‘llanma) T.: 2021. 105 b. 63b.
2. R.A.Mavlonova, N.H. Rahmonqulova. Boshlang‘ich ta’limning integratsiyalashgan pedagogikasi. O‘quv qo‘llanma T. : «ILM ZIYO» 2009. 192b. 15b.
3. Mavlyanova, Raxima. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. O‘quv qo‘llanma./R.Mavlyanova, N.Raxmankulova. - O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. - Toshkent. Voris nashriyoti, 2013. - 240 b. 177 b.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI O'QISHGA BO'LGAN QIZIQISHINI OSHIRISHDA INNOVATSION G'OYALARNING O'RNI

Umarova Gulhayo Murodiljon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Siz ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqishni klasterli yondashuv va zamonaviy texnologiyalar asosida rivojlantirish haqida ma'lumotlar olasiz . Bugungi kun farzandlari innovatsion ta'limga intilishi kuchli va doimo yangilikka intilishi bilan o'qituvchini yangi bilimlar o'rganishga majbur qiladi.

Kalit so'z: Innovatsion g'oyalar, ta'lim klasteri, kichik maktab yoshi, yangilikka intiluvchan o'quvchilar .

The role of innovative ideas in increasing primary school students' interest in reading

Summary In this article, you will receive information about the development of interest in reading among students of junior school age based on the cluster approach and modern technologies. Today's children have a strong desire for innovative education and always strive for innovation, forcing the teacher to learn new knowledge.

Key word - Innovative ideas, educational cluster, junior school age, students who are eager for innovation.

Роль новаторских идей в повышении интереса учащихся начальных классов к чтению

Резюме В данной статье вы получите информацию о развитии интереса к чтению у учащихся младшего школьного возраста на основе кластерного подхода и современных технологий. Сегодняшние дети имеют сильное стремление к инновационному образованию и всегда стремятся к инновациям, заставляя учителя осваивать новые знания.

Ключевые слова — Инновационные идеи, образовательный кластер, младший школьный возраст, учащиеся, стремящиеся к инновациям.

Kirish

O'zbekistonda kichik maktablarda o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini rivojlantirishning hozirgi holati tahlili bir necha mufassal masalalardan iborat bo'lishi mumkin. O'zbekiston ta'lim tizimida bir necha yillardir ko'rib chiqilgan ishlar va amallar tufayli bu so'z uning yangilanishini ma'lum qilishi mumkin.

Muallimlarning o'quvchilarni ma'lum bo'yiga olish usullarini va innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llashdagi tayyorligi munosabatlarni o'zaro ta'sir etadi.

O'quvchilar bilan uyushtirish uchun, ularning fikrlarini yondashish va boshqa qurilmalar bilan ta'minlash tizimini o'rganish bo'yicha bizning yosh muallimlarga yordam berish uchun ko'p ishlar amalga oshirilmoqda.

Ta'limning boshqaruvchilarida o'quvchilarning tashabbuskorlik, ishlab chiqarish qobiliyati va munosabati yangilash va oshirishga qiziqish borasida ko'p ishlar ko'rilmoqda.

Ta'lim va tadbirlarni yoritish uchun ko'paygan kutubxona, laboratoriyalar, multimedia vositalari, xizmat fakultetlarining mavzulari va boshqa ta'lim vositalari bilan ta'minlanganlik yan-ilashtirishda muhim rol o'ynaydi.

Ta'lim tizimida o'quvchilarni ishlab chiqarish uchun, milliy va xalqaro dasturlarga yoziladigan fuqarolik ma'lumotlari va jadvallarga to'g'ri ko'rinishi, hamda dasturlarni bajarish uchun yordam berish maqsadida qonunchiliklarni o'rganish va amalga oshirishga ham ko'p ishlar amalga oshirilmoqda. Bola maktabda o'qish xohishi, intilishi, predmetlarga qiziqishi, ishtiyoqi katta yoshdagi odamlar bilan muloqotga kirishishning istagi mazkur tayyorlik bilan uzviy bog'liqdir. Unda bu davrga kelib o'qish, bilim olish yuzasidan turli tasavvurlar shakllanadi.

O'zbekistonda kichik maktablarda o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini rivojlantirishning xozirgi holatini tahlil qilish uchun amudar qurilgan tadqiqotlar va davlat tashkilotlarining hamkorligi muhim rol o'ynaydi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini rivojlantirish hamda ularning o'quvda tijribalarini rivojlantirish va tahlil qilishdan iborat.

Kichik maktablar o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabati rivojlantirish bo'yicha umumiy yo'nalishlarga ega. Ularda nazarda tutosh markazlarining manfaatliligi va kuchiga ishonch qilish ko'rsatmasi, yangi va ularning mavqeini yaxshilash uchun dasturlarni ishlash imkoniyati mavjud.

Kichik maktab o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini rivojlantirish haqida muxokama ko'rsatmaslik istaganlar uchun bu xolda, o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini rivojlantirish pedagogik muammolarning muhim jihatlaridan biridir.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini rivojlantirish bilan bevosita bog'liq qator muhim yo'nalishlar belgilab berildi:

1. O'quvchilar bilan munosabat so'nggida, tezkor va samarador bo'lishi kerak.
2. O'quvchilar bilan eng aksariyati ko'maklashuvchi, tahdidchi yoki tarkibiy bo'lishlarni avval k'raish kerak.
3. O'quvchilarga muloqot qilishda, ularning fikrlariga e'tibor berilishi va ularning muloqotga qatnashuvchiligi haqida nazariyani belgilash kerak.
4. O'quvchilarning o'qish uchun qiziquvchi mavzular va faoliyatlarni ishlab chiqishga boshqa amaliyotlarni qo'llab-quvvatlash kerak.

5. O'quvchilarning muloqotda yangi ideyalarni o'rganish va tuzatishda ishtirok etishini aniqlash.

6. O'quvchilar bilan muloqotda, oldingi bilim va ma'lumotlarni qay tarzda muhokama qilishlari kerak.

Shuningdek, maktab yoshidagi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini tarbiyalash uchun muhim vazifa sifatida belgilab berilgan. Bu, ularning suhbatlashuv, muloqot qiluv va boshqa o'quvchilarni qabul qilish jarayonlarida ishtirok etishini kuchaytiradi. Ular o'quv bilan tanishganda, ishtirok etmoqda va ta'lim uchun eng asosiy elementlarni organizatsiyalash jarayonlariga ishtirok etadi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini rivojlantirish muhim yo'nalishlarni belgilab berish imkoniyatlari bir necha asosiy yo'nalishlarda bo'ladi:

Ta'limda interaktiv texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarga tashabbus, savol-javob, faollik va ishlab chiqarish qobiliyatini o'rganishda yordam beradi. Video-darsliklar, interaktiv dasturlar, onlayn resurslar o'quvchilarni ta'lim protsessiga yangilik kiritishda keraklidir.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini rivojlantirish o'quvchilarga o'zlarini va maqsadlarini tanish va ularni o'qishga motivatsiyalashda yordam berishadi. Ta'limning ma'nosi, o'zlashtirish jarayoni, dinamik ta'lim metodlari, o'quvchilarning tanishlari va munozaralari o'rtasida o'zlashtirish bilan ta'minlangan hamda savol-javob ishlari va faolliklar uchun ishlar amalga oshirish imkoniyatlari o'quvchilarning ta'limga qatnashishini va o'qishga bo'lgan munosabatini yangilashadi.

O'zlashtirish va interaktiv yordam berishga boshlangan dasturlar o'quvchilarning fikriy qo'llanishini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu o'rningda o'quvchilar ta'lim va tarbiya bilan bo'lgan aloqa orqali juda yengil ta'sir ko'rsatish imkoniyatini tashkil etishga populyarlik kiritilmoqda.

O'quvchilarning tanqidiy fikrliligini oshirish, ishlab chiqarish qobiliyatini rivojlantirish uchun ta'limning yangilikchi va musiqiy fikrlilik ta'lim metodlari bilan ishlash mumkin.

Maktabning o'quvchilarning uyushmagan va muammo talab qilingan joylarda faolliklar olish bilan bog'liq rivojlanishida tashqi ishlar, musobaqalar, festivallar va boshqa faolliklarni yangilash mumkin. Umuman, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini rivojlantirish uchun, ma'lumotlar, faolliklar va ta'lim usullarida yangiliklarni kiritish, interaktivlik, ushlab turganlik va aloqa yaratish muloqotlarini yangilash muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini klasterli yondashuv asosida rivojlantirishga yo'nalgan, innovatsiyalarni qo'llab-

quvvatlash va keng o'quvchilarning tartibga solish mahsulotlari sifatida tashkil qilish maqsadga qo'yilgan. Bundan tashqari yangi metodlarni qo'llab-quvvatlash va o'quvchilarini yangi texnologiyalar va didaktikalarni joriy etuvchi. Bundan keyin o'quv amaliyotlaridagi samaradorlikni oshirishga yordam berish mumkin. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatini klasterli yondashuv asosida rivojlantirishga yo'nalgan innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va keng o'quvchilarning tartibga solish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.L Korpenko Maktab o'quvchilarining ta'limi N2 2013y.
2. To'liq bo'lmagan oilada bolani tarbiyalash M 1985. N 5
3. L.I.Buyanov Disfunksiyali oilada tarbiya ko'rgan bola.1996y T
4. Umarova Gulhayo Murodiljanovna. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqishni klasterli yondashuv asosida rivojlantirish // —Pedagogical international research journal. Volume-21, Issue-2, November, 2022. Pp.7-10.
5. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Qayumho'jayeva Fazilat Dilshod qiz. Kichik maktab yoshidagi o'qishga bo'lgan munosabati // -Journal of integrated education and research. Volume 2, ISSUE 1 January 2023. pp 150-154.
6. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Rasulova Arofat Zafarjon qizi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni aniq fanlarga qiziqishini oshirish metodikasi // -Conferencea virtual international. ARTICLES 2023. march pp 163-172.
7. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Xamraqulova Orasta Alisherv qizi. Inklyuziv ta'lim va uning bugungi kundagi rivojlanishi // Conferencea; 2022; 9th CARHSE-england decabr 108-111.

TARIX FANINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Nurullayeva Gulnora Uktamovna

Turon nodavlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada Tarix fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati borasida fikr-mulohazalar keltirilgan. Shuningdek, Tarix fanini o'qitishda qo'llaniladigan texnologiyalarga tarixiylik, qiyosiylik tamoyillari nuqtai nazaridan baho berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiyalar, tarix fani, maktab, o'quvchi, metodika, metodologiya.

Abstract

This article presents opinions on the importance of using pedagogical technologies in the teaching of History. In addition, the technologies used in the

teaching of history were assessed in terms of the principles of historicity and comparability.

Key words: pedagogical technologies, history, school, student, methodology, methodology.

Ma'lumki, hozirgi zamon har bir fan o'qituvchisi zimmasiga inson, uning jamiyatdagi o'rniga haqqoniy baho berish vazifasini yuklaydi. Buning uchun o'qituvchi ta'lim tarbiyaning yangi shakllari, vositalari va usullarini egallashi va shu bilan birga o'zi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni yaratishga, shaxsni tarbiyalashning yangi a'naviy, samarali usullarini tanlashga harakat qilishi hamda ijodkor bo'lmog'i lozim. Maktablarda o'qitilayotgan ijtimoiy, shu jumladan tarix fani o'zida oliyjanob fazilatlarni mujassamlashtirilgan insonni tarbiyalashda benihoya ahamiyat kasb etadi. Maktabda o'quvchi jamiyatdagi bosib o'tilgan yo'lni, ularning bosqinchilarga qarshi, o'z ozodligi va porloq kelajagi uchun olib borgan kurashlari haqidagi asosiy ma'lumotlarni tarix darslaridan bilib oladi.

Ta'lim amaliyoti ko'rsatishicha, maktab ta'limida fanlararo aloqadorlikni yo'lga qo'yish fan va jamiyat hayotida bugungi kunda sodir bo'layotgan integratsion jarayonlarning yorqin ifodasidir. Ushbu aloqadorlik o'quvchilarning bilimlarni ongli o'zlashtirishi, dunyo haqidagi yaxlit tasavvurlarini rivojlantirish va amaliy va ilmiy-metodik tayyorgarligini oshirishda muhim o'rinni egallaydi. Bunday tayyorgarlik umumiy o'rta ta'lim bitiruvchilarini darsda va darsdan tashqari mashg'ulotlarda, ishlab chiqarishda va umuman har qanday faoliyatda o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini erkin qo'llash imkoniyatini beradi¹. O'quv fanlararo aloqadorlikni ta'minlash bo'yicha o'qituvchilar tajribalarini umumlashtirib, fanlararo aloqadorlikda tashkil etiladigan darslarni uch guruhga bo'lish mumkin:

1. Ko'rgazmalilik asosida tashkil etiladigan darsda o'rganilayotgan mavzu yuzasidan alohida topshiriqlarni bajarish uchun qo'llaniladigan o'quv fanlararo aloqador elementlarning turli jadval va modellarda ifodalanganligi asosida. Chunonchi, tarix darslarida O'zbekiston tarixi va Jahon tarixi darslarida mazmunan o'xshash bo'lgan "Osiyo mamlakatlari madaniyati", "Yevropada o'rta asr shaharlari" kabi mavzularni o'rganish bo'yicha.

2. Mavzularning bir-biriga o'xshashligi: o'quv jarayonining uzviy tarkibiy qismida o'quv fanlararo aloqadorlikdan foydalanish asosida darsning samaradorligini oshirish.

3. Umumlashtirish - o'quv fanlarining umumiy qonuniyatlari va tamoyillarini mukammal o'rgatish maqsadida turli o'quv fanlari bo'yicha maxsus tashkil etiladigan takrorlash-umumlashtirish darslarida o'quvchilarning egallagan bilimlarini takrorlashga imkon yaratish.

Agarda, dars jarayonida ushbu didaktikalar bajarilsa, o'qitishga samaradorlikka erishiladi: o'rganilayotgan o'quv fanlarida mavzularni mazmunan uyg'unlashtirish

orqali o'quv rejalariga fanlararo aloqadorlik asosida tashkil topgan dars soatlarini kiritish; o'quv fanlararo aloqadorlik asosida tashkil etilgan darslarning ta'lim sifatini ta'minlash va uning tarbiyaviy jihatlarini kuchaytirish; aralash o'quv kurslari bo'yicha, muammolilik, ko'rgazmalilik, mustaqil ishlar, individual topshiriqlar tashkil etish yordamida bunday maqsadga erishish mumkin.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublar (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari) dan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayishi tabiiy. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqishlariga qaratilgan. Bugungi kunda ta'lim muassasalarining o'quv tarbiyaviy jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanishga alohida e'tibor berilayotganligining asosiy sababi quyidagicha izohlashimiz mumkin: Birinchidan, pedagogik texnologiyalarda shaxsni rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirish imkoniyatining kengligida. Ikkinchidan, pedagogik texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayoniga tizimli faoliyat yondashuvini keng joriy etish imkoniyatini beradi.

Uchinchidan, pedagogik texnologiya o'qituvchini ta'limtarbiya jarayonining maqsadlaridan boshlab, tashxis tizimini tuzish va bu jarayon kechishini nazorat qilishgacha bo'lgan texnologik zanjirni oldindan loyihalashtirib olishga undaydi.

O'quvchilarga tarix fanini chuqur o'rgatish yuzasidan ijtimoiy fan o'qituvchilariga rivojlanib borayotgan jamiyatning o'zi qator talablar qo'ygan. Tarix fanining samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi tavsiyalarga amal qilish yaxshi samara beradi:

Og'zaki bayon; hikoya, monolog, dialog, suhbat, syujetli hikoya, analitik syujet usullaridan unumli foydalanish;

- Yangi yaratilgan darsliklardan unumli foydalanish, faqat o'qib yoki o'quvchilarga o'qitish emas, tarixga oid bo'lgan rasm va materiallardan kengroq foydalanish;

- Dars jarayonida an'anaviy va noan'anaviy darslar, seminar mashg'ulotlari, o'quv ekskursiyalari, anjumanlarni tashkillashtirish;

- Ta'lim sifatini oshirishda o'qituvchilarning ehtiyojlarini o'rganish, ta'lim jarayonini uning mazmunidagi yangiliklar hamda o'qitish metodikasiga oid so'nggi yutuqlar asosida shakllantirish.

Ilg'or tajribalarni ommalashtirish va targ'ib qilish maqsadida oliy ta'lim muassasalarining hamda hududiy malaka oshirish institutlari professor-o'qituvchilari, metodistlar, ilg'or tajribali, tashabbuskor o'qituvchilarni jalb qilgan holda joylarda "Tayanch maktablar"ning imkoniyatlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq. Ta'lim va tarbiya berishga qaratilgan har qanday uslubiy yondashish tarix o'qituvchisining shaxsiy tajribasining kamol topishiga xizmat qilishi kerak.

O'quvchilarning tarix faniga qiziqishini shakllantirish va rivojlantirish har bir darsning qanday saviyada tashkil qilinishiga bog'liq.

REFERENCES

1. Ishmuhamedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2009.
2. Мустафаев, У. У. Учинчи ренессанс пойдевори шаклланаётган даврда фалсафий фанларни ўқитишни ислох қилиш янги ўзбекистон эҳтиёжи. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(Special Issue 2), 99-108.
3. Турдибоев, Б. Х. Тарихий жараёнларни ижтимоий фалсафий билишнинг илмий таҳлили. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(11), 742-749.
4. Raxmanov, Abdimalik (2022). Sharq renessansi davri gumanizmining gnoseologik va ontologik asoslari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (10), 668-674.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI BAHOLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Urinova Durdona Olimovna

Chirchiq davlat pedagogika universitei

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Xudayqulova F.B

Ilmiy rahbar: Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi

kafedrasi o'qituvchisi fazilatxudayqulova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarni baholovchi tizimlar, ularning samaradorligi, ananaviy baholash tizimi, shuningdek formativ, summativ, "Evaluation", "Assessment", diagnostik baholash, NRT (Norm referenced test— normaga asoslangan testlar), authentic (haqiqiy baholash) tizimi, faoliyatga asoslangan baholash va selektiv javobni baholash kabi baholashning turli ko'rinishlari va ularning samaradorligi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining baholash tizimlari, ananaviy baholash, formativ baholash, summativ baholash, "Evaluation", "Assessment", diagnostik baholash, NRT, authentic baholash, faoliyatga asoslangan baholash, selektiv javobni baholash.

Abstract: This article examines primary school student evaluation systems, their effectiveness, traditional evaluation system, as well as formative, summative, "Evaluation", "Assessment", diagnostic evaluation, NRT (Norm referenced test— norm-based tests), authentic (It discusses different forms of assessment and their

effectiveness, such as authentic assessment) system, activity-based assessment and selective response assessment.

Key words: assessment systems of primary school students, traditional assessment, formative assessment, summative assessment, “Evaluation”, “Assessment”, diagnostic assessment, NRT, authentic assessment, activity-based assessment, selective response assessment.

Kirish: So‘nggi yillarda respublikamizda ta‘lim sohalarida bir qancha o‘zgartirishlarni kuzatish mumkin. Bu o‘zgarishlar qonun doirasida belgilanib, 2022 - 2026-yillarda maktab ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash qarori qabul qilindi. Qarorga asosan 2024- yil 1- sentyabrga qadar Milliy o‘quv dasturining ta‘lim jarayoniga to‘liq joriy etilishi belgilangan. Bundan ko‘rinib turibdiki, ta‘lim sohasida chuqur islohotlar amalga oshirilmoqda.

Darhaqiqat, bugungi kun maktablarida aniq va tabiiy fanlarni o‘qitish metodikasi murakkab dastur asosida tuzilganligi, nazariya va amaliyotning uzviy bog‘lanmagani, o‘quv dasturlarida izchil uzviylik yo‘qligi, darsliklarning mazmuni va sifati qoniqarsiz ekani haqli e‘tirozlarga sabab bo‘lmoqda.

Amaldagi davlat ta‘lim standartlari hamda o‘quv dasturlarida o‘quvchilarni ta‘limning navbatdagi bosqichiga tayyorlash, erkin fikrlash va mustaqil hayotga yo‘naltirish masalasini qo‘yish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Mazkur holatlarga xorijiy ekspertlar va tajribali o‘qituvchilarni keng jalb qilish, umumiy ta‘limning Milliy o‘quv dasturi loyihasini ishlab chiqish va joriy o‘quv yillari davomida uni ilmiy-tadqiqot va ta‘lim muassasalarida sinovdan o‘tkazish lozimligi ta‘kidlanmoqda. Bunga asosan boshlang‘ich va yuqori sinflar uchun turli baholash tizimlari ishlab chiqilgan, shuningdek chet el baholash tizimlari ham qisman joriy etildi. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad PISA, PIRLS, TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlariga javob bera oladigan bugungi kun o‘quvchisini shakllantirish asosiy o‘rinlarni egallaydi.

Har besh yilda o‘tkaziladigan PIRLS dasturi 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini xalqaro darajada baholaydi. «O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg‘or mamlakatlari qatoriga kirish maqsad qilib belgilangan. Bunga asosan, turli baholash tizimlari, e-maktab tizimi davlatimizda joriy etildi.

Asosiy qism: Ko‘p yillar davomida boshlang‘ich va yuqori sinflarni ta‘lim tizimini baholashda an‘anaviy baholash usulidan ya‘ni, besh ballik baholash sistemasidan foydalanib kelingan.

2023- yil sentyabr oyida 100 ballik baholash mezonini - formativ baholash tizimi O‘zbekiston Respublikasi ta‘lim vazirligining 284- buyrug‘iga asosan joriy etildi.

Formativ baholash kunlik 10 ballik baholash shaklida - o'quvchilar darsdagi ishtirokiga ko'ra 6 ball, uyga berilgan topshiriqlarni bajarishiga ko'ra 4 ballik shaklida baholanishi ko'zda tutilmoqda.

Formativ baholash yuzasidan bir qancha olimlar ilmiy izlanishlar olib borganlar. (Bell & Cowie, 2001; Torrance & Pryor, 2001; Wiliam, 201; Izzatova X.) Formativ kunlik baholash shakli va Summativ baholash o'quv dasturining bo'lim va boblari, choraklik, o'quv yili oxirida amalga oshiriladi. Summativ baholash BSB, CHSB va loyiha ishlari shaklida o'tkaziladi. Yarim yillik va yillik baholash jarayonlarida o'quvchilarning CHSB da yig'gan ballari + BSB da yig'gan ballari + FB da yig'gan ballari + loyiha ishida yig'gan ballari umumiy hisoblanib qo'yiladi.

Ingiliz o'qituvchilari uchun keng tarqalgan "Assessment" va "Evaluation" baholash o'zbek tilida "baholash" deb tarjima qilinadi, lekin "Assessment" - bu o'zlashtirish jarayonini nazorat qilish, «Evaluation» - o'zlashtirib bo'lingan bilimlar natijalarni baholash (Masalan: DTM testlari). Ikkisining ham birlashtiruvchi tomoni—mezonlardan foydalanishni talab qiladi, dalillarga asoslanadi. Bugungi kun uchun bu baholash tizimlari eng yangi atamalardan bo'lsa ham, xorijda joriy etilishi uzoq tarixga ega bo'lgan inqiroz diagnostikalarining eng so'nggisidir (Altbach 1980; Klark 1989; Enders 1999; Musselin 2007).

Diagnostik va NRT (Norm referenced test— normaga asoslangan testlar) bir biridan unchalik darajada farq qilmaydi. Xorijda NRT baholash bog'chaga, maktabga, sinfdan- sinfga o'tishda qo'llaniladi. NRT testlariga IQ testlarini namuna sifatida ko'rsatish mumkin.

NRT testlari haqida Nitko (1970) shunday "muayyan sharoitlarda shaxsning test natijalarini keng talqin qilish uchun mezonga asoslangan ma'lumotlar ham, me'yorlarga asoslangan ma'lumotlar ham zarur" degan fikrni ilgari surgan. [81-bet.]

Authentic (haqiqiy) baholash tizimi— Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fanlarda olgan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmasini tekshirishdir. Authentic (haqiqiy) baholashni bir qancha olimlar o'rganishgan. Jumladan, unga: "Autentik baholash – o'quvchining sinfda olgan bilim va ko'nikmalarini turli kontekstlarga, ssenariylarga va vaziyatlarga muvaffaqiyatli o'tkaza olishini baholaydi", deya izoh beriladi.

Faoliyatga asoslangan baholash ham authentic (haqiqiy) baholashga o'xshaydi, farqli tomoni faoliyatga asoslangan baholash boshlang'ich sinf o'quvchilarining olayotgan bilimni o'sha paytning o'zida, real vaziyatda qo'llashga imkon beradi.

Baholashning turli shakllarini o'rgangan Kristofer Pappas "Faoliyatga asoslangan baholash - bu bilimlarni egallashni tekshirish o'rniga, kimningdir o'z bilimlarini real dunyoda qo'llash qobiliyatini o'lchashga qaratilgan baholash yondashuvidir",—deydi.

Selektiv javobni belgilash (tanlangan javobni belgilash) bu baholash tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilari bir nechta tanlov mos keladigan va to'g'ri/noto'g'ri savollar kabi variantlar keltirilgan shaklida bo'ladi. Bu baholash tizimi boshlang'ich sinf o'quvchilarni mantiqan fikrlashga undaydi. Bu baholash tizimida javoblar mantiqan o'ylanadigan, bir biriga variantlar bir qarashda mos keladigan shaklida bo'ladi.

Xulosa: "Assessment" va "Evaluation" baholash mezonlari O'zbekistonda bir qancha ko'rinishlarda qullaniladi, boshlang'ich sinf o'quvchilarini baholashda "Assessment" baholashni har darsda qo'llashimiz o'quvchilarni yangi mavzuni yuqori darajada egallashga mezon yaratadi. Agarda, biz "Assessment" baholashni Formativ baholash bilan birlashtirsak (ya'ni o'quvchilarning darsda qatnashishiga ko'ra 6 ballik baholashni, 4 ballik shaklida qilib, qolgan 2 ballik baholashni yanggi mavzu bayonidagi o'quvchining ishtirokiga va tushunishiga oid aynan savollar orqali baholash) boshlang'ich sinf o'quvchilarining yanggi mavzuni o'zlashtirish kunikmasini oshirishga yordam beradi. "Evaluation" baholash tizimi boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimini baholashda ikki yoki uchta maktablar o'rtasida sog'lom raqobat olib borish, ya'ni olgan bilimlarini sog'lom tekshirish orqali amalga oshirilsa o'quvchilarning rivojlanishi yanada oshiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini Summativ baholash jarayonida NRT testlaridan olib borish aqliy rivojlanishga, mantiqiy fikrlash oshishiga, diqqat, idrok, tafakkur kabi bilish jarayonlarini kengaytirish va rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda barcha baholash tizimlarini pedagoglar o'rnida qullashi boshlang'ich sinf o'quvchilarini rivojlanishiga, bilimlarini mukammal o'zlashtirishiga va xalqaro baholash tizimlarida muvaffaqiyatli o'rinlarni egallashiga asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Storcksdieck, M., Stein, J. K. & Dancu, T. (2006). Joriy ilm-fan va texnologiya markazida, Boston, Annapolis, MD, Fan muzeyida joriy sog'liqni saqlash fanida jamoatchilik ishtirokining umumiy bahosi: Texnik hisobot. Innovatsiyalarni o'rganish instituti.

2. Silke Gülker, Research fellow; Dagmar Simon, Head of Research Group; Marc Torka, Research fellow. Social Science Research Center, Research Group "Science Policy Studies", Berlin

3. Van Valkenburgh, Marilyn W., "A Study of the Relationship between Norm-Referenced Tests and CriterionReferenced Tests" (1974). Dissertations. 2896. <https://scholarworks.wmich.edu/dissertations/2896>

4. Authentic Assessment. [<https://www.njit.edu/ite/authentic-assessment.>]

5. O'zbekiston Respublikasi Pirizdenti Farmoni—2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.

6. Худайкулова, Ф. Б. (2022). Лаборатория формирования личности в образовании. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 10, 48-53.

7. Худайкулова, Ф. Б. (2022). Лаборатория формирования личности в образовании. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 10, 48-53.

8. Salovatova Madinabonu Ulug'Bek Qizi, & Xudayqulova Fazilat Bo'Riyevna (2024). Axborot kommunikatsion texnologiyalarining oliy ta'lim tizimidagi ahamiyati, kamchiliklari va qulayliklari. *Science and innovation*, 3 (Special Issue 18), 703-705. doi: 10.5281/zenodo.10806301

9. Bo'rievna, K. F. (2023). The life, work and work of Zahiriddin Muhammad Bobur the work" Boburnama". *PEDAGOG*, 6(2), 570-572.

O'QUVCHILAR SO'Z BOYLIGINI OSHIRISHDA MANTIQUIY MASHQLARNING SAMARADORLIGI

Ilmiy rahbar: Muminova Nilufar

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti

Zopirova Nilufar

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti BT yo'nalishi 2 kurs

talabasi:

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilar so'z boyligini oshirishda va fikrlash doirasini kengaytirishda turli xil mantiqiy mashqlarning o'rni haqida batafsil ma'lumot berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: nutq, og'zaki nutq, yozma nutq, lug'at, so'z.

Аннотация: В данной статье представлена подробная информация о роли различных логических упражнений в увеличении словарного запаса учащихся и расширении их мышления на уроках родного языка в начальных классах.

Ключевые слова: речь, устная речь, письменная речь, словарь, слово.

Annotation: This article provides detailed information about the role of various logical exercises in increasing students' vocabulary and expanding their thinking in primary-grade mother-tongue classes.

Keywords: speech, oral speech, written speech, dictionary, word

Boshlang'ich ta'lim maktablarida mantiqiy mashqlar yuqori shaklda bo'lib u bolalarni ijodiy shakllantiradi. Mashqlar bolalarning narsa va atrof-muhit haqidagi bilimlarini tartibga soladi va ularga to'g'ri fikrlash usullarini o'rgatadi. O'quvchi maktabga kelganda, ko'p so'z boyligiga ega bo'lsa ham, odatda, tafakkurning taqqoslash, qarshi qo'yish, umumlashtirish, guruhlash usullaridan foydalanishni bilmaydi. Mantiqiy mashqlarning vazifasi u yoki bu narsa va hodisalar bilan tanishish asosida bolalarni predmet va hodisalardan muhimini, umumiysini ajratishga, so'z

bilan aniq ifodalashga o'rgatish, bolalarga mantiqiy usullar tizimini o'rgatish bilan bilimni material tomondan boyitish va uni aqliy tomondan o'stirish hisoblanadi.

Mantiqiy mashqlar bolalarning so'z boyligi va nutqini o'sishida katta ahamiyatga ega bo'lib, lug'at ishi va tilga oid boshqa ishlar bilan bog'lab olib boriladi. Mantiqiy mashq turlaridan quyidagilarni misol tariqasida ko'rsatishimiz mumkin.

Narsalarning mavzuga tegishli guruhini tuzish. Bunda bolalar "Bu nima" so'rog'iga javob berishga o'rgatiladi: Bu nima? – Daftar. Daftar nima? – O'quv materiali. Bu nima? – Ruchka. Ruchka nima? – Yozuv quroli kabi.

Bir turdagi narsalarni sanab ko'rsatish va umumlashtiruvchi bir nom bilan nornlash. Masalan, divan, *stul, stol, shkafni* bir so'z bilan qanday nomlash mumkin? (*Mebel*). *Qalam, chizg'ich, daftar, kitob, ruchkalarni bir so'z bilan qanday nomlash mumkin? (o'quv quroli) kabi misollarni ko'plab keltirish mumkin.*

1-sinf Ona tili darsligi (72-bet) bilan ishlashda quyidagi mantiqiy mashqlardan foydalanish mumkin. Kim?, Nima?, Qanday?, Qanaqa?, Nima qildi kabi so'roqlariga javob bo'lgan so'zlar aytiladi. Xattaxtaning bir tomoniga Kim?, Nima?, ikkinchi tomoniga Qanday?, uchinchi tomoniga Nima qildi? so'rog'larini yozib qo'yiladi. Sinf uchga bo'linadi. O'quvchilar so'zlarni so'rog'iga ko'ra farqlab xattaxtaga yozadilar.

Kim?	Nima?	Qanday?	Nima qildi?	Nima qiladi?
oshpaz		epchil		ovqat pishiradi
	gul	chiroyli	ochildi	
Saida		a'lochi		o' qiydi
	osmon	ko'm-ko'k	bo'ldi	

O'quvchilar bu so'zlar shaxs va narsa nomi, ularning belgilari va harakatini bildirgan so'zlar ekanligini aytadilar. O'yinga shu tariqa yakun yasaladi.

Saylanma diktant. O'quvchilarga so'zlar ichidan o'quv qurollari nomini yozish, boshqa so'zlarni tashlab ketish tushuntiriladi. Masalan: uy, kitob, olma, daftar, sabzi, chizg'ich, qalam, oshxona, o'chirg'ich kabi so'zlar.

Doskaga ustun shaklida so'zlar yozib qo'yiladi:

kitob	divan
daftar	shkaf
ruchka	parta
qalam	stul
chizg'ich	stol

O'quvchilardan: So'zlarni o'qing. Ular qaysi so'roqqa javob bo'ladi? Bu so'zlar nimalarga nom bo'lyapti? – deb so'raladi. O'quvchilar suhbat davomidagi o'z javoblarini umumlashtiradi. Birinchi ustundagi so'zlar o'quv qurollariga nom bo'lyapti, narsaga nom. Bu so'zlar nima? so'rog'iga javob bo'lyapti, Ikkinchi

ustundagi soʻzlar mebel nomlari, mebellar ham narsa. Demak, bu soʻzlar ham narsa nomlari deb yuritiladi. Bular ham nima? soʻrogʻiga javob boʻladi.

Dars jarayonida, darsdan tashqari paytda oʻquvchilarga quyidagi topshiriqlar beriladi. Masalan: koʻchadagi, hovlingizdagi, oshxonangizdagi narsalarning nomini ayting, ularga soʻroq bering. Atrofimizda narsalar koʻp. Ularning nomi bor. Bu nomlar narsa bildirgan soʻzlar deb yuritiladi. Shu tariqa oʻquvchilarning narsani bildirgan soʻzlar haqidagi bilimi mustahkamlaniladi va soʻz boyligi boyitib boriladi.

Shunday qilib, mantiqiy mashqlar sermazzmun boʻlishi, oʻquvchilarning tajribasi bilan bogʻlanishi, ularni toʻgʻri fikrlashga oʻrgatishi, bilimlariga aniqlik kiritishi va tartibga solishga xizmat qilishi lozim. Bunday mashqlardan oʻrni bilan ona tili va oʻqish darslarida keng foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.K.Qosimova va bosh. Ona tili oʻqitish metodikasi.–T.: Noshir, 2009. – 163 b.
2. Azizova N.Q. Alifbe. 1-sinf uchun darslik. –T: 2023.
3. Toirova M.E. Ona tili 1-sinf, Umumiy oʻrta taʼlim maktablari uchun darslik. –T: 2023.

BOSHLANGʻICH SINIF OʻQUVCHILARI NUTQINI OʻSTIRISH MAZMUNI

Qoʻldosheva Marjona

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

BT yoʻnalishi 2-kurs talabasi:

Ilmiy rahbar: dostent Muminova Nilufar

Annotatsiya

Ushbu maqolada bugungi kunda kichik yoshdagi oʻquvchilarning ham ogʻzaki, ham yozma nutqini toʻlaqonli shakllantirish eng muhim vazifalardan biri ekanligi haqida toʻxtalib oʻtilgan.

Kalit soʻzlar: nutq, ogʻzaki nutq, yozma nutq, bogʻlanishli nutq, dialog, monolog.

Аннотация:

В данной статье говорится о том, что одной из важнейших задач сегодня является полноценное формирование как устной, так и письменной речи школьников.

Ключевые слова: речь, устная речь, письменная речь, связная речь, диалог, монолог.

Annotation. In this article, it is discussed that one of the most important tasks is the complete formation of both oral and written speech of young students today.

Keywords: speech, oral speech, written speech, connected speech, dialogue, monologue.

Bugungi kun o'qituvchisi oldida kelajagimiz egalari bo'lmish o'quvchilarning ma'naviy kamolotiga e'tibor qaratish, ularda milliy, umuminsoniy qadriyatlarga e'tiqod, yuksak vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish, ularning qobiliyati va layoqatini har tomonlama rivojlantirishdek muhim vazifalar turibdi. O'quvchiga tilni o'qitish orqali shu til bo'yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to'rt turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozish amallari bo'yicha har bir sinfda taqozo etiladigan malaka va ko'nikmalar me'yorini rivojlantirish, bunda o'qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o'qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o'z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi.

Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir.

Nutq o'stirish nima? Agar o'quvchi va uning tildan bajargan ishlari ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda tilni har tomonlama (talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishini, bog'lanishli nutqni) faol amaliy o'zlashtirish tushuniladi. Shuning uchun ham grammatika va imlo dasturi tovushlar va harflar, so'z, gap, bog'lanishli nutq kabi qismlarni o'z ichiga olgan. Ona tili dasturining bo'limlari *"Xat-savod o'rgatish va nutq o'stirish"*, *"O'qish va nutq o'stirish"*, *"Grammatika, imlo va nutq o'stirish"* deb nomlangan.

O'quv jarayonida o'quvchilar nutq faoliyatini ikki turidan foydalaniladi.

1. Og'zaki nutq faoliyati

2. Yozma nutq faoliyati

Og'zaki nutq yozma nutqdan quyidagicha farqlanadi: og'zaki nutq tovush nutqi, yozma nutq esa grafik nutqdir. Og'zaki nutqda eshitish sezgisi, yozma nutqda esa ko'rish va harakat (qo'l harakati) sezgisi asosiy o'rin tutadi. Og'zaki nutq ham, yozma nutq ham kishilarning o'zaro aloqa quroli sifatida xizmat qiladi, ammo og'zaki nutq aniq hayotiy sharoitda, bevosita aloqa jarayonida yuzaga keladi; yozma nutqdan bevosita, aniq sharoitdan ajratilgan holda ham, kishi ishtirokisiz ham foydalaniladi.

Og'zaki nutq ko'pincha dialog va monologik tarzida, yozma nutq esa monolog tarzida bo'ladi. Yozma nutq logik izchillikka rioya qilgan holda, ayrim til shakllarini tushirib qoldirmay, ortiqcha takrorga yo'l qo'ymay bayon qilishni talab etadi.

Nutq fikrni bayon etish vositasi bo'libgina qolmay, uni shakllantirish quroli hamdir. Fikr nutqning psixologik asosi vazifasini bajaradi, uni o'stirish sharti esa fikrni boyitish hisoblanadi. Shuning uchun o'quvchilar nutqini o'stirishda materialni tayyorlash, takomillashtirish, mavzuga tegishlisini tanlash, joylashtirish va mantiqiy

fikrlashga yo'naltiradigan ish turlariga katta ahamiyat beriladi.

Og'zaki nutq faoliyati ona tili darslarida: o'qituvchi nutqini tinglab eshitish, uning savollariga javob berish, muloqotga kirishish, grammatik qoidalarni o'qitish va mashqlarni og'zaki bajarish.

O'qish darslarida: matnlarni o'qish va tinglash, so'zlab berish, savollarga javob berish, she'rlarni yodlash va aytib berish, yangi so'z va atamalarning ma'nosini o'rganish, lug'at boyligini o'stirish tufayli amalga oshiriladi.

Boshqa darslarda ham o'quvchilarning nutq faoliyatini takomillashtirishga ko'mak beruvchi imkoniyatlar ko'p. Jumladan, matematika, tabiatshunoslik, tarbiya, jismoniy tarbiya, tasviriy san'at, texnologiya darslarida ham nutq o'stirishga imkon beruvchi nuqtalar mavjud. Masalan: matematika darslarida nazariy qoidalarni o'qituvchidan tinglash va o'quvchilarning o'zlari aytib berishi, misol va masalalarni og'zaki bajarish yoki yozma bajarganda ham aytib(gapirib) bajarish o'quvchilarning nutq faoliyatini takomillashtirishga yordam beradi.

Tasviriy san'at darslarida tasvirlash, chizish jarayonida ularni og'zaki nutqini tushuntirish, chizilgan tasvirlarni og'zaki tasvirlab berish jarayonida og'zaki nutqini oshirish mumkin. Shu jumladan, texnologiya, tasviriy san'at, jismoniy tarbiya darslarining nutq o'stirish borasidagi imkoniyatlari bir-biriga o'xshashdir.

Tarbiya darslarida o'quvchilar bilan individual suhbatlarda ham og'zaki nutq faoliyati yetakchi o'rinda turadi. Bunday pedagogik jarayonlarda o'quvchilar uchun yuksak darajadagi nutq namunasi sifatida o'qituvchining og'zaki nutqi namuna vazifasini bajaradi.

Ona tili darslarida o'quvchilar til yordamida tabiat va kishilar hayoti haqida bilim oladilar; ular kuzatishni, o'ylashni va ko'rganlari, eshitganlari, o'qiganlari haqida to'g'ri bayon qilishni o'rganadilar. Ona tili darslari bolalar lug'atini boyitishga samarali yordam beradi, nutqni to'g'ri tuzishni o'rgatadi.

O'qish darsi va u bilan bog'liq holda olib boriladigan kuzatish, ekskursiya o'quvchilarga tabiat hodisalari, kishilar hayoti va mehnati haqida, axloq qoidalari, boshqa kishilar bilan muomala qilish haqida bilim beradi. Bu darslarda bolalar nutqiga, uni shakllantirish va o'stirishga keng imkoniyat mavjud. Ona tili darslarida esa yozma nutqni o'stirish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Grammatikani o'rganish va o'qish darslarida o'quvchilar bajaradigan so'z birikmasi, gap tuzish, bayon, inshoga doir turli xil mashqlar nutqiy malakalarni egallashda yordam beradi.

Matematika darslarida bolalar yangi tasavvur va tushunchalar, juda ko'p so'z va atamalar bilan o'z nutqlarini boyitadilar, sodda va qo'shma gap tuzishga o'rganadilar. Bog'lanishli nutq ko'nikmalarini egallashga masala yechish bilan bog'liq holda olib boriladigan ishlar, ayniqsa, masala tuzishga o'rgatish mashqlari samarali ta'sir ko'rsatadi. Masala o'qib eshittirilgandan so'ng, o'quvchilar uning asosiy mazmunini eshitib idrok etishga, to'g'ri, qisqa va aniq qayta aytib berishga

o'rgatiladi. Masala tuzishga o'rgatish esa mantiqiy izchil, muhokama elementlari bilan kichik hikoya tuzish imkoniyatini beradi. Bu mashq o'quvchidan faollikni va mustaqillikni talab etadi, bolaning bilish faolligi va mustaqilligini oshirish esa uning umumiy rivojlanishida juda muhimdir.

O'quvchilar tabiatshunoslik darslarida va ekskursiya vaqtida ko'rgan narsalarini o'qituvchi yordamida guruhlaydilar, ularni o'zaro taqqoslab, o'xshash va farqli tomonlarini topib aytadilar. Bular, o'z navbatida, tabiatga oid ayrim tushunchalarni aniq bilib olishga imkon beradi va tafakkurni o'stiradi. Tabiat hodisalari va predmetlarni idrok etish bilan bolalar ongida tabiatshunoslikka oid tushunchalar hosil bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilar nutqini o'stirish barcha predmet darslarida turlicha tashkil etilishi mumkin. Lekin barcha holatlarda ham o'qituvchi o'quvchilar nutqini o'stirish yo'llaridan xabardor bo'lishi, boshlang'ich sinf o'quvchilar nutqini oshirish ishlarida o'quvchilarning bilish faoliyatlarining o'ziga xos taraqqiy etishini hisobga olishi, ayniqsa, ularning ruhiy, fiziologik xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan ishlarga yetarli ahamiyat berishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturi. Ona tili (1-11-sinf), Toshkent 2020.
2. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi.—T.: Noshir, 2009. — 163 b.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAN BOSHLAB LIDERLIK FAZILATLARINING SHAKLLANISH JARAYONLARI

Ziyodullayeva Sarvinoz Shamsiddin qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada bolaning kichik maktab yoshidan boshlab liderlik fazilatlarining shakllanish jarayonlari, jamoa bo'lib birlashish uni boshqara olish ko'nikmalarini shakllantirish haqida keltirib o'tilgan.

Аннотация

В данной статье рассказывается о процессах формирования лидерских качеств ребенка с младшего школьного возраста, о том, как объединение в коллективе формирует навыки управления им.

Annotation

This article cites the processes of formation of leadership qualities of a child from a small school age, the formation of skills to be able to manage it by merging into a team.

Kalit so'zlar: lider, yetakchi, tashkilotchi, fazilat, qobiliyat

Kirish

Bugungi kun, jamiyatimiz globallashuv sharoitida kuchli, irodali, kelajakni ko'ra oladigan, o'z g'oyalari va loyihalariga qiziqish uyg'otishni biladigan, yangi ijtimoiy munosabatlarga tayyor bo'lgan shaxslar yetakchi rahbar sifatida faoliyat olib borishi muhim. Kichik maktab yoshidanoq ta'lim berib borish orqali jamiyat taraqqiyotining yo'li va istiqbollarini rivojlantiruvchi yangiliklarga tayyor bo'lishi kerak bo'lgan lider shaxslarni tarbiyalash, ularni intellektual va ruhiy potensialini mustahkamlash jarayonini maqsadli boshqarish uchun tashabbus ko'rsatib kelinmoqda. Liderlik fazilatlarining shakllanishi o'z-o'zidan paydo bo'ladigan jarayon emas, uni tashkil qilish mumkin va kerak. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim jarayonida yosh avlodni bilim, ko'nikma bilan birga o'ziga xos shaxs sifatlarini ham tarkib toptirish, rivojlantirishda ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, liderlik qobiliyati, boshqa barcha qobiliyatlar singari, shakllanayotgan shaxsning fazilatlarini, uning yo'nalganligi bilan chambarchas bog'liq hamda tashkilotchilik faoliyatining mazmunini belgilab beradi.

Sh. Yuldashev fikriga ko'ra, boshqara olish, tashkilotchilik qobiliyatlarning markaziy "o'zagi" bo'lib, ya'ni boshqa faoliyat turlaridan farqli ravishda, tashkilotchilik ishi uchun zarur bo'lgan murakkab xususiyat hisoblanadi. Bizga ma'lumki, guruh faoliyatini tashkil eta oladigan, jamoani boshqara olgan holda guruhdagi munosabatlarni tartibga sola oladigan guruh a'zosini **lider** deb hisoblash qabul qilinadi. Lider boshqa guruh a'zolarining aksariyati kabi fazilatlariga ega, ammo uning harakatlari boshqalarning harakatlaridan sifat jihatidan farq qiladi hamda uning faoliyati darajasi qolganlarga qaraganda yuqori bo'ladi.

Olimlarimiz I.V. Peskova, M. G. Yaroshevskiy va boshqa tadqiqotchilarning fikriga qo'shilgan holda, *tengdoshlar guruhida birgalikdagi faoliyatni tashkil etishga va munosabatlarni tartibga solishga qodir bo'lgan faol bolani lider deb hisoblaymiz*. Mualliflar *liderga xos bo'lgan ba'zi belgilarni* ajratib ko'rsatadi:

- uning lider (avtoritet) vaziyatiga ko'tarilgan guruhga mansubligi;
- o'z harakati bilan u guruh maqsadiga erishishga hissa qo'shadi. Mazkur belgi uch variantlidir;
- o'z harakatlari bilan u boshqalarga qaraganda guruh maqsadiga erishishga ko'proq hissa qo'shadi;
- boshqa a'zolar tomonidan qatorida guruh maqsadiga erishishga hissa qo'shadi;
- guruh a'zosi o'zining rahbarligi bilan guruhning boshqa a'zolari tomonidan umumiy maqsadga erishishga hissa qo'shadi;
- liderning tashabbuskorligi (qoidalar, umume'tirof etilgan me'yorlar, o'yin uchun amaliy ishlanmalarga rasmiy rioya qilish talab qilinganidan ko'ra, ixtiyoriy ravishda ancha kattaroq mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi);
- guruh a'zolarining unga bo'ysunishi istagi yoki ehtiyoji[1].

Muallifning fikricha, haqiqiy amaliyotda lider roliga ko'tarilishning uchta holati mavjud:

1. Shaxs lider bo'lishni xohlaydi, lekin guruh uning liderligini qabul qilmaydi.

2. Guruh shaxsni lider sifatida ilgari suradi, lekin uning o'zi liderlikka intilmaydi.

3. Shaxs lider bo'lishga intiladi va guruh uni qo'llab-quvvatlaydi (bu mavjud liderlik qobiliyatlaridan: tashkilotchilik, taktika va boshqa darak beradigan eng maqbul holat).

O'sib borayotgan avlodning tashkilotchilik faoliyati muammosi psixologiya - pedagogika fani tomonidan XX asrning 20-30-yillardayoq faol hal qilib borilgan. Mazkur muammo bolalarning o'z - o'zini boshqarishini qurish yo'llarini ishlab chiqish nuqtayi nazaridan ko'rib chiqilgan. Liderga xos bo'lgan fazilatlar orasida odatda *o'tkir zehn, kuchli iroda va maqsadga intiluvchanlik, jo'shqin energiya, o'ziga xos tashkilotchilik qobiliyati va ayniqsa, mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga tayyorlik, kompetentlik, odamlarda ishonchni uyg'otish qobiliyati va boshqalar* ko'rsatiladi.

R. Stogdill 124 ta tadqiqotning sharhini o'rgandi va liderlarning shaxsiy fazilatlarini o'rganish hali ham qarama-qarshi natijalarga olib kelishini ta'kidladi. Shunga qaramay, u ijtimoiy maqom bilan bir qatorda liderlarga xos bo'lgan bir qator fazilatlarni ajratib ko'rsatdi:

- a) aql;
- b) bilim olishga intilish;
- c) ishonchlilik;
- d) mas'uliyat;
- e) faollik;
- f) ijtimoiy ishtirok.

Shuningdek qayd etilganki, liderlikdagi xarakterning alohida hislatlarining o'rni noaniq bo'lib, ko'p jihatdan tadqiqot pozitsiyasi va liderlik amalga oshirilayotgan kontekstga bog'liq [2].

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarni jamoani boshqarishga oshirishga tayyorlash bir qator pedagogik shartlarga rioya qilishni talab qiladi. Bulardan biri, "liderlik" tushunchasi ko'p qirrali va keng qamrovli, chuqur fanlararo bilimlarni talab qiladi. O'quvchilarni o'qitishda yetakchilik faoliyatini amalga oshirish bo'yicha pedagogik tayyorgarlik fanlararo va integrativ xarakterga ega bo'lgan yuqori darajadagi umumlashma bilimlar tizimiga asoslanishi kerak. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarni ushbu yo'nalishda dars jarayonida, sinfdan tashqari va ijodiy faoliyatlar integratsiyasini ta'minlaydigan maxsus dastur asosida amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Ushbu funksiyalarni amalga oshirish uchun o'quvchilarning o'quv, bilim va

kasbiy faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan shaxsiy-faoliyat va kontekstual yondashuvga tayanish zarur hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Пескова И .В. Организационно-педагогические условия формирования позитивных лидерских качеств у детей. Дисс.канд.наук. Нижний Новгород – 2003. 161 б.
2. Stogdill. R.M. Personal Associated with Leadership: A Survey of Literature//Journal of Psychology. Vol. 25. P.35-71.
3. Turdiqulova, L. (2023). Bo'lajak maktabgacha ta'lim tarbiyachilarida milliy iftixor tuyg'usini shakllantirish. Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali, 3(4), 238-243.
4. Sa'dullayev. A. A. (2023). O'smir sportchilarda irodaviy sifatlarni shakllantirish aspektlari. Scholar, 1(8), 112–117. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/2706>
5. Keldiyarovna. X.S. (2024). Improving the system of exercises that develop divergent thinking of elementary school students. Academia Repository, 5(02), 66-68.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA EMPIRIK TUSHUNCHALARI SHAKLLANGANLIGINI ANIQLASHGA DOIR DIAGNOSTIK METODLAR

Tirkashov Muxiddin Safarovich
QarDU katta o'qituvchisi

Annotasiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida empirik tushunchalari shakllanganligini aniqlashga doir diagnostik metodlar va mezonlari haqida fikr yuritilgan

Аннотация: В статье рассматриваются диагностические методы и критерии определения сформированности эмпирических понятий у учащихся младших классов.

Annotation: The article discusses diagnostic methods and criteria for determining the formation of empirical concepts among primary school students.

Kalit so'zlar: tahliliy yondashuv, empirik tushunchalar, axborot tahliliy

Ключевые слова: аналитический подход, эмпирические концепции, анализ информации

Keywords: analytical approach, empirical concepts, information analysis

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida empirik tushunchalarni shakllantirishga doir ishlab chiqilgan metodikaning samaradorlik darajasini aniqlash maqsadida diagnostik metodlardan foydalanilansa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda empirik tushunchalarning shakllanganlik mezonlari belgilab olinsa, natijani aniqlash imkoniyatlari oshadi. Ular quyidagilardan iborat bo'ldi:

1. Axborot tahliliy yondashuv asosida muammo yechimini topishga diqqatning qaratilganligi.

2. Empirik bilish usullarini o'zlashtirganligi.

Empirik tushunchalarning tarkib topganligi.

Ushbu mezon ko'rsatkichlari bo'yicha o'quvchilarda axborot tahliliy yondashuv asosida empirik tushunchalarning shakllanganlik darajalarini aniqlashda quyidagi diagnostik metodikalardan foydalanildi:

1-mezon: axborot tahliliy yondashuv asosida muammo yechimini topishga diqqatning qaratilganligi "Pyeron-Ruzer testi" asosida aniqlandi.

2-mezon: empirik bilish usullarining o'zlashtirilganligini aniqlash uchun R.Nemoyening "Bu yerda nima yetishmayapti?" hamda "Bu yerda nima tasvirlangan?" metodikasidan foydalanildi.

3-mezon: empirik tushunchalarning tarkib topganligi "Bo'lishi mumkin emas?" metodikasi asosida aniqlandi.

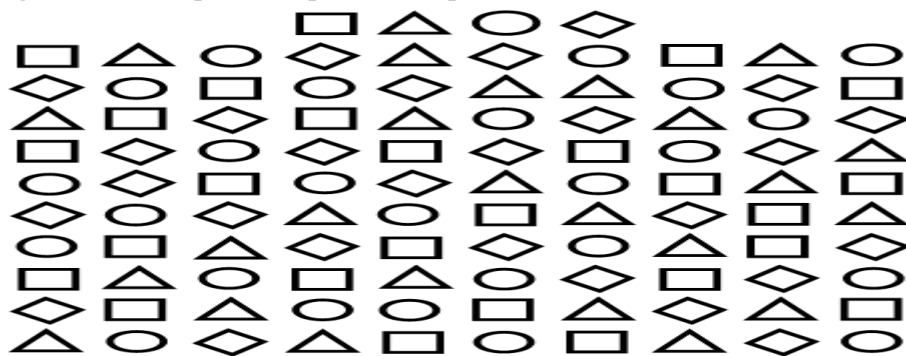
Ushbu metodikalar xususida batafsil to'xtalib o'tamiz.

"Pyeron-Ruzer testi" **Metodikani o'tkazishdan maqsad** o'quvchilarda eksperiment o'tkazilayotgan jarayonda diqqatning jamlanganlik darajasini aniqlashdan iborat.

Zaruriy jihozlar: Pyeron-Ruzer testini o'tkazish varaqasi, qalash va sekundomer.

Metodikaning o'tkazilish tartibi

Pyeron-Ruzer testi o'quvchilarda diqqatning konsentratsiyasini aniqlashga yordam beradi. Ushbu metodika 5-9 kishidan 30 tagacha bo'lgan guruhda tashkil etiladi. Buning uchun o'quvchilar o'zlari uchun qulay tarzda joylashadilar. Ularning har biriga test varaqasi va qalam tarqatiladi.

Pyeron-Ruzer testi varaqasi.

O'qituvchi o'quvchilarga test qanday o'tkazilishi haqida tushuntirish beradi.

Tushuntirish xati: test varaqasida kvadrat, uchburchak, doira va romb tasvirlangan. O‘qituvchining boshlash haqidagi komandasidan keyin har bir o‘quvchi varaqada chizilgan shakllarga quyidagi belgilarni mos tarzda qo‘yib chiqishi kerak:

Kvadratga – qo‘shuv “+” belisini;

Uchburchakka – ayiruv “-“ belgisini;

Doiraga – belgi qo‘yilmaydi;

Rombga – nuqta “.” belgisi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar uchun qiziqarli bo‘lishi va hamda topshiriqni bajarishda qulaylik yaratishi uchun ushbu varqani rangli tarzda ham taqdim eitish mumkin.

Topshiriqni bajarish uchun 60 sekund vaqt beriladi. O‘qituvchi “To‘xta!” komandasini berishi bilan hamma o‘z ishini yakunlaydi.

Aniq natijaga erishish uchun o‘qituvchi ushbu metodikani bir marta o‘tkazib ko‘rishi va keyin asosiy ishga o‘tish mumkin bo‘ladi.

Natijalar tahlili

Natijalar o‘quvchilarning 30 sekund davomida belgilangan geometrik shakllar va yo‘l qo‘yilgan xatolar soniga ko‘ra baholanadi. Natijalar quyidagi meyorlar bo‘yicha tahlil qilinadi:

Pyeron-Ruzer testi natijalari interpretatsiyasi

Belgilangan geometrik shakllar soni	Xatolar soni	Diqqatning jamlanganlik darajalari
100-85	1-2	Yuqori daraja
84-70	3-4	Yaxshi daraja
69-50	5-6	O‘rta daraja
49 va undan kam	6 tadan ko‘p	Past daraja

diqqat konsentratsiyasi pastligi sabablarini aniqlash ham maqsadga muvofiqdir. Ushbu sabablar sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

testni bajarishga tayyorgarlikning pastligi;

g‘olib bo‘lishga intilishning o‘ta yuqoriligi;

empirik bilishga motivatsiyaning mavjud emasligi;

ko‘rish darajasining pastligi;

boshqa kasalliklar;

empirik bilishga e‘tiborning pastligi va hokazo.

R.Nemoyening “Bu yerda nima yetishmayapti?” metodikasi

Metodikani o‘tkazishdan maqsad kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning empirik bilish usullarini o‘zlashtirganlik darajalarini aniqlashdan iborat.

Zaruriy jihozlar: metodikaga doir rasmlar jamlanmasi, sekundomer, qalam.

Metodikaning o‘tkazilish tartibi

O'qituvchi o'quvchilarga rasmlar jamlanmasini tarqatadi. Faqat ish boshlanguniga qadar rasm teskari o'girilgan holatda turadi. O'qituvchi o'quvchilarga rasmdagi yetishmayotgan (chizilmagan) elementlarni aniqlash topshirig'ini beradi. O'quvchilar rasmga qalam bilan belgi qo'yishlari, chizishlari yoki yozishlari mumkinligi aytib o'tiladi.

R.Nemoyening “Bu yerda nima yetishmayapti?” metodikasi uchun 1 necha variantdagi varaqa taqdim etiladi.

O'qituvchi ishni boshlash uchun komanda berishi bilanoq o'quvchilar ishga kirishadilar.

Topshiriqni bajarish uchun 60 sekund vaqt beriladi. O'qituvchining komandasi bilan ish to'xtatiladi

Natijalar o'quvchilarning to'g'ri javoblari bilan belgilanadi.

R.Nemoyening “Bu yerda nima yetishmayapti?” metodikasi bo'yicha ballar taqsimoti

To'g'ri javoblar soni	Ball
Muddatidan oldin 7 ta to'g'ri javob	10 ball
Muddatida 6-7 ta to'g'ri javob	9-8 ball
Muddatida 4-5 ta to'g'ri javob	7-6 ball
Muddatida 2-3 ta to'g'ri javob	5-4 ball
Muddatida 1 ta to'g'ri javob	3-1 ball

R.Nemoyening “Bu yerda nima yetishmayapti?” metodikasi bo'yicha baholash mezonlari

Ballar taqsimoti	Daraja ko'rsatkichlari
10-9 ball	Yuqori daraja
7-8 ball	Yaxshi daraja
5-6 ball	O'rta daraja
4 va undan past ball	Past daraja

Yuqoridagi metodikadan tashqari yana bir nechta metodikalaridan foydalanish mumkin. Masalan: “Bu yerda nima tasvirlangan?”, “Bo'lishi mumkin emas?” metodikasilaridan ham foydalanish mumkin.

Adabiyotlar

1. Sangirova Z.B., Suyarov K.T., Tillayeva Z.Y., Avezov M.M., Baymuratova M.X., Xasanova S.G'. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. Toshkent: Yangiyo'l Poligraph Service. – 2022. 134 b.

2. **Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri.-Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi nashriyot, 1993.-224 b.**

3. Qahhorov S.Q., Jo'rayev H.O. Media ta'limning rivojlanish bosqichlari // Pedagogik mahorat. – Buxoro, 2017. №1. – B. 36–39.

4. Nishonova Z.T, Kamolova N.G', Abdullayeva D.U, Xolnazarova M.X. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. Toshkent: Print 25. bosmaxonasi. 2019.-216 b.

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA TAQQOSLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI

Ilmiy rahbar : *PhD.dots. Marhabo Kazakova*

Talaba: *Nilufar Abduraximova*

Qarshi DU. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslari orqali taqqoslashga doir amallarni o'rgatishning amaliy ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: elementar matematika, taqqoslash, algebraik elementlar, masala, misollar, mantiqiy tafakkur.

Аннотация: В данной статье подчеркивается практическая важность обучения операциям сравнения на уроках математики в начальной школе.

Ключевые слова: элементарная математика, сравнение, алгебраические элементы, задача, примеры.

Abstract: This article highlights the practical importance of teaching comparative operations in elementary mathematics classes

Key words: elementary mathematics, comparison, algebraic elements, problem, examples, logical thinking.

O'quvchilarning aqliy rivojlanishida o'quv-bilish faolligini shakllantirishning turli ko'rinishlari maktabgacha ta'limdan tortib oliy ta'lim muassasasigacha (OTM) bo'lgan barcha ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi. Mazkur holat bo'yicha ta'limni tashkil etishda bir qator hal qilinmagan muammolar mavjud. Ular orasida eng murakkab va ahamiyatliligi nuqtai nazaridan muhimlaridan biri – o'quvchilarda aqliy rivojlanish, mantiqiy tafakkur faolligi bo'yicha ta'limning dolzarbligi va ta'lim tizimining hamma bosqichlarda olib borilishining zaruriyat darajasiga ko'tarilganligidir. Bolalar boshlang'ich sinfga qadam qo'yar ekan ularga matematik hisob amallariga o'rgatish tizimli asosda o'rgatila boshlanadi. Matematika darslari orqali algebraik elementlarni dastlab 1-sinfdan o'rgatish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf matematika kursiga algebraik elementlarni kiritishning maqsadi, o'quvchilarni son haqidagi teng, katta, kichik amal haqidagi matematik munosabat haqidagi ma'lumotlarni tasavvurda uyg'otish va ularga algebra elementlarini o'rganish uchun asos hosil qilishdir. Boshlang'ich matematika darsligi o'z oldiga bolalarni sonlar bilan matematik ifodalarni taqqoslash, natijalarini ">", "<", "=" belgilari yordamida yoziladi.

Sonlarni taqqoslaganda biz birinchi son ikkinchisiga nisbatan katta, kichik yoki teng ekanini bildiruvchi belgilardan foydalanishimiz mumkin.

...dan katta uchun ">" belgisi ishlatiladi. 10 katta 5 dan. Bu yerda biz ">" belgisini ishlata olamiz va $10 > 5$ ko'rinishida yoza olamiz.

...dan kichik uchun "<" belgisi ishlatiladi. 25 kichik 80 dan. Bu yerda biz "<" belgisini ishlata olamiz va $25 < 80$ ko'rinishida yoza olamiz. bu belgilarni eslab qolishning eng yaxshi yo'li bu belgining ochiq tarafiga qarash-u faqat katta son tarafga qaraganda bo'ladi.

...ga teng uchun "=" belgisi ishlatiladi. 12 teng 12 ga. Bu yerda biz "=" belgisini ishlata olamiz va $12 = 12$ ko'rinishida yoza olamiz.

Natural sonlar qatorining hosil bo'lishini o'rganish vaqtida bunday qonuniyat aniqlanadi: natural qatorda son qancha uzoqda tursa, o'shancha katta bo'ladi. Keyinchalik sonlarni taqqoslashda bolalar shu xossaga tayanadilar. $5 > 7$, chunki sanoqda 5 soni 7 sonidan oldin aytiladi, $9 > 8$, chunki sanoqda 9 soni 8 sonidan keyin aytiladi.

1-sinf Matematika darsligi 2021-yildagi nashrida "Taqqoslash" mavzusida Nasrsalarni taqqoslash (uzun-qisqa, keng-tor, baland-past, yo'g'on-ingichka, qalin-yupqa, og'ir-yengil, og'irroq-yengilroq, rangi, shakli bo'yicha) taqqoslashlarni ko'rishimiz mumkin va yana "Yig'indi va ayirmalarni taqqoalash", "Kesmalarning uzunligini taqqoslash" kabi mavzularni ham ko'rib o'tamiz.

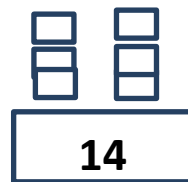
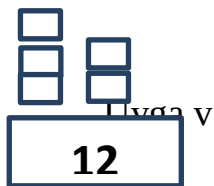
Narsalarni taqqoslashda kitobda berilgan rasmlar asosida taqqoslaymiz. Misol uchun "Qaysi qalam uzun yoki qisqa", "Kitob daftardan qalin", "Arqon ipdan yo'g'on", "Koptok shardan og'ir", "Qizil mevalar ko'pmi? Sariq mevalar ko'pmi?" kabi taqqoslashlarni rasmlar asosida ko'rishimiz mumkin.

"Yig'indi va ayirmaning taqqoslash"da esa natijalarini taqqoslaymiz. Misol uchun 1-misolda shunday berilgan:

$6 - 3 > 6 - 4$
 $3 > 2$
 2-misol. Taqqoslaymiz.

$11 + 7$
 $11 + 8$

109

vazifa: 4-misol $>$, $<$, $=$ belgilarini qo'yamiz.

$$\begin{array}{cccc} \square - 3 & \square + 9 & 9 - 0 & 11 - 2 \\ \square + 7 & 9 + 3 & \square + 4 & 11 - 2 \end{array}$$

"Kesmalarni uzunligini taqqoslash" mavzusi

1. Ko'z bilan chamalab, telefonlar uzunligini aytamiz.

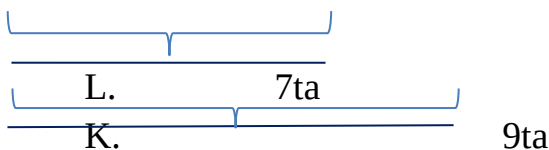
2. Narsalarni uzunligini chamalab taqqoslaymiz kabi amaliy ishlar bajariladi.

Uyga vazifa 4-misol.

Uzunligi 1sm, 2 sm, 4sm ga teng kesmalar yasaymiz.

1-sinf Matematikasiga o'zgartirishlar kiritildi. 2023-yildagi nashrida "Taqqoslashlar" mavzusi "Taqqoslashga doir masalalar" deb berilgan. Bunda o'quvchilar masalalarni yechish orqali chiqqan natijalarini taqqoslaydilar.

Masalan: Lola bilan Komila sharlarni bog'lash uchun tasmalar qirqishdi. Lola 7 ta tasma, Komila esa 9 ta tasma qirqdi. Kim ko'p va qancha ko'p tasma qirqdi?

Yechish: $9 - 7 = 2$

Javob: 2 ta tasma ko'p.

1-sinf Matematikasini 2023-yildagi yangi nashrida Matematika fanini Tabiiy fan va boshqa fanlar bilan integratsiya qilingan.

Masalan: Taqqoslashga doir masalalarni 1-masalasida shunday berilgan. Quyosh atrofida aylanuvchi sayyoralar: Merkuriy, Venera, Yer, Mars, Yupiter, Saturn, Uran, Neptunni ko'zdan kechiring. Kitobda sayyoralar rasmi berilgan bo'ladi. Sayyoralarining nomlarini ular o'lchamining kichratib borishi tartibida yozing.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, matematika fanini boshqa fanlar bilan integratsiyalashda o'quvchilarini tasvvur qobiliyatini oshishiga, izlanishga, mustaqil fikrini bayon eta olishi, rasmlar asosidan mustaqil hikoya tuzib berishi, tasavvurini kengaytirishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. (OO'Y uchun darslik.) Toshkent. "Turon -Iqbol", 2016 yil. 426 b.

2. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum. (OO'Y uchun o'quv qo'llanma.) Toshkent. "O'qituvchi", 2004 yil.

3. Yo'ldoshev J.T. Boshlang'ich sinf matematika fanida foydalaniladigan asosiy qoidalar. Qarshi Fan va ta'lim, 2020.
4. "1-sinf Matematika darsligi" 2021-yil
5. "1-sinf Matematika darsligi" 2023-yil

INGLIZ TILI O'QITUVCHI SHAXSINING INGLIZ TILIDAGI NUTQ KOMPETENSIYASINING USLUBIY JIHATI.

Ashurova Shaxzoda Shavkatovna
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti
Email: shoxruz1312@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz tili o'qituvchilari o'qitish jarayonida metodlar yordamida talabalarga nutq kompetensiyasining mahsuldor usuli va jihatlari ko'rib chiqiladi. Ingliz tili o'qituvchisining ingliz tilidagi nazariy va amaliy faoliyatini tashkil etish va tuzish usullarining samaradorligiga ham e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: diskurs, adekvat, u zatuvchi, nutq atvori, fundamental, ijtimoiy, shubhasiz, dastlabki, instinktlar.

Аннотация

В данной статье рассматриваются продуктивные методы и аспекты развития речевой компетентности студентов с использованием методов, используемых преподавателями английского языка в процессе обучения. Также уделяется внимание эффективности методов организации и структурирования теоретической и практической деятельности преподавателя английского языка.

Ключевые слова: дискурс, адекват, передатчик, фигура речи, фундаментальный, социальный, очевидный, первоначальный, инстинкты.

Abstract

This article discusses productive methods and aspects of developing students' speech competence using methods used by English language teachers in the learning process. Attention is also paid to the effectiveness of methods of organizing and structuring the theoretical and practical activities of an English teacher.

Key words: discourse, adequate, transmitter, figure of speech, fundamental, social, obvious, original, instincts.

Ingliz tili o'qituvchisi shaxsining ingliz tilidagi nutq kompetensiyasining uslubiy jihati o'rgatish dinamikasining ko'plab xususiyatlarini va u yuzaga keladigan vaziyatni hisobga oladi. O'quvchilarni ingliz tiliga o'rgatish modellarining asosida ingliz tili o'qituvchisi shaxsining kasbiy nutq kompetensiyasining tematik variativ modeli yotadi. Muloqotning muayyan diskurs vaziyatiga muvofiq, ushbu modellar o'rgatish vaziyatining kuzatiladigan xususiyatlarini nazarda tutadi va o'rgatishning asosida yotgan tashqi kuzatishdan yashirin nutq jarayonlarining parametrlarini o'z

ichiga olmaydi.

Kognitiv psixologiyada ishlab chiqilgan modellar o'quvchilar tomonidan tajribani o'zlashtirishning fenomenologik xususiyatlarini belgilovchi o'rgatishdagi ichki mental tuzilmalarning rolini maxsus ko'rib chiqadi. O'rgatuvchi terminalni o'rgatishning kasbiy bilingval faoliyatining tashqi holatini tadqiq qilishda biz ingliz tili darsida o'quvchilar tomonidan ingliz tilini selektiv samarali o'zlashtirishni ta'minlaydigan eksplisit nutq aloqa liniyalaridan adekvat foydalanishni nazarda tutamiz.

Chet tili o'qituvchisi shaxsining kasbiy nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning yetakchi uslubiy tamoyilini biz ong va faoliyatning birligi tamoyili deb atagan bo'lardik, ya'ni "ong va faoliyat bir-biriga zid emas, lekin bir xil ham emas, balki ajralmas birlikni hosil qiladi" (Kris'ko V.G. 1999: 30). [1] Bunda "ong nafaqat faoliyatda paydo bo'ladi, rivojlanadi va o'zini namoyon qiladi", balki boshidan "faoliyatning faol xarakterini ta'minlaydi" (Kris'ko V.G. 1999), [1] chet tili bo'yicha ta'lim-tarbiyaviy faoliyatda muammolarni bartaraf qiladi. Nutqni o'rgatishning hamda o'quvchi terminali bilan o'zaro ta'sirning har bir qadami bilan chet tili o'qituvchisining shaxsiy fan ma'lumotlarini individual va guruhli o'zlashtirish jarayonini loyihalash funksiyasini hamda o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan bilim, malaka va ko'nikmalarni o'z-determinasiyalangan asosda qo'llanilishini yanada muvaffaqiyatli amalga oshiradi. Maktab darsliklarini o'z-o'zini o'qitish qo'llanmalariga, uzatuvchi o'qituvchining o'qituvchi-maslahatchi rolli funksiyasiga o'zgartirish tendensiyasi o'zining mavjudligini intensional namoyon qilishning oshkoraligining nutq huquqiga ega o'quvchi terminalining o'z-o'zini ijodiy tashkil etish va o'z-o'zini rivojlantirish yo'nalishi haqida dalolat beradi. [3]

Chet tili o'qituvchisining kasbiy voqealigi o'zaro ta'sirning ma'lum bir tashqi holatlari bilan tavsiflanadi. Tashqi holatlarga biz birinchi navbatda chet tili darsida chet tili o'qituvchisining va o'quvchilarning o'zaro ta'sirlarining ob'ektiv manzarasini kiritamiz. Mazkur mantiqiy daraja, shubhasiz, pedagogning fan bo'yicha nutq-tafakkur faoliyatining keyingi darajalarining – nutq atvori, nutq qobiliyatlari, maslamlari, qadriyatlari va kompetensiyalarining darajalari kontekstlarini o'z ichiga oladi. Nutq vaziyati darajasi kasbiy faoliyatning ob'ekt taqdimotining eng ob'ektiv darajasi hamda pedagogning shaxs-faoliyat kasbiy atvorining eng ob'ektiv darajasi sifatida chet tili o'qituvchisining nutq kompetensiyasi darajasi bilan o'zaro munosabatda bo'ladi.

Nutq vaziyati darajasini tahlil qilish chet tili o'qituvchisiga nutq atvori darajasida sa'y-harakatlarni hisoblash imkonini beradi. Nutq vaziyati darajasida chet tili o'qituvchisiga o'quvchilarning kayfiyati, ular o'qituvchidan nimani xohlashlari, o'qishda qanday rejalari borligi, oilada, ota-onalariga qanday munosabatlarga ega ekanligi, ularning auditoriyada bir-birlari bilan qanday munosabatda bo'lishlari,

alohida o'quvchidan u o'z muhitida qanday fikr bildirishi asosida nimani kutish mumkinligi haqida dastlabki ma'lumotlar keladi.

Nutq vaziyati ijtimoiy o'zaro ta'sirning eng ob'ektiv hodisasi va, R. Prayer fikriga ko'ra, "ijtimoiy shartlanganlik ovozi" bo'lib hisoblanadi. Nutq vaziyati chet tili darsining "institusional asosi" bilan belgilanishi kerak. Shunday, F.Sh. Teregulov va V.E. Shteynberg ta'lim metodologiyasini "inson hayotining fundamental ziddiyatini – uning tabiatining ikki tomonlamaligini bartaraf qilish vositasi" deb hisoblashadi (Teregulov F.Sh., Shteynberg V.E.. 1998: 11). [2] Chet tili darsi uning biologik va ijtimoiy ishtirokchilari uchun "jang maydoni" holati sifatida emas, balki, birinchi navbatda, ob'ektivlashtirilgan ijtimoiy-madaniy fenomen, inson qobiliyatini oshirish vositasi sifatida taqdim etilishi kerak. Talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirish va biologik instinktlar muammolarini bartaraf etishning ushbu vositasini kommunikativ sherikning ijobiy nutq-tafakkur shakllanishi deb ataymiz. Nutq vaziyatining potentsiali fan sohasidagi kommunikativ hamkorlar o'rtasidagi ijtimoiy o'zaro ta'sir me'yoriga imkon qadar yaqin bo'lishi mumkin. O'z navbatida, chet tili o'qituvchisining fan faoliyatidagi me'yori chet tili o'qituvchisining huquqlari, erkinliklari va majburiyatlarini belgilash orqali o'rnatiladi. Nazariy jihatdan, kasbiy faoliyatning me'yori chet tillari bo'yicha markazlashtirilgan Dasturida belgilangan; bunda metodologiya me'yori tushunchasi mavjud emas. O'quvchilarni chet tili vositalaridan foydalangan holda o'qitish va tarbiyalash bo'yicha ish metodlari va shakllarini tanlashda chet tili o'qituvchisining ijodiy erkinligi namoyon bo'ladi.

O'z-o'zidan tematik munozarani o'tkazib, chet tili o'qituvchisi o'quvchilar tomonidan yo'l qo'yilgan odatiy xatolarni tahlil qilmaydi, chunki u nutqning og'zaki turi to'g'riligining ma'lum buzilishi natijasida o'quvchilarning chet tilini o'rganishga bo'lgan qiziqishini pasaytirish maqsadini ko'zlamaydi. (V.P.Rudnev. -1996:23). [5] Natijada chet tili bo'yicha o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash taktikasi ma'lum xaotik, ya'ni chet tili o'qituvchisining kasbiy kontekstida to'liq oqilona tushunilmagan, rejalashtirilmagan va joriy qilinmagan ma'lum tendensiyasiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Diagrammalar va jadvallardagi psixologiya va pedagogika, Krysko V.G., 1999 y.
2. Teregulov F.Sh., Shteinberg V.E. Ta'lim yangi ko'rinish: nazariya, texnologiya, amaliyot [Matn] Ufa: Izd vo BIRO, 1998. - S. 40.
3. Shteling D.A. Ingliz tilining grammatik semantikasi. Qo'llanma. - Moskva: MGIMO nashriyoti, 1996. - 255 p.
4. Ivin A.A. Mantiq: Gumanitar fanlar universitetlari uchun darslik . - M.: "ADOLATLI MATBUOT", 1999. - 320 b.
5. V.P.Rudnev. Haqiqat morfologiyasi: "Matn falsafasi" bo'yicha tadqiqot. -

М., 1996 yil.

КОНТЕНТ-АНАЛИЗ КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ МЕТОДОВ СОЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Докторант Каргу Хайдарова Г.Н.

Аннотация: Данная статья представляет собой обзор современных подходов к применению контент-анализа в исследованиях в области социальной педагогики. Автор рассматривает основные принципы этого метода, его возможности и ограничения, а также дает характеристику качественному и количественному контент-анализу. Контент-анализ является одним из ключевых методов социальной педагогики, позволяющим систематизировать и анализировать информацию, содержащуюся в различных текстах, документах, материалах и источниках. Этот метод позволяет выявить основные тенденции, темы, проблемы и взаимосвязи в области социальной педагогики.

Annotation: This article is an overview of modern approaches to the application of content analysis in research in the field of social pedagogy. The author examines the basic principles of this method, its possibilities and limitations, and also provides examples of successful use of content analysis for the analysis of educational programs, educational practices and communications in the educational environment. Content analysis is one of the key methods of social pedagogy, which allows you to systematize and analyze information contained in various texts, documents, materials and sources. This method allows us to identify the main trends, themes, problems and relationships in the field of social pedagogy.

Ключевые слова: контент-анализ, медиаконтент, количественный контент-анализ, качественный контент-анализ, социальная информация

Key Words: content analysis, media content, quantitative content analysis, qualitative content analysis, social information.

Контент-анализ – это метод систематического изучения содержания текстов, изображений, аудио- и видеоматериалов с целью выявления ключевых тем, тенденций и значимых элементов. Этот метод позволяет исследователям структурировать и классифицировать информацию, а также выявлять скрытые смыслы и влияния, которые не всегда очевидны на поверхности. Контент-анализ также позволяет оценить эффективность образовательных программ, выявить их сильные и слабые стороны и выявить возможные улучшения. Этот метод помогает педагогам принимать обоснованные решения на основе объективного анализа данных и фактов. Контент-анализ [англ. contents – содержание + анализ] – метод количественного изучения содержания

социальной информации. Объектом контент-анализа может быть содержание газет, кинофильмов, публичных выступлений, теле и радиопередач, общественных и личных документов, социологических интервью, ответов на открытые вопросы анкет и т.п. Контент-анализ направлен на выделение определенных смысловых единиц содержания и форм информации.[1]

Проведение контент-анализа позволяет выявить важные аспекты социальной деятельности, выявить проблемные ситуации, выявить потребности и ожидания целевой аудитории. Анализируя содержание текста, специалисты в области социальной педагогики могут выявить основные тенденции и направления развития образовательных программ, проектов и инициатив. Существуют строгие требования к методу контент-анализа:

- объективность, т.е. проводимый анализ должен подчиняться ясным и точным правилам;
- систематичность, т.е. содержание анализируемого материала должно быть упорядочено и интегрировано в категориях;
- измеримость, т.е. возможность подсчета частоты встречаемости значимых элементов

В сфере социальной педагогики контент-анализ используется для анализа образовательных программ, учебных материалов, воспитательных практик, коммуникаций между участниками образовательного процесса и многое другое. С помощью контент-анализа исследователи могут выявить основные ценности, установки и подходы, которые лежат в основе образовательных практик, и оценить их соответствие современным требованиям и вызовам. Анализ содержания, известный как контент-анализ, представляет собой метод, который объединяет количественное и качественное исследование текстовых документов. При этом текстовая информация переводится в числовые показатели, которые затем подвергаются статистической обработке для выявления закономерностей. Этот метод применяется в различных областях, включая социологию детства и детское чтение, для изучения особенностей текстов.

История контент-анализа уходит корнями в XIX век, когда Г. Лассуэлл и Ж. Кайзер разработали его методологию. С тех пор этот метод активно использовался в социологии и психологии, а с развитием компьютерных технологий возможности контент-анализа значительно расширились. Современные подходы к этому методу, такие как интерпретативный и рецептивный анализы, открывают новые перспективы для исследователей, способных чувствовать тонкости значений текстовых материалов. Одним из

главных преимуществ контент-анализа является его объективность и систематичность. Этот метод позволяет проводить качественное и количественное исследование содержания материалов, что способствует получению достоверных результатов. Однако, следует отметить, что контент-анализ может быть ограничен в случаях, когда необходимо учитывать контекст или эмоциональный окрас текста.

В современной литературе всё больше появляется понятие «качественный контент-анализ». Так А.Л. Джордж указывает, что «качественный анализ учитывает наличие или отсутствие характеристики, а количественный рассматривает частоту отдельных тем, слов, символов, содержащихся в тексте» [2, с. 329]. Важно уяснить, что контент-анализ, как и «любое количественное исследование начинается с качественного анализа исследуемой социальной ситуации – с теоретического анализа... И на стадии интерпретации результатов количественное исследование завершается качественным описанием выявленных связей и закономерностей. Противопоставление количественных и качественных методов бессмысленно и бесперспективно. Очевидно, что качественный анализ первичен и, в конечном счете, следует различать количественные и качественные данные, а не методы»[3].

Контент-анализ является одним из ключевых методов социальной педагогики, который помогает исследователям понять суть и содержание образовательных процессов и воспитательных практик. Этот метод позволяет выявлять тенденции, проблемы и потенциал для улучшения системы образования. Поэтому контент-анализ заслуживает особого внимания специалистов в области социальной педагогики, так как он способствует более глубокому пониманию сущности образовательного процесса и его влияния на формирование личности.

Использованная литература:

1. Словарь-справочник современного общего образования акмеологические, валеологические и экологические тайны.
2. Пэнто Р., Гравитц М., Методы социальных наук. М., 1972.3. Войсунский А.Е. 2001. Медиапсихология: определение и статус. Психологический журнал, 22(6), 90-100
3. Иудин А.А. Количественные и качественные методы в социологии: приглашение к дискуссии // Помогающие профессии: научное обоснование и инновационные технологии / Под общей редакцией проф. З.Х. Саралиевой – Н. Новгород: Изд-во НИСОЦ, 2016. – С. 94-95

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH - PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Ne'matova Diyora Baxodir qizi

TerDPI 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirishning pedagogik muammolari va ularning muqobil yechimlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ijodiy faoliyat, qobiliyat, intuitsiya, ruhiy jarayon, muammoli topshiriq.

Аннотация. В данной статье освещены педагогические проблемы развития творческой активности учащихся младших классов и варианты их решения.

Ключевые слова: творческая деятельность, способности, интуиция, мыслительный процесс, постановка задачи.

Abstract. Pedagogical problems of developing the creative activity of elementary school students and their alternative solutions are covered in this article.

Key words: creative activity, ability, intuition, mental process, problem assignment.

Mamlakatimizda o'quvchi yoshlar va ularga davlat hamda jamiyatning munosabati to'g'risida Prezidentimiz tomonidan quyidagi fikrlar bildirilgan: "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz"[1]. Darhaqiqat, bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan davr har birimizdan har bir jarayon, voqea, hodisalarga ijodiy yondashishi, mantiqiy fikrlash, o'zining munosabatini bildirish hamda tez sur'atlarda qaror qabul qilishni talab etmoqda. Bunday vaziyatda esa albatta har bir shaxs o'zining mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatiga tayangan holda ish ko'rishi tabiiy hol. Shunday ekan, aniq va teran fikrga ega bo'lish, jamiyatdagi voqelikkga kreativ yondashish kabi xususiyatlar inson kamolotining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev: "Bugungi kunda "Farzandlarimiz bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli bo'lishlari shart!" degan hayotiy da'vat har birimizning, ota-onalar va keng jamoatchilikning ongi va qalbidan mustahkam o'rin egallagan", [2] deb ta'kidlab o'tishi ham bejiz emas. Zero, Respublika ijtimoiy iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti istiqbolini belgilash, jahon hamjamiyati mamlakatlari safidan munosib o'rin egallashga intilish yo'lidagi keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirish, rivojlangan mamlakatlari tajribalarini o'rganish, mahalliy shart-sharoit, iqtisodiy va intellektual resurslarni inobatga olgan

holda jamiyat hayotining barcha sohalarida tub islohotlarning amalga oshirilayotganligi yangidan yangi yutuqlarga erishishni ta'minlovchi omildir [2].

Shunga ko'ra mustaqil fikrga, intellektual jihatdan rivojlangan o'z dunyoqarashiga ega bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy faoliyatga yo'naltirib o'qitish, ijodiy faoliyatga tayyorlash ularni ijodiy qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish har doimgidek pedagogik dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, dunyo taraqqiyoti shiddati, unda kechayotgan jarayonlar barcha sohalar kabi ta'lim-tarbiya jarayoniga ham yangicha yondashuv, innovasiyalarni tadbiq etishni taqozo etmoqda. Avvalo, bu o'quv dasturlari, darsliklar, metodikalarni yanada takomillashtirish, o'qituvchi-pedagoglar tavsiyasini muntazam oshirib borish, jarayonga innovation va ilg'or axborot hamda ta'lim texnologiyalarini joriy etish bilan bog'liq muammolarda ko'rinmoqda.

N.V.Kuzminaning fikricha, ijodiy va mustaqil fikrlash o'rtasida ma'lum farq mavjud. Ijodiy fikrlash mustaqil fikrlashdir, biroq har qanday mustaqil fikrlash, ijodiy fikrlash emas. O'quvchining ijodiy fikrlashining muhim qismlaridan biri – bu intuisiya (fahm)dir. Intuisiya tushunchasi turli fanlarda qo'llaniladi: falsafa, mantiq ilmi, matematika, psixologiya fanlari mazkur tushunchaga turlicha ma'no kiritishmoqda.[3].

Bugungi kunda yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda o'quvchilar ongiga milliy g'oyaning asosiy yo'nalishlarini singdirish badiiy ta'lim vositalaridan, usullaridan samarali foydalanish, o'quvchilarning ma'naviy siyosiy dunyoqarashlarini shakllantirish bilan birga, ularda ijodiyqobiliyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

B.M.Teplov [4] nuqtai nazaricha qobiliyat - shaxsga xos individual xususiyat bo'lib, inson tomonidan avval ishlab chiqilmagan, biror natijaga olib kelmaydigan jarayon va holatlarni muvaffaqiyatli ta'minlab beruvchi omildir.

S.L.Rubinshteyn [5] qobiliyatlar shaxsdagi umumlashgan ruhiy faoliyatlar tizimiga birlashtirilgan, qobiliyatlarning ko'nikmalardan farqi harakatlar usullarini mustahkamlash natijasi emas, balki harakatlar orqali boshqariladigan faoliyatlarning ruhiy jarayonlaridir, deb hisoblaydi.

So'nggi yillarda mamlakatda ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini erishish, maktabgacha ta'lim tashkilotidan oliy ta'limgacha bo'lgan o'qitish jarayonida uzluksizlik tamoyili asosida yoshlarni ijodiy faoliyatga yo'naltirish, hamda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni egallash borasida ta'lim traektoriyasi maqsadli amalga oshirilmoqda.

Shuningdek, milliy ta'lim-tarbiya tizimini zamon talabi nuqtai nazaridan modernizasiya qilish, boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilim-ma'rifatga intilish ko'nikmasini barqaror elementlarini shakllantirish, har tomonlama sog'lom insonlar etib tarbiyalash, jamiyatda pedagog xodimlari nufuzini oshirish, hamda samarali

faoliyat yuritishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish ijtimoiy ustuvor maslalardan biri bo'lib qolmoqda.

Boshlang'ich maktab - o'rta yoki umumiy ta'lim darajasi, o'quvchiga ijtimoiy jihatdan faollashuvi va shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur bo'lgan bilimlar beriladi, hamda individual qiziqishni oshirib ta'lim olish va o'zlashtirishga bo'lgan qobiliyatini yanada rivojlantiradi, hamda tarbiyalaydi.

Boshlang'ich ta'lim bolalarning umumiy ta'limidagi birinchi bosqichdir. Boshlang'ich ta'limni olgan bolalar atrofdagi dunyo, muloqot qobiliyatlari va amaliy muammolarni hal qilish to'g'risida dastlabki bilimlarga ega bo'ladilar. Ushbu bosqichda bolaning shaxsiyati shakllanadi va rivojlana boshlaydi, bu esa boshlang'ich ta'limning jamiyat va mamlakat uchun ahamiyatini ta'kidlaydi. Shakl shubhasiz, ushbu umumiy ta'lim bilim va ko'nikmalarini shakllantiradigan boshlang'ich ta'lim, ularning rivojlanish darajasi asosan keyingi barcha ta'limlarning muvaffaqiyatini belgilaydi. Boshlang'ich umumiy ta'limni tugatgan o'quvchilar asosiy umumiy ta'lim darajasida o'qishni davom ettiradilar. Shu bilan birga, maktabda ba'zi fanlarni o'qitish uchun shart-sharoitlar amalga oshiriladi, masalan, bu boshlang'ich sinf o'quvchilarida texnologiya fanini o'qitish, chunki boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy faoliyatni rivojlantirish uchun ularda avvalo texnologiya fanini chuqur o'rgatish kerak bo'ladi. Shunday qilib sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan didaktik-psixologik imkoniyatlar muammoli topshiriqlar, ya'ni, muammoli ta'limning asosini tashkil etuvchi (muammo-yunoncha "to'siq", "qiyinchilik") yoki muammoli vaziyat tashkil etib, muammoli ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish, ularga beriladigan topshiriqlarga yechimini topishga xizmat qiladigan hamda o'zaro musobaqalashishga yo'naltirilgan mashqlar asnosida o'quvchilarning kreativligini ta'minlashga qarailgan metodlardan foydalanish zarur.

Pedagogika va psixologiyaga oid ilmiy manbalarda ijodkorlik kategoriyasi bevosita faoliyat turi bilan bog'liqligi yoritilgan bo'lib, san'at, adabiyot, fan va boshqa sohalarda yangi bosqich masalasini o'ziga xosligini ochib beradigan qobiliyat muammosi bilan uyg'unlashadi.

Ijodkorlik - bu o'zgaruvchan funksiyani amalga oshiradigan inson faoliyatining shakli. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining shaxsiyati, L.S.Vigotskiy ijodkorlik rolini qo'yidagicha ta'kidlaydi: "Shuni yodda tutingki, bolalar rivojlanishida ijodkorlik qobiliyatlari normal va doimiy sun'iy yo'ldosh bo'lib xizmat qiladi" [6].

O'zbekiston Milliy ensiklopediyasida ijodkorlik tushunchasiga ijodkor ishi, ijodkorga xos faoliyat; yaratuvchilik [7] tarzida qisqa ta'rif berilgan.

Pedagogika ensiklopediya lug'atda "Ijodiy faoliyat sifat jihatdan yangini yaratishga doir inson yoki jamoaviy faoliyat shakli. Ijodiy faoliyatning zaruriy sharti

fikrning egiluvchanligi, tanqidiylik, idrok etishning yaxlitligida aks etadi”, deb izoh berilgan. Mazkur lug‘atda “ijod” va “ijodkorlik” tushunchalariga alohida ta’rif berilmagan.

Bugungi kunda globallashuv va sohalar o‘rtasidagi integrasiya jarayoni ta’lim tizimida mavjud bo‘lgan o‘quv dasturlarini tubdan isloh etish, zamonaviy bilim, hamda kreativ yondashuvga ega bo‘lgan o‘quvchi-yoshlarni tarbiyalash masalalari bilan bog‘liq ta’limga oid me’yoriy hujjatlar, o‘quv-metodik majmualarni yangi avlodini yaratishni taqozo etmoqda.

Shu nuqtai nazardan boshlang‘ich sinf o‘qituvchisini yangi davlat ta’lim standarti asosida ta’limni tashkil etishi uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratib berish masalasi bugungi kundagi davlat va jamiyat oldida turgan o‘tkir ijtimoiy masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, milliy o‘quv dasturi asosida umumiy o‘rta va boshlang‘ich ta’limning mazmuni boyitilib, boshlang‘ich ta’lim davlat standarti va yangi o‘quv dasturlari yaratilib, evolyusion omillar asosida davlat va jamiyat ta’lim jarayoniga bosqichma-osqi joriy etilmoqda. Davlat ta’lim standartlari va yangi o‘quv dasturlar negizida darslik va o‘qitish uchun zarur bo‘lgan manbalarni yangi avlodini yaratish, o‘quvchilarni zamonaviy darsliklar bilan to‘liq ta’minlashga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 11-martdagi «Davlat test markazi tarkibida kadrlar tayyorlash sifatini nazorat qilish, pedagog kadrlar va ta’lim muassasalari attestatsiyasi boshqarmasini tashkil etish to‘g‘risida» 109-son qarori / O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2013-y., 1-son, 10-modd.

2. Sh.Mirziyoyev. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019. 34 b.

3. Кузьмина Н.В. Путь от нравственного понятия к нравственному убеждению. – М.: Знание, 1999. – 178 с.

4. Теплов Б.М. Психология. - М.: Учпедгиз, 1954. - 242с.

5. Rubinshteyn S.L.Jamoadi ruhiy tarbiya // Toshkent, 1994. – 172 b.

6. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6 т. / 3. Проблемы развития психики / под ред. А.М. Матюшкина. — М.: Педагогика, 1983. - 368 с.

7. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli. Ikkinchi jild. E – M. – Toshkent:O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi, 2006. – 671 b.

МАЛАКАЛИ КАДРЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА МАХСУС ФАНИНИНГ ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ БУ СОҲАДАГИ БИЛИМ МЕЗОНИ

Самадова Малика Хасан қизи

Қарши давлат унивеситети докторанти

Аннотация: Махсус фанинг ўрни, малакали кадрларни тайёрлашда, кўп томонлама таълим ва тажриба бериш имкониятини ўз ичига олади. Бу мақолада, етук мутахасис кадрлар тайёрлашда махсус фанинг ўрнини таҳлил қилиш ва уларнинг бу соҳадаги билим мезонини кўриш бўйича муҳим нуқталарни кўрилади.

Калит сўзлар: махсус фанлар, етук мутахасис, малакали кадр, маҳорат, тажрибали муҳандис, илмий-амалий кўникмалар.

Аннотация: Роль специальных предметов при подготовке квалифицированных кадров включает возможность многогранного образования и опыта. В данной статье будут рассмотрены важные моменты анализа места специальной науки в подготовке зрелых специалистов и видения критериев их знаний в этой области.

Ключевые слова: специальные предметы, опытный специалист, квалифицированный персонал, квалификация, опытный инженер, научные и практические навыки.

Abstract: The role of special subjects in preparation of qualified personnel includes the possibility of mnogogrannogo obrazovaniya i opyta. In this state, the important moments of the analysis of the place of special science and preparation of mature specialists and vision criteria of the scientific and educational areas will be reviewed.

Key words: special subjects, mature specialist, qualified personnel, skill, experienced engineer, scientific and practical skills.

Кадрларнинг кўп жанрлилиги ва сифатлилиги ҳар бир соҳанинг раванклаштириш билан боғлиқ. Ушбу раванклаштириш асосида таълим муассасаларида махсус фанилар ўрганилиши керак. Махсус фанинг ўрни кадрларни тайёрлаш процессининг муҳим асоси бўлиб, уларнинг кўникмаларини, малакасини ва ўқувчиларга таъсир этиш ҳажмини белгилашда юқори имкониятларни таъминлайди. Махсус фанининг ўрни кўникмаларни тайёрлашда ўрганишни ташкил қилиш, дастурлаш ва олий таълимда илмий фанининг амалий асосларини қўллаш имкониятини беради. Билим мезонининг муҳимлиги кадрларни тайёрлашда асосий роль ўйнайди. Ушбу мезон кадрларнинг илмий билимларини жорий қилиш, амалиётни мустаҳкамлаш, муаммоларни муҳофаза қилиш ва тажрибалардан олинланган кўникмаларини таъминлашда қўллаш учун муҳимдир. Махсус фанининг ўрни малакали кадрларни тайёрлашда асосий муҳимликга эга. Ушбу фанларни ўқитишдан асосий мақсад кадрларнинг маҳоратларини жорий қилиш, янги меҳнат соҳасига киритиш ва кўплаб сифатлиликларини мувофиқлаштиришга кўмаклашади.

Маълумки, ҳар қандай соҳани ривожлантириш ва ёндошувчи йўللарда илгари илмий, амалий ва малакали кадрлар муҳим аҳамиятга эга. Бу энг

асосийдир, масалан, таълим, илмий тадқиқот, саноат ва технология, соғлиқни сақлаш, иқтисодиёт, суҳбат ва хизмат кўрсатиш соҳаларида. Таҷрибали кадрларни тайёрлашда уларнинг билим мезони ва махсус фанининг ўрни асосий рол ўйнайди. Замонавий персоналлар учун махсус фанининг ўрни катта аҳамиятга эга. Бу масъулиятли инсонларни бошқа кадрлардан айриб ўрганиш, амалиётда кўрсатиш ва йўналтириш учун асосий рол ўйнайди. Таълим соҳасида, махсус меҳнат даражасига эга муаллимлар талабаларни ўқитиш ва таълим бериш учун турли ҳил методлардан ва замонавий, таълим сифатларига бирдек мос бўладиган педагогик технологиялар қўллашади. Техник ва инженерлик соҳасида, муҳандисларни тайёрлаш учун жиҳозлар, маълумотлар ва амалиётли кўникмалар муҳимдир.

Малакали кадрларни тайёрлашда уларнинг билим мезони муҳим аҳамиятга эга. Бу мезон маълумотларнинг, амалиётларнинг ва қабилитларнинг узок муддатдаги сақланиш жойи бўлиб, уларни маънавий ва амалиётли билмасликдан сақлаб қолишга ёрдам беради. Бундан ташқари, мезонда махсус таҳлилий курслар, мастерлик дастурлари ва амалиётлар ўтказилиши кўрсатилади. Олий таълим муассасалари битирувчиларини ҳар томонлама билимли ва мутахассис қилиб тайёрлашнинг асосий мақсадлари жамиятнинг ҳаракат тизимини ва ишлаб чиқариш фаолиятини ривожлантириш, илмий ва таҳлилий меҳнатларнинг ўз маконини таъминлаш, солиқ ва ижтимоий ҳуқуқнинг баён қилинишини таъминлаш кўрсатмаларидир. Етук кадрларни тайёрлаш тизими, янги маълумот ва таҷрибаларни енгиллаш, янги технологияларни қўллаб-қувватлаш, ўқувчиларнинг илмий-амалий кўникмаларини янада ошириш учун муҳим роль ўйнайди.

Хулоса қилиб айтганда, талабалар учун махсус фанининг ўрни ва уларнинг билим мезони кўп аҳамиятга эга. Бу ҳамда янги технологиялар ва методларни қўллаш малакали кадрларни тайёрлашда илғорликка йўналтиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Shadiev, R. D. (2017). The characteristics of the concept category and their comprehension as the components of any understanding. *Наука и мир*, 2(7), 66-67p.
2. Р.Д Шадиев. Умуммиллий қадриятлар: узлуксиз таълимдаги назарий тавсифи, методик тизими, ёш авлод тарбиясидаги ўрни. Монография. Насаф нашриёти. 2017. 114-б
3. Байденко В.И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения. Методическое пособие. / В.Байденко. — М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. Российский новый университет, 2004 - 86 с.

4. Самадова М.Х. Таълим, фан ва ишлаб чиқаришни интеграцияси - замонавий муҳандис тайёрлашнинг методик асоси. “Педагогик маҳорат” илмий назарий ва методик журнал №10. Бухоро 2023 йил, 90-94 б.

5. Самадова М.Х. Олий таълим ташкилоти ва ишлаб чиқариш корхоналари ўртасидаги самарали ижтимоий шерикликнинг аҳамияти ҳамда йўналишлари “Муғалим ҳам узликсиз билимдандур” илмий-методологик журнали №6. Нукус 2023 йил, 143-148-б.

O‘ZBEK VA TOJIK TILLARIDA EVFEMIZM VA SINONIMIYA MUNOSABATLARI

Samiyeva Surayyo Oripova

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi

kafedrası oqituvchisi

surayyo2576@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola evfemistik so‘zlar faol manba sifatida sinonimlarning rivojlanishiga hissa qo‘shishi mumkinligini aytilgan. Evfemizmning namoyon bo‘lishi rivojlanish hodisasi bo‘lib, sekin-asta ba’zi evfemizmlar o‘zining mayin va uslubiy xususiyatlarini yo‘qotadi va ularda asosiy ma’no qoplama va tashbeh tarzida ifodalanmaydi. Bu evfemizmlarning aksariyati tildagi faol va qo‘pol so‘zlar bilan sinonimik munosabatda bo‘ladi. Har qanday holatda ham sinonimlar bilan inglizcha so‘zlar o‘rtasida leksik-semantik munosabat mavjud bo‘lib, evfemizmlarni leksik munosabatlarning rivojlanishi manbai deyish mumkin.

Kalit so‘zlar: evfemizm, idioma, disfemizm, tilshunoslik, sinonim, leksema, vulgarizm, tashbeh, lingvistika.

Sinonimlar leksik, semantik va grammatik xususiyatga ega bo‘lganligi sababli, ularda uslubiy imkoniyatlar ham keng bo‘lib, shu munosabat bilan evfemizmlar sinonimlar manbai sifatida qaraladi yoki boshqacha qilib aytganda, bunday so‘zlar an’anaviy sinonim lug‘atlariga nisbatan iste’mol pozitsiyasi har xil ifodalydi. “Evfemistik so‘zlar va ma’nolar (ya’ni, evfemizmlar), avvalo, taqiqlangan, man’ qilingan tushunchalarni ifodalovchi so‘zlar o‘rniga yumshoq qo‘llaniladi. Odamlarning xurofotiga ko‘ra, bunday tushunchalarning asl nomlari tilga olinsa, falokat yuz beradi.

Tojik tili sinonimlardagi **бекас – бекасу кӯ, бепарастор - бепушту паноҳ - бесаробон - бесоҳиб - ятим** ifodalaydi va uning ko‘pchilik a’zolarining nutqda qo‘llanishi tinglovchiga yoki nutqning maqsadiga noqulaylik tug‘diradi, evfemizm qo‘llanishi esa tilga olingan so‘zlarning mantiqiy ta’sirini zaif qiladi.

О‘xshatishlar turkumida ular (**бекас – бекасу кӯ, бепарастор - бепушту паноҳ; бесаробон - бесохиб – ятим**)ni ifodalaydi va nutqda uning ko‘pchilik a‘zolarining qo‘llanishi tinglovchiga yoki nutqning maqsadiga noqulaylik tug‘diradi, uysizlarning evfemizmini qo‘llash esa, uning kuchli va noqulay ta‘sirini tilga olingan so‘zlarning mantiqiyligi ma‘lum darajada zaiflashtiradi.

Masalan qiyoslash tariqasida: **Пётр пеш аз он ки равад, хоџири осуда нагаштаи ятими бекасу кӯйро чам карданӣ шуд (Р.Чалил) (1,37).**

Ғайр аз як модагов ба писари сағираи худ чизе мерос нагузошт (С.Айнӣ) (1, 36).

Беҳом (yolg‘iz, sag‘ir, yetim, ota-onasiz) kabi so‘z va sinonimlar ularni eshitish nutq predmeti uchun yoqimsiz degan ma‘noni aniq ifodalaydi, ammo adabiy nutqda uysiz so‘zlarning qo‘llanilishi nutqning ma‘lum yumshoqligini ta‘minlaydi: **Инчунин ягон писари бараҳнарӯеро бинанд, ки беҳомӣ ба сайр рафта истодааст, ба дом мекашиданд (С.Айнӣ) (1,36).**

Yuqorida tojik tilida **-бе** old qo‘shimchasi biror narsaga ega bo‘lmagan (**toj."надоштани чизеро"**) katta mafhumga egadir. Shu natijasida sinonimlar soni oshirilgan. Tojik tilidagi arabcha yatim(**хизматгор**) va sag‘ir(**хурд**) so‘zlari ma‘no evolyutsiyasiga uchrab, tojikcha yasama so‘zlarga tenglashgan. **“Boda”** so‘zi tojikcha so‘zlar bilan ham bog‘langan. Shuningdek, **tojik tilidagi “вино”, “май”, “мусаллас”, “хамр”** so‘zlari bevosita boda so‘zi bilan sinonimdir.

Lekin so‘zlovchining ahvoliga yoki badiiy asar xarakteriga qarab, bu turkum sinonimlar o‘rniga matnda tojikcha **“ғамбарор”, “дармонбахш”, “дору”, “оби ҳаёт”, “оби шифо”** va shunga o‘xshash evfemizmlar sinonim yoki shunga o‘xshash so‘zlar sifatida uchraydi.

Evfemistik so‘zlar haddan tashqari kamtarlik va hayo tushunchalarini ifodalash uchun ham qo‘llaniladi: **қиблагоҳ // қиблагоҳӣ // (падар), волида(модар), вафодор(сар), гаҳворабахш(номзад), ончо, хокчо (кабристон), оромгоҳ(гӯр), манзилгоҳ(кабристон).**

Ta‘kidlash joizki, ilgari so‘zlovchi va tinglovchida xunuk, nafratli, nomaqbul taassurot uyg‘otishi sababli ifoda etib bo‘lmaydigan bir qancha tushunchalar o‘zining ba‘zi bir jihati va jihatlari bilan shartli ravishda sanab o‘tilgan. Misol:(tojikcha **муш - хоянда ё дузд, каждум - гумном, мор - гумном, шабушк - чондор, гург - чондор, хирс - качпо**).

Masalan, bunday nutq turi **tojiklar** orasida an‘anaviy hodisa hisoblanadi: **Сари духтарашро чондор (шабушк) задааст.** Tojik tilidagi **“шабушк”**ning tovush birikmasini talaffuz qilish juda yoqimsiz, shuning uchun uni aytishdan saqlanib va uning evfemizmi **“чондор”** ishlatilgan. Biroq, **"чондор"** so'zi har qanday zararli jonzotlarga nisbatan qo‘llaniladi:(**шабушк, кайк, кана, гург, рӯбох...**).

Biroq, aniq matndan tashqarida bu so'z hasharotlar va hayvonlar tushunchasining o'rnini bosa olmaydi va u yoki bu tushunchaning sinonimi yoki shunga o'xshash so'z deb aytish noto'g'ri bo'ladi. Masalan: **Чӯпон шумурда дидааст, ки як сар гӯсфанд нест. Ў яқин кард, ки онро чондор (гурғ) хӯрдааст. Мурғҳо фиғон бардоштанд, ба онҳо чондор (рӯбоҳ) таҳдид менамуд.**

Biroq, **“Худо”** tushunchasi, uning sifatlari va ismlari bilan bog'liq evfemistik so'zlar matndan tashqarida ushbu tushuncha o'rniga qo'llaniladi va sinonim va yaqin ma'nolar o'rnida joylashgan: **Худо, Худованд, Аллоҳ, Офаридагор, Холик, Халққунанда, Цонофарин, Чонбахш, Чаҳонофарин, Яздон, Парвардигор** va boshqa.

Fosiq, jalab, g'ar so'zlari bilan sinonim bo'lgan va asosan axloqsiz ayollar uchun qo'llaniladigan fohisha vulgarizmi o'zining evfemistik xususiyati natijasida yangi sinonim **“sabuk”**ni oldi. Qiz bola tushunchasini ifodalash uchun evfemizmlar mavjud bo'lib, ular asta-sekin uning tojik tilidagi sinonimiga aylangan: **poshikasta, parshikasta.**

Сабуқ(sabuk) so'zi tojikcha lug'atda quyidagi ma'noda: **1) тезрав, тундрав; 2) маҷозан: гурезпо, бесубот; ноустувор(6,166)** kelib, tarixiy jihatdan qo'llanilgan: **На гирифтор омадӣ ба дасти чавоне мӯчиби хираройи сартезе, сабукпой, ки ҳар ду дам ҳавасе пазад ва лаҳза ройе занад(2,166). Раҳматӣ одами хуб буду як хислати бад дошт, чашмаш ғар буд. (4, 42).**

Evfemizmlarning eskirganligining namoyon bo'lishi lingvistik omillar ta'sirida sodir bo'ladi. Evfemistik so'zlar tarixining u yoki bu bosqichida o'zining asl shaklini yo'qotadi, gohida qo'llanishga o'xshab ketadi, gohida bosh so'z sifatida o'zining o'rnini egallaydi. Masalan, tilshunos M.Muhammadiyevning "Луғати синонимҳои забони тоҷикӣ" (1993)da **“обхона”** so'zi **“халочо”** va **“хоҷатхона”** so'zlarining sinonimi sifatida ko'rsatilgan. Lug'at muallifi **“Bu so'zlar o'z sinonimlarining umumiy ma'nosida bir-biridan farq qilmaydi, lekin asl lug'at ma'nosida “махбас” o'zbek tilida “qamoqxona” sinonim emas. Bu qamoqxonalarning obxona deb atalishining sababi ham xuddi “обхона”, “халочо” kabi har doim rutubatli, iflos, hidli va chiriyotgan bo'lgan. So'zlashuv nutqida xalq “tualet” so'zining ruscha “туалет” ni ham foydalanadilar. “Обхона” so'zi tarixiy so'z bo'lib, hozirgi adabiy tilda qo'llanilmaydi, lekin so'zlashuv tilida keng tarqalgan. Madaniy yodgorliklarda mabraz, xalojo** va Buxoro arki qamoqxonalaridan biri, sernam maskani sifatida talqin qilinadi. Misol: **Ба яке аз маҳбасҳои он ҷо, ки обхона меноманд, ба ҳамон ҳол андохтанд(2,894).** Buxoro amirligidagi o'rta asr qamoqxonalarining badbo'y hidi va iflosligi uni **“обхона”** deb atashga, **hojatxonaga** sinonim deb tenglashtirishga sabab bo'lgan. Sinonim xususiyatga ega bo'lgan **arslon(tojik tilida шер-асад, зайғам(zaug'am), ғазанфар(g'azanfar)** sinonimlari turkumida

zayg'am, g'azanfar soʻzlari arxaizmga aylangan. Asad soʻzi **“шер”** maʼnosida faqat oy nomi sifatida qoʻllanib, qoʻllanishi cheklangan.

Қатор(**qator**) soʻzi tojik tilida sinonimi **“қатор-саф-силсила-силк”** boʻladi. **“Саф”(saf)** sinonimi qator soʻzi kabi hozirgi adabiy tilida isteʼmolda boʻlib **“silk”** soʻzi esa majoziy maʼnoda taʼrixiy xususiyat kasb etib **“пайрави чараёни сӯфия будан”, “дар сафи дарвешон”, “дар қатори сӯфиён”** (“soʻfiy jarayoni izdoshi boʻlgan”, “darvishlar safida boʻlish”, “soʻfiylar qatorida”) aytishdir. Ammo silsila maʼnosi: **1.Занчир банд, баст” ; 2. насабнома, шачара, насл; авлод, хонадон; 3. халқа, гурӯҳ, чомеа, даста, тоифа** (2,237).

Tojik tilshunosligida Professor X.Majidov sinonimlar bilan bogʻliq evfemizmlarning xususiyati haqida oʻz fikrini quyidagicha izohladi: "Evfemizmlar nazariyasining leksik jihati shundaki, ular tez orada yumshoqligini yoʻqotib, qoʻpol soʻzlar qatoriga kiradi. Shuning uchun ham bunday soʻzlar vaqti-vaqti bilan yangi sinonimga ega boʻladi. Sinonim tilda uzoq davom etmaydi, chunki qisqa vaqt ichida u tabiiy, taqiqlangan yoki qoʻpol ohangga ega boʻladi. Oqibatda til egasi oʻsha tushunchani ifodalash uchun boshqa yumshoq soʻz ishlatishga majbur boʻladi” (4, 161).

Shuningdek tojiklar nutqida **kichkina farzand** yo kenja farzand evfemizmi oʻzbek-turkiy tilida **“kenjatoy”** ifodasi bilan va **“хуки хона”** vulgarizmi bilan; er va xotin atamasi(tojik tilida **“зан ё шавҳар”** , **“очаи бачаҳо”** va **“додо ё отаи бачаҳо”**— **“занак”, “мардак”**), balogʻatga loyiq yosh(turkcha-oʻzbekcha)— **mujarrad, nargʻol, boʻydoq, marhum** yoki **shodravon** yo **xudorahmati** tushunchasi- (tojik tilida **“shavharmurda”** yoki **“zanmurda”** ,**“beva”** sifatida evfemik va vulgar atamalar bir-biriga sinonimdir.

Xulosa evfemistik soʻzlar faol manba sifatida sinonimlarning rivojlanishiga hissa qoʻshishi mumkin. Har qanday holatda ham sinonimlar bilan maleh tilidagi soʻzlar oʻrtasida leksik-semantik munosabat mavjud boʻlib, evfemizmlarni leksik munosabatlarning rivojlanish manbai deyish mumkin.

Foydalanilgan adabiyot:

1. Мухаммадиев М. Луғати синонимҳои забони тоҷикӣ.- Душанбе: Маориф.1993.-273с.
2. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди 1, 2.-М.: С Э.1969.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати // А.Мадвалиев, Н.Маҳкамов ва б. таҳрири остида. 5 томлик, 3-том. – Тошкент: Ўзбекистон нашриёти, 2020. – 687 б.
4. Саидова, С. Э., & Самиева, С. О. (2018). НАҚШИ СУХАН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ИНСОН. *Интернаука*, (44-2), 62-64.

5. Sayfidinovich, A. S., & Oripovna, S. S. (2022). Use of the scientific and pedagogical heritage of abu bakr varroq termezi in the spiritual and moral education of students. *World Bulletin of Social Sciences*, 8, 110-114.
6. Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.
7. SAMIYEVA, S. (2023). TABOO AND EUPHEMISM IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 64-68.
8. Oripovna, S. S. (2022). Issues of spiritual and moral education of youth in the works of abdurahmon Jami.
9. Samiyeva, S. (2021). ISSUES OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUTH IN THE WORKS OF ABDURAHMON JAMI. *InterConf*.
10. Samiyeva, S. O. (2024). EUPHEMISMS AND THEIR RELATIONSHIP WITH SYNONYMS (in the example of Uzbek and Tajik languages). *World of Scientific news in Science*, 2(2), 859-865.
11. Oripovna, S. S. (2024). Emergence Factors Of Dysphemic And Euphemical Dictionaries In Tajik And Uzbek Languages. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(2), 14-21.
12. Samiyeva, S. O. (2020). SAADI SHERAZI'S LIFE ACTIVITIES AND MORAL VIEWS. *Theoretical & Applied Science*, (7), 410-413.
13. Samiyeva, S. O. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF EDUCATIONAL WORK IN THE CLASSROOM AND OUTSIDE THE CLASSROOM IN PRIMARY GRADES. *THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, 3(2), 85-90.

INTERFAOL TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

Xoliyorova Donaxol Nomoz qizi
TerDPI o'qituvchisi

Annotatsiya: Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. Interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Mazkur maqolada interfaol texnologiyalar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirish haqida batafsil bayon etilgan.

Kalit soʻzlar: Interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, taʼlim jarayoniga zamonaviy yondashuv, zamonaviy taʼlim tizimi, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish, pedagogik mahorat, fan va texnologiya .

Hozirgi kunda taʼlim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini oʻquv jarayonida qoʻllashga boʻlgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday boʻlishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha anʼanaviy taʼlimda oʻquvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga oʻrgatilgan boʻlsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini oʻzlari qidirib topish, mustaqil oʻrganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham oʻzlari keltirib chiqarishga oʻrgatadi. Oʻqituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yoʻnaltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda taʼlimda «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli oʻyin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zig-zag», «Oxirgi soʻzni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalar qoʻllanmoqda.

Oʻqitishning bunday interfaol metodlarini qoʻllash oʻqitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Bu metodlarni har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq. Faqatgina oʻqituvchi emas, balki oʻqituvchi bilan birgalikda oʻquvchi ham faol boʻlishi hozirgi kunning talabi hisoblanadi. Bolalarga dars jarayonlarini turli xil koʻrinishdagi metodlar oʻyinlar orqali ularga tushuntirib ularni psixikasiga mos dars jarayonlarni tashkil qilamiz. Dars jarayonida bolalarni zerkitib qoʻymaslik uchun ularga turli xildagi metodlar asosida dars jarayonni tashkil qilamiz.

Oʻqitishning interfaol usullarini tanlashda taʼlim maqsadi, taʼlim oluvchining soni va imkoniyatlari, oʻquv muassasasining oʻquvmoddiy sharoiti, taʼlimning davomiyligi, oʻqituvchining pedagogik mahorati va boshqalar eʼtiborga olinadi. Interfaol metodlar deganda- taʼlim oluvchini faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, taʼlim jarayonining markazida taʼlim oluvchi boʻlgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qoʻllanilganda taʼlim beruvchi taʼlim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Interfaol metod biror faoliyat yoki muammoni oʻzaro muloqotda, oʻzaro bahs-munozarada fikrlash asnosida, hamjihatlik bilan hal etishdir. Bu usulning afzalligi shundaki, butun faoliyat oʻquvchilarni mustaqil fikrlashga oʻrgatib, mustaqil hayotga tayyorlaydi. Interfaol metodlar orqali oʻquvchilarning tashabbuskorligi hamda jamoaviy izlanuvchanligini oshiriladi. Interfaol metodlardan foydalanib darslarni tashkil etilsa, oʻquvchi darsga boʻlgan qiziqishi yanada oshadi va taʼlim sifati yaxshilanadi.

Interfaol usulning bosh maqsadi oʻquv jarayoni uchun eng qulay vaziyat yaratish orqali oʻquvchilarning faol, erkin fikr yuritishga muhit yaratishdir. U

o'zining intellektual salohiyatini, imkoniyatlarini namoyon etibgina qolmay, balki o'quv sifatini va samaradorligini oshiradi, ta'minlaydi.

Matematika darslarida interfaol metodlar orqali tashkillashtirilsa, dars ham qiziqarli, ham mazmunli o'tishi mumkin. Chunki, biz bilamizki, boshlang'ich sinf o'quvchilar juda o'yinqaro bo'lishadi. Shuning uchun ham darslarni rangbarang metodlarni tashkil qilish maqsadga muvofiq. Misol uchun "Ko'paytirish jadvali"ni tushunishida o'quvchi qiynaladi. Agar bu mavzularni tushuntirishda interfaol metodlar orqali tushuntirilsa, o'quvchining xotirasiga ham qolishi osonroq bo'ladi.

Hozirgi yuksalish va yangilanish davrida yashar ekanmiz biz o'qituvchilar interfaol metodlar asosida dars jarayonlarini tashkil qilamiz. Oddiygina o'qitish metodini olsak, bu tushuncha didaktika va metodikaning asosiy tushunchalaridan biridir. Didaktika va metodikaga oid hozirgi zamon ishlarining ko'pchiligida o'qitish metodlari o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatlari usullari, bo'lib, bu faoliyat yordamida yangi bilimlar, malaka va ko'nikmalarga erishiladi, o'quvchilarning dunyoqarashlari shakllanadi, ularning qobiliyatlari rivojlanadi. Darsda o'quvchilar faolligini oshiruvchi vositalardan biri-interfaol metodlardir. Bu uslublar maktab pedagogikasi uchun yangilik emas. Ulardan ilgari ham foydalanib kelingan. Qachonki, bu metodlar samarali natija bera oladi:

- dars va mavzuning maqsadlari to'g'ri aniq tanlanganda;
- mavzuga mos metodlarni tanlay olinsa;
- bir metod butun dars davomida qamrab olmasdan, balki kichik daqiqalarni qamrab olsa;
- tanlagan metod o'quvchilarga yangi bir axborotlarni yetkazib bersa, o'quvchi mavzuni nima haqidaligini tezgina tushuna oladi.

Interfaol ta'lim metodlari hozirda eng ko'p tarqalgan va barcha turdagi ta'lim muassasalarida keng qo'llanayotgan metodlardan hisoblanadi. Shu bilan birga, interfaol ta'lim metodlarining turlari ko'p bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonining deyarlik hamma vazifalarini amalga oshirish maqsadlari uchun moslari hozirda mavjud. Amaliyotda ulardan muayyan maqsadlar uchun moslarini ajratib tegishlicha qo'llash mumkin. Bu holat hozirda interfaol ta'lim metodlarini ma'lum maqsadlarni amalga oshirish uchun to'g'ri tanlash muammosini keltirib chiqargan. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo'naltiruvchi matn, loyiha, rolli o'yinlar kabi metodlarni qo'llash va ta'lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

Interfaol metod biror faoliyat yoki muammoni o'zaro muloqotda, o'zaro bahs-munozarada fikrlash asnosida, hamjihatlik bilan hal etishdir. Bu usulning afzalligi

shundaki, butun faoliyat o'quvchi-talabani mustaqil fikrlashga o'rgatib, mustaqil hayotga tayyorlaydi. O'qitishning interfaol usullarini tanlashda ta'lim maqsadi, ta'lim oluvchilarning soni va imkoniyatlari, o'quv muassasasining o'quv-moddiy sharoiti, ta'limning davomiyligi, o'qituvchining pedagogik mahorati va boshqalar e'tiborga olinadi. Interfaol metodlar deganda – ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlarbtushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi.

Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondashuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi: ta'lim samarasi yuqoriroqbo'lgan o'qish-o'rganish; ta'lim oluvchining yuqori darajada rag'batlantirilishi; ilgari orttirilgan bilimlarning ham e'tiborga olinishi; ta'lim jarayoni ta'lim oluvchining maqsad va extiyojlariga muvofiqlashtirilishi; bta'lim oluvchining tashabbuskorligi va mas'uliyatining qo'llab-quvvatlanishi; amalda bajarish orqali o'rganilishi; ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi. Shunday qilib, fanlarni o'qitish jarayonida interfaol metodlardan foydalanish o'ziga xos xususiyatga ega. Ta'lim amaliyotida foydalanilayotgan har bir interfaol metodni sinchiklab o'rganish va amalda qo'llash o'quvchi-talabalarning fikrlashini kengaytiradi hamda muammoning to'g'ri echimini topishlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchi-talabalarning ijodkorligini va faolligini oshiradi. Turli xil nazariy va amaliy muammolar interfaol metodlar orqali tahlil etilganda o'quvchi talabalarning bilim, ko'nikma, malakalari kengayishi va chuqurlashishiga erishiladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva H. A., Bikbayeva N.U. va boshq. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. Boshlang'ich ta'lim. 1998. 6 –son, -12 – 24 betlar.
2. Azizxo'jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.-T.: «O'qituvchi», 2003. – 23 – 48 bet.
3. Bo'ronova Sh. Ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish. Uzluksiz ta'lim. 2004. 3-son. - 34-38 betlar.
4. Mavlonova R.A., Arabova M., Salohiddinova G'. Pedagogik texnologiya. – T: "Fan" nashriyoti. 2008 yil., 123 bet.
5. Yo'ldosheva J.R. Usmonova S.A., Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. –T: "Fan va texnologiya" nashriyoti. 2008-yil. 132-bet.
6. Шаббазова, Д. Р. (2018). АНАЛИЗ ФАКТОРОВ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ. *Научные горизонты*, (11-1), 350-355.

7. Ruzikulovna, S. D. (2021). The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes. *JournalNX*, 7(11), 78-82.

8. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(4), 227-230.

FORTEPIANO O'QITISHNING INNOVATSION USULLARI

Umirova Malika Shovkat qizi

Qarshi 1 son bolalar musiqa va san'at maktabi

Fortepiano sinfi o'qituvchisi

Annotatsiya: Pianino chalishni o'rganish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u nafaqat pianistni, balki san'at maktablari o'quvchilarining musiqiy rivojlanishini ham o'z ichiga oladi. Bugungi kunda ta'limni yangilash, uni qayta yo'naltirish o'qituvchilardan innovatsion pedagogik texnologiyalarni bilishni, o'qitishning interaktiv shakllari va usullarini o'zlashtirishni talab qiladi. Internet texnologiyalari tobora ko'proq tan olinmoqda; o'qituvchilar va talabalar uchun yangi imkoniyatlar ochish; bolalar san'at maktablari o'qituvchilari faoliyatining turli masalalarida muhim yordam ko'rsatib, musiqiy ta'lim sohasiga muvaffaqiyatli joriy etilmoqda.

Kalit so'zlar: Fortepiano, pianino, innovatsion, pedagogic texnologiya, o'yin texnologiya

Аннотация: обучение игре на фортепиано-сложный и многогранный процесс, включающий в себя не только пианиста, но и музыкальное развитие учащихся художественных школ. Сегодня обновление образования, его переориентация требуют от педагогов знания инновационных педагогических технологий, освоения интерактивных форм и методов обучения. Интернет-технологии получают все большее признание; открывая новые возможности для учителей и студентов; успешно внедряется в сферу музыкального образования, оказывая существенную помощь в различных вопросах деятельности педагогов детских школ искусств.

Ключевые слова: фортепиано, фортепиано, инновационные, педагогические технологии, игровые технологии

Abstract: learning to play the piano is a complex and multifaceted process that includes not only a pianist, but also the musical development of art school students. Today, the renewal of education and its reorientation require teachers to know innovative pedagogical technologies, master interactive forms and teaching methods. Internet technologies are becoming increasingly recognized; opening up new opportunities for teachers and students; successfully implemented in the field of

music education, providing significant assistance in various issues of the activities of teachers of children's art schools.

Keywords: piano, piano, innovative, pedagogical technologies, gaming technologies

Pianino chalishni o'rganishning dastlabki davri talabaning tabiiy qobiliyatiga bog'liq va maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar uchun bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishda ma'lum bir qiyinchilikni anglatadi. Axir, talabalar turli darajadagi rivojlanish darajasiga ega bo'lgan maktabga kelishadi. Musiqiy notani o'zlashtirish, pianino apparatini tashkil etish, ritm tuyg'usini rivojlantirish, majoziy-assotsiativ va badiiy fikrlashni rivojlantirishda o'quv dasturining ma'lum bir algoritmini ishlab chiqish kerak.

Bugungi kunda ta'limni yangilash, uni qayta yo'naltirish o'qituvchilardan innovatsion pedagogik texnologiyalarni bilishni, o'qitishning interaktiv shakllari va usullarini o'zlashtirishni talab qiladi. Internet texnologiyalari tobora ko'proq tan olinmoqda; o'qituvchilar va talabalar uchun yangi imkoniyatlar ochish; bolalar san'at maktablari o'qituvchilari faoliyatining turli masalalarida muhim yordam ko'rsatib, musiqiy ta'lim sohasiga muvaffaqiyatli joriy etilmoqda.

- talabalarni innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda pianino sinfida o'qishga undash.

Belgilangan maqsadga erishish quyidagi asosiy vazifalarni hal qilishni ta'minlaydi:

- zamonaviy ijtimoiy-madaniy vaziyatda talabalarning ijodiy o'zini o'zi anglashi va ijobiy o'zini o'zi belgilashi uchun ko'nikma va ko'nikmalarni egallashda turli xil imkoniyatlarni taqdim etish;

Pianino chalishni o'rganish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u nafaqat pianistni, balki san'at maktablari o'quvchilarining musiqiy rivojlanishini ham o'z ichiga oladi.

Pianino o'qitish jarayonida ijobiy natijalarga erishish bolalarning manfaatlariga javob beradigan va ularning musiqiy bilimlari, ko'nikmalari va ko'nikmalarini shakllantirishga samarali ta'sir ko'rsatadigan yangi usul va texnologiyalarni izlashni o'z ichiga oladi.

Pianino o'qitish sohasidagi istiqbolli yo'nalishni musiqa va zamonaviy innovatsion texnologiyalar o'rtasidagi integratsiya deb atash mumkin.

Innovatsiya (ingliz tilidan tarjima qilingan. yangilik) - bu yangi g'oyalardan muvaffaqiyatli foydalanish. Innovatsion texnologiyalar-bu innovatsiyalarni amalga oshirish bosqichlarini qo'llab-quvvatlaydigan, innovatsion faoliyatni ta'minlaydigan usul va vositalar to'plami.

O'yin-bu bolaning ehtiyoji, atrofdagi dunyoni bilish uchun yo'l.

O'yin texnologiyasi xususiyatlari:

- * Ta'lim-umumiy ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirish;
- * Ko'ngilochar-darsda qulay muhit yaratish;
- * O'zini ifoda etish-o'yinda o'z ijodiy qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish istagi;
- * Dam olish-hissiy va jismoniy stressni engillashtirish;
- * Kommunikativ-bolalar va kattalarning birlashishi, hissiy aloqani o'rnatish.

Pianino chalishni o'zlashtirish ko'pincha boshlang'ich pianinochi uchun katta kuch talab qilmaydi, chunki ko'p jihatdan o'rganish unga yangi, qiziqarli o'yin sifatida taqdim etiladi. O'qituvchi, o'z navbatida, o'yin hissiy holatlarini darsga muntazam ravishda kiritib, bunday tuyg'uni saqlab turishi kerak. Shunday qilib, bola o'z yoshi uchun tabiiy bo'lgan "o'yin bosqichi"dan ajralmasdan musiqa tilini o'rganadi.

Masalan, "musiqiy jumboqlar "yoki"kalitni toping" o'yini. Ushbu o'yin eshitish qobiliyatini rivojlantiradi. Uni amalga oshirish uchun siz 10 ta chip tayyorlashingiz kerak. Bola yuz o'giradi va o'qituvchi tugmachani bosadi va uni uchta urinishdan topishni so'raydi. Agar talaba kalitni to'g'ri ko'rsatolmasa, chip o'qituvchiga, agar u muvaffaqiyatga erishgan bo'lsa, o'quvchiga o'tadi.

Ba'zan bu turdagi ish bolani qiziqtiradi yoki materialni taqdim etish usuliga bog'liq. Bu, masalan, tarozilarni o'rganishdir, bu ko'pincha bolalarda sevimli narsaga aylanmaydi. Bolaning tarozi ustida ishlashi qiziqarli va qiziqarli bo'lishi uchun biz Kvint doirasini "avtobusda yurish"deb tasavvur qilamiz.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish ta'limning an'anaviy shakllarini boyitadi, yangi bilimlarni egallashda qo'shimcha imkoniyatlar ochadi, ta'lim va tarbiya jarayonini yanada qiziqarli va xilma-xil qiladi va shu bilan ta'lim samaradorligini oshiradi. So'nggi paytlarda axborot texnologiyalari ko'pincha kompyuter texnologiyalari deb tushuniladi. Kompyuterda o'quv filmlarini tomosha qilish (masalan, pianino qanday yaratilganligi haqidagi syujet), musiqachilarning chiqishlarini tomosha qilish, tegishli mavzudagi taqdimotlarni tomosha qilish (masalan, pianino yaratish tarixi), Internet tanlovlari va festivallarida ishtirok etish mumkin. O'rta va o'rta maktablarda veb-saytlarda kerakli eslatmalarni topish uchun Internet-resurslardan foydalanish, o'rganilayotgan asarni turli xil ijrolarda tinglash mumkin. Bunday ish yangi bilimlarni olishga, tahlil qilish, taqqoslash va kerakli xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Pianino sinfida an'anaviy ish shakllaridan foydalanish mumkin, masalan, eshitish, kompozitsiya, ansamblida o'ynash. Yangi texnologiyalar orasida "minus"fonogrammasi bilan pyesalar o'ynash diqqatga sazovordir. O'quv jarayonida fonogrammadan foydalanish, shubhasiz, musiqiy ta'lim mazmunini to'ldiradi va kengaytiradi, eng muhimi, talabalarni o'rganishga undaydi.

Bunday hamrohlik ostida o'ynab, yosh musiqachi dastlabki bosqichda o'zini kichik rassom kabi his qila oladi va bu uning asbobdagi mashg'ulotlarini rag'batlantiradi. Uyda fonogramma darslari orkestrda, ansamblida o'ynash, musiqiy

didni rivojlantirish va talabalarning ijodiy salohiyatini ochib berish hissini beradi. Pianino qismlarini fonogramma bilan ijro etish nafaqat qiziqishni, balki musiqiy qobiliyatlarni ham rivojlantiradi:

O'yin yoki nostandart elementlar bilan dars-bu mashg'ulotni o'quvchilar orziqib kutadigan quvonchli voqeaga aylantirishning ajoyib usuli. Musiqa darslari zamonaviy bo'lishi kerak, o'qituvchilar zamonaviy kompyuter dasturlaridan keng foydalanishlari kerak, o'quvchilar esa darslarga tayyorgarlik ko'rish, materiallarni birlashtirish, musiqa mavzulariga oid savollarga javob berishda kompyuterdan ko'proq foydalanishlari kerak. Zamonaviy kompyuter texnologiyalari an'anaviy musiqa o'qitish vositalaridan farqli o'laroq, o'quv ma'lumotlarining xilma-xilligi, mavjudligi va o'ziga xosligini ta'minlaydi. Ular o'qituvchiga o'quv jarayonini yanada samarali va sifatli qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Abdullin E. B. oliy pedagogik ta'lim tizimida musiqa o'qituvchisini uslubiy tayyorlashning mazmuni va tashkil etilishi: Muallif. diss. . hujjat. ped. - qaniydi? fanlar. M., 1991 yil. 38 s.

2. Gorbunova I. B. musiqa o'qitishda kompyuterlar. M., RGPU, 2001 yil.

3. Yevdokimova T. S. ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda pianino o'qitish jarayonida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. tvorcheskihsposobnostey-uchashchihsya-v-processe.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ELEKTRON DARSLIK LARDAN FOYDALANISH YO'LLARI

Umirov Azamat Abdinazarovich

QarDU o'qituvchisi

Talaba: Shukurova Gulnisa Abdulla qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish masalalari, bugungi kunda ta'limda, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish innovatsion faoliyatlaridan namunalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: audio, video, multimedia, tovush; musiqa, animatsiya

Аннотация: В данной статье представлены вопросы широкого внедрения передовых педагогических и информационно-коммуникационных технологий, примеры инновационной деятельности по развитию знаний, умений и навыков обучающихся в современном образовании.

Ключевые слова: аудио, видео, мультимедиа, звук; музыка, анимация

Annotation: This article presents issues of widespread implementation of advanced pedagogical and information and communication technologies, examples of

innovative activities to develop knowledge, skills and abilities of students in modern education

Key words: audio, video, multimedia, sound; music, animation

Ma'lumki hozirgi kunda hech bir sohani axborot-kommunikatsion texnologiyalarisiz tasavvur etish mumkin emas, hech bir soha yoqki axborot kommunikatsion texnologiyalari kirib kelmagan. Multimedia vositalari pedagogik nuqtai nazaridan boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim-tarbiyasi jarayoniga tatbiq etilishida kompyuter texnologiyalari asosida yangicha yondashuv hisoblanadi. Kompyuterli texnologiyalar o'quvchilarning faolligini qiziqishini oshirishda, o'rganiladigan o'quv materiallarining hajmini ko'paytirishda va ta'lim jarayonining samaradorlik darajasini oshirishda muhim vosita sifatida amalga oshirilmoqda.

“2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida”gi 2022-yil 11-may PF134-sonli Farmoniga ko'ra xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturning asosiy yo'nalishlari belgilandi. Boshlang'ich ta'limning sifatini oshirish, ta'lim standartlari, o'quv dasturlari, darslik va qo'llanmalarni takomillashtirish, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini jalb qilish innovatsion faoliyatlaridan biri sanaladi. Multimedia vositasining bir qancha ta'riflari mavjud, ularning ayrimlarini keltiramiz. Jumladan, multimedia - (lotincha — ko'p va — vositachi bo'lmoq) bu —axborot informasiya uzatishning xilma-xil vositalarini qamrab oluvchi texnologiya bo'lib, unda muayyan dasturlar va vositalar mavjud bo'ladi. Multimediaga ega kompyuterlar odatda kuchli video tizimga, videomagnitafon va videokameralarni ko'rish imkoniyatiga, tasvirni ushlash va axborotlarni rangli grafika, ovozlarning chiqishi va sintezlashgan musiqalar kabi turli ko'rinishlari bilan ishlash imkoniyatidir. Multimedia texnologiyasi – informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida audio, video, matn, grafika va animatsiya (obyektlarning fazodagi harakati) samaralari asosida o'quv materiallarini tarbiyalanuvchilarga yetkazib berishning mo'ljallangan ko'rinishidagi texnologiyasidir. Multimedia – bu maxsus texnologiya bo'lib, dasturiy va texnik moddiy ta'minot asosida kompyuterda bir vaqtning o'zida matnli, tasviriyl axborotni tovushli va harakatli holda ifodalash imkoniyatidir. Multimedia – kompyuter tizimida matn, tovush, videotasvirni va turli animasiyalarni mujassamlashtirish imkonini beruvchi zamonaviy axborotlar texnologiyasidir. Multimedia vositalari – bu apparat va dasturlar to'plami bo'lib, u insonga o'zi uchun tabiiy bo'lgan turli tuman muhitlarni: tovush, video, grafika, matnlar, animatsiya va shu kabilarni ishlatgan holda kompyuter bilan muloqot qilish imkoniyatlarini yaratadi. O'qituvchilar telekommunikatsiya tarmoqlari orqali turli xil axborotlarni oladilar, shuningdek amalda jahondagi o'z hamkasblari bilan muomala qilishning noyob imkoniyatlariga ega bo'ladilar. O'quvchi va kompyuterni birgalikdagi faoliyatini amalga oshirishda kompyuter boshqaruvchi rolini, shuningdek, idora

qilinuvchi vazifasini bajaradi. G.K. Selevko “kompyuter” o‘quvchi uchun: - pedagog (axborot manbai, yangi sifat darajasidagi ko‘rgazmali qo‘llanma, trenajyor, diagnostika va nazorat vositasi); - ishchi instrument (yuqori tezlikdagi hisoblash qurilmasi, modellashtirish vositasi, faoliyat natijalarini turli ko‘rinishda rasmiylashtirish); - ta‘lim ob‘ekti (dasturlash, kompyuterni berilgan jarayonga o‘qitish, turli dasturlardan foydalanish, o‘z ehtiyojlariga moslashish); - muloqot vositasi (kommunikatsiya, o‘zaro hamkorlikdagi jamoani shakllantirish) deb hisoblaydi. N.I.Toyloqovning ilmiy ishlarida masofali ta‘lim va unda elektron o‘quv adabiyotlardan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari, xalq ta‘lim tizimini axborotlashtirish, o‘quv jarayoni uchun elektron darslik, virtual stend va laboratoriyalar yaratish, masofali o‘qitish kurslarini tatbiq etish, maktabning internet-fazosini yaratish, Internet – maktab fazosini joriy qilishga oid muammolar, ularni hal etish yo‘llari yoritib berilgan.

Multimedia foydalanuvchiga fantastik dunyoni (virtual haqiqiy) yaratishda juda ajoyib imkoniyatlarni yaratib beradi, Shu bilan birga muloqat foydalanuvchi uchun odatlangan tilda — birinchi navbatda, tovushli va videoobrazlar tilida bo‘lib o‘tadi. Multimedia vositalariga quyidagilar kiradi: ma‘lumotlarni audio — (nutqli) va video kiritish va chiqarish qurilmalari; yuqori sifatli tovushli (sound) va video — (video) platalar, video qamrash platalari (video grabber), ular video magnitofondan yoki video kameradan tasvirini oladi. Yuqori sifatli kuchaytirgichli, tovush kolonkali, katta video ekranli akustik va video qabul qiladigan tizimlar, hozirdayoq keng tarqalgan skanerlar (chunki ular kompyuterga bosma matnlarni va rasmlarni avtomatik kiritish imkonini beradi. Video—(lot.Video-qarayman,-ko‘ryapman) qo‘shma so‘zlar tarkibiy qismi bo‘lib, o‘zi qo‘shilib kelgan so‘zlarga tasvir etuvchi video signallar, elektr signallariga aloqadorlik ma‘nosi ifodasini beradi. Shu bilan bir qatorda tasvir uzatish tizimi video telefonda foydalaniladigan tizim va qurilmalarga ham aloqadorlikni anglatadi. Multimediali kompyuter o‘yinlarining o‘quvchilarni qiziquvchanlik xususiyatlarini oshirishi quyidagilar asosida shakllanadi: -ekranda ko‘rsatiladigan o‘yin obyektlariga animatsiya obyekti berilgan bo‘ladi va ular doimiy ravishda harakatlanib, jilolanib turadi; -tovush; -musiqa; -animatsiya; -multiplikatsiya va boshq. O‘quvchi kompyuterli o‘yinga kirishishdan oldin obyektni boshdan oyoq yaxshilab ko‘zdan kechirishi va uning o‘ziga xos belgilarini eslab qolishi kerak, so‘ngra ikkinchi bir obyektni taqqoslashi lozim. Boshlang‘ich ta‘lim fanlarni samaradorligini oshirishda multimediali kompyuter o‘yinlatidan namunalar: “Davom ettiring!” o‘yini. So‘zlarning so‘nggi bo‘g‘inidan boshlanadigan so‘zlar hosil qiling. “Ortiqchasini top!” o‘yini.

Xulosa qilib aytish mumkinki, ovozning jalb qilish xususiyatiga, ya‘ni intonatsiyali, musiqali yoki hayajonli bo‘lishi katta ahamiyatga ega. Jonli harakat

odam, narsalar yoki predmetlarning xatti-harakatidan tashkil topadi. Undagi yagona talab-jonli harakatlarning tarbiyaviy va estetik xususiyatiga ega bo'lishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Begimqulov.U.SH. Pedagogik ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish muammolari va istiqbollari. "Info. Kom Uz" J. № 4, 2006 y.
2. Горовик, А. А. Турсунов, Х. Х. У. (2020). Применение средств визуальной разработки программ для обучения детей программированию на примере Scratch. Universum: технические науки, (8-1 (77)), 27-29.
3. Tayloqov. N.I., Elektron darsliklarning oddiy darsliklardan afzalligi nimada? Fizika matematika va informatika.-2009.-№ 53-40 b.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARNING INNOVATSION FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Xolmo'minova Aziza Zafar qizi
TerDPI 2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqola zamonaviy ta'lim tizimida va xususan, boshlang'ich ta'lim sohasida faoliyatini olib bormoqchi bo'lgan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash va ushbu faoliyatni rivojlantirish dolzarb ekanligi to'g'risida fikr-mulohaza yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi, innovatsion faoliyat, innovatsion ta'lim, zamonaviy ta'lim, kasbiy tayyorgarlik, kompetensiya, kasbiy kompetentlik.*

Jahon standartlariga mos mutaxassislar tayyorlashning yuqori darajasini ta'minlash uchun sharoitlar yaratish, zamonaviy oliy ta'lim bitiruvchilarini tanqidiy fikrlashini shakllantirish, kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalar majmuasiga ega bo'lishi uchun zaruriy bazani yaratish, shu jumladan, innovatsion faoliyatga, innovatsion ta'lim muhitiga kasbiy tayyorlikni talab qiladi.

Respublikamiz mustaqil davlat sifatida demokratik jamiyat qurish, dunyodagi eng rivojlangan mamlakatlar qatoridan o'rin olishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Bu o'z navbatida umumiy o'rta ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchilarning kasbiymetodik tayyorgarligini rivojlantirish bilan belgilanadi. O'qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligi ularning kasbiy faoliyatga doir bilimlar, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish, o'zo'zini rivojlantirish kabi asosiy kasbiy faoliyat sohaslarida aks etadi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining o'z fanini o'qitishga doir bilimlarni mukammal bilishi va harakatga keltirishi, ta'lim jarayonini tashkil etishi va baholash uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarni egallashdan iborat. Shu bois, o'qitish va tarbiyalash jarayoni ta'lim sohasida innovatsion ilmiy yutuqlar, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya

texnologiyalari asosida intensiv tashkil etishni va o'z-o'zini rivojlantirishni ham dastlabki qatorda talab etmoqda.

Respublikada o'quvchilar uchun boshlang'ich umumiy ta'limning davlat ta'lim standarti joriy qilingan kundan boshlab hozirgi kunga qadar turli kichik maktab yoshidagi o'quvchilarini o'qitish uchun o'qituvchilarni tayyorlash masalasi va unga doir qaror vazifalarning barchasi boshlang'ich ta'lim sohasidagi o'qituvchilarning innovatsion faoliyatiga qo'yiladigan talablarni oshirish, ularning funksional vazifalarini kengaytirish, kasbiy ahamiyatga ega va shaxsiy xususiyatlarni o'zgartirishga olib keldi. Kasbiy tayyorgarlikning innovatsion usullaridan biri ta'limning dinamik shakli bo'lgan o'qitish bo'lib, uning davomida zamonaviy ta'limni boshqarish talablariga javob beradigan bilim, ko'nikma va malakalarni faol o'zlashtirish asosida amalga oshiriladi.

Ta'limga kompetensiyaviy yondashuv ta'lim tizimidan tashqarida muhim deb tan olinadigan ta'lim natijasiga ye'tibor qaratadi. Ushbu yondashuvning yeng muhim maqsadi insonning ma'lum miqdordagi ma'lumotlarni o'zlashtirishi yemas, balki turli xil hayotiy muammoli vaziyatlarda harakat qilish qobiliyatini rivojlantirish hisoblanadi. Ta'limning kompetensiyaviy paradigmasining malakaviy paradigmadan asosiy farqi shundaki, kompetensiyalarning barcha guruhleri shaxsga yo'nalgan, ya'ni har bir kompetensiya ortida shaxs turadi. Shuning uchun kompetensiyaviy yondashuv o'quv jarayonining mazmunini mos ravishda shaxsiy yo'nalgan tashkil yetuvchilar bilan sezilarli darajada kengaytiradi deb ta'kidlash mumkin, bu ta'lim oluvchi shaxsini yeng yuqori qadriyat deb hisoblashga imkon beradi va uning umummadaniy, axloqiy va kasbiy shakllanishining birligi asosida rivojlanishini ko'zda tutadi. Bunda "o'rganilayotgan bilimlar ta'lim oluvchi uchun shaxsiy jihatdan ahamiyatli bo'lishi kerak".

"Kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalari kompetensiyaviy yondashuvning tushunchaviy bazasining asosiy toifalari bo'lib, ularni tadqiqotchilar turli asoslarga muvofiq shakllantiradilar va hozirgi kunga kelib ular bitta ma'noda tushunilmaydi.

Kompetensiyaviy yondashuvning asosiy tashkil yetuvchilari, toifalarining ko'plab talqinlarining mavjudligiga qaramay, ayrim umumiy g'oyalar hali ham yaqqol ko'rinmoqda: kompetentlik shaxsning faoliyatli hususiyati sifatida baholanadi, u nafaqat bilim, balki tajribani ham o'zida ifoda yetadi, ular birgalikda kelajakda faoliyatni muvaffaqiyatli va samarali amalga oshirishga imkon beradi; kompetensiya - bu ta'lim natijalarini taqdim yetishga yordam beradigan toifadir; kompetentlik - bu ta'lim oluvchilarning ilmiy sohada ham, atrofdagi voqelikda ham turli darajadagi murakkab vazifalarni hal qilishga tayyorligidir. Mos ravishda, biz universitetda ijtimoiy-gumanitar tayyorlov yo'nalishlari ta'lim oluvchilarining kasbiy kompetentligi deganda ijtimoiy-gumanitar sohadagi, amaliy faoliyat bilan bog'liq

muammolarni hal qilish, o'zaro bog'langan fanlarni o'rganish, ta'limni davom ettirish uchun o'zlashtirilgan umumilliy va umumslubiy matematik tushunchalar, yondashuvlar, faoliyat usullari tizimidan foydalanish tajribasi asosida ularning qobiliyati va tayyorligini tavsiflaydigan, shaxsning integrativ sifatini tushunamiz.

Kasbiy kompetentlikning tarkibida o'quv-bilish faoliyatning quyidagi jihatlari aksini topishi lozim: motivlar, fikriy faoliyat, ijroviy va rejalashtirish harakatlari. Aynan shu sababli, uning tarkibiy komponentlari quyidagilardan iboratdir: ijtimoiy-gumanitar fanlar yo'nalishida tahsil oluvchi bo'lajak o'qituvchilarda matematik ta'limi mazmunini yangilashga kompetensiyaviy yondashuv uni o'zlashtirish jarayonida yegallangan nazariy bilimlarning ilmiy sohaga doir hamda atrofdagi voqelikka oid keng ko'lamli vazifalarni hal qilish bo'yicha turli xil faoliyat usullarining yaxlit tajribasigacha o'zgarishiga imkon beradi. Bunda matematik ta'limning o'zi tor ixtisosli, an'anaviy bo'lmasligi kerak, bu ta'lim oluvchilarda dunyoning yaxlit ilmiy manzarasini, yangi fanlararo dunyoqarashini shakllantirishga imkon beradi. Zamonaviy ta'limga faoliyat, tizimli-faoliyatli va kompetensiyaviy yondashuvlar majmuasi asosida fanlararo integratsiyalashuv zarur. Bunday tushunish ta'lim oluvchilarning tabiiy-ilmiy va ijtimoiy-gumanitar tashkil yetuvchilarini integratsiyalash imkonini beradi.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar yo'nalishida tahsil oluvchi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi mazmunini isloh qilish zarurligini ta'kidlagan bir qator omillarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- bitiruvchilarni tayyorlash sifatiga qo'yiladigan talablarning o'zgarishi;
- ijtimoiy-gumanitar bilim sohalarini matematikallashtirish jarayonini chuqurlashtirish;
- talabalarning umummadaniy va umumslubiy tayyorgarligini takomillashtirish zarurati.

Yuqorida aytilganlarning barchasi bo'lajak o'qituvchilarning muhim rolini yana bir bor ta'kidlaydi va savodli mutaxassisga bo'lgan yehtiyoj juda keng bo'lib, ularning har biridan turli darajadagi kasbiy tayyorgarlik talab yetiladi. Shu sababli, tayyorlovning o'tkazilgan tadqiqot dolzarb bo'lgan hamda bo'lajak o'qituvchilari uchun kasbiy kompetentlik ularning umumiy madaniyatining yelementi bo'lgan ijtimoiy-gumanitar yo'nalishlarini ajratib olamiz. Tadqiqotimiz kontekstida bunday yo'nalishlarga tarix, pedagogik ta'lim, boshlang'ich ta'lim bilan aloqalar ta'lim yo'nalishlari kiradi.

Bunda ta'lim oluvchilarga nafaqat turli vaziyatlarda faoliyat usullarining tayyor shablonlarini, balki yeng ahamiyatlisi, yangilarini topish va yegallash usullari bo'yicha bilimlarni uzatish ro'y bermoqda. Bu bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy salohiyatini, ularning bilim faolligini, fikrlashini maksimal darajada rivojlantirish imkonini beradi. Bu oxir-oqibat ta'lim oluvchilarga ilgari o'zlashtirilgan bilimlarni

mustaqil ravishda yangi vaziyatga ko'chirish; odatiy vaziyatda muammoni topish; tanish obektning yangi xususiyatlari va funksiyalarini, uning tarkibiy qismlarini o'zaro bog'liqlikda ko'rish; yechimning muqobil variantlarini ko'rish; ilgari ma'lum bo'lgan usullarni kombinatsiyalash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, o'quv jarayonining uslubiy va psixologik asoslari sifatida yuqorida muhokama qilingan yondashuvlarni birgalikda amalga oshirish zarurligini tushunish ularning asosiy tamoyillarini birlashtiradigan va zamonaviy sharoitlarda talab mavjud bo'lgan ta'lim sifatiga yerishishga imkon beradigan kasbiy yondashuvni joriy qilishni taqozo qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avazboyev O. Kasb ta'limi metodikasi mazmunini integratsiyalash // Xalq ta'limi. – Toshkent, 2000. – №1. – B. 99-102.
2. Aliyev I.T. Pedagogning kasbiy kompetentligi // Uzluksiz ta'lim tizimida o'qituvchilarni kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish muammolari va istiqbollari: Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Toshkent, 2013. – B.55.
3. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirish. – T.: "Fan", 2004. – 199 b.
4. Nurullayeva Sh.U. Zamonaviy o'qituvchi mahorati va ijodkorligi muammolari // Xalq ta'limi. – Toshkent, 2021. – №3. – B. 6-9.
5. Ruzikulovna, S. D. (2021). The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes. *JournalNX*, 7(11), 78-82.
6. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(4), 227-230.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI SINFDAN TASHQARI TARBIYAVIY ISHLARINI TASHKIL ETISHIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Asadova Nozima

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti

1- bosqich magistranti Asadova

Nozima

E-mail: nozimaasadova74575@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola mazmunida umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarini tashkil etishda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish xususida so'z yuritiladi. Kitob mutolaa qilish odobi o'qish darslarida.

Tayanch so'zlar. Metodika, sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar metodikasi, kitobxonlik madaniyati, o'qituvchi va o'quvchi madaniyati, jamoa, to'garak, viktorina, komil inson, metod va usul, mutolaa, kitobxon, kitobxonlik madaniyati.

Annotation. In the content of this article, there is talk about the formation of reading culture in the organization of extracurricular educational activities of elementary school students of general secondary schools. The etiquette of reading books in reading classes.

Key words. Methodolog, methodology of educational activities outside the classroom, reading culture, teacher and student culture, team, circle, vectorina, perfect person, methods and methods, reading, reader, reading culture.
Аннотация. В содержании данной статьи идет речь о формировании культуры чтения в организации внеклассной образовательной деятельности учащихся начальных классов общеобразовательных школ. Этикет чтения книг на уроках чтения.

Ключевые слова. Методика, методика учебной деятельности вне урока, культура чтения, культура учителя и ученика, коллектив, кружок, векториния, совершенный человек, методы и методы, чтение, читатель, культура чтения.

KIRISH. Bilamizki hozirgi kunda, ijtimoiy dunyoning jadal taraqqiy etib borishi natijasida, xususan milliy istiqlool g'oyalarini hayotimizda chuqur ildiz otib borishi, ta'lim tizimidagi islohatlarining ham mazmunini boyitmoqda. Ta'lim jarayonida o'qitishning eng ilg'or, zamonaviy metod va usullaridan keng foydalanib yoki metod va usullarni yangilab ta'lim tizimiga tadbiq etilmoqda. Bu boradagi davlat siyosati ham uzluksiz ta'lim vositasida har tomonlama yetuk, ma'naviy – axloqiy tarbiyalangan, har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalashni ko'zda tutadi. Uni qay darajada to'g'ri amalga oshirish, ko'p jihatdan boshlang'ich ta'lim tizimining samaradorligiga bog'liqdir. Bugungi kunda “kitobxonlik madaniyati” ini targ'ib qilish davr talabiga aylanmoqda.

Boshlang'ich ta'lim uzliksiz ta'limning eng muhim ajralmas bo'g'inidir. “O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'lim to'g'risida”gi nizomda ta'kidlanganidek: “Boshlang'ich ta'lim o'qish, yozish, sanash, o'quv faolyatining asosiy malaka va ko'nikmalari, ijodiy fikrlash, o'z –o'zini nazorat qilish, nutq va xulq-atvor madaniyati, shaxsiy gigiena va sog'lom turmush tarzi asoslarining egallab olinishini ta'minlashga da'vat etilgan”. Boshlang'ich ta'lim jarayonida bolalarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda, aqliy rivojlanishida ijodiy fikrlashida, dunyoqarashini boyitishda, o'z-o'zini tarbiyalashda sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning o'zni beqiyosdir. Sinfdan tashqari ishlarni rejalashtirish bolaning yoshiga, maktabning joylashgan o'rniga ijodiy birlashmalariga, ilmiy markazlar bilan o'zaro aloqalari inobatga olinishi lozim. Maktabdan tashqari ishlar sirasiga majlislar, yig'inlar, kitobxonlik tanlovlari, kitobxonlik ko'rgazmalari

konferensiyalar, munozaralar, uchrashuvlar va boshqalarni kiritish mumkin. “Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar konsepsiyasi” xalq vazirligi tomonidan 1993-yilda tasdiqlangan. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar bolalarning qiziqishi, xohishi, istaklariga muvofiq holda ularning darsdan bo’sh vaqtlarini samarali tashkil etishga ijodiy tashabbuskorligini o’stirishga imkon yaratadi. Sinfdan tashqari tashkil etilgan har bir tarbiyaviy ishlar o’quvchilarning yashirin va yangi imkoniyatlarini ochib berishga qaratilgan bo’ladi. Sinfdan tashqari har bir tarbiyaviy ishlar jarayonida boshlang’ich sinf o’quvchilarining bir -biriga hurmati, axloqiy sifatleri, jamoada ishlash va jamoa bilan muloqatga kirish jarayoni toboro oshib boradi. Bu jarayonda o’quvchilarda komunikativ muloqot shakllanadi.

Hozirgi kunda ta’lim tizimida o’quvchilarni kitobga muhabbat ruhida tarbiyalash eng ustuvor yo’nalishlardan biri sanaladi. Respublikamizda joriy yilda O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan yoshlarga e’tibor kuchaydi. Shu ma’noda ana shu besh tashabbuslardan biri kitobxonlikni targ’ib etish, yoshlarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda sinfdan tashqari o’qish darslari muhim vosita bo’lib xizmat qiladi. Sinfdan tashqari o’qishda boshlang’ich sinf o’quvchilari bolalar adabiyoti va xalq og’zaki ijodi namunalari bilan tanishibgina qolmasdan kitobxonlik madaniyati ham shakllanib boradi. Sinfdan tashqari o’qish darslari 1-sinfdan boshlanadi. O’quvchilarda kitobga mehr va ijodiy qobiliyatlar o’sib boradi. Asosan boshlang’ich sinf o’quvchilari uchun badiiy rasmlarga boy kitoblar tanlab o’qitiladi. Bu kitoblarni o’qish orqali o’quvchilarni his-tuyg’ulari o’sadi, mamlakatimiz uning go’zal shaharlari, milliy urf-odatlarimiz, ananalarimiz, qadriyatlarimiz haqida ta’limiy hamda tarbiyaviy bilimlarga ega bo’ladilar. Bundan tashqari sinfdan tashqari tashkil etilgan bu kitobxonlik tanlovlari yosh avlodni ezgulikka chorlash, yovuzlikka nafrat tuyg’usini shakllantirish, qahramonlarning fel-atvori, xatti-harakatini baholash orqali ularning bog’lanishli nutqini o’stirishga, bundan tashqari kitobxonlik madaniyatini kamol toptirishga katta xizmat ko’rsatadi. Sinfdan tashqari o’qish darslarida o’quvchilar bolalar yozuvchilari va shoirlari bilan tanishadilar. Bular X.To’xtaboyev, Q.Muhammadiy, P.Mo’min, Z. Diyor, A.Obidjon kabi shoir va yozuvchilarning asarlari bilan tanishishadi. Shu sababli ham ta’lim muassasalari o’quvchilari o’rtasida turli mavzularda ijodiy uchrashuvlar tashkil etiladi. Bunday uchrashuvlar o’quvchilarni Vatanni math etishga va uni sevib, ardoqlashga undaydi. O’quvchilarni hayot go’zalliklarini idrok etishga o’rgatadi. Xalq badiiy asarlarining yosh avlodni tarbiyalashdagi asarlarining yosh avlodni tarbiyalashdagi kuch- qudrati va jozibasi beqiyosdir. O’quvchilar badiiy asar o’qir ekan mard, jasur, vatanparvar, mehribon, rostgo’y, topag’on, bilimdon, zukko bo’lishga intiladi.

Boshlang’ich sinf o’quvchilarining ma’naviyatini sog’lomlashtirishda badiiy adabiyotlarning o’rni beqiyos. O’quvchilar badiiy adabiyot o’qir ekan:

- a) asarlarni to'g'ri idrok etishga;
- b) mustaqil ishlashga;
- c) uqib o'qishga;
- d) o'zgalarning fikrini ilg'ashga;
- e) o'zi va boshqalar tuyg'ular olamine tuyishga o'rganadilar.

Boshlang'ich sinfdan o'quvchilarda kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali bo'lgan bir nechta yo'llar mavjud:

1-yo'l: sinfdan tashqari darslarda o'qituvchi yoki kutubxonachi ishtirokida sinf o'quvchilari bilan jamoa bo'lib kitob mutolaa qilish;

2-yo'l: o'qituvchi yoki maktab kutubxonasining kitobini ifodali, ohang bilan o'qitilishiga e'tiborni qaratish (asar voqeligidan kelib chiqqan holda personaj va obrazlarni ularning "tili"dan, mimika(yuz ifodasi), pantomimika(gavda harakati), turli jest(qo'l va oyoqlarning harakati) yordamida bayon etish, o'qish jarayonida ovoz ohangi turli holatlarda o'zgartirish o'quvchilarda kitobga bo'lgan qiziqishni oshirdi);

3-yo'l: o'qituvchi yoki maktab kutubxonasi tomonidan o'qilayotgan kitob imkon qadar kulguli voqeliklarga asoslangan, aksincha, fojiiyali hodisalarning bayoniga asoslanmagan bo'lishi zarur.

4-yo'l: o'qilayotgan kitob yoki badiiy asar o'quvchilarning yoshiga mos, bilish salohiyatiga qarab tanlanishi kerak. Albatta kitob hajmi qisqa va mazmunli bo'lishi maqsadga muvofiq.

V.G.Belinskiy bolalarning ma'naviy, madaniy, badiiy-estetik sifatlari, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, ularni vatanparvar, insonparvar qilib tarbiyalash, mehnat, hayotga tayyorlashda kitob va kitobxonlikning ahamiyati kattaligini alohida takidlab o'tgan. "Bolalar kitoblari haqida" maqolasida muallif: "Tarbiya-buyuk ish, u orqali inson qadri hal qilinadi. Aynan bolalar uchun yoziladigan kitoblar tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi lozim",-deb yozadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda o'quvchilarning yosh xususiyatini inobatga olgan holda ularning bo'sh vaqtlarini samarali tashkil etishga imkon yaratadi. Sinfdan tashqari ishlarning o'ziga xosligi shundan iboratki, to'garak, klub ishlari, ko'rik tanlovlarning rang-barangligi, ular mazmunidagi yangilliklar o'quvchilarni shaxs sifatida shakllanishlari uchun keng imkoniyat yaratadi. Har bir sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda, shu jumladan kitobxonlik tanlovlarining zahirida har tomonlama yetuk va barkamol shaxsni tarbiyalash turadi. Sinfdan tashqari tashkil etilgan har qanday ta'limiy-tarbiyaviy jarayon nazriy bilimlarni amaliyot, ishlab chiqarish bilan chambarchas bog'lanishiga zamin yaratadi. Ma'lumki, yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida ma'nan sog'iom qilib tarbiyalashda, shaxsni shakllantirishda badiiy adabiyotning o'rnini beqiyosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.-T. "O'zbekiston", NMIU,2017.-592-b.

2.O'z.Res.Prezidentining: "Kitob mahsulotlarini nashr ettirish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi(2017-yil 13-sentabr)Qarori // lex.uz/dos/3338600.

3.O'z.Res.Prezidentining: "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda Targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida" gi Farmoyishi // 12-01-2017.

4. Qorayev S.B., Janbayeva M.S. 2021. "Boshlang'ich sinf o'qish darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish".

5.D.A.Muminova, "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi"N-2019.

6.Husanboyeva Q va boshqalar."Boshlang'ich sinflarda adabiyot o'qitish metodikasi".Darslik.Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo" 2020-y.

BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA SAVODXONLIK VA FAN TEXNIKA YANGILIKLLARDAN XABARDOR BO'LISHHAMDA FOYDALANISH KOMPETENSIYASI

D.Turayeva

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
NTM pedagogika va oqitish metodikasi
kafedrasi katta o'qituvchisi*

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari o'quvchilarni qiziqarli olamga olib kirishda o'qituvchining imkoniyatlarini kengaytiradi, bunda o'quvchilar axborotlarni mustaqil ravishda izlab topadilar, oladilar, tahlil qiladilar va boshqalarga yetkazadilar. O'quvchilarning sinfdan tashqari ishlarini tashkil etishda AKT dan keng foydalanish birinchi navbatda, bu turli hisobotlarni tayyorlash, sinfdan tashqari tadbirlarni o'tkazish va shu kabilardan iborat bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining imkoniyat va ehtiyojidan kelib chiqqan holda o'qituvchi o'z ishiga ijodiy yondashib, mazkur qo'llanmada berilgan dars ishlanmalariga o'zgartirishlar kiritishlari hamda qo'llanmada va multimedia ilovalarida berilgan topshiriqlardan boshqa darslarda ham foydalanishlari mumkin

O'sib kelayotgan yosh avlodni o'z mamlakati tarixi, erishgan yutuqlari bilimdoniga aylantirish, shuningdek, ajdodlariga nisbatan chuqur hurmat hissini shakllantirish va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga ko'maklashish maqsadida ZiyoNET portalida "Arboblar" bo'limi ishga tushirildi. Ushbu bo'lim fan, madaniyat, ta'lim, adabiyot va sport sohalarida erishgan yutuqlari bilan barchaga ma'lum va mashhur bo'lgan shaxslar haqidagi ma'lumotlar bilan boyitildi.

Fan texnika yangiliklardan xabardor bo'lishhamda foydalanish kompetensiyasi

AKTni ta'lim jarayoniga joriy etish umumta'lim maktablarining o'qituvchilaridan dars jarayonini tashkil etish uchun didaktik materiallarni va faoliyatiga oid hujjatlarni tayyorlashda matn muharriridan samarali foydalanish, multimedia taqdimotlarini tayyorlash, reyting ko'rsatkichlarini tahlil qilishda, Excel dasturida ishlash, Internet tarmog'ida ma'lumotlarni izlash va muloqot qilish bo'yicha ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlikni talab etadi. Bu vazifalarni bajarishda umumta'lim maktablarining o'qituvchilari kompyuter savodxonligiga ega bo'lishlari lozim.

Bugungi kunda kompyuter savodxonligi keng qamrovli tushuncha bo'lib, o'z ichiga juda ham ko'plab ko'nikmalarni oladi.

O'qituvchilar AKT savodxonligiga ega bo'lish bilan chegaralanib qolmasdan, AKT vositalaridan ta'lim samaradorligini oshirish yo'lida to'g'ri foydalanish metodikasiga ham ega bo'lishlari zarur. Ya'ni, har bir fan o'qituvchisi o'zining darsida AKT vositalaridan didaktik vosita sifatida foydalana olishlari zarur.

Afsuski, bugungi kunda juda ko'p o'qituvchilarimiz AKT savodxonligi bo'yicha to'liq bilimga ega emaslar. Ta'lim jarayonida AKT da foydalanishda ham xatoliklarga yo'l qo'ymoqdalar.

❖ **Internet** (Internet) - bu butun jahon kompyuter tarmoqlari majmuidir, ya'ni yagona standart asosida faoliyat ko'rsatuvchi jahon global kompyuter tarmog'idir.

❖ **Internet** (internet) - minglab lokal va mintaqaviy kompyuter tarmoqlarni birlashtiruvchi axborot tizimi hisoblanadi.

❖ **WWW** – World Wide Web – butun dunyo o'rgimchak to'ri hisoblanib, Internet resurslarini tashkil etish va undan foydalanishni ta'minlab beradi.

❖ Internet 1972 yil AQSHda Vinton Serf tomonidan tashkil etildi.

❖ **“Internet”** – inglizcha so'zdan olingan, **“inter”** – o'zaro, **“net”** – **tarmoq** so'zlar birikmasidan tashkil topgan bo'lib, **“o'zaro aloqa tarmog'i”** degan ma'noni bildiradi.

❖ Uning nomi ikki xil talqin qilinadi, ya'ni **“International Network”** – **xalqaro tarmoq** va **“Interconnected networks”** «tarmoqlararo» degan ma'noni anglatadi. U mahalliy (lokal) kompyuter tarmoqlarini birlashtiruvchi axborot tizimi bo'lib, o'zining alohida axborot maydoniga ega bo'lgan virtual to'plamdan tashkil topadi.

Hozirgi vaqtda Internetning har xil saytlaridan ko'p ma'lumotlar topish mumkin. Quyida ayrim foydali ta'limiy saytlarning nomlari sanab o'tilgan. Ushbu saytlardan darslarga tayyorgarlik ko'rishda foydalanish mumkin: Ziyonet.uz

2006 yilning iyun oyida Ziyonet Resurs Markazining [Ziyonet](http://Ziyonet.uz) portali ishlab

chiqildi. O'tgan davr mobaynida portal o'z rivojlanish bosqichini bosib o'tdi va hozirgi kunda ta'lim, fan, madaniyat, iqtisod va jamiyatning turli sohalari bo'yicha axborot-resurslarni o'zida jamlagan eng muhim tarmoqlardan biriga aylandi. Bugungi kunda portal o'zida "Kutubxona", "Ta'lim", "Abituriyent", "Onlayn o'yinlar", "Chet tillari", "Arboblar" va shu kabi dolzarb bo'limlarni jamlagan va ular asosida faoliyat yuritib kelmoqda.

❖ Ta'lim tarmog'ining kutubxonasi o'quv dasturlari, ilmiy va badiiy adabiyotlar hamda shu kabi ko'plab ta'limiy resurslarni o'zida jamlagan respublika miqyosidagi eng yirik va boy zahira hisoblanadi. Turli mavzudagi referatlar, uslubiy qo'llanmalar, ma'ruza matnlari, avtoreferatlar va boshqa ko'plab ilmiy va ta'limiy materiallar shular jumlasiga kiradi.

❖ O'sib kelayotgan yosh avlodni o'z mamlakati tarixi, erishgan yutuqlari bilimdoniga aylantirish, shuningdek, ajdodlariga nisbatan chuqur hurmat hissini shakllantirish va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga ko'maklashish maqsadida Ziyonet portalida "Arboblar" bo'limi ishga tushirildi. Ushbu bo'lim fan, madaniyat, ta'lim, adabiyot va sport sohalarida erishgan yutuqlari bilan barchaga ma'lum va mashhur bo'lgan shaxslar haqidagi ma'lumotlar bilan boyitildi.

Boshlang'ich sinflar uchun mo'ljallangan hozirgi zamon matematika darsligining birinchi uchun berilgan quyidagi topshiriqlarga duch kelamiz: "Rasmda nechta yuk mashinasi bo'lsa, bir qatorda shuncha katakni bo'ya, rasmda nechta avtobus bo'lsa, 2-qatorda shuncha katakni bo'ya».

Bunday topshiriqlarni bajarish bolalarni ko'rsatilgan to'plamlar elementlari orasida o'zaro bir qiymatli moslik o'rnatishga undaydi, bu esa natural son tushunchasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

MO'M umumiy matematika metodikasiga bog'liq. Umumiy matematika metodikasi tomonidan belgilangan qonuniyatlar kichik yoshdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi.

Boshlang'ich sinf MO'M pedagogika va yangi pedagogik texnologiya fani bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning qonuniyatlariga tayanadi. MO'M bilan pedagogika orasida ikki tomonlama bog'lanish mavjud.

Bir tomondan. matematika metodikasi pedagogikaning umumiy nazariyasiga tayanadi va shu asosda shakllanadi. Bu hoi matematika o'qitish masalalarini hal etishda metodik va nazariy yaqinlashishning bir butunligini ta'minlaydi.

Ikkinchi tomondan. pedagogika umumiy qonuniyatlarini shakllantirishda xususiy metodikalar tomonidan erishilgan ma'lumotlarga tayanadi, bu uning hayotiyligi va aniqligini ta'minlaydi.

Shunday qilib, pedagogika metodikalarning aniq materialidan "oziqlanadi", undan pedagogik umumlashtirishda foydalaniladi va o'z navbatida metodikalarni ishlab chiqishda yo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Matematika metodikasi pedagogika, psixologiya va yosh psixologiyasi bilan bog'liq. Boshlang'ich matematika metodikasi ta'limning boshqa fan metodikalari (ona tili, tabiatshunoslik, rasm, mehnat va boshqa fanlar o'qitish metodikasi) bilan bog'liq.

O'qitishda predmetlararo bog'lanishni to'g'ri amalga oshirish uchun o'qituvchi buni hisobga olishi juda muhimdir.

Ilmiy-tadqiqot metodlari - bu qonuniy bog'lanishlarni, munosabatlarni, aloqalarni o'rnatish va ilmiy nazariyalarni tuzish maqsadida ilmiy axborotlarni olish usullaridir.

Kuzatish, tajriba, maktab hujjatlari bilan tanishtirish, o'quvchilar ishlarini o'rganish, suhbat va so'rovnomalar o'tkazish ilmiy-pedagogik tadqiqot metodlari jumlasiga kiradi.

So'nggi vaqtlarda matematik va kibernetik metodlardan, shuningdek, matematikaning o'qitishda modellashtirish metodlaridan foydalanish qayd qilinmoqda.

Matematika metodikasi ta'lim jarayoni bilan bog'liq bo'lgan quyidagi uch savolga javob beradi:

1. Nima uchun matematikani o'rganish kerak?
2. Matematikadan nimalarni o'rganish kerak?
3. Matematikani qanday o'rganish kerak?

Matematika metodikasi haqidagi tushuncha birinchi bolib Shveytsariyalik pedagog matematik G.Pestalozining 1803-yilda yozgan "Sonni ko'rgazmali o'rganish" asarida bayon qilingan. Boshlang'ich ta'lim haqida ulug' mutafakkir Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino va boshqalar ta'lim va tarbiya haqidagi hur fikrlarida boshlang'ich ta'lim asoslarini o'rganish muammolari haqida o'z davrida ilg'or g'oyalarni ilg'a surganlar.

MO'M o'zining tuzilish xususiyatiga ko'ra shartli ravishda uch bo'limga bo'linadi.

1. Matematika o'qitishning umumiy metodikasi.

Bu bo'limda, matematika fanining maqsadi, mazmuni, metodologiyasi shakli, metodlari va vositalarining metodik tizimi pedagogika, psixologik qonunlari hamda didaktik tamoyillar asosida ochib beriladi.

2. Matematika o'qitishning maxsus metodikasi.

Bu bo'limda matematika o'qitish umumiy metodikasining qonun va qoidalarini konkret mavzu materiallariga tatbiq qilish yollari ko'rsatiladi.

3. Matematika o'qitishning konkret metodikasi.

Bu bo'lim ikki qismdan iborat:

1. Umumiy metodikaning xususiy masalalari.
2. Maxsus metodikaning xususiy masalalari.

Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi butun pedagogik tadqiqotlarda pedagogik texnologiya, axborot texnologiyalari yutuqlarida

qollaniladigan metodlardan foydalanadi. Kuzatish metodi - odatdagi shar- oitda kuzatish natijalarini tegishli qayd qilish bilan pedagogik jarayonni bevosita maqsadga yo'naltirilgan holda idrok qilishdan iborat.

Kuzatish aniq maqsadni ko'zlagan reja asosida uzoq va yaqin vaqt or- alig'ida davom etadi. Kuzatish tutash yoki tanlanma bolishi mumkin.

Tutash kuzatishda kengroq olingan hodisa (masalan, matematika darslarida kichik yoshdagi o'quvchilarning bilish faoliyatlari) tanlanma kuzatishda kichik-kichik hajmdagi hodisalar (masalan, matematika darslarida o'quvchilarning mustaqil ishlari) kuzatiladi.

Tajriba - bu ham kuzatish hisoblanib, maxsus tashkil qilingan, tadqiqotchi tomonidan nazorat qilib turiladigan va tizimli ravishda o'zgartirib turiladigan sharoitda o'tkaziladi.

Tajriba natijalarini tahlil qilish taqqoslash metodi bilan o'tkaziladi. Pedagogik tadqiqotda suhbat metodidan ham foydalanishi mumkin.

Tadqiqotning maqsad va vazifalarini yaqqol aniqlash, uning nazariy asoslari va tamoyillarini ishlab chig'arish, ishchi faraz tuzish, boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasining shakllanishida asosiy mezonlar hisoblanadi.

Boshlang'ich matematika kursining vazifasi maktab oldiga qo'yilgan "o'quvchilarga fan asoslaridan puxta bilim berishda yangi texnologiyadan foydalanish, ularga hozirgi zamon ijtimoiy-iqtisodiy bilimlarni berish, tur- mushga, kasb-hunarga yo'naltirish, kasblarni ongli tanlashga o'rgatish" kabi vazifalarni hal qilishda yordam berishdan iborat.

Boshlang'ich maktabda matematika o'qitish metodikasida mustaqil va nazorat ishlari, o'quvchilardan individual yozma so'rov o'tkazishning samarali vositalari yaratilgan. Ba'zi didaktik materiallar dasturning chegara- langan doiradagi masalalarining o'zlashtirilishini reyting tizimida nazorat qilish uchun, boshqalari boshlang'ich maktab matematika kursining barcha asosiy mavzularini nazorat qilish uchun mo'ljallangan. Ayrim didaktik mate- riallarda (ayniqsa, kam komplektli maktab uchun mo'ljallangan) o'qitish xarakteridagi materiallar, boshqalarida esa nazoratni amalga oshirish uchun materiallar ko'proqdir.

Boshlang'ich maktab matematikasida barcha didaktik materiallar uchun umumiy topshiriqlarning murakkabligi bo'yicha tabaqalashtirilishidir. Bu materiallar tuzuvchilarning g'oyasiga ko'ra ma'lum mavzu bo'yicha top- shiriqning biror usulini bajarishi o'quvchining bu mavzuni faqat o'zlashtirganligi haqidagina emas, balki uni to'la aniqlangan darajada o'zlashtirganligi haqida ham guvohlik beradi.

Matematika o'qitish metodikasida "o'quv materialini o'zlashtirilish dara- jasi" tushunchasining mazmuni to'la ochib berilmagan. O'qituvchilar uchun qo'llanmalarda didaktik materialning u yoki bu topshirig'i qaysi darajaga mos kelishini aniqlashga imkon beradigan mezonlar aniq emas.

Shunday qilib, didaktik materiallarni o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirish darajasini nazorat usullaridan biri sifatida qarash lozim. Shu bilan birga muayyan usul mazkur sinf, mazkur o'qituvchi uchun eng yaxshi usul bo'lmasligi ham mumkin. Shu sababli didaktik materiallar o'qituvchini o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasini aniqlash imkonini beradigan individual tekshirish uchun nazorat turlarini tuzishdan xalos eta olmaydi. Bu umummetodikaning asosiy vazifalaridan biridir.

Bolalarni o'qitishga tayyorlashda asosiy ish metodi tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, tabaqalashtirish kabi aqliy operatsiyalarni bajarish malakalarini shakllantirishga qaratilgan bolishi kerak. Bunday ishlar o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqlarini rivojlantirishga katta yordam beradi, matematik bilimlarni o'zlashtirishga qiziqishi kuchaya boradi.

O'QUVCHILAR OTA-ONALARI BILAN SAMARALI HAMKORLIK OLIB BORISH YO'LLARI

*L.M. Muhammadiyeva
Sh.D.P.I. talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish haqida so'z boradi. Bunda ota-onalar bilan individual suhbat olib borishning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: O'qituvchi, maktab, ota-ona, hamkorlik, ta'lim-tarbiya.

Аннотация: В данной статье говорится об эффективном сотрудничестве с родителями в общеобразовательных школах. Выявлена важность проведения индивидуальной беседы с родителями.

Ключевые слова: Учитель, школа, родители, сотрудничество, образование.

Annotation: This article talks about effective cooperation with parents in secondary schools. The importance of conducting an individual conversation with parents has been revealed.

Key words: teacher, school, parents, cooperation, education.

Maktab pedagogik jamoasi faoliyatida murakkab va muhim jihatlardan biri o'quvchilar ota-onalari bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yishdir. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida sinf rahbarlari o'quvchilar ota-onalari bilan parallel tarzda ish olib borishni talab etadi. Chunki bolaning bevosita hayotiga, ta'lim-tarbiyasiga ta'sir etuvchi shaxslar hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan ham ota-onalar va sinf rahbarlarining do'stona hamkorligini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq sanaladi.

Ota-onalar bilan hamkorlikning bir qancha yo'llari bo'lib bu yo'llardan barchasi ham har doim samara beravermaydi. Chunki bugungi kundagi ota-onalarimizning ko'pchiligi ko'p vaqtini o'z ishlariga sarflaydi va bolalarining ta'lim-

tarbiyasini o'qituvchilar zimmasiga yuklab qo'yish holatlari kuzatilmoqda. Bu esa sinf rahbarlariga ota-onalar bilan hamkorlikning aynan samarali yo'lini to'g'ri tanlab foydalanishni talab etadi. Uning ota-onalar bilan hamkorlikda ish olib borishi tarbiyaviy ishlarning alohida yo'nalishi bo'lib, bunda sinf rahbarlari bola shaxsining shakllanishiga qaratilgan maktab va oilalarning hamkorlikda ishlash strategiyalari va taktikalarini ishlab chiqadilar.

Biz kompyuter texnologiyalari asrida yashayotganligimiz sababli ota-onalar bilan hamkorlikni bevosita telefon va internetlardagi online yo'l orqali amalga oshirayapmiz. Hattoki yaqinlarimiz bilan salom aligimiz, hol-ahvol so'rashishimiz, tabriklarimiz ham online amalga oshirilayapti. Bu biz uchun odatiy hol bo'lib qolgan va o'z ta'sir kuchini sezilarli darajada yo'qotgan. Shuning uchun biz ota-onalar bilan hamkorlikni yuzma-yuz tarzda yo'lga qo'yishimiz kerak. Tarixiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, nafaqat maktabdagi ta'lim – tarbiyada, boshqa hayotiy masalalarni hal qilishimizda individual yuzma-yuz suhbat o'zini ijobiy natijasini berib kelgan. Shu nuqtai nazardan joriy vaqtda ham insoniylik jihatdan milliy qadriyatlarga amal qilgan holda ish tutsak maqsadga erishgan bo'lamiz.

Har qanday bosqichda sinf rahbari va oila o'rtasidagi hamkorlik oilaviy ta'lim sharoitlari va mikroiklimini, bolalar va ota-onalarning individual xususiyatlarini o'rganishdan boshlanadi. Sinf o'qituvchisiga bir necha yil davomida ishlash uchun dars beriladi. U hali biron bir bolani yoki ularning ota-onalarini umuman bilmaydi, shuning uchun u o'quvchilarining oilalari to'g'risida iloji boricha ko'proq ma'lumot to'plashi, o'quvchilarning o'zi bilan tanishishi, oilaning turmush tarzi, uning urf-odatlar va ma'naviy qadriyatlari, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlar uslubini tushunishi kerak. Bularning barchasi sinfda o'quv ishlarini to'g'ri, maksimal samaradorlik bilan rejalashtirish uchun zarurdir. Har bir ota-ona o'qituvchini bolani har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida rivojlantirishga qaratilgan ishida qo'llab quvvatlashga intiladi. Umumiy o'rta ta'lim muassasasi va oila o'rtasidagi hamkorlikning barcha shakllarining mazmuni o'quvchilarning barkamol rivojlanishiga qaratilgan faol ta'lim hamkorligini o'zaro ta'sirini yaratishdir. Axborot texnologiyalari rivojlangan bir davrda biz o'z an'alarimizga suyang'an holda ota-onalar bilan hamkorlikni individual tarzda ya'ni o'quvchilarni uylariga borib, ota-ona bilan birgalikda farzandlari ta'lim-tarbiyasi xususida suhbat olib borishni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, har qanday bosqichda sinf rahbari va oila o'rtasidagi hamkorlik oilaviy ta'lim sharoitlari va mikroiklimini, bolalar va ota-onalarning individual xususiyatlarini o'rganishdan boshlanadi. O'qituvchilar maktab va oilalar o'rtasidagi muntazam aloqani individual rag'batlantirish va qo'llab quvvatlashsa, o'qituvchilar ota-onalar bilan o'quvchilarning maktab madaniyati jamiyat va g'amxo'r munosabatlar tuyg'usini rivojlantirish bo'yicha individual suhbatlar

tashkillashtirsalar ota-onalar va maktab hamkorligi ishlarida samaradorlik kuzatiladi. Ota-onalar bilan bo'lgan har bir uchrashuvimiz fikr yuritishga, tahlil qilish va mulohaza yuritish istagini uyg'otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi Xalq so'zi . 29.12.2018
2. S.Nishonova. Komil inson tarbiyasi.-T.:Istiqlol, 2003
3. S. Nishonova. Yoshlar tarbiyasining ma'naviy ildizlari.- T.:Yangi asr avlodi,2008-y
4. Tolipov U.K., Sharipov Sh.S. O'quvchi shaxsi ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari.-T.: Fan.2012
5. Mavlonova. R. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. Darslik. T. 2014

MAKTABLARDA DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI

O. Eshniyozova

Qarshi davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotasiya: Ta'lim sohasida o'quvchilarning faolligini oshirish, tushunish va bilimlarni uzoq muddat saqlab qolish uchun dars samaradorligi muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, optimal dars samaradorligiga erishish uchun o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun innovatsion o'qitish usullari, shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasi va texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga olgan ko'p qirrali yondashuv talab etiladi. Ushbu maqola maktablardagi darslarning samaradorligini oshirish strategiyalarini o'rganadi, natijada o'qituvchilarga dinamik o'quv muhitini rivojlantirish uchun imkoniyatlar beradi.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, strategiyasi, texnologiya, dinamik, interfaol, tanqidiy fikrlash, integratsiyalash, vosita, resus, kontent, platforma, differentsial, real, motivatsiya, inklyuziv, akademik, viktorina, formatik, maksimal, reflektiv, dinamik.

Аннотация: В сфере образования важна эффективность урока для повышения активности учащихся, понимания и длительного удержания знаний. Однако достижение оптимальной эффективности занятий требует многогранного подхода, включающего инновационные методы обучения, персонализированный опыт обучения и использование технологий для удовлетворения разнообразных потребностей учащихся. В этой статье рассматриваются стратегии повышения эффективности уроков в школах, тем самым предоставляя учителям возможность создавать динамичную среду обучения.

Ключевые слова: Инновации, оптимальная стратегия, технология, динамичность, интерактивность, критическое мышление, интеграция, инструмент, ресурс, контент, платформа, дифференциал, реальный, мотивация, инклюзивный, академический, викторина, формат, максимальный, рефлексивный, динамичный.

Abstract: In the field of education, the effectiveness of the lesson is important for increasing the activity of students, understanding and long-term retention of knowledge. However, achieving optimal classroom effectiveness requires a multifaceted approach that includes innovative teaching methods, personalized learning experiences, and the use of technology to meet the diverse needs of students. This article examines strategies for improving the effectiveness of lessons in schools, thereby empowering teachers to foster a dynamic learning environment.

Key words; Innovation, optimal strategy, technology, dynamic, interactive, critical thinking, integration, tool, resource, content, platform, differential, real, motivation, inclusive, academic, quiz, format, maximal, reflective, dynamic.

Samarali darslar muvaffaqiyatli ta'limning asosi bo'lib, o'quvchilarga rivojlanish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va ilhom beradi. Biroq, ta'sirli o'rganish tajribasini yaratish ehtiyotkorlik bilan rejalashtirish va amalga oshirishni talab qiladi. Darsni loyihalashdan oldin aniq o'quv maqsadlarini belgilash kerak. Aniq belgilangan maqsadlar darsga diqqatni jamlashga yordam beradi. O'qituvchi esa o'quvchilarga o'quv sayohatlari uchun yo'l xaritasini taqdim etadi. Maqsadlar aniq, o'lchanadigan, erishish mumkin, tegishli va vaqt bilan bog'liq bo'lishi kerak. O'quvchilar o'zlari nimani o'rganishlari kerakligini tushunsalar, ular darsda faol ishtirok etish uchun faolroq qatnashadi va rag'batlantiriladi.

Ta'lim sohasida o'quvchilarning faolligini oshirish hozirgi kunning birinchi masalasi hisoblanadi. Shuni aytishimiz mumkinki darsni rejalashtirayotganimizda faol ta'lim usullarini qo'llashimiz ham katta ahamiyatga ega misol uchun quydagilarni keltirishimiz mumkun ;

- interfaol tadbirlar, munozaralar va guruh loyihalari orqali o'quvchilarning ishtirokini rag'batlantirish.

- tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradigan amaliy o'rganish tajribasini amalga oshirish.

- o'quvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb qilish uchun o'zgaruvchan sinflar, tengdoshlar bilan sog'lom raqobat va so'rovga asoslangan ta'lim kabi usullardan foydalaning.

Dars jarayonni o'qituvchi texnologiyasini yaratib integratsiyalashi orqali dars jarayonini olib boradi. Texnologiya maktablarda darslarning samaradorligini oshirish uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, texnologiya o'qituvchilarga zudlik bilan fikr-mulohaza bildirish, o'quvchilar taraqqiyotini kuzatish va o'rganish

tajribasini beradi. O'qituvchilar o'z darslariga texnologiyani o'ylangan holda integratsiyalashgan holda dinamik va qiziqarli o'quv muhitini yaratishlari mumkin. Darsni o'tkazish va o'quvchilarning faolligini oshirish uchun ta'lim texnologiyalari vositalari va resurslarini birlashtirish. Ta'lim tajribasini boyitish uchun interfaol doskalar, ta'lim ilovalari va multimedia kontentidan foydalanish. Faol ta'lim jarayonida o'quvchilarning amaliy mashg'ulotlar, muhokamalar va hamkorlikdagi loyihalar orqali o'quv jarayoniga jalb qiladi. O'quvchilar passiv ma'lumot olish o'rniga, mavzu bo'yicha o'z tushunchalarini shakllantirish ham mumkin. Faol ta'lim tanqidiy fikrlashni, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini va bilimlarni uzoq muddatli saqlashga yordam beradi. O'qituvchilar chuqurroq o'rganish tajribasini rivojlantirish uchun o'z darslariga guruh ishi, bahs-munozaralar, simulyatsiyalar va rolli o'yinlar kabi faol o'rganish strategiyalarini kiritishlari mumkin.

Baholash va fikr-mulohaza yuritish uchun raqamli platformalardan foydalangan holda o'quvchilar o'rtasida raqamli savodxonlik ko'nikmalarini va texnologiyalardan mas'uliyatli foydalanishni rivojlantirish. Shu bilan birga differentsial ko'rsatmalarni ham qo'llashimiz mumkin. Bunda o'qib izlanib kelayotgan talaba va yosh o'qituvchi yoshlarga e'tibor qaratib turli xil ta'lim uslublari, qobiliyatlari va qiziqishlarini tan olish va moslashtirish. Bu o'quvchilarning individual farqlarini hisobga olgan holda o'qitish usullarini, materiallarini va baholashni moslashtirishni o'z ichiga oladi. O'qitishning bir nechta yo'llarini taqdim etish orqali o'qituvchilar har bir talabaning muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ega bo'lishini ta'minlashi mumkin.

Moslashuvchan guruhlar, bosqichli topshiriqlar va turli xil o'quv materiallari orqali shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etish. Individual ta'lim ehtiyojlarini samarali hal qilish uchun boyitish va tuzatish imkoniyatlarini taklif qilish.

Dars mazmunini real dunyo kontekstlari bilan bog'lash o'quvchilarga o'z bilimlarini amaliy qo'llashni tushunishga yordam beradi. Muhimligini ta'kidlab, tushunchalarning ahamiyatini ko'rsatib, o'qituvchilar o'quvchilarning motivatsiyasi va faolligini oshirishi mumkin.

Samarali o'rganish uchun qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv sinf madaniyatini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilar ijobiy munosabatlarni rivojlantirishlari, hamkorlikni rag'batlantirishlari va akademik o'sish uchun qulay muhit yaratish uchun aniq maqsadlarni o'rnatishlari mumkin. Viktorinalar, so'rovlar va sinfda muhokamalar kabi formativ baholash usullari o'qituvchilar va o'quvchilar uchun qimmatli fikr-mulohazalarni beradi. O'quvchilarning tushunishini real vaqt rejimida o'lchash orqali o'qituvchilar ko'rsatmalarni mos ravishda o'zgartirishi va noto'g'ri tushunchalarni tezda bartaraf etishlari mumkin. O'qituvchilar barcha o'quvchilar o'zlarini qadrli va hurmatli his qiladigan qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv sinfni yaratishga intilishlari kerak.

Fikr-mulohazalar o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchilarning taraqqiyoti va rivojlanishi haqida ma'lumot beradi. O'qituvchilar o'quvchilarga o'zlarining kuchli va zaif tomonlarini tushunishga yordam berish uchun o'z vaqtida va konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etishlari kerak. Fikr-mulohazalar aniq, amaliy va o'quv maqsadlariga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Muntazam fikr-mulohazalarni taqdim etish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning bilim olish yo'llarini boshqarishlari va ularning akademik o'sishini qo'llab-quvvatlashlari mumkin.

O'quvchilarning o'rganishga bo'lgan ehtiyoji va imtiyozlari turlicha ekanligini tan olgan holda, o'qituvchilar tabaqalashtirilgan ta'lim strategiyalaridan foydalanishlari mumkin. Ushbu yondashuv turli xil o'quvchilarni qamrab olish va inklyuzivlikni targ'ib qilish uchun dars mazmunini, faoliyatni va baholashni moslashtirishni o'z ichiga oladi. Ta'lim sohasida sinfda o'qitish samaradorligini oshirish doimiy maqsaddir. O'qituvchilar doimiy ravishda o'quvchilarni jalb qilish va chuqurroq o'rganish tajribasini rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlarni izlaydilar.

Turli strategiyalarni o'z ichiga olgan va tadqiqotga asoslangan ma'lumotlarga asoslanib, maktablar o'quv muhitini optimallashtirishi va o'quvchilar natijalarini maksimal darajada oshirishi mumkin. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali o'qituvchilar maktablardagi darslarning samaradorligini oshirishlari va o'quvchilar uchun mazmunli o'rganish tajribasini yaratishlari mumkin. Aniq maqsadlarni belgilash, ta'limni farqlash, faol o'rganish strategiyalaridan foydalanish, texnologiyani o'z ichiga olish, ijobiy ta'lim muhitini yaratish va o'z vaqtida fikr-mulohazalarni taqdim etish orqali o'qituvchilar o'quvchilarga o'zlarining to'liq potentsiallarini ro'yobga chiqarishlari mumkin. Samarali darslar nafaqat bilim beradi, balki qiziqish, tanqidiy fikrlash va o'rganishga ishtiyoqni uyg'otadi.

Maktablarda darslar samaradorligini oshirish talabalarning faolligini, shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini va pedagoglarning doimiy kasbiy rivojlanishini birinchi o'ringa qo'yadigan faol yondashuvni talab qiladi. Faol ta'lim usullarini qo'llash, ta'limni farqlash, texnologiyani o'ylangan holda integratsiyalash, ijobiy ta'lim muhitini yaratish va reflektiv amaliyotni rag'batlantirish orqali maktablar o'quvchilarga akademik va undan tashqarida muvaffaqiyat qozonish imkonini beradigan dinamik va ta'sirli o'rganish tajribasini yaratishi mumkin. Hamkorlikdagi sa'y-harakatlar va innovatsiyalarga sodiqlik orqali o'qituvchilar sinflarni har bir o'quvchi gullab-yashnaydigan jonli ta'lim markazlariga aylantirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Marzano (2003) "Sinfni boshqarish kaliti"
2. Black va Wiliam "Baholash va sinfda o'rganish".

3. Tomlinson (2017) "Akademik jihatdan xilma-xil sinflarda o'qitishni qanday farqlash kerak".
4. Means va boshqalar. (2009) "Onlayn ta'limda dalillarga asoslangan amaliyotlarni baholash: Meta-tahlil va onlayn ta'lim tadqiqotlarini ko'rib
5. Robert J. Marzanoning "Ta'lim san'ati va ilmi: samarali o'qitish uchun keng qamrovli asos".

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING AHAMIYATI

Berdimurodova Zarina Baxriddin qizi

Qarshi shahridagi 11-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Annotatsiya: Maqolada tanqidiy fikrlash–bilimni o'zlashtirish va mustaqil fikrlashning yuqori darajadagi tarkibiy qismi bo'lib, shaxsning voqea, hodisa, borliqni obyektiv idrok etish imkoniyatini kengaytiruvchi aqliy hodisadir. Tanqidiy fikrlashda g'oyalar va ularning ahamiyati ko'p fikrlilik nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi hamda ular boshqa g'oyalar bilan taqqoslanadi

Tayanch tushunchalar: tanqidiy fikrlash, fikr, asos, xulosa, oddiy fikr

Аннотация: В статье критическое мышление является высокоуровневым компонентом приобретения знаний и самостоятельного мышления, а также психическим явлением, расширяющим способность человека объективно воспринимать явления, явления, существование. В критическом мышлении идеи и их важность рассматриваются с междисциплинарной точки зрения и сравниваются с другими идеями.

Основные понятия: критическое мышление, мнение, основа, вывод, простая идея.

Abstract: In the article, critical thinking is a high-level component of acquiring knowledge and independent thinking, as well as a mental phenomenon that expands a person's ability to objectively perceive phenomena, phenomena, existence. In critical thinking, ideas and their importance are considered from an interdisciplinary point of view and compared with other ideas.

Basic concepts: critical thinking, opinion, basis, conclusion, simple idea.

Hozirgi globallashuv sharoiti, dunyo hamjamiyati hayotidagi ihtisodiy, mafkuraviy, ijtimoiy ziddiyatlarning keskinlashuvi hamda moliyaviy inqirozlar yoshlarni mamlakatning ijtimoiy, ilmiy-ma'rifiy, siyosiy hayotiga chuqur integratsiyalashuvini ta'minlashni talab etadi. Jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq dolzarb muammolarning yechimi esa mustaqil fikrlash ko'nikmasiga ega bo'lgan yangi avlodga bog'liq. Insonning barcha mavjudotlardan yuksak jhati–uning fikrlash qobiliyatidir. Zotan, insonlar bir-birlari bilan o'ziga xos o'y-hayollari, mushohadalari, fikr yuritishlari, mustaqil fikrlash qobiliyatlari bilan ajralib turadilar. Shuning uchun

ham inson fikrini tarbiya qilish muhim sanaladi. Abdulla Avloniyning asarlarida fikr tarbiyasiga oid quyidagicha talqin berilgan: «Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko‘p zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadur. Fikr insonning sharofatlik, hayratlik bo‘lishiga sabab bo‘ladur. Bu tarbiya muallimlarning yordamiga so‘ng daraja muhtojdurki, fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bog‘liqdir». Ijtimoiy hayot, hamkorlikka asoslangan ta‘lim jarayoni va ishlab chiqarishda o‘zaro munosabatlar, aloqalar, hamkorlikdagi aqliy va jismoniy mehnat mahsuli, muomala maromi mustaqil fikrlash majmuasi tariqasida yuzaga keladi. Shaxs mustaqil fikrlash orqali voqelikni umumlashtirib, narsa va hodisalar o‘rtasidagi ichki, murakkab bog‘lanishlar, munosabatlar, xossalar, xususiyatlar hamda mexanizmlarni anglab yetadi. Darhaqiqat, jamiyatda xilma-xil fikrlash muhitini vujudga keltirishda mustaqil, tanqidiy fikrlovchi shaxslarning o‘rni beqiyosdir.

Tanqidiy fikrlash bu nima qilish yoki nimaga ishonish kerakligi haqida aniq va oqilona o‘ylash qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlash ko‘nikmasiga ega inson mantiqan to‘g‘ri, yaxshi asoslangan mulohaza yuritish qobiliyatiga ega bo‘ladi.

Tanqidiy fikrlash bo‘yicha adabiyotlarda fikrga quyidagicha ta‘rif berilgan:

Fikr (inglizchadan argument) – bu biror xulosa yoki xulosalardan hamda ularni asoslash uchun berilgan sabab(lar)dan tashkil topgan matndir.

Demak, biror matn fikr (argument) sifatida baholanishi uchun u kamida ikkita tarkibiy qismdan iborat bo‘lishi kerak: Kamida bitta asos (yoki sabab) va kamida bitta xulosa. Masalan: Madina bugun kimyo darsida 2 baho oldi. Xo‘sh buning sababi nimada? Chunki u uyga vazifani tayyorlamagan edi. Kelinglar, endi fikrdagi asos va xulosa nima ekani, ularning fikrda qanday joylashishi, asos va xulosani qanday aniqlash mumkinligi haqida gaplashsak.

Oddiy fikr

Madina kimyo darsida 2 baho oldi, chunki u uyga vazifani tayyorlamagan edi.

Bu yerda “Madina kimyo darsida 2 baho oldi” jumlasida – Xulosa, “U uyga vazifani tayyorlamagan edi” – Asos (sabab). Bunda bitta hodisaning sodir bo‘lishiga boshqa bir hodisa yoki holat sabab sifatida keltirilgan.

Fikrdagi asos va xulosani aniqlash

Berilgan fikrdagi bitta jumla “Nimaga?”, “Nima uchun?”, “Qanday?”, “Qanday qilib?”, “Nima sababdan?” kabi savollardan birini berilganda, ikkinchi jumla javob bersa, bunday vaziyatda birinchi jumla xulosa, ikkinchisi asos bo‘ladi va aksincha.

“Madina kimyo darsida 2 baho oldi” jumlasiga nima uchun deb savol berganimizda ikkinchi, “U uyga vazifani tayyorlamagan edi” jumlasida javob bo‘ladi.

Keling mustaqil bajarish uchun bir tanqidiy fikrni ko‘rib chiqamiz:

1. Azizbek va Charos bir sinfda o'qiydi. O'qituvchi matematikadan baholagan yozma ishlarni o'quvchilarga tarqatdi. Shunda Azizbekning yuziga tabassum yugurdi lekin Charos hafa bo'ldi. O'qituvchi aytdiki ko'pchilik o'quvchilar imtihonda past baho olishdi va keyingi imtihonga yaxshiroq o'qishni tavsiya qildi.

Savol: O'qituvchi quyidagilardan qaysi biriga ishonadi?

A O'qish talabalarga matematika testini yaxshiroq ishlashda yordam beradi.

B Ko'pchilik talabalar umuman imtihonga tayyorlanmaganlar.

C Hech bir talaba imtihonga yetarli tayyorlanmagan.

2. Agar birinchi va ikkinchi gap to'g'ri bo'lsa, uchinchi gap o'g'rimi, hatomoyoki aniqlab bo'lmaydimi?

1.Malika Nasibadan uzunroq.

2.Nasiba Hasandan kaltaroq.

3.Hasan Malikadan uzunroq.

A. To'g'ri

B. Hato

C. Aniqlab bo'lmaydi

Amerikalik olim J.Dyuining fikricha: «O'quvchilar muayyan muammo bilan shug'ullana boshlasalargina, ularda tanqidiy fikrlash paydo bo'ladi. Shu sababli, o'quv jarayonining boshlang'ich nuqtasi hisoblangan, biror vaziyat yoki hodisaga tegishli bo'lgan eng muhim savol bu hodisa qanday muammoni vujudga keltirishini anglatadigan savoldir. Faqatgina muayyan muammo bilan kurashib, murakkab vaziyatdan chiqish uchun o'zining shaxsiy yo'lini izlagandagina, o'quvchi haqiqatan ham fikrlaydi» 2. Darhahihat, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashda rajasini aniqlash zaruriyati mavjud. Chunki, tanqidiy fikrlash mustaqil fikrlashning tarkibiy qismidir. Bizningcha esa tanqidiy fikrlash–bilimni o'zlashtirish va mustaqil fikrlashning yuqori darajadagi tarkibiy qismi bo'lib, shaxsning voqea, hodisa, borliqni obyektiv idrok etish imkoniyatini kengaytiruvchi aqliy hodisadir. Tanqidiy fikrlashda g'oyalar va ularning ahamiyati ko'p fikrlilik nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi hamda ular boshqa g'oyalar bilan taqqoslanadi. Unda tahlil, taqqoslash, izohlash, yangilik kiritish, muammolarni hal qilishga alohida e'tibor beriladi hamda o'quvchilarda bunyodkor g'oyalarning yovuz g'oyalar ustidan g'alaba qozonishiga ishonch paydo qilinadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

7. Mavlonova R.A. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. Toshkent, 2005. – 104 b.

8. Shodiyev R.D, Qosimova G.I. Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. – Qarshi: Nasaf, 2021. – 130 b.

9. Qosimova G.I. Didactic foundations of the integration of natural science knowledge in primary school as a mechanism of systematic cognition of the

surrounding world //Angliya European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 4, 2020. Part II. – P. 2056-5852.

10. Qosimova G.I. Features of the subject-object area of natural science knowledge at primary school//ISSN 2311-2158 The Way of Science International scientific journal. № 8 (78), 2020. ISSN 2311-2158. The Way of Scienc. – P. 37- 41.

11. Qosimova G.I. Systematic model of formation of the images of natural science and its effective implementation didaktik state// International Journal for innovativer Engineering and Management Research (Hindiston). Vol 10 Issue01, Jan 2021 ISSN 2456 – 50832021. – P. 63-68.

12. Qosimova G.I. The process of cognition of the surrounding world by primary school students and the balance of the laws of scientific knowledge// AKADEMICA An international Multidisciplinary Research Journal (Hindiston). Vol. 11, Issue 2, February 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492. – P. 2249-7137.

13. Qosimova G.I. Development of natural scientific thinking in elementary school students style// galaxy international interdisciplinary research journal (GIIRJ). Vol. 9, Issue 5, May (2021). – P. 467-470.

14. Qosimova G.I. Olamning tabiiy-ilmiy manazarasi tushunchasini metodologik asoslari//Mug'allim ham uzliksiz bilimlendirio'. – Nukus, 2020. – №6/1. – B. 87-91 (13.00.00, № 20).

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXO-PEDAGOGIK ASPEKTLARI.

N. B. Kuchkorova

*Shahrisabz davlat pedagogika
universiteti magistranti*

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativligini va ularning bilimlarini rivojlantirish orqali bartaraf etish muammosi tadqiq etilgan. Shuningdek, tadqiqot tajribasini umumlashtirish bo'yicha olib borgan ishlarning psixologik va pedagogik texnologiyalarni aniqlashga imkon berishi, ularning kontseptual asoslari va tuzilishi zamonaviy ta'lim talablariga eng mos kelishi bilan birga boshlang'ich maktab o'quvchilarining akademik yetishmovchiligini bartaraf etishning yakuniy maqsadi bilan tuzatish va rivojlanish jarayonida texnologik yondashuvni amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlarining psixologik jihatlarini yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: kreativ, kognitiv, kognitiv funksiya, intellektual, individual. differensial, aql-idrok, kognitiv-vakillik, texnologiya.

Аннотация

В статье исследуется проблема преодоления креативности младших школьников через развитие их знаний. Кроме того, обобщение исследовательского опыта позволяет выявить психолого-педагогические технологии, их концептуальная основа и структура максимально соответствуют современным образовательным требованиям, а также реализация технологического подхода к процессу коррекции и развития с конечной целью преодоления академических недостатков. выделены психологические аспекты особенностей.

Ключевые слова: познавательная, когнитивная функция, интеллектуальная, индивидуальная, дифференциальная, когнитивная, когнитивно-репрезентативная, технология.

Annotation.

The article examines the problem of overcoming the cognitive function of younger students through the development of their knowledge. In addition, the generalization of research experience makes it possible to identify psychological and pedagogical technologies, their conceptual basis and structure are most consistent with modern educational requirements, as well as the implementation of a technological approach to the process of correction and development with the ultimate goal of overcoming academic shortcomings. the psychological aspects of the features are highlighted.

Key words: cognitive, cognitive function, intellectual, individual. differential, cognitive, cognitive-representative, technology.

Zamonaviy maktab ta'limining eng muhim vazifalaridan biri bu o'qitish samaradorligini oshirishdir. Bu bolalarning uyg'un rivojlanishiga, ayniqsa ularning kognitiv imkoniyatlarini yuzaga chiqishiga maksimal darajada yordam beradigan ta'limning yangi shakllari va tizimlarini izlash va yaratish bilan bog'liq. Bunday o'quv tizimlarini yaratish, o'quvchilarning kognitiv rivojlanishning umumiy qonuniyatlari va har bir yosh davriga xos bo'lgan intellektual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda qurilgan taqdirdagina erishish mumkin bo'ladi. Shu bois pedagogikaya oldida kognitiv qobiliyatlarning tabiiy asoslarini o'rganish, ularning rivojlanish mexanizmlari va qonuniyatlarini ochib berish, yoshga qarab va o'quv jarayonida rivojlanib boradigan umumiy va o'ziga xos xususiyatlarni aniqlash vazifasi turganligini inobatga olishimiz lozim. Bugungi kunda maktab amaliyotida bolalarning kognitiv rivojlantirishning psixo-fiziologik jihatlari, testologik paradigma doirasida qo'yilgan aqlning mohiyati masalasi yuzasidan F. Galton, J. Kattel, A. Binet, T. Simon, L.M. Termen va boshqalarning ilmiy farazlari, fikrlari va tadqiqot metodlari qadar saqlanib kelmoqda.

Bu borada eng istiqbolli yo'nalishlardan biri bu tizimli-tarkibiy yondashuv bo'lib, uning tarafdorlari aqlni murakkab ko'p darajali psixologik kognitiv-vakillik

tuzilmalari faoliyati bilan bog'laydilar, ularning sifati va tashkil etilishi insoniyatning keng doiradagi vazifalarini hal qilishni belgilaydi. So'nggi yillarda ruhiy jarayonlarni rivojlanishining neyro-fiziologik mexanizmlarini va ularni ta'minlovchi miya funksional tizimlarini o'rganishda erishilgan yutuqlar, boshlang'ich maktab o'quvchilarining qobiliyatsizligi sabablarini aniqlashda psixologik testlardan samarali foydalanish, bu boradagi korreksion ishlar umumta'lim maktabining boshlang'ich bo'g'inida ta'lim muammosini hal qilishga imkon beradi.

Bizning fikrimizcha, bu boshlang'ich maktab o'quvchilarining kognitiv funksiyalari darajasini tahlil qilish, bu o'quvchining aqliy rivojlanishini yanada to'liq tasavvur qilish va u bilan ishlashning yetarli usullarini tanlashga yordam beradi. Bizning fikrimizcha, boshlang'ich maktab o'quvchilarida o'quv materiallarini o'zlashtirish jarayonidagi qiyinchiliklarini bartaraf etish muammosini hal qilish ixtiyoriy e'tibor, og'zaki-mantiqiy fikrlash, eshitish, nutq xotirasi va fazoviy tasavvurlar kabi fundamental bilim jarayonlarini kompleks shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Aqliy funksiyalarning tizimli shakllanishiga tayanadigan va ularning buzilishi yoki sustkashligi asosidagi mexanizmlarga (omillarga) mos keladigan korreksiyalash va rivojlanish dasturini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi. Bunday dasturni ishlab chiqish va foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarini maktabda o'qitish amaliyotiga to'g'ridan-to'g'ri hissa qo'shgan bo'ladi hamda bizning fikrimizcha, boshlang'ich sinf o'qituvchilarilarga ta'lim berish faoliyatidagi qiyinchiliklarni yengishda yordam beradi. Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv funksiyalarining sust rivojlanishi va o'qituvchi tomonidan ularga nisbatan differensial yondoshuvni amalga oshirishga sustkashlik bilan qaralayotgani o'rtasida obyektiv shakllangan qarama-qarshiliklarni o'rnatishga imkon beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv rivojlantirish jarayonini o'rganish muvaffaqiyatining asosiy omili sifatida tashkil etish zaruriyati va aqliy funksiyalarning maqsadga muvofiq shakllanishini ta'minlaydigan pedagogik vositalar, sharoitlar va texnologiyalaridan yetarli darajada qo'llanilmaganligi hisoblanadi. Darhaqiqat, kognitiv funksiyalarning tuzilishini, ularning rivojlanishi va shakllanish jarayonlarini bilib, amaliy uslublardan foydalangan holda, u yoki bu aqliy funksiya yetarli darajada shakllanganligini, qaysi aloqada o'zgarishlar bo'lganligini, qaysi daraja buzilganligini baholash mumkin. Shunga asoslanib, bizning fikrimizcha, har bir o'quvchi bilan individual shug'ullanish yoki shu kabi muammolarga duch kelgan o'quvchilar guruhi uchun kognitiv rivojlantirish dasturini ishlab chiqish mumkin bo'ladi. Maktab o'quv dasturini bajara olmaydigan o'quvchilarning aksariyati ixtiyoriy diqqat, fazoviy tasavvurlar, eshitish, nutq xotirasi, og'zaki-mantiqiy fikrlash yoki ularni o'z vaqtida shakllantirishda sustkashlik jarayonlari natijasida qiyinchiliklarga duch keladilar. Shu sababli o'qituvchining dasturda belgilangan o'quv materiallarini o'rgatishda o'quvchilarning ixtiyoriy

diqqatiga, eshitish-nutq xotirasiga moslashtirishga, ogʻzaki-mantiqiy fikrlash va fazoviy tasavvurlarning rivojlanish darajasini eʼtiborga olishida diagnostikadan foydalanishi, boshlangʻich sinf oʻquvchilarining oʻquv jarayonidagi qiyinchiliklarning asosiy sabablarini aniqlashtirishi va ularni bartaraf etish yoʻllarini belgilab olishi lozim. Chunki, kognitiv funksiyalarni rivojlantirishda sustkashlik qilish maktab dasturida berilgan mavzularini oʻzlashtirishda sezilarli qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Kognitiv funksiyalarni rivojlanishidagi kamchiliklarni oʻz vaqtida tashxislash va tuzatish baʼzi hollarda maktab muvaffaqiyatsizligi fenomenining oldini olishga, boshqalarda esa oʻrganishdagi qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida tafakkur tezligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya. Qarshi. Nasaf.-147 b
2. Yoʻldoshev S. Boshlangʻich taʼlim ixtisosligi talabalarini texnologik taʼlimga kreativ yondoshuvga oʻrgatish metodikasi.// Pedagogika va psixologiyada innovatsiyalar. №3 maxsus son. -100-106 b

Choriyeva F. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior.// Progressive Academic Publishing. EJRRS Vol.8.No.4,2020Past II. 18-21-p

KEY CONCEPTS OF LINGUO-CULTURAL STUDIES IN COMPARATIVE LINGUISTICS AND THEIR CHARACTERISTICS IN LEARNING LANGUAGE UNITIES

Baratova Ruxshona Siroj qizi

Joʻrayeva Bexruza Bekzod qizi

Xusniya Muxtorova Ilhom qizi

Students of Chirchik State Pedagogical University

Razzoqova Shahnoza Dustmamatovna

Teacher of Chirchik State Pedagogical University

Annotatsiya: Mazkur maqolada, birinchidan, lingvo-madaniyatshunoslik boʻyicha umumiy qarashlarga toʻxtalib oʻtilgan. Yana, lingvo-madaniyatshunoslikda yangi terminlar hosil qilish usullari aniq misollar bilan keng yoritib berilgan, hamda ingliz va oʻzbek tilida ular qiyoslangan, oʻxshash va farqli tomonlari koʻrsatilgan. Shu bilan birga, lingvomadaniyatshunoslikda birikmalar, yangi terminlar, ularning paydo boʻlishiga ham alohida eʼtibor qaratilgan va ingliz va oʻzbek tillarida misollar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: matn, pretsedent birliklar, grammatika, semantika, kognitologiya, psixolingvistika, lingvo-madaniyatshunoslik, logo-epistema.

Annotation: The article first outlines general views on linguacultural studies. furthermore, methods of creating new terms in linguacultural studies are elaborated with clear examples, and comparisons of English and Uzbek terms are provided. Additionally, the emergence of terms, new terminologies, and their development in linguacultural studies are given special attention, with examples in both English and Uzbek languages.

Keywords: text, collocations, grammar, semantics, cognitology, psycholinguistics, linguacultural studies, log-episteme.

Introduction: Nowadays, with the development of new fields in the field of linguistics, issues related to the study of text comprehension are gaining momentum. From this perspective, researchers specializing in grammar, semantics, cognitology, psycholinguistics, and linguacultural studies are actively exploring various aspects of text analysis, particularly in collocations. The goal is to understand how the speech-generating and understanding abilities of an individual are manifested in linguistic activities. On the other hand, it is also important to delve deeper into the semantic and linguacultural characteristics of the text. As a current topic of interest in linguistics, linguistic issues related to language and culture are being studied by many linguists, although a comprehensive solution has not yet been found.

Main part: The methodological basis for issues related to the interrelation of language and culture, as well as the reflection of culture in language, has been developing in recent years. As a fundamental basis, the works of V.V. Vorobyov, V.M. Shaklein, V.N. Teliya, and V.A. Maslova can be mentioned. In the field of Uzbek linguistics, a series of works are being carried out this year as well. In particular, the initial works on issues such as the scientific basis of linguacultural studies in Uzbek linguistics, the reflection of culture in language, etc., can be found in the works of M. Nasrullayeva, G. Yergasheva, K. Rakhimov, A. Nurmonov's "Linguacultural Studies in Uzbek Language", N. Mahmudov's "Exploring the Perfect Research Paths of Language", N. Saidrahimova's "Some Observations on the Scientific Basis of Linguacultural Studies", and articles titled "Components of Linguacultural Studies". Linguacultural studies – an independent scientific field that studies the organic connection between "language and culture", phenomena that reflect it, and its development – is considered a separate scientific field that studies language and culture together. It serves as a common ground between cultural studies and linguistics, focusing on the mutual influence and connection between language and culture, as well as the formation of this connection and its manifestation as a coherent system both within and outside of language in recent times, the term and concept of "log-episteme" has begun to be used in linguistics. Professors V.G. Kostomarov, V.V. Krasnix, V.V. Prokhorov, N.N. Tatarinova, and others have started to use this term in linguistic research. In the field of Uzbek linguistics, a series

of works have emerged this year that present translations into English in a scientific manner. The term “logoepistema” is used to describe the organic connection between language and culture, with its literal translation being “the reflection of culture in language”. The term “logoepistema” derives from the Greek words “logos – language, learning” and “epistema – knowledge, understanding”, meaning a collection of knowledge that leads to understanding. For example, phrases like “who put the TV for the student”, “preparation for entering the conservatory is done in the conservatory factory”, “what happens when you put a camel”, “living well is good, living even better is better”, “Kazakh’s strength is seen from the weakness of Uzbek!” and so on. The following linguistic characteristics of logoepistema can be mentioned: it can be expressed through words, word combinations, speech, and text. Logoepistema is known to be relevant to a specific language. It demonstrates the text or situation that created it. It is not created from scratch during a conversation but is updated. It can pass through some changes during the conversation. It reflects certain knowledge of a cultural nature. It has a semiotic and symbolic character as it is an element of the language system used in society. It has a hermeneutic character as it requires familiarity with cultural artifacts or texts for understanding. It has a didactic character as it allows a person to get acquainted with culture during the learning process. The practical aspect of linguistics is that it is understood as a conceptual means based on the collective experience of the language. E.I. Sheigal and V.A. Buryakovskaya describe linguacultural studies as a process of studying “the individual objects of the conceptual representation in the world and understanding them from the standpoint of the collective consciousness and language comprehension”. According to O.I. Kourova, linguacultural studies are a branch of linguistics that studies systems that reflect the interactions between language and cultural values.

In conclusion, it can be said that the current theoretical and methodological foundations of this field have been thoroughly researched. However, there is no clear consensus among scholars on the status of linguacultural studies at present. Studying linguacultural research usually ensures a close relationship between language and culture. Additionally, there are several tasks aimed at identifying the linguistic-cultural characteristics of certain concepts.

References:

1. O.I.Kourova-Lingvistika teksta: Kurs leksiy. – SPb.: Izd-vo SPbGU, 2007. - 336 s.
2. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической Терминологии. // Труды МИФЛИ. Том 5. Сборник статей по языковедению. – Москва, 1939.

3. Yo'ldoshev I. Sharipova O'. Tilshunoslik asoslari. O'quv qo'llanma. Toshkent "IQTISODMOLIYA"-2007.
4. Yo'ldoshev I. O'zbek kitobchilik terminologiyasi. —Toshkent. Fan, 2004.
5. Karasik V.I. Yazikovoy krug: lichnost, konsepti, diskurs. Volgograd: Peremena, 2002. —Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Vol.1 June 2021.
6. Sheygal YE.I. Semiotika politicheskogo diskursa: Monografiya. — M.: ITDGK «Gnozis», 2004. — 326 s
7. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. — T.: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2002.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJTIMOY RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATI

Abdunazarova Zaynab Almurod qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy rivojlanishining o'ziga xos xususiyati, o'qituvchi jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar faolligining oshishi, yo'llari va usullari haqida keng fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, ona tili, o'yin fonetik, leksik, grammatik, syujetli o'yinlar, o'yinlar; harakatli o'yinlar; aralash turdagi o'yinlar.

Аннотация: В данной статье изложено много мыслей об особенностях социального развития учащихся младших классов, путях и методах повышения активности учащихся в ходе коллективной работы учителя.

Ключевые слова: Начальный класс, родной язык, игры фонетические, лексические, грамматические, сюжетные игры, игры; экшн-игры; смешанные игры.

Abstract: In this article, there are many thoughts about the specific features of the social development of elementary school students, the ways and methods of increasing the activity of students during the teacher's teamwork.

Key words: Primary class, mother tongue, game phonetic, lexical, grammatical, plot games, games; action games; mixed games.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy rivojlanishining o'ziga xos xususiyati o'quvchi — kattalarning o'zaro ta'siri orqali ijtimoiy tajribani o'zlashtirishdir. Bunday modellashirish og'zaki ko'rsatmalar va ta'limotlarga qaraganda boshlang'ich sinf o'quvchisining ijtimoiy rivojlanishiga ko'proq ta'sir qiladi. O'quvchilar bir-biri bilan aloqa qilmasdan jamoaviy o'yinda ishtirok etisholmaydi. O'yin davomida tengdoshlari bilan aloqa qilish, hamkorlikni yo'lga

qo'yish uchun harakat qiladilar, ular umumiy maqsadga erishish uchun o'z faoliyatlarini muvofiqlashtirish uchun harakat qiladilar. Binobarin, o'yinlarda jamiyat uchun foydali bo'lgan har qanday ishni hurmat qilish tarbiyalanadi, unda ishtirok etish istagi tasdiqlanadi.

O'yin va mehnat ko'pincha tabiiy ravishda birlashadi. O'yin axloqiy fazilatlarni shakllantiradi: javobgarlik, sheriklik va do'stlik hissi, umumiy maqsadga erishishda harakatlarni muvofiqlashtirish, munozarali masalalarni adolatli hal qilish qobiliyati. O'yin nafaqat bolaning xatti-harakatlarini, balki uning ichki hayotini ham tartibga soladi, o'zini, dunyoga bo'lgan munosabatini tushunishga yordam beradi. Bu deyarli tashabbus va ijodiy faoliyatni amalga oshiradigan yagona sohadir. Shu bilan birga, o'yinda bola o'zini nazorat qilish va baholashni o'rganadi, nima qilayotganini tushunadi va to'g'ri harakat qilishni o'rganadi. Bu bolani ongli hayot predmetiga aylantiradigan, xatti-harakatlarini ongli va o'zboshimchalik bilan amalga oshiradigan mustaqil tartibga solishdir.

Bolaning ijtimoiy tajribani o'rganishi rol o'yinda sodir bo'ladi. Kattalarning ijtimoiy hayoti uning turli ko'rinishlarida ijodiy rol o'yinlarning asosiy mazmuni bo'lib xizmat qiladi, chunki bolalar kattalar mehnatining mazmunini, kundalik hayotdagi odamlarning munosabatlari va aloqalarini o'rganadi, kattalarning narsalarga bo'lgan harakatlari va munosabatlarini o'rganadi va hokazo. Aslida, odamlarning o'ziga xos faoliyati va ularning munosabatlari xilma-xil bo'lganligi sababli, o'yinlarning syujetlari juda xilma-xil va o'zgaruvchan. Turli xil tarixiy davrlarda, ijtimoiy-tarixiy, geografik va o'ziga xos yashash sharoitlariga qarab, bolalar turli xil o'yinlarni o'ynashadi. Ijtimoiylashtiruvchi ta'lim muhiti bolaning umumiy madaniyatini shakllantiradigan va o'smirlarni muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirish uchun sharoit yaratadigan tarbiyaviy bo'lishi mumkin.

Ijtimoiylashuv jarayonining asosi bo'lgan ijtimoiy tajriba nafaqat sub'ektiv ravishda o'zlashtiribgina qolmay, balki shaxsni individuallashtirish manbai bo'lib, faol ravishda qayta ishlanadi, chunki u (ijtimoiy tajriba) har doim bolaning harakatlarining natijasi, tashqi dunyo bilan faol muloqot qilishdir. Shunday qilib, rol o'yin yosh maktab o'quvchilarining ijtimoiylashuviga katta ahamiyat beradi. Rol o'yin: bolaga kattalar o'rtasidagi munosabatlar tizimiga a'zo bo'lish imkoniyatini beradi; jamiyatda qabul qilingan me'yorlar va qoidalarni o'zlashtirishga yordam beradi; bolaning rol o'ynashini shakllantiradi; bu bolaga atrofdagi dunyoda o'z o'rnini anglashga imkon beradi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida qo'llaniladigan ayrim syujetli o'yinli dars shakllari: ishchanlik o'yini darsi – mavzu bo'yicha masalalarni hal etish jarayonida o'quvchilarning faol ishtirok etishini ta'minlash orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish mashqi; rol o'yin darsi – mavzu bo'yicha masalalarni o'rganishda o'quvchilarga oldindan ma'lum rollarni bajarishlarini tashkil etish asosida bilimlarini

mustahkamlash;teatrlashtirilgan dars – mavzu bilan bog‘liq sahna ko‘rinishlarini tahkil etish orqali dars mavzusi bo‘yicha chuqur, aniq ma‘lumotlar berish; O‘yin darsi – mavzuni sahnalashtirilgan holdagi konsert shaklida ifodalash mashqlari bo‘lib, o‘quvchilarni faollashtirish va bilimlarini mustahkamlash imkoniyatini beradi. Integral – (intergrallashtirilgan) dars – boshqa darslarga doir va integratsiyalash uchun qulay bo‘lgan mavzular bo‘yicha tashkil qilingan dars bo‘lib, o‘quvchilarning turli fanlarga qiziqishlarini orttirib, ta‘lim jarayonidagi faollikni ta‘minlaydi. Ta‘lim jarayonida uyushtirilgan didaktik o‘yinlar ham o‘quvchilar tafakkurini rivojlantirishda asosiy vosita sanaladi. Unga dam olish yoki vaqt o‘tkazish vositasi emas, balki ta‘lim beruvchi faoliyat sifatida qarash lozimdir.

Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitishda qo‘llaniladigan dasturiy ta‘minotga qarab, o‘yin fonetik, leksik, grammatik, suhbatga bo‘linishi mumkin.

Boshlang‘ich ta‘lim dars jarayonida qo‘llaniladigan syujetli o‘yinlarni mazmuniga va amalga oshirish shakliga ko‘ra ikki turga ajratishimiz mumkin:

1. Mazmuniga ko‘ra.

2. Amalga oshirish shakliga ko‘ra.

1. Mazmuniga ko‘ra syujetli o‘yinlar quyidagi turlarga bo‘linadi: tinch o‘yinlar; harakatli o‘yinlar; aralash turdagi o‘yinlar.

2. Shakliga ko‘ra syujetli o‘yinlar quyidagi turlarga bo‘linadi: musobaqa o‘yinlari; sahna o‘yinlari.

“*Quruvchi*” o‘yini o‘quvchilarni guruhlariga bo‘lib, darsda o‘tilgan mavzuni yoki yangi mavzuni mustahkamlash qismida yoki darsdan tashqari vaqtda o‘tkazilishi mumkin. O‘qituvchi avvaldan darsga tayyorgarlik ko‘rib, qog‘ozdan yoki penoplast bo‘lakchalaridan “g‘ishtchalar” yasaydi va bu “g‘ishtchalarga” savol yozilgan qog‘ozchalarni yopishtirib chiqadi. “g‘ishtchalar” soni o‘quvchilar soniga teng yoki ko‘p bo‘lishi kerak, guruhlariga “minora” yoki “devor” qurishlari uchun joy ajratiladi. Har bir guruhdan bittadan bola chiqadi va “g‘ishtcha” ni olib savolni o‘qiydi. Agar savolga bolalar to‘g‘ri javob topsalar o‘zlarining “maydoncha” lariga “g‘isht” ni teradilar. Agar noto‘g‘ri javob bersalar, o‘qituvchi “g‘ishtcha” ni olib qo‘yadi. O‘yin shu tahlidda barcha o‘quvchilar bittadan “g‘ishtcha” olib bo‘lgunlarga qadar davom etadi. “Qurilish maydonchasi”da eng ko‘p g‘isht tergan o‘quvchilar guruhi g‘olib hisoblanadi.

“*Nima yo‘qolib qoldi*” o‘yinida, stol ustida bir necha yoki alohida buyumlar sur‘ati tushirilgan kartochkalar joylashtiriladi. O‘quvchilar stol ustini yaxshilab kuzatib, narsalarni eslab qoladilar. Shundan so‘ng o‘qituvchi o‘quvchilarga bildirmasdan ularning bittasini olib qo‘yadi. O‘quvchilar stol ustidan nima yo‘qolib qolganini topishlari lozim. Bu o‘yin alifbe davrida harflarni o‘rganish jarayonida juda qo‘l keladi.

“Qarmoq” o‘yini: Bu o‘yindan barcha darslarda qo‘shimcha savollar berish yoki turli ertaklarda foydalanish mumkin. Baliqchalar shaklidagi qog‘ozchalarga savollar yoziladi va bir chetiga temir qistirg‘ichlar qistiriladi. Qarmoq shaklidagi tayoqchalarning uchiga ip va ipning uchiga magnit bo‘lakchasi bog‘lab qo‘yiladi. O‘quvchilar bu “qarmoqlar” vositasida “baliqchalar” dan birini tutib olishlari va undagi savolga javob berishlari lozim bo‘ladi.

So‘z o‘yini: o‘quvchilar guruhlariga yoki qatorlarga ajratiladi. Har bir guruh boshidagi o‘quvchiga har xil harf yozilgan qog‘oz tarqatiladi. O‘yin boshlangunga qadar guruh ishtirokchilari qog‘ozga qanday harf yozilganligini ko‘rmasliklari lozim. O‘qituvchi buyruq berishi bilanoq, boshlovchi o‘quvchilar qog‘ozni o‘nglab qarab, unda yozilgan harfni ko‘radilar va shu harf bilan boshlanadigan so‘z topib turgan o‘quvchiga uzatadilar. Guruh yoki qator oxiridagi o‘quvchi oxiri tugagach, qog‘ozni o‘qituvchiga keltirib topshiradi. O‘yinni birinchi bo‘lib tugatgan va so‘zlarni to‘g‘ri yozgan o‘quvchilar guruhi g‘olib sanaladi.

Xulosa shuki, bu o‘yinlardan dars jarayonida yoki darsdan tashqari mashg‘ulotlarda foydalanish mumkin.

Mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda, aniq bo‘lishiga, imkoni boricha barcha o‘quvchilar ishtirok etishiga, faol qatnashgan o‘quvchilarni rag‘batlantirishga alohida e‘tibor berish lozim. O‘quvchilarning o‘tgan mavzu yuzasidan o‘zlashtirgan bilim, ko‘nikma va malakalarni nazorat qilish va baholash, shuningdek, yangi mavzuni o‘rganish jarayonida ham didaktik o‘yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo‘jayev N.M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi. Adolat, 2006.
2. Bahriyev A., Bahriyeva N. Yangi pedagogik texnologiyalar orqali o‘qitishda ichki motivatsiyani shakllantirish. Xalq ta’limi jurnali, 2006
3. Bobomurodova A. Ona tili ta’limi jarayonida o‘yin topshiriqlardan foydalanish. Toshkent: Musiq, 2009.
4. Yo‘ldoshev J.G., Usmonov S.A. “Pedagogik texnologiya asoslari”, - T.,”O‘qituvchi”, 2004-yil.
5. Hasanboeva O, Ne‘matova A., Ibragimova G Odobnoma 4- sinf O‘zbek milliy entsiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti - T.:2007.- 48-50 b.
6. Ne‘matov X., G‘ulomov A., Ziyodova T. O‘quvchilar so‘z boyligini oshirish. – T.1996 y.

THE SIGNIFICANCE OF CRITICAL THINKING FOR PRIMARY SCHOOL TEACHERS WITHIN THE FRAMEWORK OF AN INTEGRATED CURRICULUM

Abdikarimova Fatima Bakhromovna

PhD student, Urgench state university

Abstract: The significance of critical thinking in integrated education for primary school teachers is examined in this article. Additionally, contemporary teaching strategies that employ critical thinking in this setting are emphasized.

Keywords: information, decision-making, integrated learning, critical thinking, conclusion, video demonstration, online meetings and collaboration.

Аннотация: В статье рассматривается значение критического мышления в интегрированном образовании учителей начальных классов. Кроме того, особое внимание уделяется современным стратегиям преподавания, которые используют критическое мышление в этой ситуации.

Ключевые слова: информация, принятие решений, интегрированное обучение, критическое мышление, заключение, видеодемонстрация, онлайн-встречи и сотрудничество.

Annotatsiya: Ushbu maqolada integratsiyalashgan ta'limda boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun tanqidiy fikrlashning ahamiyati yoritiladi. Bundan tashqari, ushbu vaziyatda tanqidiy fikrlashni qo'llaydigan zamonaviy o'qitish strategiyalariga alohida e'tibor beriladi.

Kalit so'zlar: axborot, qaror qabul qilish, integratsiyalashgan o'rganish, tanqidiy fikrlash, xulosa, video namoyish, onlayn uchrashuvlar va hamkorlik.

People live in a place where information is changing quickly, and they are surrounded by it. People must therefore process multiple pieces of information simultaneously and draw a prompt, logical conclusion. In particular, younger generations are constantly exposed to a variety of information sources, and it is up to them to make the appropriate inferences from this data. As a result, one of the most crucial responsibilities at the school is educating this young generation for life in an information-rich environment. This in turn has a big effect on the education sector. The issue of education unification is growing more and more contentious, which drives scientists, methodologists, and educators to look for practical solutions. Integration of education in schools is a hot topic in today's culture. In both theory and practice, the issue of school integration is significant and pertinent. The term "integration" has multiple definitions in the literature. The Latin term *integratio*, which meaning "integer," filling, or restoration, is where the word "integration" originates. A system is a concept that indicates the state of dependence of separate, differentiated parts and functions of an organism and the process leading to this state. [1] Integration literally means "joining into a whole," which helps to clarify the

meaning when used in elementary education. Integrating subjects into curricula focuses on a comprehensive understanding of concepts and topics rather than individual topics. Integration means helping students understand different subjects in a comprehensive way. [2] Integration is a curriculum approach that consciously uses methodology and language from multiple disciplines to explore a central theme, problem, or experience. [3] Glatthorn and Foshay (1991) defined integration as "the attempt to link separate parts of the curriculum more closely together." [4] Integrating primary school education is becoming more and more important today. There have been different approaches to this issue in recent times. Many scientists, researchers, and teachers have discussed the question of how young children can simultaneously form knowledge from different fields of science. In the primary grades, the primary school teacher teaches a number of subjects, such as the mother tongue, mathematics, nature, education, and work. This plays an important role in the teacher relying on his knowledge to teach children by connecting new knowledge to other related concepts. According to Shriner, Schlee, and Liebler (2010), an integrated curriculum addresses a central theme through a variety of abilities.

Providing young children with a comprehensive understanding of the world and imparting new knowledge is a primary responsibility of educators. The key problem facing the area of education in the twenty-first century is training elementary school teachers in higher education with such credentials and abilities. It is impossible to overstate the importance of critical thinking in gaining these credentials and abilities. Because in order to help a young kid develop a comprehensive understanding of the universe, a teacher must be able to think clearly, reach acceptable conclusions, and select the best order of ideas. Young children see the world through the lenses of their limited experiences and the things that around them. For example, they have images of pets, vehicles, food, and objects that they often encounter in their daily lives. One of the main tasks of a primary school teacher is to further expand this "small world" and bring children closer to the world and society. In this case, critical thinking can be likened to serving as a "thread" that helps to connect the "small world" and the "big world." The teacher's capacity for thought determines the "thread's" strength and duration. Educators gain expertise in multiple fields concurrently. Students not only solve the main issue when they can apply this knowledge effectively through reasoning, but they also get somewhat distinct notions across other fields. Here are some reasons why critical thinking is important:

- Critically thinking educators are capable of making wise choices. This is crucial for identifying a precise fix for the intended issue across numerous disciplines. The right choice results in the appropriate outcome. It's crucial to stay on target and not veer off topic from the primary concern.

- In an integrated education, the teachers can help students acquire the necessary knowledge by breaking down complex problems into manageable chunks using analytical thinking. It is well recognized that ideas, laws, and theories from several scientific disciplines are expressed in a closely related way in integrated education. Under these circumstances, teaching pupils the fundamentals of each subject and imparting knowledge about them by breaking the material down into manageable chunks is crucial to their simultaneous acquisition of the necessary knowledge.

- Teachers who possess critical thinking abilities can help students develop strategic planning abilities in integrated disciplines. Because youngsters process information in their brains in a sequential fashion when they are simultaneously learning about many scientific subjects.

- Teachers instill in their students the ability to think creatively and outside the box of their own worldviews. The primary objective of innovative education is to broaden students' perspectives and increase their societal and environmental awareness. A teacher with a broad worldview is crucial to accomplishing this goal.

- The teachers who are able to think critically teach children to think creatively within the framework of these concepts while creating imaginations from various concepts from different fields of science. It is a very complicated process for children to create different ideas in their brains at the same time.

- The teachers can ask the right questions. Consolidation of concepts by connecting them with similar concepts and asking students the right questions helps students acquire knowledge in a deeper way.

There are different ways to acquire knowledge through critical thinking in an integrated environment.

Video demonstrations. When a model video presentation is available, the video demonstration saves time and conveys a lot of information. Additionally, it facilitates the simpler transfer of knowledge in situations where a coach or teacher is unable or unable to do a certain duty. One of the most engaging methods for teaching science in an integrated learning environment to young children is through video demonstrations. In this, a movie is used to teach each new curricular idea that the learner is unfamiliar with. Students share their personal opinions about this issue when the teacher asks them to, and discussions ensue. The teacher then goes over this idea in more detail.

Virtual gatherings on contemporary social media platforms (Zoom, WhatsApp, etc.). It can be applied to other classes or non-traditional ones. To enhance children's understanding and engagement with the lesson in an integrated context, the educator arranges a virtual live gathering with experts from many fields,

such as scientists, educators, and researchers. Children find these kinds of meetings fascinating and will always remember them. Together with these individuals, teachers who possess strong critical thinking abilities convey concepts to students directly, "in the child's language," maintaining the ideas' entire significance.

Collaboration with parents. In this instance, the teacher assigns homework that involves learning new subject concepts. Parents give a synopsis of these ideas to their students. A critical thinking instructor asks kids a range of questions to help them synthesize concepts in a new topic statement. In order to get the student's perspective on who answered the question, the teacher also makes reference to other children.

To sum up, one of the demands of the modern period is integrated education. As a result, the teacher must fulfill a variety of obligations in order to instruct the next generation under integrated educational circumstances. The most effective tool for instructors in this kind of situation is critical thinking, which they may use to teach pupils in the classroom in a variety of ways. Students find these kinds of tactics highly engaging, and most significantly, they may completely satisfy the demands of the modern classroom.

Books

1. R. A. Mavlonova, N.H. Rahmonkulova Integrated pedagogy in primary education. Tashkent. 2009
2. Cliffs Notes Praxis II: Elementary Education (0011, 0012, 0014) Jocelyn L. Paris. 2012
3. Integrating music across the elementary curriculum Christine Harney. Oxford University Press. 2020
4. EBS228SW: SOCIAL STUDIES AS AN INTEGRATED SUBJECT. PROF. COSMAS COBBOLD, INSTITUTE OF EDUCATION, UCC, 2022
5. Teachers' perceptions, attitudes, and beliefs regarding curriculum integration Michael Shriner Bethanne M. Schlee Westat, Rockville, MD, US. The Australian Educational Researcher, Volume 37, Number 1, April 2010

TALIM JARAYONIDA STEAM YONDASHUVNING TABIIY FANLARNI O'QITISHDAGI AHAMIYATI

Yaxshiboyeva Sitora Toshpulat qizi
Qarshi Xalqaro universiteti o'qituvchisi

Anotatsiya: Maqolada STEAM yondashuv asosida o'quvchilar tabiiy fanlarni o'qishlarida o'rgangan nazariy bilimlarni haqiqiy hayotlarida va faoliyatlarida bajarib ko'rishlariniga qaratilgan ma'lumotlar ko'rsatib o'tilgan.

Аннотация: В статье показана информация, основанная на подходе Steam, направленная на то, чтобы учащиеся опробовали теоретические знания,

полученные при изучении естественных наук, в реальной жизни и в своей деятельности.

Annotation: The article shows information based on the Steam approach, aimed at ensuring that students try out the theoretical knowledge gained in the study of natural sciences in real life and in their activities.

Kalit so'zlar: STEAM yondashuv, *an'anaviy yondashuv, tushunchalarini bilishi, ijodkorligini tarbiyalash, yangiliklar yaratishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish.*

Ключевые слова: STEAM подход, традиционный подход, знание концепций, воспитание творческих способностей, развитие интереса к инновациям.

Keywords: STEAM approach, traditional approach, knowledge of concepts, fostering creativity, developing interest in innovation.

Tabiiy va aniq fanlardan ta'lim berishda avval ham konstruksiyalashtirish, dasturlash masalalarida o'quvchilar bilan maktabda va maktabdan tashqari ta'limda samolyotsozlik, yosh texnik yo'nalishlaridagi ishlar tashkil qilingan. Mehnat ta'limi darslarida turli kasblar bilan tanishtirilib, ayrim yo'nalishlar bo'yicha zarur ko'nikmalar shakllantirilgan bo'lsa, hozirda insonlar mehnatini yengillashtirishga qaratilgan turli texnika asboblari va uskunalarining takomillashib borayotganligini misol qilishimiz mumkin.

STEAM ta'limini joriy etishdan asosiy maqsad – o'quvchi yoshlarning qiziqishlarini maktab yoshidan erta aniqlash va iqtidorini, ijodkorligini rivojlantirishga yo'naltirish, yangiliklarni hayotga tatbiq etish orqali ilmiy izlanuvchan, yaratuvchan kadrlarni tarbiyalashdir.

Shunga ko'ra, ta'limning yangi tizimiga o'tishda pedagoglarni qayta tayyorlash masalasiga ham jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Bunda kelajak texnologiyalar taraqqiyotiga qaratilgan ekan, o'quvchilarni tarbiyalaydigan o'qituvchilar texnologiyalarning kelajagini to'g'ri belgilab olishi, bu yo'lda har qanday to'siqlarni bartaraf etib, bor imkoniyatlarni ishga solishi va o'quvchilarning dunyoqarashini cheksiz kengaytirib borishlari maqsad qilib olindi.

STEAM yondashuv o'quvchilarda quyidagi muhim xususiyatlar va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Muammolarni keng qamrovli tushunishi, ijodiy fikrlashi, muhandislik yondashuvi, tanqidiy fikrlashi, ilmiy metodlarni tushunishi va qo'llashi, dizayn asoslarini tushunib oladilar. Amaliyotlar natijasi shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar tabiiy fanlarni aynan kimyo fanini o'rgana boshlaganlarida darsda o'rgatiladigan dastlabki mavzularga qiziqish ko'rsatadilar, o'qituvchining savollarini muhokama qilishda faol ishtirok etishadi va tabiiy tajribalar o'tkazishdan mamnun bo'lishadi. Biroq, oz fursatdan keyin fanga hali ham ishtiyoqli bo'lgan 1-2 gina o'quvchi qoladi. Tabiiy fanlarga qiziqishning dastlabki

pasayishi o'quvchilarning "Asosiy tabiiy tushunchalar" mavzusini o'rganishlaridan boshlanadi. O'qituvchilarning ish uslublarining bir xilligi o'quvchilar orasida qiziqishning pasayishiga olib keladi.

Pedagogikada muammoli vaziyatlarni modellashtirish yangilik emas. Bu usul dastlab Qadimgi Gretsiyada qo'llanilgan. Muammoli vaziyat, odatda, shaxsga ma'lum bo'lgan vositalar yoki usullar orqali erisha olmaydigan intellektual qiyinchilik deb talqin etiladi. Kutilmagan qiyinchilik mustaqil qidiruv ishlarini olib borishga undaydi. Umumiy holda, muammoga asoslangan ta'lim nostandart harakatlarga "Bilimlarni o'zlashtirishning reproduktiv darajasidan ijodiy qidiruv ishlariga o'tish" ni taqazo etadi. Misol uchun, kraxmalning gidrolizlanishiga oid vazifani shakllantirish quyidagicha bo'lishi mumkin: xom olma sharbati yod bilan reaksiyaga kirishadi. Pishgan olma sharbati kumush oksidining ammiakli eritmasini qaytaradi. Ushbu hodisalarni qanday izohlash mumkin? Yoki: mayning oxiri. Bu kun issiq. Laboratoriya xonasining derazasi ochiq. To'satdan yomon yopishtirilgan yorliqlar yelvizak sababli ko'chib polga tushdi. Laboratoriya xonasiga to'garakda qatnaydigan o'quvchi kiradi.

Yorliqlarni olib tartibni tiklashga qaror qiladi. Qaysi yorliq qaysi moddaniki ekanligini bilish uchun o'quvchi boshqa reaktivlarni ishlatmasdan shu ikkita modda bilan tajriba o'tkazdi.

O'quvchi uchun muvaffaqiyat vaziyatini yaratish qiyin deb o'ylagan mavzuni, fanni o'zlashtirib o'zini g'olib deb his qilish imkoniyatini yuzaga keltiradi, bu esa o'rganish va bilimga qiziqishni saqlab qolish uchun zaruriy component hisoblana-di. Muvaffaqiyat o'quvchini ushbu fanni o'rganishga undaydi. Bundan tashqari, bu muvaffaqiyat ko'pchilikning kelajakdagi kasbini belgilashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ta'limda yangi yondashuv qanday paydo bo'ldi? Bu nazariya va amaliyotni birlashtirishning mantiqiy natijasidir.

STEAM Amerikada ishlab chiqilgan. Ba'zi maktablar o'zlarining bitiruvchilarini kareralarini rivojlantirishga e'tibor berishdi va fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirishga qaror qilishdi, shuning uchun STEM tashkil etildi. (Fan, texnika, muhandislik va matematika). Keyinchalik unga san'at qo'shildi va STEAM tashkil etildi.

O'qituvchilar, bu fanlarni yoki bu fanlarga oid bilimlarga ega bo'lish, maktab o'quvchilarini kelajakda yuqori malakali mutaxassislar bo'lishiga yordam beradi deb hisoblaydilar. Natijada o'quvchilar yaxshi bilim egallash va bilimlarini qo'llashga harakat qiladilar.

Dunyo o'zgarib borar ekan ta'lim ham rivojlanishi kerak. So'nggi bir necha o'n yilliklardagi o'zgarishlar ajoyib, lekin ayni paytda bizni tashvishga solmoqda. Bu yangi narsalar ixtiro qilinishi insonlarning hali hech qachon duch kelmagan ko'plab yangi muammolarni yuzaga keltirmoqda. Har kuni yangi ish turlari, hatto yangi kasb-

hunar sohalari paydo bo'lmoqda, shuning uchun zamonaviy o'qituvchilar o'z bilimlari va ko'nikmalarini vaqt talablariga ham javob berishlari haqida o'ylashlari kerak. "Bizning sharoitda STEAM ni amalga oshirish mumkin." Hech kim va hech narsa o'qitayotgan faningizni o'quvchilar uchun qiziqarli, keng hajmli tarzda o'qitishingiz va ayni paytda standart talablarini bajarishingizga to'sqinlik qilmaydi.

Yangi DTS da "Davlat ta'lim standartining maqsadi – umumiy o'rta ta'lim tizimini mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari hamda ilm-fan va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etish, ma'naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iborat" – deyilgan. Agar bizning an'anaviy ta'limimizning asosiy maqsadi bu bilimlarni o'rgatish va ishlatish bo'lsa, demak, STEAM yondashuvi olingan bilimlarni haqiqiy hayotga mahorat bilan qo'llashni o'rgatishdir. Bu maktab o'quvchilariga faqatgina ba'zi g'oyalarga ega bo'lishni emas, balki ularni haqiqatda ishlatish va amalga oshirish imkonini beradi. Haqiqatda ishlatilishi mumkin bo'lgan bilimlar haqiqatda qimmatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Yakhshiboeva S. STEAM education as future education: scientific theoretical basis of using steam technology in primary education American Journal of Pedagogical and Educational Research ISSN (E): 2832-9791| December, 2023.
2. Yaxshiboyeva S. Boshlang'ich ta'limda STEAM ta'lim texnologiyasi fanining umumiy asoslari, predmeti va vazifalari. Ilm-fan va texnologiyalar. 2023.
3. Yuldoshev J.T. Fanlarni o'qitishda STEAM yondashuvning o'rni va ahamiyati. MUG'ALLIM HƏM YZLIKSIZ BILIMLEN-DIRIO'. Ilimiy-metodikaliq jurnal. 2023 3/1-san, iyun-iyul.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Mamatqulova Muhayyo Akmal qizi

Qarshi Davlat Universiteti

Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini masalalarni yechishga o'rgatish, masalalar yechishni o'rgatishda ayrim uslubiy yondashuvlar haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Arifmetik amallar, masala, texnik vosita, eslatma, og'zaki va yozma hisoblash.

Annotatsion: The article contains comments on teaching elementary school students to solve problems, some methodological approaches to teaching problem solving.

Key words: Arithmetic operations, problem, technical tool, note, oral and written calculation.

Kirish. Hozirgi davrda axborot-kommunikatsiya, zamonaviy texnika va texnologiyalar rivojlanib, tez sur'atlarda o'zgarib bormoqda. Ma'lumki har qanday rivojlanishning ortida matematik hisob-kitoblar yotadi. Demak, o'z navbatida matematika sohasini o'rganish, rivojlantirish, uning yutuqlaridan samarali foydalanishga bo'lgan talabni kuchaytiradi. Talab va imkoniyatlardan kelib chiqqan holda butun dunyo, shu jumladan, yurtimizda ham bu sohaga bo'lgan e'tibor kundan kunga kuchaymoqda. O'zbekiston 1991-yil 1-sentabrda mustaqillikni e'lon qilgandan so'ng, ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratdi. Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismi maktab ta'lim tizimidagi islohotlarni tashkil etadi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev uch ta'kidlaganidek: "Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlarishuncha tez rivojlanadi, ko'plab ijtimoiy muammolarni yechish imkoni tug'iladi, shunday ekan, Yangi O'zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi desam, o'ylaymanki, butun xalqimiz bu fikrni qo'llab-quvvatlaydi".

Matematika bolalarning aqliy rivojlanishiga asos solganligi sababli o'qituvchi o'quvchilarning yosh xususiyatlari aqliy faoliyatlari darajasini hisobga olishi mumkindir. Boshlang'ich sinflarda matematika darslarida natural son va arifmetik amallar haqidagi tushunchalarni shakllantirish ishlari olib boriladi. Bu tushunchalar natijasida o'quvchilar dasturga kiritilgan nazariy ham amaliy va o'quv-masalalarini ham tadbqiq eta oladilar. Shuningdek natural son va arifmetik amallarni ongli va mustahkam egallab, og'zaki va yozma hisoblashlarni bajara olishlari kerak.

Boshlang'ich sinflar uchun mo'ljallangan hozirgi zamon matematika darsligida birinchi sinflar uchun berilgan quyidagi topshiriqlarga duch kelamiz: Qizil koptoklar 5 ta bo'lsa, sariq koptoklar nechta? Qizil chinnigullar 7 ta bo'lsa, oq chinnigullar nechta? Bunday topshiriqlarning javobi rasmda yaqqol ko'rinib turadi. O'qituvchi o'quvchilarning matematika darslarida olgan bilimlarini masalalarni yechishga o'rgatishga tatbiq qila olishiga o'rgatishi kerak. Masalalarning yechimi rasmlar asosida arifmetik amallarni bajarish orqali topiladi. Kitobda 10 ta chinnigul rasmi keltirilgan.

Masala: Qizil chinnigullar 7 ta bo'lsa, oq chinnigullar nechta? Masalani yechishda o'quvchilarga mustaqil, mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantira olishi kerak. Kitobda chinnigullar rasmi keltirilgan. O'qituvchi tomonidan rasmda nechta chinnigul bor? Ular qanday rangda? kabi savollar orqali o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi. O'quvchilarda to'g'ri javobolgandan so'ng masalaning qisqa sharti tuziladi.

Bor edi – 10 ta chinnigul

Qizil chinnigullar – 7 ta

Oq chinnigullar nechta?

Masalani yechishda texnik vosita va ko'rgazmalardan foydalanish masalaning yechimi oson usulda topishga yordam beradi. Bunda asosiy e'tibor o'quvchilarning arifmetik amallarni bajara olishga qaratish lozim.

Yechish: $10-7=3$

Bundan ko'rinib turibdiki, 3 ta.

Boshlang'ich sinf matematika darsligida masalalar sodda va tarkibli masalalarga bo'linadi. Agar masala bitta amal bilan yechilsa u sodda masala deyiladi. Shu bilan birga boshlang'ich sinf o'quvchilarini ma'lumotlari yetishmaydigan va ma'lumotlari ortiqcha bo'lgan masalalar bilan muntazam tanishtirilib borilishi natijasida o'quvchilarni ijodiy faoliyatini o'sishiga, mustaqil fikr yuritish ko'nikmasining tarkib topishiga, mantiqiy tafakkurning o'sishiga katta yordam beradi. Ma'lumotlari yetishmaydigan masalalarga quyidagicha yondashamiz: Dastlab son ma'lumotlar qo'yilishi talab qilinadigan matnli masalalar bilan tanishtirish yo'llarini keltiramiz. Bunday masalalarda masala matni to'liq beriladi. Faqat son ma'lumotlarini o'quvchi tanlab qo'yadi. O'qituvchi o'quvchilarni shunday masala bilan tanishtirar ekan, masala matni oxirida berilgan son ma'lumotlar keltirilgan holda masala shartida son ma'lumotlardan ba'zilar keltirilmagan (bo'sh katakcha yoki uchta nuqta) masala topshiriqlarini o'quvchilarga bajartirish yaxshi samara beradi. Bunday topshiriqlar o'quvchilar tomonidan masalalar tuzish va uni o'zgartirish bilan bog'lanadi. Chunki o'quvchida masala tuzish ko'nikmasi shakllana borgan sari o'quvchi keyinchalik masala matnida berilganlarni va izlanadiganlarni farqlay boshlaydi. Shu paytda son ma'lumotlari yashiringan (aniqrog'i, alohida ajratilgan) masalalar tavsiya qilinadi. Yig'indini topishga doir sodda masalalar bilan tanishtirishni mustahkamlash darslarida kiritish mumkin. Quyida masala-topshiriq namunalarini keltiramiz:

1-topshiriq. Bo'sh katakcha o'rniga masala matni oxirida yozilgan son ma'lumotlar qo'yib, masalani yeching.

Masala: Nodirada ... ta ko'k va ... ta qizil koptok bor. Nodirada hammasi bo'lib nechta koptok bor? Masaladagi nuqtalar o'rnidagi qiymatlar o'quvchilar tomonidan tanlanadi. Masalan 5 va 2 raqamini tanlashdi. Masalning shartidagi uch nuqtalar o'rniga tanlangan raqamlarni qo'yamiz.

Masala: Nodirada 5 ta ko'k va 2 ta qizil koptok bor. Nodirada hammasi bo'lib nechta koptok bor? Masala arifmetik amallar asosida bajariladi. O'quvchilar o'zlari tanlab olgan qiymatlarni masalaning sharti asosida bajarishadi. Demak, Masalaning yechimi: $5+2=7$. Nodirada hammasi bo'lib 7 ta koptok bor. Matematik masala va misollarni yechish o'quvchilarning nafaqat matematik faoliyatini shakllantiradi, balki bu fanga doir bilimlarni o'zlashtirish va amaliyotga tatbiq qilishga ham xizmat

qiladi. Matematika darslarida matematik masalaning ahamiyati va o'ri haqida gap borganda quyidagi uch bosqichni nazarda tutish mumkin.

1) Matematika fanining nazariy qismlarini o'rganish matematik masalalarni yechish maqsadida amalga oshiriladi.

2) Matematika fanini o'rgatish matematik masalalarni yechish bilan birgalikda amalga oshiriladi.

3) Matematikani o'rganish masala yoki misollar yechish orqali amalga oshiriladi.

O'quvchilarning masalalar ustida ishlashlari uchun quyidagi eslatmalar zarur bo'ladi:

1. Masalani diqqat bilan o'qing va har bir sonni nimani bildirishini o'ylab ko'ring.

2. Masala murakkab bo'lsa, shartini qisqa yozing yoki chizma orqali ifodalang.

3. Masalani ikkinchi marta o'qing va uni ichingizda tahlil qiling.

4. Masalaning savoliga javob berish uchun nimalarni bilish kerakligini topish.

Hozirgi davrda masala yoki misollar yechish orqali matematik ta'lim jarayonini olib borishning metodik usul va vositalari ishlab chiqilgan va bu usullar haqida ko'pgina ilmiy metodik va didaktik adabiyotlarda bayon qilingan. O'qituvchi matematika darsida yechiladigan masalalar orqali o'quvchilarni mehnatga muhabbat tarbiyasini berishi lozim. Buning uchun o'qituvchi halol va sifatli mehnatni ulug'laydigan masalalarni tanlaydi.

Masalalarni yechishga o'rgatish orqali o'quvchilar imkoni boricha mustaqil ravishda qonuniyat munosabatlarini anglashlari, bilim darajasiga ko'ra umumlashtirishlari, shuningdek og'zaki va yozma xulosalar qila oladilar. Boshlang'ich sinflarda masalani yechishga o'rgatish orqali o'quvchilarning tafakkuri va ilmiy dunyo qarashlarini rivojlanishiga yordam beradi. Shu bilan birga o'quvchilarning ongida bilimlar majmuini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sh. Mirziyoyev, "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz", - Toshkent, "O'zbekiston" - 2016.

2. Matematika 1-sinf (Matn): darslik/ L. O'rinboyeva (va boshq.) - Toshkent : Respublika ta'lim markazi, 2021-160b.

3. Jumayev. M. E. "Boshlang'ich matematika nazariyasi va metodikasi" - Toshkent: "Arnoprint", 2005-yil.

4. Toshmurodov B. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishni takomillashtirish" - Toshkent: "O'qituvchi", 2000-yil.

5. <http://ziyo.net.uz/>.

GUMANITAR FANLARDA FIZIKA METODLARINING QO‘LLANISHI

Egamberdieva O.Sh.

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada fizikaning tadqiqot metodlarini gumanitar fanlarda qo‘llashning natijalarini aniqlashtirish ifoda etilgan. Jamiyatda ro‘y beradigan jarayonlar asosida ham tabiatning fundamental qonunlari amal qilinishi ilmiy nuqtai nazardan bayon etilgan.

Аннотация. В статье описано уточнение результатов применения методов исследования физики в гуманитарных науках. С научной точки зрения утверждается, что фундаментальные законы природы применяются даже на основе процессов, происходящих в обществе.

Annotation. The article describes the refinement of the results of applying physics research methods in the humanities. From a scientific point of view, it is argued that the fundamental laws of nature apply even based on processes occurring in society

Tayanch so‘zlar: Fizika qonunlari, termodinamika, sinergetika, tabiat va jamiyat, sofizmatika, ilmiy dunyoqarashni, hodisalar, iqtisodiyot fizikasi, didaktik tamoyillar.

Ключевые слова: Законы физики, термодинамика, синергетика, природа и общество, софизматика, научное мировоззрение, явления, экономическая физика, дидактические принципы.

Key words: Laws of physics, thermodynamics, synergetics, nature and society, sophismatics, scientific worldview, phenomena, economic physics, didactic principles.

Har bir fanning fan sifatida shakllanishi uchun aniq va tabiiy ilmiy fanlarning qonunlariga bo‘y so‘nishi lozim. Shunday ekan fizikaning tadqiqot metodlarini gumanitar fanlarda qo‘llashning natijalarini aniqlashtirib olish lozim. Hozirgi vaqtda tabiat va jamiyatning birligi masalasi uyg‘unlashdi. Tabiat o‘z navbatida yagona, butun bo‘lib, jonsiz, jonli va aql – idrok kabi qismlardan, jamiyat esa tabiat evolyusiyasining mahsuli bo‘lib, uning ajralmas qismidir. Shuning uchun ham jamiyatda ro‘y beradigan jarayonlar asosida tabiatning fundamental qonunlari yotadi. Bunday qonunlardan biri XIX asrda aniqlangan termodinamika qonunlari va XX asr oxirida kashf qilingan materiyaning o‘z – o‘zicha rivojlanish (sinergetika) qonunlaridir. Bu qonunlarning jonsiz va jonli aql – idrok uchun umumiyligi isbotlandi. Shu munosabat bilan sofizmatika – sotsiologiya, fizika matematikaning birlashishidan kelib chiqqan fanlar aro bog‘lanishning natijasi bo‘lib, bunday yondashuv uchta aksiomatik tamoyilni o‘z ichiga oladi.

1.Jamiyatda ham fundamental fizik qonunlar – termodinamika va sinergetika qonunlari ham harakat qiladi. Ular tabiatga ham, jamiyatga ham bir xil qo‘llanishga ega faqat uni qo‘llash metodi bilan farq qiladi.

2.Tabiat va jamiyat N.Vigner bo‘yicha umumiy boshqarish (yoki kibernetika) qonunlariga bo‘ysunadi.

3.Matematika universal instrument bo‘lib, tabiat va jamiyatdagi barcha holatlar va jarayonlarni fundamental fizik caqlanish va qonunlari bilan moslashgan xolda tasvirlashga xizmat qiladi.

Sofizmatikaning eng asosiy vazifasi birinchi marta jonsiz tabiat uchun chiqarilgan fizik tushuncha va qonunlarning sotsial mohiyatini ochishdan iboratdir. Tabiat qonunlarini sotsial mazmun bilan to‘ldirish yangi ilmiy dunyo qarashni shakllantirishga olib keladi. Bunday dunyoqarash jamiyatda ro‘y berayotgan jarayonlarning mohiyatini tushunishga yordam beradi, u jamiyatda hozirgi vaqtda sub‘ektiv hal qilinayotgan muhim sotsial voqealarni tabiatning ob‘ektiv qonunlari bilan moslab olib borish va shu yo‘l bilan jamiyat rivojlanishida ro‘y beradigan keraksiz holatlardan qutilishga yordam beradi. Shunday qilib, sotsial jarayonlar va hodisalar fizikasi vujudga keldi.

Xuddi shunday jarayon tarixda ham mavjud ekanligi isbot bo‘lmoqda. Tarix matematika va fizika bilan birga qo‘shilib ketmoqda. Masalan, topilgan arxeologik qazilma yoki tangani fizik tahlil qilib, uning qaysi davrga tegishli ekanini juda aniqlik bilan aytish mumkin. Iqtisodiyot bo‘yicha Nobel mukofotining laureati Moris Alle Jenevada Oliy Xalqaro tadqiqotlar institutida iqtisodiy hodisalarning ilmiy tahlili bo‘yicha o‘qigan “Iqtisodiyot fandir” ma’ruzasida iqtisodiyot bilan fizika qonunlari o‘rtasida o‘xshashlik bor ekanligini aytib o‘tdi. Keyingi yillarda termodinamika va statistik fizika qonunlarini iqtisodiyotga qo‘llanishi bo‘yicha ko‘plab tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Agar biz fizika qonunlarining universaligini va umumiyligini hamda uning qonunlarini bashorat qilish xossasini hisobga olsak, iqtisodiyotning kelajagini aytib berish imkoniyatiga ega bo‘lamiz. So‘nggi yillarda fizika qonunlarini iqtisodiyotga qo‘llash natijasida yangi iqtisodiyot fizikasi yo‘nalishi vujudga keldi.

Yangilangan ta’lim tizimimizning barcha bosqichlarda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash bilan bog‘liq bo‘lgan tajribalarimiz fizika o‘qitish metodikasi uchun yangi ta’lim nazaryasi yaratilishida didaktik tamoyillardan unumli foydalanish maqsadga muvofiq ekanligi tasdiqlandi. Ta’limda didaktik tamoyillar aksiomalar sifatida qabul qilinishi maqsadga muvofiq ekanligi haqida fikrlar bildirilmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarda didaktikani roli va o‘rnini belgilash ta’limda muhim bo‘lgan innovatsion yonlashuvlardan biridir. Shunday qilib, fizikaning tadqiqot metodlarini gumanitar fanlarda qo‘llashning didaktik tamoyillaridan foydalanish mumkin:

1. Ta'limning ilmiyligi, ta'limning ongliligi, ta'limda o'quvchilarning faolligi, ko'rsatmalilik, bilimlarning mustahkamligi, o'quvchilarga individual yondashuv tamoyillari. Bu yerda 6 ta didaktik tamoyil bitta tizimni tashkil qilyapti.

2. Ta'limning ilmiyligi, ta'limda nazariya bilan amaliyotning bog'liqligi, ta'limning ongliligi va faolligi, ta'limning tarbiyaviyligi, ko'rsatmalilik, bilimlarning puxtaligi va sistemaliligi, ta'lim jarayonida shaxsiy xislatlarni hisobga olish, ta'limda izchillik. Bu yerda 8 ta didaktik tamoyil bitta sistemani tashkil etadi.

3. Ko'rsatmalilik, onglilik va faollik, o'qitishdagi qiyinchiliklarni bosqichma-bosqich bartaraf qilish va ta'lim natijalarining barqarorligi. Bunda 3 ta tamoyil bir didaktik tamoyillar sistemasini tashkil qilayapti.

4. Motivatsiya (fanga qiziqtirish), faollik, amaliylik, natijaviylik, retseptivlik (namuna), sistemalilik, doimiylik guruh bilan va yakka yondashuv tamoyillari. Demak, bu yerda 8 ta tamoyil bitta didaktik tamoyillar sistemasini yoki sistemani tashkil etayapti.

Bulardan ma'lum bo'ladiki, fizikaning tadqiqot metodlarini gumanitar fanlarda qo'llash pedagogik nuqtai nazardan mumkin va uni qo'llash tabiat va jamiyatning birligi masalasi bilan uyg'unlashdi. Hozirgi vaqtda bu yo'nalishda Yevropa davlatlari va Rossiyada mutaxassislar tayorlanmoqda va ko'plab ilmiy konferensiyalar o'tkazilmoqda.

Fizika kursi uslubiy ta'minotining muammosi birinchidan ilmiy ma'lumotning o'sib borishi va murakkabligi, ikkinchidan turli yo'naishga yunaltirilgan akademik litseylarda fizika darslariga ajratilgan soatlarning bir xil bo'lishiga bog'liq. Shuning uchun turli yo'naishga yunaltirilgan akademik litseylardagi o'quvchilarning fizika fanini o'qitishning maqsad va vazifalari o'z xarakteriga ega, ular avvalo o'quvchilarning qiziqishlariga bog'liq. Shundan xulosa qilish kerak—ki, turli yo'naishga yunaltirilgan akademik litseylarda fizika darslarini turli xil usulda olib borish kerak. Ayniqsa, gumanitar fanlarga yo'naltirilgan akademik litseylarda fizika fanini o'qitishning o'ziga xos uslubini yaratishga katta e'tibor berish kerak.

Buning uchun yangi dasturlar, o'quv-uslubiy qo'llanmalar, yangi uslubiy qarashlar zarur. Barcha o'quv qo'llanmalar (darsliklar, dasturlar) «fizik»—o'quvchilar uchun tuzilgan. Lekin ko'pgina gumanitar fanlarni o'qiyotgan o'quvchilar atrof-muhitning fizik tomonlarini o'rganishda emotsional, hissiyotga boy qarashlarga ega. Shu bilan birga bunday yo'nalishlarda fizika fanini o'rganishga ehtiyoj yo'qdek tuyuladi. Demak bu holda fizika fani o'qituvchisi o'quv ma'lumotlarni o'quvchiga yetkazishida eng yangi usullardan foydalanishi darkor. Gumanitar yo'nalishdagi AL larda fizikadan o'rganilayotgan ma'lumot zamonaviy dalillardan iborat bo'lib, ilmiy-ommabop adabiyotlarda bayon etilgan bo'lishi zarur, bu esa o'z navbatida o'quv ma'lumotni o'quvchiga tez va oson o'zlashtirishda yordam beradi. O'qituvchi tomonidan gumanitar yo'nalishdagi AL larda berilgan

o'quv ma'lumot fizikaning mazmuni, mohiyati, uning ahamiyati, insoniyat madaniyatning bir bo'lagiga aylanganini ko'rsatib berishi kerak. Jamiyat rivojlanishi, texnikaning rivojlanishi fizikaning rivojlanishiga bog'liq ekanligi sir emas. Shuningdek, gumanitar yo'nalishdagi AL larda matematik apparat, formulalar o'rniga grafik, diagramma, chizmalar ko'proq ishlatish kerak.

Xulosa qilib aytganda, fizika qonunlarining umumiyligi, uning fazo va vaqt bo'yicha o'zgarmasligi tabiat, jamiyat va aql – idrokning ham bir – biri bilan uzviy bog'langanligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

.Шодиев Д.Ш. Мысленный эксперимент в преподавании физики.—М., Просвещение, 1987.—95 с.

2.Қахҳоров С. Қ. Физика таълимида даврийлик технологияси. Монография.—Т.: F.Фулум, 205.—160 б.

3.Tursunov Q. SH., Tursunova G. Q. Tabiatning asosiy qonunlarini fanlararo integratsiya asosida tushuntirish.—//Zamonaviy ta'lim.—Toshkent, 2019.— №8.—51–55 b.

4.Tursunov Q.Sh. Tabiiy–ilmiy va iqtisodiy ijtimoiy.—//Innovatsion iqtisodiyotga o'tish sharoitida uy xo'jaliklarida tadbirkorlik faolligini oshirishning iqtisodiy va moliyaviy mexanizmini takomillashtirish» mavzusida respublika ilmiy–amaliy anjumani to'plami.—280–283b.—Qarshi, 2019.

5.Турсунов Қ.Ш. Табиий–илмий фанларни ўқитишда моделлаштириш. Монография.— Тошкент, «DAVR PRESS» NMU, 2018.—185 б.

XALQARO BAHOLASH TIZIMLARINING AFZALLIKLARI

Jamoliddin Ergashev

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya.Maqolada ta'lim tizimidagi xalqaro baholash dasturlari ustunliklari, turlari haqida ma'lumotlar berilgan. Xalqaro baholash dasturlarini joriy etilishining bir qator afzalliklari haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar.Xalqaro baholash dasturlari, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti, Xalqaro ta'lim muvaffaqiyatini tekshirish uyushmasi, PISA, PIRLS, TALIS, TIMMS, FIMS, PIAAC.

Аннотация. В статье представлена информация об этимологии и видах международных оценочных программ в системе образования. Высказан ряд преимуществ внедрения международных программ оценки.

Ключевые слова.Международные программы оценки, этимология, Организация экономического сотрудничества и развития, Международная

ассоциация оценки образовательных достижений, PISA, PIRLS, TALIS, TIMMS, FIMS, PIAAC.

Abstract. The article provides information on the etymology and types of international evaluation programs in the educational system. A number of advantages of the introduction of international evaluation programs have been expressed.

Keywords. International assessment programs, etymology, Organization for Economic Cooperation and Development, International Association for Assessment of Educational Achievement, PISA, PIRLS, TALIS, TIMMS, FIMS, PIAAC.

Ta'lim tizimining mazmuni, mohiyati hayotimizning, jamiyatning moddiy, madaniy taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatuvchi vosita hisoblanadi. Bugungi kunda yurtimizda ta'lim siyosati, ta'lim sifati, ta'lim tizimidagi xalqaro tajribalarga alohida e'tibor qaratilib, bevosita xalqaro baholash tadqiqotlariga ham qatnashish jarayoni jadal sur'atlar bilan olib borilmoqda. Bugungi kunda dunyoda ta'limning sifati, saviyasi va darajasi aniqlash va o'rganishga qaratilgan bir qator xalqaro baholash dasturlari mavjud bo'lib, ular ko'pgina rivojlangan davlatlarda ta'lim sifatini yanada oshirishda katta ahamiyat kasb etmoqda.

Xalqaro baholash dasturlari turli mamlakatlardagi talabalarning faoliyatini baholaydigan standartlashtirilgan testlardir. Ushbu dasturlar talabalarning turli fanlar, jumladan, matematika, tabiatshunoslik, o'qish va yozish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini o'lchashga qaratilgan. Xalqaro baholash dasturlariga Xalqaro talabalarni baholash dasturi (PISA), Xalqaro matematika va fanlarni o'rganish tendentsiyalari (TIMSS) va Xalqaro o'qish savodxonligini o'rganishdagi taraqqiyot (PIRLS) kiradi. Xalqaro baholash dasturlari uchun o'qituvchilarning malakalarini rivojlantirishning ahamiyati Mamlakatdagi ta'lim sifati bevosita o'qituvchilarning malakasiga bog'liq. Xalqaro baholash dasturlari standartlariga mos keladigan o'qituvchilarning malakalarini rivojlantirish bir necha sabablarga ko'ra juda muhimdir. Birinchidan, xalqaro baholash dasturlari turli mamlakatlardagi ta'lim sifatini o'lchash uchun etalonni taqdim etadi. Ushbu baholashda yaxshi natijalarga erishgan mamlakatlar yuqori sifatli ta'lim tizimiga ega, yomon natijalarga erishganlar esa sifatsiz tizimga ega deb hisoblanadi. Shunday ekan, xalqaro baholash dasturi standartlariga mos kompetensiyalarni rivojlantiruvchi o'qituvchilar o'z mamlakatlarida ta'lim sifatini oshirishga hissa qo'shishlari mumkin. Ikkinchidan, xalqaro baholash dasturlari o'qituvchilarning malakasini oshirish uchun zamin yaratadi. Ushbu dasturlarda ishtirok etgan o'qituvchilar boshqa mamlakatlarda qo'llaniladigan ilg'or tajribalar va samarali o'qitish strategiyalari bilan tanishishlari mumkin. Ushbu ta'sir o'qituvchilarga ta'limga nisbatan kengroq nuqtai nazarni rivojlantirishga va o'qitish mahoratini oshirishga yordam beradi. Uchinchidan, xalqaro baholash dasturlari o'qituvchilarga o'z ta'lim samaradorligini baholash imkoniyatini beradi. O'qituvchilar ushbu baholash natijalaridan zaif tomonlarini va

yaxshilashni talab qiladigan sohalarni aniqlash uchun foydalanishlari mumkin. Ushbu o'zo'zini baholash o'qituvchilarga doimiy takomillashtirish va kasbiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan o'sish tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. Xalqaro baholash dasturlarida bo'lajak o'qituvchilardan talab qilinadigan kompetensiyalar Xalqaro baholash dasturlari standartlariga javob berish uchun o'qituvchilar muayyan kompetensiyalarni rivojlantirishlari kerak. Bu kompetensiyalarga mazmuniy bilim, pedagogik bilim va texnologik bilimlar kiradi. Tarkibni bilish Mazmunli bilim deganda mavzu mazmunini egallash tushuniladi. O'qituvchilar sifatli ta'lim berish uchun ular o'rgatayotgan mazmunni chuqur anglab olishlari kerak. Tarkibni bilish samarali o'qitish uchun zarurdir, chunki u o'qituvchilarga o'quvchilarga aniq ma'lumot va tushuntirishlar berish imkonini beradi. Kontent bilimlarini rivojlantirish uchun o'qituvchilar uzluksiz o'rganish bilan shug'ullanishlari kerak. Ular seminarlar, seminarlar va konferentsiyalarda qatnashish orqali o'z fanlari bo'yicha eng so'nggi ishlanmalardan xabardor bo'lishlari kerak. Shuningdek, ular o'z mavzulariga oid kitob va maqolalarni o'qish orqali mustaqil ta'lim olishlari mumkin.

Xalqaro baholash dasturlari ya'ni xalqaro ta'lim tadqiqotlarida ishtirok etish ko'pgina afzalliklarga ega bo'lib, avvalo ta'limning xalqaro standart va talablariga moslashuv jarayoni yuz beradi. Ta'limni xalqaro standartlar asosida tashkil etish, monitoring qilish, boshqa davlatlar ta'lim tizimi va darajasi bilan solishtirish orqali ta'limdagi kamchiliklar aniqlanadi va o'rganiladi, kelgusidagi ta'lim rivojlanishi uchun rejalar tuziladi. Ta'lim tizimimiz uchun muhim bo'lgan milliy baholash tizimini yaratish va ta'lim sohasidagi milliy tadqiqotlarni sifatli o'tkazishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, xalqaro baholash dasturlari standartlaridan kelib chiqadigan xulosa shundan iboratki, bo'lajak o'qituvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish butun dunyo bo'ylab ta'lim sifatini ta'minlash uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu dasturlar o'quvchilarning o'qishi va yutuqlarini samarali qo'llab-quvvatlash uchun o'qituvchilar ega bo'lishi kerak bo'lgan bilim, ko'nikma va amaliyotlar bo'yicha aniq talablarni belgilaydi. Ushbu standartlarda belgilangan asosiy kompetensiyalar qatoriga fanga oid bilimlar, pedagogik bilimlar, muloqot va shaxslararo munosabatlar hamda o'qitishni o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirish qobiliyati kiradi. Bundan tashqari, standartlar o'qituvchilar uchun doimiy kasbiy rivojlanish, shuningdek, hamkasblar, ota-onalar va kengroq ta'lim hamjamiyatlari bilan hamkorlik qilish muhimligini ta'kidlaydi. Bo'lajak o'qituvchilarda ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berish orqali biz o'quvchilar qaerda yashashidan yoki maktabda o'qishidan qat'i nazar, yuqori sifatli ta'lim va yordam olishlarini ta'minlashimiz mumkin. Bu, o'z navbatida, tenglik va ta'lim olish imkoniyatini

oshirishga yordam beradi va pirovardida butun dunyo bo'ylab ko'proq xabardor va faol fuqarolarning rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Matkarimov Akramjon Muxtorovich . "PISA" Xalqaro o'quvchilarning savodxonligini baholash tadqiqotining rivojlanish bosqichlari, maqsadi va vazifalari. Zamonaviy ta'lim. – T.:2000, 8(93). –p.51-54

2. W.Elley. The IEA study of reading literacy: reading and instruction in thirty –two school systems//Oxford : PergamonPress – 1994, -p.20.

TURKISTON MA'RIFATPARVARLARINING MAORIF SOHASIDAGI ISLOHOTLARI VA YANGICHA YONDASHUVDAGI DARSLIKLARNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Qaxxarova Nazira Nuridillo qizi

Qarshi Xalqaro Innovatsion Universiteti

"Pedagogika va jismoniy madaniyat" kafedrasi o'qituvchisi

Email: qaxxarova94@mail.ru

Tel: (97) 124 64 94

Toshtemirova Umida

Qarshi Xalqaro Innovatsion Universiteti

Pedagogika va psixologiya yonalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada jaddidizm davridagi siyosiy ahvol hamda ta'lim tizimi, ma'rifatparvarlarning maorif sohasidagi harakatlari, yaratgan maktablari va yaratilgan darsliklarning pedagogik asoslari yoritilgan.

Kalit so'z. ma'orif, tarbiya, ma'rifat, jadid, darsliklar, yangi usul maktablari, pedagog, usullar, kamolot.

Abstract. In this article, the political situation and the educational system during the period of Jaddidism, the actions of enlighteners in the field of education, the schools they created, and the pedagogical foundations of the created textbooks are highlighted.

Key word. education, training, enlightenment, modernity, textbooks, new method schools, pedagogue, methods, maturity.

Абстрактный. В данной статье освещены политическая ситуация и система образования в период джаддизма, действия просветителей в области образования, созданные ими школы, педагогические основы созданных учебников.

Ключевое слово. образование, обучение, просвещение, современность, учебники, новометодные школы, педагог, методика, зрелость.

Jadidchilik jaddidizm (arabchada jadid-yangi degan ma'noni anglatadi) XIX asr boshlarida Turkiston, Kavkaz, Qrim, Tatariston kabi hududlarda yuzaga kelgan.

Eng dastlabki jadidchilik harakati qirim hududida vujudga kelgan. Keyinchalik esa Osiyo hududiga tarqalgan. Jadidchilik harakati oqimi vakillari o'z taraqqiyoti uchun kurashish, turk tillarni rivojlantirish hamda adabiyotini boyitish, dunyoviy ilmlarni o'rganish, ayollar va erkaklar tengligi uchun kurashishga chaqirilgan. Mana shunday tarixiy bir sharoitda Turkistonda ham rivojlanish uchun qulay bir zaminni topdi. Jadidchilar orasidan buyuk, yetuk olimlar, ziroatchilik sohasining mutaxassislari yetishib chiqdi va vatanlarining mustaqil bo'lishi uchun o'z hissalarini qo'shib kurashdilar. Jadidchilarning Turkiston o'lkasi mustaqilligi uchun bir qator yo'nalishlari ustuvor edi.

Yangi usul maktablarini kengaytirish, har tomonlama bilimga ilmga qobiliyatga ega bo'lgan o'quvchilarni chet ellarga o'qishga yuborish hatto teatr turuppalarini shakllantirish gazetalar va jurnallar nashriyotini chop etish, xalqning ongini shakllantirish va yuksaltirish bilan Turkiston o'lkasida milliy demokratik davlatni tuzishdan iborat bo'lgan.

Turkiston o'lkasidagi jadidchilik harakatlari bu bir tasodifiy hodisa bo'libgina qolmay balki bizning hayotimizdagi ijtimoiy-siyosiy ziddiyatlarning mahsuli hamdir. Jadidchilik jamiyati to'ntarish yo'li bilan emas balki islohotlar yo'li bilan rivojlantirishni o'zining asosiy vazifasi deb belgilab oldi.

Turkistondagi jadidlar harakatidagi rivojlanishiga ham G'ozini Yunus ham o'zining hissasini qo'shdi. U ham jadidlar qatoriga kiruvchi buyuk tarqqiyparvarlardan bo'lgan M.Behbudiy, A.Fitrat, M.Abdurashidxonov, O.Mahmudov, A.Avloniy singari jonkuyar jadidlardan biri bo'lgan.

G'ozini Yunus eski maktablar haqida shunday yozadi.- «Ko'z oching Turon eli, biz ilmsiz pomolmiz. ish agar bu yo'lda ketsa ne bo'lur ahvolimiz, bizga lozimdir o'qish ilm olsak yaxshi bo'lg'ay bizning ham af'olimiz ,Turkiston harob ilmsizlik orasida bitguvchi islomimiz» [1;129].

Jadidchilarning xalq ma'rifati foydasi uchun kurash dasturida 3 ta asosiy yo'nalishlardan iborat bo'lgan

- 1.Yangi usul maktablari tarmog'ini kengaytirish
- 2.Umidli iqtidorli yoshlarni chet elga o'qishga yuborish
- 3.Turli ma'rifiy jamiyatlar tuzish, hamda ziyolilarning kuchli firqasini tashkil etishga qaratilgan gazetalarni chop etish.

Turkiston o'lkasining taraqqiyparvar Munavvarqori Abdurashidxonov 1901-yilda usuli jadid maktabini ochgan va mana shu maktablar uchun maxsus o'quv dasrurlarini tuzgan, darsliklar yozgan. 1903-yildan jadid maktablarini ochgan va dars bergan. Shunday maktablar uchun “Adibi avval” (birinchi adib), 1907-yil alifbe kitobini, “Adibi soniy” (ikkinchi adib) asarlarini yaratish bilan bir qatorda ma'noli va ixcham hikoyalar, mazmuni she'rlar ham yaratgan.

Misralarida inson va jamiyat, axloq, hurriyat, ziyolilik, tashkilot masalalariga alohida e'tibor qaratgan. [2;150].

Munavvarqori Abdurashidxon o'zining ijodiy faoliyati davomida pedagoglik, muharrirlik, adiblik, shoirlik, bilan cheklanibgina qolmay siyosiy faoliyatni ham olib borgan.

1901-1904-yillarda o'zining qirimlik do'sti Rasm Keshod yordamida Toshkentda "Usuli savtiya" nomli maktabini ochadi va ayni vaqtda o'sha maktabda imomlik ham qiladi. Keyinchalik esa 1906-yilda yangi usul maktabi sohasidagi faoliyatini o'z uyining tashqari hovlisida davom ettira boshladi va oaradan ko'p vaqt o'tmay maktabi uchun ikki xonalik qo'shimcha binosini qurdiradi. Qisqa muddat ichida bu maktabning dovrug'i ortib ketadi. 2-sinfni bitirgan bolalar o'qishni Munavvarqori hovlisida davom ettiradilar. Keyinchalik esa maktabda 5 va 6-sinflar ham ochila boshlaydi.

Munavvarqori farzandlarining taqdiri uchun otalar zimmasida katta mas'uliyat borligi, O'qituvchilar esa o'quvchilarga ortiqcha ta'ziq o'tkazmasdan erkin ta'lim berishi, ta'lim jarayoni dunyoviy bilimlar bilan chamabarchas amalga oshirilishi kabi g'oyalarni ilgari suradi. [3;145].

Yana bir ma'rifatparvar jadidchi bo'lmish Mahmudxo'ja Behbudiy o'z g'oyalarini bayon qilar ekan, -"Ulamo yoki ziyoli taraqqiyparvarlarimiz, boy va avom xalqimiz birlashib din, millat vatanning rivoji uchun xizmat etsak arziydi" deya bejiz ta'kidlamagan.

Ta'lim va tarbiya yo'lidagi islohotlariga nazar tashlar ekanmiz millat farzandlarini o'qitish va ilmi qilish maqsadida «usuli jadid» maktablariga asos solidi hamda bu maktablar uchun bir qancha darsliklar yozadi.

Mahmudxo'ja Behbudiyning «usuli jadid» maktabidagi o'qitish ishlari quyidagi tartibda olib borilar edi: Maktab ikki bosqichdan iborat bo'lib,

Birinchi bosqich - ibtidoiy qism, deb nomlangan. Buning tahsil muddati to'rt yil bo'lib bu yillar davomida umumiy had savod o'rgatilar, bolalarning bilim salohiyatiga qarab keying bosqichga tavsiya berilar yoki tirikchilik uchun ishlashga yo'llanma berilardi.

Maktabning ikkinchi bosqichi - rushadiya bo'lib, bu bosqichni tamomlaganlar esa davlat boshqaruvi ishlariga jalb qilingan.

Behbudiy axloq va tarbiyaning asosi - maktab, barcha ilmning boshi va ibtidosi maktab, saodatning, fozil insonning ma'naviy chashmasi - maktab degan aqidaga amal qilgan. [4;170].

Abdulla Avloniy esa butun faoliyati davomida u o'z xalqiga xizmat qiladigan komil insonni yetishtirish, uning ma'naviyatini shakllantirishga alohida e'tibor berdi. Hamda «Usuli jadid maktablari uchun to'rt qismdan iborat «Adabiyot yoxud milliy she'rlar», «Birinchi muallim», «Turkiy guliston yoxud axloq», «Ikkinchi muallim»,

«Maktab gulistoni» kabi darslik va o‘qish kitoblari yaratdi. Bu asarlarida hamda publisistik maqolalarida dunyo xalqlari madaniyatini, ilm-fanni, maktab va maorifni ulug‘lab, o‘z xalqini ilmli, madaniyatli bo‘lishga chaqirdi.

Abdulla Avloniy pedagog sifatida bola tarbiyasining roli haqida fikr yuritib «Agar bir kishi yoshligida nafs buzilib, tarbiyasiz, axloqsiz bo‘lib o‘sdimi, allohu akbar, bunday kishilardan yaxshilik kutmoq yerdan turub yulduzlarga qo‘l uzatmak kabitur», — deydi. Uning fikricha, bolalarda axloqiy xislatlarning tarkib topishida ijtimoiy muhit, oilaviy sharoit va bolaning atrofidagi kishilar g‘oyat katta ahamiyatga ega.

Jadid maktablarining birinchi sinf o‘quvchilaridan boshlab 4-sinf o‘quvchilariga qadar «Birinchi muallim» keyinchalik esa «Ikkinchi muallim» darsligi bilan tanishtirilar edi. «Birinchi muallim» asari tarkibida aks etgan o‘quvchilar uchun alifbo, kichik-kichik hikoyalar, voqealar, rivoyatlar, o‘quvchilar qiziqishini uyg‘otib, tezda savod chiqarishga sabab bo‘lar edi.

Xulosa o‘rnida shuni aytadigan bo‘lsak ma‘rifat yo‘lida maktablar ochgan, asarlar yaratgan, xalq ma‘rifati va o‘zligi uchun bel bog‘lab tinmasdan, ortga qaytmasdan kurashgan jadidchilarni haqiqiy xalq qahramonlari desak adashmagan bo‘lamiz. Zero ular yaratgan ta‘lim islohoti uchun hizmat qilgan asarlar, darsliklar soda va aniqligi asosida shiddat bilan insonlar insonlar ko‘nglidan va ongidan joy olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mavlonova R., O. To‘rayeva. Pedagogika. T: "O‘qituvchi", 2021.
2. Mardonov Sh., Zokirova U. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – T.: "ISHONCHLI HAMKOR", 2021.
3. Hashimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – T.: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.
4. R. Mavlonova, N. Voxidova, N. Raxmonqulova. Pedagogika nazariyasi va tarixi -T., 2010.
5. w.w.w.pedagog.uz

O‘QUVCHILARNI MANTIQUIY VA NOSTANDART FIKRLASHGA O‘RGATISH USULLARI

Abdisalom Nabiye

Qarshi davlat universiteti

Pedagogika fanlari nomzodi

Anotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarning mantiqiy va nostandart fikrlash qobiliyatini oshirish yo‘llari ustida atroflicha to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: nostandart, mantiqiy, fikrlash, aqliy harakat, ijodkorlik, analiz, sintez, taqqoslash, analogiya, umumlashtirish, abstraksiyalash, konkretlashtirish.

Аннотация: В данной статье основное внимание уделяется способам улучшения способности учащихся мыслить логически и нестандартно.

Ключевые слова: нестандартное, логическое, мышление, мысли-тельная деятельность, творчество, анализ, синтез, сравнение, аналогия, обобщение, абстракция, конкретизация.

Abstract: This article focuses on ways to improve students' ability to think logically and outside the box.

Key words: non-standard, logical, thinking, mental activity, creativity, analysis, synthesis, comparison, analogy, generalization, abstraction, concretization.

Har bir davr avlodining maktabga nisbatan o'ziga xos talablari bor. Qadimgi Rimliklar maqolida shunday deyilgan: "Biz maktab uchun emas, balki hayot uchun o'rganamiz". Ushbu maqolning ma'nosi bugungi kunda ham juda dolzarbdir. Zamonaviy jamiyat, ta'lim tizimiga doimo o'zgarib turadigan sharoitlarda hayotga hamda, uzluksiz ta'limga tayyor, butun umri davomida o'rganishga qodir insonni tarbiyalash talabni qo'yimoqda.

Boshlang'ich sinflarda mantiqiy masalalar bolalarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning foydali vositasi bo'lib odatda o'z ichiga ayrim bilimlarni oladi. Bu bilimlarni qidirish masala yechuvchidan analiz va sintezga murojaat qilish faktlarni taqqoslash, umumlashtirish va hokozolarni talab qiladi. Bilishning bu usullarini o'rgatish matematika o'qitishning muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Masalalarni yechishda predmetga bo'lgan qiziqish rivojlanadi, umuman mustaqillik, erkinlik, talabchanlik, mehnatsevarlik, maqsadga intilishlik rivojlanadi. Masala ustida ishlash uning mazmunini o'zlashtirishdan boshlanadi. Masala mazmunini yaxshi tushunish uchun o'quvchilarni har biriga uning matnini eshittiribgina qolmay, balki uni mustaqil o'qib chiqishlari ham kerak.

Agar masala sharti bosh qotiradigan bo'lsa o'quvchilarga masala mazmunini mustaqil o'ylab ko'rishlari uchun ozroq vaqt berish maqsadiga muvofiqdir. Bu esa o'quvchilarni fikrlashlarini o'stirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Boshlang'ich sinflar matematika kursiga mantiqiy masalalarning kiritilishini, bir tomondan, bu masalalarni yechish o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga ijobiy ta'sir o'tkazib, ulardan o'z fikrini mantiqiy izchillik asosida ifodalash ko'nikmalarini tarkib toptirishi bilan izohlansa, ikkinchi tomondan, bu masalalarni yechishda hisoblashlarni bajarish umuman kerak bo'lmasligi yoki yordamchi rol o'ynab, faqat arifmetikaga doir ma'lumotlar bilan chegaralanishi orqali izohlanadi. Kombinatorik masalalarni yechish ham mantiqiy masalalar kabi o'quvchilarning matematik rivojlanishiga ijobiy ta'sir o'tkazadi. Mantiqiy, kombinatorik va nostandard masalalarda keltirilgan holatlar, vaziyatlarni tahlil etish asosida o'quvchilar zaruriy axborotni izlash va ajratish ko'nikmalarini egallaydilar, sabab-oqibat bog'lanishlarini o'rnatadilar, mulohaza qilishning mantiqiy zanjirini qurib, aniq shartlarga tayangan holda

masalaning eng qulay samarali yechish usullarini tanlash va yechish kabi o'quv faoliyatining kompetensiyasi shakllantiriladi va rivojlantiriladi.

Har bir o'qituvchi o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan maxsus topshiriqlardan foydalanishi va muammolarni turli xil usullardan foydalanib yechishni o'rgatishi lozim. Shundagina ko'zlangan maqsadga erisha olishimiz mumkin. Bu haqda uslubiy-metodik adabiyotlarda, o'quv dasturlariga tushuntirish xatlarida ko'p bora aytilgan. Biroq, o'qituvchilarimiz har doim ham buni qanday qilishni bilishmaydilar. Ko'pincha bu mantiqiy fikrlashning rivojlanishi asosan o'z-o'zidan paydo bo'ladi va tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilari ham mantiqiy fikrlashning dastlabki usullarini (tahlil qilish, taqqoslash, sintez, mavhumlashtirish va h.) o'zlashtirishsa, samara-dorlik yanada yuqori bo'ladi.

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, bugungi kunda maktab o'quvchilarining mantiqiy madaniyati darajasini qoniqarli deb bo'lmaydi va buning sababi o'quv jarayonining dastlabki bosqichlarida o'quvchilarni maqsadga muvofiq mantiqiy rivojlantirish bo'yicha ishlarning yetishmasligida deb bilishadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar va boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun mo'ljallangan zamonaviy darsliklarning aksariyati turli xil vazifalar majmuini o'z ichiga oladi, ular aqliy faoliyatning tahlil, sintez, o'xshashlik, umumlashtirish, tasniflash, fikrlashning moslashuvchanligi va o'zgaruvchanligi kabi usullar haqidagi topshiriq va muammolar bilan ishlashni yanada ko'proq darajada qamrab olishini talab qiladi. Boshqacha qilib aytganda, mantiqiy fikrlashning rivojlanishi yuqori darajada o'z-o'zidan paydo bo'ladi, bevosita yuqoridagi bilish usullaridan foydalanish natijasida.

Men o'z amaliyotimda zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan, o'quv jarayonini tashkil qilishning turli shakllaridan, rivojlanish vazifalari tizimidan foydalanaman. Ushbu vazifalar rivojlanish xususiyatiga ega bo'lishi kerak (ba'zi aqliy texnikalarni o'rgatish), ular o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish kerak.

Ta'lim muammolarini hal qilish jarayonida bolalar ahamiyatsiz tafsilotlardan chalg'itish qobiliyatini rivojlantiradilar. Ushbu aksiya kichik maktab o'quvchilariga muhimligini ta'kidlashdan kam bo'lmagan qiyinchiliklar bilan beriladi. Kichik maktab o'quvchilari, maktabda o'qish natijasida, vazifalarni muntazam ravishda bajarish zarur bo'lganda, o'zlarining fikrlarini boshqarishni, kerak bo'lganda o'ylashni o'rganadilar. Birinchidan, aqliy operatsiyalarni takomillashtirishga qaratilgan bolalar uchun mavjud bo'lgan mantiqiy mashqlar joriy etiladi.

Kamol, Jamol va Olim turli xil xorijiy tillarni o'rganadilar: xitoy, yapon, arab tillarini. Ularning har biri qaysi tilni o'rganishini so'rashganda, quyidagicha javob berildi: "Kamol xitoy tilini o'rganmoqda, Jamol xitoy tilini o'rganmaydi, Olim esa arab tilini o'rganmaydi. Ularning har biri qaysi tilni o'rganadi?" Ushbu masalada faqat bitta fikr to'g'ri ekanligi ma'lum bo'ladi. Boshqalari esa fikrlab to'g'ri javobni

topishga qaratilganligini ko‘rishimiz mumkin.

Bunday mantiqiy mashqlarni bajarish jarayonida o‘quvchilar amalda turli xil obyektlarni, shu jumladan matematik narsalarni taqqoslashni o‘rganishadi, mavjud bo‘lgan narsalar to‘g‘risida to‘g‘ri fikrlarni tuzishadi va hayotiy tajribalarida sodda dalillarni amalga oshiradilar.

Mantiqiy topshiriqlarni o‘quv predmetlariga kiritishda avvalo ular ustida mutaxassislar juda qattiq o‘ylab ish ko‘rishlari lozim. Chunki mantiqiy topshiriqlar o‘quvchilarning yosh xususiyati va boshqa o‘qitilayotgan fanlari bilan intgratsiani amalga oshirgan bo‘lishi ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Mantiqiy mashqlar asta-sekin qiyinlashmoqda. Adabiyotlarda nostandart vazifalar orqali fikrlashni rivojlantiradigan mantiqiy muammolardan keng foydalanilgan. Bunday vazifalar juda ko‘p, ayniqsa, so‘nggi yillarda bunday ixtisoslashtirilgan adabiyotlar juda ko‘p nashr etildi.

Xulosa qilib aytganda mantiqiy, nostandart masalalardan zamonaviy ta’lim jarayonida keng miqyosda foydalanishimiz mumkin bo‘lgan hamda o‘quvchilarning fikrlashi, tafakkurini, tezkorligini oshiruvchi samarali usulidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped. fanl. dokt. diss. ... - Toshkent, 2003. -276 b.
2. Yo‘ldoshev J.T. Masalalar yechish bo‘yicha praktikum (Masalalar orqali divergent tafakkurni rivojlantirish usullari). O‘quv qo‘llanma. Qarshi davlat universiteti, “Fan va ta’lim” nashriyoti. 2021.-116 b.
3. Mamadjonova M.K. Mantiqiy, kombinatorik va nostandart masalalar(o‘quv qo‘llanma). “Innovatsiya-Ziyo” nashriyoti.Toshkent.2020.-100 b.
4. Mirzaaxmedov M.A. Matematikadan masalalar to‘plami. 4-sinf. “Nurafshon business” nashriyoti, Toshkent-2019.-264 bet.

II-SHO'BA:
MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING
ZAMONAVIY ASOSLARI

ВЛИЯНИЕ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА
УСПЕВАЕМОСТЬ ДЕТЕЙ

Муева Ангелина Викторовна,
заведующая кафедрой психологии
ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный университет
имени Б.Б. Городовикова», Россия,
Очирова Аниита Вениаминовна,
Магистр 2 курса направления подготовки
«Психолого-педагогическое образование»,
профиль «Педагог-психолог»,
ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный университет
имени Б.Б. Городовикова», Россия.

Аннотация. Влияние отношений между родителями и детьми в семье на успеваемость детей является важным фактором. Дошкольный возраст - это период развития и социализации ребенка, и ребенок формирует свои модели поведения и взаимоотношений в обществе и семье на основе существующих моделей семейных отношений своих родителей.

Ключевые слова: тревога, детско-родительские отношения.

Annotation. The influence of the relationship between parents and children in the family on the academic performance of children is an important factor. Preschool age is a period of development and socialization of a child, and a child forms his own patterns of behavior and relationships in society and family based on existing models of family relations of his parents.

Keywords: anxiety, child-parent relations.

Проблема детско-родительских отношений на сегодняшний день является одной из ведущих проблем дошкольной педагогики. Дошкольный возраст - это период развития ребенка и его социализации в обществе. Как правило, дети формируют свои модели поведения и взаимоотношений в обществе и семье на основе существующих моделей семейных отношений своих родителей.

Для изучения отношений между родителями и детьми в семье необходимо определить:

1. Уровень знаний и представлений родителей о задачах, содержании и методах воспитания детей.
2. Удовлетворенность ребенка своим положением в семье.
3. Родительское отношение к ребенку.

Методология исследования состояла из двух групп методов. Первая группа методов направлена на изучение положения ребенка в семье. При работе с детьми мы использовали следующие методы:

- * тест по рисованию "Кинетический рисунок семьи" (Р. Бернс и С. Кауман);

- * Техника "Неполных предложений".

Вторая группа методов направлена на выявление знаний родителей о ребенке и изучение отношений родитель-потомок. При работе с родителями мы использовали следующие методы: -анкетирование; -тестирование: "Родительское отношение к детям" (А.Я. Варга, В.В. Столин).

Исследование проводилось на базе БУ ДО РК «Центр психолого-педагогической, медицинской и социальной помощи». Было опрошено 30 детей старшего дошкольного возраста и их семей. Мы начали нашу работу с опроса детей. Для этого мы использовали тест Р. Бернса и С. Коумана "Кинетический рисунок семьи". Целью данного исследования было изучение межличностных отношений в семье "глазами ребенка"; -выявить отношения в семье, которые вызывают беспокойство у ребенка. Методика исследования: Ребенку предлагается лист бумаги, карандаши. Ставится условие: необходимо нарисовать собственную семью, чтобы ее члены были чем-то заняты. Формирующими признаками считаются качество изображения: тщательность прорисовки или небрежность при прорисовке отдельных членов семьи, красочность изображения, расположение объектов на листе, штриховка, размер.

Содержательными характеристиками рисунка являются: изображение активности членов семьи, их взаимного расположения по отношению друг к другу и к ребенку, наличие или отсутствие членов семьи и самого ребенка, а также соотношение людей и вещей на рисунке.

Анализ результатов розыгрышей проводился по следующим показателям: наличие у детей тревоги по поводу отношения к ним взрослых, эмоциональное напряжение и дистанция, дискомфорт, наличие враждебности по отношению к взрослым. На основе этих показателей мы определили уровни влияния семейных отношений на ребенка.

К высокому уровню детско-родительских отношений мы относим рисунки, где ребенку комфортно в семье, на рисунке присутствуют все члены семьи, в центре рисунка ребенок в кругу родителей; изображает себя и родителей в элегантной одежде, тщательно прорисовывает каждую линию, на лицах взрослых и ребенка - улыбка, в позах, движениях прослеживается спокойствие. Средний уровень детско-родительских отношений: отсутствие одного из членов семьи, наличие тревожности, ребенок рисует себя грустным, вдали от родителей, наличие враждебности по отношению к взрослым через штриховку

деталей, отсутствие некоторых частей тела (рук, рта). Низкий уровень отношений родитель-ребенок: присутствие одного из родителей с предметом, угрожающим ребенку (ремнем), испуганное выражение лица ребенка, ощущение эмоционального напряжения из-за использования темных цветов в рисунке.

Наличие враждебности по отношению к родителям прослеживается по прорисовке таких деталей, как разведенные в стороны руки, растопыренные пальцы, оскаленные зубы и т.д. Анализ рисунков показал, что из 30 семей только 9 семей (30%) можно отнести к высокому уровню отношений родитель-потомок. К среднему уровню отношений родитель-потомок мы можем отнести 15 семей (50%). К низкому уровню отношений родитель-потомок мы отнесли 6 семей (20%). После того, как дети нарисовали семью, мы предложили серию вопросов, ответы на которые позволили выявить причины тревожности у детей в системе детско-родительских отношений: физические наказания, недостаток общения с родителями, неблагоприятная атмосфера в семье (алкоголизм одного из родителей), общение с ребенком на повышенных тонах. По результатам теста мы можем судить о том, что не во всех семьях царит атмосфера позитивных отношений между родителями и детьми. В основном, они изменчивы.

Список литературы:

1. Апчель В.Я., Цыган В.Н. Стресс и стрессоустойчивость человека. - Санкт-Петербург, 1999. - 86 с.
2. Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы коррекции. - Санкт-Петербург: Питер, 2007. - 256 с.
3. Селье Г. На уровне всего организма. - М., 2002. - 122 с.
4. Большой психологический словарь / под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. - М., 2003. - 672 с.
5. Милюкова Е.В. Связь школьной успеваемости с характером детско-родительских отношений. - Курган: Курганский государственный университет, 2015. - 59 с.
6. Варга А.Я., Столин В.В. Тест-опросник родительского отношения. - М., 2002. - 32 с.
7. Захарова Е.И. Опросник для изучения эмоциональной стороны взаимодействия родителей и детей. - М., 2001. - 24 с.

ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ ИГРЫ - ДРАМАТИЗАЦИИ

Аппаева Я.Б., к.п.н.,

доцент кафедры педагогики

КалмГУ им. Б.Б. Городовикова

Хайтимова Лазиза, выпускница

КалмГУ им. Б.Б. Городовикова

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы формирования нравственных ценностей у детей старшего дошкольного возраста посредством игры -драматизации. Проанализированы основные понятия: «нравственные ценности», «ценности», «игра-драматизация».

Игра - драматизация представляет собой художественную деятельность детей старшего дошкольного возраста. Такие игры отвечают потребностям детей в их фантазиях, в желании играть другие социальные роли, которые им незнакомы.

В экспериментальной части нашей работы нами были обоснованы и выбраны методики для диагностирования нравственной воспитанности воспитанников. результаты констатирующего этапа исследования в двух группах свидетельствуют о том, необходима работа по повышению уровня нравственной воспитанности экспериментальной группе.

Для осуществления целенаправленной работы с детьми старшего дошкольного возраста, целью которой было формирование нравственных ценностей, разработаны сценарии игр - драматизаций.

Ключевые слова: нравственность, нравственные ценности, дети старшего дошкольного возраста, игра-драматизация.

Abstract: The article deals with the formation of moral values in older preschool children through play -dramatization. The basic concepts are analyzed: "moral values", "values", "play-dramatization". The dramatization game is an artistic activity of older preschool children. Such games meet the needs of children in their fantasies, in the desire to play other social roles that are unfamiliar to them. In the experimental part of our work, we justified and selected methods for diagnosing the moral upbringing of pupils. the results of the ascertaining stage of the study in two groups indicate that work is needed to increase the level of moral education of the experimental group. To carry out purposeful work with older preschool children, the purpose of which was the formation of moral values, scenarios of dramatization games were developed.

Keywords: morality, moral values, older preschool children, play-dramatization

Annotatsiya: maqolada dramatizatsiya o'yini orqali katta maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Asosiy tushunchalar tahlil qilindi: "axloqiy qadriyatlar", "qadriyatlar", "dramatizatsiya o'yini". Dramatizatsiya o'yini-bu maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy faoliyati. Bunday o'yinlar bolalarning xayollariga, ular uchun notanish bo'lgan boshqa ijtimoiy rollarni o'ynash istagiga javob beradi. Ishimizning eksperimental qismida biz o'quvchilarning axloqiy tarbiyasini tashxislash usullarini asosladik va tanladik. ikki guruhdagi tadqiqotning aniq bosqichi natijalari eksperimental guruhga axloqiy tarbiya darajasini oshirish bo'yicha ish zarurligini ko'rsatadi. Axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan katta maktabgacha yoshdagi bolalar bilan maqsadli ishlarni amalga oshirish uchun dramatizatsiya o'yinlari ssenariylari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: axloq, axloqiy qadriyatlar, katta maktabgacha yoshdagi bolalar, dramatizatsiya o'yini.

Проблема формирования нравственных ценностей существует с давних времен и в этой сфере проведено достаточно исследований.

Актуальность данной проблемы можно сформулировать в том, что сегодня, общество строится на основе высокой нравственной культуры, члены которого будут отличаться социальной справедливостью, дисциплинированностью и совестью. Данное общество подтверждает необходимость нравственной воспитанности каждого человека. Важное значение в формировании нравственных ценностей имеет личностное отношение к совершаемым поступкам и действиям, к выполнению принятых в социуме нравственных требований. Необходимо, чтобы каждый человек стремился быть нравственным, соблюдал моральные правила и нормы относительно внутреннего осознания и влечения к выполнению.

Возрастные особенности дошкольников подтверждают, что игры-драматизации могут способствовать эмоциональному и нравственному развитию детей, формированию его познавательной активности, креативных способностей и мышления, влияющих на понимание смыслов человеческих отношений и чувств нравственного характера (отзывчивость, сопереживание, сочувствие).

Исследования в области нравственных ценностей отражены в трудах А.Г. Гогоберидзе [1], В.О. Голубков [2], С.А. Козловой[3] и др.

Игры драматизации были изучены в психолого-педагогических исследованиях О. А. Карабонова[4], А.Д. Кошелева[5], Е.О. Смирнова [6] и др.

В связи с тем, что проблема формирования нравственных ценностей у дошкольников является актуальной, нами для более глубокого изучения, была определена **цель исследования:** рассмотреть эффективность игр-драматизаций в формировании нравственных ценностей у старших дошкольников.

Согласно возрастной периодизации Д.Б. Эльконина, формирование ценности происходит в шесть-семь лет, так как в этот период отношение ребенка направлено на предметный мир, мир человека, сферу взаимоотношений. Происходит обобщение разных конкретных содержаний. При этом личность ребенка оценивается достижением в указанных обобщенных формах внешнего содержания, что, со своей стороны, позволяет придать наибольшую значимость данному содержанию. Важно и то, что ценности, формирующиеся в данный период, являются устойчивым индивидуальным образованием, которое на фоне возрастных особенностей, сохраняются в дальнейшем, а также, как и другие базовые основания личности, является универсальными и оказывают влияние на различные сферы личности [7].

Таким образом, одной из важных задач процесса воспитания детей старшего дошкольного возраста является приобщение к нравственным ценностям, которое проявляется во всех сферах их жизнедеятельности и характеризуется положительными качествами и динамичностью. Ценность определяется как отраженные субъектом сферы существования личности, посредством которых происходит выделение своей личности, себя самого. Ценность можно охарактеризовать одновременно и как объективное восприятие личности и как личностное восприятие объектов.

На ранних этапах развития ребенка источником возникновения ценностей являются, прежде всего, те люди, которые его окружают. Первые представления о том, что есть хорошо, а что плохо, чаще всего формируются под влиянием мнения, общения и поведения родителей, поэтому фундамент ценностных ориентаций, как правило, получает начало именно в семье. Дети внимательно следят за поведением и действием своих родителей в различных жизненных ситуациях, относительно возраста анализируют, что они говорят и делают, а также начинают подражать манерам поведения и общения взрослых. Ценности и ценностные установки, нравственные нормы принимаются и формируются детьми дошкольного возраста относительно той группы, в которой он находится на данный период. Каждый возрастной этап погружает ребенка в новую социальную группу, для которой характерна своя деятельность и особые виды ценностей. Именно эти взаимоотношения влияют на формирование личности ребенка.

Формирование нравственных ценностей в процессе воспитания и обучения детей дошкольного возраста реализуется различными формами, средствами и методами. Как известно, одним из ведущих видов деятельности в дошкольном возрасте является игра. С помощью игры ребенок моделирует

действительность, пытаясь воссоздать окружающий мир через собственное видение.

Игры-драматизации представляют собой игры, которые строятся на основе художественных произведений для детей, чаще всего сказок, где дети-актеры воспроизводят образы героев, опираясь на собственные эмоции, понимание текста и характер героев, исполняя в собственной манере, действия исходя от собственного восприятия текста с использованием различных средств, чаще всего кукол. Виды игр-драматизаций: игры-драматизации с пальчиковыми куклами; игры-драматизации с куклами бибабо; игры -импровизации.

Следует отметить, что игры-драматизации формируют у ребенка нравственные представления, ценности, которые содержатся в каждом произведении.

Авторы учебника по дошкольной педагогике С. А. Козлова, Т. А. Куликова считают, что игры-драматизации представляют собой «разыгрывание в лицах литературных произведений (сказки, рассказы, специально написанные инсценировки). Герои литературных произведений становятся действующими лицами, их приключения, события жизни, измененные детской фантазией, – сюжетом игры» [8, с. 202].

Современный исследователь игры О. А. Карабонова считает, что «Игры-драматизации представляют собой намеренное, произвольное воспроизведение определенного сюжета в соответствии с заданным образцом – сценарием игры» [4, с. 34].

А. Д. Кошелева, изучая процесса взаимодействия и семьи и детского сада, обращает на то, что игра-драматизация является одной из форм сюжетно-ролевой игры, которая имеет свои особенности. Особенности игры-драматизации заключается в том, что игра является синтезом восприятия игры и художественного произведения [5].

По мнению Е.О. Смирновой, особенность игр-драматизации заключается в том, что основываются на готовых сюжетах, представленных в художественных произведениях. В играх -драматизациях на основе сюжета совместно с воспитателем планируется игра, определяется последовательность действий. Для того чтобы сыграть роль персонажей в таких играх необходима предварительная работа с детьми. Дети должны прочувствовать эмоции, образ тех героев, которых они сыграть. Игры-драматизации способствуют развитию эмоциональной отзывчивости, проявлению нравственных качеств, развитию речи, обогащению лексики ребёнка [6].

Игра - драматизация представляет собой художественную деятельность детей старшего дошкольного возраста. Такие игры отвечают потребностям

детей в их фантазиях, в желании играть другие социальные роли, которые им незнакомы.

В экспериментальной части нашей работы нами были обоснованы и выбраны методики для диагностирования нравственной воспитанности воспитанников. Эксперимент проводился на базе МДОУ №22 г. Элиста, РК.

В эксперименте участвовали воспитанники старшей группы в количестве 34 человек, по 17 человек в каждой (контрольной и экспериментальной) группе. Методики, которые были использованы в экспериментальной части следующие: комплексная методика исследования нравственной сферы личности дошкольника на основе усвоения базисных этических понятий (МИНСЭП) Н.В. Мельниковой и Р.В. Овчаровой; наблюдение за поведением детей (методика автор - И.А. Калабин).

Анализ результатов исследования по трем методикам в обеих группах, показывает, что высокий уровень нравственной воспитанности из двух групп зафиксирован по когнитивному критерию контрольной группе (9,8 % - КГ, 7,8 %- ЭГ). По эмоциональному критерию в двух группах показывает, что высокий уровень нравственной воспитанности из двух групп зафиксирован в контрольной группе (53 % - КГ, 47,1% - ЭГ). По поведенческому критерию в двух группах показывает, что высокий уровень нравственной воспитанности из двух групп зафиксирован в контрольной группе (41,1 % - КГ, 47,1% - ЭГ).

Таким образом, результаты констатирующего этапа исследования в двух группах свидетельствуют о том, необходима работа по повышению уровня нравственной воспитанности экспериментальной группы.

Для осуществления целенаправленной работы с детьми старшего дошкольного возраста, целью которой было формирование нравственных ценностей, мы разработали сценарии игр - драматизаций.

Работа осуществлялась в четырех направлениях: создание развивающей среды для игр - драматизаций, чтение художественной литературы, игры - драматизации, работа с родителями.

В процессе эксперимента мы разработали игры – драматизации. Работа включала: знакомство с театром как с видом искусства, его организацией, людьми, профессиями в условиях театра. Это осуществлялось посредством видеофильмов, фотографий. Также мы вместе с детьми изучили тексты произведений. Для реализации игр – драматизаций мы изучили выразительные средства передачи образа: движения, жесты, мимика; техника речи и музыкальная ритмопластика; владение голосом и кукловодство. Использовались упражнения и этюды с героями и элементами сюжета конкретной сказки. Также вместе с детьми и их родителями изготовили маски, атрибуты для постановки.

Для игр – драматизаций нами были выбраны следующие сказки: «Три поросенка», «Теремок», «Заюшкина избушка».

Анализ результатов исследования по трем методикам в обеих группах, показывает, что высокий уровень нравственной воспитанности из двух групп зафиксирован по когнитивному критерию в экспериментальной группе (9,8 % - КГ, 15,8 %- ЭГ). По эмоциональному критерию в двух группах показывает, что высокий уровень нравственной воспитанности из двух групп зафиксирован в экспериментальной группе (53 % - КГ, 70,5 % - ЭГ). По поведенческому критерию в двух группах показывает, что высокий уровень нравственной воспитанности из двух групп зафиксирован в экспериментальной группе (41,1 % - КГ, 13,7% - ЭГ).

На контрольном этапе исследования проведенная повторная диагностика подтвердила правильность выбранной гипотезы.

Литература

1. Гогоберидзе А. Г. Ценностные ориентации дошкольников в условиях современной социокультурной среды // Материалы II Международного конгресса «Молодое поколение XXI века: актуальные проблемы социально-психологического здоровья» /Под ред. А. А. Северного, Ю. С. Шевченко. Минск: Ритм, 2003.

2. Голубков, В. О. Ценностные ориентации детей старшего дошкольного возраста как фактор нравственного воспитания / В. О. Голубков, А. В. Кузнецова, М. Ю. Ушков. — Текст: непосредственный // Вопросы дошкольной педагогики. — 2016. — № 3 (6). — С. 14–17. — URL: <https://moluch.ru/th/1/archive/41/1329>

3. Козлова, С. А. Нравственное воспитание детей в современном мире / С.А. Козлова // Дошкольное воспитание. - 2006. - № 9. - С. 25–27

4. Карабанова, О. А. Развитие игровой деятельности детей 2-8 лет: метод.пособие для воспитателей [Текст]/ О. А. Карабанова, Т. Н. Доронова, Е. В. Соловьева. М.: Просвещение, 2015. 64 с, с. 34.

5. Кошелева, А.Д. Эмоциональное развитие дошкольников [Текст]: учебное пособие / А. Д. Кошелева, В.И. Перегуда, О. А. Шаграева, С. А. Козлова. М.: Академия, 2003. 169 с.

6. Смирнова, Е. О. Детская психология [Текст]: учебник для вузов / Е. О. Смирнова. СПб.: Питер, 2009. 304 с.

7. Эльконин Д. Б. Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Эльконин; ред.-сост. Б. Д. Эльконин. 4-е изд., стер. М.: Издательский центр «Академия», 2007. 384 с.

8. Козлова, С. А. Дошкольная педагогика [Текст]: учеб.пособие / С. А. Козлова, Т. А. Куликова. – М.: Издательский центр «Академия», 2011. – 416 с

MEHRIBONLIK UYI TARBIYALANUVCHILARIDA IJOBIY XULQ-ATVORNI SHAKLLANTIRISH – MUHIM IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

*Abdinazarova Nilufar Eshnazarovna
Qarshi davlat universiteti psixologiya
kafedrasi katta o'qituvchisi,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD)*

Annotatsiya: Maqolada mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvorni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik omillari o'rganilgan. Unda muammoning psixologiya fanida o'rganilishi, bu borada olimlar tomonidan amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlari haqida so'z borgan. Muallif tomonidan olib borilgan tadqiqotlar mazkur muammoni o'rganish bugungi kunda ham juda dolzarb ekanligi, yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni hayotga ijtimoiylashuvini to'g'ri tashkil etish zarur ekanligini ta'kidlagan.

Kalit so'zlar: jamiyat, oila, mehribonlik uyi, tarbiyalanuvchi, shaxs, farzand, ota-ona, xulq-atvor, ijtimoiylashuv.

Аннотация: В статье исследуются социально-психологические факторы формирования позитивного поведения у воспитанников Дома милосердия. Упоминается изучение проблемы в области психологии, научные исследования, проводимые учеными в этом отношении. В проведенном автором исследовании подчеркнуто, что изучение данной проблемы весьма актуально и сегодня, и необходимо правильно организовать социализацию детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки.

Ключевые слова: общество, семья, детский дом, воспитанный, личность, ребенок, родитель, поведение, социализация.

Annotation: The article examines the socio-psychological factors in the formation of positive behavior among the pupils of the House of Mercy. The study of the problem in the field of psychology, scientific research conducted by scientists in this regard is mentioned. In the study conducted by the author, it is emphasized that the study of this problem is very relevant today, and it is necessary to properly organize the socialization of orphans and children deprived of parental care.

Key words: society, family, orphanage, educated, personality, child, parent, behavior, socialization

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach barcha sohalarda bo'lgani kabi mehribonlik uylarida tarbiyalanayotgan yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni hayotga ijtimoiylashuvini to'g'ri tashkil etish, ularni oilaga yaqin muhitda tarbiyalash, bilim va ma'naviyatli, vatanparvar insonlar etib voyaga yetkazishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ana shunday muhim masalalarni yechishga

yo'naltirilgan vazifalarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 9 avgustdagi "Yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning yangi tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-5216-sonli Farmonining qabul qilinishi ayni muddaodir. Farmonda yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarning huquq va erkinliklarini ro'yobga chiqarish, ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yanada takomillashtirish, shuningdek, yetim bolalar va ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash masalalari bo'yicha keng jamoatchilik bilan o'tkazilgan muhokama natijalari ijrosini ta'minlash va boshqa shu kabi dolzarb vazifalarni bajarish kun tartibidagi asosiy masalalar sifatida qaralgan.

Jahonning turli mintaqalarida olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mehribonlik uylarining tarbiyalanuvchilari o'z hayot yo'lini tanlashga yetarli darajada tayyor emas. Doimo parvarish qilishga odatlangan tarbiyalanuvchilar, mehribonlik uylarini bitirgach, o'ziga xos tarzda ijtimoiy qiyinchiliklarni bartaraf etishda meyorlashagan ijtimoiy-psixologik xulq-atvor mexanizmlari takomillashuvini talab etadi. Jahonda mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilari xulq-atvori sohasida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar qatorida, shu toifadagi tarbiyalanuvchilarning xulq-atvori shakllanishining ijtimoiy-psixologik mexanizmlari ham ilmiy jihatdan tadqiq etib kelinmoqda. Shu nuqtai nazardan mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida xulq-atvor shakllanishining ijtimoiy-psixologik mexanizmlari chuqur tadqiq etishga dolzarb ilmiy-amaliy masala sifatida yondashilmoqda.

Psixolog Anna Freydning fikricha, ijtimoiy mahrumlik bolalarning jamiyatda belgilangan normalarga amal qilishi o'rtasida mutanosiblikni keltirib chiqaradi. Ijtimoiy mahrumlikning eng yuqori ko'rinishi bolaning erta ota-onasidan ajralganligi fenomenini yuqori turadi. U "Onadan ajralish" asarida quyidagicha yozadi: "to'g'ridan-to'g'ri tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, onalardan mahrum bolalar xulq-atvorida ijobiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, jismoniy, intellektual, ijtimoiy, jismoniy va ruhiy kasalliklar paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Yoshlarda uchraydigan ushbu azob ijtimoiy muhit uchun ancha qimmatli bo'lishi mumkin" [2; 144-b]

I.F.Dementyevaning ta'kidlashicha, bolaning ijtimoiy munosabatlar tizimiga kirishida uchraydigan qiyinchiliklar sabablari turlicha bo'lib, avvalo, ular atrofdagi jamiyat tomonidan qo'yiladigan talablarni yetarli darajada idrok etilishi bilan bog'liq. Ota-onasidan mahrum bo'lganning cheklangan ijtimoiy aloqalari tufayli ularning ijtimoiylashuv jarayoni qiyin kechadi. U mohiyatan bolaning ijtimoiy muhitida qabul qilingan meyorlarga bog'liq bo'lib, unga qo'yiladigan talablarni biroz tartibga soladi va uning shaxsi shakllanishini ta'minlaydi. Mehribonlik uyi o'quvchisi, birinchi navbatda, ushbu turdagi ta'lim muassasasida bolalar va kattalar o'rtasidagi

munosabatlarni mos yozuvlardagi meyorlar sifatida qabul qiladi, bunday meyorlar esa yetim bolalarning jamiyatdagi maxsus pozitsiyasi bo'lib, bu bolalar tomonidan boshqa ijtimoiy normalarni qabul qilishni o'zgartiradi va yetarli ijtimoiy rivojlanish uchun qiyinchiliklar tug'diradi [3; 45-b]

Bizning ilmiy tadqiqot ishimiz yuqoridagilardan biroz farqli ravishda mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor shakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. Shu maqsadda tajriba-sinov ishlarida ota-onasi mavjud bo'lgan 67 nafar sinaluvchilar, SOS-bolalar mahallasida tarbiyalanayotgan 63 nafar sinaluvchilar va mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan 87 nafar sinaluvchilar jalb etildi. Tadqiqotda yoshlarning shaxsga xos ijobiy va salbiy xulq-atvorni aniqlashda Kettellning 16-omilli metodikasidan foydalandik. Aytish joizki R.Kettell tomonidan o'rganilishi mo'ljallangan shaxs omillari muayyan gipotetik psixik tuzilma sifatida subektning xulq-atvorini determinlashtirishi to'g'risidagi tasavvurlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Eksperiment o'tkazish uchun tanlab olingan R.Kettell so'rovnomasi uchta guruh sinaluvchilarida ustida amalga oshirilgan bo'lib, tajribadan oldin hamda tajriba so'ngidagi natijalar tahlili 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Guruhlarda R. Kettell so'rovnomasining tajribadan oldin hamda tajriba so'ngidagi natijalar tahlili

№		n ₁ = 67		n ₂ = 63		n ₃ = 87		t
		TO: $\bar{x}$	TK: $\bar{x}$	TO: $\bar{x}$	TK: $\bar{x}$	TO: $\bar{x}$	TK: $\bar{x}$	
1	Adekvatlik	3,42	4,62	2,42	3,62	2,42	3,62	0,001
2	Yuqori intellekt	3,32	3,64	3,51	3,64	3,21	4,64	0,001
3	“Men”ning kuchi	3,45	4,01	2,45	3,01	3,45	3,51	0,01
4	Qo'zg'aluvchanlik	4,21	4,24	3,21	3,24	4,21	4,24	0,001
5	Dominantalik	3,56	4,01	3,56	3,01	3,42	3,56	0,001
6	Surgensiya	4,56	4,53	4,24	4,36	2,45	2,56	0,05
7	Yuqori “men”ning kuchi	3,51	4,28	3,51	4,28	3,51	4,05	0,001
8	Dadillik	3,28	4,24	3,28	3,29	3,28	3,98	0,001
9	Ko'ngilchanlik	4,11	4,07	2,11	2,07	3,11	3,26	0,01
10	Ishonuvchanlik	3,30	4,32	3,30	3,32	3,30	4,32	0,001
11	Xotirjamlik	3,02	4,44	2,02	3,44	3,12	4,24	0,05
12	Mustaqillik	3,76	4,23	4,23	4,76	4,23	4,76	0,001
13	O'z-o'zini nazorat qilish	2,98	4,11	2,56	3,11	2,87	3,19	0,001
14	Furitstratsiyalashganlik	4,14	2,36	3,14	3,36	3,14	3,02	0,001

Izoh: $p \leq 0,05^*$; $p \leq 0,01^{**}$; $p \leq 0,001^{***}$

Tajriba guruhi sifatida tanlab olingan yagona oilalarga biriktirilgan sinaluvchilar ($n_1 = 67$) hamda mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilaridan iborat ($n_3 = 87$) sinaluvchilarning tajribadan oldingi va tajriba so'ngida qayd etgan o'rtacha arifmetik qiymati quyidagicha: $n_1 = 67$ guruh sinaluvchilarida "Adekvatlik" shkalasi tajribadan oldin o'rtacha arifmetik qiymat $\bar{x} = 3,42$ ga teng bo'lsa, TK $\bar{x} = 4,62$ ga o'sganligini ko'rishimiz mumkin. Yuqori baho sinaluvchilarda hissiy jihatdan iliq, ochiqko'ngil, quvnoq deb ta'riflaydi. A faktori bo'yicha yuqori ball to'plagan sinaluvchilar ijtimoiy jihatdan yaxshiroq moslashgan; "Yuqori intellekt" shkalasi TO $\bar{x} = 3,32$ ga, TK $\bar{x} = 3,64$ ga tengligi aniqlandi. Ushbu omil bo'yicha yuqori ball olgan sinaluvchilarda og'zaki intellektning yaxshi rivojlanish darajasi, umumlashtirish, umumiylikdan o'ziga xos xususiyatlarni ajratish, mantiqiy va matematik operatsiyalarni o'zlashtirish hamda yangi bilimlarni o'zlashtirish qulayligi kabi funksiyalarini aks ettiradi; "Men"ning kuchi shkalasi TO $\bar{x} = 3,45$ ga, TK $\bar{x} = 4,01$ ga tengligi, ularda o'ziga bo'lgan ishonchni va shunga mos ravishda xotirjamlik, barqarorlik, o'quv talablarini muvaffaqiyatli bajarishga eng yaxshi tayyorgarlikni aks ettiradi.

"Qo'zg'aluvchanlik" shkalasi TO $\bar{x} = 4,21$ ga, TK $\bar{x} = 4,24$ ga tengligi, ularda zaif qo'zg'atuvchi stimullarda qo'zg'aluvchanlik yoki haddan tashqari faollikni talab etib, ba'zan takabburlik bilan oshkoro namoyon bo'ladi. "Dominantalik" shkalasi TO $\bar{x} = 3,56$ ga, TK $\bar{x} = 4,01$ ga tengligi tadqiqot natijasida aniqlandi. Ushbu toifadagi sinaluvchilar o'zini tasdiqlashga, o'zini bolalarga ham, kattalarga ham qarshi turishga moyil bo'lgan va yetakchilik hamda hukmronlik istagi bilan ajralib turadi. Ushbu xususiyatning bolalarda namoyon bo'lishi ko'pincha xulq-atvor muammolari, tajovuzning mavjudligi bilan birga keladi; "Xotirjamlik" shkalasi TO $\bar{x} = 3,02$ ga, TK $\bar{x} = 4,44$ ga ekanligi aniqlandi. Ushbu natija ularda vaziyatga qarab tashvish yoki tushkunlikning ko'rsatkichi bo'lishi mumkin. Ushbu omil bo'yicha yuqori bahoga ega bo'lgan sinaluvchilar muvaffaqiyatsizliklarni oldindan bilish hamda xotirjamlikdan osongina xalos bo'lishga moyil bo'ladi. "Mustaqillik" shkalasi TO $\bar{x} = 3,76$ ga, TK $\bar{x} = 4,23$ ga tengligi ularda o'zlari qabul qilgan qarorning ijrosini ta'minlashda o'z imkoniyatlaridan foydalanish xususiyati shakllanganligini dalillaydi; "O'z-o'zini nazorat qilish" shkalasi TO $\bar{x} = 2,98$ ga, TK $\bar{x} = 4,11$ ga tengligi ularda uyushqoqlik, his-tuyg'ulari va xatti-harakatlarini yaxshi boshqarish qobiliyatini ko'rsatadi. Bunday shaxslar o'zlarining energiyasini samarali boshqarishga qodir va hayotlarini qanday qilib yaxshi rejalashtirishni biladilar.

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilaridan iborat sinaluvchilar guruhida ($n_3 = 87$) tajribadan oldin hamda tajribadan keyingi natijalar quyidagi ko'rinishda ekanligi aniqlandi: "Adekvatlik" shkalasi TO o'rtacha arifmetik qiymat $\bar{x} = 2,42$ ga, TK $\bar{x} = 3,62$ ga ($t = 0,001$); "Yuqori intellekt" shkalasi TO o'rtacha arifmetik qiymat $\bar{x} = 3,21$ ga, TK $\bar{x} = 4,64$ ga ($t = 0,001$); "Qo'zg'aluvchanlik" shkalasi TO o'rtacha

arifmetik qiymat $\bar{x} = 4,21$ ga, tajribadan keyin $\bar{x} = 4,24$ ga ($t = 0,01$); “Dadillik” shkalasi TO o‘rtacha arifmetik qiymat $\bar{x} = 3,28$ ga, TK $\bar{x} = 3,98$ ga ($t = 0,001$); “Xotirjamlik” shkalasi TO o‘rtacha arifmetik qiymat $\bar{x} = 3,12$ ga TK $\bar{x} = 4,24$ ga ($t = 0,001$); “Mustaqillik” shkalasi TO O‘rtacha arifmetik qiymat $\bar{x} = 4,23$ ga tajribadan keyin o‘rtacha arifmetik qiymat $\bar{x} = 4,76$ ga ($t = 0,001$); “O‘z-o‘zini nazorat qilish” shkalasi TO o‘rtacha arifmetik qiymat $\bar{x} = 2,87$ ga tajribadan keyin o‘rtacha arifmetik qiymat $\bar{x} = 3,19$ ga ($t = 0,001$) tengligi tadqiqot natijasida aniqlandi.

Shaxsga xos bo‘lgan xulq-atvorni rivojlantirish hamda xulqida og‘ishi mavjud bo‘lgan tarbiyalanuvchilarning xulq-atvorini meyorlashtirish yuzasidan olib borilgan tajriba-sinov mashg‘ulotlari, o‘tkazilgan psixologik treninglarning natijalari, ularning miqdor va sifat jihatidan tahlili tadqiqot maqsadini to‘la amalga oshganligi hamda mexanizmlari ro‘yobga chiqqanligidan dalolat beradi. Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilaridan iborat sinaluvchilarda xulq-atvorini shakllantirish ijtimoiy-psixologik mexanizmlariga taalluqli farazlar eksperimental izlanishlarimizda to‘liq tasdiqlandi.

Tajriba va nazorat guruhlariga jamlangan sinaluvchilarning xulq-atvori shakllanishi ularning ijtimoiy muhitga ijobiy moslashuviga sabab bo‘lishi tadbiriq etilgan metodikalar yordamida yaqqol namoyon bo‘ldi. Tadqiqot oldiga qo‘yilgan vazifalar bosqichma-bosqich, iyerarxik prinsipga asoslangan holda amalga oshirildi, qo‘llanilgan metodikalarning samradorlik darajasi matematik statistika formulalaridan foydalanilgan hisob-kitoblarda adekvat aniqlandi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 9 avgustdagi “Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning yangi tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-5216-sonli Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/5569689>.

2. Дементьева И.Ф. Социальная адаптация детей-сирот. Современные проблемы и перспективы в условиях рынка. //Социальные проблемы сиротства. – М.: 1992. 238с.

3. Фрейд А. Разлука с матерью //Лишенные родительского попечительства: Хрестоматия / Под ред. В.С. Мухиной. – М.: Просвещение, 1991. 345 с.

ELEKTRON AXBOROT TA’LIM RESURSLARI ASOSIDA MAKTABGACHA TA’LIM TARBUYALANUVCHILARIDA ELEMENTAR MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISH METODLARINI TAKOMILLASHTIRISH.

Achilov O‘tkir Isomitdinovich
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Annotatsiya: Maqolada Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarida elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish uchun turli yosh guruhidagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish ta'limining asosiy didaktik tamoyillari, bolalarda miqdoriy tasavvurlarni rivojlantirish, ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarda predmetlar miqdorini idrok qilish, esda olib qolish va taqqoslashning o'ziga xos xususiyatlari, sanash faoliyatining rivojlanish bosqichlari, vaqtni idrok qilish, bolalarni har xil metod va vositalari orqali element matematik bilimlarini berish haqida ta'lim tarbiya jarayonida foydalaniladigan yangi pedagogik texnologiyalar, didaktik o'yinlar ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Miqdoriy munosabatlar, son-sanoq, kattalik, geometrik shakllar, vaqt, fazoviy munosabatlar, qisqa hikoya, tushuntirish, ko'rsatish, muammoli vaziyat, rag'batlantirish, amaliy ish, o'yin.

Аннотация: В статье рассмотрены основные дидактические принципы формирования математического воображения у детей разных возрастных групп для формирования элементарного математического воображения у дошкольников, развития количественного воображения у детей, особенности восприятия, запоминания и сравнения. Показаны количество предметов у детей младшего и дошкольного возраста, новые педагогические технологии, дидактические игры, используемые в образовательном процессе, об этапах развития счетной деятельности, восприятия времени, предоставления детям элементарных математических знаний с помощью различных методов и средств.

Ключевые слова: Количественные отношения, число, размер, геометрические фигуры, время, пространственные отношения, рассказ, объяснение, демонстрация, проблемная ситуация, стимулирование, практическая работа, игра.

Abstract: In the article, the main didactic principles of the formation of mathematical imaginations in children of different age groups for the formation of elementary mathematical imaginations in preschoolers, the development of quantitative imaginations in children, the specific features of perceiving, remembering and comparing the quantity of objects in primary and preschool children, new pedagogical technologies, didactic games used in the educational process about the stages of development of counting activity, time perception, providing children with elementary mathematical knowledge through various methods and tools are shown.

Key words: Quantitative relations, number, size, geometric shapes, time, spatial relations, short story, explanation, demonstration, problem situation, stimulation, practical work, game.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning asosiy vazifalari bolalarni jismoniy, aqliy va ma'naviy jihatdan rivojlantirish. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarga ta'lim berish jarayonini takomillashtirishda bo'lajak pedagoglarning ilmiy va uslubiy ta'minlanganligi, ularning kasbiy tayyorgarligi asosiy masalalardan sanaladi. Ayniqsa, bolalarda matematik tasavvur va bilimlarni rivojlantirish ularning intellektual jihatdan yetuk insonlar bo'lib ulg'ayishida o'ziga xos o'ringa ega. Maktabgacha ta'limiy o'nalishi talabalari uchun "Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish nazariyasi va metodikasi" fanining asosiy maqsadi bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkiloti xodimlari – tarbiyachilarni maktabgacha yoshdagi bolalargda ilk elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish va rivojlantirishning ilmiy hamda metodik asoslari bilan tanishtirishdan iborat[1]. Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish asosan besh bosqichga bo'lib o'rgatiladi. Miqdoriy munosabatlar, Son-sanoq hamda kattaliklar, Geometrik shakllar, Vaqt hamda fazoda mo'ljal olish bo'limlari o'rgatiladi. Bo'limlarni bo'lib har bir yosh guruhi uchun davlat dasturida belgilab berilgan qonunga asosan bilim berib boriladi.

Elementar matematik bilimlar bolalarga, ular nimani bilib olganliklari va nimaning uddasidan chiqa olishlarini hisobga olgan holda, aniq tizim va ketma-ketlikda beriladi. Bolalarning matematik tushunchalarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishi, ularning idrokini, ya'ni sensor tuyg'ularini o'stirish bilan bevosita bog'liqdir[2].

Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarda miqdor va son, buyumlarning kattaligi va shakli, geometrik figuralar haqidagi tushunchalarni shakllantirish uchun bir xil harakat usullarini har xil vaziyatlarda va turli ko'rgazmali materiallar hamda elektron axborot ta'lim resurslari (EATR) hamda multimadiyali o'yin faoliyatlarini olib borgan holda bolalar o'zlashtirishlariga imkon beradi.

Ilk elementar matematik tushunchalarning qanchalik aniq va mustahkam bo'lishi bolalar tafakkurining, ulardagi analiz va sintez, mantiqiy fikrlash, xulosa chiqarish jarayonlarining kuchli bo'lishini ta'minlaydi[4]. Elektron axborot ta'lim resurslari(EATR) hamda multimediyali vositalar bilan elementar matematikani o'qitish metodikasi natijasida bolalar tafakkutida quyidagi tushunchalar shakllantiriladi:

- miqdoriy munosabatlar (kattalik) haqida tasavvurlar hosil qilinadi;
- son va sanoq haqida bilimlar berilib, birinchi va ikkinchi o'nlik ichida miqdoriy munosabatlar haqida tushunchalar hosil qilinadi.
- geometrik shakllar va predmetlarning shakli haqidagi tasavvurlar shakllantiriladi;

-fazoviy munosabatlarni tushunish va fazoda mo'ljallash ko'nikmasi hosil qilinadi;

-vaqt haqida tasavvurlar shakllantiriladi;

Elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish yuzasidan olib boriladigan ishning asosiy shakli ta'limiy o'yinli faoliyatdir. Dastur vazifalarining ko'pchilik qismi ta'limiy o'yinli faoliyatlarda EATRi hamda multimadiya vositalaridan foydalangan holatda ta'limni tashkil etilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. EATRi hamda multimadiya vositalar yordamida maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi bolalarda ma'lum izchillikda tasavvurlar shakllantiriladi, zarur malaka va ko'nikmalar hosil qilinadi. Ta'limiy o'yinli faoliyatlarda va kundalik hayotda didaktik o'yinlar, o'yin-mashqlar faoliyatida EATRi hamda multimadiya vositalardan keng foydlangan holda ta'limni tashkil qilish maqsadga muvofiqdir [3].

EATRi hamda multimadiya vositalardan ta'limiy o'yinli faoliyatlardan tashqari vaqtlarda o'yinlar tashkil qilib, bolalarning elementar matematik tasavvurlari mustahkamlanadi, chuqurlashtiriladi va kengaytiriladi. EATRi hamda multimadiya vositalardan foydalanib ta'limiy o'yinli faoliyatlarda bolalar bilimlarini kengaytirishga yo'naltirilgan, ishtirok etishga mo'ljallangan quyidagi interfaol metodlar takomillashtirilib foydalaniladi:

Qisqa hikoya, tushuntirish, ko'rsatish, kichik guruhlarda ishlash (guruhiy ish), juftlikda ishlash, galereyaga sayr, muammoli vaziyat, savol-javob, rag'batlantirish, amaliy ish, ijodkorlik, bilimlarni mustahkamlash uchun o'yin, masala tuzish hamda yechimni topish kabi metodlarni takomillashtirib foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Qochib ketgan sonlar o'yini.

O'yinning mazmuni: Tarbiyachi doskaga katagida tushirib qoldirilgan sonlarni qo'yish uchun tayyor jadvallarni navbat bilan qo'yadi. Jadvallarda sonlar 1 dan 20 gacha bo'ladi. Bolalar sanoq tartibiga muvofiq kerakli sonni qo'yishi kerak. Tarbiyachi: Bolajonlar, bu yerda har bir son o'zining uychasida yashaydi. E'tibor bergan bo'lsangiz ba'zi bir uychalar bo'sh. Ulardagi sonlar qochib ketgan. Bular qaysi sonlar? O'ylab ko'ring va qochib ketgan sonlarni o'z uylariga qaytaring. Bolalar sonlarni topib to'g'ri tartibda qo'yib chiqadilar. Bolalar bilimini mustahkamlash uchun o'yin.

“Teskari sanoq”

Bolalar doira bo'lib turadilar. Ular navbatma-navbat sonlarni teskari aytishlari kerak. Birinchi o'yinchi, masalan, 5 raqamini aytganda, ikkinchi 4, uchinchi 3 va boshqa bolalar shu tariqa davom etadi. Bu o'yinda barcha bolalar ishtirok etadilar. Bolalar tarbiyachi bilan birgalikda bir vaqtning o'zida oddiy yo'l bilan 5 dan 1 gacha sanashni o'rganib oladilar.

Xulosa qilib aytganda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish uchun bolalarda yuqorida keltirilgan o'yinlar kabi ta'limiy o'yinlarni EATRi hamda

multimadiya vositalar orqali, hamda har xil metodlar, ta'limiy o'yinlar, interfaol ta'lim usullardan foydalanish va bolalarni o'yinlar orqali ta'lim tarbiya jarayoniga qiziqtirish mumkinligini amaliyotda taqdim etilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. F.R.Qodirova -Xalqaro pedagogika Akademiyasining akademigi, professor, p.f.d.,Sh.Q-Toshpulatova - dotsent, N.M.Kayumova - dotsent, M.N.A'zamova "Maktabgacha pedagogika" Tafakkur nashriyoti, 2019. - 688 b.

2. Achilov O'.I, Hasanova Ch.U. "Mutual cooperation of parents with educators of preschool Education organization".Proceedings of international conference on scientific research in natural and social sciences hosted online from toronto, Canada. Date: 5th december, 2023issn: 2835-5326 www.econferenceseries.com.

3. Achilov O'.I, Donayeva M.B. "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarida miqdoriy munosabatlarni o'rgatishda elektron axborot ta'lim resurslaridan foydalanishning afzalliklari". "Yangi o'zbekiston taraqqiyot strategiyasi: maktabgacha ta'lim tizimining innovatsion rivojlanish istiqbollari" Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari Buxoro-2023-yil, 17-noyabr

4. Achilov O'.I. "Pedagogik ta'lim jarayonlarida multimediyali elektron axborot ta'lim resurslaridan foydalanish metodikasining o'rni". «Tasviriy san'at ta'limi uzviyligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari: muammolar va yechimlar» Mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman 20-noyabr Qarshi -2023

5. Achilov O'.I. A Systematic Approach to the creation of e-textbooks for full-time and distance learning of students of pedagogical institutes // Middle european scientific bulletin ISSN 2694-9970. volume 20 jan 2022

6. Achilov O'.I. Pedagogik instituti talabalari uchun elektron darslik mazmunini tanlash va tuzishning didaktik prinsiplari // Journal of Advanced Research and Stability Volume: 02 Issue: 01 | 2022 ISSN: 2181-2608.

7. Achilov O'.I. Processes of Organizing the Creation of Electronic Textbooks for Students of the Pedagogical Institute // American journal of social and humanitarian researchissn: ISSN 2690-9626 (online), Published by "Global Research Network LLC" under Volume: 3 Issue: 1 in January-2022

8. Achilov O'.I. Pedagogika institutlari talabalari uchun elektron axborot ta'lim resurslarini yaratishning didaktik tamoyillari // Mug'allim hœm uzliksiz bilimlendiri Ilimiy-metodikalıq jurnal № 1/1 2022 jyl ISSN 2181-7138

9. Achilov O'.I. Oliy ta'lim muassasalarida pedagoglar talabalarning o'quv jarayonida elektron axborot ta'lim resurslaridan foydalanib baholashning funkcionallik didaktik tamoyili // Ta'lim, fan va innovatsiya ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal. ISSN 2181-8274 2-son 2023-yil.

10. Achilov O'. Elektron axborot ta'lim resurslari mazmunini tanlash ularni yaratishda foydalaniladigan didaktik tamoyillar tavsifi// O'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 2023, [1/4/1] issn 2181-7324

MODERN FOUNDATION OF PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM DEVELOPMENT

Jo'rayeva Mohira Yunus qizi

Teacher of Karshi State University

Bakhromova Maftuna Bakhrom qizi

Senior student of Karshi State University

Annotation: In this article, the development of current preschool education system in modern foundations and its impact on future learning are analyzed. Moreover, this research will consider the main issue which is the lack of qualified teachers and Inadequate funding.

Keywords: Teacher, family, technology, lack of qualified teachers, communication, theory and practice, inadequate funding, interact, preschool.

Introduction. The shift towards modern foundations in preschool education systems reflects a commitment to ensuring that every child has access to quality early childhood education that sets the stage for lifelong learning and success. In fact, a child's primary education plays a very important role, because the main foundation is laid during that period.

And at the same time eliminating the mistakes made during this period, which include the lack of qualified specialists and financial problems and this eliminate may benefit individual children but also contributes to build a more equitable society by laying a strong foundation for future academic achievement and overall well-being. What do we mean by the modern foundations of **preschool** education system development? And let's think about the direct relationship between **teacher, family** and **technology**.

Besides, **lack of qualified teachers:** One major problem in the development of preschool education systems is the shortage of qualified and trained teachers. Without well-trained educators, children may not receive the necessary support and guidance to develop their skills and abilities. In addition, "pay attention to the child's **communication**. Communication is a big problem. Communication requires the ability to hear and listen, to communicate with peers and adults, to express one's thoughts, to understand speech. But full communication is impossible without the communicative skills that need to be developed in the role-playing process from childhood." [1]

And also, children of kindergarten age are very curious, they have a high tendency to learn new things. therefore, it is appropriate to give them not only

theoretical and practical lessons, but interesting interactive games and colorful activities can quickly attract them. And this point is definitely dependent on the teaching skills of the teacher. "The gap between **theory and practice** might be explained as a gap between the perspectives of research provided in relation to the goals of the vocational education for teachers. In a study on the "theory-practice divide" in teacher education, the results show that what the research teacher educators' find relevant to introduce for teacher students is rather determined by their own research interests than the students' needs."[2]

In fact, the teacher is the person who gives children the most basic knowledge, that is, she lays the basic foundation, so she should not lay it wrongly, because the future of the country will either develop or fail depending on it. Therefore, every teacher must develop step by step. And another problem is **Inadequate funding**: Many preschools struggle with limited resources and funding, which can impact the quality of education they provide. Insufficient funds can lead to overcrowded classrooms, lack of materials and resources, and inadequate facilities. "Working to improve the quality indicators of a preschool organization, one should safely apply developing technologies in an innovative mode, where interactive forms and teaching methods will be used (translated from English " **interact** " -interact, influence each other)"[3]

In addition, there is a problem that is not visible from the outside, but causes bad situations. It is **Family engagement**: Recognizing the important role of families in children's development, modern preschool education systems promote strong partnerships between educators and families to support children's learning and well-being. "They invest in their children by creating a nurturing and stimulating home environment. This involves structural factors such as books and toys, routines to promote sleep, physical activity and healthy eating, and the safety of the home environment, as well as process factors, such as the amount of time the parents spend interacting with the child and the quality of these interactions, i.e. parental behaviors. There is a large gap between advantaged and disadvantaged families in how parents invest in their children's home environment."[4]

Methods: Currently, many methods are being introduced by researchers, and let's focus on the most important:

"Use such methods as: dynamic pauses, outdoor and sports games, relaxation, gymnastics: for fingers, eyes, breathing; through physical education classes, health classes, self-massage, increase the effectiveness of the upbringing and education process, forming values focused on health and strengthening for students."[5]

Results: 1) Increased academic achievement, Research has shown that children who participate in high-quality preschool programs based on modern

foundations tend to have better academic outcomes in later grades compared to those who do not attend preschool.

2) Closing achievement gaps: Preschool education systems that focus on equity and inclusion can help reduce disparities in educational outcomes among children from different socio-economic backgrounds, racial and ethnic groups, and abilities.

Discussion: Ongoing discussions in the modern foundations of preschool education system development aim to advance the field by promoting evidence-based practices, supporting social-emotional learning, engaging families, enhancing professional development, and implementing evaluation strategies. And these current years there is a significant difference between pre-kindergarten-age children and current kindergarten-age children. Because at present, the rapid and rapid development of time is causing us to achieve many achievements.

Conclusion: The modern foundations of preschool education system development are shaped by key discussions and considerations that qualified teachers, modern technologies, adequate funding and family engagement. These factors are essential in shaping the future of preschool education systems to provide all children with a strong foundation for success in school and beyond.

References:

1)M. E. Isaxanova, N. M. Xujanazarova-MODERNIZATION-OF-PRESCHOOL-EDUCATION/www.idpublications.org.pdf

2)https://www.researchgate.net/publication/330952399_Lack_of_Qualified_Teachers_A_Global_Challenge_for_Future_Knowledge_Development

3)<https://mjssh.academicjournal.io/index.php/mjssh/article/view/314>

4)Greg Duncan, Ariel Kalil, Magne Mogstad, Mari Rege-INVESTING IN EARLY CHILDHOOD DEVELOPMENT IN PRESCHOOL AND AT HOME/www.nber.org/papers/w29985

5)M. E. Isaxanova, N. M. Xujanazarova-MODERNIZATION-OF-PRESCHOOL-EDUCATION/www.idpublications.org.pdf

PSYCHOLOGY OF FAMILY RELATIONS

Choriyeva Surayyo Choriyevna

Termiz State Pedagogical Institute,

teacher of the Department of Theory of Preschool Education

Abstract: This article shows the family, couple relations, any complications that occur in the family, the unevenness, ups and downs of family life, and how the couple behaves in this process.

Keywords: Family, spouse, child, psychology, correction, prevention, married man, bride

Spouse relations in young families are the most sensitive and decisive form of spousal relations formation, which have their own regional, ethnic, sexual, age and individual psychological characteristics. A couple's relationship, which is characteristic of one or another young family, may not be suitable for another couple. Because the couple who created a young family are individuals who have been brought up in families with different systems of interpersonal relations, different attitudes, and formed as individuals. However, special psychological studies and scientific psychological literature written on the basis of their results provide relevant information on the general mechanisms of the formation and development of marital relations in young families.

In general, how the couple's relationship develops in young families is primarily related to the nature of the pre-marital factors that are the basis for the formation of this young family, and the conditions for the formation of these families. We touched on them in part in the previous topic. Of course, when a young family comes into existence, regardless of whether they fell in love with each other, due to consanguinity, acquaintance, courtship, calculation or stereotype, in the first days of their marriage, regardless of what happened the level of emotional upliftment and emotional variety is high in their mutual relations, interpersonal relations between husband and wife. The level of such emotional excitement is extremely high in couples who have been in love for a certain period of time and built a family.

Because they have waited and lived for several years, and finally they have reached the moment of prosperity. At the beginning of the marriage of such couples, there is a very high level of enthusiasm and emotional desire for each other in the interpersonal relations between the spouses. Not only those who started a family out of love, but also among young people who started a family for almost all reasons, at the beginning of marriage, closeness, appreciation and respect for each other are relatively high. Their intentions, dreams and hopes for each other, for their marriage, for their future family life will be good and positive. Because no one and never builds a family thinking that tomorrow I will have a conflict with my future spouse, new members of my new family, I will fight with them, and in the end my family will be broken and I will divorce (In some cases, forced family except those who built).

When a person builds a family, he dreams of living harmoniously and achieving his goals. On the eve of the wedding and on the night of the wedding, all close brothers, relatives, guests who have invited to the wedding express good intentions to the young people. Also, when young people are on the verge of starting a family and in the first days of their marriage, in the form of a spouse, who helps them achieve their dreams and goals, supports them, understands them every second, every moment. imagines a person close to his nature and tries to treat him as positively and warmly as possible.

In Iraqi life, especially in family life, not everything is as expected. Family life has its own unevenness, ups and downs, complications and problems. One of such complications is related to the process of adaptation of a young couple to a new social status, position: husband, son-in-law, married, married man, wife, daughter-in-law, married woman, to a new social environment, to a new family. So, how does the process of adapting to these new conditions go? Of course, this process is easier for men than for women. Because, based on the ethnic characteristics of the Uzbek family, in most cases they live in the husband's house, with his parents and other relatives. That is, even after the young man gets married, he remains in his family, his relatives, and in the system of family and interpersonal relations that have become a habit for him.

The situation of a woman after marriage is drastically different from before. First, he gets into an environment that is almost new to him, completely different from the previous one. She moves from her childhood family, which has its own system of interpersonal relations, role distribution, and its own "behavior", to another family, to a new family environment with a different system of interpersonal relations.

List of used literature

1.Choriyeva.S.Maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining boshqaruv faoliyatiga innovatsiyalarni joriy etish, Новости образования: Исследование в XXI веке.№ 5 (100) декабрь 2022 г. 380-383 betlar

2.Choriyeva.S Ilm-fan va ta'limning rivojlanish istiqbollari, Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni pedagogik qo'llab-quvvatlashning pedagogik-psixologik jihatlari, 105-107 bet 27-konferensiya to'plami 24 iyun 2022

3.Choriyeva.S, Berdiyeva.M, Международный научно-образовательный электронный журнал «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ», ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ,1135-1139,Выпуск №13 (том 3) (апрель, 2021)

4.Choriyeva.S."Main Directions of Teacher Training and Improving Their Quality for the Preschool Education System". Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences (IJNRAS) Volume: 01 Issue: 05 | 2022 ISSN: 2751-756X <http://innosci.org>.50-54 bet

5.Choriyeva.S.Maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining boshqaruv faoliyatiga innovatsiyalarni joriy etish, Новости образования: Исследование в XXI веке .№ 5 (100) декабрь 2022 г. 380-383 betlar

6.Choriyeva.S.Maktabgacha yoshdagi bolalarga STEAM ta'lim texnologiyasi asosida ta'lim –tarbiya berish, "Maktabgacha talimda ilg'or tajriba va zamonaviy yondashuvlar:muammolar va rivojlantirish istiqbollari" mavzusidagi ilmiy–amaliy anjuman materiallari 2022-yil 23-sentabr 99-102 betlar.

YANGI O‘ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH STRATEGIYALARI

Dilobar Usmonova Elmurodovna

QVPYMO‘MM

*Pedagogika, psixologiya va ta’lim
menejmenti kafedrası katta o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maktabgacha ta’lim muassasasi uzluksiz ta’lim tizimining birinchi bosqichi, jamiyatning eng muhim ijtimoiy zamini ekanligi haqida tahliliy ish olib borilgan. Yangi O‘zbekistonni bunyod etishda yosh avlod tarbiyasi muhim ekanligi mavzuda yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Harakatlar strategiyasi, pedagogika, ilmiy-tadqiqod metodlari, davolash-profilaktika, Yo‘l xaritasi, Konsepsiya.

Аннотация: В данной статье анализируется тот факт, что первая ступень системы непрерывного образования в дошкольном образовании является важнейшей социальной площадкой в обществе. Подчеркнута важность воспитания подрастающего поколения в строительстве нового Узбекистана.

Ключевые слова: стратегия действий, педагогика, методы исследования, лечение и профилактика, дорожная карта, концепция.

Annotation: This article analyzes the fact that the first stage of the system of continuing education in preschool education is the most important social ground in society. The importance of educating the younger generation in building a new Uzbekistan is highlighted.

Keywords: Action Strategy, Pedagogy, Research Methods, Treatment and Prevention, Roadmap, Concept.

Mamlakatimizda ta’lim tizimiga davlat siyosati darajasida e’tibor qaratiimoqda. O‘zbekiston Respublikasining 2017-2021 yillarga mo‘ljallangan Harakatlar strategiyasida maktabgacha ta’lim tizimini qayta ko‘rib chiqish va uni yanada takomillashtirish vazifalari amalga oshirildi. Bu muammolarni to‘laqonli hal etishda o‘qituvchi-pedagogning intellektual salohiyati va kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu boisdan ham amalga oshirilayotgan ishlarni pedagogik tahlil qilish, ta’lim-tarbiyaviy jarayonlarining samarali kechishini ta’minlash zaruriyati yuzaga keldi. Bu talablar pedagogika oliy o‘quv yurtlarining maktabgacha ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha malakali kadrlar tayyorlashga ham taalluqli bo‘lib, bu ixtisos beradigan fanlarning nazariy jihatdan yanada takomillashtirishni taqozo etadi. “Maktabgacha pedagogika” fani bo‘yicha tayyorlangan ushbu darslikda ana shu nazariy-metodologik asoslarga tayanilgan holda asosiy e’tibor - maktabgacha pedagogikaning umumiy asoslari, uning ilmiy-tadqiqod metodlari, maqsad va vazifalari, maktabgacha ta’lim

didaktikasi, O'zbekistonda maktabgacha ta'limning vujudga kelishi, rivojlanishining asosiy bosqichlari, ta'lim sohasi bo'yicha qabul qilingan huquqiy-me'yoriy qonun hujjatlari, maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlar, shakl va usullari, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning nazariy asoslari, oila, maktab va maktabgacha ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlik aloqalari, turli xil maktabgacha ta'lim muassasalari ishini tashkil etish, ularga rahbarlik qilish va maktabgacha ta'lim tizimi tomonidan nazorat qilish kabi masalalar tahliliga qaratilgan.

Maktabgacha ta'lim sohasi uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini hisoblanib, u har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqillik yillarida respublikada ta'lim-tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlari darajasiga ko'tarildi.

Biroq, o'tkazilgan tahlillar maktabgacha ta'lim sohasida olib borilayotgan ishlarning samarasi va natijasi yetarli darajada emasligini ko'rsatmoqda. Jumladan, so'nggi yil davomida davlat tasarrufidagi maktabgacha ta'lim muassasalari soni 45 foizdan ziyodroq kamaygan bo'lib, bugungi kunda respublika bo'yicha bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishi 30 foizni tashkil etadi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasi zamonaviy talabga javob bermaydi.

Maktabgacha ta'lim tizimida variativ dasturlar joriy etilmagan, bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha muqobil, moslashuvchan modellar yetarli darajada rivojlanmagan hamda taraqqiy etgan mamlakatlar singari ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, matematik, jismoniy va ijodiy rivojlantirish, atrof muhit bilan tanishuvga yo'naltirilgan maxsus davlat ta'lim dasturlari tatbiq qilinmagan.

Davlat maktabgacha ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning aksariyati o'rta maxsus ma'lumotga ega bo'lib, bolalarni maktab ta'limiga talab darajasida tayyorlash imkonini bermaydi. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim sifati monitoringini yuritish tuzilmaviy va tashkiliy jihatdan nazarda tutilmaganligi sababli, maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini baholash zamon talablariga javob bermaydi.

Xorijiy davlatlar ilg'or tajribasining tahlili zamonaviy maktabgacha ta'lim muassasalarida maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratishga yo'naltirilganligi bilan tavsiflanib, bolaning ijobiy ijtimoiylashuvi imkoniyatlarini namoyon qilish, uning har tomonlama shaxsga oid ma'naviy-axloqiy va ongli rivojlanishi, maktabgacha yoshga oid tegishli faoliyat turlari asosida tashabbuskorligi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, muloqot doirasida katta yoshdagilar va tengdoshlari bilan hamkorlik qilish imkoniyatlarini ochishga qaratilgan.

Uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, samarali davlat boshqaruvi tizimini yaratish, maktabgacha ta'lim muassasalari davlat va nodavlat tarmog'ini kengaytirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, maktabgacha ta'lim muassasalariga bolalarni qamrab olishni keskin oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonlariga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish orqali bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik, jismoniy rivojlantirish hamda ularni maktabga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash maqsadida.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi, Toshkent shahar maktabgacha ta'lim bosh boshqarmasi, viloyatlar maktabgacha ta'lim boshqarmalari hamda ularning tuman(shahar)lardagi bo'limlari tashkil etilsin.

Quyidagilar O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari etib belgilansin:

birinchidan, maktabgacha ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish;

ikkinchidan, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

uchinchidan, respublikada davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari orasida sog'lom raqobat muhitini yaratish hisobiga barcha bolalarning maktabgacha ta'lim muassasalariga bosqichma-bosqich qamrab olinishini ta'minlash, ularga soliq imtiyozlari va preferensiyalar berish, budjetdan subsidiyalar ajratish, shuningdek, bolalarning maktabgacha ta'limi va tarbiyasining muqobil shakllarini amaliyotga tatbiq etish;

to'rtinchidan, zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalarni, ta'lim va tarbiyaning samarali shakllari hamda usullarini ta'lim-tarbiya jarayoniga, shu jumladan nodavlat sektorida joriy etish;

beshinchidan, milliy madaniy-tarixiy qadriyatlarni aks ettiruvchi va bolalikdan kitob o'qishga qiziqishni uyg'otuvchi o'quv-metodik, didaktik materiallar, o'yin va o'yinchoqlar, badiiy adabiyotlar bilan maktabgacha ta'lim tashkilotlarini ta'minlash;

oltinchidan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlarni hisobga olgan holda bolalarni tarbiyalash va har tomonlama rivojlantirish masalalarini professional darajada hal etishga qodir bo'lgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

yettinchidan, maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlarini moddiy rag'batlantirish tizimini yaratish va tajribali yuqori malakali va kasbiy jihatdan puxta tayyorlangan pedagog kadrlar hamda tarbiyachilarni ta'lim-tarbiya jarayoniga jalb qilish;

sakkizinchi, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining ratsional va belgilangan me'yorlar asosida sog'lom va to'g'ri ovqatlanishini ta'minlash uchun munosib sharoitlar yaratish, ko'ngilochar va bilim beruvchi mashg'ulotlar elementlari bo'lgan, hajmlari va intensivligi asosiy tibbiy taqdimnomalar bilan belgilanuvchi serharakat o'yinlar va mashqlar uyushtirish;

to'qqizinchi, O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi bilan birgalikda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga tibbiy xizmat ko'rsatish hamda ularning hayoti va sog'lig'ini himoya qilish bo'yicha profilaktika chora-tadbirlarini muvofiqlashtirish.

Idoraviy mansubligidan qat'iy nazar, barcha davlat tasarrufidagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi tizimiga belgilangan tartibda o'tkazilsin. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining maktabgacha ta'lim sohasidagi barcha huquq va majburiyatlari bo'yicha huquqiy vorisi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. SH.M.Mirziyoyevning "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari tog'risida"gi qarori. Toshkent 2016-yil 29-Dekabr

2. O'zbekiston Respublikasi " ta'lim to'g'risidagi" qonun " Ma'rifat" gazetasi 1997 yil.

3. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi-Toshkent ,O'zbekiston .1997 yil.

4. F.Qodirova., Sh.Toshpulatova, M.A'zamova "Maktabgacha pedagogiks". Oquv qo'llanma. Toshkent" Ma'naviyat" 2013 yil

5. SH.Sodiqova "Maktabgacha pedagogiks". Tafakkur bo'stoni" Toshkent -2013 yil.

6. O.U.Hasanboyeva va boshqalar "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi" O'quv qo'llanma Toshkent "Ilm ziyo" 2012-yil

7. N. Qayumova "Maktabgacha pedagogiks". O'quv qo'llanma .Toshkent TDPU 2013 yil.

8. www.pedagok.uz

MEHRIBONLIK UYI TARBIYALANUVCHILARIDA XULQ-ATVOR SHAKLLANISHI MUAMMOSINING ILMIY-NAZARIY VA METODOLOGIK MUAMMOLARI

Abdinazarova Nilufar Eshnazarovna
Qarshi davlat universiteti psixologiya

kafedrasi katta o'qituvchisi,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD)

Annotatsiya. Maqolada mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida xulq-atvor shakllanishi muammosining ilmiy-nazariy va metodologik muammolari o'rganilgan. Unda muallif tomonidan ushbu muammoning uzoq va yaqin xorij psixologiyasida, shuningdek o'zbekistonlik psixologlar ilmiy tadqiqot ishlarida o'rganilganlik holatlari tahlil qilingan. Bundan tashqari maqolada muallifning mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor shakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan tajriba-sinov ishlari haqidagi ma'lumotlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: mehribonlik uyi, shaxs, tarbiya, tarbiyalanuvchi, xulq-atvor, axloq, ma'naviyat, ijtimoiylashuv, qadriyat, dunyoqarash, muloqot, shaxsiy sifatlar.

Абстрактный. В статье исследуются научно-теоретические и методические вопросы проблемы формирования поведения детей детского дома. В ней автор проанализировал случаи изучения данной проблемы в психологии дальнего и ближнего зарубежья, а также в научных исследованиях узбекских психологов. Кроме того, в статье представлены данные автора об экспериментальной работе, направленной на изучение социально-психологических особенностей формирования положительного поведения у детей детских домов.

Ключевые слова: детский дом, человек, воспитание, поведение, нравственность, духовность, социализация, ценности, мировоззрение, общение, личностные качества.

Abstract. The article examines scientific, theoretical and methodological issues of the problem of shaping the behavior of children in an orphanage. In it, the author analyzed cases of studying this problem in the psychology of far and near abroad, as well as in scientific research by Uzbek psychologists. In addition, the article presents the author's data on experimental work aimed at studying the socio-psychological characteristics of the formation of positive behavior in children of orphanages.

Key words: orphanage, person, education, upbringing, behavior, morality, spirituality, socialization, values, worldview, communication, personal qualities.

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida xulq-atvor shakllanishi muammosini o'rganish uzoq yillardan buyon jahon psixologiyasi fani oldida turgan muhim vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Jumladan, mamlakatimizda mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining shaxs xususiyatlari, ahloqiy-ma'naviy jabhalari va xulq-atvor ifodalari to'g'risida pedagoglar, sotsiologlar hamda psixologlar tomonidan bir qator ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan. Shu o'rinda o'zbekistonlik olimlardan M.G. Davletshin, G'.B. Shoumarov, M.U. Inomova, A.T. Kadirova, V.M.Karimova, R.A.Mavlonova, O.M.Musurmonova, E.A.A'zamxo'jayeva, T.K.Narbayeva, O'.M.Asqarova, G.A.Koshanova, F.Ro'ziqulov, E.To'xtamurodov, I.O.Xaydarov, Y.YE.Chicherina, N.M.Egamberdiyeva, G.R.Yusupovalar va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarini ta'kidlab o'tish o'rinlidir. Biz quyida

mamlakatimizning yetakchi olimlarining mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilari ustida olib borgan ilmiy tadqiqot ishlariga batafsil to'xtalib o'tamiz.

D.I. Saidova "Mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarida qadriyatlar tizimini shakllantirish texnologiyasi" mavzusida ilmiy izlanishlar olib borib quyidagi yangiliklarni ilgari surgan: mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarida qadriyatlar tizimini shakllantirishga ta'sir ko'rsatuvchi omillar aksiologik dunyoqarashni rivojlantirish komponentlar (ong, munosabat, ustanovka va oriyentatsiya) birligini va bevosita aloqadorligini empirik aniqlashtirish asosida takomillashtirilgan; tarbiyalanuvchilarda qadriyatlar tizimini shakllantirish modeli komponentlarini ijtimoiylashuvning mikroomillar (shaxsiy sifatlar, maktab va mehribonlik uylarining pedagogik jamoasi, sotsium) bilan ichki integratsiyasini ta'minlash asosida takomillashtirilgan; mehribonlik uylarida ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish, tarbiyalanuvchilarni ijtimoiylashtirish mexanizmini samarali muloqot va integratsiya birligi asosida takomillashtirishda ijtimoiy institutlarning ta'sir darajasi barqarorligini ta'minlashga doir ilmiy tavsiyalar ishlab chiqilgan. [3; 7-b]

Pedagog olim D.A.Madjidova esa "Tabaqalashgan yondashuv asosida mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarini oila sharoitiga reintegratsiyasining ijtimoiy-pedagogik tizimini takomillashtirish" mavzusida ilmiy izlanishlar olib borgan va quyidagi yangiliklarni ishlab chiqqan: mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarini oila sharoitiga reintegratsiyalashning ijtimoiy-pedagogik shartlari vositasida bolalarda oilaviy hayot haqidagi ijobiy pozitsiyani qaror toptirish, ularni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash, ijtimoiy ongini rivojlantirish bilan shaxsiy qadriyatlar tuzilmasini integratsiyalash asosida tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy holati, individual xususiyatlari, shaxsiy yo'nalganligini oila sharoitiga moslashtirish modelining deadaptatsiya ko'rinishlarini aniqlashtirish, psixodiagnostik va korreksion ko'rsatkichlar matritsasini qo'llash orqali bolaning qondosh oila bilan munosabatlarini qayta tiklash, shaxslararo munosabatlar tizimini qaror toptirish, mehr-oqibat kompetensiyasini shakllantirish asosida tarbiyalanuvchilarni oila sharoitiga reintegratsiyalash texnologiyasini takomillashtirishga erishgan. [2; 7-b]

E.To'xtamurodov bolalar uylari tarbiyalanuvchilarini oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy va pedagogik asoslari o'rgangan hamda mazkur tadqiqot ishida mehribonlik uylari sharoitida yetim bolalarni sharqona oilaviy hayot munosabatlariga tayyorlash bo'yicha metodikani ishlab chiqqan. Muallif bolalar uylarida ta'lim-tarbiya ishlarini, ayniqsa oila va oilaviy hayot munosabatlari haqida bilim darajasini takomillashtirish hamda samaradorligini oshirish har bir bolaning xususiyatlarini o'rganishga, ta'lim-tarbiya dasturlarini o'zlashtirish darajasini va amal qilishini nazorat qiluvchi vosita – metodlarga bog'liqligini ta'kidlaydi. Tarbiya jarayonida har bir bolaga erkin harakat qilish, Ta'limda – mustaqil fikrlash, o'z kuchiga ishongan holda tashabbuskorlikka imkoniyat yaratib berish, yoshiga xos

rivojlanish darajasiga mos keladigan tarzda oila va oilaviy hayot munosabatlari haqidagi tushunchalarni shakllantiruvchi qimmatli ahamiyatga ega bo'lgan asosli tadbirlar tanlanishi kerakligini ilmiy asoslab bergan. [4; 6-b]

O.M.Asqarovning ilmiy izlanishlarida mehribonlik uyi o'smirlarida milliy g'ururni tarbiyalashning pedagogik xususiyatlari o'rganilgan. Uning ta'kidlashicha, mehribonlik uyi uchun zarur bo'lgan pedagogik, didaktik hamda psixologik omillardan foydalanishning shakl va usullari maqsadli amalga oshirilsa, pedagog-tarbiyachilar ishlari tarbiyalanuvchilar ruhiga kirish, botiniy tuyg'ularni o'rganish va ularga samarali tarbiyaviy ta'sir etish mahoratlarini oshirgan holda yo'naltirilsa, mehribonlik uyining pedagog tarbiyachilari va rahbariyati mahalla, otaliq tashkilot va korxonalarni hamda madaniy-ma'rifiy muassasalar bilan yaqin aloqalar orqali muttasil tashkil qilinsa samarali natijalarga erishiladi. Eng muhimi o'smirlar milliy g'ururini tarbiyalash asosida ularni ijtimoiy hayotga, oilaviy turmushga, jamiyatning faol ishtirokchisi sifatida yangi O'zbekistonning munosib farzandi va uni rivojlantirishga xizmat qiladigan barkamol inson qilib tarbiyalash birinchi navbatdagi vazifa ekanligini ta'kidlaydi.[1; 6-b]

I.O.Xaydarovning ilmiy izlanishlarida "Mehribonlik uyida tarbiyalanuvchilar shaxsning individual va ijtimoiy psixologik xususiyatlari" tadqiq etilganligini ko'ramiz. Muallif tadqiqotlarida mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan bolalar hayoti, yashash sharoitlari, turmush tarzining o'ziga xosligi – ularning individual psixologik va ijtimoiy xususiyatlari: xarakter xislatlari, ma'naviy-ahloqiy jabhasi, hissiy-emotsional va irodaviy holatlariga ularning yashash sharoitiga ijtimoiy muhit o'z ta'sirini ko'rsatishi asoslab berilgan. Ularda psixik rivojlanish qonunyatlarini hisobga olmaslik va tarbiyaviy sharoitlarning yetarli emasligi tarbiyalanuvchilarda tajovuzkorlik, ishonchsizlik, o'zini chetga olish, mustaqillikning yetishmasligi, beg'amlik va har qancha salbiy hislatlar ularning xarakteridan chuqur o'rin olishi ko'rsatib o'tilgan.

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilari oilada tarbiyalanayotgan tengdoshlaridan ahloqiy meyorlarga xos bilimlarni egallashida ham keskin farq qilishini ta'kidlaydi. Tarbiyalanuvchilar faqatgina Mehribonlik uyida zaruriy hisoblangan ahloqiy meyorlar bilan chegaralanib qolishi kuzatilgan. Katta oilaviy hayot haqidagi tasavvurlarning yetishmasligi, bu haqidagi bilimlarning yo'qligi kelajakda mustaqil oilaviy hayotga yoki oila qurishga bir muncha qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi muqarrarligi ko'rsatib o'tilgan. [5; 6-b]

Bizning ilmiy tadqiqot ishimiz esa yuqoridagilardan biroz farqli ravishda mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor shakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. Shu maqsadda tajriba-sinov ishlarida ota-onasi mavjud bo'lgan 67 nafar sinaluvchilar, SOS-bolalar mahallasida

tarbiyalanayotgan 63 nafar sinaluvchilar va mehribonlik uyida tarbilanayotgan 87 nafar sinaluvchilar jalb etildi. Biz tadqiqot ishimizda yoshlarning shaxsga xos ijobiy va salbiy xulq-atvorini aniqlashda Kettellning 16-omilli metodikasidan foydalandik. Mazkur tahlilda biz 16 omilning har biriga alohida to'xtalmasdan shaxsning xulq-atvori namoyon bo'lishi yuqori bo'lgan omillar bo'yicha 3 ta komponentga (emotsional irodaviy, kommunikativ, kognitiv) birlashtirgan holda metodika natijalarni interpretatsiyasini taqdim etishni lozim topdik. Olib borilgan tadqiqot davomida Kettell mezonlari bo'yicha tajriba va nazorat guruhlarini sifatida tanlab olingan sinaluvchilardagi shaxslilik sifatlariga baho berildi, shuningdek bir-biriga bog'liq bo'lmagan juftli tanlovda o'rganilayotgan belgilar darajasidagi ishonchli farqlanishlarni aniqlash uchun Studentning t-kriteriysi hamda Pearsonning r korrelyatsiyasi imkoniyatlaridan ham o'rni bilan foydalangan holda olingan natijalarning umumiy tahlillari shakllantirildi.

1-Jadval

NG hamda TGlarida Kettell metodikasi yordamida tajriba avvalida olingan natijalarning foiz ko'rinishi

Komponentlar									
	Emotsional irodaviy		Kommunikativ		Kognitiv		t-mezon	p	
	a	b	a	b	a	b	t		
HF n1=67 n %	43	24	39	28	41	26	4,26***	<0,001	<0,001
	64,1	35,8	58,2	41,7	61,1	38,8	2,98**	<0,01	<0,01
TG n2=63 n %	30	33	28	35	27	36	4,42***	<0,01	<0,001
	47,6	52,3	44,4	55,5	42,8	57,1	3,45***	<0,001	<0,001
TG n3=87 n %	34	53	27	60	42	45	2,63**	<0,01	<0,01
	39,1	60,9	31,1	68,9	48,2	51,7	3,56***	<0,001	<0,001

Izoh: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$

Olib borilgan tadqiqot natijasida shuni xulosa qilishimiz mumkinki, NG sifatida ota-onasi mavjud bo'lgan bolalar guruhida (n1) ota-onasi mavjud bo'lmagan mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilariga (n2, n3) nisbatan ko'proq hollarda hissiy barqarorlik, ruhiy ko'tarinkilik, mas'uliyatlilik, qat'iylik, hissiy barqarorlik, biroz xotirjamlik, o'z-o'zini nazorat qila olish yuqori darajadagi faollik sifatlarining "adekvatlilik ko'rsatkichlari" (ya'ni aynan ushbu sifatlar o'rtachadan yuqori darajada) namoyon etilgan bo'lsa, TG sifatida tanlab olingan mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida (n2, n3) esa mazkur sifatlarga nisbatan noadekvatlilik

ko'rsatkichlarining ("b" mezon) – yaqqolroq namoyon etilganligini ko'ramiz. Bu esa xulq-atvorida muayyan buzilishlar kuzatilgan bolalar bilan emotsional-irodaviy sohada yanada ko'proq korreksion ishlarni tashkil etishga bo'lgan ijtimoiy zaruratni yanada ortib borayotganligini ko'rsatadi.

Albatta, ota-onasi mavjud bo'lgan sinaluvchilarda barcha komponentlarda yuqori bo'lishi bilan birga mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilaridan tashkil topgan sinaluvchilar guruhida bu ko'rsatkich nisbatan past darajada namoyon etilishi ulardagi shaxslararo munosabat xulq-atvorning takomillashuviga daxldor boshqa omillarni ham bevosita o'rganishni taqozo etadi.

Yuqorida keltirib o'tilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlardan quyidagi xulosani chiqarishimiz mumkin. Shaxsning murakkab tuzilishga ega bo'lgan ko'p qirrali xususiyatlari, fazilatlar, xislatlari o'zaro bir-birlarining ichiga singib ketganligi natijasida tabiiy, emotsional, ehtiyojlar, munosabatlar va eng asosiysi shaxs xulq-atvori shakllanishining umumlashmasidir. Chunki qiziqishlar va ideallarni intellektual, emotsional, irodaviy xususiyatlarisiz tasavvur qilish mumkin bo'lmaganiday, munosabatlar va xulq-atvor shakllanishi ham alohida hukm surishi g'ayritabiiy holatdir. Shu bois mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilari xulq-atvori ijobiy yoki salbiy shakllanishiga ijtimoiy muhit hamda tarbiyaviy-psixologik ta'sirlar natijasida ro'y beradi deyishimizga asos bor.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Asqarova O.M. "Mehribonlik uyi o'smirlarida milliy g'ururni tarbiyalashning pedagogik xususiyatlari". Aftoreferat ped. f.n – Toshkent 2001, 48

2. Madjidova D.A. "Tabaqalashgan yondashuv asosida Mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarini oila sharoitiga reintegratsiyasining ijtimoiy-pedagogik tizimini takomillashtirish". Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Chirchiq.: – 2019., 51b.

3. Saidova D.I. "Mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarida qadriyatlar tizimini shakllantirish texnologiyasi". Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent.: – 2020., 57b.

4. To'xtamurodov E. "Bolalar uylari tarbiyalanuvchilarini oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy va pedagogik asoslari". Aftoreferat ped. f.n – Toshkent 1994, 48 b.

5. Xaydarov I.O. "Mehribonlik uyida tarbiyalanuvchilar shaxsning individual va ijtimoiy psixologik xususiyatlari". Aftoreferat psixol. f.n – Toshkent 1996, 46 b.

FASILITATSION YONDASHUVNING MAZMUNI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

*Normatova Nilufar Komilovna.
Qarshi davlat universiteti*

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning moslashuvda fasilitatsion yondashuvning ahamiyati, bu yondashuvning o'ziga xos xususiyatlari hamda ta'lim jarayoniga kirib kelishi haqida atroflicha fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: adaptatsiya, moslashuv, fasilitatsiya, osonlashtirish, hamkorlik, muammo, yondashuv.

Аннотация: в данной статье подробно рассматривается значение фасилитативного подхода в адаптации детей в дошкольных образовательных организациях, особенности этого подхода, его внедрение в образовательный процесс.

Ключевые слова: адаптация, адаптация, содействие, содействие, сотрудничество, проблема, подход.

Abstract: in this article, the importance of the facilitative approach in the adaptation of children in preschool educational organizations, the specific features of this approach, and its introduction into the educational process are discussed in detail.

Key words: adaptation, adaptation, facilitation, facilitation, cooperation, problem, approach.

Maktabgacha ta'limdagi zamonaviy pedagogik texnologiyalar maktabgacha ta'limning davlat ta'lim standartlarini amalga oshirishga qaratilgan. Ta'lim jarayonini tashkil etishda asosiy muhim jihat - bu bolaning undagi pozitsiyasi, kattalarning bolalarga bo'lgan munosabati. Bolalar bilan muloqotda: "Uning yonida emas, uning ustida emas, balki birga!" konsepsiyasiga amal qilish kerak. Bundan maqsad bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga yordam berishdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalari orasida fasilitatsion yondashuvning afzalligi haqida fikr yuritmoqchimiz.

Yurtimizda fasilitatsiya texnologiyasi nisbatan yaqinda paydo bo'ldi, ammo tobora ommalashib bormoqda, chunki u inson hayotining ko'plab sohalarida yordam berish usuli hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachilar o'z oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish uchun sheriklik munosabatlarini yaratishda tarbiyalanuvchilarning oilalari bilan hamkorlik olib boradilar. Bunda hamkorlik ishlarning yangi innovatsion usullari va shakllarini o'zlashtiradilar va amaliyotga tatbiq etadilar. Tarbiyalanuvchilarning shaxsiyati, uning bolalar va otalari bilan muloqot qilish uslubi pedagogik yordam berishning muhim omillaridan hisoblanadi.

"Fasilitatsiya (ingliz tilidan facilitate – yordam berish, osonlashtirish) – raqib yoki kuzatuvchi sifatida harakat qilayotgan boshqa shaxs (yoki odamlar guruhi) timsolining ongida realizatsiyasi tufayli shaxs faoliyatining tezligi yoki unumdorligining oshish jarayonidir " [5;2].

Birinchi marta "fasilitatsiya" atamasi N. Triplet tomonidan qo'llanildi, u velosipedchilarning ikkita jamoasi bilan tajriba o'tkazdi, unda u jamoalar bir-biri bilan soatga nisbatan tezroq raqobatlashayotganini aniqladi. N. Triplet 1898 - yilda o'z asarlarida bu tajribani tasvirlab bergan va bu hodisaga "sekundomer bilan poygalarda yetakchilik qilishning diagenik omili" nomini bergan. Bu kuzatuvni sinab ko'rish uchun Triplett o'sha yoshdagi bolalar bilan laboratoriya tajribasi o'tkazdi, unda ular avval tengdoshlari ko'z o'ngida, so'ngra yolg'iz o'zlari baliq ovlash ipini g'altakga o'rashdi. Ushbu tajriba shuni ko'rsatdiki, tengdoshlari ishtirokida bolalar topshiriqni yolg'izlikdan ko'ra tezroq bajarishadi. Boshqa tezlik eksperimentlari ham o'tkazildi, bu sub'ektlar oddiy ishlarni kuzatuvchi ishtirokida tezroq, lekin murakkab bo'lganlar bilan uzoqroq bajarishini ko'rsatdi. Keyinchalik eksperimental tarzda isbotlanganki, tashqi kuzatuvchilarning mavjudligi sub'ektlarda stressni keltirib chiqaradi: nafas olish va yurak urishi kuchaygan, qon bosimi ko'tarilgan va terlash kuchaygan, ya'ni kuzatuvchining mavjudligi muayyan vaziyatlarda vazifalarni bajarishga xalaqit beradi. Ushbu ta'sir ijtimoiy ingibisyon deb ataladi [1;102].

Keyinchalik, XX asrning 60-yillarida "Science" jurnalida amerikalik ijtimoiy psixolog Robert Zayots "Ijtimoiy qulaylik" maqolasida dominant reaksiya tushunchasiga murojaat qilib, bu ta'sirni nazariy jihatdan asoslab berdi. U boshqa odamlar ishtirokida odamning umumiy qo'zg'alish darajasini oshirish dominant javobga ta'sir qiladi, deb hisoblagan. Agar bu reaksiya faollashuv bo'lsa, unda ijtimoiy fasilitatsiya ta'siri kuzatiladi, agar ingibisyon bo'lsa, unda ijtimoiy ingibisyon ustunlik qiladi [2;144].

Psixologiyada fasilitatsiya C.Rojersning mijozga yo'naltirilgan psixoterapiyasi va ijobiy psixologiyasiga asoslangan uslub sifatida qo'llaniladi. Ushbu yo'nalishning asosiy g'oyasi insonni hurmat qilish va uning shaxsiy o'sishga intilishini rag'batlantirishdir. K. Rogers fasilitatorning shaxsiyati fasilitatsiya jarayonida katta rol o'ynaydi, deb hisoblardi. Psixologning asarlari ijtimoiy-pedagogik yordam berishning asosini tashkil etdi, bu ta'lim-tarbiya jarayonida bola shaxsiga bo'lgan munosabatni vosita sifatida emas, balki maqsad sifatida belgilab berdi, bu tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi hamkorlik munosabatlariga yordam beradi, do'stona muhit va qulay ta'lim-tarbiya sharoitlarini yaratadi. "...Men o'rganishni fasilitatsion jarayonini o'zimiz yashashni o'rganishimiz va bolaning rivojlanishiga hissa qo'shishimiz mumkin bo'lgan jarayon sifatida qarayman. O'ylaymanki, osonlashtiruvchi ta'lim turi o'zgaruvchan jarayonda bo'lish, sinab ko'rish, qurish va bugungi kunda insoniyatni qiziqtirayotgan eng jiddiy savollarga moslashuvchan javoblarni topish imkonini beradi [4;229].

Fasilitatsion yondashuvda tarbiyachi guruh tadbirini rejalashtiradi va guruh maqsadlariga samarali erishish uchun tarbiyalanuvchilar o'rtasidagi aloqani ta'minlaydi. Tarbiyachi jarayonga yo'naltirilgan bo'lib, konfliktli vaziyatlar va

kelishmovchiliklarni hal qilishga yordam beradi, guruhda psixologik iqlimni saqlaydi, har bir guruh a'zosini jamoaviy ishlarga jalb qiladi va yuzaga kelgan muammoni guruhda hal qilishga yordam beradi. Guruh xolis bo'lishi va betaraflikni saqlashi kerak.

Fasilitatsiya inson hayotining ko'plab sohalorida: sotsiologiya, psixologiya, sport, biznesda yordam berish usuli sifatida qo'llaniladi. Va bu sohalarda yordam berishning asosiy maqsadi guruh a'zolarining samaradorligini oshirish, qarorlar sifatini oshirish, shuningdek, guruh a'zolarining shaxsiy qoniqishini oshirish va ularning salohiyatini ochish uchun to'g'ri usulni topishdir. So'nggi paytlarda "fasilitatsiya" atamasi pedagogika fanida faol qo'llanilmoqda.

O.N.Shahmatova nuqtai nazaridan pedagogik jarayon “ ta’lim, o‘qitish va tarbiyalash samaradorligini oshirish, pedagogik o‘zaro ta’sir sub’ektlarining muloqot uslubi hamda o‘qituvchi va o‘quvchining shaxsiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda rivojlanishini ta’minlaydi”. O.N.Shahmatova fasilitatsiyani o‘qituvchi shaxsining muhim sifati sifatida belgilaydi, bu shaxslararo muloqotda namoyon bo‘ladi va o‘qituvchilik faoliyatini amalga oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Muallifning fikricha, fasilitatsiyaning muhim tarkibiy qismlari jozibadorlik, bag'rikenglik va qat'iyatlilikdir [4;120].

E.F. Zeerning fikricha, pedagogik ko‘maklashish o‘qituvchining o‘ziga xos uslubi va shaxsiyati hisobiga ta’lim (tayyorlash, tarbiyalash) mahsulдорligini oshirish va kasbiy pedagogik jarayon sub’yektlarini rivojlantirishdir. Shunday qilib, pedagogik ko‘maklashish – bu o‘qituvchining o‘ziga xos xususiyatlarini oshirishdir. O'qituvchining talabalar bilan maxsus uslubda muloqot qilish orqali ta'lim samaradorligi va pedagogik jarayon sub'ektlarini rivojlantirish [3;175].

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bola tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilish qobiliyatiga ega bo'ladi, o'z faoliyatini tashkil qilishni o'rganadi. Fasilitatsion yondashuv ko'plab omillarga bog'liq: maktabgacha ta'limni moddiy ta'minlash, guruhlardagi bolalar soni, ota-onalarning . pozitsiyasi va maktabgacha ta'lim muassasasining faoliyati.

Ammo bolalar va ota-onalar bilan muloqotda asosiy rolni tarbiyachining shaxsiyati, uning kasbiy yaroqliligi, pedagogik mahorati, hayotiy pozitsiyalari, insoniyligi va bola bilan muloqot qilish xarakteri o'ynaydi. Aynan shu omillar bolaning psixo-emotsional va shaxsiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning psixologik adaptatsiyasi tarbiyachining munosabatiga va uning tanlagan yetakchilik uslubiga bog'liq. Shu sababli, ko'plab maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning ota-onalarining hozirgi ehtiyojlarini hisobga oladigan va ularning faol pozitsiyasini shakllantirishga hissa qo'shadigan yangi, innovatsion yondashuv fasilitatsion texnologiyalarga qaratilgan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida fasilitatsion yondashuv texnologiyasi - bu ota-onalar bilan o'zaro munosabatlar falsafasi bo'lib, uning mohiyati ota-onalar yoki o'qituvchilar tomonidan bir xil darajada faol, ammo mustaqil bo'lgan, lekin bolaning ehtiyojlariga qaratilgan boshqa sub'ektlarni rag'batlantiradigan o'zaro munosabatlarni qurishdir. Oilaning manfaatlari va tarbiyachilarning imkoniyatlarining yig'indisidir. Ushbu uyg'unlik maktabgacha ta'lim tashkiloti va bolaning oilasi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonini optimallashtiradi. Fasilitatsiya ta'lim jarayonida samarali hamkorlikni ta'minlaydi va maktabgacha tarbiyachilar va o'quvchilarning oilalari o'rtasidagi muloqot to'siqlarini yengib o'tishga imkon beradi. Tarbiyachilar har kuni ota-onalar bilan muloqot qilishadi. Muammolarni muhokama qilishda ko'pincha kelishmovchiliklar va tushunmovchiliklar paydo bo'ladi. Umumiy qarorga kelish uchun tarbiyachi muloqot ishtirokchilarining harakatlarini boshqarishi va muvofiqlashtirishida yetakch sifatida harakat qilishi kerak. Ota-onalar bilan ishlashning eng keng tarqalgan shakllari: so'rovlar, davra suhbatlari, rolli o'yinlar, ijodiy o'yinlar, aqliy hujum, treninglar, shaxsiy misollar.

Fasilitatsiya funktsiyalari imkoniyatlarni rag'batlantirish va amalga oshirish, tashabbus va ilhom, yordam va qo'llab-quvvatlashdir. Fasilitatsiya shakllari - o'zaro ta'sir, hamkorlik, dialog.

Shunday qilib, fasilitatsion yondashuv - ta'lim jarayonini qurishning zamonaviy usuli bo'lib, u orqali bolalar va ularning ota-onalari birgalikda o'rganish jarayonining sheriklari va hammualliflari bo'lishadi. Ushbu texnologiya o'quvchilarning ota-onalariga tarbiyachilar, maktabgacha ta'lim tashkiloti ma'muriyati bilan o'zaro aloqada bo'lish, muayyan ko'nikma va xulq-atvor shakllarini o'zlashtirish, bolaning maktabgacha ta'lim tashkilotida bo'lishi bilan bog'liq bo'lgan muayyan muammolarga salbiy munosabatni bartaraf etish imkonini beradi, shuningdek, aniqlangan kamchiliklarning tarbiyachi shaxsiga qo'yiladigan bir qator talablar va uning tarbiyalanuvchilar va ularning ota-onalari bilan munosabatlarni o'rnatish jarayonidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Davydova O.I., Mayer A.A. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolaning hayotida ota-onalarni faollashtirish. O'quv va uslubiy qo'llanma. Barnaul, 2013., 102 b.

2. Davydova O.I., Mayer. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ota-onalar yig'ilishlarida fasilitatsiya texnologiyalaridan qanday samarali foydalanish. O'quv va uslubiy qo'llanma. M.: Pedagogik ta'lim markazi, 2014. – 144c.

3. Zagorulya T. B. Pedagogik yordam tushunchasi: tushunchasi va mohiyati // Professor L. N. Kogan xotirasiga bag'ishlangan XX Xalqaro konferentsiya "Zamonaviy dunyoda madaniyat, shaxs, jamiyat: metodologiya, empirik tadqiqot tajribasi". – Ekaterinburg: UrFU, 2017. 175 b.

4. Shaxmatova O.N. "Pedagogik yordam: shakllanish va rivojlanish xususiyatlari» «Yangi pedagogik tadqiqotlar: [almanak] « Moskva ta'lim bo'limi, ilmiy tadqiqotlar. Taraqqiyot instituti prof. Ta'lim, Ijtimoiy fanlar instituti va tarbiyalang. boshqaruv. - Moskva, 2006.

5. Ro'ziboyeva M.A. "Pedagogik fasilatatsiya vositasida talabalarni mustaqil ta'limini tashkil etish texnologiyasini takomillashtirish", Oriens, Volume 2, 2022.

EFFECTIVE ENGLISH LANGUAGE TEACHING METHODS FOR PRE-SCHOOL CHILDREN

Scientific advisor: Qalandarova Dilrabo

Director of preschool education organization

No. 12 in Shavat district, Khorezm region

Otaboyeva Mohinabonu Muzaffar qizi

The student of Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT: Teaching English as a second language to pre-school children requires specialized methods that cater to their developmental needs and learning styles. This article explores various effective teaching strategies and approaches specifically designed for young learners, emphasizing interactive and engaging techniques to promote language acquisition and proficiency. Key topics include the use of play-based learning, storytelling, music and movement, visual aids, and parental involvement in fostering a supportive language learning environment. These methods not only facilitate language acquisition but also nurture a love for learning and language exploration in young children.

Key words: English language teaching, pre-school children, young learners, play-based learning, storytelling, music and movement, visual aids, parental involvement.

INTRODUCTION

Teaching English to pre-school children involves unique challenges and opportunities due to their cognitive, emotional, and social development. Effective language teaching methods for this age group focus on creating a supportive and interactive learning environment that engages children's natural curiosity and enthusiasm. This article discusses various strategies and approaches tailored to the needs of pre-school learners, aiming to enhance their language skills while fostering a positive attitude towards language learning.

METHODS

The analysis of effective English language teaching methods for pre-school children in this paper is based on a comprehensive review of scholarly literature, pedagogical practices, and empirical studies in the field of early childhood education and language acquisition. The methods discussed are derived from established

theories and approaches in language teaching, including play-based learning, storytelling, music and movement, visual aids, and parental involvement.

Play-Based Learning: Play-based learning forms the foundation for effective language teaching to pre-school children. Play is natural and enjoyable for young learners, fostering language exploration and social interaction. Incorporating activities such as role-playing, interactive games, and hands-on experiences not only promotes language acquisition but also encourages cognitive and socio-emotional development.

Play-based learning offers numerous benefits for language development in pre-school children. According to a study by Johnson (2018), play-based activities facilitate vocabulary acquisition, improve sentence structure, and enhance communication skills. Moreover, play encourages creativity and problem-solving abilities, which are essential for language learning and overall development.

Storytelling: Storytelling is a powerful tool for language enrichment and cognitive development in young learners. Incorporating storytelling techniques, such as story mapping, character analysis, and interactive storytelling, enhances language fluency and comprehension. Storytelling activities stimulate imagination, critical thinking, and emotional intelligence. Longitudinal studies by Anderson et al. (2019) highlight the impact of regular storytelling sessions on language acquisition. Exposure to diverse stories and narrative structures improves narrative comprehension, expressive language abilities, and language production skills. Storytelling fosters a love for language and literature, motivating children to engage actively in language learning.

Music and Movement: Music and movement interventions offer a multisensory approach to language learning, engaging children's auditory, visual, and kinesthetic senses. Incorporating songs, chants, rhymes, and rhythmic activities into language teaching enhances phonological awareness, vocabulary development, and language rhythm. Research by Garcia (2020) explores the benefits of multicultural music and movement experiences in language development. Multicultural music exposes children to different languages, cultures and musical styles, promoting cultural awareness and appreciation. Movement activities, such as dance and gestures, reinforce language concepts and facilitate language production.

Visual Aids: Visual aids play a crucial role in vocabulary acquisition, concept reinforcement, and comprehension enhancement. Age-appropriate visuals, including flashcards, charts, posters, and digital media, support visual and spatial intelligence in young learners. Visual aids create a visual context for language learning, making abstract concepts more concrete and accessible.

Genishi&Dyson (2009) emphasize the effectiveness of visual materials language acquisition. Visual aids help children connect words to images , understand new

concepts, and remember vocabulary more effectively. Interactive visual materials engage children's attention and promote active participation in language activities.

Parental Involvement: Parental involvement is essential in extending language learning beyond the classroom and creating a language-rich environment at home. Collaborative efforts between educators and parents support continuous language growth and reinforce language skills outside formal learning settings.

Moon (2005) highlights the positive impact of active parental engagement on language development. Parental involvement strategies include shared reading practices, language-rich conversations, cultural activities, and home language support. Encouraging parents to participate in language activities enhance children's language motivation, confidence, and proficiency.

RESULTS

Play-Based Learning Outcomes: Recent studies by Ellis (2022) and Gomez (2021) revealed that play-based learning not only improves language skills but enhances executive functions such as problem-solving, decision-making, and creativity among pre-school children. The hands-on nature of play-based activities fosters active engagement, critical thinking, and socio-emotional development, contributing to a well-rounded learning experience.

Interactive Storytelling Effects: Cutting-edge research by Chang et al. (2023) explored the impact of interactive storytelling techniques on language acquisition. Utilizing digital platforms and interactive narratives, children demonstrated increased language fluency, comprehension, and digital literacy skills. Interactive storytelling engages multiple senses and encourage participation, making language learning more immersive and engaging.

Multisensory Music and Movement Benefits: Innovative approaches in music and movement interventions, as studied by Harper (2020) and Park (2022), showcased significant benefits in language development. Incorporating multisensory experiences such as rhythmic movements, tactile stimuli, and auditory cues enhanced phonological awareness, vocabulary retention, and expressive language skills. Multisensory activities create a stimulating learning environment that caters to diverse learning styles and promotes language engagement.

Digital Visual Aids Impact: Cutting-edge visual aids, including augmented reality (AR) and virtual reality (VR) applications, were investigated by Lee and Chen (2021). These technologies demonstrated a substantial impact on language learning, providing immersive and interactive experiences that facilitated vocabulary acquisition, concept comprehension, and spatial reasoning skills. Digital visual aids offer novel opportunities for personalized learning and engagement in language education.

Family-Centered Language Support: Recent studies by Kim and Nguyen (2023) emphasized the importance of family-centered language support in early childhood education. Collaborative efforts between educators and families, including home language support, cultural activities, and bilingual resources, enriched language experiences and promoted bilingual proficiency. Family-centered approaches create a supportive language environment that values linguistic diversity and fosters a strong foundation for language development.

DISCUSSION

The diverse range of English language teaching methods for pre-school children showcased in the results section signifies a shift towards innovative and engaging approaches that cater to evolving needs of young learners. The various teaching methods discussed in this article underscore the multifaceted benefits of employing interactive and engaging approaches in language education for pre-school children.

CONCLUSION

Effective English language teaching methods for pre-school children encompass a holistic and interactive approach that integrates play-based learning, storytelling, music and movement, visual aids, and parental involvement. These methods enhance language acquisition, promote socio-emotional development, and foster a positive attitude towards learning. Continued research and exploration of innovative teaching practices will further enhance our understanding of effective language teaching methods for pre-school children and contribute to the development of comprehensive language education programs. By adopting a student-centred approach and embracing diversity in teaching methods, educators can empower young learners to become confident English speakers and lifelong language enthusiasts.

REFERENCES

1. Johnson, E. (2018). Play-Based Learning in Early Childhood Education: Benefits and Strategies for Language Development. *Journal of Early Childhood Education*, 10(2), 45-60.
2. Smith, M. (2020). The Impact of Play-Based Activities on Vocabulary Acquisition in Pre-School Children. *International Journal of Language Learning*, 15(3), 78-92.
3. Garcia, A. (2020). Multicultural Music and Movement Interventions in Language Development. *Journal of Multicultural Education*, 25(1), 35-50.
4. Genishi, C., & Dyson, A. H. (2009). Visual Aids and Language Acquisition in Young Learners. *Early Childhood Education Journal*, 25(2), 105-120.

MAKTABGACHA TA'LIM TARBIYALANUVCHILARIDA MIQDORIY MUNOSABATLARINI ELEKTRON AXBOROT TA'LIM RESURSLARI ASOSIDA O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Achilov O'tkir Isomitdinovich

*O'zbekiston-Finlandiya pedagogika institute
Maktabgacha ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi*

Hasanova Chexroz Ulug'bekovna

*O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarida miqdoriy munosabatlari shakllantirishning mazmuni va usullariga turli xil yondashuvlar tahlil qilinadi, maktabgacha yoshdagi bolalardagi miqdoriy munosabatlar katta-kichik, baland-past, ko'p-kam tushunchalarini elektron axborot ta'lim resurslari asosida ta'lim-tarbiya jaroyonini tashkillashtirish, shuningdek, matematik qobiliyatni shakllantirish texnologiyalari ob'ektlarni guruhlash haqida.

Kalit so'zlar: Zamonaviy pedagogik texnologiya, katta-kichik, keng-tor, baland-past, ko'p-kam, miqdor, g'oyalar, ko'nikmalar, ob'ektlar, ko'plik va birlik, hisoblash, tartibli sanash.

Аннотация: В статье анализируются различные подходы к содержанию и способам формирования количественных отношений у дошкольников, количественные отношения у дошкольников большие и малые. организация образовательного процесса на основе понятий «высокий-низкий», «много меньше» на основе электронных информационных образовательных ресурсов, а также группировки объектов, технологий формирования математических способностей

Ключевые слова: Современные педагогические технологии, большие и малые. широкий-узкий, высокий-низкий, больше-меньше, количество, идеи, навыки, предметы, множественное и единственное число, счет, счет по порядку.

Annotation: The article analyzes different approaches to the content and methods of forming quantitative relations in preschoolers, quantitative relations in preschool children are large and small. organization of the educational process based on the concepts of high-low, many-less on the basis of electronic information educational resources, as well as grouping of objects, technologies of formation of mathematical ability

Key words: Modern pedagogical technology, big and small. wide-narrow, high-low, more-less, quantity, ideas, skills, objects, plural and singular, counting, counting in order.

Maktabgacha ta'limda tarbiyalanuvchilarga elektron axborot ta'lim resurslari innovatsion strategiya usullarni joriy etishdan asosiy maqsad maktabgacha ta'limning turli jihatlariga o'zgarishlar kiritishdan iborat. O'zbekistonda bugungi kunda, yangilanish davrida avlodlarimiz bo'lgan, ma'naviyatli, ma'naviy-axloqiy yetuk, intellektual rivojlangan, yuksak bilimli va har tomonlama yetuk, shaxs sifatida shakllanishida betakror farzandlarimizga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada mamlakatimizda maktabgacha ta'limni rivojlantirish hamda samarali faoliyat yuritish bo'yicha qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini maktab ta'limiga tubdan takomillashtirish, ta'lim jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari, elektron axborot ta'lim resurslaridan hamda texnologiyalarni qo'llash, bolalarning intellektual, axloqiy, estetik va intellektual rivojlanishini har tomonlama rivojlantirish, jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratishga qaratilgan maktabgacha ta'lim tashkilotining muhim bosqichi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etilgan ta'lim -tarbiya jarayoni va uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida elektron axborot ta'lim resurslari va multimediali vositalar ta'lim jarayonida yaratilgan shart-sharoitlarni ta'minlash hamda tizimda innovatsion ta'lim texnologiyalarga yondashuvga asoslanadi. Yangi usullar va metodlar asosida bolalarga miqdoriy munosabatlar ya'ni katta-kichik, baland-pasr, kalta-uzun kabi tushunchalarni tarbiyalanuvchilar tafakkurida shakllantirish, fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ta'lim tarbiya darajasi hamda o'quv jarayonida sifat ko'rsatkichini oshirishni ta'minlaydi. Bu innovatsion texnologiyalardan foydalanish asosida ta'lim sifatini yanada yuqori bosqichga ko'tarish demakdir.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ,elektron axborot ta'lim resurslari va uslub metodlar orqali innovatsion ta'lim, uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish muhim omillardan biridir. Ular ta'lim-tarbiya jarayonida ma'lum ta'lim mazmunini boyitish, sifatli va samarali tashkil etishga olib keladigan turli tashabbuslar va yangiliklarning yaxlit tizimi hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya jarayonidagi ta'lim faoliyati maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi to'g'ri tashkil etilishiga asos bo'la oladi[4].

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan pedagogik jarayon murakkab, lekin ayni paytda maktabgacha ta'lim ta'lim samaradorligiga orishishda juda qiziqarli tarzda olib borish maqsadida tashkilotlarda har bir faoliyat turini to'g'ri tashkil etish va shu bilan birga pedagog-tarbiyachidan yuqori mas'uliyat talab etiladi. Shu o'rinda tarbiyalanuvchilarga miqdoriy munosabatlar haqida tushuncha berganimizda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, elektron axborot ta'lim resurslari hamda multimediyali o'yinlar ta'lim

jarayoniga juda katta samarasini beradi. Tarbiyalanuvchilar uchun qiziqarli, diqqatni torta olishi, ma'lumotlarni qayta mustahkamlash kabi ijobiy ko'rsatkichlarga egadir. Tarbiyachi -pedagog uchun ham qulay va vaqtni tejash kabi keng imkoniyatlarni beradi.

Ta'lim faoliyatlarini tashkil etishda tarbiyachidan quyidagilar talab etiladi:

1. Bolalarning ilmiy, psixologik, pedagogik taraqqiyoti xususiyatlari asoslari qonuniyatlarini bilish.

2. Bolalarni matematik tasavvurlari taraqqiyotidagi ilmiy sistemani bilish.

3. Har bir yosh guruhidagi elementar matematika tasavvurlarini o'rgatish dasturini, metodlarini hamda ish mazmunini bilish.

4. Bolalarni o'rgatish metodik usullarini egallash, ya'ni ishni qanday olib borish.

5. O'rgatish dasturi materialini egallash faqat maxsus ta'limiy faoliyatlardagina amalga oshirilishini bilish.

6. Har bir ta'limiy faoliyatda son-sanoq faoliyati bilan birgalikda boshqa matematik tushunchalar: kattalik, shakl, tevarak-atrof, vaqt tushunchasini rejalashtirishni bilish.

7. Ta'lim faoliyatlari didaktik tamoyil asosida tuzilishini bilish.

8. Ta'lim faoliyatlarida turli analizatorlardan keng foydalanish

9. Ko'rgazmali materiallardan keng foydalanish eng asosiy shart-sharoitlardan biri ekanligini bilish.

10. Har bir bolaning tarqatma material bilan ishlashi har bir ta'lim faoliyatlarining asosiy sharti ekanligini bilishi kerak.

Faoliyat turining o'zida dasturning bir bo'limiga yoki har xil bo'limning, ya'ni «Miqdor», «Sanoq», «Kattalik», «Shakl» va boshqa bo'limlariga oid masalalar o'rganilishi va takrorlanishi mumkin. Hamma bo'limlari bo'yicha dasturni bolalar izchil o'rganishini va ularda elementar matematik bilimlar tizimini shakllantirishni shunday qilib ta'minlash mumkin bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyalanuvchilarga elektron axborot ta'lim resurslaridan hamda multimediyali vositalardan foydalangan holda o'yinlar tashkil qilib elementar matematik bilimlar bersak bo'ladi: Masalan «Qo'shnilaringni top», «Men qaysi sonni o'tkazib yubordim?», «Kim ko'p bilsa, u uzoq sanaydi» "Sonli jadvallar", "Sonli zinachalar" kabi o'yinlar o'tkaziladi. O'yinlar orqali bolalar elementar matematika haqida katta, kichik, ko'p, oldi, orqa, yon, fazoviy shakl, geometrik shakllar haqida bilimni beradi. Har bir bola o'yin faoliyatida individual shug'ullanib uni ko'rishini, geometrik shakllarni o'shalashi va uni tushunib yetishi uchun qo'lay vaziyat bo'ladi. Shu sababli o'yin faoliyatida elektron axborot ta'lim resurslaridan, multimediya vositalaridan foydalanib tashkil qilsak elementar matematikani dastlabki bo'g'inlarini o'rgatishda ahamiyati katta hisoblanar ekan. O'yin orqali bolalarga ham ta'limiy, ham tarbiyaviy bilimlar berib bolalarni

zeriktirmasdan diqqatini uzoq vaqt ushlab tursak bo‘larkan. Elektron axborot ta‘lim resurslari hamda multimediya vositalari orqali ko‘rgazmali materiallar taqdim etilsa tarbiyalanuvchilar o‘quv materialini o‘zlashtirishni osonlashtiradi va bilimning mustahkam bo‘lishiga yordam beradi.

Bola ikki-uch yoshida, - deb yozadi L.A.Venger - o‘zining sensor rivojlanishida muhim qadam qo‘yishi lozim, ya'ni bu buyumlar o‘rtasida, ularning shakli, katta-kichikligi, bo‘shliqdagi holati, rangi va boshqa xossalari bo‘yicha mavjud bo‘lgan munosabatlarni ("bir xil" va "har xil", "katta" va "kichik" munosabatlarni) belgilab chiqishni o‘rganishi kerak. Shakllarni to‘g‘ri idrok qila olish, mo‘ljallay bilish qobiliyati amaliy faoliyatning ko‘pgina turlarida, ayniqsa, ikki-uch yoshli bolalarning asosiy faoliyati - narsalarga oid faoliyatida juda ish beradi[2].

O‘z navbatida faqat narsaga oid faoliyatgina bir yoki ikki narsaning qismlarini birga qo‘yish (masalan, qutichani o‘z shakliga mos qopqoq bilan berkitish yoki matryoshkaning har ikki bo‘lagini to‘g‘ri tanlash), ikki narsani shakli, katta-kichikligiga qarab bir-biriga taqqoslash kabi amaliy vazifalarni o‘rtaga qo‘yish bilan sensor harakatlarni rivojlantirish uchun qulay shart sharoit yaratadi. Narsalarni har tomonlama tekshirish, hisobga olish va shakliga qarab solishtirishni bilmaydigan bola bunday amaliy vazifalarni hal qila olmaydi. Erta bolalik elementar matematikasi yosh bolalarning hozirgi va kelajakdagi ta'limdagi muvaffaqiyati uchun juda muhimdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, deyarli barcha yosh bolalar elementar matematikani o'rganish va malakali bo'lish qobiliyatiga ega. Bundan tashqari, yosh bolalar miqdoriy munosabatlar bo'yicha dastlabki norasmiy tajribalarini yaxshi ko'radilar[1].

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak maktabgacha ta‘lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarida miqdoriy munosabatlar tushunchalarining takomillashtirilishi yosh bolalarga maktab muvaffaqiyati uchun poydevor yaratishi mumkin. Tadqiqotning keng qamrovli tahliliga tayangan holda, erda bolalik davrida elementar matematikani dastlabki bo‘g‘inini o'rganish kichik yoshdagi bolalarning matematika ta'limning asosiy yo'nalishi bo'lishi kerak bo‘lgan muhim yo‘nalishlarni belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABYOTLAR

1. F.R.Qodirova -Xalqaro pedagogika Akademiyasining akademigi, professor, p.f.d., Sh.Q-Toshpulatova - dotsent, N.M.Kayumova - dotsent, M.N.A'zamova "Maktabgacha pedagogika" Tafakkur nashriyoti, 2019. - 688 b.

2. Mardonov E.M. Achilov.O‘.I. "Matematik tasavvurlarni shakllantirish nazariyasi va metodikasi". Maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim yo'nalishlari talabalari uchun. O'quv qo'llanma. – Samarqand: 2023

3. Achilov O‘.I, Hasanova Ch.U. "Mutual cooperation of parents with educators of preschool Education organization".Proceedings of international conference on

scientific research in natural and social sciences hosted online from toronto, Canada.
Date: 5th december, 2023issn: 2835-5326 www.econferenceseries.com.

4. Achilov O'.I, Donayeva M.B. "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarida miqdoriy munosabatlarni o'rgatishda elektron axborot ta'lim resurslaridan foydalanishning afzalliklari". "Yangi o'zbekiston taraqqiyot strategiyasi: maktabgacha ta'lim tizimining innovatsion rivojlanish istiqbollari" Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari Buxoro-2023-yil, 17-noyabr

5. Achilov O'.I. "Pedagogik ta'lim jarayonlarida multimediyali elektron axborot ta'lim resurslaridan foydalanish metodikasining o'rni".«Tasviriy san'at ta'limi uzviyligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari: muammolar va yechimlar» Mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman 20-noyabr Qarshi -2023

6. Achilov O'.I. Pedagogik instituti talabalari uchun elektron darslik mazmunini tanlash va tuzishning didaktik prinsiplari // Journal of Advanced Research and Stability Volume: 02 Issue: 01 | 2022 ISSN: 2181-2608.

7. Achilov O'.I. Processes of Organizing the Creation of Electronic Textbooks for Students of the Pedagogical Institute // American journal of social and humanitarian researchissn: ISSN 2690-9626 (online), Published by "Global Research Network LLC" under Volume: 3 Issue: 1 in January-2022

8. Achilov O'.I. Pedagogika institutlari talabalari uchun elektron axborot ta'lim resurslarini yaratishning didaktik tamoyillari // Mug'allim hœm uzliksiz bilimlendiri Ilimiy-metodikalıq jurnal № 1/1 2022 jıl ISSN 2181-7138

9. Achilov O'.I. Oliy ta'lim muassasalarida pedagoglar talabalarning o'quv jarayonida elektron axborot ta'lim resurslaridan foydalanib baholashning funktsionallik didaktik tamoyili // Ta'lim, fan va innovatsiya ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal. ISSN 2181-8274 2-son 2023-yil.

10. Achilov O'. Elektron axborot ta'lim resurslari mazmunini tanlash ularni yaratishda foydalaniladigan didaktik tamoyillar tavsifi// O'zbekiston milliy universiteti Xabarları, 2023, [1/4/1] issn 2181-7324

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Raxmatova Maftuna Uktamjan qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim kafedrasi

o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarning psixologik va pedagogik rivojlanish xususiyatlari va bu yoshdagi bolalardagi o'zgarishlar va o'rganishga o'rnak bo'lgan davrda ularga psixologik va jismoniy rivojlanishlari uchun qanday usullar va metodlardan foydalanish mumkinligi

yoritilgan. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar o'zgaruvchan hissiyotlarga ega bo'lishi, qiziqish va energiya darajasi yuqori bo'lishi, darslarga qiziqish ko'rsatishi kabi xususiyatlarga ega bo'lishi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: pedagogik xususiyatlar, psixologik xususiyatlar, integratsiya, mashg'ulot, munosabat, shaxsiy rivojlanish, interaktiv dastur, mantiqiy savollar, ma'naviy yordam.

Абстрактный. В данной статье описаны особенности психолого-педагогического развития детей дошкольного возраста и какие приемы и методы можно использовать для их психологического и физического развития в период изменений и обучения детей этого возраста. Говорят, что дети дошкольного возраста обладают такими характеристиками, как нестабильные эмоции, высокий уровень интереса и энергии, а также интерес к урокам.

Ключевые слова: педагогические особенности, психологические особенности, интеграция, обучение, отношение, личностное развитие, интерактивная программа, логические вопросы, моральная поддержка.

Abstract. This article describes the features of the psychological and pedagogical development of preschool children and what techniques and methods can be used for their psychological and physical development during the period of change and education of children of this age. Preschool children are said to have characteristics such as unstable emotions, high levels of interest and energy, and interest in lessons.

Key words: pedagogical features, psychological features, integration, learning, attitude, personal development, interactive program, logical questions, moral support.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar o'rganish va rivojlanish jarayonida turli psixologik va pedagogik xususiyatlarga ega bo'ladi. Kichik yoshdagi bolalar dunyo bilan tanishish jarayonida eng yirik o'rganish qobiliyatiga ega bo'ladi. Ular hayotning muhim tushunchalarini o'rganib, ularni qabul qilish, solishtirish va o'z fikrlarini ifoda qilish qobiliyatlarini rivojlantirish lozim. Bolalar jiddiylik va sabrni o'rganish va rivojlantirishga muhtojlar. Ular o'zgaruvchan jihatlari bilan kelajakda yuzaga keladigan muammolarga qarshi turadigan va sabrli bo'lishadi. Yosh bolalar jamiyatga integratsiya qilish va boshqa insonlar bilan muloqotda bo'lishni o'rganishlari kerak. Ular do'stlar, o'qituvchilar va boshqa insonlar bilan muloqotda bo'lish orqali ijtimoiy alqalarni o'rganib chiqadi. Bolalar o'z-o'zlarini boshqarish, o'zlariga ishonish va maqsadlarini tanlashni o'rganishi kerak. Bu ularning o'zgarishlarga moslashishi uchun muhimdir. Bolalar o'zaro munosabatlarni o'rganib chiqishi, qo'llab-quvvatlashishi va boshqa insonlar bilan ishonchli munosabatlarni o'rnatishi kerak. Bu ularning ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarurdir.

Bu kabi psixologik va pedagogik xususiyatlar yosh bolalar uchun muhimdir, chunki ularning shaxsiy rivojlanishi, o'zlarini tushunishlari va jamiyat bilan integratsiyasi uchun katta ahamiyatga ega.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlashtirishi va ularning o'zlashtirish darajasini oshirish muhim jarayondir. Hayotning har bir bosqichida kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi. Bolalar o'zlarini tushunish, o'z fikrlarini ifodalash va o'z hissiyotlarini bayon etishga osonlik bilan qodir bo'lishadi. Ularning o'zlarini tushunishlari va fikrlarini ifodalashlari uchun ularga qulay muhit yaratish, ularning fikr-mulohazalariga quloq solish va ularning fikr-mulohazalarini qadrlash juda muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'rganish va rivojlantirish jarayonida o'zlashtirishni oshirish uchun turli usullardan foydalanish kerak. Masalan, ularni yangi mashg'ulotlar bilan tanishtirish, qobiliyatlari va istaklariga qarab amalga oshirish, ularni muammolarni hal qilishga chaqiruvchi savollar berish, jamiyatga integratsiya qilish uchun imkoniyatlar berish kabi usullar bu jarayonni oshirishga yordam beradi.

Yosh bolalar o'rganish va rivojlantirish jarayonida yaxshi munosabatlarga ega bo'lishlari muhimdir. Ularning ota-onalari, o'qituvchilari va boshqa insonlar bilan ishonchli, hurmatli munosabatlarni rivojlantirishi ularning o'zlashtirish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon bolalarning shaxsiy rivojlanishi, jamiyatga foyda keltiradigan a'zo bo'lishi va kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun muhimdir.

Bolalar o'rganish va rivojlanish jarayonida qobiliyatlarini rivojlantirishga e'tibor berishadi. Bu ularning ishonchli va mustahkam shaxs bo'lishi, muammolarni hal qilish, yechim topish va o'zlarini ifodalashga imkoniyat beradi. Tarbiyalanuvchilarni yangi mashg'ulotlar bilan tanishtirishi, yangi ko'nikmalar o'rganishi va muammolarni hal qilish uchun birinchi qadamni qo'yimoq juda muhimdir. Bolalar o'rganish va rivojlantirish jarayonida fikrlash va muhokama qobiliyatlarini rivojlantirishlari kerak. Ularning o'z fikrlarini ifodalash, savollar berish, maslahat so'rash va fikrlarini boshqalarga ifodalashga imkoniyat berish juda muhimdir. Bolalarning do'stlar, oila a'zolari, o'qituvchilar va boshqa insonlar bilan muloqot qilishi, jamiyatda faol bo'lishi va jamiyatning bir qismi bo'lishi ularning shaxsiy rivojlanishi uchun muhimdir.

Tarbiyalanuvchilar quyidagi psixologik-pedagogik yondashuvlar va usullar yordamida ko'proq rivojlanishlari mumkin:

1. O'yinlar: bolalar o'rganish va rivojlantirish jarayonida o'yinlar juda foydali bo'lishi mumkin. O'yinlar yordamida ularning fikrlash, muhokama, jismoniy rivojlanishi va jamiyatga integratsiyasi rivojlantiriladi.

2. Ta'limiy videolar va interaktiv dasturlar: bu usullar yordamida ularning ma'lumotlarini oshirish, ko'nikmalarini o'rganish va yangi narsalarni o'rganishga imkoniyat beriladi.

3. Mantiqiy savollar va muammolar: bolalar o'rganish va rivojlantirish jarayonida mantiqiy savollar va muammolar ularning fikrlash va muhokama qobiliyatlarini rivojlantirish uchun foydali bo'lishi mumkin. Bu usul ularning muammolarni hal qilish, yangi yechimlar izlash va fikrlarini ifodalashga imkoniyat beradi.

4. Ma'naviy yordam: bolalarni tushunish, qobiliyatlarini rivojlantirish, jamiyatga integratsiya qilish va o'z fikrlarini ifodalash uchun bu xususiyatlarga ega bo'lishi kerak.

Bolalar uchun psixologik-pedagogik muhit, ularni o'rganish va rivojlantirish jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lgan muhitdir. Bu muhit ularning jismoniy, ma'naviy va intellektual rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi. Ular uchun eng muhim psixologik-pedagogik muhit xususiyatlari quyidagilar bo'lishi mumkin:

1. Bolalar uchun muhitning rang-barangligi, ranglarning bo'lishi va qulay atmosfera juda muhimdir. Bu ularning o'zlarini ishonchli, mustahkam va qadrlantirishiga yordam beradi.

2. Bolalar uchun o'rganishga yo'l ochadigan muhit juda muhimdir. Bu ularning ma'lumotlarini oshirish, ko'nikmalarini o'rganish va yangi narsalarni o'rganish imkoniyatini beradi.

3. Psixologik-pedagogik muhitda qobiliyatlarini rivojlantirish uchun mashg'ulotlar, o'yinlar va interaktiv dasturlar juda foydali bo'ladi. Bu usullar ularning ishonchli, mustahkam va muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi.

4. Maqsadga yo'naltirilgan faoliyatlar: tarbiyalanuvchilarning maqsadlarini tushunish, o'zlashtirish va ularni amalga oshirishga yordam beradi.

Bu xususiyatlar psixologik-pedagogik muhitning bolalar o'rganish va rivojlantirish jarayonida ahamiyatini ko'rsatadi va ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun muhimdir.

Maktabgacha ta'lim muhitida o'quvchilar uchun maqsadli qilib tayyorlangan o'quv jarayonlari mavjud. Bu ularning ma'lumotlarini oshirish, ko'nikmalarini rivojlantirish va jamiyatga integratsiya qilish uchun muhimdir. Maktabgacha ta'lim muhitida o'qituvchilar va mentorlar o'quvchilarga yordam berish, ularni yo'lga qo'yish va rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ular o'quvchilarga bolalar sifatida yaxshi tarbiya berish, ularni maqsadga yo'naltirilgan faoliyatlar bilan mashg'ul qilish va ularning potentsialini rivojlantirishda yordam beradi. Ta'lim muhitida maqsadga yo'naltirilgan darslar va faoliyatlar o'quv jarayonini tashkil etadi va o'quvchilarning maqsadlariga yo'naltiradi. Bu ularning ma'lumotlarini oshirish, ko'nikmalarini rivojlantirish va yangi narsalarni o'rganish uchun muhimdir. Maktabgacha ta'lim

muhitida o'yinlar, interaktiv dasturlar va mashg'ulotlar o'quv jarayonini qiziqarliroq va samarali qilishda muhim rol o'ynaydi.

Yangi o'qitish texnologiyalari bolalar uchun o'rganishni samarali va qiziqarli qilishda muhim rol o'ynaydi. Quyidagi yangi o'qitish texnologiyalari bolalarni o'rganish va rivojlantirishda foydali bo'ladi:

1. Interaktiv darsliklar: Interaktiv darsliklar bolalarga ma'lumotlarni o'rganishda qiziqarli va samarali usul bo'lib, ularning ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu darsliklar animatsiyalar, videolar, o'yinlar va interaktiv mashg'ulotlarni o'z ichiga oladi.

2. Online ta'lim platformalari: Online ta'lim platformalari bolalarga ma'lumotlarni o'rganish va amaliy mashg'ulotlar bilan bog'liq vazifalarni bajarish imkoniyatini beradi. Bu platformalar o'quvchilarga o'zlarining tez-tez o'rganishga va tarbiyalanishga imkoniyat yaratadi.

3. Robototexnika va kodlash: Robototexnika va kodlash bilan shug'ullanish bolalarga muhim vaqt va mehnatni qiziqarli va samarali qilish imkoniyatini beradi. Bu texnologiyalar o'quvchilarning tajribalarini oshirish, mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirish va muammolarni hal qilishga yordam beradi.

4. Virtual realitet (VR): Virtual realitet (VR) bolalarga ma'lumotlarni o'rganishda interaktiv va qiziqarli tajribani taqdim etadi. Bu texnologiyalar o'quvchilarga virtual dunyo bilan tanishish, ilmiy tadqiqotlar qilish va yangi narsalar o'rganish imkoniyatini beradi.

5. O'yinlar va interaktiv dasturlar: O'yinlar va interaktiv dasturlar bolalarga ma'lumotlarni o'rganishda motivatsiya yaratishda muhim rol o'ynaydi. Bu usullar o'quvchilarning qiziqishlarini jiddiy mazmunlar bilan bog'lab, ma'lumotlarni o'rganish va rivojlantirish uchun foydali bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yangi o'qitish texnologiyalari bolalar uchun o'rganishni qiziqarliroq, samaraliroq va foydaliroq qilishda yordam beradi. Bu texnologiyalar bolalarni ma'lumotlarni oshirishga ilhomlantiradi, ularni tajribalashga yo'l qo'yadi va ularning rivojlanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «Ta'lim to'g'risida»gi qonun, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq HMK – 1997.

2. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi" qonuni O'R.Q-595.16.12.2019 yil.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2707-sonli Qarori. 2016 yil, 29 dekabr.

4. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti. O‘zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasining qarori 2020 yil 22 dekabrda 802- -son buyrug‘iga ilova. <https://nrm.uz>.

5. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Tuzuvchilar: Grosheva I.V., Yevstafeva L.G., Mahmudova D.T., va boshqalar. – Toshkent, 2018 yil.

6. Hasanboeva.O.U. va boshqalar. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2006. 186 bet

7. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur sarchashmalari, 2013. 288 bet

8. Roziqova M., Umarova K., Murodova N. Maktabgacha ta’lim muassasalarining tarbiyalanuvchilari uchun rivojlantiruvchi o‘yinlar majmuasi. – Toshkent, 2013. 24 bet

9. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent, 2018. 290 bet

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI IJTIMOIYLASHTIRISHDA PREDMETLARNING AHAMIYATI.

Ashurova To‘lg‘anoy Ergashevna

Qarshi davlat universiteti,

Maktabgacha ta’lim kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashlarini, idrokini, xoxish-istaklarini, o‘rganish ularni predmetlarni to‘g‘ri va to‘liq anglashga yo‘naltirish borasidagi fikrlar keng tarzda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Bola, jtimoiylashtirish, predmetlar, psixolog-pedagoglar, fikrlash, idroki, xoxish-istak.

Аннотация: В данной статье освещаются мышление, восприятие, желания детей дошкольного возраста, мысли о том, как направить их к правильному и полному пониманию предметов.

Ключевые слова: Ребенок, социализация, субъекты, психологи-педагоги, мышление, восприятие, желание.

Abstract: This article highlights the thinking, perception, desires of preschool children, thoughts on how to guide them to a correct and complete understanding of objects.

Key words: Child, socialization, subjects, psychologists-educators, thinking, perception, desire.

Predmetlarni anglash maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarga hayot haqiqatini anglashga yordam beradi. [60, 129]. Predmetlarni o‘rganish natijasida ularning tartibga soluvchi kuchi bolalarning tasavvurini shakllantiradi, tassavvurli fikrlashni, atrofdagi voqelik obyektlarining xususiyatlari haqidagi fikrlarini mustahkamlaydi,

o'zlarining imkoniyatlari haqida tasavvurlarini shakllantiradi, ijod qilishga va predmetlarni isloh qilishga o'rgatadi.

Hayotda, obyektiv dunyoning tartibga soluvchi kuchi tufayli bola moddiy muhitga retrospektiv yondoshishni o'rganishi mumkin, u kattalarning ijodiy fikrlari mahsullarini biladi va bu unga dunyoga bashorat qilish orqali qarashga turtki beradi. O'z navbatida, bashorat qilish qobiliyati predmetni o'zgartirish jarayoni haqida o'ylashga, predmetni qanday qilib yaxshilash, uni o'zi va boshqalar uchun chiroyli, foydali qilish mumkinligi va o'z g'oyalarini amalga oshirishga imkon beradi.

Predmetlarning ko'p o'lchovlilik, ko'p funksionalligi ular bilan tanishtirishning mazmunini belgilaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashlarini, idrokini, xoxish-istaklarini, o'rganish ularni predmetlarni to'g'ri va to'liq anglashga yo'naltirishni belgilaydi. Psixolog-pedagoglar tomonidan tarbiyalanuvchilarning aqliy, axloqiy va mehnat hamda ijtimoiy moslashuvchanlik muammolarini to'la o'rganilmagan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni predmetlar bilan tanishtirish ularning ijtimoiy moslashuvida ham muhim ahamiyatga ega, mashg'ulotlar jarayonida bolalarni predmetlar bilan tanishtirish jarayonida bolalarning ijtimoiylashuvi ortib boradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni predmetlar bilan tanishtirish "Ilk qadam" davlat dasturida keltirilgan. Maktabgacha ta'limda predmetlar bilan tanishtirish maktabgacha yoshdagi bola faoliyatini shaxsiy-motivatsion sohasini shakllantirishda katta ahamiyatga ega.

Maktabgacha talim muassasalarida tasviriyl faoliyat mashg'ulotlarida tarbiyalanuvchilarni predmetlar bilan tanishtirish ularni xususiyatlariga ko'ra ajratish, mashg'ulotlarni tashkil etish va loyihalashtirish muhim ahamiyatga egadir.

Shuningdek, predmetlarni ma'lum bir belgilar, xususiyatlari yoki foydalanilishiga ko'ra tasniflagan holda taqdim etish bolalarni ularni bilishga bo'lgan harakatini yengillashtiradi. Predmetlarni tasniflashga nisbatan turli xil yondashuvlar mavjuddir. Jumladan, predmetlar turli xususiyatlariga ko'ra ham tasniflanadi. Bolalardagi intellektual va ma'naviy rivojlanishini ta'minlash uchun qo'llaniladigan musiqa asboblari, kitoblar, televizor, san'atning amaliy namunalaridan foydalaniladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni ijtimoiy hayotga moslashuvida uy ro'zg'or buyumlari muzlatgich, telyefon, dazmol, bundan tashqari sanoatdagi kompyuter, ekskavator va boshqalar muhim hisoblanadi.

Olimlarning fikricha predmetlarni insonga foydasi nuqtai nazaridan uchta asosiy guruhga ajratish mumkin.

Birinchi guruhga bolalar kontaktda bo'lishi mumkin bo'lmagan predmetlar kiradi. Misol uchun mashinalar, ekskavatorlar traktorlar va boshqalar. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar 3-4 yoshga yetganda yuqoridagi predmetlar bilan tanishtiriladi, lekin predmetlar bilan kontaktda bo'lish imkoniyati cheklangan.

Ikkinchi guruhga tarbiyalanuvchilar predmetlarni xususiyatlari, funksiyalari haqida to'laroq ma'lumotga ega bo'ladi, predmetlar haqida to'liq ma'lumotga ega bo'ladi. Bola ulardan bevosita foydalana oladi, ularning xususiyatlari, haqida to'liq ma'lumotga ega bo'ladi. Bolalar ushbu predmetlarga o'zgartirish kiritma olmasada, ular to'g'risida ma'lumot olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Uchinchi guruhga turli maqsadlarda foydalanish va o'zgartirish imkoniyatiga ega bo'lgan predmetlar kiradi. Ushbu predmetlar kattalar foydalanadigan predmetlarning analogi sifatida tayyorlangan va real obyektga yaqinlashtirilgan bo'ladi. Predmetlardan foydalanish, ularga o'zgartirish kiritish bolalarni ijodkorlikka o'rgatadi. Yuqoridagi guruhlarga predmetlarning taqdim etilishi bolalarning amaliy va kognitiv ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Predmetlar bilan tanishtirishga doir ayrim qoidalarining an'anaviy bo'limlar bo'yicha ishlashni tashkil etish metodikalari mazmuniga integratsiya qilish bo'lg'usi tarbiyachi-pedagoglarni bolalarni tayyorlashning muayyan yo'llar va vositalari bilan tanishtirish imkonini beradi. Bundan tashqari, bo'lajak tarbiyachilarni tarbiyalanuvchilarning predmetlar va insonlarga ijtimoiylashuviga o'rgatishga tayyorlash muhimdir. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak tarbiyachilar kelajakda mutahassislik fanlaridan nazariy bilimlarni o'zlashtirgach, bolalarni predmetlar bilan tanishtirishda har doim ham qo'llay olmaydilar.

Dars jarayoni kuzatuvlari, o'qituvchilar, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachi-pedagoglari bilan bo'lgan suhbatlar orqali ham kasbga tayyorlaniladi.

Mutaxassislik kasbiga tayyorlash mazmunini alohida tomonlarini aniqlashtirishda yondashuvlar tizimli asosda faoliyatga mos ravishda bo'lishi, talabalarni tarbiyachilikka tayyorlashda ya'ni amaliy ko'nikmalarni nazariy va amaliy faoliyatli aloqalarda, predmetlar bilan bolalarni tanishtirish ichki aloqalari nuqtai nazaridan ko'rib chiqilishi lozim

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bolalarga beriladigan predmetlar bilan tanishtirish hamda estetik tarbiya vazifalarini amalga oshirishda yordam beradi va bolalarning bilishga bo'lgan qiziqishlarini yuzaga keltiradiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild. –Toshkent: O'zbekiston. 2020. –B. 148.

2. "Ilk qadam", Maktabgacha ta'lim muassasining davlat o'quv dasturi. Mualliflar :

Grosheva I.V. va boshqalar .Toshkent, 2018-72b.

3. "Ilm yo'li" 6 yoshdan 7 yoshgacha bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash variativ dasturi . Mualliflar :Grosheva I.V., Say., YE.F., Mirjalilova.S., Medvedova N.I. Toshkent. 2019.- 424b.

4. Qodirova F.R., A'zamova M.N., SH.Q Toshpo'latova, N.M. Kayumova. Maktabgacha pedagogika. Darslik 5111800- Maktabgacha ta'lim bakalavriat ta'lim yo'nalish talablari uchun. –Toshkent, 2017. № 2. – B. 431.

5. Quronov M. Bolam baxtli bo'lsin, desangiz (Ota-onalar uchun). – T.: "Ma'naviyat", 2013. – 320 b.

6. Boboyeva D.G. Tevarak-atrofni o'rganishda maktabgacha katta yoshdagi bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirish. 13.00.02. Ped. fan. nomzodi ... diss. avtoreferati. – T., 2001. – 25 b.

7. Kamolov I.B., Ashurova T.E. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm fan sohalarini takomillashtirish muammolari mavzusida xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Qarshi, 2022. – B.182-185

BOLALAR XULQIDAGI SALBIY O'ZGARISHLARNI BARTARAF ETISHGA QADRIYATLI YONDOSHUV

Rahbar. Choriyeva F.

Qarshi davlat universiteti Boshlangich ta'lim kafedrasi dotsenti

Magistr. Xusanova D.

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar xulqidagi salbiy o'zgarishlarni korreksiyalashda o'zbek xalqining qadriyatlari borasidagi fikrlar yuritilgan.

Tayanch so'zlar: qadriyat, vatanparvarlik, hulq, e'tiborsizlik, loqaydlik, yosh avlod.

Аннотация: В данной статье рассматриваются ценности узбекского народа в коррекции негативных изменений в поведении детей.

Ключевые слова: ценность, патриотизм, поведение, равнодушие, равнодушие, подрастающее поколение.

Abstract: This article examines the values of the Uzbek people in correcting negative changes in the behavior of children.

Key words: value, patriotism, behavior, indifference, indifference, the younger generation.

Ma'lumki, globallashuv sharoitida jamiyatda o'sib kelayotgan yosh avlodga, ularning ijtimoiy roli va mavqeiga bo'lgan munosabat turlicha bo'ladi. Ijtimoiy maqsadlar, tabiat va jamiyat talablari kelajak nihollariga va ularning rivojlanishiga nisbatan murakkab va qarama-qarshi bo'lgan turli xil munosabatlarni rivojlantiradi. Bu borada M.A. Isaevaning fikrini tahlil qilish asnosida yosh avlod hulqi, haloqini rivojlanishiga imkon bermaydigan juda noqulay quyidagi jihatlarniini ajratib ko'rsatish mumkin:

- yoshlarning bilim va madaniy darajasining tez pasayishi;(e'tiborsizlik, loqaydlik, o'z-ustida ishlamaslik)

- yoshlar xatti-harakatlarning jinoyatchilikka moyilligi, ruxsat etilgan axloqiy chegarani buzishga intilish, ekstremizm asoslarini muqarrar ravishda kengaytirishga harakat qilish, yoshlarning axloqiy tanazzulga uchrashi;(oson boylik to'plash, mehnatga ongli munosabatda bo'lmaslik, badiiy asarlar o'qishdan chetlanish, kun tartibining mavjud emasligi)

- yoshlarda fuqarolik va vatanparvarlik ko'rsatkichlarining pasayishi;

- butun jamiyatning ijtimoiy beqarorligi fonida umumiy ijtimoiy befarqligi bo'lgan yoshlar orasida ekstremistik tendensiyalarning o'sishi;

- o'ng va chap qanotli radikal guruhlarining o'sishi va ularning yoshlarga ta'sirining kuchayishi;

- etnik jarayonlarning gipertrofiyasi nafaqat millatlararo dushmanlikning keskin ko'tarilishi bilan, balki bitta etnik guruh doirasida submilliy va mintaqalararo dushmanlikning kuchayishi bilan birga, haddan tashqari millatchilik odatiy holga aylanishi;

-globallashuv jarayonida xorijiy nodavlat notijorat tashkilotlarining faol ishtiroki bilan yoshlarning eng ma'lumotli qismining emigratsiya tendensiyalarini kuchayishi;

- jamiyatning deyarli barcha qatlamlarida giyohvandlik, alkogolizmning keskin o'sishi va bu boradagi vaziyat nazoratdan chiqib ketganda, natijada - millat genofondiga putur etkazish va yo'q qilish;

nafaqat mafkuraviy, balki axloqiy xususiyatlar bo'yicha ham avlodlar davomiyligidagi ma'naviy bo'shliq. Isayeva M. A. Predposilki i istochniki molodejnogo ekstremizma // Vlast. 2007. № 12.S. 43.

Shuningdek, ushbu tendensiyalarga muvofiq, M.A. Isaeva yoshlar o'zlarining kelajagi strategik qarashlarini va ularni jamiyat ehtiyojlariga muvofiq amalga oshirish qobiliyatiga e'tibor bermaslik jamiyatda yoshlar guruhining faolligini to'xtatadi degan xulosani ham ilgari suradi.

Uning fikricha bolalar xulqidagi salbiy o'zgarishlar yosh avlodni ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy betartiblik, barcha poydevorlar, g'oyalar, qadriyatlarning qulashi sharoitida shakllanadi. M.A. Isayeva yoshlarning qadriyat dunyosini tahlil qilib, ushbu savollarga javob berishga harakat qiladi. Har bir jamiyat madaniyati doirasida jamiyat taraqqiyotining ijtimoiy-madaniy, tarixiy, siyosiy, iqtisodiy sharoitlari tufayli o'ziga xos qadriyatlar ko'lami shakllanadi. Ijtimoiy qadriyatlar quyidagi toifalarga bo'linadi: boshqa qadriyatlarning mavjud bo'lish sharti sifatida global; milliy, shaxsiy, jamiyat va davlatning moddiy va ma'naviy qadriyatlari to'plami sifatida.

Eng ahamiyatli qadriyatlardan biri bu ularning terminal va instrumental qiymatlarga o'tishidir. Birinchisi, qoida tariqasida, shaxs uchun kerakli va hissiy

jihatdan jozibador bo'lgan ba'zi mavhum ifodalangan g'oyalarni aks ettiruvchi asosiy qadriyatlar yoki - maqsadlar sifatida tushuniladi, instrumentallar maqsadlarga erishish uchun ma'lum usullarni tanlash va odamlarning meyorlari, vositalari, fazilatlarini ifodalashning muhimligi bilan belgilanadi. Terminal qiymatlar instrumental qiymatlarga qaraganda ancha barqaror, ularning o'zgarishi vaqt o'tishi bilan cho'zilgan jarayonga o'xshaydi. (Isayeva M. A. Predposilki i istochniki molodejnogo ekstremizma // Vlast. 2007. № 12.S. 43).

Qadriyatlar jamiyat uchun zarur darajadagi tartib va bashorat qilish imkoniyatini beradi. Aslida bola faoliyatini tartibga solish madaniyatda to'plangan qadriyatlar tizimi orqali amalga oshiriladi. Shuning uchun qadriyatlarni bolalarning ma'naviy xavfsizligi, ular xulqidagi salbiy o'zgarishlarni - jamiyat xavfsizligiga tahdid sifatida kafolatlashi mumkin. Jamiyatning buzilishi, uning yaxlitligi, birligi uning qadriyatlar tizimini yo'q qilishdan boshlanadi. Tarixda yetarlicha bo'lgan birorta urush ham jamiyat atrofini o'rab turgan narsalar haqidagi g'oyalarni o'zgartirgan aksiologik inqilob singari davlat va jamiyatning yaxlitligiga vayron qiluvchi ta'sir ko'rsatmadi. Demak, qadriyatlarning qadsizlanishi bu tom ma'nodagi haqiqiy urush hisoblanadi. Qadriyatlarning mavjudligining mohiyati ham ana shunda edi.

Shunga ko'ra, qadriyatlar bolalar hayotining barcha muhim sohalarida oilada, jamoada, mahallada xulq-atvorga ta'sir ko'rsatadi. Bizning fikrimizcha, subyektiv-obyektiv kategoriya sifatida qadriyatlar bolalar xatti-harakatlarini yo'naltirib turadi.

Jamiyatning o'ziga xos xususiyatlari va uning rivojlanish shartlarini aks ettirish, qadriyatlar bir vaqtning o'zida nafaqat bilim va ma'lumot, balki bolalarning o'z hayotiy tajribasi asosida paydo bo'ladigan dunyoga rang-barang munosabatni ham aks ettiradi. Qadriyatlarni tartibga solish funksiyasi shundan namoyon bo'ladiki, ma'lum bir jamiyatda qadriyatlar orqali madaniy baholash standartlari shakllanadi, hayotiy maqsadlar ierarxiyasi va ularga erishish usullarini tanlash belgilanadi.

Bolalar xulqidagi salbiy o'zgarishlarni bartaraf etishda ma'naviy qadriyatlar yetakchi rol o'ynaydi, shu asosda ular ehtiyojlarini qondirish, ularning ma'naviy olamini takomillashtirish, rivojlantirish, bolalarning ongi va qalbini bilim, tuyg'ular, ideallar bilan to'ldirish zarurati yuzaga keladi. Shuningdek, qadriyatlar bolalar ongidagi o'zgarishlarning katalizatori bo'lib, nafaqat davom etayotgan o'zgarishlarni tezlashtirishi, balki ularni sekinlashtirishi ham mumkin. Shunday qilib, jamiyatning eng harakatchan qismi bo'lgan yosh avlodning hayotiy faoliyatini tahlil qilish orqali jamiyatdagi qiymat o'zgarishlarining mohiyatini va ularning ijobiy darajasini baholash mumkin.

Shunday qilib, pedagogika fani oldida, bolalardagi ichki tahdidlarni bartaraf etish garovi sifatida yoshlar bilan bog'liq bir qator hal etilmagan muammolar mavjudligini ko'rsatadi. Yosh avlod qadriyatlar ierarxiyasida oilaning ahamiyatini

oshirishga erishish bu boradagi eng to'g'ri yo'ldir. Bunda birinchi navbatda bolada mehnatsevarlik va mehnatga ongli munosabatni shakllantirish, hayotda muvaffaqiyat va moddiy farovonlikka erishish uchun eng maqbul bo'lgan individual qadriyatlarga urg'u berish, bolaning muhitidagi barcha qadriyatlarni birlashtirish lozim.

Bolalarning qadriyatli munosabati rivojlanishi ularning ma'naviy tanazzuli va faoliyatidagi faolligining pasayishi bilan birga bo'lmasa, ularning ichki ma'naviyatiga tahdid solmaydi. Oila quchog'ida olib borilayotgan profilaktika ishlardan quyidagilar asosiylaridir: muntazam qiziqishlarning erta boshlanishi, tarbiyalash, yaxshi ko'rish va yoqimtoy bo'lish qobiliyatini shakllantirish, mehnat kilish va bo'sh vaqtini unumli o'tkazishni bilish.

Ota-onalar shuni bilishlari zarurki, shaxsni tarbiyalash bolaning yoshlik chog'idan sport, san'atga bo'lgan qiziqishlarini tarbiyalashdan boshlanadi. Agar o'smir yoshgacha bolada ijodiy qobiliyatlar tarbiyalanmasa, bunday shaxs yillar o'tgani sari yomonliklarga o'ch bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aslonova. O. Umar Xayyomning "Navruznomasi" asari - milliy tarbiya omili sifatida. Boshlangich ta'limning dolzarb muammolari. Respublika ilmiy amaliy konferensiyasi. Qarshi. 2020. 137 –b.
2. Alisher Navoiy. Hikmatlar. T.: O'zbekiston. 2015, 252.- 125 b.]
3. Shodiyev. R. Pedagogik konfliktologiya. Darslik. Qarshi. 2019. 55–b.
4. Isayeva M. A. Predposilki i istochniki molodejnogo ekstremizma // Vlast. 2007. № 12.S. 43
5. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. T.: O'qituvchi. - 42b .478 b].
6. Choriyeva F. Bolalar hulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlarni korrektsionlash–ijtimoiy pedagogik muammo sifatida. Zamonaviy boshlang'ich va pedagogik ta'lim: nazariy va amaliy innovatsion tadqiqotlar mavzusidagi respublika miqyosida ilmiy-amaliy konferensiyasi. 2020 yil, 32-bet.
7. Choriyeva F. Bolalar xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlarning pedagogik tahlili. "Ilm-fan taraqqiyotida zamonaviy metodlarning qo'llanishi" nomli respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. 2020. 493-b

MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA IJTIMOIIY PEDAGOGIK HAMKORLIKNING AHAMIYATI

Yarmanova Yulduz Buriyevna

Qarshi davlat universiteti Boshlangich ta'lim kafedراس dotsenti

G'aybullayeva Sitara Abdullo qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim jarayonida ijtimoiy pedagogik hamkorlikning mazmuni va ahamiyati hamda maktabgacha yoshdagi

bolalarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etishning o'ziga xosligi haqidagi ma'lumotlar aks etgan.

Kalit so'zlar: bola, maktabgacha ta'lim, muloqot, munosabat, faoliyat, birgalikdagi faoliyat, ijtimoiy pedagogik hamkorlik

Аннотация: В данной статье отражены содержание и значение социально-педагогического сотрудничества в процессе дошкольного образования, а также информация об уникальности организации совместной деятельности дошкольников.

Ключевые слова: ребенок, дошкольное образование, общение, отношение, деятельность, совместная деятельность, социально-педагогическое сотрудничество

Annotation: This article reflects the content and importance of social-pedagogical cooperation in the process of preschool education, as well as information about the uniqueness of organizing joint activities of preschool children.

Key words: child, preschool education, communication, attitude, activity, joint activity, social pedagogical cooperation

Jahondagi ilg'or tajribalar asosida barcha sohalar kabi respublikamizda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning tashkiliy-metodik ta'minotini ishlab chiqishga katta etibor qaratilmoqda. Bu borada maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining kasbiy mahoratini oshirish, davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari tizimini rivojlantirish, bolalarni maktab ta'limiga sifatli tayyorlash, ota-onalar bilan tarbiyachilarning o'zaro hamkorlik ko'lamini kengaytirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun variativ dasturlarni qo'llash, innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarni joriy etish, bolalarni har tomonlama uyg'un rivojlantirish uchun qulay pedagogik shart-sharoitlar yaratish bilan bog'liq ilmiy-metodik tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Ta'lim muassasalarida yosh avlodni tarbiyalash muayyan harakatlar majmui yoki katta avloddan yosh avlodga tajribani bir tomonlama yo'naltirish sifatida ko'rib chiqilishi mumkin emas, balki u kattalar va bolalarning birgalikdagi hayoti sohasidagi o'zaro munosabati va hamkorligi sifatida qaralishi muhimdir. Bu o'z davridagi boshqa odamlar orasida alohida hayot kechirayotgan bolalar va kattalarning yaxlit manzarasida aks ettirilgan faoliyatdir. Bu munosabatlar emotsionallik nuqtai nazaridan to'g'ridan-to'g'ri obyekt-obyekt munosabatlari sifatida ontogenezdada juda erta tug'ilib shakllanadi. Ammo nafaqat individual shaxslar, balki butun tengdoshlar guruhi bola uchun haqiqiy kuch va uning harakatlarining obyekt, yo'nalishi sifatida harakat qila boshlagan paytdan boshlab, tengdoshlar bilan turli xil shaxsiy munosabatlarning paydo bo'lishi haqida fikr yuritishimiz mumkin.

Bu bolalarning birgalikdagi faoliyatida umumiy maqsadlar, vazifalar, tajribalar paydo bo'lganda ro'y beradi va bolalarning sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirish,

sheriklik va o‘zaro yordam, insoniy munosabatlar paydo bo‘lganda yuzaga keladi. Bunday tadbirlarda bolaning eng muhim axloqiy fazilatlari rivojlantiriladi. Insonparvarlik boshqa har qanday axloqiy sifat singari faqat boshqalar bilan munosabatda namoyon bo‘lishi mumkin. Bola insoniyat jamiyatidan tashqarida yashay olmaydi, normal munosabatlarni rivojlantirish uchun u hamdard bo‘lishni, qayg‘urishni va yordam berishni o‘rganishi kerak.

“Jamoa” tushunchasi maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda o‘ziga xos xususiyatga ega. Bu yoshda jamoaga har doim kattalar rahbarlik qiladi. Bunda bolalarning harakatlarini ma’lum tomonga yo’naltiradi, boshqaradi, faoliyatda umumiy natijalarga erishishda har bir bolaning jamoadagi roli to‘g‘risidagi tasavvurlarini shakllantiradi. Jamoada uning a’zolari o‘rtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi, bu esa bolaning jamoa bilan birgalikda rivojlanishini ta’minlaydi.⁸

Bolani jamoaga qo‘shish bilan birga biz bir tarafdun uning muhim ehtiyojini qondiramiz, ya’ni boshqa insonlar bilan, boshqa tarafdun esa-o‘zini tasdiqlashi uchun, individualligi (o‘ziga xosligini) rivojlantirish, unda yashiringan qobiliyat va ishtiyoqlarini namoyon etishda yanada qulay shart-sharoitlar yaratib beramiz. Hamkorlikdagi munosabatlar - ijtimoiy va tarixiy tajribani o‘zlashtirish, takrorlashga va shaxslararo munosabatlarni axloqiy jihatdan meditatsiyalashga qaratilgan shaxslar faoliyatining ma’lum bir shaklidir. Agar maktabgacha yoshdagi bolaning individual xatti-harakatlari faqat unga tegishli bo‘lgan o‘ziga xos xususiyatlar bilan aniqlash mumkin bo‘lsa, unda ijtimoiy xatti-harakatlar, bolaga tengdoshlari jamoasiga erkin kira olishi va bolalikning mazkur muhitida harakatlanishiga imkon beradigan maxsus fazilatlar bilan tavsiflanadi. Bolani ijobiy tavsiflovchi bunday fazilatlariga tashkilotchilik, tartib-intizomlilik, qiziqish kabilar kiradi, lekin bular hali bolani o‘z tengdoshlari davrasiga qo‘shilib ketdi degani emas⁹.

Bizga ma’lumki, maktabga tayyorlov guruhleri tarbiyalanuvchilarida do‘stona munosabatlarga asoslangan hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirishga yo’naltirilgan didaktik jarayon muayyan pedagogik -psixologik xususiyatlarga ega.

Maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarni hamkorlikka o‘rgatish quyidagi imkoniyatlarga ega:

agar bolalar guruhdagi tengdoshlari bilan muvaffaqiyatli hamkorlik o‘rnatsa, mashg‘ulot jarayoni samarali va qiziqarli bo‘ladi;

bolalar guruhdagi tengdoshlari bilan muvaffaqiyatli muloqot o‘rnatganda ularning so‘z boyliklari jadal tarzda ortadi;

⁸ SH.Sodiqova Maktabgacha pedagogika. T.- “Tafakkur bo‘stoni” 2013yil, 115-bet

⁹Yarmanova Y.B. Maktabgacha yoshdagi bolalar individualligini hisobga olgan holda jamoaviy munosabatlarni shakllantirish modeli Mug‘allim hem uzluksiz bilimlendiriu. Nekis-2019.N 3 , 140-bet

maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarning ijtimoiy hamkorlikka kirishishlari natijasida muayyan bilimlarni o'zlashtirgan bolalar jamoasi hosil bo'ladi;

bolalar o'zaro muloqot jarayonida yangi axborotlarni o'zlashtirishga tayyor bo'ladi natijada birgalikda muloqot kuchayadi;

bolalarning guruhdagi tengdoshlari bilan ta'limiy hamkorliklarini amalga oshirish imkoniyat yaratiladi.

Bizning fikrimizcha, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining tayyorlov guruhlarida bolalarni hamkorlikka asoslangan faoliyatga tayyorlash ular uchun qiziqarli va rivojlantiruvchi ish shakli bo'lishi bilan bir qatorda boshlang'ich ta'lim jarayonida ularning murakkabroq o'quv materiallarini birgalikda o'zlashtirishlariga zamin hozirlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. A'zamova M.N. O'quvchilarning dialogik nutqini rivojlantirishda hamkorlik texnologiyalarining o'rni // Uzluksiz ta'lim tizimida hamkorlik pedagogikasi mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. – Toshkent, 2014. B.200-202.

2. Лесгафт П. Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение. / П.Ф.Лесгафт. – М.: Педагогика, 1991. – 174 с.

3. Эстетическое воспитание и развитие детей дошкольного возраста: Учебн. пособие/ Е.А. Дубровская, Т.Г.Казакова и др; Под ред. Е.А.Дубровской, С.А.Козловой. - М.: ИЦ «Академия». - 2012. - 256 с.

4. Ro'ziyeva D. Ijtimoiy pedagogika. Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. 127 b.

5. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika. T.: "Tafakkur bo'stoni" 2013.-287

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI VA OTA-ONALAR O'RTASIDAGI O'ZARO MUNOSABATLAR SHAKLLARI.

Turdiqulova Luiza Zayniddinovna

Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti NTM

o'qituvchisi.

Annotatsiya. Maqolada hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jamoa va ota-onalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga katta e'tibor berilmoqda. Ota-onalar ta'lim xizmatlarining mijozlariga aylangan zamonaviy o'zgaruvchan sharoitlarda o'zaro ta'sir sifatini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish asosiy sabablari keltirilgan.

Kalit so'zlar. Ta'lim,tarbiya ota-ona,hamkorlik, pedagogik jarayon, bola o'yin,

Абстрактный. В статье Сегодня в организациях дошкольного образования большое внимание уделяется взаимодействию педагогического коллектива и родителей. Приведены основные причины для понимания особенностей

управления качеством взаимодействия в современных меняющихся условиях, когда родители стали заказчиками образовательных услуг.

Ключевые слова. Воспитание, воспитание детей, сотрудничество, педагогический процесс, детская игра.

Abstract. In the article Today, preschool education organizations pay great attention to the interaction between the pedagogical team and parents. The main reasons for understanding the peculiarities of managing the quality of interaction in modern changing conditions, where parents have become customers of educational services, are given.

Key words. Education, parenting, cooperation, pedagogical process, children's play.

Bolalarni tarbiyalash insonning eng qadimgi faoliyatidir. Qadim zamonlarda u sanʼat bilan taqqoslangan. Tarixiy manbalarga murojaat qiladigan boʻlsak, yosh avlod tarbiyasida oila birlamchi boʻlganligi haqida koʻplab dalillar mavjud. Inson rivojlanishi jarayonida bolalarga gʻamxoʻrlik qilish, ularning jismoniy va aqliy rivojlanishi alohida funksiyaga aylandi va oiladan tashqari taʼlim tashkilotlari shakllana boshladi. Shuni taʼkidlash kerakki, koʻp asrlar davomida oilaning farzand tarbiyasidagi oʻrni birinchi darajali ahamiyatga ega [2, 146-b].

P.Yusupova tadqiqotlariga koʻra bola 2-3 yoshga kirganidayoq unda uyatchanlik, mustaqillik yoki oʻziga ishonchsizlik, xudbinlik yoki gʻamxoʻrlik, oʻz tengdoshlariga eʼtibor bilan munosabatda bulish kabi shaxsiy xususiyatlar namoyon boʻla boshlaydi. Bularning hammasi bolalarning tevarak-atrofdagilar bilan boʻladigan munosabatini belgilaydi [5, 104-b].

G.Berdaliyeva oʻz tadqiqotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarni mustaqilligiga eʼtibor berib, narsa-hodisalar olami, ular yordamida amalga oshiriladigan xatti-harakatlar, ona tili va odamlar orasidagi munosabatlarni anglash, ayni zamonda faoliyat motivlarining rivojlanishi, qobiliyatlarning oʻsib borishi kattalarning bevosita yordami asosida amalga oshirishini taʼkidlaydi .

D.Abdurahimova xalq ogʻzaki ijodi asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash haqida soʻz yuritib, maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-madaniy kompetensiya – hayotiy vaziyatlarda kattalar va tengdoshlari bilan muloqotda axloq qoidalari va meyorlarini bolalar xalq ogʻzaki ijodi namunalari vositasida egallab borishi toʻgʻrisida qatʼiy xulosaga kelingan. Maktabgacha yosh davridan boshlab bolalarda yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantirish koʻp bosqichli va murakkab jarayon boʻlib, bu jarayon texnologik yondashuvni talab qilishi taʼkidlangan [2, 18].

Maktabgacha taʼlimda bolaning xulq-atvorni rivojlantirishning asosiy sharti qoidalarni bolalarga yetkazish, ularda mavjud boʻlgan talablarning mazmuniy-mantiqiylikini tushunishdir, deb hisoblaydi. Shuningdek, guruhni tartibga solish,

bolalarning ongli o'zlashtirishi, ularni faol mehnatga jalb qilish, g'oyaviy tuzilmaga bo'lgan qiziqarli tadbirlarni tashkil etish zarur.

SH.Shodmonova kishi hayotining dastlabki faoliyatidagi eng oddiy turi undagi shaxsiy qobiliyatlar, xususiyatlar, imkoniyatlar asosida ma'lum bir munosabatni rivojlanishida asos bo'lib xizmat qiladi deb hisoblaydi. [1, 39-b].

Bolani har tomonlama barkamol etib tarbiyalashda uning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi muhim hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolaning kelgusida umumiy o'rta ta'lim maktabida muvaffaqiyatli o'qishi, balki hayotiy o'rnining shakllanishi ham ma'naviy-axloqiy tarbiyasi darajasiga bog'liq. Maktabgacha yosh davrida oilada va maktabgacha ta'limda tashkil etilgan ta'lim va tarbiya jarayonlarda bolaning shaxsiyati shakllanadi, ya'ni tashabbuskorlik, tashkilotchilik, ijtimoiy-madaniy faollik, faol muloqotga kirishuvchanlik, mustaqillik, mas'uliyat, javobgarlik kabi asosiy shaxsiy fazilatlar shakllanadi.

Maktabgacha ta'lim sohasining yetakchi olimlaridan F.R.Qodirovaning fikricha: "Bolalarning rivojlanishi va tarbiyalanishining yosh bilan bog'liq davrlarida faoliyatning turli xillari yonma-yon bo'ladi va o'zaro ta'sir ko'rsatadi, lekin bunda ularning roli bir xil bo'lmaydi: har bir bosqichda faoliyatning yetakchi turi ajratiladi, unda bolaning rivojlanishidagi asosiy yutuqlar namoyon bo'ladi. Har bir faoliyat ehtiyoj, sabablar, faoliyat maqsadi, mavzui, vositalari, buyumlar bilan amalga oshiriladigan harakatlar va nihoyat, natija bilan ajralib turadi" deya maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyati ularning yosh bosqichlariga xos ravishda takomillashib borishini ta'kidlaydi [139].

Hozirgi kunda pedagogik jamoa va ota-onalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga katta e'tibor berilmoqda. Ota-onalar ta'lim xizmatlarining mijozlariga aylangan zamonaviy o'zgaruvchan sharoitlarda o'zaro ta'sir sifatini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish uchun "o'zaro ta'sir" tushunchasining mohiyatini ko'rib chiqish muhimdir.

Shunday qilib, o'zaro munosabatlarning umumiy falsafiy yondashuvlari maktabgacha ta'lim muassasasi va oila o'rtasidagi munosabatlarni ko'p qirrali hamkorlik majmui sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi, shuningdek, ota-onalar bilan ishlash shakllarini va ularning munosabatlarini amalga oshirishning ichki mexanizmlarini aniqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, sotsiologiya nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladigan "o'zaro ta'sir" (M.S.Komarov) odamlarning bir-birining ongi va xulq-atvoriga o'zaro ta'sir qilish jarayoni bo'lib, bu jarayonda harakatlarni o'zaro muvofiqlashtirish sodir bo'ladi [3, 102-b].

O'z navbatida, D.A.Leontiyev birgalikdagi faoliyatning ikki ishtirokchisi o'rtasidagi o'zaro ta'sirning asosiy turlarini aniqlaydi. Birinchi tur - o'zaro ta'sir, sheriklarning har biri bir-biriga obyekt sifatida qaraydi va o'z navbatida, u uchun obyektidir. Keyingi tur - kooperativ, ya'ni faoliyatga kiritilgan subyekt va

subyektning o'zaro ta'siri uning ishtirokchilarini muvofiqlashtirish shakli sifatida ishlaydi va pirovardida uning ishtirokchilari o'rtasida taqsimlangan individual harakatlarni birgalikdagi faoliyatga birlashtirishni ta'minlaydi. [5, 5-b].

Psixologik nuqtai nazardan "o'zaro ta'sir" toifasi shaxslararo o'zaro ta'sirga asoslanadi. N.N.Obozova, B.P.Parigina, V.V.Boykoning so'zlariga ko'ra, shaxslararo o'zaro ta'sir haqiqatan ham ishlaydigan aloqa, subyektlar va shaxslar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik sifatida qaraladi. Mualliflarning fikricha, o'zaro ta'sirning komponentlari o'zaro tushunish, o'zaro bilish, munosabatlar, o'zaro harakatlar, o'zaro ta'sir, o'zaro ma'lumotdir [5, 51-b].

Pedagogika fanida ta'lim sohasidagi ko'plab hodisalarni tushuntiruvchi kategoriya sifatida o'zaro munosabatlarga qiziqish XVI-asrning o'rtalaridan boshlab namoyon bo'la boshladi. Y.A.Komenskiy o'z pedagogikasini ota-onalar bilan o'zaro munosabatlarga qaratilgan demokratik intilishlar asosida qurdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. P. Yusupova. Maktagacha pedagogika. Toshkent. "O'qituvchi". 365bet.
2. Xasanboeva O.I. va boshqalar. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi Toshkent. Ilm- Ziyo. 298bet.
3. Inomova M. Oilada bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU. 471bet.
4. Sarvinoz, Z. (2023). способы определения лидерских способностей учащихся классными руководителями. Международный журнал исследований и разработок ЭПРА (ИЖРД), 8(4), 203-206.
5. Sa'dullaev, A. A. o'. (2023). O'SMIR SPORTChILARDA IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH ASPEKTLARI. SchOLAR, 1(8), 112–117.

O'ZBEK XALQ ERTAKLARI VOSITASIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH.

Muratova Shaxnoza Ibatovna

Osiyo texnologiyalar universiteti

Pedagogika va xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni o'zbek xalq ertaklari asosida ahloqiy tarbiyalash bo'yicha fikrlar yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Bola, ertak, ma'naviy-axloqiy tarbiya, ta'limiy-didaktik.

Абстрактный. В данной статье освещены мысли о нравственном воспитании детей дошкольного возраста на основе узбекских народных сказок.

Ключевые слова: Ребенок, сказка, духовно-нравственное воспитание, учебно-дидактическое.

Abstract. This article highlights thoughts about the moral education of preschool children based on Uzbek folk tales.

Key words: Child, fairy tale, spiritual and moral education, educational and didactic.

Ertak bolalarni ijodiy tafakkurga, butun insoniyat kelajagiga muhabbat va hurmatga o'rgatadi. Bolaning bolaligini ertaklar va bolalar kitoblarisiz tasavvur qilish qiyin. Ertaklar bolaning hayotiga bolalikdan kirib keladi va unga butun umri davomida hamroh bo'ladi. Albatta, ertaklarni o'yin-kulgi, shuningdek, zerikishning davosi deb bo'lmaydi.

Zero, ertaklar bolani takomillashtirish yo'lidir. Bola o'zi sevgan ertak qahramonlari haqidagi hikoyani qayta-qayta eshitish uchun ota-onasi yoki o'qituvchilaridan sevimli kitobini o'qishni qayta-qayta so'rashi mumkin. Ko'pincha bola asosiy qahramonlarga taqlid qiladi, ular kabi bo'lishga harakat qiladi.

Axir, har bir bola haqiqatan ham qo'rqqan, kuchli bo'lishni va yaxshilik ekishni xohlaydi. Ertakda hamma narsa mumkin. Siz shunchaki xohlashingiz kerak. Ertaksiz bolaning barcha orzulari amalga oshgan sehrli o'lka haqida orzusi yo'q. Ertak bolaga orzu qilish imkoniyatini beradi. Men kimman? Men o'zimni kimni ko'rishni xohlayman? Agar menda sehr bo'lsa, nima qildim? Va shuning uchun bolalar ertaklarni yaxshi ko'radilar va o'zlarining fantaziyalarida o'zlarini yaxshi sehrgarlar, devlar, parilar, sehrgarlar va boshqalar rolda tasavvur qilishadi. Menimcha, kattalarning yetakchi vazifasi bolaning fantaziyasini to'g'ri ijobiy tomonga yo'naltirishdir, chunki unga salbiy munosabatda bo'lish unchalik qiyin emas.

Aksariyat O'zbek xalq ertaklari bolaga muvaffaqiyatga ishonchni, yaxshilikning yovuzlik ustidan g'alaba qozonishini etkazadi. Aynan ertak orqali bolalar "nima yaxshi va nima yomon" kabi dominant tushunchalar, shuningdek, do'stlik va xiyonat, jasorat va qo'rqqanlik haqidagi dastlabki g'oyalar bilan tanishadilar, ya'ni axloqiy va ma'naviy qadriyatlarning asoslari. yotqizilmoqda. Ertaklar odamlar o'rtasidagi munosabatlar haqida birinchi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ertaklar tufayli bolada boshdan kechirish va rahm-shafqat, shuningdek, boshqa odam uchun baxtli bo'lish sovg'asi rivojlanadi.

Shubhasiz, ma'naviy-axloqiy tarbiyani maktabgacha yoshdagi bola bilan badiiy asarlardagi ertak qahramonlari harakatlarining axloqiy tomonlarini o'ylamasdan, odamlarning xatti-harakatlarini proyeksiya qilmasdan amalga oshirib bo'lmaydi. Shunday ekan, yosh bolalarning ma'naviy-axloqiy kamolotiga oid ishlarni ertakga qiziqishdan boshlash kerakligiga qat'iy ishonaman.

Ertaklarning paydo bo'lishida qadimiy urf-odat, marosimlar va miflar hal qiluvchi ro'l o'ynagan. Ertaklarning mustaqil janr sifatida qaror topishi olam haqidagi ibtidoiy tushunchalar xayoliy shaklda ifodalangan davrlardan boshlangan. Chunki bu davrlarda aniq voqea va hodisalar, urug` va qabilalar turmushi bilan bog'liq miflar, an'anaviy urf-odatlar o'z kuchi va maishiy vazifasini yo'qotib, kishilar ongida g'aroyib narsa bo'lib anglashila boshlagan edi.

Ertak motivlarining dastlabki namunalari ta'limiy-didaktik xarakterda bo'lib, keyinchalik ijtimoiymaishiy mohiyat kasb etgan. Hayot haqiqati bilan bog'liq bo'lib, xayoliy va hayotiy uydirmalar asosiga qurilgan, didaktik g'oya tashuvchi og'zaki hikoyalar ertak deyiladi. Ertaklar epik folklorning eng sermahsul janri. Dunyoning hamma qit'alarida, barcha xalqlarda ertaklar va uning xalq orasida tashib yurgan ertakchilari, uning nazariyachilari – ertakshunoslar bor.

O'zbek ertakchiligi ham uzoq tarixga ega. Ertak so'zining qachondan beri aytilishini aniq ko'rsatish qiyin bo'lsa-da, uning juda qadimdan borligi, xalq og'zaki ijodining ilk adabiy janrlaridan biri ekanligi ma'lum. So'zning lug'aviy ma'nosi-aytish, aytmoq, hikoya qilmoq ma'nosini bildiradi. M.Qoshg'ariy o'z «Devonu lug'otit turk» asarida turkiy xalqlarda uning «etuk» atamasi bilan yuritilganini qayd etadi. Unga ko'ra, etuk «biror voqeani og'zaki hikoya qilish»ni anglatadi. Shundan keyingi deyarli hamma lug'atlarda asosan «ertak» so'zi yozilib kelinadi. Fitrat asarlarida ham ertak deb keltiriladi: “El adabiyotidag'i hikoyalarga ertak deyiladir. Ertak el shoirlarining xayollari yordami bilan tuzuladir”.

Shu sababdan o'zbek adabiy tilida ham ushbu atama qabul qilingan. Ammo hozirgi kunlarda ham Samarqand, Surxondaryo, Farg'ona viloyatlarining ayrim tumanlarida «matal» ham deyiladi. Namangan viloyatining Janubiy qismida «ertangi» deb yuritiladigan bu hodisa — ertangi bo'lib o'tgan, qadimgi zamonlardan qilinajak hikoya ma'nosini anglatadi. Viloyatning ayrim tumanlarida ertak atamasi keng qo'llanilsa-da, bu atama o'rnida ba'zi joylarda «bayt», «bayti» so'zlari ham qo'llaniladi. Buxoro viloyatining ba'zi qishloqlarida ertaklarni - «shuk» yoki «ushuk» nomi bilan ataydilar. Toshkent shevasida ertak «cho'pchak» ham deyiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbeklar orasida ertak, cho'pchak atamalaridan boshqa yana hikoya, afsona, o'tirik, tatal kabi atamalar ham uchraydi.

2.Inomova M Oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanish-T, —Fanl 1995

3. Loginova V.I., Samorukova P.G. «Maktabgacha tarbiya pedagogikasi»T., 1991 yil

4.Suloymonov M. —O'zbek xalq og'zaki ijodiil Namangan» nashriyoti 2012 yil

5.Safarov O. —Ozbek xalq og'zaki ijodiil «Musiq» nashriyoti Toshkent 2010

6. Madayev O. —O'zbek xalq og'zaki ijodiil Toshkent «Mumtoz so'z» 2010

7. Otamurotov S., Xusanov S., Raxmatov J.. Ma'naviyat asoslari. (o'quv qo'llanma), -T.: A.Qodiriy nomidagi xalq meros nashriyoti, 2002 y.

TARBIYALANUVCHILARDA MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISHGA DOIR XORIJIY TAJRIBALAR.

Rahbar.Choriyeva F.

Qarshi davlat universiteti Boshlangich ta'lim kafedrası dotsenti

Magistr.Anvarova M

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish, jumladan tarbiyalanuvchilarda matematik tasavvurlarni shakllantirishga doir xoirijiy mamalakatlar dasturlari o'rganilgan. Xususan, amerika Qo'shma Shtatlari, janubiy Koreya, Rossiya mamlakatlaridaga maktabgacha ta'lim sohasi va metodik ta'minotidagi o'ziga xosliklar xususida to'xtalib o'tilgan.

Tayanch so'zlar: matematik tasavvurlar, xorijiy tajribalar, rivojlangan davlatlar, ko'rgazma, bola, ta'limiy faoliyat, o'yin.

Аннотация. В статье рассматриваются программы зарубежных стран по развитию сферы дошкольного образования, в том числе по формированию математических представлений у школьников. В частности, с точки зрения особенностей в сфере дошкольного образования и методического обеспечения обсуждались страны США, Южная Корея и Россия.

Ключевые слова: математические идеи, зарубежный опыт, развитие страны, выставка, ребенок, образовательная деятельность, игра.

Annatation. The article examines the programs of foreign countries for the development of the field of preschool education, including the formation of mathematical ideas in students. In particular, the countries of the United States of America, South Korea, and Russia were discussed in terms of peculiarities in the field of preschool education and methodical support.

Key words: mathematical ideas, foreign experiences, developed countries, exhibition, child, educational activity, game.

Bugungi texnologiyalar tezkor rivojlanayotgan davrning asosiy talabi jahon rivojlangan mamalakatlarning ta'lim tizimi asosida sifatli zamonaviy ta'limni tashkil etishdan iboratdir. Maktabgacha ta'lim tizimida rivojlangan mamlakatlarning tarjibasini o'rganib, ularni amaliyotga tatbiq etish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, dunyo mamlakatlarining matematik bilimlarini shakllantirishdagi tajribalarni tahlil qilib, ularni ta'lim dasturlari va mashg'ulotlar mazmuniga singdirish asosiy masalamizdir.

Matematik bilimlarni o'zlashtirishga doir layoqatgina tug'ma bo'lib, matematik bilimlar asta-sekin faoliyat jarayonida o'zlashtirish, qiziqishlarning to'g'ri izchil va tizimli yo'nalganligi asosida egallanadi. Matematik tushunchalar bir-biriga uzviy bog'liqlik asosida hosil bo'ladi. Har bir rivojlangan mamlakatda ta'lim dasturlariga

muvofig sohalarda qator tizim va usullar ishlab chiqadi. Eng samarali va ijobiy natijalar keltirgan metodika amaliyotga joriy etiladi.

Rivojlangan dunyo mamalakatlari orasida matematik bilimlarni o'zlashtirish ko'rsatkichi bo'yicha AQSH, Xitoy, Hindiston, Rossiya, Janubiy Koreya kabi davlatlari yetkchi o'rinlarni egallab kelmoqda. Rivojlanish bo'yicha har bir sohada, jumladan ta'lim tizimida ham Amerika Qo'shma Shtatlari yetakchilik qiladi. Quyidagi keltirib o'tilgan usullar Amerika Qo'shma Shtatlari maktabgacha ta'lim tizimida matematik tasavvur va qobiliyatlarini shakllantirishda qo'llanilib kelinadi:

- Yangi ma'lumotlarni taqdim qilish va bolalar bilan birgalikda mashqlar qilish;
- Ko'pgina savol berish va savolarga bolalarning javobini tekshirish;
- Ko'rgazma qurollari bilan ta'minlash;
- Ta'limiy faoliyat jarayonida bolalarga yo'l – yo'riq ko'rsatish;
- Qiyin ta'limiy faoliyat uchun oldindan namuna tayyorlash va ko'rsatish.

Xitoy pedagoglari esa bolalarga matematikani o'qitishni maxsus tayyorgarlik asosida amalga oshiriladigan faoliyat deb bilishadi. Xitoy maktabgacha ta'lim tizimida alohida matematik ta'limiy faoliyat uchun manbalar mavjud:

- Amaliy Xitoy matematik faoliyati;
- Matematik bosma nashrlar va ish daftarlari;
- Xitoy matematik hikoyalari;
- Xitoy matematikasi videolari;
- Xitoy matematik dasturlari.

AQSH va Xitoy rivojlanishi, takomillashishi va o'sishiga asosiy sabablar, ta'lim tizimida matematik tasavvurlarni izchilik va tizimlilik asosida yo'lga qo'yilganligidir. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni pedagogik va psixologik jihatdan ta'limiy faoliyatlarda bolalarni qiziqish va xohishlarini to'g'ri yo'naltirish, yosh jihati xususiyatlaridan kelib chiqqan holda yondashish, ta'limiy faoliyat jarayonida pedagogik texnologiyalar va zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish, nazariy va amaliy bilimlarni uyg'unlikda tashkil etish kabi masalalarda yuqoridagi rivojlangan davlatlar katta mahorat va tajribaga ega.

Har bir sohada o'zining tizimli va izchil rivojlanish yo'liga ega davlatlar qatorida Rossiya davlati ham katta tajribaga ega. Ta'lim tizimi, sifati va rivojlanishi bo'yicha yetakchi o'rinlarda turadi. Maktabgacha ta'lim tizimida matematik ta'limiy faoliyatni shakllantirish jarayonida turli usullardan foydalanishadi. Ular quydagilar:

- ✓ Amaliy;
- ✓ Aniqlik;
- ✓ Og'zaki;
- ✓ O'yin.

Usullarni tanlashda bir qator omil va vositalar hisobga olinadi. Ular:

1. Foydalaniladigan dasturiy ta'minot vazifalari;

2. Bolalarning yoshi va individual xususiyatlari;
3. Zaruriy didaktik vositalarning mavjudligi;
4. Ta'lim jarayonida foydalaniladigan zaruriy o'quv qurollarining mavjudligi va boshqalar.

Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayonida taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish kabi usullardan ham keng foydalaniladi. Taqqoslash obyektlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni o'rgatishga asoslangan. Bolalar obyektlarni soni, shakli, kattaligi, hajmi, fazoviy joylashuvi, vaqt oralig'i asosida taqqoslashadi.

Taqqoslashda tahlil va sintez birdamlikda paydo bo'ladi. Taqqoslash usulidan foydalanishdan ko'zlangan maqsad bu bolalarda kuzatuv va obyektlar bilan amaliy harakatlar ta'siri ostida paydo bo'ladigan "ko'p", "kam", "teng" kabi tushunchalarni shakllantirishdan iborat. Umumlashtirish (modellashtrirish) – bu bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish maqsadida modellarni yaratish va ulardan foydalanishni o'z ichiga olgan ko'rgazmali va amaliy uslubdir.

Bundan tashqari matematik tushunchalarni shakllantirishda Janubiy Koreyada keng qo'llaniladigan Moreya Montessori metodikasi ham alohida ahamiyatga ega. Montessori metodikasida matematika ta'limida kichik yoshdagi bolalarga raqamlar haqida ma'lumot berish orqali kundalik hayot muammolarini hal qilish, ongida matematik tushunchalar va tasavvurlar olamini yaratish, uni real hayotda ifodalash va qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishga erishish mumkin.

Metodikaning asosiy maqsadi – bolalarning yosh davlariga mos holda matematik amallarni bajarishga o'rgatish, matematik masalalarni va muammolarni mustaqil hal qilishlari uchun zaruriy muhitni ta'minlashdan iborat. Moreya Montessori metodikasining mohiyati – unda matematik fikrlashga doir didaktik materiallar, elementar matematik mashqlar, o'nlik sanoq sistemasi, arifmetik amallar, atrof-muhit, o'simliklar dunyosi va inson hayoti bilan bevosita bog'liqlik asosida sensor tajribalar orqali tushuntirishdan iborat. Barcha rivojlangan davlatlar tajribasida ta'lim tizimida ko'zlagan natijalarga erishishda axborot texnologiyalarining o'rni katta. Shu jumladan, matematik tasavvur, bilim va ko'nikmalarni egallashda ham texnologiyalarning o'rni beqiyos. Shu sababli, rivojlangan davlatlar ta'lim tajribasida samarali bo'lgan metodikalarni keltirib o'tmoqchimiz.

Janubiy Koreya Respublikasidan O'zbekistonning maktabgacha ta'lim tashkilotlariga 275 ta robot va 350 ta o'quv qo'llanmalar sovg'a qilindi. Bolalarga robotexnika va dasturlash ko'nikmalarini o'rgatish uchun mo'ljallangan Albert va Genibot aqlli robotlarini topshirish maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning matematik bilimlarni egallashida katta amaliy yordam bo'ldi. KIRIA robot sanoatini rivojlantirish instituti, Koreya o'qituvchilar uyushmasi, shuningdek FRG Korea, Dazzle Edu, Genie Robot va SK telecom kompaniyalari vakillari ishtirokida onlayn

bo'lib o'tgan aloqa alamashinuvi orqali maktabgacha ta'lim tizimida katta rivojlanish ko'rsatkichlariga erishib kelinmoqda.

Albert va Genibot robotlari O'zbekiston bo'ylab 53 ta maktabgacha ta'lim tashkilotlariga tarqatildi. Bu robotlar 6 yoshdan katta tarbiyalanuvchilarga mo'ljallangan. Birinchi bosqichda bola tayyor kodlash kartalari yordamida robotni harakatlantirishga, ko'zini miltirashga, gapirishga majbur qiladi. Shu tarzda u kod bloklarning qanday ishlashini tushunib oladi.

Bizning maktabgacha ta'lim tashkilotlarimiz uchun yuqoridagi loyiha va dasturlarni maktabgacha ta'lim tizimida joriy etilayotgani yetishib kelayotgan yosh avlodni matematik bilimlarni, mental arifmetik amallarni, mantiqiy tafakkur qilish jarayonlarini jahon andozalariga mos ravishda tarkib topishiga xizmat qiladi. Barcha rivojlangan maktabgacha ta'lim tashkilotlarining matematik o'yinlari turli- tumanligi bilan farqlanadi.

O'yinlar bir-birlarini to'ldirishlari bilan farqlanadi. Masalan, rolli ishchan o'yinni, innovatsion- imitatsion ta'limiy o'yin bilan to'ldirishimiz mumkin. Bu ko'rinishdagi o'yinlar bolalarga chet tillarini o'rgatishda yaxshi samara beradi. Faoliyatlar ta'lim tashkilotidagi jarayonni faollashtirishga, tarbiyalanuvchilarda ijod qilish qobiliyatlarini uyg'otishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yo'ldoshev J.G'.Xorijda ta'lim. Toshkent: Sharq, 1995.
2. Fausek Yu U. Montessori bolalar bog'chasi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007.
3. Lee Youngil. Montessori ta'limi. Qarshi: Intellekt, 2022. – 340 b
4. “Qiziqarli matematika”didaktik to'plamidan foydalanish uchun metodik yo'riqnoma. Maktabgacha ta'lim Vazirligi. Toshkent 2020-yi
5. Mahmudova Hilola O'ktam qizi. “ Maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirishda xorij ta'lim tajribasidan foydalanishning pedagogik asoslari “. Pedagog's jurnali.
6. B.R. Djurayeva, H.M. Tojiboyeva, G.M. Nazirova “ Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarga ta'lim – tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari” uslubiy qo'llanma T:2015.

TARBIYALANUVCHILAR INTELEKTUAL QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA DIFFERENSIAL YONDASHUV

Yarmanova Yulduz Buriyevna

Qarshi Du Boshlangich ta'lim kafedrasi dotsenti

Ahmedova Farangiz Mahmud qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Bugungi kunda tarbiyalanuvchilar intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim jarayonida tarbiyalanuvchilar intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda differensial yondashuvning mazmuni va ahamiyati haqidagi ma'lumotlar aks etgan.

Kalit so'zlar: bola, maktabgacha ta'lim, intellekt, intellektual qobiliyat, yondashuv, differensial yondashuv, birgalikdagi faoliyat, xususiyat.

Аннотация: Сегодня развитие интеллектуальных способностей студентов является одним из актуальных вопросов. В данной статье отражена информация о содержании и значении дифференцированного подхода в развитии интеллектуальных способностей учащихся в период дошкольного образования.

Ключевые слова: ребенок, дошкольное образование, интеллект, интеллектуальные способности, подход, дифференцированный подход, совместная деятельность, особенность.

Annotation: Today, the development of the intellectual abilities of students is one of the urgent issues. This article reflects information about the content and importance of the differential approach in the development of intellectual abilities of students during preschool education.

Key words: child, preschool education, intelligence, intellectual ability, approach, differential approach, joint activity, feature.

Respublikamizda maktabgacha ta'lim tizimini innovatsion endashuvlar asosida rivojlantirishning tashkiliy-metodik mexanizmlarini takomillashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida «Maktabgacha eshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish» kabi muhim vazifalar belgilab berilgan. Ushbu vazifalardan kelib chiqqan holda, jumladan, maktabgacha katta eshdagi bolalarda intellektni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bola diqqatining o'ziga xos xususiyati shundaki, u tashqi jozibali narsalar, hodisalar va odamlar tomonidan yuzaga keladi va bolada idrok etilayotgan ob'ektlarga bevosita qiziqish saqlanib qolganda, diqqat markazida bo'lib qoladi. Tasavvurni rivojlantirish asosida vizual va samarali fikrlashni takomillashtirish; ixtiyoriy va bilvosita xotiraga asoslangan vizual-majoziy fikrlashni takomillashtirish; nutqni intellektual muammolarni qo'yish va hal qilish vositasi sifatida qo'llash orqali og'zaki-mantiqiy fikrlashni faol shakllantirishning boshlanishi; bularning barchasi maktabgacha yoshdagi intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, har bir yosh bosqichida intellektual qobiliyatlarning rivojlanishi bir qator xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Maktabgacha yoshdagi bolaning idroki ixtiyoriy emas. Ob'ektlarda maktabgacha yoshdagi bolalar asosiy xususiyatlarni emas, balki eng muhim va ahamiyatli emas, balki ularni boshqa ob'ektlardan aniq ajratib turadigan narsaga e'tibor berishadi: rang, o'lcham, shakl. Maktabgacha yoshdagi bola diqqatining o'ziga xos xususiyati shundaki, u tashqi jozibali narsalar, hodisalar va odamlar tomonidan yuzaga keladi va bolada idrok etilayotgan ob'ektlarga bevosita qiziqish saqlanib qolganda, diqqat markazida bo'lib qoladi. Tasavvurni rivojlantirish asosida vizual va samarali fikrlashni takomillashtirish; ixtiyoriy va bilvosita xotiraga asoslangan vizual-majoziy fikrlashni takomillashtirish; nutqni intellektual muammolarni qo'yish va hal qilish vositasi sifatida qo'llash orqali og'zaki-mantiqiy fikrlashni faol shakllantirishning boshlanishi; bularning barchasi maktabgacha yoshdagi intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Differentsial yondashuvni katta maktabgacha yoshdagi bolalarda intellektni rivojlantirish vositasi sifatida ko'rsatish mumkin.

Differensial yondashuv tarbiyachining tarbiyaviy ishini soddalashtiradi, masalan, u har bir bola uchun emas (katta guruh sharoitida bu oson emas), balki ma'lum bir bola uchun ta'lim mazmuni va shakllarini oldindan belgilashga imkon beradi.

Differensial yondashuv pedagogik harakatlarning juda keng doirasini o'z ichiga oladi.

Differensial yondashuvning samaradorligi bevosita ta'lim tashkilotidagi ijodiy hamkorlik muhitiga va uni demokratik boshqarishga bog'liq. Differensial yondashuvni amalga oshirish bolalarning afzalliklarini ochib berishga yordam beradigan o'yinlar, musobaqalar, vaqtinchalik ijodiy jamiyatlar va maxsus pedagogik muhitlarni yaratish orqali yordam beradi. Differensial yondashuvning muhim sharti shaxslararo munosabatlarni o'rganishdir. Bu shaxs va guruh, guruh va jamoa, bolalar va kattalar va boshqalar o'rtasidagi masalalarga ta'sir qilish imkonini beradi.

Differensial yondashuv - bu bolalar jamiyatida uning tarkibiy yoki norasmiy birlashmalari sifatida mavjud bo'lgan yoki tarbiyachilar tomonidan bolalarning individual, shaxsiy fazilatlarini asosida ajralib turadigan bolalar guruhlariga maqsadli pedagogik ta'sir ko'rsatish demakdir. Differensial yondashuv bolalarning shaxsiyatini takomillashtirishda ularni samarali pedagogik qo'llab-quvvatlash muammosini hal qiladi. Natijada differensial yondashuv jarayonida tarbiyachi barcha turdagi shaxsiy xususiyatlarni va ularning bolalardagi namoyon bo'lishini tekshiradi, tahlil qiladi va tizimlashtiradi, bu bolalar guruhiga xos bo'lgan umumiy, umumiy xususiyatlarni ta'kidlaydi. Shu asosda u o'zining guruh bilan o'zaro munosabatlari strategiyasini, bolani birgalikdagi ish va faoliyatga jalb qilish shakllarini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yhati:

1. Акимова, М. К. Теста структуры интеллекта [Текст]: Руководство к применению / М. К. Акимова, Е. М. Борисова ; под ред. И. В. Дубровиной. – М. : Обнинск, 1993.
2. Арапов, А. И. Дифференциация обучения в истории отечественной педагогики и школы [Текст] / А. И. Арапова. – Новосибирск : НГПУ, 2003.
3. Ананьев, Б. Г. Особенности развития личности [Текст] / Б. Г. Ананьева, Е. Ф. Рыбалко. - М. : Просвещение, 1993.
4. Shodmonova Sh. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. (o'quv-metodik qo'llanma). - T.: "Fan va texnologiya", 2008, 160 bet.
5. Qodirova F. R., A'zamova M. N., Sh. Q. Toshpo'latova, N. M. Kayumova. Maktabgacha pedagogika\ Darslik 5111800- Maktabgacha ta'lim bakalavriat ta'lim yo'nalish talablari uchun. –Toshkent, 2017. № 2. – B. 431.

MASHG'ULOTLAR ASOSIDA BOLA SHAXSINI PERSONALLASHTIRISH JARAYONIDA UZINI NAMOYON QILISHINI FAOLLASHTIRISH

Uzoqov Muxriddin Faxriddin o'g'li
Qarshi davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya. Bu maqolada murakkab mashg'ulotlar asosida bola shahsini personallashtirish ya'ni bolalarning o'zini namoyon qilishini faollashtirishning mazmunini belgilaydigan nazariy asoslar va amaliy tajribalar, yuzasidan fikr va mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Murakkab mashg'ulotlar, personallashtirish, faollashtirish, qiziqish, ta'lim-tarbiya, yashirin qobiliyat.

Абстрактный. В данной статье изложены теоретические основы и практический опыт, мнения и соображения по поводу персонализации личности ребенка, то есть активизации детского самовыражения, основанной на комплексной деятельности.

Ключевые слова: Повышение квалификации, персонализация, активизация, интерес, образование, скрытые способности.

Abstract. This article outlines the theoretical foundations and practical experience, opinions and considerations regarding the personalization of a child's personality, that is, the activation of children's self-expression based on complex activities.

Key words: Advanced training, personalization, activation, interest, education, hidden abilities.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zini namoyon qilishini faollashtirish gumanistik va ijtimoiy-madaniy paradigmalarga asoslangan antropologik yondashuv qo'llanilgandagina mumkin. O'zini noodatiy namoyon qilish har doim borliqni yaxlit

idrok etish bilan bog'liq. Yaxlit o'z-o'zini bilish odamga o'z-o'zidan namoyon bo'lishga, ya'ni o'zini to'liq, tabiiy, erkin ifoda etishga imkon beradi. Bu fikrlarni ifodalash uchun yana bir atamadan foydalanish mumkin. Bu personallashtirish jarayonidir. Bu jarayonda bola o'zida bo'lgan qiziqish va istedodlarini namoyon qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Maktabgacha yosh-bu bolaning salohiyatini rivojlantirishning sezgir davri. Bu yaqin kattalar bilan muloqot qilish jarayonida, shuningdek, o'yin va tengdoshlar bilan haqiqiy munosabatlar jarayonida ijtimoiy sajdani o'zlashtirish davri. Ish davomida bolalar o'yin vaziyatlari va haqiqiy munosabatlarga jalb qilinib mehr va ma'qullashga bo'lgan ehtiyojni his qilgan holda, bu ehtiyoj va unga bog'liqlikni anglagan holda, bola ekspressiv harakatlar, hissiy kayfiyatni aks ettiruvchi harakatlar va ijobiy munosabatlarni o'rnatishga tayyorlik orqali nutq aloqasini rivojlantirishda rivojlanadi. Ontogenezning ushbu davri uchun paydo bo'ladigan nazoratsiz, tabiiy, tanani, aqliy funksiyalarni va boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlarning ijtimoiy usullarini o'zlashtirish istagi bolaga hayotdan quvonch hissini olib keladi. Majmuadagi ritmika, musiqa va logoritmika nutq, qo'shiq aytish va motorli o'zini namoyon qilish uchun sharoit yaratishga imkon berdi.

Maktabgacha yoshda o'z tanasini faol egallash, harakatlarni moslashtirish, tana qiyofasini shakllantirish va unga qadriyat munosabati davom etadi. Tana faoliyati, moslashtirish, harakatlar va harakatlarning uyg'unligi, umumiy vosita faoliyatidan tashqari, bolada muayyan harakatlar va harakatlarni o'zlashtirish jarayonida namoyon bo'ladi. Deyarli barcha darslar faol "harakat rejimida" o'tkazildi.

Bu davrda bola o'zlashtirilgan harakatlarni tinimsiz ko'paytirish orqali saqlab qolish zarurligini his qiladi. Ko'pincha, bola yangi, hamda allaqachon bir necha bor eshitgan va tanish materialni afzal ko'radi. Maktabgacha yoshdagi bolalik davrida uch yoshdan yetti yoshgacha insonning erta ontogenezi tendensiyasi ko'rinadi: aniq to'xtashlar bilan to'xtatilgan aqliy xususiyatlarning jadal rivojlanishi - egallangan narsalarning stereotipik ko'payish davrlari eksperimental ishimizda biz doimiy ravishda ma'lum, o'quv va mashq ishlarini birlashtirish uchun mashqlarni kiritdik.

O'z-o'zini namoyon etish—bu shaxsning o'zini namoyon qilishi va rivojlanishidir. "O'zlik" har doim umumiy biologik qonunlarga bo'ysunadigan arxetipalga asoslanadi. O'z-o'zini namoyon qilishni rivojlantirish bo'yicha ishlarni tashkil etish bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirildi. Shuning uchun faoliyat mazmuniga sir, sehr, mo'jiza, taxminlar, ishlatilgan fikrlash, topishmoqlar, ertaklar, fantaziyalar elementlari kiritilgan. Ajablanish, shubha, tushuncha va hayrat kabi tuyg'ular aniqlandi va qayd etildi. Boshida o'zini namoyon qilish uchun vaziyat yaratishga, bilim va jaholatning to'qnashuviga, oddiy va g'ayrioddiy, haqiqiy va fantastikani taqqoslashga asoslangan" galstuk " taxmin qilinadi. Amalda, o'zini namoyon qilish o'z tajribasini va individualligini, ya'ni

dunyoga noyob munosabatini ifoda etish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. Insonning o‘zini namoyon qilishi, birinchi navbatda, umumiy ifoda vositalarini tushunish va o‘zlashtirish darajasiga bog‘liq: temp, ritm, dinamika, iboralar, nafas olish. Shu bilan birga, har bir faoliyat turi o‘ziga xos ifoda vositalariga ega:

- raqsiy faoliyatida - plastika, sakrash, qadamlar va hokazo.;
- musiqiy-musiqas asboblarining ohangdorligi, uyg‘unligi, tembri; diapazon, registrlar va boshqalar.;
- nutqiy-so‘zlar, metafora, giperbola va hokazo.

O‘z-o‘zini ifoda etishda eshitish tizimi tashqi dunyo va ichki jarayonlar o‘rtasida audio regulyator rolini o‘ynaydi. O‘z-o‘zini ifoda etish quyidagi sharoitlarda sodir bo‘ladi:

- bola qodir bo‘lgan narsani o‘zgartirishga tayyor bo‘lishi kerak; o‘zgartira olmaydigan narsani qabul qilish;
- birini boshqasidan ajratishni o‘rganishi zarur.

Bola o‘zini namoyon qilishning uch bosqichidan o‘tadi:

1) haqiqiy va ichki dunyo ajratilmaydi (o‘zini namoyon qilish usuli spontan-intuitiv-bola tabiat qonunlariga amal qiladi, lekin ijtimoiy qonunlarni bilmaydi);

2) haqiqiy dunyo ichki dunyodan ancha boy (o‘zini namoyon qilish usuli ishonchli tartibga solinadi-bola ijtimoiy qonunlarga bo‘ysunadi va boshqalarning maslahatiga amal qilishga harakat qiladi, kattalar bolani boshqaradi);

3) ichki dunyo haqiqiy dunyodan ancha boy (o‘z-o‘zini ifoda etish usuli o‘zboshimchalik bilan ijodiydir - bola o‘z-o‘zidan turli xil tajribalarni, aniq harakatlardagi tajribalarni ifodalaydi). Bu biz bolalar diagnostikasida o‘zini namoyon qilish darajasini aniqlashda foydalanadigan yondashuvdir.

O‘zi bilan o‘zaro ta’sir uch darajada sodir bo‘ladi: aniqlash (hissiy tajriba), fiksatsiya (saqlash harakati), tushunish (og‘zaki nutq, davom etayotgan jarayonlarni muhokama qilish). Bunday holda, o‘z-o‘zini ifoda etish uch xil bo‘lishi mumkin: hissiy (hissiy), intellektual (aqliy) va samarali (somatik). O‘z-o‘zini ifoda etishni faollashtirishning pedagogik sharti, birinchi navbatda, o‘ziga xos usullar, texnikalar, ko‘nikmalar va qobiliyatlarni rivojlantirishdir:

1) atrofdagi dunyoni eshitish va vizual o‘zlashtirish, u bola tomonidan ifoda vositalarini bosqichma-bosqich tushunishni o‘z ichiga oladi: shovqin va xaotik shakllardan hayotning" musiqasi "va" rasmlari " gacha;

2) bolaning o‘zini tinglash va eshitish, qarash va ko‘rish qobiliyati, uning atrofidagi dunyo, obyektiv va sog‘lom dunyo, san’atni anglash layoqiyati;

3) energiya to‘plash va e’tiboringizni ichki va tashqi jarayonlar va hodisalarga qaratish usullari;

4) musiqiy va og‘zaki tasvirlarni ramziy tizimga "tarjima qilish" qobiliyati;

5) o‘z-o‘zini ifoda etishni yangi sharoitlarga o‘tkazish usullaridan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. –T., 2016-yil 29-dekabr.
2. Sh.Mirziyaev "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz". –T., 2001.
3. Sh.Mirziyaev "Erkin va faravon demokratik O'zbekiston davlatini birga barpo etamiz". –T., 2001. 4. Sh.Mirziyaev "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq faravonligini garaovi". –T., 2001.
5. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi prezidentining farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017,6-son,70-modda.
6. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. // Barkamol avlod – O'zbekiston kelajagining poydevori. –T., 1997.
7. «Sog'lom avlod davlat dasturi to'g'risida»: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. Xalq so'zi. 2000-yil 16-fevral.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARINING MAKTABGA TAYYORLOV GURUHI BOLALARINING KOGNITIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI VAZIFALARI.

(PhD)M.B.Alimardonova
Qarshi davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining maktabga tayyorlov guruh tarbiyalanuvchilarida kognitiv ko'nikmalarni rivojlantirishdagi vazifalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim tashkiloti, tarbiyachi, tarbiyalanuvchilar, kognitiv, ko'nikma, vazifa, loyihalashtirish, faoliyat.

Аннотация: В данной статье описаны задачи воспитателей дошкольных образовательных организаций по развитию познавательных навыков у учащихся подготовительной группы к школе.

Ключевые слова: дошкольная образовательная организация, педагог, учащиеся, познавательный, навык, задача, проектирование, деятельность.

Abstract: This article describes the tasks of teachers of preschool educational organizations to develop cognitive skills among students in the preparatory group for school.

Key words: preschool educational organization, teacher, students, cognitive, skill, task, design, activity.

Maktabga tayyorlov guruhlarida pedagog tarbiyachining bolalarning intellektual ko'nikmalarini rivojlantirishga doir faoliyatlarni to'g'ri tashkil etishi,

o'zlashtiriladigan bilimlar doirasini tizimlashtirish unga kognitiv qiziqishni rivojlantirishga va mustaqil ravishda xulosa chiqarishga imkon beradi.

Maktabga tayyorlov yoshidagi bolalar kognitiv topshiriqni qabul qilgandan so'ng, uning tahlili pedagogning rahbarligi ostida tashkil etiladi: ma'lum va noma'lumlar ochiladi.

Maktabga tayyorlov yoshidagi bolalarning kognitiv xususiyatlarini rivojlantirish jarayoni doirasiga tashqi olam haqida ma'lumotlar, ushbu jarayonni amalga oshirishga bo'lgan motivatsiya, jarayonning tashkiliy shakllari, foydalaniladigan ta'lim metodlari va vositalari kirib, ushbu jarayonda bolalarning turli faoliyatlarini birlashtirish samaradorlikni oshirishga imkon beradi.

Ushbu jarayonda pedagogning asosiy vazifasi ta'lim shakli, metod va vositalarini to'g'ri tanlash bilan bir qatorda, intellektual vazifalar orqali bolalar tafakkurini rivojlantirishga qaratiladi. Ko'pgina tadqiqotchi olimlar tomonidan maktabga tayyorlov yoshidagi bolalarda intellektual qobiliyatlarni shakllantirishning asosiy qonunlari ochib berilgan [3].

Bolalarda intellektual qobiliyatlarini shakllantirish asta-sekinlik bilan murakkablashib boradi. Dastlab, bola obyektlarning ma'lum xususiyatlarini farqlashni, ularni anglagan holda ongiga mustahkamlashni, ushbu xususiyatlarga ko'ra turli xil predmetlarni taqqoslashni va umumlashtirishni o'rganadi. Maktabga tayyorlov yoshidagi bolalar uchun obyektlarni aniqlash, bir vaqtning o'zida bir nechta xususiyatlarni ongiga mustahkamlash, obyektlarni taqqoslash va umumlashtirish qobiliyati tavsiflidir.

Faoliyatli yondashuvni tashkil etishda pedagog maktabga tayyorlov mashg'ulotlarining quyidagi jihatlarini inobatga olishi talab etiladi:

birinchidan, maktabga tayyorlov mashg'ulotlarida bolalarni loyihalashtirish va loyiha ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirishdagi pedagogik-psixologik xususiyatlar;

ikkinchidan, ta'limiy faoliyat mazmunining o'zaro mutanosibligi, izchilligi va o'zaro aloqadorligi;

uchinchidan, tarbiyachi va bolalarning hamkorligini yo'lga qo'yish me'yorlari.

Hozirgi vaqtda ta'lim faoliyatida loyihalashtirish faoliyatini tashkil etish orqali tarbiyalanuvchilarda kognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish pedagog uchun shaxsan ahamiyatli bo'lgan masalani yechish, maqsadga erishish, biron bir yakuniy mahsulot shaklida ishlab chiqilgan tadqiqot, muammoli metodlar va harakatlar majmuidir.

Loyihalashtirish, ma'lum bir muammoni hal qilishga, rejalashtirilgan natijadan oldin maqbul natijaga erishishga qaratilgan ishdur.

Mazkur metodning keng ommalashgani sababli uning ko'pgina ta'riflarini bir qancha maxsus adabiyotlarda uchratish mumkin. Biroq, ularning barchasi loyihalashtirish - mushtarak kognitiv, ijodiy yoki o'yin faoliyati bo'lib, loyiha

maqsadi ishtirokchilar uchun muhim bo'lgan har qanday muammoni hal qilish va umumiy natijaga erishishga qaratilgan birgalikdagi faoliyatni namoyon etadi.

Maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim jarayonida foydalaniladigan loyihalashtirish metodlari ustida olib borilgan tadqiqotlar natijasida tadqiqotchilar tomonidan ushbu muammoga doir bir qancha talqinlar keltirib o'tilgan. Jumladan, ayrim olimlar fikricha ta'limdagi loyihalashtirish faoliyati ta'limni integratsiyalashgan ko'rinishi. Ayrim olimlar esa ushbu jarayonni pedagog va bolalar o'zaro hamkorlikda o'tkazadigan ta'limiy o'yin faoliyatini tashkiliy shakli sifatida ta'riflaydilar [1].

Loyihalar amalga oshish muddatiga ko'ra uch turga ajratiladi:

- qisqa muddatli;
- o'rtacha davomiylikdagi;
- uzoq muddatli.

Loyihani amalga oshirish faoliyatni boshqarishda pedagogning o'rni keskin o'zgaradi. U tayyor bilimlarni tashuvchisi emas, maktabga tayyorlov yoshidagi bolalarning bilim faoliyati tashkilotchisiga aylanadi.

Loyihalashtirish metodidan maktabga tayyorlov mashg'ulotlarida foydalanish pedagog va bolalardan ma'lum bir harakatlar algoritmi asosida faoliyat yuritishni taqozo etadi:

- bolalarning qiziqish va ehtiyojlarini inobatga olgan holda mavzuni tanlash;
- belgilangan mavzu doirasida maqsadni aniqlashtirib olish;
- loyiha muammosini aniqlashtirish;
- bolalar bilan hamkorlikda muammo yechimini izlash;
- muammo yechimi va xulosalarni shakllantirishda kreativ yondashuvni amalga oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Атемаскина, Ю. Проектная деятельность педагога: сущность и технология / Ю. Атемаскина // Детский сад от А до Я. - 2008. - № 3(33). - С. 4-9.
3. Гальперин, П.Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – С. 8–38.
4. Кодирова Ф.Р., Файзуллаева М., Рустамова М. «Тайёрлов гуруҳ тарбиячилари учун нутқ ўстириш машғулотли ишланмалари» (методик қўлланма) -Т.: 2010.
5. Мамедов К.К. Мактабгача ёшдаги болалар ва ўқувчиларнинг ақлий ривожланиш хусусиятлари. Псих. Фан. Доктори. Автореферат. М.Улугбек номидаги Ўзб.Мил.Уни-ти. –Т., 2004. -50 б.

MILLIY AKSILOGIYANING GLOBALLASHUV JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Ilmiy rahbar: F.A.Choriyeva

Qarshi davlat universiteti

Tayanch doktorant: M.U.Raxmatova

Annotatsiya. Ushbu maqolada milliy aksiologiyaning globallashuv jarayonida millatlarning o'ziga xoslikligini saqlash va rivojlantirish uchun tutgan o'rni, globallashuv bilan bog'liq muammolar va ularning bir qancha yechimlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: aksiologiya, milliylik, globallashuv, qadriyatlar, shaxsiyat, madaniyat, ma'naviyat, ma'rifat, rivojlantirish.

Абстрактный. В данной статье освещается роль национальной аксиологии в процессе глобализации для сохранения и развития национальной идентичности, проблемы, связанные с глобализацией и некоторые пути их решения.

Ключевые слова: аксиология, национализм, глобализация, ценности, личность, культура, духовность, просвещение, развитие.

Abstract. This article highlights the role of national axiology in the process of globalization for the preservation and development of national identity, the problems associated with globalization and some of their solutions.

Key words: axiology, nationalism, globalization, values, personality, culture, spirituality, enlightenment, development.

Milliy aksiologiya insonlarning milliy qadriyatlarga asoslangan axloqiy, ma'naviy va estetik qadriyatlarini o'rganish va o'zlashtirishga oid tushunchalarni o'rganuvchi fan sifatida tasavvur qilinadi. Bu so'z asosan "aksiologiya" (qiymatlar fani) va "milliy" (millatga oid) so'zlaridan tuzilgan.

Milliy aksiologiya, millatning qadriyatlarini, ma'naviyatini, adabiyotini, san'atini, musiqa va boshqa madaniy tushunchalarini o'rganishga va tushunishga qaratilgan ilmiy yo'nalishdir. Bu soha millatlararo munosabatlarni tushunish, millatning o'ziga xos qiyinchiliklarini tushunishga yordam beradi. Milliy aksiologiya, millatning tarixiy, madaniy, diniy, siyosiy, iqtisodiy va boshqa sohalardagi qadriyatlarini o'rganib, tahlil qilish va tatbiq etishga asoslangan ilmiy yo'nalishdir. Bu soha millatning o'ziga xosliklarini tushunishga va uning tarixiy yoki joriy holatdagi o'ziga xosliklarini tushunishga yordam beradi. Bu soha millatlararo munosabatlarni tushunishda ham juda muhim ahamiyatga ega.

Bu bilim sohasi milliy aksiologiya globallashuv jarayonida millatlarning o'ziga xoslikligini saqlash va rivojlantirish muammoatlari bilan ham shug'ullanadi. Globallashuv jarayonida millatlararo munosabatlarning o'zgarishi va millatning o'ziga xosligi saqlanishi muhim masalalardir, shuning uchun milliy aksiologiya bu muammolarga yechim topishda yordam beradi.

Milliy aksiologiya va globallashuv jarayonida millatning o'ziga xosliklarini saqlash muammolari muhim masalalardan biri bo'lib, bu mavzular millat identitetini saqlash va rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Quydagi muammolar milliy aksiologiya va globallashuv munosabatlari doirasida millatning o'ziga xosliklarini saqlashda yuz beradigan eng muhim muammolardan ba'zilaridir:

1. Globallashuv va milliy aksiologiya: Globallashuv jarayonida dunyo jamiyatlarining o'zaro aloqalari va integratsiyasi o'sib borayotganligi sababli, milliy aksiologik qadriyatlar va global qadriyatlar o'rtasida urish va to'qnashuvlar yuzaga kelishi mumkin. Millatning o'zining qadriyat tizimini saqlash va uni global qadriyatlar bilan moslashishda bir qancha muammo va tartibsizliklar yuzaga kelishi mumkin.

2. Shaxsiyat va globallashuv: Globallashuv jarayonida millatning o'zligini saqlash va rivojlantirish muhimdir. Globallashuv jarayonida dunyo jamiyatlarining o'zaro aloqalari, kommunikatsiyalar va madaniy munosabatlari o'sib borishi bilan, millatning o'zligini saqlash va uning o'ziga xosliklarini o'rganish va ta'kidlash muhim masalalar bo'lishi mumkin.

3. Madaniy globallashuv va milliy aksiologiya: Madaniy globallashuv jarayonida dunyo jamiyatlarining madaniy munosabatlari, san'ati, adabiyoti, musiqasi va boshqa madaniy meroslari o'sib borayotganligi sababli, millatning madaniy qadriyatlarini saqlash va rivojlantirish muhimdir. Bu holatda milliy aksiologik qadriyatlar va global madaniy qadriyatlar o'rtasidagi to'qnashuvlar va urishlar yuzaga kelishi mumkin.

4. Iqtisodiy globallashuv va milliy iqtisodiy qadriyatlar: Iqtisodiy globalizatsiya jarayonida dunyo iqtisodiy tizimi, moliyaviy munosabatlari va savdo-sarmoyaviy aloqalari o'sib borayotganligi sababli, millatning iqtisodiy qadriyatlarini saqlash va uni global iqtisodiy jarayonlar bilan moslashishda muammo va tartibsizliklar yuzaga kelishi mumkin.

Bu muammolar milliy aksiologiya va globallashuv munosabatlari doirasida millatning o'ziga xosliklarini saqlashda yuz beradigan eng muhim masalalardan ba'zilaridir. Bu muammolarni hal etish uchun millatning o'zligini saqlash, milliy aksiologik qadriyatlarini rivojlantirish va globallashuv jarayonlarida millatning o'ziga xosliklarini ta'minlash uchun yo'l xaritalariga ehtiyoj bor.

Milliy aksiologiya va millatning qadriyatlarini saqlash va rivojlantirish muhim jarayonlardan biridir, chunki milliy aksiologiya millatning qadriyatlarini o'rganish, ta'lim berish va o'zlashtirish bilan bog'liqdir.

Milliy aksiologiya millatning qadriyatlarini saqlash va rivojlantirishda tarixiy asoslar, adabiyot, san'at, madaniyat, din va falsafiy ma'rifatlar keng qamrovli ko'rsatkichlar sifatida ishlatiladi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, milliy aksiologiya va millatning qadriyatlarini saqlash va rivojlantirish muhimdir, chunki bu jarayonda millatning o'ziga xosligi ta'minlanadi. Millatning qadriyatlarini saqlash va rivojlantirish millatning mustaqil fikr-mulohazalarini rivojlantiradi va uning o'zining o'ziga xosliklarini ta'minlaydi. Bu esa millatning mustaqil ruhiyati, adolati va madaniyati uchun katta ahamiyatga ega.

Shuningdek, milliy aksiologiya va millatning qadriyatlarini saqlash va rivojlantirish millatning globallashuv jarayonlarida o'zligini saqlash va uni global qadriyatlar bilan moslashishda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonda milliy aksiologik qadriyatlar va global qadriyatlar o'rtasidagi urushlar va to'qnashuvlar yaxshi tushunilishi, ta'lim berilishi va o'zlashtirilishi kerak. Bu esa millatning o'ziga xosliklarini saqlash, milliy identitetni rivojlantirish va global jamiyatlar bilan muloqotda bo'lish uchun zarurdir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayeva B.S, Tursunova M.B, Xaydarova M.X."Boshlang'ich ta'limda tarbiya fani". Darslik. - Toshkent. 2022. – 268 bet.
2. Abdullayeva Sh.A, Askarov A.D. "Umumiy pedagogika". O'quv qo'llanma. – Toshkent 2019. - 360 bet.
3. Safarov O., Maxmudov M. Oila ma'naviyati. – T.: Ma'naviyat, 2009. – 246 b.
4. Pedagogika fanidan izohli lug'at. P.f.d..professor M.X.Toxtaxodjayeva tahriri ostida. - T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2008. - 480 b.
5. Ziyomuhammadov B. Pedagogika. Oliy o'quv yurtlari uchun qo'llanma. - T.: «TuronIqbol». 2006.
6. Toxtaxodjayeva M.X. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi. OTM uchun darslik. - T.: «Iqtisod-moliya», 2010.

HARAKATLI O`YINLAR ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA EKOLOGIK TARBIYA BERISH.

Tilavova Nargiza Turabovna
Qarshi davlat universiteti
Maktabgacha ta'lim kafedrası

Annotatsiya: Bolaning ekologik madaniyati asoslarini shakllantirish, birinchi navbatda, o'yinda, qulay, jozibali va yoshiga mos shaklda amalga oshiriladi. Tabiatning estetik idrokini rivojlantirish uchun o'yinlarning mohiyati shundan iboratki, bolalar tabiiy ob'ektlar bilan bevosita aloqada bo'lganda (kuzatish yoki yaqinroq aloqa-o'simlikka, hayvonga teginish, magistralni, barglarni silash va boshqalar) tabiat ob'ekti haqida qiziqarli ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: ekologik ta'lim, ekologik madaniyat, harakatli o'yin, tabiat, ekologik o'yin.

Аннотация: формирование основ экологической культуры ребенка осуществляется, прежде всего, в игровой, удобной, привлекательной и соответствующей возрасту форме. Суть игр для развития эстетического восприятия природы состоит в том, что при непосредственном контакте детей с природными объектами (наблюдение или более тесный контакт-прикосновение к растению, животному, поглаживание ствола, листьев и т.д.) дается интересная информация об объекте природы.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическая культура, подвижная игра, природа, экологическая игра.

Abstract: the formation of the foundations of the ecological culture of the child is carried out, first of all, in a playful, convenient, attractive and age-appropriate form. The essence of games for the development of aesthetic perception of nature is that when children come into direct contact with natural objects (observation or closer contact-touching a plant, animal, stroking a trunk, leaves, etc.), interesting information about the object of nature is given.

Keywords: ecological education, ecological culture, outdoor game, nature, ecological game

Ekologik ta'lim-bu tabiat bilan uyg'un bo'lgan ekologik ong va xatti-harakatlarning birligi. Ekologik ongni shakllantirishga ekologik bilim va e'tiqodlar ta'sir qiladi.

Tabiatga mas'uliyatli munosabat-bu shaxsning murakkab xususiyati. Bu inson hayotini belgilaydigan tabiat qonunlarini tushunishni anglatadi, tabiatdan foydalanishning axloqiy va huquqiy tamoyillariga rioya qilishda, atrof-muhitni o'rganish va himoya qilish bo'yicha faol ijodiy faoliyatda, tabiatdan to'g'ri foydalanish g'oyalarini targ'ib qilishda, atrofda tabiatga zararli ta'sir ko'rsatadigan barcha narsalarga qarshi kurashda namoyon bo'ladi.

2.Ekologik ta'limning maqsadi ekologik ong asosida qurilgan atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirishdir. Bu tabiatdan foydalanishning axloqiy va ekologik tamoyillariga rioya qilishni va uni optimallashtirish g'oyalarini targ'ib qilishni, o'z hududining tabiatini o'rganish va muhofaza qilish bo'yicha faol faoliyatni o'z ichiga oladi.

3.Ekologik madaniyatni tarbiyalash shakllariga quyidagilar kiradi: an'anaviy o'quv mashg'ulotlari, ekologik o'yinlar, ekologik ertaklar, ekologik iz, seminarlar, tajribalar va boshqalar. - birinchidan, yoshlikning ehtiyojlari va imkoniyatlariga eng mos keladigan texnologik usullar, ikkinchidan, bolalarning tabiatga bo'lgan iste'mol munosabatini o'zgartirishga imkon beradi.

Ekologik o'yinning xususiyatlari

Keling, ekologik o'yin va uning ekologik madaniyatni tarbiyalashda ishlatilishi kabi shaklga murojaat qilaylik.

Ekologik o'yinlar-bu ishtirokchilarning maxsus o'yin faoliyatini rivojlantirishga asoslangan, yuqori darajadagi motivatsiya va tabiatga qiziqishni rag'batlantiradigan ekologik ta'lim va ekologik madaniyatni tarbiyalash shakli.

Ekologik o'yinni ishlatishda o'qituvchining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- * tabiat haqidagi bilimlar tizimini shakllantirish;
- * motivlar, ehtiyojlar, odatlar, ekologik jihatdan maqsadga muvofiq xatti-harakatlar va tabiatdagi faoliyatni shakllantirish;
- * muloqot qobiliyatlari va ko'nikmalarini shakllantirish.

Harakatli o'yin-bu asosiy harakatlarni bajarish bilan bog'liq bo'lgan bolalarning hissiy faoliyati. Harakatli o'yin-bu bola hayotga tayyorgarlik ko'radigan mashqdir. Bu bolaning atrofdagi dunyo haqidagi bilimlari va g'oyalarini to'ldirish, fikrlash, zukkolik, epchillik, epchillik, qimmatli axloqiy va irodaviy fazilatlarni rivojlantirishning o'rnini bosa olmaydi. Harakatli -bu bolaning atrofdagi dunyo haqidagi bilimlari va g'oyalarini to'ldirish, fikrlash, zukkolik, epchillik, qimmatli axloqiy va irodaviy fazilatlarni rivojlantirishning ajralmas vositasidir. o'yinni o'tkazishda bolaning shaxsiyatini shakllantirishga qaratilgan turli xil usullardan kompleks foydalanish uchun cheksiz imkoniyatlar yaratiladi. O'yin davomida nafaqat mavjud vosita ko'nikmalarida mashq qilish, ularni birlashtirish va takomillashtirish, balki shaxsiy fazilatlarni shakllantirish ham amalga oshiriladi.

Harakayli o'yinni jismoniy, aqliy qobiliyatlarni rivojlantirishga, shuningdek axloqiy me'yorlarni, xulq-atvor qoidalarini, jamiyatning axloqiy qadriyatlarini rivojlantirishga hissa qo'shadigan eng muhim ta'lim instituti deb atash mumkin.

Harakatli o'yinlar bola madaniyatini rivojlantirish shartlaridan biridir. Ularda u atrofdagi dunyoni tushunadi va o'rganadi, ularda uning aql-zakovati, tasavvurlari, tasavvurlari rivojlanadi, ijtimoiy fazilatlari shakllanadi. Harakatli o'yinlar har doim ijodiy faoliyat bo'lib, unda bolaning harakatda tabiiy epchilligi, vosita muammosiga echim topish zarurati namoyon bo'ladi. O'ynab, bola nafaqat atrofdagi dunyoni o'rganadi, balki uni o'zgartiradi. Harakatli o'yinlar axloqiy tarkibning mavjudligi bilan tavsiflanadi. Ular xayrixohlik, o'zaro yordamga intilish, vijdonlilik, tashkilotchilik, tashabbusni tarbiyalaydilar. Bundan tashqari, ochiq o'yinlarni o'tkazish katta hissiy ko'tarilish, quvonch, quvnoqlik, erkinlik hissi bilan bog'liq. Turli xil tarkibdagi o'yinlar bolalarning uyg'un rivojlanish yo'llarini izlashga turli xil yondashuvlarni kuzatishga imkon beradi.

Aqliy tarbiyada harakatli o'yinning roli katta: bolalar qoidalarga muvofiq harakat qilishni, o'zgargan o'yin sharoitida ongli ravishda harakat qilishni va atrofdagi dunyoni o'rganishni o'rganadilar. O'yin jarayonida xotira, vakillik faollashadi, fikrlash, tasavvur rivojlanadi. Bolalar o'yinning ma'nosini o'rganadilar, qoidalarni eslaydilar, tanlangan rolga muvofiq harakat qilishni o'rganadilar, mavjud vosita

ko'nikmalarini ijodiy qo'llaydilar, o'z harakatlari va o'rtoqlarining harakatlarini tahlil qilishni o'rganadilar. Harakatli o'yinlar ko'pincha qo'shiqlar, she'rlar, o'yin boshlanishi bilan birga keladi. Bunday o'yinlar so'z boyligini to'ldiradi, bolalar nutqini boyitadi.

Harakatli o'yin ishlashga tayyorlanmoqda: bolalar o'yin atributlarini yaratadilar, ularni ma'lum bir ketma-ketlikda tartibga soladilar va olib tashlaydilar, kelajakdagi ish faoliyati uchun zarur bo'lgan vosita ko'nikmalarini yaxshilaydilar.

Harakatli o'yinni o'tkazish usuli hissiy, ongli ravishda o'z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda harakat qilish va bolaning turli xil motorli ko'nikmalariga ega bo'lishga qaratilgan. O'qituvchining do'stona, diqqatli rahbarligi ostida atrof-muhitni boshqarish, o'rtoqlarga do'stona munosabatda bo'lish, chidamlilik va o'zini tuta bilish qobiliyatiga ega bo'lgan ijodiy fikrlaydigan odam shakllanadi. Harakatli o'yinlarni muvaffaqiyatli o'tkazish uchun zaruriy shart har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olishdir.

Insonning ekologik madaniyati uning ekologik ongi va xulq-atvorini o'z ichiga oladi va u tabiatga, atrofdagi dunyoga hissiy-ijobiy munosabatda, uning sog'lig'i va atrof-muhit holatiga mas'uliyatli munosabatda, ma'lum axloqiy me'yorlarga rioya qilishda, qiymat yo'nalishlari tizimida namoyon bo'ladi.

Bolaning ekologik madaniyati asoslarini shakllantirish, birinchi navbatda, o'yinda, qulay, jozibali va yoshiga mos shaklda amalga oshiriladi.

Shunday qilib, turli xil faoliyat shakllarini o'ynash va amalga oshirish orqali bolalar atrofdagi dunyoni, o'zlarini, tanalarini, qobiliyatlarini o'rganadilar, ixtiro qiladilar, yaratadilar, shu bilan birga uyg'un va yaxlit rivojlanadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. P. Yusupova "Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik tarbiya berish".
2. Sh. A. Sodiqova, M. A. Rasulxodjayeva, "Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi"- T.; «Fan va texnologiya».

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISHDA INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANISH.

S. R. Irisova

VPYMO'MM katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachilar tomonidan pedagogik jarayonni tashkil etishda interaktiv metodlardan foydalanishning samarali usullari ko'rsatilgan.

Tayanch so'z: mashg'ulot, ta'lim, tadqiqot, innovatsiya, interaktiv, refleksiya, enerjayzer.

Аннотация: В данной статье освещены и использованиэ интерактивных методов при организатсии педагогического процесса.

Ключевые слова: занятия, образования, исследования, инновация, интерактив, рефлексия, энержайзер.

Annatation: This article reports the directions of using of interactive metnods in organizing pedagogical processes in kindergardens

Keywords: training, education, research, innovation, interactive, reflection, energiser.

So'nggi yillardagi ta'lim-tarbiya mazmuni, shakli vosita va metodlarni yangilashga e'tibor berish maktabgacha ta'limga oid innovatsiyalarni izlash, uni ta'lim-tarbiya jarayoniga, tarbiyachilarning pedagogik faoliyatiga kiritib borishda malaka oshirish tizimining ahamiyati kattadir. Ayniqsa, pedagogik jarayonga ilg'or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish, innovatsiyalarni joriy etish o'qituvchi va tarbiyachilarni zamonaviy usullardan foydalanish, ko'nikma va malakalari bilan qurollantirish malaka oshirish tizimi oldiga qo'ygan vazifalar zahirida amalga oshirilmoqda.

Pedagogika yo'nalishida tatbiq qilinishi lozim bo'lgan muhim masala borki, u ham bo'lsa tarbiyachilarning pedagogik jarayonni zamonaviy usullar asosida maqsadli, tizimli va natijalarni bashorat qila olish orqali metodik jihatdan to'g'ri tashkil etishlarini ta'minlashdir. Shu maqsadda maktabgacha ta'lim mashkilotlari tarbiyachilariga interfaol metodlardan foydalanib mashg'ulotni tashkil etish usullari o'rgatib borilmoqda. Quyida shunday mashg'ulotlardan birini tavsiya etamiz:

Mavzu : "O'lkamizda yoz"

Tayyorlov guruhlar uchun

Mashg'ulotning maqsadi:

Ta'limiy: tarbiyalanuvchilarni she'rning mazmunini tushunishga o'rgatish, yoz fasli haqidagi bilimlarini shakllantirish.

Tarbiyaviy: bolalarni tabiatni sevishga, asrashga va uning ne'matlarini qadrlashga o'rgatish.

Rivojlantiruvchi: kichkintoylarning yoz fasli va tabiati haqidagi tasavvurlarini kengaytirish. Mantiqiy fikrlash malakasini rivojlantirish va ijodkorlikka o'rgatish.

Mashg'ulot uslublari: aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, "Baliq ovi", "Boshqaruvchini top" o'yinlari, Refleksiya.

Mashg'ulot jihozi: rangli qog'ozlar, marker, mavzuga oid rasmlar, akvarium, markazlarda ishlash uchun zarur materiallar.

Mashg'ulotning borishi:

Tashkiliy qism: salomlashish mashqi (ingliz tilida ham).

TARBIYACHI: – Bolalar, keling salomlashib olamiz. Buni qo'llarimizdan boshlaymiz.

- Salom mening qo'llarim! (qarsak)
- Hello, my hands!

- Salom mening oyoqlarim! (tap-tap)
- Hello, my feet!
- Salom mening yuzlarim! (oh-oh)
- Hello, my faces!
- Salom mening tishlarim! (tars-tars)
- Hello, my teeth!– Salom mening o‘rtoqlarim!
- Hello, my friends!

(Bolalar bir-birlarining qo‘llarini ushlab tepaga ko‘taradilar).

TARBIYACHI: – Bolajonlar, hozir men sizga topishmoq aytaman, javobini topingchi?

Quyosh rosa qizdirar,
Cho‘milish tanga yoqar.
Qani toping bolalar,
Bu qaysi fasl bo‘lar?

BOLALAR: – Yoz.

TARBIYACHI: – Barakalla, bolajonlar, to‘g‘ri aytdingiz.

Aqliy hujum.

TARBIYACHI: – Yoz fasli qaysi fasldan keyin keladi?

1-Bola: – Bahor faslidan keyin yoz fasli boshlanadi.

TARBIYACHI: — Qani ayting-chi, yozda chanqagan vaqtimizda qanday ichimliklar ichamiz?

2-Bola: — Suv, meva sharbatlari, ayron.

TARBIYACHI: – Barakalla, men hozir sizlarga bolalar shoiri Shukur Sa‘dullaning “Yoz” she‘rini o‘qib beraman.

Keldi ko‘klam kabi soz,
Bizlar sevgan issiq yoz.
Ekin o‘sdi yerlarda,
Bug‘doy pishdi qirlarda.

Qip-qizardi olchalar,
Uzar yosh bolachalar.
Poliz to‘la bodiring,
Bog‘bon tez uzib bering.

Sabr qiling siz andak,
So‘yib beray handalak.
Quyosh ko‘kda nur sochar,
Yangi dunyolar ochar.

O'rik yetilib pishar,
Yerlarga to'p-to'p tushar.
Olma, anor, nok, bodom,
To'ymaydi yeb hech odam.

Yoz bo'yi bizda har xil,
Meva pishar xilma-xil.

She'rda yoz faslining issiq ekanligi, dalalarda bug'doy, polizlarda bodring, bog'larda nok, olma, olcha, bodom kabi mevalar g'arq pishishi aytilgan.

Lug'at ishi:

Ko'klam — yashil degani, ekin – o't-o'simliklar o'sadigan yer, andak – ozgina deb tushuntiriladi.

“Baliq ovi” o'yini. O'yinning maqsadi bolalarning lug'at boyligini oshirish, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatish va narsalarning xususiyatlari anglashga o'rgatish.

O'yin jihozlari: akvarium, magnitli qarmoq, mevalar, savat va turli predmetlarni aks ettiruvchi rasmlar.

Bolalar navbat bilan rasmdagi narsalarning nomini aytib, (ingliz tilida ham) u haqda ma'lumot beradilar.

“Boshqaruvchini top” tetiklashtiruvchi mashq

O'yin qoidasi. Bolalar doira bo'lib turadilar. Ulardan biri tashqariga chiqadi. Qolgan bolalar ichidan bitta boshqaruvchi tayinlanadi, boshqaruvchi bir necha harakatlarni bajartirib turadi. Shundan so'ng tashqariga chiqqan bola chaqiriladi. U harakatlarni kuzatib, o'yinni kim boshqarayotganligini topishi kerak. Agar topsa, boshqaruvchi tashqariga chiqadi, yangi boshqaruvchi tayinlanadi, topolmasa jarima belgilanadi. Jarima olgan bola biror o'yin yoki she'r aytib berishi kerak.

TARBIYACHI: – Bolalar, sizlardan o'zingiz xohlagan markazlarga borib o'tirishingizni so'rayman.

Markazlarda amaliy ish.

Pazandachilik markazida yoz faslida yaxshi ko'rib iste'mol qiladigan ayron tayyorlanib, unga pomidor, bodring qo'shiladi.

San'at markazida yozgi mevalarni turli usullarda: sham, ip, “Rangin kaftchalar” texnologiyasi yordamida chizish.

Qurilish markazida cho'milish havzasi maketini yasash taklif etiladi.

Fan va tabiat markazida ikkita savatga aralash solingan sabzavot va mevalarni alohida savatlarga ajratib solishlari kerak.

Syujetli-rolli o'yinlar va sahnalashtirish markazida sabzavot va mevalar haqida “Bu nima “yoki “mem nimaman” o'yinini tashkil etish.

Har bir markaz o'z taqdimotini o'tkazadi.

Refleksiya. Mavzu bo'yicha savol- javob.

1. Yozda qaysi mevalar pishadi?
2. Poliz ekinlaridan qaysilarini bilasiz?
3. Ko'klam deganda nimani tushunasiz?
4. Andak so'zining ma'nosini ayting?
5. Yozda bolalar qayerda cho'miladilar?
6. Yozda qanday ichimliklar ichiladi?

Savollarga to'g'ri javob berganligi va faol ishtirok etganligi sababli bolalar rag'batlantiriladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, interfaol usullar hozirgi kunda ta'lim islohotlaridagi ustuvor jihat va pedagogik muammolarni hal etishdagi roli, ta'lim samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan ekanligini e'tirof etish joizdir. Pedagogik texnologiya nazariyasining muhim jihat har bir pedagogning o'z imkoniyati darajasida, shuningdek, turli yoshdagi ta'lim oluvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, o'quv faolligini oshirish maqsadida ta'lim jarayonida interfaol metodlardan samarali foydalana olish bilan belgilanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev. Sh.M. "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risida". "Ma'rifat" gazetasi. 2016 yil 31-dekabr. №104. 1, 5, bet.
2. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan Davlat talablari. T., 2018yil.
3. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika: darslik. – T.: "Tafakkur bo'stoni", 2013.
4. Ishmuhammedov R. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. –T.: 2010.

III-SHO‘BA: PROFESSIONAL TA’LIM MUASSASALARIDA TA’LIM MAZMUNI, SIFATI, TA’LIM DASTURLARI, TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH

УДК 351.852

ПОНЯТИЕ ПРОЕКТИРОВАНИЯ. ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ВЫСТАВОЧНЫХ ПРОСТРАНСТВ

Матвеева Татьяна Викторовна

*кандидат педагогических наук, доцент кафедры дизайна
ФГБОУ ВО «Орловский государственный университет имени И.С.
Тургенева» mtw75@list.ru*

Плуталова Анастасия Александровна

*магистрант 2 курса, очного отделения 54.04.01, Дизайн
ФГБОУ ВО «Орловский государственный университет имени И.С.
Тургенева»
anastasiaplutalova@mail.ru*

Аннотация: Орнамент как выразительное средство визуального искусства. Особенности использования в коммуникационном дизайне. Ключевые слова: орнамент, графика, ритм, культура, народное творчество.

Abstract: Ornament as an expressive means of visual art. Features of use in communication design. Keywords: ornament, graphics, rhythm, culture, folk art.

Глобализация, объединение традиционных и новых направлений социокультурных событий, а также увеличение сложности структурных и функциональных взаимосвязей научно-технического и промышленного потенциала индустриально развитых государств, ведет к абсолютно новым проблемам в области научного исследования правил формирования искусственной среды.

Дизайнерское проектирование, которое ориентировано на системную и целостную модификацию условий жизни человека благодаря комплексному использованию методологических основ научного, технического и творческого процессов, становится активным представителем такой синтетической формы деятельности.

В широком понимании, *проектирование* — это процесс создания образцов или прототипов предметов, которые будут использованы в будущем. Этот процесс состоит из определения требований к предмету, разработки концепции, создания чертежей, макетов или трехмерных моделей, а также тестирования и усовершенствования прототипа.

Дизайн-проектирование — это процесс, основанный на аналитических исследованиях особенностей развития сложных искусственных систем, их

формообразующих факторов и преобразования их в материальный дизайн-продукт через художественное творчество. Проектное решение формируется как продукт, качество которого определяется только объективными характеристиками и тенденциями его развития. Такое проектное решение соответствует основным целям дизайн-деятельности, направленным на формирование, развитие и реализацию социально значимых свойств и качеств человека как основной формы существования идеального дизайн-продукта. *К Проектированию в дизайне* относится создание эскизов, моделей и чертежей для различных объектов, таких как здания, интерьеры, мебель, одежда, графические элементы, web-проекты и т.д. *Проектирование в дизайне среды* включает в себя разработку планов зданий и интерьеров, ландшафтное планирование, создание архитектурных проектов.

Профессия дизайнера требует от специалиста активного применения знаний и навыков, необходимых для успешной профессиональной деятельности. [5] Перечислим некоторые из них:

а) Понимание важности новизны в работе дизайнера: от уникальной новизны (отличительной особенности вещи) до социально и культурно значимой новизны (влияния дизайнерского решения на существующие ценности и традиции);

б) Понимание художественно-предметной среды как объекта работы дизайнера: от анализа среды как источника информации для проектирования, определяющего требования и наполнение объекта, до рассмотрения художественно-предметной среды как самостоятельной системы, требующей особого подхода в дизайн-проектировании;

в) Понимание человека как основного объекта, на которого направлена творческая работа дизайнера-концептуалиста: от человека как индивидуального потребителя и производителя материальных продуктов до человека как активного члена общества, который формируется, функционирует и духовно реализуется в условиях материальной художественной среды, созданной и организованной для этой цели средствами профессионального дизайн-проектирования.

В данной работе мы подробно рассмотрим область проектирования, которая отвечает за разработку эксподизайна (дизайн выставочных пространств).

Проектирование выставочных пространств — это создание стендов, экспозиций и других элементов для выставок, ярмарок и других мероприятий, где необходимо представить товары, услуги или идеи.

Эксподизайн представляет собой активно развивающуюся область, в рамках которой создается универсальная среда для презентации продукции,

новых достижений в разных сферах деятельности, обмена опытом и идеями. Экспозиционное пространство должно быть организовано таким образом, чтобы обеспечить эффективную информационную и дидактическую среду. [1] Важным этапом в создании успешной экспозиции является проектирование выставочного стенда и анализ различных типов стендов на предмет их эффективности. Формирование выставочной среды – это комплексный процесс, требующий грамотного подхода к организации. Чтобы избежать возможных ошибок и сложностей, следует систематизировать процесс проектирования, определить последовательность действий, необходимых для достижения желаемого результата. Одним из ключевых аспектов процесса проектирования стенда является его зонирование. Помимо внешнего оформления, особое внимание стоит уделить планированию внутреннего пространства стенда. Стенд должен быть не только привлекательным, но и функциональным, а зонирование позволяет создать стенды, которые будут максимально эффективно выполнять свою задачу.

Планирование зонирования условно можно разделить на три этапа [2]:

- 1) определение местоположения стенда на общей территории выставки и его ориентации относительно основных потоков посетителей;
- 2) оптимальное размещение всех необходимых зон в соответствии с типом стенда и его положением в пространстве выставочного центра;
- 3) изучение каждой зоны с учетом прогнозируемой нагрузки на стенд и его выставочные зоны.

Такое поэтапное выполнение работы позволит достичь максимально эффективного результата при компоновке стенда.

Каждый проект имеет свою индивидуальность, так как отражает особенности бренда, специфику бизнеса и создает имидж компании, который делает ее узнаваемой на время выставки. Внешний вид и оформление выставочной площадки во многом зависят от выбранного типа конструкции.

Стенд **закрытого типа** формирует обособленную территорию, ориентированную главным образом на постоянных клиентов. Такой формат удобен для проведения закрытых мероприятий и встреч в узком кругу. Подобное решение выбирают крупные компании со стабильной клиентской базой, стремящиеся укрепить существующие связи, а не привлекать новых клиентов. Закрытая конструкция стенда способствует созданию спокойной атмосферы, благоприятствующей деловым переговорам. Предприятия, представляющие уникальные технологии и новинки, также оценят положительные стороны данного вида стенда, заключающиеся в обеспечении защиты от излишнего внимания конкурентов. Однако стоит учесть, что число посетителей стенда при этом может значительно снизиться. [3]

Формат *открытой экспозиции* свидетельствует о готовности компании к сотрудничеству и направленности на поиск новых возможностей. Характерными примерами такого дизайна являются прозрачные стенды, создающие максимальную открытость экспозиции. Размеры и формы таких стендов могут варьироваться, но внутри них должно быть достаточно места для посетителей. [3]

Организация выставочного пространства должна соответствовать определённым в начале проектирования задачам. Именно поэтому важной частью процесса разработки дизайн-проекта выставки является грамотное зонирование пространства.

Основными зонами в рамках выставочного пространства являются [4]:

а) *Информационная зона* — это может быть стеллаж с рекламными материалами, брошюрами, коммерческими предложениями или отдельный информационный стенд;

б) *Презентационная зона* — основное место экспозиции товаров или услуг. Это могут быть стеллажи, витрины или другое оборудование, подобранное исходя из специфики продукции. Очень важно понимать, что все экспонаты должны быть видны и доступны для потенциальных клиентов или партнеров. Также необходимо обеспечить возможность общения посетителей с профессиональными консультантами для ответов на возникающие вопросы;

в) *Зона переговоров*. Если основной целью организации выставки — заключение сделок или подписание контрактов, необходимо предусмотреть возможность организации уединенного пространства для проведения встреч и переговоров с клиентами;

г) *Подсобное помещение* является обязательным элементом проектированием такого пространства. Даже на открытых выставках такие помещения должны находиться в изолированных от основных экспозиционных стендов. В подсобных помещениях могут храниться различные экспонаты, инвентарь для уборки и прочее;

д) *Зона отдыха* для гостей выставки. Наличие такой зоны не является необходимым условием. Необходимость организации такой зоны зависит от масштабов выставки, специфики экспонатов и других факторов.

Выводы. Профессиональные навыки и знания в области дизайна позволяют создавать уникальные и функциональные дизайн-решения для различных пространств и ситуаций. Сегодня, дизайн-проектирование стало особой формой углубленного изучения и применения фундаментальных принципов, методов и методик дизайн-деятельности с целью создания выразительных и гармоничных форм при помощи средств художественного и композиционного формообразования.

Для успешного проведения выставки и достижения поставленных целей необходимо учесть несколько ключевых факторов:

- 1) доступность стенда;
- 2) соответствие стенда теме мероприятия, корпоративным требованиям и общему стилю события;
- 3) удобство для сотрудников и посетителей;

Разработка эксподизайна стенда требует комплексного подхода, объединяющего технические, конструкторские и визуальные решения для создания эргономичных и результативных стендов.

Список литературы:

1. Lake-Hammond A., Waite N. Exhibition design: bridging the knowledge gap // The Design Journal. 2010. Vol. 13. N. 1. P. 77-98.
2. Алтаева А.Д., Нуркушева Л.Т. Специфика проектирования выставочных стендов в условиях тенденций современного экспозиционного дизайна. Организация пространства // Наука, образование и культура. 2022. № 2 (62). С. 55-59.
3. Выставочное пространство: особенности и способы организации // ИНТЭК URL: <https://intek-expo.ru/info/news/vystavochnoe-prostranstvo-osobennosti-i-sposoby-organizatsii/> (дата обращения: 23.03.2024).
4. Федорова В.Ю. Модуль в проектирование выставочного пространства // Научный альманах. 2016. № 6-2. С. 176-180.
5. Чернышев О.В. Формальная композиция. Творческий практикум. - Мн. - Харвест., 1999. - 312 с.

УДК 658.512.2

ТЕХНОЛОГИИ РЕВИТАЛИЗАЦИИ И РЕНОВАЦИИ ОБЪЕКТОВ СРЕДОВОГО ДИЗАЙНА В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ДИЗАЙНЕРОВ

Матвеева Татьяна Викторовна

Кандидат педагогических наук, доцент кафедры дизайна

Орловский государственный университет имени И.С. Тургенева

mtw75@list.ru

Аннотация: В данной статье рассмотрены особенности некоторых направлений экодизайна и необходимости включения их в учебный процесс вуза. Приведены примеры наилучших решений при разработке дизайн-проектов области «зеленых» проектов.

Ключевые слова: ренновация, ресайклинг, ревитализация, дизайн, дизайн-проект, рециклинг, апсайклинг, дизайн-образование.

Abstract: This article discusses the features of some areas of ecodesign and the need to include them in the educational process of the university. Examples of the

best solutions in the development of design projects in the field of "green" projects are given.

Keywords: renovation, recycling, revitalization, design, design project, recycling, upcycling, design education.

Сегодня многие дизайнеры повернулись лицом к проблемам экологии и стараются максимально использовать переработанные материалы и экотехнологии в своих работах.

Сегодня одним из приоритетов государственной молодежной политики является создание условий для формирования гармоничной личности, постоянно совершенствующейся, конкурентоспособной, равнодушной, способной при этом адаптироваться к меняющимся условиям. В этой связи становится интересным обращение к проблеме вовлеченности студентов в профессиональную деятельность. Проблема вовлеченности студентов активно исследуется в последние десятилетия в зарубежной и отечественной социологии, в психологии, философии.

К числу образовательных задач процесса проектирования средовых объектов следует отнести:

- 1) развитие навыков объемного моделирования;
- 2) развитие проектного мышления;
- 3) подготовку студентов к использованию полученных знаний и умений в дальнейшей теоретической и практической деятельности.

В процессе профессиональной подготовки дизайнеров на кафедре дизайна Орловского государственного университета имени И.С. Тургенева немаловажное место занимает проектирование средовых объектов с использованием технологий ревитализации и реновации [1].

Архитекторы и дизайнеры наперебой предлагают «зеленые» проекты, как в мегаполисах (Милан, Париж, Токио), так и в отдаленных от цивилизации точках (Сахара, Амазонская сельва). На прошедшей Moscow Design Week основной темой были заявлены «Инновации для спасения планеты».

Существует множество направлений экодизайна, но условно их можно разделить на две категории – с точки зрения использования экологичных материалов, технологий и их влияния на человека, а также с позиции воздействия предметов на окружающую среду в целом, чтобы минимизировать вред от производства продукции, использовать для этого переработанное сырье или ненужные предметы (ресайклинг). Ревитализация (не путать с реновацией) – процесс оживления городского пространства, который нередко связан со сменой функции зданий. Так фабрики превращаются в жилые апартаменты, заводы – в общественные пространства, а экспериментальные цеха – в модные пространства для работы и отдыха [2].

Всем представителям 21 века, не обделённым доступом к интернету, известны словосочетания «ответственное потребление» и «эко-френдли», которые так нравятся современным дизайнерам. А вот слово «рециклинг» для многих всё ещё незнакомый англицизм. термин «рециклинг» или «ресайклинг» происходит от английского «recycle», что дословно можно перевести как «возврат в круг». В широком смысле это разновидность переработки отходов, предполагающая вторичное использование сырья и материалов. Вместо того чтобы превратиться в мусор, вещи либо повторно используются по назначению (вспомним про стеклянные бутылки), либо возвращаются в производственный цикл уже в другом качестве, то есть из чего-то старого и/или уже ненужного получается что-то новое и востребованное. Эко-миссия у рециклинга самая благородная: не позволить планете зарости мусором и при этом уменьшить количество произведенного с нуля сырья, а значит сэкономить ресурсы и сократить количество вредных выбросов в атмосферу. В идеальных условиях рециклинг помогает не только экологии, но и экономике. Переработка старого, как правило, обходится дешевле, чем производство нового, а мусор в такой эко-френдли системе рассматривается не как отходы цивилизации, а как ресурс.

Ревитализация происходит во многих больших городах, в которых некогда было много фабрик и заводов. Москва – не исключение: производства выводятся за ее пределы, а у бывших промышленных корпусов появляются новые функции. Одно из недавно ревитализированных пространств – «Суперметалл» на Бауманской. В этом пространстве находится лекторий «Москвы глазами инженера», а теперь вы можете вместе с нами узнать, что здесь было раньше и как это место преобразилось. Приятным дополнением станут эффектные фото в интерьерах «Суперметалла» [4].

Рециклинг и апсайклинг.

В контексте дизайна интерьера чаще встречается слово «апсайклинг». Его называют высшей формой рециклинга, поскольку благодаря апсайклингу из вторичного сырья получается нечто, обладающее более высокой эстетической ценностью, а подчас и фактической стоимостью, чем изначальный материал. Как правило, речь о дизайнерской мебели и арт-объектах.

Посуда из пластиковых пакетов, мебель из старых спрессованных газет, светильники из бутылок, украшения из разбитой посуды — всё это апсайклинг. Такая продукция далеко не всегда легкодоступна, но к апсайклингу можно приобщиться и без помощи модных брендов и креативных дизайнеров.

Это антикризисный тренд, позволяющий меньше выбрасывать и меньше покупать. Превратить что-то старое в нечто актуальное можно путём самых бесхитростных манипуляций: достаточно взглянуть на отслужившую своё вещь под новым углом. По сути перекрашенная мебель — это тоже апсайклинг.

Подарить старым вещам новую жизнь — проще, чем кажется. Вспомним хотя бы покрышки во дворах, которые в творческом порыве превращались в цветочные клумбы, а то и в прекрасных «лебедей».

Ещё один популярный, но на этот раз уже модный пример — мебель из поддонов, которую легко собрать своими руками. Во времена правления стиля лофт такой самодел частенько встречался в гостиных и спальнях, сейчас мебель из поддонов более актуально смотрится на городских балконах и верандах загородных домов.

Чтобы найти материалы и вдохновение для рециклинга, иногда достаточно заглянуть на антресоли, в гараж или в дачный хозблок. Из старых хозяйственных ящиков можно собрать стеллаж для книг или растений, старая лейка превратится в вазу, бутылки — в светильники, стремянка станет полкой для обуви, а древние погнутые ложки — крючками для одежды. Практичный модный и экологичный рециклинг также может сохранить жизнь памятным вещам: из старых бабушкиных кружевных салфеток можно сделать плед, а из дедушкиного чемодана - креативный журнальный столик или прикроватную тумбу. Чтобы поддержать эко-тренд, переосмысливать потенциал предмета необязательно, можно использовать вещь согласно изначальному замыслу её создателей. Винтаж и антиквариат в интерьере - это тоже в духе этичного потребления, даже если вы покупаете что-то дорогостоящее, ведь главное, чтобы вещи служили долго, а не превращались в хлам. Даже если вы уверенно взяли курс на эко-интерьер, не нужно (да и невозможно) полностью отказываться от покупки новых вещей. Ещё одна разновидность разумного потребления: выбирать проверенных производителей и качественные материалы — чем дольше живет ремонт и мебель, тем меньше ресурсов тратится на обновление интерьера [1].

Итальянец Роберто Мора использует в своем творчестве ненужные вещи (посуду, мебель, промышленную упаковку) и дает им вторую жизнь. Он создает арт-объекты вручную и отрицает любое массовое производство. Например, Мора привез на форум два кресла: одно сделано из старой бочки для нефтепродуктов (Oil-001), другое – из деталей старых холодильников (Gavetta).

Французский художник Ксавье Дегелдре за основу для мебели берет тележки из супермаркета, символа «эры потребления», создавая стулья, кресла, диваны и другие предметы. Часть выручки Ксавье отдает на благотворительность. В Москву дизайнер привез детское кресло Kart, отражающее смысл экологического дизайна по-французски.

Австрийка хорватского происхождения Деяна Кабилю с этой же целью использует металлическую проволоку и металлизированную краску золотого или серебряного цвета.

Воздушные кресла «Феррум» и «Аурум» кажутся совершенно непрактичными, но по факту оказываются очень удобными, чувствуешь себя словно парящим в воздухе. Деяна является представительницей протестного дизайна, она ломает стереотипы и доказывает, что для комфорта нет необходимости в использовании материалов класса «люкс». Российские дизайнеры стараются не отставать.

Екатерина Юганова и Ян Аверкиев (Like Lodka) производят стеллажи из старых индонезийских лодок, придавая новый смысл их существованию. Идея создания мебели из старых лодок родилась во время их путешествия по Азии, там же они организовали и производство. Woodandroot — это предметы интерьера, созданные из ненужных объектов. По рассказам дизайнеров, их привлекают вещи с историей, найденные на блошиных рынках в разных уголках света. Это и причудливые деревяшки на побережье, и корни упавших во время урагана деревьев. Создавая мебель или светильник, мастера продлевают их жизнь.

Виталий Жуйков (судия August) создает предметы из мусора и экоматериалов. На Moscow Design Week было представлено несколько его проектов: сундук с драгоценностями, старые деревянные стулья необычной раскраски. Производители активно применяют натуральные материалы: дерево, хлопок, керамику, мрамор. Австрийский проект United Everything и КМKG Studio представили акустическую систему iTree из настоящего бревна. Благодаря встроенным датчикам «дерево» может воспроизводить звуки с помощью любого носителя или через Wi-fi, а также заряжать телефон.

Их соотечественник, промышленный дизайнер Филипп Адуатц применяет стеклопластик. Диван, напоминающий дуршлаг, может выдержать вес нескольких человек. REDNECK WARE — проект по созданию керамической посуды и предметов интерьера из керамики — был основан двумя московскими дизайнерами Русланом Шерифзяновым и Михаилом Жаглиным. На выставке они показали коллекцию керамических осветительных приборов и подходящей им по дизайну посуды. Итальянская фирма Margaf показала модульную стеллажную систему Logos из натурального мрамора, которая впишется в любой интерьер, не нарушив при этом экологический фон. Российское дизайн-бюро Taiga Studio тоже использует экологичную керамику, а Иван Ходырев и Маргарита Казарина (IM Studio) не боятся для производства светильников экспериментировать с хлопковой нитью, пенькой и найденными на улице деревянными прутьями. Ян Аверкиев (Like Lodka) в свободное от создания мебели время может соорудить лампу из папье-маше. Кирилл Коваль показал возможности светодиодных технологий, помогающих экономить электроэнергию, поэтому мы смело записываем проект Light Portal в

экологические проекты. От себя добавим, что фотогеничную арку облюбовали практически все посетители выставки. Соцсети пестрили фотографиями объекта в различных ракурсах. Приводим некоторые из них. У легендарного бренда Cini&Nils можно было посмотреть новую коллекцию светильников Assolo Луты Беттоники. Молодой итальянский дизайнер тоже использовала в своих творениях светодиоды, доказывая в очередной раз, что красота и экологичность — прекрасные спутники. Предметы были лично отобраны куратором главного проекта Moscow Design Week — Design Superheroes Серджио Риввой. Многие изделия Cini&Nils представлены в постоянной экспозиции в Музее современного искусства в Нью-Йорке (МОМА) и в других ведущих музеях мира. На экспозиции Venice Design Week (Венецианская неделя дизайна), посвященной искусству и промодизайну, были представлены технологии производства мебели и обоев из двойного гофрокартона и дерева [2].

Таким образом, в контексте идеологии «устойчивого развития», ставшей неотъемлемым компонентом при оценке качества разнообразных проектов во всем мире, а так же в современной экономической ситуации, все более актуальной становится проблематика ревитализации объектов архитектуры и экодизайна. В связи с этим, считаем необходимым включение изучения данных направлений в учебный процесс в вузах при профессиональной подготовке дизайнеров.

Список литературы

- 1.Алексеева И. Ф. Стили интерьера / И. Ф. Алексеева. - М.: Ниола 21- й век, 2004. - 104 с.
- 2.Браун М. Атлас мирового интерьерного дизайна / М. Браун. - М.: Магма, 2011. - 58 с.
- 3.Грашин А. А. Методология дизайн-проектирования элементов предметной среды: учебное пособие / А. А. Грашин. - М.: Архитектура - С, 2004. - 214 с.
4. Звагельская В. Е. Архитектура и градостроительство / В. Е.Звагельская. - Свердловск, 2008. - 162 с.

TALABA YOSHLARDA KASBIY FAOLIYATGA NISBATAN MAS'ULIYAT HISSINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

***Muhammadiyah Manzura Maratovna,
Qarshi davlat universiteti***

Maktabgacha ta'lim kafedrasi dotsenti, p.f.f.d.

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda kasbiy faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlikni shakllantirishning o'rni va ahamiyati, o'quv-biluv jarayoni va

o'quv-bilish faolligini rivojlantirish sohasida bilim olishning darajalari, aqliy bilish faolligi - motivatsiya, qadriyat va ehtiyoj sohalariga maqsadli ta'sir qilishning ahamiyati, talabalarda o'quv-biluv faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirishda ilg'or tajribali o'qituvchilar faoliyatining tas'ri borasidagi fikrlar ilmiy jihatdan bayon etilgan.

Kalit so'zlar: *Talaba, o'quv-biluv, mas'uliyat, majburiyat, burch, vazifa, qadriyat, faoliyat, ehtiyoj, shakllantirish, rivojlantirish.*

Annotatsiya: *В данной статье рассмотрены роль и значение формирования ответственности у студентов за свою профессиональную деятельность, уровень обучения в сфере учебного процесса и развития учебной деятельности, мыслительно-познавательной деятельности - целенаправленное воздействие на сферы мотивации. Научно изложены ценностно-нужная значимость, мнения о влиянии деятельности передового педагога на формирование ответственности учащихся за учебную деятельность.*

Ключевые слова: *Студент, обучение, ответственность, эффективность, долг, миссия, ценность, деятельность, управление, развитие.*

Annotation: This article examines the role and significance of developing students' responsibility for their professional activities, the level of training in the field of the educational process and the development of educational activities, mental and cognitive activity - a targeted impact on the areas of motivation. The value-necessary significance and opinions on the influence of the activities of an advanced teacher on the formation of students' responsibility for educational activities are scientifically presented.

Keywords: Student, learning, responsibility, efficiency, duty, mission, value, activity, management, development.

Bizga yaxshi ma'lumki, bugungi kunda butun dunyo ta'lim tizimida bo'lajak pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini oshirish, o'z kasbiga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirish va bitiruvchilarning raqobatbardoshligini ta'minlashga bo'lgan e'tibor yanada kuchaymoqda. Shu bilan birga, bo'lajak pedagoglarda kasbga mas'uliyatlilikni rivojlantirish muammosini aniqlash hamda shaxs ma'suliyatini shakllantirishni takomillashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bu borada, jumladan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim strategiyasi talablari va kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalarda faoliyatlar integratsiyasi jarayonida mas'uliyatlilikni shakllantirishning samarali shakllari va usullarini joriy etish, oliy ta'lim sohasida talabalar innovatsion faoliyati ko'lami darajasini kengaytirish, ularning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda.

Jumladan, ushbu faoliyatni samarali tashkil etish jarayonida birinchi navbatda talabalarni o'quv-biluv faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirmog'imiz

lozim. Bizga yaxshi ma'lumki, o'quv-biluv jarayoni ta'limning mohiyati, mazmuni, yo'nalishi, ijtimoiy omillariga ko'ra aniqlanadigan, istiqbolga yo'naltirilgan didaktik hodisa bo'lib, u "o'qish, o'rganish, rivojlanish" tizimida amal qiladi. Pedagogik atamalar lug'atida bilishga qo'yidagicha ta'rif beriladi:

1) ta'lim jarayonida o'quvchi va talabalarga taqdim etilgan o'quv materialining o'zlashtirilganlik darajasi;

2) borliq va uning obektiv qonuniyatlarini o'rganish, o'zlashtirish, egallash jarayonidir. [5; 506]

Demak, o'quv-biluv faoliyati jarayonida talabalarni ma'lumotli qilish, tarbiyalash va rivojlantirish birgalikda amalga oshiriladi va talaba taqdim etilgan bilimlarni o'shashtiradi, tevarak atrofdagi voqelikni anglab etadi.

Talabalarda oq'uv-biluv faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirishda, o'quv-bilish faolligini rivojlantirish sohasida bilim olishning darajalari inobatga olish lozim:

-muayyan fan sohasiga oid nazariy material bilan tanishish va uni qabul qilish - birlamchi daraja;

-olingan ma'lumotni anglab yetish - mahsulдорlikka yetish darajasi;

-olingan bilimlar ustida amallar bajarish va ularni turli amaliy sharoitlarda qo'llash imkoniyatlari - gnostik mahoratni egallash darajasi;

-bilimlardan ijodiy foydalanishga tayyorlik - transformatsiyalashuv, ya'ni evrilish darajasi [1; 17].

Ushbu o'quv-bilish faolligini rivojlantirish sohasida bilim olishning darajalaridan kelib chiqqan holda talaba-yoshlarda o'quv-biluv faoliyatiga nisbatan qiziqishni, mas'uliyatlilikni shakllantirishda o'quv jarayonini tashkil etishda barcha shart-sharoitlar, imkoniyatlar va omillarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa bu borada aqliy bilish faolligi - motivatsiya, qadriyat va ehtiyoj sohalariga maqsadli ta'sir qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan:

-bilish faoliyati o'qituvchi tomonidan maqsadli, reglamentga tushiriladigan natija bo'lib, bunda o'quv predmetining axborot tashkil etuvchisi asosiy vosita bo'lib, u ta'lim oluvchilarning ichki qiziqishlarini shakllantirishga yordam beradi.

-bilish faoliyati ta'lim oluvchilar tomonidan shakllangan ichki qiziqishlar asosida mustaqil va o'zini o'zi tarbiyalash jarayonida olingan bilimlardan faol foydalanishga intilishda namoyon bo'ladi [6; 47].

Har ikkala holatda ham ta'lim oluvchilarning aqliy bilish faolligi - motivatsiya, qadriyat va ehtiyoj sohalariga maqsadli ta'sir qilish natijasida paydo bo'ladi. o'quv-bilish faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirish jihatlarini o'zlashtirish natijasida uning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tayanch omillar:

- o'qituvchining kompetentligi, kasbiy mahorati, qo'yilgan ta'lim maqsadlari va tadbiriq etiladigan ta'lim shakllariga mosligi;

- talabalarning tabiiy iqtidori, ularning qiziquvchanligi, harakatchanligi, intiluvchanligi, diqqat, motivatsiya, qiziqishlarga ta'sir qilish darajasi ekanligidir. [2; 16].

Talabalarda o'quv-biluv faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirishda ilg'or tajribali o'qituvchilar tomonidan tashkil etiladigan darslarning ahamiyati ham nihoyatda muhimdir. Zero, ilg'or tajribali o'qituvchilar dars berish bilan birga talabalarda o'qish-o'rganish usullarini ham o'rgatishadi, ya'ni ular talabalarda o'quv-biluv faoliyatini shakllantirishga e'tibor qaratishadi. Talabalarni o'quv-biluv faoliyatini shakllantirish lizchil tizim asosida amalga oshirilgandagina, ularning o'zlashtirish darajasi rivojlanishi mumkin.

Bizga ma'lumki, o'qituvchi talabalarga ta'lim berish jarayonida uch xil vazifani amalga oshiradi, bular birinchidan talabalarga bilim berish, ikkinchidan ularni tarbiyalash va uchinchidan rivojlantirishga e'tiborni qaratish. Ilg'or tajribali hamda ijodkor bo'lgan ustoz har bir o'quv mashg'ulotini san'at darajasiga olib chiqish bilan birgalikda ushbu uch xil vazifani ham to'g'ri amalga oshirilishiga erishadi.

Talabalarda o'quv-biluv faoliyatga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirish quyidagi ijobiy natijalarni beradi:

- majburiyatni his qilgan holda, namunali xulq-atvorga ega bo'lish, o'quv-biluv jarayonida tashabbuskorlik ko'rsatishga harakat qilish va intilish;
- o'z faoliyatiga nisbatan tanqidiy yondashish, xolisona baholay olish;
- maqsadlarga intilish, ishtiyoq, o'ziga nisbatan ishonch va o'z faoliyatidan qoniqish uyg'unligi;
- burch va javobgarlikni his etish;
- o'quv predmetlarini o'zlashtirish vositasida kasb mayllarini hosil qilish.

Bundan shunday xulosa qilish mumkinki, talabalarda kasbiy faoliyatga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirishda o'quv-biluv faoliyati qiziqishni tarkib toptirish muhim ahamiyat kasb etadigan pedagogik masalalardan biri hisoblanib, u nafaqat ilm olishga motivatsiya uyg'otadi balki talaba-yoshlarni ijtimoiy hayotga moslashuvchanlikni yengillashtirib, ilmiy salohiyatini o'sishiga va kasbiy mahoratni oshirishga imkoniyat yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Лопухина, А.С. Моделирование системы управления качеством физкультурного образования школьников на основе интеграции образовательных технологий: монография. - Вологда: ВГПУ, 2011. - 73 с. (1)
2. Малахов, А.А. Индивидуальный подход при развитии творческой познавательной активности учащихся сельской школы (На примере предметов естественного цикла): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. - Челябинск, 2003. – 19с. (3)

3. Muhammadiyeva M.M. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida faoliyatlat integratsiyasi jarayonida mas’uliyatlilikni shakllantirish metodikasi” Ped.fan.fal.dok. ... diss. Q.: 2021.-141 b.

4. Oripova N.X. Variativ modellashtirish asosida bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy pedagogik e‘tiqodini shakllantrish nazariyasi. Monografiya. – Qarshi: “Nasaf”, 2022. – B. 131.

5. Raxmanova M.Q. “O‘quvchilarning bilish faoliyatini kengayishida ta’lim jarayonlarining o‘rni.” maqola., academic research in educational sciences volume 2 issue 4 | 2021 5.723.

6. Xudoyberdiyev B. R. “O‘quvchilarning jismoniy-aqliy rivojlanish uyg‘unligida o‘quv-bilish faolligini takomillashtirish texnologiyasi” Ped.fan.fal.dok. ... diss. Q.: 2023.-141 b.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA STEAM SINFIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

assistant o‘qituvchisi Sadikova Yulduzxon Kamolovna

O‘zbekiston-Finlandiya insituti

Jismoniy madaniyat,sport va maktabgacha ta’lim fakulteti.

Maktabgacha ta’lim kafedrası

Annotatsiya.Texnologiya tomonidan yaratilgan muhitda mantiqiy fikrlash o‘quvchilar butun qolish imkonini beradi muhim 21-asr mahorat qachon har qanday soni tashkilotlar (korporativ, siyosiy, ta’lim va madaniy) ta’sir o‘tkazishga harakat qilishadi o‘quvchilar o‘z maqsadlariga xizmat qiladigan tarzda o‘ylash va harakat qilish uchun (Brookfield, 2012). Bu 21asr loyihasida kerakli natijalardan biri sifatida ham ta’kidlangan fikrlash usullari ostida. Ushbu maqolada biz dizaynga asoslanganligi haqida ham ko‘rishni maqsad qilganmiz.

Kalit so‘zlar Yangi texnologiyalarning paydo bo‘lishi o‘qituvchilarga STEAM ta’limining, maktab,o‘quv dasturi, o‘qituvchi.

Аннотация.В среде, созданной технологиями, логическое мышление позволяет учащимся оставаться целыми важный навык 21 века когда любое количество организации (корпоративные, политические, образовательные и культурные) пытаются повлиять на учащиеся думать и действовать так, чтобы служить своим целям (Brookfield, 2012). Это также подчеркивается как один из желаемых результатов в проекте 21 века. В этой статье мы также стремимся увидеть, насколько это основано на дизайне.

Ключевые слова появление новых технологий позволяет учителям использовать Steam Education, школа,учебная программа, Учитель.

Annotation.Logical thinking in an environment created by technology allows students to stay intact in an important 21st century skill when any number of

organizations (corporate, political, educational, and cultural) try to influence students to think and act in a way that serves their goals (Brookfield, 2012). This is also highlighted as one of the desired results in the 21st project under reasoning methods. In this article, we also aim to see what is based on design

Keywords The emergence of new technologies allows teachers to learn about STEAM education, school, curriculum, teacher

Kirish. Yangi texnologiyalarning paydo bo'lishi o'qituvchilarga o'qitish va baholash amaliyotini qayta ko'rib chiqish zarurligini taqdim etdi (Saettler, 1990). Bundan tashqari, yosh o'quvchilar taxminlar bir paradigma o'zgarish bor edi. Tarkibni o'rganish hali ham ko'pgina o'qituvchilar va o'quvchilar uchun muhim deb hisoblangan, ammo yangi o'quvchilarning turli xil ta'lim ehtiyojlarini qondirish uchun tarkibni etkazib berish usulini qayta baholash uchun tobora kuchayib borayotgan chaqiriq mavjud. Eng muhimi, OECD va Jahon iqtisodiy forumi kabi tashkil etilgan muassasalar yosh o'quvchilarni ishga tayyor bo'lishidan oldin jihozlash uchun muhim bo'lgan yangi ko'nikmalarning muhimligini ta'kidladilar.

Ushbu o'sib borayotgan urg'u bilan STEAM ta'limining paydo bo'lishi so'nggi bir necha yil ichida ta'lim yangiliklarining deyarli barcha boshqa shakllarini almashtirdi. ISTE va BETT kabi yirik ta'lim texnologiyalari konferentsiyalarida STEAM ta'limini targ'ib qiluvchi texnologiya sotuvchilarini topish odatiy hol emas, hatto Microsoft, Google va Apple kabi yirik texnologiya konglomeratlari ham yangi tashabbuslar va ilovalar bilan ko'pchilikka sakrab chiqmoqdalar. Shunga qaramay, ushbu barcha tashqi qo'llab-quvvatlashlar bilan o'qituvchilar uchun dolzarb savol "STEAM Ta'lim" nima va u bizning ta'limimizga integratsiyalashuv yo'lini qanday o'zgartiradi.

Steam maktabining ittifoqidir maktablari Tayvanda "barcha talabalar uchun sifatli STEAM ta'limi" umumiy qarashlari bilan. Bu targ'ib qilingan va 2018 yildan beri Prof Tzu-Xua Vang va Prof Chi-Xui Lin tomonidan targ'ib qilingan. Dastur bortidagi o'qituvchilar kundalik muammolarni hal qilish asosida STEAM o'quv dasturini yozishga intilishadi o'quvchilar atrofida aylanish. Turli fanlarni o'qitadigan o'qituvchilar ushbu dasturda qatnashishga da'vat etiladi, ammo bizning maqsadimiz intizomlararo loyiha dizayni haqida emas, balki nafaqat akademik tarkibni, balki vakolatlarni ham o'lchaydigan o'quv jarayonini rivojlantirishning hamkorlikdagi jarayoni (Vang va boshq., 2019). Ushbu dasturda ko'plab muhim elementlar mavjud. Birinchi element konstruktivizmdir. Biz idrok faqat individual mutafakkir ichida joylashgan emas, balki biluvchi, bilish sodir bo'ladigan muhit va o'quvchi ishtirok etadigan faoliyat (Barab & Squire, 2004) bo'ylab tarqaladigan jarayondir, deb ishondik. Shunday qilib, o'quv dasturini loyihalash jarayonida o'qituvchilar o'quvchi va o'qituvchi rollarini o'ynadilar, chunki ular o'zlarining faoliyati haqiqiy sinfda qanday o'tkazilishini tasavvur qilishadi. Ikkinchi muhim element bu hamkorlikdir.

O'quvchilar muammoni yaxshiroq tushunishlari uchun-jarayonlarni hal qilishda o'quvchilar hayotlarida aloqador bo'lishi mumkin bo'lgan masalalardan boshlash muhimdir. Ushbu jarayon keyingi bo'limda batafsilroq ko'rib chiqiladi. Va nihoyat, o'quv dasturining natijalarini milliy o'quv dasturining umidlari bilan bog'lash zarurati mavjud. O'quv dasturi va mo'ljallangan tadbirlarni yozgandan so'ng, o'qituvchilar endi milliy o'quv dasturi targ'ib qilayotgan narsalarga mos kelishga intilishlari kerak. Shunday qilib, STEAM o'quv dasturi boshqa ma'nosiz loyiha sifatida qaralmaydi. Shu nuqtada, o'qituvchilar OECD tomonidan 2030 ta'lim uchun oq qog'ozida tavsiya etilgan o'zgarish agentlari sifatida o'qituvchilar tushunchasini ham qo'llaydilar.

O'qitish modeli birinchi marta 2019 yil boshida Prof Tzu-Xua Vang va Janob Tyorner Lam tomonidan taklif qilingan. U to'rt bosqichdan iborat; "kashf", "aniqlan", Ilmiy izlanish, dizayn tafakkuri va ishlab chiqaruvchi amaliyoti atrofida aylanadigan barcha to'rt bosqich bilan modellashtirish va o'tkazish. O'qitish modeli o'qituvchilar uchun malakaga asoslangan va fanlararo STEM/STEAM o'qitish faoliyatini rivojlantirish uchun iskala beradi (Vang va boshq., 2019) va STEAM kurslarini rivojlantirish orqali "Tsing Hua Steam School" akademik jamoasi tomonidan yaxshi sozlangan.

Kashf. Ushbu bosqich o'quvchilardan kundalik hayotiy tajribalarini o'rganishni va kuzatuv va hamkorlik asosida muammolarni aniqlashni talab qiladi. Bu orqali amalga oshiriladi 3 qadamlar, kontekst xabardorlik, motivatsiya va asosiy muammo. Kontekstni anglash paytida biz o'quvchilar uchun hayotlari atrofida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash uchun chegara o'rnatdik. Shunday qilib, o'quvchilar echimlar uchun miya bo'roni uchun ko'proq rag'batlantiradilar, chunki ular muammolarni yaxshiroq aks ettirishi mumkin. O'quvchilar son-sanoqsiz echimlarni taqdim etar ekan, biz ularni asosiy muammoni hal qiladigan echimga qaratishlarini istaymiz.

Aniqlang. Ushbu bosqichda o'quvchilar muammoni aniqlashni boshlashlari kerak. Belgilangan muammo to'plangan yoki o'lgan ma'lumotlar bilan qo'llab-quvvatlanishi kerak. Texnologiyaga aylanadi o'quvchilar ma'lumot olish uchun internet qidiruv yoki ularning topilmalar taqdim etish kabi, bu jarayonda to'plamlar. Bu erda o'qituvchi ham muhim rol o'ynaydi, chunki u o'quvchilar tomonidan taklif qilingan echimlarga mos keladigan kontseptsiyani o'rganishni osonlashtiradi.

Model va modellashtirish. Uchinchi bosqich asosan prototiplash bosqichidir. Yechimni loyihalashda har bir guruh muammolarni hal qilishning hayotiy modelini (ya'ni so'zlar, diagrammalar, afsonalar, tenglamalar va boshqalarni o'z ichiga olgan rejani) taklif qiladi.) Aniqlangan bosqichda aniqlangan kontseptsiyaga moslashtirilgan. Nazariy modeldan tashqari, o'quvchilar o'zlarining modellarining hayotiyligini namoyish etish uchun ishlaydigan prototipni qurishlari kerak. Prototipni qurish bosqichida o'quvchilar qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin, ular

muammosiz otishni o'rganishlari kerak. Buni disk raskadrovka bosqichi deb ham hisoblash mumkin, chunki texnologiya tufayli muammolar paydo bo'lishi mumkin.

O'tkazish. Va nihoyat, oxirgi bosqich o'quvchilardan taklif qilingan modeli va yakuniy mahsulotini baham ko'rishni talab qiladi. Ushbu ddm o'qitish modelining qo'shimcha qiymati ham ta'kidlangan bosqich o'quvchilar o'zlarining bilimlarini turli xil stsenariylar orqali namoyish etishlari shart. Bilimlarning asosiy uzatilishi umumiy tushuncha atrofida turli mavzular o'rtasida sodir bo'lishi mumkin (masalan, matematikada qo'shimcha va oziq-ovqat fanida qo'shimcha). Yuqori buyurtma uzatish o'quvchilarni boshqa kontekstda foydalanish uchun tushunchalarni o'zlashtirishga jihozlaydi (masalan, avtoullovlar va qor chang'illari tufayli tirbandlik).

Mantiqiy Fikrlash. Mantiqiy fikrlash so'nggi yillarda 21-asrning asosiy mahorati sifatida katta ta'kidlangan va Hart Research Associates (2013) va 21asr (ATC21S) ni baholash va o'qitishda beshta asosiy ta'lim natijalaridan biri sifatida qayd etilgan. Bundan tashqari, iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) va Jahon iqtisodiy forumi (VEF) tomonidan oq qog'ozlar tufayli texnologiyalar (Sternberg, 2013) yutuqlar tufayli ish o'rinlari o'zgaruvchan tabiat uchun kelajak bandligini uchun asosiy sifatida mantiqiy fikrlash belgilab berdi. Texnologik yutuqlar keltirib chiqaradigan yana bir muhim muammo-bu soxta yangiliklarning mavjudligi va ko'plab mamlakatlar soxta yangiliklarni engish uchun qoidalarni amalga oshirishni ko'rib chiqdilar. Misol uchun, Singapur "yolg'on, bots, trolls va soxta hisoblar" ni hal qilish uchun "onlayn yolg'on va manipulyatsiya qonunlaridan himoya" ni qabul qildi. Biroq, o'quvchilarni ob'ektiv fikrlash va fikrlash qobiliyati bilan jihozlash juda muhimdir. O'quvchilari uchun mantiqiy fikrlashni ta'lim natijasi sifatida kiritish bo'yicha harakatlar tobora ko'payib borayotgan bo'lsa-da, yuqori darajadagi o'quvchilar uchun mantiqiy fikrlash bo'yicha tadqiqotlarni topish odatiy hol edi ta'lim. Demak, yosh o'quvchilarga mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam berish uchun k-12 darajasida ko'proq tadqiqotlar olib borilishi shart.

Dizaynga Asoslangan Tadqiqotlar. Kollinz, Jozef va Bielaczyc (2004) ma'lumotlariga ko'ra, dizaynga asoslangan tadqiqotlar bizni yo'naltirish uchun ikkita muhim qismni birlashtirgan tajribalarni loyihalashtirish ta'limni yaxshiroq takomillashtirish: dizaynga e'tibor va muhim dizayn elementlarini baholash. Baholash tahlili sifat va miqdoriy jihatlarni o'z ichiga oladi (Choi, Li, Li, 2016). An'anaviy dizayn va an'anaviy tadqiqotlardan dizaynga asoslangan tadqiqotlar o'rtasida bir nechta farq qiluvchi omillar mavjud. Birinchidan, dizaynerlar shakllantiruvchi mulohazalarni qabul qilganda, ularning sezgi ko'pincha nazariyaga asoslanmagan va vaqt o'tishi bilan qiyosiy tadqiqotlar o'tkazish uchun cheklanmagan o'zgarishlarga olib keladi. Ta'limda biz duch keladigan katta muammo-bu samarali aralashuvlarda talab qilinadigan muvaffaqiyat shartlarining murakkabligi (Dede,

2005). Ikkinchidan, dizaynga asoslangan tadqiqotlar dizaynni unga moslashtirishga urg'u beradi mahalliy kontekst, bir xil bo'lmagan xususiyatlarga ega bo'lgan boshqa joylarga nisbatan bir joyda muvaffaqiyatli innovatsiyalarni kengaytirish uchun muhim xususiyat (Dede, 2004) dizayn bazasi tadqiqotlari tadqiqot olib borilishi mumkin bo'lgan aks ettiruvchi va uzoq muddatli poydevorni targ'ib qiluvchi tsiklni ta'minlaydi (Amiel, Reeves, 2008). Ushbu jarayon K-12 o'quvchilari tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini qanday rivojlantirishi mumkinligi haqida boyroq tushuncha beradi.

Adabiyotlar

1. Barab, S., Skvayr, K. (2004). Dizaynga asoslangan tadqiqotlar: erga ulush qo'yish. O'quv fanlari jurnali, 13(1), 1-14
2. Kollinz, A., Yusuf, D. Va Bielaczyc, K. (2004). Dizayn tadqiqotlari: nazariy va uslubiy masalalar. O'quv fanlari jurnali, 13(1), 15-42.
3. Dede, C. (2004). Agar dizaynga asoslangan tadqiqotlar javob bo'lsa, savol nima? O'quv fanlari jurnali, 13(1), 105-114
4. Dede, C. (2005). Nima uchun dizaynga asoslangan tadqiqotlar ham muhim, ham qiyin. Ta'lim Texnologiyasi, 45 (1), 5-8.
5. Saettler, P. (1990). Amerika ta'lim texnologiyalari evolyutsiyasi. Englevud, CO: cheksiz kutubxonalar
6. Griffin, P., Makgav, B. Va Parvarish, E. (Tahr.). (2012). 21-asr ko'nikmalarini baholash va o'qitish. Dordrecht: Springer.
7. "Ta'lim va mahorat kelajagi 2030". Olingan <http://oecd.org/education/2030project/>
8. "Ishlarning kelajagi". Olingan <http://reports.weforum.org/future-of-jobs-2016>
9. Tel Amiel Va Tomas C. Rivz. (2008). Dizaynga asoslangan tadqiqot va ta'lim texnologiyalari: qayta ko'rib chiqish texnologiyasi va tadqiqot kun tartibi. Ta'lim texnologiyalari va jamiyat jurnali, 11(4), 29-40.
10. Dev, TH., Lim, K. Y. T., Lavonen, J. va boshq. (2019). Ishlab chiqaruvchiga yo'naltirilgan fan va matematika ta'limi: linzalar, Tarozilar va kontekstlar. Xalqaro fan va matematik ta'lim jurnali, 17(1)
11. Choi, J., Li, Y. Va Li, E. (2017). Hisoblash tafakkurini rivojlantirish uchun jumboq asosidagi algoritmni o'rganish. Simsiz Shaxsiy Aloqa, 93 (1), 131-145
12. Griffin, P. E. Va Parvarish, E. (2014). ATC21S usuli. 21-asr ko'nikmalarini baholash va o'qitish, 24
13. Lavonen, J. & Klark-Uilson, A. (2019). Ishlab chiqaruvchiga yo'naltirilgan fan va matematika ta'limi: linzalar, Tarozilar va kontekstlar. Xalqaro fan va matematika ta'limi jurnali, 17 (qo'shimcha 1), 1-11.

STEAM TEXNOLOGIYASIGA ASOSLANGAN ZAMONAVIY TA'LIMNING IMKONIYATLARI

Qosimova Gavhar Islomovna

*Qashqadaryo viloyati PYMO 'MM Maktabgacha, boshlang'ich
va maxsus ta'lim kafedrasi dotsenti, P.f.f.d.(PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM texnologiyasiga asoslangan ta'limning bugungi kundagi ahamiyati haqida ma'lumot berilgan. STEAM ta'limi yo'nalishi va amaliy yondashuvni qo'llash, shuningdek, barcha beshta sohani yagona ta'lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslanganligi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: integratsiyalashgan ta'lim.

Bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalash muhim vazifalardan biri sanaladi. Bu vazifani bajarish, asosan pedagoglarga bog'liq bo'ladi. Shu maqsadda yoshlarni bilim olishga katta e'tibor qaratish lozim. Yurtboshimiz ta'kidlaganidek yoshlarni erkin fikrlash va mustaqil hayotga yo'naltirishimiz kerak. Bu borada

STEAM texnologiyasi ta'limdan farqli ravishda bilimlarni alohida emas, o'zaro mutanosib holda olib borishni ta'minlab beradi. Bola o'zida nostandart fikrlash, muammoga bir nechta yechim topish va ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi va bu uning kelajakdagi faoliyatida juda qo'l keladi. STEAM ta'lim tizimi o'zi nima? S-science T-technology E-engineering, A-art M-math. Ushbu yo'nalishlar zamonaviy dunyoda eng mashhur bo'lib kelayotganini unutmang. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda. STEAM ta'limi yo'nalishi va amaliy yondashuvni qo'llash, shuningdek, barcha beshta sohani yagona ta'lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan. STEAM ta'lim texnologiyasining boshqa texnologiyalardan farqi shundaki, bolalar turli xil mavzularni muvaffaqiyatli o'zlashtirishlari uchun bir vaqtni o'zida aqliy faoliyat bilan birga amaliy faoliyatni uyg'unligini ta'minlaydilar. Bunda —aql va qo'l iborasiga amal qiladilar. Olgan bilimlarini amaliy faoliyatda ko'rib tezda o'qib, o'zlashtirib oladilar. O'yin, qurilish, kognitiv va tadqiqot faoliyati orqali badiiy va ijodiy faoliyat turlari rivojlanadi. Har bir modul STEAM ta'lim maqsadlarini amalga oshirishni ta'minlaydigan aniq vazifalarni kompleks ravishda hal qilishga qaratilgan: kognitiv tadqiqotlar jarayonida bolalarni intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish va ilmiy-texnik ijod qilishga o'rgatadi.

STEAM texnologiyasi ta'limdan farqli ravishda bilimlarni alohida emas, o'zaro mutanosib holda olib borishni ta'minlab beradi. Bola o'zidanostandart fikrlash, muammoga bir nechta yechim topish va ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi va bu uning kelajakdagi faoliyatida juda qo'l keladi.

STEAM ta'lim tizimi o'zi nima?

S-science

T-technology

E-engineering,

A-art

M-math.

Ushbu yo‘nalishlar zamonaviy dunyoda eng mashhur bo‘lib kelayotganini unutmang. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendentsiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda. STEAM ta‘limi yo‘nalishi va amaliy yondashuvni qo‘llash, shuningdek, barcha beshta sohani yagona ta‘lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan. STEAM ta‘lim texnologiyasining boshqa texnologiyalardan farqi shundaki, bolalar turli xil mavzularni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishlari uchun bir vaqtni o‘zida aqliy faoliyat bilan birga amaliy faoliyatni uyg‘unligini ta‘minlaydilar. Bunda —aql va qo‘l iborasiga amal qiladilar. Olgan bilimlarini amaliy faoliyatda ko‘rib tezda o‘qib, o‘zlashtirib oladilar. O‘yin, qurilish, kognitiv va tadqiqot faoliyati orqali badiiy va ijodiy faoliyat turlari rivojlanadi. Har bir modul STEAM ta‘lim maqsadlarini amalga oshirishni ta‘minlaydigan aniq vazifalarni kompleks ravishda hal qilishga qaratilgan: kognitiv tadqiqotlar jarayonida bolalarni intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish va ilmiy-texnik ijod qilishga o‘rgatadi.

Tanqidiy tafakkur ko‘nikmalarini rivojlantirish va muammolarni yechish. STEAM–dasturi, bolalar kundalik hayotlarida duch keladigan qiyinchiliklarni yengishda zarur bo‘ladigan tanqidiy tafakkur va muammolarni yechish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, bolalar tez yuradigan mashina modelini yig‘adilar, so‘ngra uni sinovdan o‘tkazadilar. Birinchi sinovdan so‘ng, kutilgan natijaga erishilmasa uning sabablari haqida o‘ylaydilar va topadilar. Balkim, g‘ildiraklarining kattaligi yoki aerodinamikasi to‘g‘ri kelmagandir. Har bir sinovdan so‘ng ular kamchiliklarni bartaraf etib boradilar.

O‘z kuchiga ishonish hissining ortishi. Bolalar ko‘prik qurish, mashina va samolyot modelini ishga tushirishda har safar maqsadiga yaqinlasha boradilar. Har bir sinovdan so‘ng modelni takomillashtiradilar. Oxirida barcha muammolarni o‘z kuchlari bilan engib maqsadiga erishadilar. Bu bolalar uchun ruhlanish, g‘alaba va quvonch demakdir. Har bir g‘alabadan so‘ng ular o‘z kuchlariga yanada ishonadilar.

Faol kommunikatsiya va komandada ishlash. STEAM–dasturi faol kommunikatsiya va komandada ishlash bilan farqlanadi. Muloqat davrida o‘z fikrini bayon qilish va bahs- munozara olib borish uchun erkin muhit vujudga keltiriladi. Ular gapirishga va taqdimot o‘tkazishga o‘rganadilar. Bolalar doimo o‘qituvchi va sinfdoshlari bilan muloqatda bo‘ladilar. Bolalar [jarayonda faol qatnashsalar](#), mashg‘ulotni yaxshi eslab qoladilar.

Texnik fanlarga bo‘lgan qiziqishlarini rivojlantirish. Boshlang‘ich ta‘limda STEAM –ta‘limning vazifasi, o‘quvchilarni tabiiy va texnik fanlarga bo‘lgan qiziqishlarini rivojlantirishdan iborat. Bajaradigan ishini sevib bajarish, qiziqishlarini

rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. STEAM – mashg'ulotlari juda dinamik va qiziqarli bo'lganligidan bolalar mashg'ulot paytida zerikmaydilar va vaqtning qanday o'tganligini sezmay qoladilar.

Loyihalarga kreativ va innovatsion yondashuv. STEAM –ta'limi oltita bosqichdan iborat: savol(vazifa), muhokama, dizayn, qurish, sinovdan o'tkazish va rivojlantirish. Bu bosqichlar tizimli loyihalash yondashuvining asosi hisoblanadi.

STEAM yondashuvi o'quv samaradorligiga qanday ta'sir qiladi?

Uning asosiy g'oyasi shundan iboratki, amaliyot nazariy bilimlar singari muhimdir. Ya'ni, o'rganish paytida biz nafaqat miyamiz bilan, balki qo'limiz bilan ham ishlashimiz kerak. Faqat sinf devorlarida o'rganish tez o'zgaruvchan dunyo bilan hamqadam emas. STEAM yondashuvining asosiy farqi shundaki, bolalar turli xil mavzularni muvaffaqiyatli o'rganish uchun ham miyani, ham qo'llarini ishlatadilar. Ular olgan bilimlarni o'zlari «uqib oladilar».

STEAM ta'limi nafaqat o'qitish usuli, balki fikrlash tarzidir.

STEAM ta'lim muhitida bolalar bilimga ega bo'ladilar va darhol undan foydalanishni o'rganadilar. Shuning uchun, ular o'sib ulg'ayganlarida va hayotiy muammolarga duch kelganda, atrof muhitning ifloslanishi yoki global iqlim o'zgarishi bo'ladimi, bunday murakkab masalalarni faqat turli sohalaridagi bilimlarga tayanib va birgalikda ishlash orqali hal qilish mumkinligini tushunadilar. Bu erda faqat bitta mavzu bo'yicha bilimga tayanish etarli emas.

STEAM yondashuvi bizning ta'lim va ta'limga bo'lgan qarashimizni o'zgartirmoqda.

Amaliy qobiliyatga e'tibor berib, talabalar o'zlarining irodasini, ijodkorligini, moslashuvchanligini rivojlantiradi va boshqalar bilan hamkorlik qilishni o'rganadi. Ushbu ko'nikmalar va bilimlar asosiy ta'lim vazifasini tashkil etadi, ya'ni. bu butun ta'lim tizimi nimaga intilishini.

Ta'limga ushbu yangi yondashuv qanday paydo bo'ldi?

Bu nazariya va amaliyotni birlashtirishning mantiqiy natijasidir. STEAM Amerikada ishlab chiqilgan. Ba'zi maktablar bitiruvchilarning martabalarini e'tiborga olishdi va fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirishga qaror qilishdi va STEM tizimi shu tarzda shakllandi. (Fan, texnika, muhandislik va matematika). Keyinchalik bu erda Art qo'shildi va endi STEAM oxirigacha shakllandi. O'qituvchilar ushbu mavzular, aniqrog'i ushbu fanlardan bilimlar kelajakda talabalarning yuqori malakali mutaxassis bo'lib etishishiga yordam beradi, deb hisoblashadi. Oxir oqibat, bolalar yaxshi bilim olishga intilishadi va uni darhol amalda qo'llashadi.

So'nggi o'n yilliklardagi o'zgarishlar yoqimli, ammo shu bilan birga bizni havotirlantiradi. Ushbu yangi narsalarning ixtiro qilinishi bilan odamlar ilgari duch kelmagan ko'plab yangi muammolar mavjud. Har kuni yangi ish turlari va hattoki

butun kasbiy sohalar paydo bo'ladi, shuning uchun zamonaviy o'qituvchilar o'qitadigan bilimlari va mahoratlari vaqt talablariga javob beradimi yoki yo'qmi deb o'ylashlari kerak.

O'zingizning g'oyangizni topishga bilim yordam beradi, ammo haqiqiy ish bu g'oyani haqiqatga aylantiradi.

Agar biz an'anaviy ta'limning asosiy maqsadi bilimlarni o'rgatish va bu bilimlardan fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish deb aytsak, STEAM yondashuvi bizni olgan bilimlarni haqiqiy ko'nikmalar bilan birlashtirishga o'rgatadi. Bu maktab o'quvchilariga nafaqat ba'zi bir g'oyalarga ega bo'lish, balki ularni amalda qo'llash va amalga oshirish imkoniyatini beradi. O'sha. haqiqatda ishlatilishi mumkin bo'lgan bilimgina haqiqatan ham qadrlidir.

STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi— [Massachusetts Texnologiya Instituti](#) (MIT). Ushbu dunyo universitetining shiori «Mens et Manus» (Aql va qo'l). Massachusetts Texnologiya Instituti bolalarga STEAM tushunchasini oldindan o'rganish va tanishish imkoniyatini berish uchun STEAM kurslarini ishlab chiqdi va hattoki ba'zi ta'lim muassasalarida STEAM o'quv markazlarini yaratdi.

Statistikaga ko'ra, 2011 yildan buyon STEAM-kasblarga bo'lgan talab darajasi 17% ga oshdi, oddiy kasblarga bo'lgan talab esa faqat 9,8% ga oshdi, bu esa butun dunyo bo'ylab ushbu ta'lim tizimiga katta talabni ko'rsatadi.

Lekin bunday yuqori talab nima bilan bog'liq? Ko'pgina mamlakatlarda STEAM-ta'lim ba'zi sabablarga ko'ra ustuvor ahamiyatga ega:

Yaqin kelajakda dunyoda va shuning uchun O'zbekistonda muhandislar, yuqori texnologiyali ishlab chiqarish mutaxassislariga talab juda yuqori bo'ladi.

Uzoq kelajakda biz tabiiy fanlar bilan birgalikda texnologiya va yuqori texnologiyali ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan kasblarga ega bo'lamiz, ayniqsa bio va nanotexnologiya mutaxassislariga katta talab bo'ladi.

Mutaxassislar texnologiya, tabiiy fanlar va muhandislikning turli sohalaridan keng qamrovli ta'lim va tajribaga muhtoj bo'ladi.

Integratsiyalashgan ta'lim

Xo'sh, bu ta'lim tizimi va fanlarni o'qitishning an'anaviy usuli o'rtasidagi farq nima? STEAM-ta'lim o'quvchilar ilmiy usullarni amalda qanday qo'llashni tushunishga kirishadigan aralash muhitni nazarda tutadi. Ushbu dastur bo'yicha talabalar, matematika va fizika bilan bir qatorda, o'z robotlarini ishlab chiqadigan va ishlab chiqaradigan [robotlarni](#) o'rganadilar. Darslarda maxsus texnologik uskunalar ishlatiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Qosimova G. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiat hodisalarini ilmiy manzarasini shakllantirish: metodik qo'llanma. – T.: "Big makro world" MCHJ. 2023. -109 b.

2. Qosimova G. Boshlang'ich sinflarda Ona tili va Matematikadan sinfdan tashqari ishlar: o'quv qo'llanma. – T.: "Big makro world" MCHJ. 2023. -158 b.
3. Qosimova G. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy-ilmiy dunyoqarashni shakllantirish metodikasini takomillashtirish: monografiya. – T.: "Fan va ta'lim". 2023. -121 b.
4. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Mamatova G., Boqiyeva H. Husnixat va uni o'qitish metodikasi. – T.: TDPU, 2013. – 70 b.
5. Jumayev M.E Matematika o'qitish metodikasi. (OO'YU uchun darslik). – T.: "Turon iqbol" 2020. 426 b.
6. Zaripova M. Masalalar yechish orqali o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish: metodik qo'llanma. – Qarshi.: 2023. -66 b.
7. Boltayev M. Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosi va imlosi. O'quv qo'llanma. Toshkent. O'qituvchi. 2003.
8. Najmiddinova X.Y. *Matematik tasavvurlarni shakllantirish*. Oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Yoshlar nashriyot uyi. -T. 2020. - 164 b.

O'QUV JARAYONIDA VIRTUAL LABORATORIYALARNI O'QITISHDA MOBIL ILOVALARDAN FOYDALANISH

Ishkobilov F.X.

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada zoologiya fanini o'rganuvchilarning bilim ko'nikmalarini va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan bo'lib, unga ko'ra kompyuter imitatsion modellar asosida yaratilgan virtual laboratoriyalarini mobil ilova yordamida o'quv jarayonida foydalanishga qaratilgan. Mobil ilova o'z o'rnida ta'lim sifatini oshirish uchun xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Mobil ilova, kompyuter imitatsion modellar, virtual laboratoriya, o'quv jarayoni, zoologiya fani, dasturiy vosita.

Аннотация: Данная статья направлена на повышение знаний, навыков и качества образования студентов-зоологов, согласно чему предполагается использование в учебном процессе виртуальных лабораторий, созданных на основе компьютерных имитационных моделей, с помощью мобильного приложения. Мобильное приложение служит повышению качества образования.

Ключевые слова: Мобильное приложение, компьютерные имитационные модели, виртуальная лаборатория, учебный процесс, зоология, программный инструмент.

Abstract: This article is aimed at improving the knowledge, skills and quality of education of zoology students, according to which it is assumed that virtual

laboratories created on the basis of computer simulation models will be used in the educational process using a mobile application. The mobile application serves to improve the quality of education.

Key words: Mobile application, computer simulation models, virtual laboratory, educational process, zoology, software tool.

Ta'lim sifatini tubdan oshirish, ta'lim muassasalarini zamonaviy laboratoriyalar, o'quv jihozlari bilan ta'minlash, o'quvchi va o'qituvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish bugunki kunning muhim va dolzarb masalasi bo'lib qolmoqda [3].

“Virtual laboratoriya” - o'quv jarayonida mavjud bo'lgan laboratoriya mashg'ulotlarida ko'rib chiqilayotgan laboratoriya ishlarining haqiqiy bajarilishini almashtirishi mumkin bo'lgan kompyuter dasturiy vositalarining to'plami tushuniladi [1].

Bugungi kundan axborot texnologiyalarining rivojlanish darajasi o'quvchi yoki talabalarga turli xil turdagi o'quv va uslubiy hujjatlarni fayllarga ya'ni, elektron shaklda o'tkazishning qulayligi va soddaligini ta'minlaydi:

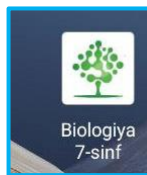
- uslubiy yoki o'quv qo'llanmalar;
- laboratoriya asbob-uskunalari va laboratoriya ishlarining turli bosqichlarining yuqori sifatli jarayonlari;
- laboratoriya jarayonini aks ettiruvchi imitatsion modellar;
- laboratoriya ma'lumotlari va o'lchovlarini tasdiqlangan natijalarining ma'lumotlar bazalari;
- hisobot hujjatlarini ro'yxatdan o'tkazish namunalarini tezkor bajarilishini ta'minlaydigan kompyuter dasturlari;
- kompyuterda o'z-o'zini tekshirishning turli shakllari.

Elektron shaklda ishlab chiqilgan fayllarni nafaqat shaxsiy kompyuter yoki noutbuklarda ko'rish uchun mos shaklda taqdim etiladi, balki zamonaviy vositalar hamda yuqori aniqlikdagi raqamli televizorlarda yoki aksincha, mobil telefonlar va smartfonlarda ham foydalanish mumkin [2].

Bularning barchasi o'quvchi yoki talabalarining mustaqil ishini optimallashtirish, uni katta hajmda uyda o'tkazish, transportda sayohat vaqtidan foydalanish va shu bilan ta'lim sifatini oshirish imkonini beradi [4].

Ta'lim tizimida imitatsion modellardan foydalanishni yanada takomillashtirish maqsadida Android operatsion sistemasi asosida yaratilgan mobil ilovadan foydalanamiz [4]. Ya'ni mobil ilova yordamida 7-sinf biologiya (zoologiya) fanini o'quvchilarga o'rgatishda mobil ilovaning ham o'rni biqiyosdir. Keling siz bilan mobil ilova bilan tanishamiz.

1. Ushbu rasmda mobil ilovaning umumiy tashqi ko‘rinishi keltirilgan bo‘lib, bu ilova yordamida siz 7-sinf biologiya fanining bir qancha mavzularni sahifalari bilan tanishamiz.

1-

2-rasm.

3-rasm.

rasm.

2. 2-rasmda, 7-sinf biologiya (zoologiya) fanini o‘qitishda kompyuter imitatsion modellar asosida yaratilgan virtual laboratoriyalardan foydalanishni android mobil ilovasining ichki tuzilmasi bilan tanishasizlar ya’ni, unda nazariy ma’lumotlar, mavzular va virtual laboratoriyalar hamda muallif haqida to‘liq ma’lumotlar olishlaringiz mumkin bo‘ladi.

Yuqorida muhokama qilingan “virtual laboratoriya” mobil ilova ko‘rinishi maktab o‘quvchilariga elektron shaklda ya’ni, grafik, video, audio, animatsiyalarni o‘z ichiga olgan holda o‘rganuvchi yoshlar uchun ishlab chiqilgan. Ushbu yondashuv umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining o‘quv va uslubiy adabiyotlarni ko‘paytirish va tarqatishda moddiy hamda vaqt resurslarini sezilarli darajada tejash imkonini beradi.

O‘quv jarayonidagi hozirgi tendentsiya har bir fan doirasida mavjud bo‘lib masalan, biologiya dars mashg‘ulotlarida o‘quvchilar uchun dars, uy va mustaqil ishlarining murakkabligini inobatga olgan holda biz biologik jarayonlarni imitatsion modellarni yaratib, ta’lim sifatini imitatsion modellar yordamida oshirishni maqsad qilib, virtual laboratoriyalarni takomillashtirilgan holda ishlab chiqdik va bu ta’lim tizimi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois, amaliy va laboratoriya ishlarining ba’zilari faqat tavsifiy bo‘lishi mumkin, lekin axborot maqsadida va o‘rganilayotgan mavzu bo‘yicha grafik, audio, video va animatsiya ma’lumotlarni ko‘rishdan iborat. Bunday amaliy va laboratoriya ishlari bo‘yicha o‘quvchilar tomonidan axborot materiallari individual ravishda qayta ishlash uchun ham asoslangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ишқобилов Ф. Х. КОМПЬЮТЕР ИМИТАЦИОН МОДЕЛЛАРИ АСОСИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЗООЛОГИЯ ФАНИ БЎЙИЧА БИЛИМЛАРИНИ ОШИРИШ МЕТОДИКАСИ //Современное образование (Узбекистан). – 2021. – №. 10 (107). – С. 57-63.

2. Ishkobilov F. K., Eshkobilov S. K. USE OF MOBILE APPLICATIONS IN DISTANCE EDUCATION //UNIVERSAL JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 48-53.

3. Ishkobilov F. X. PYTHON DASTURLASH MUHITIDAN FOYDALANIB EKONOMETRIKA MASALALARINI YECHISH //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 43. – №. 4. – C. 24-28.

4. Ishkobilov F. X., Eshqobilov S. X. UMUMTA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARI UCHUN VIZUAL DASTURLASHNI O'QITISH METODOLOGIYASINING ASOSIY OMILLARI //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 21. – №. 4. – C. 223-226.

INFORMATIKA FANINI TAKOMILLASHTIRISH: SINFDA INTERAKTIV SIMULYATSIYA MODELLARINI TADBIQ ETISH

Eshqobilov Sh.X.

Qarshi Xalqaro innovatsion universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi tez o'zgaruvchan texnologik dunyoda sanoatning dinamik talablarini qondirish uchun an'anaviy informatika fanlarini o'qitish usullari qayta ko'rib chiqilmoqda. Ushbu maqolada talabalarning faolligi, tushunchasi va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun interfaol simulyatsiya modellarining informatika fanlari ta'limiga qo'shilishi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Simulyatsiya, modellar, informatika, o'qitish usuli, ta'lim, talabalarning faolligi, amaliy ko'nikmalar.

Аннотация: В современном быстро меняющемся технологическом мире традиционные методы преподавания информатики пересматриваются, чтобы соответствовать динамичным требованиям промышленности. В этой статье рассматривается включение интерактивных симуляционных моделей в обучение информатике для развития вовлеченности, понимания и практических навыков учащихся.

Ключевые слова: Моделирование, модели, информатика, методика обучения, обучение, деятельность учащихся, практические навыки.

Abstract: In today's rapidly changing technological world, traditional computer science teaching methods are being revised to meet the dynamic demands of industry. This article examines the inclusion of interactive simulations in computer science education to develop student engagement, understanding, and practical skills.

Key words: Simulation, models, informatics, teaching method, education, student activity, practical skills.

KIRISH

Bugungi kunda informatika ta'limning tobora muhim sohasiga aylanib, o'quvchilarni texnologiyaga yo'naltirilgan sohalarda martaba uchun tayyorlaydi.

Biroq, an'anaviy o'qitish usullari ko'pincha bu sohaning murakkabligi va dinamikasini qamrab olmaydi. Ushbu muvaffaqiyatsizlik o'qituvchilarni ta'lim natijalarini yaxshilash uchun innovatsion yondashuvlarni o'rganishga undadi.

Mashhurlik kasb yetayotgan bunday yondashuvlardan biri sinfda interaktiv simulyatsiya modellaridan foydalanishdir. Ushbu modellar talabalarga amaliy kontekstda nazariy tushunchalarni o'rganishlari mumkin bo'lgan amaliy, tajribali o'quv muhitini taqdim yetadi.

ADABIYOTLARNI TAHLILI

Informatika bo'yicha o'quv adabiyotiga ikkita muhim hissa ta'lim natijalarini yaxshilash uchun interfaol simulyatsiya modellarining samaradorligini yoritadi. Smit va boshqalar (2018) simulyatsiyaga asoslangan ta'limning kirish dasturlash kurslarida talabalarning faolligiga va tushunishiga ta'sirini o'rganuvchi uzunlamasına tadqiqot o'tkazdilar. Ularning natijalari an'anaviy ma'ruza usullari bilan solishtirganda talabalarning ishlashi va bilimlarni saqlab qolish darajasida sezilarli yaxshilanishlarni ko'rsatdi. Xuddi shunday, Jons va Li (2020) bakalavriat talabalariga tarmoq tushunchalarini o'rgatishda simulyatsiyaga asoslangan laboratoriyalarning samaradorligini o'rganib chiqdi. Talabalarning fikr-mulohazalari va ishlash ko'rsatkichlarini sifatli tahlil qilish orqali ular nazariy bilimlarni mustahkamlash va chuqur tushunishni rag'batlantirishda amaliy, tajribali o'rganishning ahamiyatini ko'rsatdi.

Ushbu tadqiqotlar informatika fanlari ta'limida interaktiv simulyatsiya modellarining transformatsion salohiyatini ta'kidlaydi. Talabalarga interaktiv, immersiv o'quv tajribasini taqdim yetish orqali o'qituvchilar an'anaviy o'qitish usullarining cheklovlarini yengib o'tishlari va talabalarni raqamli asr muammolariga yaxshiroq tayyorlashlari mumkin.

Interfaol modellashtirish talabalarga nazariy bilimlarni amaliy qo'llash va ko'nikmalarni rivojlantirish orqali informatika ta'limini takomillashtirishning kuchli vositasidir. Ular o'quvchilarning tasavvurini uyg'otadigan va material haqidagi tushunchalarini chuqurlashtiradigan qiziqarli o'quv muhitini yaratadilar. Shu bilan birga, simulyatsiya modellarini amalga oshirishda o'qituvchilar duch keladigan bir qator muammolarni hisobga olish kerak, masalan, tegishli dasturiy ta'minot mavjudligi, o'qitish va ta'lim dasturlarini birlashtirish.

Simulyatsiya texnologiyalarini doimiy tadqiq qilish va ishlab chiqish o'quv jarayonini takomillashtirishga va yanada samarali o'quv vositalarini yaratishga yordam beradi.

Umuman olganda, interaktiv simulyatsiya modellarining informatika sinflariga integratsiyalashuvi ta'limni rivojlantirishda rag'batlantiruvchi qadam bo'lib, talabalarni bugungi texnologiya mehnat bozori talablariga yaxshiroq tayyorlashga olib kelishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Informatika sinflarida interfaol simulyatsiya modellaridan foydalanish o'quv jarayonini takomillashtirish va talabalarni zamonaviy muammolarni hal qilishga tayyorlashning istiqbolli yondashuvi hisoblanadi.

Biroq, ushbu usulni samarali amalga oshirish uchun texnik va pedagogik muammolarni hal qilishga, shuningdek, ta'lim muassasalari va sanoat tomonidan zarur resurslar bilan qo'llab-quvvatlashga e'tibor qaratish lozim.

Statistik jadvallar va ma'lumotlarni tahlil qilishdan foydalanish simulyatsiya modellarining samaradorligini baholashga va yanada takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashga yordam beradi. Turli manfaatdor tomonlar ishtirokida ushbu sohadagi doimiy tadqiqotlar va ishlanmalar informatika fanlari bo'yicha ta'limni yanada yaxshilashi va yuqori texnologiyali sohalar uchun ishchi kuchini rivojlantirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ishkobilov F. X. PYTHON DASTURLASH MUHITIDAN FOYDALANIB EKONOMETRIKA MASALALARINI YECHISH //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 43. – №. 4. – C. 24-28.

2. Ishkobilov F. X., Eshqobilov S. X. UMUMTA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARI UCHUN VIZUAL DASTURLASHNI O'QITISH METODOLOGIYASINING ASOSIY OMILLARI //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 21. – №. 4. – C. 223-226.

3. Ishkobilov F. K., Eshkobilov S. K. USE OF MOBILE APPLICATIONS IN DISTANCE EDUCATION //UNIVERSAL JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 48-53.

4. Ишқобилов Ф. Х. КОМПЬЮТЕР ИМИТАЦИОН МОДЕЛЛАРИ АСОСИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЗООЛОГИЯ ФАНИ БЎЙИЧА БИЛИМЛАРИНИ ОШИРИШ МЕТОДИКАСИ //Современное образование (Узбекистан). – 2021. – №. 10 (107). – С. 57-63.

5. Ishqobilov F. X. et al. ELEKTRON DARSLIK YARATISHDA SERIF WEBPLUS X8 DASTURI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH //Интернаука. – 2018. – №. 24-3. – С. 50-52.

6. Ишқобилов Ф. Х. Компьютер имитацион модели асосида ўқувчиларнинг зоология фани бўйича билимларини ошириш методикаси //Современное образование (Узбекистан). – 2021. – №. 10 (107). – С. 57-63.

PROFESSIONAL TA'LIMDA INTERFAOL USULLAR YORDAMIDA TA'LIM SIFATINI RIVOJLANTIRISH

Ernazarova Gulnora Oblaqulovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: ushbu maqolada ta’lim jarayonida interfaol usullarni qo‘llash, interfaol usullar nafaqat ta’limda balki, tarbiyada ham ayniqsa yaxshi natija keltirishi, evrestik suhbat: bahs usuli; aqliy hujum; davra stoli; ishbilarmon o‘yinlar usuli; amaliy ish bo‘yicha tanlov muhokamasi va boshqa alohida o‘qituvchi bilan qo‘llanuvchi – zavqli interfaol o‘qitish usullari haqida fikr yuritilgan

Kalit so‘zlar: ta’lim jarayoni, interfaol usullar, Interfaol usullar nafaqat ta’lim, tarbiya, evrestik suhbat, bahs usuli, aqliy hujum, davra stoli, ishbilarmon o‘yinlar usuli, o‘qitish usullari

Аннотация: В данной статье рассматривается применение интерактивных методов в образовательном процессе, что интерактивные методы приносят особенно хороший результат не только в обучении, но и в воспитании, эвристическая беседа: метод дебатов; мозговой штурм; круглый стол; метод деловых игр; конкурсное обсуждение практической работы и другие прикладно – развлекательные интерактивные методы обучения с отдельным преподавателем

Ключевые слова: образовательный процесс, интерактивные методы, интерактивные методы не только обучение, воспитание, эвристическая беседа, метод дебатов, мозговой штурм, круглый стол, метод деловых игр, методы обучения

Abstract: This article examines the use of interactive methods in the educational process, that interactive methods bring particularly good results not only in teaching, but also in education, heuristic conversation: the method of debate; brainstorming; round table; the method of business games; competitive discussion of practical work and other applied and entertaining interactive teaching methods with a separate a teacher

Keywords: educational process, interactive methods, interactive methods not only teaching, education, heuristic conversation, debate method, brainstorming, round table, business games method, teaching methods.

Professional ta’limda ta’lim sifatini rivojlantirish bevosita ta’lim jarayonida interfaol usullar qo‘llanilganida o‘quvchilarda bellashuv, raqobat, beg‘araz tortishuvlar evaziga psixikani intellektual faolligiga kuchli ta’sir etadi. Bunda o‘quvchilar uyushgan holda muammoni yechishni izlaganlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Bu xolat o‘quvchilarda quyidagi psixik xolatlar kuzatilishiga olib keladi: atrofdagilar tomonidan bildirilgan har qanday fikrga o‘zining shunga o‘xshash, yaqin yoki aksincha mutlaqo qarama-qarshi fikr bildirishlariga undaydi.

Professional ta'limda bunday mashg'ulotlar vaqtida o'qituvchidan katta xajmdagi ijodkorlik va faollik talab etiladi. Aksincha, oldindan ma'lum yoki kitobdan o'qiganlarini hikoya qilish shaklidagi dars passiv darajada o'tadi.

Interfaol usullar nafaqat ta'limda balki, tarbiyada ham ayniqsa yaxshi natija keltiradi, ilmiy nuqtai nazardan qaraganda o'qituvchi muhokamaga ta'sir qilganda nafaqat fikr bildiradi, balki muammoga o'zining shaxsiy munosabatini, axloqiy qarashlari va dunyoqarashini bildiradi. Bunda talabalar bahsida o'qituvchini ishtiroki turlicha bo'lishi mumkin, biroq har qanday holatda ham o'zini fikrini o'tkazmasligi talab etiladi. Har qanday bahsni boshqarishda, obdon o'ylab, hisoblab chiqilgan usul, sermahsul fikrlashni, yechimini topishda ijodiy izlanuvchanlikni talab etuvchi yo'lni muammoli savol qo'yish orqali boshqarish lozim bo'ladi.

O'qituvchi o'z nuqtai nazaridan chiqarishda fikr bildiradi, faqat talabalar fikridan xulosa chiqarish bilan isbotlash va xato fikrlarni rad etish kerak. Bu usul bilan bahsni nafaqat mazmuni intellektual - bilish, nazariy savollarni yo'llash mumkin, shuningdek hamkorlikda sermahsul faoliyatlarini tuzish, talabalar shaxsiga o'z ta'siri bilan o'quv faoliyatini o'quv tarbiya jarayoniga aylantirishi mumkin [2].

Shu tartibda, professional ta'limda o'qitishda interfaol usuldan foydalanish, talabalarning hamkorlikdagi faoliyati o'qituvchining bahslardagi ishtiroki tufayli dars jarayonini nafaqat hamkorlikdagi faoliyati bo'ladi, balki shaxsning ijtimoiy munosabatlarining real ijodiy sermahsul faoliyatiga aylanadi. O'qishdagi hamkorlik o'z-o'zidan talabalar tomonidan o'zlashtirilgan bilim, to'g'ridan-to'g'ri ularning ichki dunyosiga ta'sir etadi va dars jarayonini asosiy tarbiyaviy funksiyasi hisoblanadi.

O'qituvchi, auditoriyadagi mavzuga oid bahslarda savollarni o'z holicha qo'ymasdan, balki faol bilishning yo'nalishi "o'quvchi- o'quvchi" hamkorligi bilan chegaralanib qolmasdan, doimo "O'qituvchi-talaba" tizimi qo'shilishi muhimligini nazarda tutish kerak.

Interfaol o'qitish usuliga quyidagilar kiradi: evrestik suhbat: bahs usuli; aqliy hujum; davra stoli; ishbilarmon o'yinlar usuli; amaliy ish bo'yicha tanlov muhokamasi va boshqa alohida o'qituvchi bilan qo'llanuvchi – zavqli interfaol o'qitish usullari kiradi [1].

evrestik suhbat, lotincha – "to'playman, izlayman" ma'nolarini anglatadi. Bu suhbat usuli bo'lib qadimgi grekcha ko'rinishi Suqrot suhbat deb nomlangan o'qitish tizimiga asoslangan. Shu yo'l bilan mohirona savollar tuzish va o'quvchini qo'yilgan savolga mustaqil ravishda to'g'ri javob topishga yo'naltirishga qaratilgan. Bu o'qitish usulini Suqrot suhbat o'qitish tizimidan farqi uning keng doirada jonliligidir. Biroq o'xshashlik tomoni, uning o'z tavsifiga ko'ra olinayotgan funksiyasi bevosita ularni faol o'ylash orqali o'quvchilarni mohirona savol berishga qaratilganligidir. O'z

yo‘nalishining psixologik tabiatiga ko‘ra – evrestik suhbat bu jamoaviy fikrlash yoki suhbat, muammoni yechimini izlovchi sifatidagi suhbatdir.

Shuning uchun bu usul muammoli o‘qitish usullaridan hisoblanadi, shu qatorda muammoli izlanuvchi deb nomlanuvchi suhbatdan evrestik suhbat psixologik tomondan hech ham farq qilmaydi. Agar evrestik suhbat faqat qaysidir mavzuni bitta elementiga tegishli bo‘lsa, muammoli izlanishda esa – muammoli vaziyatlar ko‘p. Biroq bunday farqlanish tanqidni ko‘tarmaydi, amaliyotda suhbatni haqiqiysiga aylantirishsa mashg‘ulotlarda “faqat bitta” va “ko‘p” muammolar orasidagi bu ko‘rinmas farqni sezish mumkin emas: o‘qituvchi va auditoriya orasidagi suhbat ko‘p savolli suhbatga aylanadi va mavzuga tegishli suhbat bilinmasdan bahsga o‘tadi.

Bahs usuli yoki o‘quv bahslari evrestik suhbat kabi namoyon bo‘ladi, to‘g‘rirog‘i maxsus dasturlashtirilgan erkin nazariy savollarni muhokama qiladi, odatda savol qo‘yish bilan evrestik suhbatni boshlanishi kabi boshlanadi. Uni doimo baxsga aylanishi - darsdagi me‘yoriy holatdir.

Bahs – bu faoliyatning dialogik shakli bulib, turli fikrlar orasida boradigan shiddatli kurashni, suhbatni yuzaga keltirishdir. Fikrlar almashinuvi oddiy suhbatdagi kabi izchil va salmoqli ketmaydi, bahsda esa, bir fikrni boshqasi bilan to‘qnashuvi bir muncha asabiy ko‘rinishga ega. Bahsni alohidaligi shundaki, bahslashuvlarning fikri bu bahslashayotganlarni faol fikrlashlarini yuzaga keltiruvchi yoki fikrni dalil bilan isbotlashdir.

Psixologik jihatdan qaraganda, ayni fikrlar to‘qnashuvi baxsni yuzaga keltiradi, u esa baxsga olib keluvchi turli xil fikrlarni tug‘ilishidir. Odatda fikrlash orqali bahsda e‘tirozchini gapiga javob tug‘iladi, shuning uchun turli fikrlar bahsni yuzaga keltiradi, deb taxmin qilinadi. Natijada esa vaziat mutlaqo aksincha: bahs munozara fikrni tug‘diradi fikrlashni faollashtiradi, o‘quv bahslari esa o‘quv materialini fikrlash mahsuli sifatida anglab o‘zlashtirishni ta‘minlaydi [3].

Baxs usuli darslarning guruhviy shaklida amaliy mashg‘ulotlarda yoki laboratoriya mashg‘ulotlarida, talabalar gapirish imkoniyati bo‘lgan darslarda foydalaniladi. Ba‘zan ma‘ruzada ham foydalaniladi, unda ma‘ruzachi mavzuga oid savollar bilan auditoriyaga murojaat qilishi orqali yuzaga keladi. Bahsni ma‘ruza darslarida to‘la qo‘llab bo‘lmaydi, lekin auditoriyadan savollarga javoblarni tezlik bilan javob oladigan natijasida, ulardan mazkur muammoga fikr bildirish orqali qo‘llash mumkin bo‘ladi.

Aqliy hujum usuli mutaxassislarning fikricha, muammoning javobini qidirishda bevosita miyaga kelgan fikrlar, taxminlar tasodifiy o‘xshatishlar, shuningdek birdan kelib chiqadigan, mavjud kerak va nokerak bog‘lanishlarni asoslab berishlarini o‘z ichiga oladi. Keyin diktofonga yozib olingan tasodifiy jumla, fikrlarni diqqat bilan taxlil qilish yo‘li ayniqsa qiziqarli ya‘ni aqliy hujum usuliga yaqin bo‘lganlari ajratib olinadi va keyinchalik chuqurroq savol quyilib, muhokama qilish uchun

foydalaniladi. Aqliy hujumning o'ziga xos oltin qoidasi mavjud bulib – ishtirokchilar suhbatida aytishganlaridan hech biriga shubha qilmaslik, aksincha har qanday fikrni bildirishda to'la erkinlik yaratib berish lozim. Bunday psixologik erkinlik o'zini xotirjam tutishga "guruh fikridan" uyalmaslikka, o'zini o'ng'aysiz holatga qo'yishdan qo'rqmaslikka imkon beradi.

Davra stoli usuli siyosiy va ilmiy yo'nalish namoyondalari tomonidan tashkil qilinadi. Fikrlar almashinuvi qandaydir tegadigan nuqtalarini topishga imkon beradi, chunki ularning keyingi faoliyatida umumiy xulosani yo'naltirishga – ilmiy haqiqat yoki siyosiy turg'unlikka erishishga xizmat qiladi. Dumaloq stol usuli o'qitishning nazariy muammolarni turli ilmiy aspektlar, turli kasb mutaxassisliklari yordamida muammoni ko'rib chiqishning samaradorligini oshirishda qo'llaniladi.

Ishbilarmon o'yinlar usuli: dastlab o'qitish tizimlarida emas, balki boshqaruv amaliyotida paydo bo'lgan. Hozirda ishbilarmon o'yin usuli turli jabhalarda qo'llanilmoqda, ijodiy faoliyatda loyiha tuzishda, real vaziyatlarda jamoaviy ishlab chiqishda, shuningdek xarbiy ishlarda qo'llanilyapti. "Ishbilarmon o'yin" usuli o'qitish usuli sifatida aynan harbiy o'yin hisoblanadi, amaliyotchilar qadimdan qo'shinni o'qitish uchun real jangu jadallarda emas, balki jang shartlariga taqlid qilib o'yin shaklida harbiy harakat olib borganlar.

Ishbilarmon o'yin usulining mohiyati shundaki, o'quvchilarni o'qitish faoliyatini modellashtirish sifatida o'rganishdan iborat, chunki bo'lajak mutaxassislar kasbiy vazifalariga javob berishga o'rgatadi.

Ishbilarmon o'yin usuli talabalarni real vaziyatlarga qo'yib aniq shaxslarning rolini o'qituvchi, metodist, ilmiy mudir, direktor rollarini o'ynab aniq fikrlashga majbur qiladi va bu vaziyat o'quvchilar diqqatini, tafakkurini yo'naltiradi, yaxshi o'zlashtirishiga imkoniyat yaratadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagi xulosaga kelish mumkin bo'ladi. Professional ta'limda mazkur usullardan dars jarayonida foydalanish o'quvchilarda bilim, ko'nikma, malakalarni ongli ravishda va samarali o'zlashtirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Azizxodjayeva N .N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat (darslik). - T.. 2006 y.

2.Ishmuxammedov P., Abdukodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. (o'quv qo'llanma). T., 2010.

3.Kaldibekova A.S., Xodjaev V.X. O'quvchilarning bilish faolligini oshirish yo'llari - T., 2006 u.

O'QUV MATERIALLARINI MODELLASHTIRISH ASOSIDA TALABALAR TEXNOLOGIK BILIMLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

*A.Sh.Axmedova,
QarDU "Ta'lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi" tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalar nazariy texnologik bilimlarini oshirishda o'quv materiallarini modellashtirish asosida o'quvchilarni o'qitish metodikasini shakllantirish haqida fikr yuritilgan. Shu sababli bu tadqiqotchilar hamda pedagoglar uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zi: ta'lim tizimi, o'quv materiallar, yaratilgan modellar, o'quv matnlari, didaktik bilimlar.

Abstract. This article discusses the formation of a methodology for teaching students based on the modeling of educational materials for improving students technological knowledge. Therefore, it is important for researchers and educators

Key words: education system, educational materials, created models, educational texts, didactic knowledge.

KIRISH. Mamlakatimizda ta'lim sohasida olib borilayotgan yangilanishlar, modernizatsiya jarayoni uzluksiz ta'lim tizimining barcha jihatlarini, jumladan, oliy ta'limda ham zamon talablariga javob bera oladigan yetuk mutaxassislarini tayyorlash, ularga yangi bilim hamda ko'nikmalarni shakllantirish, o'z ustida ishlash, zamonaviy texnologiyalardan maqsadli foydalanib bilim, mahoratini oshirishni taqozo etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 72- sessiyasida so'zlagan nutqida "...Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat" deb ta'kidlaydi.

Hozirgi kunda ta'lim tizimini rivojlantirish muhim ahamiyat ega. Shu sababli ilm-fan taraqqiyotining rivojlanib borishi o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini yanada takomillashtirib, dars mashg'ulotlariga yangicha yo'nalish berib, ta'lim samaradorligini oshirishga sabab bo'lmoqda. Har bir mamlakatning taraqqiyoti, istiqboli, farovonligi, ma'naviy yuksalishi orqali jahonning eng rivojlangan davlatlar qatoridan o'rin olishi – bilimli, yuqori intellektual salohiyatli yoshlarga bog'liq bo'lib, har tomonlama yetuk va barkamol yoshlarni, Yurt taqdiri uchun xizmat qiladigan, fidoyi, iymonli, avlodni voyaga yetkazish hamda ta'limni sifatli va mazmun jihatidan yuqori darajaga olib chiqishi uchun birinchi navbatda o'qituvchilar ya'ni pedagoglar zimmasiga yuklatiladi.

O'qitishning zamonaviy nazariyasi bilan ta'lim tizimining asosiy muammosi-bu olingan bilimlarni dunyoni ijodiy o'zlashtirish uskunasi

aylantirishga erishishdan iborat deb qaralmoqda. Bunga erishish yo'lida dunyoni ilg'or mamlakatlari innovatsion texnologik rivojlanishnialohida ahamiyatidan kelib chiqqan holda texnologik ta'limni rivojlantirishda katta e'tibor qaratmoqdalar va ularda texnologiya fani o'quvchilarni ijodiy salohiyatlarini rivojlantirishga va yaratuvchanlik mehnatiga yo'naltirib o'qitilmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2020 yil 6 noyabrdagi RF-6106-sonli farmonida mamlakat taraqqiyoti uchun yangi tashabbus va g'oyalar bilan maydonga chiqib, ularni amalga oshirishga qodir bo'lgan, intellektual va ma'naviy salohiyatli yuksak yangi avlod kadrlarni tayyorlash, ta'lim tashkilotlari bitiruvchilari zamonaviy kasb egalari bo'lishlari uchun ularda zarur bilimlarini shakllantirish kabi ustivor vazifalar ko'rsatib berildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI

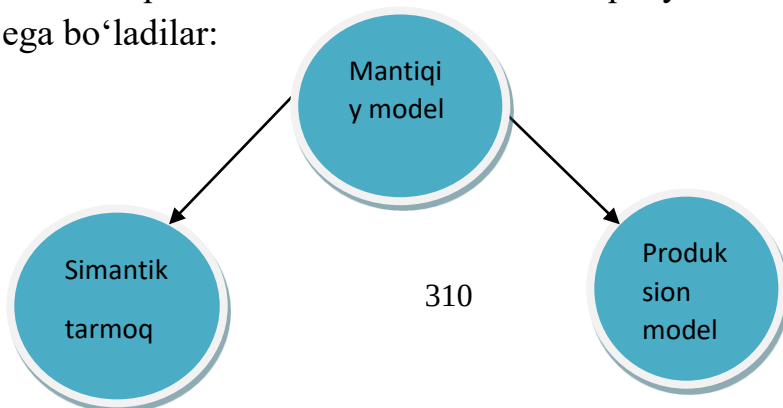
Tadqiqot jarayonida kadrlar tayyorlash milliy dasturi, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, Sh.Mirziyoyev asarlari, mavzuga oid adabiyotlar va internet manbalaridan foydalanildi. Maqolani yozish davomida nazariy deduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, mantiqiylik tamoyillari qo'llanildi.

MUHOKAMA

Hozirgi kunda o'quv materiallaridagi ma'lumotlarni qisqartirish va ularni tushunarli hamda oson ko'rinishda ko'rsatish bugungi kunda dolzarb mavzulardan biri bo'lmoqda. Talabalar ma'lumotni tushungan holda bilimlarini nomoyon qilishi hamda undan to'g'ri foydalanishi muhim ahamiyatga ega. Hozirda axborot texnologiyala rsohasi jadal rivojlanmoqda shu bois bu sohada ko'plab izlanishlar olib borilmoqda. Asosan bunda ma'lumotlarni qisqa, lunda, foydalanish uchun qulay ko'rinishi uchun bir qancha modellari tashkil etilmoqda. Tuzilgan modellar orqali talabalar bilimlarini taqdim etishlari uchun tuzilgan.

Modelning taqribiylik xarakteri turli ko'rinishda namoyon bo'lishi mumkin. Masalan, tajriba o'tkazish mobaynida foydalaniladigan asboblarning aniqligi olinayotgan natijaning aniqligiga ta'sir etadi. Model tushunchasi lotincha "modelus" so'zidan olingan bo'lib, tabiiy fanlar yoki umuman fanda shunday moddiy qurilmasi fatida tushuniladiki, unga muayyan obyekt haqida ma'lumotlar kiritilganda hosila sifatida yana shu obyekt yuzaga keladi. Boshqacharoq tushuntirganda, model tabiiy obyektlarning immitatsiyasidir (o'xshashi, taqlidi, tabiiy ko'rinishidir), u o'zbektilidagi qolip, andoza so'zlariga mos keladi.

Bu modellar orqali talabalar ma'lumotlarni qulay ko'rinishda o'zlashtirishi mkoniyatiga ega bo'ladilar:

1-rasm. O'quvchilar bilimlarini oson o'zlashtirishi uchun yaratilayotgan modellar.

Mantiqiy modeli. *Ma'lumotlar ba'zasi hamda turli xil apparatlardagi qabul qilingan ma'lumotlar bazasi strukturasini grafik ko'rinishi. Tushunarli qilib aytganda, u ma'lumotlar bazasini mas ekanligini ko'rsatadi.*

Semantik tarmoq modeli. Apparat yordamida bilimlarni tasvirlash biror bir vaziyatni tashkil etuvchi ya'ni yuzaga keltiruvchi ob'ektlar va ular o'rtasidagi aloqalar majmuasi.

Produksion modeli. Tizimlarda bilimlarni tasvirlash uchun qo'llaniladi.

Shu bilan bir qatorda o'quv matnlarini foydali qisqartirish usullari shuningdek, psixologik-pedagogik nazariyalarida va didaktik bilimlarni shakllantirish qo'llaniladi. Bunda quyidagi usullardan foydalaniladi: predmetli, chizmalı, belgili, mavzuning chizmasi hamda tayanch konspektlardan foydalaniladi. Talabalarga berilgan bilimlarni mustahkamlash uchun chizmalı, raqamli, ramz-belgili va so'zli kodlar orqali o'zlashtirishga erishiladi. O'qitiladigan har bir fanga aloqador bo'lgan lug'at yaratish va ushbu lug'at orqali ma'lumotlarni birlashtirish muhim ahamiyatga ega.

Bunday lug'atli darsliklar va o'quv qo'llanmalar yaratish yangi imkoniyatlarni ochib beradi hamda ta'lim natijalarini nazorat qilish imkonini beradi .

XULOSA

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish davr talabi hisoblanmoqda. Boshlang'ich hamda Oliy ta'lim tizimida talabalarga bilim berish jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish foydadan holi emas. Shu sababli hozirgi kunda turli xil ta'lim tizimi orqali talabalarga ham nazariy ham amaliy jihatdan texnologik bilimlari rivojlantirish ishlari olib borilmoqda. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish mamlakatimiz yoshlari kelajakda yangi texnologiyalar, tizimlar va boshqa dasturlar yaratish orqali yurtimiz rivojiga o'z hissalarini qo'shadilar. Shu sababli bugungi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta'limning jahon ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi zamonaviy pedagogik texnologiyalarda yangicha yondashuv zarurligi taqozo etmoqda. Bu jarayonlar o'z navbatida o'quv jarayonlarining tashkiliy hamda metodik jihatdan ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda, ularni ko'pchiligi pedagogik mahorat hamda texnologiya bilan bog'liqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.- Toshkent: "O'zbekiston", 2021-147b.

2. Pedagogik mahorat. Darslik./ A. A. Xoliqov ; Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi – T: "Iqtisod – Moliya" 2011 - 420 b.
3. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik, - T:, "Sano – standart" nashriyoti, 2017- 416 b.
4. Yo'ldoshev. J. G'. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – T; 2004.

PROFESSIONAL TA'LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

p.f.d (DSc).prof. Ernazarova Gulnora Oblaqulovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

umumiy pedagogika kafedrasini mudiri

Avazova Ruxshona Fayzulla qizi, Xamidov Saidolim Saidraxmon o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalari

Annotatsiya: ushbu maqolada professional ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati, professional ta'limda pedagogik innovatsiya va pedagogik texnologiyalar asosida darslarni tashkil etishning o'ziga xosligi haqida fikr yuritilgan

Kalit so'zlar: ta'lim jarayoni, professional ta'lim, tashkil etish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, pedagogik innovatsiya, darslarni tashkil etish, mikrogruruh, kasb

Аннотация: В данной статье рассматривается значение современных педагогических технологий в эффективной организации образовательного процесса в профессиональном образовании, педагогические инновации в профессиональном образовании и специфика организации уроков на основе педагогических технологий

Ключевые слова: образовательный процесс, профессиональное образование, организация, современные педагогические технологии, педагогические инновации, организация занятий, микрогруппа, профессия

Abstract: This article examines the importance of modern pedagogical technologies in the effective organization of the educational process in vocational education, pedagogical innovations in vocational education and the specifics of organizing lessons based on pedagogical technologies

Keywords: educational process, professional education, organization, modern pedagogical technologies, pedagogical innovations, organization of classes, microgroup, profession

Professional ta'lim o'quvchilarini har tomonlama tarbiyalashda ularning kamolot xususiyatlarini bilish va hisobga olish katta ahamiyatga ega. Insonning shaxs sifatida shakllanishida bir qancha omillar ta'sir etib, uni komillik sari yetaklaydi.

Komillikning eng asosiy shartlari sifatida aqliy, axloqiy, ruhiy va jismoniy ulgʻayish inobatga olinadi. Ularning taʼsiri ostida maʼnaviy barkamollik hosil boʻladi.

Professional taʼlimlarda oʻqitiladigan barcha fanlar, ularning boʻlimlari, har bir mavzu va tushunchalar alohida eʼtibor bilan tanlanadi. Professional taʼlim mazmuni oʻquvchilar bilimlarining asosiy poydevori hisoblanadi.

Taʼlim mazmuni har bir davr uchun oʻziga xos holda ilmiy asoslanadi. Bir davr uchun toʻla mos boʻlgan bilimlar majmuasi keyingi davrda ilm-fan taraqqiyotidan orqada qolishi va oʻquvchilar uchun maʼnaviy eskirishi mumkin. Taʼlim mazmuni oʻquvchilarga qaysi sinfda nimani oʻqitish, qaysi yoshda bola qanday oʻquv materialini oʻzlashtira oladi, fan asoslarini, oʻquv predmetlarini qanday tartibda va izchillikda oʻqitish kerak degan masalalarga bogʻliqdir.

Pedagogik texnologiya – taʼlim shakllarini optimallashtirish maqsadida oʻqitish va bilimlarni oʻzlashtirish jarayonining inson salohiyati va texnik resurslarni qoʻllash, ularning oʻzaro taʼsirini aniqlashga imkon beradigan tizimli metodlar majmuasidir.¹⁰

Yuqorida keltirilgan tushunchalarni taʼlim jarayoniga koʻchiradigan boʻlsak, pedagogning oʻqitish vositalari yordamida oʻquvchilarga muayyan sharoitlarda koʻrsatgan tizimli taʼsiri natijasida ularda jamiyat uchun zarur boʻlgan va oldindan belgilangan ijtimoiy sifatlarni shakllantiruvchi jarayon deb taʼriflash mumkin. Hozirgi davrga kelib yetuk olim bilan bir qatorda oddiy maktab oʻqituvchisi, hatto bolalar bogʻchasi tarbiyachisi mashgʻulotlarida pedagogik texnologiya elementlarini qoʻllamoqdalar [1].

Professional taʼlim tizimida ham pedagogik texnologiyalarning oʻrni beqiyosdir. Birinchi sinfdan boshlab maqsadli rejalashtirilgan, interfaol metodlardan qoʻllanilgan holda tashkil etiladigan darslar oʻquvchilarning faolligini oshiradi. Ayniqsa, professional taʼlim oʻquvchilari kichik guruhlarda ishlaganida, oʻzaro bir-birlariga tushuntirganda, mikroguruhlar orasidagi munozaralarda yaxshi ishtirok etadilar.

Oddiy darslarda sust oʻtiradigan oʻquvchilar ham didaktik va rolli oʻyinlar tarzida tashkil etilgan darslarda oʻzlarini koʻrsatishga harakat qiladilar. Chunki bunday darslarda oʻquvchilarning har bir fikri inobatga olindi, ragʻbatlantiriladi. Eng asosiysi tanqid qilinmaydi, uyaltirilmaydi.

Mikroguruh aʼzolari har bir savolga maslahatlashgan holda javob topadilar. Taʼlim jarayonida interfaol metodlar orqali oʻquvchilarda insonparvarlik, tashabbuskorlik, mehnatsevarlik, hamjihatlik, bilim olishshga intilishni shakllantirish mumkin.

¹⁰ Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2003, 62-бет.

Dars jarayonida professional ta'lim o'qituvchilari tomonidan «Aqliy hujum», «Shaxsiy fikr», «Klaster», «Roven doirachalari», «BxBxB», «Rolli o'yinlar» kabi interfaol ta'lim metodlari, munozara va slaydli taqdimotlardan unumli foydalanish dars samaradorligi oshiradi va kafolatlangan natijaga erishishga imkon yaratiladi [2,3].

Professional ta'limda pedagogik innovatsiya va pedagogik texnologiyalar asosida darslarni tashkil etish muammosi muhimdir. Pedagogik texnologiya asosida tashkil etiladigan darslar o'quvchilarning o'z aqliga, imkoniyatlariga ishonchni ortishiga sabab bo'ladi.

Professional ta'limda pedagogik innovatsiya va pedagogik texnologiyalar asosida darslarni tashkil etish orqali o'quvchi, bilim oluvchilarning hayotda o'z o'rinlarini munosib topishlariga, ularda mustaqil fikrni shakllantirishga, o'zidagi mavjud qobiliyatini yuzaga chiqarishiga imkon yaratiladi.

Bo'lajak o'qituvchi shaxsining ijtimoiy pedagogik faoliyatida u tomondan egallayotgan pedagogik-psixologik bilimlar, pedagogik amaliyot va ishlab chiqarish amaliyotlari alohida o'rin tutadi. Chunki, talabani bo'lajak o'qituvchi sifatida pedagogik va psixologik omillar mohiyatini bilib va amalga tadbiq etib borishi ijtimoiy pedagogik faoliyatining mazmun va mohiyatini yanada boyishiga olib keladi.

Pedagogik amaliyot jarayonidagi ijtimoiy pedagogik faoliyat motivatsiyasi ayni paytda pedagogik omil vazifasini o'tashi mumkin ekan. Chunki, amaliyot jarayonida talabada o'qituvchilik kasbiga nisbatan qiziqish ortib borishi yaqqol ko'zga tashlanadi. Bolalar olamiga kirish, bola qalbiga yo'l topish, unda yangi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, talabani egallayotgan kasbiga nisbatan mas'uliyat hissini ortib borishini tobora tushunib yetadi [4].

Xulosa shuki, kasbning o'ziga xos nozik qirralarini ta'lim oluvchilar amaliyot jarayonida o'rganadi. Shu bilan birga o'quvchi, ya'ni shaxs olamiga xos muhitning tobora ichiga kirib borishga intilgani sari o'qituvchilik kasbining ijtimoiy rivojlanishidagi o'rnini anglay boshlaydi. Shu sababli professional ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng qo'llanilishi ta'lim oluvchilar uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2003, 62-бет.
2. Muslimov N.A., Qo'ysinov O.A., Sharipov Sh.S. Kasb ta'limi metodikasi" fanidan o'quv-metodik majmua Nizomiy nomidagi TDPU, 2011. – 20 b.
3. Muslimov N.A., Abdullaeva Q.M., Mirsolieva M. "Pedagogik mahorat" fanidan o'quv-metodik majmua. Nizomiy nomidagi TDPU, 2011. – 322 b.
4. Muslimov N.A., Qo'ysinov O.A. Sharipov Sh.S. "Kasb ta'limi pedagogikasi" fanidan o'quv metodik majmua. Nizomiy nomidagi TDPU, 2011. – 20 b.

QO‘QON VA XIVA XONLIKLARI O‘RTASIDA ELCHILIK ALOQALARI TARIXI

Dusaliyev Muysin Tura o‘g‘li
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
“Tarix” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Tarixdan bizga ma‘lumki, mamlakatlar o‘rtasidagi elchilik aloqalari mamlakatlar o‘rtasidagi munosabatlar to‘g‘risida ma‘lumot beradi. Shu jihatdan olib qaraganda elchilik aloqalari tarixini tadqiq qilish har qanday tadqiqotchi uchun qiziqarlidir hamda bugungi kunda dolzarb ham hisoblanadi. Albatta, yuqorida ta‘kidlangan munosabatlarga siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy hamda madaniy aloqalarni misol sifatida aytsak bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan ushbu maqolada Qo‘qon va Xiva xonliklari o‘rtasidagi elchilik aloqalari tarixi tadqiq etildi.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon xonligi, Buxoro amirligi, Xiva xonligi, Firdavs ul-iqbol, Умархон, Мухаммад Раҳимхон I.

Аннотация. Как мы знаем из истории, посольства между странами предоставляют информацию об отношениях между странами. С этой точки зрения исследование истории дипломатических отношений интересно любому исследователю и актуально и сегодня. Конечно, в качестве примера вышеупомянутых отношений можно привести политические, экономические, социальные и культурные отношения. В этом контексте в данной статье изучена история дипломатических отношений между Коканским и Хивинским ханствами.

Ключевые слова: Кокандское ханство, Бухарский эмират, Хивинское ханство, Фирдавс уль-икбал, Умархан, Мухаммад Раҳимхан I.

Abstract. As we know from history, embassies between countries provide information about the relations between countries. From this point of view, the study of the history of diplomatic relations is interesting to any researcher and is still relevant today. Of course, examples of the above-mentioned relationships include political, economic, social and cultural relationships. In this context, this article examines the history of diplomatic relations between the Kokan and Khiva khanates.

Key words: Khanate of Kokan, Emirate of Bukhara, Khanate of Khiva, Firdavs ul-Ikbal, Omar Khan, Muhammad Rahim Khan I.

Qo‘qon honligining iqtisodiy hayotida tabiiyki tashqi savdo muhim ahamiyat kasb etgan. Bu sohani taraqqiy etishi uchun, albatta, qo‘shni mamlakatlar bilan elchilik munosabatlarini yo‘lga qo‘yish zarur bo‘ladi. Mamlakat g‘arb va janubda Buxoro, Xiva, Afg‘oniston, Eron, Turkiya, Hindiston, sharqda Xitoy (Qashg‘ar orqali), shimolda Dashti Qipchoq ko‘chmanchilari va ayniqsa Rossiya bilan keng savdo aloqalar o‘rnatgan. Ayrim manbalarda xonlikda yaponiyalik va angliyalik

savdogarlar ham kelganligi eslatib o'tiladi. Xonlikdan chet elga asosan ipak va ipak matolar, paxta, charm, qimmatbaho toshlar, oltin, kumush, zargarlik buyumlari va boshqa mahsulotlar chiqarilgan. Chet eldan asosan choy, metall, chinni, uy-ro'zg'or buyumlari, tayyor gazlama, kiyim-kechak, poyafzal va boshqalar keltirilgan. 1826 yili "Aziatskiy Vestnik" jurnalida e'lon qilingan maqolada Qo'qon aholisi paxta va ipak yetishtirish bilan shug'ullanishi, qo'qonliklar Xitoy, Xiva va Eron bilan savdo qilishi haqida ma'lumot berilgan [1:229-230].

Shuningdek, 1813 yili Sibir korpusi tarjimoni Filipp Nazarov maxsus topshiriq bilan Qo'qonga keladi. YA'ni Petropavlovskda Peterburgdan kelayotgan Qo'qon xoni elchisining o'ldirilishi natijasida kelib chiqqan mojaroni hal qilish maqsadida. F.Nazarovning 1813-1814 yillarda Qo'qon xonligiga qilgan sayohati natijasida, 1821 yilda "Zapiski o nekotorix narodax i zemlyax sredney chasti Azii" asarini yozadi. Asar tarixiy-etnografik harakterga ega bo'lib, unda qo'qonliklarning Koshg'ar, Xitoy, Xiva, Buxoro va Sharqiy Eron bilan savdo aloqalari haqida xabar berilgan. U Qo'qon xonining elchilarini qabul qilish marosimida ishtirok etib, qabul marosimi paytida Xitoy, Xiva, Buxoro va boshqa o'lkalar elchilarini ko'rgan [2:63]. Shu jumladan Qo'qon va Xiva xonliklari o'rtasidagi elchilik aloqalariga nazar solsak. Masalan, "Firdavs ul-iqbol" asarida Xiva xoni Muhammad Rahimxon I (1806–1825) saltanatining o'ninchi yili (ya'ni, 1816 yil) haqida gap ketganda quyidagi gaplar keltiriladi: "Va yana ulkim, hazrati podshohi mag'fur rabi al-oxir oyining yigirma beshinji (1815 yil 6 aprel) kunikim, panjshanba erdi, Xivanik oriqin qozdurmoq uchun rukub qilib, kecha Sayyod havolig'a nuzul qildi. Juma kuni Sorbonto'paga borib, qozuvchig'a chek berdi. Beshinji kunikim, seshanba erdi va jumoda-l-avval oyining ikkinji (1815 yil 12 aprel) kuni erdi, tamom bo'ldi. Qozuv'g'a chiqmasdin burung'i seshanba kuni Berdi inoq Buxoro elchisi bila keldi. Yakshanba kunikim, xoni mag'fur qazuv boshida erdi, Qo'qon hokimi Umarxondin Sayyid Muhammad hoji elchi bo'lub kelib, mulozimatg'a yetti" [3:137]. Bundan xulosa qilish mumkinki, 1810 yillarning o'rtalariga kelib, Qo'qon va Xiva xonliklari o'rtasidagi munosabatlar yaxshilanuvi boshlangan. Muhammad Rahimxonning Qo'qon xoni Umarxonga yuborgan maktubida shunday jumlar bor edi: "Agar men tomonga marhamat nazarlari bilan ishora qilib, sarkashligi bila ma'lum bo'lgan Buxoro podshohining ahvolini xarob qilishga amr qilsalar, agar Parvardigor o'z lutfi karami bilan madadkor bo'lsa aminmanki, ularni tag-tugi bilan yulib tashlardim. Assalom attaqsir". Elchilar keltirgan maktub va Umarxoning unga javobi Xiva va Qo'qon xonligi o'rtasida Buxoro amirligiga qarshi harbiy ittifoq tuzganligini anglatardi. Chunki bu ikki tomon o'rtasidagi elchilik bordi-keldisi uchta davlat o'rtasida yuz bergan harbiy-siyosiy jarayonlarga bevosita aloqadordir [4:57]. Qo'qon xonligi va Xiva xonligi o'rtasidagi savdo aloqalari bir muncha sust edi. Bu ikki davlat o'rtasidagi savdo-sotiq ishlari Buxoro amirligi orqali olib borilar edi. Xivadan Buxoroga borgan savdogarlar

Qo‘qondan kelgan mollarni, Qo‘qon savdogarlari esa Xiva mollarini sotib olar edilar. Xiva bilan Qo‘qonning o‘zaro savdosi Sirdaryoning quyi tomonidan, ayniqsa Oqmachitda, 1814 yildan keyin esa, Qo‘qon xonligi harbiy baza va chegara shaharlari sifatida qurdirgan Qo‘shqo‘rg‘on, Chimqo‘rg‘on, Yangiqo‘rg‘on tomonlarida bo‘lar edi [5:23].

Amir Haydar hukmronligining boshlaridanoq Usmonli turklar davlati bilan aloqalarini yaxshilab, Qo‘qon va Xiva xonliklarini turk Sultoni bilan yaqinlashishiga to‘sqinlik qilib turadi. Umarxon bilan Muhammad Rahimxon davrida Xiva-Qo‘qon munosabatlari ancha yaxshi bo‘lganligi ma’lum. 1822 yil bahorida turk sultoni Sulton Mahmudxonning huzuridan qaytayotgan (1808-1839) Umarxon elchisi Hojimirqurbon xoja Xorazm orqali kelgan. Xiva xoni Muhammad Rahimxon uning xavfsizligini ta’minlash uchun ikki elchini hamroh qilib yuborgan. Bundan oldinroq ham, ya’ni 1819 yildagi Umarxonning Turkiyaga yuborgan Hojimirqurbon boshchiligidagi elchilar Xivada to‘xtashadi [6:156]. Muhammad Rahimxon ularga elchilar qo‘shib yuborgan edi. Muhammad Rahimxonning Buxoroga qarshi kurashish uchun Qo‘qon bilan ittifoq tuzishini tushunsa bo‘ladi. Chunki, birinchidan, Muhammad Rahimxonga Umarxondan boshqa amaliy yordam ko‘rsata oladigan ittifoqchi topish qiyin edi. Qolaversa, Dashti Qipchoq bo‘ysundirilgach, Qo‘qon bevosita Xorazm hududi bilan chegaradosh davlatga aylanib, kelgusida Xiva saroyida tinch qo‘shnichilik munosabatlarini kafolatlash masalalari ko‘ndalang turardi. Umarxon Muhammad Rahimxonning taklifini qabul qilib Xiva elchilariga Abduholiq qarovulbegini hamroh qilib sovg‘a-salomlar bilan jo‘natadi. Bu hol Buxoroga qarshi rasman Xiva – Qo‘qon harbiy ittifoqining tuzilganidan darak beradi. Ko‘p o‘tmay ittifoqchilar amaliy harakatlarni ham boshlab yuborishgan. Xususan, o‘sha yili ramazon oyining 27 kunida (1821 yil 28 iyun) Umarxon saroyiga Xiva qo‘shini Buxoro tumanlariga yetib kelganligi haqida xabar keladi. Bu vaqtda Umarxon ham urushga alohida tayyorgarlik ko‘rgani shubhasiz. Chunki Ramazon hayiti o‘tishi bilan u ham 12 ming askar bilan yurishga otlandi. Umarxonga yo‘lda Madalixon, To‘raqo‘rg‘on hokimi amirzoda Sulton Mahmudxon, Dashti Qipchoq hokimi shahzoda Abdullaxon va bir qancha amirzodalar o‘z odamlari bilan kelib qo‘shiladilar. Umarxonning bunday katta qo‘shin bilan chiqishi bu urushga katta e’tibor berilganligidan dalolat beradi. Umarxon o‘z ittifoqchisi Muhammad Rahimxon hamda amirlik ichkarisidagi uning yurishini qo‘llab-quvvatlab turgan muholifatchilar bilan ham aloqada bo‘lib turgan. Xiva xoni kelishuvga ko‘ra, 1821 yil o‘rtalarida Amudaryo bo‘yidagi Chorjo‘y mavzeida Amir Haydar yuborgan qo‘shinlarni yengib, Buxoro hududlariga kiradi. Taxminan avgust oyida u Qorako‘l mavzeiga yetib keladi [3:137]. Amir Haydar xorazmliklar bilan ovora bo‘lib turgan bir vaqtda Samarqandda xitoy-qipchoqlar qo‘zg‘olon ko‘taradilar. “Tarixi Turkiston” asarining muallifi Mirzo Olim Mahdum Umarxonning Buxoroga yurishini faqatgina

xitoy-qipchoqlarning iltimosiga binoan bo'lganlini ta'kidlaydi. Buxoro va Xiva manbalari mualliflari xitoy-qipchoqlar, Shahrisabz, Urgut hokimlarining Umarxon va Muhammad Rahimxon o'rtasidagi ahdlashuvlaridan, o'zaro (ehtimol maxfiy) yozishmalaridan xabarlari bo'lmagan. Shu sabablimi, "Tarixi Amir Haydar" asarida aytilishicha, Muhammad Rahimxon Qo'qon xoniga emas, balki xitoy-qipchoq sardorlariga hamkorlikni taklif qilib maktublar yuborgan deyiladi. Samarqand qamalida Amir qiyin ahvolda qoladi. Shahar ulamolari tinchlik so'rab Umarxonga arznoma yozadilar. Mashhur "ko'k tosh" (sangi kabud)ni sulh evaziga beradilar. Umarxon arzlarni qabul qilib O'ratepa orqali Qo'qonga qaytib ketadi. Mirzo Qalandar Mushrif o'z asarida Xiva qo'shinining Qorako'lgacha kelgani to'g'risida ma'lumot beriladi xolos. Muallif Muhammad Rahimxonning keyingi faoliyatiga katta e'tibor bermagan [4:58]. Lekin Umarxon bilan doimiy aloqalar bo'lib turgan. Ayniqsa, Buxoro amirligi va Qo'qon xonligi o'rtasidagi munosabatlarning XIX asr 40 – yillari boshlarida yomonlashuvi Qo'qon va Xiva xonliklari o'rtasidagi munosabatlarning yanada yaqinlashuviga asos bo'lgan. Umarxon Xiva xonligi bilan munosabatlarini yo'lga qo'yishga katta e'tibor bergan edi. «Firdavs ul-ikbol»da 1814/1815 yilda Muhammad Raximxon huzuriga Qo'qon xoni Umarxondan elchi bo'lib kelib, Xiva xonining «mulozamatiga yetgan» Sayyid Muhammad xoji haqida ma'lumot beriladi [7:414]. Buxoro hukmdori Amir Nasrullo (1826 – 1860)ning Qo'qonga hujumi va Qo'qon shahrini egallagan davrida Xiva xoni Olloqulixon(1825 – 1843)ning Buxoroga hujumi aynan shu do'stona elchilik munosabatlarining mevasi desak bo'ladi. Qo'qon manbalarida ham Amir Nasrullo Qo'qon xonligiga yurish qilgan vaqtda Xiva xoni Olloqulixon yordam uchun qo'shin yuborganligi qayd etilgan [8:158]. Shu jihatdan, Buxoro amiri Qo'qon xoni bilan kurash olib borar ekan, hamisha uchinchi tomon, ya'ni Xiva xonligining aralashuvidan xavotirda bo'lgan. Xiva va Qo'qon o'rtasidagi diplomatik aloqalar to'g'risida Xiva xonligi tarixchilari asarlarida ham ko'plab ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Garchi bu asarlarda elchilarning kelish sabablari kengroq yoritilmagan bo'lsa-da, ularning qachon va kimlar kelganligi to'g'risida aniq faktik ma'lumotlarni juda ko'plab uchratish mumkin. Xususan, Ogahiy ilk tarixiy asarlaridan bo'lmish "Riyoziy davlat" asarida Qo'qon haqida shunday yozadi: "Qo'qon hokimi Muhammad Alixon zinokorlik va jalabbozlik, sharobxo'rlikg'a shuru etdi. Lojaram, arkon davlat bundan noroziligi Xorazm kuchayib Buxoroga chopar yuborib kelsun yurti topshirurmiz deb xat yubordi. Amir Nasrullo Qo'qon ustiga kelib talon-taroj qilib xon va xon qarindoshlarini qirg'in qiladi [9:9]. Qatl qilinganlar orasida xonning onasi o'zbek xalqining unutilmas shoirasi Mahlaroyim (Nodirabegim) ham bor edi. Amir Nasrullo Ibrohimni noib qilib tayinlab Buxoroga qaytadi. Ho'qand xalqi buxoriylarning tayziqiga toqat qila olmay bir oydin so'ng ittifoq bila hujum qilib barcha mulozim va lashkariyasi bilan tutib qatlg'a yetkurdilar. Xo'qand xalqi

Muhammad Alixon aqrobosidin Sheralixonnikim xon ko'tardilar. Bu voqeani eshitib amir Nasrullo qo'shini bilan Xo'qand tarafiga yuz qo'ydi. Hazrati sohibqiron (Olloqulixon) Xo'qand ulusining imdodi va o'z adovatining izhori uchun Buxoro yurishi irodasiga qarshi Buxoro tomon o'z qo'shini bila shitob ko'rguzubdurur. Olloqulixon fursatdan foydalanib qasos niyatida katta lashkar bilan Omuya daryosidan o'tib Buxoro tomon yuzlanadi. Olloqulixonning bu yurishiga sabab Amir Nasrulloning Qo'qonga birinchi yurishidan keyin Amir Nasrullo Marvga odamlarini yuborib soruq va solur turkman urug'larini Xivaga qarshi ko'tarmoqchi bo'lganligiga javobi edi. Olloqulixonning Buxoroga yurishi paytida Qo'qonning yangi xoni Sheralixondan Qarobosh dodxoh boshliq elchilar xonning huzuriga tashrif buyuradilar. Bu paytda Olloqulixon Suduq to'qayini qarorgoh qilgan edi. Elchilarga hurmat yuzasidan Xivaga jo'natadi va 17 dekabrda (zulkada oyining 14 da) Qo'qon elchisi Qarobosh dodxohga Bobobekni elchi qilib qo'shib Qo'qonga yuboradi. Keyinchalik Qo'qondan Yaxshimurodbek elchi bo'lib keladi. Ta'kidlab o'tish joizki, harbiy-ittifoqchilik yoki ma'naviy qo'llab-quvvatlashdan tashqari Xiva xonligi do'st Mamlakat hududi sifatida Qo'qon xonining Eron va Usmoniylar davlati bilan aloqalarida xam o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan. Xususan, Umarxon O'ratepa masalasida Buxoro amiri bilan kurash olib borgan bir paytda "... zamona xalifasi, barcha musulmonlarning homiysi" deb bilgan turk sultoni Sulton Mahmud (1808 – 1839) bilan do'stona aloqalarni yo'lga qo'yishga intilgan. Shu bois o'zining elchisi hoji Mir Qurbonni Istanbulga yuborgan. Elchi ketishda ham (1819/1820), yurtiga qaytish chog'ida xam (1821/1822) Xorazm hududi orqali o'tar ekan, Xiva xonining hurmat va ehtiromiga sazovor bo'lgan. «Anjum at-tavorix»da ko'rsatilishicha, Xiva xoni Muhammad Rahimxon mazkur hojining kelayotganidan habar topgach, uni munosib tarzda kutib olib, o'zining elchisini qo'shgan holda Qo'qon xoni huzuriga yuborgan. By habarni eshitib juda xypsand bo'lgan Umarxon ularni kutib olish uchun odam yuborib, munosib o'ringa joylashtirishni buyurgan [10:189]. 1846 yil 9 may (jumadulavval oyining 13 da) Muhammad Aminxon o'z mulozimlaridan Abdulhakimni Qo'qonga hamjihatlik izhori uchun, ya'ni murakkab vaziyatlar tug'ilganda bir-biridan yordamini ayamaslik mazmunidagi elchilarni Qo'qonga jo'natadi. 1846 yil 5 noyabr (Zulkada oyining 15 da) esa Qo'qon xonidan Muhammadkarimbiy ismli kishi elchi bo'lib keladi. Xiva xoni unga hurmat ko'rsatib (zulxijja oyining g'urrasida) unga Rahmatulloboy Qorako'zni hamroh qilib Qo'qon diyoriga yuboradi. Dekabr oyining boshida Muhammad Aminxon yana Yusufbek boshchiligida Qo'qon xoni huzuriga elchi qilib jo'natadi. Qo'qon xoni ham elchiga hurmat e'tibor ko'rsatib unga Bahodir dodxoh boshchiligidagi elchilarni hamroh qilib yuboradi. Bu paytda Muhammad Aminxon Qo'ng'irotdagi o'zboshimcha beklar bilan ovora edi.

Xulosa qilib aytganda, xonliklar o'rtasidagi aloqalar o'z davriga qarab uzluksiz ravishda olib borilgan. Uzluksiz aloqalarning olib borilganligiga asosiy sabab sifatida hududiy jihatdan yaqinligini keltirsak bo'ladi. Shu sababdan qaysidir xonlikdan elchilar kelgan bo'lsa, xonlik hukmdori aloqalarni izchil ravishda olib borish uchun elchilarga qo'shib o'zining elchilarini ham qo'shib yuborgan. Nigora Allayeva "Xiva xonligining diplomatiyasi va savdo aloqalari (XVI-XIX asrlar)" nomli monografiyasida Buxoro amiri Amir Nasrulloni Qo'qon xoni bilan kurash olib borar ekan, hamisha uchinchi tomon, ya'ni Xiva xonligining aralashuvidan xavotirda bo'lganligini ta'kidlaydi [11:197]. Bu esa ikki xonlikni yaqinlashtirgan yana bir asosiy sabablardan biri deyishimiz mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. О нынешнем состоянии некоторых областей и городов в Средней Азии //Азиатский Вестник. Т. 1. СПб., 1826. с. 229-230.
2. Филипп Назаров. Записки о некоторых народах и землях средней части Азии. М.: Наука. 1968.
3. Munis va Ogahiy. Firdavs ul- iqbol (Baxtu saodat jannati). Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
4. Polvonov N.T., Sheripov U.A., Qo'qon va Xiva xonliklarining o'zaro elchilik aloqalari tarixiga doir (XIX asr). Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi. – Xiva, 2019. – B. 57.
5. Berdiyev A. O'rta Osiyo davlatlarining xalqaro aloqalari tarixi. Diss.avto. ref. – Qarshi. 2023. – 23 b.
6. Muhammad Hakimto'ra. Muntaxab ut tavorix. Toshkent: Yangi asr avlodi. 2008. – B.175-176.
7. Munis va Ogahiy. Firdavs ul-iqbol... – B. 414.
8. Ogahiy Muhammad Rizo. "Riyo'zud - davla"... – B. 158.
9. Muhammad Rizo Erniyozbek o'g'li Ogahiy. Jome ul-voqeati sultoni, VI jild .– Toshkent: G'.G'ulom, 1980. – B.9.
10. Xudoyorxonzoda. Anjum at-tavorix.... – B. 189.
11. Allayeva N. Xiva xonligining diplomatiyasi va savdo aloqalari (XVI-XIX asrlar) –Toshkent: Akademnashr, 2019. – B. 197.

KIMYO TA'LIMIDA IMITATION MODEL LARDAN FOYDALANISHNING O'QUV JARAYONIGA TADBIQI VA KUTILADIGAN NATIJALARI

Davronova Firuza Laziz qizi
QarDU I kurs tayanch doktoranti

Annotatsiya

Ushbu maqola kimyo ta'limida imitatsion modellardan foydalanishning zamonaviy yondashuvlarini va ularning o'quv jarayoniga tadbiqining samaradorligini tahlil qiladi. Tadqiqot, o'quvchilarning kimyoviy jarayonlarni tushunishini oshirishda imitatsion modellarning roli hamda ularning ta'limdagi ahamiyatiga qaratilgan. Maqola, imitatsion modellardan foydalanish orqali o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llay olish qobiliyatini rivojlantirish, murakkab kimyoviy reaksiyalarni tushunishda yordam berish va o'quvchilarni kimyo faniga yanada qiziqtirish imkoniyatlarini taqdim etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, imitatsion modellardan foydalanish o'quvchilarning kimyoga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi, tushunish darajasini yuksaltiradi va nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyatini kuchaytiradi. Ushbu yondashuv, shuningdek, o'qituvchilarga o'quv jarayonini yanada samarali va interaktiv qilishda yangi vositalarni taqdim etadi. Maqolaning kutilayotgan natijalari, kimyo ta'limida imitatsion modellardan foydalanishning afzalliklari va uning o'quv jarayoniga ijobiy ta'sirini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: imitatsion model, molekulyar, dinamik imitatsion modellar, kritik fikrlash, vizual.

Abstract

This article analyzes modern approaches to the use of simulation models in chemistry education and their effectiveness in the educational process. The research focuses on the role of simulation models in enhancing students' understanding of chemical processes and their significance in education. The article presents opportunities for students to apply theoretical knowledge in practice, assist in understanding complex chemical reactions, and further interest students in the subject of chemistry through the use of simulation models. The results of the study indicate that the use of simulation models increases students' interest in chemistry, enhances their level of understanding, and strengthens their ability to apply theoretical knowledge in practical situations. This approach also provides teachers with new tools to make the learning process more effective and interactive. The expected outcomes of the article contribute to a deeper understanding of the benefits of using simulation models in chemistry education and their positive impact on the educational process.

Key words: simulation model, molecular, dynamic simulations, critical thinking, visual.

Аннотация

Эта статья анализирует современные подходы к использованию имитационных моделей в обучении химии и их эффективность в учебном процессе. Исследование сосредоточено на роли имитационных моделей в повышении понимания учащимися химических процессов и их значении в образовании. Статья представляет возможности для учащихся применять теоретические знания на практике, помогать в понимании сложных химических реакций и дополнительно заинтересовывать учащихся предметом химии с помощью имитационных моделей. Результаты исследования указывают на то, что использование имитационных моделей повышает интерес учащихся к химии, улучшает их уровень понимания и укрепляет их способность применять теоретические знания в практических ситуациях. Этот подход также предоставляет учителям новые инструменты для сделать учебный процесс более эффективным и интерактивным. Ожидаемые результаты статьи способствуют более глубокому пониманию преимуществ использования имитационных моделей в обучении химии и их положительного влияния на учебный процесс.

Ключевые слово: имитационная модель, молекулярный, динамические имитационные модели, критическое мышление, визуальный.

Kimyo kabi fanlarda murakkab tushunchalar va jarayonlar mavjud bo'lib, ularni faqat matn yoki og'zaki tavsiflash bilan to'liq tushuntirib bo'lmaydi. Imitatsion modellar yordamida o'quvchilar molekulyar tuzilishlar, kimyoviy reaksiyalar va boshqa ilmiy jarayonlarni vizual ko'rinishda ko'rishi mumkin, bu esa ularning tushunish darajasini oshiradi. Asosiy bo'lmagan fanlarni o'rganish uchun odatda kichik miqdordagi akademik soatlar ajratiladi. Bu vaqt davomida o'qituvchilar maksimal hajmdagi materiallarni, asosan, nazariy jihatdan taqdim etishga harakat qilishadi. Bu kamdan-kam hollarda tizimlashtirilgan bilimlarning shakllanishiga olib keladi, bu yodlash va ma'lumotlarni ko'paytirishga, so'ngra modul yakunlangandan keyin materialni to'liq unutishga olib keladi. Muayyan ma'noda, bu muammoni imitatsion modellardan foydalanish orqali hal qilish mumkin.

Imitatsion modellashtirish - tadqiqot usuli bo'lib, unda o'rganilayotgan tizim haqiqiy tizimni yetarlicha aniqlik bilan tavsiflovchi model bilan almashtiriladi va bu tizim haqida ma'lumot olish uchun u bilan tajribalar o'tkaziladi. Imitatsion modellashtirish vaqt o'tishi bilan tizimning harakatini taqlid qilish imkonini beradi. Haqiqiy tajribalar qimmat, imkonsiz yoki xavfli bo'lgan obyektlarning xatti-harakatlariga taqlid qilish mumkin. Kompyuter imitatsiyalari kasbiy bilimlarni rivojlantirish va kengaytirishga, kasbiy fikrlashni kuchaytirishga va o'quvchilarning fikrlash qobiliyatiga, yangi g'oyalarni amalga oshirishga yordam beradi. Eksperimental o'qitishni nazariy ta'lim bilan birlashtirish kompyuterda yaratilgan imitatsiyalar orqali rag'batlantiriladi.

Imitatsion modellar orqali o'quvchilar murakkab kimyoviy jarayonlarni vizual ko'rinishda ko'rishlari va shu orqali ularni yanada yaxshi tushunishlari mumkin. Misol uchun, molekulyar strukturalarni 3D modellar orqali ko'rsatish, o'quvchilarga molekulalar o'rtasidagi o'zaro ta'sirlarni va ularning fazoviy joylashuvini yaxshiroq tushunish imkonini beradi. Laboratoriya ishlari juda muhim bo'lsa-da, ba'zi tajribalar xavfli yoki juda qimmat bo'lishi mumkin. Imitatsion modellar yordamida o'quvchilar xavfsiz muhitda tajriba o'tkazishlari va kerakli ko'nikmalarni egallashlari mumkin. Bu, o'quvchilarga amaliy tajribalarni boshqarish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ko'plab imitatsion modellar o'quvchilarga o'zlarining bilimlarini sinovdan o'tkazish va o'z-o'zini baholash imkoniyatlarini taqdim etadi. Bu esa o'quvchilarning o'rganish jarayonida qayerda muammolarga duch kelganlarini aniqlashlariga va kerakli sohalarga ko'proq e'tibor qaratishlariga yordam beradi.

Shuningdek, imitatsion modellar, o'qituvchilarga turli xil o'qitish usullaridan foydalanish imkoniyatini beradi, bu esa har xil o'rganish uslubiga ega o'quvchilarni qamrab olishga yordam beradi. Masalan, ba'zi o'quvchilar vizual ma'lumotlarni yaxshiroq qabul qilishadi, boshqalari esa amaliy mashg'ulotlar orqali o'rganishni afzal ko'rishadi. Imitatsion modellardan foydalanish, o'qituvchilarga bu turdagi ehtiyojlarni qondirish imkoniyatini beradi. Imitatsion modellardan foydalanish, o'quv jarayonini yanada qiziqarli va o'yin-kulgi bilan bog'liq qiladi, bu esa o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini va motivatsiyasini oshiradi. O'yin asosida o'rganish (gamification) elementlari bilan boyitilgan imitatsion modellar, o'quvchilarni rag'batlantirish va ularning bilimlarini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Imitatsion modellardan foydalanganda yaxshilangan o'quv natijalari haqida fikr bildirgan olimlar va tadqiqotchilar turli sohalardan kelib, bu mavzu bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borishgan. Ularning ishlari o'quv jarayonida texnologiyadan foydalanishning samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Seymur Papert MIT(Massachusetts Institute of Technology) ning ta'lim nazariyasining yetakchi vakili sifatida tanilgan olim bo'lib, U "Mindstorms" kitobida kompyuter yordamida ta'limning sifatli va samarali olib borishning kuchli tomonlarini ta'kidlagan. Papert, o'quvchilarga o'zlarining bilimlarini qurishlariga imkon beradigan dasturlash muhitlaridan (imitatsion modellardan) foydalanish g'oyasini ilgari surgan.

Ta'lim psixologiyasi bo'yicha tadqiqotchi Bransford, o'rganish nazariyalari va ta'lim texnologiyasining qo'llanilishi bo'yicha ko'plab ishlar muallifi hisoblanadi. Uning "How People Learn" kitobida imitatsion modellardan va boshqa interaktiv vositalardan foydalanish orqali chuqur o'rganish va tushunishning afzalliklari ko'rsatilgan.

James Paul Gee, o'yin asosidagi o'rganish sohasida tanilgan tadqiqotchi bo'lib, video o'yinlar va simulyatsiya o'yinlarining ta'limdagi roli haqida ko'plab maqolalar yozgan. U, o'yinlar orqali o'quvchilarning muammolarni hal qilish ko'nikmalarini, hamkorlik qilish qobiliyatlarini va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish mumkinligini ta'kidlaydi.

Kaliforniya Universiteti, Berkleyda ta'lim professori bo'lgan Linn, ta'limdagi texnologiya integratsiyasi va o'quvchilarning fan sohasidagi tushunchalarini chuqur o'rganishini yaxshilash bo'yicha ko'plab ishlar olib borgan. U, imitatsion modellardan foydalanish orqali o'quvchilar ilmiy tushunchalar haqida o'z tushunishlarini kengaytirishi va ko'nikma hosil qilishi mumkinligini ko'rsatgan.

Bu olimlar va ularning ishlari, imitatsion modellardan foydalanishning o'quv natijalariga ijobiy ta'sirini qo'llab quvvatlaydi. Ular, bu yondashuvning o'quvchilarning tushunchalarini qanday qilib chuqurroq o'zlashtirishlariga va yangi bilimlarni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatlarini qanday qilib rivojlantirishlariga yordam berishini ko'rsatgan.

Michael J. Sanger kimyo ta'limida molekulyar dinamika simulyatsiyalaridan va interaktiv o'quv dasturlaridan foydalanish ustida juda ko'plab ilmiy izlanishlar olib borgan. U o'zining "Using Computer-Based Visualization Strategies to Improve Students' Understanding of Molecular Polarity and Miscibility" maqolasida kompyuter animatsiyalaridan foydalangan holda sovun molekulalari yog'ni olib tashlashga yordam berishini ko'rsatilganda oddiy nutq orqali tushuntirganga qaraganda ko'proq natijaga erishilganligini ta'kidlagan. Bu esa talabalarga qutbli va qutbsiz molekulalarning farqini vizual tarzda ajratish imkonini bergan [1].

"Imitatsiya vaziyatni yoki hodisani qayta yaratish uchun matematik yoki mantiqiy modeldan foydalanadi. Bu talabaga o'rganilayotgan hodisa elementlarining dinamik interaktivligini boshqarish imkonini beradi. Imitatsion model talabalarni o'qitish tezligini nazorat qilish imkonini beradi. Shuningdek, imitatsion model orqali talabalar xatti-harakatlarni boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladi" deb ta'kidlaydilar Jerry P.Suits va Michael J. Sanger [2].

Tadqiqotlar ko'rsatishicha, imitatsion modellardan foydalanish o'quvchilarning fan bo'yicha yutuqlarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Kutilayotgan natijalar

O'quvchilar tushunchalarni yanada yaxshi o'zlashtirishadi va ularni yangi vaziyatlarga qo'llash qobiliyatini rivojlantirishadi. Imitatsion modellardan foydalanish orqali o'quvchilar muammolarni aniqlash va ularni hal etish uchun zarur bo'lgan strategiyalarni o'rganishlari mumkin. Bu, ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshiradi. Kimyo fanini boshqa fanlar bilan bog'liq holda o'rganish, o'quvchilarga kengroq dunyoqarashni rivojlantirishga yordam beradi. Imitatsion modellardan foydalanish, o'quvchilarga

kimyo fanining informatika orqali bog‘lab daturlashtirish ko‘nikmalarini hosil qilishiga yordam beradi. Imitatsion modellar yordamida o‘quvchilar turli kimyoviy jarayonlar va tushunchalar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni ko‘rishlari mumkin. Bu ularning muammolarni tahlil qilishda va turli kimyoviy kontekstlarda o‘rganilgan tushunchalarni qo‘llash qobiliyatlarini oshiradi. Imitatsion modellar muammoli vaziyatlarni hal qilish jarayonida o‘quvchilarni turli xil strategiyalarni sinab ko‘rishga undaydi. O‘quvchilar ma’lumotlarni tahlil qilish, gipotezalar qurish va ularni sinovdan o‘tkazish orqali o‘z javoblari samaradorligini baholaydilar. Bu jarayon ularning kritik fikrlash va analitik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Kimyo ta’limida imitatsion modellardan foydalanish, o‘quvchilarga nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarga qo‘llash imkonini beradi. Masalan, reaksiya tezligi yoki kimyoviy muvozanat kabi tushunchalarni real vaqt rejimida kuzatib, o‘quvchilar bu jarayonlarni qanday boshqarish mumkinligini o‘rganadilar. Bu, nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash qobiliyatini rivojlantiradi. Imitatsion modellardan foydalanish o‘quvchilarga o‘z-o‘zini o‘qitish imkoniyatini yaratadi. O‘quvchilar yangi simulyatsiyalar orqali muammolarni mustaqil hal qilishga harakat qilishadi va jarayon davomida o‘z bilimlarini kengaytiradilar. Bu mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ko‘plab imitatsion modellar guruh ishlari va hamkorlikni rag‘batlantiradi. Bu o‘quvchilarga muammolarni hal qilishda boshqalar bilan fikr almashish va birgalikda yechimlar topish imkonini beradi. Hamkorlik orqali o‘rganish, o‘quvchilarning muammolarni turli nuqtai nazardan ko‘rish qobiliyatlarini oshiradi va ularning jamoada ishlash ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

Umuman olganda, imitatsion modellar ta’lim jarayonini boyitadi va o‘quvchilarga o‘rganish materiallarini yanada samarali va qiziqarli tarzda o‘zlashtirishga yordam beradi. Bu yondashuv o‘quvchilarning fanlarga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ularni mustaqil o‘rganish va o‘z bilimlarini kengaytirishga undaydi. Xulosa qilib aytganda, imitatsion modellardan foydalanish kimyo ta’limida muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali usuli hisoblanadi. Bu yondashuv o‘quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, kritik fikrlash, analitik ko‘nikmalarini oshirish va o‘zaro hamkorlik qilish imkoniyatlarini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Michael J. Sanger and Steven M. Badger “Using Computer-Based Visualization Strategies to Improve Students’ Understanding of Molecular Polarity and Miscibility” Journal of Chemical Education, October 1, 2001.

2. Jerry P. Suits and Michael J. Sanger “Dynamic Visualization in Chemistry Courses” Pedagogic Roles of Animation and Simulations in Chemistry Courses; American Chemical Society: Washington, DC, 2013.

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIGA HARAKATLI O'YINLARNI O'RGATISHNING HOZIRGI HOLATI

Xudoyberdiyev Baxtiyar Raxmatullayevich

Qarshi davlat universiteti,

p.f.f.d (PhD), Sport faoliyati kafedrası.

Telifon: 97 383 88 99

Annotatsiya: Ushbu maqolada harakatli o'yinlar tushunchasining mazmuni, inson salomatligida tutgan o'rni va ahamiyati haqida to'xtalib o'tilgan va uning o'ziga xos jihatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Harakatli o'yin, ta'lim-tarbiyaga, jismoniy tarbiya, shaxsning rivojlanishi, jismoniy ko'rsatkich.

Аннотация: В данной статье рассмотрено значение понятия легкая атлетика, ее роль и значение для здоровья человека, выделены ее специфические аспекты.

Ключевые слова: легкая атлетика, физическое воспитание, развитие личности, физическая работоспособность.

Annotation: This article focuses on the meaning of the concept of athletics, its role and importance in human health, and its specific aspects are highlighted.

Key words: athletics, physical education, personality development, physical performance.

Har bir sohadagi o'zgarishlar yurt ravnaqi, el umidi uchun xizmat qilar ekan, boshlang'ich ta'lim sohasi ham bu yo'lda yetakchi sohalar qatoriga turadi. Inson yuksalishining ilk bosqichi, jamiyat bilan ilk tanishishda dastlabki qadam hisoblangan boshlang'ich ta'limning jahon andozalariga mosligini ta'minlash, uning hozirgi rivojlanib borayotgan asr uchun talabga javob beruvchi bosqichga aylantirish shu soha xodimlari oldida turgan asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Xususan, boshlang'ich ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, boshlang'ich ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni yuqori sinflar ta'lim tizimiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 30 sentabrdagi "2017-2021 yillarda umumiy o'rta ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 3955-sonli qarori ushbu soha davlatimizning kelajagi uchun juda muhim va, ta'bir joiz bo'lsa, birinchi darajali masala ekanligini bildiradi.

Yurtimizda azal-azaldan odob-axloq va ta'lim-tarbiyaga katta e'tibor berilgan. Sharq allomalari, olimu mutafakkirlar qadimdan adab ilmini chuqur o'rganib,

rivojlantirib kelishgan. Ayniqsa, har taraflama go'zal odobli, yaxshi xulqli va hayoli bo'lishga, nafsni poklashga buyuruvchi muqaddas dinimiz bu sohada ulkan o'zgarishlar sababchisidir. Hadislarda, allomalarning o'gitlarida inson ma'naviy kamolotining asosi bo'lgan odob-axloq va tarbiyaning barcha jihatlari o'z ifodasini topgan. Farzand – hayotning bezagi, oilaning quvonchu shodligi. Farzand tabiatning ulug' ne'mati ekanligini bilamiz. Har qaysi inson o'z farzandining yaxshi, barkamol nasl bo'lib yetishishini, voyaga yetganda jamiyatda o'ziga munosib o'rin egallab, Vataniga sodiq, elu xalqining xizmatiga tayyor, vijdonli va diyonatli bo'lishini niyat qiladi.

Shaxsning rivojlanishi va shakllanishida insoniyat bir qator bosqichlardan o'tadiki, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlari va naqshlari bilan ajralib turadi. O'qituvchi faoliyati inson rivojlanishining turli yoshdagi bosqichlarini chuqur anglashga asoslangan bo'lsa, u shundagina o'quvchilarni tarbiyalash, o'qitish va tayyorlash vazifalarini muvaffaqiyatli bajaradi.

Harakatli o'yinlar amaliy mashg'ulotlarda o'quvchilarning har xil murakkablikdagi harakatli masalalarni hal etishda bilimlardan foydalanish qobiliyati, nostandart vaziyatlarda nazariy bilimlarni qo'llay bilish mahorati, o'zi amalga oshirayotgan harakatli faoliyatni ongli ravishda idrok etganlik darajasi baholanadi. Bunda o'quvchining o'z jismoniy faolligiga munosabati, o'z xato va nuqsonlarini ko'ra olganligi, yo'l qo'ygan kamchiliklarining sabablarini anglaganligi ham hisobga olinishi lozim. Shuningdek, o'quvchining o'z jismoniy holati va salomatligini mustaqil holda nazorat qilib borishi, jismoniy mashqlarni bajarish orasida o'z organizmining holatini ko'rsatuvchi parametrlar (yurak urish tezligi, organizmda sodir bo'ladigan ichki o'zgarishlar)ni mustaqil ravishda tekshirib turishi, mustaqil bajarish uchun tavsiya qilingan jismoniy mashqlarni bajarishda tashabbuskorlik namoyon qilishi va shu kabi boshqa fazilatlariga e'tibor berilishi lozim.

O'tmishdagi buyuk ma'rifatparvarlar tarbiya va tarbiyadagi yoshga bog'liq yondashuvga katta ahamiyat berishgan. Masalan, Y.A.Kamenskiy har bir o'qituvchi o'zi shakllantirgan shaxsning fazilatlarini va xususiyatlarini bilishi kerak degan bo'lsa, tarbiyani faqat bolaning tabiati bilan muvofiqlashtirish orqali bolaga samarali ta'lim berish mumkin, deb izoh bergan [1]. Yana bir mashhur ma'rifatparvar I.G. Pestalozzi esa bolaga dars berishdan oldin, siz uni har tomonlama bilishingiz kerak deb ta'kidlagan. Shundagina o'qituvchi uchun ham, o'quvchi uchun ham tarbiyaviy ishlar qiyinchilik tug'dirmaydi, ba'zan og'riqli bo'lmaydi, balki ijodiy, samarali va quvonchli bo'ladi [1]. A.S. Makarenko esa pedagogik g'oyalar bolaning psixologiyasini, uning pozitsiyasini va ijtimoiy muhitini, tengdoshlari va kattalar jamoasidagi mavqeini chuqur anglashga asoslangan, deb ta'rif bergan [1].

Ta'limdagi muvaffaqiyatlar V.A.Suxomlinskiy fikricha, maktab o'quvchi-larini o'qitish va tarbiyalashda uning shaxsni shakllantirish jarayoniga, shaxsning

xususiyatlari va imkoniyatlarini inson yoshdagi davriga qarab rivojlanish qonuniyatlariga asoslanib chuqur kirib borganligi bilan birlashtiradi. Bolalarning o'smir yoshiga bog'liq rivojlanish bosqichlarini biladigan o'qituvchi o'quvchining ichki dunyosini ko'ra oladi, uning munosabatlari, hissiyotlari, his-tuyg'ularini his qilgandagina u har doim ta'lim va tarbiya ishlarida muvaffaqiyat qozonadi, ayniqsa, o'rta maktab o'quvchilari uchun ayni muddao hisoblanadi. O'smir yoshning rivojlanish mezonlari tana holatining anatomik, fiziologik, psixologik, pedagogik, jismoniy ko'rsatkichlari hisoblanadi. Anatomik ko'rsatkichlarga, bilamizki, suyak, mushak, asab, miya, yurak-qon tomir, reproduktiv tizimlarning rivojlanishi, fiziologik parametrlar esa nafas olish, qon aylanish, ichki bezlar, asab tizimi va boshqalar faoliyati kiradi. O'qituvchi bilishi kerakki, olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarda xuddi shu faoliyatlar davrida asab hujayralarining faolligi tezda pasayadi, bu esa o'quvchini passivlikka, charchashga olib keladi. O'smir yoshini rivojlantirishdagi psixologik mezonlar esa sezgi, idrok, xotira, tasavvur, e'tibor, fikrlash va nutq, temperament va xarakter, qobiliyat va boshqa psixologik xususiyatlar, shuningdek, shaxsiyat xususiyatlarini o'z ichiga oladi [1].

Har bir yosh uchun jismoniy ko'rsatkichlar mutlaq emas, ular nisbiy xarakterda bo'lib, ijobiy rivojlanish tendensiyasini saqlab, turli xil tarixiy rivojlanish davrlarida o'zgarib turadi. Ushbu ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi: bolaning o'sishi, vazni, ko'krak hajmi, mushaklarning kuchi, vosita qobiliyatlari va boshqalarni aytib o'tish mumkin.

O'smir yoshni rivojlantirishning pedagogik mezonlari tarbiya, ta'lim va tarbiya imkoniyatlarini tavsiflaydi, inson hayotining turli davrlarida aqliy, mafkuraviy, siyosiy, axloqiy, mehnat va politexnik, estetik va jismoniy tarbiya imkoniyatlarini belgilaydi. Inson rivojlanishining yosh davrlarini ajratish uchun anatomik, fiziologik, jismoniy, psixologik va pedagogik ko'rsatkichlar majmui qo'llaniladi. Ba'zi ko'rsatkichlar ushbu yosh davrida yetakchi hisoblanadi, boshqalari esa zanjir singari bog'liq bo'lib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Hasanova R. Pedagogika tarixi. O'quv qo'llanma. – T., 1996. – 460 b.
2. Usmonxo'jayev T.S., Pulatov A.A., Pulatov Sh.A., Abdullayev D.X. Xalq harakatli o'yinlari nazariyasi va amaliyoti. Darslik –T., 2014.–54 b.
3. Qudratov R. Yengil atletika. Darslik –T., 2012.– 60 b.

BIOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIK TIZIMI RIVOJLANTIRISH MODELI.

Abdulaziz Qurbonov,

Mavluda Karimova,

Karim Dustov

Qarshi davlat universiteti

Annotatsiya. Hozirgi vaqtda pedagogik ta'limni rivojlantirish modelini ishlab chiqish, uning mazmuni va tuzilishi metodologiyasini belgilash muammosi aniqlandi. Ushbu model ijtimoiy rivojlanishning umumiy yo'nalishiga zid bo'lgan mafkurani yengib o'tishni ta'minlashi kerak.

Kalit so'zlar: Metodik, model, innovatsion, pedagogik, kasbiy.

Аннотация. В настоящее время выявлена проблема разработки модели развития педагогического образования, определения методики его содержания и структуры. Эта модель должна обеспечивать преодоление идеологии, противоречащей общему направлению общественного развития. **Ключевые слова:** Методические, модельные, инновационные, педагогические, профессиональные.

Annotation. Currently, the problem of developing a model for the development of pedagogical education, determining the methodology of its content and structure has been identified. This model should ensure overcoming ideology, which is contrary to the general direction of Social Development.

Keywords: Methodical, model, innovative, pedagogical, professional.

Hozirgi vaqtda pedagogik ta'limni rivojlantirish modelini ishlab chiqish, uning mazmuni va tuzilishi metodologiyasini belgilash muammosi aniqlandi. Ushbu model ijtimoiy rivojlanishning umumiy yo'nalishiga zid bo'lgan mafkurani yengib o'tishni ta'minlashi kerak. Biologiya fani o'qituvchilarini tayyorlash modeli uning rivojlanishi va umumiy ilmiy, tabiiy fanlar va pedagogik bilimlarning o'sishi o'rtasidagi muvozonatni buzilishi sharoitida kasbiy bilimlarni tanlashning umumiy yondashuvlarini ishlab chiqishga asoslangan bo'lishi kerak. Ushbu model kasbiy rivojlanish vositalari tanlovini ta'minlaydigan kasbiy-malaka tuzilmasi va ilmiy-ma'rifiy majmualarning dinamikasini va harakatchanligini o'z ichiga olishi lozim.

Belgilangan maqsadlarni hisobga olgan holda, shaxsga yo'naltirilgan metodik tizimda talabalarning o'qishi natijalari ham qo'yiladi. Olingan natijalar talabalarning turli ta'lim muhitida amaliy mashg'ulotlarga tayyorligini aniqlaydi. Kasbiy faoliyatga tayyorgarlik bir necha darajalar bilan belgilanadi. Ular: mutaxassisning kasbiy bilimdonlik darajasi, kasbiy faoliyatni o'zlashtirish, kasbiy o'zligini namoyon etishi, o'z-o'zini baholash darajasi.

Metodik tajribani orttirishda: biologiya mazmunini o'zlashtirishda talabalarning bilim faoliyati samaradorligini o'rganish alohida o'rin egallaydi.

Metodik tayyorgarlikning yetakchi vazifalaridan biri - talabalarni turli yo'nalishdagi maktablarda kasbiy faoliyatga tayyorlashdir. Buning uchun biologiya fani o'qituvchilarini metodik tayyorgarligini amalga oshirishda nazariy kurslar va amaliy ta'lim shakllari, tanlov va mutaxassislik kurslari taqdim etilishi kerak.

Oliy ta'lim muassasasida o'qish bilimlarni nazorat qilishning nazorat bo'limlari, nazorat ishlari, kurs ishlari, referatlar va imtihonlar kabi shakllarini o'z ichiga oladi.

Talabalar uchun o'quv rejasini, imtihonlarni topshirish muddatini, pedagogik amaliyotdan o'tishni oldindan bilish juda muhim bo'lib, bu esa o'z navbatida ta'lim darajasi bo'ylab individual harakat yo'nalishini yaratishga imkon beradi.

Metodik tayyorgarlik tizimida talabalarni o'qitishni tashkil etishda biologiyani o'qitish jarayonini loyihalashtirish va yaratish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar alohida o'rin egallagan. Bo'lajak biologiya fani o'qituvchisini metodika nuqtai nazaridan tayyorlashda amaliy faoliyatning yana bir turi - real pedagogik amaliyot bilan bog'liq faoliyatdir. Ushbu turdagi faoliyatni metodik ko'nikmalarni shakllantirish vositasi deb hisoblaymiz. Pedagogik amaliyot amaliy tajriba to'plashning manbaidir. Ammo hozirgi vaqtda to'rtinchi kursda pedagogik amaliyot biologiyani o'qitish metodologiyasining nazariy kursidan oldin amalga oshiriladi. Shuning uchun nazariya amaliyotdan oldin bo'lgani yaxshi va eng maqbul holat hisoblanadi. Shu bois innovatsion jarayonda biologiya fani o'qituvchilarining faoliyati mohiyatini qayta ko'rib chiqish va ularning oliy ta'lim muassasalarida tayyorlash mazmuniga tuzatishlar kiritish zarurati tug'iladi.

Biologiyani o'qitish metodikasi kursi asosan talabalarni ilg'or pedagogik tajribaga yo'naltiradi, natijada ular texnikani emas, balki uning g'oyalarini tushunadilar. Pedagoglarni tayyorlashga alohida e'tibor pedagoglarni ularning ijodiy faoliyati asosida tayyorlashning uzoq muddatli o'zgarishlar strategiyasiga qaratilishi kerak bo'lib, bu pedagogning kasbiy qiziqishlarini kengaytirish, novatorlik taxminlarini amalga oshirish, innovatsion jarayonda ishtirok etish imkonini beradi.

Shu munosabat bilan, hal etilishi talab qilinadigan bir qator muammolar yuzaga keladi. Avvalo, kreativlik tushunchasini qayta ko'rib chiqish kerak. O'tgan asrning saksoninchi yillarida pedagoglarning ijodi maktab amaliyotiga ilg'or tajribalarini o'z vaqtida joriy etish sifatida tushunilgan. Ayrim novatorlarning tajribasi past foydalanish koeffitsiyentiga ega edi, chunki u pedagogning shaxsiga bog'liq bo'lib, uni takrorlash mumkin emas edi. Hozirgi kunda pedagoglarning ijodkorligi turli axborot manbalari, jumladan, axborot texnologiyalari yordamida doimiy ravishda ijodiy izlanishlarga olib kelinadi.

Biologiya pedagoglarini tayyorlashda alohida e'tibor nafaqat biologiya o'qitish metodikasi kursiga, balki pedagogik amaliyotga ham qaratilishi kerak.

Shu sababli, biologiya fani o'qituvchilarini tayyorlash tizimining bir nechta modellari mavjud bo'lishi va ularda metodika kursi turli mavqelarni egallashi mumkin deb hisoblaymiz.

Hozirgi vaqtda oliy ta'lim muassasalari amaliyotida birinchi model amalga oshirilmoqda.

Ushbu model biologiya fani o'qituvchilarini metodik tayyorlashda ikki bosqichni o'z ichiga oladi. Birinchi bosqichda biologiya o'qitish metodikasi haqida hali tasavvur shakllanmagan holatda sohasi pedagogik amaliyot o'tkaziladi. Ushbu yondashuv natijasida talabalar bir qator muammolarga duch kelishadi. Ularning asosiylari psixologik-pedagogik, metodik va tashkiliy muammolar hisoblanadi. Shuning uchun, uchinchi kursdagi pedagogik amaliyot faqat tanishtirish ahamiyatiga ega bo'lib, talabalarni metodik tayyorlashda zarur natijalarni bermaydi, ya'ni o'quv vaqtdan samarasiz foydalanish ro'y beradi. Aynan shu jihat ushbu modeldagi zaif nuqta hisoblanadi. Ikkinchi bosqichda biologiya o'qitish metodikasi va pedagogik amaliyotlarni o'rganish birikuvi ro'y beradi, ammo talabalar birinchi bosqichda shakllantirilishi kerak bo'lgan amaliy mahorat va ko'nikmalarga ega bo'lmaydilar, ikkinchi bosqichda esa ularning rivojlanishi va takomillashtirilishi kerak bo'ladi. Talabalar parallel ravishda kam vaqt ajratiladigan bitiruv malakaviy ishlarini bajaradilar va shuning uchun ko'p hollarda olingan natijalar yetarli bo'lmaydi.

Biz ikki bosqichdan iborat ikkinchi modeldan foydalanishni taklif qilamiz:

Birinchi bosqichda uchinchi kursda biologiyani o'qitish metodikasini o'rganish lozim bo'lib, so'ngra kelajakdagi bitiruv malakaviy ishi bo'yicha tadqiqot elementlarini o'z ichiga olgan pedagogik amaliyot o'tkaziladi. Ammo hozirgi vaqtda o'quv rejasida "Biologiyani o'qitish metodikasi" kursi o'rganilmaganligi sababli, vaziyatni maxsus kurslarni o'qish orqali tuzatish mumkin. Tadqiqotimizda "Biologik ta'limning zamonaviy muammolari", "Biologiya bo'yicha darsdan tashqari ishlar", "Maktab biologiya kursini o'qitishning o'quv materiallari bazasi" kabi bir qancha maxsus kurslar qo'llanildi. Maxsus kurslardan foydalanish pedagogik amaliyotni o'tkazishdagi bir qator muammolarni bartaraf etish va pedagogik tadqiqotning dastlabki tajriba-sinov ishi bosqichini amalga oshirish imkonini beradi. Pedagogik amaliyot bo'yicha hujjatlarning muayyan meyorlaridan tashqari, talabalar amalga oshirilgan tadqiqot ishlari haqida hisobotni taqdim etadilar.

Ikkinchi bosqichda metodik bilimlar, ko'nikma va malakalar sohasini kengaytirishga imkon beradigan biologiyani o'qitish metodikasining turli bo'limlari bo'yicha maxsus kurslar o'tiladi. Ushbu bosqichda o'z maqsadlari, vazifalari va mazmuniga ega bo'lgan ikkinchi pedagogik amaliyot o'tkaziladi. Ikkinchi pedagogik amaliyotda asosiy vaqt tanlangan metodik muammo bo'yicha tadqiqotlarni o'tkazish uchun ajratiladi. Shuning uchun metodik tizim tuzilmasiga kiritilgan o'zgarishlar

bo'lajak biologiya fani o'qituvchilarining metodik tayyorgarligi darajasini sezilarli darajada oshirishga imkon beradi deb hisoblaymiz.

Biologiya fani o'qituvchilari metodik tayyorgarligining modeli har bir o'quvchiga rivojlanishi uchun sharoit yaratadigan barcha tarkibiy qismlarni yagona maqsad ostida birlashtiradi. Oliy ta'lim muassasasida biologiya fani o'qituvchilarini metodik tayyorgarligini amalga oshirish tashkiliy yaxlitlikka ega bo'lishi kerak bo'lib, u o'quv rejasida bir qator metodik fanlarni ajratish bilan belgilanadi. Taklif etilayotgan modelning yana bir xususiyati – uning moslashuvchanlikka egaligidir. Tizimning moslashuvchanligi dasturni rivojlantirish jarayonini tashkil etishning bir necha usullari bilan belgilanadi. Mazkur moslashuvchanlik xususiyati o'quvchilarning ta'lim yo'nalishini tanlashga imkon beradi deb hisoblaymiz.

Nihoyat, ta'lim tizimlari bilan muvofiqlikda namoyon bo'ladigan metodik ta'lim tizimining yana bir xususiyatini ta'kidlash lozim bo'lib, u pedagogning kelajakdagi kasbiy faoliyati sohasi sifatidagi umumiy o'rta biologik ta'lim tizimidir.

Metodik tayyorgarlikning ishlab chiqilgan modeli pedagog va talabalarning pozitsiyasini o'zgartirishga imkon beradi. Pedagog axborotni uzatishni amalga oshiradi, o'quv jarayonini tashkil qiladi va o'zlashtirish natijalarini baholaydi. Ko'pincha pedagog maslahatchi yoki muhokamalar ishtirokchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Metodik tayyorgarlikni amalga oshirishda talaba o'quv faoliyati subyektiga aylanadi. Bu shuni anglatadiki, har bir inson ta'lim darajalari bo'yicha o'z yo'nalishini tanlashi mumkin, ammo shu bilan birga, u ta'lim natijalari uchun mas'ul bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Беспалько В.П., Татур Ю.Г. Системно – методическое обеспечение учебно воспитательного процесса подготовки специалистов. – М.: Высшая школа, 1989. – С.192.

2. Karimova M.H. Biologiya fani o'quv-metodik ta'minotini takomillashtirishning o'ziga xos aspektlari. Mug'allim ham yzliksiz bilimlendirio'. №5. 2020.

3. Karimova M. H. "O'qituvchining metodik tayyorgarligi tizimida tarkibiy komponentlar kombinatsiyasining o'rni." Xalq ta'limi. №6. 2021, -35 b.

4. Karimova M. H. "The Structural model of methodological training of teacher in teacning biological sciences." - ACADEMICIA. An international Multidisciplinary Research Journal. 2021,-365 page

5. Karimova M. H. "Oliy ta'lim muassasida bo'lajak biologiya o'qituvchisining tayyorgarligi amalga oshirish yullari." Xalqaro onlayn ilmiyamaliy konferensiya. Qarshi 2022 yil. 17-18 may. 657-661 bet.

6. Karimova Mavluda Hakimovna "A Complex of Tools for Teaching Biology in Various General Educational Institutions." Eurasian Scientific Herald September. 2022. 77-81 page.

7. Karimova M. H. Talabalarni ta'limiy faoliyat yuritishlari uchun metodik tayyorgarligini amalga oshirishning nazariy tahlili. Mug'allim ham yzliksiz bilimlendirio. Илимий-методикалық журнал 3/1-son 2023 y. Нөкис.163- 170 bet.

USING MODERN TECHNOLOGIES IN DEVELOPING LIFE SKILLS OF YOUNG LEARNERS

Oqboyeva Zulfiya Bobonazarovna

Senior teacher in KRNCTENM

Annotation: Schools have a responsibility to develop their young students into functioning XXIst century citizens. XXIst century skills are essential for everyday learning. These skills are necessary for life work and citizenship, understand that life outside of school is nothing like the classroom environment and requires different ways to succeed. In this article, we'll look at essential skills to teach to young learners and come up with practical ideas for your classroom.

Key words: skill, collaboration, creativity, critical thinking, communication, problem solving, life-long learning, activity.

Annotatsiya: Bugungi kunda maktablar kichik yoshdagi o'quvchilarni rivojlanib borayotgan XXI asr fuqarolari etib tarbiyalashda kata mas'uliyatga ega. Xxi asr ko'nikmalari kundalik ta'limda muhimdir. Bu ko'nikmalar o'quvchilar uchun sinfdan tashqari kelajak hayotda kasbiy va ijtimoiy muhitda zarur. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarni o'qitishda hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan amaliy mashqlar tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: ko'nikma, hamkorlik, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, mulot, muammoni yechish, bir umrlik o'rganish, mashg'ulot.

In today's rapidly changing world, children face challenges. Every child has maximum potential and inborn powers to learn. Education, today, needs to enable a child to deal effectively with the environment, make maximum use of resources, distinguish available opportunities and face the challenges of society. From navigating the complexities of technology to understanding their role in a globalized society, the demands on the younger generation are immense. While traditional education equips them with academic knowledge, there is a growing recognition of the importance of life skills activities. These skills, which encompass psychosocial competencies and interpersonal abilities, empower children to make informed decisions, solve problems, think critically, and communicate effectively.

Life skills help prepare children to direct various tasks they will come across at different stages of life and allow them to lead healthy and happy lives. Learning life

skills is a life-long process, but many ideas can be introduced during the completion of everyday classroom activities or everyday household. Start introducing young children to new areas of learning from a young age to ensure that they will have acquired the necessary skills to successfully cope.

We don't just teach a language. A huge part of our job as teachers is to prepare students with the skills and experiences that go beyond simply learning a foreign language. When we work with young learners, we want them to learn more about the world and be successful in life. This is why teaching life skills is so important. Among them, there are such skills as problem- solving, communicating, emotional intelligence, decision- making, time management, working collaboratively in a team and others. Collaboration and communication skills are essential for productive classroom work, especially if you teach groups. Also, learning responsibility and collaboration will make a child a valuable member of any team and future. It may be difficult for young learners to learn the rules of the game. They can get frustrated about many things: another team won, they have not been paired with their best friend, and the teacher asked someone else to help at the end of the lesson. Here is what you can try to teach and help young learners learn and grow:

Give clear instructions

This is the first and the most important step. Make all your instructions clear and concise. Make sure you give them step-by-step. Let's see what looks better, A or B?

A: Now we are going to open our books and do exercise 2. When you are ready, tell me. Then you will work in pairs, with your friends, and ask and answer questions. Remember the answers well, ok?

B: Open your books, please. Let's do exercise 2 (demonstrate the exercise and wait).

(When the learners are ready) Well done! Now work in pairs: you two, you two and you two. Ask these questions to your friends.

No doubt, that B makes it easier for children to focus and improves the chances of getting the activity done.

Encourage cooperation and help

Give children a lot of guidance and support before and while they are working together. Try different pairing: a shy kid can benefit from some assistance from a more confident one. Fast finishers can help those who are still working. You can also encourage supportiveness by using such a strategy as "Ask 3 before me". If a child in a group has a question and a learning situation is appropriate, invite them to ask 3 group mates for help before getting the answer from the teacher.

Use group activities

Young learners usually enjoy working in pairs and groups. It makes a lot of noise sometimes and needs to be controlled well, so teachers sometimes opt for 'safe'

open-class activities and teacher- student interaction. To make young learners team players and teach support and effective cooperation, invite them to work in different groups. Here are some interaction patterns that can be used in the lesson:

- pairwork; where a shy and a more confident learner are paired;
- mini group of 3-4 pupils;
- 2 equal groups in a game or a competition;
- Whole class for a discussion or a common group project;
- mingling activity for sharing opinions and finding out more about group mates.

Emotional development

Young children can sometimes struggle with recognizing and describing emotions. This is an area that needs to be developed with sensitivity in the classroom. Proper emotional development can help young learners build positive relationships with others further in life and understand themselves and those around them better. Also, if they learn to manage their emotions, they will inevitably learn to cooperate better and adapt to a variety of situations. Sounds handy. So, what activities we can use to teach emotional intelligence.

Picture description. This activity is one of my all-time favorites in terms of picture description. It works well for all kinds of exams, but you can use it with young learners anytime. When there is a need to talk about a picture, draw students' attention to three points:

✓ I see I think I feel

Then, explain that the 'I see' part asks them to describe what they can see, 'I think' –share their ideas, and 'I feel' – tell about how they feel looking at the picture or how the people in the picture might be feeling.

Noticing emotions. Quite often, course-books for young learners focus on 5-6 most essential feelings. As the visuals are not always precise, learners might confuse 'bored' and 'tired' or 'angry' and 'scared' easily. To make it work better, find appropriate illustrations first which give a clear picture. Then, you may ask students to match an emotion with a possible reason for feeling this way. After that, students can come up with their own ideas like 'I feel bored when' or 'I last felt angry when'.

Another way to try is an emotional dictation. Dictate 7-8 emotions to students and ask them to write down the first association that comes to their mind. In the end, you can see lists like these:

- Happy- summer; Sad- homework; Angry – mathematics

If the level allows, you can your students to share why they have written this or that thing. It can be even done in L 1. By the way, it's also a great idea to teach new emotions to young learners occasionally.

Problem- solving

Problem-solving is a vital aspect of a child's development, giving them confidence and helping them to make good decisions when faced with difficult situations later in life. Solving problems involves many skills such as identifying and analyzing problems, collecting necessary information, choosing between the options and making the final decisions. also, it is great when a learner can justify their decision and assess how effective it was. Where and how can we incorporate it?

Stories. Stories are a great way of developing problem- solving skills. By discussing problems met in the texts, stories in our schoolbooks, you can develop young learners' life skills and also teach them reading strategies. For example, you can design short questionnaires for stories with questions like:

- What was the problem? Was it a big problem? How do we know?
- What did the character do? Was it a good idea? Why?
- What would you do? Why?

These questions may vary according to the learners' age and language abilities. By the way, this will also help you teach them critical thinking.

Questions into challenges. Turning questions into challenges can be an effective classroom strategy. When young learners come up with a question that might require a bit of research, invite them to find out together or discuss the question in pairs or groups first. This way learners will acquire problem- solving skills and also get some of the 'learning to learn' competencies.

In wrapping up, equipping with life skills is as crucial as academic knowledge. These skills not only prepare them for real- world challenges but also foster confidence, responsibility, and independence. From problem-solving to emotional self-regulation, or thinking critically, each skill plays an essential role in shaping a well- rounded individual. As parents and educators, our role is to ensure that these lessons are imparted in a fun, engaging, and meaningful manner. Remember, every life skill you teach today is a stepping-stone to a brighter, more spirited future for every child.

References

1. Gebhard, J. G. Teaching English as a Foreign or Second Language. A Self-Development and Methodology Guide (second edition). The University of Michigan Press, 2006.
2. McKay, P., & Guse, J. (2007). *Five Minute Activities for Young Learners* (Cambridge handbooks for language teachers). Cambridge: Cambridge University Press.
3. Blue, J. (2021). The Cambridge Life Competencies Framework Activity Cards for Teachers: Young Learners. [pdf] Cambridge: Cambridge University Press.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI YAXSHILASH

*Sunatov Jo'rabek Turg'unbek o'g'li,
jurabek.sunatov6666@mail.ru*

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti,
"Kompyuter tizimlari" kafedrası o'qituvchisi*

*Gulamova Dilnoza Nizamitdinovna
Qarshi shahar 46-maktab, boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada professional ta'lim tizimida o'qitish jarayoni tahlil qilingan. Professional ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan ishlar, o'qitish jarayoni haqida so'z yuritilgan. Professional ta'limda qanday ishlarni amalga oshirish kerakligi to'g'risida ma'lumot keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim muassasalari, o'rta ta'lim, o'rta-maxsus ta'lim, oliy ta'lim, professional ta'lim, maktab, tasnif, daraja.

Аннотация: В данной статье анализируется процесс обучения в системе профессионального образования. Была обсуждена работа, проводимая в системе профессионального образования, учебный процесс. Предоставляется информация о том, чем заняться в сфере профессионального образования.

Ключевые слова: учебные заведения, среднее образование, средне-специальное образование, высшее образование, профессиональное образование, школа, классификация, уровень.

Annotation: This article analyzes the teaching process in the professional education system. The work carried out in the professional education system, the teaching process was discussed. Information on what to do in professional education is provided.

Keywords: educational institutions, secondary education, secondary-special education, higher education, professional education, school, classification, level.

Hozirgi kunda O'zbekistonda ta'lim muassasalari soni oshib bormoqda. Bularga maktabgacha ta'lim tashkiloti, o'rta ta'lim muassasasi, o'rta-maxsus ta'lim muassasasi, professional ta'lim muassasasi va oliy ta'lim muassasalarini keltirish mumkin. Hozir professional ta'lim muassasalari haqida so'z yuritamiz.

Bugun voyaga yetayotgan navqiron avlodni intellektual salohiyatli, zukko qilib tarbiyalash, ularga puxta bilim berish mutaxassislarning yuksak bilim darajasiga bevosita bog'liqdir. Barchamizga ma'lumki, XXI asr boshlarida kechayotgan global ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar, dunyoning g'oyaviy-mafkuraviy qiyofasini o'zgartirib, yangicha tafakkur va dunyoqarashni shakllantirishni taqozo etmoqda. Bu esa ta'lim tizimida tub islohotlar qilishni talab etayapti desak mubolag'a bo'lmaydi. Hozirgi kunda kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlarning moddiy texnik bazasi

mustahkamlanib, ta'lim sifati yuqori bosqichga ko'tarilib borilayotgan bir vaqtda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash tizimi ham yo'lga qo'yildi.

Professional ta'lim muassasalari boshqaruv hamda pedagog kadrlarining kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini uzluksiz yangilab borish mexanizmlarini joriy etish, zamonaviy talablarga muvofiq professional ta'lim sifatini ta'minlash uchun zarur darajada kasbiy tayyorgarlikni amalga oshirishning asosini tashkil etadi. Professional ta'lim tizimining maqsadi va talabi — professional ta'lim muassasalarida o'qigan yoshlar aniq ish o'rniga, o'z kasbi bo'yicha zarur bilim va ko'nikmaga ega bo'lishi shartligidadir. Ayni vaqtda ushbu tizim oldida o'quv adabiyotlari, kitob va darsliklar, elektron ta'lim resurslari, innovatsion, raqamlashtirilgan ta'lim texnologiyalarini to'liq yangilash, ochiq elektron resurslar tarmog'iga ulash, o'quv adabiyotlarini xorijiy davlatlardan olib kelish, qayta ishlash, chop etish va tarqatish, kelajak kutubxonalari va auditoriyalarini yaratish muhim vazifa etib belgilangan. Farmonga muvofiq, professional ta'lim muassasalari maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, quyidagi toifalarga ajratildi:

— Birinchi toifa — ta'limning Xalqaro standart tasniflagichining 3-darajasiga mos keluvchi dasturlar asosida 9-sinf bitiruvchilari tarkibidan yoshlarning professional ta'lim olishini ta'minlaydigan 340 ta kasb-hunar maktabi.

— Ikkinchi toifa — ta'limning Xalqaro standart tasniflagichining 4-darajasiga mos keluvchi dasturlar asosida iqtisodiyot tarmoqlarini kompleks rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, strategik muhim ahamiyatga ega loyihalar asosida yaratiladigan yangi ish o'rinlarini malakali mutaxassislar bilan to'ldirishga yo'naltirilgan vazirliklar, idoralar va tashkilotlar tizimidagi 147 ta kollej.

— Uchinchi toifa — ta'limning Xalqaro standart tasniflagichining 5-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida oliy ta'lim tizimi bilan integratsiyalashgan, vazirlik, idora, tashkilotlar tizimida faoliyat ko'rsatadigan 143 ta texnikum [1:712].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, professional ta'lim O'zbekistondagi ta'lim tizimida muhim va alohida o'rinni egallaydigan tizim hisoblanadi. Professionalda ta'lim olayotgan o'quvchilarning olayotgan bilimiga va kadr sifatida yetishib chiqishiga alohida e'tibor qaratmoq lozim. Ularga xuddi oliy ta'lim muassasalari talabalari singari e'tiborni kuchaytirish hamda darslar sifatini oshirmoq lozimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ma'ruf Olimovich Muqimov. Professional ta'lim – innovatsion ta'lim tizimining asosi. Academic Research in Educational Sciences.

2. Raxmonov, X., & Sunatov, J. R. (2022). O 'ZBEK TILI KOMPYUTER LINGVISTIKASI YO 'NALISHIDA OLIB BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR. *COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS*, 1(1).

3. Sunatov, J. R. (2023, December). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O 'RNI. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND*

PRACTICAL CONFERENCE on the topic: "Priority areas for ensuring the continuity of fine art education: problems and solutions" (Vol. 1, No. 01).

4. угли Сунатов, Ж. Т., & Юсупов, Ш. (2024). АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ИХ ВОЗМОЖНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. *Innovative Development in Educational Activities*, 3(3), 73-79.

5. Sunatov, J. R., Shamatova, G., & Maxmanazarov, O. (2024). TA'LIMDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH (MS POWERPOINT AMALIY DASTURIY TA'MINOT MISOLIDA). *Talqin va tadqiqotlar*, (28).

BOSHLANG'ICH SINFLARDA FANLARARO INTEGRATSIYASINI TASKIL ETISHNING IJOBIY XISLATLARI.

***Rajabova Xurshida Hakimovna
QVPYMO'MM Maktabgacha, boshlang'ich
va maxsus ta'lim kafedrası o'qituvchisi***

Annotatsiya: ushbu maqolada dars davomida qo'llanilishi kerak bo'lgan metodlar va ularning turlari, darsni tashkil etishda o'qituvchining mahorati haqida bayon etilgan. Boshlang'ich ta'limda integratsiyani ijobiy tomonlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: metod, ta'lim metodlari, integratsiya, ijobiy omillar, mantiqiy tushuncha, didaktik vosita, tarbiya metodlari, interfaol metodlar, pedagogik mahorat.

Abstract: this article describes the methods and their types that should be used during the lesson, the teacher's skills in organizing the lesson. The positive aspects of integration in primary education are highlighted.

Key words: method, educational methods, integration, positive factors, logical understanding, didactic tool, educational methods, interactive methods, pedagogical skills.

Аннотация: в данной статье описаны методы и их виды, которые следует использовать на уроке, умения учителя в организации урока, выделены положительные стороны интеграции в начальном образовании.

Ключевые слова: метод, методы обучения, интеграция, положительные факторы, логическое понимание, дидактический инструмент, методы обучения, интерактивные методы, педагогическое мастерство.

Boshlang'ich ta'limda integratsiyani amalga oshiruvchi bo'g'in vazifasini o'qituvchining o'zi amalga oshiradi. U bolalarga arifmetikani, yozishni, o'qishni, tabiat va ko'pgina boshlang'ich tushunchalarni o'rgatadi. O'z kuch va imkoniyatlari darajasida bu ishni amalga oshiradi. Boshlang'ich ta'limda integratsiyani bir-biriga nisbatan yaqin fanlarni birlashtirish asosida ko'rish maqsadga muvofiq. Ta'limning keyingi pog'onalarida u asosiy fanlarning chegaralarini birlashtirishga harakat qiladi. Boshlang'ich ta'lim-tarbiyani

integratsiyalashda ijobiy va salbiy omillar mavjudligini hisobga olish kerak. Bu omillar integratsiyaning usullarini belgilab beradi.

Ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi boshlang'ich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqidagi yaxshi tasavvur asoslarini qo'yishi va ularning rivojlanishi qonunlariga o'z munosabatlarini shakllantirishdir. Mana shuning uchun kichik maktab o'quvchisi predmet yoki voqelik hodisalarining bir necha tomondan ko'rish muhimdir: mantiqiy va ematsional tomondan, badiiy asarda va ilmiy ommabop maqolada, biolog, so'z ustasi, rassom, musiqachi nuqtai nazaridan va boshqalar. Mahalliy va xorijiy pedagogika fanida integratsiya muammolarini o'rganish bo'yicha boy tajriba to'plangan. Turli davrlarda ta'lim jarayonida fanlararo aloqadorlikdan foydalanish vazifasini Ya.A.Komenskiy, I.G.Pestalozsi, J.-J.Russo, L.N.Tolstoy, K.D.Ushinskiylar ilgari surdilar. Axborot hajmining tez o'sishi sharoitida uni idrok etish va tushunish imkoniyati keskin kamayadi. Bundan chiqish yo'li turli fanlarni sintez qilish, integrallashgan kurslarni ishlab chiqish, barcha maktab fanlarini o'zaro bog'lashda ko'rinadi.

Hozirgi vaqtda pedagogik amaliyotda fanlararo bog'lanish asosida ta'lim jarayoni integratsiya yo'llarida izlanishlar davom elmoqda. Olib borilayotgan ishning foydaliligini tan olgan holda uning xarakterini belgilab o'tamiz. Bunday tarbiyaviy ish katta samaraga ega. Mazmun va ta'lim maqsadi integratsiyasi bo'yicha masala faqat ta'lim falsafasi asosida yechish mumkin. Metodologik apparat asosidagi ta'lim falsafasi boshida fanning ideal shakllari. universal toifalari turishi kerak. Integratsiya rusum ham, navbatdagi kompaniya ham emas. U shunday an'analar aksiki, ular bugun inson faoliyatining barcha sohalarini ta'riflab beradi. Bu faoliyat kengliklari o'zgardi, davrning dolzarb muammolari tug'ildi. Ular tabiat va inson yagona tizim va bog'liqlikda mavjudligini yodga solib, inson yashashi uchun ilmiy asoslangan foydalanishning tashkilini talab qiladilar. Zamonaviy tabiatshunoslik va texnikaning insonparvarligini, odamzod faoliyatining barcha turlarini o'z ichiga olgan bu fanlar metodologiyasidagi o'zgarishlar bilan bog'lash kerak. Fanni anglash jarayonida ijtimoiy insonparvarlik, tabiiy-ilmiy, texnik bilim metodologiyalari o'zaro bog'lanishda ko'rinadi. Aynan integratsiya asosida tabiiy fanlar bioolam ko'rsatmalaridagi, inson faoliyatini o'rganishdagi, davrning dolzarb muammolarini yechishda ko'rinadi.

Integratsiyalashgan ta'lim-tarbiya, fanlararo aloqalarning ayrim jihatlari mashhur pedagoglarning (Y. Komenskiy, O. Lokk, I. Gerbart, M. Pestalossi, K. Ushinskiy va boshq.), didaktiklarning (Zverev, MA Oanilov, V.N. Maksimova, S.P. Baranova, M.N. Skatkin va boshq.), psixolog olimlarning (E.N. KabanovaMeller, N.F. Talizina, Y.A. Samarina, G.1. Vergeles), medist olimlarning (M.R. Lvov, V.G. Goreskiy, N.N. Svetlovskaya, Y.M. Kolagin, G.N. Pristupova) ishlarida ko'rib chiqilgan.

Boshlang'ich ta'lim darslarini o'qitishning interfaol usullari asosida tashkil etish ularda tashkil etiladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish, shuningdek, boshlang'ich ta'lim o'quvchilariga bilim berish va ularni tarbiyalashda samaradorlikka erishishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni bo'lib, bunda bir qator pedagogik vazifalar hal etilishi lozim. Ular quyidagilardan iboratdir: - boshlang'ich ta'lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish borasida muayyan shart-sharoitlarni yaratish; - boshlang'ich ta'lim tabiat darslari pedagog xodimlari o'rtasida interfaol metodlar mohiyatini ochib berishga qaratilgan maxsus o'quv seminarlarini tashkil etish; - ular tomonidan pedagogik texnologiya asoslarini puxta o'zlashtirilishiga erishish; - boshlang'ich ta'lim darslari pedagoglarida ta'lim-tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishga nisbatan ijodiy yondoshuv hissini tarbiyalash; - boshlang'ich ta'lim darslarining o'qituvchilarida texnologik yondashuv asosida tashkil etish ko'nikma va malakalarini hosil qilish; - boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilari tomonidan ta'lim-tarbiyaviy ishlarni interfaol metodlar asosida tashkil etilishiga erishish; - boshlang'ich ta'lim darslari o'qituvchilarining texnologik asosda pedagogik faoliyatni tashkil etish borasidagi mahoratlarini oshirish; - boshlang'ich ta'lim darslarining samaradorligini ta'minlash.

Zamonaviy bilim olishda motivatsiya uyg'otish, mustaqil bilim olish ishtiyoqini hosil qilish, integratsiya asosida ta'lim berish dolzarb vazifalardandir. Pedagogik texnologiya ana shunday talabni ro'yobga chiqarishga qaratilgan ta'lim tizimidir. Texnologiyaning asosiy talabi-o'quvchilarning puxta bilim olishi, bilimlarni o'zlashtirishda faollik ko'rsatishi, mustaqil fikrlashi, ta'limda aniq samarador natijaga erishishdir.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki boshlang'ich sinflarda metodlardan foydalanish o'quvchilarda bo'lgan savodxonlikni oshirishga yordam beradi. Ta'lim metodlarini to'g'ri tanlab uni amaliyotda qo'llash o'quvchilarni mustaqil fikrlashga ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darsda o'rganganlarini hayot bilan bog'lashga qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. Interfaol metodlar maqsadi esa olingan bilimlarni yanda mustahkamlash va o'quvchilarni ziyraklikka, topqirlikka va tanqidiy fikrlashga jalb etish hisoblanadi. O'qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib darslarni ilg'or pedagogik hamda axborot- kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim tarbiya jarayoni sifatini kafolatlaydi.

Adabiyotlar:

1. A.I. Hayitov "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi (Uslubiy qo'llanma) Toshkent-2021.
2. Axmetjanov M.M., Tosheva G.DJ. "Zamonaviy pedagogning o'quv va metodik faoliyati" "Durdona" Buxoro-2020.

3. O'g'iloy Asqarova, Dilafro'z Muminova "O'qish darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar (o'quv qo'llanma) Namangan 2019 yil.

4. O'.Asqarova, D.Muminova. "O'qish darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar." Namangan: 2019-y

TEXNIKA YO'NALISHI MUTAXASSISLARINI ISHLAB CHIQARISH SHAROITIDA KASBGA TAYYORLASHNI VIRTUAL MODELLASHTIRISH

Ilmiy rahbar: QarMII prof. Sh.R. Turdiyev

QarDU doktoranti Sagdullayeva Farangiz

Annotatsiya: Maqolada virtual modellar va obyektlarning fizik-matematik bog'lanishlarini amaliy diagnostika qilishdan foydalangan holda neft va gaz sanoatida bo'lajak muhandislarni amaliy tayyorlash bo'yicha eksperimental tadqiqotlarni sinovdan o'tkazish jarayoni tahlil qilinadi.

Аннотация: В статье анализируется процесс апробации экспериментальных исследований практической подготовки будущих инженеров нефтегазовой отрасли на виртуальных моделях и практической диагностики физико-математических связей объектов.

Abstract: The article analyzes the process of testing experimental studies of practical training of future engineers in the oil and gas industry using virtual models and practical diagnostics of physical and mathematical connections of objects.

Kalit so'zlar: virtual modellashtirish, kasbga tayyorlash, fizik-matematik modellar, neft va gaz sanoati, ta'lim tizimi, texnik jarayonlar.

Ключевые слова: виртуальное моделирование, профессиональная подготовка, физико-математические модели, нефтегазовая отрасль, система образования, технические процессы.

Key words: virtual modeling, vocational training, physical and mathematical models, oil and gas industry, education system, technical processes.

Jamiyatning ilmiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ruhiy rivojlanish darajasi muhandislarning ijodiy salohiyatining namoyon bo'lishiga bog'liq bo'lib, boshqaruv shartlari kasbiy kompetensiyalarning shakllanganligini talab qiladi. Neft va gaz sohasi uchun mutaxassislarni tayyorlashni rivojlantirishda, bozor munosabatlarini chuqurlashtirishda, demokratlashtirish va ishlab chiqarishdagi raqobatbardoshlikni oshirishdagi o'zgarishlar OTMlarning ilmiy-pedagogik jamoasining keyingi takomillashuvi va muhandis-texnik ishchilarni qayta tayyorlanishi, ularni samarali qo'llanishi haqidagi masalani o'rta qo'yadi. Mutaxassislarni kasbga tayyorlashning maqsadi ularni dasturga muvofiq alohida fanlarni, fan bo'limlarini, texnika va texnologiyalarini, sifatli kasbiy faoliyat uchun muhim bo'lgan qo'shimcha bilim, ko'nikma va malakalarni egallashidir. Bunday faoliyatning hajmi va mazmuni ishlab

chiqarish vazifalari va ko'rsatmalari bilan belgilanadi, ta'lim muassasalarida esa ular malaka tavsiflari va kasbiy tayyorgarlik dasturlarida aks ettiriladi.

Olimlar tomonidan kasbiy kompetentsiyani shakllantirish qobiliyatlarning aniq namoyon bo'lishi, muhandislik sohasidagi chuqur va keng bilimlar, muhandislik vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga nostandart egalik bilan bog'liqdir. Muhandislik faoliyatini amalga oshirish va unda noyob, g'ayrioddiy natijaga erishish uchun doimiy motivatsion va hissiy zaryad bilan faoliyatning yuqori sifatli bajarilishiga qaratilgan professional standartlar mavjudligi, xulq-atvor va munosabatlarni tartibga solish uchun shaxsiy me'yorlar tizimi mutaxassis muhandislarni ma'lum bir tarzda alohida shaxslarga aylantiradi [1].

Neft va gaz sanoatidagi kasbiy fanlar maxsus kasbiy fanlarga tegishli bo'lib, vaqt o'tishi bilan deyarli o'zgarmagan fizik-matematik asos bilan tavsiflanadi. Bular Darsi, Dyupuis, Borisov, Kramer, Shurov va boshqalarning ochiq qonunlari bo'lib, ular o'ziga xos strukturaviy, geometrik va fizik xususiyatlarga ega bo'lgan tegishli muhit uchun Eyler, Maksvell, Leybenzon va boshqalarning soddalashtirilgan qisqartirilgan tenglamalari sifatida talqin qilinishi mumkin [4].

Vaqt o'tishi bilan bunday barqarorlik va kasbiy fanlarni o'qitish jarayoni va talabalar tomonidan o'quv dasturlari hamda maxsus kurslarni o'zlashtirish nuqtai nazaridan bu qonuniyatlarning tub mohiyati bo'lajak bitiruvchilarni tayyorlash kompetentsiyalarining ijobiy va salbiy tomonlarini ham ko'rsatadi.

Ijobiy tomoni jarayonlarning aniq asosliligi hamda yer osti obyektlari va quvur gidravlikasi, qatlam fizikasi, konlarni ishlash va neft va gaz qazib olishdan iborat. Bu esa fizik-matematik modellarning haqiqiyligiga shubha qilmaslik imkonini beradi. Ularning haqiqiyligiga bo'lgan ishonch talabalar amaliy va laboratoriya ishlarida oladigan tajribaviy va ishlab chiqarish-amaliy tasdiqlarga asoslangan bo'ladi [3]. Asboblarning muvofiq aniqligi, nazariy, ishlab chiqarish va eksperimental natijalarning yaqinligiga erishilganda, obyektning to'liq aniqlangan xususiyatlariga ega bo'lgan mutlaq konkret mavzu sifatida talabalar tomonidan o'zlashtiriladi.

Salbiy jihati esa tushunishning murakkabligi va neft va gaz ishi va jarayonlarini ijodiy yondashish bilan chuqurroq tahlil qilishga qiziqishning yo'qligi: talabalarning o'rganilayotgan jarayon va obyektlarning fizik-matematik modellarning to'g'riligi yoki aniqligiga ishonish imkoniyatiga ega emasligida namoyon bo'ladi. Shu asosda bo'lajak muhandislarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning shoshilinch zarurati yo'qoladi, agar asosiy nazariy asoslar o'zgarmagan bo'lsa, ular faoliyat ko'rsatuvchi qonunlar va obyektlar mavjud bo'lsa, ularni tahlil qilish va qo'shimcha tadqiqot va aniqlik kiritishga hojat qolmaydi. Bu ijodiy qobiliyatlarni rivojlanishini sekinlashtiradi, talabalarda ba'zida esa ushbu fanlarni nazariy jihatdan to'liq o'qitadigan magistratura kafedralarining ilmiy va pedagogik xodimlarida qiziqish uyg'otmaydi. Bo'lajak muhandislarni tayyorlash muvaffaqiyati zamonaviy ishlab

chiqarish ehtiyojlari va fan darajasiga to'liq javob bermasligi bevosita shaxsning amaliy va tajriba ishlariga qiziqishi va ishtirokiga bog'liq.

“Muhandisning kasbiy kompetensiyasi” tushunchasi sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirgan shaxsiyat va faoliyat aspektlarida tushuniladi. “Kasbiy kompetensiya” toifasi bilim, ko'nikma va malakalarning mukammal tizimidagi kasbiy yutuqlarda aks etadi va shaxsning kasbiy fazilatlari, qobiliyatlari, imkoniyatlari, motivatsiyasi va tayyorgarligi nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi, bu faoliyat va shaxs birligining uslubiy tamoyillariga javob beradi [2]. Muhandisning kasbiy kompetensiyasi o'z mohiyatini quyi tizimlar birligida amalga oshiradigan yaxlit tizim hisoblanadi: a) faoliyat

- tegishli malakaga ega bo'lgan muhandislik ishi subyektining miqdoriy tavsifi, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar tizimi, ishlab chiqarish vazifalarini hal qilish va muammolarni hal qilishning zamonaviy algoritmlari va usullariga ega bo'lishi;

- b) shaxsiyat

- muhandislik ishi subyektining sifat xususiyatlari, ishbilarmonlik xususiyatlari, yutuqlar darajasi, fikrlash va madaniyatning muhandislik uslubining rivojlanishi, motivatsion soha va qadriyat yo'nalishlari, kasbga munosabat.

Mutaxassisning kasbiy malakaga erishishi muhandislik faoliyatini tegishli mahsuldorlik bilan yuqori malakali darajada izchil amalga oshirish qobiliyati vaqt o'tishi bilan ta'minlab boriladi. Bo'lajak muhandislarni kasbga tayyorlash ishlab chiqarish va ilmiy faoliyat kompetensiyalarini shakllantirishga ya'ni kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish, tajriba bilan ta'minlashga yo'naltirilgan. Kasbiy tayyorlangan muhandis loyihalash (dizayn), ishlab chiqarish vositalarini, boshqaruv, konstruktiv-texnologik, ilmiy izlanish faoliyatini tanlash va foydalana olishi, ishlab chiqarish jarayonini tashkillashtira olishi, fandagi yutuqlarni amaliyotda qo'llashni ta'minlab berishi, ilmiy-texnik hujjatlarni ishlab chiqishi, me'yoriy ma'lumotnoma, ilmiy, texnik va ishlab chiqarish ma'lumotlaridan foydalanishi, texnik-texnologik loyihalar, naryadlar, reja va reglamentlar ishlab chiqishi, ishlab chiqarish hududlari va guruhlarining ishini me'yorga solishi va boshqarishi, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish va amalga oshirishi kerak [4].

Bo'lajak muhandisni amaliy kasbiy tayyorgarligi texnik va texnologik ishlab chiqarishning o'ziga xos xususiyatlari va muhandislik faoliyati tizimidagi mavjud o'zgarishlar dinamikasi, uning funktsiyalari va ierarxik tuzilishi kasbiy mehnat ko'nikmalarini rivojlantirish va tajriba orttirish uchun, shaxsni, uning kasbiy malakasi va madaniyatini shakllantirish, faoliyatning muhandislik uslubini rivojlantirish va o'rnatish, mehnat vazifalarini bajarishga tayyorligi, subyektning muhandislik faoliyati obyektiga munosabati, hissiy soha va amaliy sohani hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

Kasbiy tayyorlash asosida talabaning muammoni yechishga, intrigalarni paydo bo'lishi, real jarayonlarning mukammal modellar bilan nomuvofiqliklarini izlashga bo'lgan qiziqishi bo'lishi zarur. Sohamizning bo'lajak muhandislarini amaliy tayyorlashning maqsadi va vositasi talabalarning virtual modellar bo'yicha eksperimental tadqiqotlari bo'lib, ular to'liq hajmdagi jihozlarni loyihalash va sinovdan o'tkazish, jarayonlar va obyektlarning fizik-matematik bog'liqliklarini o'rganish, aniqlashtirish va tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

Neft va gaz sanoatida tajribani rejalashtirish, o'tkazish va natijalarni qayta ishlashni avtomatlashtirishning zamonaviy usullaridan foydalanamiz. Bunday dasturlarni qo'llash to'g'ri xulosalar va tavsiyalarni shakllantirib boshlang'ich va oraliq natijalarni olish bilan amaliy va laboratoriya ishlarini qiziqarliroq o'tishini ta'minlab beradi. Amalga oshirilgan dasturlar neft va gaz ishi mutahassislarini tayyorlashning samaradorligini oshiradi, talabalarda ilmiy izlanishlarga qiziqish uyg'onadi, bo'lajak majburiyat va vakolatlari haqida professional tushuncha paydo bo'ladi. Ishlab chiqilgan dasturiy ta'minot quduqlar ekspluatatsiyasining texnologik jarayonlarini avtomatlashtirilgan monitoring va nazorat qilish tizimiga mos keladi va uni nusxalaydi. Dasturlarning birinchi yorlig'i sohalaridagi zamonaviy ish sharoitlari haqida umumiy tasavvur beradi, kirish va moslashishga qaratilgan bo'lib, talabalarni texnologik ish rejimini o'rnatishga tayyorlashni ta'minlaydi.

Bir qator omillarni hisobga olgan holda aniqlangan quduqning texnologik ish rejimi ishlab chiqarishdan olingan ma'lumotlarni hisobga olgan holda dasturga kiritilishi mumkin bo'lgan pro-analogiyaga o'zgaradi. Quduq mahsuloti qatlam suvi, kondensat, tog' jinslarining qismlarini olib tashlash mumkin bo'lgan qatlamlar va konlarning mavjudligini o'z ichiga oladi. Bunday quduqning muvaffaqiyatli ishlashi uchun ma'lum bir ish rejimini ta'minlash kerak. Bunga ishlab chiqilgan texnologiyadan foydalangan holda asoslangan optimal texnologik rejimni o'rnatish yoki qo'shimcha texnologik operatsiyalar orqali operatsion asoratlarni bartaraf etish orqali erishiladi. NKQ diametrini tanlash jarayoni juda ko'p mehnat talab qiladi, ko'p vaqt va katta miqdordagi hisob-kitoblarni talab qiladi. Hisob-kitoblarni amalga oshirishda talabalar ko'pincha xato qiladilar yoki noto'g'ri ma'lumotlar yoki dastlabki xususiyatlarni tanlaydilar. Ishlash shartlarini tanlash joriy parametrlarning o'zgarishiga yoki passiv deb ataluvchilardan faol bo'ladigan yangilarining paydo bo'lishi va ta'siriga bog'liq. Texnologik rejimni tanlashga turli usullar faol ta'sir ko'rsatishi mumkin. Usullarning har biri quduqni ishlatishning ma'lum texnologik rejimini o'rganishni talab qiladi.

Muhandislarning amaliy mashg'ulotlari jarayonida biz ishlab chiqqan dasturiy ta'minot bo'yicha ishlarni moslashtirish uchun har xil turdagi axborot texnologiyalaridan foydalanildi: CAD/CAM tizimlari (Kompas, ADEM, T-FLEX, AutoCA), UNIGRAPHICS, CADD5, Prelude, ANSYS, MCS/Nastran tizimlari,

Unigraphics, Evklid. Amaliy va laboratoriya ishlari davomida ushbu tizimlarda ishlash ko'nikmalari mustahkamlandi. Axborot bilan ishlash uchun zamonaviy qurilmalar keng qo'llanildi, bu talabalarga ishlab chiqarish faoliyatini yanada samarali modellash va texnologik ishlab chiqarish jarayonlarini yo'lga qo'yish imkonini berdi. Bo'lajak muhandislar maxsus yaratilgan sharoitlarda kasbiy tayyorgarlikdan o'tdilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Artemchuk, I.O. Bezperervne profesiyne navchannya (Polojennya pro sistemu bezperervnogo profesiynogo navchannya kerivnikiv i spetsialistiv naftogazovogo kompleksu. Nakaz NAK «Naftogaz Ukraini» vid 20 lutogo 2001 r. № 45) / I.O. Artemchuk // Naftova i gazova promislovist. – 2001. – № 4. – S. 61 – 64.
2. Bobrikov, V.N. Nauchno-teoreticheskiye osnovi neprerivnogo texnicheskogo professionalnogo obrazovaniya / V.N. Bobrikov: Monogr. / Kuzbass, gos. texn. un-t. Kemerovo, 2002. – 127 s.
3. Kojevnikova, T.V. Osobennosti innovatsionnogo obucheniya v sisteme DPO (na primere perepodgotovki spetsialistov dlya neftyanoy i gazovoy promishlennosti) / T.V. Kojevnikova // Ucheniye zapiski AGNI. – Almeteyevsk: Izd-vo AGNI, 2005. T. III. – S. 168 – 178.
4. Nizovsev A.V. Virtualnoye modelirovaniye proizvodstvennix situatsiy v professionalnoy podgotovke injenerov // Mejdunarodniy jurnal eksperimentalnogo obrazovaniya. – 2013. – № 4. – S. 204.

TALABALARNI PEDAGOGIK MULOQOT JARAYONLARIGA TAYYORLASHDA QO'LLANILADIGAN UZLUKSIZLIK PARADIGMASI

Itolmasova Zarina To'liq qizi
Qarshi davlat universiteti Ta'lim va tarbiya
nazariyasi va metodikasi
1-kurs doktoranti

Annotatsiya: Maqolada, zamonaviy ta'limda talabalarni pedagogik muloqot jarayonlariga tayyorlashda foydalaniladigan uzluksizlik paradigmasi, uning tamoyillari va asoslari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: muloqot, paradigma, ta'lim jarayoni, uzluksizlik, diskretlik, tizim yaxlitligi, tamoyil.

Аннотация: В статье, рассматривается парадигма преемственности, ее принципы и основы, используемые в современном образовании для подготовки учащихся к процессам педагогического общения.

Ключевые слова: коммуникация, парадигма, образовательный процесс, непрерывность, дискретность, системная целостность, развитие.

Abstract: the article discusses the paradigm of continuity, its principles and foundations, used in modern education to prepare students for pedagogical communication processes.

Key words: communication, paradigm, educational process, continuity, discreteness, system integrity, development.

Kirish. Umumiy o'rta va kasb-hunar ta'limini tashqi va ichki sabablar (mazkur sohani insonparvarlashtirishning anglangan zaruriyati) bilan bog'liq islohotlariga ijtimoiy buyurtma "mohiyatan, ta'lim sifati to'g'risida uning uzviyligi jihatida munozaraga jalb etadi" [5:51]. Ushbu tamoyil insonning butun hayoti davomida o'quv-bilish va rivojlanish faoliyatining doimiy tabiatini ko'zda tutgan Umumiyevropa ta'lim makonining asosini tashkil qiladi.

Ta'lim muommolarining ushbu jihatiga bag'ishlangan chop etilgan ishlarning tahlili "uzluksizlik" atamasi tadqiqotchilar tomonidan turlicha anglanilishi haqida fikrimizni tasdiqladi: bu tushuncha orqali o'quv jarayonini mazkur soha uchun an'anaviy rasmiy shakllarda (maktabgacha ta'lim tashkilotlari– umumiy o'rta ta'lim maktabi – kasb-hunar maktablari va texnikumlar – OTM – OTM dan keyingi ta'lim) izchil amalga oshirilishi ham, ushbu sxemaga norasmiy ta'lim turlari (turli o'quv kurslari, seminarlar, treninglar, ommaviy ma'ruzalar sikllari va odatda sertifikatlanmagan boshqa turlari) qo'shilishi, o'rganilayotgan fanlar va inson hayotining muayyan bosqichlarida rivojlanishi o'rtasidagi munosabatlar (jismoniy, axloqiy, intellectual), yangi ilmiy yutuqlarni o'zlashtirish qobiliyati ham tushuniladi. Ushbu atamaning talqini va qo'llanilishidagi bunday variativlik ko'rib chiqilayotgan hodisaning o'z aksini topadigan ko'p qirraliligi, "bir tomondan, bizni o'rab turgan dunyoda o'z-o'zini topish, anglashning uzluksizligi, boshqa tomondan esa, ta'limga doimiy ehtiyojni rag'batlantiradigan shart-sharoitlarni yaratish va uni qondirish imkoniyati" bilan izohlanadi [3:170]. Shunday qilib, uzluksiz ta'lim ko'pincha turli darajadagi ijtimoiy sub'ektlar yoki ob'ektlar: ta'lim muassasalari tarmog'i, ularda amalga oshiriladigan jarayonlar, bu jarayonlar davomida tashkil etilgan faoliyat, ma'lum bir vaqtda shaxs erishgan ta'lim darajasi bilan bog'liq bo'ladi. Har bir nomlangan sub'ekt yoki ob'ektga nisbatan mazkur atama u uchun xos mazmun bilan to'ldiriladi.

Shunday qilib, yakuniy (vaqt kesimida) natijaga nisbatan uzluksizlik shaxsiy rivojlanishining integrativ ko'rsatkichlari bilan birgalikda shaxs tomonidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalar *tizimi yaxlitligining* tavsifi sifatida qaraladi. Ta'lim faoliyatiga nisbatan uzluksizlik uni amalga oshirishning barcha bosqichlarida yoki pog'onalarida hamda darajalarida *jarayon izchilligining* tavsifi sifatida chiqadi. Ta'lim muassasalari tarmog'ining uzluksizligi ushbu faoliyatning alohida sub'ektlari va umuman jamiyatning turli xil ta'lim ehtiyojlarini qondirishni ta'minlaydigan ularning nomenklaturasining o'zaro bog'liqligini tavsiflaydi. Tahlil

qilinayotgan hodisaning qayd etilgan terminologik polifoniyasi uni tarixiy-madaniy rivojlanish kontekstida ko'rib chiqish zaruratini taqozo etadi. Uzluksiz ta'lim g'oyasi o'tgan asrning yigirmanchi yillarida savodsizlikka qarshi kurash va undan keyingi majburiy umumiy o'rta ta'lim (maktablar, kasb-hunar muassasalari, texnikumlar negizida) harakati bilan bog'liq holda vujudga keldi, o'tgan asrning o'rtalaridan esa g'oya kontseptsiyada shakllandi.

Global ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar (texnologiyadagi axborot-kommunikatsiya inqilobi, jahon axborot-ta'lim makonlarining, global mehnat bozori va boshq. yaratilishi) bilan belgilangan XX-XXI asr chegarasida uzluksiz ta'lim kontseptsiyasi alohida ahamiyat kasb etdi. Ushbu kontseptsiyani qabul qilgan Yevropa hamjamiyatiga a'zo mamlakatlarda (1996) birinchi malaka darajasini (o'rta maktabni tugatishdan so'ng) yoki kasbiy faoliyatni boshlashdan oldin ilmiy darajani (aspiranturani tugatishdan so'ng) olish uchun alohida va cheklangan vaqt davomida tahsil olishni nazarda tutgan an'anaviy yondashuv asta-sekin ta'lim va bandlik bosqichlarining variativ nisbiyligi (ketma-ketlik/parallellik) bilan ta'lim jarayonini uzluksiz amalga oshirish modeli bilan almashtirildi.

Asosiy qism. Yevropa umumiy iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishi siyosati kontekstida shakllantirilgan uzluksiz ta'lim kontseptsiyasi va paradigmasi yaratuvchi bilimlarga asoslangan Yevropa sivilizatsiyasi rivojlanishining manbai sifatidagi umumiy va kasb-hunar ta'limi missiyasining yangicha qarashi sifatida kelib chiqadi. Ushbu ko'rsatmalarning amalga oshirilishi quyidagicha ko'rinadi: OTM lar o'z ishini tashkil etishni "aholining tobora xilma-xil toifalari: ishlaydigan talabalar, yoshi katta talabalar, uyda tahsil oladigan talabalar, kunduzgi ta'lim talabalari, kechki ta'lim talabalari, dam olish kunlari talabalari va shu kabi ta'lim va kasb-hunar tayyorgarligi ehtiyojlariga moslashtiradilar. O'quv dasturlari talabaning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda tuziladi, ya'ni o'qituvchi o'quv rejasini talabalarining talablaridan kelib chiqib tuzadi. OTM tinglovchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda o'qituvchilarning ishini nazorat qiladi. Talabaning bir nechta ta'lim muassasalarida o'qishini yoki bir nechta dasturlarda parallel yoki ketma-ket ishtirok etishini talab qiladigan ta'limning yangi shakllariga talab paydo bo'ladi. Shunday qilib, talaba mehnat bozorida o'z kasbiy profilini aniqlash tashabbusini oladi. O'rganish istagi insonning shaxsiy hayot yo'nalishlarini strategik rejalashtirishda biografik manbaga aylanadi", "bilim poydevorini qo'yadigan muassasa devorlari ichida o'qish davrlari"ni "mehnat ko'nikmalari, qobiliyatlarini va ish joyidagi amaliy ko'nikmalarni egallash" bilan navbatlashtirish esa yangi, integratsiyalangan turdagi ta'limning o'ziga xos xususiyatiga aylanadi[1: 119].

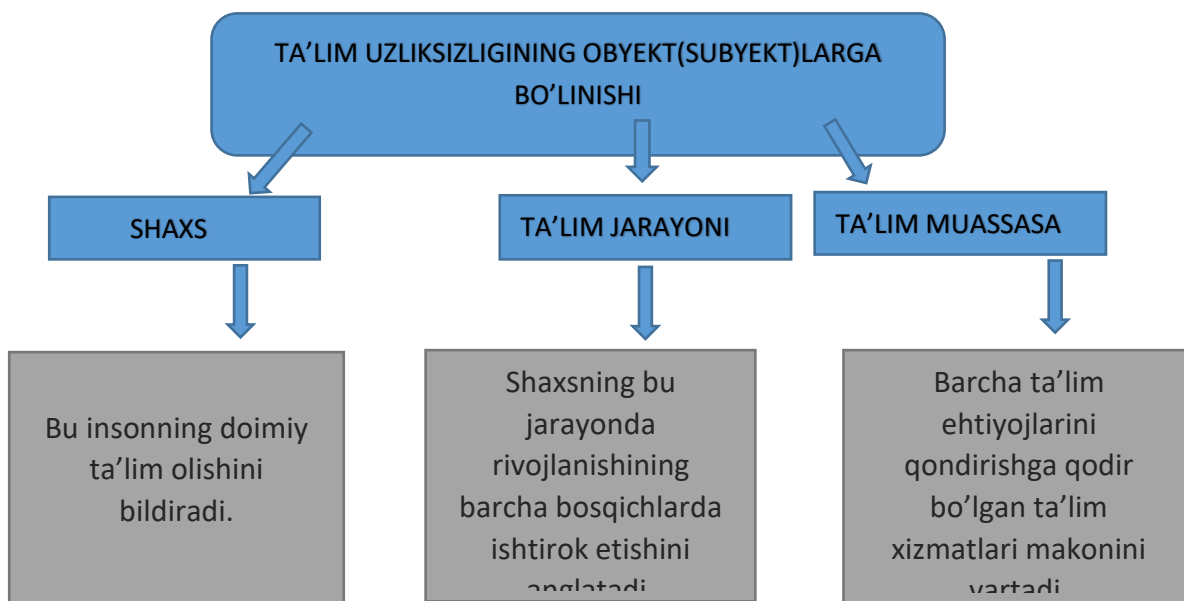
Yuqoridagilardan kelib chiqib, "ta'lim" tushunchasiga nisbatan "uzluksizlik" ta'rifining tabaqalashtiruvchi xususiyatlari yanada aniqroq bo'ladi: ta'lim semantik jihatdan yaratuvchi faoliyatni yakunlash g'oyasini o'zida mujassam etadi va bu

tushunishda uch asrlik ijtimoiy tarix davomida odamlarning ko'plab avlodlari uchun ideal va qadriyat bo'lib qolmoqda. Uzlüksizlik esa ko'rib chiqilayotgan hodisaga yangi xususiyatlarni qo'shib, unga doimiy vektorni beradi va shu orqali "rivojlanish sohasiga", o'z-o'zidan rivojlanayotgan tizimlarning yanada murakkab qonunlari ishlaydigan doimiy harakatga chiqaradi [8].

Ushbu harakat - rivojlanishning markazi va maqsadi bo'lgan shaxs nuqtai nazaridan, uzluksiz ta'lim sub'ektlarga maksimal tanlash erkinligini hamda o'quv jarayonining "yo'nalishlari", "traektoriyalari", sharoitlari, vaqti va tabiatini joriy va istiqbolda optimallashtirishni, shuningdek, ta'lim vositalari orqali o'z intilishlarini, o'z-o'zini anglashda keyingi harakatchanlikni ta'minlaydigan ochiqlik va varativlik bilan ajralib turadi. Bu orqali "shaxs olamida uzluksizlik" [6], uning doimiy boyitilishi va takomillashuvi ta'minlanadi, bu esa shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishning akme-yo'naltirilgan paradigmasi ko'rsatmalariga mos keladi. Vaqt chegaralari bilan cheklanmagan ta'lim hayotiy faoliyatga aylanib, uning davomida shaxsning rivojlanishi butun ijtimoiy faol hayot davomida amalga oshiriladi, hayotning o'zi esa, ma'lum ma'noda, uzluksiz ta'lim jarayoni xarakterini oladi.

Uzlüksiz ta'limning boshqa tamoyillari qatorida mazkur faoliyat sub'ektining tegishli jarayonga faol kirishishi natijasida individuallashtirish, mustaqil ta'lim va o'z-o'zini rivojlantirish aytilishi mumkin bo'lib, bu sub'ektdan quyidagilarni talab qiladi: ta'lim strategiyalari va "yo'nalishlarini" loyihalash, maqsadlarni va ularga erishish yo'llarini belgilash, kutilayotgan natijani loyihalash va shu kabilar. Bu orqali uzluksiz ta'lim paradigmasi, tabiiy ravishda, ta'lim faoliyati sub'ektlarining shaxsiy-kasbiy belgilash yoki o'z-o'zini belgilash jarayonini faollashtirib, ularning status rollari va qobiliyatlari bo'yicha dinamik tabaqalashtirilishini ta'minlaydi.

Ta'lim uzluksizligining majmuaviy tavsifi berilgan [4:134-135], hamda ushbu tushuncha "uchta ob'ektga (sub'ektga) ajratib ko'rsatilgan [7]:

Uzluksiz ta'lim paradigmasining ilmiy-uslubiy asoslarining tahliliga xulosa qilar ekanmiz, uning tadqiqotimiz ob'ekti va predmetiga – mamlakatimiz va xorijiy mutaxassislarni oliy ta'limining ko'p bosqichli tuzilmasida va oliy ta'lim muassasalarda har xil turdagi kontingetni darajali kommunikativ tayyorgarligini amalga oshirishda yaxlit tizimida tayyorlash jarayoniga nisbatan qo'llashni dolzarblashtiradigan jihatlari va xususiyatlarini ta'kidlab o'tamiz.

uhokama va natijalar. Mutaxassislar tayyorlashning izchil ta'lim bosqichlari bilan birga keladigan uzluksiz kasbiy-muloqotga talabani tayyorgarligini amalga oshirishda ijtimoiy-gumanitar fanlar majmuasida til va nutq madaniyatini o'qitish ta'limning modeli alohida ahamiyat kasb etadi. Mutaxassis ta'limning uyg'un madaniy modeli "mutaxassis shaxsining etalon modeli" ga qaratilgan bo'lib, uning tuzilmasiga quyidagilar kiradi: "gumanistik pozitsiyalar, kasbiy yo'nalganlik, kasbiy kompetentlik, shaxsiy fazilatlar (shu jumladan individual psixologik, interfaol, maqom-pozitsiyali, hissiy madaniyat fazilatlar), innovatsion tayyorgarlik va biopsixik jihatlari. Bu barcha quyi tuzilmalar o'zaro ta'sir qiladi va yagona yaxlit hosilani ifodalab, uning mantiqiy markazi va asosi bo'lib motivatsion soha, bilishga yo'nalganlik hisoblanadi. Sanab o'tilgan komponentlar majmuasini o'zlashtirish faol bilish faoliyatiga kiritish orqali bilimlarni yaxlit... o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladi..." [2: 195].

Xulosa. Shunday qilib, uzluksiz ta'lim paradigmasi o'zining printsiplial o'zgaruvchanligi, variativligi va moslashuvchanligi bilan jamiyat va davlat madaniy va iqtisodiy rivojlanishining asosiy manbai sifatida "inson kapitali"ning miqdoriy va sifat jihatidan o'sishiga yordam beradi. Uzluksiz ta'limning mavjud shakllariga bo'lgan ijtimoiy talab, ta'limning ilg'or tabiati talabini hisobga olgan holda ularni rivojlantirish va takomillashtirish zarurati ushbu muammo bo'yicha keyingi ishlanmalar: tizimli-yaxlit, permanent ta'lim jarayonining mazmuni, tuzilmasi va texnologiyalarini, uning o'quv-uslubiy va texnik ta'minotini loyihalash, shuningdek, yuqoridagi barcha jihatlarni optimallashtirish istiqbollarini oldindan belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абрамова М. Отношения со странами Латинской Америки / М. Абрамова // Европейский Союз: факты и комментарии. – 2006. – С. 119.
2. Деркач А.А. Акмеологическая среда развития профессионала: Монография / А.А. Деркач, И.О. Соловьёв. - Воронеж: Научная книга, 2006. -С. 195
3. Громкова, М. Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности, 2006. - 170
4. Крюков 2007: 134-135

5. Лошакова, И.И. Интеграция в условиях дифференциации: проблемы инклюзивного обучения детей-инвалидов/И.И. Лошакова, Е.Р. Ярская-Смирнова Текст.// Социально-психологические проблемы образования нетипичных детей. 2006. - 170

6. М.В.Кларин, Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта.

7. Новиков А.М. Методология научного исследования: учеб.-метод. пособие

8. Г. П. Щедровицкий. «Организация, руководство, управление»

MAKTABLARDA DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI

O. Eshniyozova

Qarshi davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotasiya: Ta'lim sohasida o'quvchilarning faolligini oshirish, tushunish va bilimlarni uzoq muddat saqlab qolish uchun dars samaradorligi muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, optimal dars samaradorligiga erishish uchun o'quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun innovatsion o'qitish usullari, shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasi va texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga olgan ko'p qirrali yondashuv talab etiladi. Ushbu maqola maktablardagi darslarning samaradorligini oshirish strategiyalarini o'rganadi, natijada o'qituvchilarga dinamik o'quv muhitini rivojlantirish uchun imkoniyatlar beradi.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, strategiyasi, texnologiya, dinamik, interfaol, tanqidiy fikrlash, integratsiyalash, vosita, resus, kontent, platforma, differentsial, real, motivatsiya, inklyuziv, akademik, viktorina, formatik, maksimal, reflektiv, dinamik.

Аннотация: В сфере образования важна эффективность урока для повышения активности учащихся, понимания и длительного удержания знаний. Однако достижение оптимальной эффективности занятий требует многогранного подхода, включающего инновационные методы обучения, персонализированный опыт обучения и использование технологий для удовлетворения разнообразных потребностей учащихся. В этой статье рассматриваются стратегии повышения эффективности уроков в школах, тем самым предоставляя учителям возможность создавать динамичную среду обучения.

Ключевые слова: Инновации, оптимальная стратегия, технология, динамичность, интерактивность, критическое мышление, интеграция, инструмент, ресурс, контент, платформа, дифференциал, реальный, мотивация,

инклюзивный, академический, викторина, формат, максимальный, рефлексивный, динамичный.

Abstract: In the field of education, the effectiveness of the lesson is important for increasing the activity of students, understanding and long-term retention of knowledge. However, achieving optimal classroom effectiveness requires a multifaceted approach that includes innovative teaching methods, personalized learning experiences, and the use of technology to meet the diverse needs of students. This article examines strategies for improving the effectiveness of lessons in schools, thereby empowering teachers to foster a dynamic learning environment.

Key words; Innovation, optimal strategy, technology, dynamic, interactive, critical thinking, integration, tool, resource, content, platform, differential, real, motivation, inclusive, academic, quiz, format, maximal, reflective, dynamic.

Samarali darslar muvaffaqiyatli ta'limning asosi bo'lib, o'quvchilarga rivojlanish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va ilhom beradi. Biroq, ta'sirli o'rganish tajribasini yaratish ehtiyotkorlik bilan rejalashtirish va amalga oshirishni talab qiladi. Darsni loyihalashdan oldin aniq o'quv maqsadlarini belgilash kerak. Aniq belgilangan maqsadlar darsga diqqatni jamlashga yordam beradi. O'qituvchi esa o'quvchilarga o'quv sayohatlari uchun yo'l xaritasini taqdim etadi. Maqsadlar aniq, o'lchanadigan, erishish mumkin, tegishli va vaqt bilan bog'liq bo'lishi kerak. O'quvchilar o'zlari nimani o'rganishlari kerakligini tushunsalar, ular darsda faol ishtirok etish uchun faolroq qatnashadi va rag'batlantiriladi.

Ta'lim sohasida o'quvchilarning faolligini oshirish hozirgi kunning birinchi masalasi hisoblanadi. Shuni aytishimiz mumkinki darsni rejalashtirayotganimizda faol ta'lim usullarini qo'llashimiz ham katta ahamiyatga ega misol uchun quydagilarni keltirishimiz mumkun ;

- interfaol tadbirlar, munozaralar va guruh loyihalari orqali o'quvchilarning ishtirokini rag'batlantirish.

- tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va hamkorlikni rivojlantirishga yordam beradigan amaliy o'rganish tajribasini amalga oshirish.

- o'quvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb qilish uchun o'zgaruvchan sinflar, tengdoshlar bilan sog'lom raqobat va so'rovga asoslangan ta'lim kabi usullardan foydalaning.

Dars jarayonni o'qituvchi texnologiyasini yaratib integratsiyalashi orqali dars jarayonini olib boradi. Texnologiya maktablarda darslarning samaradorligini oshirish uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, texnologiya o'qituvchilarga zudlik bilan fikr-mulohaza bildirish, o'quvchilar taraqqiyotini kuzatish va o'rganish tajribasini beradi. O'qituvchilar o'z darslariga texnologiyani o'ylangan holda integratsiyalashgan holda dinamik va qiziqarli o'quv muhitini yaratishlari mumkin. Darsni o'tkazish va o'quvchilarning faolligini oshirish uchun ta'lim texnologiyalari

vositalari va resurslarini birlashtirish. Ta'lim tajribasini boyitish uchun interfaol doskalar, ta'lim ilovalari va multimedia kontentidan foydalanish. Faol ta'lim jarayonida o'quvchilarning amaliy mashg'ulotlar, muhokamalar va hamkorlikdagi loyihalar orqali o'quv jarayoniga jalb qiladi. O'quvchilar passiv ma'lumot olish o'rniga, mavzu bo'yicha o'z tushunchalarini shakllantirish ham mumkin. Faol ta'lim tanqidiy fikrlashni, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini va bilimlarni uzoq muddatli saqlashga yordam beradi. O'qituvchilar chuqurroq o'rganish tajribasini rivojlantirish uchun o'z darslariga guruh ishi, bahs-munozaralar, simulyatsiyalar va rolli o'yinlar kabi faol o'rganish strategiyalarini kiritishlari mumkin.

Baholash va fikr-mulohaza yuritish uchun raqamli platformalardan foydalangan holda o'quvchilar o'rtasida raqamli savodxonlik ko'nikmalarini va texnologiyalardan mas'uliyatli foydalanishni rivojlantirish. Shu bilan birga differentsial ko'rsatmalarni ham qo'llashimiz mumkin. Bunda o'qib izlanib kelayotgan talaba va yosh o'qituvchi yoshlarga e'tibor qaratib turli xil ta'lim uslublari, qobiliyatlari va qiziqishlarini tan olish va moslashtirish. Bu o'quvchilarning individual farqlarini hisobga olgan holda o'qitish usullarini, materiallarini va baholashni moslashtirishni o'z ichiga oladi. O'qitishning bir nechta yo'llarini taqdim etish orqali o'qituvchilar har bir talabaning muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ega bo'lishini ta'minlashi mumkin.

Moslashuvchan guruhlar, bosqichli topshiriqlar va turli xil o'quv materiallari orqali shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etish. Individual ta'lim ehtiyojlarini samarali hal qilish uchun boyitish va tuzatish imkoniyatlarini taklif qilish.

Dars mazmunini real dunyo kontekstlari bilan bog'lash o'quvchilarga o'z bilimlarini amaliy qo'llashni tushunishga yordam beradi. Muhimligini ta'kidlab, tushunchalarning ahamiyatini ko'rsatib, o'qituvchilar o'quvchilarning motivatsiyasi va faolligini oshirishi mumkin.

Samarali o'rganish uchun qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv sinf madaniyatini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilar ijobiy munosabatlarni rivojlantirishlari, hamkorlikni rag'batlantirishlari va akademik o'sish uchun qulay muhit yaratish uchun aniq maqsadlarni o'rnatishlari mumkin. Viktorinalar, so'rovlar va sinfda muhokamalar kabi formativ baholash usullari o'qituvchilar va o'quvchilar uchun qimmatli fikr-mulohazalarni beradi. O'quvchilarning tushunishini real vaqt rejimida o'lchash orqali o'qituvchilar ko'rsatmalarni mos ravishda o'zgartirishi va noto'g'ri tushunchalarni tezda bartaraf etishlari mumkin. O'qituvchilar barcha o'quvchilar o'zlarini qadrligi va hurmatli his qiladigan qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv sinfni yaratishga intilishlari kerak.

Fikr-mulohazalar o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchilarning taraqqiyoti va rivojlanishi haqida ma'lumot beradi. O'qituvchilar o'quvchilarga o'zlarining kuchli va zaif tomonlarini tushunishga yordam berish uchun o'z vaqtida va konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etishlari kerak. Fikr-

mulohazalar aniq, amaliy va o'quv maqsadlariga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Muntazam fikr-mulohazalarni taqdim etish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning bilim olish yo'llarini boshqarishlari va ularning akademik o'sishini qo'llab-quvvatlashlari mumkin.

O'quvchilarning o'rganishga bo'lgan ehtiyoji va imtiyozlari turlicha ekanligini tan olgan holda, o'qituvchilar tabaqalashtirilgan ta'lim strategiyalaridan foydalanishlari mumkin. Ushbu yondashuv turli xil o'quvchilarni qamrab olish va inklyuzivlikni targ'ib qilish uchun dars mazmunini, faoliyatni va baholashni moslashtirishni o'z ichiga oladi. Ta'lim sohasida sinfda o'qitish samaradorligini oshirish doimiy maqsaddir. O'qituvchilar doimiy ravishda o'quvchilarni jalb qilish va chuqurroq o'rganish tajribasini rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlarni izlaydilar.

Turli strategiyalarni o'z ichiga olgan va tadqiqotga asoslangan ma'lumotlarga asoslanib, maktablar o'quv muhitini optimallashtirishi va o'quvchilar natijalarini maksimal darajada oshirishi mumkin. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali o'qituvchilar maktablardagi darslarning samaradorligini oshirishlari va o'quvchilar uchun mazmunli o'rganish tajribasini yaratishlari mumkin. Aniq maqsadlarni belgilash, ta'limni farqlash, faol o'rganish strategiyalaridan foydalanish, texnologiyani o'z ichiga olish, ijobiy ta'lim muhitini yaratish va o'z vaqtida fikr-mulohazalarni taqdim etish orqali o'qituvchilar o'quvchilarga o'zlarining to'liq potentsiallarini ro'yobga chiqarishlari mumkin. Samarali darslar nafaqat bilim beradi, balki qiziqish, tanqidiy fikrlash va o'rganishga ishtiyoqni uyg'otadi.

Maktablarda darslar samaradorligini oshirish talabalarning faolligini, shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini va pedagoglarning doimiy kasbiy rivojlanishini birinchi o'ringa qo'yadigan faol yondashuvni talab qiladi. Faol ta'lim usullarini qo'llash, ta'limni farqlash, texnologiyani o'ylangan holda integratsiyalash, ijobiy ta'lim muhitini yaratish va reflektiv amaliyotni rag'batlantirish orqali maktablar o'quvchilarga akademik va undan tashqarida muvaffaqiyat qozonish imkonini beradigan dinamik va ta'sirli o'rganish tajribasini yaratishi mumkin. Hamkorlikdagi sa'y-harakatlar va innovatsiyalarga sodiqlik orqali o'qituvchilar sinflarni har bir o'quvchi gullab-yashnaydigan jonli ta'lim markazlariga aylantirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

6. Marzano (2003) "Sinfni boshqarish kaliti"
7. Black va Wiliam "Baholash va sinfda o'rganish".
8. Tomlinson (2017) "Akademik jihatdan xilma-xil sinflarda o'qitishni qanday farqlash kerak".
9. Means va boshqalar. (2009) "Onlayn ta'limda dalillarga asoslangan amaliyotlarni baholash: Meta-tahlil va onlayn ta'lim tadqiqotlarini ko'rib

10. Robert J. Marzanoning "Ta'lim san'ati va ilmi: samarali o'qitish uchun keng qamrovli asos".

**DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL CONTENT, QUALITY,
EDUCATIONAL PROGRAMS, TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL
EDUCATIONAL INSTITUTIONS.**

Jo'rayeva Mohira Yunus qizi
Teacher of Karshi State University.

Mamadova Shaxnoza Farxod qizi
Senior student of Karshi State University.

Annotatsiya. Ushbu maqolada kasbiy ta'lim muassasalarida ta'lim mazmuni, sifati, ta'lim dasturlari va texnologiyalarini ishlab chiqish ko'rib chiqiladi va ta'limning kelajakdagi ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Texnologiya, ta'lim, sifat, raqamli ta'lim, ta'lim mazmuni, turli xil murojaatlar.

Annotation- In this article, development of educational content, quality, educational programs and technologies in professional educational institutions are considered and also analyzed the future affects of learning. **Keywords:** Technology, education, quality, digital learning, educational content, addressing diverse.

Аннотация. В данной статье рассматривается развитие содержания, качества образования, образовательных программ и технологий в профессиональных образовательных учреждениях, а также анализируются будущие последствия обучения.

Ключевые слова: технологии, образование, качество, цифровое обучение, образовательный контент, разнообразие.

Introduction. The development of educational content, quality, programs, and technologies in professional educational institutions is crucial for preparing students for success in their chosen fields. Educational institutions strive to create engaging and relevant content that meets the needs of learners and aligns with industry standards. Quality in education is essential for ensuring that students receive a high standard of instruction and support. This involves hiring qualified faculty, providing resources for professional development, and implementing effective assessment practices to measure student learning outcomes. And also technologies play a significant role in modern education, enabling institutions to deliver content in innovative ways, facilitate communication and collaboration among students and faculty, and personalize learning experiences for individual students. Educational institutions are constantly exploring new technologies such as online learning platforms, virtual reality simulations, and artificial intelligence tools to enhance the educational experience and meet the needs of diverse learners.

Digital learning is a learning strategy that employs technology to fulfil the entire curriculum and allows students to learn quickly and rapidly. The digital classroom entirely focuses on teaching via the use of technology. Students use technological or internet-connected gadgets like laptops, tablets, Chromebooks, etc. Instead of taking notes on what the teacher has taught, most of the curriculum is delivered to students online through an engaging and interactive platform.[1] Educational content development enhances the learning experience by transforming students from passive receptors of information to active participants. The conventional method of content delivery and instructional materials, such as textbooks and print-based materials, are one-size-fits-all types of instruction. These passive learning styles work well with some students but do not engage all students in the learning experience. Interactive and technology-based learning materials can engage students in different ways compared to traditional methods. The internet also provides vast and dynamic information resources. Students can explore and learn more beyond the classroom content by using internet resources, but teachers need to guide them to find the appropriate resources. Simulation and modeling, as part of educational content, have been proven to increase students' understanding of science concepts and improve higher-order thinking and problem-solving skills. Educational content development plays a significant role in enabling the delivery of quality education in professional educational institutions. It is defined as a process of creating, modifying, adapting, and maintaining high-quality, diverse curriculum materials and resources that support learning and provide authentic and meaningful learning experiences to students. Textbooks, online materials, multimedia resources, and lesson plans are highly essential elements in the teaching and learning process. The quality of such resources and materials provides guidance for teachers and trainers to effectively plan and deliver instruction and provide clear expectations for students. The development of effective educational content allows integration and meaningful use of curriculum, instructional activities, and assessment tasks and provides clear linkage of assessment to content standards. This report contains recommendations for preservice and inservice teachers. In addition, Addressing Diverse Learning Needs an important aspect of providing content to address diverse learning needs is to employ multiple teaching strategies. Tomlinson advocates differentiated instruction, which is a classroom organization in which teaching is planned to meet the needs of a mix of abilities. She describes that in order to differentiate instruction, teachers should make adjustments to content, process, and product. Adjusting the content is done through providing different materials which help student comprehension. This can include simpler texts, videos, or concrete materials. By doing this, it ensures that all students are learning the same material but are capable of understanding and working with it. By providing content that is engaging and challenging, educators can utilize the zone

of proximal development to lift the capabilities of students. This will bring all the students to a higher level of achievement, providing there is a match between the ability of the student and the difficulty of the task. Moreover, in addition to the view that technological proficiency is only one of many skills for students to master, many researchers and school administrators look to technology with the hope that technology will help students reach higher academic standards and will improve student achievement.[3]

In conclusion the development of educational content, quality, programs, and technologies in professional educational institutions is a dynamic and ongoing process aimed at providing students with the best possible preparation for their future careers. Besides, focusing on creating engaging and relevant content, ensuring high-quality education, designing practical programs, and integrating cutting-edge technologies, these institutions strive to equip students with the knowledge and skills needed to succeed in their chosen fields. Overall, the commitment to excellence in these key areas sets professional educational institutions apart as leaders in delivering high- quality education.

References:

- 1)<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666412722000137>
- 2)https://www.researchgate.net/publication/253202611_Technology-related_professional_development_in_the_context_of_educational_reform_A_literature_review
- 3)https://www.researchgate.net/publication/253202611_Technology-related_professional_development_in_the_context_of_educational_reform_A_literature_review.

IV SHO'BA
OLIY TA'LIM HAMDA IJTIMOIIY SOHALARNI RIVOJLANTIRISH
MEXANIZMLARI

**CURRENT TRENDS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF
TECHNOLOGIES: “FORMATION OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF
TEACHERS FOR INNOVATIVE ACTIVITIES” AND “DEVELOPMENT OF
INDIVIDUAL COMPETITIVENESS COMPETENCIES”, USING
DIAGNOSTIC, INTERACTIVE, DIGITAL AND STEM METHODS, TO
IMPROVE THE QUALITY OF THE EDUCATION SYSTEM**

Chudakova Vira

PhD in psychology, senior researcher:

Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine;

Institute of Psychology named after GS Kostyuk

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

Kyiv, Ukraine nika777vera@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545>

**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕАЛИЗАЦИИ
ТЕХНОЛОГИЙ: «ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ
ГОТОВНОСТИ ПЕДАГОГОВ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ»
И «РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ
ЛИЧНОСТИ», С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ДИАГНОСТИЧЕСКИХ,
ИНТЕРАКТИВНЫХ, ЦИФРОВЫХ И STEM МЕТОДОВ, ДЛЯ
ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ**

Чудакова Вера Петровна,

доктор PhD по психологическим наукам, старший научный сотрудник:

«Институт педагогики Национальной академии педагогических наук Украины»,

«Институт психологии имени Г.С.Костюка Национальной академии

педагогических наук Украины»,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3801-6545> г. Киев, Украина

Abstract: The article discusses current trends and prospects for the implementation of technologies: “formation of psychological readiness of teachers for innovative activities” and “development of psychological competence of individual competitiveness, using diagnostic, interactive, digital and STEM methods, to improve the quality of the education system.

Key words: technology, innovative activity, formation of psychological readiness for innovative activity, formation of psychological competence of individual competitiveness, examination, training-coaching.

Annotation: The article discusses modern trends in the formation of psychological readiness for innovation and individual competitiveness competencies, using diagnostic, interactive, digital and STEM methods for the development of the education system. The content and prospects for the implementation of innovative technologies are revealed: the formation of psychological readiness for innovative activity; formation of psychological competencies of individual competitiveness in the conditions of innovative activity.

Key words: technology, innovative activity, formation of psychological readiness for innovative activity, formation of psychological competencies of individual competitiveness, examination, training-coaching.

Xulosa: Maqolada texnologiyalarni joriy etishning hozirgi tendentsiyalari va istiqbollari ko‘rib chiqiladi: "o‘qituvchilarning innovatsion faoliyatga psixologik tayyorgarligini shakllantirish" va "diagnostik, interaktiv, raqamli va STEM usullaridan foydalangan holda individual obabardoshlikning psixologik vakolatlarini rivojlantirish, sifatni oshirish ta'lim tizimining. .

Kalit so‘zlar: texnologiya, innovatsion faoliyat, innovatsion faoliyatga psixologik tayyorlikni shakllantirish, individual raqobatbardoshlikning psixologik kompetentsiyalarini shakllantirish, imtihon, training-murabbiylik.

The transition of education to an innovative path of development is a modern trend in the development of the education system. This is due to the need for fundamental changes aimed at improving the quality and competitiveness of education, solving strategic problems facing education in new rapidly changing conditions; its integration into the global educational space.

The need to study different aspects of innovation activity and prepare competitive professionals for it is becoming more urgent. The priority problems for the study are: – “formation of psychological readiness of teachers for innovative activities” (V. Chudakova, 2008-2016) [1-3]. – “formation of psychological competencies of a competitive personality in the conditions of innovative activity of organizations” (Chudakova V., 2016-2022) [4, 5]. Their results are reflected in this publication.

We have revealed that the psychological readiness of an individual for innovative activity is one of the main resources for the formation of psychological competencies of an individual’s competitiveness [1-5]. In order to solve the above problems, we have developed and implemented two proprietary technologies and models for their implementation: **The first “Technology No. 1”** [1-3] “Psychological and organizational formation of psychological readiness of personnel of educational organizations for innovative activities” (Chudakova V., 2008- 2016). **The second “Technology No. 2”** [4; 5] “Technology for the formation of psychological competencies of individual competitiveness in the conditions of innovative activity”

(V. Chudakova, 2016-2023). Each of the models of “technology No. 1” and “technology No. 2” contains the main blocks: information-semantic, diagnostic, analytical-interpretive and prognostic, and correctional-developmental. Let us present the general design, features and prospects for the implementation of two proprietary technologies (hereinafter referred to as “technology No. 1” and “technology No. 2”)

First "technology No. 1". Let us present the features of *“Psychological and organizational technology for the formation of psychological readiness of personnel of educational organizations for innovative activities”* (hereinafter “Technology No. 1”) (V. Chudakova) [1-3; 4], which we developed and implemented into the practice of the international educational space. It is an effective methodological and practical tool. The structural components of “technology No. 1” are mutually related and mutually complementary two models that correspond to the external and internal conditions for the implementation of innovative activities.

Let us present the content and results of the implementation of the first component of “Technology 1” - *“1. A model of examination and correction of the organizational and innovative environment of educational organizations (external conditions), which in turn consists of two models. Let's consider each of them:*

“1.1. Model of examination of the organizational-innovative environment of educational organizations”, presented in the author’s publications” [1-3]. The results of the examination made it possible to: determine the level of development of the team, find out how different it is from the “ideal”, where exactly are the reserves in achieving the best results; identify the socio-psychological characteristics of the team that determine the effectiveness of its activities, and find out how they are formed; determine the quality of implementation of the leadership function and find out to what extent their implementation needs improvement; identify the factors (strengths and weaknesses) that determine the effectiveness of the team’s activities, and which ones suspend or even block it, understand what creates the unfavorable environment to the greatest extent, which motivational conditions need to be changed, first of all; identify contradictions in the expert assessment of the state of the organizational-innovative environment, representatives of the administration and staff of the educational organization

“1.2. Corrective model for creating a favorable organizational and innovative environment for educational organizations” [1; 2; 3]. The results provided an opportunity to: develop constructive proposals to overcome the identified problems; conduct an examination of alternative proposals for constructive measures to eliminate identified deficiencies; determine the priority tasks of the team to eliminate shortcomings and create a favorable organizational-innovative environment for the formation of the individual’s psychological readiness for innovative activity.

Let us present the content and results of the implementation of the second

component of “Technology 1” - “2. *Models of examination and correction of psychological readiness of personnel of educational organizations for innovative activities (internal conditions)*,” which in turn consists of two models of examination and correction of internal conditions. Let's consider each of them:

Let's introduce the first component of “technology No. 1” - “2.1. A model for examining the internal psychological readiness of organizational personnel for innovative activities” [1-3]. The results of introducing this model into the practice of organizations made it possible to evaluate 1) *the target indicator* “innovation”; all other integral characteristics were studied as 2) prognostic indicators. The study was in the nature of an exploratory study of the influence of the system of “internal” and “external” conditions and factors on “innovation”. Let's take a look at their overall design.

1. *The target indicator “innovativeness”,* which was assessed using the author's methodology “*Express diagnostics of “personal innovativeness”*” (author V. Chudakova, 1677 people took part in the validation of the methodology), as a result the “level of innovativeness” was determined (positive, zero, negative) and the “trend of innovation” (theoretical-intellectual; emotional-practical). The theoretical and methodological basis of the named methodology is the fact that in the psychological and pedagogical literature sets of criteria for the effectiveness of innovation activities and criteria for the effectiveness of the implementation of innovations have been studied and proposed for use. We have summarized the specific content of such criteria for the purpose of subsequent empirical research (Chudakova V., 2016). In order to combine in a single context the means of theoretical and empirical approaches in the study of external and internal conditions of innovative activity, on the basis of system methodology, component-structural and dynamic analysis, we have introduced the “Integral indicator of “innovativeness” of an individual. Chudakova V, P. considers “*innovativeness*” - as an integral indicator of the formation of psychological readiness for innovative activity. *At the theoretical level* , this is a list of possible criteria for the effectiveness of innovation activities. *At the empirical level* , this is a separate vector in the multidimensional space of conditions and factors for the formation of psychological readiness of personnel of educational organizations for innovation, integrating the content of a set of indicators of the effectiveness of innovation and was used by us as a target indicator of the study. *The “innovativeness” indicator* is an assessment of the first general factor in a set of empirical correlates of the tendency to innovative activity, which makes it possible to identify personnel of educational organizations with an increased/decreased level and tendency of “innovation” and to study the features of the latent structure of personal factors and traits that determine innovativeness. *The process of forming psychological readiness for innovative activity* is a controlled and purposeful, multidimensional

shift of the individual in the space of traits and properties to the cluster of personnel of educational organizations with an increased level of innovation (Chudakrva V.P., 2016). [1].

2. *Prognostic indicators for studying the internal conditions of psychological readiness for innovative activity* include: – *integral characteristic satisfaction with professional activity* (satisfaction with the profession, attitude towards activity at present and in the future, satisfaction of life needs in the process of professional activity); – *integral characteristic of self-awareness as a professional* (locus of control, self-esteem of professionally important qualities); – *integral characteristic of motivational characteristics* (motivational profile, motivational tendency of the individual, direction of motivation); self-actualization, attitude towards self-improvement); – *integral characteristics of individual psychological characteristics and emotional-volitional control* (threshold of activity, volitional self-control, factors of individual psychological characteristics of a person) (Chudakrva V., 2016) [1].

The results of the empirical study and mathematical and statistical processing of examination data made it possible to: – *determine* the characteristics of the personnel of educational organizations “with positive innovativeness” and “negative innovativeness”, as well as identify their differences; – *determine* the system of key factors and the structure of their relationships, personal determinants and conditions that help/hinder innovation; – *to find out* the dynamics of the formation of psychological readiness for innovative activity at different stages of experimental research [1].

Let's introduce the second component of “technology No. 1” - “2.2. Corrective multi-level model of reflective-innovative training, coaching (hereinafter referred to as RIT), for its implementation we have developed a RIT program, it provides the opportunity for participants to: discover new opportunities for successful innovative solutions to many problems of professional activity, effective formation of personality using her personal efforts and reserves; ensure that a person searches within himself for mobilizing factors to overcome difficulties, extreme and problematic situations [1; 2; 3].

Reflective-innovative training is a practice of psychological interaction that is based on interactive methods of group work and coaching (a combination of active teaching and counseling methods that activates a person's potential). This manifests itself in improving individual and team performance by unlocking hidden potential and overcoming limiting thinking patterns. In general, it is a system of specially organized developmental interactions between its participants and their mutual enrichment. RIT classes are effective with all categories of personnel, managers, managers, psychologists, and personnel specialists [1]. The RIT course consists of ten modules (levels), with each subsequent module being a logical continuation and

completion of the previous one, and is introduced into the practice of organizations. RIT provides the opportunity for participants to: discover new opportunities for successful innovative solutions to many problems of professional activity, effective formation of personality using their personal efforts and reserves; ensure that a person searches within himself for mobilizing factors to overcome difficulties, extreme and problematic situations. [1].

Let us present the general design, content and implementation results, goals, objectives **of the second “Technology No. 2 ”** - *“Technology for the formation of psychological competencies of individual competitiveness in the conditions of innovative activity of an organization”* (V. Chudakova, 2020; 2023) [1; 4]. The relevance of its development is confirmed by the fact that one of the priority trends in the development of education is the creation of conditions for the formation of a competitive personality; for this purpose, we have developed the author’s “Technology 2”, it consists of two interrelated and complementary models.

Let's imagine the first component of “Technology No. 2” - *“1. Diagnostic model for the examination of individual competitiveness competencies”* [4]. To implement it, we have selected, experimentally tested, reliable and valid integrative psychodiagnostic examination methods (questionnaires, tests); experiment; methods of mathematical statistics (correlation, factor analysis) using modern data processing programs. Based on the results of implementing the technology model, we *determined the state* of formation of individual competitiveness competencies, in particular: – innovativeness; personal qualities; – *praxeological competencies* (psychological and professional), – *cognitive*; – *communicative* ; – *reflectivity and self-awareness* as a professional; – *motivational*; – *self-actualization*; – *competencies of psychological resilience, stress resistance and ability to quickly adapt*; *emotional-volitional self-regulation* ; - *conflict resolution* ; – *goal setting, psychotechnologies for setting and achieving goals* .

Mathematical and statistical processing of empirical data of the experiment results was carried out during the ascertaining and control-analytical stages. In the process of its implementation, modern digital and STEM methods were used, mathematical and statistical analysis was carried out (factor and correlation analysis), we obtained the following results: mechanisms and latent (hidden) structure of factors of priority competencies that are necessary for the formation of individual competitiveness competencies in the conditions of innovative activity were identified organizations that stood out as the main factors : *Factor 1. Goal-setting competencies*, in particular, mastering effective strategies for setting and achieving goals; defining your mission and purpose. *Factor 2. Motivational competence* , in particular the ability to create positive motivation. *Factor 3. Competencies in overcoming psychological problems and developing stress resistance* , in particular:

mastering the skills of flexible response to the situation; the ability to reach a new level of managing your conditions; the ability to acquire emotional stability in difficult life situations and the ability to quickly adapt; mastering methods of getting rid of feelings of insult, guilt, addictions and other complexes; the ability to reshape the consequences of psychological trauma and other traumatic memories; the ability to develop stress resistance and the ability to quickly adapt; the ability to use methods of reshaping fears, phobias, anxiety, pessimism and depression. *Factor 4. Communicative competence* : mastering technologies for effective interaction with people (colleagues, managers, students, parents, relatives, etc.); ability to establish relationships of trust and cooperation; ability to resolve interpersonal contradictions. *Factor 5. Special (specific) competencies*: overcoming conflicts and resolving interpersonal contradictions; mastering the art of public speaking; overcoming professional stress and professional burnout syndrome. *Factor 6. Innovative competence*: state of the level of innovativeness (positive, zero level, negative innovativeness) and trends in innovativeness (intellectual-theoretical orientation, emotional-practical orientation) (V. Chudakova, 2020; 2023) [4].

Let's imagine the second component of "Technology No. 2" - "2. *Corrective-developmental model of reflective-innovative training, coaching* , with the aim of its implementation We have developed *two proprietary programs special psychological training: general and individual* . In the process of developing this special course, the main factors influencing the formation of competencies of a competitive individual in the rapidly changing conditions of innovative activity were taken into account. Which we identified at the diagnostic stage based on the results of mathematical and statistical analysis [4].

1). *Individual RIT program* "Modern psychotechnologies for developing the competencies of a competitive personality in fast-changing conditions of innovative activity." *The goal of the "individual" program*: mastery of certain socio-psychological knowledge, abilities, skills, competencies necessary in the field of communication, activity, personal development and correction, for the formation of individual competitiveness competencies in the conditions of innovative activity of the organization. This allows you to solve the following tasks: – develop communicative competence; – *develop* reflexive skills, the ability to analyze the situation, behavior and state in this situation, both group members and individuals; – *master* the skills to adequately perceive oneself and others, which contributes to the development and adjustment of norms of personal behavior and interpersonal interaction; – *develop* emotional stability in difficult life situations and the ability to quickly adapt; – *master* ways of getting rid of anxious experiences, phobias, fears and other psychological traumas and traumatic memories; – *master* methods of overcoming professional stress and professional burnout syndrome; – overcoming

pessimism and depression; – *master* the technology of resolving interpersonal contradictions and contradictions, overcoming conflict situations; – develop the ability to resist manipulative influences; – *develop* the ability to respond flexibly to a situation, quickly adapt to different conditions and different groups, and reach a new level of managing one's conditions; – master the technology of creating adequate self-esteem and self-confidence; – *clarify and develop* the value-motivational sphere of the individual, master the technology of creating positive motivation; – *develop* goal-setting competence [4].

2). *General program*: “Training of expert trainers and scientific and methodological support “Technologies for the formation of competencies of individual competitiveness in the conditions of innovative activity of an organization” [4]. *The purpose of the general program*: – mastery of psychological and pedagogical knowledge, abilities, skills of conducting examination (diagnosis, assessment, forecasting) and the use of correctional and developmental interactive methods for the formation of individual competitiveness competencies in the conditions of innovative activity. This makes it possible to introduce “Technology-2” into educational practice. Its implementation makes it possible to introduce “Technology” into educational practice, not only by the author, but also by expert trainers trained by specialists, independently in the educational process.

Conclusions. To summarize, we note that the introduction of the author's “Psychological-organizational technology for developing the readiness of organizational personnel for innovation” (author V. Chudakova, 2008-2016) and “Psychological-organizational technology for developing individual competitiveness competencies in the conditions of innovative activity of an organization” (author V. Chudakova, 2016-2024), opens up prospects for further improvement of the training / retraining / advanced training system; We implement “Technologies” in educational and scientific organizations of Ukraine (2008-2016; 2016-2024), and are also successfully implemented within the framework of international projects of the community of educational programs of Vera Chudakova in the Republic of Uzbekistan (2018-2024).

Bibliography.

1. Чудакова В. П. Формування психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності: дис. ... канд. психол. наук; 19.00.10 / Віра Петрівна Чудакова Ін-т психол. імені Г. С Костюка НАПН України. 2016. – 474 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/166005/3/ЧудаковаВП%20\(1\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/166005/3/ЧудаковаВП%20(1).pdf).

2. Chudakova V. P. (2022) The integrative toolkit of “humanitarian expertise and correction” of the implementation of “The technology of forming psychological readiness for innovative activity” – the basis of the development of the competences of the individual's competitiveness in the conditions of digital and STEM education.

SECTION 15. Humanistic expertise as a strategy for the development of the culture of the future Text: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltia Publishing, 2022. 348 p. P. 271-330. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/276> DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-262-3-15>

3. Chudakova V. (2017) Scientific and methodological support for the formation of psychological readiness for innovative activity as a means of developing a person's competitiveness. Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. 23 (5), 8–25 (Canada). URL: <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/232/223>

4. Chudakova V. (Vira Chudakova). (2020) RESOURCES DEVELOPMENT OF THE COMPETENCES OF PERSONALITY COMPETITIVENESS IN TERMS OF INNOVATIVE ACTIVITIES. *Professional competencies and educational innovations in the knowledge economy*: collective monograph / Editors Lyubomira Popova, Mariana Petrova. Veliko Tarnovo, Bulgaria: Publishing House ACCESS PRESS, 2020. 532 p. P. 473 – 485. URL: <http://sci-conf.com.ua>

OLIY TA'LIM TIZIMIDA TALABALAR METODIK- TADQIQIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI

Nurullayeva Shaxlo Uktamovna

*Qarshi DU professori,
pedagogika fanlari doktori (DSc)*

Annotatsiya

Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida olib borilayotgan ta'lim jarayonida talabalarning metodik tayyorgarligini amalga oshirish pedagogik tayyorgarlikning asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Metodik-tadqiqiy faoliyat esa ularning pedagogik faoliyat davomida yuzaga keladigan turli muammoli va nostandart vaziyatlar yechimini topishlariga, innovatsion tadqiqotlar olib borishlari va soha rivojiga hissa qo'shishlari uchun muhim hisoblanadi. Maqolada talabalarning pedagogik faoliyatga metodik-tadqiqiy tayyorgarligini amalga oshirish yo'llari, usullari va tashkiliy shakllari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim muassasasi, talaba, pedagogik faoliyat, pedagogik tayyorgarlik, metodik tayyorgarlik, referat, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishi.

Аннотация

Внедрение методической подготовки студентов в образовательный процесс, проводимый в педагогических вузах, является основным направлением педагогической подготовки. Методико-исследовательская деятельность важна для них, чтобы находить решения различных проблемных и нестандартных ситуаций, возникающих в ходе педагогической деятельности, проводить инновационные исследования и способствовать развитию области. В статье

рассматриваются пути, методы и организационные формы методически-исследовательской подготовки студентов к педагогической деятельности.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, студент, педагогическая деятельность, педагогическая подготовка, методическая подготовка, реферат, курсовая работа, выпускная квалификационная работа.

Annotation

The introduction of methodological training of students into the educational process conducted in pedagogical universities is the main direction of pedagogical training. Methodological and research activities are important for them in order to find solutions to various problematic and non-standard situations that arise in the course of pedagogical activity, conduct innovative research and contribute to the development of the field. The article discusses the ways, methods and organizational forms of methodological and research preparation of students for teaching activities.

Keywords: higher educational institution, student, pedagogical activity, pedagogical training, methodical preparation, abstract, term paper, final qualification work.

Metodik-tadqiqiy tayyorgarlik mutaxassislik fanlaridan kurs ishi va bitiruv malakaviy ishi bajarish davomida amalga oshiriladi.

Kurs ishi - bu o'quv rejasiga muvofiq mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasidan aniq mavzu bo'yicha talaba tomonidan tayyorlanadigan yozma ish bo'lib, u o'z ichiga ilmiy-tadqiqot elementlarini oladi.

Kurs ishini bajarishdan maqsad – mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasi bo'yicha ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda olgan nazariy va amaliy bilimlarini mustahkamlash, chuqurlashtirish, umumlashtirish va ushbu bilimlarni aniq ijodiy va amaliy masalalarni mukammal yechishda ko'llashdir.

Kurs ishini bajarish orqali talaba avval amalga oshirgan ilmiy tadqiqot ishlaridan yuqoriroq darajadagi tadqiqot ishini amalga oshiradi va kelajakda bitiruv malakaviy ishi, magistrlik dissertatsiyasi kabi ilmiy ishlarini bajarishga tayyorlanadi.

Talabalar tomonidan bajariladigan kurs ishi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

- talabalarning ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda, mustaqil faoliyatlarda olgan nazariy va amaliy ko'nikmalarini ijodiy masalalarni bajarishda qo'llay olishini namoyish etish;
- talabalarda meyoriy, ilmiy va metodik adabiyotlardan foydalanish ko'nikmalarini hosil qilish;
- mustaqil fikrlash va eng maqbul yechimlarni qabul qilishga o'rgatish;
- axborot texnologiyalari vositasida tayyorlagan o'z ishining taqdimoti davomida turli zamonaviy texnik vositalar va ularning dasturlaridan foydalana olish qobiliyatini ko'rsatish;

- o'quv jarayonida shakllangan kommunikativ ko'nikmalarini namoyish etish, o'z nuqtai nazarini himoya qila olish, etika qoidalariga rioya qilgan holda baxslashish, muzokaralar va davra suhbatlarida qatnashish imkoniyatini namoyish etish;

- talabalarda guruh bilan ishlash ko'nikmalarini faollashtirish, oldinga ko'yilgan maqsadni bajarish bo'yicha tashabbus ko'rsatish qobiliyatini kengaytirish, umumiy masalalarni yechishda hamkorlar bilan ishlash ko'nikmalarini mustahkamlash;

- mustaqil ijodiy ishlash, ma'lumotlarni izlash, yig'ish, kayta ishlash va saqlash uchun zamonaviy kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalana olish, ijodiy ishlash jarayonini to'la nihoyasiga yetkazish mas'uliyatini his etishga o'rgatishdan iborat.

Kurs ishi quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

- Kurs ishi mavzusini tanlash;
- Mavzuga aloqador manbalarni to'plash;
- kurs ishi rejasini tuzish;
- ilmiy rahbardan maslahat olish;
- ishning amaliy tatbiqini o'rganish;
- ishning dastlabki variantini tayyorlash;
- ishni ilmiy rahbarga ko'rsatish va uning maslahatlarini olish;
- ko'rsatilgan kamchiliklarni tuzatish, ishni tahrir qilish va kafedraga kurs ishining tayyor variantini taqdim etish;
- ma'ruzani tayyorlash va ishni himoya qilish.

Kurs ishi quyidagi bo'limlardan iborat bo'ladi:

Ishning kirish qismi;

asosiy qism (3-4 paragrafdan iborat bo'lishi mumkin);

xulosalar;

foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati;

ilovalar (zarurat bo'lsa).

Kurs ishining reja (mundarija) qismida ishning barcha bandlari, ya'ni kirish, asosiy qism, bob va paragraflar, xulosa va takliflar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati, bet raqamlari bilan birgalikda keltiriladi.

Kirish qismining hajmi 3-4 betni tashkil qiladi. Unda tanlab olingan mavzuning dolzarbligi asoslanadi, izlanishning maqsadi, vazifalari, nazariy va metodologik asoslari yoritib beriladi.

Ishning asosiy mazmuni asosiy qismda faqat paragraflar yoki boblar shaklida keltiriladi. Bu qismda kurs ishi umumiy hajmining taxminan 75-80 foizi aks etadi.

Asosiy qismda mavzuning asosiy nazariy va metodik masalalari ko'rib chiqiladi, statistik ma'lumotlarning mazmuni tahliliy natijalar asosida ochib beriladi,

o'rganilayotgan jarayonlarning rivojlanish yo'nalishlari va qonuniyatlari aniqlanadi, ularga ta'sir qiluvchi omillar ko'rsatiladi, olib borilgan tadqiqot ishlari to'liq bayon etiladi hamda o'rganilayotgan jarayonlarni takomillashtirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Olib borilgan nazariy izlanishlar va ilmiy tadqiqot natijalari kurs ishining xulosa va takliflar qismida bayon etiladi. Talaba o'z xulosalari va tavsiyalarini keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatida ilmiy izlanishlar davomida bevosita yoki bilvosita foydalanilgan manbalar belgilangan tartibda keltiriladi.

Kurs ishi imlo xatolarsiz, ravon tushunarli tilda yozilishi, jumla va gaplar aniq ifodalanishi, ular o'zaro bog'liq bo'lishi va bir-birini to'ldirib turishi kerak. Unda keltirilayotgan statistik ma'lumotlar faqatgina ko'rgazma (illyustratsiya) vazifasini o'tab qolmasdan, xulosalar chiqarish va ularni isboti uchun xizmat qilishi lozim.

Kurs ishida keltirilgan barcha asoslar va ma'lumotlarning aniqligi va haqiqiyligi uchun uning muallifi shaxsan javobgar hisoblanadi.

Talaba metodik fanlarga doir bajargan kurs ishida metodik tadqiqiy izlanishlarini bayon etadi va tayyorgarligi amalga oshadi.

Kurs ishining mazmun jihatidan boyitilgan, rivojlantirilgan va o'ziga xos yuqori bosqichdagi shakli bu bitiruv malakaviy ishi bo'lib, uni talabalar bakalavriat bosqichini yakunlash jarayonida bajaradilar.

Bitiruv malakaviy ishi bakalavriat talabalari tomonidan o'quv jarayonida olingan bilimlarga asoslangan holda ma'lum bir fan doirasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlarning amaliy natijasi sanaladi. Bitiruv ishi olingan nazariy va amaliy bilimlar darajasidan dalolat beradi. Binobarin, bitiruv ishi o'quv dasturini o'zlashtirish ko'rsatkichi ham hisoblanadi.

Shu bilan birga, bitiruv ishlari referatlar, ilmiy maqolalar va tezislardan farqli o'laroq, quyidagi jihatlari bilan ajralib turishi lozim:

- bitiruv malakaviy ishi tegishli o'quv va ilmiy adabiyotlarni to'g'ri tadqiq etish orqali bitta katta ilmiy muammo yoki muammolar majmuasini hal qilishga qaratilgan bo'ladi;

- bitiruv ishi o'z uslubi (ishning o'ziga xos tuzilishi), tadqiqot oxirida aniq xulosa va takliflar mavjudligi bilan ajralib turadi;

- bitiruv ishlari chet el tajribasi, ushbu sohadagi xalqaro va milliy hujjatlarni tahlil qilish darajasi bilan farqlanadi;

- bitiruv ishida milliy va xorijiy mualliflarning fikrlari tahlili mavjud bo'lib, unda muallif boshqa mualliflar bilan bahsga kirishadi va boshqa tadqiqotchilarning fikrlarini tahlil qilish doirasida o'zining shaxsiy pozitsiyasi (fikri)ni beradi;

- bitiruv ishi faqat nazariy material va xorijiy tajribani tahlil qilish bilan cheklanib qolmasligi kerak, unda shuningdek, yakuniy to'xtamlar, xulosa va bildirilgan vajlarni analitik hamda statistik materiallar (statistika) bilan, shu jumladan,

huquqni qo'llash amaliyoti (sud hujjatlari va boshqalar) bilan asoslash zarur.

Talaba **mavzu tanlash**da quyidagilarga e'tibor berishi kerak:

- mavzu dolzarb bo'lishi va amalga oshirilayotgan siyosatni hisobga olgan holda respublika rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga mos kelishi kerak;
- mavzu yangi bo'lishi va avvalgi yillarda, xususan, kamida so'ngi uch yilda tadqiq etilgan bitiruv ishlarining mavzularni takrorlamasligi kerak;
- mavzu bir fan doirasida tanlanishi va ma'lum bir muammoni hal qilishga qaratilgan bo'lishi kerak (ba'zi hollarda tahlil qilinayotgan muammoni hal qilish uchun fanlararo mavzuni tanlashga ruxsat beriladi).

Ilmiy rahbarni tanlashda o'qituvchining ixtisosligi, ushbu mavzu bo'yicha uning ilmiy maqolalari (dissertatsiyalar, ilmiy maqolalar va tezislar) mavjudligi va boshqalarni hisobga olish kerak.

Ishni tayyorlash, ilmiy-amaliy tadqiqotlarni olib borish talabaning ilmiy rahbar boshchiligidagi mustaqil ishini o'z ichiga oladi. Ilmiy rahbar bilan ishlash tizimli va tartibli bo'lishi kerak, shuning uchun tanlangan tadqiqot mavzusi bo'yicha tadqiqotni ilmiy rahbar bilan birgalikda amalga oshirish maqsadida reja tuzish tavsiya etiladi.

Tadqiqot rejasini tuzish. Mavzuni savodli bayon etish hamda qo'zlangan maqsadga erishish uchun tadqiqot rejasini muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot rejasini olib borilayotgan ilmiy tadqiqot doirasida o'rganiladigan savollarning tizimlashtirilgan ro'yxati tashkil etadi.

Tadqiqot rejasini o'quvchiga bitiruv ishi doirasida talaba nimani o'rganayotganligi haqida qisqacha ma'lumotni tushunishga imkon beradi. Shu munosabat bilan bitiruv ishi rejasini tuzish uchun quyidagi tartibda harakatlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

birinchi qadam – tadqiqot maqsadini aniqlash (masalan, elektron shartnomalarni huquqiy tartibga solish samaradorligini baholash);

ikkinchi qadam – maqsadga asoslangan holda tadqiqot vazifalarini aniqlash (masalan, elektron shartnomalar tushunchasi va mohiyatini aniqlash, elektron shartnomalarning mazmuniga qo'yiladigan talablarni aniqlash, elektron shartnomalar tuzish shartlari va tartibini aniqlash, xorijiy tajribani o'rganish, statistik ma'lumotlar va materiallarni tahlil qilish, xulosalarni umumlashtirish va tegishli nazariy hamda amaliy takliflarni ishlab chiqish);

uchinchi qadam – tadqiqot vazifalarini savollarga aylantirish va savollarni tadqiqot boblari va paragraflari sarlavhalari shaklida taqdim etish.

Bitiruv ishlarida ko'pincha umumilmiy va maxsus ilmiy usullardan foydalaniladi. Ular orasida eng keng tarqalganlarini ko'rib chiqamiz.

Tahlil (analiz) – bu o'rganilayotgan obyektning alohida elementlarini ajratish va o'rganish bilan tavsiflanadigan tadqiqot usuli.

Синтез – o‘rganilayotgan obyektning turli elementlarini bir butunlikka birlashtirish va o‘rganish bilan tavsiflanadigan tadqiqot usuli.

Индуксиya – bu turli xil tadqiqot obyektlari uchun mantiqiy xulosalarni umumlashtirish va yagona umumiy xulosani ifodalash bilan tavsiflanadigan tadqiqot usuli.

Дедуksiya – bu o‘rganilayotgan obyektlarning umumiy xususiyatlarini o‘rganishga asoslangan holda tegishli obyektlar uchun aniq xulosalarni qo‘llash bilan tavsiflanadigan tadqiqot usuli.

Тarixiy usul – bu ma’lum bir tarixiy davrda ma’lum obyektlarning shakllanishi, rivojlanishi masalalarini o‘rganish bilan tavsiflanadigan tadqiqot usuli.

Тizimli usul – bu tadqiqot obyektini tizim, o‘zaro bog‘liq elementlar majmui sifatida ko‘rib chiqish bilan tavsiflanadigan tadqiqot usuli.

Maxsus sotsiologik usul – bu tadqiqot obyektini statistik ma’lumotlar, hujjatlar va amaliy materiallarni tahlil qilish asosida o‘rganish bilan tavsiflanadigan tadqiqot usuli.

Qiyosiy usul – o‘rganilayotgan obyektlarning umumiy va o‘ziga xos xususiyatlarini taqqoslash bilan tavsiflanadigan tadqiqot usuli.

Контент-таhlil – obyektning tarkibini (huquqiy hodisalar, materiallar, hujjatlar) ularda aks etgan turli faktlar va tendensiyalarni aniqlash yoki o‘lchash maqsadida o‘rganish bilan tavsiflanadigan tadqiqot usuli.

Аdabiyotni tanlash va empirik bazani umumlashtirish. Bitiruv ishi doirasida har tomonlama va samarali tadqiqot o‘tkazish uchun muallif sifatli tahlil qilish uchun tegishli asos yaratishi kerak.

Tadqiqotdan oldin talaba yetarli miqdordagi ilmiy maqolalar va manbalarni to‘plashi lozim. Ushbu tahlil orqali ishni sifatli tayyorlashga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Нуруллаева Ш.У. Педагогик таълим жараёнини моделлаштириш ва лойиҳалаштириш йўллари. Замонавий бошланғич таълим: инновациялар, муаммолар ва ривожланиш йўллари. Халқаро илмий-амалий анжуман. Термиз. 2023. Б. 23-27.

2. Нуруллаева Ш.У. Инновацион таълим муҳитида педагогик моделлаштириш муаммолари. Тасвирий санъат таълими узвийлигини таъминлашнинг устувор йўналишлари: муаммолар ва ечимлар. Халқаро илмий-амалий конференция. Қарши, 2023. Б. 10-13.

3. Nurullaeva Shakhlo Uktamovna. Mechanisms of self-development in pedagogical activity. E- Global Congress Hosted online from Dubai, U. A. E., E - Conference. Date: 19th February, 2023. P. 9-15.

4. Nurullaeva Shakhlo Uktamovna. Modern pedagogical models of professional training of future teachers in Uzbekistan. Excerpts from Uzbekistan. The

special periodical journal of Uzbekistan writers and scholars held in Egypt Alexandria University. Alexandria University, 2022. P. 95-97.

5. Nurullaeva Shakhlo Uktamovna. Pedagogical conflicts, ways to resolve them and positive aspects of conflicts. American Journal of Pedagogical and Educational Research. Volume 19, | December, 2023. P. 88-91.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ, ПОНЯТИЕ, ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ

*Николаева Анастасия Владимировна,
студент, (e-mail: nastianikolaeva03@mail.ru)*

Научный руководитель -

*Стерхова Наталья Сергеевна,
канд. пед. наук, профессор кафедры «Теория и методика начального
образования» (e-mail: uliana@shadrinsk.net)*

*Шадринский государственный педагогический университет,
г. Шадринск, Россия*

Аннотация. В настоящее время у большинства учителей не вызывает сомнения целесообразность подхода к личности обучаемого как центральному звену организации учебного процесса. Такой подход предполагает дифференциацию обучения школьников в образовании, при которой уточнение основных компонентов учебного процесса (содержания, организационных форм, методов и средств обучения и др.) осуществляется с учётом особенностей личности современного учащегося. В статье рассмотрены этапы развития дифференцированного подхода в России, отношения дифференциации и индивидуализации.

Ключевые слова: дифференциация, дифференцированный подход, формы дифференциации, индивидуализация, учебный процесс.

Annotation. Currently, most teachers do not doubt the expediency of an approach to the personality of the student as the central link in the organization of the educational process. This approach involves the differentiation of students' education in education, in which the clarification of the main components of the educational process (content, organizational forms, methods and means of teaching, etc.) is carried out taking into account the personality characteristics of a modern student. The article examines the stages of the development of a differentiated approach in Russia, the relationship of differentiation and individualization.

Keywords: differentiation, differentiated approach, forms of differentiation, individualization, educational process.

Xulosa. Hozirgi vaqtda aksariyat o'qituvchilar uchun o'quv jarayonini tashkil etishning Markaziy bo'g'ini sifatida talabani shaxsiga yondashuvning maqsadga

muvofigligi shubhasizdir. Ushbu yondashuv maktab o'quvchilarini ta'limda o'qitishni farqlashni o'z ichiga oladi, bunda o'quv jarayonining asosiy tarkibiy qismlarini (mazmuni, tashkiliy shakllari, o'qitish usullari va vositalari va boshqalar) aniqlashtirish zamonaviy o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Maqolada Rossiyada tabaqalashtirilgan yondashuvning rivojlanish bosqichlari, farqlash va individuallashtirish munosabatlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: farqlash, tabaqalashtirilgan yondashuv, farqlash shakllari, individualizatsiya, o'quv jarayoni.

Становление проблемы дифференцированного подхода в России включает в себя следующие этапы:

Дореволюционный (конец XIX в – начало XX в (до 1916 г.)), Начиная уже с XX века, в некоторых учебных заведениях, делаются первые попытки изучения предметов по выбору учащихся, с учетом специфики разноуровневого обучения [3:142].

Послереволюционный (1917 – 1929 гг.), Дифференциация учащихся по способностям и интересам. Профессионализация школы второй ступени и введение профессиональных уклонов (по политико-просветительской работе, школьной и дошкольной педагогике, конторскому делу, медицине, технике и др.) [5:78-84].

Стагнация (1930 – 1950 гг.), Постановлениями 1931–1936 годов назначен курс на единообразие и регламентацию всего образовательного процесса.

Послевоенный (1951-1970 гг.), Введение иных форм дифференциации учебного процесса: факультативные занятия, спецклассы и спецшколы с углубленным изучением ряда предметов.

Застой (1971 – 1980 гг.), Прекращение применения дифференциация в образовании.

Перестройка (1981 – 1990 гг.), Появляется большое количество научных трудов, связанных с исследованием дифференцированного обучения, развития личности, его интересов и особенностей [9:89–91].

Современный (1991 г. – настоящее время). Психологи, педагоги, методисты освещают в своих трудах: профильное обучение, изучение отечественного и зарубежного опыта использования дифференциации. В российских школах (старших классах) и высших учебных заведениях начинается осуществление профильного образования, по специально разработанным и утвержденным учебно-методическим планам.

Большой вклад в развитие дифференцированного образования в этот период внесли: Е.В. Бондаревская, П.Я. Гальперина, И.А. Зимняя, А.Н. Леонтьева, В.М. Монахова, В.А. Орлова, И.М. Осмоловская, С.Л. Рубинштейн, И.С. Якиманский, В.Я. Якунина [1].

На сегодняшний день дифференцированный подход широко представлен в общеобразовательных учреждениях. Это обусловлено не только развитием индивидуальных способностей, умений, навыков, но и нормативно-правовым аспектом.

Так, в основе Федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования «... лежат представления об уникальности личности и индивидуальных возможностях каждого обучающегося...» [4], что означает, что обучение в общеобразовательных учреждениях учитывает интересы учеников, обязательно основывается на дифференциации, позволяющей обеспечить обучение с учетом всех возрастных и иных особенностей детей.

В научных трудах педагогов и психологов представлены разнообразные толкования дифференцированного подхода. Так, Н.А. Рябиной, О.П. Графовой и др. [2:16-18] выделены общие признаки дифференцированного подхода.

1. Учёт индивидуальных особенностей и различий учащихся;
2. Объединение детей в группе на основе проявления их способностей и склонностей;
3. Необходимость изменения в системе обучения по разным параметрам: содержанию, уровню освоения программ, в методах и приемах обучения и др.

Обобщая различные исследования по данной теме, придерживаясь точки зрения И.М. Осмоловской под дифференцированным обучением понимаем «способ организации учебного процесса, при котором учитываются индивидуально-типологические особенности личности (способности, интересы, склонности, особенности интеллектуальной деятельности), на основании которых учеников можно объединить в группы». [6:214].

С психолого-педагогической точки зрения понятие «дифференциация», как правило, рассматривается в единстве с понятием «индивидуализация».

Дифференциация рассматривается как «форма организации учебной деятельности школьников среднего и старшего возраста, при которой учитываются их склонности, интересы и проявившиеся способности» [8:1160].

В свою очередь, индивидуализация обучения представляется ученым как «организация учебного процесса с учетом индивидуальных особенностей учащихся, позволяющая создать оптимальные условия для реализации потенциальных возможностей каждого ученика» [8:1160 с.].

Из этих определений следует, что индивидуализация обучения определяет сущность, целевую направленность дифференциации.

Индивидуализация — это учет в процессе обучения индивидуальных, личностных особенностей каждого ученика, а под дифференциацией

понимается организация учебного процесса с учетом доминирующих особенностей группы учащихся [7:528].

Анализируя данные понятия можно сделать вывод, что сходство заключается в том, что процесс обучения направлен на личность ученика, на его индивидуальные познавательные, психологические особенности, а основным отличием является то, что при индивидуализации воздействия педагога направлены на каждого конкретного ученика, а при дифференциации – на группы учащихся, сформированных по каким-либо признакам.

Основные положения дифференцированного подхода:

1. Обеспечение развития и саморазвития личности ученика с учётом выявленных его индивидуальных особенностей.
2. Предоставление каждому ученику возможности реализовать себя в познании, учебной деятельности и поведении, опираясь на его способности, склонности, интересы, ценностные ориентации и субъективный опыт.
3. Подбор средств и методов обучения так, чтобы ученик мог проявить избирательность к предметному материалу, его виду и форме.

Список литературы

1. Геращенко А.С. Этапы становления дифференцированного обучения в педагогической науке.
2. Графова, О. П. Из истории развития идеи дифференцированного обучения в России / О. П. Графова, Н. А. Рябина // Современное образование: научные подходы, опыт, проблемы, перспективы : Материалы XVII Всероссийской с международным участием научно-практической конференции, Пенза, 21 апреля 2021 года. – Пенза: Пензенский государственный университет, 2021. – С. 16-18.
3. Захаренко Т.Ю. Становление и развитие дифференцированного обучения в педагогической теории и практики России (конец XIX – первая треть XX века). Волгоград, 2008. С. 142.
4. Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования: приказ Министерства просвещения от 31.05.2021 г. № 286. – Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».
5. Осмоловская И.М. Организация дифференцированного обучения в современной школе М., 1998. С. 78-84..
6. Осмоловская И.М. Организация дифференцированного обучения в современной общеобразовательной школе / И.М. Осмоловская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та, 2005. – 214 с.
7. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б. М. Бим-Бад; Редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. - Москва : Большая Российская энциклопедия, 2003. - 528с..

8. Российская педагогическая энциклопедия: В 2 т. / Гл. ред. В.Г. Панов. М.: Большая рос. энцикл, 1993. -1160 с..

9. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие. М., 1998. С. 89–91.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПАТРИОТИЗМА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРОФЕССИИ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

*Кекиева Зинаида Очировна,
доктор педагогических наук, профессор
кафедры психологии и педагогики высшей школы
ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный
университет имени Б.Б.Городовикова», РФ*

Аннотация: В статье рассмотрена актуальность исследования проблемы в определении понятия «патриотизм» и методологические основы формирования патриотизма будущего учителя к педагогической профессии в современных условиях в процессе образования и профессиональной подготовки в высшей школе. Обоснованы составляющие патриотически направленной профессиональной позиции учителя в формировании любви и преданности к своей профессии.

Ключевые слова: учитель, профессия, образование, высшая школа, патриотизм, профессиональная позиция, профессиональное самоопределение.

Abstract: The article considers the relevance of the study of the problem in defining the concept of "patriotism" and the methodological foundations of the formation of patriotism of a future teacher for the teaching profession in modern conditions in the process of education and vocational training in higher education. The components of a patriotically oriented professional position of a teacher in the formation of love and devotion to his profession are substantiated.

Keywords: teacher, profession, education, higher education, patriotism, professional position, professional self-determination.

В современном мире именно профессия учитель является одной из важнейших профессий, от которой зависит будущее человека. Профессия «Учитель» относится к одной из востребованных в социально-профессиональной группе и имеет приоритетное социально-экономическое значение в любом обществе.

Одним из главных качеств современного учителя является проявление патриотизма к своей педагогической профессии, желание не потерять ощущение радости от работы и от жизни в целом. Это очень важное

профессионально-нравственное качество для современного учителя, работающего в школе XXI века.

Сегодня перед учителем стоит непростая задача – создать условия для развития творческих способностей обучающимся, развивать у них стремление к творчеству, способность самостоятельно мыслить, проявлять потребность к самореализации, профессиональный интерес к жизни.

В современных условиях в мировом образовательном пространстве возрастают требования к подготовке компетентного, высококвалифицированного, гуманного учителя в вузе.

Однако профессия учителя последнее время в обществе все чаще существенно теряет свою привлекательность и престижность. Причинами являются низкая оплата труда учителя, большая загруженность работой, нововведениями, чрезмерной административной нагрузкой в составлении различных отчётов, усложнение процесса коммуникации с детьми и их родителями и др.

Необходимо отметить, что учителя чаще всего уходят из профессии в течение первых пяти лет работы в школе. И в этом плане наблюдается парадокс в педагогической профессии, когда реальная образовательная практика системы образования свидетельствует о том, что педагоги проработавшие в школе более 5 лет остаются только в своей профессии всю жизнь. Вместе с тем, последнее время учителя начальных классов стали чаще уходить из своей профессии: в 2022 году, например, в мире уволилось 9,06% педагогов младших классов, в то время как в 2015 году составляло всего 4,62% [5:2].

Исследователи А.Е.Савинова, Р.М.Шерайзина отмечают, что ежегодно школу покидают 95-98% принятых на работу молодых сотрудников (в основном по собственному желанию) [4:207].

Сегодня в российских школах (в среднем) остро ощущается нехватка учителей начальных классов – 24%, учителей-предметников – 28%. По оценкам ЮНЕСКО, в мире для обеспечения всеобщего базового образования к 2030 году потребуется дополнительно 24,4 млн учителей начальной школы и около 44,4 млн учителей средней школы [6:2].

В мире наиболее востребованными являются пять педагогических специальностей: учитель английского языка; учитель начальных классов и дополнительного образования; учитель математики; учитель русского языка и литературы; учитель информатики.

Наиболее востребованным профессиональными компетенциями педагогов являются умение работать в команде, грамотная речь, организационные навыки, цифровая грамотность, наличие социальных и

коммуникативных навыков для выстраивания эффективного взаимодействия педагогов с обучающимися, их родителями, а также со своими коллегами.

В группе специфических профессиональных навыков и знаний, необходимые педагогам выделяют знанию английского языка и умение работать в дистанционном формате – организовывать обучение и уметь самому учиться удаленно.

По мнению А.Е.Савиновой, Р.М.Шерайзиной патриотически направленная профессиональная позиция способствует формированию любви и преданности к своей профессии, активизирует гражданско-патриотическую позицию личности, любовь и верность Отечеству, своему народу, гордость за историческое прошлое и настоящее своей страны, стремление своими делами и поведением содействовать развитию страны, готовность защищать её интересы и рубежи, готовность и умение трудиться качественно, эффективно и высокорезультативно [4:208].

По мнению А.Е.Савиновой, Р.М.Шерайзиной мотивация к формированию патриотически направленной профессиональной позиции – это важнейший фактор становления будущих педагогов как профессионалов, их профессиональной зрелости, готовности заниматься педагогической профессиональной деятельностью на благо своей страны и общества [4:212].

В.Г.Рындак отмечала, что сердцевиной человека по мнению В.А.Сухомлинского является любовь к Родине. Именно с любовь к Родине зарождается в человеке с рождения и начинается с любви к матери и к отцу, бабушке и дедушке, родному языку, колыбельной песне, сказке, культуре и отечественной истории. И без этих истоков формирования «корня духовности», без могучих средств народной педагогики, невозможно сформировать патриотизм у личности [3: 352].

Анализ понятия «патриотизм» показывает, что патриотизм выступает, с одной стороны, ценностью национального государства, не имеет ничего общего с национализмом, провозглашающим национальную исключительность, закрытость нации и ее превосходство над другими.

С другой стороны, патриотизм выступает как осмысление гражданином принадлежности к единственному социокультурному пространству, как ощущение преемственности поколений.

Патриотизм – одно из главных чувств в процессе формирования личности – это идея духовного единства личности и общества, выступающего в собирательном образе Родины или Отчизны.

Способами формирования патриотизма будущего учителя как нравственной позиции является воспитание любви и уважения к педагогической профессии, развитие межкультурной коммуникации, практика

профессиональной деятельности, развитие профессионализма, ценностная установка сознания личности на выбор дела всей жизни, патриотическая культура и поведение личности [1: 44].

Формирование осознанного отношения будущего учителя к педагогической деятельности эффективно осуществляется в научно-исследовательской и проектной деятельности. Составляющими патриотизма будущего учителя являются профессиональная компетентность, готовность служить интересам педагогической профессии, Отечеству, приобщение к познанию ценностей культуры народов, преданность, гордость, верность педагогической профессии, уважение и укрепление педагогической культуры и педагогических традиций.

Таким образом, патриотизм будущего учителя характеризуется сформированностью профессионального самоопределения и активной жизненной позицией в реализации педагогической деятельности.

Процесс формирования патриотизма будущих учителей выступает как составная часть системы профессиональной подготовки студентов педагогических специальностей в современном вузе.

Список литературы

1. Борытко Н.М. Гуманитарные принципы профессионального образования педагога-воспитателя в системе непрерывного образования // Изв. Волгогр. гос. пед. ун-та. Сер. «Педагогические науки». – 2012. – № 11(75). – С. 41-45

2. Корнеева, Е.А. Актуальные проблемы современности: нехватка педагогических кадров / Е.А.Корнеева. – Текст: непосредственный // Образование и воспитание. – 2017. – № 1 (11). – С.7-9. – URL: <https://moluch.ru/th/4/archive/52/1945/>

3. Рындак, В.Г. Учитель Сухомлинский: уроки на завтра / В.Г. Рындак. – М. : Педагогический вестник, 2008. – 368 с.

4. Савинова А.Е., Шерайзина Р.М. Формирование патриотически направленной профессиональной позиции будущих педагогов в современном вузе // Вестник Томского государственного университета. – 2022. – № 482. – С. 206-213

5. Шматко Н.А., Демьянова А.В. Какие навыки нужны педагогическим кадрам? // Система интеллектуального анализа больших данных. НИУ ВШЭ, 2021. – URL: <https://issek.hse.ru/mirror/pubs/share/506274193.pdf>

6. ЮНЕСКО: к 2030 году в мире потребуется дополнительно 44 миллиона учителей// URL: [https:// skillbox.ru/media/education/yunesko-k-2030-godu-v-mire-potrebuetsya-dopolnitelno-44-milliona-uchiteley/](https://skillbox.ru/media/education/yunesko-k-2030-godu-v-mire-potrebuetsya-dopolnitelno-44-milliona-uchiteley/)

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Уварова Галина Николаевна,

кандидат психологических наук, доцент
кафедры психологии и педагогики высшей школы
ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный университет
имени Б.Б. Городовикова», Россия,

Леонтьева Лилия Олеговна,

Магистр 2 курса направления подготовки
«Психолого-педагогическое образование»,
профиль «Педагог-психолог»,
ФГБОУ ВО «Калмыцкий государственный университет
имени Б.Б. Городовикова», Россия,

Аннотация. Данная статья исследует взаимосвязь методов преподавания и концепции качества высшего образования. В ней подчеркивается ключевая роль личности преподавателя в достижении образовательных результатов. Работа анализирует навыки и качества, ожидаемые современным обществом от преподавателей, а также личностные и профессиональные характеристики, повышающие эффективность обучения. Рассматриваются взгляды студентов и преподавателей на «качественное образование», а также предложения педагогов по совершенствованию системы высшего образования и повышению эффективности образовательных технологий.

Ключевые слова: качество высшего образования, преподаватель вуза, методы обучения, образовательные технологии, личность преподавателя.

Annotation. This article explores the relationship between teaching methods and the concept of higher education quality. It emphasizes the key role of the teacher's personality in achieving educational results. The work analyzes the skills and qualities expected by modern society from teachers, as well as personal and professional characteristics that increase the effectiveness of learning. The views of students and teachers on "quality education" are considered, as well as suggestions from teachers on improving the higher education system and improving the effectiveness of educational technologies.

Keywords: quality of higher education, university teacher, teaching methods, educational technologies, personality of the teacher.

Качество образования является одной из важнейших проблем современного общества. В условиях стремительного развития информационных технологий и изменения требований к выпускникам образовательных учреждений педагогическая деятельность приобретает особую актуальность в контексте обеспечения качества образования. В

современном мире исследуются сложности, присущие определению и достижению качества высшего образования. Обеспечение качества высшего образования остается многогранной и сложной задачей. Несмотря на обилие научных публикаций на эту тему и наличие официальных определений, концепция качества может по-разному интерпретироваться различными заинтересованными сторонами. Эти субъективные взгляды могут привести к существенным разногласиям в отношении наиболее эффективных методов повышения качества.

Педагогическая деятельность – это целенаправленная, профессиональная деятельность педагога, направленная на обучение, воспитание и развитие обучающихся. Она включает в себя широкий спектр функций, таких как:

Планирование и организация образовательного процесса: педагог разрабатывает учебные планы и программы, подбирает методы и формы обучения, использует различные образовательные технологии.

Реализация образовательного процесса: педагог проводит уроки, лекции, семинары, практические занятия, осуществляет контроль и оценку знаний, умений и навыков обучающихся.

Воспитательная работа: педагог формирует у обучающихся нравственные ценности, развивает их творческие способности, готовит к жизни в обществе.

Самообразование: педагог постоянно совершенствует свои знания и профессиональные навыки, изучает новые педагогические технологии. Эффективная педагогическая деятельность является одним из ключевых факторов, влияющих на качество образования. От профессионализма педагога, его мастерства, умения взаимодействовать с обучающимися зависит то, насколько успешно будут осваиваться образовательные программы, как будут развиваться личности обучающихся.

На эффективность педагогической деятельности влияют различные факторы. Важны личностные качества педагога, включающие профессиональную компетентность, коммуникабельность, ответственность, креативность, эмпатию. Обязательна и методическая подготовка педагога: знание современных педагогических теорий и технологий, умение использовать их в своей работе.

Для создания комфортного рабочего пространства необходимы психолого-педагогические условия образовательного процесса (создание благоприятной атмосферы в классе, учет индивидуальных особенностей обучающихся, формирование позитивной мотивации к учению), материально-техническое обеспечение образовательного процесса (наличие современных учебных пособий, оборудования, информационных технологий), социально-

экономические условия (уровень жизни педагогов, их материальное обеспечение, социальный статус).

Повышение качества педагогической деятельности – это комплексная задача, которая требует системного подхода. Исследования отечественных ученых Н.В. Бордовской, [Кошкина Е.А.](#) неоднократно подтверждают значимость личности преподавателя в процессе обучения. Преподаватель не просто транслирует знания, но и выступает в роли наставника, формирующего у студентов необходимые навыки и компетенции [1; 2]. Эффективность его работы напрямую влияет на мотивацию студентов, глубину усвоения материала и вовлеченность в образовательный процесс.

Современное общество предъявляет к преподавателям вузов ряд требований, выходящих за рамки предметной компетентности. Согласно Т.В. Кудряшовой, преподаватель должен обладать навыками использования инновационных методик обучения, быть коммуникабельным, способным к критическому мышлению и саморазвитию [3]. Не менее важны личностные качества – такие как эмпатия, умение работать в команде, способность увлечь студентов своим предметом.

Для определения понятия «качественное образование» важно учитывать перспективы разных участников процесса. Исследования А.В. Хуторского показывают, что студенты ценят не только получение знаний, но и развитие у них навыков самостоятельной работы, критического мышления и soft skills [4]. Преподаватели же, по мнению В.А. Сластенина, видят качество образования в достижении студентами не только предметных результатов, но и формирования у них системного мышления и способности к самореализации [5].

Для повышения эффективности образовательного процесса необходима модернизация методик преподавания с применением современных технологий. Однако, как отмечают И.А. Зимняя и И.О. Герасимова, эффективность образовательных технологий напрямую зависит от умения преподавателя их интегрировать в процесс обучения [6].

Таким образом, качество высшего образования – это комплексное понятие, зависящее от личности преподавателя, применяемых методик, уровня владения образовательными технологиями и создания условий для формирования у студентов не только предметных знаний, но и гибких навыков, необходимых для успешной профессиональной деятельности и самореализации. Достижение этого возможно при тесном взаимодействии преподавателей, студентов и администрации вуза, направленном на постоянное совершенствование образовательного процесса.

Список литературы

1. Бордовская, Н.В., Кошкина История развития терминологии отечественной дидактики (XVIII – начало XX ВВ.). Монография. – СПб.: РУСАЙНС. – 2018. – 252 С.

2. Данилов, Д.Л. Инновационный потенциал преподавателей российской высшей школы / Д.Л. Данилов; под ред. Г.Б. Кораблевой. – М., 2015. – 72 с.

3. Психология и педагогика : учебник для вузов / В. А. Сластенин [и др.]. – Москва : Издательство Юрайт, 2023. – 541 с.

4. Хуторской, А.В. Современная дидактика : учебник для вузов / А. В. Хуторской. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2024. – 406 с. Зимняя, И.А. Педагогическая психология [Текст] : учебник для вузов : учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по педагогическим и психологическим направлениям и специальностям / И. А. Зимняя. – 3-е изд., пересмотр. – Москва: Изд-во Московского психолого-социального ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2010. – 447 с.

5. Компетентностный подход в обучении: формирование и оценивание компетенций : материалы Межвузовской учебно-методической конференции, 13 февраля 2013 г / [под ред. А. Г. Парадникова и др.]. – Омск: ОМА МВД России, 2013. – 251 с.

6. Компетентностный подход в университетах и колледжах: от теории к реализации. – Москва: Издательство Юрайт, 2022. – 6 с.

DUAL TA'LIM TIZIMIDAN FOYDALANIB OLIY TA'LIMDA MALAKALI MUQOBIL ENERGETIK KADRLARNI TAYYORLASH MEKANIZMLARINI TASHKIL ETISH

Kodirov Ismoil Norkobilovich,
f.m.f.n.,professor,
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti,
[**kodirov@gmail.ru**](mailto:kodirov@gmail.ru)

Annotatsiya. Maqola oliy ta'lim muassasalari bilan ishlab chiqarish korxonalari hamkorligida zamonaviy innovatsion dual ta'limini qo'llanilishi natijasida malakali muqobil energetik kadrlarni tayyorlash borasidagi mexanizmlarini tashkil etish to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ikki yoqlama, dual ta'lim moduli,asosiy elementlar, meyoriy hujjatlar,moslashuvchanlik.

Аннотация. В статье представлена информация об организации механизмов подготовки квалифицированных кадров в сфере альтернативной энергетики в результате использования современного инновационного дуального образования во взаимодействии с высшими учебными заведениями и производственными предприятиями.

Ключевые слова: двусторонний, модуль дуального образования, базовые элементы, нормативные документы, гибкость.

Annotation. The article provides information on the organization of mechanisms for training qualified personnel in the field of alternative energy as a result of the use of modern innovative dual education in interaction with higher educational institutions and manufacturing enterprises.

Keywords: bilateral, dual education module, basic elements, regulatory documents, flexibility.

Hozirgi paytda oliy ta'lim muassasalarining ta'lim tizimidagi ta'lim muassasalarining asosiy muammosi tayyorlanayotgan yosh muqobil energetik mutaxassis bitiruvchilarning o'z mutaxassisliklari bo'yicha bandligining past foizlarni tashkil etayotganligi dolzarb masalalardandir. Bu muammoning yechimi esa oliy ta'lim muassasalarining ta'lim tizimiga dual ta'lim tizimini joriy etishdan iborat.

“Dual” degan nom haqida to'xtaladigan bo'lsak, dualizm (lot. dualis — ikki yoqlama) — bir-biri bilan birlashtirib bo'lmaydigan holatlar, tamoyillar, fikrlash tarzi, dunyoqarash, intilish va gnoseologik tamoyillar yonma-yon mavjudligini targ'ib qiluvchi ta'limot. Dualizm plyuralizm ko'rinishlaridan biri. Dualizm terminini nemis faylasufi X.Volf (1679— 1754) kiritgan. Dualizm quyidagi juft tushunchalarni ifodalaydi: g'oyalar dunyosi va voqeyiy dunyo. Dualizm falsafiy, diniy, antropologik, etik shakllarda namoyon bo'lishi mumkin [1]. L.V. Sidakova dual ta'lim tizimi “ta'lim muassasasining o'qish faoliyatini ishlab chiqarish korxonalari faoliyati bilan kombinatsiyasini nazarda tutuvchi ta'lim tizim” ekanligini e'tirof etadi [2]. Mutaxassislar tayyorlashning dual ta'lim tizimini “oliy kasbiy ta'limning ish beruvchi ishlab chiqarish korxonalari o'rtasidagi aniq muvofiqlashtirilgan, muayyan kasb-hunar bo'yicha talab qilinadigan malaka darajasiga ega bo'ladigan mutaxassislar tayyorlashga qaratilgan ta'lim tizimi” deb qarash mumkin [3,4]. Shuningdek, mahalliy va xorijiy adabiyotlarni chuqurroq tahlil qilib ko'rilganda dual ta'lim tizimini nazariy mashg'ulotlar ta'lim muassasalarida, amaliyot- esa ishlab chiqarish korxonalarida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan ta'lim modeli sifatida tassavvur qilish mumkin [5].

Dual ta'lim – ta'lim muassasasida nazariy tayyorgarlik (o'quv vaqtining 30%-40 foizi) va ishlab chiqarish korxonasida amaliy mashg'ulotlar (o'quv vaqtining 60-70 foizi)ni birlashtirgan kadrlar tayyorlash shaklidir.

Dual ta'lim tizimining asosiy tamoyili - kadrlar tayyorlash sifati uchun ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarning teng javobgarligidadir.

Dual ta'lim tizimi unda ishtirok etuvchi barcha tomonlar – ishlab chiqarish korxona va tashkilotlari, talabalar, davlat manfaatlariga javob beradi:

- ishlab chiqarish korxonasi uchun - bu o'zi uchun kadrlar tayyorlash, ishchilarni qidirish va tanlash, ularni qayta tayyorlash va moslashtirish uchun xarajatlarni kamaytirish imkoniyatidir;

- talabalar uchun - bu bitiruvchilarning haqiqiy ishlab chiqarish korxonalarining sharoitlariga moslashishi va o'qishni tugatgandan so'ng o'z mutaxassisligi bo'yicha ishlab chiqarish korxonalariga muvaffaqiyatli ishga joylashish ehtimolining yuqori bo'lganligidadir;

- davlat uchun - butun iqtisodiyot uchun malakali kadrlar tayyorlash masalasini samarali hal etishda dual ta'limdan foydalanish naf keltiradi.

Oliy ta'lim tizimida dual ta'lim muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ta'lim jarayonida ishtirok etuvchilar o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan dual ta'lim modelini ishlab chiqish taklif etiladi.

Ushbu modelning asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

- huquqiy komponentlar;
- konseptual komponentlar;
- oliy ta'lim tashkilotlari uchun dual ta'limni joriy etish dasturi;
- kadrlar komponenti.

Har biri taklif qilingan elementlar o'zaro boshqasini e'tirof etadi. Bunda konseptual komponent texnologik, uslubiy, shaxsiy-natijaviy darajalari, mexanizmlari va talabaning o'qitish uchun motivatsiyaning bir qancha shartlari faoliyati bilan ifodalanadi.

“Dual ta'lim modeli” ni joriy etishning **maqsadlari** quyidagilardan iborat:

- Mintaqalarning investitsiya jozibadorligini oshirish uchun iqtisodiyotning malakali kadrlarga bo'lgan real ehtiyojlarini hisobga olgan holda ishchi kadrlarni tayyorlash modelini takomillashtirish;
- Biznes va tegishli kasblar uchun professional standartlarni ishlab chiqish;
- Professional standartlar talablariga muvofiq ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va modernizatsiya qilish;
- Ta'lim dasturlarini tashkil etish va mazmuniga qo'yiladigan majburiy talablarni o'zgartirish;
- Ishchilar malakasini mustaqil baholash mexanizmini ishlab chiqish;
- Ishchilarni tayyorlashni moliyalashtirish uchun korxonalarni jalb qilish uchun soliqqa tortishni optimallashtirish.

Dual ta'limni tashkil etishning **vazifalari** quyidagilardan iborat:

- korxona (tashkilot) dagi ishlab chiqarish sharoitlari bilan ta'lim muassasalari o'quv jarayonlarini o'zaro bog'lash;
- o'quvchilarni mehnat faoliyati ishtirokchisiga aylantirish orqali ta'limning ishlab chiqarish bilan bog'liq amaliy qismini korxona (tashkilot) larda hamda nazariy va o'quv – amaliy qismini ta'lim muassasalarida tashkil etish;

- hududlarning investitsion jozibadorligini oshirish hamda iqtisodiyotning real ehtiyojlarini hisobga olgan holda o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlashni takomillashtirish;
- korxona (tashkilot) lar hamda ta'lim muassasalarinig o'zaro hamkorlik shartlari va modellarini ishlab chiqish;
- ta'lim dasturlarini mehnat faoliyati bilan uyg'unlashgan holda amalga oshirgan holda kompetensiyalarni shakllantirish;
- ta'lim dasturlarini ish beruvchilarning talablari va ulardagi texnologik yangilanishlar asosida takomillashtirib borish;
- kadrlarni tayyorlash va ta'lim dasturlarini amalga oshirishni moliyalashtirish;
- korxona (tashkilot) lar hamda ta'lim muassasalari o'rtasidagi o'zaro tarmoq hamkorligining shakl va uslublarini takomillashtirish;
- bitiruvchilarni baholashda korxona (tashkilot) larning ishtirokini yanada kengaytirish.

Dual ta'limda universitet va korxona talaba uchun maxsus o'quv dasturini ishlab chiqadi, bu mutaxassislik bo'yicha ish dasturi bilan organik ravishda birlashtiriladi.

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti "Muqobil energiya manbalari" kafedrasida bilan Qashqadaryo viloyati Qarshi shahrida joylashgan **"SUN-HIGHTECH" MCHJ** Qashqadaryo filiali o'rtasida dual ta'lim tizimini joriy qilishni yo'lga qo'yish rejasi ustida ish olib borilmoqda.

Shuni ta'kidlab o'tish lozimki, **"SUN-HIGHTECH" MCHJ** Mamlakatimizda quyosh fotoelektr stansiyalarini o'rnatish va ekspluatatsiyasi sohasida eng yetakchi tashkilotlardan biri hisoblanadi.

Dual ta'lim tizimi - bu ish beruvchi korxonalar va Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti ta'lim muassasasining o'zaro hamkorligiga asoslangan tarmoq shakli, ya'ni Qashqadaryo viloyati Qarshi shahrida joylashgan **"SUN-HIGHTECH" MCHJ** Qashqadaryo filialining muvofiqlashtirilgan o'zaro hamkorligiga asoslangan tarmoq shakli ekanligi nazarda tutiladi.

Dual ta'lim nazariy va amaliy mashg'ulotlarning kombinatsiyasini o'z ichiga oladi, bunda talaba oliy ta'lim muassasi hisoblangan Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti "Muqobil energiya manbalari" kafedrasida kasbiy faoliyat asoslarini (nazariy qism) o'zlashtirishi kerak va mashg'ulotning amaliy qismini esa bevosita ish joyi hisoblanadigan Qarshi shahrida joylashgan **"SUN-HIGHTECH" MCHJ** Qashqadaryo filialida amalga oshiradi.

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti "Muqobil energiya manbalari" kafedrasida professor-o'qituvchilari tayyorlanayotgan muqobil energetik kadrlar uchun muayyan ish joylari hisoblangan Qarshi shahrida joylashgan **"SUN-HIGHTECH" MCHJ** Qashqadaryo filialida amalga oshiriladigan dual ta'limni amalga oshirish uchun korxona bilan hamkorlikda ishlab chiqiladigan o'quv dasturlari uchta asosiy

komponentni o'z ichiga oladi:1) o'quv, ishlab chiqarish (pedagogik) amaliyot;2) amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari;3) auditoriyadan tashqari ishlar (ekskursiyalar, davra suhbatlari, mahorat darslari).

Hozirgi vaqtda Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti 60711000 -Muqobil energiya manbalari (Quyosh va shamol energetikasi) mutaxassisligi bo'yicha talabalar uchun dual ta'lim elementlarini joriy etish maqsadida ishlar olib borilmoqda.

Maqsad: Bitiruvchilarning zamonaviy iqtisodiyotda talab etilayotgan malaka sifatiga ega raqobatbardoshligini oshirish uchun hamda bitiruvchilar soni bo'yicha ish beruvchilarning ehtiyojlariga javob beradigan malakali kadrlar tayyorlash tizimini yaratish.

Vazifalar quyidagilardan iborat:

- 1) ish beruvchilar tomonidan kutilayotgan malaka darajasi yuqori bo'lgan bitiruvchilarni tayyorlash;
- 2) mintaqaning investitsion jozibadorligini oshirish;
- 3) oliy ta'lim muassasalari ta'limi tizimiga investitsiyalarni jalb etish.

Ishtirokchilar: Qarshi shahrida joylashgan “SUN-HIGHTECH” MCHJ Qashqadaryo filiali, institut talabalari, professor- o'qituvchilar.

Hujjatlar: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi “Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida” gi 163-son qarori bilan professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida Nizom[6].

Qashqadaryo viloti Qarshi shahrida joylashgan “SUN-HIGHTECH” MCHJ Qashqadaryo filiali bilan Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti “Muqobil energiya manbalari” kafedrasida dual ta'lim tizimini joriy qilishni yo'lga qo'yish rejasi bo'yicha tayyorgarlikni amalga oshirish ikki bosqichdan iborat bo'ladi:

Birinchi bosqich - Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti “Muqobil energiya manbalari” kafedrasida dual ta'limga tayyorgarlikning dual ta'lim tizimi bo'yicha quyidagi me'yoriy, o'quv va uslubiy hujjatlar ishlab chiqiladi:

– Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti va Qarshi shahrida joylashgan “SUN-HIGHTECH” MCHJ Qashqadaryo filiali bilan talabalarga dual ta'lim berish to'g'risidagi shartnomalar;

– ta'lim muassasasida dual ta'limning ayrim turlarini o'tkazish qo'shimcha ravishda belgilandi;

– 60711000 -Muqobil energiya manbalari (Quyosh va shamol energetikasi) mutaxassisligi bo'yicha dual ta'lim dasturlari ishlab chiqiladi, dasturlarni “SUN-HIGHTECH” MCHJ Qashqadaryo filiali bilan muvofiqlashtirilgan holda tayyorlanadi;

- mutaxassislik bo'yicha **“SUN-HIGHTECH” MCHJ** Qashqadaryo filiali bilan kelishilgan holda o'quv rejasi ishlab chiqiladi;
- dual ta'lim rejalari va jadvallari tayanch ta'lim muassasasi bilan kelishiladi;
- dual ta'limni joriy etish doirasida ta'lim jarayonini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar rejasi tuziladi;
- “Ishlab chiqarish korxonalarida dual ta'limni tashkil etish va o'tkazish to'g'risida” gi Nizom tayyorlanadi va tasdiqlanadi;
- dual ta'lim bo'yicha shartnomalari ishlab chiqiladi va talabalar bilan shartnomalar tuzishga tayyorgarlik ko'riladi.

Ikkinchi bosqich – dual ta'lim dasturlarini amalga oshirish bosqichida tasdiqlangan jadvallar asosida 3- 4 kurs talabalarini dual o'qitish amalga oshirilib, amaliy mashg'ulotlarga to'g'ridan-to'g'ri va ish beruvchi korxona yoki tashkilotlarda turli xilda amaliyot o'tash yo'li bilan amalga oshiriladi.

Dual ta'lim elementlari doirasidagi amaliyot professional modullar bo'yicha tashkil etiladi. Amaliyot turlari tugatilgandan so'ng, differensial testlar o'tkaziladi. Amaliyot natijalarini himoya qilish (malakaviy) imtihonning ajralmas qismiga aylanadi. Ijtimoiy sheriklar o'rganilayotgan modullar bo'yicha o'tkaziladigan imtihonlarda (malakaviy) ishtirok etishi, mutaxassislik bo'yicha malakalarni berish bilan davlat yakuniy attestatsiyasida ishtirok etish orqali mutaxassislarni tayyorlash sifatini baholashda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Oliy ta'lim muassasalari talabalari ishlab chiqarish korxonalarida amaliyot o'taydilar, bunda quyosh energiyasidan qanday qilib elektr energiyasi hosil bo'lishi, yarimo'tkazgichli quyosh panellarini tuzilishi haqida amaliy tasavvurga ega bo'ladilar [7,8,9]. Shuningdek, ish beruvchilar tomonidan ushbu bosqichda oliy ta'lim muassasalari talabalarining nazariy ta'lim jarayonida oladigan bilim va ko'nikmalari haqida fikrlarini shakllantiriladi.

Maxsus fanlar professor-o'qituvchilari ham ijtimoiy sheriklar korxonalarida amaliyot o'tash imkoniyatiga ega bo'ladilar, shuningdek, mahorat darslarida, seminarlarda, turli xil konkurslarda qatnashib, buning natijasida esa o'zlarining malakaviy darajalarini oshirishlari va yangi zamonaviy asbob-uskunalarining texnologik imkoniyatlarini bilishlari hamda ularni egallashlari mumkin bo'ladi.

Xulosa. Shunday qilib, dual ta'lim tizimiga o'tish jarayoni bo'yicha quyidagi xulosalar chiqarish mumkin :

- ishlab chiqarish korxonalari faoliyatga to'liq tayyor bo'lgan muqobil energetik mutaxassislarni tayyorlash muammosini hal qilishga yordam beradi. Bitiruvchi talabalarning kasbiy harakatchanligi va mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradi;
- oliy ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari faoliyatlari o'rtasidagi munosabatlar mustahkamlanadi. Dual ta'lim tizimi tufayli ishlab chiqarishning o'ziga

xos ehtiyojlarini qondirish uchun haqiqiy o'qitish samaradorligiga erishish mumkin bo'ladi.

- dual ta'limidan foydalanish oliy ta'limda ijtimoiy sohalarni rivojlantirish mexanizmlarini yanada mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mullaboyeva N. Kasbiy pedagogika. Namangan, 2019, 364 bet.
2. Sidakova L.V. Sushnost i osnovniye priznaki dualnoy modeli obucheniya. Obrazovaniye i vospitaniye. 2016; 2: 62 – 64.
3. Rastegayeva D.A., Filimonyuk L.A. osnovi realizatsii sistemi dualnogo obucheniya v professionalnoy podgotovke studentov organizatsiy visshego obrazovaniya. Mir nauki, kulturi, obrazovaniya. 2017; 6 (67): 110 – 112.
4. Xaritonova N.D. Dualnaya sistema obrazovaniya v visshey shkole: effektivnost vnedreniya. Elektronniy nauchno-metodicheskiy jurnal Omskogo GAU. 2017; 3: 5. Tereshenkova YE.V. Dualnaya sistema obrazovaniya kak osnova podgotovki spetsialistov. Nauchno-metodicheskiy elektronniy jurnal «Konsept». 2014; 4: 41-45.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi 163-son qarori.
7. Kodirov I. N. et al. Thermal efficiency of the solar heating system based on flat reflectors installed from the Northern side of the building // Austrian Journal of Technical and Natural Sciences. – 2018. – №. 5-6. – S. 25-26.
8. Kodirov I. N. et al. Investigation of surface layers composition of the silicon epitaxial films used in the printed circuits // Uzbekiston Fizika Zhurnali. – 1996. – T. 3. – S. 31-35.
9. Kodirov Ismoil Norkobilovich. (2023). Physical Basics of Semiconductors. Texas Journal of Engineering and Technology, 26, 1–5.

RIVOJLANTIRUVCHI VARIATIV TA'LIM XUSUSIYATLARI VA IMKONIYATLARI

O.P.Asloнова
QarshiDU dotsenti

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim shakllaridan biri rivojlantiruvchi variativ modellarning o'ziga xos xususiyatlari hamda imkoniyatlari haqida fikr bildirilgan. Shuningdek, rivojlantiruvchi ta'limda shaxs imkoniyatlarini inobatga olinishi, individuallikni rivojlantirish, shaxsning motivli harakatini yo'lga qo'yish imkoniyati aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: shaxs, imkoniyat, ta'lim, model, variativ, rivojlantirish.

Аннотация

В данной статье высказывается мнение об уникальных особенностях и возможностях вариативных моделей, развивающих одну из современных форм обучения. Также в развивающем обучении упоминается, что учитываются возможности личности, развитие индивидуальности, возможность формирования мотивированного поведения личности.

Ключевые слова: человек, возможность, образование, модель, вариант, развитие.

Annotation

This article expresses an opinion about the unique features and capabilities of variable models that develop one of the modern forms of learning. Also in developmental education it is mentioned that the capabilities of the individual, the development of individuality, and the possibility of forming motivated behavior of the individual are taken into account.

Key words: person, opportunity, education, model, option, development.

Ta'lim oluvchini shaxs sifatida o'zi rivojlanishining umumpedagogika malakalarining rivojlanishi texnologiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish. Bu maqsad, o'qitish va shaxsiy rivojlanish ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi uchun hayotiy va kasbiy mohiyatga ega bo'lganda, ushbu faoliyatga mustahkam qiziqish uyg'onganda, o'qitish va rivojlanish shaxsning hayotiy ehtiyojiga aylangandagina erishilgan deb hisoblash mumkin.

Ta'lim jarayoni ishtirokchilari faoliyatining shaxsiy qiziqishlarini ta'minlanish. Ta'limga shaxsiy yo'nalishli rivojlantirishli yondashuv quyidagilarni anglatadi:

ta'lim jarayonini amalga oshirish va loyihalashtirishda shaxsni maqsad, ustuvor sub'ekt, natija va samaradorlikning bosh mezon sifatida ko'zda tutish;

ta'lim jarayonining hamma ishtirokchilarini to'laqonli rivojlantirish;

ta'lim jarayonini individuallashtirish va differensiyalash: davlat ta'lim standartlari talablariga rioya etishda tahsil oluvchi shaxsini rivojlantirishning alohida traektoriyasini ko'zda tutish;

o'quvchilarning ruhiy va shaxsiy xususiyatlari, qobiliyatlarini hisobga olish;

ta'lim jarayoni qatnashchilarining shaxsiy-motivli faoliyatini ta'minlash.

Bu o'qituvchi tomonidan tashkil etilgan muammoli ta'lim mazmuni bilan o'zaro faol munosabatlari usuli bo'lib, uning davomida o'quvchilar ilmiy bilimning obyektiv ziddiyatlari va ularni hal etish usullari bilan tanishadilar, tanqidiy fikrlash, mustaqil bilimlar olish va ijodiy o'zlashtirishni o'rganadilar. Bilimlarning puxtaligi va ularni faoliyatda ijodiy qo'llash fikrlashning alohida usulini ta'minlaydi.

O'qitishning eng asosiy sharti o'quvchilarni amaliy faoliyatga, ya'ni o'yinga, mehnatga jalb qilish hisoblanib, bu jarayonda biror nimani ("o'rganishni istayman", "buni qilishni istayman") egallashga ehtiyoj paydo bo'ladi. Bunda o'quvchi o'z

o'qishining sub'ekti bo'lib boradi. Tahsil oluvchilarning o'rganish manfaatlari ularning shaxsiy motivatsiyalarini shakllantiradi, fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirib, dialektik fikrlari shakllanishi va rivojlanishiga yordam beradi, o'rganilayotgan hodisa va qonuniyatlardagi yangicha aloqalarni aniqlashlarini ta'minlaydi [1].

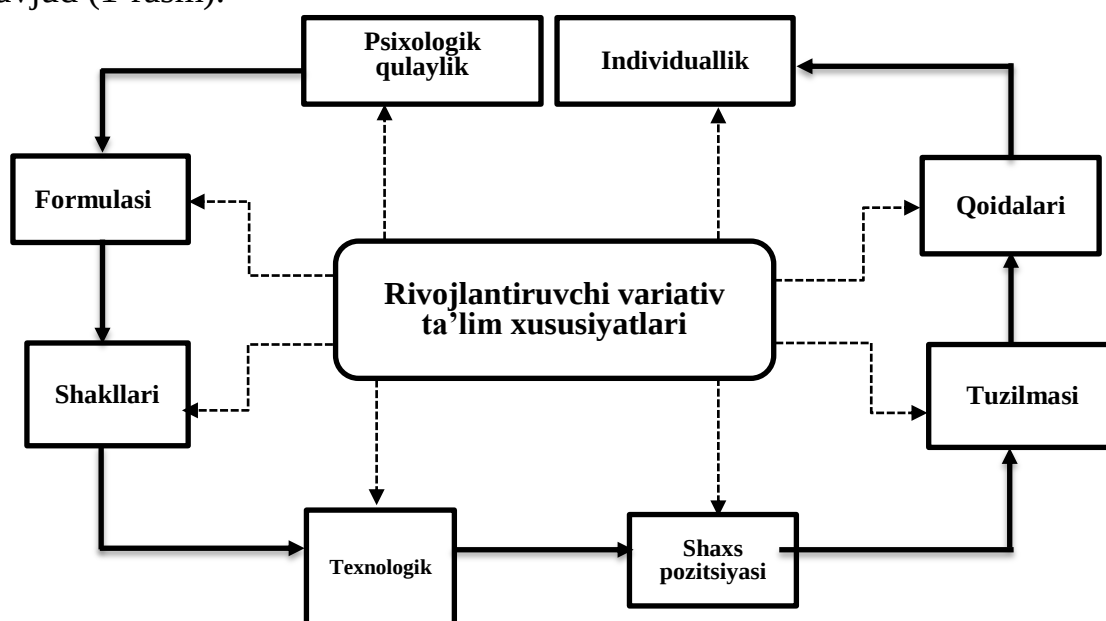
Rivojlantiruvchi variativ modellar o'qituvchi va o'quvchining sub'ektlilik munosabatlarida hamkorlik, tenglik, oshkoralikni amalga oshirish, loyihani ishlab chiqish va erishilgan natijalarni baholashda guruh va jamoaviy faoliyatni ko'zda tutadi. Rivojlantiruvchi ta'limni variativ modellashtirish asosida ta'lim jarayoni bir qator shartlarga amal qiladi:

o'qituvchi fikrining o'zgarishi: bolalar bilan yangicha (asosiy) o'zaro ta'sirlashish qobiliyati va tayyorgarligi;

shaxsiy tenglik va hurmatga, to'liq muloqot va o'zaro tushunchaga asoslangan munosabatlarga o'tish.

Shuni ta'kidlab o'tish joizki, variativ ta'lim usullarini qo'llash an'anaviy ta'lim jarayonining bir xilligini o'zgartiradi, o'quvchi o'zlashtirgan bilimlarni qayta tiklaydi va bunda faol mustaqil ishlashga to'siq paydo bo'lmaydi.

Yuqorida qayd etilgan vazifalarni amalga oshirishda boshlang'ich ta'limda rivojlantiruvchi ta'limning variativ modellashtirishning alohida o'rnini va xususiyati mavjud (1-rasm).

1-rasm. Rivojlantiruvchi ta'limni variativ modellashtirishning xususiyati.

Rivojlantiruvchi ta'limning variativ modellaridan ta'lim jarayonida foydalanish o'quvchilarning psixologik qulayligini ta'minlab, u quyidagilarda ifodasini topadi:

ta'lim jarayonida barcha stress omillarni bartaraf etish;

o'quvchilarning darsda ishtiroki uchun sharoit yaratish;

o'qishning aniq sabablarini ko'rib chiqish va o'quvchilarning taraqqiyoti haqida his-tuyg'ularni shakllantirish;

Rivojlantiruvchi ta'limning variativ modellari har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Bunda rivojlantiruvchi ta'lim mohiyatini ochib beruvchi asosiy tushunchalar:

- o'quvchining individualligi noyobdir;

- u doimiy o'zgarib turadigan ijtimoiy o'ziga xoslikka ega;

- o'quvchi bilimi, fazilatlari va imkoniyatlarini ochib berish jarayoni;

- o'zini va atrof-muhitni bilishda ongli, ijodiy faoliyat;

- o'z-o'zini anglashning mavjudligi;

- o'quvchilarning bilim o'zlashtirishini, yashash tarzini, turli faoliyatini pedagogik qo'llab-quvvatlash zarur hisoblanadi.

Rivojlantiruvchi ta'lim variativ modellarining asosiy qoidalari va birlamchi tuzilishi:

- o'z-o'zini faollashtiruvchi shaxsning pozitsiyasi;

- individual pozitsiya;

- subyektiv pozitsiya;

- tanlov pozitsiyasi;

- ijodiy muvaffaqiyat pozitsiyasi.

Rivojlantiruvchi ta'limning variativ modellarining texnologik qismiga quyidagilar kiradi:

- ijodiy faoliyatga taklif qilish;

- o'quvchi shaxsiyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash;

- o'quvchilarning o'zlari qaror qabul qilishlari, o'rganishlari uchun sharoit yaratish.

Yuqorida keltirilgan tushuntirishlar rivojlantiruvchi ta'limning variativ modellashtirish xususiyatlarini aniqlash imkoniyatini beradi. Rivojlantiruvchi ta'lim o'quvchiga fan asoslarini o'rgatadi. Rivojlantiruvchi ta'lim berish jarayoni axborot berish, nashr etish yoki tinglash emas, balki:

- shaxs sifatlarini ochib berish orqali o'quvchini rivojlantirish va tarbiyalash;

- odob-axloqqa o'rgatish;

- o'quvchi qalbini anglash;

- o'quvchining bilish qobiliyatini shakllantirish va tan olish;

- bilim va fanni chuqurlashtirish va kengaytirish uchun sharoit yaratishga erishish imkonini beradi.

Rivojlantiruvchi ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra o'quvchi o'zlashtirgan bilim, ko'nikmalar bilan birga, uning shaxs sifatleri, individual imkoniyatlari, ijodiy fikrlashi, kreativlik ko'nikmasi, tezkor tafakkurini ham, bir vaqtda rivojlantirish vazifasini ham amalga oshirib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. М., 1996. - 544 с.

2. Djurayev R. Ta'limda interfaol texnologiyalar. Toshkent, 2010. - 87 b.
3. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. СПб., 2007.
4. Дрозд К. В. Проектирование образовательной среды школы как педагогическая инновация: научно-методическое сопровождение: учеб.- метод. Пособие. ВлГУ., 2017. - 456 с.

VARIATIV MODELLASHTIRISHNING O'ZIGA XUSUSIYATLARI

**Oripova Nodima Halilovna,
Qarshi davlat universiteti**

Maktabgacha ta'lim kafedrası mudiri, p.f.d.(DSc), prof.

Annotatsiya: ushbu maqolada modellashtirish, pedagogik modellashtirish hamda variativ modellashtirishning o'ziga xos xususiyatlari bayon qilingan. Shuningdek, maqolada model tushunchasiga ta'rif berilib, u mavjud tizim haqida ma'lumot olish uchun mo'ljallangan namuna, deb e'tirof etiladi. Variativ modellashtirish esa, o'zgaruvchan ta'lim muhitiga adekvat moslashtirilgan va tanlov hamda differensiallik asosida o'qitiladigan ta'lim shaklining zamonaviy modelidir.

Kalit so'zlar: shaxs, modellashtirish, pedagogik modellashtirish, variativ modellashtirish, ratsionalistik model, gumanistik (fenomenologik) model, noinstitutsonal model, didaktik jarayon.

Аннотация: Аннотация: в данной статье описаны особенности моделирования, педагогического моделирования и вариантного моделирования. Также в статье определяется понятие модели и признается, что она представляет собой образец, предназначенный для получения информации о существующей системе. Вариационное моделирование – это современная модель формы обучения, адекватно адаптированная к меняющейся образовательной среде и обучаемая на основе выбора и дифференциации.

Ключевые слова: личность, моделирование, педагогическое моделирование, вариативное моделирование, рационалистическая модель, гуманистическая (феноменологическая) модель, неинституциональная модель, дидактический процесс.

Abstract: this article describes the specific features of modeling, pedagogical modeling, and variant modeling. Also, the article defines the concept of a model and recognizes that it is a sample designed to obtain information about an existing system. Variational modeling is a modern model of the form of education that is adequately adapted to the changing educational environment and taught on the basis of choice and differentiation.

Key words: person, modeling, pedagogical modeling, variable modeling, rationalist model, humanistic (phenomenological) model, non-institutional model, didactic process.

Hozirgi vaqtda jahon ta'lim jarayonida to'rtta asosiy ta'lim modeli mavjudligi ilmiy manbalarda qayd etilgan. Ular:

an'anaviy;
ratsionalistik;
gumanistik (fenomenologik);
noinstitutsional.

An'anaviy model–tarixiy tajribalar va hozirgi madaniyatning umuminsoniy va milliy xususiyatlarini yosh avlodga yetkazish shakli sifatida tizimli akademik ta'lim namunasi. Bunda talaba tayyor bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni qabul qiluvchi obyekt sifatida ishtirok etadi. Shuningdek, mazkur jarayonda birinchi o'rinda uning fikrlashiga emas, balki xotira mexanizmlariga e'tibor qaratiladi. Ayniqsa, ushbu jarayonda ta'limning maqsadi standartlashgan fikrlashga ega shaxsni shakllantirishdan iborat bo'lib qoladi.

Ratsionalistik modelning asosini ta'lim oluvchilar uchun bilimlarni o'zlashtirishning samarali usullarini joriy etish tashkil etadi. Ushbu model mafkurasi xulq-atvor konsepsiyasini muhim deb hisoblaydi. Modelda ijodkorlik, kreativlik, mustaqillik, individuallik kabi sifatlarga e'tibor berilmaydi, balki yosh avlodning jamiyat talablari va kelajak faoliyatga amaliy moslashuvchanligini tarbiyalash nazarda tutiladi.

Gumanistik (fenomenologik) modelda shaxs va uning individualligini yuksaltirish, qadrlash va ta'limning asosiy subyekti sifatida baholash oldingi qatarga qo'yiladi. Uning maqsadi ta'lim oluvchilarning ichki imkoniyatlarini namoyon etishga ko'maklashish, qiziqishlari va ehtiyojlarini ro'yobga chiqarishga yordamlashish. Ushbu modelda shaxsga yo'naltirilgan, aksiologik, proyektiv, pedagogik qo'llab-quvvatlash kabi tushunchalar asosiy kategoriya sifatida qo'llaniladi.

Noinstitutsional modelning e'tibori ijtimoiy institutlar doirasi, xususan, ta'lim muassasalaridan tashqarida tashkil etishga qaratilgan. Bu parallel maktablar, Internet tizimi, masofaviy ta'lim, ochiq maktablar, ochiq universitetlar va hokazolarni o'z ichiga oladi. Jahon pedagogikasida "parallel maktab"larga radio, televideniye, kino, matbuot kiritiladi va ular tizimli ravishda maxsus o'quv dasturlarini tayyorlaydi hamda namoyish etadi. Biroq shuni e'tiborga olish zarurki, ushbu model ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish imkonini bersa-da, ammo ular jonli muloqotning o'rnini bosa olmaydi.

Demak, model – mavjud tizim haqida ma'lumot olish uchun mo'ljallangan namuna hisoblanadi. Model asosida haqiqiy jarayon, uning ichki tuzilishi haqida aniq ma'lumot olinadi.

Modellashtirishning funksiyasi – pedagogik jarayon va ta'lim mazmunini tuzilmaviy tartibga solish, ketma-ketligini ta'minlash hamda davlat ta'lim standartlarining qo'llanish sohalari samaradorligini oshirishdan iborat.

Modellashtirishning mohiyati ta'lim jarayonini o'zaro bog'liqligi, tizimliliigi va uzviyligini ta'minlash, mantiqiy bog'langan qism va elementlar asosida tugal loyihani amalga oshirish. Bunda, asosan, ta'lim jarayoni, shakli, vositalari, metodlari, omillar, tamoyil kabilar ketma-ketligi va mazmuni tartibga solinadi hamda bir butun ta'lim jarayonining namunasi vujudga keltiriladi. Har bir jarayon modellashtirilayotganda uning maqsadini ro'yobga chiqarish uchun bosqichlar ketma-ketlikda amalga oshiriladi. Ushbu jarayonda sodir etilayotgan har bir harakat umumiy jarayonning samaradorligini ta'minlaydi.

Umuman olganda, variativ modellashtirish – o'zgaruvchan ta'lim muhitiga adekvat moslashtirilgan va tanlov hamda differensiallik asosida o'qitiladigan ta'lim shaklining zamonaviy modeli. Variativ modellashtirishning vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

variativ modellashtirish pedagogik jarayonni takomillashtirish, zamonaviylashtirish va samaradorligini oshirishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojni qondirishga xizmat qilishi;

talabalarga o'qitiladigan variativ fanlar zamonaviy, yuqori didaktik hamda tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi, shuningdek, talabalarda pedagogik faoliyatga nisbatan moslashuvchanlikni hosil qilishi;

variativ ta'lim – shaxsiy va kasbiy yo'nalganlik xususiyatiga ega bo'lishi, xususan, uni kasbiy faoliyatda muayyan texnologik yondashuvni qo'llay olishga tayyorlashi;

variativ ta'lim kelajakda ta'lim jarayoni mohiyatini bashoratlash va uning mazmunini oydinlashtirish imkoniyatini yaratishi.

Bizningcha, variativ modellashtirish asosiy ikki jarayondan tashkil topishi kerak:

tashkiliy jarayon – variativ ta'limning moddiy va o'quv-meyoriy ta'minoti va amalga oshirish mexanizmlarini ishlab chiqish;

variativ ta'lim mexanizmlari o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash jarayoni;

Shu o'rinda yana bir muhim masalaga e'tiborni qaratishimiz lozim, ya'ni variativ ta'lim jarayonida talaba va pedagog hamkorligini yuqori darajada tashkil etish darkor. Vaholanki, pedagog o'zgaruvchan ta'lim muhitidagi ta'lim mazmunining maqsadlarini amalga oshirishda asosiy vositachi. Shuning uchun uning maqsadi va talabaning maqsadi yagona maqsadga birlashishi lozim. Shuningdek, bu jarayonda OTM pedagoglari oldiga quyidagi vazifalar qo'yiladi:

o'zi o'qitadigan variativ fanning o'quv-meyoriy hujjatlarini talab darajada tayyorlay bilishi hamda uni o'qitish metodikasini mukammal darajada o'zlashtirgan bo'lishi;

pedagog variativ ta'lim samaradorligini oshirish uchun ta'lim shakllari va vositalari, didaktik manba va metod, texnologiyalarni to'g'ri tanlay bilishi va talabalarda fanni o'zlashtirishga oid kuchli motiv hosil qilishi;

variativ ta'lim jarayonida har bir talabaning individualligi va qadriyatlarining namoyon etishiga ko'maklashish va talabalar faolligini yuksaltirib borish;

o'qitishda kreativ va innovatsion metodlardan samarali foydalana bilishi;
o'zi o'qitadigan fanlardan bilimini monitoring qilib borishi va boshqalar.

Variativ ta'lim talabaning o'z-o'zini to'liq anglashga hissa qo'shishi hamda ularning qobiliyatlari, ijodiy fikrlashini namoyon etishiga yordam berishi kerak. Negaki, bu ta'lim talaba tanlovi natijasida o'qitiladi, agar uning o'qitilishi talab darajada bo'lmasa, talabaning ta'limga nisbatan ishonchi so'nishi mumkin.

Ta'lim jarayonini variativ modellashtirishdan quyidagi vazifalarni hal qilishda foydalaniladi:

pedagogik ta'lim mazmuni va tuzilmasini yangilab borish;

ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish;

talabalarining kognitiv faoliyatini jadallashtirish;

pedagogik jarayonning variativ tuzilmasini yaratish.

Umuman olganda, hozirgi zamonaviy va tezkor ta'lim jarayonida variativ modellashtirishdan foydalanish ta'lim jarayonida xilma-xillik, rang-baranglikni yuzaga keltiradi. Zero, bugungi davr yoshlarining xohish-istaklarida yangiliklar va o'zgaruvchanlikka talab yuqori. Ularning ana shu ehtiyojlari variativ ta'lim jarayonida qondirib boriladi, desak adashmaymiz. Shu bilan birga, bunday yoshlar kayfiyatida har qanday ta'lim muhitiga tez va oson moslashish, o'z ustida ishlay olish ko'nikmasi yuqori darajada shakllanadi. Bu esa o'z navbatida, talabalarda tanlagan kasbiga nisbatan psixologik-pedagogik tayyorgarlikning yuqori bo'lishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Бородулина С.Ю. Формирование у будущих учителей основ мастерства убеждения: дис. ... канд. пед. наук. М.: 1999. 183 с.

2.Жабборов А.М. Ўзбек мактаби ўқитувчисининг психологик ва этник хусусиятлари. Психол. фанл. докт. дисс. –Т.: 1999 й. – 317 б.

3.Орипова Н.Х. Вариатив моделлаштириш асосида бўлажак ўқитувчилар касбий педагогик этиқодини шакллантириш назарияси. Монография. Қарши: Фан ва таълим, 2022. – 132 б.

4.Халиков А.А. Олий таълим муассасаларида бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик маҳоратини ривожлантириш: пед. фан. докт.... дисс. –Т.: 2016. – 236 б.

TALABA YOSHLARDA KASBIY FAOLIYATGA NISBATAN MAS'ULIYAT HISSINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

*Muhammadiyeva Manzura Maratovna,
Qarshi davlat universiteti*

Maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti, p.f.f.d.

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda kasbiy faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirishning o'rni va ahamiyati, o'quv-biluv jarayoni va o'quv-bilish faolligini rivojlantirish sohasida bilim olishning darajalari, aqliy bilish faolligi - motivatsiya, qadriyat va ehtiyoj sohalariga maqsadli ta'sir qilishning ahamiyati, talabalarda o'quv-biluv faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirishda ilg'or tajribali o'qituvchilar faoliyatining tas'ri borasidagi fikrlar ilmiy jihatdan bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Talaba, o'quv-biluv, mas'uliyat, majburiyat, burch, vazifa, qadriyat, faoliyat, ehtiyoj, shakllantirish, rivojlantirish.

Annotatsiya: В данной статье рассмотрены роль и значение формирования ответственности у студентов за свою профессиональную деятельность, уровень обучения в сфере учебного процесса и развития учебной деятельности, мыслительно-познавательной деятельности - целенаправленное воздействие на сферы мотивации. Научно изложены ценностно-нужная значимость, мнения о влиянии деятельности передового педагога на формирование ответственности учащихся за учебную деятельность.

Ключевые слова: Студент, обучение, ответственность, эффективность, долг, миссия, ценность, деятельность, управление, развитие.

Annotation: This article examines the role and significance of developing students' responsibility for their professional activities, the level of training in the field of the educational process and the development of educational activities, mental and cognitive activity - a targeted impact on the areas of motivation. The value-necessary significance and opinions on the influence of the activities of an advanced teacher on the formation of students' responsibility for educational activities are scientifically presented.

Keywords: Student, learning, responsibility, efficiency, duty, mission, value, activity, management, development.

Bizga yaxshi ma'lumki, bugungi kunda butun dunyo ta'lim tizimida bo'lajak pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini oshirish, o'z kasbiga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirish va bitiruvchilarning raqobatbardoshligini ta'minlashga bo'lgan e'tibor yanada kuchaymoqda. Shu bilan birga, bo'lajak pedagoglarda kasbga mas'uliyatlilikni rivojlantirish muammosini aniqlash hamda shaxs ma'suliyatini shakllantirishni takomillashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Bu borada, jumladan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim strategiyasi talablari va

kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalarda faoliyatlar integratsiyasi jarayonida mas'uliyatlilikni shakllantirishning samarali shakllari va usullarini joriy etish, oliy ta'lim sohasida talabalar innovatsion faoliyati ko'lami darajasini kengaytirish, ularning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, ushbu faoliyatni samarali tashkil etish jarayonida birinchi navbatda talabalarni o'quv-biluv faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirmog'imiz lozim. Bizga yaxshi ma'lumki, o'quv-biluv jarayoni ta'limning mohiyati, mazmuni, yo'nalishi, ijtimoiy omillariga ko'ra aniqlanadigan, istiqbolga yo'naltirilgan didaktik hodisa bo'lib, u "o'qish, o'rganish, rivojlanish" tizimida amal qiladi. Pedagogik atamalar lug'atida bilishga qo'yidagicha ta'rif beriladi:

- 1) ta'lim jarayonida o'quvchi va talabalarga taqdim etilgan o'quv materialining o'zlashtirilganlik darajasi;
- 2) borliq va uning obektiv qonuniyatlarini o'rganish, o'zlashtirish, egallash jarayonidir. [5; 506]

Demak, o'quv-biluv faoliyati jarayonida talabalarni ma'lumotli qilish, tarbiyalash va rivojlantirish birgalikda amalga oshiriladi va talaba taqdim etilgan bilimlarni o'shashtiradi, tevarak atrofdagi voqelikni anglab etadi.

Talabalarda o'quv-biluv faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirishda, o'quv-bilish faolligini rivojlantirish sohasida bilim olishning darajalari inobatga olish lozim:

- muayyan fan sohasiga oid nazariy material bilan tanishish va uni qabul qilish - birlamchi daraja;
- olingan ma'lumotni anglab yetish - mahsuldorlikka yetish darajasi;
- olingan bilimlar ustida amallar bajarish va ularni turli amaliy sharoitlarda qo'llash imkoniyatlari - gnostik mahoratni egallash darajasi;
- bilimlardan ijodiy foydalanishga tayyorlik - transformatsiyalashuv, ya'ni evrilish darajasi [1; 17].

Ushbu o'quv-bilish faolligini rivojlantirish sohasida bilim olishning darajalaridan kelib chiqqan holda talaba-yoshlarda o'quv-biluv faoliyatiga nisbatan qiziqishni, mas'uliyatlilikni shakllantirishda o'quv jarayonini tashkil etishda barcha shart-sharoitlar, imkoniyatlar va omillarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa bu borada aqliy bilish faolligi - motivatsiya, qadriyat va ehtiyoj sohalariga maqsadli ta'sir qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan:

- bilish faoliyati o'qituvchi tomonidan maqsadli, reglamentga tushiriladigan natija bo'lib, bunda o'quv predmetining axborot tashkil etuvchisi asosiy vosita bo'lib, u ta'lim oluvchilarning ichki qiziqishlarini shakllantirishga yordam beradi.
- bilish faoliyati ta'lim oluvchilar tomonidan shakllangan ichki qiziqishlar asosida mustaqil va o'zini o'zi tarbiyalash jarayonida olingan bilimlardan faol foydalanishga intilishda namoyon bo'ladi [6; 47].

Har ikkala holatda ham ta'lim oluvchilarning aqliy bilish faolligi - motivatsiya, qadriyat va ehtiyoj sohalariga maqsadli ta'sir qilish natijasida paydo bo'ladi. o'quv-bilish faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirish jihatlarini o'zlashtirish natijasida uning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tayanch omillar:

o'qituvchining kompetentligi, kasbiy mahorati, qo'yilgan ta'lim maqsadlari va tadbiriq etiladigan ta'lim shakllariga mosligi;

talabalarning tabiiy iqtidori, ularning qiziquvchanligi, harakatchanligi, intiluvchanligi, diqqat, motivatsiya, qiziqishlarga ta'sir qilish darajasi ekanligidir. [2; 16].

Talabalarda o'quv-biluv faoliyatiga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirishda ilg'or tajribali o'qituvchilar tomonidan tashkil etiladigan darslarning ahamiyati ham nihoyatda muhimdir. Zero, ilg'or tajribali o'qituvchilar dars berish bilan birga talabalarda o'qish-o'rganish usullarini ham o'rgatishadi, ya'ni ular talabalarda o'quv-biluv faoliyatini shakllantirishga e'tibor qaratishadi. Talabalarni o'quv-biluv faoliyatini shakllantirish lizchil tizim asosida amalga oshirilgandagina, ularning o'zlashtirish darajasi rivojlanishi mumkin.

Bizga ma'lumki, o'qituvchi talabalarga ta'lim berish jarayonida uch xil vazifani amalga oshiradi, bular birinchidan talabalarga bilim berish, ikkinchidan ularni tarbiyalash va uchinchidan rivojlantirishga e'tiborni qaratish. Ilg'or tajribali hamda ijodkor bo'lgan ustoz har bir o'quv mashg'ulotini san'at darajasiga olib chiqish bilan birgalikda ushbu uch xil vazifani ham to'g'ri amalga oshirilishiga erishadi.

Talabalarda o'quv-biluv faoliyatga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirish quyidagi ijobiy natijalarni beradi:

- majburiyatni his qilgan holda, namunali xulq-atvorga ega bo'lish, o'quv-biluv jarayonida tashabbuskorlik ko'rsatishga harakat qilish va intilish;
- o'z faoliyatiga nisbatan tanqidiy yondashish, xolisona baholay olish;
- maqsadlarga intilish, ishtiyoq, o'ziga nisbatan ishonch va o'z faoliyatidan qoniqish uyg'unligi;
- burch va javobgarlikni his etish;
- o'quv predmetlarini o'zlashtirish vositasida kasb mayllarini hosil qilish.

Bundan shunday xulosa qilish mumkinki, talabalarda kasbiy faoliyatga nisbatan mas'uliyatlilikni shakllantirishda o'quv-biluv faoliyati qiziqishni tarkib toptirish muhim ahamiyat kasb etadigan pedagogik masalalardan biri hisoblanib, u nafaqat ilm olishga motivatsiya uyg'otadi balki talaba-yoshlarni ijtimoiy hayotga moslashuvsanlikni yengillashtirib, ilmiy salohiyatini o'sishiga va kasbiy mahoratni oshirishga imkoniyat yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Лопухина, А.С. Моделирование системы управления качеством физкультурного образования школьников на основе интеграции образовательных технологий: монография. - Вологда: ВГПУ, 2011. - 73 с. (1)

2. Малахов, А.А. Индивидуальный подход при развитии творческой познавательной активности учащихся сельской школы (На примере предметов естественного цикла): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. - Челябинск, 2003. – 19с. (3)

3. Muhammadiyeva M.M. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida faoliyatlat integratsiyasi jarayonida mas‘uliyatlilikni shakllantirish metodikasi” Ped.fan.fal.dok. ... diss. Q.: 2021.-141 b.

4. Oripova N.X. Variativ modellashtirish asosida bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy pedagogik e‘tiqodini shakllantrish nazariyasi. Monografiya. – Qarshi: “Nasaf”, 2022. – B. 131.

5. Raxmanova M.Q. “O‘quvchilarning bilish faoliyatini kengayishida ta‘lim jarayonlarining o‘rni.” maqola., academic research in educational sciences volume 2 issue 4 | 2021 5.723.

6. Xudoyberdiyev B. R. “O‘quvchilarning jismoniy-aqliy rivojlanish uyg‘unligida o‘quv-bilish faolligini takomillashtirish texnologiyasi” Ped.fan.fal.dok. ... diss. Q.: 2023.-141 b.

MUTAXASSIS KADRLAR TAYYORLASHDA KOMPETENSIYALARNING TA‘RIFI VA ULARNING TURLARI

Ishmuradova G.I.

Qarshi davlat universitetining dotsenti, p.f.n.

Annotatsiya. Mazkur maqolada mutaxassis kadrlar tayyorlashda kompetensiyalarning turlari, ularning kelib chiqish ta‘rixi va Soft skill va Hard skill ko‘nikmalarning asosiy xususiyatlari haqida so‘z boradi.

Tayanch so‘z va iboralar: kompetensiyalar, texnologiya, ijodkorlik , Soft skill va Hard skill ko‘nikmalar.

Аннотация. В данной статье говорится о видах компетенций в подготовке кадров специалистов, истории их возникновения и основных характеристиках мягких навыков и жестких навыков.

Ключевые слова : компетенции, технологии, креативность, мягкие навыки и жесткие навыки.

Annotation. This article talks about the types of competencies in the training of specialist personnel, the history of their origin and the main characteristics of soft skills and hard skills.

Key words: competencies, technology, creativity, soft skills and hard skills.

Hozirgi kunga qadar ko‘pchilik kishilar kelajak muvaffaqiyatlarini o‘zining kasbiy bilim, ko‘nikma va mahoratiga bog‘laydi va bu tabiiy nuqtai nazardan to‘g‘ri hisoblanadi. O‘z ishini ustasigina yuksak muvaffaqiyatlarga erishishi mumkin. Lekin kasbiy jihatdan va umuman muvaffaqiyatli bo‘lishning yana bir tomoni borki – bu yosh muhandislarning amaliy (soft/yumshoq) ko‘nikmalarga ega bo‘lishidir.

Bizga ma‘lumki, kompetentsiyalar - bu shaxsning shaxsiy va ishbilarmonlik fazilatlarini, ishni samarali bajarish va yuqori natijalarga erishish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar yig‘indisidir.

Hozirgi vaqtda Soft skills (yumshoq) va hard skills (qattiq) kompetensiyalar deb ataladigan yumshoq ko‘nikmalar va qattiq ko‘nikmalarni baholash odatiy holdir.

Soft skill va Hard skill nima ma‘noni bildiradi ?

Soft skills — inglizchadan to‘g‘ridan to‘g‘ri tarjimasida “yumshoq ko‘nikmalar” degan ma‘noni bildiradi. Amaliyotda esa, yumshoq ko‘nikmalar insoniy ko‘nikmalar yoki shaxslararo ko‘nikmalar sifatida ham ishlatiladi.

Soft skill uchun misollar: Bu oddiy kundalik hayotimizda odamlar bilan muloqot qilish uchun foydalanadigan xatti-harakatlarimizning jamisidir.

Soft skills (yumshoq ko‘nikmalar) - bu insonning xarakteriga bog‘liq bo‘lgan va hayotiy tajriba orqali erishiladigan shaxsiy fazilatlaridir. Bunday universal kompetentsiyalarni miqdoriy jihatdan o‘lchash qiyin. Ular amalda ma‘lum bir ishning o‘ziga xos xususiyatlariga bog‘liq emas, lekin ular karerani shakllantirishga yordam beradi. Bularga intellektual, ijtimoiy va irodaviy kompetensiyalar kiradi: tanqidiy fikrlash; qat‘iylilik; tahliliy ko‘nikmalar; yetakchilik; aloqa maxorati; ijodkorlik; jamoada ishlash qobiliyati; ko‘p vazifalarni bajarish; aniqlik va h.k.

Masalan, kotib lavozimiga da‘vogar uchun muloqot va ko‘p vazifalilik kabi Soft skills (yumshoq) kompetensiyalar, dizayner uchun - ijodkorlik va tanqidiy fikrlash, loyiha menejeri uchun - jamoada ishlash qobiliyati, qat‘iyatlilik va tahliliy qobiliyatlar birinchi o‘ringa chiqadi.

Hard skills — ingliz tilidan “qattiq ko‘nikmalar” deb tarjima qilinadi.

Qattiq ko‘nikmalar — inson tomonidan o‘qib rivojlantiriladigan texnik bilimlar yoki tajriba orqali shakllanadigan qobiliyatlar hisoblanadi[1].

Hard -skills	Soft-skills
Texnik konikmalar	Kommunikativ qobiliyatlar
Jihozlar bilan ishlay olishi	Shaxslar bilan ishlay olishi
Jarayonlar bilan boshqarish	Munosabatlarni boshqara olishi
Tahlil va raqamlar	Sezgilar va tajriba
Texnologiya	San‘at
Reglamentlar	Intuisiya
Standartlar	San‘at

Hard skills (qattiq) ko'nikmalar - bu muayyan ishni bajarish uchun zarur bo'lgan kasbiy ko'mpetensiyalardir. Ushbu ko'nikmalar kollejlarda, institutlarda, kurslarda o'rgatiladi va ularni imtihon o'tkazish orqali o'lchash mumkin. Eng oddiy qiyin ko'nikmalarga yozish va o'qish qobiliyati kiradi; bu shuningdek, chet tilini, mahsulot, ish dasturi, standartlar va qoidalarni bilish, mashina haydash va hokazolarni o'z ichiga oladi.

Masalan, frontend dasturchi uchun qattiq ko'nikmalar quyidagicha ko'rinadi: HTML va CSS-ni bilish, JavaScript-ni bilish, ramkalar va kutubxonalarni tushunish, SQL so'rovlarini yozish va h.k.

Malaka	Namoyish eta olishi
Ishlab chiqarish uskunalarini boshqarish qobiliyati	Masalan, tikuv mashinasida yubka tikish yoki stanokda buyum qism yaratish
O'z kasbiy mutaxassisligi bo'yicha chet tilini bilish	Kundalik muloqot uchun chet tilini bilish hali mustahkam mahorat emas. Ammo agar mutaxassis o'z sohasi bo'yicha ingliz tilida gapirsa yoki geolog o'z sohasida maxsus atamalarni bilsa, bu boshqa masala
Ixtisoslashtirilgan dasturlar bilan ishlash qobiliyati - maket, taqdimotlar yaratish	Maqola muallifi yoki yozuvchi qo'shimcha ravishda mahsulotni oldindan chop etishi va uning reklamasini tayyorlashi mumkin
O'n barmoq usulida teginish orqali yozish	Odatda, hamma "bir barmoq" bilan yozishi mumkin. Qattiq mahorat - bu texnologiya va maxsus tayyorgarlik natijasi
Matematik masalalarni yechish	Olim yoki tadqiqotchi uchun bu kasbning bir qismidir
Tahlil qilish uchun qon olish qobiliyati	Hamshiraning mustahkam mahoratiga misol, lekin, masalan, shifokordan bu mahorat talab etilmaydi [4].

Shaxs kompetensiyalarini qanday metodlar orqali aniqlash mumkin?

Shaxslarning shaxsiy va kasbiy fazilatlari to'g'risida eng ob'ektiv fikrni beradigan xodimlarning malakasini baholash usullariga batafsil to'xtalib o'tamiz:

1. Test - xodimlar va arizachilarni baholashning eng oddiy usuli. Amalda psixologik va professional testlardan foydalaniladi. Birinchisi, shaxsiy fazilatlarni aniqlashga imkon beradi - yumshoq ko'nikmalar, ikkinchisi - professional, qattiq mahorat. Usulning asosiy afzalligi - masofadan turib test o'tkazish imkoniyati.

2. Intervyu – savol-javob shaklidagi og'zaki suhbat. Strukturasiz bo'lishi mumkin: erkin shaklda o'tkaziladi, savollarga hissiy munosabatni aniqlash imkonini

beradi. Strukturaviy intervyu STAR modelidan foydalanishni o'z ichiga oladi: S (vaziyat) - vaziyat, T (vazifa) - vazifa, A (harakat) - suhbatdoshning harakatlari, R (natija) - natija. O'tgan kasbiy amaliyotda sodir bo'lgan voqeani esga olish taklif etiladi va arizachining harakatlariga 10 balli shkala bo'yicha baho beriladi.

3. Savol berish - savollar to'plami bilan standart shakl to'ldiriladi, undan so'ng so'rov o'tkazilayotgan shaxsda o'ziga xos xususiyatlarning yo'qligi yoki mavjudligi tahlil qilinadi. Metodologiya afzalligi shundaki, u vaqt va byudjet nuqtai nazaridan tejamkor, kamchiliklari - past ma'lumot mazmuni va sub'ektivlik.

4. Sertifikatlash - xodimning malakasining egallab turgan lavozimiga yoki u murojaat etayotgan joyiga muvofiqlik darajasini aniqlash. Sertifikatlash tartibi kompaniya rahbariyati tomonidan tasdiqlangan hujjatlarda tavsiflanishi kerak. Qoida tariqasida, u imtihon va suhbat shaklida amalga oshiriladi. Sertifikatlash natijalariga ko'ra, xodimni lavozimga ko'tarish, ish haqini oshirish yoki kamaytirish yoki ishdan bo'shatish to'g'risida qaror qabul qilinishi mumkin.

5. Ekspertlar tomonidan baholash - o'z tajribasiga tayangan holda, xodimlarning xususiyatlarini tahlil qiladigan va xulosa chiqaradigan mutaxassislarni jalb qilishni nazarda tutadi. Ichki baholash bevosita rahbar va xodimni yaxshi biladigan hamkasblarni jalb qilgan holda va tashqi kadrlar bo'yicha mutaxassislar ishtirokida tashqi baholash mumkin.

6. Baholash markazi - nostandart sharoitlarda xodimlarning xatti-harakatlarini baholash uchun bahsli ish vaziyatlarini simulyatsiya qilish bilan biznes o'yinini o'tkazish. Baholar ekspert komissiyasi tomonidan beriladi. Bundan tashqari, baholash markazi suhbatlar va testlarni o'z ichiga olishi mumkin. Integratsiyalashgan yondashuv bundan mustasno hisoblanadi.

7. "180, 360, 540 daraja" usullari - real vaziyatlarda xatti-harakatlarni baholash:

"180 daraja" bahosi – xodim va menejerning so'rovi.

"360 daraja" baholash - xodim va uning biznes muhiti: menejer, qo'l ostidagilar, hamkasblar haqida so'rov.

"540 daraja" baholash – "360 daraja" + mijozlar va yetkazib beruvchilarning so'rovi.

Bakavrlar tayyorlashda ko'nikmalarni rivojlantirish uchun maxsus kurslar, ichki treninglar tashkil qilish va joylarda o'rganish amaliyoti orqali bu ko'nikmalarni rivojlantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Shunday qilib, mutaxassis kadrlar tayyorlashda bu ko'nikmalarning har birinig o'z o'rnini bo'lib, har ikkala kompetensiyalarni rivojlantirish yetuk kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati va internet manbalari.

1. Soft skill va Hard skill nima degani Soft skills — inglizcha | DRENIX IT ACADEMY <https://uz.telegram-store.com/catalog/channels/drenixacademy/863>

Что такое Hard и Soft skills? в чем разница? что важнее?
<https://proforientator.ru/publications/articles/chto-takoe-hard-i-soft-skills-v-chem-raznitsa-chto-vazhnee.html>.

2. Hard skills va soft skills. <https://sarlavha.com/articles/hard-skills-va-soft-skills/>

Soft и Hard skills. Что это такое? <https://1-arb.ru/articles/upravlenie-personalom/kak-prigoditsya-v-rabote-hr-test-belbina-ts/>

TARBIYACHISI FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Kenjayeva Dildora Terkashevna
Qarshi DU. Maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti

Annotatsiya: *ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatini tashkil etishga doir zamonaviyyondashuvlar va shu yo'lda uchraydigan tendensiyalar hamda ularni bartaraf qilishga doir chora tadbirlar hususida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim, tendensiya, ziddiyat, muammo, innovatsion yondashuv, mustaqil fikrlash, shakl, metod, vosita...*

Аннотация: *в данной статье говорится о современных подходах к организации деятельности дошкольной образовательной организации и встречающихся на этом пути тенденциях, а также мерах по их устранению.*

Ключевые слова: *дошкольное образование, тенденция, конфликт, проблема, инновационный подход, самостоятельное мышление, форма, метод, инструмент...*

Globalashuv va jamiyatni isloh etish sharoitida yangicha fikrlovchi shaxslarni tarbiyalash ta'lim tizimida ham jiddiy o'zgarishlar kiritishni talab etadi. Bunday o'zgarishlar esa ta'lim jarayonida bir qator tendensiyalarni yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Ma'lumki, pedagogikada boshqa ilm sohalaridan olingan ko'plab atamalardan foydalaniladi, bu narsa pedagogikaning boshqa fanlar bilan chuqur aloqada ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Bunday atamalar texnika va iqtisodiyotdan eng ko'p miqdorda kirib keladi, chunki ayni shu sohalar ijtimoiy fikrning rivojlanishiga eng ko'p ta'sir ko'rsatadi. Chunonchi bugun o'qitishning tejamkorligi va oqilonaligi, tarbiyachi, texnika va texnologiya, ta'lim iqtisodiyoti, o'qitishni kompyuterlashtirish va shunga o'xshashlar haqida tez-tez gapirilmoqda.

Ta'lim tizimi ko'p qirrali murakkab o'zaro bog'lanishlarga ega bo'lgan ko'p komponentli murakkab tizim bo'lgani tufayli ta'limda innovatsiyalarni tasniflash juda murakkab ishdır. Bu tizim komponentlaridan biriga kiritiladigan yangilik darhol boshqa komponentlarda namoyon bo'lish hususiyatiga ega. Bunda esa innovatsiyalarni darhol barcha komponentlarga kiritish zarur degan fikr kelib

chiqmaydi, chunki bu ishni hech qachon amalga oshirib bo'lmaydi. To'g'ri, ta'limning ayrim aspektlarini (jabhalarini) qamrab oluvchi turli komponentlarga kiritiladigan yangiliklarning tiplari, turlari, sinflari haqida gapirish zarur, ya'ni ta'limda yangiliklarning tasnifini o'tkazish masalasi ko'ndalang bo'ladi.

Tadqiqotchilar ta'limdagi yangi tartib-qoidalarining tasnifi ko'p darajada faqat o'quv dasturlari, rejalarining tuzilishi va mazmunigagina emas, balki ishning tashkil etilishi va shakllari, usullariga ham hosdir deb tasniflaydi. Yangiliklarga ta'limning barcha komponentlari, tomonlari, aspektlarini kiritish qiyin va mumkin ham emas. Shu munosabat bilan ta'limdagi innovatsiyalarni bir qiymatli tiplashtirish murakkab ishdir. Haqiqatan ham ta'lim mazmunidagi yangi tartib qoidalar o'qitishning tashkil etilishi va o'qitishning metodikasiga ham ta'sir ko'rsatadi, ya'ni o'qitishda yangi texnik vositalar va yangi axborot texnologiyalarining kiritilishi pedagoglar mehnatining tashkil etilishi va metodikasi oldiga yangi talablar qo'yilishiga olib keladi. Shu bilan innovatsiyalarning tiplari orasida chegara o'tkazish qiyin eqanligi ta'kidlanadi. Bu ishda istalgan tasnif sxematizm elementiga ega bo'ladi, chunki hech bo'lmaganda bu kabi juda xilma-xil yangi tartib-qoidlarni innovatsiyalarning chekli sondagi turlari va tiplari doirasiga «sig'dirish» qiyin.

Biroq har qanday ziddiyatli muhit ya'ni tendensiya tegishli mezonlarga asoslanishni talab etadi. R.Marklund «tiplashtirishning yagona mezon, bu –ta'limda yangi tartib-qoidalar jarayoni amalga oshiriladigan daraja»- deb hisoblaydi.

Bunday mezonlar bir nechta bo'lib, ular majmuiga quyidagilar kirishi mumkin, ya'ni:

- birinchi** – innovatsiya amalga oshiriladigan soha;
- ikkinchi** – yangi tartib-qoidani amalga oshirish usuli;
- uchinchi** – innovatsiyalarning kengligi va chuqurligi;
- to'rtinchi** – innovatsion jarayonning ro'y berish bazasi.

Innovatsiyaga doir olimlarning va mutaxasislarning bir necha fikrlarini keltiramiz. K.Rojers yangilikni bunday ta'riflaydi: «Yangilik – bu aniq bir shaxs uchun yangi bo'lgan g'oya bo'lib, u ob'ektiv yangi bo'ladimi yoki yo'qmi buning ahamiyati yo'q. Biz uni g'oya yaratilgan yoki birinchi bor foydalanilganidan beri o'tgan vaqt ichida ta'riflaymiz». S.Mayls esa «Yangilik – maxsus yangilik, maxsus o'zgarish bo'lib, biz sistematik maqsadlarni amalga oshirishda undan samaradorlik kutamiz» - deb ta'riflaydi.

Tarbiyachining innovatsion faoliyati turli xildagi qarashlarning to'qnashuvi va o'zaro boyitilishi dinamikasida amalga oshirishini ko'zda tutadi.

Tarbiyachining innovatsion faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bog'liq. Unga tarbiyachining tayinli muloqoti aks fikrlarga nisbatan beg'araz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga

tayyorligi kiradi. Buning natijasida tarbiyachi o'z bilim va ilmiy faoliyatini ta'minlaydigan keng qamrovli mavzu (motiv)ga ega bo'ladi.

Tarbiyachi faoliyatida o'z-o'zini faollashtirish, o'z ijodkorligi, o'z-o'zini bilishi va yaratuvchiligi mavzu (motiv)lar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa tarbiyachi shaxsining kreativligini shakllantirish imkoniyatini beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda mashg'ulotlarni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etishning asosiy yo'nalishlarini anglab olmoq lozim. Ular quyidagi yo'nalishlardir:

- ta'lim mazmunini, tizimini isloh qilish;
- ta'lim-tarbiya boshqaruvini isloh qilish;
- ta'limning bozor iqtisodiyotiga asoslangan mexanizmini yaratish;
- ota-ona, tarbiyachi-tarbiyalanuvchining ta'lim jarayoniga bo'lgan yangicha qarashlarini shakllantirish;
- bu tub islohotlarning bosh harakatlantiruvchi kuchi-yangi pedagogik texnologiyani amaliyotga tatbiq etishdan iborat.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, pedagogik ta'lim jarayonini davr talablari va mavjud ijtimoiy-ta'limiy ehtiyoj asosida tashkil etish va shu yo'lda uchraydigan tendensiyalarni bartaraf etish uchun asosiy yo'nalishlarni belgilab olish zaruriyati yuzaga kelmoqda. Eng avvalo, tarbiyachilarni kasbga muhabbat ruhida tarbiyalashni ijodiy yondashuv asosida hal qilishga, fikr yuritishga, ijodiy faoliyat yuritishga undashda samarali bo'lgan ta'lim metodlarini tanlash, pedagogik ta'lim jarayonini maqsadga muvofiq loyihalashtirish talab etiladi. Ta'lim jarayonini loyihalashda milliy ta'lim bilan birga xorijiy ta'lim tajribalaridan ham izchil foydalanish kutilgan natijalarni qo'lga kiritishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: OPI, 2003.
2. Sulstonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
3. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T.: Fan, 2005. – 205 b.
4. www.edu.uz
5. www.ziynet.uz

SHAXSNING STRESS HOLATIDA EMOTSIONAL CHIDAMLILIKNING NAMOYON BO'LISHI VA AHAMIYATI

Boymatova Munavvar Ravshan qizi
Qarshi davlat Universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada shaxs emotsional chidamliligini baholash haqida fikr-mulohazalar keltirilgan bo'lib, shaxsda emotsional intellektning o'ziga xos xususiyatlari va uni tahlil qilishning turli yo'llari va usullari bayon etilgan. Hissiy intellekt har qaysi shaxsga kerak bo'lgan qobiliyatlardan biri ekanligini va bu ko'nikmalarni ham individual, ham butun jamoa darajasida o'rganish va mustahkamlash mumkinligini ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: stress, emotsional holat, asr kasalligi, emotsional chidamlilik

Абстрактный

В данной статье даны отзывы об оценке эмоциональной устойчивости человека, описаны специфические особенности эмоционального интеллекта человека и различные способы и методы его анализа. Было показано, что эмоциональный интеллект является одним из навыков, необходимых каждому человеку, и что эти навыки можно изучать и укреплять как на индивидуальном, так и на командном уровне.

Ключевые слова: стресс, эмоциональное состояние, болезнь века, эмоциональная выносливость.

Abstract

This article provides feedback on the assessment of a person's emotional resilience, describes the specific characteristics of emotional intelligence in a person and various ways and methods of its analysis. It has been shown that emotional intelligence is one of the skills that every individual needs and that these skills can be learned and strengthened at both the individual and team level.

Key words: stress, emotional state, disease of the century, emotional endurance

Jahon miqyosidagi mutaxassislar stress bugungi kunda "asr kasalligi" bo'lib qolganligini ta'kidlashmoqda. Zero, shaxsning stress holatiga tushishi nafaqat uning yuritayotgan faoliyatiga, uning ruhiy va jismoniy salomatligiga ham jiddiy salbiy ta'sir etadi. JSSTning ma'lumotlariga ko'ra, mavjud kasalliklarning 65% ning sababi stress bilan bog'liqdir. Mazkur tashkilotning qaydlariga ko'ra, Jenevada bo'lib o'tgan JSST assambleyasida stress holati Xalqaro kasalliklar klassifikatoriga 11-raqam ostida kiritilgan. Amerika psixologlar assotsiatsiyasining bergan ma'lumotlariga ko'ra, "stress ...insonlarning salomatligi uchun katta zarar ekanligi va agar insonlar hozirgi stresslarni boshqarishning sog'lom usullarini o'rganmasalar, bu ularning sog'ligiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin"ligi ta'kidlangan. Shunday ekan, shaxsning stress holatiga tushishi nafaqat uning yuritayotgan faoliyatiga, uning ruhiy va jismoniy salomatligiga ham jiddiy salbiy ta'sir etishini o'rganish dolzarb hisoblanadi. Jahon miqyosida stress va stressga barqarorlik psixologiya sohasida ham dolzarb muammolardan biri bo'lib, tadqiqotlarda uni keltirib chiqaruvchi

psixofiziologik omillarni aniqlash, stressga moyil insonlarning motivasion, emosional-irodaviy sohasiga ta'sir etib, ularning ruhiy salomatligini mustahkamlash, insonlar orasida stressning salbiy asoratlari natijasida kuzatilayotgan ish sifatining pasayishi, raqobatbardosh kadr tayyorlash masalasining oqsashi, stressga moyil shaxslarning ijtimoiy-psixologik profilaktikasi, samarali psixokorreksion ta'sir usullarining samaradorligini ta'minlash masalalari bo'yicha keng qamrovli ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Hozirgi kunda bu muammo bo'yicha amalga oshirilgan ishlarning ko'p bo'lishiga qaramay, stressga chidamlilik tushunchasining asl mohiyati, uning ta'minlanishida psixikaning roli, uning turli faoliyatlarda namoyon bo'lishining o'ziga xos tomonlarini o'rganishga doir muammolar hali ham mavjud. Biroq bu savollar biz o'rganayotgan stressga chidamlilik tushunchasiga ma'lum ma'noda sinonim bo'lgan "emotsional chidamlilik" tushunchasida o'z aksini topadi. Bir qator mualliflar emotsional chidamlilikni, emotsional kechinmalar va qayg'urishlarning mazmuniga emas balki ularning tezligi va kuchiga muayyan ma'noda tasir ko'rsatuvchi temperament xususiyatlari bilan bog'laydilar. Boshqa tadqiqotchilar esa emotsional chidamlilikni shaxsning irodaviy xususiyatlari bilan bog'lab, faoliyatni bajarish jarayonida yuzaga keluvchi emotsiyalarni boshqara olish qobiliyati deb hisoblaydilar. M.I.D'yachenko va K.Izardning tadqiqotlari emotsional chidamlilikni ma'lum ma'noda emotsional jarayonning dinamik (tezligi, egiluvchanligi, labilligi) va mazmuniy (emotsiya va hissiyotlarning turi, ularning darajasi) xarakteristikallari bilan determinatlashadi deb hisoblaydilar. Emotsional chidamlilikning muhim omili bu - ekstrimal vaziyatlardagi emotsiya va hissiyotlar, qayg'urishlarning mazmuni va darajasi bilan belgilanadi.

P.B.Zilberman emotsional chidamlilik deganda individ psixik faoliyatning emotsional, irodaviy, intellektual va motivatsion komponentlari bilan bog'liq bo'lgan va qiyin emotsional vaziyatlarda ham ko'zlagan maqsadiga erishishni taminlab beruvchi shaxsning integrativ xususiyatlarini tushunish kerak degan xulosga keladi. SHu yo'sinda ko'pgina mualliflar emotsional chidamlilik - psixikaning xususiyati sifatida insonning qiyin vaziyatlarda emotsional barqarorligini saqlab qolishi va zarur faoliyatni muvaffaqiyatli bajara olish qobiliyatida namoyon bo'ladi, degan fikrga keldilar. M.I.D'yachenko va V.A.Ponamarenko ushbu holatga nisbatan bildirilgan fikrlarni yanada takomillashtirib, psixikaning xususiyatida shaxsiy emotsional komponentning o'rni va rolini aniqlashtirib olish juda muhim ahamiyatga ega deb hisoblaydilar. Aks holda emotsional chidamlilikni shaxsning integral xususiyatlaridan bo'lmish irodaviy va psixik chidamlilik bilan adashtirib yuborish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, qiyin vaziyatlarda zarur bo'lgan harakatlarni amalga oshirish nafaqat emotsional chidamlilikka, balki shaxsning boshqa xususiyatlari va tajribalariga ham uzviy bog'liqdir.

Mualliflarning fikricha stressga chidamlilikning emotsional determinantlari bo'lib quyidagilar xizmat qiladi: vaziyatni emotsional baholash, faoliyatning borishi va uning natijalarini emotsional kuzatish, mazkur vaziyatda boshdan kechiriladigan emotsiya va hissiyotlar, shaxsning emotsional tajribasi (emotsional ustanovkalari, obrazlari, oldingi kechinmalari). Yuqoridagi mualliflarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, emotsional chidamlilik shaxs xususiyati sifatida quyidagi komponentlar birligidan iboratdir:

motivatsion

emotsional

v) irodaviy (faoliyatni ongli boshqara olish va vaziyat taqazo etgan ko'rinishga keltira olishda namoyon bo'ladi)

g) intellektual - vaziyat talablarini aniqlash va baholay olish, uning o'zgarishini oldindan ko'ra olish, faoliyat vositalari haqida qarorlar qabul qilishda namoyon bo'ladi.

Shaxsning eksternal vaziyatlarda emotsional chidamlilikni namoyon qila olishi ruhiyatni yangi faollik darajasiga ko'tarilishidan dalolat beradi. Bunday motivatsion, boshqaruvchi va amalga oshiruvchi funksiyalarning tiklanishi nafaqat kasbiy faoliyatni saqlash, balki uning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bir qator tadqiqotchilar insonlarni stress holatiga nisbatan chidamlilar va chidamsizlarga ajratish bo'yicha universal prinspl o'rnatishga harakat qilganlar. Shunday qilib, G.Sele insonlarni stress holatidagi aktiv va passiv xulq-atvorini ularning individual gormonal farqlanuvlari bilan bog'laydi. V.A.Fayvishevskiyning fikricha, turli insonlarni muayyan bir stressli vaziyatda ijobiy yoki salbiy emotsiyalarni boshdan kechirishlari, ularning ijobiy yoki salbiy motivatsiyalarini qo'zg'alish darajasi bilan bog'liqdir. J.Rotter insonlarni tashqi (eksternal) va ichki (internal) lokus-nazoratli xarakter egalari ekanligiga qarab stress holatida turlicha ta'sirlanishlarini qayd etadi.

A.M.Bokovikov tomonidan o'tkazilgan adabiyotlar tahlili xulosasiga ko'ra stressga chidamlilik darajasi intro-ekstroversiya ko'rsatkichlari bilan bog'liq emas, lekin neyrotizm darajasi bilan aks korelyatsion aloqaga egadir. R.Lazarus yuqori darajali neyrotizmga ega bo'lgan insonlarda o'z shaxsiy resurslarini baholay olishlari juda sust bo'ladi: ular ko'pincha noadekvat baholanadi va tabiiyki ular stressli vaziyatlarni to'g'ri baholay olmaydilar. Va aksincha, emotsional chidamli individlar esa stressli holatlarni ogohlantirish, ehtiyoj va ularni faol yengib o'tishga harakat deb baholaydilar. "Internal" va "eksternal"larning stressga chidamliligi haqidagi mavjud bilimlar, shu qatorda stressli vaziyatni nazorat qila olmaslik holati bir-biriga qarama-qarshidir va u individning stressga chidamliligini ta'minlab beruvchi omil ekanligini tasdiqlashga imkon bermaydi. Stressga chidamlilikni ijtimoiy intro va ekstraversiyaga asoslanib tahlil qilishga harakatlar ko'p bo'lgan.

Ular orasida H.J.Eysenk tomonidan taklif etilgan stressga chidamlilikni neyrotizm, intro va ekstroversiya ko'rsatkichlari bo'yicha tahlil qilish tizimi keng jamoatchilik fikrini tortdi. Mavjud tahlil qilish tizimlarining cheklanganligi bir tomondan stressga chidamlilikni ko'p komponentlilik va ularni bir hil baholay olishning metodologik qiyinchiliklari bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan shaxsiy xususiyatlarning turli-tumanligi ularni haqqoniy baholay olishga to'sqinlik qiladi. Hozirgi kunda stressning intensivligini nerv tizimining faolligi va faoliyatning samaradorligi bilan bog'lovchi universal qonuniyatga amal qilinadi. R.Erkes va J.Dodsonlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, nerv tizimi faolligi darajasining muayyan kritik nuqtagacha o'sishi faoliyat samaradorligini taminlaydi. Nerv tizimi aktivligining davomli stress sharoitidagi yanada ortishi faoliyat natijalari ko'rsatkichini tushirib yuboradi.

D.E.Broadbent tadqiqoti esa stressli ta'sirlar oddiyroq bo'lgan faoliyat samaradorligini oshirishi va bir vaqtning o'zida qiyinroq bo'lgan faoliyatni erta buzilishiga olib kelishini isbotladi. Yuqoridagi stress to'g'risidagi mulohazalardan kelib chiqqan holda stress holatida stressli vaziyatlarda shaxs jismoniy hamda psixologik holatini saqlash, balki shu bilan birga undan talab qilinayotgan professional faoliyat sifatini ham ta'minlash zarur hisoblanadi. Bir so'z bilan aytganda stressga chidamlilik, bu psixikaning alohida olingan jarayonlari chidamliligi qiymati bilan o'lchanadi. Albatta, professional muhim bo'lgan psixik xususiyatlarning chidamlilik darajasi shaxsning stressga chidamliligini ta'minlab beradi, ammo uni aniqlay olmaydi.

Shundan kelib chiqqan holda, insonning stressga chidamliligining namoyon bo'lishi va boshqarilishi xususiyatlari uning:

- motivatsiyasi va maqsadga qaratilgan xulq atvori;
- funksional resurslar va ularning faollashish darajasi; v) shaxsiy xususiyatlar va kognitiv imkoniyatari;
- g) emotsional-irodaviy reaktivligi;
- professional tayyorgarligi va ishchanlik qobiliyati bilan izohlanadi.

Stressga chidamlilikning xususiyati uni boshqarish va namoyon bo'lish darajasidan qat'iy nazar, organizm va psixikaning stress-omillar ta'siriga nisbatan muqimligi, ularning ekstrmal ta'sirlarga rezistentligi (qarshilik ko'rsatishi) va tolerantligi (chidamliligi), konkret ekstrmal vaziyatlarda insonning hayot va faoliyatidagi funksional moslashuvchanlik (adaptatsiya) va nihoyat stress holatlarida vujudga keluvchi o'ta funksional buzilishlarni kompensatsiya qilish bilan belgilanadi. Demak stress holatining shaxsda og'ir yoki yengil asoratlar qoldirishi har bir shaxsda psixologik va fiziologik tarafdin emotsional chidamlilikning shakllanganligi bilan bogliq ekan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абрамова Г.С., Юдчиц Ю.А. Психология в медицине. М.: Кафедра-М. - 1998.
2. Апчел В.Я., Цыган В.И. Стресс и стрессоустойчивость человека. М., 1999
3. Бодров В. А. Информационный стресс. М., 2000.
4. Бабич О.М. Методы саморегуляции и психологической разгрузки. Воронеж: Издат. полиграф. центр Воронежского гос. ун-та, 2008.

РОЛЬ СИТУАЦИОННЫХ ЗАДАЧ В РАЗВИТИИ КЛИНИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКИХ ВУЗОВ.

Юсупова Дилдора Уктамовна

Самарқанд Давлат Тиббиёт Университети

Физиология кафедраси ўқитувчиси

usupovadildora8@gmail.com, Tel.: +99890271 09 39

Самарқанд Давлат Тиббиёт Университети доценти

т.ф.н А.Г.Карабаев тақризи асосида.

Аннотация

Изменения, происходящие в современном обществе, порождают ситуацию, в которой профессиональное развитие специалиста приобретает особое значение в силу того, что высококвалифицированный специалист должен обладать качествами, позволяющими самостоятельно находить нестандартные, принципиально новые решения профессиональных и инновационных задач. Формирование эффективного клинического мышления является важной и актуальной проблемой как в компетентностной модели обучения студентов медицинских специальностей, так и в рамках формирования профессионального опыта на рабочем месте медицинских специалистов. Решение данной проблемы предполагает применение педагогических и организационно-методических способов формирования клинического мышления.

Ключевые слова: клиническое мышление, компетентностный подход, практические навыки.

Введение.

В данной статье представлено обоснование по формированию клинического мышления у студентов организаций образования системы здравоохранения. Правильно и своевременно сформированное клиническое мышление позволит в будущем избежать медицинских ошибок на практике.

Клиническое мышление - это содержательно специфицированный процесс диалектического мышления, придающий целостность и законченность медицинскому знанию.

Применительно к подготовке квалифицированных медицинских кадров немаловажным является развитие способности собирать клинические сведения, анализировать их, синтезировать полученные сведения в виде нового знания: синдромного и нозологического диагноза, прогноза, построения плана индивидуального лечения. Формирование данной способности требует не только достаточного объема знаний, но и определенного практического опыта.

Проблема качества формирования клинического мышления как основного компетентностно-ориентированного навыка существовала всегда и сохраняется в настоящее время. Во многом она может быть решена на основе инновационных образовательных технологий, ориентированных на использование приемов формирования творческого, системного мышления, призванного не только воспроизводить полученные знания, но и решать нестандартные задачи.

Современный этап развития высшего профессионального образования включает смену результативно-целевой основы образования, а вместе с ней — смену парадигмы «знания-умения-навыки» образования на компетентностную модель подготовки выпускника. Данная модель обучения как основа реализации компетентностного подхода предполагает глубокие системные преобразования, затрагивающие содержание, преподавание, обучение и оценивание результатов обучения, связи высшего образования с другими уровнями образования.

Большое внимание уделялось и уделяется формированию клинического мышления и практических навыков. Именно из умения собрать анамнез, сформировать предварительное представление о симптомах и синдромах заболевания складывается способность сформулировать предварительный диагноз.

В современной медицине ориентация молодого специалиста на высокотехнологичные методы инструментальной диагностики приводит к снижению значимости в их глазах методов рутинного объективного обследования пациента. Так, анализ оценивания практических навыков у студентов 6-го курса за три учебных года выявил тенденцию к снижению качества практических умений студентов: отмечается увеличение количества удовлетворительных оценок и уменьшение хороших и отличных. На старших курсах предпочтительно преподавание высшим преподавательским составом (профессора, доценты), участие студентов в обходах и клинических разборах, присутствие на консилиумах.

Основные педагогические цели: — интенсификация и повышение качества учебного процесса, оптимизация поиска изучаемой информации; — развитие различных видов мышления; — обучение принимать оптимальное

решение в сложных ситуациях; — развитие способности моделировать разнообразные ситуации.

На кафедре факультетской терапии для решения задачи формирования клинического мышления у будущего врача используются методы: — ежедневное тестирование студентов по темам занятия для закрепления «базы знаний»; — разбор современных клинических рекомендаций применительно к конкретному клиническому случаю; — разбор теоретических знаний у постели больного; — написание эпикриза с творческой работой по индивидуальному выбору лечения пациента; — формирование архивов преподавателей для тематических задач.

Также значимым компонентом при изучении физиологии является формирование клинического мышления у будущих врачей. Это возможно при разборе различных ситуационных задач по темам, при разборе проблемных вопросов (т.е., когда преподаватель создает ситуацию и предлагает варианты ее решения с выбором наиболее рационального решения). Одной из важнейших целей, стоящих перед теоретическими дисциплинами, является создание основ развития клинического мышления будущего врача. Эту проблему мы решаем, предлагая студентам 3-4 курса ситуационные задачи по дисциплине.

Ситуационная задача - форма, традиционно используемая при обучении клиническим дисциплинам, однако в большинстве случаев задачи составлены таким образом, что ограничивают творческую деятельность обучаемого. В тексте задач содержатся уже готовые ответы на вопросы, возникающие при объективном обследовании пациента.

Психологически под ситуационной задачей понимают объект мыслительной деятельности, который содержит вопросную ситуацию, включающую в себя условие, функциональные зависимости и требования к принятию решения.

С содержательной стороны, ситуационная задача представляет собой задание, которое включает в себя характеристику ситуации из которой нужно выйти, или предложить ее исправить; охарактеризовать условия, в которых может возникнуть та или иная ситуация и предложить найти выход из нее.

Ценность ситуационных задач заключается в расширении кругозора обучающихся, в осуществлении ими активной познавательной деятельности по применению приобретенных компетенций, пониманию сущности составляемой задачи. Ситуационные задачи являются средством реализации контекстного подхода.

Таким образом, ситуационные задачи являются одним из средств достижения высокой эффективности образовательной деятельности студентов при освоении ими различных компетентностей через учебные предметы разных

циклов и различных видов профессионального образования. Особое значение они приобретают в дистанционном образовании, так как обеспечивают высокий уровень самостоятельности и креативности в познавательной студенческой деятельности. Составление ситуационных задач активизирует поисковую активность студентов и акцентирует значимость теоретических знаний в решении учебных проблем.

Мы предлагаем студентам клинические задачи, составленные в максимально нейтральной описательной форме студент должен последовательно оценить имеющуюся симптоматику, выделить клинические синдромы, сформулировать предварительный диагноз, самостоятельно назначить план дополнительного обследования. Далее он получает результаты параклинических исследований по составленному им плану. К каждой задаче имеется большой (часто избыточный) набор результатов дополнительных методов исследования, если запрашиваемый студентом анализ не был предусмотрен составителем задания, то в течение 3-5 минут преподаватель, проводящий разбор клинической ситуации, предоставляет студенту результаты требуемого метода исследования. Затем студент анализирует полученные результаты, формулирует диагностическую концепцию, назначает лечение (либо определяет меры неотложной помощи). Составленное таким образом задание отвечает двум типам проблемных ситуаций: теоретической (рассогласование на уровне предмета действий, в такой проблемной ситуации необходимо раскрыть новую закономерность, отношения, необходимые для объяснения некоторого явления или доказательства истинности определенного положения) и практической (неизвестное составляет способ действия). Действия студента при работе с виртуальным пациентом аналогичны действиям врача, работающего с реальным больным. Разбор клинической ситуационной задачи проводится с обязательной оценкой каждого из этапов решения. Проблемная ситуационная задача, как правило, решается в форме деловой игры. В процессе разбора клинической ситуации участвует вся группа: один студент выполняет роль врача первого контакта, другой - врача бригады "Скорой помощи" (если предусмотрена неотложная ситуация), привлекаются консультанты (хирург, окулист, невролог и др.). Если в процессе работы допущены существенные ошибки, могущие в реальной клинической практике повлечь за собой тяжелые осложнения или гибель пациента, назначается эксперт. Таким образом, при решении ситуационной задачи преподаватель может оценить уровень интеллекта и степень обучаемости конкретного студента, что позволяет индивидуализировать обучение. Кроме того, такая форма работы позволяет заинтересовать даже тех студентов, которые наивно

полагают, что будущему великому психиатру (неонатологу, остеопату, косметологу и др.) эндокринология никогда не пригодится.

Ситуационные задачи побуждают к активной мыслительной деятельности, стимулируют самостоятельный поиск индивидуального решения, не по шаблону, развивая и тренируя клиническое мышление.

Клинические ситуационные задачи повышают мотивацию обучающихся и интерес к поиску решения моделируемой ситуации. Ситуационные задачи помогают студенту освоить разделы учебного материала по курсу физиологии и позволяют контролировать степень усвоения знаний.

Кроме того, использование ситуационных задач дает возможность студенту учиться сопоставлять имеющиеся факты с теоретическими и практическими знаниями и является действенным фактором формирования интереса к дисциплине.

В целом, использование ситуационных задач является эффективным методом при обучении студентов топографической анатомии и оперативной хирургии в современных образовательных условиях.

Использование элементов проблемного обучения позволяет оптимизировать учебный процесс, улучшить усвоение значительного объема информации за ограниченный период времени, развить навыки клинического мышления и способность принимать ответственные решения, повышает самооценку учащихся.

Литература.

1.Methods of teaching obstetrics and gynecology to medical university students using innovative technologies. Yusupova Dildora Uktamovna.

2.Impact of coronavirus infection(Covid-19) on diabetic periodontopathies. D U Yusupova.

3. Y.D Uktamovna Pedagogical Conditions for the Formation of Students Clinical Thinking.

4. Талабаларнинг клиник тафаккурини ривожлантиришда симуляцион ёки имитацион методдан фойдаланишнинг афзалликлари. Д. У. Юсупова.

5. Кардиотоксические осложнения у пациентов онкогематологического профиля. юсупова д.у.

6. Сердечно-сосудистая патология у пациентов с алкогольной болезнью. Юсупова Д.У.

TA'LIMDA TALABALARNI TADQIQIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDAGI MUHIM PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

**Yo'ldoshev Rustam Elmurodovich
tayanch doktorant(QarDU)**

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarni tadqiqiy faoliyatga tayyorlashdagi muhim pedagogik yondashuvlarga doir tajribalar tahlil qilingan.

Tayanch soʻzlar: kompetent, pedagogik taʼlim, model, komponent, taʼlim, metod, magistr,

Аннотация. В данном исследовании был проанализирован опыт важных педагогических проектов в развитии студентов к научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: компетентный, педагогическое образование, модель, компонент, образование, метод, мастер,

Annotation. This study analyzed the experience of important pedagogical projects in the development of students for research activities.

Keywords: competent, pedagogical education, model, component, education, method, master,

Mazkur maqolada talabalarni tadqiqiy faoliyatga tayyorlashdagi muhim pedagogik yondashuvlarga doir tajribalar haqida tushuntirish berilgan.

Tadqiqotimizda talabalarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan taʼlim bosqichi haqida toʻxtalishdan avval, magistratura talabalarida shakllantiriladigan kompetensiyalarni tahlil qilib oʻtamiz.

Kompetentlik inson imkoniyatlarining integrallashgan yaʼni oliy taʼlim bitiruvchisini vaziyat kategoriyasi boʻlgan sohalarda faoliyatini amalga oshirishga tayyorlashning asosi sifatida qaraladi. Kompetentlik, kompetensiyalar kognitivlik, motivatsion-qadriyatli va hissiy-irodaviy komponentlarni oʻzida aks ettiradi va bu kompetensiyalar faoliyatni amalga oshirishda yuzaga keladigan muammolarda yordam beradi.

Bitiruvchilarni kompetentli yondashuv yordamida tayyorlash natijasi, kompetentlik shaxsning maʼlum bir sohada muvaffaqiyatli ish yuritishi uchun oʻz imkoniyatlarini, yaʼni bilim, koʻnikma, tajriba, shaxsiy fazilatlarini amalda koʻrsatish istagini belgilovchi sifati deb qaralishi maqsadga muvofiqdir[1].

Kompetentlik – shaxs kasbiy tayyorgarligini tavsiflovchi kategoriyadir. Kompetentlikka ega faoliyat subyekti ixtisoslashgan tavsifga egadir. Shuningdek, kompetentli mutaxassis kasbiy vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish, muammoli vaziyatlarda masʼuliyatli qarorlar qabul qilish, ratsionallikka olib keladigan harakatlarni rejalashtirish kabi vazifalarni samarali amalga oshira oladi.

Kompetentlik tushunchasiga pedagogikada pedagogik taʼlimni amalga oshirish istagi, qobiliyati, konfliktlarni bartaraf etish va maqsadlarga erishish yoʻllari sifatida qaraymiz. Kompetentlik – oʻzlashtirilgan nazariy va amaliy bilimlarning harakatga kelishidir. U oʻz tarkibiga nazariy va amaliy bilimlar bilan bir qatorda kognitiv va operatsion-texnologik komponentlarni ham qamrab oladi.

Fan va innovatsiyalar taraqqiyoti davrida oliy ta'lim tizimi talabi bitiruvchilaridan faqat bilim emas, balki innovatsion ijodiy faoliyat hamdir. Innovatsion texnologiyalar davrida bitiruvchilardan talab etadiladigani kompetentlilik modeli doirasidagi faoliyatda moslashuvchan, ijodiy fikrlovchi, faol harakat qiluvchi hamda nostandart va kretiv g'oyalarni ilgari surish jarayonidir. Kasbiy faoliyatning asosini va tajribasini ikkinchi bosqichning tadqiqotchilik darajasida shakllantirilganidadir. Magistrnlarni tayyorlash tizimida shaxsning rivojlanishda muhim ahamiyat kasb etadigan kompetensiyalardan biri bu tadqiqotchilik kompetentligidir.

Magistratura talabalarining tadqiqotchilik kompetentligi – magistratura sohasidagi o'quv fanlariga doir nazariy va amaliy bilimlar, fan sohasini rivojlantirishga doir xulosalari, ilmiy tadqiqot metodikasini mukammal o'zlashtirishi, ijodiy qobiliyatlarni namoyon etishi, ilmiy tadqiqot muammosi yuzasidan munozara olib bora olish kabi ko'nikmalari qamrab olinadi[2].

Tadqiqotchilik kompetentligining takomillashib borish darajalariga e'tibor qaratamiz:

1. Analitik bosqich. Bu bosqich fanlararo bilimlarni o'rganish bilan birga, ilmiy ishning boshidan oxirigacha asos bo'lib xizmat qiladi. Unga 1 semestrni o'qish uchun ajratiladi. Usul va vositalar bilan tanishish, ilmiy ish uchun manbaa to'plash va ushbu manbalarni o'rganish bu bosqichning asosiy yo'nalishidir.

2. Shakllantiruvchi bosqich. Bu bosqichda o'qish davomiyligi ikkinchi va uchinchi semestrlarda amalga oshiriladi. Qobiliyatlar bilan birga oldingi bosqichda olingan bilimlar, nutq rivojlantiriladi hamda boshqa tadqiqotchilar orasida fikr almashinadi.

3. Ijodkorlik bosqichi. Muammolarning yechimini izlash, ilmiy tajriba o'tkazish, izlanuvchanlik qobiliyatini rivojlantirish bu bosqichning asosiy sharti hisoblanadi. Ijodkorlik bosqichi qisman shakllantirish bosqichi bilan birga olib borilishi va analitik bosqichga asoslanishi mumkin. O'qishning ikkinchi yili uning rivojlanishiga to'liq bag'ishlanishi kerak.

Har-bir talaba uchun eng samarali usullardan biri bu o'qish davri uchun belgilangan vazifalarni o'zining kundalik turmushiga, vaqtiga moslashtirishdir. Kompetentlikni rivojlantirishning omillari shaxsning individual xarakteriga moslashtirilgan bo'lib, tadqiqotchilarni sifatli tayyorlash jarayoniga samarali natija beradi. Ilmiy ishlar davomida yangi usullarni o'rganish, manbalar bilan ishlashni va faoliyatda erishilgan qobiliyatlarni hamda muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish tadqiqotchilar vazifasiga kiradi.[4]

Ba'zida kompetensiyalar tadqiqotlar davomida shakllansada, yuqoridagi kompetensiyalar tadqiqotchilikning bir qismi sifatida xizmat qiladi.

Kompetensiyalarning bir qismi o'quv jarayonlarida va ko'pchiligi izlanishlar davomida shakllantirilishi, magistrnlarni tayyorlash jarayoni tahlilida ayon bo'ldi. Tadqiqotchilik kompetentligi magistrnlarni tayyorlashning tayanch komponentidir hamda ular implitsit va apikal holda ko'rsatilishi kerak.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki kompetentlik inson imkoniyatlarining integrallashgan ya'ni oliy ta'lim bitiruvchisini vaziyat toifasi bo'lgan sohalarda faoliyatini amalga oshirishga tayyorlashning asosi sifatida qaralishi lozim. Rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimidan olingan tajribalarga ko'ra, magistrlar oliy ta'limning ustuni va ilmiy-texnikaviy asosi xisoblansa, olim va mutaxassislarning fikricha, ular dolzarb masalalarga yechim topadigan hozirgi kunning eng ilg'or kadrlaridir, bu esa o'z o'rnida yuqorida keltirilgan fikr va muloxazalarning tasdiqi bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Жукова, Н.М. Проблемы проектирования программ учебных дисциплин в вузе: история и современность [Текст] / Н.М. Жукова, В. П. Косырев, П.Ф. Кубрушко // Теория и практика профессионально педагогического образования : коллект. монография / под ред. Г.М. Романцева, В.А. Федорова, М.М. Дудиной. – Екатеринбург : РГППУ, 2013. – Т. 3. – С. 203–222.
2. Yo'ldoshev R.E. Dynamic modeling mechanism of the training system for masters of primary education // Middle european scientific bulletin 2022 volume 30 page 120-130.
3. Yo'ldoshev R.E. Description of the principles and approaches used in the development of a dynamic model. UzMU xabarlari 2022 1/4 89-91P
4. Yo'ldoshev R.E. Structural components of the dynamic model of the system of training primary education masters. Eurasian scientific herald vol 12/ 21-23
5. Yo'ldashev R.E Principles of Educational Technologies and Modular Education in the Introduction of a Dynamic Model of the System of Training Primary Education Masters. Eurasian research bulletin vol 12/ 28-32

ETIMOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING MANTIQUIY FIKRLASH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI

Sobirova Noiba Zafar qizi,

Qarshi davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim kafedrasida doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada ona tilimizning millatimiz qadriyati ekanligi, talabalarning mantiqiy fikrlashini o'stirishda ona tilimizning ahamiyati, etimologik yondashuv asosida talabalarning mantiqiy fikrlashini o'stirish yo'llari bayon qilingan. Shuningdek, maqolada MDH mamlakatlari tadqiqotchi olimlarining etimologik yondashuga oid fikr-mulohazalari ham keltirib o'tilgan.

Kalit soʻzlar: mantiqiy fikrlash, aqliy operatsiya, analiz, sintez, tafakkur, fikrlash, mustaqil fikrlash, yangilik, innovatsiya, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: В данной статье утверждается, что наш родной язык – это ценность нашей нации, значение нашего родного языка в развитии логического мышления учащихся, способы развития логического мышления учащихся на основе этимологического подхода. В статье также упоминаются мнения ученых-исследователей стран СНГ относительно этимологического подхода.

Ключевые слова: логическое мышление, мыслительная операция, анализ, синтез, мышление, рассуждение, самостоятельное мышление, новаторство, новаторство, критическое мышление.

Abstract: In this article, it is stated that our mother tongue is the value of our nation, the importance of our mother tongue in developing students' logical thinking, ways to develop students' logical thinking based on the etymological approach. The article also mentions the opinions of research scientists of the CIS countries regarding the etymological approach.

Key words: logical thinking, mental operation, analysis, synthesis, thinking, reasoning, independent thinking, innovation, innovation, critical thinking.

Davlatimiz rahbari va hukumatimiz keyingi yillarda ona tilimizning nufuzini oshirish maqsadida bir qancha meyoriy hujjatlarni qabul qildi. Jumladan, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 oktabrda Oʻzbekiston Respublikasining “Davlat tili haqidagi” gi qonunni qabul qilinganligining oʻttiz yilligini keng nishonlash toʻgʻrisida”gi PQ-4479-sonli qarori qabul qilindi. Mazkur qarorda ona tilimiz haqida quyidagi fikrlar bildirib oʻtilgan: “Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri boʻlgan oʻzbek tili xalqimiz uchun milliy oʻzlik va mustaqil davlatchilik timsoli, bebaho maʼnaviy boylik, mamlakatimizning siyosiy-ijtimoiy, maʼnaviy-maʼrifiy taraqqiyotida gʻoyat muhim oʻrin egallab kelayotgan buyuk qadriyatdir [1] .

Darhaqiqat, ona tilimiz xalqimiz uchun buyuk qadriyat hisoblanadi, negaki u barchamizga shonli tariximiz, buyuk ajdodlarimiz, porloq kelajagimiz, Ona Vatanimiz goʻzalligi, xalqimizning tantiligi, donoligi, mehnatkash va mehribonligi haqida maʼlumot beradi. Shu boisdan xalqimiz tomonidan “Til-millat koʻrki!”-deb bekorga aytilmagan. Ona tilimizda milliyligimiz ufurib turadi, qayerda boʻlmaylik tilimizga koʻra bizni oʻzbek millatiga mansub ekanligimizni anglab olishadi.

Quvonarlisi shuki, hozirgi kunga kelib, yurtimizdagi barcha taʼlim muassasalari, tashkilotlar, davlat boshqaruv organlari, zavod va fabrikalar oʻz faoliyatlarini ona tilida olib bormoqda. Buning natijasida esa xalqimizning anchagina savodxonlik darajasi ham ortdi.

Barchamizga maʼlumki, kishilarning nutqiy, imloviy va boshqa savodxonliklari boshlangʻich taʼlim jarayonida shakllantiriladi. Bir soʻz bilan aytganda boshlangʻich

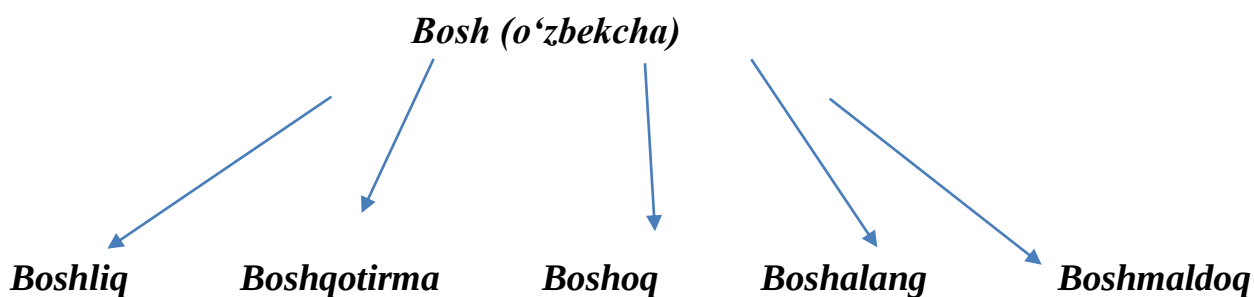
ta'limning asosiy vazifalaridan biri, o'quvchilarning savodxonligini o'stirishdir. Bu jarayonda esa etimologik yondashuvdan foydalanish maqsadga muvofiq. So'zlarning kelib chiqish tarixi, ularning yasaliş jarayoni, izohi hamda to'g'ri yozilish jarayonini o'rgatadigan usul - etimologik tahlildir. Demak, bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarning etimologik tahlildan foydalanish ko'nikmasini hosil qilish pedagogik zaruriyatdir.

Rus tadqiqotchi olimlaridan O. N. Kondratyeva “Этимологический анализ на уроках русского языка как одно из средств повышения орфографической грамотности учащихся среднего звена” nomli maqolasida etimologik tahlil haqida quyidagicha fikrlarni bildirib o'tadi: “Darsda etimologik tahlil va uning elementlaridan foydalanish rus tilini o'rganishga doimiy qiziqish uyg'otish imkonini beradi, chunki o'qituvchi tomonidan taklif qilinadigan qiziqarli mashqlar lingvistik qobiliyatni rivojlantiradi, o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi, yodlashni osonlashtiradi va til o'rganishga nisbatan talablarini to'ldiradi” [3; 119].

Tadqiqotchi O. N. Kondratyeva o'z tadqiqot ishida tarixiy so'zlardan qanday qilib yangi so'zlar hosil qilganligini va ular qanday ma'no anglatishini o'quvchilarga turli usullar yordamida o'rgatish metodikasini ishlab chiqadi.

Quyida biz ham o'zbek tilidagi ayrim so'zlarni etimologik tahlil qilishga harakat qilamiz. Masalan, Bosh - o'zbekcha — “Tananing bo'yindan yuqori (old) qismida joylashgan a'zo”.

Buning uchun o'qituvchi doska markaziga “Bosh (o'zbekcha)” so'zini yozib qo'yadi va bir nechta strelkalarni yo'naltiradi, talabalar navbat bilan har bir strelka markaziga “bosh” so'zi ishtirok etgan so'zlarni yozadilar. Masalan, quyidagi ko'rinishda bo'lishi mumkin:

Navbatdagi vazifa: talabalar doskaga yozgan so'zlarini izohlab beradilar. Bunda ular izohli lo'g'atlardan foydalanishlari mumkin.

Boshliq — rahbar, jamoa boshlig'i

Boshqotirma — jumboq, yechimini kutayotgan muammo

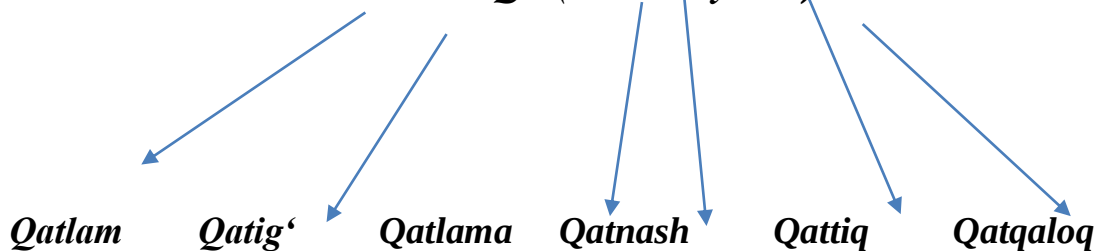
Boshq — to'pmeva xili, asosan donli o'simliklarga xos.

Boshalang — bosh kiyimsiz.

Boshmaldoq — panjadagi birinchi yo'g'on barmoq.

Xuddi shunday “Qat” – eski turkiy so'z — qatlam so'zini ham etimologik jihatdan tahlil qilib chiqamiz.

Qat (eski turkiy so‘z)

Qatlam — ketmaket joylashish

Qatig—[sut mahsuloti](#) bo‘lib, tabiiy [sutdan](#) uni maxsus bakteriyalar yordamida achitish orqali olinadi.

Qatlama — oddiy xamirdan yupqa yoyib, yog‘da pishiriladigan taom.

Qatnash — ishtirok etish.

Qattiq — mahkam, mustahkam, pishiq.

Qatqaloq — kuchli yog‘inlar va sug‘orishdan so‘ng tuproq betida hosil bo‘ladigan qattiq qatlam.

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash joizki, talabalar etimologik tahlildan foydalanish natijasida nafaqat bugungi taraqqiyotga oid so‘zlar balki, tarix haqida ham bilimlarga ega bo‘ladilar. Ular dars jarayonida lo‘g‘atlar yordamida o‘zlariga notanish bo‘lgan so‘zlarning ma’nosini tushuna boshlaydilar. Biroq, talabalar so‘zlarning kelib chiqishi, qaysi tildan kirib kelganligi, ayrim so‘zlardan yangi so‘zlarning paydo bo‘lganligi, ularning sinonimlari mavjudligini anglab yetmaydilar. Ana shunday jarayonda etimologik tahlildan foydalanish va talabalarga qanday qilib yangi so‘zlarning paydo bo‘lganligini anglatish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4479-сонли қарори.

2. Каримкулова, Ф., & Орипова, Н. (2022). Tafakkur jarayonlari va uning shakllanish bosqichlari. Общество и инновации, 3(3/S), 215-221.

3. Кондратьева О. Н. Этимологический анализ на уроках русского языка как одно из средств повышения орфографической грамотности учащихся среднего звена. Кемерово, Россия. Филологический класс, 2(52)/2018 г. 119 стр.

4. Педагогика. Энциклопедия. III жилд. жамоа // Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2017. – 400 б.

5. Сафарова Р. Ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришнинг тарихий педагогик манбалари ва омиллари. SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 5 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337. 631 б.

6. Худойназаров Э. Ўқувчиларида мантикий фикрлашни ривожлантиришда синфдан ташқари ишлардан фойдаланишнинг методик

7.Худойназаров Э.М. Бошланғич синф ўқувчиларининг мантиқий фикрлашини ривожлантириш методикасини такомиллаштириш. Фал. ф. д...дисс. – Термиз., 2022. –152 б.

8.Зайнитдинова М. Математика дарсларида ўқувчиларнинг мантиқий фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришга инновацион ёндашув. Образование и инновационные исследования (2022 год №5), 195 б.

CHIZMA GEOMETRIYA FANINI O‘QITISHNI MULTIMEDIYA TEKNOLOGIYALARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Elnur MIRZAYEV

Shaxrisabz davlat pedagogika instituti

E-mail: elnurmirezayev1@gmail.com

Tel:(97) 6820003

Annotatsiya. Mazkur maqolada Chizma geometriya fanini o‘qitishda multimediya texnologiyasidan foydalanishning asosiy yo‘nalishlari ko‘rsatilgan. Shuningdek, multimediya darslari, multimediya ilovalari, multimediya dasturlari, avzalligi va kamchiliklari ko‘rsatib o‘tilgan.

Tayanch so‘z va iboralar: multimediya, dastur, videolar , animatsiya, rasm va slaydlar chizma.

Аннотация. В данной статье показаны основные направления использования мультимедийных технологий в обучении рисованию и геометрии. Также показаны мультимедийные уроки, мультимедийные приложения, мультимедийные программы, преимущества и недостатки.

Ключевые слова: мультимедиа, программное обеспечение, видео, анимация, рисование картинок и слайдов.

Annotation. This article shows the main directions of using multimedia technology in the teaching of drawing and geometry. Also, multimedia lessons, multimedia applications, multimedia programs, advantages and disadvantages are shown.

Key words : multimedia, software, videos, animation, drawing pictures and slides.

Chizma geometriya fani arxitektura, transport, aviatsiya va dizayn shakllarini va sanoatning murakkab texnik shakldagi sirtlarni ishlab chiqarishda qo‘llaniladi. Chizma geometriya - nuqtalar, chiziqlar va sirtlar to‘plami bo‘lgan fazoviy figuralar tekislikdagi (yoki boshqa sirt) proyeksiya tasvirlari orqali o‘rganiladigan geometriyaning tarmoqlaridan biri. Чизма геометрияда текисlikdagi ob‘ektlarning

tasvirini qurish qobiliyati (chizma chizish); chizmalar ustida grafik amallarni bajarish; fazoviy tasavvurni rivojlantirish kabi masalar o'rganiladi[1].

Chizma geometriya geometriyaning fazoviy figuralarni tekislikka proyeksiyalaridan foydalangan holda o'rganadigan bo'limidir. Chizma geometriya chizmani tuzish uchun nazariy asosga ega. Birinchi vazifa (u chizma geometriyaning bevosita vazifasi deb ataladi) tekislikda fazoviy figuraning tasvirini qurishdir. Ikkinchi vazifa (chizma geometriyaning teskari vazifasi) fazoviy figuraning shakli va hajmini uning tekis tasviridan aniqlashdir.

Bugungi kunda chizma geometriya fanini o'qitishni zamonaviy vostalardan va samarali usullaridan biri multemediya hisoblanadi. Multimedia atamasi (ingl. multimedia) lotincha multum-juda ko'p va media-medium-diqqat markazida; vositalar, ya'ni elektron saqlash vositasi bo'lib, uning bir nechta turlarini (matn, rasm, animatsiya va boshqalar) o'z ichiga oladi [2].

Multimedia-bu bir vaqtning o'zida bir nechta axborot vositalaridan foydalanadigan kompyuter texnologiyalari to'plami: grafika, matn, video, fotosurat, animatsiya, ovoz yeffektlari, yuqori sifatli ovoz. Multimedia texnologiyasi maxsus apparat va dasturiy vositalardan iborat. Multimedia lotincha "multum" (ko'p) va "media, medium" (fokus, vosita, usul) so'zlarining birikmasidan kelib chiqadi. Shunday qilib, "multimedia" "ko'p media"degan ma'noni anglatadi. "Multimedia" atamasi shuni anglatadiki, uskunalar tomonidan qayta ishlangan ma'lumotlar va bu ma'lumotlar turli formatlarga ega bo'ladi: audio, video. Shuning uchun "multimedia" ning ma'nosi atrofimizdagi deyarli barcha gadjetlarni o'z ichiga olishi mumkin: monitorli shaxsiy kompyuter, televizor, printer.

Multimedaning paydo bo'lishining birinchi bosqichi 1945 – 1960-yillarning boshlarini o'zi ichiga oladi. Bu davrda uning mafkuraviy asosi 1945 yilda amerikalik olim Vanniver Bush tomonidan taklif qilingan "MEMEX" xotirasini tashkil etish konsepsiyasi hisoblanadi.

Multimedia "oddiy kompyuterlarda bo'lgani kabi nafaqat raqamli shaklda, balki turli xil shakllarda ma'lumot bilan ishlash qobiliyatini anglatadi. Multimedia kompyuterlari audio (musiqa, nutq va h.k.) ijro etish imkonini beradi.), shuningdek video ma'lumotlar (videolar ,animatsion filmlar va boshqalar). Multimedia texnologiyalari - bu reklama faoliyatini tashkil etish, rejalashtirish va boshqarish jarayonida foydalaniladigan audio-televideniye, vizual va virtual aloqalarning zamonaviy vositalari to'plami hisoblanadi. Multimedia texnologiyalari ta'lim, madaniyat va san'at, fan, biznes va inson faoliyatining boshqa sohalarida keng qo'llaniladi. Multimedia mahsulotida birlashtirilgan grafika, ovoz, video va matn katta hajmdagi xotirani talab qiladi.

Multimedia apparatlariga video oqimlarni qabul qilish va qayta ishlash uchun kompyuter uskunalari, turli xil grafik qurilmalar, serverlar, audio yozish uchun maxsus tizimlar va boshqalar kiradi.

Chizma geometriya fanidan multimedia darsi - bu Aktdan keng foydalangan holda ishlashning yangi shakli bo'lib, u sizga imkon qadar turli xil ma'lumotlardan foydalanish va darsni faollashtirish imkonini beradi. Chizma geometriya fanida multimedia texnologiyalarining quyidagi shakl va vositalaridan foydalaniladi: Videokonferensiyalar, Interaktiv texnologiyalar. Display tizimlari, Axborot panellari, ovozli tizimlar, simsiz texnologiyalar, xona saqlash tizimlari, digital Signage, elektron belgilar

Multimedia ilovalari tovarlar va xizmatlarni ilgari surish uchun zamonaviy yuqori texnologiyali vositadir. Multimedia ilovalarining afzalligi shundaki, ular axborotni taqdim etishning barcha turlarini birlashtira oladi: matn, grafik, tovush, animatsiya.

Multimedia ilovalari quyidagi turlarga bo'linadi: taqdimotlar; animatsion videolar; o'yinlar; video ilovalar; multimedia galereyalari; Audio ilovalar (audio, o'yinli fayllar); veb uchun ilovalar.

Multimedia turlari → matnli → audio → animatsiya → tasvirlar turlari → video interaktivligi.

Multimediyaning asosiy komponentlari matn, gipermedia, tasvirlar, video, animatsiya, audio hisoblanadi. •

Chizma geometriya fanidan multimedia loyihalari ilgari olingan bilimlarni faollashtiradi, mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi, tasavvur, fantaziya va ijodiy faoliyatni rivojlantirishga yordam beradi. Multimedia vositalari media industriyasi va reklama makonini rivojlantirishning faol katalizatori: targ'ibotning yangi shakllarining paydo bo'lishi, texnologik gibridlik, giperkanal, aloqa tarkibiga bog'liqlik. Multimedia texnologiyalari, an'anaviy o'qitish usullaridan farqli o'laroq, nafaqat o'quv jarayonini diversifikatsiya qilishga imkon beradi, balki shubhasiz chet tillarini o'qitish sifatini oshirishga yordam beradi, talabalarga mavzuni yetarlicha yuqori darajada o'zlashtirishga imkon beradi.

Chizma geometriya fanidan multimedia o'yinlariga -bu o'quvchi kompyuter tomonidan qurilgan virtual muhit bilan o'zaro aloqada bo'lgan jarayon(o'yin)lar kiradi. Multimedia taqdimotlari matn va rasmlardan foydalanishdan tashqariga chiqadi. Ushbu taqdimotlar odatda animatsiya, video, audio yoki shakllar va boshqalar shu kabi interaktiv xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Multimedia mahsuloti- bu musiqiy akkompagniment, videokliplar, animatsiya, rasm va slaydlar galereyalari va turli ma'lumotlar bazalarini o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan interaktiv kompyuter ishlanmasi kiradi.

Multimedia dasturlariga quyidagilar kiradi:

drayv dasturlari (ulangan qurilmalarning ishlashini ta'minlash ...
kodek dasturlari-kodlashni ta'minlaydi (shifrlash va siqish)...
Windows Media , ovoz yozish va ovoz balandligini boshqarish, dastur ...
Publicher, Front Page;(Publicher, Old Sahifa)

Dasturiy ta'minot yoki dasturiy ta'minot-bu kompyuter yoki boshqa qurilmadagi dasturlar to'plami. Dasturlarning o'zi ham shunday nomlanadi. Ingliz tilida dasturiy ta'minot dasturiy ta'minot, shuning uchun "dasturiy ta'minot" atamasi ham ishlatiladi.

Shunday qilib, multemediya texnologiyalaridan foydalanib chizmalar chizilganda axborotni nafaqat quloq bilan, balki vizual ravishda idrok etishi ham mumkin. Talabalar har xil ma'lumotlarni bir xil qabul qilishadi, kimdir ko'rish orqali, kimdir eshitish orqali chizmalarni chizishni o'rganadilar. Kim ko'rishni afzal biladi , kim eshitishni. Ma'ruza yoki amaliy mashg'ulot elementlari xilma-xil animatsiya yordamida rang, shrift, chiziq qalinligi ko'rsatiladi., atamalar, tushunchalarga e'tibor qaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirzayev E.M. Ko'pyoqlik (prizma)larni umumiy vaziyatdagi tekislik bilan kesishish chizig'i va uning yoyilmasini bajarish mavzusini o'qitishda multemediya texnologiyalaridan foydalanish.//O'zMU xabarlari, 2024 1/3 TOSHKENT – 2024. 153-157 bet.

Большой энциклопедический словарь. 2-е изд. перераб. и доп. М.-СПб. 1998. - 1456 с. / <http://dic.academic.ru>

3.Троян Г.М. Универсальные информационные и телекоммуникационные технологии в дистанционном образовании / Учебное пособие для системы повышения квалификации и профессиональной переподготовки специалистов. – М., 2002. –153с.

4.Григорьев С.Г., Гриншкун В.В. Мультимедиа в образовании / <http://www.ido.edu.ru/open/multimedia/index.html>

5. Murodov Sh.K., Hakimov L.Q., Xolmurzayev A. Chizma geometriya. – T.: "Iqtisod-moliya", 2006

ZAMONAVIY TA'LIMDA QO'LLANILADIGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI VA VAZIFALARI

*Haydarov Jamol G'ulommamatovich,
O'zbekiston Respublikasi harbiy aviatsiya instituti
Taktika va maxsus fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi,
mayor, Qarshi shahri.*

Annotasiya: Ushbu maqolada ta'lim va tarbiya jarayonida yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llab mashg'ulotlarga tayyorlash va o'tish jarayoni to'g'risida ma'lumotlar tayyorlangan.

Kalit so'zlar: fan, ta'lim, tarbiya, millat, jarayon, mavzu, model, maqsad, e'tibor, o'qituvchi, o'rganuvchi, malaka.

Abstract: This article provides information about the process of preparation and transition to training using new modern pedagogical technologies in the process of education and upbringing.

Key words: science, education, upbringing, nation, process, subject, model, goal, attention, teacher, learner, qualification.

Аннотация: В данной статье предоставлена информация о процессе подготовки и перехода к обучению с использованием новых современных педагогических технологий в процессе обучения и воспитания.

Ключевые слова: наука, образование, воспитание, нация, процесс, предмет, модель, цель, внимание, учитель, ученик, квалификация.

O'zbekistonda ijtimoiy hayotning barcha sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlarning (shu jumladan ta'limdagi islohotlar ham) maqsadi inson manfaatlari, uning xavfsizligi va farovonligini ta'minlash hamda barkamol avlodni voyaga yetkazishga qaratilgandir. O'zbekiston davlat mustaqilligini qo'lga kiritgandan keyingi qisqa vaqt ichida bosib o'tgan taraqqiyot yo'li asrlarga arzigulik mazmun va mohiyat kasb etmoqda. Bunga o'z navbatida davlatimizda olib borilayotgan islohotlar yaqqol misol bo'la oladi.

Ma'lumki, taraqqiyotni harakatga keltirishda va turmushda ro'y berayotgan jarayonlarga o'z ta'sirini o'tkazishda jamiyat ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma'naviy yangilanishining muhim sub'ekti bo'lgan yoshlarni barkamol shaxs qilib tarbiyalash masalasi muhim ahamiyatga ega.

Har bir jamiyatniig kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish, hamda, ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

O'zbekiston Respublikasida «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunning qabul qilinishi bilan uzluksiz ta'lim tizimi orqali zamonaviy kadrlar tayyorlashning asosi yaratildi. Bugungi kunda davlatimizda bu borada olib borilayotgan ta'lim siyosati, ta'lim va tarbiyaga berilgan e'tibor va imkoniyatlar "Yangi O'zbekiston"da yetakchi davlatlar qatori yetuk kadrlar tayyorlash imkoniyatini sizuz-bizga taqdim qilmoqda.

Ma'lumki, uzluksizlik va uzviylik ta'lim tizimida ortiqcha takroriylikka chek qo'yib, avvalo, jamiyatniig ma'naviy va intellektual salohiyatini kengaytiradi,

qolaversa, davlatning ijtimoiy va ilmiy - texnik taraqqiyotini takomillashtirish omili sifatida ishlab chiqarishning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Innovatsion pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o'quv-tarbiyaviy jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi jarayonida har bir pedagog-o'qituvchi o'z kasbiy tayyorgarligini, pedagogik mahoratini rivojlantirib borishini talab etadi.

Ma'lumki, islohotlarning bosh harakatlantiruvchi kuchi-yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish, ta'limdagi tashabbuskorlik va ijodkorlikka keng yo'l ochish, ta'limning noan'anaviy turlarini yaratish va uni rivojlantirishdan iboratdir.

Jahon pedagogik tajribasi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'quvchilarni fanlarga qiziqtirishga, ularning mustaqil ishlashda faolliklarini oshirishga imkoniyati cheksiz ekanligini tasdiqlamoqda.

Ta'limning bugungi vazifasi o'quvchilarni kun sayin takomillashib borayotgan axborot-ta'lim muhiti sharoitida mustaqil ravishda faoliyat ko'rsata olishga, axborot oqimidan oqilona foydalanishga o'rgatishdan iboratdir. Buning uchun, ularga uzluksiz ravishda mustaqil ishlash imkoniyati va sharoitini yaratib berish zarur.

Milliy ta'lim tarbiyaviy tizimning asosini tashkil etadi. Bo'lajak o'qituvchilarga pedagogik texnologiya haqida tushuncha berish, texnologiyalarning asosiy maqsadi o'qituvchi ijodi orqali noananaviy darslarni tashkil etish va ta'lim samaradorligini oshirishni maqsad qiladi deb, uqtirish lozim.

Pedagogik texnologiyalardagi produktiv va reproduktiv yondashish jarayonida aniq maqsadlar qo'yiladi, o'quv materiallari darsning maqsadidan kelib chiqqan holda modullarga bo'linadi, har qaysi modullar orasida test savollari tuziladi.

Pedagogik texnologiyalarni yaratishda quyidagi tamoyillarga amal qilinadi:

birinchisi- jarayon, dars, mavzu, qism, o'quv predmetidan kutilgan asosiy maqsadni shakillantirib borish;

ikkinchisi - umumiy maqsaddan kelib chiqib, darsni yoki o'quv predmetini modullarga ajratib, har bir moduldan kutilmagan maqsadni va modullar ichida hal qilinishi lozim bo'lgan masalalar tizimini aniqlab olish;

uchinchisi - modul ichida yechiladigan masalalarning har biri bo'yicha test savollarini tuzib chiqish;

to'rtinchisi -maqsadlar aniq bo'lib, test savollar tuzilgandan keyin, maqsadlarga yetish usullarini tanlab, ularni ishlatadigan aniq joylarni belgilab olish lozim.

Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalar qo'llanilishining asosiy maqsadi o'quv-tarbiya jarayonida o'qituvchi boshchiligida pedagogik muloqotni tashkil etishdan iboratdir. Muloqotdan asosiy maqsad esa, talabaning fanlardan o'z bilimni namoyon qilishga, mustaqil fikirlashga va o'z fikrini ravon yetkazishga imkoniyat yaratishdir.

Pedagogik muloqotni tashkillashtirganda o'qituvchi va o'quvchi (talaba) o'rtasidagi aloqani to'g'ri o'rnatish alohida ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda pedagogik texnologiyalarning asosiy jarayoni o'qituvchi uchun so'zlash, ko'rsatish, topshiriqlar berish, nazorat qilish, tushuntirish, rahbarlik qilish orqali mustaqil bilim olish va fikrlarni o'rgatishdan, talaba uchun esa diqqatni jamlagan holda tinglash, kuzatish topshiriqlarni bajarish orqali mustaqil bilim olishni va fikrlarni o'rgatishdan iboratdir.

Zamonaviy ta'lim tizimida yuqorida fikr yuritilgan texnologiyalardan foydalanishda, ushbu tizimni harakatini ta'minlovchi bo'g'ini bo'lgan o'qituvchiga ham ma'lum bir talablar belgilanadi.

O'qituvchilar o'zlari o'qitayotgan o'quvchilarining ruhiyatlariga mos ravishda muloqotda bo'la olish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallash va o'quv-tarbiya jarayonida qo'llay olishi kerak. Ular zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'quv-tarbiya jarayonidagi o'rni, ulardan foydalanish, shuningdek, usul, metod va texnologiya tushunchalarining farqlay olishlari, "Aqliy hujum", "Tarmoqlar" (Klaster) "Assisment" metodlari, "Bumerang", "Skarabey", "Charxpalak", "Rezyume" "Keys-stadi" va shu kabi texnologiyalar haqidagi bilimlarga ega bo'lishlari va ulardan o'quv-tarbiya jarayonida foydalana olishlari lozim.

Bugungi kun talabalaridan kelib chiqib qaraganda zamonaviy ta'lim jarayoni bu har bir pedagog uchun mahoratini sidqidildan namoyon eta olish, maqsadli, ijodiy fikrlashga undaydigan faoliyatdir.

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, bunda ishlatiladigan texnologiya o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh tabiati va sharoitga qarab tanlanadi. Masalan, natijaga erishish uchun balki kompyuter bilan ishlash lozimdir, balki film (yoki tarqatma material, chizma va plakat, axborot texnologiyasi, turli alabiyotlar) kerak bular. Bularning hammasi o'qituvchi va o'quvchilarga bog'liq.

Xulosa

An'anaviy usulda harakat bir tomonlama bo'lib qoladi va auditoriyaning faolligi pasayib ketadi. Bu bilan an'anaviy usulda natijaga erishib bo'lmaydi degan fikrdan ham yiroqmiz.

Biroq butunjahon tajribalar shuni ko'rsatmoqda-ki tinglovchining mashg'ulot mobaynida faolligi, mustaqilligi o'zlashtirish darajasining oshishida asosiy omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Biz mashg'ulotlarni turli ko'rinishda, turli usullar bilan o'tkazishimiz mumkin. Eng asosiysi erishiladigan natija. Lekin bugungi dunyo hamjamiyatining asosiy e'tibori yangi pedagogik ta'lim texnologiyalarida sinash mumkin.

Chunki tinglovchi mashg'ulotda qancha gapirsa, shuncha uning mulohaza qilish qobiliyati oshadi, nutq madaniyati oshadi va buning pirovardida dunyoqarashi kengayadi.

Xulosa sifatida ta'kidlashimiz mumkinki, ta'lim-tarbiya tizimida o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkillashtirayotgan o'qituvchiga mashg'ulotlarni o'tkazishdagi yangi pedagogik ta'lim texnologiyalaridan foydalanishida to'sqinlik qilish yoki uni mashg'ulotni o'tkazishga mos kelmaydigan yangi pedagogik ta'lim texnologiyalaridan foydalanishiga undash noo'rin. Bunday holatlar albatta mashg'ulotdan ko'zlangan maqsad va natijaga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Foydalanilgan manbalar:

1. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirligi tarbiyaviy va mafkuraviy organlari tomonidan ishlab chiqilgan o'quv qo'llanma, Toshkent 2022-y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2020-yil 30-sentabr "O'qituvchi va murabbiylar" kuniga bag'ishlab o'tkazilgan marosimdagi nutqi.
3. O'zbekiston Respublikasining qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 23-sentabrdagi 637-sonli "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
4. Ishmuxamedov R. O'quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo'llash uslubiyati. Uslubiy ko'rsatma. – T.: RBIMM, 2008-y.
5. J.G'.Haydarov. Turli tarmoqlarida sifatli mutaxassislar tayyorlashda yangi yondashular. Aviatsiya mutaxassislarini tayyorlashda yangicha yondashuvlar, muammolar va ulvrning yechimlari mavzusida bilim yurti miqiyosida 2023 yil 12-dekabr kuni o'tkazilgan ilmiy-nazariy anjuman.
6. Ж.Ф.Хайдаров. Пути формирования у курсантов авиационных училищ эмоционально-волевой устойчивости необходимых в их будущей профессиональной деятельности. Central asian journal of theoretical and applied sciences. Volume: 05 Issue: 01 | Jan 2024.
7. J.G'.Xaydarov. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati. "Ta'limda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash afzalliklari, muammolari va yechimlari". Respublika ilmiy-nazariy anjumanining materiallari to'plami (2024 yil 27- mart).
8. J.G'.Xaydarov. Zamonaviy ta'limda harbiy-pedagogning o'rni va unga qo'yilgan talablar. "Muallim ham uzluksiz bilimda" ilmiy jurnali.

YOSHLAR ORASIDAGI EMOTSIONAL ZO'RIQISHLAR

Boymatova Munavvar Ravshan qizi

Qarshi davlat Universiteti

Tayanch doktoranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada talabalardagi hissiy zo‘riqish muammosi o‘quv faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan, asoratlari tez ko‘zga tashlanadigan hamda dolzarbligi jihatdan alohida o‘rganilishni talab etadigan muammolardan biri ekanligi haqida so‘z yuritilgan.

Tayanch so‘zlar: Emotsional, intellectual, praksis, hissiy zo‘riqish, stimullar
Абстрактный

В данной статье говорится, что проблема эмоционального напряжения у студентов является одной из проблем, непосредственно затрагивающих учебную деятельность, осложнения которой быстро проявляются, и требует специального изучения с точки зрения актуальности.

Ключевые слова: Эмоциональное, интеллектуальное, praksis, эмоциональное напряжение, стимулы.

Abstract

In this article, it is said that the problem of emotional tension in students is one of the problems that directly affects the educational activity, the complications of which are quickly visible, and it requires special study in terms of relevance.

Key words: Emotional, intellectual, praxis, emotional tension, stimuli

Mamlakatimizda yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularga zarur shart-sharoitlar yaratib berish va malakali kadr bo‘lib yetishishlari uchun berilayotgan keng imkoniyatlardan to‘g‘ri foydalanishga yo‘naltirish borasida muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev o‘z so‘zlarida «Atoqli ma’rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning: «Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir», - degan hikmatli so‘zlarini men qayta-qayta takrorlashdan charchamayman. Keyingi yillarda masalaga mana shunday yondashuv bizning ushbu sohadagi faoliyatimiz mezoniga aylandi. Chindan ham, agar biz ta’limni o‘zgartirsak, ta’lim insonni o‘zgartiradi. Inson o‘zgarsa – butun jamiyat o‘zgaradi. Shu bois, biz uzluksiz ta’limni takomillashtirish, farzandlarimizni har tomonlama barkamol insonlar etib tarbiyalash, yuqori malakali pedagog kadrlar tayyorlashni tubdan yaxshilashga alohida ahamiyat qaratmoqdamiz” – deb alohida ta’kidlaydi. Talabalardagi hissiy zo‘riqish muammosi o‘quv faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan, asoratlari tez ko‘zga tashlanadigan hamda dolzarbligi jihatdan alohida o‘rganilishni talab etadigan muammolardan biri hisoblanadi. Mazkur ijtimoiy muammoni hal etish yo‘llaridan biri o‘quv faoliyatida talabalarda paydo bo‘ladigan ruhiy holatlar va ularning omillarini yetarlicha o‘rganishdir. Ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, har qanday kuchli stimullar (stressorlar) tananing psixofiziologik stressini keltirib chiqaradi. Xorij olimlari xususan, G.Sele o‘zining stress va zo‘riqish holatlarining psixofiziologik tahlillari bilan tibbiy psixologiya rivojiga, stressli vaziyatlar va psixologik tahlil metodlarini yaratishga kata hissa qo‘shdi. Uning hissiy zo‘riqish strukturasi, uning kechish

jarayoni va bosqichlari to'g'risidagi qarashlari hozirgi stress, agressiya va konfliktologiya mavzulari rivojiga katta hissa qo'shdi. Talabalardagi hissiy zo'riqish omillarini o'rganishning bir nechta ustuvor vazifalari mavjud: talabalardagi o'quv faoliyatida hissiy zo'riqish omillarini bartaraf etishga qaratilgan psixoprofilaktik amaliyotlarni qo'llash imkoniyatlarini o'rganish; talabalarning o'quv faoliyatidan avvalgi, o'quv faoliyati davomida va o'quv faoliyatidan keyingi hissiy zo'riqish omillarini tahlil etish; - muammoga tegishli psixologik metodlarni to'g'ri qo'llash va natijalarni matematik statistik tahlilini amalga oshirish borasida amaliy ishlarni olib borish; - talabalarning ma'lum yo'nalishlar va sohalardagi o'quv faoliyatlarini o'zaro farqli va o'xshash jihatlarini tahlil etish; - talabalardagi hissiy zo'riqish omillariga qarshi diagnostik va korreksion ishlarni amalga oshirish imkoniyatlarini o'rganish va x.k. Doimo hissiyot vujudga keltiradigan shaxsiy muhim munosabatlar doirasining kengayishi oliy hislarning rivojlanishida namoyon bo'ladi.

Axloqiy norma va tamoyillarning ma'lum tizimini o'zlashtirish jamiyat va boshqa odamlar oldida ma'suliyat hissi, hamdardlik qobiliyati, do'stlik va muhabbat ehtiyoji, o'rtoqlik hissi va axloqiy-siyosiy hislar kabi yuksak axloqiy hislarga aylanadi. Darhaqiqat, psixologik tayyorgarlikning mohiyati psixotravmatik omillar muhitida ayrim harbiy xizmatchilar va harbiy qismlarda jangovar xizmat faoliyatda sodir bo'layotgan voqealar bo'yicha harakat qilish, tahlikali tendensiyalarni aniqlash, ularga o'z vaqtida va to'g'ri javob berish imkoniyatini beradigan psixologik xususiyatlarni samaradorligini oshirish va faollikni saqlash hisoblanadi.

Ilk o'spirin tomonidan qabul qilingan xulq-atvor normalarining buzilishi unda aybdorlik hissini vujudga keltiradi. Shu bilan birga unda estetik hislar doirasi ham kengayadi. Ilk o'spirinlarda intellektning rivojlanishi bilan birga hazil-mutoyiba hissining ham rivojlanishini ta'kidlash joiz. Intellektual va praksis hislar ham sezilarli rivojlanadi. Sodda bolalarcha qiziquvchanlik tafakkur jarayonidan ongli zavqlanish, qiyinchiliklarni yengishdan quvonish, ijodga ongli intilish va boshqalarga aylanadi. Talabalardagi hissiy zo'riqishni aniqlash metodikalari bevosita emotsional sohaga qaratilgan bo'ladi hamda o'zida shaxsdagi barqarorlik, bardoshlilik, tolerantlik va iroda kuchini tashxis qilishda ham qo'l keladi.

Biz hissiy zo'riqishni diagnostikasiga qaratilgan metodikalarni bir nechta tasniflarga ko'ra ajratib ko'rsatishga xarakat qildik: hissiy zo'riqish omiliga ko'ra tahlil etuvchi metodikalar; hissiy zo'riqishning shaxs faoliyatiga bog'liqligiga ko'ra tahlil etuvchi omillar; zo'riqish kuchi va davomiyligiga ko'ra sifatlarni o'rganish metodikalari; o'quv faoliyatini tashkil etish sifatiga bog'lab o'rganish metodikalari; xavotirlilik darajasi va ximoya mexanizmlarining kuchiga ko'ra o'rganish metodikalari.

Atrof bilan munosabatlardagi motivlar. O'qish faoliyatining boshlanishi bilan yangi muhitdan kutilmalar va reallik o'rtasidagi farqlarning idrok etilishi, yangi

muhit va qarashlar bilan to'qnashuvlarni salbiy ta'siri talabalarda ilk hissiy zo'riqishni keltirib chiqish ehtimoli katta. Bunday zo'riqishlar talabalardagi moslashuv jarayonlari sifatiga, yangi muhit bilan tanishish sifati va avvaldan xabardorlik darajalariga bog'liq bo'lib, ko'p hollarda shaxsning atrof bilan munosabatlaridagi munosabatini yangi o'quv motivlari bilan boyitilishida namoyon bo'ladi.

O'quv-malaka faoliyatini tashkiliy-boshqaruv xususiyatlari. O'quv faoliyati ko'pincha tashkiliy buyukratik xususiyatlarga ega bo'ladi. O'quv muassasalari, o'quv kurslari va yo'nalishlarining o'ziga xos talablari, o'rnatilgan normalar bilan ilk tanishuv asosida talablarda keyingi o'quv faoliyatini rejalashtirish, davom ettirish va yakunlash bo'yicha qarorlariga ta'sir ko'rsatuvchi qarashlar shakllanadi. O'quv faoliyatidagi normalarni bajarish va tartib-qoidalarga bo'ysunish talabalariga bo'lan munosabat orqali, avvalo talabada shaxsiy qarashlar va fikrlar bilan real voqeilikdaga o'zgarishlar farqlanishi namoyon bo'ladi. Hissiy zo'riqish bu tartiblarning qay darajada qo'yilishi va davomiyligi orqali darajalarda tasniflanishi mumkin. Ta'lim muassasalaridagi tashkiliy boshqaruv ishlarining namunali tashkil etish, talabalarga qulaylik yaratilishi, o'quv fanlari rejalarini talab darajasida amalga oshirilishi bu kabi zo'riqishlarni oldini oladi. Yangi muhit va tanishlar bilan munosabatlarni o'rnatishdagi qiyinchiliklar. Talabalarning aksariyat qismi guruhiiy jamlanish orqali ma'lum bir guruhlariga birlashadilar. Bu guruhning o'quv faoliyat maqsadi birlashtirib turadi. Bu gurux o'zida o'quv faoliyati xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, ma'lum jihatlarda bir-biriga yaqin talabalarni jamlaydi va o'quv faoliyatidagi kichik muhitni yuzaga keltiradi. Ko'pincha bu muhit "kursdoshlar", "do'stlar davrasi" deb nomlanib, o'quv faoliyatidagimaqsadlarni birlashtirgan, uyushgan a'zolar guruhini namoyon etadi. Lekin hamma vaqt ham bu guruhga jipslashish oson va samarali bo'lavermasligi mumkin. Bu kabi qiyinchiliklar talabalarda hissiy zo'riqishlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Ko'pincha, yaqin do'stga muxtoj bo'lish, kursdoshlar jamoasidagi moslashuvning kuchsizligi, o'quv faoliyatidagi noadekvat raqobat muhiti bu zo'riqishlarni kuchaytirishi va asoratlarini chuqurlashtirishi mumkin. O'quv-malaka faoliyatidagi qiyinchiliklar. O'quv jarayonlari, darsliklarni murakkablik darajasi va o'zlashtirish ko'rsatkichlarini pastligi omilida o'quv faoliyatidagi zo'riqishlar ortib borishi mumkin. Darsliklar, o'quv materiallarini va vositalarini yetishmasligi, sifat talablariga javob bermasligi ortidan talabalardagi izlanish va bilim olish motivlarini susayishi va ta'lim jarayonlariga befarqlik yuzaga kelish ehtimoli bor. O'quv sifati, pedagog bilan munosabatlar, dars auditoriyasi va boshqa omillar tufayli darsdagi o'zlashtirish va mashg'ulotlarda ishtirok etish imkoniyatlari kamayib, talabalarda hissiy zo'riqishni kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev Sh.M. Mustaqillikning 30 yilligi bayrami tantanalaridagi nutqi. <https://uzreport.news/politics/shavkat-mirziyoyev-vatanimiz-mustaqilligi-biz-uchun-kuch-qudrat-va-ilhom-manbai-taraqqiyot> 31 avgust 2021 yil.

2. Dusmuxamedova Sh.A., Alimbaeva Sh.T. Shaxs hissiy emotsional holatlari psixodiagnostikasi va psixokorreksiyasi. “Mahalla va oila nashriyoti” – T. 2022. - B. 17.

3. Jo‘rayeva S.N., Jumaev S.Q. Harbiy xizmatchilarining psixologik tayyorgarligini takomillashtirish mezonlari. Academic Research in Educational Sciences. ares.uz

4. Селье Г. Профилактика некрозов сердца химическими средствами. - М: Медгиз, 1961.- 207 с.

ALISHER NAVOIY ASARLARINING ZAMONAVIY TA'LIMGGA MOSLIK IMKONIYATLARI

Bobonazarova Sevara Odiljon qizi
Qarshi davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya

Maqolada Buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning pedagogik qarashlari, uning mazmuni, mohiyati shakllanish omillari yoritilgan. Shuningdek, Alisher Navoiy asarlaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinib, ularning bugungi davr talablariga moslik imkoniyatlari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: Navoiy, pedagog, imkoniyat, innovatsiya...

Аннотация

В статье освещены педагогические взгляды великого мыслителя Алишера Навои, их содержание, факторы формирования его сущности. Также были проанализированы педагогические возможности использования произведений Алишера Навои, изучена их совместимость с требованиями сегодняшнего времени.

Ключевые слова: Навои, педагог, возможности, инновации...

Annotation

The article highlights the pedagogical views of the great thinker Alisher Navoi, their content, and the factors in the formation of his essence. The pedagogical possibilities of using the works of Alisher Navoi were also analyzed, and their compatibility with the requirements of today was studied.

Key words: Navoi, pedagogue, vozmojnosti, innovation...

Mamlakatimizda hur fikrli, mutelik va jur'atsizlikdan holi bo'lgan, o'z bilimi va kuchiga ishonib yashaydigan, mustaqil va erkin shaxsni tarbiyalash bugungi kunning dolzarb muammolaridan biriga aylandi. Vatanimizning ulkan umidi bo'lgan yosh

avlodni kelajakda bilimdon, mustaqil fikrlovchi, o'z Vatani va xalqini, oilasini sevuvchi insonlar qilib tarbiyalash bizning asl maqsadlarimizdan biri hisoblanadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida eng birinchi dolzarb vazifa bu yosh avlod ta'lim – tarbiyasini rivojlantirish bo'lmog'i lozim deya ta'kidlab o'tdilar.

Badiiy adabiyotning buyuk namoyondalaridan biri Alisher Navoiy asarlarida komil inson mavzusiga alohida to'xtalib o'tilgan. Navoiyning butun ijodi komil inson targ'ibiga qaratilgan. Uning deyarli barcha asarlarida darvesh, orif insonlar axloqi haqida fikrlari bor. Uning hatto mafkuraviy asarlari hisoblangan "Nasoyim ul-muhabbat" va "Lison ut-tayr" da ham darveshlar siyrati, hamda xulq-atvor va javonmardlik xususiyatlari ta'rif-tavsif etiladi.

Shuni unutmaslik kerakki har qanday taraqqiyot, insonlardagi bilim, intellektual imkoniyatlar va ya yaratuvchanlik faoliyatlari mahsulidir. Shuning uchun ham hozirgi kunda insonlardagi intellektual imkoniyatlarni maksimal ishga solish sohasidagi izlanishlar muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda zamonaviy ta'lim o'z oldiga qator vazifalarni qo'yimoqdaki, bular o'z navbatida ta'lim jarayonini tubdan yangilashga nisbatan bir qancha vazifalarni yuklaydi. Jumladan:

- yoshlar o'zlarining ijod qobiliyatini qonuniy meyor orqali boshqara olishi va bu jarayondagi faoliyatini yuqori cho'qqiga ko'tarish;

- shaxs estetikasi va intelektining yuqori bosqichga yetishdagi ob'yektiv va sub'yektiv birliklardagi ziddiyatli ta'sir omillari;

- o'z-o'zini o'qitish, o'z-o'zini takomillashtirish va boshqarish.

Ushbu vazifalarni amalga oshirishda Alisher Navoiy asarlaridan foydalanish katta imkoniyatlarga ega.

Alloma mavjud fanlarning barchasini o'rganish inson uchun g'oyatda foydali ekanligini uqtiradi va bu borada amaliy harakatlarni tashkil etadi. Chunonchi, o'zi tashkil etgan "Ixlosiya" madrasasi yonida maktab ochadi, uni o'z vaqfidan mablag' bilan ta'minlaydi. Ta'lim oluvchilardan ilm o'rganishda qattiq intizom talab etadi. Shuningdek, qobiliyatli shaxsni tarbiyalamaslik, uning qobiliyatini rivojlantirmaslik zulm bilan tenglashtiriladi: "Qobiliyatlini tarbiya qilmaslik zulmdir, qobiliyatsizga tarbiya hayf. Uni tarbiya qilmaslik bilan nobud qilma, bunga tarbiyangni nobud qilma" [4, 134].

Alloma tarbiyada namuna metodini ma'qullagan. Bu borada o'qituvchi va otana namunasi birinchi o'ringa qo'yilgan bo'lsa-da, tarbiyada jismoniy jazoni

qoralagan. Bolaga xushmuomalalik bilan munosabatda bo'lish, lekin qattiqqo'llikda ham, xushmuomalalikda ham meyor bo'lishini alohida ta'kidlagan.

Ulug' mutafakkir Alisher Navoiy o'qituvchilarni talabchan va o'z kasbining bilimdoni bo'lishga undagan, tarbiya masalasiga jiddiy e'tibor bergan. Mutafakkirning fikricha, bilim olishda uzluksizlikni ma'qullab, bilim beruvchi ustoz – murabbiylarning o'zlari ham ma'lumotli, o'qitish usullarini chuqur egallagan bo'lishlarini talab etadi. Johil, mutaasib, nodon domlarni qoralab, o'qituvchi mehnatining og'irligini alohida ta'kidlaydi. Madrasa mudarrislarining fozil, dono, kamtar, ma'naviy pok insonlar bo'lishini istaydi va shunday bo'lishi uchun kurashadi.

Mashhur mutafakkir inson aqliy qobiliyatini, ilmiy quvvatini, iste'dodini takomillashtirish uchun o'zida zukkolik, fahm tezligi, zehn o'tkirligi, bilimlarni tez egallash, qo'yilgan muammoni tez anglash, ilgari his etgan va tasavvur qilgan barcha narsalarni esda saqlash, xotira kabilarni rivojlantirishi lozimligiga alohida urg'u berib o'tganlar.

Ta'lim-tarbiya samaradorligiga erishish maqsadida maktab va madrasalarda ana shu talablarga rioya etilgan, talabalarda yuqorida ta'kidlab o'tilgan jihatlarni tarbiyalash uchun "Tarbiyai fikriya", "Tarbiyai tafakkuriya", "Tarbiyai ixlosiya" kabi metodlar qo'llanilgan, ular talabalarni fikrlashga o'rgatib, tafakkurlarini rivojlantirib, bilimlarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini oshirgan. Shuningdek, tafakkurni rivojlantirishda samarali bo'lgan ilmiy munozara, sharhli o'rganish, muammolarni hal etish, kuzatish, savol-javob, bilimlarni sinash, ko'rgazmali tajriba kabi uslublar qo'llanilgan.

Har bir o'qituvchi talabalarga umumiy bilimlarni berish bilan bir qatorda, ularni san'at va muammoli masalalarni yechish sirlari bilan ham tanishtirib borganlar.

Demak, Alisher Navoiyning pedagogik qarashlarida shaxs tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan quyidagi sifatlar: aqliy kamolot (bilim, zakovat va uquvga ega bo'lish); axloqiy kamolot; jismoniy yetuklik; go'zallikni his etish va o'z-o'zini tarbiyalash, o'z ustida ishlash kabilar ko'zda tutilgan.

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiyning pedagogik qarashlari bugungi kun zamonaviy pedagogikasi o'z oldiga qo'yayotgan talablarga to'la mos keladi va bu qarashlardan ta'lim-tarbiya amaliyotida keng foydalanish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Ulardan ta'lim jarayonida eng zamonaviy metod va usullar bilan uyg'un holda maqsadga muvofiq foydalanish ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017—2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakat strategiyasi. 7 yanvar 2017 yil.

2. Деркач А.А. Акмеология: личности и профессиональные развитие человека: Методолого – прикладные основы акмеологического исследования. М; 2000.

3. Kenjaeva.D. Barkamol shaxs tarbiyasi asoslari.-T: Fan, 2010.-67b

4.Nishonova S. Komil inson tarbiyasi. – T.: Istiqlol, 2003. – 224 b.

5. www.edu.uz

6. www.ziynet.uz

TALABALARNI TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIGA TAYYORLASHNING TEKNOLOGIK KOMPONENTINI SHAKLLANTIRISHDA O‘QITUVCHINING O‘RNI

Abdisodiqova Marjina Normurod qizi

Qarshi davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada, talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashda texnologik komponentini shakllantirishga yordam berishi haqida keltirilgan. Ular talabalarga o‘z sohasidagi bilim va ko‘nikmalarni o‘rganish, o‘zlashtirish hamda qo‘llashda yordam beradi. Bu usullar talabalarni innovatsiyalar bilan tanishish, ilmiy muammolarni yechish, loyihalarni amalga oshirish va hamkorlikni rivojlantirishga imkoniyat yaratadi.

Kalit so‘zlar: Tadqiqotchi, tadqiqot faoliyati, texnologik komponent, ilmiy-tadqiqot, ilmiy salohiyat, ilmiy izlanish.

Аннотация: В данной статье упоминается, что это помогает формировать технологическую составляющую при подготовке студентов к научно-исследовательской деятельности. Они помогают студентам учиться, приобретать и применять знания и навыки в своей области. Эти методы позволяют студентам узнавать об инновациях, решать научные проблемы, реализовывать проекты и развивать сотрудничество.

Ключевые слова: Исследователь, исследовательская деятельность, технологическая составляющая, научные исследования, научный потенциал, научные исследования.

Abstract: In this article, it is mentioned that it helps to form the technological component in preparing students for research activities. They help students learn, acquire and apply knowledge and skills in their field. These methods allow students to learn about innovations, solve scientific problems, implement projects and develop cooperation.

Keywords: Researcher, research activity, technological component, scientific research, scientific potential, scientific research.

O‘zbekiston Respublikasida ilmiy tadqiqotchilik faoliyatni rivojlantirishning asosiy maqsadi — mamlakatimizda ilmiy salohiyatni oshirish, oliy ta’lim

muassasalarida ilmiy tadqiqot faoliyati samaradorligini oshirish, jahon ta'lim resurslari, zamonaviy ilmiy adabiyotlarning elektron kataloglari va ma'lumotlar bazalariga kirish imkoniyatlarini yaratish shuningdek, rivojlangan mamlakatlarning ilg'or tajribasini chuqur va tanqidiy o'rgangan holda mamlakatimiz iqtisodiyotini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning yangi bosqichiga olib chiqishdan iborat.

Talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashning texnologik komponentini shakllantirish metodikasi, talabalarga o'z sohasidagi yangi bilim va ko'nikmalarni olish, o'zlashtirish va qo'llash uchun zarur texnologik vositalar va usullarni o'rgatish jarayonidir. Bu metodikani quyidagi usullar orqali amalga oshirish mumkin:

Talabalarga o'z sohasidagi ilmiy maqolalar, kitoblar, ma'ruzalar va boshqa manbalar bilan tanishtirish va ularni o'rganish, tahlil qilish hamda xulosalarini yozishga rag'batlantirish;

Talabalarga o'z sohasidagi ilmiy muammolarni aniqlash, o'rganish, yechim topish va natijalarni taqdimot qilish uchun zarur texnologik vositalar va dasturlarni o'rgatish. Masalan, statistik tahlil, grafik yasash, ma'lumotlar bazasi bilan ishlash va boshqalar;

Talabalarga o'z sohasidagi ilmiy loyihalarni rejalashtirish, amalga oshirish, nazorat qilish va baholash uchun zarur texnologik vositalar hamda usullarni o'rgatish. Masalan, elektron jurnal, portfel va boshqalar;

Talabalarga o'z sohasidagi ilmiy hamkorlik va aloqalarni rivojlantirish uchun zarur texnologik vositalar va platformalarni o'rgatish. Masalan, elektron pochta, forum, blog, vebinar va boshqalar.

Bu usullar talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashda texnologik komponentni shakllantirishga yordam beradi. Ular talabalarga o'z sohasidagi bilim va ko'nikmalarni o'rganish, o'zlashtirish va qo'llashda yordam beradi. Bu usullar talabalarni innovatsiyalar bilan tanishish, ilmiy muammolarni yechish, loyihalarni amalga oshirish va hamkorlikni rivojlantirishga imkoniyat yaratadi.

Universitet talabalarining ilmiy-tadqiqot ishlari ikki yo'nalishda olib borilishi, ulardan biri o'quv jarayonining ma'lum qismi sifatida o'quv rejalar, kalendar rejalar va dasturlarga kiritilib, barcha talabalar uchun majburiy hisoblangan o'quv-tadqiqot ishlari hamda talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlarining keyingi yo'nalishi o'quv rejalaridan tashqari, mashg'ulotlardan bo'sh vaqtda iqtidorli talabalar yo'li bilan to'garaklarda, kafedra qoshidagi ilmiy laboratoriyalarda, kafedra shahobchalaridagi ilmiy-tadqiqot ishlarini, ularning vazifalari, shakllari va usullarini ko'rib chiqamiz. Talabalar universitetda o'zlari egallayotgan ixtisosliklari xususiyatlaridan kelib chiqib, ilmiy-tadqiqot ishlari bilan birga ijodiy faoliyat bilan ham shug'ullanadilar. Masalan, ishlab chiqarish korxonasiga yangi texnika, texnologiya va uslublarni tavsiya etish ham ilmiy asosdagi tadqiqotlar bo'lib, talabalar ilmiy-texnik konferensiyalarda o'z ma'ruzalari bilan qatnashadilar.

Talabalarning ilmiy-tadqiqot va ijodiy ishlari o'quv mashg'ulotlarining davomi hisoblanib, ular talabalar o'quv jarayonida o'zlashtirgan bilimlarni chuqurlashtirish va boyitishda katta rol o'ynaydi. Talabalar ilmiy-tadqiqot ishlarining mazmuni va tizimi ilmiy-tadqiqot tadbirlari va shakllarining o'quv jarayoni qonuniyatlariga muvofiq ravishda mutassil bo'lishini ta'minlaydi. Bu o'z navbatida ilmiy-tadqiqot ishlari shakl

va usullarining kursdan kursga, kafedradan kafedraga, bir fandan ikkinchi fanga, bir xil mashg'ulotlardan boshqa xil mashg'ulotlarga izchil tartibda o'tib borishini, talabalar ilmiy-ishlarni bajarish jarayonida o'zlashtiradigan bilimi hamda mamlakatlarning hajmi asta-sekin ko'payib va murakkablashib borishini ta'minlaydi.

Zamonaviy o'qituvchi tadqiqotchi shaxsini tarbiyalash, faoliyatning ichki motivatsiyasini shakllantirish, ma'naviy shaxsni shakllantirish uchun asos yaratadigan qadriyatlar tizimiga e'tiborni shakllantirish uchun ulkan mas'uliyat bilan bog'liq.

Tadqiqot faoliyati — bu o'qituvchi va talaba o'rtasida yechim izlash yoki noma'lum narsani tushunishda o'zaro munosabatlarning ijodiy jarayoni bo'lib, ular davomida madaniy qadriyatlar o'zaro uzatilishi, natijada dunyoga, boshqalarga va o'ziga nisbatan tadqiqot pozitsiyasining rivojlanishi, shuningdek, dunyoqarashni rivojlantirish tushuniladi. Aynan o'qituvchi tadqiqot faoliyati shakllari va shartlarini belgilaydi, buning natijasida talaba har qanday muammoga ijrochi va ijodiy pozitsiyada yondashish uchun ichki motivatsiyani shakllantiradi.

Tadqiqot faoliyatini tashkil etishning alohida muhim sharti — bu yosh tadqiqotchining tadqiqotchi sifatida maksimal darajada amalga oshiriladigan g'oyaga yo'nalishi, uning intellektining eng yaxshi tomonlarini, tadqiqot qobiliyatlarini ochib berishi va yangi foydali bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallashi tushuniladi. Ushbu ishni bajarishda o'qituvchi, rahbarning san'ati talabani shunday muammoga olib keladiki, uning tanlovini u o'zi tanlagan deb biladi.

Talabalar o'quv tadqiqotlarini olib borishda kuzatuv va eksperiment kabi usullar tarbiyaviy ahamiyatga ega. O'zingizning tajribalaringizni o'tkazish ular uchun ayniqsa ahamiyatlidir. Mavzu tadqiqotchining yosh xususiyatlariga mos kelishi shart. Bu tadqiqot mavzusining o'zi tanlanishiga emas, balki uni taqdim etish darajasiga, ya'ni uni hal qilish uchun materialni shakllantirish va tanlash mumkin. Xuddi shu muammoni ta'limning turli bosqichlarida turli yosh guruhlarida hal qilishi mumkin. Mavzuni tanlashda o'qituvchi zarur vositalar va materiallar mavjudligini hisobga olishi kerak, ya'ni tadqiqot bazasi, ammo mavzu bosh tomonidan yuklanmasligi kerak. Bu holda, yosh tadqiqotchi jonli, hayajonli izlanishdan mahrum bo'ladi.

Ajam tadqiqotchilar tomonidan muammoni hal qilish usullari ko'p jihatdan nafaqat tanlangan mavzuga, balki tadqiqot faoliyatining tadqiqot usullari, ko'nikma va malakalarini tanlashga ham bog'liqdir. Biz talabalarga maqsadga erishishning

barcha usullarini topishda yordam berishimiz, umumiy qabul qilingan, taniqli va nostandart, alternativni ta'kidlashimiz kerak: ularni aniq tasniflash, tanlov qilish, tadqiqotchi kutganidek hissiyotsiz baholash, har bir usulning samaradorligi oshiradi. Ammo shuni yodda tutish kerakki, bu usullarning o'zi emas, balki ulardan foydalanishning pedagogik tarkibiy qismi muhimdir. Shuning uchun, masalan, toifadagi juda haqiqiy mavzu hayoliy bo'lib qolish xavfi tug'dirsa ham, nostandart, muqobil usullardan foydalanishni rag'batlantirishga arziydi. O'qituvchi talabalarga kuzatuvlar natijalarini yozib olishning mumkin bo'lgan variantlari - matn tavsiflari shakli, jadvallar va rasmlar to'g'risida ko'rsatma beradi. Nihoyat, xulosalarni shakllantirish talabiga qat'iy rioya qilish kerak. Ilmiy-tadqiqot ishining natijasi maket, kitob, maqola haqidagi ma'ruza, matnli video-film, referat va boshqalar bo'lishi mumkin. Taqdim etilgan materiallar nafaqat o'rganish mazmuniga, balki estetik talablarga ham javob berishi muhimdir. Talabalarga tadqiqot mavzusi va o'z imkoniyatlaridan kelib chiqib, natijalarni taqdim etish usulini tanlashda yordam berish kerak. Tadqiqot ishlarining avj nuqtasi va o'rganishning asosiy bosqichlaridan biri bu tadqiqotni himoya qilishdir. Qoida tariqasida, himoya 5 - 10 minut ichida ma'ruza shaklida (og'zaki taqdimot) amalga oshiriladi. Tadqiqot ishlarini himoya qilish nutqni, assotsiativ fikrlashni va mulohazani rivojlantiradigan muhim qobiliyatdir. O'qituvchi psixologik jihatni hisobga olgan holda ma'ruzachini taqdimotga tayyorlashi kerak.

Shunday qilib, o'qituvchi rahbarligidagi tadqiqot faoliyati natijasida o'z o'zini rivojlantirish, o'zini o'zi bilish va o'z o'zini tarbiyalash mo'jizasi paydo bo'ladi. Yangi pedagogik aloqa shakllanmoqda - o'qituvchi va talaba o'rtasidagi ijodiy hamkorlik, mavzu - subyekt munosabatlari, ma'naviy yaqinlik va birgalikda ijod qilish muhiti doimiy ravishda takomillashib boradi. O'qituvchi tomonidan talabalar uchun eng katta psixologik qulaylikni va ularning shaxsiy ehtiyojlari hamda qobiliyatlariga muvofiq intensiv rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlaydigan sharoitlarni yaratish zarurdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. L.T. Raziqova "Talabalarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslari" monografiya, "Innovatsion rivojlanish" nashriyot-matbaa uyi, Toshkent-2020.

2. A.S. Zueva "Kasb-hunar pedagogika universiteti talabalarining ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil yetishda kompetensiyaga asoslangan yondashuv" Yekaterinburg-2014.

O'QUV MATNLARI TA'LIM VOSITASINING BIRLIGI SIFATIDA.

M.K.Kazakova

Qarshi davlat universiteti p.f.f.d.dotsent

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada ona tili darslarida o'quv matnlari ta'lim vositasining birligi sifatida o'quvchilarini nutqini o'stirish tizimidagi ishlarni olib borish, ta'lim jarayoni vaqtida ona tili fanini o'qitish jarayonida diktant yozish orqali nutqning bir-biriga bog'langanligini o'rgatish.

Kalit so'zlar: ta'lim vositalari, diktant, didaktika, so'z, nutq, muloqot, ko'nikma.

ANNOTATION. In this article, the teaching texts as a unit of the educational tool in the mother tongue classes are carried out in the system of developing the speech of the students, and the speech is interconnected by writing dictation during the teaching process of the mother tongue during the educational process. to teach

Key words: educational tools, dictation, didactics, speech, speech, communication, skill.

АННОТАЦИЯ. В данной статье обучение текстам как единице учебного средства на занятиях по родному языку осуществляется в системе развития речи учащихся, а речь взаимосвязана письменным диктантом в процессе обучения родному языку в процессе обучения. учебный процесс, учить

Ключевые слова: учебные средства, диктант, дидактика, речь, речь, общение, навык.

Ta'lim vositalaridan foydalanishda ko'rgazmalilik didaktik tamoyili muhim o'rin tutadi. O'qituvchilar o'quvchilarga o'quv materialini bayon etishda didaktikaning eng muhim prinsiplaridan biri - ko'rsatmalilik prinsipidan foydalanadilar. Didaktikada ko'rsatmalilik prinsipi konkret bilan abstraktning birligi to'g'risidagi qoida asosida ko'rib chiqiladi. Narsa yoki hodisaning aslini yoki tasvirini idrok etish inson uchun atrofdagi borliqni, biror haqiqatni bilishning dastlabki va eng oddiy akti hisoblanadi hamda o'rganilayotgan narsalar, jarayonlar, hodisalar to'g'risida aniq tasavvurlar va abstrakt tushunchalar hosil qilish uchun asos vazifasini o'taydi.

Nutq aloqasini rivojlantirishga kirishish talabalarning nutq aloqalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning hal qiluvchi jihati hisoblanadi. O'quv matnlarini modellashtirish orqali o'quvchilar nutq shakllari va bog'lovchilarni yaxshiroq tushunishlari mumkin. O'quv matnlari nutq aloqalarini modellashtirishda qimmatli vosita bo'lib xizmat qiladi va o'quvchilarga nutqida izchil va samarali aloqalarni shakllantirishni mashq qilish imkonini beradi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning fikr va g'oyalarni ifodalashda muloqot qilish ko'nikmalarini va ishonchini mustahkamlash imkonini beradi. O'quv matnlarini modellashtirish orqali o'quvchilarning nutqiy aloqalarini rivojlantirish bo'yicha takomillashtirilgan metodikani joriy etish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning tilni bilish va tanqidiy

fikrlash qobiliyatlarini oshirishi, pirovardida ularni turli kontekstlarda samarali muloqot qilishga tayyorlashi mumkin.

Talabalarning nutqiy aloqalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish ularning muloqot qobiliyatlarini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ta'lim matnlarini modellashtirishga asoslanib, hozirgi metodologiya tilni o'rganishning tizimli faoliyati orqali nutq aloqalarini rivojlantirishga qaratilgan. O'quvchilarning nutqiy aloqalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish orqali o'qituvchilar yanada interaktiv va qiziqarli o'quv muhitini yaratishi mumkin. Bunday yondashuv o'quvchilarga real vaziyatlarda nutq aloqalarini yaxshiroq tushunish va qo'llashga yordam beradi, bu esa muloqot ko'nikmalarini yaxshilashga olib keladi. Bundan tashqari, nutq aloqalarini rivojlantirishning yangilangan metodologiyasi tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirishi mumkin. Talabalarni o'quv matnlarini tahlil qilish va sharhlashga undash mumkin, bu esa til va aloqa tushunchalarini chuqurroq tushunishga olib keladi.

Nutq aloqalarini rivojlantirishda ta'lim matnlarining o'rni

O'quv matnlarini modellashtirish orqali o'quvchilarning nutqiy aloqalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish tilni samarali o'rganishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'quv matnlari nutq aloqalarini kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi, chunki ular tildan foydalanish va ifodalash uchun qimmatli modellar beradi. O'quv matnlarining roliga e'tibor qaratish orqali o'quvchilar til tuzilishini chuqurroq tushunishlari va muloqot ko'nikmalarini oshirishlari mumkin.

O'quvchilar yozma nutqini o'stirishda diktant turlari va o'rni.

Diktant lotincha "dicto" so'zidan olingan bo'lib "aytib bermoq", "aytib turmoq", "so'zlamok, gapirmok" degan ma'nolarni bildiradi til ta'limida o'quvchilarning imlo savodxonligini oshirishda diktantning o'rni juda muhimdir. O'quvchilar diktant yozish jarayonida fonetika, leksikologiya, so'z yasalishi, morfologiya va sintaksisga oid bilimlarini xotiraga olib, amalda qo'llaydilar. Bundan tashqari, ular yo'l qo'ygan xato va ularni bartaraf etish uchun o'qituvchiga ham yordam beradi. O'quvchilar mavzularni qanchalik o'zlashtirganliklarini aniqlashda ham diktantning o'rni beqiyosdir.

Diktant dastlab shartli ravishda ikkiga bo'linadi:

1. Ta'limiy diktant .
2. Nazorat diktanti.

Ta'limiy diktantlar. Ta'limiy diktantlar biror imlo (orfoografiya qoidasi bilan bog'liq bo'lgan fonetik, so'z yasalishi va morfologik mavzuni mustahkamlash, o'quvchini ongiga singdirish va uni yozuvda qo'llay olishga o'rgatish uchun xizmat qiladi.

Ko'zlangan maqsadiga ko'ra diktantlar uch guruhga bo'linadi:

- 1) orfografik xarakterdagi ta'limiy diktantlar ;

- 2) nazariy bilimlarni mustahkamlaydigan ta'limiy diktantlar;
- 3) nutqni o'stirish xarakteridagi ta'limiy diktantlar.

Diktantlarning quyidagi turlari orqali yozma savodxonlik ustida ish olib boriladi:

1. Ta'kidiy diktant; 2. Izohli diktant; 3. Saylanma diktant; 4. Erkin diktant; 5. Yoddan yozuv (o'z diktant); 6. Ijodiy diktant; 7. Ta'kidiy diktant.

Bu diktant turi o'quvchilarni yozuvda so'zlarni xato yozishdan saqlaydi, imlo qoidalarini ongli o'zlashtirishga o'ziga xos o'rin tutadi.

Izohli diktant. Diktantning bu turida ham imlosi qiyin so'zlarning orfografiyasini eslatish va ta'kidlash orqali yozdirish o'rinli bo'ladi. Izohlanayotgan so'z diktant yozilayotgandan so'ng izohlanadi. Izohli diktant orqali o'quvchilar bilimi ikki tomonlama aniqlanadi:

1. O'quvchilarning diktant yozishdagi savodxonligi o'rganiladi. Bunda o'rganilgan imlo va grammatik qoidalarini qay darajada qo'llayotganliklari bilinadi.

2. O'quvchilar bilimiga doir nazariy kamchiliklar bilan bog'liq o'zlashtirish darajasi aniqlanadi.

Lug'at diktant. Bu diktant turini o'tkazish orqali o'quvchilar so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishga odatlanadilar, o'rganilgan imlo qoidasi o'quvchilardan qanday o'zlashtirilayotgani darajasi aniqlanadi. O'quvchilar lug'atdan foydalanishda alifbo tartibini bilishlari katta ahamiyatga ega. Lug'at diktanti yozish uchun: 2-sinfda 8 so'z, 3-sinfda 10-12 so'z, 4-sinfda 12 - 15 so'z bo'lishi mumkin.

Saylanma diktant. Saylanma diktant o'rganilgan grammatik va imlo qoidalarini mustahkamlashga va ularni amalda qo'llashga yordam berish bilan birga o'quvchilar mavzuni qay darajada o'zlashtirganliklarini aniqlashga ham yordam beradi.

O'z diktant yoki yoddan yozuv. Diktantning bu turi boshlang'ich sinflarning barchasida o'tkaziladi. O'z diktant o'tkazish uchun sinf o'quvchilarining saviyasiga mos kichik bir parcha (yoki biror to'rtlik) tanlanadi. Tanlangan matn yozuv taxtasiga yozib qo'yiladi. Matnni o'qituvchi o'qib beradi. Matndagi izoh talab etadigan so'zlar sharhlanib, imloga doir qoidalar takrorlanadi. Shundan so'ng matn 3-4 bolaga o'qitilgach, bir necha daqiqa vaqt beriladi. O'quvchilar matnni yodlab olganlaridan so'ng, matn berkitiladi. Ular yodlagan matnlarini mustaqil yozadilar. Keyin yozuv taxtasidagi matn ochiladi. O'quvchilar yozgan matnlarini tekshiradilar va xatolarini to'g'rilaydilar.

Ijodiy diktant. Ijodiy diktant o'rganilayotgan qoidalarini o'zlashtirish va yozuvda o'rinli qo'llash malakalarini mustahkamlash bilan birga o'quvchilar og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga ijobiy ta'sir qiladi, ularda ijodkorlik kabi zaruriy malakalarni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Diktantning bu turidan 1-4-sinflarda keng foydalaniladi.

Yozma nutqni rivojlantirishda o'quvchilarning imloviy malakalarini oshirish va uning ahamiyati:

Imloviy malaka maxsus nutq malakasidir. To'g'ri yozuv - maxsus nutq faoliyati; yozuv ham murakkab harakat bo'lib, uning asosida nutq yotadi. Imloviy malaka nutq faoliyatining komponenti sifatida gapni sintaktik jihatdan to'g'ri tuzish, so'zni uslubiy aniq qo'llashni ham o'z ichiga oladi. Imloviy malaka murakkab malaka bo'lib, uzoq vaqt davom etadigan mashqlar jarayonida shakllanadi va so'zni fonetik tomondan tahlil qilish, uning morfemik tarkibini aniqlash kabilarga asoslanadi.

O'quvchilarda to'g'ri yozuv malakasini shakllantirish grammatik nazariyani va imlo qoidasini o'zlashtirishga asoslanadi. Imlo qoidalari birgina so'z emas, balki umumiylik mavjud bo'lgan butun so'zlar guruhini yozilishini tartibga soladi. Bu xususiyati bilan u qoida xat yozuvchini har bir so'zni yodda saqlash, xotirlashdan qutqaradi, qoidaga amal qilib, belgilangan me'yorga amal qilib butun so'z guruhini yozish imkonini yaratadi.

Imlo qoidalarini grammatik, fonetik, so'z yasalishiga oid materiallarni ma'lum darajada bilmasdan turib o'zlashtirish mumkin emas. Grammatik nazariya imlo qoidalari uchun poydevor hisoblanadi. Shuning uchun boshlang'ich sinflarda imlo qoidasi shu qoidaga asos bo'ladigan grammatik nazariyaga bog'liq holda o'tkaziladi. Imlo qoidalari ustida ishlash - murakkab jarayon, qoidaning mohiyatini ochish, o'quvchilar qoida ifodasini o'rganib olishlari, qoidani yozuv tajribasiga tadbiq etishlari uning asosiy komponentlari hisoblanadi. Qoidani bilib olishlari o'quvchilarda u haqida aniq tasavvurning mavjudligiga bog'liq. Qoida asosida hosil bo'lgan aniq tasavvur so'zlarda ifodalanadi.

Imloviy malaka ongli nutq faoliyatining avtomatlashgan komponentidir. Faoliyat avtomatlashishi uchun uzoq vaqt davomida maqsadga qaratilgan mashqlar bajarib boriladi. Imlo qoidalariga oid mashqlarga; 1) Grammatik - orfografik tahlil, 2) ko'chirib yozuv, 3) diktantlar, 4) leksik - grammatik tahlil, 5) bayonlar kiradi.

Ona tili darslarida lug'at ustida ishlash va nutq o'stirishdagi ahamiyati.

Boshlang'ich sinf o'quv dasturida "ona tili, o'qish bolalarning lug'atini boyitish, bog'lanishli nutqni o'stirish, adabiy – estetik tafakkurni kamol toptirish, nutq madaniyatini shakllantirish, nutq ta'sirchanligini ta'minlashning muhim omilidir" deyiladi. Bu vazifalar grammatik mavzularni o'rganish, mashq matnlarini kuzatish va tahlil qilish, maxsus lug'aviy- grammatik mashqlar orqali bajariladi. Lug'at ishida so'zning ma'nosi, talaffuzi va imlosi e'tiborda turadi. Bular ustida ishlashdan asosiy maqsad ehtiyoj sezilgan paytda o'quvchilar ulardan foydalana olishlariga erishish, o'zgarlar nutqini anglashlarini ta'minlashdan iboratdir.

Tilning lug'at boyligini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi uchun ona tili darslarida so'zlar va ularning ma'nolari quyidagicha tanishtiriladi.

1. O'quvchilarni notanish so'z va iboralar bilan tanishtirish.

- 2.O'quvchilarni so'zning yangi ma'nolari bilan tanishtirish.
- 3.O'quvchilar tilida kam qo'llanadigan so'zlar ma'nosi ustida ishlash.
- 4.Yangi paydo bo'lgan so'z ma'nolari ustida ishlash.
- 5.Grammatik atamalar ma'nosi bilan tanishtirish.

Lug'at ustida ishlashda quyidagi metodik usullardan foydalaniladi;

- 1.So'z ma'nolarini taqqoslash va ularni sharhlash. Bu usul ko'chma ma'noli so'zlar va iboralar, paronim so'zlar, shakldosh so'zlar ma'nosi, imlosi, talaffuzini izohlashda qo'llaniladi.
- 2.So'zlarni kuzatish orqali ularning imlosini, ma'nosini va talaffuzini o'rgatish. Bu usul o'zakdosh so'zlarni o'rgatish, imlosi va talaffuzini o'rgatishda qo'llaniladi.
- 3.So'zlarni belgilariga ko'ra guruhlash usuli. Guruhlash aqliy faoliyat usuli bo'lib, u ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilarning so'z boyligini oshirishda muhimdir. Bu so'zlarning anglanayotgan ma'nosi, turkumi, yasalishi, imlosi, uyasi kabilarga ajratishga imkon beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ona tili darslaridan foydalanishdan asosiy maqsad, o'quvchilarni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondashish, mas'uliyatni sezish, tahlil qilish ona tili darslarini yanada kengaytirish ushbu yo'lda metodlardan foydalanishni kuchaytirishdir. Hozirgi zamonaviy metodlar yoki o'qitishning samarasini oshirishga yordam beruvchi texnologik darslar o'quvchilarda mantiqiy, aqliy, ijobiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, ijobiy fazilatlarini tarbiyalashga va ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Matchonov Safo, Bakiyeva Hilola, Gulyamova Xolida, Yo'ldosheva Sharofat, Xolboyeva Gulnora "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi" (Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik. Chirchiq 2020
2. Mirzayev A. Diktant metodikasi. -Toshkent, "O'qituvchi", 1979. Abdullayeva Q., Rahmonbekova S., Bekmurodova G., G'ozixojayeva G. Diktantlar to'plami. (Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun). - Toshkent: "Niso Poligraf", 2017. "Raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda fan– ta'lim – ishlab chiqarish integratsiyasini takomillashtirish istiqbollari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya 2023-yil 22-noyabr 410
3. Jumayeva S. O'quvchilarning yozma savodxonligini oshirishning ayrim yo'llari// "Ona tili ta'limidagi islohotlar: vazifalar, yechimlar va muammolar" Respublika ilmiy- amaliy anjuman materiallari.- Qarshi, 2015, 70-73-betlar.
4. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'limning 4-sinfi uchun darslik. 1-2-qism. - Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.

SHAXS SENSOR XUSUSIYATLARINING PSIXOLOGIK STRUKTURASI

Parmonova Laylo Ilxomovna

Qarshi davlat universiteti doktoranti

parmonovalaylo@gmail.com

Annotatsiya

Odam insonshunoslik fanlari tomonidan har tomonlama o'rganilib kelinmoqda. Psixologiyada odam biologik evolyutsiya maxsuli sifatida, jamiyat va ishlab chiqarishining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida, ishlab chiqarish va boshqa ijtimoiy munosabatlarning subyekti sifatida o'rganiladi. Odamning boshqa shaxslar bilan, tashqi olam bilan bo'lgan munosabatlari xilma-xil bo'lganligi uchungina unga xos bo'lgan psixologik sifatlar va fazilatlar ham nihoyatda xilma-xildir.

Аннотация

Человек всесторонне изучается гуманитарными науками. В психологии человек изучается как продукт биологической эволюции, как главная движущая сила общества и его производства, как субъект производственных и других общественных отношений. Психологические качества и качества, присущие человеку только потому, что его отношения с другими людьми, с внешним миром разнообразны, также чрезвычайно разнообразны

Annotation

Man is studied in every possible way by Human Sciences. In psychology, a person is studied as a product of biological evolution, as the main driving force of society and production, as a subject of production and other social relations. Only because a person's relationship with other individuals, with the outside world, is diverse, the psychological qualities and qualities inherent in him are also extremely diverse.

Umumiy psixologiya fanida shaxsning shakllanishi va rivojlanishi qonuniyatlari hamda ularning mexanizmlari tadqiq etiladi.

Bu borada psixologlar tomonidan shaxsga nisbatan turlicha ta'rif berilgan va uning tuzilishini o'ziga xos tarzda tasavvur qilishgan. Quyida mualliflarning ayrimlariga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Psixologiya fanida bir-biriga yaqin, lekin ayniyat bo'lmagan tushunchalar qo'llanilib kelinadi, chunonchi: odam, shaxs, individuallik. Ularning mohiyatini aniqroq izohlab berish uchun har birining psixologik tabiatini tahlil qilish maqsadga muvofiq.

1. Odam: sut emizuvchilar sinfiga daxldorlik, biologik jonzod ekanligi odamning o'ziga xos xususiyatidir. Tik yurishlik, qo'llarning mehnat faoliyatiga moslashganligi, yuksak taraqqiy etgan miyaga egaligi, sut emizuvchilar tasnifiga kirishi uning o'ziga xos tomonlarini aks ettiradi. Ijtimoiy jonzod sifatida odam ong bilan qurollanganligi tufayli borliqni ongli aks ettirish qobiliyatidan tashqari o'z qiziqishlari va ehtiyojlariga mutanosib tarzda uni o'zgartirish imkoniyatiga ham egadir.

2. Shaxs. Mehnat tufayli hayvonot olamidan ajralib chiqqan va jamiyatda rivojlanuvchi, til yordami bilan, boshqa kishilar bilan muloqot (muomala)ga kirishuvchi odam shaxsga aylanadi. Ijtimoiy mohiyati shaxsning asosiy tavsifi hisoblanadi.

3. Individuallik. Har qaysi inson betakror o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shaxsning o'ziga xos qirralarining mujassamlashuvi individuallikni vujudga keltiradi. Individual shaxsning intellektual, emotsional va irodaviy sohalarida namoyon bo'ladi.

XX asr psixologiyasida eng ko'p tarqalgan shaxsning tuzilishiga oid materiallar bilan qisqacha tanishib o'tamiz. S.L.Rubinshteyn bo'yicha shaxs quyidagi tuzilishga ega:

1. Yo'nalganlik - ehtiyojlar, qiziqishlar, ideallar, e'tiqodlar, faoliyat va xulqning ustuvor motivlari hamda dunyoqarashlarda ifodalanadi.

2. Bilimlar, ko'nikmalar, malakalar, hayot va faoliyat jarayonida egallanadi.

3. Individual tipologik xususiyatlar temperament, xarakter, qobiliyatlarda aks etadi.

K. K. Platonov ta'limotiga ko'ra, shaxs tuzilishi quyidagi shaklga ega:

birinchidan, yo'nalganlik - shaxsning axloqiy qiyofasi va munosabatlarini birlashtiradi. Undan harakatchanlik, barqarorlik, jadallik, ko'lam (hajm) darajalarini farqlash lozim;

ikkinchidan, ijtimoiy tajriba - ta'lim vositasida, shaxsiy tajribada egallangan bilimlar, ko'nikmalar va odatlarni qamrab oladi;

uchinchidan, psixologik aks ettirish shakllari osttuzilishi - ijtimoiy turmush jarayonida shakllanuvchi bilish jarayonlarining individual xususiyatlari;

to'rtinchidan, biologik shartlangan osttuzilish - miya morfologik va fiziologik xususiyatlariga muayyan darajada bog'liq bo'lgan patologik o'zgarishlarni, shaxsning yosh, jins xususiyatlarini va uning tipologik xosiyatlarini birlashtiradi.

A. G. Kovalev talqiniga binoan, shaxs quyidagi tuzilishga ega:

1. Yo'nalganlik - voqelikka nisbatan inson munosabatini aniqlaydi, unga o'zaro ta'sir etuvchi har xil xususiyatli g'oyaviy va amaliy ustanovkalar, qiziqishlar, ehtiyojlar kiradi.

Ustuvor yo'nalganlik shaxsning barcha psixik faoliyatini belgilaydi.

2. Imkoniyatlar - faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshishini ta'minlovchi tizim. O'zaro ta'sir etuvchi va o'zaro bog'liq bo'lgan turlicha qobiliyatlar.

3. Xarakter. Ijtimoiy muhitda shaxsning xulq-atvor uslubini aniqlaydi. Odamning ruhiy hayoti shakli va mazmuni unda namoyon bo'ladi. Xarakter tizimidan irodaviy va ma'naviy sifatlar ajratiladi.

4. Mashqlar tizimi. Hayot va faoliyat, harakat va xulq-atvorni tuzatish (korreksiyalash), o'zini o'zi nazorat qilish, o'zini o'zi boshqarishni ta'minlaydi.

Shaxs strukturasi, ya'ni tuzilishi muammosini bayon, talqin qilishda tayanch va jabha, komponent tushuncha tariqasida yaxlit tuzilishning nisbiy mustaqil qismidan, tahlilning birligi sifatida element tushunchasidan (atamasidan), har qanday kontekstlardan yaxlitlik xususiyatini aks ettirmasa ham ulardan foydalanamiz. Bunday tafovut (farq) shaxs xususiyatlarini yaxlit holda mukammal ochish uchun tarkibiy tizimli va elementli-tizimli darajalarini namoyon etish uchun mutlaqo zarur[3].

Psixologiya fani shaxs strukturasi modelini yaratishga boshqa fanlardan izchilroq kirishadi, uning tabiatini aks ettirish imkoniyatiga erishadi, natijada u psixologiya muammolari majmuasida markaziy o'rin egalladi. Psixologiya olimlari tomonidan tadqiqot qilinayotgan dolzarb muammolar bilan shaxs tuzilishiga oid masala u yoki bu jabhasi orqali uzviy bog'liqlikka ega. Bu kontekstda xulq motivatsiyasi, shaxsning tipologiyasini ishlab chiqish, shaxsga ta'sir o'tkazishning samarali yo'lyo'rinishini qidirishni eslatib o'tishning o'zi kifoya.

Psixologiya fanida shaxsga strukturaviy yondashish bo'yicha eng salmoqli ilmiy izlanishlar amalga oshirilganligi qonuniy holat bo'lib, xilma-xil shaxs strukturasi modelini yaratilganligi fikrimizning yorqin dalilidir. Bu borada B.G.Ananyevning fikricha, psixologik hodisalarni aql (intellekt), hissiyot (emotsiya) va irodaga ajratilishi inson psixologiyasida strukturaviy yondashish tajribasining dastlabki ko'rinishi bo'lib, uning xaqchilligi ko'pgina psixologlar tomonidan tan olinishidir. B.G.Ananyev strukturaviy yondashishning boshqa variantlari tariqasida turlicha psixik hodisalar bilan qarama-qarshi aloqalarning e'tirof etilishi-psixik aktlarning psixik funksiyalar, ongning ongsizlik, tendensiyalarning potensiyalar bilan uyg'unligini ta'kidlaydi. L.S.Vigotskiyning mulohazasiga ko'ra, insonning psixik funksiyalarini yuksak, madaniy, quyi, tabiiy turlarga ajratishni kiritish mumkin, chunki ularning negizida ta'lim bilan insonning oliy nerv faoliyatida birinchi va ikkinchi signallar sistemasi o'zaro ta'sirining ifodalanishi yotadi.

Jahon psixologiyasi to'plagan nazariy va amaliy ma'lumotlarga ko'ra, yosh, jinsiy va individual-tipologik xususiyatlar sensor (subsensitiv, subseptiv), mnemik (xotira), verbal (so'z orqali) va mantiq psixofiziologik funksiyalarining dinamikasi hamda organik ehtiyojlar tuzilishini aniqlaydi. Individdning bu xususiyatlarini ikkilamchi deb atab, ularning integratsiyasi temperament xususiyatlarida va tug'ma mayllarda ifodalanishini ta'kidlab o'tish maqsadga muvofiq. Chunki yuqoridagi sifatlar ontogenetik evolyutsiya jarayonidan iborat bo'lib, ular filogenetik dasturga asoslanib hukm suradi. Yosh davrga oid va individual o'zgaruvchanlik insoniyatning ijtimoiy-tarixiy taraqqiyoti ta'siri ostida har xil ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin. Individdning dinamik xususiyatlariga shaxsning ijtimoiy muhitda vujudga kelgan sifatleri ta'sir etib, uning individual o'zgaruvchiligi omilini yanada kuchytiradi.

Insonning faoliyat subyekti sifatidagi asosiy tavsiflari qatoriga uning bu sohadagi taraqqiyotning mahsuli ongi (obyektiv faoliyatning in'ikosi sifatida (va faoliyati) voqelikning o'zgartiruvchisi tariqasida) kiradi. Inson amaliy faoliyatning subyekti tarzida uning shaxsiy fazilatlari va xislatlarini tavsiflabgina qolmaydi, balki mehnatning texnik vositalari va texnologiyasi, ularning kuchaytiruvchanlik, tezlashtiruvchanlik va yaratuvchanlik funksiyalari sifatida yuzaga keladi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilgan ilmiy muammolardan birinchisi bir shaxsni boshqa odamlardan ajratib turadigan individual tuzilishiga ega ekanligidir. Ushbu yaqqol psixologik muammoni hal qilish shaxsning mazkur tuzilishining ichki sharoitlarida ifodalanuvchi xulq-atvorni oldindan bashorat qilish imkoniyatini yaratadi. Mazkur masalaning qo'yilishi dastavval ta'lim va tarbiya ehtiyojlaridan, tashkilotchilikka oid faoliyat sohalari va boshqa ehtiyojlar zahiridan kelib chiqadi. Lekin bu masalani ilmiy asosda hal qilish boshqa muammoni, ya'ni shaxsni toifalarga ajratish (tipologiya), uning eng muhim, mukammal tuzilishini aniqlash bilan bog'liqdir. Darxaqiqat, shaxs tipologiyasi, shaxsni tipologik tahlil qilishning eng nozik, ibratli jihatlarini cheklab o'tish, u haqida yetarli darajada to'la tasavvurga ega bo'lishni xoxlasak, uning eng umumiy tasvirini umumlashgan tarzda ta'kidlab o'tish lozim. [3].

Shaxs tuzilishi bilan bog'liq bo'lgan ikkinchi masala esa bunday tuzilishning bir qancha tarkibiy qismlarga ajratishni taqozo etadi, binobarin, ushbu bo'laklarning yig'indisi yaxlit inson shaxsini vujudga keltiradi. Jahon psixologiyasi fanida psixologlar shaxsni psixologik tuzilishining tarkibiy qismlarini turli mohiyatiga asoslanib turkumlarga ajratishni (klassifikatsiyalashni) tavsiya etmoqdalar.

Hozirgi zamon jahon psixologiyasida biologik (tabiiy) va ijtimoiy (sotsial) omil (faktor)ning, voqelikning ta'siri ostida shakllangan inson shaxsida ikkita muhim qism bo'lganligini tasdiqlovchi nazariya yuksak mavqeni egallab turibdi. Mazkur nazariyaga binoan «ichki psixik» («endopsixik» — yunoncha «endo» ichki degan ma'noni bildiradi) qismlarga ajratiladi, degan g'oyani ilgari suriladi. Ushbu talqinga ko'ra «endopsixika» shaxsning psixik tuzilishining ichki qismlari sifatida psixik elementlar va funksiyalarning o'zaro bog'liqligi aks ettiriladi. Uning negizida insonning nervpsixologik tuzilishi bilan «endopsixik» aynan bir narsa degan tushunchani tasdiqlash yotadi, go'yoki, u odam shaxsining ichki mexanizmini yuzaga keltiradi. Psixik tuzilishning «ekzopsixik» qismi bo'lsa shaxsning tashqi muhitiga nisbatan munosabatini, shaxsga qarama-qarshi bo'lgan barcha jihatlarini, shaxslararo va obyektiv munosabatini belgilaydi. «Endopsixika» o'z navbatida shaxsning ta'sirlanishi, xotira, tafakkur, hayol kabi bilish jarayonlarining xususiyatlarini, irodaviy zo'r berish xislatlarini, ixtiyorsiz harakatlarni va shu kabi fazilatlarni aks ettiradi. «Ekzopsixika» esa o'z tarkibida shaxs munosabatlarining tizimini va uning qiziqishlari, mayllari, ideallari, maslagi, ustunlik qiluvchi, hukmron hissiyotlarini,

egallagan bilimlarni, tajribalarni va shu singarilarni qamrab oladi. Tabiiy omilga (asosga) ega bo'lgan «endopsixika» biologik shart-sharoitlarga bog'liqdir, aksincha, «ekzopsixika» ijtimoiy voqeliklar ta'siri ostida yuzaga keladi, tarkib topadi va takomillashib boradi.

Shaxsning tarkib topishi bir qator omillarga bog'liq degan nazariyaning namoyandalari bo'lmish hozirgi zamon uzoq chet el (AQSH, Angliya, Fransiya, Germaniya, Shvetsariya va boshqalar) psixologlari oqibat natijasida shaxsning tuzilishini o'sha ikkita asosiy omillarga, ya'ni biologik va ijtimoiy (sotsial) voqeliklarning ta'siriga bog'liq bo'lgan tuzilishining mavjudligidan manfaaddordirlar. Obyekt-subyekt munosabatini belgilaydi. «Endopsixika» o'z navbatida shaxsning ta'sirlanishi, idrok, tasavvur, xotira, tafakkur, hayol jarayonlarining xususiyatlarini, irodaviy zo'r berish xislatlarini, ixtiyorsiz (ideomotor) harakatlarini va shu kabi fazilatlarini aks ettiratsi. «Ekzopsixika» esa o'z tarkibiga xos munosabatlarining tizimini va uning qiziqishlari, mayllari, ideallari, ustanovkalari, maslagi, ustunlik qiluvchi, hukmron hissiyotlarini, egallangan bilimlarni qamraydi [2].

Hozirgi zamon psixologiya fanining metodologik va nazariy muammolari qatorida qo'llaniladigan asosiy kategoriyalar, tushunchalar, ta'riflarga aniqliklar kiritishdan, tezaurus, kontekst nuqtai nazaridan ularni talqin qilishdan iboratdir. Ushbu mulohazalar mohiyatini o'zini o'zi anglash, axloq, ma'naviyat, taraqqiyot, dinamika va shaxsga oid tushunchalar to'g'risidagi qarashlar tashkil etadi. Mazkur tushunchalar o'zaro iyerarxik tuzilmaga ega bo'lib, biri ikkinchisini taqozo etadi va o'ziga xos muayyan tizimni vujudga keltiradi, majmuaning markazida esa inson (shaxs, subyekt, komil inson) turadi.

Shu fikrni alohida ta'kidlab o'tish joizki, psixologiya fanida axloqiy o'zini o'zi anglash ruhiy jarayon, hodisa, voqelik, xususiyat sifatida alohida o'rgatilmaganligi tufayli uni tahlil qilish o'zini o'zi anglash, axloq, milliy xarakter, ma'naviyat, qadriyat kategoriyalari bilan bevosita bog'liq ravishda amalga oshiriladi.

Bizningcha, ajratib ko'rsatilgan kategoriyalar, tushunchalarni o'ziga xos tarzda yoritish psixologiyani asosiy va ustuvor atamasi sanalmish shaxsni yaqqol anglash imkoniyatini yaratadi, axloqiy o'zini o'zi anglashning ijtimoiypsixologik voqelik tariqasida aniq namoyon bo'lishini o'rganishni kafolatlaydi.

Sensor so'zi lotin tilidan "sensus" his-tuyg'u, sezish, his etish ma'nolarini anglatadi. Sensor tarbiyaning maqsadi maktabgacha yoshdanoq bolalar sezgi organlari faoliyatini o'stirish hamda idrok jarayonini takomillashtirishdan iborat.

Motorika (lotin tilida harakat ma'nosini anglatadi va ushbu tushuncha inson harakat jarayoni bilan bog'liq fiziologik va psixologik holatlarni ifodalaydi. Mayda motorika – ko'z qorachig'ining harakatini bildirsa, katta motorika gavda harakatini aks ettiradi.

Axloqiy o'zini o'zi anglash o'zini o'zi anglashning xususiy (alohida) ko'rinishi, jabhasi bo'lganligi tufayli uning ruhiy tuzilishi, tabiati, o'ziga xosligi,

tarkib topishi, rivojlanishi va takomillashuvi, obyektiv, subyektiv, ichki hamda tashqi shart-sharoitlari, eng avvalo, o'zini o'zi anglash jarayonining ichki xususiyatlariga ko'p jihatdan bog'liq.

Hozirgi zamon psixologiya fanida o'zini o'zi anglashning tabiatini tushuntirishda, talqin qilishda ikki xil qarash, yondashish mavjud bo'lib, ular bir-biridan keskin darajada tafovutlanib turadi. Birinchi yondashishga qaraganda, o'zini o'zi anglash - bu o'z yo'nalishini o'zgartirgan ongning aynan o'zidir, xuddi shu bois u inson ongining maxsus ko'rinishi demakdir. Ushbu talqin sobiq sovet psixologiyasida keng tarqalgan nazariya bo'lib L.S.Vigotskiy, A.N.Leontyev, V.V.Stolin va ularning shogirdlari tomonidan ilmiy-amaliy jihatdan tadqiq qilib kelinmokda.

A. N. Leontyev talqiniga qaraganda, individual (yakka shaxsga oid) ongdagi mohiyat bilan mazmun o'rtasidagi ziddiyat o'zini o'zi anglashning sababchisidir. A. N. Leontyevning shogirdi V.V. Stolinning uqtirishicha, o'zini o'zi anglashning asosida (negizida) «menlik»ning mazmunlari o'rtasidagi ziddiyat yotadi.

Б. Г. АНАНЬЕВ izlanishlarida aks etishicha, o'zini o'zi anglashning paydo bo'lishi omili - odamning individual xosiyati, faoliyat subyektivligi shaxslilik xususiyatlarining tarkib topishidagi notekislik va geteroxronlikdir. Uning mulohazasiga ko'ra, o'zini o'zi anglash ana shu uchala xususiyatni o'zaro muvofiklashtiradi va xuddi shu tariqa ongning individualligini ta'minlab turadi.

Amalga oshirilgan psixologik tahlildan ko'rinib turibdiki, birinchi yondashuvda o'zini o'zi anglash xulq-atvorni va munosabatlarni belgilovchi hamda idora qiluvchi mustaqil subyektga aylanadi, natijada real inson tadqiqot markazidan uzoqlashadi, uning o'rnini ong va o'zini o'zi anglash egallaydi. Bizningcha, o'zini o'zi anglashpi bu tarzda tushunish (va tushuntirish) uning psixologik tabiatini atroflicha, to'liq yoritishga imkon bermaydi va nazariy jihatdan noto'g'ri (noadekvat) xulosa chiqarishga, shoshilinch qaror qabul qilishga olib keladi. Jahon psixologiyasi fanida to'plangan ma'lumotlardan ma'lumki, inson (shaxs) o'zini o'zi anglashi uchun xuddi shu o'zini o'zi anglash xususiyatining (jarayonining) subyekt bo'lishi muqarrar.

Adabiyotlar ro'yxati

1.Божович, Л.И. Проблемы формирования личности [Текст]: избранные психологические тр. / Л.И. Божович; под ред. Д.И. Фельдштейна. -М.; Воронеж, 1995.

2.Борисова, З.П. Дежурства в детском саду как средство воспитания ответственности у детей дошкольного возраста [Текст]: автореф. дис. ...канд. пед. наук / З.П.Борисова. - Л., 1963

3.Mamedov K.K. Maktabgacha yoshdagi bolalar va o'quvchilarning aqliy rivojlanish xususiyatlari. Psix. Fan. Doktori. Avtoreferat. M.Ulug'bek nomidagi O'zb.Mil.Uni-ti. T-2004.

4.Ismatov I.SH. O'quvchilarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish. T., 2006.

5.Монтессори М. Впитывающий разум ребенка. Москва: Детство-Пресс, 2009. <https://www.labirint.ru/books/212806/>

MUHANDISRLARNING KASBIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH DARAJASINI BAHOLASH ORQALI ELEKTROTEXNIKA KURSI AMALIY TAYYORGARLIGINI TASHKIL ETISH.

Norqulov Usmon Elomonovich
Toshkent kimyo texnologiyalari institutining
Shaxrisabz filiali

Annotatsiya. Mazkur maqolada elektrotexnika kursidan ta'limni amaliy tayyorgarligini tashkil etish sifati, zamonaviy muhandis kadrlarning kasbiy madaniyatini shakllantirish darajasi bilan baholanishi haqida fikr yuritilgan. Amaliyot bilan bog'liq faoliyatni intellektuallashtirish ko'nikmalari odatda ta'lim jarayonida birinchi darajadan to'rtinchi darajagacha bosqichma bosqich rivojlanish sifatida tavsiflanib ko'rsatilgan.

Tayanch so'zlar: elektrotexnika, ko'nikma, malaka, amaliyot, muhandis, daraja, model, metod.

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ КУРСА ЭЛЕКТРОТЕХНИКА ПУТЕМ ОЦЕНКИ УРОВНЯ ФОРМИРОВАННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ИНЖЕНЕРОВ.

Аннотация: В данной статье рассматривается оценка качества организации практической подготовки электротехнического курса и уровня сформированности профессиональной культуры современных инженерных кадров. Навыки интеллектуализации практической деятельности обычно описываются как поэтапное развитие от первого до четвертого уровня образовательного процесса.

Ключевые слова: электротехника, навык, квалификация, практика, инженер, степень, модель, метод.

ORGANIZING THE PRACTICAL PREPARATION OF ELECTRICAL ENGINEERING COURSE THROUGH ASSESSING THE LEVEL OF PROFESSIONAL CULTURE FORMATION OF ENGINEERS.

Abstract. This article discusses the evaluation of the quality of organization of practical training of electrical engineering course and the level of formation of professional culture of modern engineering personnel. Skills for intellectualizing practice-related activities are typically described as a step-by-step development from level one to level four in the educational process.

Key words: electrical engineering, skill, skill, practice, engineer, degree, model, method

Muhandisni kasbiy tayyorlashning fundamental va maxsus fanlarining o'zaro bog'liqligi muammolari hali yetarlicha ishlab chiqilmagan va shuning uchun talabalar biri biri bilan chambarchas bog'liq ma'lumotlar, ko'nikmalar to'plamiga ega bo'lib, ularni kundalik turmushda amaliyotda qo'llashda ayrim qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi natijasida talabalarni mustaqil ravishda bilim olishlari uchun xizmat qilmaydi. Turli fanlar bo'yicha o'zlashtirilgan bilimlarni birlashtirish, sintez qilishdan iborat bo'lgan bilishning navbatdagi bosqichi talabaning o'ziga taqdim etiladi. Olib borilgan kuzatish natijalari va tadqiqot ishimizga doir amalga oshirilgan pedagogik tajriba sinov natijalari shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik talabalar bunday holatga tayyor emasliklari amaliyotda isbotlandi.

Mazkur tadqiqot ishimizda ushbu vaziyatdan chiqish yo'lini talabalarning o'zi mutaxassislik fanlarini o'rganish uchun umumiy muhandislik bilimlariga ehtiyoj sezadigan sharoitlarni yaratish lozim deb bilamiz.

Ushbu maqsadga erishish kasb hunar ta'limini fundamentallashtirish, talabalarning faolligi va mustaqil ishlarini bajarish, kasbiy elektrotexnikaning o'qitish mazmunini tanlash va uni tuzish, ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanish sharoitida amalga oshirilishi mumkin.

"Elektrotexnika" kursini o'rganish uchun asosiy fanlar fizika, matematika, informatika va axborot texnologiyalari fanlari o'zlashtirilgan bo'lishi lozim. Elektrotexnikaning nazariy asoslari oliy matematika va informatikaga tayangan holda umumiy fizika kursining "Elektr va magnetizm" bo'limlarini davom ettiradi. Amaliy yo'nalishga ega bo'lgan elektrotexnika fizika nazariyasini va matematikaning mavhumligini elektr amaliyoti muammolari bilan birlashtiradi.

"Elektrotexnika" kursi elektrotexnikani nazariy asosi bo'lib, u katta yuklamaga egadir. U bo'lg'usi muhandislarga turli kurslarning o'zaro bog'liqligi va o'xshashliklarini tushunish, tanlangan mutaxassislikning amaliy faoliyatning umumiy tizimidagi qadriyalarini aniqlashga yordam beradi. Zamonaviy muhandislarni amaliy tayyorgarligi tizimida elektrotexnika ta'limi - umumiy muhandislik fanlarining o'zni va ahamiyatini belgilaydi.

Elektrotexnika ta'limidan tayyorgarligini amalga oshirishda - maqsad, mazmun, pedagogik jarayon, uni boshqarish va natijani qamrab oluvchi, pedagogika va ishlab chiqarish qonunlarini ham amalga oshirish asosida ishlaydigan murakkab tizim sifatida ko'rib chiqish mumkin. Shunday qilib, muhandis kadrlarning kasbiy tayyorgarligini ta'lim jarayoniga qaraganda yuqori darajadagi hodisa deb hisoblash mumkin.

O'qitish mazmuni talabalar faoliyatini belgilangan pedagogik maqsadga muvofiq tashkil etadigan, boshqariladigan pedagogning faoliyati bilan belgilanadi.

Ta'lim jarayonining rivojlanishi pedagog tomonidan ishlab chiqilgan o'qitish maqsadi va vazifalari hamda olingan haqiqiy natija o'rtasidagi qarama-qarshilik bilan bog'liq. Istalgan natijaga erishish yangi maqsadni belgilashni o'z ichiga oladi va shuning bilan birga ijobiy natija yangi maqsadga erishish vositasiga aylanadi. Faoliyat natijalarini baholash maqsadga erishishning to'g'riligini aniqlashtirish, shuningdek, pedagogik tashxisga yaqin natijaga erishish yo'llarini izlash bilan amalga oshirilishi mumkin.

Ta'lim jarayoni dasturiy hujjatlarni tuzishdan boshlanadi va bu vazifani mutaxassis modelini yaratmasdan hal qilib bo'lmaydi. Mutaxassis modeli oliy ta'limda o'qitish tartibini tavsiflovchi va amalga oshiradigan o'quv dasturlari, ishchi reja va boshqa hujjatlarda mutaxassislik bo'yicha o'qitish mazmunining aksidir. O'qitishning mazmuni tanlangan mutaxassislik bo'yicha o'quv dasturiga kiritilgan barcha fanlarning to'liq ro'yxati shaklida taqdim etiladi. Shuning bilan birga, mutaxassis modelini ishlab chiqish faqat ushbu mutaxassisliklarning faoliyat modelini batafsil o'rganish asosida amalga oshirilishi mumkin. Mutaxassislik faoliyatining modeli asosan ushbu mutaxassisliklarning ko'nikmalariga qo'yiladigan malaka talablarini aks ettiradi. Bu intellektual faoliyatning amaliy ko'nikmalari va avtomatizmi bo'lishi mumkin [1].

Kelgusida sifatli ta'lim natijasini olish, o'qitishni bir bosqichda erishilgan natijasi keyingi bosqichlarda oldinga siljishga yordam beradigan qilib tashkil etish ta'limning eng muhim maqsadiga aylanishi kerak. Anglab tushunishda yuqori natijaga erishish - o'quv fanini bosqichma bosqich tushunishni talab qiladi. Har bir o'quv fanining tuzilishini muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun uning tarkibidagi barcha asosiy o'zaro bog'liqlikni tushunishga erishish lozim. Talabalar o'zlarining mustaqil ravishda fikrlash xususiyatlariga muvofiq bilim, ko'nikma va malakalarni egallashlari uchun avval ularga ushbu bilim, ko'nikma va malakalarni o'z ichiga olgan fanning asosiy tuzilishi haqida tushuncha berish maqsadga muvofiqdir [2]. Muayyan dalil umumiy tuzilish bilan bog'liq bo'lmasa, uni nafaqat chuqur tushunish, balki qat'iy o'zlashtirib olish ham mumkin emas, chunki alohida dalillar faqat ma'lum bir sxemaga kiritish orqali xotirada saqlanadi. Umumiy, asosiy tamoyillarni o'qitish materialni tegishli "xotira maydonlariga" kiritishni osonlashtiradi va talabalarga kerakli ma'lumotlarni birlashtirish, o'zaro bog'lanishlarni amalga oshirib, kerak bo'lganda eslab qolishga yordam beradi. Shuning uchun yaxshi nazariya, aloqalar tizimining aksi sifatida, nafaqat hodisani tushunish vositasi, balki xotirada aniq saqlash, uning keyingi takrorlanishini ta'minlaydi. Amaliyot bilan bog'liq faoliyatni intellektuallashtirish ko'nikmalari odatda ta'lim jarayonida birinchi darajadan to'rtinchi darajagacha bosqichma bosqich rivojlanish sifatida tavsiflanadi.

Birinchi daraja - hissiy -motor yozishmalarini o'rnatish darajasi. Bu hissiy signallarga asoslangan faoliyatga va kasbiy malaka va ko'nikmalarga asoslangan vosita reaksiyalarini amalga oshirishga imkon beradi.

Ikkinchi daraja analitik va sintetik tahlildir. Ushbu tahlil orqali sintetik tahlil qilish ko'nikmalariga erishish orqali amalga oshiriladi. Bu oliy ma'lumotli mutaxassisning boshlang'ich faoliyat darajasi deb tushuniladi, chunki ushbu darajani o'zlashtirmasdan, mutaxassis doimiy ravishda "sinov va xato" metodidan foydalanishga majbur bo'ladi. Fikrlashda analitik sintetik faoliyatning psixologik mexanizmi aloqalar, birlashmalar o'rnatish va izchil maqsadlarni shakllantirish bilan bog'liq. Shu maqsadda fundamental umumiy ilmiy tayyorgarlik bilan asosiy holat formula va xulosalarni mexanik yodlashdan o'tadi. Tahlil va sintez operatsiyalarini o'zlashtirish orqali talaba kasbiy faoliyatni intellektuallashtirishning birinchi darajasini qat'iy egallaydi.

Uchinchi daraja intellektual motor (algoritmik). U mutaxassisga kasbiy faoliyat sohasida zarur algoritmlar banki bilan oliy ma'lumot beradi. Ushbu bosqichda asosan muhandis kadrlarning umumiy texnik tayyorgarliklari sohasidagi algoritmik ko'nikma va malakalar shakllantiriladi, bu esa kasbiy ijodiy faoliyatda faol bo'lgan mutaxassislarni navbatdagi bosqichga tayyorlash uchun mustahkam asos yaratadi.

To'rtinchi daraja ijodiylikdir. Bu kasbiy faoliyat sohasidagi mutaxassislarning samarali ijodkorligi bilan bog'liq bo'lgan faollashtirishning eng yuqori darajasi hisoblanadi.

Zamonaviy muhandis faoliyatining modelini yaratishda bilimlarni tashkil etish, tushunish, qaror qabul qilishning o'ziga xos xususiyatlari, uzoq muddatli o'qitish va katta tajriba natijasida mutaxassis kadrlarning malakasi va shaxsiy bilimlari haqidagi g'oyalarga tayanadi. Muhandis kadrlarning yuqorida qayd qilib o'tilgan barcha xususiyatlarini ishlab chiqishda mashg'ulotlar davomida alohida sub'ektlarning ichki tuzilishini ham, ular orasidagi tashqi o'zaro aloqalarni ham o'zlashtirish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu aloqalarni o'zlashtirish shakli tamoyillarni bir bilim sohasidan boshqasiga o'tkazish imkoniyati hisoblanadi [3].

Talabalarning o'quv va kognitiv faoliyatini boshqarish pedagogning materialni mustahkamlashning tegishli shakllarini va uni joylashtirish metodlarini tanlashi bilan amalga oshiriladi. Kelgusida ta'lim natijalaridan foydalanishning ikki yo'li ya'ni, "transfer" darajasi mavjud [4]. Ulardan birinchisi, ba'zi jihatdan ilgari hal qilingan muammolarga o'xshash muammolarni yechimini topish uchun ma'lum natijalarni qo'llashdan iborat. Pedagoglar ushbu metodni "mashqlarni o'tkazish" yoki ko'nikma va malakalarni umumlashtirish deb tushunishadi. Bu texnikani o'xshashlik bilan boshqa sohaga o'tkazish uchun aloqalar va uyushmalarni ongsiz ravishda faollashtirish metodi hisoblanadi. U asosan ko'nikmalarni rivojlantirish va mustahkamlash uchun ishlatiladi.

Ikkinchi usul tamoyillar va munosabatlarni uzatish. Bu shunday tamoyilni dastlabki tayyorlashdan iborat bo'lib, undan keyingi vazifalar ushbu umumiy tamoyilning alohida holatlari sifatida qabul qilinishi uchun foydalanish mumkin. Shu bilan birga, asl va yangi ishning o'xshashligi pedagog tomonidan talabalarni mustaqil ravishda aniqlash va yangi vaziyatlarda foydalanish ko'nikmalarini egallashga o'rgatish jarayonida aniq va ongli ravishda namoyish etiladi. Ushbu turdagi uzatish pedagogik jarayonning o'zagi bo'lib, unda bilimlarni doimiy ravishda kengaytirish va chuqurlashtirish mumkin bo'ladi. Ikkinchi turni o'tkazish talabalarni o'quv fanining tuzilishini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi, chunki talaba o'zlashtirgan tushuncha qanchalik chuqur va sodda bo'lsa, uni yangi vazifalarga qo'llash shunchalik oson bo'ladi [5]. Fan taqdimotining yuqorida sanab o'tilgan xususiyatlari uni tashkil etishning umumiy sxemasida aks etadi. Zamonaviy muhandis kadrlarning samarali modeli transforni rivojlantirish mexanizmlariga, ya'ni, har bir talabaning o'quv va kognitiv faoliyati samaradorligiga ta'sir qiluvchi bir qator umumiy omillarni aniqlashga qaratilishi kerak.

Xulosa. Shunday qilib, barcha talabalarga xos bo'lgan umumiy xususiyatlardan tashqari, mutaxassis modeli ba'zi shaxsiy sifatlarni va alohida uslubning parametrlarini e'tiborga olishga yordam berishi kerak ekan. Yana bir bor ta'kidlash kerakki, faol o'qitish metodlari nafaqat ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirishni rag'batlantiradi, asosan vazifalarni hal qilish jarayoni uchun motivatsiyani boshqacha tashkil etish tufayli, balki tashabbusni tarbiyalashga ham hissa qo'shadi. Hech shubha yo'qki, passiv, muloqot qiluvchi ta'limning ustunligi passiv shaxsni shakllantirish ehtimolini oshiradi. "Eski" modelning kamchiliklari tabiiy shartlarning xilma xilligini e'tiborga olish, qiziqishlar, moyillik, imkoniyatlarning haqiqiy xilma xilligiga e'tiborning yetishmasligini ifodalaydi. Barcha talabalarni bir xil usul bilan samarali o'qitish mumkin deb taxmin qilinadi. O'quv rejasidagi bunday tasavvurlar materialni uzatish ketma ketligi va sur'atini o'zgartirishga imkoniyat beradigan ta'sirlarning yo'qligini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Байчоров К.У. Образовательные стандарты как основа разработки новых технологий подготовки специалиста: Дис... д.-ра пед. наук: 13.00.08.- СПб., 1998.
2. Брунер Дж, Психология познания. - М.: Прогресс, 1977.- 411с.
3. Драгунова Е.А. Проектирование и реализация теоретического обеспечения многоуровневой подготовки специалистов в вузе: Дис...канд. пед. наук: 13.00.08/Е.В. Драгунова.- Тольяти, 2000.
4. Молоткова Н.В. Методика формирования информационно технологической составляющей профессиональной культуры учителя: Автореф. дис.канд. пед. наук/ Н.В. Молоткова. - Тамбов, 2000.- 24с.

5. Сластенин В.А. Педагогика: Учеб. пособие для студентов пед, заведений 3-е изд /В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов.- М,: Школа-Пресс, 2000.-512с.

OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARINI KOMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Umirov Azamat Abdinazarovich

QarDU o'qituvchisi

Ro'ziqulova Dilfuza Xudoyberdiyevna

Qarshi tumani 47-maktab Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kompetentlik, talabalarni kommunikativ kompetentligini rivojlantirish masalalari, kompetentlik turlari haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetentlik, bo'lajak o'qituvchi, oliy ta'lim.

Аннотация: В данной статье представлены представления компетентности, вопросах развития коммуникативной компетентности студентов, видах компетентности.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, будущий учитель, высшее образование.

Abstract: This article presents ideas about competence, issues of development of communicative competence of students, types of competence

Key words: communicative competence, future teacher, higher education

Bugungi kun dolzarb masalalaridan biri oliy ta'lim muassasasi talabalarini komunikativ kompetentligini shakllantirish pedagoglarni tayyorlashdagi murakkab muammolar qatorida o'ziga xos o'rin tutadi. Ayniqsa ta'limni modernizatsiyalash bilan bog'liq islohotlarning joriy bosqichida kasbiy pedagogik faoliyatga moslashish muammosi yanada yaqqol namoyon bo'lmoqda. "Kompetentlik" va "kompetensiya" ta'limda kompetentli yondoshuvning asosiy tushunchalaridir. Kompetentli shaxs tavsifi (xususiyat, shaxs sifati, uning komponenti), shaxs tuzilmasida yaxlit ta'lim, shaxs xususiyatlari tizimi, bilim, ko'nikma va malakalarni egallash natijasida yuzaga keluvchi holatlar (tayyorgarlik, yo'naltirilganlik va boshqalar) sifatida ifodalanishi mumkin, ko'pincha esa, kompetentli bilim va tajriba bilan tenglashtiriladi.

Mamlakatimizda ilg'or xorijiy tajribalar asosida uzluksiz ta'lim tizimi uchun bo'lajak yosh o'qituvchilarni tayyorlashning zamonaviy ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, talabalar ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga imkon beruvchi zarur shart-sharoitlar yaratishga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish bo'yicha tadqiqot ishlari olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "uzluksiz ta'lim tizimini yanada

takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" kabi ustuvor vazifalar belgilangan[1]. Bu borada aksiologik yondashuv asosida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim muhitini shakllantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik adabiyotlarda, bugungi kunda, "kompetensiya", "kompetentlik" atamalari keng qo'llanilmoqda va barqarorlashmoqda. Ammo, hozirga qadar ta'limning u yoki bu bosqichi bitiruvchisining optimal obraziga qo'llash mumkin bo'lgan «kompetentlik» tushunchasining yagona va aniq ta'rifi mavjud emas. Manbalarda shaxsning bilimi, ko'nikmasi, malakasi, qobiliyati, mehnatsevarligi, kasbiy mahorati kabi sifatlarini ifodalash uchun «kompetentlik» va «kompetentlilik» atamalaridan foydalanilgan.

"Competentia" lotincha so'z bo'lib, o'zbek tilidagi lug'aviy ma'nosi "inson yaxshi biladigan", "tajribaga ega bo'lgan" kabi ma'nolarni bildiradi. Demak, biror bir sohada kompetentli inson shu soha haqida asosli fikr yuritish va unda samarali faoliyat olib borish uchun mos bilim va qobiliyatga ega hisoblanadi.

Ilmiy manbalarda kompetentlik va kompetensiyaning quyidagi ta'riflarini uchratish mumkin: motivlashgan qobiliyat; shaxsning xususiyat va sifatleri, shaxsiy chizgisi; faoliyatga tayyorgarlik mezon; masalani hal etish va uning natijalarini olish uchun zarur bo'lgan qobiliyat; faoliyatga bog'liq bilim, ko'nikma, malaka va tajriba (inson tomonidan o'zlashtirilgan masalani yechish, usullar va yo'llarini bir butunga birlashtirish), shu bilan birga shaxsning motivlashgan va hissiy-irodaviy sohasi.

Kompetensiyalar tayanch va asosiy kompetensiyalarga bo'linadi. Tayanch kompetensiya - bu o'z tavsifi va qo'llanilish darajasi bo'yicha ommaviy, asosiy kompetensiya esa, o'z tavsifi va qo'llanilish darajasi bo'yicha qaralayotgan mutaxassislikka mos keluvchi kompetensiyadir. Uni kasbiy kompetensiya deb ham atash mumkin.

Zamonaviy yondashuvlar o'qitish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini o'zaro integratsiyalash orqali o'quvchilarda tayanch va fanga oid xususiy kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'qitishning asosiy mohiyati kasbga yo'naltiruvchi fanlardan tashkil qilingan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kelgusi kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirish sanaladi. O'quvchilar kelgusi hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi,

eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zaruriy tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim.

Xulosa o'rinda aytish kerakki kommunikativ o'zini o'zi takomillashtirish maqsadi aniq, ammo motivlar turlicha bo'lishi mumkin. Insonparvar yo'nalgan o'qituvchi uchun kommunikativ o'zini o'zi takomillashtirish nafaqat o'zi uchun o'zini o'zi yaxshilashda, balki samarali o'zaro munosabatni amalga oshirishning asosiy sharti sifatida kechishi kerak bo'lib, bu bolalarning rivojlanishiga, ularning individualliklari va o'ziga xosliklarini saqlashga yordam beradi. Shuning uchun kommunikativ o'zini o'zi rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlar katta ahamiyatga egadir. Bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish mexanizmlari amaliy yondashuv orqali kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil qilishning metodik ta'minotini ishlab chiqishni taqozo qildi. O'quv mashg'ulotini axborot, o'zini o'zi anglash va amaliy kabi uchta blokda qurish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Talabalarining kognitiv qiziqishlarini shakllantirishning pedagogik muammolari: darslik / G.I. Shchukin. - M.: Pedagogika, 2008. - 296 b.

2. Kahhorjonovna, O. D. (2022). Approaches to Preparing Future Teachers for the Organization of Cognitive Processes in General Secondary Schools. Miasto Przyszlosci, 29, 6-7.

3. Begmurzaevich, D. B. (2022). bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida refleksiv madaniyatni rivojlantirishning metodologik asoslari. integration of science, education and practice. scientific-methodical journal, 3(6), 154-160.

QO'QON VA XIVA XONLIKLARI O'RTASIDA ELCHILIK ALOQALARI TARIXI

Dusaliev Muysin Tura o'g'li
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
“Tarix” kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Tarixdan bizga ma'lumki, mamlakatlar o'rtasidagi elchilik aloqalari mamlakatlar o'rtasidagi munosabatlar to'g'risida ma'lumot beradi. Shu jihatdan olib qaraganda elchilik aloqalari tarixini tadqiq qilish har qanday tadqiqotchi uchun qiziqarlidir hamda bugungi kunda dolzarb ham hisoblanadi. Albatta, yuqorida ta'kidlangan munosabatlarga siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy hamda madaniy aloqalarni misol sifatida aytsak bo'ladi. Shu nuqtai nazardan ushbu maqolada Qo'qon va Xiva xonliklari o'rtasidagi elchilik aloqalari tarixi tadqiq etildi.

Kalit so'zlar: Qo'qon xonligi, Buxoro amirligi, Xiva xonligi, Firdavs ul-iqbol, Умархон, Мухаммад Рахимхон I.

Аннотация. Как мы знаем из истории, посольства между странами предоставляют информацию об отношениях между странами. С этой точки

зрения исследование истории дипломатических отношений интересно любому исследователю и актуально и сегодня. Конечно, в качестве примера вышеупомянутых отношений можно привести политические, экономические, социальные и культурные отношения. В этом контексте в данной статье изучена история дипломатических отношений между Коканским и Хивинским ханствами.

Ключевые слова: Кокандское ханство, Бухарский эмират, Хивинское ханство, Фирдавс уль-икбал, Умархан, Мухаммад Рахимхан I.

Abstract. As we know from history, embassies between countries provide information about the relations between countries. From this point of view, the study of the history of diplomatic relations is interesting to any researcher and is still relevant today. Of course, examples of the above-mentioned relationships include political, economic, social and cultural relationships. In this context, this article examines the history of diplomatic relations between the Kokan and Khiva khanates.

Key words: Khanate of Kokan, Emirate of Bukhara, Khanate of Khiva, Firdavs ul-Ikbal, Omar Khan, Muhammad Rahim Khan I.

Qo‘qon honligining iqtisodiy hayotida tabiiyki tashqi savdo muhim ahamiyat kasb etgan. Bu sohani taraqqiy etishi uchun, albatta, qo‘shni mamlakatlar bilan elchilik munosabatlarini yo‘lga qo‘yish zarur bo‘ladi. Mamlakat g‘arb va janubda Buxoro, Xiva, Afg‘oniston, Eron, Turkiya, Hindiston, sharqda Xitoy (Qashg‘ar orqali), shimolda Dashti Qipchoq ko‘chmanchilari va ayniqsa Rossiya bilan keng savdo aloqalar o‘rnatgan. Ayrim manbalarda xonlikda yaponiyalik va angliyalik savdogarlar ham kelganligi eslatib o‘tiladi. Xonlikdan chet elga asosan ipak va ipak matolar, paxta, charm, qimmatbaho toshlar, oltin, kumush, zargarlik buyumlari va boshqa mahsulotlar chiqarilgan. Chet eldan asosan choy, metall, chinini, uy-ro‘zg‘or buyumlari, tayyor gazlama, kiyim-kechak, poyafzal va boshqalar keltirilgan. 1826 yili “Aziatskiy Vestnik” jurnalida e‘lon qilingan maqolada Qo‘qon aholisi paxta va ipak yetishtirish bilan shug‘ullanishi, qo‘qonliklar Xitoy, Xiva va Eron bilan savdo qilishi haqida ma‘lumot berilgan [1:229-230].

Shuningdek, 1813 yili Sibir korpusi tarjimoni Filipp Nazarov maxsus topshiriq bilan Qo‘qonga keladi. YA’ni Petropavlovskda Peterburgdan kelayotgan Qo‘qon xoni elchisining o‘ldirilishi natijasida kelib chiqqan mojaroni hal qilish maqsadida. F.Nazarovning 1813-1814 yillarda Qo‘qon xonligiga qilgan sayohati natijasida, 1821 yilda “Zapiski o nekotorix narodax i zemlyax sredney chasti Azii” asarini yozadi. Asar tarixiy-etnografik harakterga ega bo‘lib, unda qo‘qonliklarning Koshg‘ar, Xitoy, Xiva, Buxoro va Sharqiy Eron bilan savdo aloqalari haqida xabar berilgan. U Qo‘qon xonining elchilarini qabul qilish marosimida ishtirok etib, qabul marosimi paytida Xitoy, Xiva, Buxoro va boshqa o‘lkalar elchilarini ko‘rgan [2:63]. Shu jumladan Qo‘qon va Xiva xonliklari o‘rtasidagi elchilik aloqalariga nazar solsak. Masalan,

“Firdavs ul-iqbol” asarida Xiva xoni Muhammad Rahimxon I (1806–1825) saltanatining o‘ninch yili (ya’ni, 1816 yil) haqida gap ketganda quyidagi gaplar keltiriladi: “Va yana ulkim, hazrati podshohi mag‘fur rabi al-oxir oyining yigirma beshinji (1815 yil 6 aprel) kunikim, panjshanba erdi, Xivanik oriqin qozdurmoq uchun rukub qilib, kecha Sayyod havolig‘a nuzul qildi. Juma kuni Sorbonto‘paga borib, qozuvchig‘a chek berdi. Beshinji kunikim, seshanba erdi va jumoda-l-avval oyining ikkinji (1815 yil 12 aprel) kuni erdi, tamom bo‘ldi. Qozuvig‘a chiqmasdin burung‘i seshanba kuni Berdi inoq Buxoro elchisi bila keldi. Yakshanba kunikim, xoni mag‘fur qazuv boshida erdi, Qo‘qon hokimi Umarxondin Sayyid Muhammad hoji elchi bo‘lub kelib, mulozimatiig‘a yetti” [3:137]. Bundan xulosa qilish mumkinki, 1810 yillarning o‘rtalariga kelib, Qo‘qon va Xiva xonliklari o‘rtasidagi munosabatlar yaxshilanuvi boshlangan. Muhammad Rahimxonning Qo‘qon xoni Umarxonga yuborgan maktubida shunday jumlar bor edi: “Agar men tomonga marhamat nazarlari bilan ishora qilib, sarkashligi bila ma’lum bo‘lgan Buxoro podshohining ahvolini xarob qilishga amr qilsalar, agar Parvardigor o‘z lutfi karami bilan madadkor bo‘lsa aminmanki, ularni tag-tugi bilan yulib tashlardim. Assalom attaqsir”. Elchilar keltirgan maktub va Umarxonning unga javobi Xiva va Qo‘qon xonligi o‘rtasida Buxoro amirligiga qarshi harbiy ittifoq tuzganligini anglatardi. Chunki bu ikki tomon o‘rtasidagi elchilik bordi-keldisi uchta davlat o‘rtasida yuz bergan harbiy-siyosiy jarayonlarga bevosita aloqadordir [4:57]. Qo‘qon xonligi va Xiva xonligi o‘rtasidagi savdo aloqalari bir muncha sust edi. Bu ikki davlat o‘rtasidagi savdo-sotiq ishlari Buxoro amirligi orqali olib borilar edi. Xivadan Buxoroga borgan savdogarlar Qo‘qondan kelgan mollarni, Qo‘qon savdogarlari esa Xiva mollarini sotib olar edilar. Xiva bilan Qo‘qonning o‘zaro savdosi Sirdaryoning quyi tomonidan, ayniqsa Oqmachitda, 1814 yildan keyin esa, Qo‘qon xonligi harbiy baza va chegara shaharlari sifatida qurdirgan Qo‘shqo‘rg‘on, Chimqo‘rg‘on, Yangiqo‘rg‘on tomonlarida bo‘lar edi [5:23].

Amir Haydar hukmronligining boshlaridanoq Usmonli turklar davlati bilan aloqalarini yaxshilab, Qo‘qon va Xiva xonliklarini turk Sultoni bilan yaqinlashishiga to‘sqinlik qilib turadi. Umarxon bilan Muhammad Rahimxon davrida Xiva-Qo‘qon munosabatlari ancha yaxshi bo‘lganligi ma’lum. 1822 yil bahorida turk sultoni Sulton Mahmudxonning huzuridan qaytayotgan (1808-1839) Umarxon elchisi Hojimirqurbon xoja Xorazm orqali kelgan. Xiva xoni Muhammad Rahimxon uning xavfsizligini ta’minlash uchun ikki elchini hamroh qilib yuborgan. Bundan oldinroq ham, ya’ni 1819 yildagi Umarxonning Turkiyaga yuborgan Hojimirqurbon boshchiligidagi elchilar Xivada to‘xtashadi [6:156]. Muhammad Rahimxon ularga elchilar qo‘shib yuborgan edi. Muhammad Rahimxonning Buxoroga qarshi kurashish uchun Qo‘qon bilan ittifoq tuzishini tushunsa bo‘ladi. Chunki, birinchidan, Muhammad Rahimxonga Umarxondan boshqa amaliy yordam ko‘rsata oladigan

ittifoqchi topish qiyin edi. Qolaversa, Dashti Qipchoq bo'ysundirilgach, Qo'qon bevosita Xorazm hududi bilan chegaradosh davlatga aylanib, kelgusida Xiva saroyida tinch qo'shnichilik munosabatlarini kafolatlash masalalari ko'ndalang turardi. Umarxon Muhammad Rahimxonning taklifini qabul qilib Xiva elchilariga Abduholiq qarovulbegini hamroh qilib sovg'a-salomlar bilan jo'natadi. Bu hol Buxoroga qarshi rasman Xiva – Qo'qon harbiy ittifoqining tuzilganidan darak beradi. Ko'p o'tmay ittifoqchilar amaliy harakatlarni ham boshlab yuborishgan. Xususan, o'sha yili ramazon oyining 27 kunida (1821 yil 28 iyun) Umarxon saroyiga Xiva qo'shini Buxoro tumanlariga yetib kelganligi haqida xabar keladi. Bu vaqtda Umarxon ham urushga alohida tayyorgarlik ko'rgani shubhasiz. Chunki Ramazon hayiti o'tishi bilan u ham 12 ming askar bilan yurishga otlandi. Umarxonga yo'lda Madalixon, To'raqo'rg'on hokimi amirzoda Sulton Mahmudxon, Dashti Qipchoq hokimi shahzoda Abdullaxon va bir qancha amirzodalar o'z odamlari bilan kelib qo'shiladilar. Umarxonning bunday katta qo'shin bilan chiqishi bu urushga katta e'tibor berilganligidan dalolat beradi. Umarxon o'z ittifoqchisi Muhammad Rahimxon hamda amirlik ichkarisidagi uning yurishini qo'llab-quvvatlab turgan muholifatchilar bilan ham aloqada bo'lib turgan. Xiva xoni kelishuvga ko'ra, 1821 yil o'rtalarida Amudaryo bo'yidagi Chorjo'y mavzeida Amir Haydar yuborgan qo'shinlarni yengib, Buxoro hududlariga kiradi. Taxminan avgust oyida u Qorako'l mavzeiga yetib keladi [3:137]. Amir Haydar xorazmliklar bilan ovora bo'lib turgan bir vaqtda Samarqandda xitoy-qipchoqlar qo'zg'olon ko'taradilar. "Tarixi Turkiston" asarining muallifi Mirzo Olim Mahdum Umarxonning Buxoroga yurishini faqatgina xitoy-qipchoqlarning iltimosiga binoan bo'lganini ta'kidlaydi. Buxoro va Xiva manbalari mualliflari xitoy-qipchoqlar, Shahrisabz, Urgut hokimlarining Umarxon va Muhammad Rahimxon o'rtasidagi ahdlashuvlaridan, o'zaro (ehtimol maxfiy) yozishmalaridan xabarleri bo'lmagan. Shu sabablimi, "Tarixi Amir Haydar" asarida aytilishicha, Muhammad Rahimxon Qo'qon xoniga emas, balki xitoy-qipchoq sardorlariga hamkorlikni taklif qilib maktublar yuborgan deyiladi. Samarqand qamalida Amir qiyin ahvolda qoladi. Shahar ulamolari tinchlik so'rab Umarxonga arznoma yozadilar. Mashhur "ko'k tosh" (sangi kabud)ni sulh evaziga beradilar. Umarxon arzlarni qabul qilib O'ratepa orqali Qo'qonga qaytib ketadi. Mirzo Qalandar Mushrif o'z asarida Xiva qo'shinining Qorako'lgacha kelgani to'g'risida ma'lumot beriladi xolos. Muallif Muhammad Rahimxonning keyingi faoliyatiga katta e'tibor bermagan [4:58]. Lekin Umarxon bilan doimiy aloqalar bo'lib turgan. Ayniqsa, Buxoro amirligi va Qo'qon xonligi o'rtasidagi munosabatlarning XIX asr 40 – yillari boshlarida yomonlashuvi Qo'qon va Xiva xonliklari o'rtasidagi munosabatlarning yanada yaqinlashuviga asos bo'lgan. Umarxon Xiva xonligi bilan munosabatlarini yo'lga qo'yishga katta e'tibor bergan edi. «Firdavs ul-ikbol»da 1814/1815 yilda Muhammad Raximxon huzuriga Qo'qon xoni Umarxondan elchi

bo'lib kelib, Xiva xonining «mulozamatiga yetgan» Sayyid Muhammad xoji haqida ma'lumot beriladi [7:414]. Buxoro hukmdori Amir Nasrullo (1826 – 1860)ning Qo'qonga hujumi va Qo'qon shahrini egallagan davrida Xiva xoni Olloqulixon(1825 – 1843)ning Buxoroga hujumi aynan shu do'stona elchilik munosabatlarining mevasi desak bo'ladi. Qo'qon manbalarida ham Amir Nasrullo Qo'qon xonligiga yurish qilgan vaqtda Xiva xoni Olloqulixon yordam uchun qo'shin yuborganligi qayd etilgan [8:158]. Shu jihatdan, Buxoro amiri Qo'qon xoni bilan kurash olib borar ekan, hamisha uchinchi tomon, ya'ni Xiva xonligining aralashuvidan xavotirda bo'lgan. Xiva va Qo'qon o'rtasidagi diplomatik aloqalar to'g'risida Xiva xonligi tarixchilari asarlarida ham ko'plab ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Garchi bu asarlarda elchilarning kelish sabablari kengroq yoritilmagan bo'lsa-da, ularning qachon va kimlar kelganligi to'g'risida aniq faktik ma'lumotlarni juda ko'plab uchratish mumkin. Xususan, Ogahiy ilk tarixiy asarlaridan bo'lmish “Riyoziy davlat” asarida Qo'qon haqida shunday yozadi: “Qo'qon hokimi Muhammad Alixon zinokorlik va jalabbozlik, sharobxo'rlikg'a shuru etdi. Lojaram, arkon davlat bundan noroziligi Xorazm kuchayib Buxoroga chopar yuborib kelsun yurti topshirurmiz deb xat yubordi. Amir Nasrullo Qo'qon ustiga kelib talon-taroj qilib xon va xon qarindoshlarini qirg'in qiladi [9:9]. Qatl qilinganlar orasida xonning onasi o'zbek xalqining unutilmas shoirasi Mahlaroyim (Nodirabegim) ham bor edi. Amir Nasrullo Ibrohimni noib qilib tayinlab Buxoroga qaytadi. Ho'qand xalqi buxoriylarning tayziqiga toqat qila olmay bir oydan so'ng ittifoq bilan hujum qilib barcha mulozim va lashkariyasi bilan tutib qatlg'a yetkurdilar. Xo'qand xalqi Muhammad Alixon aqrobosidin Sheralixonnikim xon ko'tardilar. Bu voqeani eshitib amir Nasrullo qo'shini bilan Xo'qand tarafiga yuz qo'ydi. Hazrati sohibqiron (Olloqulixon) Xo'qand ulusining imdodi va o'z adovatining izhori uchun Buxoro yurishi irodasiga qarshi Buxoro tomon o'z qo'shini bilan shitob ko'rguzubdurur. Olloqulixon fursatdan foydalanib qasos niyatida katta lashkar bilan Omuya daryosidan o'tib Buxoro tomon yuzlanadi. Olloqulixonning bu yurishiga sabab Amir Nasrulloning Qo'qonga birinchi yurishidan keyin Amir Nasrullo Marvga odamlarini yuborib soruq va solur turkman urug'larini Xivaga qarshi ko'tarmoqchi bo'lganligiga javobi edi. Olloqulixonning Buxoroga yurishi paytida Qo'qonning yangi xoni Sheralixondan Qarobosh dodxoh boshliq elchilar xonning huzuriga tashrif buyuradilar. Bu paytda Olloqulixon Suduq to'qayini qarorgoh qilgan edi. Elchilarga hurmat yuzasidan Xivaga jo'natadi va 17 dekabrda (zulkada oyining 14 da) Qo'qon elchisi Qarobosh dodxohga Bobobekni elchi qilib qo'shib Qo'qonga yuboradi. Keyinchalik Qo'qondan Yaxshimurodbek elchi bo'lib keladi. Ta'kidlab o'tish joizki, harbiy-ittifoqchilik yoki ma'naviy qo'llab-quvvatlashdan tashqari Xiva xonligi do'st Mamlakat hududi sifatida Qo'qon xonining Eron va Usmoniylar davlati bilan aloqalarida xam o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan. Xususan, Umarxon O'ratepa

masalasida Buxoro amiri bilan kurash olib borgan bir paytda "... zamona xalifasi, barcha musulmonlarning homiysi" deb bilgan turk sultoni Sulton Mahmud (1808 – 1839) bilan do'stona aloqalarni yo'lga qo'yishga intilgan. Shu bois o'zining elchisi hoji Mir Qurbonni Istanbulga yuborgan. Elchi ketishda ham (1819/1820), yurtiga qaytish chog'ida xam (1821/1822) Xorazm hududi orqali o'tar ekan, Xiva xonining hurmat va ehtiromiga sazovor bo'lgan. «Anjum at-tavorix»da ko'rsatilishicha, Xiva xoni Muhammad Rahimxon mazkur hojining kelayotganidan habar topgach, uni munosib tarzda kutib olib, o'zining elchisini qo'shgan holda Qo'qon xoni huzuriga yuborgan. Bu habarni eshitib juda xypsand bo'lgan Umarxon ularni kutib olish uchun odam yuborib, munosib o'ringa joylashtirishni buyurgan [10:189]. 1846 yil 9 may (jumadulavval oyining 13 da) Muhammad Aminxon o'z mulozimlaridan Abdulhakimni Qo'qonga hamjihatlik izhori uchun, ya'ni murakkab vaziyatlar tug'ilganda bir-biridan yordamini ayamaslik mazmunidagi elchilarni Qo'qonga jo'natadi. 1846 yil 5 noyabr (Zulkada oyining 15 da) esa Qo'qon xonidan Muhammadkarimbiy ismli kishi elchi bo'lib keladi. Xiva xoni unga hurmat ko'rsatib (zulxijja oyining g'urrasida) unga Rahmatulloboy Qorako'zni hamroh qilib Qo'qon diyoriga yuboradi. Dekabr oyining boshida Muhammad Aminxon yana Yusufbek boshchiligida Qo'qon xoni huzuriga elchi qilib jo'natadi. Qo'qon xoni ham elchiga hurmat e'tibor ko'rsatib unga Bahodir dodxoh boshchiligidagi elchilarni hamroh qilib yuboradi. Bu paytda Muhammad Aminxon Qo'ng'irotdagi o'zboshimcha beklar bilan ovora edi.

Xulosa qilib aytganda, xonliklar o'rtasidagi aloqalar o'z davriga qarab uzluksiz ravishda olib borilgan. Uzluksiz aloqalarning olib borilganliga asosiy sabab sifatida hududiy jihatdan yaqinligini keltirsak bo'ladi. Shu sababdan qaysidir xonlikdan elchilar kelgan bo'lsa, xonlik hukmdori aloqalarni izchil ravishda olib borish uchun elchilarga qo'shib o'zining elchilarini ham qo'shib yuborgan. Nigora Allayeva "Xiva xonligining diplomatiyasi va savdo aloqalari (XVI-XIX asrlar)" nomli monografiyasida Buxoro amiri Amir Nasrulloni Qo'qon xoni bilan kurash olib borar ekan, hamisha uchinchi tomon, ya'ni Xiva xonligining aralashuvidan xavotirda bo'lganligini ta'kidlaydi [11:197]. Bu esa ikki xonlikni yaqinlashtirgan yana bir asosiy sabablardan biri deyishimiz mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. О нынешнем состоянии некоторых областей и городов в Средней Азии //Азиатский Вестник. Т. 1. СПб., 1826. с. 229-230.
2. Филипп Назаров. Записки о некоторых народах и землях средней части Азии. М.: Наука. 1968.
3. Munis va Ogahiy. Firdavs ul- iqbol (Baxtu saodat jannati). Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.

4. Polvonov N.T., Sheripov U.A., Qo‘qon va Xiva xonliklarining o‘zaro elchilik aloqalari tarixiga doir (XIX asr). Xorazm Ma‘mun akademiyasi axborotnomasi. – Xiva, 2019. – B. 57.
5. Berdiyev A. O‘rta Osiyo davlatlarining xalqaro aloqalari tarixi. Diss.avto. ref. – Qarshi. 2023. – 23 b.
6. Muhammad Hakimto‘ra. Muntaxab ut tavorix. Toshkent: Yangi asr avlodi. 2008. – B.175-176.
7. Munis va Ogahiy. Firdavs ul-iqbol... – B. 414.
8. Ogahiy Muhammad Rizo. “Riyozud - davla”... – B. 158.
9. Muhammad Rizo Erniyozbek o‘g‘li Ogahiy. Jome ul-voqeati sultoni, VI jild. – Toshkent: G‘.G‘ulom, 1980. – B.9.
10. Xudoyorxonzoda. Anjum at-tavorix.... – B. 189.
11. Allayeva N. Xiva xonligining diplomatiyasi va savdo aloqalari (XVI-XIX asrlar) –Toshkent: Akademnashr, 2019. – B. 197.

O‘QUVCHILARDA TEXNOLOGIK MUHIT MUHOFAZASI BO‘YICHA TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH”

Abdirasulov Lochinbek Xusniddinovich

Qarshi Davlat universiteti

tayanch doktoranti +998906679090 Lochinbek@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada o‘quvchilarda texnologik madaniyat va texnologik dunyoqarashni tarkib toptirish asosida tabiatga nisbatan ijobiy munosabatni tarkib toptirish mazmuni hamda ahamiyati haqida ma‘lumot berilgan.

Tayanch so‘zlar: texnologik muhit, muhit muhofazasi, ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish, texnologik ta‘lim

Аннотация. В статье представлена информация о содержании и важности формирования у учащихся позитивного отношения к природе на основе технологической культуры и технологического мировоззрения.

Ключевые слова: технологическая среда, охрана окружающей среды, экологическое образование, экологическая культура, устойчивое развитие, технологическое образование

Annotation: The article presents information on the content and importance of developing students' positive attitudes towards nature based on technological culture and technological worldview.

Keywords: technological environment, environmental protection, environmental education, environmental culture, sustainable development, technological education

Insoniyat o‘z taraqqiyotining ilk bosqichlarida tabiatga bo‘ysunardi. Uning stixiyalaridan cho‘chib, ularni bartaraf etolmasdi. Chunki u hali tabiat qonunlarini bilmasdi. Endilikda insoniyat ham aqlan, ham ma‘nan yetildi. Tabiatni o‘rgandi, bildi, ko‘rdi, yaratdi, uning stixiyalarini o‘ziga bo‘ysundirdi. Inson doimo tabiat

qo'ynida faoliyat ko'rsatadi, u bilan uzluksiz munosabatda bo'ladi. Bu faoliyat oqilona tashkil etilmasa va u bilan munosabat to'g'ri o'rnatilmasa, inson o'zi va tabiat uchun muammolar keltirib chiqaradi. Mazkur muammolardan biri texnologik muammodir.

Fan-texnika inqilobi sharoitida tabiat boyliklaridan keng miqyosda foydalanish hamda atrof-muhitni ifloslantiruvchi sanoat va maishiy soha chiqindilarining ortishi insonning tabiatga ko'rsatayotgan umumiy salbiy ta'sirini keskin kuchaytiradi. XX asrning ikkinchi yarmida tabiatni muhofaza etish global (sayyoraviy) muammoga aylandi. Insoniyat madaniyati va sivilizatsiya taqdiri xuddi ana shu muammoni hal etishga ko'p jihatdan bog'liqdir. Tabiatning sofliги uchun kurashishga keng mehnatkashlar ommasi jalb etilmoqda, turli jamoat tashkilotlari tuzilmoqda. Ularning a'zolari turli texnologik g'oyalarni targ'ib etishib, ularning barchasi sayyoramizdagi hayot uchun mas'ul ekanini chuqur anglashadi va shuning uchun ham uni ular faol himoya qilishga hamisha tayyordirlar.

Tabiat boyliklaridan oqilona foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilishda pedagoglar jamoasi muhim rol o'ynaydi. Pedagoglarning vazifasi bo'lajak ishchilar, qishloq xo'jaligi mehnatkashlari, kasbkor va hunarmand egalari, mutaxassislariga ta'lim-tarbiya berish, balki ularning ekologik ongi va madaniyatini yuksaltirish, tabiat boyliklarini asrash va tabiatni muhofaza qilishga bo'lgan ma'naviy ehtiyojlarini rivojlantirish, shuningdek, fan yutuqlarini, texnika va ilg'or tajribalarni tabiatni muhofaza etish faoliyatiga tatbiq etishlariga amaliy yordam ko'rsatishdir. Suv va havoning sifati, yer va uning hosildorligi ko'p jihatdan o'qituvchining tabiatga nisbatan o'quvchilar qalbiga qay darajada muhabbat uyg'ota olgani, ularni qanchalik tejamkorlik va oqilona xo'jalik yuritishga o'rgata olishiga bog'liqdir.

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev texnologik muammo to'grisida so'z yuritib, "Texnologik xavfsizlik muammosi allaqachonlar milliy va mintaqaviy doiradan chiqib butun insoniyatning umumiy muammosiga aylangan" degan edi.

Bunda texnologik mas'uliyatning umuminsoniy xarakterga ega ekanligi ta'kidlanmoqda. Haqiqatdan ham bugungi kunda Yerdagi hayotning o'zini halokat balosidan qutqarish uchun umringni bag'ishlasang arziydi.

Aynan tabiat holatining yomonlashuvi va suv manbalarining ifloslanishi, o'rmon daraxtlarining kesilishi, katta-katta hududlarning sanoat va maishiy soha chiqindilari axlatxonasiga aylanishi, oxir-oqibatda odamlarning tartib asosida boshqarilmaydigan nooqilona va uzoqni ko'ra bilib ish tutilmagan faoliyatining yuzaga kelishi – insoniyatning oldiga murakkab savollarni qo'ymoqda. Agar inson tabiatga nisbatan ana shunday tajovuzkorona munosabatda bo'laversa, uning o'zi bu dunyoda yashab qolarmikan?

Respublikamiz oldida "Tabiatni muhofaza etish va uning boyliklaridan oqilona foydalanish" kabi buyuk va oliyjanob vazifalar turibdi. Ayniqsa, bizning

nazarimizda, bozor iqtisodi sharoitida ishlab chiqarishni to'g'ri yo'lga qo'yish va insonparvarlik nuqtayi nazaridan kelib chiqib, tabiat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni uyg'un holda tashkil etish o'ta muhim hisoblanadi. Mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini jadallashtirish sharoitida tabiat muhofazasi va undan oqilona foydalanish masalasi butun xalq xo'jaligi intensivikasi bilan uzviy birlikda qaraladi. Chunki u muhim iqtisodiy masalalarni hal etishning tarkibiy qismi hisoblanadi. Maqsad insonning har taraflama va uyg'un rivojlanishi uchun yaxshi shart-sharoitlar yaratish, uning mehnat qilish qobiliyatini saqlagan holda uzoq umr ko'rishni ta'minlashdan iboratdir. Boshqacha aytganda, hozirgi zamonda ijtimoiy muammolarni hal etishning texnologik yo'nalishi atrof-muhitga g'amxo'rona munosabatda bo'lish, tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini amalga oshirish, shuningdek, mamlakatimiz aholisi sog'ligini saqlash va yaxshilash borasidagi kurashning yuksak darajasida yangicha ko'rinishni bildiradi.

Texnologik ta'lim darslarida o'quvchilarni texnologik jihatdan tarbiyalash ishlarini mashg'ulot-darslardan tashqari vaqtlarda ko'proq olib borish maqsadga muvofiqdir. Texnologik ta'lim darslarida o'qitishning birinchi usulida nazariy mashg'ulotlarni o'tkazish tavsiya etiladi: o'rganilgan mavzularni mustahkamlash maqsadida savollarga javob berish tarzida suhbatlar o'tkazish, davriy matbuot materiallari asosida ma'ruzalar o'qish va atrof-muhit muhofazasi masalalariga bag'ishlangan tadbirlar haqida ma'lumotlar berish kerak. O'qitishning ikkinchi usulida mashg'ulotlarni bevosita tabiat qo'ynida o'tkazgan ma'qul. Bunda, asosan, tabiat muhofazasi bilan bog'liq tadbirlarni o'tkazish maqsadida aniq vaziyatlar tahlil etiladi. Buning uchun esa, tozalash inshootlariga, zavod va fabrikalarga, shaxta va elektr stansiyalariga, ishlab chiqarish korxonalariga sayohatlar uyushtirib, o'quvchilarga tabiatni eng ko'p ifloslantirayotgan ishlab chiqarish jarayonlarini ko'rsatish, qolaversa, tabiatni muhofaza qilish tartibini optimal darajada saqlayotganlarning amaliy faoliyatlari bilan tanishtirish lozim. Munozara-mashg'ulotlarini quyidagi mavzular bo'yicha o'tkazish tavsiya etiladi: "Inson va tabiat", "Inson va hayvonot dunyosi", "Inson va suv", "Inson va atmosfera", "Inson va yer", "Yerning hozirgi va kelgusidagi holati" va boshqalar. Mavzular bizning sayyoramiz tabiatini muhofaza qilish va uning o'zgarishi misolida talqin etiladi. Tabiat bag'rida mashg'ulotlar o'tkazish, sanoat korxonalariga borish ham atrof-muhitga keltirilayotgan zararni kamaytirish bo'yicha texnologik masalalarni hal etish yo'llarini axtarishga o'quvchilarni yo'llash uchun juda zarurdir. Har bir o'qituvchi shuni yoddan chiqarmasligi kerakki, u shunchaki bo'lajak ishchini emas, balki butun jamiyatning baxt-saodati va faravonligi haqida qayg'uradigan, g'amxo'rlik qiladigan ishlab chiqarish rahbarini, uning sohibini tarbiyalaydi.

Tarbiyaviy faoliyat jarayonida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021-yil 2-noyabrda o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida

belgilangan ustuvor vazifalardan kelib chiqib, mamlakatimizda “Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasida amalga oshirilgan ishlar hududlarni hattoki oliy ta’lim muassasalarini atrof-muhitga tabiatga bo’lgan e’tiborini yanada oshirish, ko’chat ekish, ko’kalamzorlashtirish, obodonlashtirish hamda daraxtlarni asrab avaylash lozim. Zero, ularda aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish, ekologiya sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash, tabiat muhofazasi haqidagi qonun va bilimlarni ilmiy-texnikaviy yo’llar bilan targ’ib va tashviq etishni yaxshilashda umummilliy loyiha doirasida zaruriy chora-tadbirlar belgilangan.

Jamiyat taraqqiyoti bugungi kunda mumkin va nomumkin narsalar o’rtasidagi to’siq-chegaralarni sidirib tashlamoqda. Bizning imkonimizda juda katta ilmiy texnikaviy qudrat va aqliy imkoniyatlar mavjudki, ular yer yuzida yashab o’tgan ajdod-avlodlari qo’lida bo’lmagan. Bugungi kunda barcha o’ylanganlar, albatta, kelgusida texnika vositasida yuzaga chiqadi. Ezgulik ham, yovuzlik ham, xaloskorlik ham, halokatga olib keluvchi kuch ham uning o’zida mujassam topadi. Yoshlar xuddi ana shu kuch-qudratning sohibi bo’lar ekanlar. O’z kelajagini o’zlari yaratishni sira yoddan chiqarmasliklari kerak.

Shu o’rinda atoqli yozuvchi Chingiz Aytmatovning “Manasning qanotli tulporida” nomli maqolasidan quyidagi satrlarni keltirib o’tishni lozim topdik. “Agar inson bolalik chog’laridanoq, o’z tarbiyasining ilk bosqichlaridan boshlab tabiat bilan oshno tutinsa, men ishonch va umid bilan ayta olamanki, u yosh ulg’ayib, faol mehnat quchog’iga kirgan paytlarida ham befarq vakilga aylana olmaydi, unga tabiat muhofazasi haqida, tabiatga oqilona munosabatda bo’lish borasida targ’ibot-tashviqotning sira keragi bo’lmaydi, uning o’zi bu ishga ma’naviy jihatdan tayyor bo’ladi. Tabiatni asrab-avaylash va sevishga o’rgatish, mening nazarimda, yosh ishchi avlodni tarbiyalash masalasining eng insonparvar jihatlaridan biridir”. Uzluksiz ta’lim tizimida texnologik muammolarni hal etish uchun bir qancha ijobiy ishlar amalga oshirilgan. Jumladan, “Uzluksiz ekologik ta’lim konsepsiyasi” qabul qilingan. Unda xalqaro va hududiy texnologik muammolar asosida uzluksiz ekologik ta’limning maqsadi, vazifalari ko’rsatib berilgan. Jumladan, texnologik ta’limda texnologik ta’lim berish muammolari hal etilgan. Ammo keyingi paytlarda texnologik ta’lim darslarida o’quvchilarni texnologik tarbiyalash yo’llari va usullari deyarli yoritilmayapti. Respublikamizda ushbu muammoga oid izlanishlar, tadqiqotlar olib borilayotgan bo’lsada uning yaxlit metodikasi, tizimi haligacha ishlab chiqilgan emas. Shuning uchun ham bu holatni tuzatish uchun jiddiy e’tibor ajratish zarurligi dolzarb pedagogik muammo sifatida e’tirof etilmoqda.

2019 yil 30 oktabrda O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “2030-yilgacha bo’lgan davrda O’zbekiston Respublikasining atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida” PF-5863-son farmonida “Mamlakatimizda atrof muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan

oqilona foydalanish, sanitariya va texnologik holatni yaxshilashni ta'minlash sohasida izchil ishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga bu borada o'tkazilgan tahlil natijalari atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat funksiyalarini amalga oshirishda kompleks yondashuv va strategik rejalashtirishning mavjud emasligi, shuningdek, qo'yilgan vazifalarni samarali bajarish uchun tabiatni muhofaza qilish organining vakolatlari yetarli emasligidan dalolat beradi. Atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari belgilash, tabiatni muhofaza qilish sohasidagi qonun hujjatlari buzilishlari profilaktikasi, ularni aniqlash va oldini olishning samarali mexanizmlarini joriy etish, respublika aholi punktlarining sanitariya va ekologik holati uchun davlat organlari, xo'jalik yurituvchi subyektlar rahbarlari va fuqarolarning shaxsiy javobgarligini kuchaytirish, shuningdek 2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad vazifalarga erishishni ta'minlash maqsadida qator chora tadbirlar belgilab bergan edi.

Muhtaram yurtboshimizning tashabbusini xalqimiz xursand bo'lib qabul qildi. Bugun tabiatni, atrof muhitni asrash bo'yicha tashkilotlar o'zi ishini boshladi. Haqiqatan, bugungi kunda insoniyat atrof muhitga bo'lgan qarashlarini o'zgartirmas ekan xalqimizning yana adolatpesha insonlarga ehtiyoji bor.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1 Mirziyoyev Sh.M "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasi" -T 2019
- 2 Mirziyoyev Sh.M "Yashil makon" umummilliy loyihasi -T 2021
- 3 Buriyev S. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi -T 2019
- 4 Sultonov P.S Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari -T 2007
- 5 Fayziyev Sh. F "O'zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar" -T 2020.

O'QITUVCHINING PEDAGOGIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARNING KONTSEPTUAL ASOSLARI

A.A.Raimberdiyev

QarshiDU tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'qituvchining pedagogik qobiliyatini rivojlantirishda xorijiy tajribalarning kontseptual asoslari haqida fikr yuritilgan. Pedagoglarning zamonaviy ta'lim muhitiga tayyorlash dasturlari ishlab chiqilishi kerakligi haqida talab va takliflar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: qobiliyat pedagogika, pedagogik qobiliyat, layoqat, iste'dod, anatomikfiziologik xususiyatlar, psixik xususiyatlar, didaktik qobiliyat, pertseptiv, kommunikativ va boshqalar.

Dunyo sharoitining o'zgarishi ko'plab sohalarda bo'lgani kabi ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida ham yangilik va o'zgarishlarga olib keldi. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim muassasalarining texnologik infratuzilmasidan o'qituvchi va talabalarning

malakasigacha bo'lgan ko'plab elementlarni qayta qurish muqarrar haqiqatga aylandi. Bular hozirgi ta'lim muhitini qayta shakllantirdi.

Asosiy elementlardan biri bo'lgan o'qituvchilar ham ma'lum xususiyatlar bo'yicha o'zlarini rivojlantirishi va takomillashtirishlari kutilmoqda. O'qituvchilarning fan bilimlari ustuvor bo'lgan o'qituvchilar tayyorlash modeliga ega ekanligi ta'kidlangan sharoitda yuqorida qayd etilgan shart va talablar natijasida o'qituvchilar ta'limini qayta qurish talablari tez-tez tilga olindi va oliy Ta'limda o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlarida o'qitiladigan kurslar va dars soatlariga o'zgartirishlar kiritdi. Pedagoglarning zamonaviy ta'lim muhitiga tayyorlash dasturlari qayta ko'rib chiqilishi kerakligi haqidagi talab va takliflar davom etmoqda.

Maqsadli ta'lim oluvchilar guruhining asosiy xususiyatlarini aniqlash ta'limni rejalashtirish jarayonlaridagi eng asosiy va muhim jarayonlardan biridir. Bu erda o'qituvchilar ta'limi dasturlarining maqsadli auditoriyasi o'qituvchi nomzodlari ekanligidan kelib chiqqan holda, XXI asr o'quvchilarini tarbiyalaydigan o'qituvchilarning xususiyatlari muhokama qilinadi. Bu ko'nikma va xususiyatlarni rivojlantirish va takomillashtirish maqsadida o'qituvchilar mahoratini aniqlash, o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlari rejalarini qayta qurish zarurligi inkor etilmaydigan haqiqatdir. Shu darajadagi, ta'lim tizimiga jalb qilingan turli manfaatdor tomonlarning fikrlari maqsadli auditoriya xususiyatlarini yanada aniq va shaffofroq aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

O'qituvchi qanday qobiliyatga, bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerakligi yoki u nimani va qanchalik bilishi kerakligi haqidagi savol va so'rovlar o'qituvchilarni tayyorlashda o'z so'zini bildiradigan o'qituvchilar va qaror qabul qiluvchilarni tez-tez band qiladigan masalalardir .

Aytish mumkinki, o'qituvchilar ega bo'lishi kerak bo'lgan bilim va ko'nikmalar sohalarini belgilash va o'qituvchilar bilimining kontseptual asoslarini yaratish bo'yicha eng qadimgi va eng muhim urinishlardan biri 1980-yillarda Li Shulman tomonidan amalga oshirilgan. Shulman tomonidan aniqlangan o'qituvchining kasbiy bilimini tashkil etuvchi jami yettita o'qituvchi bilimlari toifasini qayd etish mumkin. Mazkur talablar quyidagilar:

- a) mazmuniy bilim;
- b) o'quv dasturi bo'yicha bilim;
- v) pedagogik mazmun bilimi;
- d) umumiy bilim, pedagogik bilimlar ;
- e) o'quvchilar va ularning xususiyatlari to'g'risidagi bilimlar;
- f) ta'lim muhiti haqidagi bilimlar va nihoyat;
- g) ta'limda erishilishi kerak bo'lgan natijalar, maqsadlar, qadriyatlar va ularning falsafiy va tarixiy bilimlari.

O'quv rejasi haqidagi bilimlar o'qituvchilarning o'zlari o'rgatadigan o'quv dasturi va ular har qanday o'quv dasturini o'qitish uchun foydalanadigan tegishli o'quv materiallari va ulardan qanday va qanday sharoitlarda foydalanishlari haqidagi bilimlar toifasi sifatida belgilanadi. Pedagogik mazmuniy bilim sifatida ifodalangan o'qituvchi bilimlari kategoriyasi har ikkala bilim sohasining yig'indisi bo'lgan maxsus bilim kategoriyasi sifatida namoyon bo'ladi, unda o'qituvchilarning o'zlari o'rgatadigan fan, ya'ni fan sohasi bo'yicha olgan nazariy bilimlari va ularning umumiy pedagogik bilimlar sintezlanadi. Umumiy pedagogik bilim sifatida ifodalangan bilimlarni o'qitish sohasi o'qituvchining o'qitish va sinfni boshqarish jarayonlari kontekstida ega bo'lishi kerak bo'lgan vakolat sohasini belgilaydi.

O'qituvchi qobiliyati va bilimlari sohasi o'qituvchining o'z talabalarini bilishi va ularning kuchli, zaif tomonlari va takomillashtirilishi kerak bo'lgan xususiyatlarini aniqlash uchun ega bo'lishi kerak bo'lgan o'qituvchi bilimining yana bir sohasini anglatadi. Ta'lim muhitini bilish bilan bog'liq bo'lgan o'qituvchi bilim sohasi asosiy hisoblanadi. O'qituvchi o'zini va talaba-o'quvchilarini o'rab turgan barcha turdagi muhitlar, shu jumladan o'zi o'qiyotgan ta'lim muassasasi madaniyati, uni boshqarish va hatto maxsus talabalar jamoasi madaniyati haqida bilim va xabardorlikka ega bo'lishi kerakligi ta'kidlangan. Ta'lim natijalarining tarixiy va falsafiy bilimlari bilan bog'liq bo'lgan o'qituvchi bilimlari sohasi bizning ta'lim maqsadlarimiz va ta'lim qadriyatlarimizning tarixiy, madaniy va falsafiy asoslarini tushunish sifatida belgilanadi.

O'qituvchi qobiliyati bilan bog'liq Boloniya jarayoni ta'sirida "Oliy ta'lim malaka doirasi" таклиф этилди. Yuqorida tilga olingan, har birini qisqacha kompetensiyani yangilash bo'yicha tadqiqotlar sifatida qayd etish mumkin bo'lgan ushbu tadqiqotlar natijasida 2017 yilda "O'qituvchilik kasbining umumiy kompetensiyalari" jami uchta kompetensiya yo'nalishi bo'yicha qayta ko'rib chiqildi: kasbiy bilim, kasbiy ko'nikma, munosabat va qadriyatlar hamda ularga taalluqli sohalar. Shuningdek, pedagog mahoratini rivojlantirish kasbiy bilimlar asosiy kompetensiyalari sohasi uchta kichik kompetensiyalardan iborat: soha bilimlari, ijtimoiy bilimlar, qonunchilik bilimlari. Kasbiy ko'nikmalarning asosiy kompetensiyalari sohasi esa ta'lim va o'qitishni rejalashtirish, o'quv muhitini yaratish, o'qitish jarayonini boshqarishdan iborat. Ko'rinib turibdiki, u o'qitishning to'rtta kichik kompetensiya yo'nalishlaridan, ya'ni o'lchash va baholashdan va uchinchi asosiy kompetensiya sohasi, munosabat va qadriyatlar sohasi jami to'rtta kichik kompetensiyalardan iborat: milliy, ma'naviy va umuminsoniy qadriyatlar, talabalarga yondashuv, muloqot va hamkorlik, shaxsiy va kasbiy rivojlanish.

Shunday ekan, har bir pedagog o'z ustida ishlashi uning qobiliyatini rivojlanishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Büşra Akyüz Tingil. Yüzyıl Öğretmenlerinin Bilgi ve Yeterlik Alanlarının Belirlenmesi: Bir Delphi Çalışması. International Journal of Social Science Research Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Dergisi Cilt: 12, Sayı:2, Yıl: 2023, Sayfa:146-171 E-ISSN: 2146-8257.

2. A.A.Raimberdiyev. Boshlang'ich ta'lim jarayonida iqtidorlikni tashxislash va rivojlantirish tizimini takomillashtirish. – Nukus, 2023

3. A.A.Raimberdiyev. Shaxs iqtidori va uning jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rni muammosining talqini. - Qarshi, 2022

4. A.A.Raimberdiyev. Elimination Of Social And Pedagogical Problems In Working With Talented Students. 2022

5. A.A.Раимбердиев. Бошланғич таълим жараёнида иқтидорли ўқувчилар билан олиб бориладиган иш усуллари. Қарши, 2021.

TA'LIM OLUVCHILAR IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA EYDEKOLOGIYA TAMOYILLARINING AHAMIYATLI

M. N. Xo'jamberdiyeva
QarshiDU doktoranti

Ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning va ijtimoiy makonda kattalarning eydekologiya tamoyillariga nisbatan ushbu yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish ularni ta'lim sharoitlari va shaxsning xususiyatlari bilan bog'liq holda aniqlashtirishga imkon berdi. Biz ta'lim oluvchilari kattalar va o'qituvchilar tomonidan tushunish, qo'llab-quvvatlash va alohida e'tiborga muhtoj bo'lgan erkinlik va mustaqillikni allaqachon his qilishlari kerak deb tasavvur qilamiz. Shunga ko'ra, biz ta'lim oluvchilar uchun eydekologiya tamoyillarini taklif qilamiz.

1. Aniqlik o'lchovi bola haqidagi antropologik ma'lumotlarga mutanosib bo'lishi kerak.

2. Shaxsga bo'lgan ishonch uning fe'l-atvorining kutilmagan namoyon bo'lishi uchun kechirimlilik o'lchovini yaratadi.

3. Shaxsni tushunish uning o'z kuchi va imkoniyatlariga ishonchini qo'llab-quvvatlash va tasdiqlashda namoyon bo'ladi.

4. Shaxsning fikriga murojaat qilish bolaning paydo bo'lgan yoki kutilgan taranglik va tashvishlarini yumshatadi.

5. Shaxsni qo'llab-quvvatlash o'zini o'zi anglash istagi uchun hazillarni tan olishda ifodalanishi mumkin.

6. Shaxslarning mustaqilligi bolaning o'z avtonom makoniga bo'lgan huquqini tan olish sharoitida yuzaga keladi.

7. Shaxsning erkin rivojlanishi intellektual va hissiy stressni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash sharoitida sodir bo'ladi.

8. Shaxs jamiyatdagi mavqei tufayli kattalarning ijtimoiy va huquqiy himoyasiga muhtoj.

Ma'lumki, ta'lim kontsepsiyasida maktabning asosiy maqsadi shaxsni erkin rivojlantirishdir. Ammo buni tabiiy jarayonlarga aralashmaslik yoki bolalarning o'z-o'zidan sotsializatsiyasini taxmin qilish deb tushunish mumkin emas. Biz shaxsning erkin rivojlanishi deganda bolaning tabiiy, irsiy qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek, ta'limda bolalarning ijtimoiy hayotiga moslashishi, qo'shilishi uchun qulay shart-sharoitlarni maqsadli ravishda yaratish deb tushunamiz.

Pedagogik jarayonda bunday sharoitlarni yaratish imkoniyati o'qituvchilarning bolalarga nisbatan g'amxo'r munosabati bilan to'qnashadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bolalarining psixologik xususiyatlari sohasidagi mutaxassislarning ta'kidlashicha, ular quyidagilar bilan tavsiflanadi: kattalarning majburiy (ma'muriy) funksiyalarini tan olish, ko'rsatmalarni bajarishda tirishqoqlik, o'qituvchiga shubhasiz obro' va ishonch, muvofiqlik, taklif qilish, moyillik, taqlid qilish. Bu bolalarni yakuniy natijaga yo'naltirish uchun tartib va muhitni yaratishga yordam berishi bilan o'qituvchilar uchun foydali. Shu bilan birga, ular o'qituvchining ishni yo'lga qo'yishiga va kutilgan natijalarga erishishiga jiddiy to'sqinlik qiladigan irodaning yetishmasligi, injiqlik, qaysarlik, hissiyot va charchoq bilan ajralib turadi. Eydekologiya tamoyillariga asoslangan ta'lim quyidagi xususiyatlarini ochib berdi, bunda bolalarga g'amxo'rlik muhitini mustahkamlash asosida o'qituvchining mehnat sarfini kamaytirishga erishish mumkin. Buning uchun o'qituvchi:

- har bir bolaning fiziologik va genetik o'ziga xosligiga alohida e'tibor berish;
- bolalarning energiya tashabbusini his qilish, kuzatish va qo'llab-quvvatlash qobiliyati;
- o'qituvchi xatti-harakatlarining qo'pollik va shubhalanish kabi ko'rinishlariga yo'l qo'ymaslik va ularga rioya qilish;
- bolalar bilan bilimga nisbatan ham, maktabda, sinfda ham ularning hayotini tashkil qilish bo'yicha fikr almashishga tayyor bo'lish;
- atrof-olam bilan muloqot qilish usullarini o'rgatishda bosqichma-bosqich amalga oshirish;
- bolalikning alohida qadriyati sifatida bolalar submadaniyatini yaratish va rivojlantirishning faol ishtirokchisi bo'lish qat'iyati va qobiliyati. Eydekologiya tamoyillarining ushbu xususiyatlarni hisobga olgan holda, o'qituvchilar va o'quvchilar tomonidan ehtiyotkorlik va g'amxo'rlik ta'siri, atrof-olamni tushunishdagi faol sa'y-harakatlarni qo'llab-quvvatlash, kelgusida muvaffaqiyatli maktabda o'qish va ijtimoiy hayotga moslashishga yo'naltirish sifatida qabul qilinishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Нюдюрмагомедов А.Н. Основы педагогической экологии: Монография. - Махачкала, ИПС ДГУ, 2002. - 101 с.

2. Xo‘jamberdiyeva M.N Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ekologik kompetensiyalarini shakllantirish zarurati. Mu‘allim xam uzluksiz bilimlendiriy 2021жыл № 2.

3. Khojamberdiyeva Maftuna Norkobilovna Scientific Basis Of Development Of Ecological Relations In Primary Classes. Eurasian Scientific Herald (ESH) June 2022.

TALABALARDA STRESSGA BARQARORLIKNI OSHIRISH VA STRESSNI KELITIRIB CHIQARUVCHI OMILLAR.

Ernazarova Rana Yuldashevna

Qarshi davlat universiteti psixologiya
kafedrasida katta o‘qituvchisi, psixologiya
fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqola oliy o‘quv yurtlari talabalarida stress barqarorligini oshirishning psixologik imkoniyatlarini o‘rganadi. Shuningdek, maqolada ta‘lim jarayonida o‘quvchilarni stressdan asrash, ularda stressga qarshi kurash xulq-atvorini shakllantirish, muhimligi ta‘kidlangan.

Kalit so‘zlar: talaba, psixika, stress, fobiya, depressiya, salomatlik, zo‘riqish.

Абстрактный. В данной статье рассматриваются психологические возможности повышения стрессоустойчивости студентов вузов. В статье также подчеркивается важность защиты студентов от стресса в учебном процессе, формирования у них поведения борьбы со стрессом.

Ключевые слова: студент, психика, стресс, фобия, депрессия, здоровье, напряжение.

Abstract. This article discusses the psychological possibilities of increasing stress resistance of university students. The article also emphasizes the importance of protecting students from stress in the educational process and developing stress-fighting behavior in them.

Key words: student, psyche, stress, phobia, depression, health, tension.

Shaxs hayotda turli muammoli vaziyatlarga, murakkab vaziyatlarga duch keladi. Stressning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lgan muammoli vaziyat. Stressning haddan tashqari ko‘payishi salomatlikning buzilishiga, aqliy barqarorlikning buzilishiga olib keladi.

Stress inson tanasida bosim, kuchli kuchlanish holatini keltirib chiqaradi. Stressga nisbatan ifodalangan reaksiyaga qarab, u ikkiga bo‘linadi. Agar stress insonga ijobiy ta‘sir qilsa eustress, salbiy ta‘sir qilsa distress deyiladi. [1, 42] . Eustress shaxsni faollikka undaydi. Qiyinchilik insonga salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan

ruhiy kuchlanishni keltirib chiqaradi. Stress holatining paydo bo'lishida tashvish katta rol o'ynaydi.

Anksiyete - bu hissiy tajriba va kelajakdagi vaziyatning noaniqligi tufayli paydo bo'ladigan noqulaylik bilan tavsiflanadi. Xavotir holat sifatida, ma'lum bir vaziyatda, shaxs tashqi dunyodan o'ziga nisbatan xavfni his qilganda paydo bo'ladi. Anksiyete qo'zg'atuvchilari bir martalik yuqori kuchli ruhiy travma ta'siri yoki ko'p marta takrorlanadigan zaif surunkali ta'sirlar bo'lishi mumkin. Talabalik davridagi stressni to'g'ri tushunish, zararli va foydali stresslarni ajrata bilish talabaning kamolotga yetishida muhim ahamiyatga ega.

Talaba yoshlar hayoti talabalik davrining dastlabki kunlarida stress omillari ta'sirida duch kela boshlaydi [2, 62]. Universitetlarda o'qitish jarayonida yangi fanlarni o'zlashtirish birinchi stress jarayonlarini qo'zg'atadi. Qishloq talabalari uchun shahar hayotiga moslashish, talabalar turar joyidagi yashash sharoitlari stress omillaridan biridir. Talaba-yoshlar uchun oraliq va yakuniy nazoratlarning o'tkazilishi, talabalarning ovqatlanishi, kiyinishi, madaniy hayoti uchun mablag' yetishmasligi va bir qator omillarni ko'rsatishimiz mumkin. Unutilmas lahzalarga boy bo'ladigan talabalik davrini muvaffaqiyatli yengib o'tishlari uchun ular uchun stressli vaziyatlarning foydali va zararli tomonlarini aniqlash, stress haqida ma'lumotga ega bo'lish muhimdir.

Stressli vaziyatlarning zarari va foydasini bilmaslik talabalarda turli salbiy holatlar, kasalliklarni keltirib chiqaradi. Talabalik davri yoshlarning narsalarga, jarayonlarga boshqa davrlarga qaraganda qiziquvchan, orzu maqsadlari o'lgan, tanlagan sohasini yaxshiroq o'zlashtirish uchun o'z oldiga vazifalar qo'ygan davr hisoblanadi. O'quvchilar hayotida mavjud bo'lgan va kuzatiladigan tashvishning namoyon bo'lishi ko'proq seziladi [3, 112]. Talabalar bugungi kunda ularda kuzatilayotgan stresslarini boshqarishni o'rganishlari kerak.

Ma'lum bo'lishicha, o'quvchilarning fikrlari o'rganilsa, ulardagi muhabbat muammolari, sessiyadagi imtihon jarayonlari, iqtisodiy muammolar ko'proq stressli vaziyatlarni keltirib chiqaradi. Sessiya davomidagi imtihon jarayonlari ham stressli vaziyatlardan xoli emas. Mashg'ulot davomidagi vaziyatlar talabalar xotirasida uzoq vaqt saqlanib qoladi. Imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirish talabalarni qiyinchiliklar bilan harakat qilishga undaydi. Talabalik davridagi ehtiyojlar iqtisodiy muammolarni keltirib chiqaradi. Va bu muammolar o'quvchilarni ruhiy tushkunlikka solib qo'yadi.

Talabalarga stressni engish uchun tavsiyalar:

Mashq qilish stress omillarining ta'siriga qarshi kurashishning dastlabki usuli hisoblanadi. Jismoniy mashqlarni bajarish, toza havoda yurish stressli vaziyatlardan xalos bo'lishning eng yoqimli usullaridir. Bu usullar yoqimli kayfiyat va yengillik beradi. Oraliq va yakuniy imtihonlar davrida tashvishlar va hissiy tanglikni engishga

yordam beradi. Talabalar uchun eng foydali tavsiyalardan biri bu kitob o'qishdir [4, 242].

Bu stressdan xalos bo'lishning eng samarali usullaridan biridir. Eng yaxshi adabiyotlarni o'qish tavsiya etiladi. Telefonda suhbat emas, kitob o'qish o'quvchilarni ruhiy tushkunlikdan himoya qiladi. To'yib uxlash stressdan xalos bo'lishning eng sinovdan o'tgan usulidir. To'yib uxlayotgan talabalarda tashvishlanish ehtimoli kamroq. Fanlarni o'zlashtirish, yangi bilimlarni egallash oson. Yaxshi uxlay olmagan o'quvchilarda esa charchoq, tushkunlik, bilimlarning past o'zlashtirilishi kuzatiladi. Talabalik davri qaytmas daqiqalarga boy davr. Unda yoshlikning eng go'zal damlari mujassam. Bu davrning o'ziga xos muammolarini o'quvchilarimiz o'ziga xos tarzda boshdan kechirmoqda. Bu davrni o'lkan muvaffaqiyatlar va vazifalar bilan yakunlash talabalarining asosiy maqsadidir. Stressli vaziyatlardan chiqish, uni boshqarish usullarini o'rganish talabalarimizga kundalik stresslarni engishga yordam beradi.

Ilmiy tadqiqot ishimizda Surxondaryo, Qashqadaryo va Samarqand viloyatlarida joylashgan oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda talabalarda psixologik stressni keltirib chiqaruvchi omillarni o'rganish maqsadida tajriba-sinov ishlarini olib bordik. Tadqiqotda 1-kursda tahsil olayotgan jami 112 nafar o'g'il-qiz ishtirok etdi. Ishtirokchilar eksperimental guruhga (tg) va nazorat guruhiga (ng) ajratildi, TGda 67 ishtirokchi va NGda 45 ishtirokchi.

Talabalarda stress holatini qo'zg'atuvchi asosiy omillarni aniqlash diagnostika bosqichining vazifasi sifatida belgilandi. Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan "Talabalik davrining stress omillari" deb nomlangan anketa diagnostika jarayonida qo'llanib, talabalarda stressni keltirib chiqaruvchi 17 ta asosiy omil aniqlandi. Bu omillar talabalik davriga xos quyidagi muammolarni namoyon qiladi: yangi muhitga moslashish muammolari; o'qishga jiddiy munosabat; katta o'quv yuklamasi; qattiqqo'l o'qituvchilar; o'quv adabiyotlari muammosi; topshiriqlarni bajara olmaslik; tekshirilgan tashvish; Guruhdagi ziddiyat; kundalik faoliyatni rejalashtirish muammosi; oiladan uzoqda yashash; talabalar bilan yashash muammolari; yomon ovqatlanish; o'qishga kirish muammolari; moliyaviy muammolar; shaxsiy hayot muammolari; o'qishni istamaslik; kelajak haqida tashvish.

Metodika natijalaridan xulosa qilish mumkinki, o'quv faoliyati jarayonida mavjud bo'lgan barcha stressogen omillar talabalar tomonidan jiddiy qabul qilinadi va bu ularning ta'lim faoliyatida ham namoyon bo'ladi. Bunda kichik kurs talabalarida o'quv faoliyati bilan bog'liq barcha omillar yuqori kurslarga nisbatan stressogen omil sifatida kuchliroq ta'sir ko'rsatadi.

Agar psixokorreksiya amaliyoti natijasida tg kursining barcha talabalarida stress omillarini muvaffaqiyatli kamaytirishga erishilgan bo'lsa, NGda stress omillari saqlanib qolgan. Agar tg kursining barcha talabalarida stressga moyillik darajasi

me'yoriy darajaga tushib qolgan bo'lsa, Ngda o'zgarish bo'lmagan. Stress tg barqarorligi darajasi barcha kurs talabalarida yuqori darajada erishilgan, NG esa o'zgarishni boshdan kechirmagan. Hissiyot, faollik, kayfiyat shkalasi bo'yicha tg kursining barcha talabalarida me'yoriy darajaga erishildi, NGda esa o'zgarish kuzatilmadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Avilov OV, Galiulina K.Yu. Tibbiyot talabalarida hissiy stressning asosiy sabablari va uni tuzatishga yondashuvlar ta'rifi. Jurnal: "Psixofiziologiya axborotnomasi" No 4. 2019. – 42-50-betlar
2. Zaleskiy ML, Grigoryan ME Talaba stressi. yaxshimi yoki yomonmi? Jurnal: Maktab texnologiyalari - 3/2017. 62-68-betlar
- 3 . M. Melnikova.L. Stress psixologiyasi: nazariya va amaliyot: o'quv va uslubiy qo'llanma. USU. Yekaterinburg, 2018. - 112 P.
4. Gaziev EG'. Umumiy psixologiya. - T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, -242 B.

IJTIMOIIY SOHALARDA OMMAVIY XIZMAT KO'RSATISH TIZIMLARINING TADQIQOT METODLARI

Shoyimov Shermurod Shavkat o'g'li
Toshkent kimyo-texnologiya instituti
Shahrisabz filiali katta o'qituvchisi.

Annotatsiya.

Mazkur maqolada ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlari va uning modellari haqida so'z boradi. Shuningdek, mazkur maqolada talab, navbat, xizmat ko'rsatish kanallari, kirish talablari oqimi tushunchalari va ularga berilgan umumiy tavsiflar bayon etilgan. Ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlari turlari haqida ham batafsil ma'lumotlar berilgan. Bundan tashqari, mazkur maqolada ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlarining xizmat ko'rsatish kanallari, uning xususiyatlari haqida, ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlari faoliyatining asosiy samaradorlik mezonlari haqida ham ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Tayanch so'zlar: ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlari, talab, ariza, navbat, xizmat ko'rsatish kanallari, oqim, kirish oqimi, chiqish oqimi, cheklangan kutish, cheklanmagan kutish.

Аннотация.

Эта статья о системы массового обслуживания и их моделях. Также в этой статье описаны понятия требовать, очереди, каналов обслуживания, потока запросов доступа и их общие описания. Также подробно описаны типы системы массового обслуживания. Кроме того, в данной статье представлена информация о каналах обслуживания системы массового обслуживания, их

характеристиках и основных критериях эффективности системы массового обслуживания.

Ключевые слова: *систем массового обслуживания, требовать, заявок, очередь, каналы обслуживания, поток, входной поток, выходной поток, ограниченным ожиданием, неограниченным ожиданием.*

Annotation.

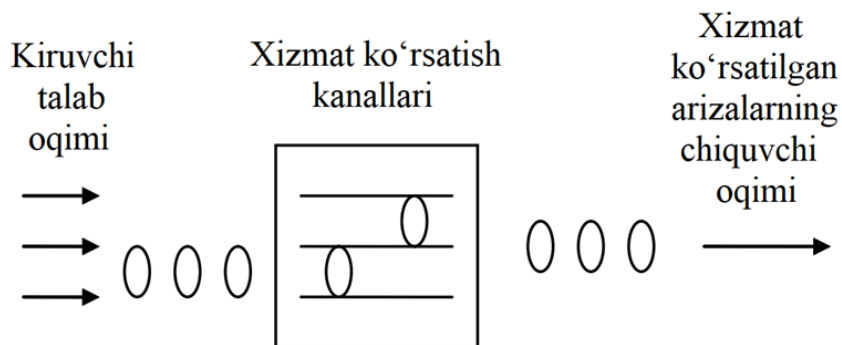
This article is about queuing systems and their models. This article also describes the concepts of require, queue, service channels, access request flow and their general descriptions. The types of queuing system are also described in detail. In addition, this article provides information about the service channels of a queuing system, their characteristics and the main criteria for the effectiveness of a queuing system.

Base words: *queuing systems, require, requests, queue, service channels, flow, input flow, output flow, limited waiting, unlimited waiting.*

Ommaviy xizmat ko'rsatish (OXK) nazariyasi XX asr boshlarida navbat hosil bo'lish jarayonlarini tahlil qilishda paydo bo'lgan. Bir qancha iqtisodiy muammolar tasodifiy vaqtda kelgan arizalarning muayyan oqimlariga xizmat ko'rsatish orqali mo'ljallangan ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlarini o'z ichiga oladi. Ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlari (OXKT) ishini oqilona tashkil etishda tavsiyalarni asoslash uchun ommaviy xizmat ko'rsatish modellaridan samarali foydalaniladi. Ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlarining elementlari quyidagilar kiradi:

- kiruvchi arizalar oqimi;
- navbat;
- xizmat ko'rsatilmagan arizalar oqimi;
- xizmat ko'rsatish kanallari;
- xizmat ko'rsatilgan arizalarning chiquvchi oqimi.

Kiruvchi arizalar oqimi, navbat va xizmat ko'rsatish kanallarining ketma-ket ulangan to'plami – ommaviy xizmat ko'rsatish tizimi (OXKT) hisoblanadi (1-rasm).

1-rasm. OXKT ning grafik tasviri.

Ommaviy xizmat ko'rsatish tizimining bunday turdagi ish davri xizmat ko'rsatish tizimining butun faoliyati davomida ko'p marotaba takrorlanadi. Taxmin

qilinadiki, oldingi talabga xizmat ko'rsatish yakunlangandan keyin tizimning keyingi talabga xizmat ko'rsatishga o'tishi darhol, tasodifiy vaqtda sodir bo'ladi.

Ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlarining zamonaviy nazariyasi sifatida analitik tadqiqot metodlari majmuini olishimiz mumkin.

Har qanday ommaviy xizmat ko'rsatish tizimi, kanallar soni va ularning unumdorligiga, shuningdek, arizalar oqimining tabiatiga qarab, arizalar oqimi bilan ko'proq yoki kamroq muvaffaqiyatli kurashishga imkon beradigan qandaydir imkoniyatlarga ega bo'ladi. Ommaviy xizmat ko'rsatish nazariyasining predmeti sifatida arizalar oqimining tabiati, kanallar soni, ularning unumdorligi, ommaviy xizmat ko'rsatish tizimining ishlash qoidalari va xizmat ko'rsatishning muvaffaqiyati (samaradorligi) orasidagi o'zaro bog'liqlikni olishimiz mumkin.

Ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlaridan foydalanishni logistika tizimlarida ham ko'rishimiz mumkin. Ayniqsa, ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlarining elementlarini ko'p hollarda transportda (misol uchun, yuk hujjatlarini tayyorlab berish tartibi), omborxona faoliyatida (mijozlarga xizmat ko'rsatish tizimi), chakana savdo korxonalarida (nazorat-kassa terminallarining ishlashi) uchratish mumkin.

Ommaviy xizmat ko'rsatish tizimlarining logistikadagi asosiy maqsadi shuki, jarayonlarning mumkin bo'lgan rivojlanishini baholash hisoblanadi. Savdoda mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayonini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri bu – savdo xizmatining sifat darajasidir. Bu ko'rsatkich ajralmas bo'lib, bir qator xususiy ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi, bunga misol sifatida, mijozlarga xizmat ko'rsatish madaniyati, savdo xizmatining tezligi, mahsulot assortimentining barqarorligi, mijozlarga ko'rsatiladigan xizmatlar doirasi va boshqalarni olish mumkin.

Darhaqiqat, savdo xizmatlarining sifat darajasi sifatida savdo korxonasida xizmat ko'rsatish tizimining ishlash sifatining ko'rsatkichini olish mumkin.

Savdo korxonasida savdo va texnologik jarayonni tashkil etish, menejment va marketing tizimlari xizmat ko'rsatish tizimi bilan belgilanadi. Shu sababli, savdo xizmatlarining sifati darajasi korxona tomonidan tovarlarni sotish texnologiyasiga, ularning sifatiga, mahsulot assortimentining kengligiga va chuqurligiga, tovarlarni yetkazib berishning barqarorligiga, savdo xodimlarining kasbiy tayyorgarligiga va darajasiga bog'liq bo'lib, ularning motivatsiyasi, savdo maydonchasi va omborlarda savdo va texnologik jihozlarning mavjudligi va joylashishi, shuningdek, bozorda korxona rahbariyati tomonidan hal qilinadigan strategik maqsadlar va taktik vazifalardan kelib chiqadi.

Ko'rinib turibdiki, bozor sharoitida savdo korxonasining raqobatbardoshligida savdo xizmatlarining sifat darajasi muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bugungi kunda, iste'molchilar xarid qilish uchun joy tanlashda nafaqat o'zlariga taklif etilayotgan tovarlarning narxiga, balki ularning xizmat ko'rsatish sifatiga ham e'tibor qaratishmoqda. Bozorda qattiq narx raqobati sharoitida savdo xizmatining yuqori

darajasi, ko'pincha ma'lum bir korxona foydasiga asosiy dalil bo'ladi. Shu sababdan, keyingi yillarda savdo korxonalarining rahbarlari xizmat ko'rsatish tizimlari sifatini nazorat qilishga jiddiy e'tibor qaratishni boshlashdi. Biroq, amalda esa savdo xizmatlari sifatini monitoring va tahlil qilish bir qator qiyinchiliklarni yuzaga keltirmoqda. "Xizmat ko'rsatish sifati" tushunchasining o'zi sub'ektiv xarakterga ega. Korxonaning joylashgan joyi, mahsulot assortimenti, taklif qilinayotgan tovarlarga bo'lgan talab darajasi, xaridorlar kontingenti va ularning xizmat ko'rsatish sifatiga bo'lgan talab darajasi, mavjud tashkiliy va moliyaviy imkoniyatlar kabi bir qator omillarni hisobga olgan holda, har bir menejer o'zi uchun maqbul darajani belgilaydi. Rahbarning madaniyati va qadriyatlar darajasi, shuningdek, korxona va jamiyatda shakllangan tegishli an'analar katta ahamiyatga ega. Shu sababdan, savdo xizmatlari sifatini baholash uchun yagona mezonlarni ishlab chiqish qiyinchilik tug'diradi. Bundan tashqari, savdo xizmatlari sifati ko'rsatkichini rasmiylashtirish qiyin, chunki u ko'pchilikka taalluqli bo'lgan ko'rsatkichlarni o'z ichiga olgan bo'ladi va shuning uchun ham ularni miqdor jihatdan baholash juda qiyin.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, biz xizmat ko'rsatish tizimi sifatini monitoring qilish va savdo xizmati tezligi kabi muhim ko'rsatkichlar orqali mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati darajasini xolisona baholashning eng samarali usullaridan birini taklif qilishimiz mumkin. Ma'lum bir savdo nuqtasida yoki ma'lum bir ish joyida vaqt birligi bo'yicha savdo xizmati tezligi xizmat ko'rsatuvchi mijozlarning o'rtacha soni bilan belgilanadi.

Xizmat ko'rsatish tezligi muhim ijtimoiy ahamiyatga ega va u mijozlarga ham, savdo korxonasi xodimlari va rahbariyatiga ham to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, mazkur ko'rsatkich savdo va texnologik jarayonlarda qo'llaniladigan texnik jihozlarni ishlatish va ularga xizmat ko'rsatish samaradorligiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, bu o'z-o'zidan savdo korxonasi raqobatbardoshligining muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

Savdo xizmatining tezligi nafaqat mijozlarga xizmat ko'rsatish bilan shug'ullanadigan xodimlar soni va ularning ish intensivligida, balki savdo va texnologik jarayonlarni tashkil etish, mehnatni tashkil etish va savdo korxonasi xodimlarini rag'batlantirishda ham hisobga olinadi. U savdo xizmatlari sifatining boshqa ko'rsatkichlari: xizmat ko'rsatish madaniyati, mahsulot assortimentining barqarorligi, mijozlarga ko'rsatiladigan xizmatlar doirasi va boshqalar bilan chambarchas bog'liqdir. Shuning uchun, xizmat ko'rsatish tezligini o'rganish jarayonida mijozlarga savdo xizmatlarini ko'rsatish jarayoniga ta'sir qiluvchi barcha omillar tahlil qilinadi. Bundan tashqari, bu ko'rsatkichning muhimligi shundaki, u boshqalarga qaraganda rasmiylashtirishga yaxshiroq yordam bera olishidir.

Savdo xizmatlari tezligini tahlil qilish uchun korxonada xizmat ko'rsatish tizimining samaradorligini baholash, shuningdek, xizmat ko'rsatish tizimining

optimal ishlash ko'rsatkichlarini hisoblash, mijozlarga savdo xizmatlarining zarur tezligi va sifatini baholash imkonini beradigan muhim iqtisodiy va matematik usullardan foydalanish mumkin. Savdo xizmatlari tizimlarining ishlash sifatini tahlil qilish o'z mazmunida savdo korxonalarining xo'jalik faoliyatini boshqaruv tahlilini nazarda tutadi. Boshqaruv jarayoniga nisbatan u perspektiv, operativ va retrospektiv tahlil xususiyatlarini birlashtiradi. Shu bilan bir qatorda, tahlilning asosiy vazifasi savdo xizmatlarining belgilangan sifat ko'rsatkichlarini ta'minlash uchun xizmat ko'rsatish tizimining ishlashini doimiy ravishda kuzatib borishdan iborat. Shu sababdan, savdo korxonasida xizmat ko'rsatish tizimining ishlash sifatini tezkor tahlil qilish zarur. Agar operativ tadqiqotlar natijasida ma'lum bir korxonada savdo xizmati sifati darajasi belgilangan ko'rsatkichdan past ekanligi aniqlansa, u holda mijozlarga xizmat ko'rsatish tizimining ishlashini yanada chuqurroq tizimli tahlil qilish zarurati tug'iladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Л.С.Качанова. Модели системы массового обслуживания. Вестник ФГОУ ВПО МГАУ № 8/1'2009 – 240 с.
2. Колеснев, В.И. Экономико-математические методы и модели в коммерческой деятельности предприятий АПК: учеб. пособие / В.И. Колеснев. — Минск: ИВЦ Минфина, 2009. — 264 с.
3. Горелова, Г.В. Исследование слабоструктурированных проблем социально-экономических систем: когнитивный подход [Текст] / Г.В. Горелова, Е.Н. Захарова, С.А. Радченко. — Ростовна-Дону: Изд-во РГУ, 2006. — 330 с.
4. Денисов, А.А. Современные проблемы системного анализа: Учебник / А.А. Денисов. — 3-е изд. — СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2008. — 304 с
5. Ивин, А.А. Строгий мир логики [Текст] / А.А. Ивин. — М.: Педагогика, 1988. — С. 125.
6. Shoyimov Sh.Sh. (2024) BUSINESS PROCESSES, THE ESSENCE OF THEIR DESCRIPTION AND MODELING. American Journal of Pedagogical and Educational Research. 75-79.

TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK QOBILIYAT VA PEDAGOGIK MAHORATNING TA'LIM - TARBIYA BERISHDAGI AHAMIYATI

D.G'afurova

Qarshi davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola orqali pedagogika fanining, pedagogik mahorat va pedagogik qobiliyatning har bir o'quvchi kelajagi uchun muhimligi, uni yuksaltirishdagi ba'zi bir muammolar va ularning yechimlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit soʻzlar: pedagogika, pedagogik qobiliyat, layoqat, isteʼdod, anatomikfiziologik xususiyatlar, psixik xususiyatlar, didaktik qobiliyat.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение педагогики, педагогического мастерства и педагогических способностей для будущего каждого ученика, некоторые проблемы и пути их решения.

Ключевые слова: педагогика, педагогические способности, способности, талант, анатомо-физиологические характеристики, психические особенности, дидактические способности.

Abstract: This article discusses the importance of pedagogy, pedagogical skill and pedagogical ability for the future of every student, some problems and their solutions.

Key words: pedagogy, pedagogical ability, ability, talent, anatomical-physiological characteristics, mental characteristics, didactic ability.

Pedagogik qobiliyat tarixdan maʼlumki har bir oʻquvchining bilimli va yetuk hamda komil inson boʻlishi uchun muhim ahamiyatga ega. Pedagogika soʻzi oʻzining kelib chiqishi bilan maʼlumki bu soʻz -yetaklovchi, komillikga eltuvchi maʼnolarini bildiradi. Tarixga nazar solsak, shuni guvohi boʻlamizki, bola tarbiyasi uchun masʼul shaxs, ulugʻ inson sifatida qadrlanganini koʻrishimiz mumkin. Aslini olganda qobiliyat hamma insonda mavjud boʻlib, bir tekisda boʻlmay biri yuqori, biri oʻrta, biri quyi darajasida boʻladi. Faqat aqli zaif insonda qobiliyatni uchrata olmaymiz. Pedagogning faoliyati inson shakllanishiga qaratilgan. Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir oʻqituvchi pedagogik mahoratga ega boʻlishi lozim. Pedagogik mahorat egasi oz mehnat qilib katta natijaga erishadi.

Pedagogning baʼzi psixik jarayonlari unda shaxsga xos sifatlarni shunday tashkil qiladiki, buni pedagogik qobiliyat deb atash mumkin. Qobiliyatni ayrim psixik xususiyatlaridan iborat qilib qoʻyish mumkin emas. Taʼlim ishlarining muvaffaqiyatli boʻlishi uchun pedagogik shaxsga xos boʻlgan bir qancha xususiyatlarni ham taʼminlab beradi. Qobiliyat-shaxsning muayyan faoliyati yuzasidan layoqati va uning kasbini muvaffaqiyatli bajarishdagi subʼyektiv shart-sharoitlarni ifodalovchi individual psixik xususiyatlaridir.

Pedagogik qobiliyat -bu bolalar bilan ishlashga ishtiyoqi, bolalarga nisbatan muhabbati, ular bilan boʻlgan muloqotdan mamnun boʻlish bilan ifoda boʻladigan shaxs sifatlari, qobiliyat faoliyat jarayonida paydo boʻladi va rivojlanadi.

Har qanday kasb sirlarini mukammal egallash uchun qobiliyat kerak. Pedagogik qobiliyat sogʻlom oʻqituvchidagina shakllanadi. Biroq yuqori, oʻrtacha va past darajada boʻlishi mumkin. Shu oʻrinda pedagogik qobiliyatning turlarini sanab oʻtamiz.

1. Kommunikativ qobiliyat – boshqa odamlar bilan bo‘ladigan muloqotni yaxshilaydigan va birgalikdagi faoliyatni psixologik ta‘minlaydigan qobiliyatdir. O‘quvchi bilan o‘zaro muloqotda bo‘lish.

2. Akademik qobiliyat – barcha fanlar yuzasidan muayyan bilimga ega bo‘lish, ya‘ni, o‘qituvchi o‘z fanini va boshqa fanlarni chuqur bilishda va o‘zlashtirishda namoyon etishidir.

3. Didaktik qobiliyat – oson yo‘l bilan murakkab bilimlarni tushuntirish, samarali dars berish qobiliyati.

4. Perseptiv qobiliyat – bu qobiliyat o‘qituvchining o‘quvchilar ko‘z qarashlari va yuz ifodalariga qarab ularning ichki dunyosini ko‘ra olishida namoyon bo‘ladi.

5. Suggestiv qobiliyat (ta‘sir ko‘rsatish, ilhomlantirish) – O‘quvchilarning his-tuyg‘usini, psixologik holatlarini qalbdan his etish, tushunish, idrik etish orqali samarali ta‘sir ko‘rsata olish va ilhomlantirib ergashtira olish qobiliyati.

6. Konstruktiv qobiliyat – o‘qituvchi o‘z ishini rejalashtira olish qobiliyati.

Psixolog olim Olga Matveeva quyidagi qobiliyatlarni ko‘rsatib o‘tadi:

1. Muloqot qilish (kommunikativ) qobiliyati. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan dars va darsdan tashqari jarayonlarda, sinfda ijobiy ruhiy iqlim yarata oladi.

2. Voqealarni oldindan ko‘ra olish qobiliyati: Ushbu qobiliyat turi har bir o‘qituvhning sergakligida, o‘quvchilarning ruhiyati, ichki dunyosini ko‘ra olishida namoyon bo‘ladi. Shunda o‘qituvchi kim nimaga qodir ekanligini oldindan bashorat qila oladi.

3. Eshitish va his qilish qobiliyati. Shunday qobiliyatga ega bo‘lgan insonlar musiqani sevishadi, ohangni yaxshi his qilishadi, eshitgan narsani xotirada saqlaydi, ayniqsa, sher va qoshiqlarni sevib tinglaydi.

4. Mantiqiy qobiliyat. Falsafiy mulohazalar yuritishni, raqamlarni, matematikani, murakkab masalalarni hal qilishni sevadi, asosiylikni ikkinchi darajalisidan ajrata oladi.

5. Shaxsning ichki qobiliyati. O‘z – o‘zini mukammal bilishi, tushunishi va his qilish qobiliyati, erkin shaxsda ichki qobiliyat mukammal rivojlanadi, har qanday vaziyatda o‘z fikr – mulohazasini erkin bayon eta oladi.

Qobiliyat malaka va uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o‘qish natijasi hisoblansa qobiliyatning rivojlanishi uchun esa yana iste‘dod layoqat va zehn, ya‘ni inson asab tizimida anatomik fiziologik xususiyatlar bo‘lishi zarur.

Pedagogning amaliy faoliyatida barcha qobiliyatlar bir xil muhimlikka egamikan? Ma‘lum bo‘lishicha unday emas. So‘nggi yillarda o‘tkazilgan tadqiqotlar “yetakchi” va “yordamchi” qobiliyatlarni ma‘lum qiladi. Yetakchi qobiliyatlar-pedagoglar orasida o‘tkazilgan ko‘p sonli so‘roqlarga ko‘ra pedagogik ziyraklik

(kuzatuvchanlik), didaktik, tashkiliy, ekspressiv, qobiliyatlaridan iborat. Qolgan qobiliyatlar yordamchi qobiliyatlar qatoriga kiradi.

Pedagogning asosiy sifatlaridan biri, o'quvchilarga mehr muhabbat fazilati hisoblanadi. Bu o'quvchilarning qilmishlarini kechirish, ularga hushomadgo'ylik qilish degani emas, balki, talabchanlik va qattiqqo'llik, adolatlilik bilan qo'shilgan mehr-muhabbat bo'lib, ana shu sifatga ega bo'lgan shaxs, o'zining ko'p vaqtlari va kuchini o'quvchi tarbiyasiga bag' ishlaydi. Ta'lim tarbiya berishda pedagogik mahoratning ahamiyati katta.

Chunki har bir o'quvchining o'ziga xos individual sifatleri va xususiyatlaridan kelib chiqib, har biri bilan o'ziga xos va mos munosabat o'rnatish uchun albatta har bir pedagogdan talab qilinadigan eng muhim omil bu pedagogik mahorati hisoblanadi. Ta'lim tizimida peagoglar o'zlarining ish faoliyatlari jarayonida turli xarakterdagi o'quvchilar bilan muloqotga kirishishlari bilan bir qatorda ularning turli xarakterdagi ota-onalari bilan ham bevosita to'qnash keladilar.

Bunday vaziyatlarda pedagogika, pedagoglarning o'ta darajada kamtar, sabrli, qanoatli, va albatta xushmuomala bo'lishlariga to'g'ri keladi. Chunki o'zining farzandini uning kelajak taqdirini belgilovchi bosqichini ishonchli qo'llarda ekanligiga ishonch hosil qilgan ota-ona o'z uyida farzandidan tinch holatda o'tirishini istaydi. Bundan tashqari bir guruhda har xil qobiliyatli o'quvchilar bo'ladi, ularning birlari zukko, birlari sekin o'zlashtiruvchi va hakoza toifalarga bo'linadi. Bunday holatlarda pedagog ularning har biri bilan individual tarzda ishlashni yo'lga qo'yishi lozim bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, qaysi kasb egasi bo'lishidan qat'iy nazar o'z kasbiga mehr va sadoqat bilan yondashib faoliyat olib borgan inson yuksak marralarga erishadi. Har bir o'qituvchi yosh pedagog kadr bor kuchi intellektual salohiyatini ishga solgan holda hamda yuqorida sanab o'tgan pedagogik mahorat va pedagogik qobiliyatning barcha turlaridan samarali foydalangan holda dars jarayonlariga umuman ta'lim – tarbiya jarayonlariga yondoshishsa maqsadga muvoviq bo'ladi. Zero, pedagogik qobiliyat va peagogik mahoratning ta'lim – tarbiya jarayonidagi o'rni va ahamiyati yuqori darajadadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xajjayeve B. "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti" Toshkent 2017-yil;
2. Xoliqov A. "Pedagogik mahorat" Toshkent 2012-yil;
3. Omonov M. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat";
4. Aziz Xajjayeve "Pedagogik mahorat".

PEDAGOGIKADA EKOLOGIK TA'LIM-TARBIYA BERISHNING HUQUQIY ASOSLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISHDA INNOVATION G'OYALARNI QO'LLASH.

Xolmuminova Oygul Jumayevna

Termiz davlat universiteti

Pedagogika fanlari bo'icha falsafa doktori (PhD)

Резюме: В статье рассматриваются некоторые вопросы правовых основ экологического образования и воспитания а также применение инновационных идей в его совершенствовании.

Ключевые слова и понятия: эколого-правовое воспитание, эколого-правовое образование, экологическое безопасность, экологическо-инновационная конструкция, экологическое законодательство, экологически устойчивое развитие, зеленая экономика, глобальный инновационный индекс.

Summary: The article discusses some issues of the legal foundations of environmental education and upbringing as well as the application of innovative ideas in its improvement.

Key words: environmental education, environmental education, environmental safety, environmental and innovative design, environmental legislation, environmentally sustainable development, green economy, global innovation index.

Bugungi kunda, jamiyat va shaxs taraqqiyotida hal qiluvchi o'rin tutadigan, kelajak bunyodkorlari bo'lgan yosh avlodni tarbiyalash mas'uliyati yuklangan ta'lim sohasini muttasil yangilash, ilg'or va innovatsion g'oyalar bilan uyg'un taraqqiy etishini ta'minlash o'ta muhim ahamiyatga egadir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev alohida uqtirib o'tganidek, "ilm-fan, zamonaviy va uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish zarur. Xalqimizda "ta'lim va tarbiya beshikdan boshlanadi" degan hikmatli bir so'z bor. Faqat ma'rifat insonni kamolga, jamiyatni taraqqiyotga yetaklaydi."

Ushbu konseptual g'oya, bir so'z bilan aytganda-ilm o'rganish, ta'lim olish, ijod qilish insonga rohat baxsh etishi uchun, unda yangi g'oyalar, kreativlik, tashabbuskorlikka rag'bat uyg'otish uchun barcha zamonaviy shart-sharoitlar yaratilishi maqsadga muvofiqligini taqozo etadi.

Mamlakatimizda O'zbekiston Respublikasida Barqaror rivojlanish maqsadlarida ta'lim bo'yicha Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) Dekadasi va BMTning Yevropa Iqtisodiy Komissiyasi Strategiyasining bajarilishiga ko'maklashish bo'yicha qo'shma tadbirlar dasturi amalga oshirilayotganligi, ming yillik rivojlanish Maqsadlari, xususan "Ekologik barqarorlikni ta'minlash"ga erishish Maqsadi bo'yicha O'zbekiston Respublikasining milliy ma'ruzasi tayyorlanib chop etilayotganligi o'quvchi-yoshlarga ijobiy ta'sir etmoqda.

Keyingi paytlarda pedagogika nazariyasida ushbu masalaning ayrim tomonlari, X.E.Mengnorov, X.B.Norbo'tayev, J.T.Xolmo'minov, J.Isakulova, K.B.Muxammadiyevva E.B.Aydarovlarning ilmiy ishlarida e'tibor berilgan ammo,uning ekologik huquqiy tomonlari to'la ishlanmagan.

O'z navbatida mazkur institut oldiga mutlaqo yangi, zamonaviy ta'lim tizimini joriy etish, ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiyaviy jarayonni ilg'or pedagogik texnologiyalar, zamonaviy innovatsion shakl va uslublarda tashkil etish vazifasi qo'yilmoqda. Shu ma'noda, mazkur ustuvor vazifalarni amalga oshirish maqsadida,pedagogik ta'lim-tarbiya institutida innovatsion muhit yaratilib barcha ta'lim muassasalariga keng tatbiq etilib uning zamonaviy huquqiy asosi yaratilmoqda.

Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 25 yanvar 2018 yilgi farmonida yoshlarni har tomonlama barkamol shaxs qilib, vatanparvarlik va milliy mustaqillik g'oyalariga sodiqlik ruhida tarbiyalashga, shuningdek, o'quvchilarda boy ilmiy, madaniy va ma'naviy merosimizga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy va axloqiy sifatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayonni yangi pedagogik shakl va usullar asosida tashkil etish masalasiga alohida e'tibor berish lozimligi ko'rsatib o'tildi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki,bu esa maktablarda yoshlarga ekologik-huquqiy ta'lim va tarbiyani olib borishda yangi zamonaviy tizimli innovatsion g'oyalarni qo'llashni taqozo etib o'ta dolzarb masala hisoblanadi.

Ayniqsa,O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 21 sentabr 2018 yilgi Farmonida "Jamiyat va davlat hayotining barcha sohalari shiddat bilan rivojlanayotgani islohotlarni mamlakatimizning jahon sivilizatsiyasi yetakchilari qatoriga kirish yo'lida tez va sifatli ilgarilashini ta'minlaydigan zamonaviy innovatsion g'oyalar, ishlanmalar va texnologiyalarga asoslangan holda amalga oshirishni taqozo etadi",-deb alohida ta'kidlandi.

Fikrimizcha,mazkur g'oya maktablarda ekologik huquqiy ta'lim- tarbiyani olib borishning huquqiy asosini o'zida ifoda etib,ushbu talabga ko'ra 2018 yildan e'tiboran O'zbekistonda maktab ta'limiga xususiy investitsiyalar jalb qilina boshlanganligi ham ijobiy holdir.

Masalan: Mamlakat xalq ta'limi vazirligi axborot xizmatidan xabar berishicha, xususan, Toshkent shahrining Shayxontohur tumanida joylashgan ikki maktab bazasida xalq ta'limi sohasida davlat-xususiy sheriklik (DXSH) sinov loyihalari amalga oshirilmoqda.Ushbu sinov loyihalari asosida xalq ta'limi sohasiga xususiy mablag'larni jalb etish ko'zda tutiladi. Bu esa investitsiyalar bilan birga ta'lim

sohasiga innovatsiyalar va malakali o'qituvchilarni jalb etish, bu esa ta'lim sifatini oshirishga ko'mak beradi. DXSH loyihasi doirasida investorlar bolalarning ta'lim olishlari va o'qituvchilarning samarali ishlashlari uchun hamma sharoitlarni yaratishlari lozim bo'ladi. Natijada, o'z o'rnida sarmoyadorlar maktab mulki va obyektlaridan 30 yil mobaynida beg'araz foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2018 yilning 5 sentabr kuni "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori imzolaniib, mazkur hujjat xalq ta'limi sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishning huquqiy asosini belgilab berdi.

Ana shu maqsadda, Qonunchilik palatasi tomonidan O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 26 aprelda qabul qilingan Senat tomonidan 2019 yil 3 mayda ma'qullangan "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi Qonuni qabul qilinganligi ham katta ahamiyatga ega ekanligini alohida ta'kidlash o'rinlidir.

Ta'limdagi investitsiya eng jozibador va samaradorligi kafolatlangan sarmoyadir. Chunki bu sarmoya jamiyatning yosh egalarini ulg'aytirishga, ularning iste'dod sifatida shakllanishiga ko'mak beradi.

Ana shu talablarni amalga oshirish va takomillashtirish maqsadida 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-son O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni ham qabul qilindi.

Mazkur hujjatga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish masalasiga alohida e'tibor berilib, O'zbekiston Respublikasining 2030 yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) O'quvchilarning ta'lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo'yicha xalqaro dastur reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish lozimligi ko'rsatib o'tildi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, o'quvchilarga ekologik huquqiy ta'lim-tarbiya berishda innovatsion konstruksiya ta'lim berish vositalaridan biri sifatida foydalaniladi. Bunda faoliyat ko'rsatayotgan pedagoglarning ilmiy ishlar salohiyati balki, tinglovchi sifatida tashrif buyurganlar o'z ijod namunalarini namoyish qilish imkoniyatiga ham ega bo'lib, bu esa maktab o'quvchilariga ekologik ta'lim-tarbiya berish jarayonida juda katta zamonaviy yangi axborot texnologiyalaridan foydalanishni taqozo etadi.

Shu ma'noda o'quvchilarga atrof-muhitni ifloslantirish darajasini kamaytiradigan ekologik toza texnologiyalarni qo'llagan holda ishlab chiqarish

qobiliyatini oshirishni nazarda tutuvchi “yashil iqtisodiyot” texnologiyalarini joriy etish; tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va qayta ishlash, biologik landshaft xilma-xilligini saqlash, ekologik toza texnologiyalardan foydalanish va ishlab chiqarishda texnologik jarayonlarni takomillashtirish, tabiiy resurslar, suvni tozalash va chuchuklashtirish, undan oqilona foydalanishning zamonaviy shakllaridan samarali foydalanish; ichimlik suvi ta’minoti, xavfsizligi va barkarorligini ta’minlash; suv obyektlarini saqlash va qayta tiklash; ichimlik suvi tarmoqlarini qurish va tejamkor zamonaviy texnologiyalarni joriy etishga oid masalalarni kengroq tushuntirish hamda zamonaviy tushunchalar berish maqsadga muvofiqligini talab etadi.

Shu ma’noda, ekologik-huquqiy ta’lim va tarbiya asosan oilada olib borilishini inobatga oladigan bo’lsak, demak har bir oilada o’sib-ulg’ayayotgan yoshlarimiz mustaqil davlatimizning ekologik siyosati hamda uning mazmunini, huquqiy-ekologik muammolar hamda ularni hal qilishning huquqiy-iqtisodiy tomonlarini yaxshi bilishlari, chuqur huquqiy-ekologik bilimlarga ega bo’lishlari va jamiyat faoliyatining ekologik sohasida faol qatnashishlari zarur bo’ladi.

Shuningdek, ta’lim muassasalarida o’qitish jarayonida o’quvchilar ongini hozirgi ekologik muammolar mohiyatini ochib beruvchi bilimlar bilan boyitish va shu bilimlarni ularning amaliy faoliyati, ijtimoiy mehnati bilan mustahkamlab borish maqsadga muvofiqdir.

Bunday mas’uliyatli vazifani hal qilish uchun o’qituvchidan shu soha bo’yicha bilimga, pedagogik mahoratga, yuksak ekologik huquqiy madaniyatga ega bo’lish, shuningdek, tinimsiz izlanish va o’rganish talab qilinadi.

Bu borada o’quv muassasalarida “Ekologik markaz”, “Ekologik to’garak”larni tashkil qilish, muntazam ravishda ekofestivallar yoki tanlovlar o’tkazib turish, o’quv-metodik qo’llanmalar, darsliklar, ko’rgazmali materiallarni nashr etish yaxshi samara berishi, shubhasiz.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, ekologik ta’lim-tarbiyani yuzaga keltiruvchi maskanlardan yana biri, bu-mahalladir. Vaholangki, azaliy qadriyatlarimizdan bo’lmish umumxalq hasharlarini o’tkazish va ularga yoshlarni ko’proq jalb etish atrof muhitni muhofaza qilishda o’ta muhimdir.

Umuman olganda, oila, maktabgacha ta’lim, maktab va litsey, o’quv yurtlari, fuqarolarning o’zini o’zi boshqarish organlari faoliyatida yoshlarning uzluksiz ekologik ta’lim-tarbiyasi borasida samarali tizimni yaratish, bu faoliyatda yangi zamonaviy innovatsion yutuqlarni qo’llash, eng muhim vazifalardan biridir.

Bundan tashqari, (OAV) ommaviy axborot vositalarida ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilishga bag’ishlangan turkum ko’rsatuv, eshittirishlar, ijtimoiy-ekologik rolklarni muntazam efirga uzatib borish, vaqtli matbuot nashrlarida

maqolalar chop etish orqali targ'ibot-tashviqot ishlarini kuchaytirish ham o'quvchi-yoshlarning ekologik madaniyatini oshirishda muhim ahamiyatga egadir.

Shu ma'noda ta'kidlash o'rinliki, bugungi kunda pedagogikada ekologik ta'lim-tarbiya berishning huquqiy asoslari va uni takomillashtirishda innovatsion g'oyalarni qo'llash va mustahkamlashda quyidagi jihatlariga e'tibor berish maqsadga muvofiqdir:

- oilada olib borilayotgan ekologik huquqiy ta'lim va tarbiyani maktabgacha ta'lim muassasalarida rivojlantirib, maktab, litsey va kollejlarda interaktiv va interfaol usullarda zamon talabi asosida olib borish;

- ota-onalar, maktab, oliy o'quv yurti mutaxassilari va OAV tomonidan yoshlarga ko'proq ekologik-huquqiy ta'lim va tarbiya mavzularida tushuntirish ishlarini slayd, banner, videorollik, internet va yangi ATV asosida olib borish;

- mahallalarda yaxshi ekologik-huquqiy ta'lim va tarbiya olib borayotgan har bir oila tajribalarini kengroq yoritish; "Oila ekologiyasi", "Inson ekologiyasi", "Yoshlar ekologiyasi" haqida yoshlarga kengroq zamonaviy innovatsiyaga asoslangan tushunchalar berish;

- mahallalarda "Huquqiy axborot kuni" loyihasini tashkil etish, bunda aniq bir kunda rejalashtirilgan yo'nalish bo'yicha malakali advokatlar, notariuslar, yuridik xizmatlar xodimlari va boshqalar tomonidan aholiga ekologik huquqiy tushuntirishlar berilishini ta'minlab borish;

- yoshlarimiz o'rtasida ekologik huquqiy ta'lim va tarbiyani yanada kuchaytirish maqsadida, "Ekologik-huquqiy ta'lim va tarbiya" maxsus kursini o'qitish hamda boshqa tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi deb o'ylaymiz.

-ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish hamda uni boyliklaridan oqilona foydalanishda, o'quvchilarga mehr - muhabbat uyg'otish borasida bir qator rivojlangan xorijiy mamlakatlar, jumladan: AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Xitoy, Janubiy Korea, Belgiya, Yaponiya, Gollandiya, Shvetsiya, Singapur, Rossiya va boshqalarning tajribalaridan foydalanish;

Masalan: AQShda milliy g'oya vazifasini "amerika orzusi" (american dream) bajarmoqda. U amerika davlatining oliy qadriyatlari yig'indisi, millatning ma'naviy onasi deb tushuniladi. "Amerika orzusi"ning asosiy tushunchalarini shaxs erkinligi, erkin tadbirkorlik, demokratiya, muvaffaqiyatga erishishga qaratilgan mehnat tashkil qiladi.

AQShda fuqarolara zamon talablariga mos fazilatlarni qaror toptirishda fuqaro ekologik tarbiyasida shaxs bu sohada nimagaki erishsa, qanday maqomni egallasa, bunga faqat o'zning ekologik huquqiy ongi, tafakkuri va iste'dodi bilangina yetishadi, ya'ni "amerika orzusi"ga ishonch kabi fazilatlar yetakchilik qilganini ko'ramiz.

Yaponiyada fuqaroni ekologik huquqiy tarbiyalash-“axloqiy tarbiya” tizimi “xarakterni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim”, “davlat uchun maqbul axloqiy sifatlarni tarbiyalashga qaratilgan faoliyat”, “fuqarolik axloqi asoslarini tarbiyalash”, “vatanparvarlik” tizimi vazifasini o‘taydi.

Xitoyda Konfutsiylik axloqining besh asosiy ustuni etib yaxshilik, to‘g‘rilik, poklik, donolik va ishonchlilik kabi fazilatlar belgilab olinadi va amal qilinadi. Yoshlarning ekologik tarbiyasi “Ona Vatanga xizmat qilish va sodiq bo‘lish” g‘oyasi asosida tashkil etildi. Yoshlar shaxsiy va milliy manfaatlarni uyg‘un tutishga va atrof muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga o‘rgatib boriladi.

Shuningdek, Janubiy Koreyada milliy g‘oya asosida yoshlar ekologik ongiga urf-odatlar, axloqiy ideallar orqali singdirib boriladi. Yoshlarni hayotga tayyorlashda oila, maktabgacha ta’limga jumladan, yoshlar bilan tabiat o‘rtasidagi mutanosiblikni saqlashga alohida e’tibor qaratilishini ko‘rishimiz mumkin.

Xullas, bugungi kunda qo‘yilgan birlamchi vazifa O‘zbekiston Respublikasining 2030 yilga kelib, Global innovatsion indeks reytingi bo‘yicha jahonning 50 ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish uchun eng avvalo, hayotimizning barcha jabhalariga ana shunday ilg‘or texnologiyalarni hamda innovatsiyalarni joriy etish hamda qo‘llash kelajak avlodga ekologik huquqiy ta’lim-tarbiya berishni zamonaviy muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // Xalq so‘zi, 2018 yil, 29 dekabr

2. Mengnorov X.E. “O‘quvchilarda ekologik ongni fanlararo shakllantirish”. Toshkent. Fan, 2009. 41-bet.

3. Norbo‘tayev X.B. “Maktab o‘quvchilarida ekologik tafakkurni fanlararo shakllantirish uslubiyoti (biologiya va fizika fanlari misolida). Ped.fan.nomz...diss.. avtoref.. Buxoro. 2009, 25-bet.

4. Xolmo‘minov J.T. Yoshlar tarbiyasida ekologik-huquqiy, valeologik va akmeologik yondashuv. Toshkent, Turon-iqbol, 2010. 80-bet.

5. Isakulova N.J. “O‘quvchilarga ekologik tarbiya berish nazariyasi va amaliyoti”, Toshkent, “Fan” 2011, 140-bet.

6. Muxammediyev K.B. “Talabalarni atrof-muhitga ehtiyotkor munosabatda bo‘lishga tayyorlash nazariyasi va amaliyoti”, Toshkent, “Fan va texnologiya” 2014, 172-bet.

7. Aydarov E.B. “O‘quvchi yoshlarga tabiiy hududlarni muhofaza qilish orqali ekologik tarbiya berish. Toshkent, “Ilm-ziyo-zakovat” 2019, 120-bet.

8.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Umumiy o‘rta, o‘rta maxsus va kasb-hunar ta’limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi , 25 yanvar 2018 yilgi farmoni.//Xalq so‘zi, 2018 yil, 26 yanvar

9.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.//Xalq so‘zi,2018 yil 22 sentabr

10.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.// Xalq so‘zi,2018 yil 6 sentabr

11.O‘zbekiston Respublikasining “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Qonuni” 2019 yil.// O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami",2019 yil 13 may, 19-son, 361-modda

12.O‘zbekiston Respublikasining “Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-sonli farmoni.//Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 29.04.2019 y., 06/19/5712/3034-son

ТАЪЛИМДА ДАРС МАЗМУНИ ВА СИФАТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ТЕХНАЛОГИЯСИ

Мамажон Зокиров

*ЖДПУ, Физика ва технологиик таълим факультети,
Физика – математика фанлари номзоди.*

Аннотация: Мақолада таълимнинг барча соҳаларида ижодий самара берадиган дарс жараёнида танаффус педагогик технологияси ҳақидаги фикрлар тавсифланади.

Калит сўзлар: қаттиқ, суюқ, газсимон, жисм, тушган, ёруғлик, куч, босиш, исбот, кўргазма, ёритиш, даврий, хужжат

Аннотация: В статье излагаются идеи о педагогической технологии перерывов в ходе урока, которые имеют творческий эффект во всех сферах образования.

Ключевые слова: твердое тело, жидкость, газ, тело, падение, свет, сила, давление, доказательство, выставка, освещение, периодическое, документ.

Annotation: The article outlines ideas about the pedagogical technology of breaks during the lesson, which have a creative effect in all areas of education.

Keywords: solid, liquid, gas, body, fall, light, force, pressure, proof, exhibition, lighting, periodic, document.

Харқандай таълимий соҳаларида таълим мазмунини дарс жараёнида ўтилаётган мавзуга оид танаффус педагогик технологиясидан фойдаланишнинг

афзаллиги шундаки, унда ўрганилаётган мавзуга қараб ўқув дастурига киритилмаган тарихий ёки даврий матбуот манбаларидан олинган қўшимча маълумотлар баён қилиш, кўргазмали ёритиш ёки даврий, хужжатли ва бошқа далиллардан фойдаланишларни ўз ичига олади. Шу маънода бу технологияни ижобий, касбий йўналишга мос хаяжонларга бой, қисқа, чуқур ва изчил билим ҳамда дам олишни таъминлаш билан бирга ўзига хос педагогик тарбиялаш услуби дейиш ҳам мумкин. Шунинг учун ҳам у ёки бу танаффус турини танлаш фаёл, чуқур ўйланган ва яхши ташкиллаштирилган бўлиши лозим.

Танаффус педагогик технологиясини психалогик нуқтаи назаридан қуйидагича изохлаш мумкин. Ўқувчи ва талабалар одатда охирги дарсларда анча руҳан толиқади. Шу маънода охирги дарс соатларида мавзуга оид қўшимча слайтлар кўрсатилиши дам олиш ҳисобланишидан ташқари мавзуга оид ишчи дастурида кўрсатилмаган қўшимча маълумотлар билан танишадилар.

Машҳур инглиз олими Ж.Максвелл XIX асрнинг 70-йилларидаёқ электромагнит назариясини яратган эди. 1888-йилда немис олими Г.Герц Максвелл назариясида асослаб берилган электромагнит тўлқинларини ихтиро қилди. Кейинроқ олимлар ёруғликнинг электромагнит хоссасига эга эканлигини аниқладилар. 1897-1901 йилларда улуғ рус олими П.Н.Лебедев электромагнит майдонининг босимга эга эканлигини тажрибада аниқлади. Лебедев қаттиқ, суюқ ва газсимон жисмларга тушган ёруғликнинг бу жисмларни маълум куч билан босишини исбот қилиб берди. Нурларни тўла ютувчи жисм (яъни абсолют қора жисм) учун нур босими ютилган ёруғлик энергиясининг ёруғлик тезлиги бўлинмасига тенг, яъни:

$$P = \frac{E}{c} \text{ бўлади;}$$

бу формулада босим миқдори p билан, ёруғлик энергияси E билан ва ёруғлик тезлиги c билан ифодаланган.

Иккинчи томондан, ҳар қандай m массага эга бўлган ҳаракатланувчи модда босими тубандагича ифодаланади.

$$p = R_1 - R_2 = m g_1 = m g_2 = m(g_1 - g_2)$$

Агар ёруғлик тезлиги билан ҳаракат қилган модда жисмга тушганда ютилса, $p = m(c - 0) = mc = \frac{E}{c}$ бўлади;

демак, жисм массаси $m = \frac{E}{c^2}$ бўлади. Бунда ёруғлик ҳам модда сингари механик босимга ва массага эга деган хулоса чиқади.

Шу тариқа, Лебедев тажрибалари ёруғлик фақат нур энергияси ва ҳаракатдангина иборат эмас, балки, айни вақтда, ўзига хос модда бўлиб, у материянинг бошқа формаларидан сифат жиҳатдан фарқ қилади деган хулосани чиқаришга имкон берди.

Бироқ, шуниси борки, электромагнит майдони тинч ҳолатда массага эга эмас: махистлар бунга ёпишиб олиб, материя “йўқ бўлди” деб даъво қила бошладилар. Бунинг устига Томос, Лоренц ва бошқа олимлар электрон ўзига хос электромагнит массасига эга бўлиб, бу масса электроннинг ўзи вужудга келтирган электромагнит майдонида ҳаракат қилишидан ҳосил бўлади, деган фикрни майдонга ташладилар. Кўпгина олимлар бу фикрга асосланиб, материя ҳақида муҳим хулосалар чиқардилар. Маодомики, жисмлар атомлардан, атомлар эса, ўз навбатида мусбат ва манфий зарядланган заррачалардан иборат экан, демак, материя электромагнит майдонга ўхшаш бир нарса бўлса керак, электромагнит майдон эса математик абстракт нарсадан иборат бўлиши лозим деган даъволар туғилди. Шунай қилиб, ўша даврда кўп кишилар материя “йўқ бўлиши” мумкинлигини физика фани асослаб берди, деб ўйладилар.

То XIX асрнинг охирига қадар олимлар атомнинг тузилиши ҳақида ҳеч қандай тасаввурга эга эмас эдилар. Ўша давргача атом бўлинмайдиган, энг кичик “элементар” заррача деб ҳисобланиб келинди. 1897-1899 йилларда Вихерт, Томсон ва Ленард деган олимлар модданинг биринчи таркибий қисми бўлмиш атомнинг ҳамда биринчи элементар заррачанинг, яъни электроннинг зарядини, массасини ва тезлигини ўлчадилар. Атом мусбат ва манфий зарядлардан иборат бўлган мураккаб бир нарса бўлса керак, деган фикр ҳам олимларнинг миясида қарийб анашу вақтда туғилди. 1902 йида В.Томсон (Кельвин) атомнинг биринчи моделини ишлади. Томсон моделида электронлар атом ичида бир меъёрга тарқалган мусбат заряд “булути” ичида жойлаштирилган деб ҳисобланарди. Машҳур инглиз олими Э.Резерфорд тажрибаларидан (1910 йил) кейин бу моделнинг нотўғри эканлиги аён бўлиб қолди. Резерфорд альфа-заррачаларнинг атомлардан сочилишини текшириб, атомнинг марказида ҳажми унча катта бўлмаган ва шунинг учун ҳам анча зич бўлган мусбат заряд жойлашган, унинг атрофида кучли электр майдони вужуга келади, деб тахмин қилиш мумкин деган хулосага келди. Резерфорднинг фикрича, яхлит ҳолда олинган атом нейтрал бўлиб, унинг мусбат заряди (атом “ядроси”) атрофида сони ядро зарядлари сонига тенг бўлган манфий зарядлар жойлашиши керак эди. Бу тажрибалар натижасида альфа-заррачалар билан ядро ўтасидаги сантиметрнинг минг миллиарддан бир қисмигача (тақрибан 10^{-10} сантиметр) бўлган масофада Кулон кучлари мавжудлиги аниқланди. Бундан ядро радиуси тақрибан 10^{-12} сантиметрга тенг экан, деган хулоса чиқарилди. Тез орада ҳар бир элемент атоми ядросидаги зарядлар миқдори шу элементнинг Д.И.Менделеев элементлар даврий системасидаги номерига тенг эканлиги маълум бўлди. Маълумки, ҳар бир элементнинг кимёвий хоссалари унинг Менделеев жадвалидаги тартиб номерига боғлиқ. Демак, элементларнинг кимёвий хоссалари уларнинг атомларидаги электрон миқдorigа боғлиқ экан.

Атом электрон қобиғининг тузилиши атомларнинг оптик спектрлари асосида ўрганилди. Атом қобиғини текшириш жараёнида тўпланган дастлабки экспериментал маълумотлар кейинчалик квант физикасининг вужудга келиши учун шарт-шароит ҳозирлади. Изчил квант техникаси яратилгандан кейин (1924-1926 йиллар) Резерфорднинг атом ҳақидаги таълимоти узил—кесил ғалаба қилди.

XX асрнинг 30-йилларидан бошлаб физиклар атом ядросини чуқур ўргана бошладилар. Нейтрон кашф қилингунга қадар (1932 йил) атом ядроси протон ва электронлардангина иборат, бу “элементар” заррачалар моддаларни ташкил этувчи универсал атомлар бўлиб, барча моддалар бу икки заррачанинг турлича бирикувидан ташкил топса керак, деган тахминий фикр ҳукм сураар эди. Кейинги ўн йил (1932-1942 йиллар) мобайнида ядронинг протон ва нейтрон (нуклон)лардан тузилиши аниқланди ва узил-кесил тасдиқланди, ядро кучлари ва ядро ичида нуклонлар ҳаракатининг асосий қонуниятлари кашф қилинди. Ядро реакциялари соҳасида олиб борилган текширишлар материя *бепоёндир* деган фикрларни яна бир қарра тасдиқлади.

Буюк физик олим Альберт Эйнштейн ядроларнинг ўзаро таъсири борасида энергия ва модданинг сақланиши ва ўзаро боғлиқлигини янги формулировка билан ифодалаб, бердики, бу формулировка физикада катта роль ўйнамоқда. Маълум иқдордаги масса заррача сифатида, майдон сифатида ва бошқа турда бўлишига қарамасдан, у ҳар вақт энергия билан тубандагича боғланган:

$$E = mc^2$$

Бундан кўриндики, заррача ўз энергиясини бир неча қарра ўзгартса, унинг массаси ҳам ўшанча ўзгаради ва аксинча. Демак, масса билан энергия бир-бири билан узлуксиз боғлангандир.

Агар жисм нисбий тезлик v билан ҳаракат қилса, унинг энергияси

$$E = \frac{E_0}{\sqrt{1 - v^2/c^2}};$$

массаси эса

$$m = \frac{m_0}{\sqrt{1 - v^2/c^2}} \text{ бўлади.}$$

Бунда E_0 ва m_0 қўзғалмас ҳисобланган жисмнинг энергияси ва массасидир.

Уран ядросини бўлиш натижасида занжир ядро реакцияси ҳосил қилинди ва жаҳонда биринчи реактор (1942 - йил) қурилди. Булар нисбият назарияси ва квант назариясидан келиб чиқадиган хулосаларнинг нақадар тўғри эканлигини яққол исботловчи далил бўлди.

Олимлар атом ядросининг таркибий қисми – нуклоннинг оддий бир заррача эмас, балки мураккаб, радиуси 2×10^{-14} сантиметр бўлган ўзакка ва радиуси $1,4 \times 10^{-13}$ сантиметр бўлган *пи*-мезон қобиғига эга эканлигини аниқлаганлар. Нуклон ўзаги, ўз навбатида, *пи*-мезон қобидан кўра анча зичроқ бўлган К-мезон ва гиперон қобиғи, нуклон-антинуклон қобиғи ҳамда гравитацион эффектлар областидан иборат.

Хофстадтер ва бошқа олимлар *пи*-мезон қобиғининг мавжудлигини исбот қилиш билан бирга, бу қобиқ катталигини ҳам тажриба орқали ўлчаб бердилар.

Квант назарияси соҳасида эришилган муваффақиятлар электрон мураккаб таркибга эга бўлса керак, деб тахмин қилиш имконини беради.

Электрон атрофида ўзидан виртуал фотонларни чиқариши ва ютишидан ҳосил бўладиган электромагнит майдони вужудга келади. Виртуал фотонлар ўз навбатида виртуал электрон ва позитронларнинг жуфтларини ҳосил қилади. Шу тариқа, электрон ўзига хос “қутблашган вакуум” атмосфераси билан “ўралади”; бу атмосферанинг ҳажми нисбатан катта, 10^{-11} сантиметрдан иборат аммо электромагнит таъсир константларининг камлиги туфайли, у ниҳоятда сийракдир. Марказга яқинлашган сари ҳудди шу тариқа радиуси $1,4 \times 10^{-13}$ сантиметр бўлган *пи*-мезонлар қобиғи радиуси 2×10^{-14} сантиметр бўлган жуфт нуклон ва антинуклонлар атмосфераси ҳамда нисбатан яқин масофада, марказдан 10^{-16} сантиметр нарида ўзаро кучсиз таъсир этувчи область жойлашган бўлади.

Электроннинг ажойиб хоссаси шундан иборатки, унинг электрон-позитрон, *пи*-мезон ва нуклон - антинуклон қобиқларининг зичлиги ниҳоятда камдир. Анашу сабабли электрон 10^{-16} сантиметрдан ошмайдиган, ҳажми ниҳоятда кичик заррачадек ҳаракат қилади, унинг бу хоссасидан фойдаланиб, бошқа элементар заррачалар, хусусан протон ва нейтронлар таркибини ўрганиш мумкин.

Шундай қилиб, биз атом ва атом ядроси ҳақидаги тушунчанинг тараққиёти йўли билан қисқача танишиб чикдик. Шунинг ўзи атомнинг *бепоеълиги* ҳақидаги таълимотнинг ниҳоятда тўғри эканлигига ажойиб далил бўла олади.

Ҳозирги кунга қадар 30 та элементар заррача борлиги аниқланган, ҳолбуки, 1908 - йилда фақат битта элементар заррача - электрон маълум эди. Элементар заррачаларнинг сони ҳам, турлари ҳам материанинг ҳақиқатан ҳам *бепоеън* эканлигидан далолат бериб турибди.

Физика фанининг тарихи шундан далолат берадики, бу фанда ҳар бир нарсага нисбатан “бу нарса нимадандир ташкил топган” деган фикр доим тўғри бўлиб чиққан. Материя бундан кейин бўлинмайди, деб бир неча марталаб қайд

қилинган бўлса-да, аммо фан ҳар гал ҳам материянинг яна бўлиниши мумкин эканлигини исбот қилиб берди.

Хулоса ўрнида такидлаш жоизки танаффусни дарс соатининг ўртасида уйиштириш ўқувчи талабалар зерикашини бартараф қилиб рухий чарчоғини ёзади ва сергаклантириб кайфиятини кўтаради, илм – фаннинг бугунги беқиёс баланд қасри ва девқорона одимларидан харқанч хайратланмайлик, шу қасрга тамал тошини қўйган дастлабки қадамини босган қадимий ва ҳамиша навқирон буюк даҳоларнинг хизматлари уларнинг хотирасида чуқур ва ўчмас из қолдириб, уларга дарсга қизиқишни янада оширади.

Шунингдек, ўқувчилар қисқа вақт ичида жуда катта ҳажмдаги тарихий (ва бошқа) маълумотларга эга бўладилар. Бу танаффусга 10 - 15 дақиқа вақт кетгандай туйилсада, аслида 3-4 дақиқа сарфланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Х. Тиллашев, Шарқ алломалари тарбия хусусида. «Фан ва турмуш» №11, 1984 – йил 16-18 бетлар.
2. М.М. Хайруллаев – Шарқ ренессанси ва фаробий. «Фан ва турмуш» №10, 1975 - йил, 24-25 бетлар
3. М.М. Хайруллаев., Маънавият юлдузлари. Тошкент – 2001 йил. «Халқ мероси» Наширёти.

METHODS OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING.

Elboyeva Shaxnoza Azim qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti

Xorijiy tillar fakulteti 3-kurs.

shaxnozaelboyeva2506@gmail.com +998997898139

ABSTRACT:

Nowadays, most of the English teachers use different kind of teaching methods in order to make their lesson more productive and understandable. Therefore, in this article you can learn about the different types of teaching methods with full explanations. Furthermore, unique features of each method will be stated.

Key words: teaching methods, suggestopedia, direct method, audio lingual method, grammar translation, natural approach and total physical response.

Introduction:

The task of methodology is to enhance the process of teaching English by empowering and facilitating teachers to work proficiently. Teaching involves a continuous analysis of one's own work, the experiences of other teachers and the search for new means to improve teaching. When teaching a foreign language a teacher must think about the specific qualities offered to students of a certain mother tongue. That means that the methodology of teaching English has to take into account

the problems posed by the English language for the students who will learn it. The methodology of teaching English stands in relation with several challenges or problems:

1. What to teach? That means the amount of knowledge, skills and habits that students have to obtain within the process of learning the language.

2. What are the aims of teaching? When a teacher is sure of the aim of teaching, he/she will have the easiness of reaching the intended goal.

3. How to teach? In this case one can call to mind the principles upon which teaching of English is based, the means, methods, fashion and tactics used in teaching in order to achieve the required final completion. The answers to these questions define the echelon of methodology as a science. As a consequence it determines the nature of the problems to be dealt with.

Most effective English teaching methods

1. The Grammar -Translation Method

Modern foreign languages were studied in the grammar-based format the same way Latin had been taught previously. This method dominated foreign language studies for over 300 years. According to the grammar-translation method the language is a synthesis of words arranged in sentences according to different rules of different languages. Students were supposed to learn words and grammatical rules and construct sentences based on these. The words were grouped in

lists and the rules were memorized in a strict order. This system of learning a language was very rigid. Learning in this way students were not able to embrace the variety and richness of the spoken language. When the student was faced with the real spoken language, quite different from the artificially built sentences he had been accustomed to, he was at a complete loss. Also in the 16th century, a first grammar of English as a foreign language appeared. It was entitled *Le Maistre d'Escole*

Angloise and was written by James Bellot. It contains familiar dialogues for the instruction in the English language. Another work of the same kind was *Grammaire Angloise* published in 1633 (1662 according to Albert H. Marckwardt in *Old Paths and New Directions in Teaching English* by George Mason.) These authors brought notes of modernity concerning correct pronunciation and dialogues. They no longer follow the path of synthesis.

2. The Direct Method.

In the second half of the 19th century polemics concerning the teaching of a foreign language gave birth to the Reform Movement, which comprised ideas of reforming the old-school systems. The teaching of English as a second language represented a main impetus. In the last decades of the 19th century as a consequence of economic problems in Europe more and more people tried to find means of living in the USA, Australia and Canada but especially in the United States of America.

Naturally millions had to learn English quickly and at the same time successfully, as a means of communication in the new chosen country. As the old methods were not satisfactory anymore the problem of reforming the teaching of languages became quite important. The generic term of Direct Method became known and the supporters of this method stressed the importance of acquiring the spoken language. Harold.E.Palmer the well-know linguist must be mentioned, as his approach to teaching English is unique. He pinpointed that grammar is not the best way to teach a language. His structured lessons and conversations were called “oral method”. In his classes he taught English language through oral exercises. He considered that the reading material given in class should consist of dialogues and related texts. All the descriptions and narratives should be easy and natural also interesting.

In the meantime, searching for new paths continued. Polemics concerning the teaching of foreign languages went hand in hand with the idea of reforming the old school systems. In classes mother tongue began to be excluded almost entirely when teaching of English. The conception that imitating the sounds and uttering the words and sentences as they are heard became far more important. A method that employed no mediation of the mother tongue took ground. In this case as the mother tongue was completely excluded from teaching, no translation was used. The meaning of words was explained using direct intuition, representation through drawings, pictures that were associated with the foreign word. Abstract notions were explained by paraphrasing, by synonyms or antonyms or simply by deducing the meaning from the text. Correct pronunciation was very important and grammar rules were secondary. Grammar was achieved by practice. The students were given texts and not unconnected sentences to prove certain grammatical rules. As early as 1878 a direct method was applied by M.D. Berlitz and in the 20th century the method was introduced in many schools. However, employing this method did not first, accustom students to independent work and at the same time the meaning of the words taught this way of direct method was not always understood. The direct method appeared under several names such as reform method, new method, and oral method.

3. Total Physical Response.

Among these new methods, perhaps one of the most interesting is the TPR (Total Physical Response) introduced by James J. Asher, a Professor of Psychology at San Jose State University in San Jose, California. In his book Brain switching he presented an approach to stress-free language learning. Influenced by Nobel Laureate Roger Sperry, who put accent on the concept that each hemisphere of the brain can process information independently, Asher did more research on the brain and provided a background on the concept of dual brain solving problems in foreign language learning. According to Asher a problem in any practical area of

human activity can be successful with brainswitching. Brainswitching is characterized by ingeniously moving some information to the other side of the brain. He says: My hypothesis is that in acquiring a second language, we must first decode the strange noises through the right side of the brain before the left-brain is ready to talk.(2)

He illustrated a lesson of Spanish by uttering directions and acting out motions with the students. Then he invited the students to perform alone the motions while listening to the utterances in Spanish. As no talk is required but only listening to the new sounds and acting quickly first together with the instructor, later alone, the new language is thus acquired through the right brain. With the already inserted utterances in the right-side brain there is now a possibility to understand a new sentence by rearranging the parts already intercepted.

“For the linguist, Noam Chomsky, understanding novel sentences is the essence of fluency because if a human being can only understand the exact sentences one has heard, the development of human languages, as we know them, would be non-existent.” (3)....

A very interesting example of TPR Dr Asher offers is that students learning Spanish “could understand directions in Spanish modeled by the instructor such as, “Walk to the table” and “Sit on the chair”. These were now familiar utterances that were firmly internalized through “language-body” conversations. Students could give an appropriate physical response to familiar directions, and they could understand when constituents were recombined to produce a novel, direction such as, “Walk to the table and sit on the table”? Although students had never the Spanish sentence, “Sit on the table” they usually responded with perfect comprehension by sitting on the table. No doubt, that comprehension of novel sentences is maybe the most important skill when one learns a foreign language because comprehension is the essence of fluency as Noam Chomsky said.

And if the instructor has enough initiative to continually retain the students’ attention, then he can move swiftly to using the left side of the brain with traditional exercises of reading and writing and then back to TPR practices. Students are not so keen in learning and grammar and phonology, however, they internalize language without analysis in artificial categories. Students may be able to understand grammar but they will not know how grammar works. That is because unlike left-side brain, which analyzes everything and so slows down the process of learning the right-side brain takes in knowledge without any analysis and speeds up the process of learning. TPR has many published works and studies with enough evidence to support the concept of this method that creates long-term comprehension.

4.Suggestopedia.

Suggestopedia is an innovative teaching method developed by Bulgarian psychologist and educator, Dr. Georgi Lozanov, in the 1970s. The method is based on

the idea that the mind is more receptive to learning when it is in a relaxed and comfortable state. Suggestopedia aims to create a positive and stress-free learning environment that enhances the learning process.

The key principles of Suggestopedia include:

- Positive suggestion: The teacher creates a positive and supportive learning environment by using positive suggestions, music, and relaxation techniques to help students feel more at ease and open to learning.
- Use of music: Music is an integral part of the Suggestopedia method as it helps to create a relaxed atmosphere and can enhance memory retention.
- Visualization: Students are encouraged to visualize the material they are learning, which can help improve comprehension and retention.
- Role-playing: Role-playing activities are used to help students practice and apply what they have learned in a real-world context.
- Total physical response: Students are encouraged to physically respond to language cues, such as gestures or movements, which can help reinforce language learning.
- Suggestive texts: Suggestopedia uses specially designed texts that are written in a way to make them more engaging and easier to remember.

To sum up, Suggestopedia aims to create a holistic learning experience that engages the mind and body, making the learning process more enjoyable and effective. While the method has been criticized for being too idealistic and difficult to implement in traditional educational settings, it has been shown to be effective in certain contexts, particularly for language learning and adult education.

5. The Audio-Lingual Method.

The Audio-Lingual Method is a language teaching approach that emerged in the 1950s and 1960s in response to behaviorist theories of learning. This method emphasizes the importance of repetition, drilling, and memorization in language learning. The Audio-Lingual Method places a strong emphasis on developing oral communication skills. Students engage in a lot of speaking and listening practice to improve their pronunciation and fluency.

Pattern drills are a common feature of the Audio-Lingual Method. Students repeat language patterns, such as sentences or dialogues, in order to internalize grammatical structures and vocabulary. Teachers using the Audio-Lingual Method provide immediate and frequent error correction to help students develop accurate language production. As the name suggests, audio materials, such as recordings of native speakers, are a central component of the Audio-Lingual Method. These materials help students develop listening skills and model correct pronunciation.

The Audio-Lingual Method advocates for minimal use of the students' native language in the classroom. Instead, teachers and students primarily communicate in the target language to create an immersive language learning environment.

The syllabus in the Audio-Lingual Method is typically structured around grammatical patterns and structures. Lessons focus on teaching specific language points through repetition and practice.

In the Audio-Lingual Method, the teacher plays a central role as a model for correct language use. Teachers provide clear instructions, model correct pronunciation, and guide students through structured practice activities. While the Audio-Lingual Method was widely used in language teaching for several decades, it has received criticism for its overemphasis on mechanical drills and lack of focus on meaningful communication. However, aspects of this method, such as its focus on oral skills and pronunciation practice, continue to influence language teaching approaches today. **6. Natural approach.**

The Natural Approach is a language teaching method developed by Stephen Krashen and Tracy Terrell in the 1980s. This approach is based on Krashen's theories of second language acquisition, which emphasize the importance of naturalistic input and stress-free learning environments. The Natural Approach is grounded in Krashen's input hypothesis, which posits that language acquisition occurs through exposure to comprehensible input. In this approach, students are exposed to meaningful and engaging language input that is slightly above their current proficiency level. The Natural Approach aims to create a low-anxiety learning environment where students feel comfortable and motivated to engage with the language. Stress and anxiety are seen as barriers to language acquisition, so teachers strive to create a supportive and positive classroom atmosphere.

The Natural Approach places a strong emphasis on developing listening and reading skills before focusing on speaking and writing. Students are encouraged to engage with authentic texts and materials in the target language to build their comprehension skills. The goal of the Natural Approach is to help students develop communicative competence in the target language. This includes understanding and producing language in real-life contexts, rather than just focusing on grammatical accuracy. Teachers using the Natural Approach rely on context, visuals, and realia (real-life objects) to make language input more comprehensible for students. Visual aids, gestures, and contextual clues help students understand the meaning of words and phrases.

In the Natural Approach, teachers adopt a tolerant attitude towards errors, viewing them as a natural part of the language learning process. Students are encouraged to take risks and experiment with the language without fear of making mistakes. The teacher in the Natural Approach acts as a facilitator of learning,

providing meaningful input, scaffolding activities, and creating opportunities for students to engage with the language in a natural way. Teachers support students' language development through guided activities and interactions.

The Natural Approach has been praised for its focus on meaningful communication, authentic language use, and creating a positive learning environment. While it may not be a one-size-fits-all approach for all learners or contexts, elements of the Natural Approach, such as providing comprehensible input and fostering a low-anxiety environment, have influenced modern language teaching practices.

Conclusion:

English teaching methods encompass a wide range of approaches and strategies designed to help learners develop proficiency in the language. From traditional grammar-translation methods to communicative approaches like the Natural Approach, each method has its own strengths and limitations. The effectiveness of a teaching method depends on factors such as learner preferences, context, goals, and teacher expertise. Ultimately, a balanced approach that combines elements of different methods, tailored to the needs of individual learners, is likely to yield the best results in promoting language acquisition and proficiency. Language teachers should be open to exploring and adapting various methods to create engaging, effective, and inclusive learning experiences for their students.

REFERENCES:

1. Semlyn Eva, An English Teaching Methodology, Editura Didactica si Pedagogica Bucuresti, 1967 Braescu, I. Modernizarea metodelor de studiere a limbilor straine, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica,. 1966.
2. Essays on Educational Reformers originally published in 1899, Book Quick, Robert Herber Publisher, University Press of the Pacific,: March 2003.
3. The Economic Journal of Takasaki City University of Economics vol.48 No.3 2006.
4. Cook J.L Gethin, A., Mitchell, K., A New Proficiency in English, Blackwell, Oxford, 1967, p. 41.
5. Teaching English as a Foreign Language For Dummies Published by John Wiley & Sons, Ltd The Atrium Southern Gate Chichester West Sussex PO19 8SQN England, 2009. P. 224.
6. 2. Brown, H. D. (1994). Principles of language learning and teaching (3rd ed.). New Jersey: Prentice Hall.

TALABALARNI ADEKVAT MODELLAR ASOSIDA METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZARUR SHARTLARI

Abdullayeva Gavhar Ro'zimurod qizi

Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası tayanch doktoranti

+99890 118 25 02

Annotatsiya

Maqolada talabalarda adekvat modellar asosida metodik tayyorgarlikni takomillashtirish tushunchasi, ilm-fan taraqqiyotiga ta'sir etuvchi omillar, darsni tashkil qilishning samarali yo'llariga misollar keltirilgan. Shu bilan birga model va modellashtirishning ahamiyati, adekvat modellar asosida ta'limni tashkil etish nazariyasi, pedagogik modellashtirishning avfzallik tomonlari kabi nazariy hamda metodik tavsiyalar berilgan

Абстрактный

В статье представлена концепция совершенствования методической подготовки студентов на основе адекватных моделей, факторов, влияющих на развитие науки, и примеров эффективных способов организации уроков. При этом даются теоретико-методические рекомендации, такие как важность моделей и моделирования, теория организации образования на основе адекватных моделей, преимущества педагогического моделирования.

Abstract

The article presents the concept of improving methodological training of students based on adequate models, factors affecting the development of science, and examples of effective ways of organizing lessons. At the same time, theoretical and methodological recommendations such as the importance of models and modeling, the theory of organizing education based on adequate models, and the advantages of pedagogical modeling are given.

Kalit so'zlar: adekvat, pedagogik model, obyekt o'ziga xosligi, modellashtirish, ta'lim maydoni, ta'lim muhiti, metodlar majmuyi, tadqiqotlar, tajriba-sinov, tabiiy fanlar.

Ключевые слова: адекват, педагогическая модель, специфика объекта, моделирование, образовательное пространство, образовательная среда, комплекс методов, исследование, эксперимент-проверка, естественные науки.

Key words: adequate, pedagogical model, object specificity, modeling, educational space, educational environment, set of methods, research, experiment-testing, natural sciences.

Jamiyatda ilm-fan hamda texnika rivojlanishdan to'xtamaydigan doim o'zgarish, yangiliklar bilan boyitilib boriladigan soha sanaladi. Modomiki shunday ekan ta'lim sohasini yangiliklarsiz, taraqqiyotsiz tasavvur qila olmaymiz. Ta'lim

jarayonini amalga oshirar ekanmiz, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bo'ladimi, maktab ta'limi bo'ladimi, professional ta'lim nazarda tutiladimi yoki oliy ta'limda talabalar bilan ilm-fan borasida izlanishlar olib boriladimi yangi-yangi g'oyalar, fikrlar yuritishni taqazo qiladi. Albatta bu sa'y-harakatlar mamlakat rivojiga katta hissa qo'shadi.

Bugungi kunda oliy ta'limda talabalar bilan ishlashda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib, darsni tashkil qilish an'anaga aylanib bo'lgan. Tadqiqotlar amalga oshirish, tajriba-sinovlar o'tkazish, o'rganilayotgan ma'lumotni chuqurroq o'rganish uchun axborot-texnologiyani bor imkoniyatlaridan foydalanish, bu ta'lim sifatini oshirishda o'z ahamiyatini yuqori ekanligi isbotini topgan. Ma'lumki, talabalar bilan adekvat modellar orqali yangi bilimlarni zabt etish odatga aylanib qoldi. Negaki, haqiqiy obyektни kuzatish natijasida tadqiqotchi tafakkurida birinchi navbatda obyektни ma'lum bir timsoli shakllanadi.

Buni ilm-fanda model deb ataladi. Tadqiqotchi bunday modellarni shakllantirar ekan, oldiga kelgan savollarga aniq javob topishga imkon paydo bo'ladi. Modellashtirish nazariyasi haqida so'z borar ekan, universal namuna sifatida pedagogikada keng qo'llaniladi. Shu munosabat bilan pedagogikada modellashtirish modellar yordamida nazariy va amaliy muammolarni hal qilish vositasi sifatida foydalanish tajribasini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Ta'kidlash lozimki, modellarning qat'iy va aniq tasnifini tuzish mumkin emas, chunki model faqat xizmat qiladi. Bilish vositalari sof va aniq mavjud bo'lmaydi. Shuning uchun ham adekvat model tushunchasini ilgari surishni taqazo qiladi.

Model haqida so'z borar ekan adekvat modelning o'rni bu yerda katta sanaladi. Bilamizki adekvat so'zi lotincha *adaequatus* – tenglashgan, mos, aynan bir, o'xshash degan ma'nolarni anglatadi. Adekvat model so'zi bundan ko'rinib turibiki, aynan, tenglashgan model ma'nosini beradi. O'rganilayotgan bilimlarni majmuaviy natijasini hosil qilishga adekvat modellar asos bo'lib xizmat qila oladi. Adekvat modellar asosida o'qitish tizimi ko'plab fan mavzularida qo'llashimiz mumkin. Masalan: tabiiy fanlar matematika fanlari, pedagogika turkumiga kiruvchi fanlarni shular jumlasiga kiritishimiz mumkin.

Pedagogik nuqtai nazardan bilish jarayonida modellardan foydalanish maqsadiga ko'ra ajratib ko'rsatiladigan evristik, prognostik va didaktik modellar muhim ahamiyat kasb etadi. Buning sababi shundaki, bu modellarda modellashtirishning aniq ikkita jihati, ya'ni

- pedagogik ob'ektning xayolda tug'ilgan obraz-tavsirini tuzish metodi;
- o'rganilayotgan pedagogik ob'ektни bilish metodi

sifatida to'liq o'z aksini topadi va fan kategoriyalari ilmiy bilimlarni yaxlit tizimga bog'laydi. Pedagogikaning eng muhim kategoriyalari ta'lim, tarbiya, o'qitishdir. Ana shu tushunchalar bilan pedagogik tadqiqot, qurilish modellari va adekvat modellar

xizmat qiluvchi vazifani o'taydi. Talabalarni adekvat modellar asosida metodik tayyorgarligini takomillashtirishda yuqorida keltirgan ikkita metod ancha ko'maklashadi. Misol uchun pedagogik ob'ektning xayolda tug'ilgan obraz-tavsirini tuzish metodi pedagogikada qanday qilib ilmiy fanlar, tadqiqotlar, tajribalar tasavvurda gavdalangan tushunchani biron bir ob'ektda aks ettirish imkonini beradi. Bu jarayon vaziyatni kuzatish va uni tushunish natijasida ma'lum bir adekvat modelning alohida holati sifatida hamda tadqiqot usuli sifatida qo'llaniladi. Ushbu metodda o'rganilayotgan ob'ektning adekvat modelini tahlil qilish asosida ilmiy nazariya paydo bo'ladi.

Ikkinchi metodga to'xtalib o'sak, o'rganilayotgan pedagogik ob'ektni bilish metodi. Bunda ko'plab ilmiy tadqiqotlarda ishlatiladigan "ta'lim maydoni", "ta'lim muhiti" kabi tushunchalar o'rganilayotgan pedagogik ob'ektni bilishga, umumlashtirishga shu bilan birga ta'limni o'rganish asosida yaratilgan adekvat modellarni tahlil qilishga imkon yaratadi. Ta'lim makonini tushunishning shakllangan yondashuvlar ya'ni tizimli yaxlit, aqliy-emotsional, shaxsiy rivojlanish, masafaviy va mahalliy ta'limni o'rganish mumkin. Ta'lim tizimlarining modellaridan foydalangan holda ushbu elementlarni o'rganish bizga ta'limni tashkil etish va boshqarishni optimallashtirish uchun zaxiralarni aniqlash imkonini beradi.

Xulosa qilib shuni aytaolamizki, talabalarni adekvat modellar asosida o'qitish tizimini takomillashtirish, turli metodikalarini yaratish, kelajakda ilm-fan taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Козина, Е.Ф. Методика преподавания естествознания: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.Ф. Козина, Е.Н. Степанян. – М.: Академия, 2009. – 496 с.
2. Гусева, Т.В. О некоторых видах работы с моделями-схемами // Начальная школа. - 2002. - № 12.
3. N.R.Yusufbekov, D.P.Muxitdinov Texnologik jarayonlarni modellashtirish va optimallashtirish asoslari "Fan va texnologiya" nashriyoti T.: 2015-y
4. Педагогика: большая современная энциклопедия /сост. Е.С. Рапацевич. - Минск: Современное слово, 2005. - 720 с.
5. Полянский М.С. Психолого-педагогическое сопровождение как компонент общей программы модернизации образования в России / М.С. Полянский // Модернизация общего о Скоролупова, О.А. Планирование как учреждении / О.А. Скоролупова. – М. : Скрипторий 2003, 2008. – 104 с.

TALABALAR NAZARIY-METODIK TAYYORGARLIGINING O'ZIGA XOS ASPEKTLARI

Rajabov Adham Umarqulovich

QarshiDU Boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarni nazariy-metodik tayyorgarligini rivojlantirishning dolzarbligi hamda talabalarni pedagoglik kasbiy faoliyatiga qiziqishini rivojlantirishning eng samarali choralari haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: talaba, faoliyat, kasbiy tayyorgarlik, oliy ta'lim, kasbiy rivojlanish, kasbiy faoliyat.

Аннотация: В данной статье представлена информация о важности развития теоретико-методической подготовки студентов и наиболее эффективных мерах по развитию интереса студентов к профессиональной деятельности педагога.

Ключевые слова: студент, деятельность, профессиональная подготовка, высшее образование, профессиональное развитие, профессиональная деятельность.

Annotation: This article provides information on the importance of developing students' theoretical-methodical training and the most effective measures to develop students' interest in the professional activity of pedagogy.

Key words: student, activity, professional training, higher education, professional development, professional activity.

Zamonaviy oliy ta'lim tizimining modernizatsiyasi talabalarni kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish bo'lib, mazkur muammoning kasbiy yechimi ijtimoiy va pedagogik qiymatga ega bo'lgan izlanishlarni talab etadi.

Ma'lumki, nazariy-metodik tayyorgarlik ma'lum bir faoliyat sohasidagi vazifani bajarishga samara beradigan maxsus bilim, ko'nikma va malakalar majmui bo'lib, ba'zi adabiyotlarda ma'lum bir ishni, vazifalar guruhini bajarish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'rgatish jarayoni sifatida talqin etiladi. Pedagogning kasbiy faoliyatini takomillashtirishda uning nazariy-metodik tayyorgarligini oshirib borishi muhim hisoblanadi.

Nazariy-metodik tayyorgarlik o'z-o'zidan amalga oshmaydi albatta. Nazariy-metodik tayyorgarlik negizidan o'qish-o'rganish, jamoaviy-individual izlanish, tajribalarni o'zlashtirish, qo'shimcha o'zlashtirish, o'zini tarbiyalash kabi jarayonlar o'rin olgan.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari nazariy-metodik tayyorgarligining huquqiy asoslari "Ta'lim to'g'risidagi qonun" va boshqa ta'lim sohasiga doir huquqiy-meyoriy xujjatlar bilan belgilanadi. Ularning qoidalari ijro etuvchi

hokimiyatlarning meyoriy-huquqiy hujjatlari, birinchi navbatda respublika Hukumatining qarorlari bilan aniqlanadi. Ularga muvofiq, oliy ta'limning maqsadlari bo'lajak mutaxassislarni nazariy-metodik va umumiy ta'lim darajasini izchil takomillashtirish, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashdan iborat qilib belgilangan. Talabalarning nazariy-metodik tayyorgarliklarini mutaxassislik fanlar, turli nazariy-metodik faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan uchrashuvlar, davra suhbatlari, tadbirlar, mahorat darslari, tajribali pedagoglar faoliyatini o'rganish va boshqa ta'lim muassasalari bilan hamkorlik qilish asnosida ham rivojlantirish mumkin. Bunda asosiy nazariy-metodik ma'lumotga ega bo'lmagan talabalarning amaliy tayyorgarlikdan o'tishi uchun sharoit yaratiladi. Shu sababli bizningcha, ***nazariy-metodik tayyorgarlik*** – bu ma'lum bir faoliyat sohasida muayyan ishni, topshiriqlar guruhini bajarish uchun zarur bo'lgan amaliy bilim, ko'nikma, malakalarni tizimli egallash jarayonidir.

Taniqli psixolog L.S.Vigotskiy ta'kidlaganidek, “pedagog bu masalada ta'limda rivojlanish jarayoni bir yildan so'ng qanday tus oladi, yaqin rivojlanish bosqichida muammoni yechilish darajasi qanday ko'rinish oladi, rivojlanish jarayonining yakuni nima bilan tugaydi va nihoyat yetuk shaxs sifatida qanday xususiyatlarga ega bo'ladi?” – degan savollarga javob bera oladigan darajada bo'lishini uqtiradi. [1; 28-b].

Shu bilan bir qatorda, fikrimizcha talabalarni o'quv-tarbiyaviy jarayonda nazariy-metodik tayyorgarlikning muayyan qiyinchiliklari va hal qilinmagan muammolari ham ko'zga tashlanib turibdi. Bu kabi hal qilinmagan bir qator muammolar talabalarning nazariy-metodik tayyorgarlik jarayonining samaradorligini oshirish uchun pedagogik asoslarni yanada rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Talabalarning nazariy-metodik tayyorgarligini integrativ yondashuv asosida takomillashtirish jarayonining mohiyati va mazmunini asoslovchi, zamonaviy oliy ta'limda uning samaradorligini oshirishning pedagogik usullarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan N.A.Muslimovning tadqiqotlarida oliy ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchini nazariy-metodik shakllantirishning nazariy-metodik asoslari, nazariy-metodik shakllantirishda pedagogik tizim va faoliyat yurituvchi muhitning o'zaro ta'sirlashuv mexanizmini yaratish kabi goyalar ilgari surilgan [5; 128-b].

U.Q.Tolipov esa bo'lajak o'qituvchilar pedagogik tayyorgarligi jarayonini texnologiyalari ustida tadqiqot olib borgan. Pedagogik texnologiyalarni o'rganishga konseptual-metodologik yondashuv bo'lajak pedagog-muhandislarning umummehnat va nazariy-metodik ko'nikma hamda malakalarni rivojlantirishning zaruriy sharti hamda ta'sirchan mexanizmi sifatida asoslab va oliy pedagogik ta'limda pedagogik texnologiyalarning tizimlashtiruvchi xususiyatlari mazmuni ochib berilgan. Umummehnat va nazariy-metodik ko'nikma hamda malakalarni rivojlantirish

samaradorligi hamda sifatini nazorat qilishning pedagogik texnologiyalari asosida ko'rsatkich va mezonlari ishlab chiqilgan [4; 314-b].

N.B.Istomina o'z tadqiqotida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining nazariy-metodik faoliyati integratsion xarakterga ega va mazkur jarayonda mavjud integratsion aloqalarni qanchalik yaxshi amalga oshirsa, uning nazariy-metodik tayyorgarligi darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, ijodiy uslubiy faoliyatni amalga oshirish imkoniyatlari shunchalik keng bo'ladi, degan fikrni ilgari suradi [3; 288-b].

Talabalarning nazariy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish borasidagi fikrlar tahlilidan anglash mumkinki, mazkur muammo bugungi kunning ham muhim masalasidir. Muammoga turlicha yondashuvlar taklif etilgan bo'lib, didaktik tizim bir qator yangi usul, vositalar bilan boyitilgan.

Talabalarning nazariy-metodik tayyorgarligini ifodalovchi tushuncha bo'lajak malakali mutaxassis hisoblanadi. Shunday ekan, muammo yuzasidan talabalarning nazariy-metodik tayyorgarligini muayyan tuzilmasini taklif etamiz. Bular:

Nazariy-metodik tayyorgarlik motivi-talabani o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan kuch; talabalarni nazariy, amaliy va metodik bilim, ko'nikma, malaka bilan qurollantirish, ularda shaxs sifatlarini tarkib toptirish, faoliyat jarayonida tizimli qo'llash; motiv; omillar; yaxlit tizim; nazariy-metodik tayyorgarlik prinsiplari; birlamchi va qo'shimcha talablar; komponentlar kabilardir.

Demak, talabalarning nazariy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish zaruriyati fan-texnika sohasida erishilayotgan yutuqlar, mamlakatimizdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, mehnat bozorining oliy ta'lim maskani bitiruvchisiga qo'yilayotgan talablar asosida amalga oshirilgan ekan, o'quv-tarbiyaviy jarayonni zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etilishi har tomonlama tayyor mutaxassislarni tayyorlashga imkon beradi.

Adabiyotlar:

1. Выготский Л. С. Этюды по истории поведения: Обезьяна. Прimitив. Ребенок / Л. С. Выготский, А. Р. Лурия. Москва: Педагогика-Пресс, 1993. 224 с.
2. Руссо Ж. Ж. Педагогические сочинения: в 2 т. Москва: Педагогика, 1981. Т.1. 653 с. 102-б.
3. Истомина Н.Б. Методика обучения математике в начальных классах: Учеб. пособие для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. - М.: Изд. центр «Академия», 2000. - 288 с.
4. Толипов Ў.Қ. Олий педагогик таълим тизимида умуммеҳнат ва назарий-методик кўникма ва малакаларни ривожлантиришнинг педагогик технологиялари: Пед. фан. докт дисс. - Т.: 2004. -314 б.
5. Муслимов Н. Касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: пед.ф. доктори даражасини олиш учун

TA'LIMDA EKOPEDAGOGIKANI VA BO'LAJAK PEDAGOG KADRLARNING EKOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Mirzayev Sardor Amrullayevich

Qarshi davlat universiteti 2-bosqich doktoranti

Annotatsiya. ta'limdagi islohotlar va uning yangilanishlari professor-o'qituvchilardan oliy pedagogik ta'lim jarayonini tashkil etishda talabalarni ekopedagogik fikrlashga o'rgatishga innovatsion, tizimli, tashabbuskor, ijodiy yondashuvlarni talab etishi ta'kidlab o'tilgan. Shuningdek, bo'lajak pedagog kadrlarning ekologik kompetensiyalarni izchil rivojlantirib borishini ta'minlash, ularda ekologik kompetentlikni rivojlantirishga tizimli yondashuvning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Tayanch so'zlar: *ta'lim, ekologiya, kompetentsiya, rivojlantirish, tizimli yondashuv.*

Mamlakatimizda oliy pedagogik ta'limning modernizatsiyalashuvi, ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan kadrlarga bo'lgan talabning muttasil oshib borayotganligi bilan bog'liqdir. Islohotlar natijalari joriy qilinayotgan oliy ta'lim tizimida pedagogik kadrlar tayyorlash bo'g'ini muhim o'rin egallaydi. Oliy ta'lim jarayonining o'ziga xos xususiyatlari bo'lajak pedagogik kadrlarni talabalarlar ongiga yanada ko'proq ta'sir qilayotgan globallashuvning ijobiy va salbiy jihatlarini o'quv jarayonidagi ifodasidir. Globallashuvning oliy ta'lim tizimiga ta'sirini ma'naviy, iqtisodiy, axloqiy jihatlarini bo'lajak bakalavrlarga tushuntirish, innovatsion materiallar asosida o'tkaziladigan ma'ruzalarva amaliy mashg'ulotlar natijasida amalga oshirish mumkin. Bo'lajak pedagoglarga internet ma'lumotlaridan ta'lim jarayonida foydalanishning yangi usullarini tushuntirish lozim. «Mamlakatimizni isloh etish va demokratlashtirish jarayoni hech qachon ortga qaytmaydigan, qat'iy va izchil tusolgani, odamlarimiz o'zgarib, ularning siyosiy va fuqarolik faolligi oshayotgani, ongu tafakkuri yuksalib, yon atrofda bo'layotgan barcha voqea-hodisalarga daxldorlik tuyg'usi, ertangi kunga ishonchi oshib borayotgani misolida ko'rish, anglash qiyin emas» [2]. Hozirgi davrda oliy ta'lim muassasalarida malakali va mohir pedagoglar tomonidan darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalarning innovatsion ta'lim texnologiyalar asosida, yangi fikrlar kiritilgan holda tayyorlanganligiga e'tibor berish lozim. Mutaxassis pedagog oliy ta'limning pedagogika sohasidagi har bir ma'ruza va amaliyot mashg'ulotlariga puxta tayyorlanishi, metodik jihatdan aprotatsiyadan o'tgan materiallarni darslarda keng qo'llagan holda o'tkazilishni talab qiladi. Masalaga bunday yondashuv hozirgi davrda oliy o'quv yurtlarida ta'lim olayotgan talabalarning ta'lim olishlari jarayonida

fanlardan atroflicha bilim olganliklarini, oila, maktab, mahalla institutlarining sa'y-harakatlari tufayli orttirgan bilim saviyasi yuqoriligini qayd etish darkor.

Ekologik ta'limga tizimli yondashuv asosida bo'lajak pedagoglar ekologik kompetentligini rivojlantirishda pedagogik faoliyat va nazorat muhitining o'zaro ta'sirlashuvi mexanizmlari quyidagi jarayonlarni o'zichiga oladi:

Bo'lajak pedagoglarda ekologik kompetentlikni rivojlantirishning asosiy maqsadi davlat buyurtmasi va jamiyat talablariga muvofiq oliy pedagogik ta'lim muassasalarida malakali kadrlartayyorlash; Davlat ta'lim standartlarida bitiruvchining pedagogik faoliyatida o'qituvchilik, tarbiyachilik, o'quv-metodik, ishlab chiqarish va ilmiy-tadqiqot vazifalarini amalga oshirishi nazarda tutilgan.

Bo'lajak pedagoglar ekologik kompetentligini rivojlantirishda ta'lim mazmuni, o'quv reja, dasturlar, ta'lim shakli, metod, vositalari va darsliklar, elektron axborot ta'lim resurslari hamda boshqa didaktik materiallar, o'quv-metodik qo'llanmalar, laboratoriya jihozlari, ta'lim texnologiyalari va boshqalardanfoydalanish asosida aniqlanadi. Talabalar kelgusida pedagogik faoliyatni amalga oshirish, nazariy bilimlar va psixomotorik harakatlar asosida amaliy ko'nikmalarni real sharoitda qo'llash maqsadida malakaviy pedagogik amaliyot tashkil etiladi. Bunda talabalarta'lim jarayonida egallangan ekologiyaga oid kompetensiyalarni namoyon etish; pedagogik faoliyati jarayonida - ekologik kompetentlikka ega, malakali kadrlarning tayyorlanganligini aniqlash va tahlil qilib borish uchun faoliyat monitoringi amalga oshirildi.

Talabalarda ekologik kompetentlikni rivojlantirishga ta'sir etuvchi ob'ektiv va subyektiv omillarining ahamiyatimuhim hisoblanadi.

Jumladan globallashuv tufayli ekologik muammolar mamlakatimizning qator hududlarida chigallashganligi kuzatilmoqda. Bunday holat pedagogika fanlari vakillarining zimmasiga ekologik masalalarni hal qilish va uning ilmiy echimini topish muammosi bilan shug'ullanish mas'uliyatini oshirmoqda. «Shu borada ham jismoniy, ham ma'naviy etuk, o'z mustaqilfikriga ega, oqni qoradan ajratishga, taraqqiy topgan davlatlardagi tengdoshlari bilan bellashishga qodir bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalash, ularning sog'ligini asrash, hayotga yo'llashda oilaning o'rnini hech narsa bilan baholab bo'lmasligini bizi yuksak qadrlaymiz» [1]. Ekologik muammolarning ijtimoiymasalalari inson va uning faoliyati natijasida vujudga kelayotgan ijobiy hamda salbiy jihatlarini bo'lajak pedagoglar ham chuqur tahlil qilishmoqda. Muammoning dolzarbligi uning bevositashaxsbarkamolligiga erishish,jamiyat a'zolarining ekologiyaga tolerant munosabatda bo'lishlari, milliy iqtisodiyotimizning barqaror taraqqiyotinita'minlash va mamlakatimiznijahondagi rivojlangan davlatlarqatoridan o'rin olishini ta'minlash strategiyasi bilan bog'liqdir.

Talabalar ekologik kompetentligini rivojlantirishga ta'sir etuvchi obyektiv va subyektiv omillar mavjud. Obyektiv omillarga quyidagilarni: a) mega omillar:

kosmos, er shari va planetar jarayonlar; b) makroomillar: mamlakat, davlat, xalq, jamiyat, madaniyat; v) mezoomillar: etnos (millat), hududiy shart-sharoitlar, shaharva qishloqlar, yashash joyidagi ommaviy aloqa tarmoqlari; g) mikro omillar: oila, maktab, do'stlar, teng qurlar, ta'lim muassasalarini o'z ichiga oladi.

Sub'ektiv omillarga talabani ichki ehtiyojlari, qiziqishlari, hayotiy munosabatlari mazmunini anglashi kiradi. Bo'lajakpedagoglartayyorlashdazarurbo'lgan ekologik ta'lim- tarbiya vositalaridan samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan tizimli yondashuvni taqozo etadi (1-rasm).

1-rasm. Talabalar ekologik kompetentligini rivojlantirish tamoyillari va omillari

Professor-o'qituvchilarning faoliyatini va talabalarning ekologik kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan bilish faoliyatining xususiyatlarini tamoyillar belgilaydi. Ta'lim tamoyillari fan o'qituvchilari va talabalarfaoliyatining muhim ichki tomonlarini aks ettiradi hamda turli shaklda, mazmunda va har xil yo'sinda tashkil etiladigan ta'limning samaradorligini belgilaydi [5].

Ta'kidlash joizki, olimlarning ta'lim tamoyillarining soni va nomi to'g'risidagi fikrlari bir- biridan farq qilsa ham, ularning mazmuni va o'qitish qonuniyatlarini tushunish an'anasi asosan birxildir. Shu bois, bo'lajak pedagoglarda ekologik kompetentlikni rivojlantirishda ta'lim tamoyillari sifatida quyidagilar: ilmiylik, natijani oldindan ko'ra olish; tizimlilik; izchillik; integratsiya; insonparvarlik; maqsadga yo'naltirilganlik, talabalarning shaxsiy va psixologik xususiyatlarini hisobga olish; faoliyatdatarbiyalash; nazariyaning amaliyotbilan bog'liqligi; fanlararo, mavzulararo aloqadorlikni ta'minlash, maqsadi, mazmun va uni shakllantirish metodlarining birligi va yaxlitligi, ijodiy hamkorlikdagi faoliyat tamoyillaridan iborat. Ta'lim tamoyillari talabalarda ekologik kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan va integratsiyalashgan har bir darsda didaktik tamoyillarning bir nechitasi ishtirok etishi mumkin. Ular ekologik ta'lim oldida

turgan asosiy maqsadlarni hal etishda alohida ahamiyatga ega.

Ta'limdagi islohotlarva uning modernizatsiyalashuvi professor-o'qituvchilardan darsjarayonidatashabbuskorlikni, ijodiy yondashuvni talabalardan mustaqil fikrlashni talab qiladi. Oliy pedagogik ta'limdagi dars - pedagogik ijodkorlikning asosiy maydonidir. Pedagogning asosiy pedagogik ehtiyoji - o'rgatish, etkazib berish - aynan dars jarayonida amalga oshiriladi. Shunday ekan, dars oliy pedagogik ta'lim jarayonini tashkil qilishga innovatsion va tizimli yondashuvni talab etadi. Ta'lim tizimi isloh qilinayotgan hozirgijarayonda talabalarlarga ekopedagogikaga oid bilimlarni berish, ularni erkin, mustaqilfikrlayoladigan kadrlar qilib tarbiyalashda, ta'limning imkoniyatlari va mohiyatini chuqur anglash hamda amaliyotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Ахмеджонов А. ва бошқ., Комил инсон давр талаби. - Т.: Янги аср авлоди, 2004. - 150 б.
2. Аликулова М.М. Булажак педагогларнинг экологик маданиятини ривожлантириш асослари: Монография. - Т.: Fan va texnologiya, 2015. - 188 б.
3. Аликулова М.М. Булажак мутахассисда экологик маданиятни ривожлантиришнинг педагогик омиллари // Глобал олий таълим тизимида илмий тадқиқотларнинг замонавий услублари: Халқро илмий конференция. - Навоий, 2015. - Б. 108-110.
4. Murtozayeva M.M. Talabalarda ekologik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takmorlashtirish // Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. - Namangan, 2022. - 4-son. - B. 710-714.
5. Хасанбоев Ж., Туракулов Х.А., Алваров И., Усманов Н.У. Педагогика. - Т.: Фан ва технология, 2011. - 482 б.

OLIIY TA'LIMDA TALABALARNING MUSTAQIL ILMIY IZLANISHLARINI TASHKIL ETISH

Ernazarova Gulnora Oblaqulovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Umumiy pedagogika" kafedراسи mudiri

Raxmatullayeva Lobar Xurshid qizi

To'xtamuradova Laylo Rashid qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalari

Annotatsiya: ushbu maqolada ta'lim jarayonida ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan talabalarning mustaqil ilmiy izlanishlarini tashkil etishda ilmiy konferensiyalar, muammo qo'yish, muammoli vaziyatlar yaratish, muammoli o'qitish, seminar-konferensiya kabilardan foydalanishning ahamiyati haqida fikr yuritilgan

Kalit soʻzlar: taʼlim jarayoni, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, mustaqil ilmiy izlanish, ilmiy konferensiyalar, muammoli vaziyat, muammoli oʻqitish, seminar-konferensiya, kabilardan foydalanish haqida fikr yuritilgan, fikrlash, aqliy oʻsish

Аннотация: В данной статье рассматривается значение использования современных педагогических технологий в эффективной организации образовательного процесса, в том числе научных конференций, постановки проблем, создания проблемных ситуаций, проблемного обучения, семинаров-конференций в организации самостоятельных научных исследований учащихся

Ключевые слова: образовательный процесс, современные педагогические технологии, самостоятельное научное исследование, научные конференции, проблемная ситуация, проблемное обучение, семинар-конференция, Использование таких слов, как мышление, умственный рост

Abstract: This article examines the importance of using modern pedagogical technologies in the effective organization of the educational process, including scientific conferences, problem-setting, creating problematic situations, problem-based learning, seminars and conferences in the organization of independent scientific research of students

Keywords: educational process, modern pedagogical technologies, independent scientific research, scientific conferences, problem situation, problem-based learning, seminar-conference, The use of words such as thinking, mental growth

Hozirgi kunda taʼlim jarayonini samarali tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarur hisoblanadi.

Bunda talabalar diqqati faqat bitta masalaga qaratilmasdan, ularni qiziqtiradigan mavzular boʻyicha kechalar, sevimli mashgʻulotlari boʻyicha estafetalar uyushtirish, musiqiy-badiiy kechalar tashkil etishga, kasbiy faoliyatni aks ettiruvchi vaziyatni tahlil qiluvchi soʻzsiz oʻyinlar (immitatsiya), rebus, krossvordlar tuzish va yechish, millatlar doʻstligi masalasiga bagʻishlangan yigʻinlar, tashkilotchilik ishlaridan: fakultetda gazeta, jurnallar tashkil etish. Ularni har tomonlama rivojlantiruvchi mashgʻulotlardan foydalanish ijobiy natijalarga erishni taʼminlaydi.

Mashgʻulotlarni bunday tashkil etish talabalarning bilimga boʻlgan ehtiyojlarini qanoatlantirishi bilan birga, ularni har tomonlama rivojlantiradi. Chunki bitta masala ustida ishlash talabalar diqqatini susaytirib, zeriktiradi. Talabalarga tayyor bilimlarni bermasdan, maʼlum bir muammo qoʻyilib, yechimini talabalarning oʻzlariga toptirish lozim.

Talabalarning mustaqil ilmiy izlanishlarini tashkil etishda ilmiy konferensiyalar, maʼruzalar bilan chiqish, seminar-konferensiya kabilardan foydalanish yaxshi natijalar beradi [3].

Konferensiya darsiga talabalarning o'zlarini qiziqtirgan, o'qish, bilishga bo'lgan faolligini oshirishga qaratilgan "Mustaqil ilmiy izlanish yo'llari", "Imtihonga tayyorlanish tajribasidan", "Bo'sh vaqtdan qanday foydalanaman?" singari mavzularning kiritilishi ijobiy natijalarni beradi. Konferensiyada 4-5 talaba qisqa ma'ruza qiladi. Talabalarning savol-javoblari tugagandan so'ng aqliy hujum metodi yordami bilan ko'tarilgan masalalar bo'yicha umumiy xulosa chiqariladi.

Talabalarning mustaqil fikrlash, o'z fikrini himoya qilish, erkin bahs yurita olish qobiliyatlarini rivojlantirishda muammo qo'yish, muammoli vaziyatlar yaratish, inversiya, ijodiy topshiriqlar, evristik suhbat tarzidagi savol-javoblar, aqliy hujum, guruhli bahslar, kichik guruhlarda ishlash, sinektika (jamoaviy fikrlashni tashkil etish) kabi maxsus metodlardan foydalanish ijobiy natijalarga erishishni ta'minlaydi [2].

Bulardan eng ko'p qo'llaniladigani – muammoli o'qitish, talabalarda izlanish faoliyatini shakllantirishga qaratilgan. Mazkur metod asosida bitta muammoni olga surish va asoslash yotadi. Ammo muammo talabalarni qiziqtirsa, unda o'z-o'zidan muammoli vaziyat yuzaga keladi. Muammoli vaziyat tarkibiga: savol tarzida vazifalar qo'yish, farazlarni olg'a surish, nazariy asoslovchi vazifalar, konsepsiya, o'rganilayotgan muammo sxemasi, modeli, ularni yechish yo'llari kiritiladi.

Muammo o'qituvchi tomonidan shakllantirilib, muammo tarzida bayon etiladi, talabalar esa o'ylab fikr yuritish asosida muammoni o'zlari yechadilar yoki muammo talabalar tomonidan qo'yilib, ularning o'zlari mustaqil yechadilar [1].

Bunday yo'l bilan tushuntirilgan masalalar talabalar xotirasida uzoq saqlanadi. «Muammoli vaziyat» Bu pedagogik usul, ta'lim oluvchilarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish hamda ularning yechimini topish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan.

"Muammoli vaziyat" usuli uchun o'quv dasturidan tanlangan mavzu va uni ichidagi muammoning murakkabligi ta'lim oluvchilarning bilim darajalariga mos ravishda tanlanishi lozim Talabalar qo'yilgan muammo yechimini topishga qodir bo'lishlari kerak, aks xolda yechimini topa olmay, ta'lim oluvchilarning muammoga bo'lgan qiziqishlari so'nishiga va o'zlariga bo'lgan ishonchlarining yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Bu usul qo'llanilganda ta'lim oluvchilar mustaqil fikr yuritishga, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishga va uning yechimini topishga o'rganadilar.

"Muammoli vaziyat" usulining tuzilmasi:

1. Talabalarni guruhlariga ajratish.
2. Muammoli vaziyat tavsifini keltirish.
3. Guruhlarning muammoli vaziyatning kelib chiqish sabablarini aniqlashi.
4. Guruhlarning muammoli vaziyat oqibatlari to'g'risida fikr yuritishi.
5. Guruhlarning muammoli vaziyatini yechimini ishlab chiqishi.

6. Pedagog va talabalarni muammoning to'g'ri yechimini tanlashlari.

7. Pedagogning noto'g'ri berilgan yechimlarini sharhlashi.

"Muammoli vaziyat" usulining bosqichlari:

1. O'quv jarayoniga tayyorgarlik qilish davrida pedagog o'quv dasturidagi mavzu bo'yicha muammoli vaziyatni tanlaydi, maqsad va vazifalarini aniqlaydi.

2. Pedagog ta'lim oluvchilarni kichik guruhlariga ajratadi.

3. Pedagog ta'lim oluvchilarni topshiriqning maqsad, vazifalari va shartlari bilan tanishtiradi.

4. Guruhlar berilgan muammoli vaziyatni o'rganadilar, bu muammoning kelib chiqish sabablarini aniqlaydilar va har bir guruh o'zi aniqlagan sabablarni taqdimot qiladilar.

5. Barcha taqdimotlarning ichidan bir xil fikrlilari guruhlashtiriladi.

6. Muammoni yechishning turli imkoniyatlarini muhokama qilib, ularni tahlil qiladilar va muammoni yechishning eng maqbul yo'lini aniqlaydilar.

Xulosa shuki, oliy ta'limda talabalarining mustaqil ilmiy izlanishlarini tashkil etishda bunday metodlar talabalarda mustaqil fikrlash va aqliy o'sishni rivojlantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. D. Ro'zieva, M. Usmonboeva, Z. Holiqova. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi / Metodik qo'llanma. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2013.

2. Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish: O'quv-uslubiy qo'llanma. Innovatsion ta'lim texnologiya seriyasi. – T.: "Iqtisodiyot" nashr., 2011.

3. O'. Tolipov, M. Usmonboeva. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. - T.: Fan, 2005

TALABALARNING FAOLIYATIDA TADQIQOTCHILIK MALAKALARINI EGALLASH TEXNOLOGIYASINI SHAKLLANTIRISH

Abdisodiqova Marjina Normurod qizi

Qarshi davlat universiteti doktoranti

original7711ss@gmail.com

88 387 37 97

ORCID: 0009-0007-1540-4234

Annotatsiya: Ushbu maqolada har bir talaba o'z qiziqishi, qobiliyati, imkoniyati asosida tadqiqot mavzusini tanlay olishi, o'rganilayotgan muammo, mavzuga doir adabiyotlar va boshqa manbalardan faktlar, dalillar, ma'lumotlar, axborotlarni tanlab, to'play olish, tizimlashtira olish malakasi haqida aytib o'tilgan. Tadqiqotchi ilmiy faktlar, dalillar, ma'lumotlar, axborotlarni erinmay, shoshilmay

to'plashi, ularni sinchiklab o'rganishi, taqqoslab, solishtirib ko'rishi katta ahamiyatga ega ekanligi keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tadqiqotchi, ilmiy-texnika, ko'nikma, malaka, o'quv-tadqiqot ishi.

FORMATION OF RESEARCH SKILLS ACQUISITION TECHNOLOGY IN THE ACTIVITY OF STUDENTS

Abstract: In this article, each student is able to choose a research topic based on his interest, ability, and ability, to be able to select, collect, and systematize facts, evidence, information, and information from the studied problem, literature on the topic, and other sources. mentioned. It is mentioned that it is of great importance for the researcher to collect scientific facts, evidence, information, and information in a hurry, study them thoroughly, compare and contrast them.

Keywords: Researcher, scientific-technical, skill, qualification, educational-research work.

Kirish (Introduction)

Mamlakatimizdagi ilmiy-texnika taraqqiyoti inson faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan, ta'lim sohasida ham katta o'zgarishlarni vujudga keltirib, takomillashtirish jarayoni uzluksiz davom etmoqda. Zamonaviy ilmiy-texnika taraqqiyoti faqat moddiy ishlab chiqarish sohasidagina emas, balki faoliyat ko'rsatayotgan har qanday sohada ham jiddiy o'zgarishlar kiritmoqda.

Hozirgi davr mehnat bozori mutaxassisliklarda umumta'lim, kasbiy bilimlarning faqat yuqori darajasini emas, balki maxsus tayyorgarlikni va tafakkurning moslashuvchanligini ham talab etuvchi tadqiqotchilik va izlanuvchanlik qobiliyatiga ega bo'lishni taqozo etmoqda.

Ilmiy-texnika taraqqiyoti yangi axborotning doimiy ravishda o'zgarib borishi bilan birga kechadi, shuning uchun ham jamiyatga o'zgaruvchan axborot oqimini eng kerakligini tanlab olish, yechimlarning eng yaxshi variantlarini taqqoslashga, tahlil qilishga, mustaqil qaror qabul qilishga qodir kadrlar talab etiladi.

Bugungi kunda itoatkor ijrochilar emas, balki aynan ana shunday mutaxassislar ishlab chiqarish jarayonini yuqori darajaga ko'tarishga imkon beruvchi yangi g'oya va fikrlarni ilgari suradilar.

Hozir ta'lim muassasalarida bizning kelajagimiz bo'lgan yoshlar o'qimoqda. Oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarning katta qismi ishlab chiqarish sohalarida faoliyat ko'rsatishadi, shuning uchun aynan oliy ta'lim muassasalarida shaxsning tadqiqotchilik sifatlarini shakllantirish bo'yicha ishlar olib borish zarur. Bu vazifani amalga oshirish uchun talabalar bilan ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etishning va o'tkazishning yangi shakllari zarur.

Hozirgi kunda shunday metodlar kerakki, ular real obyektlar, jarayonlar va hodisalarni mustaqil tadqiq etishga hamda tushuntirishga o'rgatsin. Bu talabalarda

bilimlarni yodlashdan holi bo'lgan intellektual moslashuvchanlikni rivojlantirgan bo'lar edi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review)

Endi biz, malaka atamasiga to'xtalib o'tamiz. Malaka — kishi egallagan bilimlari, ko'nikma bosqichidan o'tib doimiy harakat turiga aylanishi, mahorat hosil qilinishi.

X.F.Rashidovning “Kasbiy pedagogika” kitobida quyidagicha ta'rif berilgan: malaka — ta'lim oluvchilarning mehnat jarayonidagi harakatini aniq, tez va maqsadga muvofiq tarzda avtomatik ravishda bajarish qobiliyati. Malakani “Avtomatlashgan ko'nikma” deb ham atash mumkin.

I.A.Zimnaya, “Malaka — ko'p qirrali, maqsadga yo'naltirilgan mashqlar natijasida amalni bajarishning mustahkam, mukammaliga yetkazilganidir”.

V.A.Mijrikov quyidagi xulosaga keladi: “Malaka — ko'p karra bajarilishi natijasida avtomatlashtirilgan xususiyatga ega bo'luvchi o'quv amaliydir”. Demak, malaka bu — o'zlashtirishning yuqori darajasi bilan ifodalanuvchi amallar.

Tadqiqotchilik malakasi bu — har bir talaba o'z qiziqishi, qobiliyati, imkoniyati asosida tadqiqot mavzusini tanlay olishi, o'rganilayotgan muammo, mavzuga doir adabiyotlar va boshqa manbalardan faktlar, dalillar, ma'lumotlar, axborotlarni tanlab, to'play olish, tizimlashtira olish malakasi. Tadqiqotchi ilmiy faktlar, dalillar, ma'lumotlar, axborotlarni erinmay, shoshilmay to'plashi, ularni sinchiklab o'rganishi, taqqoslab, solishtirib ko'rishi katta ahamiyatga ega.

Iqtidorli talabalar, odatda, birinchi kursdanoq ustozlar nazariga tushadi, ular kafedralarda olib borilayotgan ilmiy ishlar bilan bog'liq uncha qiyin bo'lmagan vazifalarni bajarishga jalb etiladi. Quyi kurslardan boshlab iqtidorli talabalar bilan alohida ishlash, chet tillari, kompyuter texnikasi, ixtisoslik mashg'ulotlari fanlaridan qo'shimcha o'quv tashkil etish odat tusiga kirib bormoqda.

Talabalar kafedra o'qituvchilari rahbarligida o'zi tanlagan ixtisoslik, pedagogika, psixologiya va boshqa fanlardan ta'lim dasturlariga muvofiq o'quv xususiyatiga xos tadqiqot ishlarini bajaradilar. Ular o'qigan, bilganlarini yozma bayon qilishni o'rganadi, ilmiy tushunchalar, qoidalarni o'z tushunchasi bilan solishtiradi. Faktlar, hodisalar orasidagi aloqalar, bog'lanishlarni anglaydi, mustaqil fikrlaydi. Referat, mustaqil ta'lim ishini yozish davomida talabalar adabiyotlar, axborot olishning zamonaviy manbalari bilan ishlash malakasini egallaydi, muhim nazariy masalalarni mustaqil hal qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ilmiy ishlarni rasmiylashtirish qoidalari bilan tanishadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

O'quv yili davomida o'tkaziladigan an'anaviy konferensiyalar ham talabalarni ilmiy tadqiqot ishlariga o'rgatishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ishning bu shakli referativ ishlarga tayanadi. Ma'ruzachilar muammo yuzasidan eng yaxshi referat,

mustaqil ta'lim ishini yozgan talabalardan tanlanadi. Ularning seksiya yig'ilishlaridagi chiqishlarini boshqalar to'ldiradilar. Har bir chiqishda, ma'ruza muhokama qilinadi, boyitiladi.

Quyi kurslarda o'quv amaliyoti jarayonida talabalar maktab o'quvchilarining — yosh va individual ruhiy xususiyatlarini o'rganishga jalb etiladi. Bunda ular kuzatish, suhbat va anketalar yordamida yoshlarning qiziqishlari, intilishlari va boshqa xususiyatlarini o'rganadilar, tadqiqotchilik malakalarini egallaydilar.

Ilmiy ishni yozishga kirishishdan oldin mavzuga doir barcha manbalarni atroflicha o'rganib chiqish, ilmiy faktlar, axborotlarni to'plash, ularni tartibga solish, tasniflash, chuqur tahlil qilish muhim. Shundan keyin mavzuning mazmunini yoritadigan reja tuziladi va u taxminiy bo'ladi, yozish paytida rejaga o'zgartirishlar kiritish mumkin. Shu tariqa tadqiqotchilik tajribasi to'planib, ko'nikma va malakalar hosil bo'la boradi.

Talabalarda tadqiqotchilik malaka-sifatlari shakllanishining ikkinchi bosqichi yuqori kurslarda o'qish davomida bo'ladi. Bu bosqichda talabalar ilmiy laboratoriyalarda, o'quv va ilmiy ekspeditsiyalarda turli darajadagi tadqiqot ishlarini bajaradilar, ilmiy to'garak va kafedra o'qituvchilari, ilmiy izlanuvchilar, doktorantlar tadqiqotlarida qatnashadilar: kurs ishi, malakaviy bitiruv ishlari, magistrlik dissertatsiyasini yozish bilan bog'liq bo'lgan ilmiy tadqiqot ishlarini bajaradilar, ilmiy ishlar konkursdagi, tanlovlarida ishtirok etadilar.

Bu bosqichda talabalar o'zlari bajaradigan tadqiqot ishlari bo'yicha mavzuni mustaqil tanlay olish, tadqiqot metodikasini tuza olish, tadqiqotni tashkil eta olish va o'tkazish, tadqiqot natijalarini sifat hamda son jihatidan tahlil qila olish, o'z xulosalarini ifodalay olish, o'z tadqiqot natijalarini talabalar ilmiy ishlari tanlovlari uchun tayyorlay olish kabi malakalarni egallaydilar.

Talabalar kafedrada olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar jarayonida faktlar, dalillar, ma'lumotlar, axborotlarni to'plash va ularni dastlabki ishlab chiqish bilan bog'liq vazifalarni bajarishga jalb etilar ekan, bu ishlarning natijasini mustaqil ilmiy ish sifatida rasmiylashtirish yoki shu sohada ishlayotgan professor-o'qituvchilar bilan hammualliflikda nashr ettirishi ham mumkin.

Natijalar va muhokama (Results and Discussions)

Talabalar tadqiqotchilik malakalarini shakllantirish tizimida kurs ishlari, malakaviy bitiruv ishi va magistrlik dissertatsiyasini tayyorlashning o'рни va ahamiyati benihoyadir.

Bu ishlarda hamma talabalar qatnashadi va bu jarayonda tadqiqotchilik faoliyatining barcha komponentlari (ijtimoiy va shaxsiy qimmatli motiv, aniq maqsad, tegishli vositalar, kutilgan natija) mavjud bo'ladi: tanlangan mavzuning rejasini, adabiyotlar ro'yxatini tuzish, mavzusiga oid ilmiy axborotlar, faktlarni to'plash va qayta ishlab chiqish, tartibga keltirish, uni tasvirlash, tasniflash,

taqqoslash, umumlashtirish, nazariy xulosalar chiqarish asosida tadqiqotning asosiy natijalarini yozma shaklda rasmiylashtirish malakasi shakllanadi.

Talabalar bajargan ilmiy tadqiqot natijalarini rasmiylashtirishda nashr etiladigan qo'lyozmalarga qo'yiladigan talablarga to'liq amal qilish lozim. Har qanday ilmiy ish, jumladan, talabaning ilmiy ishi ham, qat'iy tuzilish shakliga ega bo'ladi. U quyidagicha bo'lishi mumkin:

a) Kirish qismi. Bunda tadqiqot mavzusining dolzarbligi asoslanadi, ilmiy ishning maqsadi, vazifalari, tadqiqot metodlari va manbalari ko'rsatiladi, ishda hal qilinadigan muhim masalalar qayd etilib, ularning fan taraqqiyoti, amaliyot uchun nazariy hamda amaliy ahamiyati ifodalanadi.

b) Ilmiy ishning asosiy qismi ikki yoki uch bobdan, har bir bob ikki yoki uchta paragrafdan iborat bo'lishi mumkin. Odatda, birinchi bobda tanlangan mavzuning nazariy asoslari, shu muammo bo'yicha mazkur fanda erishilgan natijalar, ya'ni tadqiqotning ilmiy zamini, asoslari aniqlanadi (mavjud nazariy-ilmiy manbalar asosida) hamda tadqiq etilishi, ilmiy asoslanishi belgilanadi.

Tadqiqot zarur bo'lgan muammolar muammosining amaliyotda mavjud holati tahlil etiladi. Keyingi boblarda tadqiqot jarayonida to'plangan faktlar, axborotlar, materiallar sistemalashtirilib, umumlashtiriladi, ilmiy tahlil etiladi. Tadqiq etilgan masalalarning mazmuni, shakl-usullari, erishilgan asosiy natijalar bayon qilinadi.

d) Ilmiy ishning xulosa qismida tadqiqot boshlanishida qo'yilgan maqsadga erishilganligi, belgilangan farazlar isbotlanganligi yoki rad etilgani, ko'rsatilgan vazifalar qay darajada bajarilgani, tadqiqotning asosiy natijalari, umumiy xulosalar va tavsiyalar ixchamlashtirilib ifodalanadi.

e) Ilmiy ishning xulosa qismidan keyin, ishni bajarish jarayonida foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati keltiriladi. Bunda ilmiy ish muallifining fan olamidan qay darajada xabardorligi, bilimdonligini ko'rsatadi. Ro'yxatga kiritish uchun o'qilgan, o'rganilgan adabiyotlardan eng muhimlari, ishga bevosita aloqadorlarini tanlab olinish ham muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati, odatda, alfavit tartibida tuziladi. Faqat O'zbekiston Respublikasining me'yoriy hujjatlari, Prezidentning asarlari ro'yxat boshida keltirilib, so'ngra barcha manbalar alfavit tartibida, bibliografiya qoidalariga rioya qilingan holda yoziladi.

f) Mundarija ilmiy ishning bosh qismida yoki oxirida, agar ilovalar ham bor bo'lsa, ishning oxirida beriladi.

g) Ilmiy ishning qo'lyozmasi: titul varag'i, kirish qismi, asosiy boblar, umumiy xulosalar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati, ilovalar, mundarija shaklida rasmiylashtiriladi. Titul varag'ida vazirlik, oliy o'quv yurti, kafedraning nomi, so'ngra muallifning ismi-sharifi, mavzuning nomi, ishning holati (bitiruv ishi,

dissertatsiya), ilmiy rahbarning ismi-sharifi, ilmiy darajasi, unvoni, ish bajarilgan joy nomi, vili ko'rsatiladi.

h) Ilmiy ishning qo'lyozmasi kompyuterda yoki qo'lda yoziladi, bunda ruchka bilan qog'ozning bir tomoniga yozish lozim. Har bir sahifaga tartib raqami qo'yiladi, qog'oz — sahifaning chap tomonidan 30 mm, pastki va yuqori tomonidan 25 mm joy qoldiriladi. Qo'lyozma matn satrlari orasi ochiqroq qilib, ikki intervalda, har satrda 56-60 harf belgisi bilan yozilishi shart.

Xulosa va takliflar (Conclusion\Recommendations)

Turlicha o'quv-tadqiqot faoliyatida talabalarning tadqiqotchilik ko'nikmalari nafaqat shakllanadi, balki mukammalashadi, tajriba orttiriladi va kasbiy bilimlar kengayadi. O'qituvchi tomonidan to'g'ri tashkil etilgan va boshqariladigan talabanning tadqiqot faoliyati tadqiqotchilik qobiliyati va ko'nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirish uchun katta ahamiyatga ega.

O'qituvchining faoliyati talabalarning o'quv-tadqiqotchilik qobiliyati va ko'nikmalari holatining monitoringining fan bo'yicha dasturiy va qo'shimcha materiallar tarkibi tahlili hamda tanlovi, ta'limni dars va auditoriyadan tashqarida ishlarni ta'limning faol shakllari va metodlari yordamida tadqiqotchilik elementlaridan foydalanib tashkil etish, talabalarga tadqiqot vazifasi yoki muammosini mustaqil tanlash imkonini berish, talabalarni ilmiy o'rganish hamda o'quv tadqiqoti texnologiyalariga o'rgatish, tadqiqot jarayonini didaktik va uslubiy vositalar bilan ta'minlash, talabalarga rejalashtirishda, tadqiqotchilik davomida hamda natijalarni baholashda yordam ko'rsatishdan iborat.

Tanlangan metodikamiz o'quv predmetini chuqur o'rganish va talabalarni tadqiqotchilikka yo'naltirish o'qishning butun davri bo'yicha o'quv-tadqiqotchilik faoliyatini samarali tashkil etish imkonini beradi.

Talabalarda tadqiqotchilik ko'nikma va malakalarini shakllantirish va rivojlantirishning optimal darajasi o'qituvchi va talabalarning o'zaro hamkorligidagi faoliyati bilan ifodalanib, u quyidagi omillar yig'indisi bilan xarakterlanadi: tadqiqotchilikning maqsadi, tarkibi, xarakteri va o'qitish metodlari, didaktik vositalar va talabalarning yosh xususiyatlari va boshqalar. Barcha ko'rsatilgan omillar talabalarda tadqiqotchilik ko'nikmasi va malakasini rivojlantirib, takomillashtiradi.

Talabalarning o'quv-tadqiqot ishini takomillashtirish subyekti bo'lib alohida o'qituvchi emas, barcha kafedra o'qituvchilari jamoasi hisoblanadi. Talabalarda tadqiqotchilik qobiliyatini rivojlantirish jarayonining ilmiy tashkil etilishi, o'quv-tadqiqot jarayonini ilmiy boshqarish darajasini amalga oshirish zaminida bo'lishi mumkin.

Buning asosiy sharti va vositasi bo'lib o'quv-tadqiqot jarayonida talabalarning tadqiqotchilik ko'nikmasini hamda malakasini shakllantirish va rivojlantirishning

pedagogik boshqariladigan sistemasini yaratish bo‘lib, uning mavjudligini o‘quv jarayonining sifatini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati (References)

1. Ochilov M., G‘afforova T. “Talabalarning ilmiy tadqiqot ishlari”, Qarshi-1990.
2. Ochilov M. “Yangi pedagogik texnologiyalar” Qarshi, “Nasaf” nashriyoti, 2000.
3. Mavlonova R., va boshqalar. Pedagogika —T.: “O‘qituvchi”, 2001.
4. G‘afforova T. va boshqalar. “Ta’limning ilg‘or texnologiyalari” Qarshi- 2002.
5. Olimov K.T. “Shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish texnologiyalari” Kasb-hunar ta’limi, 2007.
6. Rashidov X., Xabib X., Yo‘ldosheva G., Zakirova A., “Kasbiy pedagogika”, Toshkent-2007.

COMPONENTS AND STRUCTURE OF TEACHING INFORMATION TECHNOLOGY IN TECHNICAL SYSTEMS IN A DIGITAL LEARNING ENVIRONMENT BASED ON A HIERARCHICAL APPROACH

Ergashev Nuriddin G‘ayratovich

The Professor of the Karshi engineering - economics institute

Annotation. This article presents the components and structure of the hierarchical system of training of technical systems in the context of digital technologies, as well as suggestions for improving the organization of training of this course in the environment of digital technologies.

Keywords: technical systems, components, hierarchical teaching, didactic provision, digital education, innovative activities, digital learning environment, etc.

КОМПОНЕНТЫ И СТРУКТУРА ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ В ТЕХНИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ ОБУЧЕНИЯ НА ОСНОВЕ ИЕРАРХИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация. В данной статье представлены компоненты и структура иерархической системы обучения техническим системам в контексте цифровых технологий, а также предложения по совершенствованию организации обучения данному курсу в среде цифровых технологий.

Ключевые слова: технические системы, компоненты, иерархическое обучение, дидактическое обеспечение, цифровое образование, инновационная деятельность, цифровая образовательная среда и др.

IERARXIK YONDASHUVGA ASOSLANGAN RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA TEXNIK TIZIMLARDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI O‘QITISHNING TARKIBIY QISMLARI VA TUZILISHI

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar kontekstida texnik tizimlarni o'qitishning ierarxik tizimining tarkibiy qismlari va tuzilishi, shuningdek raqamli texnologiyalar muhitida ushbu kursni o'qitishni tashkil etishni takomillashtirish bo'yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: texnik tizimlar, komponentlar, ierarxik o'qitish, didaktik ta'minot, raqamli ta'lim, innovatsion faoliyat, raqamli ta'lim muhiti va boshqalar.

Introduction. Digitization of the educational system also assumes a thorough theoretical-methodological justification. Principles are also prioritized in the order of methodological foundations for creating a digital educational environment. Consequently, the principles determine the organizational-methodically correct Organization of activities, the rational definition of directions, the connection between the goal and the result. The creation of a digital educational environment in the OSM is carried out on certain principles. At the same time, it is advisable to realize the essence of the concept of "principle". After all, the directions of organizational and pedagogical activity based on a specific goal are correctly selected.

Analysis of thematic literature. In the process of organizing training in a digital environment, the correct choice and use of technology are the decisive components. From The Theory (V.P.Bespalko, P.Y.Galperin, W.V.Davidov, L.V.Zankov, G.K.Selevko et al.) there are technologies that arise and arise from practice. Each of their authors defines a number of specific features that characterize pedagogical technology.

Based on the above definition, such an approach, taking into account the accumulated experience of pedagogical activity in our research work, helps to create a technology of hierarchical training of engineering personnel of various directions for professional activity in the conditions of the distance education system in order to meet the needs of students. will give.

Research methodology. The common goal is achieved by creating a unified system of pedagogical interaction based on the traditional and innovative educational space using the tools of the digital educational environment.

In the context of hierarchical teaching, the technological process of preparing students for innovative activities in our research work includes the following: diagnosis of the level of readiness of professors and teachers for professional activities in new conditions; adaptation of the digital educational system, including the selection of digital tools, the digital educational system itself, and external resources for the implementation of the assigned tasks and the development of electronic educational resources; immersing students in the digital educational system (training); to study the practical activities of students in the distance education system and to determine the facts in order to implement educational goals in the Hierarchical

training of professors and teachers in digital education conditions; practical measures for the development of electronic educational resources (hereinafter referred to as ETR), including: development of an electronic educational course program; preparation and posting of content; control of students' readiness for innovative activities at the formative experiment stage; continuing education; presentation of educational results and determination of the level of readiness for innovative activities; considered as a series of actions such as thinking independently and setting modern goals in accordance with the requirements of the time.

Analysis and results. At the stage of preparation for the implementation of hierarchical training of students in different directions for professional activity in the environment of digital technologies, the additional professional education system developed necessary programs for undergraduate, graduate, students. The objectives of the programs were determined and changed depending on the period of training.

In the context of digital education in HEIs of our country, one of the main goals of the curriculum for students at the current stage, for example: to learn to create content for the distance education system and organize teaching in it (full or partial - full-time education as support for the process) was implemented in the digital learning environment. To achieve this goal, the program focuses on changing face-to-face (no more than two) classes, the importance of the educational process (the role of students), and distance classes have been introduced in InfoD.

It should be noted that in the course of teaching, it was found that it is very difficult for students to fulfill the role of a teacher in modern conditions in accordance with the requirements of the time.

First, redirecting, correcting, showing, evaluating routine tasks, doing everything on time, asking, waiting for answers, writing questions, reorienting to the desire to participate in debates in a distance learning environment is a complex process. is considered.

Secondly, the main reason for this may be that most future engineers do not have the opportunity to learn using digital tools.

Third, there is always a desire to study full-time.

At the stage of development of tasks, the following: development of non-standard questions or questions that do not have a direct answer in search lines, lack of skills to clearly formulate the content of tasks and algorithmize the process of their implementation; there is a desire to copy tasks from problematic books without taking into account the specific features of digital education organization; the need to create a large number of tasks, because the digital learning environment helps to do this in an unlimited number; the desire to explain everything in the audience if the context of the assignment is misunderstood - this need arises due to the lack of necessary experiences at the level of the current requirements of the experience in the

distance education system and the presence of stereotypes in the personal organization of training sessions; checking learning outcomes through non-predictability and problem solving; it is distinguished by the lack of connection between the educational goal, course tasks, formed competencies and educational results.

A student entering the distance education system is "one-on-one" with the system and does not have the opportunity to quickly get an answer to his question on his own. Therefore, each task should be formulated very clearly, which will be understandable not only to the author of the task, but also to the student. Placing multiple tasks in one task is not recommended.

Since one of the forms of activity in the educational process in the context of hierarchical teaching was mentoring (experienced teachers - in subjects, those who do not have work experience - in ICT), the level of knowledge of ICT did not hinder.

Acquaintance with the elements and resources of LMS, setting goals and setting tasks makes it possible to develop an e-learning resource program in the educational process.

In learning the didactic possibilities of LMS components, an activity approach is used, which allows not only to "see" and "hear" useful information, but also to absorb it through one's own actions.

Interactive components of LMS are elements of Moodle. Elements allow: organizing feedback (different options for different purposes); creating an interactive lecture (interactive for interaction, discrete for organizing content), organizing interaction between students (discussion, review, annotation, etc.), determining forms of final control (test assignments, projects, blogs, etc.), use the request element to select topics, dates, groups, etc. for content preparation mutual evaluation (workshop). Learning both sides of each item gives you more item choices.

Learning about LMS resources leads to an understanding of the goals that can be achieved with them. LMS resources play a supporting role as information resources that contain course content for viewing, reading, and learning. A resource works as a structural unit of a course, usually inactive.

Studying the didactic features of LMS allows the student to take a responsible, understandable approach to the need to determine their level of readiness to use certain digital tools and resources in their professional activities.

Thus, a new scheme of the educational process was built: "student → digital learning environment → teaching", where the intermediate link is the role of the digital learning environment mainly because part of the teacher's functions are redistributed was the main one.

Conclusions and suggestions. It should be noted that bachelors are a special stage of education, where they have not only higher education, but also have a

scientific degree, representing the importance of new conditions for the organization of education (every (about 20% of students) specialists come. encourages to study, study, and create modern reality. If the organization of additional professional education is built on the basis of general science, then in such groups there are modules focused on the use of electronic education and distance education technologies to form a general vision of new types of teacher's professional activity. A digital learning context is required to join.

REFERENCES.

1. Кларин, М.В. Инновационные модели в зарубежных педагогических поисках / М.В. Кларин. – М.: Арена, 1994. – 365 с.
2. Бендова, Л.В. Педагогическая деятельность тьютора в сети открытого дистанционного профессионального образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л.В. Бендова. – М., 2006. – 23 с.
3. Gayratovich, Ergashev Nuriddin. "A MODEL OF THE STRUCTURAL STRUCTURE OF PEDAGOGICAL STRUCTURING OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF DIGITAL TECHNOLOGIES". American Journal of Pedagogical and Educational Research 13 (2023): 64-69.
4. Shodiyev Rizamat Davronovich, and Ergashev Nuriddin Gayratovich. "ANALYSIS OF EXISTING RISKS AND METHODS OF COMBATING THEM IN CLOUD TECHNOLOGIES". American Journal of Pedagogical and Educational Research, vol. 18, Nov. 2023, pp. 190-8, <https://www.americanjournal.org/index.php/ajper/article/view/1522>.

OLIY TA'LIMDA VIRTUAL O'YINLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIK VA KAMCHILIKLARI

Xamrayev Nodir Zokir o'g'li

Qarshi muhandislik – iqtisodiyot instituti, katta o'qituvchi

Annotatsiya. Ta'limda o'quv muhitini samaradorligini oshirish uchun virtual texnologiyalardan foydalanish tajribasiga ega tajribali o'qituvchilar, dasturlar va texnologiyalar kerak. Bu, o'quvchilarning o'zlarini rivojlantirish va o'zlashtirishlari uchun muhimdir. Virtual o'yinli texnologiyalardan o'quv jarayonida foydalanish samara va kamchiliklarga ega bo'lishi mumkin. Ushbu maqolada Virtual o'yinli texnologiyalarni o'quv jarayonida foydalanishning afzallik va kamchiliklarini ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: virtual texnologiyalar, Virtual o'yinli texnologiya texnologiyalar, virtual olam, virtual ta'lim, ta'lim jarayoni, aloqa, motivatsiya, texnologiya, monitoring, baholash.

Аннотация. Для повышения эффективности среды обучения в образовании необходимы опытные преподаватели, программы и технологии,

имеющие опыт использования виртуальных технологий. Это важно для саморазвития и мастерства учащихся. Использование виртуальных игровых технологий в образовательном процессе может иметь преимущества и недостатки. В этой статье мы рассмотрим преимущества и недостатки использования виртуальных игровых технологий в образовательном процессе.

Ключевые слова: виртуальные технологии, виртуальные игровые технологии, виртуальный мир, виртуальное образование, образовательный процесс, коммуникация, мотивация, технология, мониторинг, оценка.

Abstract. In order to improve the effectiveness of the learning environment in education, experienced teachers, programs and technologies with experience in using virtual technologies are needed. This is important for students' self-development and mastery. The use of virtual gaming technologies in the educational process can have benefits and drawbacks. In this article, we will consider the advantages and disadvantages of using virtual game technologies in the educational process.

Key words: virtual technologies, virtual game technology, virtual world, virtual education, educational process, communication, motivation, technology, monitoring, evaluation.

Virtual o'yinlar — bolalar ham va kattalar ham o'ynayveradigan kompyuter o'yinlari. Bolalar juda yoshligidan o'yin o'ynay boshlaydilar: uch va to'rt yoshlaridan... Besh yoshlilarning donolarcha fikr yuritib, kompyuter to'g'risida gapirishlari esa hatto g'alati tuyuladi: kompyuter oldida ular biz, kattalarga qaraganda, ancha yaxshi, xotirjam va ishonchli o'tiradilar. Bizga kitob o'qish qanchalik odatiy bo'lsa, ularga kompyuter oldida o'tirish shunchalik odatiy hisoblanadi.

Virtual texnologiyalardan foydalanish, ta'limning hozirgi yangi shakllaridan biri va o'quvchilarga samarali ta'lim berishning samarali usullaridan biri bo'lib hisoblanadi. Bu, o'quvchilarga darsga qiziqishlarini oshirishi, ularni o'quv jarayonlariga qatnashishga ilhomlantirish va o'quv jarayonini ommalashtirish uchun bir necha imkoniyatlarni taqdim etadi.

Ta'lim jarayonida virtual texnologiyalardan foydalanish turli masalalar o'z muhimliklariga ega. Bu, o'quvchilar, o'qituvchilar va tillar uchun yangi imkoniyatlarni o'z ichiga oladi, ammo bir necha muammolar ham yuzaga chiqaradi.

Aloqa va motivatsiya: Virtual ta'lim jarayonida o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi aloqani saqlash va o'zaro motivatsiyani oshirish o'zgaruvchan bo'lishi mumkin. Bu, real samaradorlik va o'quvchilarning qiziqtirishini saqlash uchun muhimdir.

Texnologiyalar bilan tanishish: O'quvchilar va o'qituvchilar uchun, yangi texnologiyalar va dasturlar bilan tanishish, ularni qulayliklarini oshirish va ta'lim jarayonini ommalashtirish imkoniyatlarini beradi.

Monitoring va baholash: O'quvchilar virtual muhitda dastur va vazifalarni amalga oshirish paytida monitoring qilish, ularning o'zlashtirgan bilimlarini baholash muhimdir. Bu, o'qituvchilar uchun barcha o'quvchilarga yaxshi yordam berishga yordam beradi.

Interaktivlik: Virtual ta'limning eng muhim qismlaridan biri interaktivlikdir. O'quvchilar o'z dasturlariga qatnashish va o'qituvchilar bilan o'zaro munosabatlarni yaratish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Internet bilan bog'liq masalalar: Virtual ta'lim jarayonida internet bilan bog'liq muammolar va xavfsizlik muammolari o'zining muhimliklariga ega. O'qituvchilar va o'quvchilar uchun, to'g'ri internet ulushi, axborotni himoya qilish usullari va xavfsizlik masalalari tushunchalari zarurdir.

Adaptatsiya: O'quvchilar va o'qituvchilar uchun, virtual ta'limga adaptatsiya muhimdir. Bu, yangi uslublar, texnologiyalar va interaktiv vositalar bilan tanishishni o'z ichiga oladi.

Tillar masalalari: Virtual ta'limning boshqa muhim qismi tillar masalalaridir. Virtual muhitda, o'quvchilar tillarni o'rganish va rivojlantirish uchun kerak bo'lgan amaliy mashg'ulotlarni o'rganish va tashkil etish zarurdir.

Virtual ta'lim jarayonida yuqori sifatli va samarali o'quv muhitini ta'minlash uchun yuqori darajada tajribali o'qituvchilar, dasturlar va texnologiyalar kerak. Bu, o'quvchilarning o'zlarini rivojlantirish va o'zlashtirishlari uchun muhimdir.

Kompyuter o'yinlari o'quv jarayonida afzallik va kamchiliklarga ega bo'lishi mumkin. Samaralar:

Mashg'ulotlarga qiziqtirish: Virtual o'yinlar o'quvchilarning diqqatini oshirishi va ularga o'quv jarayoniga qiziqishini oshirishi mumkin. Bu, masalalarni yechish, strategiya qurish va o'rganishning qulay va qiziq usullarini taqdim etadi.

Tahlil qilish va muhokama qilish: Ba'zi virtual o'yinlar muammolarni yechishni, tahlil qilish va qaror qabul qilishni talab qiladi. Bu, o'quvchilarning tahlil qilish va muhokama qilish ko'nikmalarini rivojlantirishi mumkin.

Strategiya va jamoaviy ishlash: Bir qancha virtual o'yinlar jamoaviy ishlash, bir-biriga yordam berish va strategiyalarni rivojlantirish imkonini beradi. Bu, jamaatda ishlash va qo'llab-quvvatlashni o'rganish uchun muhimdir.

Kamchiliklar:

Vaqt sarfi: Agar virtual o'yinlar doimiy ravishda foydalanilsa, bu o'quv vaqti sarfiyati va boshqa foydali mashg'ulotlarga ega bo'lishi mumkin.

Diqqatni buzish: Ba'zi o'yinlar juda ko'p vaqt talab qiladi va o'quvchilarning diqqatini buzishi mumkin. Bu, asosiy o'quv jarayonidan qochish va darslarda ko'p muammo yuzaga chiqarishi mumkin.

Jismoniy faollikdan cheklanish: Kompyuter o'yinlari o'quvchilarning jismoniy faollikdan cheklanishiga olib kelishi mumkin, bu esa uning sog'liqni va jismoniy rivojlanishini ta'sir qilishi mumkin.

Majburiyatlarni cheklanishi: Agar o'yinlar o'quvchilarning asosiy vazifalardan va qonuniy majburiyatlardan qochishiga olib kelishini o'rganishi mumkin.

Virtual o'yinlarni o'quv jarayonida foydali bo'lishi uchun o'qituvchilar va o'ta-onalar o'quvchilarga javobgar bo'lishligi va o'quvchilarning Virtual o'yinli texnologiyalarga amal qilishini kuzatish lozim. Raqamli o'yinlardan foydalanishning o'quvning qiziqishini oshirishi va mustaqil muammolarni yechishda yordam berishi mumkin, ammo uning asosiy maqsadi va cheklovlari birinchi o'rinda bo'lishi zarur.

Adabiyotlar.

1. KNZ Ugli. (2023). [The Use of Virtual Reality Technology in Higher Education as a Method and Means of Teaching](#). Eurasian Research Bulletin 17, 151-156.
2. KNZ Ugli. (2023). [THEORETICAL ANALYSIS OF THE MODEL AND MECHANISMS OF THE USE OF" VIRTUAL REALITY" TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS](#). American Journal of Pedagogical and Educational Research 13, 53-58.
3. N Khamrayev. (2023). [ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF TECHNOLOGIES FOR CREATING ELECTRONIC TUTORIALS IN TEACHING THE TOPIC OF VIRTUAL REALITY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS](#). Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences 2 (5), 119-122.
4. KNZ Ugli. (2022). [Theoretical Analysis of Enhancing the Readiness of Teachers to use Virtual Environment in Credit Education](#). Eurasian Scientific Herald, 51-54
5. N Khamrayev. (2022). [The theoretical aspect of increasing the readiness of higher education teachers to use the virtual environment as an example of credit education](#). International Conference on Research in Humanities, 87-89

TEXNIKA IXTISOSLIGI TALABALARIDA MUTAXASSISLIK FANLARINI O'QITISHDA GRAFIKLI VIZUALLASHTIRISHDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK XUSUSIYATLARI

Shaynazarov Ravshan Mamayusubovich;

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti assistenti;

Annotatsiya. Maqolada ikki va uch o'lchovli grafik modellash va vizuallashtirishga o'rgatish, ta'limning kompetentlikka asoslangan paradigmasi ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirilishini nazarda tutgan. Bundan tashqari, muhandislik yo'nalishlarida kompyuter grafikasini o'qitish texnologiyasi grafikali

fanlarning mazmunini e'tiborga olgan holda bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetentligining komponentlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Kalit so'zlar: Ikki va uch o'lchovli grafik modellari, ta'limning kompetentligi, Grafikali ravishda o'rganilayotgan fanlar, Texnologiyani qo'llash, Oliy ta'limning Davlat ta'lim standarti.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГРАФИЧЕСКОЙ ВИЗУАЛИЗАЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ПРОФИЛЬНЫХ ПРЕДМЕТОВ СТУДЕНТОВ ИНЖЕНЕРНЫХ ВЕЩЕСТВ

Аннотация. В статье обучение двух- и трехмерному графическому моделированию и визуализации компетентностная парадигма образования предполагает ориентацию образовательного процесса на личность. Кроме того, технология обучения компьютерной графике в инженерных областях предполагает формирование компонентов профессиональной компетентности будущих инженеров с учетом содержания графических наук.

Ключевые слова: Двух- и трехмерные графические модели, компетентность образования, Предметы, изучаемые графически, Применение технологий, Государственный образовательный стандарт высшего образования.

DIDACTIC CHARACTERISTICS OF USING GRAPHIC VISUALIZATION IN TEACHING SPECIALIZED SUBJECTS IN ENGINEERING STUDENTS

Annotations. In the article, training in two- and three-dimensional graphic modeling and visualization, the competence-based paradigm of education, implies the orientation of the educational process to the individual. In addition, the technology of teaching computer graphics in the fields of engineering involves the formation of components of the professional competence of future engineers, taking into account the content of graphic sciences.

Key words: Two- and three-dimensional graphic models, competence of education, Subjects studied graphically, application of technology, state educational standard of higher education.

Kirish. Ikki va uch o'lchovli grafik modellarni tuzish orqali o'rganish odatiy ortogonal proyeksiya algoritmlari bilan jiddiy ziddiyatga olib kelmaydi. Darsning mazmun tuzilishini ishlab chiqish ikki va uch o'lchovli grafik modellarni yaratish nafaqat ko'rgazmali vosita sifatida, balki grafikli masalalarni yechishning samarali vositasi sifatida foydalanish zarurligi haqidagi asosiy g'oyaga asoslanadi. Chiziqli geometriya va muhandislik grafikasiga ega bo'lish ijodiy loyihalashtirish faoliyatiga tayyorgarlik ko'rsatkichi bo'lib, metrik masalalarni yechishning kengaytirilganligi tadqiqot kompetentligini shakllantirishga yordam beradi.

Ta'limning kompetentlikka asoslangan paradigmasi ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirilishini nazarda tutadi. Bunday holda, o'qituvchining vazifasi ta'lim

jarayonini tashkil etishdan iborat bo'lib, unda asosiy e'tibor talabalarning o'ziga xos ta'lim trayektoriyasi bo'yicha mustaqil ravishdagi ishlar olib boriladi.

Grafikali ravishda o'rganilayotgan fanlar kompetentliligiga asoslangan yondashuv mantig'ida ta'limning bakalavr bosqichida kasbiy kompetentliklarni shakllantirishda masalan, muxandislik va kompyuter grafikasi kabi fanlarning ahamiyati hamda o'rnini belgilaydi. Xuddi shuningdek ushbu fanlarning tili texnologiya tili bo'lganligi uchun "Texnologiya" yo'nalishidagi o'quv fanlari dasturiga ushbu tilni o'qitishga yo'naltirilgan fanlar kiritilgan.

Ushbu tadqiqot ishimizda ishlab chiqilgan muhandislik va kompyuter grafikasini o'qitish texnologiyasi grafikali fanlarning mazmunini e'tiborga olgan holda bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetentligining komponentlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Texnologiyani ishlab chiqishda quyidagi qoidalar asos qilib olingan: 1. Xizmat ko'rsatish bakalavrlarini kasbiy tayyorlashda grafikaga oid fanlarning ahamiyatini asosli ravishda isbotlash. 2. Grafikaga oid fanlarni talabalar birinchi semestrda to to'rtinchi semestrga qadar o'rganishlari e'tiborga olinadi. 3. Ta'lim jarayoni maqsadlari va vazifalari fanlarning tegishli mazmuni va ularning to'g'ri metodik ta'minlanishi bilan belgilanadi. 4. Muxandislik va kompyuter grafikasiga kabi fanlarni fanlararo o'zaro aloqadorligini hamda boshqa fanlar bilan integratsiyalashuvi va birlashtirilishi ularning bo'lajak kasbiy faoliyati bilan aniq bog'lanishi. 5. Muxandislik va kompyuter grafikasi kabi fanlarni o'rganishning o'ziga xos xususiyatlari e'tiborga olinadi.

Texnologiyani qo'llash natijalariga asoslanib, mazkur tadqiqot ishimizda muxandislik va kompyuter grafikasiga kabi fanlarni o'qitishda bo'lajak muhandislarning kasbiy malakasini rivojlantirishga ta'sirini tahlil qilindi. Talabalar kasbiy kompetentligining barcha komponentlarini shakllantirish darajasi oshganligini ta'kidlash maqsadga muvofiqdir.

Natijada yuqorda qayd etilgan tadqiqotning ilmiy natijalarini ishonchliligi uchun ushbu tadqiqot ishimizda o'ziga xos kompetentliklarni emas, balki bo'lajak muhandislarning kompetentligini e'tiborga olgan holda ushbu tushuncha ancha kengroq bo'lib, nafaqat kognitiv va faoliyat komponentlarini, balki motivatsiyani ham o'z ichiga oladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ba'zi mualliflar qayd etib o'tgan fikr mulohazalarini e'tiborga olgan holda, mazkur tadqiqot ishimizda kompetentlik deganda shaxsning o'ziga xos xususiyatini tushungan holda ya'ni, ma'lum bir kompetentliklar majmuiga ega bo'lishi tushuniladi.

Shunday qilib, mazkur tadqiqotda kompetentligi bo'lajak kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishni ta'minlaydigan shaxsning integrativ xususiyatlari (imkoniyatlari, motivlari, bilimlari, ko'nikmalari) sifatida qarab chiqiladi.

Oliy ta'limning Davlat ta'lim standartiga muvofiq, xizmat ko'rsatish sohasidagi bo'lajak muhandis umumiy madaniy, umumiy kasbiy va kasbiy vakolatlarni egallashi kerak.

Bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetentligi, ushbu tadqiqot ishimizda ta'lim standartida qayd etilgan quyidagi: umumiy madaniy (o'z o'zini tashkil etish va mustaqil ravishda ta'lim olish ko'nikmasi); umumiy kasbiy (bibliografik va axborot madaniyati asosida, axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda va axborot xavfsizligini hisobga olgan holda kasbiy muammolarni hal qilish istagi); kasbiy (xizmat ko'rsatish jarayonini ishlab chiqish ko'nikmasi, shu jumladan iste'molchi talablariga muvofiq); zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida) kompetentliklarni o'z tarkibida jamlaydi.

Adabiyotlarni o'rganish natijasida, kompetentlik shaxsning muvaffaqiyatga erishish imkoniyatida namoyon bo'lishi, amaliy foydalanishda bilim va tajribaga ega ekanligini aks ettirishi aniqlandi, shu munosabat bilan kompetentlikning quyidagi: motivatsion, kognitiv, faolliklari kabi komponentlarini ajratib ko'rsatish mumkin.

Ishonchliroq eksperimental ish va obyektiv natijalarga erishish uchun ushbu tadqiqot ishimizda har bir komponentning mazmunini aniqlanadi.

Bo'lajak muhandisning kasbiy kompetensiyasining motivatsion komponenti talabalarning axborot texnologiyalaridan foydalanishga bo'lgan motivatsiyasini aks ettiradi. Shuni ta'kidlash kerakki, motiv biz uchun ehtiyoj, maqsad, niyat, motivatsiya va shaxsning xulq-atvorini belgilaydigan xususiyat sifatida tushuniladi.

Shuni ta'kidlash lozim bo'ladiki, xizmat ko'rsatish sohasidagi muhandislik faoliyati aniq yechimga ega bo'lmagan ijodiy kasbiy muammolarni hal qilish bilan bog'liq, shuning uchun yutuqlar motivatsiya zarur bo'ladi.

Faoliyatni keltirib chiqaradigan motivatsiya, kasbiy o'zi o'zini belgilashga, insonning o'z ishi natijalaridan qoniqishiga ta'sir qiladi. Kasbiy motivatsiya kasb tanlash va kasbiy faoliyatni amalga oshirish motivlari bilan bog'liq. Tadqiqot kontekstida shuni ta'kidlash kerakki, kasbiy faoliyatda axborot texnologiyalaridan foydalanish ushbu sohadagi bilimlarni o'zlashtirish uchun motivatsiyani talab qiladi.

Muhandislik faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari shundaki, u texnik yechim va ijtimoiy oqibatlar o'rtasidagi munosabatlarning fundamental muammolarini aks ettiradi va hal qiladi. Oliy ta'limning Davlat ta'lim standarti talablariga muvofiq, xizmat ko'rsatish sohasidagi bo'lajak muhandis quyidagi: tashkiliy-boshqaruv, tadqiqot, ishlab chiqarish, texnologik va xizmat ko'rsatish kabi faoliyat turlarini o'zlashtirishi kerak. Barcha faoliyatlar xizmat ko'rsatish jarayonlarini e'tiborga olgan holda axborot tizimlari va texnologiyalarini joriy etish va ulardan foydalanishni talab qiladi.

Motivlar talabalarning o'quv va kelgusidagi kasbiy faoliyatidagi faolligini belgilaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, motivlar ichki va tashqi bo'lishi mumkin. Ichki

motivlarga qiziqish, topshiriqni bajarishdagi muvaffaqiyat kiradi, ular vaqt o'tishi bilan nisbatan doimiy bo'lib, aslida shaxs xususiyatlari bilan belgilanadi. Yyerkes Dodson qonuniga ko'ra, ichki motivatsiya har qanday faoliyat turiga samarali ta'sir qiladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati.

1. Берн, Д. Цифровое освещение и визуализация / Берн Д. – М.: Вильямс, 2003 – 330 с.
2. Ганеев, С.М. Формирование графической грамотности учащихся при обучении решению планиметрических задач в условиях компьютерной поддержки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ганеев Сабир Минигалиевич. – Омск, 2004 – 220 с.
3. Георге, И.В. Педагогические условия организации самостоятельной работы в структуре формирования профессиональных компетенций студентов образовательных организаций высшего образования: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Георге Илона Владимировна. – Санкт-Петербург, 2016. – 192 с.
4. Докторова, Е.А. Мультимедиа технологии / Е.А. Докторова. – Ульяновск: УлГТУ, 2009. 139 с.
5. Залогова, Л. А. Компьютерная графика. Элективный курс [Электронный ресурс]: практикум / Л. А. Залогова.– М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. – 245 с
6. KNZ Ugli. (2023). The Use of Virtual Reality Technology in Higher Education as a Method and Means of Teaching. Eurasian Research Bulletin 17, 151-156.

HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGIGA OID KOMPETENSIYALARNI MUTAXASSIS KADRLARDA SHAKLLANTIRISH

Batirov Zafar Lutfullayevich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM,

91 465-86-22, botirov1972@inbox.ru,

Maxmudov Yoqubjon Erkinovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM assistenti,

Lutfullayeva Marjona Zafar qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM talabasi

Annotatsiya

Maqola pedagogika universitetida hayot xavfsizligi asoslari o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish masalasiga bag'ishlangan. Shu nuqtai nazardan bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning amaldagi metodikasi va o'quv-uslubiy ta'minotini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish masalalari atroflicha yoritilgan. Mualliflarning diqqati kasbiy

kompetensiyani shakllantirish va tekshirish modeliga, ularning mazmunini tavsiflashga qaratilgan.

Kalit soʻzlar: taʼlim, hayot xavfsizligi, kasbiy kompetensiya, kasbiy mahorat.

Аннотация

Статья посвящена вопросу развития профессиональной компетентности преподавателя основ безопасности жизнедеятельности в педагогическом вузе. С этой точки зрения подробно освещены действующая методология развития профессиональной компетентности будущих специалистов и вопросы совершенствования учебно-методического обеспечения на основе современных подходов. Внимание авторов сосредоточено на модели формирования и проверки профессиональной компетентности, описании их содержания.

Ключевые слова: образование, безопасность жизнедеятельности, профессиональная компетентность, профессиональное мастерство, модель.

Abstract

The article is devoted to the issue of developing the professional competence of a teacher of the basics of life safety at a pedagogical university. From this point of view, the current methodology of developing the professional competence of future specialists and the issues of improving the educational and methodological support based on modern approaches are covered in detail. The authors' attention is focused on the model of formation and verification of professional competence, description of their content.

Key words: education, life safety, professional competence, professional skill, model.

Mamlakatimizni yanada taraqqiy etishi boʻyicha harakatlar strategiyasida “uzluksiz taʼlim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli taʼlim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish” ustuvor vazifasi belgilangan. Shu nuqtai nazardan boʻlajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning amaldagi metodikasi va oʻquv-uslubiy taʼminotini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish hamda oʻzlashtirish natijalarini obyektiv baholash mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

Oʻtkazilgan tahlil asosida quyidagi holatlarning yetishmasligi aniqlandi:

- oliy taʼlim muassasalarida boʻlajak mutaxassislarni tayyorlashda ularning hayot faoliyati xavfsizligi boʻyicha kasbiy tayyorgarligi yetarli emasligi;
- boʻlajak mutaxassislarning hayot faoliyati xavfsizligini taʼminlashga oid kasbiy mahoratni shakllantirish jarayonining asosli tomonlarini asoslashda oliy taʼlim muassasalarida pedagogik nazariyaga boʻlgan ehtiyojning mavjudligi;

Aniqlangan holatlar oliy taʼlim muassasalarida boʻlajak mutaxassislarning hayot faoliyati xavfsizligini taʼminlashga oid kasbiy mahoratni shakllantirishni ilmiy-

nazariy asoslash va uslubiy qo'llab-quvvatlashning obyektiv ehtiyojidan iborat bo'lgan tadqiqot muammosini aniqladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi PQ-3151-sonli "Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-sonli "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarorlarida belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu tadqiqot yechimi muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqot ishi muammosiga oid ilmiy izlanishlar va adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonlari samaradorligini oshirish, kasbiy kompetentligini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish imkoniyatlari mavjudligi tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilab beradi. Psixologik olimlarning ta'kidlashicha, kompetensiya tushunchasi o'zining mantiqiy mohiyatiga ko'ra ko'p qirrali. Bundan tashqari, kompetensiyalar bir marta va butunlay berilgan yangi shakllar emasligi ta'kidlangan. Ular doimiy rivojlanish va yangilanishda, kengaytirilishi va boshqa kompetensiyalar bilan birlashishi mumkin, o'zini yangi sifatda namoyon qiladi, dialektik rivojlanish spiralini ifodalaydi. Ushbu rivojlanishning shartlari ishlab chiqarish sharoitlarining o'zgarishi, jamiyat ehtiyojlarining yangilanishi, qiymat yo'nalishlarining o'zgarishi bilan ifodalanadi [1: 87].

Oliy o'quv yurtlari ta'lim jarayonini modernizatsiyalash va bitiruvchilariga qo'yiladigan talablarni belgilash muammolarini ko'rib chiqishda bugungi kunda nafaqat "kompetentlik", balki "kasbiy kompetensiya" atamasi keng qo'llanilmoqda. Shu bois tadqiqotda kasbiy ta'lim sifati haqida gapirganda, kompetentlik-kompetensiyaning tarkibiy murakkabligi va talqinlarining xilma-xilligini aniqlab, masalaning holatini ta'rif bilan bog'liq holda tahlil qilish mantiqiy bo'ladi. "Kasbiy kompetensiya" tushunchasi, shuningdek, "kompetentlik-kompetensiya" tushunchasi juda noaniq talqin qilinadi.

Ko'pgina tadqiqotchilar, I.A.Zimnyaning fikricha, kasb-hunar ta'limi sohasida faoliyat yuritib, bu ta'rifning turli tomonlarini ajratib ko'rsatishadi. Shu sababli, mutaxassis faoliyati va shaxsiyatining "uch ustuni"ga asoslangan "bilmoq, bajarmoq, bo'lmoq" degan asosni hamma qo'llab-quvvatlasa-da, yo bilim va tajriba, yoki shaxsiy xususiyatlar yoki kasbiy jihat oldinga chiqadi [2:14]. "Kasbiy kompetensiya" toifasi deganda mutaxassisning kasbiy faoliyat turlarini amalga oshirish jarayonida samarali qarorlar qabul qilishga tayyorligi va qobiliyati tushuniladi. Umuman olganda, insonga tashqi dunyo bilan o'zaro munosabatda professional faoliyatni

samarali loyihalash va amalga oshirishga imkon beradigan birlashtirilgan bilim, ko'nikma va tajriba, shuningdek shaxsiy fazilatlar majmui bilan tavsiflanadi.

V.I.Baydenkoning ta'kidlashicha, subyektiv "kasbiy kompetensiya" ko'rsatkichlari mutaxassisning haqiqiy va potensial faoliyatining xususiyatlariga asoslanishi mumkin [3:5; 4:8].

Yuqorida tahlil qilinganlarni hisobga olgan holda, tadqiqot sharoitida biz kasbiy kompetensiya tushuncha sifatida fundamental bilimlar, ko'nikmalar va javoblarning adekvatligi bilan universitet bitiruvchisini tavsiflovchi ma'lum fazilatlar yig'indisi orqali aniqlanadi deb taxmin qilamiz. Biroq, tadqiqotda biz nafaqat kasbiy kompetensiyani, balki kasbiy tayyorgarlik tizimidan ajratilgan hayot xavfsizligini ta'minlashda kasbiy kompetensiya shaklida uning tarkibiy qismini shakllantirish imkoniyati bilan qiziqdik. Shunga ko'ra, hayot xavfsizligini ta'minlashda professional kompetensiyani rivojlantirish uchun biz uning tarkibiy qismlarini aniqlashimiz kerak edi.

Shu munosabat bilan hayot xavfsizligini ta'minlashda professional kompetensiya tushunchasini aniqlashtirish haqida gapirish mumkin. Shunday qilib, "hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetensiya" tushunchasi insonning ajralmas mulki bo'lib, u o'zi va xodimlarining hayoti va sog'lig'ini saqlash uchun mustaqil kasbiy faoliyatga tayyorligi namoyon bo'ladi, turli xil xavf-xatarlar taksonomiyasini bilishga asoslanadi. Bu ekologik xavflarni aniqlash va xavfsiz harakatlarni amalga oshirish usullarini o'zlashtirish, shuningdek, kasbiy jihatdan muhim fazilatlar orqali amalga oshiriladigan o'z faoliyati natijalarini tahliliy va bashoratli baholash qobiliyatida ifodalanadi.

Ko'rib chiqilayotgan model maqsadli, tashkiliy, mazmunli va diagnostik bloklar ko'rinishidagi umumiy yaxlitligi bilan tavsiflanadi. Shunday qilib, hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetensiya rivojlanadi, bir darajadan ikkinchisiga o'tadi va uning holati har safar motivlar mazmuni, xavfsizlik bo'yicha bilim va ko'nikmalar, kasbiy jihatdan muhim fazilatlar ko'rinishidagi shaxsiy shakllanishlarning muvofiqligi asosida aniqlanishi mumkin [5:128; 6:849].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Н.И.Анчукова. Психологическое сопровождение профессиональной деятельности: учебное пособие / Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2010. – 124с.

2. И.А.Зимняя. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека // Высшее образование сегодня. –2005. – № 11. – С. 14-20.

3. В.И.Байденко. Компетенции в профессиональном образовании (К освоению компетентностного подхода) // Высшее образование в России, 2004. – № 11. – С 5-11.

4. Н.А.Муслимов, М.Б.Уразова, Ш.Н.Эшпулатов. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси/ Тошкент: Fan va texnologiya, 2013. – 8-9 б.

5. Ю.Г.Репьев. Интерактивное самообучение/ Монография. – М.: «Логос», 2004. – 248с.

6. Y.E.Mahmudov, Z.L.Batirov, M.Z.Lutfullayeva. Bo‘lajak mutaxas-sislarni hayot faoliyati xavfsizligini ta’minlashda kompetensiyaviy yondashuvlar/ Zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonining psixologik-pedagogik masalalari mavzusidagi II xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya maqolalar to‘plami. Toshkent, 2023. 849...854 b.

7. Батиров З., Махмудов Ё. Мутахассисларни ҳаёт фаолияти хавфсизлигини таъминлашга оид касбий компетенцияларини шакллантиришнинг аҳамияти / Замонавий таълим-тарбия жараёнининг психологик-педагогик масалалари мавзусидаги 2-халқаро илмий-амалий конференция. Тошкент, 2023 й. 11-16 б.

8. Батиров З., Махмудов Ё., Лутфуллаева М. Бўлажак мутахассисларни ҳаёт фаолияти хавфсизлигини таъминлашда компетенциявий ёндашувлар / Замонавий таълим-тарбия жараёнининг психологик-педагогик масалалари мавзусидаги 2-халқаро илмий-амалий конференция. Тошкент, 2023 й. 16-20 б.

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA OLIY TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHNI BOSHQARISH BO'YICHA TADQIQOTLARNING AMALDAGI HOLATI

Ernazarov Zoxid Nazarovich

Qarshi davlat universiteti,

pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborotlashtirish sharoitida oliy ta'limni rivojlantirishni boshqarish bo'yicha tadqiqotlarning hozirgi holati va muammoli yo'nalishlari tahlil qilingan. Shuningdek, oliy ta'limni rivojlantirish tendensiyalarini o'rganish va jahon modellarini tahlil qilish oliy ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida uni rivojlantirishni boshqarishning prinsipial yangi yondashuvlari zarurligini aniqlash imkonini berishi batavsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: axborotlashtirish, oliy ta'limni rivojlantirish, boshqarish, tadqiqotlar, muammoli yo'nalishlar va boshqalar.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИССЛЕДОВАНИЙ ПО УПРАВЛЕНИЮ РАЗВИТИЕМ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Аннотация. В данной статье анализируется современное состояние и проблемные направления исследований по управлению развитием высшего образования в условиях информатизации. Также подробно поясняется, что

изучение тенденций развития высшего образования и анализ мировых моделей позволяют определить необходимость принципиально новых подходов к управлению развитием высшего образования в условиях модернизации высшего образования.

Ключевые слова: информатизация, развитие высшего образования, менеджмент, исследования, проблемные области и др.

THE CURRENT STATUS OF RESEARCH ON THE MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT UNDER DIGITIZATION

Annotation. This article analyzes the current state and problematic directions of research on the management of the development of higher education in the context of informatization. It is also explained in detail that the study of trends in the development of higher education and the analysis of world models make it possible to determine the need for fundamentally new approaches to managing the development of higher education in the context of the modernization of higher education.

Keywords: informatization, development of Higher Education, Management, Research, problem areas, etc.

Kirish. Oliy ta'limning o'ziga xos ko'p qirrali roli uning bir vaqtning o'zida yaxlitlik, rivojlanishni ta'minlaydigan tizim sifatida jamiyat bilan o'zaro aloqadorligidadir. Boshqa tizimlar qadriyatlarida ta'limning roli va o'rnini aniqlash, "ta'lim xizmati" ning jamoat manfaati va davlatning birinchi darajali vazifasi sifatidagi ahamiyatini tushunish ta'lim tizimini u hozirda bo'lgan xizmat ko'rsatish tuzilmasidan butun davlat farovonligini oshirishga yordam beradigan jadal rivojlanish tuzilmasiga o'tkazishga imkon beradi.

Ilg'or ta'limning maqsadi ham ko'p qirrali bo'lib, mamlakatning o'tmishi, buguni va kelajagini bog'laydi: madaniy-ma'rifiy an'analarni asrash, yoshlarni ijtimoiylashtirish va moslashtirish, kelajakning bashorat qilish mumkin bo'lgan salohiyati. Ilg'or ta'lim g'oyasi turli pozitsiyalarda ko'rib chiqiladi: "insoning anglash faolligida muhim ehtiyojlariga javob berib, uning o'zini o'zi takomillashtirish, o'zini o'zi anglash, ijtimoiy va kasbiy mobillikka tayyorligini ta'minlaydigan" shaxsiyatga yo'naltirilgan.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.

Oliy ta'limni rivojlantirishni boshqarish, boshqa har qanday obyektning singari, boshlang'ich nuqtani belgilaydigan va parametrlar, shartlar va boshqaruv mexanizmlarini belgilashni o'z ichiga olgan maqsadlarga erishish uchun uning hozirgi holati va rivojlanish trayektoriyasini o'zgartirishga qaratilgan. Oliy ta'limning tizim yaratuvchi omili shaxs bo'lganligi sababli, uni boshqariladigan elementlar o'z holatini mustaqil ravishda o'zlarining tanlovlari, qadriyatlari va motivlari darajasida o'zgartirishi mumkin bo'lgan dinamizm (ya'ni vaqt o'tishi bilan o'zgaruvchan) va faollik xususiyatlariga ega bo'lgan ijtimoiy tizimlar sinfiga kiritish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Inson omili va munosabatlarning xilma-xilligi bilan bog‘liq bo‘lgan “Sinergetik wiklizm” oliy ta’limni rivojlantirishni boshqarishni sezilarli darajada murakkablashtiradi va uni chiziqli bo‘lmagan quyi tizimlar va ekzogen to‘lqinlar va endogen ta’sirlarga ta’sirchan elementlardan iborat murakkab dinamik tizim sifatida real ko‘rinishni belgilaydi.

Tahlil va natijalar. Keltirilgan o‘ziga xosliklar oliy ta’limni isloh qilish sharoitida uni rivojlantirish muammolarini hal qilish bilan bog‘liq muammolar majmuasini hal qilishda yangicha yondashuv zarurligi va maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydi. Biroq, oliy ta’lim sohasida iqtisodiy va texnik tizimlarning rivojlanishini boshqarishning texnologik mexanizmlaridan foydalanish transparent shaffof ko‘rinmaydi, chunki uning ishlashi va rivojlanishini belgilaydigan muhim xususiyatlar mavjud, bu birinchi navbatda tizimning yuqori dinamikasi va uning agentlari faoliyati bilan bog‘liq.

Zamonaviy sharoitda oliy ta’limni rivojlantirishni boshqarish muammosiga bag‘ishlangan va oliy ta’limni rivojlantirishni boshqarishning tashkiliy-boshqaruv amaliyoti konsepsiyasining o‘zgarishiga olib kelgan zamonaviy milliy pedagogik, sotsiologik va iqtisodiy dissertatsiya tadqiqotining tahlili alohida diqqatga loyiqdir.

Oliy ta’limning ijtimoiy mas’uliyatini inobatga olgan holda, u quyidagilarga asoslanadi, deb taxmin qilishimiz mumkin: 1) butun tizimning va ta’lim munosabatlarining har bir ishtirokchisining shaxs va jamiyat oldidagi burchining yuqori darajada anglashi; 2) ta’lim tizimi yoki ta’lim tashkiloti doirasida yuqori sifatli ta’lim jarayonlari va ularning ijobiy natijalariga erishish zarurati; 3) oliy ta’limning har bir agenti harakatlarini baholash va ta’lim tizimidagi har bir harakatning ijtimoiy oqibatlarini tushunishda.

Bu qarash munosabatlar tizimini o‘zgartirish va oliy ta’limni rivojlantirishni boshqarishning yangi vektorini belgilash imkonini beradi – ilgari faqat ta’lim tizimining samaradorligi sifatida muhokama qilingan ta’lim sifatiga erishish, ma’lum maqsadli rejalashtirilgan natijaga erishish.

Tadqiqot muammosining ishlab chiqilganlik holatini tahlil qilishimiz oliy ta’lim sohasidagi tizimli o‘zgarishlarni boshqarishni takomillashtirish, islohotlar samaradorligini oshirish va ta’lim munosabatlari ishtirokchilarining rolini passivdan (buyurtmachi sifatida yoki “ta’lim xizmatlari” ishlab chiqaruvchisi) oliy ta’limni rivojlantirishni boshqarish mexanizmlarini o‘zgartirishga qodir faolga o‘zgartirish zarurligi aniqlandi.

Ta’lim sohasida axborotlashtirish texnologiyaning tarqalishi, ta’lim muhitini kompyuterlashtirish, ta’lim shakllarini o‘zgartirishdan “ta’limni modernizatsiyalashning dolzarb muammolari va vazifalarini hal etish maqsadida metodologiya, texnologiya va amaliyot bilan ta’minlash maqsadida barcha ilmiy yo‘nalishlarni birlashtiradigan yangi pedagogik bilimlar sohasi” ga aylandi”.

Axborot texnologiyalarining tarqalishi pedagogik informatikaning yaratilishiga yordam berdi – “ta’lim-tarbiya jarayonida axborotni olish, o’zgartirish, uzatish va o’zlashtirish nazariyasi”, uning doirasida axborotni va turli xil aloqa shakllarini (subyektiv va obyektiv) taqdim etish asosida axborot yondashuvi ta’lim-tarbiya va axborot jarayonlarining integratsiyalashuvini ta’minlaydi.

Oliy ta’lim holati to’g’risida tushuncha beradigan tizimli boshqaruv mexanizmlarining va axborot ochiqqligining yetarli emasligi; barcha ta’lim agentlarining ta’limni boshqarishda real ishtirok etish zarurati; rivojlanishning asosiy subyeksi bo’lgan har bir shaxsning xususiyatlarini yetarlicha baholamaslik oliy ta’limni rivojlantirishni boshqarishning quyidagi vazifalarini aniqlashga yordam beradi:

1) har xil turdagi integratsiyalashgan ta’lim tuzilmalari va jamoat birlashmalari doirasida oliy ta’limni davlat-jamoat boshqaruvini amalga oshirish;

2) turli darajadagi oliy ta’lim tizimini rivojlantirishni boshqarishni muvofiqlashtirish: federal, hududiy, munitsipal, ta’lim tashkilotlari darajasida, ta’lim tuzilmalari (ta’lim tashkilotlari bo’linmalari) darajasida va boshqalar;

3) oliy ta’lim sifatini ta’minlash - mehnat bozorida talabga ega bo’lgan bitiruvchilarning malakali kompetensiyalarining zarur darajasiga erishish.

Shunday qilib, oliy ta’limni rivojlantirishni boshqarish oldida turgan vazifalarning dolzarbligi ta’lim sifati, foydalanish imkoniyati *(arzonligi) va samaradorligini ta’minlashda bo’lib, bu ta’lim tashkilotlari va umuman tizimga o’zlarining avtonomligi va o’ziga xosligini saqlab qolgan holda tashqi va ichki o’zgarishlarga javob berish imkoniyatini beradigan oliy ta’limni rivojlantirish boshqarishning samarali modelini izlashni nazarda tutadi.

Xulosa va takliflar. Ta’lim tizimi va har bir ta’lim agentining jamiyat va davlat oldidagi ijtimoiy mas’uliyatini dolzarblashtirish, bizningcha, munosabatlar tizimini o’zgartirish va oliy ta’limni rivojlantirishni boshqarishning yangi vektorini belgilash imkonini beradi. Oliy ta’limni rivojlantirish boshqaruvi oldida turgan vazifalarning ustuvorligi oliy ta’lim sifati, foydalanish imkoniyati va samaradorligini ta’minlashdan; tashqi va ichki muhitning yuqori o’zgaruvchanligi sharoitida uni rivojlantirish imkoniyatlarini kamaytiruvchi oliy ta’lim rivojlanishini boshqarishning universal tizimining yo’qligidan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Боротко Н.М. Управление образовательными системами : учебник для студентов педагогических вузов / Н.М. Боротко, И.А. Соловцова ; под ред. Н.М. Боротко. – Волгоград : Изд-во ВГИПК РО, 2006. – 48 с.

2. Красикова В.В. Управление качеством образования в дошкольном учреждении / В.В. Красикова // Управление современным дошкольным

образовательным учреждением : сборник статей / научн. ред. Е.И. Касаткина. – Вологда : Изд. центр «ВИРО», 2004. – С. 56–59.

3. Лебедев О.Е. Управление образовательными системами: теория и практика : учебнометодическое пособие / О.Е. Лебедев. – СПб. : Отдел оперативной полиграфии НИУ ВШЭ, 2011. – 108 с.

4. Журина Е.Е. Роль и место колледжа как учреждения среднего профессионального образования в системе непрерывного педагогического образования / Е.Е. Журина // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. – 2013. – С. 74–83.

5. Землянский В.В. Адаптивное управление образовательным процессом в колледже / В.В. Землянский, П.В. Желтов // Вестник Костромского государственного университета. – 2009. – № 2. – С. 266–270.

JAMIYAT TARAQQIYOTINI YANGI SIFAT BOSQICHIGA OLIB CHIQUADIGAN ISLOHOTLAR JARAYONIDA TA'LIMNI BOSHQARISHNING TARIXIY-PEDAGOGIK KONTEKSTI

*Donayev Sultonmurod Xolboyevich
Qarshi davlat universiteti tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim siyosatini tarixiy sharoitda anglash zarurati, jamiyat evolyutsiyasining keskin burilishlarida, jamiyatni o'z taraqqiyotining sifat jihatidan yangi bosqichiga olib chiqadigan keng qamrovli, chuqur islohotlarning asosiy mazmunini tashkil etuvchi ijtimoiy siljishlar tahlil qilingan. Shuningdek, tarixiy jarayonda tarixni zamonaviylik bilan bog'laydigan hamda ko'p jihatdan zamonaviylikni tarix tomonidan belgilab beruvchi doimiy harakat qiluvchi omillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: jamiyat evolyutsiyasi, ta'limni boshqarish, tarixiy-pedagogik kontekst, shaxsning faolligi, ijtimoiy pedagogika, bolalarni tarbiyalash, ijtimoiy-pedagogik tadqiqot va boshqalar.

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЕМ В ПРОЦЕССЕ РЕФОРМ, ВЫВОДЯЩИХ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА НА НОВЫЙ КАЧЕСТВЕННЫЙ УРОВЕНЬ

Аннотация. В данной статье анализируется необходимость осмысления образовательной политики в историческом контексте, социальных сдвигов, которые являются основным содержанием комплексных и глубоких реформ, выводящих общество на качественно новый этап своего развития на крутых поворотах эволюции общества. Также в историческом процессе постоянно действуют факторы, связывающие историю с современностью и во многом определяющие современность историей.

Ключевые слова: эволюция общества, Управление образованием, историко-педагогический контекст, активность личности, социальная педагогика, воспитание детей, социально-педагогические исследования и др.

HISTORICAL-PEDAGOGICAL CONTEXT OF EDUCATION MANAGEMENT IN THE PROCESS OF REFORMS THAT BRING THE DEVELOPMENT OF SOCIETY TO A NEW QUALITY LEVEL

Annotation. This article analyzes the need to understand the educational policy in historical context, the social shifts that are the main content of the comprehensive and deep reforms that take the society to a qualitatively new stage of its development in the sharp turns of society's evolution. Also, in the historical process, there are constantly moving factors that connect history with modernity and determine modernity in many ways by history.

Keywords: society evolution, Educational Management, historical-pedagogical context, personality activity, social pedagogy, child education, socio-pedagogical research, etc.

Kirish. Tarixiy makonda o'tish bosqichlarini ajratib ko'rsatuvchi ana shunday omillarni aniqlash va tahlil qilish tarixiy rivojlanish qonuniyatlarini tushunish, har bir tarixiy bosqichda ana shu qonuniyatlar doirasidagi harakatlarning maqbul tizimini aniqlash imkonini beradi. Jamiyat o'zini tarix bilan qanchalik sinchkovlik bilan sinab ko'rsa, zamonaviylikka tarix prizmasidan, tarixga esa zamonaviylik prizmasidan qanchalik chuqurroq nazar tashlasa, uning olg'a boradigan yo'li shunchalik samarali va hatosiz bo'ladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. 18-19-asrlardayoq faylasuf va pedagoglar (I.G.Pestalotsi, I.F.Gerbart, A.Disterveg va boshqalar) ta'lim va tarbiyaning ijtimoiy tomonlarini faol rivojlantirdilar. A.Disterveg madaniy muvofiqlik g'oyasini ilgari surgan, "... tarbiyada inson tug'ilgan yoki u keyinchalik yashaydigan joy va vaqt sharoitini hisobga olish zarur, muxtasar aytganda, butun zamonaviy madaniyatni, ayniqsa, o'quvchining vatani bo'lgan mamlakat madaniyatini. Ta'lim muassasalari ayniqsa maktab ta'limi shaxsning shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi yagona omil hisoblanmaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Shaxsning faolligi, uning ijtimoiy yetukligi ham tobora ko'proq shaxsning atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri, unda ta'sir qiluvchi turli omillar, ijtimoiy institutlar bilan bog'landi. Ta'lim va uni boshqarish tizimini rivojlantirish muammolarini o'rganish uchun asos bo'lgan tarixiylikning uslubiy prinsipi muayyan tarixiy sharoitlar bilan bog'liq holda jarayonning tendensiyalarini kuzatishga, eng muhim aloqalarni, ularning sifat xususiyatlarini aniqlashga, funksional, bevosita va bilvosita, doimiy va vaqtinchalik, muhim va ahamiyatsiz, tasodifiy va zaruriy xususiyatlarni ajratib ko'rsatishga imkon beradi[2,316].

Tahlil va natijalar. Shaxsiy va jamoaviy, jamoatchilikning uyg'un birikuvida maktabning shakllanishi va rivojlanishining asosiy yo'nalishi, mamlakatdagi butun ta'lim siyosati ko'rindi. Ushbu yondashuvni pedagogik nazariya va amaliyotga tatbiq etishning asosiy vositasi maktabning hayot, jamiyat, atrof-muhit bilan aloqasini mustahkamlash deb qaraldi.

Bolalarni tarbiyalash vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun maktab bolalarni tarbiyalayotgan oilalar, bolalar va jamoat tashkilotlari bilan aloqa o'rnatishi kerak. Shunday qilib, biz shaharni, fabrikani yoki qishloqni olamizmi, biz ularning hayotining iqtisodiy va maishiy sharoitlariga bir xil darajada e'tibor qaratishimiz kerak va ular bilan bog'liq holda, hayotda ishtirok etish uchun o'z rejamizni va odamlarni jalb qilish rejasini tuzishimiz kerak.

Ijtimoiy-pedagogik tadqiqotlar uch yo'nalishda amalga oshirildi: stansiya faoliyat yuritayotgan hududning iqtisodiyoti va madaniy-maishiy muhiti, o'quv jarayonining iqtisodiyot va kundalik turmushga bog'liqligi o'rganildi; iqtisod, turmush, madaniyat, oila pedagogikasi, oilada vujudga kelgan va bolaga ta'sir ko'rsatgan har xil turdagi munosabatlar; bolaning oiladagi hayoti va faoliyati atroflicha o'rganildi; bolalar jamiyatlari va guruhlaridagi bolalarning xulq-atvori o'rganildi; atrof-muhitdagi odamlarning hayoti, madaniyati, ijtimoiy munosabatlari o'rganildi; bolalarning aqliy va estetik faoliyati, ularning uyda va maktabda jismoniy mehnatda ishtirok etishi, maktab o'quvchilarining ijtimoiy hayoti, o'yin faoliyati va boshqa masalalari o'rganildi.

Yirik, fundamental ta'lim islohotlari doimo ijtimoiy ko'tarilishlar davrida amalga oshirilgan. Ularning mafkuraviy tayyorlanishining boshlanishi bu ko'tarilishning birinchi ko'rinishlaridan biri bo'lib, ko'pincha boshqa o'zgarishlarni tayyorlashga to'sqinlik qiladi.

Bu maktab, ta'lim, birinchi navbatda, insonning muammosi, uyg'ongan jamiyat tomonidan hali qabul qilinmagan «shaxs turi» va u kelgusi yosh avlodda ko'rishni istagan «shaxs turi» muammosi ekanligi bilan izohlanadi. Aynan shu holatlar ta'lim islohotiga tayyorgarlik har doim umumiy o'zgarishlar mafkurasi rivojlanishi davrida yuzaga kelishini shartlaydi.

Ommaviy ta'limning miqdoriy o'sishi ko'pincha uning sifat ko'rsatkichlarining pasayishi bilan birga kechdi. Ta'lim mazmunini modernizatsiya qilishda o'quvchi shaxsi, uning qiziqishlari va ehtiyojlariga e'tibor qaratilmagan. Ko'pgina mamlakatlarning realistik fikrlaydigan nazariy o'qituvchilari bugungi kunda maktabni modernizatsiya qilish va shaxsni shakllantirish jarayonining samaradorligini oshirish yo'lida to'sqinlik qilayotgan qiyinchiliklardan xabardor.

Dunyoda maktab va jamiyatning ta'lim sa'y-harakatlarini integratsiyalashuvini rivojlantirish, buning uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, shuningdek, tadqiqotning maqbul tashkiliy shakllarini izlash yo'lidan bormoqda.

Bolalar va yoshlar uchun ta'lim, tarbiya va ijtimoiy himoyaning turli shakllarini ta'minlaydigan «ochiq maktablar» turlari dunyo mamlakatlari jamiyatiga xos bo'lgan maktab rivojlanishining umumiy tendensiyalarini va har bir mamlakatda ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Jamoa maktabi. Uni yaratishning birinchi loyihalari XX asrning 30-yillarida Buyuk Britaniya va AQShda paydo bo'lgan. «Jamoa maktabi» modeli an'anaviydan farqli o'laroq, birinchi navbatda, «norasmiy», «ochiq» ta'lim tizimini joriy etish bilan tavsiflanadi. Bir vaqtning o'zida u oddiy maktabni jamiyatning ta'lim, madaniyat va ma'naviyat markaziga aylantirishni nazarda tutgan edi.

O'qituvchi doimo u bilan xayrixoh munosabatda bo'ladi. Obshina maktablarida har bir o'quvchining o'z «maslahatchisi» bo'ladi. Bu tarbiyachi, bolani barcha sohalarda: kognitiv, hissiy, axloqiy, jismoniy, bir so'z bilan aytganda, u uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi va barcha hayotiy vaziyatlarda unga rahbarlik qiladi.

Maktab barcha yonma-yon istiqomat qiluvchilar uchun o'ziga xos «o'z-o'ziga yordam bazasi» dir: ishsiz yoshlar, o'z ta'limini to'ldirish va ma'lum bir malakaga ega bo'lishni xohlaydiganlar, muloqot izlayotganlar, o'z muammolarini yolg'iz hal qila olmaydiganlar barcha uchundir va shu munosabat bilan u ijtimoiy va terapevtik funksiyani bajaradi[4,21].

Nihoyat, jamoat maktabi maktablarni kadrlar bilan ta'minlash, tug'ilishning pasayishi tufayli ko'pchilikning majburiy yopilishi muammosini ham hal qiladi. U bo'sh turgan imoratlar foydalanish yo'lini taklif qiladi.

Xulosa va takliflar. Kelajak egasi bo'lgan ijtimoiy tarbiya va ta'limning zamonaviy modeli maktab va jamiyat o'zaro bog'liq va o'zaro hamkorlik qiladigan tizimdir. Ushbu tizimning mohiyatini tushunish uchun quyidagi majoziy taqqoslash keltiriladi: bola uchun jamiyat ajralmas katta maktab bo'lib, unda maktabning o'zi faqat bitta kichik sinfdir.

Adabiyotlar:

1. Абдеев Р.Ф. Механизм управления, его генезис и системоорганизующая роль / Р.Ф.Абдеев // Философские науки. - 1990. - № 4.- С. 105-113.

2. Анисимов О.С. Методологическая культура педагогической деятельности и мышления / О.С.Анисимов. -М.: Экономика, 1991. 415 с.

3. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В.Блауберг, Э.Г.Юдин. -М.: Наука, 1973. 270 с.

4. Боулдинг К. Общая теория систем скелет науки (исследование по общей теории систем) / К.Боулдинг. - М.: Прогресс, 1969. - С. 106-124.

5. Волков Г.Н. Этнопедагогические концепции национальной школы / Г.Н. Волков // Народное образование Якутии. 1993. - № 2. - 13-15.

OTM TALABALARI KOMMUNIKATIV TA'LIMINI PEDAGOGIK BOSHQARISHNI SHAKLLANISHINING NAZARIY VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Tuxtayev Soyib Safarovich
Qarshi davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada muloqotning o'ziga xos xususiyati sifatida axborot almashinuvi belgilarning moddiylashtirilgan mexanizmida mustahkamlanadigan mutlaq real o'zaro ta'siri va qiymat kontaktida subyekt va obyektning "muloqoti" sof ma'naviy xususiyatga egaligi tahlil qilingan. Shuningdek, muloqot muammosi uning ijtimoiy-psixologik talqiniga ham, inson tomonidan inson tarbiyasining psixologik qonuniyatlari emas, balki keng falsafiy-antropologik muammo ekanligi asoslangan.

Kalit so'zlar: Muloqot, Muloqot darajalari, Muloqot tabiati, kommunikativ ta'lim, pedagogik boshqarish, nazariy va pedagogik shart-sharoitlar va boshqalar.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ КОММУНИКАТИВНЫМ ОБРАЗОВАНИЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СТУДЕНТОВ

Аннотация. В данной статье анализируется, что информационный обмен как особенность общения-это абсолютно реальное взаимодействие, закрепленное в материализованном механизме признаков, и что "общение" субъекта и объекта в контакте с ценностью носит чисто духовный характер. Также проблема общения основана и на его социально-психологической трактовке, заключающейся в том, что человек есть не психологические закономерности воспитания человека, а широкая философско-антропологическая проблема.

Ключевые слова: общение, уровни общения, характер общения, коммуникативное воспитание, педагогический менеджмент, теоретико-педагогические предпосылки и др.

THEORETICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE FORMATION OF PEDAGOGICAL MANAGEMENT OF COMMUNICATIVE EDUCATION OF VOCATIONAL STUDENTS

Annotation. This article analyzes the absolute real interaction of information exchange as a characteristic of communication, which is strengthened in the materialized mechanism of signs, and the fact that in value contact the "dialogue" of the subject and object has a purely spiritual character. Also, the problem of communication is based both on its socio-psychological interpretation and on the fact

that it is a broad philosophical-anthropological problem, and not the Psychological Laws of human education on the part of a person.

Keywords: communication, levels of communication, nature of communication, communicative education, pedagogical management, theoretical and pedagogical conditions, etc.

Kirish. Muloqot faqat ma'lum bir til, hech bo'lmaganda qarashlar tili yordamida, subyektlar o'rtasida aloqa o'rnatilganda sodir bo'ladi va u aloqa to'xtashi bilanoq yo'qoladi, to'xtaydi. Muloqot shunchaki harakat emas, balki aniq o'zaro ta'sir bo'lishi muhimdir, chunki u ko'p, bir nechta, ikkita subyekt o'rtasida amalga oshiriladi, ularning har biri faollik tashuvchisi bo'lib, uni sheriklarida ham borligini nazarda tutadi. Bu shuni anglatadiki, muloqot subyektning boshqa subyektlarga qaratilgan amaliy faoliyati va ularni obyektga aylantirmaydi, aksincha, ularga subyektlar sifatida e'tiborni qaratadi.

Muloqot turli darajalarda - jismoniy va aqliy, moddiy va ma'naviy jihatdan yoyilishi mumkin. Agar so'zning to'g'ridan-to'g'ri va aniq ma'nosida muloqot insonning boshqa shaxs bilan aloqaga kirishishi bo'lsa, unda majoziy ma'noda inson va tabiat o'rtasidagi aloqa, uning jamiyatdagi va o'zi bilan aloqasi haqida gapirish mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Muloqotning tabiati, uning individual va yosh xususiyatlari, kechishi va o'zgarish mexanizmlari faylasuflar va sotsiologlar, psixolingvistlar, ijtimoiy, bolalar va yosh psixologiyasi mutaxassislari tomonidan o'rganish mavzusiga aylandi. Muloqot tahliliga katta hissa qo'shgan psixologlar: B.G. Ananyev, V.M.Bekhterev, P.P.Blonskiy, L.S.Vigotskiy, N.I. Jinkin, A.N.Leontev, M.I.Lisina, A.R.Luriya, V.N. Myasishev, S.L.Rubinshteyn, D.B.Yelkonin; filologlar: M.M.Baxtin, L.V.Sherba, L.P.Yakubinskiy va boshqalar. Chet elda birgalikdagi o'quv faoliyatida jamoaviy o'zaro ta'sirning tadqiqoti bilan D.Teylor, D.Xekman, I.Shtayner, D.Krech, M.Argan, F.Fidler va boshqalar shug'ullanishmoqda.

Shunday qilib, muloqot jarayonini tushunishning bunday yondashuvi nafaqat muloqot jarayonida subyektlarning individual harakatlarini, balki ularning o'zaro ta'siri va bir-biriga ta'sir qilish jarayonini ham o'rganish imkonini beradi[2,223].

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Ilmiy adabiyotlarda ba'zi hollarda kommunikatsiya muloqot bilan tenglashtirilsa *(bir narsa), boshqalarida "axborot" tushunchasi orqali ko'rib chiqiladi. Albatta, kommunikatsiya va muloqot o'rtasida dialektik munosabat mavjud. Birinchidan, ular o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'in axborotdir, chunki bu ikkala jarayon ham axborot aylanishsiz *(almashinmasdan) mavjud bo'la olmaydi; ikkinchidan, muloqot kommunikatsiya negizida vujudga keladi, lekin unga tenglashmaydi.

Kommunikatsiya - subyektning u yoki bu obyekt (odam, hayvon, mashina) bilan axborot aloqasidir. Bu subyekt tomonidan beriladigan soʻngra qabul qiluvchi oladigan (toʻgʻri dekodlashi), oʻzlashtirishi va shunga muvofiq harakat qilishi kerak boʻlgan baʼzi maʼlumotlarni uzatishida ifodalanadi. Bunday hollarda axborotni qabul qiluvchi obyekt hisoblanadi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

Muloqotning kommunikativ tomoni faol subyektlar sifatida odamlar oʻrtasidagi muloqot jarayonining oʻziga xos xususiyatlarini aniqlash bilan bogʻliq, yaʼni, odamlar oʻrtasidagi munosabatlarni, maqsadlarini, niyatlarini hisobga olish, bu esa muloqot jarayonida odamlar almashadigan bilim, maʼlumot, fikrlarni uzatishga nima sababligini tshunishga olib keladi.

Kommunikativ texnologiya deganda odamlar tomonidan muloqot jarayonida kerakli effektlarni yaratish uchun foydalaniladigan vositalar majmui tushuniladi. Muloqot vositalari verbal (ogʻzaki) va ogʻzaki boʻlmaganga boʻlinadi. Muloqot vositalariga, qoidaga koʻra, nutq, belgilarning vizual tizimi (imo-ishoralar, yuz ifodalari, pantomimika), va ekstralingvistik tizimlar (intonatsiya, pauzalar, ohang, kulgi, yigʻlash va boshqalar) tushunishadi. Shaxslararo darajadagi muloqotni tahlil qilish “ochiq – yopiq”, “rolli – shaxsiy”, “monologik – dialogik” va boshqalar kabi qarama-qarshi toifalarning mavjudligini koʻrsatdi.

Muayyan kommunikativ qobiliyatlar toʻplami oʻqish, gapirish, tinglash va yozishning samarali jarayonlarini oʻz ichiga oladi. Ushbu jarayonlarga muvofiq kommunikatsiya uchta asosiy qoidalar guruhiga asoslanadi. Birinchi guruh - kommunikatsiya tartibini belgilovchi kommunikativ etiket *(odob) qoidalari. Ikkinchi guruh - kommunikatsiya turini (ishbilarmonlik, ommaviy, shaxsiy) belgilaydigan kommunikativ oʻzaro taʼsirni muvofiqlashtirish qoidalari. Uchinchi guruh oʻzi avtomatik uzatilish qoidalari boʻlib, ularning bajarilishi alohida *(yakka) ishtirokchilarning individual muvaffaqiyati bilan bogʻliq.

Kommunikativ taʼlimning mohiyati insoniylashtirishda, uning dinamik tabiatini tan olishdadir. Shaxsni kommunikativ taʼlimning obyekti va subyekti sifatida tushunish uning ona tilida soʻzlashuvchi sifatida harakat qiladi *(nomoyon boʻladi) va madaniy xatti-harakatlarning oʻziga xos xususiyatlarini belgilaydi.

OTM talabalarini kommunikativ tarbiyalashning amaliy ehtiyojlari boshqa til va madaniy jamoalar vakillari bilan muloqotda bagʻrikenglikka tayyor boʻlgan shaxsni shakllantirish vazifasini qoʻyadi, chunki oʻzaro tushunishning muvaffaqiyati shaxsning oʻz-oʻzini belgilaydigan va uning teng muloqotga kirishishi uchun sharoit yaratadigan etnik va ijtimoiy-madaniy omillarga bogʻliq.

OTM talabalarining kommunikativ taʼlimi taʼlim oluvchilarning nutqini rivojlantirishga yordam beradi, bu quyidagi yoʻnalishlarda namoyon boʻladi: birinchi navbatda, nutq xulqini rejalashtirish qobiliyatini takomillashtirish, har bir nutq

harakatining maqsadlarini ta'lim oluvchida ifodalangan mazmun va mavjud vositalar bilan bog'lash; ikkinchidan, ona va chet tillarini amaliy bilish darajasini oshirishda ta'lim oluvchilarni o'z fikrini ifodalash usullariga, nutq odobiga ko'proq e'tiborli bo'lishga majburlash.

OTM talabalarining kommunikativ ta'limining tuzilishi - bu madaniyatlararo, lingvistik, shaxslararo-kommunikativ va diskursiv komponentlarni o'z ichiga olgan murakkab tizimli ta'lim bo'lib, ularning har biri elementlar majmuasini o'zida birlashtirgan quyi tizimdir *(podsystemadir). Elementlarning shakllanish darajasi va kommunikativ ta'limning quyi tizimlari o'rtasidagi aloqaning mustahkamligi uning tashqi ifodasi tuzilishini belgilaydi.

Kommunikativ ta'limni amalga oshirish - bu ta'lim oluvchining tashqi dunyo, boshqa odamlar, o'zi bilan dialogidir. Dialog - bu shaxsning o'zini o'zi boshqarishning hal qiluvchi intellektual markazini tashkil etuvchi turli semantik pozitsiyalarning o'zaro ta'siri bo'lib, u ta'lim oluvchining kommunikativ ta'limini rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirishda individual pozitsiyasini shakllantirishni ta'minlaydi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Shunday qilib, biz kommunikativ ta'limni bo'lajak mutaxassisning umumiy kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi sifatida, uning namoyon bo'lishining ichki tuzilishi va tashqi shakllaridagi tabiiy va maqsadli o'zgarish sifatida qaraymiz. Buning natijasida kommunikativ ta'limning yangi ko'p darajali sifat holatlari paydo bo'ladi. Ularning asosini o'z-o'zini tartibga soluvchi jarayon sifatida ehtimoliy va amaldagi, potensial va aktualning dialektik birlik nomoyon bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Виханский, О.С. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс : учебник / О.С. Виханский, А.К. Наумов. - Л. : Изд-во ЛГУ, -416 с.
2. Герчикова, Н.Н. Менеджмент : учебник / Н.Н. Герчикова. - 2-е изд. - М. : Банки и Биржи, 1995. — 480 с.
3. Yuldashev M.A. Xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirishda ta'lim sifati mene-jmentini takomillashtirish. Doktorlik dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent, 2016. 92-b.,
4. Qurbonov Sh.E., Seytxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. /T.: "Turon-Iqbol", 2006. -592 b.

ЛИНГВО-МЕТОДИК ТАЖРИБАЛАРГА АСОСЛАНГАН ЁНДАШУВНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Ф.Т.Чориева,

*Иқтисодиёт ва педагогика университети
катта ўқитувчиси*

Аннотация: Лингво-методик тажрибаларга асосланган ёндашувни таълимнинг натижага йўналтирилган мақсадли йўналишини аниқлаш сифатида белгиланган. лингво-методик тажрибаларга асосланган ёндашув - таърифга бинонан, тизимли, фанлараро ва фаолиятга асосланган ҳисобланади.

Annotation: The approach based on linguo-methodical experiments is defined as determining the target direction of education aimed at the result. The approach based on linguistic-methodical experiences is, by definition, systematic, interdisciplinary and activity-based.

Аннотация: Подход, основанный на лингвометодическом эксперименте, определяется как определение целевой направленности обучения, направленной на результат. Подход, основанный на лингвометодическом опыте, по определению является системным, междисциплинарным и деятельностным.

Tayanch soʻzlar: globallashuv, lingvo-metodik tajribalar, yondashuv, faoliyat, taʼlim, tajriba, natija, tizim, chet tili taʼlimi, zamonaviy pedagogika .

Ключевые слова: глобализация, лингвометодический опыт, подход, деятельность, образование, опыт, результат, система, иноязычное образование, современная педагогика.

Key words: globalization, linguistic-methodical experiences, approach, activity, education, experience, result, system, foreign language education, modern pedagogy.

Глобаллашув жараёни жаҳон миқёсида жамиятнинг барча соҳаларини қамраб олаётган шароитда чет тил таълими зиммасига бир қанча долзарб муҳим муаммоларни келиб чиқишига сабаб бўлди. Мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисида қилган Мурожаатномасида 2021 йилда физика ва чет тиллари фанларини ўқитиш устувор йўналишлардан бири этиб белгиланганлигини эътиборга оладиган бўлсак, бу, ўз навбатида, республикамизда чет тилларини ўқитиш соҳасида нуфузли ишларни амалга оширишда катта масъулият юклайди. Чет тили таълимининг асосий муаммоси таълим олувчиларига фақат билим бериш эмас, балки бу билимлар орқали уларнинг коммуникатив малакасини оширишдир. Айнан ҳозирги кунда чет тил таълимида репродуктивликдан когнитивликка қадам қўйилди. Хусусан, репродуктив инглиз тилини ўқитишда педагог кузатувчи, йўналтирувчи сифатида талаба эса пассив эмас, балки фаол субъект сифатида ҳаракат қилишлиги лозимлигини назарда тутади.

Замонавий педагогикада чет тилларини ўқитиш методикасида жуда кўп турли хил ёндашувлар: интеллектуал қобилятли, интеллектуал ташаббус, интеллектуал ижод ва интеллектуал ўз-ўзини бошқариш эътиборга олиниши лозим. Шундай қилиб, тизимли, фанлараро, фаолиятга асосланган, комплекс, шахсга йўналтирилган ва шахсий фаолият ёндашувлари ишончли асосга эга.

Ҳозирги даврда уларнинг моҳияти фалсафий, педагогика ва психология нуқтаи назаридан очиб берилган. Улар илмий ва педагогик адабиётларда кенг тақдимэтилган. Илм-фан тарихида, унинг ҳозирги даврдаги ҳолатида нисбатан кўплаб турли ёндашувлар тақдим қилинган. Уларни илмий фанлар, дастур объекти, кўриб чиқишни ташкил этиш ва бошқалар бўйича турли асосларга таянган ҳолда кўра таснифланиши мумкин.

Лингво-методик тажрибаларга асосланган ёндашувни таълимнинг натижага йўналтирилган мақсадли йўналишини аниқлаш сифатида белгиланган, яъни “ҳар қандай иерархик таркибий тузилишнинг пастки даражаси юқоридаги даражаларини белгилайдиган нарса билан тавсифланади” [Зимняя, 2004:30]. Демак, лингво-методик тажрибаларга асосланган ёндашув - таърифга бинонан, тизимли, фанлараро ва фаолиятга асосланган ҳисобланади.

Тизим бошқарувнинг асосий объекти эканлигини тушунишда маълум яхлитлик мавжуд [Беликов, 2001; 2002]. Тизим дейилганда ўзига хос хусусиятларга эга бўлган янги сифатни ташкил этувчи алоҳида элементларнинг ўзаро боғланган яхлитлик тушунилиши керак. Тизим – деганда бу ўзаро боғланган асосларнинг (дастлабки маълумотларнинг) яхлит мажмуаси бўлиб, бирининг ўзгариши билан бошқалари ҳам ўзгариши тушунилади.

Тизимнинг қуйидаги ҳолатларида намоён бўлади:

- 1) интегратив сифатларнинг мавжудлиги, яъни, тизимнинг ҳар бир элементи алоҳида эга бўлмаган (тизимли) сифатлари;
- 2) таркибий элементларнинг мавжудлиги - тизимни ташкил этувчи компонентлари;
- 3) таркибий тузилишнинг мавжудлиги, яъни, алоҳида элементлари (компонентлар, қисмлар) ўртасидаги ўзаро алоқалар ва муносабатлар;
- 4) яхлит бир бутун ва алоҳида элементлар сифатида тизимнинг функционал ўзига хос хусусиятларининг мавжудлиги билан ажралиб туради [Беликов, 2002].

Педагогик тизимга берилган таърифга кўра, “педагогик тизим ўсиб келаётган ёш авлодни ва вояга етганида таълим-тарбияси ва ўқитиш мақсадларига бўйсунадиган ўзаро боғлиқ функционал таркибий тузилиш компонентлари тўплами ҳисобланади” [Кузмина, 1995; 2001]. Педагогик тизимнинг тавсифли белгилари қуйидагилардан: педагогик тизимни ташкил этувчи элементларнинг йиғиндиси; тизим элементлари ўртасидаги ўзаро боғлиқлик ва муносабатлар мавжудлигини тизимли тавсифлашдан; педагогик тизимнинг ажралмас яхлит қисми сифатида ишлашини таъминлашдан иборат.

Қайд қилинган таҳлил асосида хулоса қилиш мумкинки, лингво-методик ёндашуви – “билим, кўникма ва малака” ёндашуви билан бир хил эмас, чунки у масаланинг амалий томонига эътибор қаратиб, билимларнинг кўникмаларга

бўйсунитини белгилайди ва ўрнатади. Лингво-методик тажрибаси- когнитив ва хулқ атвор жихатлари билан бир қаторда интегратив хусусият сифатида касбий фаолиятга узок муддатли тайёргарликни ўз ичига олган психологик ўзаро таъсир сифатида, чет тили ўқитувчисини тайёрлашда лингво-методик ёндашувини амалга оширишда мақсад бўлиб хизмат қилади.

Фойдадан илган адабиётлар рўйхати:

1. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании [Текст] / И.А. Зимняя. - М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. — 40 с.
2. Кузьмина Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов, образования. - М.: Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2001. - 144 с.
3. Беликов, В.А. Теоретические основы решения педагогических проблем: пособие для аспирантов-и соискателей. Магнит, гос. пед. ин-т. - Магнитогорск, 2002. — 40 с.

OLIY TA'LIM MUASSASALARI HAMDA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA ZAMONAVIY TA'LIM SHART-SHAROITLARI ASOSIDA MUHANDISLARNI TAYYORLASHNING HOZIRGI HOLATI VA DOLZARB VAZIFALARI.

*Xolmurodov Dilmurod Sobir o'g'li
Qarshi davlat universiteti doktoranti*

Аннотасија. Мақоланинг mohiyati shundaki, Oliy ta'lim muassasalarida olib borilayotgan muhandis kadrlar tayyorlashda fundamental tadqiqotlar oliy ta'limni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi, chunki talabalarni sifatli o'qitish jarayoni ularning faol tadqiqot, loyihalash va ishlab chiqarish faoliyati bilan birgalikda olib borilishi kerak ekanligi tadqiq etilgan.

Kalit so'zlari: Oliy ta'lim muassasalari, muhandis kadrlar, o'qitish, ta'lim-tarbiya, fundamental va amaliy bilimlar, o'quv reja.

Аннотация. Суть статьи состоит в том, что фундаментальные исследования в области подготовки инженерных кадров, проводимые в высших учебных заведениях, являются одним из основных направлений совершенствования высшего образования, поскольку процесс качественного образования студентов должен осуществляться вместе с их активной научной деятельностью, проектно-производственная деятельность.

Ключевые слова: Высшие учебные заведения, инженерные кадры, преподавание, образование, фундаментальные и практические знания, учебные

программы.

Annotation. The essence of the article is that fundamental research in the field of training engineering personnel, carried out in higher educational institutions, is one of the main directions for improving higher education, since the process of quality education of students must be carried out together with their active scientific activities, design and production activities.

Key words: Higher educational institutions, engineering personnel, teaching, education, fundamental and practical knowledge, training programs.

Zamonaviy jahon iqtisodiyoti talablariga va xalqaro andozalarga javob beradigan muhandis kadrlar tayyorlash darajasini ta'minlash texnika ixtisosliklari talabalariga ta'lim berishda asosiy vazifa hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalari oldida turgan vazifalarni aniqlash uchun muhandislik ta'limini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlarini tahlil qilish zarur.

Oliy ta'lim muassasalarida olib borilayotgan muhandis kadrlar tayyorlashda fundamental tadqiqotlar oliy ta'limni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi, chunki talabalarni o'qitish jarayoni ularning faol tadqiqot, loyihalash va ishlab chiqarish faoliyati bilan birgalikda olib borilishi kerak. Oliy ta'limda bu juda muhim bo'lib, olimlar bu yerda kasbiy bilimlarni berish bilan bir qatorda, ular aytganidek, stanokdan uzoqlashmasdan, olimlar yoshlarga nafaqat bilimlarni berishlari kerak, balki ularga bu bilimlarni qanday olish yo'llarini ko'rishga o'rgatishlari kerak, buni esa faqat talaba yoshlarni bilim olish jarayoniga jalb qilish orqaligina amalga oshirish mumkin.

Muhandislar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar muhandislik ta'limini fundamentallashtirish va insonparvarlashtirish, kelajakdagi kasbiy faoliyati sharoitlari va talablarini inobatga olgan holda muhandislik kadrlarini maqsadli tayyorlash, talabalarning qobiliyatlari va moyilliklarini hisobga olgan holda tabaqalashtirilgan tarzda tayyorlash, kompyuter, iqtisodiy, ekologik va kasbiy tayyorgarlik amalga oshirishdan iborat.

Ta'lim-tarbiya jarayonida ushbu talablarning bajarilishi muhandisning fundamental, gumanitar, umumtexnik va maxsus fanlar bo'yicha kompyuter, iqtisodiy, ekologik savodxonligini ta'minlashi zarur, bu esa o'z navbatida bo'lajak muhandisning muammo va masalalarni hal qilish tayyorgarligini ta'minlash uchun xizmat qiladi. Bunda asosiy muammo o'rganilishi shart bo'lgan bilimlar hajmini ortishi bilan o'rganish uchun ajratilgan vaqtning cheklanganligi o'rtasidagi ziddiyatdadir.

Oliy ta'lim muassasalarida har bir mutaxassislik o'quv rejasi qat'iy tartibga solinganini inobatga olganda, hech bir oliy ta'lim tizimi har bir mutaxassislik bo'yicha tez yangi mutaxassisliklarni joriy etishga qodir emas. Yangi tizim asosi sifatida tanlov asosida fakultativ fanlarning joriy etilishi esa tizimning

moslashuvchanligini ta'minlab, bu muammoni bartaraf etadi. Shuning uchun ham "talabalarni intensiv ilmiy bilimlar bilan ta'minlovchi individual tayyorgarlikka o'tish zarurligini taqozo etadi". "O'qitishning yuqori faolligi va intensivligi, muhandislik kadrlarini tayyorlashda motivatsiya va raqobatbardoshlikni rivojlantirish talablari muayyan faoliyat turlariga qiziqish va qobiliyatlarni hisobga olgan holda talabalarni tabaqalashtirilgan holda o'qitish orqali qondiriladi. Bu esa boshqaruvchi muhandislar, texnolog-muhandislar va boshqalarni tayyorlashni nazarda tutadi.

Oliy ta'limda texnika ixtisosliklarini takomillashtirish yo'nalishlaridan biri fundamental tayyorgarlik va tor doiradagi ixtisosliklar bo'yicha mutaxassislar tayyorlash hisoblanadi. Umumilmiy fanlarning kasbiy yo'nalishi - umumilmiy kafedralar o'qituvchilari (bitiruvchilar bilan birgalikda) fundamental fanlar nazariyasi qonunlari va qoidalariga asoslanishi maxsus ta'limga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish bilan bog'liq. Biroq shu paytgacha umumilmiy kafedralar va maxsus texnika fanlari kafedralari bir-biri bilan bog'lanmaganligi kuzatilmoqda. "Muhandislik ta'limini fundamentallashtirish oliy ta'lim muassasidagi butun ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish bilan amalga oshirish mumkin bo'ladi [98, 80-b.].

Muhandislar tayyorlashda fundamental va amaliy bilimlarning optimal nisbati masalasi materialshunoslik va konstruksion materiallar texnologiyasi ning ilmiy asosini qattiq jismlar fizikasi, molekulyar fizika va shu kabi fanlar tashkil etganligi sababli dolzarb bo'lib qoladi. Fundamental va texnik masalalarning bunday nisbati zamonaviy darsliklarda o'z aksini topishi kerak.

Qo'llanmalarning aksariyati formallashtirilgan va rasmiylashtirishdagi kamchiliklar sababli talaba muammolar va turli loyihalarni hal qilish haqida o'ylash, fikrlash shart bo'lmay qoldi, uni uchun yuzaki ravishda ma'lumotlarni almashtirish kifoya qilib, unda javob tayyor edi. Ta'limni unifikatsiyalashtirishga intilish "barcha uchun" darsliklarini yaratishga olib keladi. Biroq, "barcha uchun darslik" degani, aslida, "hech kim uchun" darslik demakdir. Darslik kimlar uchun mo'ljallangan yetarli darajada aniq bo'lishi kerak, aks holda to'g'ri pedagogik yechimlarni topib bo'lmaydi".

Muhandis kadrlar tayyorlash tizimi shartnoma asosida maqsadli tayyorlashni nazarda tutadi, uning asosiy xususiyatlari bilimlarni fundamentallashtirish, kompyuterlashtirish va real amaliy mashg'ulotlar bilan o'qitishni intensivlashtirish hisoblanadi. Bu shuni anglatadiki, o'zida o'qitish tajribasini uyg'unlashtirgan va buyurtmaning muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlash uchun moslashuvchanlikka ega bo'lgan o'quv variantini yaratish kerak. Maqsadli kadrlar tayyorlash o'quv rejalari va dasturlari qat'iy standartlashtirilmagani, balki buyurtma asosida o'qitiladigan kurs va bo'limlarni ko'zda tutilishini talab qiladi; tabiiy fanlar va umumtexnika fanlari bo'yicha ish dasturlari mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Maqsadli muhandislik ta'limi tizimining moslashuvchanligi deganda mutaxassislarning turli modellariga mos keladigan o'quv vazifalarini o'zgartirish bilan o'qitishni amalga oshirish imkoniyati tushuniladi. Maqsadli o'qitishning moslashuvchanligi uning individual o'quvchilarni tayyorlashga o'tish bilan ko'p qirraliligini anglatadi, bu birinchi talab bo'lsa, uning ikkinchi talabi ta'limning yaxlitligini ta'minlash hisoblanadi.

Muhandislarni tayyorlashning vazifasi o'quv rejasining barcha fanlarini o'rganishdan iborat bo'lib, bo'lajak mutaxassis obyektlarini loyihalash, ishlab chiqarish va ulardan foydalanish, ularning faoliyatining barcha bosqichlarida ularning sifati va ishonchliligini ta'minlashi mumkin, bu esa detallar va mashinalar ishlab chiqarish uchun materiallarni tanlash bilan ularning tuzilishi va xususiyatlarining keyingi ish jarayonida o'zgarishi bilan belgilanadi.

Ko'rinib turibdiki, muhandislarni tayyorlash bo'yicha o'quv rejasining barcha fanlari orasida "Materialshunoslik va konstruksion materiallar texnologiyasi" fanining asosiy va belgilovchi roli, go'yo o'quv rejasining markazida joylashgan bo'lib, tabiiy-ilmiy va maxsus sikldagi fanlar bilan o'zaro aloqadorligi bilan aniqlanadi. Talabaning barcha fanlar bo'yicha ularning birgalikdagi o'zaro ta'sirida egallagan bilim, ko'nikma va malakalari bo'lajak muhandisga muammolarni hal qilish - inshootlarni loyihalash, ishlab chiqarish va ishlatish, uning barcha bosqichlarida uning sifati va ishonchliligini ta'minlash imkonini beradi.

Shuning uchun, agar o'quv rejasida inshootning sifati va ishonchliligini ta'minlash orqali mutaxassislarni tayyorlash vazifalarini ta'minlashga qaratilgan barcha fanlarning birgalikdagi o'zaro ta'sirini ko'rib chiqsak, nafaqat muhandislik o'quv rejasidagi fanlar doimiy o'zaro ta'sirda, balki har bir fan bo'yicha olingan bilimlar boshqa fanlar bo'yicha olingan bilimlar bilan o'zaro aloqada bo'lib, yuqori saviyali mutaxassislar tayyorlash uchun xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Масленникова Л.В. Взаимосвязь фундаментальности и проф. направленности в подготовке по физике студентов инженерных вузов. Автореф. дисдок. пед. наук. М.: - 2001 г.- 42 с.
2. Масленникова Л.В. Взаимосвязь фундаментальности и профессиональной направленности в подготовке по физике инж. кадров М: МПГУ.1999. 48с
3. Махмутов М.И. Принцип проф. направленности обучения // Принципы обучения в современной пед. теории и практике. Челябинск: ЧГПИ.1985. с.88 - 100.
4. Xolmurodov D.S. Materialshunoslik va konstruksion materiallar texnologiyasi fanlarini o'qitishda tizimli yondashuvning o'ziga xosligi.- Муғаллим ҳэм узликсиз билимлендири ў//Илимий-методикалық журнал, 2019. - № 3.- Нэкис, 2019. – Б. 95-98.

5. Materialshunoslik (materialshunoslik va konstruksion materiallar) o'quv qo'llanma / A.R. Jo'rayev, Z.D. Rasulova, S.I. Baxtiyorova, K.E. Bolliyev, A.M. Shoimov .-Buxoro: "Sadridin Salim Buxoriy" Durdona, 2021.-192 b.
6. Якубов С.Х., Холмуродов Д.С. Совершенствование технологической подготовки современного специалиста. Моделирование процесса формирования учебно-познавательной деятельности учащихся профессионального колледжа. -Verlag/Издатель: Palmarium Academic Publiishing/Saarbrücken, Deutschland/Германия, 2017.- 89 с. ISBN: 978-3-639-71715-0

TALABANING INDIVIDUAL VA SHAXSIY XUSUSIYATLARI

Islomov Nurtoy Nomoz o'g'li

Xalqaro innovatsion universitet o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda olib borilayotgan ta'lim sohasidagi o'zgarishlardan ko'plarini oliy ta'lim muassasalarida qilinayotgan tub yangiliklar orqali ham bilib olsa bo'ladi. Bunga milos qilib hozirgi vaqtdagi oliy ta'limga qabulning kengayayotganligi, malakali oliy ma'lumotli kadrlarning ko'payayotganligi, ularga bo'lgan talabning oashyotganligi, ta'lim samaradorligini oshirish va raqobatbardoshli o'zaro sof ta'lim berish bilan bir-biri bilan bellashadigan oliy ta'lim dargohlarining ko'payayotganligi ham misol tariqasida aytishimiz mumkin. Ushbu maqolada shular haqida bayon qilingan

Kalit so'zlar: Individual , shaxsiy , ta'lim, o'z-o'zini belgilash, o'z-o'zini anglash, kasbiy yo'nalish.

Chet el tajribasidan ham shu ma'lumki nufuzli davlatlarining juda ko'plariga oliy ta'limga, oliy o'quv yurtlariga, ularning qamroviga davlat e'tibor beradi.

Chunki oliy ta'limning rivojlanishidan davlat ham albatta manfaatdor. Shaxsiy rivojlanishda bilimning benihoyatda o'rni bor. Inson ta'lim olar ekan undagi fikr, dunyoqarash o'zgaradi.

«Talabalar oliy ta'lim muassasasi tomonidan tashkil etilgan muayyan odamlar jamoasini o'z ichiga olgan maxsus ijtimoiy toifa sifatida», o'smirlik davrini o'z ichiga oladi: 15 yoshdan 18 yoshgacha davom etadigan erta o'smirlikning yakuniy bosqichi va 18 yoshdan 23-25 yoshgacha davom etadigan kech o'smirlikning boshlang'ich bosqichi (JSST davriylik ma'lumotlari). Yoshlarning asosiy vazifasi kasbiy o'zini o'zi belgilashdir, shuning uchun faoliyatning etakchi turi - ta'lim va kasbiy faoliyat.

Kasbiy kelajagi haqida qaror qabul qilgan talabalar uchun kelajakdagi kasbni egallashga intilish muhim ahamiyatga ega. Biroq, bu universitetda tanlangan yo'nalishning to'g'riligiga ishonchsizlik va noaniqlik bosqichida bo'lganlar uchun ahamiyatini yo'qotmaydi.

Birinchi kursga kirganlarida, ko'pchilik yoshlar jismoniy rivojlanishini yakunlaydilar va bu davrda ko'plab kognitiv funktsiyalarning gullab-yashnash davri boshlanadi, bu boshqa narsalar qatori, oliy o'quv yurtining o'quv vazifalarini murakkablashtirishi bilan osonlashadi. O'qituvchining topshiriqlarini bajarish emas, balki axborot bilan mustaqil ongli ishlash. Ananyevning fikricha 17 yoshdan 25 yoshgacha bo'lgan umri shaxsiyatni shakllantirishdagi yakuniy va professionallashtirishdagi asosiy davrdir .

Trening jarayonida yoshlarda o'z-o'zini anglash, dunyoqarashi, "men"ning barqaror qiyofasi shakllanadi, o'z hayot falsafasi shakllanadi . Talabalar tafakkuri mavhum nazariyaga moyillik bilan tavsiflanadi va rasmiy operatsiyalar bosqichiga etadi talaba ma'lumotni gipotetik-deduktiv qayta ishlash, abstraksiya, gipotezalarni shakllantirish va o'z fikrlarini tahlil qilish qobiliyatiga ega.

O'quv faoliyati jarayonida yoshlarda ma'lum muammolarga nostandart yondashish, aniq muammolarni yanada umumiy masalalarga qo'shish va hatto noto'g'ri tuzilgan muammolar asosida muhim savollarni qo'yish qobiliyati rivojlanadi . Talaba yoshida axborotni qayta ishlashning individual usullari, aqliy faoliyat uslublari, kognitiv uslublari va fikrlash uslublari shakllanadi.

Tengdoshlar bilan muloqot nafaqat hissiy ma'noga ega, balki axborot ma'nosiga ham ega: talabalar bir-birlari bilan yangiliklar va bilimlarni baham ko'radilar, seminarlar davomida ilmiy xabarlarni etkazishni o'rganadilar, bularning barchasi ijtimoiy intellektni rivojlantirishga yordam beradi. Muloqotning muhimligiga qaramay, yigitlar uchun avtonomiya, o'zini o'zi tasdiqlash istagi, mustaqillik hissi va haqiqiy mustaqillik va tengdoshlar ta'siriga moyillik bo'lmaganda kattalar tuyg'usi muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlik davridagi ta'limiy faoliyat orqali o'zlashtirilgan yangi ko'nikmalar nafaqat o'quv jarayoniga, balki olingan bilimlarni assimilyatsiya qilish sifatiga ham ta'sir qiladi. Talabalarning bilish xususiyatlarini maqsadli rivojlantirish kognitiv qobiliyatlar tarkibining rivojlanishi va o'zgarishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi . Ushbu davrda ta'limning muvaffaqiyati ko'plab omillar bilan belgilanadi: o'quv jarayonining didaktik sharoitlari, taqdim etilayotgan ma'lumotlarning mazmuni, ammo ular orasida fikrlash, qadriyat xususiyatlarini o'z ichiga olgan psixologik xususiyatlar muhim o'rinni egallaydi. Orientatsiyalar, shaxsiy xususiyatlar va boshqalar. O'quv fanining terminologiyasini o'zlashtirishda yuqorida qayd etilgan omillar muhim ahamiyat kasb etadi .

Ko'pgina tadqiqotchilar ta'lim natijalariga ta'sir qiluvchi shaxsiy xususiyatlarni ajratadilar. R.S. Nemov ta'lim faoliyati muvaffaqiyatining psixologik omillari sifatida aqlning rivojlanishi, ta'lim motivatsiyasi, kognitiv jarayonlarning erkinligi, tengdoshlar guruhida va o'qituvchilar bilan o'zaro munosabatda bo'lish qobiliyati,

qat'iyatlilik, mas'uliyat, intizom, anglanganlik kabi irodaviy qobiliyatlarning mavjudligini belgilaydi.

Rus psixologiyasida nafaqat talabalarning individual psixologik xususiyatlari, balki ularning butun majmualari ham o'rganiladi. Shunday qilib, masalan, N.D. Levitov o'z ishida o'zlashtirishning psixologik komponentlarini quyidagicha aniqladi: 1) talabalarning o'qishga bo'lgan ijobiy munosabati; 2) material bilan bevosita hissiy tanishish jarayonlari; 3) olingan materialni faol ravishda qayta ishlash jarayoni; 4) qabul qilingan va qayta ishlangan axborotni eslab qolish va saqlash jarayoni. Ushbu komponentlarning mazmuni didaktik nuqtai nazardan ko'rib chiqilgan va tavsiflangan V.A. Krutetskiy .

Ta'kidlash joizki, psixologlar ichki hissiy holatni talabalarning o'quv materialini o'zlashtirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqladilar, bu jarayonda o'quv motivatsiyasining roli muhim, shuningdek, «fikrlash», o'quv materialini tushunishga, tafakkur tarziga va o'zlashtirish uslubiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Xorijiy tadqiqotchilar ham o'rganishda psixologik omillarning ahamiyatini ta'kidlaydilar. 1995 yildan 2010 yilgacha «Zamonaviy pedagogik psixologiya» jurnalida chop etilgan maqolalarni tahlil qilgan amerikalik olimlarning sharhida qayd etilishicha, birinchi o'rinda akademik samaradorlik, muvaffaqiyat, ijodkorlik, gender kabi individual farqlar muammosiga bag'ishlangan tadqiqotlar turibdi. farqlar, motivatsiya, o'z-o'zini samaradorligi va tashvish darajasidagi farqlar . Norvegiyada o'tkazilgan tadqiqotda o'quvchilarning matnni tushunishlari ularning e'tiqodlari, kasbiy yo'nalishi va oldingi tajribasi bilan qanday belgilanishini o'rganib chiqdi .

Boshqa bir guruh tadqiqotchilar esa kasbiy o'z-o'zini anglashning kadrlar tayyorlash muvaffaqiyatiga, ilmiy qiziqishlari va rejalarini shakllantirishga, bo'lajak mutaxassislarning bilim olish intilishlariga va ularning kasbiy faoliyatiga ta'sirini qayd etdilar. Xorijiy psixologlarning e'tibori, shuningdek, o'rganishning motivatsion komponenti , xabardorlik, kognitiv rivojlanish , maqsad qo'yish qobiliyati va boshqalarga qaratilgan.

Shunday qilib, mahalliy va xorijiy psixologlarning tadqiqotlarida ular assimilyatsiya jarayonining bosqichlarini ajratib ko'rsatishdan tashqari, uning bir xilligi, murakkabligi va ko'p komponentlilikini, ya'ni nafaqat tashqi (pedagogik va ijtimoiy-madaniy) turli sharoitlarga bog'liqligini ta'kidlaydilar. , lekin ayni paytda ichki (psixologik) . Bu shuni anglatadiki, o'qituvchi tomonidan tashkil etilgan, u tomonidan tartibga solinadigan va o'quv jarayonida nazorat qilinadigan o'quvchilarning ta'lim faoliyatining samaradorligi va muvaffaqiyati o'quvchilarning o'zlarining individual psixologik xususiyatlariga bog'liq. Shuning uchun jarayonga ta'sir etuvchi psixologik omillarni, demak, assimilyatsiya natijasini aniqlash va hisobga olish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. M Ochilov, N Ochilova “Oliy ta’lim pedagogikasi”. Darslik 2008-yil
2. Azizxo‘jaeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. –T.: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti. 2006 y. 200b.
3. G‘oziev E. O‘quvchilarning o‘quv faoliyatini boshqarish. – Toshkent: O‘qituvchi, 1988. – 104 b.
4. www. tdpu. uz
5. www.pedagok.uz

TALABALARNI PEDAGOGIK MULOQOT JARAYONLARIGA TAYYORLASHDA QO‘LLANILADIGAN UZLUKSIZLIK PARADIGMASI

Itolmasova Zarina To‘lqin qizi
Qarshi davlat universiteti Ta’lim va tarbiya
nazariyasi va metodikasi 1-kurs doktoranti

Annotatsiya: Maqolada, zamonaviy ta’limda talabalarni pedagogik muloqot jarayonlariga tayyorlashda foydalaniladigan uzluksizlik paradigmasi, uning tamoyillari va asoslari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: muloqot, paradigma, ta’lim jarayoni, uzluksizlik, diskretlik, tizim yaxlitligi, tamoyil.

Аннотация: В статье, рассматривается парадигма преемственности, ее принципы и основы, используемые в современном образовании для подготовки учащихся к процессам педагогического общения.

Ключевые слова: коммуникация, парадигма, образовательный процесс, непрерывность, дискретность, системная целостность, развитие.

Abstract: the article discusses the paradigm of continuity, its principles and foundations, used in modern education to prepare students for pedagogical communication processes.

Key words: communication, paradigm, educational process, continuity, discreteness, system integrity, development.

Kirish. Umumiy o‘rta va kasb-hunar ta’limini tashqi va ichki sabablar (mazkur sohani insonparvarlashtirishning anglangan zaruriyati) bilan bog‘liq islohotlariga ijtimoiy buyurtma “mohiyatan, ta’lim sifati to‘g‘risida uning uzviyligi jihatida munozaraga jalb etadi” [5:51]. Ushbu tamoyil insonning butun hayoti davomida o‘quv-bilish va rivojlanish faoliyatining doimiy tabiatini ko‘zda tutgan Umumyevropa ta’lim makonining asosini tashkil qiladi.

Ta’lim muommolarining ushbu jihatiga bag‘ishlangan chop etilgan ishlarning tahlili “uzluksizlik” atamasi tadqiqotchilar tomonidan turlicha anglanilishi haqida fikrimizni tasdiqladi: bu tushuncha orqali o‘quv jarayonini mazkur soha uchun an’anaviy rasmiy shakllarda (maktabgacha ta’lim tashkilotlari– umumiy o‘rta ta’lim maktabi – kasb-hunar maktablari va texnikumlar – OTM – OTM dan keyingi ta’lim)

izchil amalga oshirilishi ham, ushbu sxemaga norasmiy ta'lim turlari (turli o'quv kurslari, seminarlar, treninglar, ommaviy ma'ruzalar sikllari va odatda sertifikatlanmagan boshqa turlari) qo'shilishi, o'rganilayotgan fanlar va inson hayotining muayyan bosqichlarida rivojlanishi o'rtasidagi munosabatlar (jismoniy, axloqiy, intellectual), yangi ilmiy yutuqlarni o'zlashtirish qobiliyati ham tushuniladi. Ushbu atamaning talqini va qo'llanilishidagi bunday variativlik ko'rib chiqilayotgan hodisaning o'z aksini topadigan ko'p qirraliligi, "bir tomondan, bizni o'rab turgan dunyoda o'z-o'zini topish, anglashning uzluksizligi, boshqa tomondan esa, ta'limga doimiy ehtiyojni rag'batlantiradigan shart-sharoitlarni yaratish va uni qondirish imkoniyati" bilan izohlanadi [3:170]. Shunday qilib, uzluksiz ta'lim ko'pincha turli darajadagi ijtimoiy sub'ektlar yoki ob'ektlar: ta'lim muassasalari tarmog'i, ularda amalga oshiriladigan jarayonlar, bu jarayonlar davomida tashkil etilgan faoliyat, ma'lum bir vaqtda shaxs erishgan ta'lim darajasi bilan bog'liq bo'ladi. Har bir nomlangan sub'ekt yoki ob'ektga nisbatan mazkur atama u uchun xos mazmun bilan to'ldiriladi.

Shunday qilib, yakuniy (vaqt kesimida) natijaga nisbatan uzluksizlik shaxsiy rivojlanishining integrativ ko'rsatkichlari bilan birgalikda shaxs tomonidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalar *tizimi yaxlitligining* tavsifi sifatida qaraladi. Ta'lim faoliyatiga nisbatan uzluksizlik uni amalga oshirishning barcha bosqichlarida yoki pog'onalarida hamda darajalarida *jarayon izchilligining* tavsifi sifatida chiqadi. Ta'lim muassasalari tarmog'ining uzluksizligi ushbu faoliyatning alohida sub'ektlari va umuman jamiyatning turli xil ta'lim ehtiyojlarini qondirishni ta'minlaydigan ularning nomenklaturasining o'zaro bog'liqligini tavsiflaydi. Tahlil qilinayotgan hodisaning qayd etilgan terminologik polifoniyasi uni tarixiy-madaniy rivojlanish kontekstida ko'rib chiqish zaruratini taqozo etadi. Uzluksiz ta'lim g'oyasi o'tgan asrning yigirmanchi yillarida savodsizlikka qarshi kurash va undan keyingi majburiy umumiy o'rta ta'lim (maktablar, kasb-hunar muassasalari, texnikumlar negizida) harakati bilan bog'liq holda vujudga keldi, o'tgan asrning o'rtalaridan esa g'oya kontseptsiyada shakllandi.

Global ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar (texnologiyadagi axborot-kommunikatsiya inqilobi, jahon axborot-ta'lim makonlarining, global mehnat bozori va boshq. yaratilishi) bilan belgilangan XX-XXI asr chegarasida uzluksiz ta'lim kontseptsiyasi alohida ahamiyat kasb etdi. Ushbu kontseptsiyani qabul qilgan Yevropa hamjamiyatiga a'zo mamlakatlarda (1996) birinchi malaka darajasini (o'rta maktabni tugatishdan so'ng) yoki kasbiy faoliyatni boshlashdan oldin ilmiy darajani (aspiranturani tugatishdan so'ng) olish uchun alohida va cheklangan vaqt davomida tahsil olishni nazarda tutgan an'anaviy yondashuv asta-sekin ta'lim va bandlik bosqichlarining variativ nisbiyligi (ketma-ketlik/parallelizm) bilan ta'lim jarayonini uzluksiz amalga oshirish modeli bilan almashtirildi.

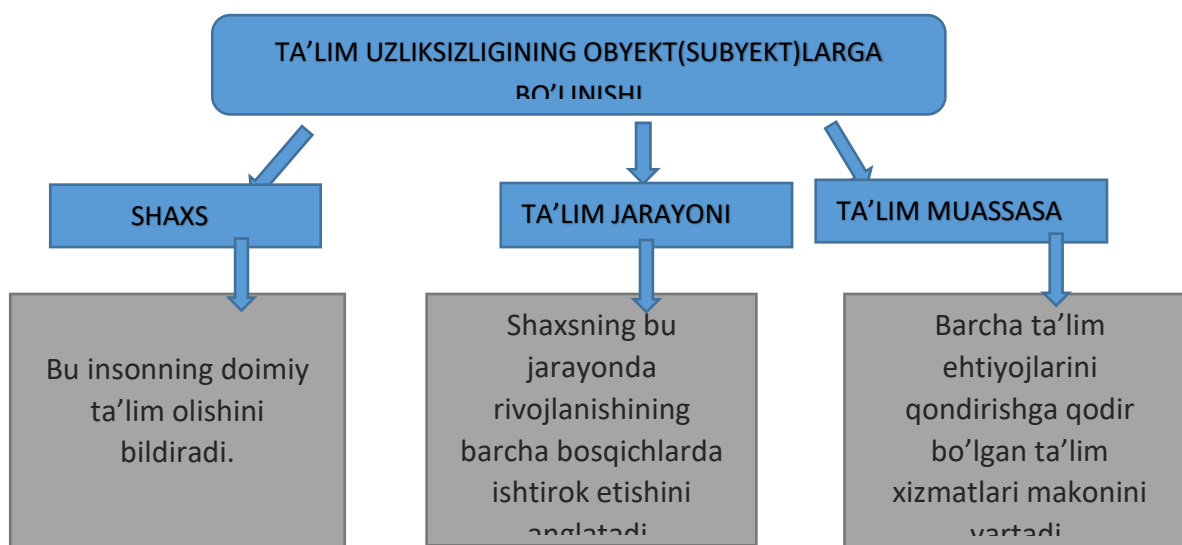
Asosiy qism. Yevropa umumiy iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishi siyosati kontekstida shakllantirilgan uzluksiz ta'lim kontseptsiyasi va paradigmasi yaratuvchi bilimlarga asoslangan Yevropa sivilizatsiyasi rivojlanishining manbai sifatidagi umumiy va kasb-hunar ta'limi missiyasining yangicha qarashi sifatida kelib chiqadi. Ushbu ko'rsatmalarning amalga oshirilishi quyidagicha ko'rinadi: OTM lar o'z ishini tashkil etishni “aholining tobora xilma-xil toifalari: ishlaydigan talabalar, yoshi katta talabalar, uyda tahsil oladigan talabalar, kunduzgi ta'lim talabalari, kechki ta'lim talabalari, dam olish kunlari talabalari va shu kabi ta'lim va kasb-hunar tayyorgarligi ehtiyojlariga moslashtiradilar. O'quv dasturlari talabaning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda tuziladi, ya'ni o'qituvchi o'quv rejasini talabalarning talablaridan kelib chiqib tuzadi. OTM tinglovchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda o'qituvchilarning ishini nazorat qiladi. Talabaning bir nechta ta'lim muassasalarida o'qishini yoki bir nechta dasturlarda parallel yoki ketma-ket ishtirok etishini talab qiladigan ta'limning yangi shakllariga talab paydo bo'ladi. Shunday qilib, talaba mehnat bozorida o'z kasbiy profilini aniqlash tashabbusini oladi. O'rganish istagi insonning shaxsiy hayot yo'nalishlarini strategik rejalashtirishda biografik manbaga aylanadi”, “bilim poydevorini qo'yadigan muassasa devorlari ichida o'qish davrlari”ni “mehnat ko'nikmalari, qobiliyatlarini va ish joyidagi amaliy ko'nikmalarni egallash” bilan navbatlashtirish esa yangi, integratsiyalangan turdagi ta'limning o'ziga xos xususiyatiga aylanadi[1: 119].

Yuqoridagilardan kelib chiqib, “ta'lim” tushunchasiga nisbatan “uzluksizlik” ta'rifining tabaqalashtiruvchi xususiyatlari yanada aniqroq bo'ladi: ta'lim semantik jihatdan yaratuvchi faoliyatni yakunlash g'oyasini o'zida mujassam etadi va bu tushunishda uch asrlik ijtimoiy tarix davomida odamlarning ko'plab avlodlari uchun ideal va qadriyat bo'lib qolmoqda. Uzluksizlik esa ko'rib chiqilayotgan hodisaga yangi xususiyatlarni qo'shib, unga doimiy vektorni beradi va shu orqali “rivojlanish sohasiga”, o'z-o'zidan rivojlanayotgan tizimlarning yanada murakkab qonunlari ishlaydigan doimiy harakatga chiqaradi [8].

Ushbu harakat - rivojlanishning markazi va maqsadi bo'lgan shaxs nuqtai nazaridan, uzluksiz ta'lim sub'ektlarga maksimal tanlash erkinligini hamda o'quv jarayonining “yo'nalishlari”, “traektoriyalari”, sharoitlari, vaqti va tabiatini joriy va istiqbolda optimallashtirishni, shuningdek, ta'lim vositalari orqali o'z intilishlarini, o'z-o'zini anglashda keyingi harakatchanlikni ta'minlaydigan ochiqlik va varativlik bilan ajralib turadi. Bu orqali “shaxs olamida uzluksizlik” [6], uning doimiy boyitilishi va takomillashuvi ta'minlanadi, bu esa shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishning akme-yo'naltirilgan paradigmasi ko'rsatmalariga mos keladi. Vaqt chegaralari bilan cheklanmagan ta'lim hayotiy faoliyatga aylanib, uning davomida shaxsning rivojlanishi butun ijtimoiy faol hayot davomida amalga oshiriladi, hayotning o'zi esa, ma'lum ma'noda, uzluksiz ta'lim jarayoni xarakterini oladi.

Uzluksiz ta'limning boshqa tamoyillari qatorida mazkur faoliyat sub'ektining tegishli jarayonga faol kirishishi natijasida individuallashtirish, mustaqil ta'lim va o'z-o'zini rivojlantirish aytilishi mumkin bo'lib, bu sub'ektdan quyidagilarni talab qiladi: ta'lim strategiyalari va "yo'nalishlarini" loyihalash, maqsadlarni va ularga erishish yo'llarini belgilash, kutilayotgan natijani loyihalash va shu kabilar. Bu orqali uzluksiz ta'lim paradigmasi, tabiiy ravishda, ta'lim faoliyati sub'ektlarining shaxsiy-kasbiy belgilash yoki o'z-o'zini belgilash jarayonini faollashtirib, ularning status rollari va qobiliyatlari bo'yicha dinamik tabaqalashtirilishini ta'minlaydi.

Ta'lim uzluksizligining majmuaviy tavsifi berilgan [4:134-135], hamda ushbu tushuncha "uchta ob'ektga (sub'ektga) ajratib ko'rsatilgan [7]:

Uzluksiz ta'lim paradigmasining ilmiy-uslubiy asoslarining tahliliga xulosa qilar ekanmiz, uning tadqiqotimiz ob'ekti va predmetiga – mamlakatimiz va xorijiy mutaxassislarni oliy ta'limining ko'p bosqichli tuzilmasida va oliy ta'lim muassasalarda har xil turdagi kontingetni darajali kommunikativ tayyorgarligini amalga oshirishda yaxlit tizimida tayyorlash jarayoniga nisbatan qo'llashni dolzarblashtiradigan jihatlari va xususiyatlarini ta'kidlab o'tamiz.

Muhokama va natijalar. Mutaxassislar tayyorlashning izchil ta'lim bosqichlari bilan birga keladigan uzluksiz kasbiy-muloqotga talabani tayyorgarligini amalga oshirishda ijtimoiy-gumanitar fanlar majmuasida til va nutq madaniyatini o'qitish ta'limning modeli alohida ahamiyat kasb etadi. Mutaxassis ta'limning uyg'un madaniy modeli "mutaxassis shaxsining etalon modeli" ga qaratilgan bo'lib, uning tuzilmasiga quyidagilar kiradi: "gumanistik pozitsiyalar, kasbiy yo'nalganlik, kasbiy kompetentlik, shaxsiy fazilatlar (shu jumladan individual psixologik, interfaol, maqom-pozitsiyali, hissiy madaniyat fazilatlarini), innovatsion tayyorgarlik va biopsixik jihatlar. Bu barcha quyi tuzilmalar o'zaro ta'sir qiladi va yagona yaxlit hosilani ifodalab, uning mantiqiy markazi va asosi bo'lib motivatsion soha, bilishga yo'nalganlik hisoblanadi. Sanab o'tilgan komponentlar majmuasini o'zlashtirish faol

bilish faoliyatiga kiritish orqali bilimlarni yaxlit... o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladi..." [2: 195].

Xulosa. Shunday qilib, uzluksiz ta'lim paradigmasi o'zining printsiptial o'zgaruvchanligi, variativligi va moslashuvchanligi bilan jamiyat va davlat madaniy va iqtisodiy rivojlanishining asosiy manbai sifatida "inson kapitali"ning miqdoriy va sifat jihatidan o'sishiga yordam beradi. Uzluksiz ta'limning mavjud shakllariga bo'lgan ijtimoiy talab, ta'limning ilg'or tabiati talabini hisobga olgan holda ularni rivojlantirish va takomillashtirish zarurati ushbu muammo bo'yicha keyingi ishlanmalar: tizimli-yaxlit, permanent ta'lim jarayonining mazmuni, tuzilmasi va texnologiyalarini, uning o'quv-uslubiy va texnik ta'minotini loyihalash, shuningdek, yuqoridagi barcha jihatlarni optimallashtirish istiqbollari oldindan belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абрамова М. Отношения со странами Латинской Америки / М. Абрамова // Европейский Союз: факты и комментарии. – 2006. – С. 119.
2. Деркач А.А. Акмеологическая среда развития профессионала: Монография / А.А. Деркач, И.О. Соловьёв. - Воронеж: Научная книга, 2006. -С. 195
3. Громкова, М. Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности, 2006. - 170
4. Крюков 2007: 134-135
5. Лошакова, И.И. Интеграция в условиях дифференциации:проблемы инклюзивного обучения детей-инвалидов/И.И. Лошакова, Е.Р. Ярская-Смирнова Текст.// Социально-психологические проблемы образования нетипичных детей. 2006. - 170
6. М.В.Кларин, Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта.
7. Новиков А.М. Методология научного исследования: учеб.-метод. пособие
8. Г. П. Щедровицкий. «Организация, руководство, управление»

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЗАБЛУЖДЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ФИЗИЧЕСКОЙ ХИМИИ

Бозорова Ш.Э.

Докторант Каршинского государственного университета. e-mail:

shahodatbozorova92@gmail.com, Tel: +998931622397

Аннотация. В данной статье с помощью диагностических вопросов установлено, что у студентов вузов возникают трудности в понимании физической химии, путанные мысли и заблуждения о науке. Данное исследование служит основой для создания качественных методик преподавания физической химии.

Ключевые слова: Физическая химия, энтропия, заблуждения, путаница, проблемы с обучением учащихся.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Oliy ta'lim muassasalari talabalarining fizikaviy kimyo fanini tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishlari, chalkash fikrlari va fanga oid noto'g'ri tushunchalar mavjudligi diagnostik savollar orqali aniqlandi. Ushbu tadqiqot fizik kimyoni o'qitishning yuqori sifatli metodikalarni yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Fizikaviy kimyo, entropiya, noto'g'ri tushunchalar, chalkashlik, talabalarining o'zlashtirish muammolari

Annotation. In this article, using diagnostic questions, it was found that university students have difficulties in understanding physical chemistry, have confused thoughts and misconceptions about science. This research serves as a basis for creating high-quality methods of teaching physical chemistry.

Key words: Physical chemistry, entropy, misconceptions, confusion, students' learning problems.

Трудности учащихся в изучении физической химии. Курс физической химии имеет большой объем и рассматривается большинством студентов вузов как наиболее сложный курс [1]. Термодинамика является начальной частью курса физической химии и считается самой сложной частью. По мнению исследователей, это требует концептуальной подготовки и большого умственного мышления [2]. Для изучения курса студенты должны иметь предварительные знания по математике и физике. Студенты, не имеющие предварительной физико-математической подготовки, изучают вводный курс физической химии с заблуждениями [3, 4]. Многие исследования изучали проблемы, связанные с изучением физической химии от элементарного до бакалавриата. В частности, равновесие, химическое равновесие [1], энергия, описывающая восприятие температуры и тепла [5], фазовые изменения [6], второй закон термодинамики (например, тепло и температура [7], энтропия [8] и к ним относятся исследования химической термодинамики [6] и поверхностного натяжения [9].

Методология. С помощью диагностических вопросов мы изучали ситуации понимания или непонимания понятий физической химии, путаных и неправильных понятий у студентов 2 и 3 курсов бакалавриата-химиков Каршинского государственного университета, Ташкентского национального университета имени Мирзо Улугбека и Ташкентского государственного педагогического университета через следующие вопросы.

1. Вопрос об энтропии: два графика а и б ниже показывают изменение энтропии замороженного физиологического раствора и чистой воды.

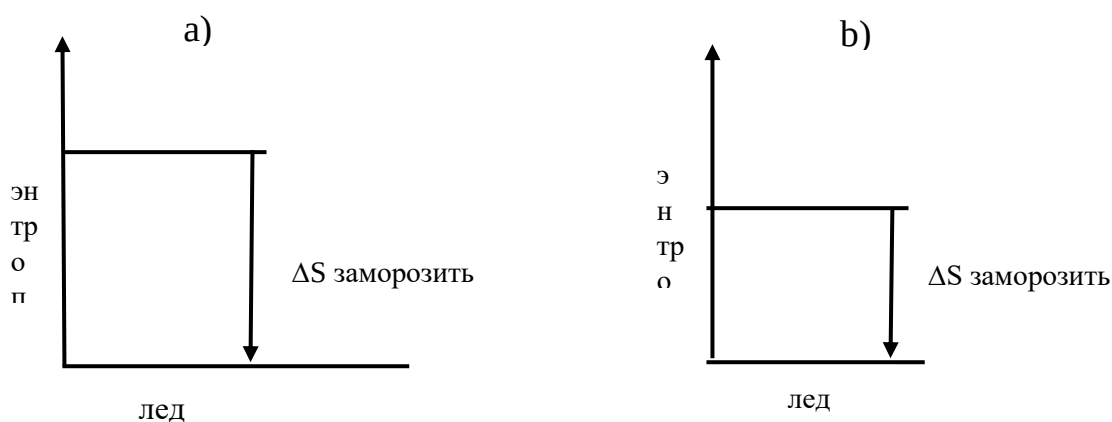
1) Определите, на каком графике показано изменение энтропии раствора соли при замерзании, и объясните свой ответ как можно лучше.

2) Энтропия замерзания чистой воды при 0°C и давлении 1 атм:

Используя эту информацию, сравните изменение энтропии окружающей среды при замерзании солевого раствора с изменением энтропии, которое происходит при замерзании чистой воды при температуре 0°C и давлении 1 атм. Объясните свой ответ как можно подробнее.

Ожидаемый правильный ответ: 1) График (а) показывает изменение энтропии раствора соли при замерзании, поскольку раствор соли содержит ряд

растворенных частиц. У нее больше энтропии, чем у чистой воды. Здесь предполагается, что ΔH и ΔS не зависят от температуры (хотя есть небольшие изменения). Когда они замерзают, оба образуют чистый лед, и выделяемая энергия одинакова, молекулы объединяются (как показано в этом вопросе), образуя решетку в кристалле льда. Однако ΔS для системы изменяется, поскольку энтропия раствора соли больше, чем у чистой воды за счет растворенных в нем ионов. Ионы в растворе соли имеют больше способов расположения молекул воды, чем молекулы чистой воды. Следовательно, ΔS становится более отрицательным при замерзании раствора соли.

1) Когда раствор соли замерзает, изменение энтропии системы становится более отрицательным, чем $22,0 \text{ J K}^{-1}\text{mol}^{-1}$ (как объяснено в ответе (1)). Изменения в системе сопровождаются изменениями окружающей среды, поэтому величина изменения энтропии среды при замерзании солевого раствора больше, чем при замерзании чистой воды. Когда солевой раствор замерзает, наблюдается положительное изменение окружающей энтропии.

Основная химическая идея: рассол содержит различные растворенные минералы и поэтому замерзает при более низкой температуре, чем пресная

вода. Любой процесс, который увеличивает количество частиц в системе, увеличивает количество микросостояний и, следовательно, увеличивает энтропию системы.

При рассмотрении характера ответов выясняется, что учащиеся не рефлексируют и часто повторяют информацию, данную в вопросе. Около 20% студентов, принявших участие в анкете по диагностике энтропии, отметили, что изменение энтропии (б) при замерзании солевого раствора представляет собой график. 25% студентов сказали, что в обоих случаях (а и б) изменение энтропии в окружающей среде одинаково и около 15% студентов сказали, что изменение энтропии больше при замерзании чистой воды, чем в солевом растворе, и это Случай показал, что у студентов есть много недоразумений по поводу этого понятия. Из ответов студентов можно привести следующие заблуждения:

- Изменение энтропии замерзания солевого раствора показано на графике (б), поскольку морская вода замерзает быстрее и легче и ΔS невелика;
- В окружающей среде происходит одинаковое изменение энтропии, поскольку в обоих случаях в окружающую среду выделяется одинаковое количество энергии;
- Учитывая, что энтропия — это степень неупорядоченности системы, при замерзании раствора соли частицы в нем быстро упорядочиваются. Следовательно, изменение энтропии больше в чистой воде.

Таким образом, посредством диагностических вопросов, таких как энтальпия, энергия Гиббса и энергия Гельмгольца, изучалось непонимание студентами основных принципов физической химии.

В заключение можно сказать, что еще одна причина, по которой студенты испытывают трудности с изучением физической химии в высших учебных заведениях, заключается в том, что студенты изучают основные принципы физической химии, используя неправильные понятия или спутанные мысли. Это заставляет его учиться вслепую, не овладевая базовыми знаниями, и, продолжая заниматься наукой, он устает от науки. Это исследование предупреждает учителей физической химии о запутанных и неправильно понятых концепциях учащихся и может обеспечить основу для разработки качественных методов преподавания физической химии.

Литературы

1. Sozbilir, M. What makes physical chemistry difficult? Perceptions of Turkish chemistry undergraduates and lecturers. Journal of Chemical Education 2004, 81(4), 573-578.
2. Hafid, S.; Soumia T.; Mohammed, M.; Mohamed R. Difficulties Of Students From The Faculty Of Science With Regard To Understanding The Concepts

Of Chemical Thermodynamics. Procedia - Social and Behavioral Sciences 2014, 116, 368 – 372

3. Cakmakci, G.; Leach, J.; Donnelly, J. Students' ideas about reaction rate and its relationship with concentration or pressure. International Journal of Science Education 2006, 28(15), 1795-1815

4. Sozbilir, M.; Bennett, J.M. A study of Turkish chemistry undergraduates' understanding of entropy. Journal of Chemical Education 2007, 84(7), 1204-1208.

5. Van Driel, J.H.; Gräber, W. The teaching and learning of chemical equilibrium. In J.K. Gilbert, O. De Jong, R. Justi, D.F. Treagust, & J. Van Driel (Eds), Chemical education: Towards research-based practice 2002, (pp.271- 292). Dordrecht Kluwer.

6. Goedhart, M.J. and Kaper, W. From chemical energetics to chemical thermodynamics. In J.K. Gilbert, O. De Jong, R. Justi, D.F. Treagust, & J. Van Driel (Eds), Chemical education: Towards research-based practice 2002, (pp.339-362). Dordrecht: Kluwer.

7. Azizoğlu, N.; Alkan, M.; Geban, Ö. Undergraduate pre-service teachers' understandings and misconceptions of phase equilibrium. Journal of Chemical Education 2006, 83(6), 947-953.

8. Sozbilir, M. A review of selected literature on students' misconceptions of heat and temperature. Boğaziçi University. Journal of Education 2003b, 20(1), 25-41.

9. Sozbilir, M. Turkish chemistry undergraduate students' misunderstandings of Gibbs free energy. University Chemistry Education 2002, 6(2), 73-83.

ОБЩЕДИДАКТИЧЕСКИЕ И ЧАСТНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Алишер Отакулов
Исследователь Шахрисабзского государственного
педагогического института

Аннотация

В статье анализируются общедидактические и частно-методические принципы, используемые при формировании социолингвистического мышления в процессе обучения студентов английскому языку.

Ключевые слова: студент, социолингвистическое мышление, принцип, общедидактический принцип, частно-методический принцип, коммуникация.

Аннотация

Мақолада талабаларга инглиз тилини ўқитиш жараёнида социолингвистик тафаккурни шакллантиришда амал қилинадиган умумдидактик ва хусусий-методик принциплар таҳлил қилиб ўтилган.

Калит сўзлар: талаба, социолингвистик тафаккур, принцип, умумдидактик принцип, хусусий-методик принцип, коммуникация.

Annotation

The article analyzes general didactic and specific methodological principles used in the formation of sociolinguistic thinking in the process of teaching students English.

Key words: student, sociolinguistic thinking, principle, general didactic principle, particular methodological principle, communication.

Основными обще дидактическими принципами обучения, составляющими педагогическую основу обучения иностранным языкам, являются: принцип сознательности, принцип наглядности, принцип прочности, принцип доступности и посильности, принцип межкультурного взаимодействия.

Рассмотрим данные принципы подробнее.

- **Принцип сознательности.** Следование этому принципу предполагает понимание студентами содержания иноязычной речи, осознание единиц, из которых речь состоит, способов пользования такими единицами. Реализация принципа сознательности на занятиях по языку предполагает, что сначала происходит осознание особенностей языковых единиц и правил их оформления, а затем в результате тренировки вырабатывается автоматизм их применения в речи. Особенно велика роль правил и инструкций, усваиваемых сознательно [1].

- **Принцип наглядности.** Я.А. Коменский называл его «золотым правилом» дидактики, согласно которому в обучении необходимо использовать все органы чувств человека. Он отмечал, что «если мы намерены насаждать в учащихся истинные и достоверные знания, то мы вообще должны стремиться обучать всему при помощи личного наблюдения и чувственной наглядности» [2, с. 246].

- **Принцип прочности** обеспечивает сохранение учебного материала в памяти студентов и возможность его применения в различных ситуациях общения. Прочность усвоения материала достигается за счет его доступности, умелого изложения, обеспечивающего эмоциональное воздействие на студента, использования разнообразных упражнений.

- **Принцип доступности и посильности** предполагает, что с первых уроков материал представляется в соответствии с возрастными и интеллектуальными возможностями студента, а его усвоение не вызывает у них непреодолимых трудностей. В противном случае возникает нежелательная перегрузка

студентов и резко падает интерес к занятиям. Доступность обеспечивается как самим материалом, так и методикой работы с ним.

- Принцип межкультурного взаимодействия предполагает такую организацию учебно-воспитательного процесса, при которой преподаватель учитывает национально-культурные особенности студентов в условиях межкультурного взаимодействия с носителями языка.

В результате обеспечивается:

- приобретение знаний о языковой картине мира;
- овладение фоновыми знаниями (background knowlege) из сферы жизни носителей языка. Такие знания проявляются в процессе общения в виде смысловых ассоциаций и коннотаций и обеспечивают нормативность речевого общения в условиях межкультурного взаимодействия;
- расширение общего кругозора студентов (general knowlege), т.е. знание имен и названий, дат и событий, обеспечивающих эффективность общения в новой языковой среде» [3, с. 158].

Для формирования социолингвистического мышления считаем целесообразным выделить частно-методические (собственно-методические) принципы: Эти принципы отражают особенности преподавания иностранного языка как учебной дисциплины.

- Принцип соответствия общим целям и этапу обучения.
- Принцип коммуникативности - ведущий методический принцип обучения. Согласно этому принципу, обучение организуется в естественных для общения ситуациях или максимально к ним приближенных.

Остановимся на наиболее интересных в рамках данной работы особенностях:

- ситуативность предполагает соотнесенность высказывания с ситуацией общения;
- функциональность - содержание высказывания определяет отбор и введение единиц языка в процессе обучения.
- проблемность - отбор учебного материала и постановка заданий должны быть проблемными, что способствует формированию познавательной самостоятельности студентов, развитию их логического, критического и творческого мышления.

- Принцип учета родного языка студентов предполагает учет трудностей изучаемого языка, вызванных расхождениями в системе изучаемого и родного языков студентов.

- Принцип взаимосвязанного обучения видам речевой деятельности предусматривает обучение языку с одновременным формированием четырех видов речевой деятельности (аудирование, говорение, чтение, письмо) в рамках

их определенного учебной программой последовательно-временного соотношения на основе общего языкового материала и с помощью специальных упражнений.

- Принцип ситуативно-тематической организации обучения предполагает такую организацию и проведение занятий, при которых введение и закрепление учебного материала проводятся с использованием тем и ситуаций общения, отражающих содержание избранной для занятий сферы общения.

- Принцип учета уровня владения языком предполагает организацию процесса обучения в соответствии с языковой подготовкой студентов.

Процесс формирования социолингвистической компетенции на уроках английского языка во многом зависит от правильно подобранных методов обучения, то есть от способа воздействия педагога на обучающихся для достижения поставленных целей обучения. В качестве основных форм взаимодействия учителя и студента в процессе формирования социолингвистического мышления используются фронтальная, индивидуальная и групповая. Однако отличительной особенностью взаимодействия студентов на уроке с учителем и друг с другом при формировании социолингвистической является работа в парах как постоянного, так и переменного состава.

Литературы:

1. Шмаков С. А. Игра учащихся - феномен культуры: автореф. дис. ...д-ра пед. наук. Москва. 1997. 54 с.
2. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. М., 1955. 302 с.
3. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов. 2-е изд., испр. и доп. М.: Филоматис, 2006. 480 с

TALABALARDA “EKOLOGIK TA‘LIM, TARBIYA VA INSON SALOMATLIGI” TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH

Chorshanbiyev Sherali Esanpo‘latovich.
Qarshi davlat universiteti tadqiqotchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda “ekologik ta‘lim, tarbiya va inson salomatligi” tushunchalarini shakllantirish, shaxsning ekologik madaniyatini rivojlantirish vositasi sifatida tahlil qilingan. Shuningdek, tabiat muvozanatini to‘g‘ri tushunmaslik natijasida inson o‘zi yashab turgan muhit tabiiy holatining o‘ta buzilishiga sababchi bo‘lishi, tabiatni muhofaza qilish, yoshlarni ekologik, estetik, ma‘naviy va mehnat bilimlarini berish bugungi kunning dolzarb masalalari yoritib berilgan.

Kalit soʻzlar: ekologik akmeologiya, ekologik ta'lim va tarbiya, uslubiy dialog, gegemon, monopolyar, spekulativlik tamoyili, aksiekologik, ontologiya.

ФОРМИРОВАНИЕ У УЧАЩИХСЯ ПОНЯТИЙ “ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, ВОСПИТАНИЕ И ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА”

Аннотация. В данной статье анализируется формирование у учащихся понятий “экологическое образование, воспитание и здоровье человека”, как средство развития экологической культуры личности. Освещены также актуальные сегодня вопросы охраны природы, передачи молодежи экологических, эстетических, духовных и трудовых знаний о том, что в результате неправильного понимания природного баланса человек может стать причиной крайнего нарушения природного состояния среды, в которой он живет.

Ключевые слова: экологическая акмеология, экологическое образование и воспитание, методологический диалог, гегемония, монополия, принцип спекулятивности, аксиология, онтология.

FORMATION OF THE CONCEPTS OF “ENVIRONMENTAL EDUCATION, EDUCATION AND HUMAN HEALTH” IN STUDENTS

Annotation. This article analyzes the formation of the concepts of “environmental education, upbringing and human health” in students, as a means of developing the ecological culture of the individual. Also, as a result of a lack of proper understanding of the balance of nature, the fact that a person causes an extreme violation of the natural state of the environment in which he lives, the protection of Nature, The Giving of youth ecological, aesthetic, spiritual and labor knowledge are highlighted today's pressing issues.

Keywords: ecological acmeology, environmental education and upbringing, methodological dialogue, hegemonic, monopolar, the principle of speculation, axiecolological, ontology.

Kirish. Keyingi davrlarda – fan va texnika yutuqlariga asoslangan insoniyatning tabiatga koʻrsatgan taʼsiri nihoyatda kuchaygan bir paytda tabiatni, undagi ekologik muvozanatni asrash nihoyatda muhim muammolardan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham kelajak avlodni ekologik jihatdan savodli va yetuk kishilar qilib tarbiyalash, bu borada yoshlar ongida ekologik tushunchani shakllantirish hozirgi davrning dolzarb muammosidir.

Tabiat muvozanatini toʻgʻri tushunmaslik natijasida inson oʻzi yashab turgan muhit tabiiy holatining oʻta buzilishiga sababchi boʻlmoqda. Tabiatni muhofaza qilish, yoshlarni ekologik, estetik, maʼnaviy va mehnat bilimlarini berish bugungi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Insonning tabiatdagi oʻrnini aniq belgilash shart, uning javobgarligini oshirish va hosil boʻlgan yangi

kuchlarini biosferani yaxshilashga yo'naltirish kerak bo'ladi. Shu narsani alohida qayd qilish kerakki, har bir odam o'zi yashab turgan joyni kuzatabiladigan, uning tarixini, tarkibini, organik va mineral komponentlarini to'liq o'rgangan bo'lishi shartdir. Bu mas'uliyatli vazifani bajarishda o'quvchilarga va barcha yosh avlodga berilayotgan ekologik ta'lim-tarbiyaning ahamiyati benihoya kattadir.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2008 yil 19-sentabrdagi «2008–2012-yillarda O'zbekiston Respublikasining atrof – muhitni muhofaza qilish ishlari dasturi to'g'risidagi 212-sonli qarori» e'lon qilingan edi. Shu qarorga binoan O'zbekiston Respublikasining barcha Oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari va boshqa tashkilotlar 2008–2010-yillarda ekologiya hamda barqaror rivojlanishni ta'minlash sohasidagi ma'rifiy tizimni yanada rivojlantirish va takomillashtirish dasturi bo'yicha chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqib amalga oshirmoqdalar.

Tabiat bilan jamiyat o'rtasidagi shu sabablarning buzilishi har xil ekologik ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Xususan Amudaryo quyi qismida hosil qilingan ekologik fojia, yana har xil o'ta zaharli moddalarning dehqonchilikda ishlatilishi, daryo suvlaridan to'g'ri foydalanmaslik, mineral o'g'itlarning noto'g'ri va me'yoridan yuqori ishlatilishi, ko'llarning qurishi mintaqada ekologik muvozanat buzilishiga olib keldi.

Respublikamizda sanoat va kon-metallurgiya kombinatlaridan chiqadigan birikmalar, neft mahsuloti chiqindilari, mis, xrom, oltingugurt va boshqa zaharli moddalar oqova va daryo suvlariga tashlab yuborilmoqda. Ayniqsa, jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan qurilish materiallari ishlab chiqarish (sement zavodlari) atmosfera havosini ifloslanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Respublikamizda havoni eng zaharlovchi manba avtomobil transporti hisoblanadi.

Tuproqqa solinadigan o'g'itlar miqdori oshib bormoqda. Mineral o'g'itlar, zaharli ximikatlarning keng qo'llanilishi tuproqda va keyinchalik o'simliklar va hayvonlardan olinadigan mahsulotlarda kadmiy, qo'rg'oshin, simob, ftor va tabiiy radionukleidlarning miqdorining oshishiga olib kelmoqda. Sug'oriladigan yer maydonlarining kengayishi natijasida O'rta Osiyo respublikalarida ekologik sharoitning juda murakkablashuviga olib keldi. Millionlab gektar yerlar sho'rlandi va suv tagida qoldi, oqova suvlarning ko'payishi sho'r ko'llarni yuzaga keltirdi. Amudaryo va Sirdaryodan rejasiz tarzda ko'plab suvni olish ekologik holatni buzilishiga, ya'ni Orol dengizining qurishiga olib keldi. Qishloq joylarda suvning tarkibi buzildi. Orol bo'yida, Qoraqalpog'iston, Xorazm, Toshkent viloyatlarida suv ta'minotida og'ir vaziyat yuzaga keldi.

O'rta Osiyo mintaqasi ekologiya tizimida vujudga kelayotgan ijtimoiy ekologik vaziyat aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Keyingi 15 yilda faqat O'zbekistonning o'zida katta yoshdagi aholi va bolalar orasida kasallik muntazam o'sib borgan. Bugungi kunda O'zbekiston yirik sanoat va agrar mintaqaga aylangan bo'lib, kelajakda mashinasozlik, energetika, kimyo, gaz, qurilish hamda oziqovqat sanoati, transport majmuyini yanada rivojlantirish ko'zda tutilmoqda. Holbuki, ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlantirilishi respubika ijtimoiy ekologik tizimini holatiga muayyan darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi. Buning oldini olish uchun:

1. Yirik hududiy sanoat komplekslari joylashgan tumanlarda tabiatni muhofaza qilish muamolarini hal qilish;
2. Orol va orol bo'yi muammolari, suv resurslarini muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish;
3. Agrosanoat kompleksida ekologik muammolarni hal qilish;
4. Tabiatdagi suvlarning sanoat chiqindilari, pestitsidlar va mineral o'g'itlar bilan ifloslanishga yo'l qo'ymaslik;
5. O'simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilish hamda qayta tiklash, milliy bog'larni kengaytirish va boshqalar.

Yuqorida qayd qilib o'tilgan masalalarni hal qilishda va vatanimizda ekologik muvozanatni asrash uchun ekologik ta'lim, tarbiya va tabiatni muhofaza qilish masalalarining ilmiy asoslarini chuqur va har tomonlama o'rganishga, inson faoliyati natijasida biosferada ro'y berayotgan hodisalarning sabab va qonuniyatlarini tahlil qilish asosiy masalalardan hisoblanadi. Tabiatni muhofaza qilish, yoshlarni ekologik, estetik, ma'naviy va ularni mehnatga o'rgatish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi.

Ekologik ta'lim, tarbiya litsey, kollej va oliy o'quv yurtlarining talabalarini o'z ichiga oladi. Unda tabiat go'zalliklarini sevish, ulardan estetik zavq olish ruhida tarbiyalashni taqozo qiladi. Yosh avlodga ekologik ta'lim va tarbiya berish murakkab, uzoq davom etadigan jarayon hisoblanadi. Yoshlar tabiat haqidagi dastlabki tasavvurlarni odatda o'z uylarida oladilar. Yoshlari ulg'aygan sari ularning tabiatga bo'lgan munosabatlari ijobiy tomonga o'zgarib boradi. Shuning uchun ham ota-onalar o'z farzandlarini ekologik masalalar haqidagi tushunchani ularning ongiga singdirib, tabiatni sevish tuyg'usini shakllantirib borishlari shart. Yoshlarda ekologik madaniyatni shakllashtirish uchun barcha oliy o'quv yurtlarida ekologiya fanini chuqurroq va mukammal o'qitish lozim. Ana shundagina yuqorida aytib o'tilgan muammolarni bajarish oson bo'ladi. Hozirgi kunda ekologiya fanini barcha o'quv yurtlarida o'qitish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tabiatni muhofaza qilish va ekologik tarbiya masalasi pedagogika hamda psixologiya masalalarining eng muhim tarbiyaviy qismidir. Insonlarda tabiat qonunlariga to'la rioya etish to'g'risida va bu sohada Vatan, xalq, Davlat hamda kelajak avlod oldidagi burch tuyg'usi va mas'uliyat hissi yaratilmasa, ularda to'la ekologik ong va tafakkur hosil bo'lmaydi. Ekologik ong va tafakkurga ega bo'lgan inson o'z mehnat faoliyatida tabiatga ta'sir etish qanday oqibatlarga olib kelishi mumkinligini oldindan ko'rib, ongli ravishda ish ko'radi.

Ekologik tarbiya – ahloqiy tarbiyaning ajralmas qismidir. Kishilarda ekologik ong hamda tafakkurni, ekologik dunyoqarashni hosil qilish tabiatni to'g'ri tushunishga yordam beradi va kelajakda sog'lom hayotiy muhitni yaratishga kafolat beradi. Kelajak avlod uchun go'zal tabiatimiz go'zalligicha qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'XATI

1. R. Sultonov Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish asoslari. T.: «Musiq», 2007.
2. O_zbekiston Respublikasi tabiatni muhofaza qilish Davlat qo'mitasining ma'ruzalari. T.: «O_qituvchi», 2001y .
3. Shodimetov Yu. Ijtimoiy ekologiyaga kirish. T.: «O_qituvchi». 1994.
4. Holmo_minov J. Ekologiya va qonun. T.: «Adolat», 2000.
5. Egamberdiyev R, Eshchonov R. Ekologiya asoslari. T.: «Zar qalam», 2004.
6. Ergashev A. Umumiy ekologiya. T.: «O_zbekiston», 2003-y.

MARKAZIDA SHAXS TURGAN INFORMATIKA TA'LIMI UCHUN AXBORIY-TA'LIMiy MUHITNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Qilichev Nurulla Abbosovich

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti tadqiqotchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada markazida shaxs turgan informatika ta'limi uchun axboriy-ta'limiy muhitning o'ziga xos xususiyatlari takidlangan. Shuningdek, Talabalarning mustaqil bilishi va uning komponentlarini aniqlash, ta'limga markazida shaxs turgan yondashuvning asosiy tamoyillariga tayanish texnik OTMda informatikaga markazida shaxs turgan holda o'qitish tahlil qilingam.

Tayanch so'zlar: ta'lim, axboriy-ta'limiy muhiti, informatika, bilish mustaqilligi, axborot, rivojlanish, tamoyil, tavsif, talaba, shaxs.

СПЕЦИФИКА ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ИНФОРМАТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ, В ЦЕНТРЕ КОТОРОЙ СТОИТ ЧЕЛОВЕК

Аннотация. В данной статье изложены особенности информационно-образовательной среды для информатического образования, в центре которой стоит человек. Также анализируется самостоятельное познание обучающихся и выявление его составляющих, опирающихся на основные принципы подхода к

обучению, в центре которого стоит человек, обучение информатике в техническом вузе.

Базовые слова: образование, информационно-образовательная среда, информатика, познавательная самостоятельность, информация, развитие, принцип, описание, ученик, личность.

DISTINCTIVE FEATURES OF THE INFORMATIONAL AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR INFORMATICS EDUCATION, IN THE CENTER OF WHICH THE INDIVIDUAL STANDS

Annotation. In this article, the specifics of the informational and educational environment for Informatics Education, the center of which is the individual, are highlighted. Also, the independent knowledge of students and the identification of its components, the reliance on the basic principles of the approach in which the person is in the center of education at the Technical Academy of Computer Science, the teaching of which the person is in the center is analyzed.

Base words: education, informational-educational environment, Informatics, cognitive independence, information, Development, principle, description, student, person.

Kirish. Talabalarning mustaqil bilishi (TMB) va uning komponentlarini aniqlash, ta'limga markazida shaxs turgan yondashuvning asosiy tamoyillariga tayanish texnik OTMda informatikaga markazida shaxs turgan holda o'qitishda TMBni rivojlantirish modelini qurishni shartlab bergan.

Markazida shaxs turgan informatika ta'limini tashkil qilish ta'limning maqsadlari, natijalari, vositalarini, shuningdek o'qituvchini talaba bilan o'zaro ta'siri tamoyillarini tuzatishni (korreksiya qilishni) shartlab bergan. Markazida shaxs turgan informatika ta'limi maqsadlari kompetensiyaviy va kognitiv xarakterga ega.

Bunday informatikaga o'qitishning asosiy elementi meyoriy blok hisoblanadi, u o'rganilayotgan fan bo'yicha talabaning bilim va ko'nikmalariga qo'yiladigan asosiy talablarni, shuningdek talaba va o'qituvchining yangilangan sharoitlarda harakatlari algoritmini belgilab beradi. O'qitishning asosiy tamoyillari sifatida "ko'pchilik-bir kishiga" va "ko'pchilik-ko'pchilikka" tamoyillari belgilangan. Yuqorida tavsiflangan xususiyatlar hisobga oliigan holda, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlar "subyekt-obyekt" munosabatlardan "subyekt-obyekt-subyekt" munosabatlariga o'zgaradi.

Ta'lim jarayoni subyektlarining munosabatlari, ularning ta'lim jarayonini loyihalash va amalga oshirish bo'yicha birgalikdagi faoliyati markazida shaxs turgan holda o'qitishning asosiy farqlari hisoblanadi. Talabalar mustaqil bilishini (TMB) rivojlantirish modelini informatikani markazida shaxs turgan holda o'rgatishning axboriy-ta'limiy-muhitida (ATM) to'laqonli amalga oshirish.

Hozirgi vaqtda ATM tushunchasi yangi hisoblanmaydi, biroq, ilmiy va ilmiy-

metodik adabiyotlar tahlillari ko'rsatishicha, "axboriy-ta'limiy-muhit" tushunchasining mazmuni hanuzgacha bir xil ma'noda tushunilishi kuzatilmaydi.

ATM tushunchasiga ta'rif berishda uni ko'rib chiqishga "dasturiy-texnologik" va "psixologik-pedagogik" kabi ikki xil yondashuvdan foydalaniladi.

ATM tushunchasini ta'riflashga dasturiy-texnologik yondashuv asosini ta'lim jarayonini sifatli olib borishni ta'minlaydigan axboriy, dasturiy va texnologik resurslar, psixologik-pedagogik yondashuvning asosini esa uni tashkil qiluvchi komponentlarning o'zaro ta'sirini ta'minlash tashkil qiladi.

ATM ta'rifiga dasturiy-texnologik yondashuv asosida uning quyidagi asosiy texnologik jihatlarini ajratib ko'rsatish mumkin: bu - axborot-kommunikatsion texnologiyalar bilan bevosita bog'liq ko'p komponentli tizimdir; mavjud ta'lim tizimi tomonidan rad etilmasligi, uning tarkibini va qurish tamoyillarini buzmasligi kerak, shuningdek ATM axboriy yadrosini egiluvchan tarzda modifikatsiya qilish imkonini berishi kerak; dasturiy vositalar, texnik ta'minlash vositalari, ta'lim muhitini tashkil qilish va boshqarish usullari ATM komponentlari hisoblanadi.

Ikkinchi yondashuv asosidagi ta'riflarda birinchisidan farqli o'laroq ATMga psixologik-pedagogik yondashuvda uning tarkibi murakkablashadi, unda yangi ma'naviy (shaxsiy), subyektga oid, mazmunga oid komponentlar paydo bo'ladi, dasturiy va apparat ta'minoti o'z o'zidan rivojlanadigan muhitning bir qismigagina aylanadi.

ATM ta'rifiga dasturiy-texnologik va psixologik-pedagogik yondashuvlar asosini hisobga olgan holda, informatikaga o'qitishning axboriy-ta'limiy muhiti deganda axborot-ta'lim resurslari va o'qitishning dasturiy-metodik vositalari majmuini ta'minlaydigan, ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o'zaro ta'sirini taqdim qiladigan, kasbiy bilim va ko'nikmalar hamda TMBni rivojlantirishning zarur darajasini shakllantirishga qaratilgan ochik pedagogik tizimni tushunamiz.

Markazida shaxs turgan holda informatikaga o'qitishda ATMning asosiy xususiyati ta'lim jarayonini modullar asosida tashkil qilish hisoblanadi, bunda ta'lim modelini variativ tanlash, kurs modullarining mazmuni, tartibi va muddatlari taqdim qilinishi, o'qituvchi va ta'lim oluvchining uzluksiz subyekt-obyekt-subyektli o'zaro ta'sirini ta'minlash hamda informatikaga o'qitishning nohiziqli texnologiyalarini qo'llash hisobiga talabaning individual o'quv yo'l haritasini qurish imkoniyati beriladi.

ATMda ta'lim jarayonini bunday tashkil qilish ta'lim oluvchi shaxsini rivojlantirish, axborot jamiyati sharoitida mustaqil bilish faoliyatiga tayyorlash kabi muhim pedagogik maqsadlarga erishish imkonini beradi.

Informatika ta'limini modulli tashkil qilishni modul shaklida taqdim qilingan konstruktor kursi hisobiga ta'minlash mumkin, va bunda har bir modul uchun o'zining ta'lim maqsadlari va rejalashtirilgan ta'lim natijalarini belgilab olish kerak.

Har bir modul mazmunini ta'limning ma'lum va tarqalgan usullari, masalan konsentrik, loyihaviy, kognitiv, parallel usullari yordamida o'quv materialini o'rganishga moslashtirilgan tarkibiy-mantiqiy shaklda taqdim qilish kerak.

Talabanning o'qishdagi yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklari modulni o'zlashtirishning joriy diagnostikasi, masalan, testlash orqali nazorat qilinishi hamda o'qituvchi tomonidan o'quv yo'l xaritasi bo'yicha tadbirlarni va talabanning mustaqil ishining protseduralarini korreksiya qilish bo'yicha tavsiya berish maqsadida tahlil qilinishi zarur.

Shaxsning o'zi va jamiyat uchun zarur qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish, shaxsning ijtimoiy-qadriyatli faolligini kiritish, samarali o'z-o'zini o'qitish va mustaqil ta'lim uchun imkoniyatlar ta'minlash kabi zamonaviy ta'lim maqsadlaridan kelib chiqib, mazkur ishda ATMning hamda informatikani markazida shaxs turgan holda o'qitishning quyidagi asosiy maqsadlari ko'rsatilgan:

- ta'limiy – kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish;
- axboriy – kompyuter texnologiyalari sohasida o'zgarishlarni hisobga olgan holda bo'lajak mutaxassislarda axborot madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish;
- markazda shaxs turishiga qaratilganlik – ijodiy salohiyatni ro'yobga chiqarish va shaxsni rivojlantirish, ta'lim oluvchining TMB.
- ATMning ko'rsatilgan maqsadlari uning vazifalarini belgilab beradi:
- ta'limiy – zarur ta'limiy ma'lumotlarning taqdim qilinishi;
- axboriy – ta'lim jarayoni zamonaviy pedagogik usullari, yo'llari va texnologiyalaridan foydalangan holda amalga oshirish;
- kommunikativ – ta'lim jarayonining barcha subyektlari o'rtasida o'zaro ta'sirni ta'minlash;
- tashxislovchi – mazkur muhit doirasida ta'lim jarayoni samradorligini baholash vositalari mavjudligi;
- markazda shaxs turishiga qaratilganlik – ta'lim oluvchilarning ta'lim jarayonini, shaxsiy, individual intilishlari va fazilatlarini hisobga olgan holda, "sozlash", o'quv individual yo'l xaritalarini loyihalash imkoniyati.

Xulosalar: TMBni rivojlantirish jarayonini tashkil qilish uning tarkibiy-mantiqiy modeliga asoslanadi, modelda markazida shaxs turgan informatika ta'limida texnik OTMda talabanning mustaqil bilishini rivojlantirishning vazifalari, yondashuvlari, tamoyillari va pedagogik shart-sharoitlari aniqlangan.

1. ATM(axborot-ta'lim muhiti)ning uslubiy ta'limiy, kommunikatsion, nazorat qiluvchi kabi komponentlari ajratib ko'rsatilgan.

2. Informatika bo'yicha ATM amalga oshirilgan Moodle muhiti AKTni qo'llash hisobiga markazida shaxs turgan ta'lim uchun xilma-xil shart-sharoitlarni ta'minlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Алексеева Т. Е. Реализация традиционных дидактических принципов в условиях информатизации образования / Т. Е. Алексеева // СИСП. – 2015. – № 5 (49). – С. 393-405.

2. Мультимедиа в образовании : специализированный учебный курс /Бент Б. Андресен, Катя ван ден Бринк ; авторизованный пер. с англ. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Дрофа, 2007. 224 с.

3. Петрова И.А. Организация самостоятельной работы студентов в лично-центрированной информационно-образовательной среде вуза //Современные наукоемкие технологии. – 2016. – № 2-3. – С. 552-556; URL: <https://www.top-technologies.ru/ru/article/view?id=35672>

Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. вузов / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина. – 2-е изд., стер. – М: Академия, 2008.

TALABALARDA INTELLEKTUAL SAMARADORLIKNI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM METODLARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI

Karimov Ilhom Normamatovich

Elektr energetikasi kafedrasi dotsenti v.b.

Аннотация. Maqolada ta'lim muassasasini zamonaviy sharoitda boshqarish undagi axborot almashinuvini boshqarish bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu o'z navbatida axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali ta'lim muassasasi faoliyatini takomillashtirish imkoniyatini ko'rsatadi va zarurat tug'iladi. ushbu yo'nalishda maqsadli tadqiqotlar olib borish, shuningdek, ta'lim muassasasining elektron axborot-ta'lim muhitini yaratish masalalarini o'z ichiga oladi.

Калит сўзлари: axborot, taklif, ehtiyoj, muammo, yechim, elektron, axborot, material, sifat, tahlil, samaradorlik.

Аннотация. В статье управление образовательным учреждением в современных условиях напрямую связано с управлением информационным обменом в нем, что в свою очередь показывает возможность улучшения деятельности образовательного учреждения за счет эффективного использования информационных технологий и возникает необходимость проведения целевых исследований в этом направлении, а также осмысливаются вопросы создания электронной информационно-образовательной среды образовательного учреждения.

Ключевые слова: информация, предложение, потребность, проблема, решение, электронная, информация, материал, качество, анализ, оперативность.

Abstract. In the article, the management of the educational institution in modern conditions is directly related to the management of the information exchange

in it, which in turn shows that it is possible to improve the activities of the educational institution due to the effective use of information technologies, and the need to conduct targeted research in this direction arises, and the issues of creating an electronic information learning environment of the educational institution are interpreted. done

Key words: information, supply, need, issue, solution, electronic, information, material, quality, analysis, efficiency.

Hozirgi vaqtda ta'lim-tarbiya jarayonida ta'lim innovatsiyalarni keng ko'lamda qo'llash jahon taraqqiyotining global tendensiyasi hisoblanadi. Ta'lim innovatsiyalar ko'lamining ortib borishi mamlakatda modernizatsiya jarayoni tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan ayni davrda ta'lim-tarbiya sohasiga yangiliklarni tizimli ravishda kiritishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Islohotlar taqdiri kadrlarga bog'liq, degan g'oya bekorga ilgari surilmagan. Barcha yutuqlar va mag'lubiyatlar zamirida biz tayyorlayotgan kadrlar bilimi, tashkilotchilik ko'nikmasi, zamonaviy qarashlari yotadi. Ta'lim islohotlarini amalga oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rganib, ularni o'quv muassasalarida joriy qilish zarurligi qat'iy o'qtirilgan. Shunday ekan, pedagogik jamoatchilikning birdan – bir muhim vazifasi rivojlangan mamlakatlarda muvaffaqiyatli qo'llanib kelinayotgan ta'lim innovatsiyalarini, texnologiyalarini yaxshilab o'rganib, o'zining kundalik pedagogik faoliyati va dars amaliyotida qo'llashdir. Mamlakatimizda bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilishga alohida e'tibor qaratilib, farzandlarimizning jahon andozalari darajasida zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallashi, jismonan va ma'nan yetuk insonlar bo'lib ulg'ayishi, ularning qobiliyat va iste'dodini, intellektual salohiyatini yuzaga chiqarish, yosh avlod qalbida Vatanga sadoqat va fidoyilik tuyg'ularini yuksaltirish borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda.

Ta'lim islohotlarining zamonaviy bosqichi jamiyatda yuz berayotgan yangilanishlarning tezkorligi, ta'lim muassasalariga qo'yilayotgan yangi, yanada yuqori talablarga tezroq moslashish bilan bog'liq dolzarb vazifalarni ilgari surmoqda. Bunday sharoitlarda ta'lim muassasasini rivojlantirish va zamon talablari darajasida faoliyat ko'rsatishini ta'minlashga qaratilgan tadbirlar salmog'i uzluksiz ortib boradi.

Ta'lim muassasasining elektron axborot ta'lim muhitini yaratish sof texnik masala bo'lib qolmasdan, balki buning uchun muassasaning ilmiy-metodik, tashkiliy va pedagogik imkoniyatlarini tizimli yondashuv asosida ishga solish talab etiladi. Fikrimizga ko'ra, «elektron axborot-ta'lim muhiti» tushunchasini aniq bir maqsadga yo'naltirilgan o'quv jarayonini ta'minlovchi dasturiy, axborot-texnik, o'quv-metodik tizimlar majmuidir, deb ta'riflash mumkin. Elektron axborot-ta'lim muhiti quyidagi tipologik belgilarga ko'ra tavsiflanadi:

1. Har qanday darajadagi elektron axborot-ta'lim muhiti tizimlilik tabiatiga ega murakkab tuzilmali ob'ekt bo'lib hisoblanadi.

2. Elektron axborot-ta'lim muhitining yaxlitligi tizimlilikka erishish tushunchasi bilan bir ma'noni, ularning uyg'unligini anglatib, o'quv muassasasi bitiruvchisining shaxsiy va kasbiy modelini amalga oshirishdagi ta'lim-tarbiya maqsadlarini o'zida mujassamlashtiradi.

3. Elektron axborot-ta'lim muhiti ta'lim va tarbiya ishlarining samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi omil bo'lishi bilan birga uning vositasi hamdir.

Shu bilan bir qatorda, axborot-ta'lim muhitini ta'riflashda bir qancha o'zaro farq qiluvchi qarashlar mavjud, jumladan:

- shaxs bilan ta'lim muhitining sub'ekt sifatida uzviy bog'langan axborot, texnik, o'quv-metodik ta'minotning tashkillashtirilgan majmuasi;

- elektron axborot tashuvchilar, virtual kutubxonalar, taqsimlangan ma'lumot bazalari, o'quv-metodik majmualarini mujassamlashtiruvchi kompyuter, axborot va kommunikatsiya texnologiyalari integratsiyasi asosida qurilgan yagona axborot ta'lim muhiti.

Axborot ta'lim muhitini yaratishda va uni boshqarishda tizimli yondashuvni joriy qilish talab etiladi. Ushbu yondashuvning dastlabki bosqichida zamonaviy ta'lim mazmuniga mos ravishda ta'lim muassasasi axborot-ta'lim muhiti maqsadi belgilanadi [3]. Pedagogik faoliyatda ta'lim maqsadi tizimlashtiruvchi vazifani bajaradi. Aynan belgilangan maqsad ta'lim mazmuni, maqsadi, tashkiliy shakllarini tanlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Zamonaviy ta'limning maqsadi – mutaxassis modeli talablariga mos ravishda shakllantiriladigan bilim, ko'nikma va malakalar tizimidan tarkib topib, u tegishli ta'lim standartlarida o'z aksini topadi. Bunday holatlarda talaba mustaqil ta'limining ahamiyati ortadi va quyidagi ko'nikma va malakalarni shakllantirish talab etiladi:

1. Mustaqil ta'lim olishni rejalashtirish ko'nikma va malakalari: mustaqil faoliyat yuritishning shaxsiy rejasini tuzish; reja asosida maqsadli faoliyat yuritish; o'z faoliyatini nazorat qilib, unga zarur tuzatishlar kiritib borish.

2. Internet ilmiy hamda o'quv axborotlaridan foydalana olish ko'nikma va malakalari: ilmiy va o'quv axborotlari mustaqil aniqlash; yangi axborotlarni mustaqil tahlil qilish va baholay olish; hal etilishi lozim bo'lgan muammo nuqtai nazaridan Internetdan axborot manbalarini qidirish va topish; olinayotgan axborotlar mazmunidagi yangi va istiqbolli yangiliklarni ko'ra olish.

3. Elektron axborot-ta'lim resurslari ustida ishlash ko'nikma va malakalari: elektron qo'llanmalar va kataloglardan tizimli ravishda foydalanish; Internetdan olingan ilmiy, o'quv va boshqa adabiyotlar ro'yxatini bibliografiya qoidalari asosida yurita olish.

4. Zamonaviy axborot texnologiyalari vositalari orqali taqdim etilgan ma'ruzalarni o'zlashtirish ko'nikma va malakalari: ma'ruzalar mavzusi va rejasini, adabiyotlar ro'yxatini belgilab olish; taqdim etilgan axborotlarni to'g'ri qabul qilish;

asosiy muammo, g'oya va xulosalarni ajrata olish; asosiy mazmunni o'z so'zlari bilan qisqacha yozib olish; taqdim etilgan axborotlarni qayta ishlash, saqlash va ular mazmunini ta'limiy maqsadlarda qo'llab borish.

5. Elektron darslik bilan ishlash ko'nikma va malakalari: elektron darslik bilan umumiy holatda tanishish, uning muallifi, mazmuni, xulosasi, illustrasiyalari hamda annotatsiyalarini bilish; elektron darslikning mantiqiy tuzilmasini ajratib olish;

o'rganilayotgan mavzuni to'laqonli tushunib olish uchun qo'shimcha qo'llanmalar: animatsiya, lug'at, ensiklopediya, ma'lumotnomalardan foydalana olish; olingan ma'lumotlarni tezislar, konspektlar ko'rinishida qayd etib borish.

Elektron axborot-ta'lim muhiti quyidagi uchta asosiy vazifalarni bajaradi:

– tashqi muhit sub'ektlariga zamonaviy axborot texnologiyalar yordamida ta'lim muassasasining axborot-ta'lim muhiti to'g'risida tasavvur hosil qilishga yordamlashish;

– ta'lim muassasasi xodimlarining o'zaro hamkorligini oshirish va o'zaro axborot-ta'lim resurslari almashishi muhitini yuzaga keltirish;

– ta'lim muassasasida axborot-ta'lim muhiti vositalari orqali samarali axborot almashinuvini tashkil etish va boshqarish.

Ta'lim muassasasida axborot-ta'lim muhiti maqsadini belgilash uchta jarayonning davriy ketma-ketligini e'tiborga olgan holda amalga oshiriladi: birinchi davrda muhitni tahlil qilish natijalari o'rganiladi; ikkinchi davrda – mos ravishda amalga oshiriladigan tadbirlar belgilab olinadi; uchinchi davrda bevosita ta'lim muassasasining axborot-ta'lim muhiti maqsadi ishlab chiqiladi [4].

Oliy pedagogik ta'lim muassasasida elektron axborot-ta'lim muhitining maqsadi bo'lajak o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar bilan bevosita bog'liq holda ishlab chiqiladi. O'z navbatida bo'lajak o'qituvchi shaxsini shakllantirishda oliy pedagogik ta'lim muassasasini bitirgandan keyingi mehnat faoliyati davomida doimiy ravishda o'z-o'zini rivojlantirib borishiga qaratilgan sifatlarni tarkib toptirishga alohida e'tibor qaratiladi. Shu o'rinda, ta'kidlash joizki respublikamizda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari «kasb» tushunchasiga yangicha talqinda qarashni talab etmoqda.

Shunday qilib, pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish pedagogik ta'limning elektron axborot-ta'lim muhitini, integrallashgan axborot-ta'lim resurslarini yaratishni ta'lim sifatini oshiruvchi omil sifatida tadqiq etishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoyishi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha xarakatlar strategiyasi to'g'risida" 07.02.2017 y., PF-4947, O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda, 20-son, 354-modda, 23-son 448-modda.

2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent, O‘zbekiston, 2017. 448-bet.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi, Nasaf, 2000. 41-bet.
4. Tojiboeva D. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi. –T.: 2007. 54-bet.

TALABALARDA BIOFALSAFIY YONDASHUV ASOSIDA ALGORITMIK KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

Mixliyev Nurbek Alloyorovich

Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada biofalsafiy yondashuv nuqtai nazaridan hayot fenomenining mohiyatini o‘rganish mazmuni hamda jamiyat uchun muhim qadriyat sanaluvchi sog‘lom turmush tarziga nisbatan ijobiy munosabatlarni shakllantirishda tabiiy fanlarning, jumladan, kimyo fanining ahamiyati haqidagi ma’lumotlar aks etgan.

Kalit so‘zlar: talaba, yondashuv, munosabat, qadriyat, hayotiy falsafa, biofalsafiy yondashuv

Формирование алгоритмических навыков у студентов на основе биофилософского подхода

Аннотация:

В данной статье отражено содержание изучения сущности феномена жизни с точки зрения биофилософского подхода и значения естественных наук, в том числе химии, в формировании позитивного отношения к здоровому образу жизни, который считается важной ценностью для человека общество.

Ключевые слова: студент, подход, отношение, ценность, жизненная философия, биофилософский подход

Building algorithmical skills in students based on a biophilosophical approach

Annotation

This article reflects the content of studying the essence of the phenomenon of life from the point of view of biophilosophical approach and the importance of natural sciences, including chemistry, in the formation of positive attitudes towards a healthy lifestyle, which is considered an important value for society.

Key words: student, approach, attitude, value, life philosophy, biophilosophical approach

Keyingi yillarda insonning aynan “yashash tarzi” o‘zining, o‘ziga yaqin insonlarning salomatligiga, binobarin, jamiyatning sog‘lomligiga eng katta ta’sir ko‘rsatuvchi faktor ekanligini tasdiqlovchi omillar yuzaga chiqarildi.

Alohida insonning yashash tarzi bilan bog‘liq muammolarni hal etishda oliy ta’lim tizimida katta imkoniyatlar potentsiali mavjud deb hisoblanadi: bu potentsial

talabalarning yoshga oid va psixologik o'ziga xosliklaridan kelib chiqqan holda, yashash tarzi bilan bog'liq muammolarni bosqichma-bosqich bartaraf etib borish asnosida yuzaga chiqariladi. Talabalarda jamiyat uchun muhim qadriyat sanaluvchi sog'lom turmush tarziga nisbatan ijobiy munosabatlarni shakllantirishda ijtimoiy-gumanitar bilan bir qatorda tabiiy fanlarning, jumladan, kimyo fanining ahamiyati katta.

Talabalarda sog'lom turmush tarziga ijobiy munosabatlarni shakllantirish masalalariga bag'ishlangan adabiyotlarning tahlili mazkur masalani hal etishga qaratilgan innovatsiyaviy yondashuvlarning mazmun-mohiyatini oydinlashtirgan ishlar ham yetarli ekanligini ko'rsatdi. Jumladan, I.A.Gerasimova, T.V.Gigolayeva, YE.V.Jdanova, YE.A.Kotova, YE.A.Maleychenko, A.P.Naumova, S.V.Salko kabi mutaxassislar va olimlarning olib borgan tadqiqotlari bunga misoldir. Sanab o'tilgan mualliflar talaba shaxsida sog'lom turmushni tanlash ko'nikmasini shakllantirishda psixologik, ijtimoiy va madaniy-tarixiy faktorlardan o'rinli va samarali foydalanishni taklif qiladilar. Xususan, OTM talabasi shunday yosh toifasiga mansubki, u o'z hayotiy pozitsiyasi va kelgusidagi yo'lini ongli ravishda tanlashda ulkan psixologik imkoniyatlarga ega.

Ilm-fanning har qanday sohasi – u jonli yoki jonsiz tabiat, inson yoki kishilik jamiyat haqidami – obyektiv mavjudlikning o'z nuqtai nazaridan o'rganar ekan, albatta, shaxsda (talabada) ilmiy dunyoqarashning shakllanishiga ma'lum darajada hissa qo'shadi, shaxsning rivojlanishiga faol ta'sir ko'rsatadi, uning hayotiy pozitsiyasini belgilashda ishtirok etadi.

Zamonaviy jamiyatda pedagog oldida turgan vazifalar talabalarni inson va uning hayotini oliy qadriyat sifatida qabul qilishga o'rgatishdan iborat. Talabada, binobarin, bo'lajak mutaxassisda bunday yuksak pozitsiya va olijanob qarashlarning shakllanishi atrof muhitga, jamiyatning barcha a'zolariga nisbatan to'g'ri munosabatlarning barqarorligini ta'minlaydi, binobarin, talabaning istiqboldagi faoliyatida tartib-intizom, ezgulik, empatiya, boshqalarga hamdardlik, xushmuomalalik, oliyjanoblik, insonparvarlik, saxovat kabi shaxsiy sifatlar ustivor bo'ladi.

Ilm-fanning keyingi yillardagi olamshumumul yutuqlari (transgenli amaliyotlar, klonlashtirish va hokazolar) inson tabiati haqidagi amal qilib kelingan tasavvurlarni shubha ostiga qo'ydi va bu bilan inson va uning hayoti bilan bog'liq masalalarni qayta ko'rib chiqish zaruratini ko'rsatib berdi. Mavjud voqeliklarga nisbatan qadriyatli munosabatlar inson xatti-harakatlarini tubdan o'zgartirib yuboradi, negaki, xatti-harakatlarni sodir etishda inson birlamchi narsalarga, binobarin, o'zi va boshqa odamlar uchun qadrlil hisoblangan mavjudliklarga bo'lgan munosabatni namoyon etadi. Ayni vaziyatlarda insonga u sodir etishi lozim bo'lgan xatti-harakatlar, namoyon etishi lozim bo'lgan meyorlar haqida eslatib o'tirishning zarurati bo'lmaydi

Qadriyatlar talaba shaxsi yo'naltirilganligining mundarijaviy tomonini belgilab beradi va uning (ya'ni talabaning) o'z-o'ziga, arof muhitga va boshqa insonlarga bo'lgan munosabatlarining asosini tashkil etadi, shuningdek, dunyoqarashining o'zagi va hayotiy faollikdagi motivatsiyalarining yadrosi, hayotiy konsepsiyalari va shaxsiy falsafasining birlamchi negizi sifatida xizmat qiladi. Hayotiy falsafa esa biofalsafa bilan uyg'unlashgan holda:

- inson faoliyatining gumanizatsiyalashtirilishini rag'batlantiradi;

- insonni individual xatti-harakatlar sodir etishga da'vat qiluvchi motivlarni belgilab beradi;

- insonning ijodiy va yaratuvchanlikka qaratilgan xatti-harakatlarining jonli va jonsiz tabiat olamida ahamiyat kasb etishi uchun zamin yaratadi.

Hayot o'z mohiyatiga ko'ra ham qadriyat sanalmasligi mumkin emas. Ba'zan u ortiqcha yuk, qiyinchiliklar manbai bo'lib tuyuladi, lekin bunday vaziyat yuzaga kelishida hayotning mohiyati omil hisoblanmaydi, zero, hayotning bunday tarzi noinsoniy xususiyatlarga, negativ jihatlarga ega bo'lgan shaxslarga xosdir: ya'ni shaxs o'z yashash tarzini shunday tanlaydiki, unda hayotining asl mohiyati aksilgumanizm va noinsoniylik ortida qolib ketadi. Hayotning chinakam ichki dushmani insonning o'zi shaklida namoyon bo'ladi. Biroq, hayotning tashqi dushmanlari bo'lib, ular jamiyat va shaxs doirasidan tashqarida mavjud bo'la oladi. Bunday dushmanlar (kasalliklar, epidemiyalar, stixiyali falokatlar, nosog'lom yashash muhiti va shu kabilar) nafaqat jamiyat va inson hayotiga, balki barcha biologik jarayonlarga tahdid solishi mumkin. Garchi hayotning bu dushmanlari "tashqi" deb tavsiflansa-da, ko'p hollarda ular uchun hayotining ichida ijtimoiy zamin yaratiladi: ya'ni ba'zan ijtimoiy faktorlar vositasida faollashtirish yoki ularning ta'sirini kamaytirish va hatto ijtimoiy tadbirlar yordamida butunlay bartaraf etilishi ham mumkin. Demak, aytish mumkinki, hayotning tashqi dushmanlari deb yuritiladigan tahdidlarning mohiyati umumbiologik va eklogik qonunlar bilan ma'lum darajada bog'langan deya olamiz. Shu mazmundagi mulohazalar kontekstida hayot fenomenining bevosita inson jismi va uning qadriyatlari bilan bog'liq tarkib hosil qiluvchilarining o'rni haqidagi savol paydo bo'ladi.

Inson jismi nafaqat biologik, jismoniy va estetik qadriyat, balki hayotiy, ekzistensial qadriyat hamdir, zero, jismimiz hayotda mavjudligimizni ta'minlovchi yagona vositadir. Inson jismi – bu uning jismoniy va biologik mavjudligining yagona usulidir. Barcha qadriyatlarning jismda shaxs siymosidagi mujassamlilik holatini biz *salomatlik* deb ataymiz. Salomatlik – maqbul, qulay va mahsuldor hayotining umumiy shartidir. Butunjahon Sog'liqni saqlash tashkilotining nizomida "Salomatlik – faqat kasallik va jismoniy nuqsonlardan xolilikkina emas, balki mukammal jismoniy, ruhiy, ma'naviy va ijtimoiy faravonlik ham demakdir", deb yozib qo'yilgan. Insonning o'z jismoniy va psixik jihatdan sog'lomligiga erishishi uchun

bir necha oddiy gumanistik qoidalar mavjud. Bular – to‘g‘ri ovqatlanish; jismoniy harakat faolligi; tanani (va ruhni) chiniqtirish (umumiy tarzda esa – chiniqish); jamiyat ichida maqbul xatti-harakatlar; maishiy turmushda gigiyena qodilariga rioya qilish; mehnat va dam olish tartiblarini to‘g‘ri tashkil etish; jismoniy, aqliy va intim munosabatlarda o‘z imkoniyatlarini hisobga olish; zararli odatlar (giyohvand moddalar va boshqa chekimliklar chekish, spirtli ichimliklar iste‘mol qilish, dori vositalarini suiiste‘mol qilish va shu kabilar)dan saqlanish, ijobiy ekologik xatti-harakatlar va hokazolarni o‘z ichiga oladi. Salomatlik nafaqat jismoniy, balki psixik, ruhiy, axloqiy, intellektual va ma‘naviy jihatlardan ham meyorda bo‘lishi lozim.

Tadqiqot ishimizga tatbiqan shuni aytishimiz mumkinki, salomatlikni asrash usullari, hayotni eng oliy qadriyat sifatida e‘zozlash negizida shakllangan dunyoqarash talaba shaxsiga oid ehtiyojlarning istiqboldagi faoliyatni rejalashtirishda asos vazifasini bajarish barobarida, unda biofalsafiy yondashuv mazmunida nazarda tutiluvchi tabiiy-ilmiy dunyoqarash shakllanishi uchun zamin yaratishi lozim. Zero, talabalar ongu tafakkurining insoniy madaniyatni, inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlar muvofiqligini oliy qadriyat sifatida qabul qilishga yo‘naltirilganligiga erishish ta‘limning, jumladan, oliy ta‘limning eng muhim vazifalari sifatida belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В.Г. Алексеева // Психологический журнал. - 1984. - Т. 5, № 5. - С. 63-70.
2. Аранская О.С. Деловая игра «О вреде токсикомании и наркомании» / О.С. Аранская // Химия в школе. - 2002. - № 7. - С. 74-83.
3. Арбузова Е.Н. Общая методика обучения биологии: курс лекций / Е.Н. Арбузова. - Омск: Изд-во ОмГПУ, 2010. - 516 с.
4. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды / Ю.К. Бабанский. - М. : Педагогика, 1989. - 560 с.
5. Биофилософия / Ин-т философии ; отв. ред. А.Т. Шаталов. - М.: ПФР АН, 1997. - 264 с.
6. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / В.И. Вернадский. - М.: Рольф, 2002. - 576 с.
7. Вода питьевая. Государственные стандарты. Методы анализа. - М. : ИПК Изд-во стандартов, 1996. - 192 с.
7. N.Mixliyev. Otm talabalarini kimyoviy tayyorlash va ularda qadriyatlarni shakllantirishda biofalsafiy yondashuv “Ta’lim, fan va innovatsiya” jurnali, 2023-yil, №6, 161-b
8. N.Mixliyev. Talabalarni kimyo fanidan amaliy tayyorgarliklarini biofalsafiy

yondashuv asosida tashkil etishning pedagogik asoslari. “Pedagogik mahorat”.
Ilmiy-nazariy va metodik jurnal, 2023-yil, №11, 161-b

TARIXIY YONDASHUV TAMOIYILI TALABALARNI IJTIMOIIY FAOLLIGINI FAOLLASHTIRISH OMILI SIFATIDA

Xalilova Habiba Mamatkulovna
QarDU dotsenti

Bugungi globallashuv zamonida yoshlarning qalbi va ongini egallash uchun misli kurilmagan darajada kurash bormokda. Tarixiy yondashuv tamoyiliga asosan, o‘quv-tarbiyaviy jarayonda ajdodlar tajribalarini qo‘llashning tarixiy-taraqqiyot bosqichlarini asoslashga harakat qildik.

Nasriddin Tusiy qarashlarida o‘qituvchi talabalarning mehrini qozonishi uchun ularning qalbidan joy olish mas’uliyatini his qilishi lozim. Farobiy fikriga ko‘ra, o‘qituvchilik kasbi shaxsning axloqiy normalari, tartib intizom masalalari, adolatparvarlik g‘oyalarini o‘zida singdirganligi bilan muhim Tarbiyaviy vazifasini bajarishga qaratilgan bo‘lishi lozim. Ta’lim jarayonida Farobiyning “Fozil odamlar shahri” asaridan namuna qo‘llash ham muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Mazkur asarda “ezgulik, bilimdonlik, mehnatsevarlik, adolatparvarlik, bilimdonlik” kabi fazilatlar ulug‘lansa “yovuzlik, nodonlik, bilimsizlik kabi jaholat illatlaridan asrash” masalalari chuqur tahlil qilinadi. Farobiyning fikricha “insonlar Tarbiya natijasida fozil (yetuk) yoki johil kimsalarga aylanadilar”[1]. Mulohaza qilib ko‘rilganda mutafakkir fozil odamlar yashayotgan jamiyatni biz yashayotgan hozirgi “fuqarolik jamiyati” tushunchasining muqobili bo‘lgan “Fozil jamiyat” deb ataydi.

Abu Rayhon Beruniy Tarbiya jarayonini koinot va butun borliq bilan bog‘liq holda tavsiflaydi. U axloqiy kategoriyalarni insonning fe’l-atvori bilan bog‘laydi, boshqaruv va siyosat ishlarida bilimdonlik, tadbirkorlikni ulug‘laydi[1].

Abu Rayxon Beruniyning inson to‘g‘risidagi g‘oyalarini o‘rganish, baxt-saodat yo‘lida olib borgan ishlarini hikmatlarini o‘quvchilarga yod oldirish shaxsning shakllanishi va individuallikning rivojlanishini ta’minlaydigan bolalar muhitida ijtimoiy munosabatlarni, faoliyat va muloqotni yuqori axloqiy va estetik jihatlarini tarbiyalaydigan bolalar jamoasini shakllantirishga zamin hozirlaydi.

Abu Ali ibn Sino “Tibbiy o‘gitlar” tarkibiga kiruvchi “Shifo” asarida 9-10 yoshgacha bo‘lgan bolalar tarbiyasi, ularning “Jismoniy, axloqiy, estetik, aqliy tarbiyalanishi” bunda “Jismoniy sog‘lomlik, aqliy o‘sish va axloqiy rivojlanish” kichik yoshdagi o‘quvchilar tarbiya komponentlarini o‘zlashtirishlari negizi hisoblanadi. Ibn Sino o‘quvchilar jamoasini tarbiyalash masalalarida maktabning va pedagogning mahoratini alohida e’tirof etadi. Har bir odam aqliy, axloqiy, g‘oyaviy jihatdan kuchli, yetuk bo‘lishi lozim. Agar inson shunday xislatlarga ega bo‘lsagina,

jamiyatga foyda keltirishi mumkin. Ibn Sino komil inson tarbiyasi masalalariga alohida urg'u berib, yaxshi farzandni jamiyatning bir bo'lagi deb hisoblab, yaxshi tarbiyani jamiyat farovonligi deb ataydi.[4]

Alisher Navoiyning besh tomlik "Xamsa" asaridagi bir qator obrazlar kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda jismoniy yetuklik, hayot ehtiyojlariga moslik, bilimdonlik va axloqiy fazilatlarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Birgina "Farhod va Shirin" asaridagi Farhod obrazi uning Ustoz qo'lida besh yoshigacha jismoniy o'sishi (ot minishi, kamon otishi), bilim va axloq sirlarini o'rganishi, do'stga sadoqati, mehnatsevarligi, bilimdonligi, axloqiy fazilatlarni o'zida singdirganligini alohida ko'rsatib o'tish lozim.[2]

XI asrda yashab ijod qilgan Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" ("Saodatga eltuvchi bilim") dostonida insonning butun hayot va faoliyatining birlamchi asosi – insoniy kamolot cho'qqisini ta'lim-tarbiya, ilm-fan va ma'rifat bilan sog'lomlashtirish muhimligini ta'kidlaydi. Fikr tarbiyasi jamoa ruhiyatini sog'lomlashtirishning muhim mezonlaridan biri sanalib, Yusuf Xos Hojib fikricha, jamoa fikri aqliy, hissiy va irodaviy jihatlarni uzviy birlikda ifodalaydi va turli tarzda namoyon bo'ladi[3].

Yuqorida bildirilgan fikrlardan anglanadiki, Ahmad Yugnakiy asari tarbiya, ma'naviy kamolotning yo'l-yo'riqlari, usullari, chora-tadbirlarini o'zida mujassamlashtirganligi bilan boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy sifat va fazilatlarini tarbiyalashda ma'naviy manbadir.

Buyuk sarkarda Amir Temurning "Biror ishni qilmoqchi bo'lsam, Azmu jamshid bilan ish tutdim. Biron ishni qilishga qasd qilgan bo'lsam, butun zehnim, vujudim bilan bog'lanib, bitirmagunimcha undan qo'limni tortmadim" [1] kabi o'gitlari shaxsda fikr erkinligini kafolatlab berish, o'ziga ishonch, o'zgalar fikrini tinglash, eshitish va hurmat qilishga imkoniyat yaratadi.

Amir Temurning nabirasi Mirzo Ulug'bek "Suluk ul-muluk" (Podshohlarga qo'llanma) kitobi umumbashariy qadriyatlarga qo'shgan beqiyos hissasi bo'lib, u bugungi kunda ham hayotimizda ulkan ahamiyat kasb etmoqda.

Mirzo Ulug'bek davrida, Yan Amos Komenskiydan ancha ilgari, o'qitishning sinf tizimlari, bolalarni yoshi buyicha tabaqalashtirib o'qitish, o'quv-tarbiya ishlarining aniq bir muddatini belgilab quyish, ta'limning bosqichma-bosqich (boshlang'ich, o'rta, oliy) amalga oshirilishi usullari yulga qo'yildi. Jumladan, Mirzo Ulug'bek o'quv muddatini qat'iy 8 yil qilib belgilab qo'ydi. Dars berish individual usulidan jamoa usuliga o'tkazildi. Bunda har bir guruhda 15 – 20 nafar o'quvchi bir vaqtda saboq olar edilar. Alloma, avvalo, yosh avlodning aqliy va ma'rifiy tarbiyasiga katta ahamiyat berib, ularni dunyoviy bilimlarni egallashga da'vat etdi, har qanday johillik va bilimsizlikka qarshi kurashdi [2].

“Oila” asari bilan mashhur bo‘lgan Abdurauf Fitrat inson kamolotida oila, jamoa muhim o‘rin egallashi va aqlning komil bo‘lishi, axloqiy poklik, donishmandlik, shijoatlilik, adolatlilik kabi insoniy fazilatlarni ulug‘ladi, inson aqliy quvvatining natijasiz, aqlning rahbarligisiz saodatga erisha olmasliklarini ta’kidladi.

Abduqodir Shakuriy Samarqandda birinchi bor yangi usuldagi “Usuli savtiya” maktabini tashkil etdi. Maktab ta’limida qulay va yengil usullarni qo‘lladi va bu sohada katta muvaffaqiyatlarga erishdi. U ta’limda, asosan, bolalarning savodli bo‘lishlari, mehnatni qadrlashlari, o‘zining, yaqin insonlarining, jamoaning ro‘zg‘or ishlarini bajarish ko‘nikma va malaka-larini rivojlantirish muhimligini e’tirof etadi. Shakuriy shaxsda kasb-hunarlarini egallashga, mehnatga qiziqishni tarbiyalashga e’tibor qaratdi.

Umuman, inson ongini shakllantirish va rivojlantirish, odamlararo do‘stlikni mustahkamlash vositasi tarixiy yondashuv hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. –T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 224 b.
- 2.Amir Temur o‘g‘itlari. – T.: “Navro‘z”, 1992. - 45 b
- 3.Avloniy, Abdulla. Tanlangan asarlar: 2-jild. – T.: Ma’naviyat, 2006. - 304 b.
4. Abu Ali ibn Sino. Tarjimai holi. T.: “Fan”, 1980. – 6 b
5. Ahlitdinov R. Ta’limni boshqarish modellari //J. Xalq ta’limi. – 2001. – №6. – B. 16-22.

PEDAGOGIK OLIY TA`LIM MUASSASALARIDA MUTAXASSISLAR TAYYORLASHNING MAZMUNI VA TEXNOLOGIYASINI RIVOJLANTIRISH

Muhammadiyeva Nilufar Sheraliyevna

Qarshi davlat universiteti doktoranti

nilufarmuhammadiyeva_@mail.ru Tel:+998 91 219 85 07

Annotatsiya

Mazkur maqola mazmunida pedagogik oliy ta’lim muassasalarida mutaxassislar tayyorlashning mazmuni va texnologiyasini rivojlantirish holati, ta’limning zamonaviy paradigmalari va ularni amalga oshirishning konseptual yondashuvlari haqida batafsil yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kognitiv paradigma, shaxsiy oriyentatsiya, konseptual yondashuvlar, kasbiy ta’lim, pozitsiya, obyekt, subyekt, uzluksiz ta’lim

Абстрактный

В содержании данной статьи подробно описаны содержание и технология развития подготовки специалистов в педагогических вузах, современные парадигмы образования и концептуальные подходы к их реализации.

Ключевые слова: когнитивная парадигма, личностная ориентация, концептуальные подходы, профессиональное образование, позиция, объект, субъект, непрерывное образование.

Abstract

The content of this article describes in detail the content and technology development of specialist training in pedagogical higher education institutions, modern paradigms of education and conceptual approaches to their implementation.

Key words: cognitive paradigm, personal orientation, conceptual approaches, professional education, position, object, subject, continuous education

Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida mutaxassislar tayyorlashning mazmunini rivojlantirish holati ta'limning zamonaviy paradigmasini amalga oshiradigan konseptual yondashuvlarni batafsil ko'rib chiqishni taqozo etadi. Bugungi kasbiy ta'limning shaxsiy oriyentatsiyasi, fikrimizcha, quyidagilar bilan bog'liq:

- birinchidan, ta'limning har bir darajasi Rossiyada uzluksiz ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida tan olingan;

- ikkinchidan, ta'lim jarayoni subyektlararo munosabatlari o'zaro ta'sirning ijobiy yo'nalishiga ega bo'ladi;

- uchinchidan, oliy kasbiy ta'limning shaxsning o'zini-o'zi namoyon etishiga yo'naltirilganligi, har bir talabaning o'z ta'lim yo'nalishini tanlash erkinligi tamoyilini amalga oshirish imkonini beradi.

Biroq, oliy ta'limda yana ikkita paradigma mavjud: kognitiv va faollik.

1.Kognitiv paradigmaga-ko'ra, tarkibni va uning barcha tarkibiy elementlarini tanlash kvazi-tadqiqot faoliyati sifatida qabul qilinadi va shaxsiy jihatlar kognitiv faollikni rivojlantirishga qaratilgan.

2.Faoliyat paradigmasi-esa aniq funksional yo'nalishga ega, chunki ta'limning maqsadi mehnat faoliyatining muvaffaqiyatini ta'minlaydigan bilim, ko'nikma va malakalarning barqaror tizimini shakllantirishdir.

E. F. Zeyer, A. M. Pavlova, E. E. Symanyuk paradigmalarni tanlash kasb va mutaxassislikning o'ziga xos xususiyatlari, o'quv fanining mazmuni va o'qituvchining talabalar bilan ishlash tajribasi bilan belgilanadi degan xulosaga keladi. Barcha olimlarning pozitsiyasini inobatga olgan holda, hozirgi ijtimoiy-madaniy va pedagogik vaziyat oliy pedagogik ta'limni shaxsga yo'naltirilgan paradigmaga yanada faolroq qayta yo'naltirishni talab qiladi deb ta'kidlashni zarur deb hisoblaydi

Pedagoglar talabaga yo'naltirilgan paradigma zarurligini tushunadilar, ammo mavjud pedagogik stereotiplar tufayli uni amalga oshirmaydilar. Shu bois bo'lajak

o'qituvchilarga tayyorgarlik jarayonida shaxsga yo'naltirilgan munosabatlar modelini xis etish, uslubiy vositalarga ega bo'lish, insonparvarlik pozitsiyasini tushunish, qabul qilish va amalga oshirish imkoniyatini berish talab etiladi. Bunga oliy ta'lim muassasalarining bo'lg'usi kadrlarni, shu jumladan maktabgacha pedagogika va psixologiya o'qituvchilarini tayyorlashning maxsus ishlab chiqilgan texnologiyasi sharti va mazmuni orqali erishish mumkin.

Bir qator tadqiqotchilarning ma'lum bir konseptual yondashuv o'quv jarayonini loyihalash va amalga oshirishni tartibga soluvchi rol o'ynaydi degan fikriga qo'shilish mumkin. Yondashuvlar yig'indisi kasbiy ta'limning asosi bo'lib, pedagogik kategoriyalar sifatida mazmun va texnologiyani qurish xususiyatlarini aks ettiradi, deb ta'kidlash mumkin. Kontseptual yondashuvlar har xil turdagi pedagogik muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Bizning o'rganayotgan muammoni ochish uchun V. M. Polonskiynig V. V. Krayevko tadqiqoti misolida ko'rib chiqilgan tizimlashtirilgan kontseptuallikning mazmunli tamoyillari dolzarb hisoblanadi. Olim konseptuallik tamoyillariga pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalarining kasbiy tayyorgarligining taklif etilayotgan mazmunining to'liqligi tamoyili; universitetda ta'limni talabalarning pedagogik tafakkurini rivojlantirishga yo'naltirish tamoyili; ilmiy nashrlarda va qonun hujjatlarida o'z aksini topgan oliy ta'limning zamonaviy talablariga muvofiqligi tamoyili; talabalarning metodik madaniyatini shakllantirishga asoslangan bilim olishning faol-konstruktiv usuli tamoyillarini kiritadi.

Konseptual yondashuvlar qatoriga biz shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaga asoslangan, integrativ, tizimli faoliyat va kontekstni kiritamiz. Biz tadqiqotimiz muammosini hisobga olgan holda har biriga qisqacha tavsif beramiz. "Yondashuv" murakkab pedagogik vosita sifatida uchta komponentni o'z ichiga olganligini inobatga olib, fikr yuritamiz:

-o'quv amaliyotini o'rganish va islox qilish jarayonida qo'llaniladigan asosiy tushunchalar;

-boshlang'ich nuqta sifatidagi tamoyillar, o'qituvchi va talabalarning turli faoliyatlarini amalga oshirishning asosiy qoidalari;

-ta'lim jarayonini tashkil etish usullari, vositalari va shakllari.

Tahlilni shaxsga yo'naltirilgan yondashuvdan boshlaymiz. Uning mohiyatini ko'rib chiqishda mamlakatimizda ham, xorijda ham ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ilmiy va uslubiy adabiyotlarda "gumanistik yondashuv" (O. S. Gazman), "shaxsiy-faol yondashuv" (E. N. Shiyanov), "shaxsiy yondoshuv" (V. V. Serikov), "shaxsga yo'naltirilgan yondashuv (E. V. Bondarevskaya), atamalari aniqlangan.

Ta'limning "shaxsga yo'naltirilgan yondashuvi"ning zamonaviy konsepsiyasi 20-asrning buyuk gumanisti V. A. Suxomlinskiyning g'oyalarini hisobga olgan holda qurilgan, u faoliyatning gumanistik yo'nalishi uchun asosiy ma'lumotni bergan. O. S.

Gazman insonparvarlikni o'quvchiga yo'naltirilgan ta'limning yetakchi pedagogik tamoyili deb hisoblaydi. Aynan insonparvarlik o'qituvchiga shaxsning madaniy jihatdan mos keladigan o'zini o'zi rivojlantirish maqsadlari, vositalari, shartlari bilan bog'liq ish usullarini konkretlashtirishga imkon beradi. Belgilangan tamoyilni amalga oshirish uchun o'qituvchi keng dunyoqarashga ega bo'lishi kerak. Olim erkinlikni gumanistik dunyoqarashning etakchi antropologik xolati sifatida e'lon qiladi va uni uch daraja bilan tavsiflaydi:

-**makrodaraja** davlatning fuqarolarga nisbatan muayyan siyosatini nazarda tutadi;

-**mezodaraja** ijtimoiy institutlar, ta'lim muassasalari tomonidan yaratilgan gumanitar yo'naltirilgan dasturlarda namoyon bo'ladi;

-**mikrodaraja** inson qadr-qimmatini saqlashga, shaxsiy salohiyatni ro'yobga chiqarishga imkon beradigan odamlar o'rtasidagi bevosita aloqalar bilan tavsiflanadi. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, pedagogik texnologiyaning mazmunini tanlash va ishlab chiqishda yuqoridagi yondashuvlarni amalga oshirish quyidagilarga imkon beradi:

- ta'limning barcha darajalari o'rtasida mazmun va texnologiya darajasida uzluksizlikni ta'minlash;
- o'quvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb etish, olingan bilim va kasbiy ko'nikmalarni pedagogik amaliyotda qo'llash imkoniyatini namoyish etish uchun sharoit yaratish;

Har bir yondashuv tadqiq etilayotgan hodisalarni o'rganishning sifat jihatidan yangi usulini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References)

1. G. O. Ochilova "Kasbiy kompetentlik" o'quv qo'llanma T.: «Innovatsion rivojlantirish nashriyot maatba uyi» 2021. 228 bet
2. Axmedova Mukarram Tursunalievna "Pedagogik kompetentlik" uslubiy qo'llanma T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2018 - 80 bet.
3. N. A. Muslimov, M.X. Usmonboyeva, D. M. Sayfurov, A.B. Turayev "Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari" T.: 2015. 120 bet
4. M. M. Axmetjanov "Kasbiy ta'lim metodikasi" darslik Buxoro: «Sadriiddin Salim Buxoriy» Durdona nashriyoti, 2020. 456 bet.
5. A. R. Xodjaboyev, I. A. Husanov "Kasbiy ta'lim metodologiyasi" T.: «Fan va texnologiya» 2007. 192 bet.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA GEOMETRIYA ELEMENTLARINI O'RGATISHNING AHAMIYATI

Ilmiy rahbar: Keldiyorova Manzura G'aybullayevna

Talaba: Umirova Mohinur Mirzo qizi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda geometriya elementlarini o'rgatishning ahamiyati va o'ziga xosliklari xususida fikr yuritiladi
Kalit so'zlar: matematika, geometrik figuralar, tasavvur, fazoviy shakllar, tushuncha, nazariya, kesma, to'g'ri chiziq, nur, egri chiziq.

ABSTRACT. This article discusses the importance and peculiarities of teaching the elements of geometry in elementary grades.

Key words: mathematics, geometric figures, imagination, spatial forms, concept, theory, section, straight line, ray, curve.

АННОТАЦИЯ . В данной статье рассматривается важность и особенности преподавания элементов геометрии в начальных классах .

Ключевые слова: математика, геометрические фигуры, воображение, пространственные формы, понятие, теория, сечение , прямая линия, легкие ключевые слова.

KIRISH

Vatanimiz, boy tarixga va ko'plab ilmiy meroslarga ega yurtidir. Tarixda ko'plab buyuk bobokalonlarimiz o'zlarining yetuk saviyadagi ilmiy izlanishlari va yozgan asarlari orqali, dunyoga dovrug' taratishdi. Bobolarimizdan bizgacha necha minglab ma'naviy va ilmiy asarlar yetib kelgan. Shu jumladan Matematika fani rivojlanishida ham ajdodlarimizning o'rni beqiyosdir. Algebra va geometriya fanlari rivojlanishida, ko'plab matematik allomalarimiz bir qancha izlanishlar olib borishgan. Al-Xorazmiy, Ali –Qushchi, Ahmad al –Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy va boshqalar. Fan rivojlanishi va taraqqiy etishi, bir necha yillar mobaynida amalga oshuvchi jarayon hisoblanadi. Fan yanada rivojlanishi va taraqqiy etishida, bugungi kun yoshlari ham o'zlarining bilim va zakovatlarini amalda qo'llagan holda, tizimli islohotlarni amalga oshirishi zarur. Matematika fani qadim zamonlardan beri rivojlanib , taraqqiy etib kelayotgan fan hisoblanadi. Yildan yilga fan taraqqiyotida olib borilgan islohotlarning chegarasi yo'q. Yangidan yangi texnologiyalar texnologiyalar va ixtirolar yaratish negizida matematika fanining o'rni beqiyosdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI

Tadqiqot jarayonida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, Ta'lim to'g'risidagi qonun va mavzuga oid turli adabiyotlar, metodik qo'llanmalardan foydalanildi.

MUHOKAMA

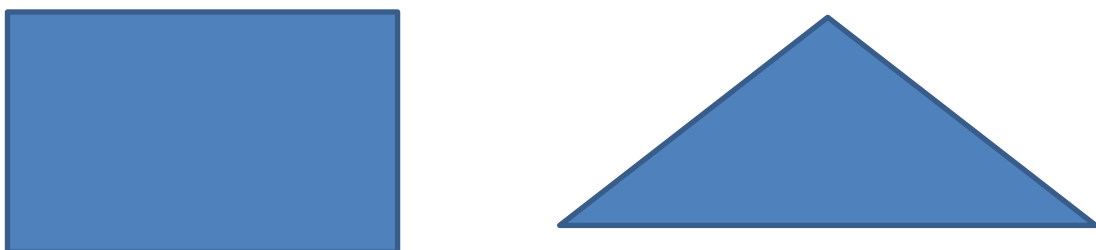
Matematika fani yosh avlod fikrlash qobiliyatini yanada kengaytirish, o'stirishga xizmat qiladi. Matematik bilimlarga ega bo'lgan yoshlarning kreativ fikrlash ko'nikmasi ham yaxshi shakllangan bo'ladi. Matematika insonning tasavvur doirasini kengaytiradi. Shu bilan bir qatorda, boshqa fanlarni o'zlashtirilishida ham poydevor vazifasini o'taydi. Matematika fani bizni o'rab turgan olam, undagi barcha sir-u, sinoatlarni ongli ravishda tushunish, idrok

etish, turli qonuniyatlarni tahlil qila olish kabi ko'nikmalarni shakllanishida bevosita muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf matematika kursi nazariyasida algebra va geometriya elementlari birgalikda o'zaro uzviylikda, o'qitiladi. Boshlang'ich sinflarda geometriya elementlarini o'qitilishidan asosiy maqsad, o'quvchilarda dastlabki sodda tushunchalarni va fanga oid tasavvurlarni shakllantirishdan iborat. Boshlang'ich eng sodda geometrik figuralar bilan tanishtirish, ularning xossalarini o'quvchi ongida shakllantirish lozim.

1-sinf matematika kursi nazariyasida, o'quvchilarni geometrik figuralar va ularning nomlari va xossalari bilan tanishadilar. Ularning tasavvurida shakllar haqidagi qonunlar turli qonuniyatlar gavdalanitiriladi. 1-sinfda o'quvchilar asosan uchburchak, to'rtburchak kabi geometrik figuralar haqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar. 2-sinfda esa, ko'pburchak, to'rtburchaklar haqida yanada ko'p ma'lumotlarga ega bo'ladilar. 3-sinfda esa, o'quvchilar to'rtburchaklar mavzusiga doir ko'pgina boshqa ma'lumotlarga ega bo'ladilar. 4-sinfda esa, nisbatan mavzular ko'lam va saviyasi biroz bo'lsada murakkablashadi. 4-sinf matematika darsligida, fazoviy figuralar to'g'risida ham ma'lumotlar keltirib o'tilgan. Umuman olganda, 4-sinfda o'quvchilar jami 4 yil mobaynida o'rgangan bilim va ko'nikmalarini umumlashtiradilar. 1-sinfda o'rganiladigan geometrik tushunchalar, taqdim etilgan dasturiy materialni o'rganishda, o'quvchilarga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

1. Turli buyumlarning rangi, o'lchamlari, shaklini va eng asosiysi nimaga mo'ljallanganligiga qarab, uning xossalarini aniqlay olishi;
2. O'xshashliklarga ko'ra shakllarni o'zaro taqqoslash;
3. Fazoviy tasavvurlarni oydinlashtirish.

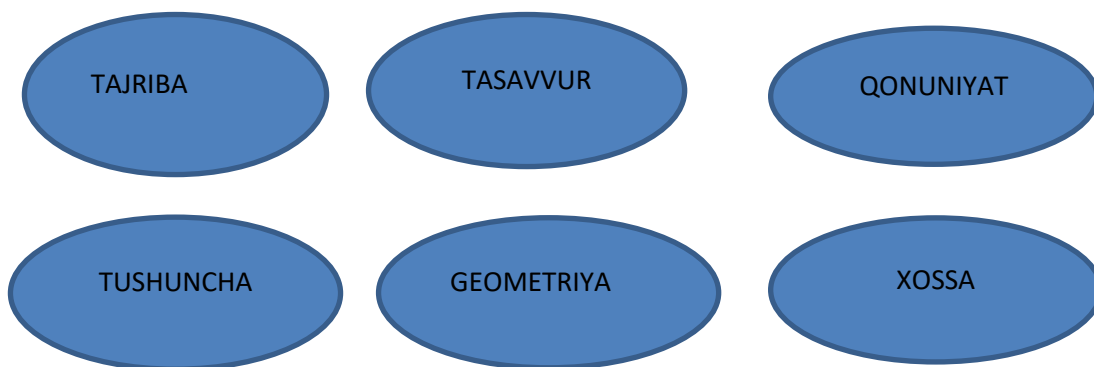
O'quvchilar boshlang'ich sinfda 4 yil mobaynida, geometrik shakllarning sodda va oddiy toifadagi turlari bilan tanishadilar. Ularning yuzi, perimetri, hajmi kabilarni topishga o'rganadilar. Shakllarning xossalarini va ko'plab qonuniyatlarini kundalik hayotga tadbiq etib ko'radilar.

1-rasm. Geometrik shakllardan namunalar

Yuqori sinfga o'tganlaridan keyin esa, ushbu o'rgangan bilimlari yanada kengayadi, yanada mustahkamlanadi. Dars jarayonlarida geometriya elementlari haqida so'z yuritilganda, iloji boricha o'qituvchi ko'rgazmalilikdan foydalanish

talab etiladi. Chunki ko'rgazmali qurollar vositasida dars jarayonlari tashkil etilsa, o'quvchida yangi mavzu haqida tasavvur va tushuncha hosil bo'ladi. Ko'z bilan ko'rish orqali geometrik shakllarni eslab qolish ko'rsatkichi oshadi. Ko'rgazmali qurollar nafaqat dars sifatiga, balki o'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishlarini ham oshirishga sabab bo'ladi.

2-rasm. Geometriya fanining asosiy obyektlari.

Boshlang'ich sinflarda, geometriya elementlarini o'qitilishidan yana bir asosiy maqsad, o'quvchilarni kundalik hayotda duch keladigan turli muammoli masalalarga yechim topishni bola ongida shakllantirish. Bilamizki, matematika fani hayotimizning ajralmas bir bo'lagidir demakdir. Turli vaziyatlarda turli xil holatlarda, inson matematik bilimlarni kundalik hayotga tatbiq etish orqali ko'plab natijalarga erishadi. Shunday ekan boshlang'ich sinf o'quvchilarida, fanga bo'lgan muhabbatni uyg'ota bilish, turli zarur bilim, ko'nikma, malakalarini oshirib borish, boshlang'ich sinf o'qituvchisining vazifasi hisoblanadi. Geometriya elementlarini o'quvchilarga tushuntirish jarayonida, kundalik hayot bilan uzviy bog'liq holda bilimlar berib borilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Hozirda maktabgacha ta'lim muassasalarida ham bolalarga matematik bilimlar berib kelinmoqda. O'quvchilar oz bo'lsada maktabgacha ta'lim muassasalaridan dastlabki tushunchalarni egallab kelishmoqda. Maktab davrida esa, matematik bilimlar, tushunchalar saviyasi yanada kengayadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari geometrik tushunchalarni o'rganishda, biroz qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Lekin boshlang'ich sinf o'qituvchisi yuzaga keladigan turli xil muammolarni yechimini izlashi, dars sifatini yaxshilashi zarur. Dars jarayonlarini tashkil etishda, zamonaviy texnologiyalardan foydalanilsa, dars samaradorligi oshadi, o'quvchilarni yangi bilimlarni o'zlashtirish ko'rsatkichi yuqorilaydi. O'qituvchi darsda faqatgina darslik bilan cheklanib qolmasdan balki zamonaviy ta'lim texnologiyalarni ham dars jarayonlarida qo'llashi muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Umumiy qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda geometriya elementlarini o'rganish, osondan qiyinga tomon tamoyili asosida olib boriladi. Dastavval oddiy, sodda tushunchalar yetkaziladi, so'ngra sinflar bo'yicha mavzular ko'lami va saviyasi ortib boradi. O'quvchi matematik bilimlarni egallash orqali, uning tasavvur doirasi, mantiqiy va kreativ fikrlash ko'nikmasi shakllanadi. Geometriya elementlarini o'qitish boshlang'ich matematika kursining asosiy vazifalaridan biri demakdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi geometriyaga oid dastlabki bilimlarni o'quvchida yaxshi shakllantira olishi, turli geometrik figuralarga oid qonuniyatlarni ochib bera olishi zarurdir. Geometriyada fazoviy figuralarning turlarini, ularning o'ziga xos xossalari o'quvchiga to'g'ri va sifatli yetkazib bera olishi, keyinchalik ularni yuqori sinflarda o'rganadigan ko'plab boshqa geometrik bilimlarni o'zlashtirishida, dasturamal bo'lib xizmat qiladi. Zero har bir yosh avlod yurtning ertasi, vatan kelajagidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M. E. Jumayev, Z. G'. Tadjiyeva " Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi ".
2. S. Alixonov " Matematika o'qitish metodikasi ".
3. M. Jumayev " Matematika o'qitish metodikasi ".
4. Y. I. Perelmon " Qiziqarli matematika ".
5. A. Y. Narmanov " Analitik geometriya ".

TALABALARDA ANALITIK KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIKANING O'RNI

**G'aniyev Alisher Islomovich
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Qarshi filiali
"Kompyuter tizimlari" kafedrası katta o'qituvchisi.**

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarni bioinformatsion texnologiyalar sohasida analitik ko'nikmalarni shakllantirish metodikasi va bioinformatsion texnologiyalar sohasida analitik tahlil qila olish ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shartlari keltirilgan. Shuningdek, talabalarning analitik tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni samarador va muvaffaqiyatli bo'lishi shartlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. bioinformatsion texnologiyalar, analitik tahlil, pedagogik shartlar, o'quv material, o'quv maqsadlari, masala-vazifa, kognitiv masala vazifa va boshqalar.

Аннотация. В данной статье представлена методика формирования аналитических навыков у учащихся в области биоинформационных технологий и педагогические условия формирования навыков аналитического анализа в области биоинформационных технологий. Также проанализированы условия,

при которых процесс формирования у учащихся навыков аналитического анализа эффективен и успешен.

Ключевые слова. биоинформационные технологии, аналитический анализ, педагогические условия, учебный материал, цели обучения, задача-задача, познавательная задача-задача и др.

Annotation. This article presents the pedagogical conditions for the formation of skills for students to be able to analyze analytically in the field of bioinformational technologies and methods of formation of analytical skills in the field of bioinformational technologies. It was also analyzed the conditions under which the process of formation of students' analytical analysis skills will be effective and successful.

Keywords. bioinformational technologies, analytical analysis, pedagogical conditions, educational material, educational goals, issue-task, cognitive issue task, etc.

Kirish.

Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlari malaka talablarida bitiruvchilarning kasbiy ta'limi pirovard natijalariga qo'yiladigan talablar mavjud. Ushbu talablarni tahlil qilib, bioinformatson texnologiyalar sohasida analitik tahlil qila olish ko'nikmalarini shakllantirish faoliyatiga nisbatan ilgari surish mumkin bo'lgan talablarni aniqladik. Uning yeatijasida talabalarning analitik tahlil qila olish ko'nikmalariini shakllantirish modelini ishlab chiqish imkoniga ega bo'ldik. Axborot texnologiyalari sohasida tahsil olayotgan bo'lg'usi mutaxassislarning bioinformatson texnologiyalar sohasida analitik tahlil qila olish ko'nikmalarini shakllantirish modeli oliy o'quv yurtida subyektni faollashtiruvchi, kasbiy jihatdan tub o'zgartiruvchi, amaliyot bilan hamohang kechadigan funksiyalarni bajarishga zamin hozirlaydi.

- Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

Pedagogikada shartlar o'zaro aloqador va bir-birini to'ldirib turuvchi pedagogik va didaktik shartlarga bo'linadi. O'quv jarayonida ongli ravishda yaratilgan hamda kerakli jarayonning har jihatdan muvaffaqiyatli shakllanishi va bo'lib o'tishiga imkon berishi kerak bo'lgan shartlarni - pedagogik shartlar sirasiga kiritamiz.

Talabalarda analitik tahlil qila olish ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni muvaffaqiyatli bo'lishiga xizmat qiluvchi pedagogik shartlar o'quv-tarbiya jarayonidagi komponentlar to'plami sifatida namoyon bo'lib, ularga rioya qilish talabalarning bilish faoliyati yo'l-yo'riq va usullarini muvaffaqiyatli o'zlashtirishiga yordam beradi, ularni yanada mustaqil, maqsad sari olg'a intiluvchi shaxsga aylantiradi, talabalarning ijodkorlik darajasidagi faoliyatga erishishiga ko'maklashadi.

Bioinformatson texnologiyalar sohasida tahsil olayotgan talabalarda analitik

tahlil qila olish ko'nikmalarini muvaffaqiyatli shakllantirishga yordam beradigan pedagogik shartlar majmuasini aniqlash uchun quyidagi tadbirlarni belgilab oldik: axborot texnologiyalari sohasining zamonaviy mutaxassisini tayyorlashga qo'yiladigan talablarni tahlil qilish; bioinformatsion texnologiyalar sohasida muhim ahamiyatga ega ko'nikmalardan biri sifatida talabalar uchun analitik tahlil qila olish qobiliyatini tutgan o'rinni asoslash.

Pedagogik shartlarni aniqlash uchun bir qator omillarni inobatga olish kerak bo'ladi: o'qitish mazmuni va uslublarning rivojlantiruvchi salohiyati; bioinformatsion texnologiyalaridan foydalanishga shayligi e'tiborga olingan tahsil oluvchilarning o'ziga xos jihatlari va imkoniyatlari.

- Tahlil va natijalar (Analysis and results).

Talabalarning tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga o'quv jarayoni ko'rsatadigan ta'sir ma'lum darajada quyidagilarga bog'liq: aynan nima ular bajaradigan topshiriqlarning materialiga aylanadi, o'quv topshiriqlari konstruksiyasi qanday amalga oshiriladi, talabalar ushbu topshiriqlarni bajarishning qaysi usullarini va qay tariqa o'zlashtiradi.

Analitik tahlil qila olish ko'nikmalari ko'pincha masala-vazifani yechish jarayoni o'laroq avj olib rivojlanadi, unda shartlar va talablar alohida ajratib ko'rsatiladi. Masala-vazifa nafaqat subyektga tushunarli bo'lishi, balki u tomonidan qabul qilinishi, ya'ni shaxsning ehtiyoj-motivatsiya jabhasi bilan nisbatlanishi kerak.

Taklif etilayotgan analitik tahlil qila olish ko'nikmalarini muvaffaqiyatli shakllantirishga ko'maklashuvchi tamoyillardan biri sifatida mustaqillik va faollik tamoyili tanlab olingan. Bioinformatsion texnologiyalar ixtisosligi bo'yicha ishlayotgan raqobatbardosh mutaxassis doim yangi texnologiyalarni va axboriy faoliyatning takomillashib va mudom o'zgarib borayotgan yangi turlarini o'zlashtiradi. Kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun u nafaqat bilim va ko'nikmalarni egallagan bo'lishi, balki mustaqil ta'lim olish tajribasini orttirgan bo'lishi ham kerak. Shuning uchun bunday mutaxassislarni tayyorlashning ahamiyatli shakli talabalarning mustaqil ishlashidir [191].

- Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

Bioinformatsion texnologiyalarini o'zlashtirish jarayonida talabalarning mustaqil ishini tadqiqotchilik faoliyatiga qaratish, shunga aylantirish zarurati shuning oqibati sanaladiki, jadal o'zgarayotgan axboriy jamiyatda nafaqat muayyan faoliyatni bajarishga qodir mutaxassisni, balki yangi narsani o'zlashtirish, mustaqil qarorlar qabul qilish, o'zini isloh qilishga qodir insonni tayyorlash zarurati diktovka qilinmoqda.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati.

1. Ganesh Naik - Biomedical Signal Processing_ Advances in Theory, Algorithms and Applications-Springer Singapore. Publisher : Springer; 1st ed. 2020

edition (November 25, 2020). Paperback : 444 pages, ISBN-10 : 9811390991, ISBN-13 : 978-9811390999.

2. Suresh R. Devasahayam - Signals and Systems in Biomedical Engineering_ Physiological Systems Modeling and Signal Processing-Springer Singapore. Publisher : Springer; 2nd ed. 2013 edition (November 8, 2012), Hardcover : 404 pages, ISBN-10:1461453313, ISBN-13 : 978-1461453314.

3. Немирко А.П., Манило Л.А., Калиниченко А.Н. - Математический анализ биомедицинских сигналов и данных-Лань. Москва: [Физматлит](#), 2017. 248 стр.

4. В.С.Кубланов, В.И.Борисов, А.Ю.Долганов. Анализ биомедицинских сигналов в среде MATLAB. Анализ биомедицинских сигналов в среде MATLAB : учебное пособие / Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. – 120 с.

5. З.З.Мирюсупов, Ж.Х.Джуманов. «Компьютер архитектураси». /ТАТУ. 144 бет. Тошкент, 2017.

6. Федотов А.А. - Математическое моделирование и анализ погрешностей измерительных преобразователей биомедицинских сигналов. Монография, Москва 2013, стр. 282.

ПРЕИМУЩЕСТВА ПРИМЕНЕНИЯ СИМУЛЯЦИОННЫХ МЕТОДОВ В СТОМАТОЛОГИИ.

Юсупова Ситора Санжаровна

*Клинический ординатор кафедры Хирургической стоматологии и
дентальной имплантологии.*

ysitora_1133@inbox.com, Tel.: +998937283776

Аннотация.

Изменения, происходящие в современном обществе, порождают ситуацию, в которой профессиональное развитие специалиста приобретает особое значение в силу того, что высококвалифицированный специалист должен обладать качествами, позволяющими самостоятельно находить нестандартные, принципиально новые решения профессиональных и инновационных задач. Формирование эффективного клинического мышления является важной и актуальной проблемой как в компетентностной модели обучения студентов медицинских специальностей, так и в рамках формирования профессионального опыта на рабочем месте медицинских специалистов. Решение данной проблемы предполагает применение педагогических и организационно-методических способов формирования клинического мышления.

Ключевые слова: стоматология, симуляционные методы, фантом, муляж, симуляторы.

Введение. Современные методы диагностики и лечения стоматологических больных требуют от будущих врачей стоматологов высочайших мануальных навыков. Работа в ограниченном пространстве, с мелким колюще-режущем, а главное вращательным инструментом, на малом часто труднодоступном операционном поле предполагает точную зрительно-моторную координацию и хорошо развитую мелкую моторику.

Формирование профессиональных навыков является сложным и трудоемким процессом, требующим постоянного совершенствования приобретенных профессиональных качеств, кроме того одним из важнейших факторов работы с живыми пациентами является психологический барьер преодолеть который возможно только с помощью регулярной и систематической практики. Симуляционные модели призваны решить поставленную задачу, однако такие модели не дают полного представления о работе стоматолога. Стоматологические фантомы, крепящиеся к стоматологическому креслу, способны имитировать большую часть ощущений настоящей работы врача-стоматолога. Фантом стоматологический представляет собой модель головы с верхней и нижней челюстями, имеющими желобовидные углубления для фиксации пластмассовых валиков, имитирующих коронковые части зубов. Однако материал, из которого изготовлены пластмассовые зубы не обладает твердостью эмали и дентина, создавая иллюзию легкости работы в полости рта пациента, а также не обеспечивается надлежащий контроль при обработке корневых каналов искусственных зубов. Так же фантомы позволяют изучить анатомию челюстно-лицевой области, осуществить контроль полученных знаний. Искусственные щеки фантома выполнены из силиконовой резины. Их можно отодвигать, чтобы осмотреть искусственные зубные ряды.

Современные тенденции образования предлагают использование симуляционной техники, позволяющей достичь максимальной степени реализма. Обучающиеся, освоившие практические навыки при помощи фантомов, манекенов, тренажеров и симуляторов, значительно быстрее и увереннее переходят к настоящим вмешательствам, а их дальнейшие реальные результаты становятся более профессиональными. Также при использовании симуляционных технологий происходит снижение числа ошибок при выполнении манипуляций, уменьшение осложнений и повышение качества стоматологической помощи населению в целом.

Симуляционный комплекс содержит инструменты, необходимые для имитационного процесса лечения зубов, позволяет отрабатывать навыки по практическому выполнению местной анестезии, использованию медицинских

инструментов, расходных материалов и медикаментов как при реальном стоматологическом приеме.

Такой симулятор создает качественную иллюзию работы с настоящим пациентом. Каждому студенту нужно адаптироваться к трудности доступа операционного поля, научиться эргономической позе при ведении стоматологического приема, приобрести уверенность и поверить в собственные силы, избежать стресса при работе с пациентами.

Симуляторы имеющиеся в симуляционном центре СамГМУ включают оборудование для оценки умений без влияния человеческого фактора. Такие системы позволяют оценивать не только конкретные умения в препарировании, работе с разными тканями пациента, но даже и положения врача при работе, осанку и много других важных параметров. Это не значит, что скоро в образовании отпадёт надобность в преподавателе, но обратная связь машины и студента позволит последнему достигать больших высот в освоении специальности.

В стоматологии для отработки манипуляций могут применяться следующие уровни симуляционного обучения: Визуальный – Обучающиеся теоретически изучают понимание последовательности действий выполнения манипуляции, при помощи электронных пособий и видеофильмов. Тактильный – воспроизведение и отработка практических навыков и, как результат их приобретение на фантоме, муляже. Реактивный – воспроизводятся простейшие активные реакции фантома на типовые действия обучаемого. Например, при правильном выполнении инъекционной анестезии – загорается лампочка, тем самым осуществляется оценка точности действий обучаемого и воспроизведение моторики отдельного базового навыка. Однако, нужно понимать, что симуляционное обучение – это не альтернатива «живого» общения с пациентом, а средство сделать это общение более эффективным и комфортным и для больного, и для обучаемого, потому что для реализации освоения основных видов профессиональной деятельности для врача стоматолога необходимы не манекены, а настоящие, реальные пациенты.

Симуляционное обучение обладает рядом преимуществ:

1. Приобретение практических навыков с отсутствием риска для пациента;
2. Возможность неограниченных повторов для отработки манипуляции;
3. Отсутствие риска непоправимости врачебных ошибок;
4. Объективность контроля манипуляций;
5. Возможность изучения редких анатомических особенностей;
6. Отсутствие стресса.

В стоматологических кафедрах СамГМУ имеются симуляционные кабинеты которые оснащены фантомной установкой для выполнения мануальных манипуляций, фантом челюстно-лицевой области для выполнения мануальных манипуляций, установка брекет-систем для выполнения мануальных манипуляций.

Задачи симуляционного кабинета :

- Формирование навыков пальпации, перкуссии, зондирование зубов у детей на основе симуляционных технологий;
- Выработка устойчивого стереотипа действий, необходимых для успешного проведения мероприятий по проведению профилактических мануальных мероприятий;
- Обучение манипуляциям, проводимым ребенку (отработка техники проведения чистки зубов и др. манипуляций у детей и подростков;
- Обучение навыками диагностических процедур у детей.

Результаты наблюдений подтверждают целесообразность использования учебных тренажеров (фантомов, муляжей и манекенов) в процессе профессиональной переподготовки врачей стоматологов.

Для повышения эффективности лечения, практические врачи должны быть включены в программу непрерывного симуляционного обучения, на котором происходит многократное повторение и отработка новых технологий с использованием учебных тренажеров.

С нашей точки зрения, необходимо в период симуляционного обучения создавать небольшие обучающие курсы, посвященные конкретным задачам. Например, использование кофердама, чтобы по окончании курса практический врач мог их использовать на приеме.

Таким образом, методы симуляционного обучения в стоматологии еще на этапах учебного процесса позволяют обучающимся получить возможность отработать до автоматизма практические навыки еще до начала практикующей деятельности врача.

Литература.

1. Проблемное обучение в магистратуре направления челюстно-лицевая хирургия

МА Халматова, ШД Ахтамов, АИ Хазратов

2.Impact of coronavirus infection(Covid-19) on diabetic periodontopathies. D U Yusupova.

3. Y.D Uktamovna Pedagogical Conditions for the Formation of Students Clinical Thinking.

4. Талабаларнинг клиник тафаккурини ривожлантиришда симуляцион ёки имитацион методдан фойдаланишнинг афзалликлари. Д. У. Юсупова.

5.Талабалар клиник тафаккурини ривожлантиришда андрогогиканинг аҳамияти. Юсупова Д.У

6.ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СТОМАТОЛОГИИ КАК МЕЖГОСУДАРСТВЕННАЯ ПРОБЛЕМА: СОСТОЯНИЕ ВОПРОСА И ПУТИ РЕШЕНИЯ СЛН Иорданишвили А.К., Ризаев Ж.А., Хазратов А.И

KOMBINATSIYALANGAN DIDAKTIK INTERFAOL DASTURIY TIZIMNI LOYIHALASH

Niyazov Jasur Abdirasulovich
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti tadqiqotchisi.

Annotatsiya. Maqolada elektroenergetika ta'limi sohasida rivojlanish tarixi va o'zlashtirish tizimining asosiy jihatlari, Elektroenergetika va elektr mashinalari fanini o'qitish tarixi hamda metodikasi haqida fikr yuritilgan. Bundan tashqari, raqamli mediamadaniyatida ommaviy axborot vositalarini iste'mol qilishning asosiy sabablari keltirilgan.

Kalit so'zlar. Pedagogika, ommaviy axborot vositalari, raqamli texnologiyalar, televizion o'yin, internet.

ПРОЕКТИРОВАНИЕ КОМБИНИРОВАННОЙ ДИДАКТИЧЕСКОЙ ИНТЕРАКТИВНОЙ ПРОГРАММНОЙ СИСТЕМЫ

Аннотация. В статье рассматриваются история развития и основные аспекты системы освоения в электроэнергетическом образовании, история и методика преподавания дисциплины Электроэнергетика и электрические машины. Кроме того, перечислены основные причины потребления медиа в цифровой медиакультуре.

Ключевые слова. Педагогика, средства массовой информации, цифровые технологии, телевизионные игры, интернет.

DESIGN OF A COMBINED DIDACTIC INTERACTIVE SOFTWARE SYSTEM

Annotation. The article reflects on the history of development in the field of electroenergetics education and the main aspects of the mastering system, the history and methodology of teaching Electroenergetics and electrical mashena science. In addition, the main reasons for the consumption of media in digital media are given.

Keywords. Pedagogy, media, digital technologies, television play, the internet.

Kirish. Zamonaviy didaktik interfaol dasturiy tizimlarni (DIDT) ishlab chiqish murakkab jarayon bo'lib, talabalarning psixofiziologik o'ziga xosliklarini hamda zamonaviy shaxsiy elektron-hisoblash mashinalarining dasturiy-texnik imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'quv-bilish jarayonni loyihalashni o'z ichiga oladi. Shu sababli ishlab chiqiladigan DIDT ga ulardan foydalanish talabalarning

bilimlarni o'zlashtirishi hamda o'quv faoliyati ko'nikmalarini shakllantirishi jarayonini faollashtirishi maqsadida talablar to'plamini qo'yish adolatlidir.

Masalan, [Robert, 1994] ilmiy ishida, an'anaviy didaktik talablar (ilmiylik, ommaboplik, moslashuvchanlik, tizimlilik, o'qitish izchilligi va hok.) bilan bir qatorda, DIDD ga nisbatan quyidagi talablar batafsil ko'rib chiqiladi:

- talabning intellektual salohiyatini rivojlantirish (masalan, fikrlashning algoritmik, dasturchilik uslubini, nazariy, ko'rgazmali-tasvirli tafakkurni rivojlantirish);

- o'quv axborotini kompyuterli vizuallashtirishni ta'minlash (masalan, kompyuter grafikasi vositalari yordamida);

- o'quv natijalarini o'zlashtirish mustahkamligini ta'minlash (DIDD yordamida taqdim etilgan o'quv materialining ichki mantiqiy va tuzilishi mazmunini talaba tomonidan o'zlashtirishni nazarda tutadi).

Ilmiy ishda [Zaynutdinova, 1999, a] DIDD ga qo'yiladigan didaktik talablar orasida o'qitishning interfaolliigi talabi alohida ta'kidlangan. ED ga nisbatan interfaollik dasturning tuzilishi tamoyili va uning sifati mezon sifatida qaraladi.

Ilmiy ishlarda [Robert, 1994; Zaynutdinova, 1999, a] ko'rib chiqilgan DIDD ga uslubiy talablar muayyan o'quv fanining o'ziga xosligi va xususiyatlarini hisobga olish; tegishli fanning, uning tushunchaviy apparatining o'ziga xos xususiyatlarini ta'minlash zarurligini nazarda tutadi.

Shunday qilib, DIDD ni loyihalashda pedagogik talablar asosiy hisoblanadi, biroq shu bilan birga, talabning kompyuter bilan ishlash qulayligini: ma'lumotlarni taqdim etish tabiiyligini va foydalanuvchilar uchun qulay namuna interfeysni ham ta'minlash kerak [Fedotov, 2002]. Bundan tashqari, DIDD loyihalashning ergonomik asoslarini ham hisobga olish kerak [Yakovets, 2004].

Mazkur tadqiqotimizda elektrotexnika fanlari bo'yicha KDIDD ni loyihalashda biz quyidagi talablar bajarilishini zarur deb hisoblaymiz:

- pedagogik talablarga muvofiqlik: nazariy material bilan taqdim etish, yopiq yo'naltirilgan avtomatik boshqaruvda o'quv faoliyatini ta'minlash, o'qitishning izchilligi va to'liqligini inobatga olgan holda talabalarning muayyan kontingenti tomonidan o'quv-bilish faoliyatini o'zlashtirishning birinchi (b1), ikkinchi (b2) va uchinchi (b3) darajalarini kafolatlash;

- navigatsiya erkinligi: talaba kadrlarni o'zgartirishni mustaqil boshqaradi, ekranda misollar va mashqlarni ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi;

- O'UDT ni qo'llab-quvvatlash: talaba istalgan vaqtda o'rganilayotgan jarayonni (hodisani) modellash va uni ko'p sonli hisob-kitoblardan ozod qilish imkonini beradigan Electronics Workbench va MathCAD kabi dasturlarni qo'llashi mumkin;

ochiqlik: KDIDD yangi bo'limlar va mavzular bilan kengaytirish va qo'shish

imkonini beradigan formatda bajarilishi kerak.

Yuqoridagi talablarni ma'lum bir DIDT doirasida ta'minlash odatda murakkab va ko'p vaqt talab qiladigan vazifa bo'lib hisoblanadi. Bu yerda, birinchi navbatda, "pedagogik dizayn" sohasidagi ko'p yillik tadqiqotlarga asoslanish kerak. Masalan, [Uvarov, 1999] ishida quyidagi loyihalash bosqichlari ko'rib chiqilgan:

- 1. O'qitish maqsadlarining tavsifi. Bunda, A.Y. Uvarov fikriga ko'ra, maqsad quyidagilarni tavsiflashi kerak:
 - talaba o'z tahsil olishining muvaffaqiyatini tasdiqlash uchun aynan nimani ko'rsatishi kerak;
 - buni qanday sharoitlarda ko'rsatishi kerak;
 - o'qitishni tugallangan deb hisoblash uchun talaba talab qilinadigan harakatlarni qanchalik yaxshi bajarishi kerak.

2. DIDT ssenariysini ishlab chiqish.

DIDT ning demonstratsion versiyasini tayyorlash;

DIDT ishchi ssenariysini tayyorlash.

Shunday qilib, muallif tegishli materialni o'zlashtirgandan so'ng talabaning muayyan harakatlarni bajarishi tavsifini saqlagan o'qitish maqsadlarining "aniq" tavsifiga ishora qiladi.

A.Y. Uvarov tomonidan ko'rib chiqilgan loyihalash bosqichlari aksariyat DIDT, shu jumladan KDIDT ishlab chiqishda ko'zda tutilishi mumkin. Biroq, bizning fikrimizcha, elektrotexnika fanlariga nisbatan o'quv materiallarini tahlil qilish, tanlash va tuzish bilan bog'liq bosqichni ham kiritish kerak. Bu, birinchi navbatda, nazariy tushunchalarning katta hajmini o'z ichiga olgan, ularning mantiqiy o'zaro bog'liqligi va ushbu tushunchalar tizimining yuqori iyerarxialigi bilan bog'liq umumtexnik fanlarning xususiyatlari bilan belgilanadi [Zaynutdinova, 1999, a].

Yuqorida aytilganlarga asoslanib, elektrotexnika fanlari bo'yicha KDIDT ni loyihalashning quyidagi bosqichlarini ajratib ko'rsatish taklif etiladi:

- o'qitish maqsadlarini tavsiflash;
- KDIDT uchun o'quv materialini tahlil qilish, tanlash va tuzish;
- KDIDT ssenariysini ishlab chiqish.

Ta'kidlash kerakki, sanab o'tilgan bosqichlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq, shuning uchun har bir bosqichni alohida ko'rib chiqish shartli bo'lib hisoblanadi.

1-bosqich. O'qitish maqsadlarini tavsiflash

Elektrotexnika siklining fanlari bo'limlaridan biri bo'lgan "To'rt qutblilar" misolida KDIDT ni loyihalashning asosiy bosqichlarini ko'rib chiqamiz. Mazkur tizimni loyihalashda quyidagi o'qitish maqsadi shakllantirildi:

o'qitishning bosqichma-bosqichligi va tugallanligini inobatga olgan holda,

elektrotexnika kursining “To‘rt qutblilar” bo‘limidagi bilimlarni talabalarning muayyan kontingenti tomonidan samarali evristik faoliyatni talab qiladigan masalalarni yechish uchun yetarli darajada o‘zlashtirilishini ta‘minlash.

2-bosqich. KDIDT uchun o‘quv materialini tahlil qilish, tanlash va tizimlashtirish, imkon qadar, ushbu mavzu bo‘yicha barcha mavjud adabiyotlardan foydalangan holda amalga oshirilishi kerak. O‘quv materialini tanlashga kelsak, bu yerda, bizning fikrimizcha, quyidagi qoidalarga amal qilish lozim:

KDIDT uchun o‘quv materialini tanlashni o‘qitish maqsadlaridan kelib chiqib amalga oshirish;

o‘quv materialini Ta‘lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan darsliklarning oxirgi nashrlaridan tanlash;

atamalar, asosiy tushunchalarning ta‘riflari va ayrim grafik obyektlarning belgilari Davlat standartining rasmiy nashrlaridan tanlash.

Misol uchun, elektrotexnika fanlari bo‘yicha KDIDT uchun “To‘rt qutblilar” bo‘limi bo‘yicha o‘quv materialini tanlashda biz [Demirchyan va boshq., 2004; Bessonov, 1996] kabi darsliklarga tayandik. Mazkur kitoblar elektrotexnika fanlari sohasidagi yetakchi olimlar darsliklarining so‘nggi nashrlari bo‘lib hisoblanadi. Atamalarni va asosiy tushunchalarning ta‘riflarini Rossiya Federatsiyasining (GOST R 52002-2003) “Elektrotexnika. Atamalar va asosiy tushunchalarning ta‘riflari” Davlat standartidan oldik.

O‘quv materialini tanlab olgandan so‘ng uni tuzilmalash (strukturalash) muhim ahamiyatga ega. Avvalroq biz o‘quv materialining mazmunini taqdim etish shaklini ko‘rib chiqdik. O‘quv materialining matnli va matndan tashqari komponentlarining ahamiyati ko‘rib chiqildi. Biroq, o‘quv materialini bo‘lish usullari, asosiy tushunchalar va ular o‘rtasidagi bog‘liqliklarni ajratib ko‘rsatish va hok. bo‘yicha savollar ochiqlicha qoldi.

Pedagogik nazariyada ushbu muammolarni hal qilishning amaliyotda qo‘llanilishini topgan juda ko‘p qiziqarli yondashuvlar mavjud. Masalan, [Talizina, 1973] ishida har bir o‘quv fanida uning har qanday alohida hodisalarni tashkil etiladigan tuzilmaviy elementlarni ajratib ko‘rsatish, ya‘ni tizimning invariantini ajratib ko‘rsatish va bu invariantning namoyon bo‘lishi sifatida ushbu tizimni tashkil etuvchi barcha alohida hodisalarni taqdim etish zarurligi ko‘rsatilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Попков, В.А. Теория и практика высшего профессионального образования: учеб, пособие для системы дополн. пед. образования / В.А. Попков, А.В. Коржуев. - М.: Академический проект, 2004.-432с.

2. Резвиг, В.Д. Соперничество Electronics Workbench и , Microcap / В.Д. Резвиг // PC Week / Re. - № 29-30. - 1999. - С. 18.

3. Рейнхардт, Р. Flash MX. Библия пользователя: пер. с англ. / Р. Рейнхардт, С. Дауд. - М.: Изд. дом «Вильямс», 2003. - 1088 с.
4. Рейнхардт, Р. Macromedia Flash MX ActionScript. Библия пользователя : пер. с англ. / Р. Рейнхардт, Д. Лотт. - М.: Изд. дом «Вильямс», 2003. - 1280 с.
5. Скибицкий, Э.Г. Комплексный подход к проектированию, созданию и применению целостных компьютеризированных курсов в общеобразовательной школе / Э.Г. Скибицкий. - Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1996. - 105 с.
6. Федотов, В.Ю. Диагностика электротехнических знаний и умений учащихся с использованием адаптивной компьютерной программы: дисс. канд. пед. наук / В.Ю. Федотов. - Екатеринбург, 2002. - 237 с.
7. Хеннер, Е.К. Информационнокоммуникационная компетентность учителя: структура требования и система измерения [Текст] / Е.К. Хеннер, А.П. Шестаков // Информатика и образование. - 2004. - № 3. - С. 5.
8. Эльконин, Д.Б. Психическое развитие в детских возрастах [Текст] / Д.Б. Эльконин; под ред. Д.И. Фельдштейна; авт. вступ. ст. Д.И. Фельдштейн. - 3-е изд. - М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО МОДЭК, 2004. - 416 с.

MODULLI YONDASHUV KONSEPSIYASINING MOHIYATI, MAQSADI VA VAZIFALARI, TAMOYILLARI

QarMII. B.D.Boypolvonov
e-mail b.boypolvonov@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada modulli yondashuv konsepsiyasining mohiyati, maqsadi va vazifalari, tamoyillari va bugungi kunda talaba shaxsini barcha imkoniyatlarini yuzaga chiqarish ta'lim shaxsga yo'naltirilgan xarakterda bo'lishi talab tahlil qilinadi. Bundan tashqari, ta'limni tashkil etish jarayonida talabanning qobiliyatlari, extiyojlari va o'ziga xos jihatlari, o'z-o'zidan tabaqalashtirilgan, rivojlantiruvchi, o'qishga bo'lgan motivlarni kuchaytiruvchi "sub'ekt-sub'ekt" konsepsiyasiga asoslangan ta'lim tizimi kelib chiqishi asoslangan.

Kalit so'zlar: modulli yondashuv, konsepsiyasining mohiyati, tamoyillari, modulli texnologiyalar va boshqalar.

СУЩНОСТЬ, ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ КОНЦЕПЦИИ МОДУЛЬНОГО ПОДХОДА

Аннотация. В данной статье будут проанализированы сущность, цели и задачи концепции модульного подхода, принципы и требования, предъявляемые сегодня к раскрытию всех возможностей личности учащегося, чтобы образование носило личностно-ориентированный характер. Кроме того, образовательная система, основанная на понятии "субъект-субъект", которая в процессе организации обучения усиливает способности, потребности и

специфические аспекты ученика, самоструктурированная, развивающая, мотивирующая к обучению, основана на происхождении.

Ключевые слова: модульный подход, сущность понятия, принципы, модульные технологии и др.

THE ESSENCE, PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE CONCEPT OF A MODULAR APPROACH

Annotation. This article analyzes the essence, purpose and objectives of the concept of a modular approach, principles and the requirement that today the emergence of all the possibilities of the student's personality should be of an educational personality-oriented nature. In addition, in the process of organizing education, the origin of the educational system is based on the concept of a “subject–subject”, which reinforces the abilities, extents and specific aspects of the student, self-differentiated, developing, reading motives.

Keywords: modular approach, essence of concept, principles, Modular Technologies, etc.

Kirish. Mudulli texnologiyalar- eng zamonaviy texnologiya bo‘lib, modul bloklaridan tashkil topgan axborotni tizimli ravishda qayta ishlash va tahlil qilishga, talabaning mustaqil faoliyatiga asoslangan, bilim ko‘nikma malakalarining diagnostikasida turli shakllaridan foydalangan holda tashkil etiluvchi yaxlit jarayon.

Modul - mazmuniy va mantiqiy yakunga ega bo‘lgan, didaktik jihatdan ishlab chiqilgan, natijaga qaratilgan, kirish va chiqish nazoratlaridan iborat bo‘lgan birlikdir.

Modul dastur- bir fan doirasidagi modul bloklarining yig‘indisi bo‘lib, erishish lozim bo‘lgan didaktik maqsad, qo‘llaniladigan usullar va vositalar yig‘indisidir.

O‘quv moduli – nisbatan mustaqil, mantiqiy yakunga ega bo‘lgan o‘quv kursining bo‘lagidir. U o‘quv metodik ta‘minotdan nazariy va amaliy qismlardan, topshiriq va joriy hamda yakuniy nazorat kabi qismlardan iborat.

Modulli texnologiyalar mustaqil faoliyat asosida talabalarda bilim, ko‘nikmalarni shakllantirish, ularda rejalashtirish, o‘z-o‘zini boshqarish va nazorat qilish, o‘zlashtirish bo‘yicha samarali natijani ta‘minlashga qaratilgan eng samarali yondashuvlardan biri bo‘lib qolmoqda. Modul bu shunday maqsadga yo‘naltirilgan bog‘lamki, u o‘zida o‘rganiladigan mazmunni va uni o‘zlashtirish texnologiyasini aks ettiradi.

Bugungi kunda talaba shaxsini barcha imkoniyatlarini yuzaga chiqarish uchun albatta ta‘lim shaxsga yo‘naltirilgan xarakterda bo‘lishi talab etiladi. Buning uchun ta‘limni tashkil etish jarayonida talabaning qobiliyatlari, ehtiyojlari va o‘ziga xos jihatlarini xisobga olish lozim. Ana shu elementlar hisobga olingan taqdirda o‘z-o‘zidan tabaqalashtirilgan, rivojlantiruvchi, o‘qishga bo‘lgan motivlarni

kuchaytiruvchi “sub’ekt-sub’ekt” konsepsiyasiga asoslangan ta’lim tizimi kelib chiqadi.

An’anaviy ta’lim tizimida chuqur o’rnashib qolgan pedagogik texnologiyalardan biri bu sub’ekt-ob’ekt munosabatlaridir. Bu yondashuv nemis pedagogi I.F.Gerbard tomonidan (1776-1841yillar) kiritilgan. Bunday yondashuvda pedagog sub’ekt rolini bajaradi va qanday o’qitish, qanday talabalarni ishlab chiqish, talabalar jamoasini qay yo’nalishda rivojlantirishni faqat o’z yondashuvi asosida hal etadi.

Aytish joizki, ta’lim tarixida yig’ilgan boy didaktik tajribaning ijobiy jihatlari o’z aksini modulli ta’limda topdi.

“Modulli ta’lim” tushunchasi 1971 yillarda Dj.Rassel tomonidan kiritildi. Rassel modulni o’quv paketi sifatida talqin etadi va unga o’quv materialining konseptual birligini o’rganishga oid harakatlarni kiritadi. B.M.Goldshmid – modulni talabaga ma’lum ko’zlangan natijaga yetishga yordam beruvchi mustaqil birlik sifatida talqin etadi (1972 y).

G.Ouens modulni yopiq kompleks sifatida talqin etadi va bu kompleksga o’qituvchi, o’quvchi, o’rganiladigan axborot material, vositalarni kiritadi.(1975 y). Zamonaviy tadqiqotchilardan biri P.A.Yusyavichene modulni ma’lum darajadagi mustaqil axborotdan hamda maqsadli ravishdagi metodik boshqaruv asosida maqsad qilib qo’yilgan natijalarni ta’minlashga qaratilgan birlik sifatida tahlil etadi.

Yuqoridagi olimlarning fikrlarini o’rganish natijasida quyidagi ko’rinishlardagi modullarni ajaratish mumkin:

- mustaqil konseptual kichik birlik;
- modul mustaqil birlik sifatida bir o’quv kursini o’z ichiga olib, bir necha bloklarni o’zida mujassam etadi;
- modul ma’lum mutaxassislikka tegishli bo’lgan bir qancha o’quv predmetlarni o’zida mujassamlashtiruvchi fanlararo birlik bo’la oladi;
- aniq bir mutaxassislikni egallashga yo’naltirilgan kasbiy ta’lim moduli.

Bundan tashqari “modul” tushunchasiga tegishli bo’lgan bir qancha xususiyatlarni ajratish mumkin: Maqsad; Turli xil turdagi o’quv faoliyatini integratsiyasi; Metodik ta’minot; Mustaqil rivojlanish; Ta’lim jarayonidagi talabaning mustaqilligi; O’quv axborotini tahlil qilish va strukturalashtirish ko’nikmasi; Nazorat va o’z-o’zini nazorat; Talabaning ta’lim olishdagi shaxsiy traektoriyasi.

Modul dasturlarning maqsadi albatta malakali mutaxassisni yetishtirishga xizmat qiladi. Modul dasturning maqsadini tuzishda ana shu mutaxassisga qanday talabalar tizimi qo’yilayotgan ekanini aniqlab olishdan boshlanadi. Bugungi kunda Rossiyada mutaxassisga qo’yiladigan umumiy talabalar tizimi o’rganilib ularni uch asosiy guruhga ajratilmoqda. Mutaxassisni kompetentligini aniqlovchi kriteriylarni quyidagi kategoriyalarga bo’lish mumkin.

Instrumental kompetensiyalar: analiz va sintez qobiliyatiga ega bo'lish; rejalashtirish va tashkil etish qobiliyati; mutaxassislik bo'yicha bazaviy bilimlarni egallaganligi; ona tilida bimalol muloqatga kirisha olish; axborot texnologiyalaridan foydalan olish malakalari; axborot material bilan ishlash qobiliyati; Qarorlar qabul qilish qobiliyati.

Komunikativ kompetentlik:

- tanqid va o'z-o'zini tanqid qila olish;
- gruhda faoliyat ko'rsata olish;-o'zaro muloqatga kirisha olish;
- axloqiy qadriyatlarni tan olish;
- turli xalqlar madaniyatiga xurmat bilan qarash;
- boshqa yo'nalishda faoliyat yurituvchi ekspertlar bilan munosabatga kirisha olish.

Tizimli kompetentlik: bilimlarini amalda tizimli ravishda qo'llay olish; tadqiqot olib borish; yangi sharoitga moslashish; ijod qilish; liderlik qobiliyatini o'stirib borish; individual holda faoliyat yuritish qobiliyati; loyihalarni ishlab chiqish va ularni boshqarish; tadbirkorlik va yangi g'oyalarni ilgari surish; muvaffaqiyatga erishish motivining rivojlanganligi.

Keyingi vaqtlarda modulli ta'lim tizimida kompleks yondashuv tamoyili kuchayib bormoqda. Unda turli shakl, usullar moslashtirilgan holda joylashtirilmoqda. Bugungi kunda aralash ta'lim innovatsiya sifatida kirib kelmoqda.

Deklan Bern "blended learning" (aralash ta'lim) haqida shunday deydi-ushbu ta'lim boy pedagogik tajribadan samarali foydalanishga qaratilgan. Bunday yondashuv axborotni taqdim etishda turli metodikalardan foydalanishni, ta'limni tashkil etishda va ta'lim jarayonida axborot texnologiyalari, individual va guruhlarda an'anaviy faoliyatni tashkil etishga asoslanishi mumkin. Bunday turlicha yondashuv talabani charchatmaydi va o'qishga bo'lgan motivlarini kuchaytiradi. Asosiy masala tanlangan metodikalarning o'zaro muttanosibligini ta'minlash va kam harajat asosida yuqori samaradorlikka erishish hisoblanadi.

Aralash ta'lim ko'proq treninglarni tashkil etishni talab etadi. Treninglarni tashkil etishda quyidagi bosqichlarga e'tibor qaratish lozim: 1. Tayyorgarlik bosqichi. 2. Maqsadlarni aniqlab olish bosqichi. 3. Treningni o'tkazish bosqichi.

Bugungi kunda blended learning ta'limi deganda kunduzgi an'anaviy ta'lim va masofaviy ta'limning elementlarini kombinatsiyasi ham tushunilmoqda. Bu tizimda o'qituvchi ta'lim markazida qoladi va internet imkoniyatlaridan keng va samarali foydalandi. Aytish joizki, axborot texnologiyalarining ta'lim tizimidagi ahamiyati be'qiyos, tobora uning yangi ko'rinishlari taklif etilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. О.Г.Принципы модульного обучения. Красноярск-2006-32 с.

2. Карпов В. В. Инвариантная модель интенсивной технологии обучения при многоступенчатой подготовке в вузе. - М.; СПб.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1992. - 141 с.

KIMYO KURSIDA TALABALARGA IQTISODIY BILIMLARNI SHAKLLANTIRISH

Tursunova G.Q.

**Qarshi MII «Umumiy kimyo»
kafedrasi katta o‘qituvchisi.**

Annotatsiya. Oliy ta’lim talabalariga iqtisodiy bilim elementlarini singdirishda kimyo fani katta imkoniyatlarga ega. Xususan kimyoning sanoat va qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida qo‘llanishi bilan bog‘liq masalalar ko‘rib chiqilganda talabalarga mehnat unumdorligini oshirish va tejamkorlikka erishishda kimyoning roliga doir ma’lumotlar berilgan. Maqolada iqtisodiy bilimlarni umumiy ta’lim maktablari hamda oliy ta’limdagi fanlar kesimida shakllantirib borish zarurati kimyo kursiga doir qo‘shimcha o‘quv material mazmuni keltirilgan.

Аннотация. Наука химия имеет большие возможности в обучении студентов высших учебных заведений элементам экономических знаний. В частности, при рассмотрении вопросов, связанных с применением химии в промышленном и сельскохозяйственном производстве, студентам была дана информация о роли химии в повышении производительности труда и достижении экономии. В статье представлено содержание дополнительного учебного материала по курсу органической химии, необходимость формирования экономических знаний в общеобразовательной школе и предметов в высшей школе.

Annotation. The science of chemistry has great potential in teaching students of higher educational institutions the elements of economic knowledge. In particular, when considering issues related to the use of chemistry in industrial and agricultural production, students were given information about the role of chemistry in increasing labor productivity and achieving savings. The article presents the content of additional educational material for the course of organic chemistry, the need for the formation of economic knowledge in a general education school and subjects in higher education.

Tayanch so‘zlar: ta’lim, iqtisodiy bilimlar, sanoat, qishloq xo‘jaligi, organik kimyo, koks, ammoniy sulfat, ammiak, superfosfat, sintezi, daromad, sikloparafinlar, polietilen, gazlar, neft, fenollar, aldegidlar, yog‘lar, uglevodlar va aminokislotalar.

Ключевые слова: образование, экономические знания, промышленность, сельское хозяйство, органическая химия, кокс, сульфат аммония, аммиак,

суперфосфат, синтез, доход, циклопарафины, полиэтилен, газы, нефть, фенолы, альдегиды, жиры, углеводы и аминокислоты.

Key words: education, economic knowledge, industry, agriculture, organic chemistry, coke, ammonium sulfate, ammonia, superphosphate, synthesis, income, cycloparaffins, polyethylene, gases, oil, phenols, aldehydes, fats, carbohydrates and amino acids.

Bozor iqtisodi talablaridan kelib chiqib, talabalarga iqtisodiy bilimlar berishni yanada rivojlantirish zarurligini hayot tarzimizning o'zi ham talab qilmoqda. Bunday muammoni qo'yilishi esa yoshlarni fan asoslari bilan qurollantirish bilan birga ularni amaliy mehnatga tayyorlashni taqozo etadi. Demak, iqtisodiy bilimlarni umumiy ta'lim maktablari hamda oliy ta'limdagi fanlar kesimida shakllantirib borish zarurdir. Zero oliy ta'lim talabalariga iqtisodiy bilim elementlarini singdirishda kimyo fani katta imkoniyatlarga ega. Xususan kimyoning sanoat va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida qo'llanishi bilan bog'liq masalalar ko'rib chiqilganda talabalarga mehnat unumdorligini oshirish va tejamkorlikka erishishda kimyoning rolga doir ma'lumotlar berilishi mumkin. Quyida bu vazifani organik kimyo kursida qishloq xo'jaligini kimyolashtirish masalalarini o'rganish jarayonida yoritishga doir qo'shimcha material mazmunini keltiramiz.

“Kirish” mavzusida organik kimyoning ahamiyati haqida gapirilganda organik moddalarning bir qismi qishloq xo'jaligida zararkunandalarga qarshi ishlatiladigan zaharli moddalar, ekinlarni o'stiruvchi stimulyatorlar sifatida, chorvachilikda dori–darmon sifatida va shu kabi maqsadlarda keng qo'llanishi aytib beriladi. Bunda aynqsa samaradorlik darajalari ko'rsatuvchi, bir qator raqamlarni keltirish muhim.

Zaharli modda ishlab chiqarish uchun sarflangan bir baravar mablag' bizga uch baravar mahsulotni tejashga yordam beradi. Juda kam mablag' sarflab juda ko'p foyda olish imkonini beradi. Oxirgi yillarda o'simliklarni zararkunandalardan saqlash uchun respublikamizda 5 milliard so'mlik kimyoviy zaharli moddalar ishlatilgan va buning evaziga 40 milliard so'mlikka yaqin qo'shimcha qishloq xo'jalik mahsuloti olingan. Organik modda karbamid yuqori sifatli o'g'it bo'lib, u chorvachilikda ham ishlatiladi. Karbamidning har bir kilogrammi dag'al xashakka qo'shib berilganda qoramolning tirik vazni o'rta hisobda 5 – 6 kg oshganligi isbotlangan. 1 tonna karbamid hisobiga esa sut miqdori 8 –10 ming litrga oshgan. Karbamid tan narxining arzonligi va sut miqdorining oshishi hisobiga olinadigan foyda juda yuqori bo'lishidan darak beradi. Xususan paxta bargini tushuruvchi defoliantlar deb ataluvchi moddalardan 65 mln so'mlik ishlatilganda 150 mln so'mlik paxta hosili olinishi aniqlangan.

“Kirish” mavzusidagi darsda talabalarga respublikamizda organik sintez sanoati mahsulotlari ishlab chiqarishning o'sishini ko'rsatuvchi jadval ko'rsatilishi ma'qul (1–jadval).

1–jadval.

Mahsulotlar	1940	1980	2010	2015	2020
O‘simliklarni himoya qilish vositalari (<i>ming tonna.</i>)	–	–	242	438	615
Plastmassalar (<i>mln. tonna.</i>)	–	0,149	1,672	2,840	5,964
Kauchuk, avtomobil pokrishkalari (<i>mln. dona</i>)	0,049	3,007	40,000	51,500	68,000
Kimyoviy tola (<i>mln.tonna.</i>)	–	0,001	0,623	0,955	1,500

Metanning ishlatilishi o‘rganilganda metandan olinadigan vodorod sintetik ammiakli suv va ammiakli selitra ishlab chiqarishga ketishiga diqqatni jalb etiladi. Bu usuldan hozirgi vaqtda “Chirchiq elektrokimyoviy” birlashmasida foydalanilmoqda. Metandan olinadigan vodorod suvni elektroliz qilib olinadigan vodorodga qaraganda 1,5 marta arzon tushadi. Shuni qayd etish kerakki, 1 tonna metandan 0,6 tonna sintetik ammiak (1,2 tonna ammiakli suv) yoki 3 tonna ammiakli selitra olinadi. 3 tonna ammiakli selitra erga solinganda qo‘shimcha 5,5 tonna paxta, 7 tonna don, 8 – 9 tonna sabzavot hosili olinadi. Xuddi shunday ichki yonuv dvigatellarga ishlatiladigan benzin yoki boshqa suyuq yoqilg‘idan ko‘ra metanning foydali ish koeffisiti yuqori va arzon tushadi.

Etilenning olinishi va ishlatilishi haqidagi material o‘rganilganda dixloretanning qishloq xo‘jaligida ishlatilishi aytiladi. Dixloretanning har bir tonnasi 1 – 2 tonna uzum (60 000 000 so‘mlik uzum) va bir necha tonna don hosilini saqlab qolishga imkon beradi. Etilendan olinadigan etil spirt kartoshka yoki dondan olinadigan spirtga qaraganda 4 marta arzon tushadi. Buni shundan bilish mumkinki, 1 tonna etilendan olinadigan spirtni 6 tonna don yoki 20 tonna kartoshkadan olish mumkin. Sintetik etil spirt olishning joriy etilishi har yili 130 mln pud donni tejashga imkon beradi. Asetilenning ishlatilishi ko‘rib chiqilganda u sirka kislotasi ishlab chiqarishda dastlabki material ekanligi qayd qilinadi. Shu darsda asetilendan sirka kislota olishning samaradorligini ko‘rsatuvchi jadval (2 – jadval) namoyish qilinadi.

2–jadval.

Mahsulot nomi	Miqdori (<i>kg</i>)	Ishlab chiqariladigan sirka kislota (<i>kg</i>)	Sirka kislotaning tannarxi (<i>ming so‘m</i>)
Etil spirt	1000	1305	970
Yog‘och	1000	400	–
Asetilen	1000	2305	385

Talabalar hamkorligida jadvaldagi raqamlar tahlil qilinadi. Spirtidan sirka kislota olishga qaraganda uni asetilendan olish 2–2,5 marta arzon tushishiga e‘tibor jalb etiladi. Talabalarga asetilenni metandan bir bosqichli kreking yo‘li bilan olish

ham (bu usul respublikamizda amalga oshirilmoqda) boshqa usullardagiga qaraganda qulay va arzonligi aytib beriladi.

Sellyuloza gidrolizidan olinadigan spirt oziq moddalardan olinadigan spirtga qaraganda ancha arzon tushishiga diqqat jalb etiladi. Shuni ko'rsatib o'tish kifoyaki, bir tonna yog'ochni yoki 2,5 tonna g'o'zapoyaning sellulozasini ximiyaviy qayta ishlash yo'li bilan 220 litr etil spirt va 330 kg lignin yoki 500 kg oqsilli achitqi, 40 kg sirka kislotasi va hokazo mahsulotlar olinishi mumkin. Bu esa 6,7 tonna don yoki 1,6 tonna kartoshkani tejashga imkon beradi. Darsda O'zbekistonda yog'och sellulozasining ishlab chiqarilishi jadvali namoyish qilinadi (4 jadval).

4 – jadval

Nomi	1940	1985	2005	2010	2015	2020
O'zbekistonda (<i>mln.tonna</i>).	–	–	1,278 4	1570	1,600	1,800

Talabalarni yanada qiziqtirish uchun ularning turmush tarzi bilan bog'liq bo'lgan quyidagi ma'lumotlarni aytib berish qiziqarlidir. Bir kub metr g'o'zapoyadan 200 kg ga yaqin selluloza va undan 160 – 170 kg tola olinadi. Bir tonna viskoza tolasi yoki bir tonna jun tayyorlashdagiga qaraganda 4 – 5 marta kam mehnat sarflanadi. Har yili dunyoda sellulozadan olinadigan tola miqdori 3 million tonnaga, mamlakatimizda esa 1 – 1,9 mln tonnaga etadi.

Oqsil sintezi muammosi o'rganilganda turli xil moddalar va xalq iste'mol buyumlari ishlab chiqarishda mikrobiologik sintez katta ahamiyatga ega ekanligi qayd qilinadi. Hozirgi vaqtda sanoatda em achitqilar ishlab chiqarish keng yo'lga qo'yilgan. Bunda mikroorganizmlar katta rol o'ynaydi. Ularning faoliyatini ko'rsatuvchi quyidagi raqamlarni keltirish talabalarni befarq qoldirmaydi. Vazni 500 kg keladigan sigir sutkasiga atigi, 0,6 kg yangi oqsil hosil qilgani holda umumiy vazni 500 kg keladigan mikroorganizmlar 1250 kg yangi oqsil hosil qiladi. 1 tonna em – achitqi ishlatish evaziga cho'chqachilikda 240000 so'mga yaqin, chorvachilikda 430000 so'mlik, parrandachilikda 118000 so'mlik qo'shimcha daromad olinishi aniqlangan.

Kimyo kursining boshqa bir qator mavzularida, chunonchi, sikloparafinlar, polietilen, tabiiy va yo'ldosh gazlar, neft, fenollar, aldegidlar, yog'lar, uglevodlar va aminokislotalar haqidagi materiallar o'rganilganda ham qishloq ho'jaligini kimyolashtirishga doir materiallar qisqacha bayon etilishi mumkin. Bunda kimyoviy moddalardan dehqonchilik, chorvachilik, meliorasiya ishlarida foydalanish juda katta iqtisodiy foyda keltirishini yorqin misollarda ko'rsatib berish muhimdir.

Kimyo kursini o'rganish davomida talabalarga iqtisodiy bilim elementlarini singdirib borish kimyo asoslarining puxta o'zlashtirilishiga ta'sir etibgina qolmay, balki talabalarga fanning ko'lamini, inson zakovatini ko'rsatishga, shu bilan birga

qishloq xo'jaligidagi kasblarga va boshqa kasb egalariga ham kimyoviy va iqtisodiy bilimlarning zarurligi yaqqol ko'rinib qoladi.

Adabiyotlar:

1. Tursunov Q. Sh. Tabiiy–ilmiy va iqtisodiy ijtimoiy fanlar integratsiyasi.– //Innovatsion iqtisodiyotga o'tish sharoitida uy xo'jaliklarida tadbirkorlik faolligini oshirishning iqtisodiy va moliyaviy mexanizmini takomillashtirish» mavzusida respublika ilmiy–amaliy anjumani to'plami.–280–283b.–Qarshi, 2019.

2. Турсунов Қ.Ш., Турсунова Г.Қ. Физика ва биология фанлари интеграциясининг методологик асослари.–//Актуальные проблемы современной физики международная научная и научно-техническая конференция материалы, 605-608 с., Бухара, 2022 год.

3. Tursunova G. Q. Kimyoni o'rganishda talabalarning mustaqil o'qish faoliyati samaradorligini oshirish.–Некис шахри, ж: “Муғалим ҳам узликсиз билимлендириў”.–68–71 б.– №5/1.–2022.

МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

Даниленко Анжела Павловна, доцент, к.п.н.

Россия, федеральное государственное

автономное образовательное

учреждение высшего образования

«Белгородский государственный

национальный исследовательский

университет»

Система высшего образования является основной средой подготовки высококвалифицированных специалистов, проведения научных исследований, а как следствие, определяет направление и темп социального и технологического развития. Россия, реагируя на нарастающую скорость глобальных изменений, ставит перед собой задачу модернизации системы высшего образования до соответствия современным требованиям и вызовам. Актуальность изучения тенденций развития высшего образования в России обусловлена несколькими факторами. Во-первых, быстрый темп технологических и социальных изменений, в том числе трансформация рынка труда, требуют пересмотра подходов к образованию и подготовке кадров. Во-вторых, геополитические изменения затруднили международное сотрудничество в области высшего образования, что обусловило необходимость поиска новых путей повышения конкурентоспособности российского высшего образования на мировой арене. Наконец, выход России из Болонского соглашения определил потребность в переосмыслении зарубежного

и отечественного опыта для формирования системы высшего образования, которая будет отвечать современным потребностям и вызовам нового времени.

Исследователи в своих работах в качестве основных тенденций развития отечественного образования часто отмечают внедрения цифровых технологий в процесс высшего образования, в том числе использование дистанционных методов обучения, однако, в оценке этой тенденции мнения расходятся. Так, например, ряд специалистов полагают, что университеты будущего не будут осуществлять обучение в традиционных формах, образовательный процесс будет осуществляться исключительно через компьютерные сети с использованием виртуального пространства, искусственного интеллекта и веб-технологий [4, с. 244.]. Есть другая точка зрения которая указывает, что цифровые ресурсы могут служить эффективным дополнением к традиционному образованию, но не могут в полной мере заменить живое человеческое общение [2, с. 237]. На наш взгляд цифровые технологии могут существенно повысить доступность услуг высшего образования, вовлеченность студентов в образовательный процесс, обеспечить своевременную актуализацию образовательной среды под изменяющиеся условия, но не в состоянии полностью заменить традиционные формы обучения. Следует отметить, что внедрение цифровых технологий в образовательный процесс осуществляется главным образом по направлениям, которые не исключают традиционных форм взаимодействия и обучения: – расширенное использование электронной образовательной среды высшего учебного заведения; – обращение в ходе учебной и внеучебной деятельности к тематическим сайтам и электронным библиотечным системам [8, с. 84]; – применения в ходе освоения соответствующих направлений подготовки электронных учебных изданий, предусматривающих, в том числе, и интерактивные формы учебной деятельности [3, с. 289]; – использование социальных сетей, мессенджеров и сервисов видеоконференций; – реализации организационных форм учебного процесса, предусматривающих широкое использование технических средств его обеспечения, таких как проекторы, интерактивные доски, компьютерные и лингафонные устройства, технические средства контроля и другие [7, с. 15]. Одновременно внедрение цифровых информационных технологий способствует импорту и экспорту образовательных услуг, образовательной информации, что стало особенно актуально с выходом России из Болонской системы в 2022 году. Согласно Указу Президента Российской Федерации от 12 мая 2023 г. № 343 «О некоторых вопросах совершенствования системы высшего образования» в период 2023–2026 годов будет проводиться реализация пилотного проекта трансформации системы высшего образования, которая ставит своей целью создание особой модели развития образования в

стране [1]. Курс на создание собственной уникальной образовательной системы открывает возможность провести модернизацию всей системы высшего образования с учетом специфики российской действительности, интеллектуального потенциала страны, а также отечественного и зарубежного опыта.

Другой тенденцией развития отечественного высшего образования является её практическая ориентированность. Разработка образовательных программ с учетом актуальных требований, ориентирования на развитие конкретных навыков, которые студенты смогут применять в своей будущей профессиональной деятельности, позволяет готовить квалифицированных специалистов, способных умело применять накопленные знания и сразу приступить к исполнению своих профессиональных обязанностей. Специалисты выделяют следующие подходы к практико-ориентированному обучению: – организация всех видов практик для реального приобретения студентами профессиональных компетенций по соответствующему профилю обучения; – активное введение в обучение практико-ориентированных технологий, позволяющих сформировать у студента качества необходимые для выполнения на должном уровне своих профессиональных обязанностей в будущем; – создание на базе вуза инновационных форм профессиональной занятости студентов [6, с. 126].

Данные подходы должны быть между собой взаимосвязаны и дополнять друг друга для создания итоговой модели поведения выпускника, с помощью реализации им профессиональных видов деятельности, формируемых в процессе обучения и после прохождения практик.

Также необходимо отметить тенденцию индивидуализации обучения в системе высшего образования. Данный подход предполагает углубленную персонализацию учебного процесса с учетом индивидуальных потребностей, интересов и способностей обучающегося. Это предполагает:

- создание гибких учебных планов, позволяющих студентам выбирать набор изучаемых дисциплин и направлений подготовки в зависимости от их профессиональных интересов;

- совмещение различных образовательных форматов, таких как лекции, семинары, практические занятия, проектные работы, дистанционное обучение, что делает обучение разносторонним, отвечающим образовательным потребностям студентов;

- предоставление студентам индивидуального руководства и менторства в виде преподавателя-наставника, осуществляющего общее руководство и оказывающего помощь студенту при выполнении крупных проектов;

– внедрение адаптивных методов оценки, учитывающих различия в индивидуальных способностях и стилях обучения. Дальнейшее развитие данного подхода позволяет не только эффективно формировать у учащихся необходимый объем теоретических знаний, практических умений и навыков, но и целенаправленно развивать их интеллектуальные способности и стремление к самообразованию и самосовершенствованию [5, с. 49].

Таким образом, основными тенденциями развития высшего образования в России являются: внедрение цифровых технологий; практико-ориентированный подход; создание собственной образовательной системы с учетом российской специфики; индивидуализация обучения. Эффективность реализации на практике названных тенденций зависит от системности их применения при формировании форм, методов и средств процесса образовательной деятельности.

Литература:

1. Указ Президента Российской Федерации от 12 мая 2023 г. № 343 «О некоторых вопросах совершенствования системы высшего образования» // Собрание законодательства РФ от 15.05.2023 № 20, ст. 3535.

2. Алексеева П. М., Баранов Д. А. Право на образование в условиях цифровой трансформации общества // Закон. Право. Государство. — 2022. — № 4(36). — С. 234–237.

3. Восковская А. С. Особенности обучения студентов нового поколения в условиях цифрового общества. // Самоуправление. — 2019. — № 2 (115). — С. 288–290.

4. Гриневич Л. А. Цифровизация высшего образования в современной России: теория и практика // Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств. — 2021. — № 57. — С. 242–248.

5. Кашмина Е. О. Необходимость индивидуального подхода в современном образовательном процессе // Вестник образовательного консорциума «Среднерусский университет». Серия: гуманитарные науки. — 2018. — № 11. — 48–49.

6. Лунева Ю. Б., Ваганова О. И., Смирнова Ж. В. Практико-ориентированный подход в профессиональном образовании // Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. — 2018. — № 6 (32) — С. 122–126.

7. Строков А. А. Цифровизация образования: проблемы и перспективы // Вестник Мининского университета. — 2020. — № 2 (31). — С. 15.

8. Фомина С. В. Использование интернет-ресурсов для оптимизации обучения иностранному языку // Вестник Московского информационно-

MATEMATIKADA TO‘PLAMLAR VA ULARNING ELEMENTLARI USTIDA ISHLASH

Berdiyev Bahodir Ravshanovich

Qarshi DU “Boshlang‘ich ta’lim” kafedrası dotsenti

Panjiyeva Shahlo Zulfixor qizi

Qarshi DU “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 1-kurs talabasi

E-mail: berdiyevbahodir36@gmail.com Phone number: +99897 222 14 72

Annotatsiya: Matematikada to‘plam tushunchasi matematikaning asosiy tushunchalaridan biri bo‘lib, u ta’riflanmaydi va u haqida misollar yordamida tasavvur hosil qilinadi. To‘plam deganda predmetlar yoki ob’yektlarni biror xossasiga ko‘ra birgalikda qarash tushuniladi.

Kalit so‘zlar: to‘plam tushunchasi, ob’yektlar, xossa, xarakteristik xossani, to‘plamlarning berilish usullari, elementlar.

To‘plam tushunchasi. To‘plam tushunchasi matematikaning asosiy tushunchalaridan biri bo‘lib, u ta’riflanmaydi va u haqida misollar yordamida tasavvur hosil qilinadi. To‘plam deganda predmetlar yoki ob’yektlarni biror xossasiga ko‘ra birgalikda qarash tushuniladi.

Masalan, barcha natural sonlar to‘plami, bir talabalar uyida yashovchi talabalar to‘plami, to‘g‘ri chiziqdagi nuqtalar to‘plami, maktabdagi o‘quvchilar to‘plami va h.k. Hayotda to‘plamlar alohida nomlanadi: auditoriyadagi talabalar to‘plami – guruh, harflar to‘plami – alfavit, qushlar to‘plami – gala, qo‘ylar to‘plami – poda va h. k.

1-ta’rif: To‘plamni tashkil etuvchi ob’yektlar – bu to‘plamning elementlari deb ataladi.

Masalan, yuqoridagi misollardagi natural sonlar, o‘quvchilar, talabalar, nuqtalar mos to‘plamlarining elementlari hisoblanadi.

To‘plamlar odatda, lotin alfavitining bosh harflari bilan, ularning elementlari esa alfavitning kichik harflari bilan belgilanadi. A to‘plam a, b, c, d, e, f elementlaridan tuzilganligi $A=\{a, b, c, d, e, f\}$ ko‘rinishda yoziladi.

To‘plam bir qancha elementlardan iborat bo‘lishi mumkin, quyidagi yozuv: $a \in A$, a elementning A to‘plamga tegishlilikini bildiradi.

Agar $a \in A$ bo‘lsa, u holda «a element A to‘plamga tegishli», «a element A to‘plamning elementi», «a element A to‘plamda mavjud» yoki «a element A to‘plamga kiradi» deb o‘qiladi. $a \notin A$ yoki $a \notin A$ yozuv esa a elementni A to‘plamga tegishli emasligini bildiradi.

Masalan, A – juft natural sonlar to‘plami bo‘lsin, u holda $2 \in A$, $5 \notin A$, $628 \in A$ va $729 \notin A$ bo‘ladi.

2-ta’rif. To‘plamning elementlari soniga to‘plam quvvati deyiladi va $n(A)$ kabi belgilanadi.

Masalan, $A = \{a, b, c, d, e, f, g\}$ to‘plamning quvvati $n(A) = 7$ ga, $B = \{a\}$ to‘plamning quvvati $n(B) = 1$ ga, $C = \{b, d, f\}$ to‘plamning quvvati $n(C) = 3$ ga, $D = \{a, g\}$ to‘plamning quvvati $n(D) = 2$ ga teng.

3-ta’rif. Quvvatlari teng bo‘lgan to‘plamlar teng quvvatli to‘plamlar deyiladi. Masalan, $A = \{a, b, c\}$ va $C = \{b, d, f\}$ to‘plamlar teng quvvatli. $n(A) = n(C) = 3$.

To‘plamlarning berilish usullari. Agar har bir elementning ma’lum bir to‘plamga tegishli yoki tegishli emasligi bir qiymatli aniqlangan bo‘lsa, to‘plam berildi deyiladi.

Sonli to‘plamlar uchun xarakteristik xossani formula bilan berish qulay. Bu holda, odatda, katta qavslar ichiga to‘plam elementi belgisi, vertikal chiziq va undan keyin to‘plam elementiga tegishli xossa yoziladi. Masalan: « M – 6 sonidan kichik bo‘lgan natural sonlar» to‘plami bo‘lsin. Bu to‘plam xarakteristik xossasi orqali $M = \{n \mid n \in \mathbb{N} \text{ va } n < 6\}$ ko‘rinishda ifodalanadi. Shunga o‘xshash: $C = \{c \mid c < 9, c \in \mathbb{N}\}$. « C –9 sonidan katta bo‘lmagan natural sonlar» to‘plami.

$X = \{x \mid x^2 - 4 = 0, x \in \mathbb{R}\}$ bo‘lsa, $X - x^2 - 4 = 0$ tenglamaning haqiqiy ildizlari to‘plami bo‘ladi.

$Y = \{y \mid -2 \leq y \leq 6, y \in \mathbb{R}\}$ bo‘lsa, Y – -2 dan 6 gacha bo‘lgan butun sonlar to‘plami hisoblanadi. Ba’zi bir sonli to‘plamlar uchun maxsus belgilar kiritilgan: $\mathbb{N}$ –natural sonlar to‘plami, $\mathbb{Z}$ –butun sonlar to‘plami, $\mathbb{N}_0$ –butun nomanfiy sonlar to‘plami,

$\mathbb{Q}$ –ratsional sonlar to‘plami, $\mathbb{R}$ –haqiqiy sonlar to‘plami.

To‘plam turlari. To‘plamlar ularni tashkil etuvchi elementlari soniga ko‘ra 3 turda bo‘ladi:

4-ta’rif: Birorta ham elementi bo‘lmagan to‘plam bo‘sh to‘plam deyiladi va $\emptyset$ ko‘rinishda belgilanadi. Bo‘sh to‘plamning quvvati $n(\emptyset) = 0$ ga teng.

Masalan, $x^2 + 4 = 0$ tenglamaning haqiqiy ildizlari to‘plami, oydagi daraxtlar to‘plami, dengiz tubidagi quruq toshlar to‘plami bo‘sh to‘plamlardir.

5-ta’rif: To‘plam chekli sondagi elementlardan tashkil topsa, chekli to‘plam deyiladi. Masalan, lotin alifbosi harflari to‘plami, kamalak ranglari to‘plami, raqamlar to‘plami chekli to‘plamlardir.

$A = \{a\}$, $B = \{a, b\}$, $C = \{a, b, c\}$ to‘plamlar chekli bo‘lib, ular mos ravishda bitta, ikkita va uchta elementlardan tuzilgan.

6-ta’rif: To‘plam elementlari soni cheksiz bo‘lsa, bunday to‘plam cheksiz to‘plam deyiladi.

Masalan, $A = \{1, 2, 3, \dots, n, \dots\}$, $B = \{2, 4, 6, \dots, 2n, \dots\}$ va barcha ratsional sonlar to‘plami, tekislikdagi nuqtalar to‘plami kabi to‘plamlar cheksiz to‘plamdir.

Teng to‘plamlar. To‘plam osti. Universal to‘plam.

7-ta’rif: Bir xil elementlardan tashkil topgan to‘plamlar teng to‘plamlar deyiladi. Masalan, $x^2-4=0$ tenglamaning yechimlari to‘plami va $|x|=2$ tenglamaning yechimlari to‘plami teng to‘plamlardir. Teng to‘plamlar aynan bir xil elementlardan tuziladi va faqat elementlar tartibi bilangina farqlanishi mumkin.

8-ta’rif: B to‘plamning har bir elementi A to‘plamga tegishli bo‘lsa, B to‘plamni A to‘plamning to‘plam osti, (qismi, qism to‘plami) deyiladi, buni quyidagicha belgilanadi: $B \subset A$ yoki $A \supset B$. Masalan, $A = \{a, b, c, d, e, f, g\}$ to‘plam uchun $B = \{a\}$, $C = \{b, d, f\}$, $D = \{a, g\}$ to‘plamlarning har qaysisi to‘plam ostidir. Shuning bilan birga bo‘sh to‘plam istalgan to‘plamning va har bir to‘plam o‘zining to‘plam osti (qism to‘plami) bo‘ladi. Quyidagi xossadan ko‘pincha to‘plamlar tengligini isbotlashda foydalaniladi. Agar $A \subset B$ va $B \subset A$ bir vaqtda o‘rinli bo‘lsa, $A = B$ bo‘ladi. Ya’ni A to‘plamning istalgan elementi B to‘plamga tegishli ekani va B to‘plamning istalgan elementi A to‘plamga tegishli ekani isbotlangan bo‘lsa, bu to‘plamlar tengligi haqida xulosa chiqariladi.

9-ta’rif. B to‘plamning barcha elementlari A to‘plamda mavjud bo‘lib, shu bilan birga A da Bga tegishli bo‘lmagan elementlar ham mavjud bo‘lsa, B to‘plam A to‘plamning xos qism to‘plami deyiladi va $A \subseteq B$ kabi belgilanadi.

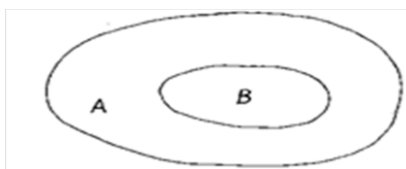
10-ta’rif. A to‘plamning o‘zi va $\emptyset$ to‘plam shu A to‘plamning xosmas qism to‘plami deyiladi.

11-ta’rif. Agar $A_1, A_2, \dots, A_n$ to‘plamlar A to‘plamning qism to‘plami bo‘lsa, A to‘plam $A_1, A_2, \dots, A_n$ to‘plamlar uchun universal to‘plam deyiladi. Universal to‘plam, odatda, I yoki U harflari bilan belgilanadi. Universal to‘plamning barcha qism to‘plamlari orasida ikkita xosmas qism to‘plam mavjud bo‘lib, ulardan biri U ning o‘zi, ikkinchisi esa bo‘sh to‘plam, qolganlari esa xos qism to‘plamlar bo‘ladi.

Geometriyadan misol keltirsak, R^3 – uch o‘lchovli fazo bo‘lsa, $\Pi - R^3$ fazodagi tekislik, $L - \Pi$ tekislikdagi chiziq bo‘lsa, quyidagi munosabat o‘rinli bo‘ladi: $L \subset \Pi \subset R^3$ yoki $L \subseteq \Pi \subseteq R$. Bu yerda R^3 ning boshqa qism to‘plamlari ham mavjudligini hisobga olish kerak.

N – barcha natural sonlar to‘plami; Z – barcha butun sonlar to‘plami; Q – barcha ratsional sonlar to‘plami; R – barcha haqiqiy sonlar to‘plami bo‘lib, $N \subset Z \subset Q \subset R$ shartlar bajariladi va R qolgan sonli to‘plamlar uchun universal to‘plam vazifasini bajaradi. $N \subseteq Z \subseteq Q \subseteq R$ kabi yozish ham mumkin.

Eyler-Venn diagrammalari. To‘plamlar orasidagi munosabatlarni yaqqolroqqilish uchun, Eyler-Venn diagrammalaridan foydalaniladi. Bunda to‘plamlar doira, oval yoki biror yopiq soha ko‘rinishida, universal to‘plam esa to‘g‘ri to‘rtburchakshaklida tasvirlanadi. Masalan: B to‘plam A to‘plamning xos to‘plam osti ekanligi quyidagi ko‘rinishda tasvirlanadi.

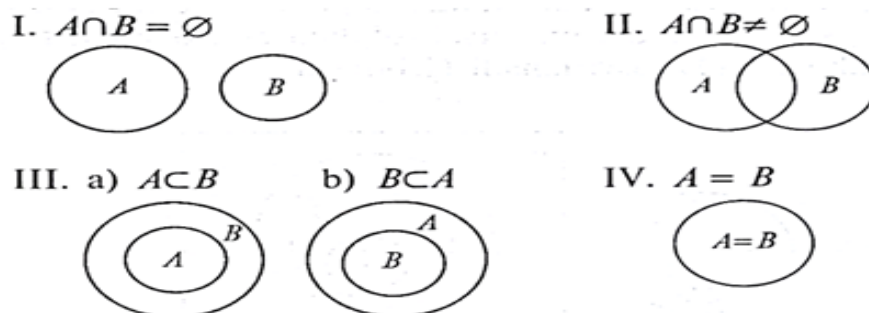

1.1-rasm

Umumiy qismga ega bo'lgan to'plamlar kesishadi deyiladi va $A \cap B \neq \emptyset$, ya'ni A va B to'plamlar kesishmasi bo'sh emas, deb yoziladi. Masalan, 2 ga karrali natural sonlar va 5 ga karrali natural sonlar to'plamlari umumiy elementga ega, ya'ni kesishadi yoki kesishmasi bo'sh emas. Bu to'plamlar kesishmasi barcha 10 ga karrali natural sonlardan iborat bo'ladi.

Ikki to'plamning o'zaro munosabatida to'rt hol bo'lishi mumkin (1.2-rasm):

- 1) to'plamlar kesishmaydi (1.2-rasm, I);
- 2) to'plamlar kesishadi (1.2-rasm, II);
- 3) to'plamlarning biri ikkinchisining qism to'plami bo'ladi (1.2-rasm, III).
- 4) to'plamlar ustma-ust tushadi, ya'ni teng (1.2-rasm, IV).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. N. Hamidova va boshqalar, "Matematika" darslik. Toshkent. "Turon – Iqbol". 2007 yil.
2. Berdiyev B. R., Sharipov E.O. Matematika darslik. Qarshi "Intellekt" nashriyoti 2023 yil.
3. B. Abdullayeva va boshqalar, "Matematika" darslik Toshkent 2018 yil
4. Berdiyev B. R., "Matematika o'qitish metodikasi". Darslik II kitob. Qarshi. "Fan va ta'lim" nashriyoti. -2021 yil
5. Berdiyev B. R., "Matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya va seminar mashg'ulotlarini tashkil etish texnologiyasi" Uslubiy qo'llanma QarDU kichik bosma xonasi. 2019 yil.

MATEMATIKA DARSLARIDA KEYS (MUOMMOLI VAZIYAT) LARDAN FOYDALANISH

Berdiyev Bahodir Ravshanovich
Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim" kafedrası dotsenti
Akromova Sabrina Bekzod qizi

Annotatsiya: keys uslubi o‘zi nima (keys- stadi aniq vaziyat uslubi, vaziyatli tahlil) –real iqtisodiy, ijtimoiy va biznes- vaziyatlarning tavsiflaridan foydalangan holda o‘quvchilarda aniq ko‘nikmalarni shakllantirish texnikasi ekanligi maqolada yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Keys uslubi, ijtimoiy va biznes- vaziyatlar, vaziyat, matematik bilimlar, keysning yechimi, matematikaga oid keyslar, geometrik shakllar.

Bizga ma’lumki “Case-studi” keys-ctadi uslubi ishlab chiqilgan joy AQSHning Garvard universiteti hisoblanadi. Birinchi keysdan 1870 yili Gavard universitetining huquq maktabida o‘quv jarayonida foydalanilgan. Ushbu uslub 1920 yildan e’tiboran Garvard biznes maktabiga joriy qilingan. Keys uslubi o‘zi nima (keys- stadi aniq vaziyat uslubi, vaziyatli tahlil) –real iqtisodiy, ijtimoiy va biznes- vaziyatlarning tavsiflaridan foydalangan holda o‘quvchilarda aniq ko‘nikmalarni shakllantirish texnikasidir. O‘quvchilarni vaziyatni tahlil qilishlari, muammo mohiyatini tushunushlari, mumkin bo‘lgan yechimlarni taklif etishlari va ularning eng yaxshilarini tanlashlari kerak.

Keyslar real vaziyatga yaqin bo‘lgan materiallarga asoslanadi. Matematika fani mavzulariga oid keyslardan dars jarayoni yoki uyda mustaqil ota-onalari yordamida bajarish uchun beriladiga keyslar.

1-vaziyat. Kapitan 16 ta soqchini qal’a devorining har bir tomoniga 5 tadan joylashtirdi. Mayyor kelib soqchilarni devor tomonlariga 6 tadan qilib joylashtirishni buyurdi.

Vaziyatni baholang.

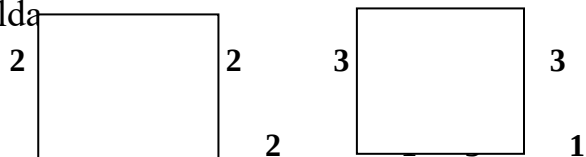
- 1.Bu vaziyatda kapitan nima qiladi?
- 2.Qal’a devorining shakli?
- 3.Qal’a devori atrofida kapitan soqchilarni 5 tadan qilib qanday joylashtirgan?
- 4.Kapitan soqchilarni mayyor aytganidek qal’a atrofida qanday joylashtiradi?

Keysning yechimi:

1.Kapitan 5 tadan qilib joylashtirgan soqchilarni mayor aytgandek 6 tadan qilib joylashtiradi.

2 2 2 1 3 1

2.Qal’aning devori to‘rtburchak shaklda

2-vaziyat. Boshlang‘ich sinf matematika darsligida shunday masalalar keltirilgan.

Olmaning narxi 190 so'm, 2 kg pomidorning narxi esa 200 so'm yoki daftar 90 so'm turadi deb berilgan, ammo hozirdagi narxga bu qiymat to'g'ri kelmaydi. Ya'ni olma 3000 so'm, 2 kg pomidor 6000 so'm yoki daftar 500 so'm turadi. Vaziyatni baholang.

Vaziyatni baholash:

1. Bu masalani tuzishdan muallifning maqsadi nima?
2. Shunga o'xshash masalalar berilgan darsliklarning mualliflari kimlar?
3. Darslikdagi pul muomalasi yoki narxlarga doir masalalar nima uchun o'zgarib turadi?

Keysning yechimi:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilari mavzulariga mos holda ya'ni arifmetik amallarni qo'shish yoki ayirish, ko'paytirish yoki bo'lish kabi amallar bolalarga oson bo'lishi uchun.

2. N. Bekboyeva, E. Yangabayeva, M. Jumayev

3. Darslikdagi pul muomalasiga doir mashqlarda narxlar shartli qabul qilingan.

3- vaziyat.

2-sinf darsligida "shakllarning yuzi" nomli mavzu berilgan. Ma'lumki, yuza --- matematikaning asosiy tushunchalaridan biri. Yuzaga doir matematik bilimlarni o'quvchilarga berish muhim ahamiyatga ega jarayon hisoblanadi. Bu jarayonda ayrim shakllardan tashqari, yuzani tushuntirishda formulalardan foydalanilmaydi. Nima uchun shunday yo'l tutiladi, vaziyatni baholang.

Vaziyatni baholash:

1. Nega boshlang'ich sinflarda yuza tushunchasi formulasiz tushuntiriladi?
2. Qaysi shakllar yuzi ma'lum formulalarga bog'lab tushuntiriladi?
3. Yuzani formulasiz qanday usullar orqali tushuntirish mumkin?
4. Bu usullar orqali egri shakllarning yuzini ham o'lchash mumkinmi?

Keysning yechimi:

1. Yuza va unga doir bilimlar boshlang'ich sinfdanoq berib boriladi. Bundan maqsad keyingi beriladigan murakkab tushunchalarni oson o'zlashtirishga zamin hozirlash, elementar tasavurlarni shakllantirishdan iboratdir.

2. Boshlang'ich sinfda yuzani tushuntirishda formulalardan foydalanilmaydi.

Chunki ayrim shakllarning yuzasini hisoblash masalan balandlik, diagonal, burchaklar bilan bog'lanadi. Bu tushunchalar haqida boshlang'ich sinflarda oddiy ma'lumotlar beriladi. Ma'lumotlar murakkablashtirilmay o'rgatiladi. Murakkab tushunchalarni o'rgatish uchun formulasiz, oddiy usullardan foydalanish maqsadga muvofiq.

3. Boshlang'ich ta'lim dasturida keltirilgan o'rgatish ko'zda tutilgan. Geometrik shakllardan to'g'ri to'rtburchak va kvadrat yuzini topish bo'yi va enini ko'paytirish usuli bilan tushuntiriladi.

4. Yuzani tushintirishda daftar kataklarini sanash (boshlang'ich sinflarda), palitka yordamida o'lchashni tushintirish usullaridan keng foydalaniladi.

5. Daftar kataklaridan foydalanib egri shakllarning ham yuzini o'lchash mumkin. Palitkadan ham asosan shunday shakllar yuzini o'lchashda foydalaniladi. Buning uchun shakl daftar yoki qisman shaklda joylashishi mumkin. To'liq katakchalar soni sanab chiqiladi. To'liq bo'lmagan katakchalar soni ham sanalib, 2 ga bo'linadi. Hosil bo'lgan son to'liq kataklar soniga qo'shiladi va ushbu qiymat shakl yuzini ifodalaydi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki matematika darslarida joriy etiladigan pedagogik va matematik vaziyatli keyslardan foydalanish o'quvchi faoliyatini to'g'ri izga solish, vaqitdan to'g'ri foydalanish, sinfda va sinfdan tashqari vaziyatlarda bolalar orasida erkin fikirlash, ijodiy izlanish tizimini yaratish matematika fanini chuqurroq bilishga intilish kabi qator vazifalarni amalga oshirishdan iboratdir

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A. A. Abdiqodirov, F. A. Astanova, F. A. Abdiqodirova. "Case-study" uslubi: Nazariya, amaliyot va tajriba. Toshkent- 2012 y

2. M. A. Mirzaaxmedov, F. R. Usmonov. Matematikadan masalalar to'plami 5-sinflar uchun) Toshkent-2013 y.

3. Jumayev M. E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum. (O O'Y uchun o'quv qo'llanma) Toshkent. "O'qituvchi", 2004 yil.

4. Berdiyev B. R, Matematika o'qitish metodikasi. II kitob. (OO'Y uchun darslik.) Qarshi. "Fan va ta'lim", 2021 yil. 250 b.

5. Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi prezidentining PK-4708-son 07.05.2020 Qarori.

TA'LIM JARAYONIDA WEBGA YO'NALTIRILGAN .NET ISHLANMALARIDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI

Zoxidov Jahongir Botirxonovich

Muhammad al Xorazmiy nomidagi

TATU Qarshi filiali ATDT kafedrası assistenti

Annotatsiya. Maqolada ta'lim jarayoni uchun Web-yo'naltirilgan platformalardan foydalanish imkoniyatlarini yaratuvchi dasturiy ta'minotlar atroflicha taxlil etib berilgan. Ilovalarni ishlab chiqish tezligini yangi bosqichga olib chiqadigan zamonaviy vositalarini yaratish. Masofaviy ishlaydigan ilovalar bilan ishlash uchun mo'ljallangan bazaviy Web-servislar to'plamini yaratish va qo'llab-quvvatlash ko'rsatib o'tilgan hamda net ishlanmasidan qayerda, qachon va qanday foydalanish kerakligi aytilgan.

Kalit so'zlar. .NET, Web servis, DevOps, Data Science, Java, C#, NodeJS,

Python, Go.

IT yangi boshlanuvchilar uchun dasturlash tilini qanday tanlash mumkin? Bu yaxshi savol. Avvalo, men IT sohasida “global miqyosda” nima qilishni xohlayotganingiz haqida jiddiy o'ylashni taklif qilaman: frontend, backend, o'yinlarni ishlab chiqish, DevOps, Data Science. Chunki har bir soha har xil mahorat talab qiladi. Men front-end va back-end juda farq qiladi (aslida, unchalik emas), deb aytmayapman, lekin yaxshi front-end mutaxassisi, masalan, yaxshi tartibni amalga oshirishga qodir bo'lishi kerak. Va tartib dizaynni his qilish qobiliyatini nazarda tutadi. Shuning uchun men ITning qaysi sohasiga ko'proq e'tibor qaratishingizni maslahat beraman. Keyin siz tanlagan sohada qaysi tillar mavjudligini ko'rib chiqaman. Backendda, masalan, **Java**, **C#**, **NodeJS**, **Python**, **Go** eng mashhur tillardir. Tildan tashqari, platforma ham mavjud. Ushbu tillarning barchasi o'zaro faoliyat platformalardir va barchasi Windows va Linuxda ishlaydi. Faqat har birining ijobiy va salbiy tomonlarini ko'rib chiqish qoladi.

Java.Java dasturlash tili sifatida qiziq. Ammo uning bitta muammosi bor.

Bu juda konservativ va yangi funksionallik kamdan-kam hollarda kiritiladi. Ishlab chiquvchi uchun konservatizm nimani anglatadi? Biz yangi rivojlanish yondashuvlarini sinab ko'ra olmaymiz. Va ular yanada ilg'or loyihalar uchun kerak bo'ladi. Va ularni Java-da amalga oshirish qiyin bo'ladi. Java-da professional o'sish uchun siz doimo o'z vakolatlaringizni "kengaytirishingiz" kerak. Va agar siz Java-ni tanlasangiz, men Kotlin va Scala-ni sinab ko'rishni tavsiya qilaman. Ushbu tillar sizga funksional jihatdan boyroq bo'lgan boshqa tillarda qo'llaniladigan yondashuvlarni sinab ko'rish imkonini beradi. Ammo bu qo'shimcha harakatlarni talab qiladi. Java dunyosida dasturlash tilidan tashqari bilishingiz kerak bo'lgan juda ko'p kutubxona va ramkalar mavjud. Natijada, ijodkorlik uchun joy kam.

Agar siz Java tilini noldan o'rganishga qaror qilsangiz, Java-ni o'rganish uchun xaritaga e'tibor bering, u sayohatni qaerdan boshlash bo'yicha bosqichma-bosqich ko'rsatmalar beradi.

NodeJS. Agar siz to'liq stek ishlab chiqaruvchisi bo'lishni istasangiz, NodeJS yaxshi tanlovdir. Ushbu til yordamida siz tezda “ITga kirishingiz” va veb-saytlar yaratishni o'rganishingiz mumkin. Ammo boshqa ishlab chiquvchilar sizning katta raqobatingiz bo'lishini tushunishingiz kerak.

Python.Pythonning o'zi qiziqarli til, lekin u dinamik ravishda terilgan. Shunga ko'ra, siz ko'proq test yozishingiz kerak bo'ladi. Unutmaylik: ular Python ommabop deyishsa, u Data Science, DevOps, tahlilchilar, backend uchun esa kamroq darajada mashhurligini anglatadi. Va eng muhimi: tilda so'rovlarni parallel qayta ishlash bilan bog'liq qiyinchiliklar mavjud; Global Interpreter Lock- ga qarang va siz hamma narsani tushunasiz.

Bor.Go dasturlashda qiziqarli yondashuvga ega. Men Go qanday ko'rinishda bo'lishini ko'rishni va o'qishni va uni boshqa tillar bilan solishtirishni tavsiya qilaman, lekin bitta muammo bor. Go ko'p paradigmali dasturlash emas, balki sof protsessual dasturlashdir. Bu ob'ektga yo'naltirilgan va funktsional dasturlashni biladiganlar uchun yaxshi, lekin yangi boshlanuvchilar uchun unchalik yaxshi emas. Bu xuddi avtomashinalarga o'xshaydi: agar siz faqat avtomatni haydashni bilsangiz, qo'lda boshqara olmaysiz.

C#.C# tili 2012-yildan buyon tez rivojlandi. Bir nuqtada kompilyator C# tilida qayta yozildi (ilgari u C++ da edi). Va shundan keyin tilning imkoniyatlari sezilarli darajada oshdi. Endi C# sizga Scala uslubida minimal farqlar bilan kod yozish imkonini beradi. C# funktsionallikka boy va siz turli xil yondashuvlarni sinab ko'rishingiz mumkin. Kotlin kabi raqobatchilar bor, lekin u backend uchun juda mos emas. Microsoft .NET Core deb ataladigan o'zaro platforma C# ni ishlab chiqqanida, kutubxonalarning o'zi va veb-ramkalar eskirgan yondashuvlarsiz yangi edi.Java bilan solishtirganda, C# ko'proq funktsionallik va yondashuvlarga ega.

Backenddan tashqari, .NET yana qayerda ishlatiladi?

.NET uzoq vaqt davomida ish stoli qabulxonasiga ega edi, chunki ish stoli ilovalari 2010-yillarning birinchi yarmida juda mashhur edi. Va ularning ko'plari hali ham ishlab chiqilmoqda va qo'llab-quvvatlanmoqda. Rivojlanish nuqtai nazaridan, u erda haqiqatan ham qiziqarli muammolar mavjud. C# ham platformalararo mobil ishlab chiqishda qo'llaniladi. Siz biznes mantig'i bilan kross-platforma ilovasini yaratishingiz mumkin va shu bilan birga u Android va iOS uchun mutlaqo mahalliy foydalanuvchi tajribasiga ega bo'ladi.

Bir vaqtlar Microsoft birlashtirilgan pastki til variantini ko'rib chiqdi. .NET umumiy oraliq tilga ega , unga .NET tillari kompilyatsiya qilinadi: C#, .NET uchun Visual Basic, F# va boshqalar. .NET uchun Visual Basic unchalik mashhur emas, lekin F# - bu ob'ektga yo'naltirilgan ishlab chiqish imkoniyatlariga ega funktsional til. .NET esa C#, Visual Basic yoki F# tillari jamlangan Common Intermediate Language ishlaydigan platforma, ekotizimdir.

Hali ham backend rivojlanishiga e'tibor qaratilmoqda. Men "bulutlar" ni qo'llab-quvvatlashni ham ta'kidlagan bo'lardim : Microsoft-ning hozirda dasturlash nuqtai nazaridan asosiy qiziqishi - Azure Cloud. Shunga ko'ra, hamma narsa bulutli yechimlarni qo'llab-quvvatlaydigan tarzda amalga oshiriladi. Uchinchi tendentsiya - Machine Learning (ML) va Data Science . ML uchun funktsionallikka ega kutubxona chiqarildi. .NET hamjamiyati C# 8.0 da yangi xususiyatlarni ko'rib chiqmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Прозорова Ю.А., Касторнова В.А. Создание среды учебного информационного взаимодействия в компьютерных телеконференциях // Информатика и образование, 2003, - № 6. - С. 84-93.

2. Ховард М., Лебланк Д. Защищенный код /Пер. с англ. - М.: Издательско-торговый дом "Русская редакция", 2003. - 704 с.

3. Шапошников И.В. Web-сервисы Microsoft .NET. - СПб: БХВ-Петербург, 2002

4. Botirxonovich, Z. J. (2023). SPECIFIC ASPECTS OF PROVIDING HAVOC ON WEB-ORIENTED PLATFORMS. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 18, 260-263.

5. Botirxonovich, Z. J. (2023). Principles of Selection of the Content of Training Specialists in the Field of Computer Science to Create Applications Using the Capabilities of the Net Platform. Genius Repository, 26, 61-64.

WEBGA YO'NALTIRILGAN .NET ISHLANMALARIDAN TA'LIM JARAYONIDA FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Zoxidov Jahongir Botirxonovich

Muhammad al Xorazmiy nomidagi

TATU Qarshi filiali ATDT kafedrası assistenti

Annotatsiya. Maqolada .NET - Microsoft kompaniyasining dasturiy ta'minot ilovalarini yaratish imkonini beruvchi platformasi haqida kengroq tasavvur hosil qilish uchun ma'lumotlar keltirib o'tilgan.. Ilovalarni ishlab chiqish tezligini yangi bosqichga olib chiqadigan zamonaviy vositalarini yaratish. Masofaviy ishlaydigan ilovalar bilan ishlash uchun mo'ljallangan bazaviy Web-servislar to'plamini yaratish va qo'llab-quvvatlash ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar. .NET ,Microsoft, .NET Framework, (.NET Core), Raspberry PI.

.NET - Microsoft kompaniyasining dasturiy ta'minot ilovalarini yaratish imkonini beruvchi platformasi. .NET Framework birinchi marta 2002 yilda chiqarilgan. .NET Framework Sun'dan Java platformasiga muqobil sifatida yaratilgan deb ishoniladi. Asosiy farq shundaki, .NET Framework rasmiy ravishda Microsoft Windows oilasining operatsion tizimlari bilan ishlash uchun mo'ljallangan. O'shandan beri u 1.0 versiyasidan uzoq yo'lni bosib o'tdi va bugungi kunda yangi avlod platformasi (.NET Core) paydo bo'lishiga qaramay, u hali ham juda mashhur: ko'plab dasturiy mahsulotlar, kutubxonalar va ramkalar yozilgan va ishlab chiqilgan.

.NET Framework uchun 2016-yilda .NET Framework-dan tashqari, turli xil operatsion tizimlar bilan mos keladigan .NET Core modulli platformasi chiqarildi. Boshqacha qilib aytganda, bu o'zaro faoliyat platformasi. .NET Core-ning kross-platforma tabiati uni ishlatish uchun ko'plab yangi ssenariylar va imkoniyatlarni ochib berdi. Bu .NETni ishlab chiquvchilar va korxonalar o'rtasida targ'ib qilishda muhim rol o'ynadi.

O‘zaro platforma g‘oyasi shundan iboratki, dasturiy mahsulot ma’lum bir tilda yoziladi, so‘ngra oraliq tilga tarjima qilinadi va u allaqachon mashina kodi bilan bog‘lanadi. Bu, masalan, Linux qurilmalari uchun C# tilidan foydalangan holda .NET ilovasini yozish imkonini beradi: uy routerlari, smart televizorlari va boshqa smart qurilmalar, hatto Raspberry PI kontrolleri bilan jihozlangan kir yuvish mashinalari uchun.

Ko‘pchilik C# tili va .NET platformasi bir va bir xil ekanligiga ishonishadi. Albatta, bu haqiqat emas. Ular, shubhasiz, bir-biriga qarash bilan rivojlanadi, lekin qat’iy o‘zaro bog‘liqlik yo‘q. Misol uchun, rasmiy ravishda qo‘llab-quvvatlanadigan .NET ilovalariga qo‘shimcha ravishda, Mono, .NET Compact Framework, .NET Micro Framework va boshqalar kabi muqobil variantlar mavjud. Ushbu platformalarning barchasida biz C# tilidan foydalanishimiz mumkin, ammo ma’lum darajada. Boshqa tomondan, .NET nafaqat C#, balki boshqa tillar bilan ham mos keladi: F#, VB.NET va hatto C++.

Turli tillarni biladigan dasturchilar yig‘ilib, ma’lum bir .NET platformasi uchun umumiy dasturiy mahsulot yozishlari mumkin. Ushbu mahsulotning turli tillarda yozilgan elementlari hech qanday muammosiz bir-biri bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Aytgancha, bu .NET hamjamiyati nima uchun juda katta va xilma-xilligini tushuntiradi: u turli tillarda yozadigan dasturchilarni birlashtiradi.

Muayyan muammolarni hal qilish va tegishli dasturiy mahsulotlarni ishlab chiqish uchun tillar va platformalar yaratilgan. .NET ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Shu bilan birga, .NET ishlab chiquvchilari ishlaydigan mahsulotlar assortimenti juda keng. Shu ro‘yxatni ko‘rib chiqing : unda moliyaviy va savdodan ilmiy va ijtimoiy sohalargacha bo‘lgan .NET’dan foydalanadigan kompaniyalar ro‘yxati keltirilgan. Umuman olganda, .NET uchun yaratilgan dasturiy mahsulotlarning barcha turlarini quyidagicha guruhlash mumkin.

Veb-ishlab chiqish. Bu, ehtimol, .NET uchun yozilgan ilovalarning eng keng tarqalgan guruhidir. Veb-ilovalarning o‘ziga xosligi shundaki, ular brauzer orqali ishlaydi va qoida tariqasida barqaror Internetga ulanishni talab qiladi.

Veb-ilovalar murakkabligi jihatidan farq qilishi mumkin. Rasmlar va havolalar bilan kichik bir sahifali veb-saytni chizish oddiy masala. Ammo murakkab veb-ilovani yaratish juda ko‘p kuch talab qiladi. Tashqi ko‘rinishi bo‘yicha oddiy va server tomonida yuklash jihatidan murakkab bo‘lgan dasturning yorqin namunasi - har bir ishlab chiquvchiga ma’lum bo‘lgan Stack Overflow sayti.

.NET uchun veb-ilovani yozish uchun siz C# tilini bilishingiz va ASP.NET MVC ramkasini o‘zlashtirishingiz kerak. Bundan tashqari, mijoz/server nima ekanligini, HTTP, REST, JavaScript protokollari qanday ishlashini tushunishingiz va Frontend va Backend o‘rtasidagi farqni bilishingiz kerak. Va agar biz zamonaviy rivojlanish haqida gapiradigan bo‘lsak, unda domenlar, xostinglar, rejalar,

shuningdek bulutli texnologiyalar (MS Azure, Amazon, Google Cloud) haqida bir oz tasavvurga ega bo'lish muhimdir .

Mijoz ilovalari. .NET ostida nafaqat veb-ilovalar, balki mijoz ilovalari - oxirgi foydalanuvchi shaxsiy kompyuterlari va mobil qurilmalarida ishlaydigan mahsulotlar ham yaratiladi.

Windows operatsion tizimining ayrim komponentlari, jumladan, bloknot va kalkulyator yordamida .NET yordamida ishlab chiqilgan. Ammo alohida ishlab chiquvchilar tomonidan yaratilgan juda ko'p sonli .NET ilovalari ham mavjud: ushbu resursda siz ulardan ba'zilari bilan tanishishingiz mumkin. Yana murakkab mahsulotlar ham yaratilmoqda. Masalan, treyderlar uchun - NinjaTrader, Tradesignal. Shuningdek, biznes-tahlilchilar uchun qiziqarli dastur – Microsoft Power BI mavjud bo'lib, u har qanday manbadan olingan ma'lumotlarni vizualizatsiya qiladi va katta ma'lumotlar bilan ishlashni oson va tezlashtiradi. Asosan, Desktop Client Applications WPF yoki Windows Forms texnologiyalaridan foydalanadi - ularni bilib, siz foydalanuvchilarning ish stoli kompyuterlari uchun murakkab ilovalar yaratishingiz mumkin.

Smartfonlar uchun mijoz ilovalari ham mavjud. .NET Core va Xamarin.Forms'dan foydalanib, siz ilova yozishingiz, uni Apple Store yoki Play Market'da nashr qilishingiz mumkin va undan smartfon yoki planshet egasi bo'lgan har bir kishi foydalanishi mumkin bo'ladi.

O'yinni ishlab chiqish. .NET dan foydalanib, Unity uchun o'yinlar yozishingiz mumkin. Bu .NET ilovasiga asoslangan platforma - Mono . Inside, Kerbal Space Program, Endless Legend va hatto Pokemon Go kabi mashhur o'yinlar Unity ostida yozilgan. O'yin yaratish uchun C# tilini bilish va Mono va Unity platformalarining kutubxonalaridan foydalanish kifoya. Bu ancha sodda va tezroq, chunki siz C++ tilini o'rganishingiz shart emas, Mono va Unity esa C# kodini o'zgartirish bo'yicha barcha ishlarni o'z zimmasiga oladi.

Narsalar interneti (IoT). Narsalar interneti (rus. "Internet of Things") - bir-biri bilan, tashqi muhit va Internet bilan o'zaro aloqada bo'ladigan qurilmalar uchun texnologiyalarni ishlab chiqish yo'nalishi. Bu yerda .NET'dan ham foydalanishingiz mumkin, masalan, agar siz Windows 10 IoT Core bilan Raspberry PI'dan foydalansangiz va aqlli choynaklarni, uy yoritish tizimlarini, o'zi boshqariladigan avtomobillarni, nutqni aniqlash va tayyor ramkalar asosida avtomatlashtirilgan dialog tizimlarini boshqarmoqchi bo'lsangiz. . Agar siz ushbu yo'nalishda rivojlanishni rejalashtirmoqchi bo'lsangiz, avval Azure IoT, Azure IoT Hub va server (hub) va aqlli qurilmalaringiz bilan ikki tomonlama aloqa qanday ta'minlanishi haqida o'qing.

Korxona. Korxona - bu oxirgi foydalanuvchilar emas, balki korxonalar uchun muammolarni hal qilish uchun mahsulotlarni ishlab chiqish sohasi. Bunday

mahsulotlarga mijozlarning xatti-harakatlarini kuzatish uchun CRM tizimlari, shuningdek, ma'lumotlarni boshqarish yoki hujjatlarni boshqarish tizimlari kiradi. Korxona tizimlari veb, ish stoli va mobil ishlanmalarning kombinatsiyasidir. Muayyan darajada ko'p qirrali bo'lishiga qaramay, ular muayyan muammolarni hal qilish uchun yaratilgan. Misol uchun, agar mijoz murakkab korporativ hujjat aylanishini tashkil qilishdan manfaatdor bo'lsa, u uchun mumkin bo'lgan yechim MS SharePoint / SharePoint Online platformasi bo'lishi mumkin. Va agar biz yirik chakana savdo kompaniyasi uchun global onlayn savdo platformasini yaratish haqida gapiradigan bo'lsak, unda Sitecore platformasi yaxshi variant bo'lishi mumkin.

Agar siz Enterprise uchun ishlab chiqmoqchi bo'lsangiz, sizga nafaqat C#, .NET va JavaScript, balki siz loyihalashtirayotgan korxona mahsuloti uchun asos bo'lgan vositalar haqida ham bilim kerak bo'ladi. Misol uchun, SharePoint-ga asoslangan mahsulot uchun siz SharePoint komponentlarini o'rganishingiz kerak bo'ladi: ish oqimlari, veb-qismlar, taymer ishlari, maxsus maydonlar, kontent turlari, xususiyatlar.

.NET ni tanlash foydasiga yana bir dalil bor - bu o'rganishning dastlabki bosqichi uchun uning do'stonaligi. Ko'pchilik uy kompyuterida Windows o'rnatilgan. .NET platformasidan foydalanib, karerani boshlash ancha oson, chunki u Windows operatsion tizimida qo'shimcha dasturlarni o'rnatmasdan va sozlashsiz ishlaydi. Boshqa platformalar maxsus Windows konfiguratsiyasini talab qiladi. Aytaylik, agar siz Java-ni o'rganmoqchi bo'lsangiz, avvalo kompyuteringizga Java virtual mashinasini o'rnatishingiz kerak. iOS uchun esa MacBook va XCode muharriri sotib oling.

Yangi boshlanuvchilar uchun .NET ning qo'shimcha afzalligi rivojlangan .NET hamjamiyatidir. GitHub yoki Stack Overflow kabi mashhur manbalarda siz yangi boshlanuvchilar muqarrar ravishda duch keladigan savollarga javob topishingiz va hatto kod misollarini ko'rishingiz mumkin.

Yangi boshlanuvchilarga qarz olish kodi bilan juda ko'p shug'ullanishni tavsiya etmayman. Stack Overflow-dan doimiy ravishda kod olish, dastur sifatining yomonlashishiga, ko'plab tashqi bog'liqliklarga va kod nima uchun shunday yozilganligini to'liq tushunmaslikka olib keladi.

.NET yoki boshqa platformani tanlashdan oldin, avvalo, asoslarni - algoritm nazariyasi va axborot nazariyasini o'rganishga arziydi.

Faqatgina asoslarni o'rganganingizdan so'ng siz platformani tanlashga o'tishingiz mumkin va shundan keyingina - ushbu platforma tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan tilga o'tishingiz mumkin. To'g'ri tanlov qilish uchun sizga joriy platformalar va texnologiyalar haqida ma'lumot kerak, shuningdek, ularning bir-biri bilan o'zaro ta'siri, ular qanday ma'lumot uzatish protokollaridan foydalanishlari va boshqalarni tushunishingiz kerak.

Platformani tanlash bevosita qanday dasturiy mahsulotlarni yaratmoqchi ekanligingizga bog‘liq. Aytaylik, muammoingizni hal qilish uchun sizga neyron tarmoqlar kerak. Keyin .NET yoki, aytaylik, Anaconda dan foydalanish imkoniyati mavjud. Ushbu platformalar neyron tarmoqlar bilan ishlash uchun turli xil xususiyat va imkoniyatlarga ega. Tanlov aniq muammoni hal qilish uchun qanday funksiyalar va imkoniyatlarga ehtiyoj borligiga bog‘liq. Agar siz .NET-ni afzal ko‘rsangiz, ML.NET ramkasi va C# tili sizning ixtiyoringizda bo‘ladi. Agar tanlov Anakondaga to‘g‘ri kelsa, u holda Keras va Python tili sizning ixtiyoringizda bo‘ladi.

Platformani tanlagandan va tilni o‘rgangandan so‘ng, mikroservis arxitekturasida haqida o‘qish foydali bo‘ladi: hozirda ko‘plab dasturiy mahsulotlar bir-birini almashtirish, soddalikni ta‘minlash va komponentlar/tehnologiyalar/ platformalar o‘rtasidagi bog‘liqlik darajasini kamaytirish uchun ushbu yondashuv yordamida ishlab chiqilgan.

Bundan tashqari, ma‘lumotlar bazalari va ma‘lumotlar bazasini boshqarish tizimlariga e‘tibor berish muhimdir.

Ba‘zida EPAM laboratoriyasiga kelganlar ma‘lumotlar bazalari haqida mutlaqo ma‘lumotga ega emaslar. Lekin ko‘pincha ilovalar qandaydir ma‘lumotlarni qayta ishlaydi. Shuning uchun siz kamida bitta DBMS (ma‘lumotlar bazasini boshqarish tizimi) ni bilishingiz kerak. Masalan, Microsoft SQL Server va shunga mos ravishda T-SQL tili. Bundan tashqari, CAP teoremasi va NoSQL ma‘lumotlar bazalari haqida o‘qish foydalidir - ular bugungi kunda keng qo‘llaniladi.

Agar siz o‘zingizning kasbiy rivojlanishingiz yo‘nalishi sifatida .NET ni tanlagan bo‘lsangiz, u holda siz uchun asosiy ma‘lumot manbai MSDN (Microsoft Developer Network) - barcha Microsoft mahsulotlari haqida ma‘lumotnoma ma‘lumotlariga ega rasmiy portal, shuningdek, TechNet - forum bo‘ladi. ushbu mahsulotlar muhokamasi o‘tkaziladi.

.NET - bu rivojlanishning so‘nggi tendensiyalarini aks ettiruvchi va yangi boshlanuvchilar uchun juda ko‘p imkoniyatlarni taqdim etadigan platforma. Agar siz .NET rivojlanishida rivojlanmoqchi bo‘lsangiz, Denis kabi tajribali murabbiylar ko‘magida buni amalga oshirish samaraliroq. .NET o‘quv dasturlarimiz uchun ro‘yxatdan o‘ting va keng amaliy rivojlanish tajribasiga ega o‘qituvchilardan tajriba orttiring.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Прозорова Ю.А., Касторнова В.А. Создание среды учебного информационного взаимодействия в компьютерных телеконференциях // Информатика и образование, 2003, - № 6. - С. 84-93.
2. Ховард М., Лебланк Д. Защищенный код /Пер. с англ. - М.: Издательско-торговый дом “Русская редакция”, 2003. - 704 с.
3. Шапошников И.В. Web-сервисы Microsoft .NET. - СПб: БХВ-Петербург,

4. Botirxonovich, Z. J. (2023). SPECIFIC ASPECTS OF PROVIDING HAVOC ON WEB-ORIENTED PLATFORMS. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 18, 260-263.

5. Botirxonovich, Z. J. (2023). Principles of Selection of the Content of Training Specialists in the Field of Computer Science to Create Applications Using the Capabilities of the Net Platform. Genius Repository, 26, 61-64.

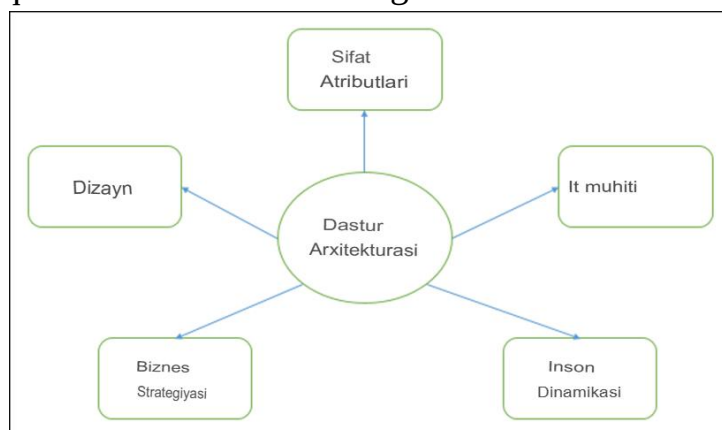
DASTURIY TA'MINOT ARXITEKTURASI TUZILISHIDA DIZAYN YARATISH TALABLARI VA ULARNI ISHLAB CHIQISH TEXNOLOGIYALARI

Ravshan Abdullayev Narzulloyevich
(TATU Qarshi filiali o'qituvchisi)

Annotatsiya: Dasturiy ta'minot ishlab chiqishda bir qancha komponentalar va shu bilan bir qatorda dasturiy ta'minot arxitekturasini dizaynini yaratishda funksiyanal va funksiyanal bo'lmagan talablarga rivoj etish talab etiladi. Dasturiy ta'minot arxitekturasini ishlab chiqishda bir qancha ta'lablar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar:Arxitektura, dasturiy ta'minot arxitekturasini, dastur ta'moillari, dizayn,sifat, sifat atributlar, cheklov, dizayn ekspertiza.

Tizim arxitekturasini uning asosiy komponentlarini, ularning munosabatlarini (tuzilmalarini) va ularning bir-biri bilan o'zaro ta'sirini tavsiflaydi. Dasturiy ta'minot arxitekturasini va dizaynini biznes strategiyasi, sifat atributlari, inson dinamikasi, dizayn va IT muhiti kabi bir qancha omillarini o'z ichiga oladi.

Biz dasturiy ta'minot arxitekturasini va dizaynini ikkita alohida bosqichga ajratishimiz mumkin: dasturiy ta'minot arxitekturasini va dasturiy ta'minot dizaynini. Arxitektura funktsional bo'lmagan qarorlar ishlab chiqariladi va funktsional talablar bilan ajratiladi. Dizaynda funktsional talablar bajariladi.

Dasturiy ta'minot arxitekturasini arxitektura tizim uchun loyiha sifatida xizmat qiladi. U tizimning murakkabligini boshqarish va komponentlar o'rtasida aloqa va muvofiqlashtirish mexanizmini o'rnatish uchun mavhumlikni ta'minlaydi.

U ishlash va xavfsizlik kabi umumiy sifat atributlarini optimallashtirish bilan birga barcha texnik va operatsion talablarga javob beradigan tizimli yechimni belgilaydi.

Bundan tashqari, u dasturiy ta'minotni ishlab chiqish bilan bog'liq tashkilot haqida muhim qarorlar to'plamini o'z ichiga oladi va bu qarorlarning har biri sifat, barqarorlik, ishlash va yakuniy mahsulotning umumiy muvaffaqiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu qarorlardan iborat:

- Tizim tuziladigan strukturaviy elementlar va ularning interfeyslarini tanlash.
- Ushbu elementlar o'rtasidagi hamkorlikda ko'rsatilgan xatti-harakatlar.
- Ushbu strukturaviy va xulq-atvorli elementlarning katta kichik tizimga tarkibi.
- Arxitektura qarorlari biznes maqsadlariga mos keladi.
- Arxitektura uslublari tashkilotga rahbarlik qiladi.

Dasturiy ta'minot dizayni. Dasturiy ta'minot dizayni tizimning elementlarini tavsiflovchi dizayn rejasini taqdim etadi, ular qanday mos keladi va tizim talablarini bajarish uchun birgalikda ishlaydi. Dizayn rejasiga ega bo'lishning maqsadlari quyidagilardan iborat -

- Tizim talablari bo'yicha muzokaralar olib borish va mijozlar, marketing va boshqaruv xodimlari bilan taxminlarni belgilash.
- Rivojlanish jarayonida loyiha sifatida harakat qiling.
- Batafsil dizayn, kodlash, integratsiya va testni o'z ichiga olgan amalga oshirish vazifalariga rahbarlik qiling.

Bu batafsil dizayn, kodlash, integratsiya va sinovdan oldin va domen tahlili, talablar tahlili va xavf tahlilidan keyin keladi.

Arxitekturaning maqsadlari. Arxitekturaning asosiy maqsadi dastur tuzilishiga ta'sir qiluvchi talablarni aniqlashdir. Yaxshi tashkil etilgan arxitektura texnik yechimni yaratish bilan bog'liq biznes xatarlarini kamaytiradi va biznes va texnik talablar o'rtasida ko'priq quradi. Boshqa maqsadlarning ba'zilari quyidagilardan iborat -

- Tizimning tuzilishini oching, lekin uni amalga oshirish tafsilotlarini yashiring.
- Barcha foydalanish holatlari va stsenariylarini amalga oshiring.
- Turli manfaatdor tomonlarning talablariga javob berishga harakat qiling.
- Ham funktsional, ham sifat talablarini bajaring.
- Mulkchilik maqsadini qisqartirish va tashkilotning bozordagi mavqeini yaxshilash.
- Tizim tomonidan taqdim etilgan sifat va funktsionallikni yaxshilang.

- Tashkilot yoki tizimga tashqi ishonchni yaxshilang.

Cheklovlar

Dasturiy ta'minot arxitekturasini hali ham dasturiy ta'minot muhandisligida rivojlanayotgan intizomdir. U quyidagi cheklovlarga ega -

- Arxitekturaning namoyish qilish uchun asboblari va standartlashtirilgan usullarning etishmasligi.
- Arxitektura talablarga javob beradigan amalga oshirishga olib keladimi yoki yo'qligini taxmin qilish uchun tahlil usullarining etishmasligi.
- Arxitektura dizaynining dasturiy ta'minotni ishlab chiqishdagi ahamiyati haqida tushunchaning etishmasligi.
- Dasturiy ta'minot me'morining rolini tushunmaslik va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi aloqaning yomonligi.
- Dizayn jarayonini, dizayn tajribasini va dizaynni baholashni tushunmaslik.

Dasturiy ta'minot arxitektori o'zining roli. Dasturiy ta'minot me'mori texnik guruh butun dastur uchun yaratishi va loyihalashi mumkin bo'lgan yechimni taqdim etadi. Dasturiy ta'minot arxitektori quyidagi sohalarda tajribaga ega bo'lishi kerak –

Dizayn ekspertizasi. Dasturiy ta'minotni loyihalash bo'yicha mutaxassis, jumladan ob'ektga yo'naltirilgan dizayn, voqealarga asoslangan dizayn va boshqalar kabi turli xil usullar va yondashuvlar.

- Ishlab chiqish guruhiga rahbarlik qiling va dizaynning yaxlitligi uchun ishlab chiqish sa'y-harakatlarini muvofiqlashtiring.
- Dizayn takliflarini va o'zaro kelishuvlarni ko'rib chiqishlari kerak.

Domen ekspertizasi. Ishlab chiqilayotgan tizim bo'yicha mutaxassis va dasturiy ta'minot evolyutsiyasini rejalashtirish.

- To'liqlik va izchillikni ta'minlab, talablarni tekshirish jarayoniga yordam bering.
- Ishlab chiqilayotgan tizim uchun domen modelining ta'rifini muvofiqlashtirish.

Texnologiya ekspertizasi. Tizimni amalga oshirishda yordam beradigan mavjud texnologiyalar bo'yicha mutaxassis.

- Dasturlash tili, ramkalar, platformalar, ma'lumotlar bazalari va boshqalarni tanlashni muvofiqlashtirish.

Uslubiy ekspertiza. SDLC (Software Development Life Cycle) davomida qabul qilinishi mumkin bo'lgan dasturiy ta'minotni ishlab chiqish metodologiyalari bo'yicha mutaxassis.

- Butun jamoaga yordam beradigan rivojlanish uchun mos yondashuvlarni tanlang.

Dasturiy ta'minot me'morining yashirin roli. Jamoa a'zolari o'rtasida texnik ishlarni osonlashtiradi va jamoada ishonch munosabatlarini mustahkamlaydi.

- Bilimlarini baham ko'radigan va katta tajribaga ega bo'lgan axborot mutaxassisi.

- Jamoa a'zolarini ularni chalg'itadigan va loyihaga kamroq qiymat keltiradigan tashqi kuchlardan himoya qiling.

Arxitektorning topshiriqlari. Aniq, to'liq, izchil va erishish mumkin bo'lgan funktsional maqsadlar to'plami

- Tizimning funktsional tavsifi, kamida ikkita parchalanish qatlami
- Tizim uchun kontseptsiya
- Tizim ko'rinishidagi dizayn, kamida ikki qatlamli parchalanish
- Vaqt, operator atributlari va amalga oshirish va operatsiya rejalari haqida tushuncha

- Funktsional dekompozitsiyani ta'minlaydigan hujjat yoki jarayonga rioya qilinadi va interfeyslar shakli nazorat qilinadi

Sifat atributlari.

Sifat - bu mukammallik o'lchovi yoki kamchiliklar yoki nuqsonlardan xoli bo'lish holati. Sifat atributlari - bu tizimning funktsionalligidan ajralib turadigan tizim xususiyatlari.

Sifat atributlarini amalga oshirish yaxshi tizimni yomondan farqlashni osonlashtiradi. Atributlar ish vaqti, tizim dizayni va foydalanuvchi tajribasiga ta'sir qiluvchi umumiy omillardir.

Statik sifat atributlari. Arxitektura, dizayn va manba kodi bilan bevosita bog'liq bo'lgan tizim va tashkilotning tuzilishini aks ettiring. Ular oxirgi foydalanuvchi uchun ko'rinmaydi, lekin ishlab chiqish va texnik xizmat ko'rsatish xarajatlariga ta'sir qiladi, masalan: modullik, sinovdan o'tish, texnik xizmat ko'rsatish va boshqalar.

Dinamik sifat atributlari. Tizimning bajarilishi paytida uning xatti-harakatlarini aks ettiring. Ular tizim arxitekturasini, dizayni, manba kodi, konfiguratsiyasi, joylashtirish parametrlari, atrof-muhit va platforma bilan bevosita bog'liq.

Ular oxirgi foydalanuvchiga ko'rinadi va ish vaqtida mavjud bo'ladi, masalan, o'tkazuvchanlik, mustahkamlik, kengayish qobiliyati va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Narzulloyevich, A. R. (2023). SOFTWARE PROCESS DESIGN PROBLEMS AND METHODOLOGICAL, TECHNOLOGICAL, INSTRUMENTAL AND ORGANIZATIONAL SUPPORT. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 19, 298-302.

2. Narzulloyevich, A. R. (2023). SOFTWARE DESIGN AS AN ELEMENT OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF AN INFORMATICS TEACHER. *Intent Research Scientific Journal*, 2(12), 106-113.

3. Frank Buschmann, Kevlin Henney, Douglas C. Schmidt, *PATTERN-ORIENTED SOFTWARE ARCHITECTURE On Patterns and Pattern languages*, Volume 5. 2007 John Wiley & Sons Ltd

Len Bass, Paul Clements, Rick Kazman. *Software Architecture in Practice* Third Edition, 2013 Pearson Education, Inc.

TEXNIKA IXTISOSLIKLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI IYERARXIK YONDASHUV ASOSIDA O'QITISHNING PEDAGOGIC SHART SHAROITLARI

Shodiyev Rizamat Davronovich;

Qarshi davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim kafedrasini mudiri,

Pedagogika fanlari doktori, professor

Ergashev Nuriddin G'ayratovich;

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti,

"Axborot texnologiyalari" kafedrasini professori v.b.

Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent.

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnika ixtisosliklari talabalariga texnika ixtisosliklarida axborot texnologiyalarini iyerarxik yondashuv asosida o'qitishning pedagogic shart sharoitlari hamda ushbu kursni o'qitishni raqamli texnologiyalar muhitida tashkil qilishni takomillashtirish bo'yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: texnik tizimlarda axborot texnologiyalari, iyerarxik yondashuv asosida o'qitish, didaktik ta'minot, raqamli ta'lim, innovatsion faoliyat, raqamli ta'lim muhiti va boshqalar.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ ПО ТЕХНИЧЕСКИМ СПЕЦИАЛЬНОСТЯМ НА ОСНОВЕ ИЕРАРХИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация. В данной статье представлены педагогические условия обучения студентов технических специальностей информационным технологиям по техническим специальностям на основе иерархического подхода, а также предложения по совершенствованию организации преподавания данного курса в среде цифровых технологий.

Ключевые слова: информационные технологии в технических системах, иерархическое обучение, дидактическое обеспечение, цифровое обучение, инновационная деятельность, цифровая образовательная среда и т. д.

PEDAGOGICAL PREREQUISITES FOR TEACHING INFORMATION TECHNOLOGY IN TECHNICAL SPECIALTIES ON THE BASIS OF A HIERARCHICAL APPROACH

Annotation. This article presents pedagogical prerequisites for teaching students of technical specialties on the basis of a hierarchical approach to Information Technology in technical specialties, as well as suggestions for improving the organization of the teaching of this course in the environment of digital technologies.

Keywords: information technology in technical systems, hierarchical teaching, didactic provision, digital education, innovative activities, digital education environment, etc.

Kirish. Raqamli ta'lim muhiti imkoniyatlaridan foydalangan holda talabalarni innovatsion faoliyatga iyerarxik yondashuv asosida o'qitishga tayyorlashda asosan o'qituvchini bajaruvchi, innovator, ijodkor, o'z mahorati va bilimini yaratuvchisi pozitsiyasiga va o'zining pedagogik loyihasini amalga oshirish imkoniyatini beradigan metodlar qo'llaniladi.

O'qitish metodlarini tanlashda professor-o'qituvchilar tarkibini iyerarxik yondashuv asosida o'qitishga tayyorlash mualliflari quyidagi: o'qitishning maqsad va vazifalari bilan; o'qitish tamoyillari va usullari; kurs modulining mazmuni; talabalarning yoshi va malaka potentsiali (bir qator usullarni tanlash pedagogik ma'lumotga va o'qitishdagi o'z tajribasiga ega bo'lgan o'qituvchilar kontingentiga qaratilgan); ta'lim jarayonida raqamli ta'lim muhiti imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanish; o'qitish uchun o'quv dasturlarida nazarda tutilgan shartlar va ajratilgan vaqt kabi muvofiqlik mezonlariga asosiy e'tiborni qaratdilar.

Texnika yo'nalishida oliy ta'lim muassasalari turli yo'nalishlarda bo'lajak muxandis kadrlarni innovatsion faoliyatga (iyerarxik yondashuv asosida o'qitishga tayyorlash) iyerarxik yondashuv asosida o'qitishda qo'llanilgan quyidagi: muammoli, loyihaviy, tadqiqot, evristik, kamroq darajada - axborotni qabul qiluvchi va reproduktiv kabi umumiy didaktik metodlar muhim ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.

Raqamli ta'lim muhiti afzalliklaridan foydalangan holda innovatsion faoliyatga kadrlar tayyorlash tizimida umumiy didaktik metodlardan tashqari, raqamli ta'lim muhitida o'qitishni an'anaviy didaktikadan ajratib turadigan metodlardan ham ommaviy ravishda foydalaniladi.

O'qituvchi va boshqa talabalarning minimal ishtirokida talabalarning ta'lim resurslari bilan o'zaro ta'siri vastasida o'qitish metodlari amalga oshiriladi.

Raqamli texnologiyalar sharoitida o'qitishda ushbu metodlardan foydalanish multimedia vositalari: interfaol ma'lumotlar bazalari, elektron jurnallar, kompyuter o'quv dasturlari, elektron darsliklar va boshqalar taqdim etuvchi keng didaktik

imkoniyatlar bilan bog'liq. Bu va boshqa o'quv vositalari haqida mazkur tadqiqot ishimizla quyida to'xtalib o'tamiz.

Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu metodlar va tegishli o'quv vositalaridan foydalanish raqamli ta'lim muhitida o'zi o'zini o'qitishning muhim komponentini ta'lim jarayoniga amaliyotga joriy qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari o'rtasidagi interfaol o'zaro ta'sirga asoslangan metodlar iborat.

Ushbu metodlarni ishlab chiqish amaliyotga joriy qilish o'quv guruhlardagi bahs munozaralar va konferensiyalar o'tkazish, qo'shma loyihalarni amalga oshirish va boshqalar bilan bog'liq. Ushbu tadqiqot ishimizda raqamli ta'lim muhitida o'ziga xos tatbiq etish xususiyatlariga ega bo'lgan juftlik muhokamasi metodi ham keng qo'llaniladi. Bunday muhokama ishtirokchilari guruhning boshqa a'zolaridan bo'sh joy bilan ajralib turadi, qulay sharoitlarda ishlaydi, ular ham onlayn, ham oflayn rejimda ishlash imkoniyatiga ega, bu esa auditoriyani sezilarli darajada kengaytiradi.

Tahlil va natijalar.

Raqamli ta'lim muhitida o'qitishda ham qo'llaniladigan individual o'qitish, o'rganish va o'zaro ta'sir qilish usullari. Individual ta'lim usullari ta'limning barcha bosqichlarida o'qituvchining har biriga ko'rsatilayotgan psixologik-pedagogik yordam, skype, messenjer, ovozli pochta, elektron pochta, elektron kitoblar kabi zamonaviy vositalar orqali amalga oshiriladi.

Talabaning muloqotda faol ishtirokisiz o'qituvchi yoki o'qituvchi tomonidan talabalarga o'quv materialini taqdim etishga asoslangan usullar: audio yoki video kasetlarga yozilgan ma'ruzalar, an'anaviy usullarda yoki Internet texnologiyalaridan foydalangan holda o'qiladi. Ta'kidlanganidek, bu usullar reproduktiv usullarning tarmoq modifikatsiyasining bir turidir. Shu bilan birga, multimedia imkoniyatlaridan keng foydalanish materialning bu tasvirini an'anaviydan sifat jihatidan farq qiladi.

Tizimli yondoshuv nuqtai nazaridan qo'llaniladigan o'qitish usullari uning tashkiliy shakllariga mos kelishi juda muhim.

Raqamli ta'lim muhitida o'qishda an'anaviy shakllar qo'llaniladi: ma'ruzalar, seminarlar, maslahatlar, amaliy mashg'ulotlar, testlar, imtihonlar, mustaqil ishlar va boshqalar. Bundan tashqari, mazkur tadqiqot ishimizda har bir mashg'ulotda turli xil ta'lim shakllaridan birgalikda foydalanishga e'tibor qaratilib, bunday yondashuvlar pedagogik maqsadlar nuqtai nazaridan asoslaniladi.

Talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlash tizimida didaktik vosita sifatida gipermatn va multimedia versiyalaridagi elektron darsliklar va kompyuter o'qitish tizimlari, audioo'quv axborot materiallari, videoo'quv axborot materiallari, masofaviy laboratoriya ustaxonalari, elektron kutubxonalar va boshqalardan foydalanildi.

Talabalarni innovatsion faoliyatga iyerarxik yondashuv asosida o'qitishga tayyorlashda biz pedagogik jarayonda raqamli ta'lim tizimining innovatsion imkoniyatlariidan maksimal darajada foydalanish tamoyiliga e'tibor qaratiladi.

Elektron kurslar, elektron darsliklar, o'quv qo'llanmalari, onlayn o'quv qo'llanmalarini yaratishda ularni ishlab chiqishga ilmiy yondashish zarurligini ham e'tiborga olindi. Jumladan, darslik yoki o'quv qo'llanmasini nashr etishga tayyorgarlik ishlari bosqichida yangi o'quv qurollaridan foydalanishni nazariy tushunish amalga oshiriladi. Shu bois elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqish an'anaviy darslik yoki o'quv qo'llanma yaratishdan ko'ra ko'proq vaqt talab qiladigan muhim dolzarb muammo hisoblanadi.

Elektron darslikning mohiyati va mazmunini nazariy tushunishdan tashqari, uni ishlab chiqish vazifasi raqamli ta'lim muhitida o'qituvchi va o'quvchining harakatlarini batafsil o'rganish zarurati bilan murakkablashadi. Bunday jarayon ishlab chiquvchilar guruhining quyidagi: kurs muallifi (mazmun tomoni), masofaviy o'qitish jarayonining o'ziga xos xususiyatlari bilan tanish bo'lgan metodist, dasturchi, loyihachi kabi jamoaviy ishlarini o'z ichiga oladi.

Raqamli vositalardan foydalangan holda raqamli ta'lim sharoitida ilmiy tadqiqotlar ustida ishlash texnologiyasini tasavvur qilish maqsadga muvofiq.

Mazkur tadqiqot ishimizda raqamli ta'lim kontekstida texnologiyaning yetakchi xususiyatlari quyidagilardan:

- raqamli vositalar imkoniyatlarini kengaytirish sharoitida o'quv jarayonining takrorlanishi;
- raqamli vositalarni, aloqani tashkil qilish uchun samarali vositalarni oqilona tanlash;
- tadqiqot faoliyati natijalarini sifatli baholash;
- amalga oshiriladigan bahs munozaraning ochiqligi va xayrixohligi;
- tezkor (operativ) teskari aloqa;
- ta'lim jarayoni natijasida raqamli izlardan iborat ekanligi ta'kidlanadi.

Rejalashtirish bosqichida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqotning predmeti aniqlanadi, maqsad taxmin qilinadi, aloqa metodlari aniqlanadi, ta'lim jarayonining mazmuni ishlab chiqiladi, o'ziga xos yo'nalishlar taxmin qilinadi. Ta'lim jarayonini tashkil etish bosqichida o'qitish amalga oshiriladi. Nazorat bosqichida o'zaro baholash, joriy va yakuniy nazorat tashkil etiladi.

Ta'lim natijalarini sifatli baholash quyidagilarga:

- ko'p vazifali vaziyatda ishlashga o'rgatish jarayonida shakllangan (ma'ruzachini tinglash) ko'nikmalarni aniqlash;
- boshqa insonlarning fikrlari, sharhlari, g'oyalari, savollari, savollarga javoblarini, shu jumladan, kursdoshlarning nutqi va sharhlariga o'zingizning sharhlaringizni yozib olish;

- ma'ruzachiga savollar ustida o'ylash, ularni berish va berilgan savollarni, shu jumladan, o'z savollarini muhokama qilish jarayonining mazmunini aniqlash;
- ilmiy tadqiqot metodologiyasi bo'yicha bilimlarni "tayinlash" ko'nikmasini aniqlash;
- maxsus va instrumental kompetensiyalarning shakllanish darajasini aniqlash;
- o'z ishining natijalarini taqdim etish imkoniyatlarini aniqlash (ilmiy referatni ommam oldida taqdim etish) va o'z bildirgan fikr mulohazalarini bahs munozaralarni amalga oshirish hamda xatolar ustida mustaqil ravishda ishlash va berilgan formatda amalga oshirishga yordam beradi.

Ta'lim natijalari:

- ma'lum darajada shakllantirish (takomillashtirish) (ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish, tadqiqot apparatini ishlab chiqish, mavzuning dolzarbligini asoslash va boshqalar): tahliliy imkoniyatlar; ko'nikmalar (savol berish; o'z fikrini qisqacha mazmunli ifodalash; bajarilgan ishni taqdim etish; mustaqil ravishda bildirilgan o'z fikr mulohazalari ustida bahs munozarani amalga oshirish; xatolar ustida o'zaro hamkorlikda ishlash); ko'p vazifalarni bajarish holatlari (ma'ruzachini tinglash, o'rtoqlarning nutqi va sharhlariga o'z shaxsiy sharhlarini tuzish; ma'ruzachiga savollarni o'ylab ko'rish, ularga savol berish va "savol-javob" ni tuzatish); ommaviy taqdimot ko'nikmalarini e'tiborga olish;

Raqamli vositalar: forum, vebinar, masofaviy ta'lim vositalaridan shaxsiy xabar almashish tizimi, elektron pochta, messenjer, Skype samarali foydalanish kabilar e'tiborga olinadi.

O'zaro aloqa shakllari: alohida (shaxsiy xabar almashish tizimi, shaxsiy messenjer, elektron pochta, elektron kutubxona, elektron resurslar va boshqalar), guruh (seminar, vebinar, forum, amaliyot, seminar va boshqalar), jamoaviy (ochiq muhokama)lardan iborat.

Tashkil etilgan ta'lim jarayonining samaradorligiga ta'sir etuvchi omillardan biri elektron o'quv kursi uchun topshiriqlar tayyorlash hisoblanadi. Raqamli ta'lim kontekstida o'qituvchilar uchun o'quv dasturi, vaqt chegaralari bilan cheklanmagan (shartli ravishda) an'anaviy formatga qaraganda boshqacha sifatdagi (miqdoriy jihatdan) katta hajmdagi vazifalarni yaratishga yordam beradi. Bundan tashqari, har bir vazifa keyingisining tarkibiy qismi bo'lishi mumkin. Shu tarzda "bir-biriga bog'langan vazifa"ni shakllantirish mumkin. Ushbu turdagi topshiriq o'qituvchining ishini optimallashtirishga imkon beradi, chunki u mashg'ulot bosqichlarida va to'liq vazifalarni tanlab oldingi barcha narsalarni o'z ichiga olgan yakuniy nazoratni amalga oshirish mumkin.

Xulosa va takliflar.

Shunday qilib, o'rganish jarayonida talabalarni iyerarxik yondashuv asosida o'qitishga tayyorlashda o'qitishni amalga oshirish uchun didaktik yordam ishlab

chiqilgan bo'lib, u quyidagilarni o'z ichiga oladi: fanni kompleks yordamida o'rganish tartibi va tavsiyalari, hisobot va nazorat shakllari, o'qituvchi bilan o'zaro hamkorlikni tashkil etish tartibi); ma'lumot va o'quv bloki (o'quv mavzusiga teng hajmdagi modullar - har bir modul o'zi o'zini tekshirish uchun testlar, amaliy topshiriqlar bilan birga keladi).

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. G'ayratovich, E. N. (2022). The Problem of Training Future Engineer Personnel on the Basis of Cloud Technology in Technical Specialties of Higher Education. *Eurasian Scientific Herald*, 13, 1-4.

2. Ergashev, N. (2023). Bulutli texnologiyalarda mavjud tahdidlar, ularga qarshi kurashish mexanizmlari va metodlari. *Electron Library Karshi EEI*, 1(01). Retrieved from <https://ojs.qmii.uz/index.php/el/article/view/273>

3. Ergashev, N. (2023). Raqamli ta'lim sharoitida bulutli texnologiyalar yordamida o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga ko'p bosqichli tayyorlashning nazariy aspektlari. *Electron Library Karshi EEI*, 1(01). Retrieved from <https://ojs.qmii.uz/index.php/el/article/view/274>

4. Ergashev, N. (2022). Ergashev Nuriddin G'ayratovich Oliy ta'lim texnika ixtisosliklarida raqamli ta'lim asosida bo 'lajak muxandis kadrlarni tayyorlash muammosi: oliy ta'lim texnika ixtisosliklarida raqamli ta'lim asosida bo 'lajak muxandis kadrlarni tayyorlash muammosi. *E-Library Karshi EEI*, 1(01).

5. Ergashev, Nuriddin. "RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR MUHITIDA TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHNING YETAKCHI TENDENSIYALARI VA ISTIQBOLLARI." *International Scientific and Practical Conference on Algorithms and Current Problems of Programming*. 2023.

6. Gayratovich, Ergashev Nuriddin. "A MODEL OF THE STRUCTURAL STRUCTURE OF PEDAGOGICAL STRUCTURING OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF DIGITAL TECHNOLOGIES." *American Journal of Pedagogical and Educational Research* 13 (2023): 64-69.

7. Shodiyev Rizamat Davronovich, and Ergashev Nuriddin Gayratovich. "ANALYSIS OF EXISTING RISKS AND METHODS OF COMBATING THEM IN CLOUD TECHNOLOGIES". *American Journal of Pedagogical and Educational Research*, vol. 18, Nov. 2023, pp. 190-8, <https://www.americanjournal.org/index.php/ajper/article/view/1522>.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALSSAR ASOSIDA TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR VAZIFALARI

Sattorov Sardorbek Shovkat o'g'li

Toshkent kimyo-texnologiya instituti Shahrisabz filiali

Oziq-ovqat mahsulotlari texnologiyasi kafedrası assistenti

Annotatsiya. Raqamli texnologiyalar jamiyatda hayotning ko'p jabhalariga kirib bormoqda. Ta'lim ham bu jarayondan istisno emas. Raqamlashtirish tufayli bugungi kunda hamma ilgari faqat mutaxassislar va olimlar uchun mavjud bo'lgan ma'lumotlarga kirish mumkin. Ta'lim va fan olami globus tus olgan. Misli ko'rilmagan o'zgarishlar davrida ko'plab universitetlar o'zlarining noyob fazilatlari va raqobatdosh ustunliklarini saqlab qolgan holda, moslashishga va global ilmiy ta'lim xaritasida o'z o'rnini topishga harakat qilmoqdalar.

Kalit so'z; Raqamlashtirish, moddle, hemis, planshet, iPad, bulutli texnologiyalar, Google Classroom, Ereader.

Аннотация. Цифровые технологии входят во многие аспекты жизни общества. Образование не является исключением из этого процесса. Благодаря цифровизации сегодня каждый имеет доступ к информации, которая раньше была доступна только специалистам и ученым. Мир образования и науки стал глобусом. Во времена беспрецедентных перемен многие университеты пытаются адаптироваться и найти свое место на карте мирового научного образования, сохраняя при этом свои уникальные качества и конкурентные преимущества.

Ключевые слова: Оцифровка, моддле, хемис, планшет, iPad, облачные технологии, Google Classroom, Ereader.

Abstract. Digital technologies are entering many aspects of life in society. Education is no exception to this process. Thanks to digitization, today everyone has access to information that was previously only available to specialists and scientists. The world of education and science has become a globe. In times of unprecedented change, many universities are trying to adapt and find their place on the map of global scientific education, while maintaining their unique qualities and competitive advantages.

Key words: Digitization, moddle, hemis, tablet, iPad, cloud technology, Google Classroom, Ereader.

Raqamlardan foydalanishga asoslangan hamda joriy etilgan texnologiyalarning so'zsiz foydasi bilan axloqiy, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, robotlar va tashkilotlar xodimlari o'rtasidagi raqobatning huquqiy jihatlarini bilan bog'liq masalalar tobora ko'proq e'tiborga olinmoqda. Shu jihatdan, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek "Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu

bizga yuksalishning eng qisqa yo‘lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo‘lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo‘ladi” Shu yil 23-martdan talabalar uchun televizion darslar efirga uzatila boshladi. Bundan tashqari, bir nechta oliy ta‘lim muassasalari talabalar va o‘quvchilar uchun virtual ta‘lim tizimlarini ishga tushirdi. Masalan, Muhammad alXorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universitetida maktab va akademik lisey o‘quvchilari, talabalar va AKT sohasida bilim olishni xohlovchilar uchun to‘rtta virtual ta‘lim tizimi faoliyat boshladi. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetida “O‘quv jarayonini tashkil etish va boshqarish” axborot tizimi hamda MOODLE masofaviy ta‘lim platformasi ishga tushirildi. Boshqa oliy ta‘lim muassasalarining rasmiy veb-saytlarida ham MOODLE, Platonus, Moodle LMS, SRS (Student Records System), MOOC kabi masofaviy ta‘lim platformalari hamda mobil telefon va planshetlar uchun Google Classroom, Ereader ilovalari ishga tushirilib onlayn darslar tashkil etilishi boshlandi. Oliy ta‘lim tizimida hemis tizimini joriy etilishi bir qancha qulayliklarni namoyish etadi.

Hemis axborot tizimini subektlarini, shu jumladan talabalar va ularning otalarini ham axborotga bo‘lgan ehtiyojini qondira oladi.

Tizim boshqaruvchilari tomonidan axborotlarni tahlil qilish va ular asosida qarorlar qabul qilish samaradorligini oshiradi.

Hemis mobil ilovasini yuklash orqali o‘z ta‘lim ma‘lumotlaringiz bilan muntazam ravishda tanishib turishingiz mumkin. Shuningdek, ilova orqali ma‘lumotlarni electron ko‘rinishda olish hamda qaror qabul qilishda subektiv omillarning ta‘sirini bartaraf etish mumkin.

Talabaga tegishli bo‘lgan barcha ma‘lumotlar zaxiralanadi hamda ta‘lim jarayonidagi axborot oqimlari maqsadli ravishda tashkil etiladi.

Ta‘limda raqamli texnologiyalarni o‘qitish sifatini saqlab qolgan holda samarali qo‘llash uchun nima qilish kerak?

Birinchidan, mamlakatimizda internet infratuzilmasini yanada rivojlantirishimiz, mobil operatorlar tomonidan ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirishimiz va eng muhimi aholining ayniqsa talaba yoshlarni zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining so‘ng yutuqlarini o‘zlashtirishga shart-sharoitlar hamda imtiyozlar yaratib berishimiz lozim.

Ikkinchidan o‘quv jarayonini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘lamini kengaytirish va axborot resurslari, o‘qitish vositalari va masofaviy o‘qitish texnologiyalarini rivojlantirish, ijodkor talabalarni universitetni raqamlashtirish loyihalariga jalb qilish bilan oliy ta‘lim muassasalari faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarga o‘zgartirish kiritish bo‘yicha vakolatli organlarga takliflar berish, yuqori samaradorlikka eng raqamli qurilmalar bilan

jihozlangan tuzilamalar, o'quv xonalari, laboratoriyalar, mediastudiyalar va boshqalarni o'z ichiga olgan markazlarni tashkil etish hamda undan orttirilgan tajribani O'zbekistonni barcha oliy ta'lim muassasalarida qo'llash

Uchunchidan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta'lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta'minlash, bu borada pedagog kadrlarining kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirib boorish uchun qo'shimcha sharoitlar yaratish.

To'rtinchidan, interfaol taqdimot tizimlaridan foydalanish, ma'ruza va semiran darslari uchun internet bilan bog'liq holda interfaol va multimediali taqdimotlarni ishlab chiqish kabi mavzular bo'yicha o'qituvchilarning malakasini oshirish uchun kurlarni tashkil qilish va o'tkazish.

Beshinchidan, real vaqt rejimida interfaol taqdimot tizimlari, videokonferensalarni tizimlari, virtual zallar, electron resurslardan foydalanib istalgan vaqtda masofaviy o'qitish jarayonini amalga oshirish.

Oltinchidan, bulut texnologiyalar, virtual voqelik kengaytirilgan voqelikdan foydalanish hamda didaktik materiallar va tajriba dizaynlarini ishlab chiqishda 3D printerini qo'llash, raqamli didaktik va raqamli ta'lim modellarini qo'llash, o'qituvchilar va talabalar uchun ilmiy veb-saytlar ishlab chiqish lozim. Shundagina, biz raqamli texnologiyalardan foydalanib ta'lim sifatini tushirmagan holda talaba-yoshlarga bugungi kunda talabi darajasida

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak bugungi kunda o'n yil avvalgilaridan juda katta farq qiladi va sinf xonalari kompyuterlar, iPad, planshetlar, smart-doskalar va boshqa turdagi ta'lim texnologiyalari bilan jihozlangan. Dunyoning boshqa joylarida bo'lgani kabi mamlakatimizda ham raqamli avlodning yeti ekranli avlodi-telivezori, kompyuter, planshet, tablet, fablet, smartfon va smartsoatlari paydo bo'lmoqda. Bunday zich raqamli muhitda eng bo'lish va u bilan doimiy o'zaro munosabat jarayonlari oldingi fikr yuritish va axborot jarayonlaridan tubdan farq qilmoqda.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi. <https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevningoliy-25-01-2020>.

2. <https://www.pv.uz/uz/news/raqamli-talimga-otishni-pandemiya-jadallashtirdimi>.

3. URL:<http://science-education.ru/ru/article/viewid=28507> (data obrashyeniya: 25.06.2020).

4. S.S. Gulyamov, M.K. Abdullayev. O'zbekistonda "1 million dasturchi" loyihasi amalga oshiriladi // Ma'rifat gazetasi. <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/fan/4373.htm>.

MUHANDISLIK SOHALARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI

Xamrayev Nodir Zokir o'g'li

Qarshi muhandislik – iqtisodiyot instituti, katta o'qituvchi

Abdisoatov Og'abek G'ayrat o'g'li

QarMII "Axborot tizimlari va texnologiyalari" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ta'limda virtual laboratoriyalar asosiy boshqichlarga chiqmoqda. Talabalar tegishli ko'nikmalarga ega bo'lishlari uchun virtual texnologiya foydalanishi kerak, shuning uchun ish joyida zarur bo'lgan amaliy jihatga erishish mumkin. Yodlash, faktlar talabalarni zeriktiradi; shuning uchun talabalarga tajriba orttirishga yordam beradigan virtual texnologiyaga ehtiyoj bor.

Kalit so'zlar. Axborot texnologiyalari, virtual laboratoriya, ta'lim sifati, virtual texnologiya, smart doska, internet.

Abstract. Virtual technologies in education are coming to the fore. Students need to use virtual technology to acquire relevant skills so that the practical aspect needed in the workplace can be achieved. Memorization, facts bore students; therefore, there is a need for virtual technology to help students gain experience.

Key words. Information technology, virtual laboratory, quality of education, virtual technology, smart board, internet.

Аннотация. Виртуальные технологии в образовании выходят на первый план. Студентам необходимо использовать виртуальные технологии для приобретения соответствующих навыков, чтобы можно было достичь практического аспекта, необходимого на рабочем месте. Запоминание фактов утомляло учащихся; поэтому существует потребность в виртуальных технологиях, которые помогут студентам получить опыт.

Ключевые слова. Информационные технологии, виртуальная лаборатория, качество образования, виртуальные технологии, смарт-доска, интернет.

Oliy ta'limda dars sifatini oshirish maqsadida qilinayotgan tashabbuslar ko'lami sezilarli darajada oshmoqda. Dars sifatini yaxshilash uchun asosiy foydalaniladigan vositalardan biri bu zamonaviy texnologiyalardir. Ta'lim keskin o'zgarib bormoqda va o'qitish va o'qitishning texnikasi, vositalari va usullari an'anaviydan zamonaviyga o'tmoqda. Hozirgi kunda, ta'lim qog'oz darslik va doskadan, o'qish va qog'ozda ishlashga asoslangan dasturlardan, tinglash va ko'rishga asoslangan dasturlar hamda smart doska va smartfonlarga o'tmoqda.

Virtual laboratoriyalar ta'limdagi laboratoriya mashg'ulotlarni yoritib berishga ximat qiladi hamda o'quvchilarga fan mavzusini yanada chuqurroq va qiziqarli tarzda

o'rganishga yordam beradi. Bu o'quvchilarni o'zlari bajarayotgan sohaga oid ishlarni bir qismidek his qilishlariga imkon beruvchi simulyator dastur taqdim etish orqali tajribaga asoslangan o'rganishni ta'minlaydi. Bu dasturlar o'quvchilarga real jarayon muhitini ta'minlab beradi bu esa o'quvchilarga malaka va ko'nikmlarni oshiradi. Virtual texnologiyalar orqali laboratoriya mashg'ulotlarni o'rganish, talabalar jarayonlarni qanday bo'lsa, shunday ko'rishlari va onglarida uzoq davom etadigan xotiralarni yaratishlari mumkin, bu ularga o'rganganlarini, ularni boshdan kechirish orqali eslashda davom etishlariga imkon beradi.

Ta'limda virtual texnologiyani qo'llashning asosiy maqsadlari: Virtuallashtirish sinfda mavzuni yoritish maqsadida yanada qiziqarli va jamaoviy bajarish uchun imkoniyatlar yaratilgan bo'lib, bu talabalarning faolligini oshirishga yordam beradi. Virtual xonalar qanchalik interaktiv va jamaoviy bo'lsa, ishtirokchilarning o'rganishga qiziqishi shunchalik ko'p bo'ladi. Nazariyani o'qish va o'rganishning an'anaviy usullari barcha talabalarni qiziqitmasligi mumkin, ammo virtual haqiqatni o'rnatish keng qamrovli va qiziqarli bo'lib, unda talabalar narsalarni tomosha qilish va ular bilan bog'lanish orqali osongina va sodda tarzda o'rganishlari mumkin. O'quvchilar 3D o'lchovli tasvirlarni ko'rishlari mumkin va ta'limdagi narsalarning interneti kabi boshqa texnologiyalar yordamida uni texnologik jihatdan ilg'or va qiziqarli qilish mumkin.

1-rasm. Bino loyihasini virtuallik reallik orqali ko'rish.

oldin makon va uning qanday ko'rinishini ko'rishi va keyin real vaqt rejimida o'zgartirishlar kiritishi mumkin. Bu mijoz va arxitektorning vaqtini va pulini tejaydi, shuningdek, loyihani yakunlashdan qoniqishni oshiradi.

Virtual laboratoriyalar, ta'lim jarayonida samarali foydalanish uchun mo'ljallangan eng asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ular, murabbiy va talabalar uchun o'rganish va o'zlashtirishning bir qancha afzalliklarini o'z ichiga oladi:

Amaliyot va tajribalarni ko'rish: Virtual laboratoriyalar, abstrakt modellarni real ko'rinishda namoyish etish uchun ajoyib vosita hisoblanadi.

Virtual texnologiya arxitektorlarning o'z ishlari loyihalash va tajriba qilish usullarini asta-sekin o'zgartirmoqda. Virtuallashtirish nafaqat bino yoki makon qanday ko'rinishini, balki u qanday his qilishini ham ko'rish imkonini beradi. Misol uchun, agar kimdir o'zining yashaydigan uyini kengaytirmoqchi yoki qo'shimcha bino qo'shmoqchi bo'lsa, u qurilishdan

Talabalarning qatnashish darajasini oshirish: Virtual laboratoriyalar, talabalarga amaliyotning bir qismi bo'lish imkoniyatini beradi. Bu, talabalarning o'zaro faolliklarini oshiradi va o'rganish tajribasini yanada qiziqarli qiladi.

Xatolik va risklarni kamaytirish: Haqiqiy laboratoriyalarda amalga oshirilgan amaliyotlarda bo'lishi mumkin bo'lgan xatoliklarni va xavfli holatlarni minimal darajada tushirish orqali, talabalarning xavfsiz muhitda amaliyotlar o'tkazishlarini ta'minlash uchun foydalaniladi. Bunda, talabalar tomonidan ko'proq amaliyotlar bajarishlari mumkin.

Shaxsiy o'rganish: Virtual laboratoriyalar, talabalarga tadqiqotlarini amalga oshirishda o'zlarining o'z tezligida va o'z qiziqish doirasida o'rganishlariga imkoniyat beradi.

Talaba o'rganishini kuzatish: Virtual laboratoriyalar, talabalar o'rganishini kuzatish va baholash uchun ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish imkoniyatini beradi. Bu, talabalarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash va o'qitish usullarini moslash uchun foydali vosita bo'lishi mumkin.

Virtual laboratoriyalarni dars materiallarining bir qismini tashkil etish orqali, talabalar faol o'rganishni ta'minlash mumkin. Bu, talabalar o'z bilimlarini yanada chuqur tushunishlariga va tajribalarni haqiqiy dunyo amaliyotlari bilan bog'lashlari mumkin.

Virtual laboratoriya o'quvchilar va o'qituvchilar uchun ta'lim sohasida bir qancha yo'llarni ochdi desak xato bo'lmaydi. Virtual laboratoriyalardan ta'lim jarayonida foydalanish an'anaviy usullardan ko'ra mavzuni o'zlashtirishni sezilarli oson va qiziqarli qiladi. Trening va jonli namoyishlar ba'zi hollarda to'g'ridan - to'g'ri mashg'ulotlardan ko'ra o'quvchilar uchun xavfsizroq bo'ladi, bu ularni jarohatlarsiz va isrofgarchiliksiz saqlashga yordam beradi hamda virtual mashg'ulotlarda va takroriy amaliyotda hech qanday qurilma yoki resurslar isrof bo'lmaydi. Bu shunchaki smartfon va internetga ulanish orqali ishlaydi.

Adabiyotlar.

1. KNZ Ugli. (2023). [The Use of Virtual Reality Technology in Higher Education as a Method and Means of Teaching](#). Eurasian Research Bulletin 17, 151-156.

2. KNZ Ugli. (2023). [THEORETICAL ANALYSIS OF THE MODEL AND MECHANISMS OF THE USE OF" VIRTUAL REALITY" TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS](#). American Journal of Pedagogical and Educational Research 13, 53-58.

3. N Khamrayev. (2023). [ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF TECHNOLOGIES FOR CREATING ELECTRONIC TUTORIALS IN TEACHING THE TOPIC OF VIRTUAL REALITY IN HIGHER EDUCATIONAL](#)

[INSTITUTIONS](#). Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences 2 (5), 119-122.

4. KNZ Ugli. (2022). [Theoretical Analysis of Enhancing the Readiness of Teachers to use Virtual Environment in Credit Education](#). Eurasian Scientific Herald, 51-54

5. N Khamrayev. (2022). [The theoretical aspect of increasing the readiness of higher education teachers to use the virtual environment as an example of credit education](#). International Conference on Research in Humanities, 87-89

6. XN Zokir o'g'li. (2021). [TA'LIMDA VIRTUAL REALLIKDAN FOYDALANISH SABAB, KAMCHILIK VA USULLARI](#). Elektron ta'lim, 52

7. PS Aliqulovich, XN Zokir o'g'li. (2021). [VIRTUAL REALLIK-O 'QITISH USULI VA VOSITASI SIFATIDA](#). Elektron ta'lim, 63

Masofaviy ta'limda jarayonida o'qituvchilarning texnologik kompetentligini rivojlantirishning pedagogik shartlari

J.T.Mannabov

Samarqand viloyat pedgoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrasida dotsenti

E-mail: mannabov@umail.uz

Annotasiya. Ayni zamondagi kasbiy muammolarni hal qilish o'qituvchilarning internet texnologiyalari sohasidagi kompetentligini shakllantirish bilan bevosita bog'liqdir. Bu esa Internet texnologiyalari sohasidagi bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish va takomillashtirish asosida amalga oshirilishi mumkin.

Kalit so'zlar: texnologik, kompetentlik, internet-texnologiyalar, kasbiy, pedagogik, faoliyat, o'qituvchi.

Pedagogicheskiye usloviya formirovaniya professionalnoy texnologicheskoy kompetentnosti uchiteley v distansionnom obrazovanii

Annotasiya. V nastoyashyeye vremya professionalnoye resheniye problem napryamuyu svyazano s formirovaniyem u uchiteley kompetentnosti v oblasti internet-texnologii. Eto mojno sdelat putem razvitiya i sovershenstvovaniya znaniy i navykov v oblasti internet-texnologii.

Klyuchevyye slova: texnologicheskiy, kompetentnost, internet-texnologiy, professionalnyy, pedagogicheskiy, deyatelnost, uchitel.

Pedagogical Conditions of Formation of Professional Technological Competence of Teachers in Distance Education

Abstract. At present, professional problem-solving is directly related to the formation of teachers' competence in Internet technology. This can be done through the development and improvement of Internet technology knowledge and skills.

Keywords: technology, competence, Internet technologies, professional, school, activities, teacher.

Masofaviy ta'limda o'qituvchilarning kasbiy texnologik kompetentligini, shakllantirish jarayonida o'qituvchilar uchun aniq maqsadga yo'naltirilgan tizim va qayd etilgan sohada texnologik kompetentlikni takomillashtirish uchun malaka oshirishni masofadan turib amaliyotga tatbiq etish sharoitlariga mos keladigan aniq pedagogik shart-sharoitlar zarur.

O'qituvchilarning Internet texnologiyalari sohasidagi kompetentligini takomillashtirish muammolari bo'yicha mavjud nazariy tadqiqotlar, yuqoridagi qayd etilgan sohada muammoni qo'yish va hal qilish imkonini beradi.

Falsafiy lug'atda "shart" atamasi obyektning uning atrofidagi hodisalar bilan munosabatini izohlaydigan kategoriya sifatida ta'riflangan va ularsiz uning mavjudligi qabul qilinishi mumkin emas. Ya'ni, shartlar - o'rganilayotgan obyekt faoliyat ko'rsatadigan va rivojlanadigan muhitni tavsiflovchi so'zlar va omillardir. Buni mazkur muhitda faoliyat yuritishi va rivojlanishiga ta'sir qiladigan holatlar deb hisoblash mumkin.

"Shart" tushunchasining pedagogika sohasiga tadbiiq etilishi, shuningdek, "o'quv faoliyati shartlari" ga qo'shimcha ta'rif berilishi mumkin - vaziyatlarning umumlashtirilgan to'plami, u amalga oshiriladigan muhit va uning subyekt faoliyatini ta'minlovchi omillar mavjud. Ularning ikkalasi ham muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga yordam beradigan yoki to'sqinlik qiluvchi mavjud holatlar prizmasidan kelib chiqadi".

Muayyan pedagogik shartlarga rioya qilish o'qituvchilarning Internet texnologiyalari sohasidagi yuqori darajadagi bilimlariga erishish uchun asosdir. Ushbu fikr bizning tadqiqotlarimizning mazmunini tashkil etadi.

Tahlillar asosida, biz "vaziyat" tushunchasiga, vaziyatga yoki muayyan vaziyatda sodir bo'layotgan narsaga har qanday bog'liqlik sifatida qaraymiz.

Nazariy pedagogikada o'quv jarayoni hozirgi vaqtda uning tarkibiy elementlariga, bir qator obyektiv va subyektiv omillarga bog'liq tizim sifatida ko'rib chiqiladi, ularni bir necha guruhlariga birlashtirish mumkin:

- talabalar va o'qituvchilarning shaxsiy xususiyatlarini tavsiflovchi shart-sharoitlar;
- o'qituvchi va tinglovchilarning o'zaro munosabatlari shartlari;
- pedagogik jarayonni tashkil etish uchun qulay shart-sharoitlar yaratadigan moddiy-texnik baza.

Masofaviy ta'lim jarayonida o'qituvchilarning Internet texnologiyalari sohasidagi texnologik kompetentligini takomillashtirish malaka oshirish tizimiga aloqador bo'lmagan boshqa shartlar bilan ham belgilanadi.

Tadqiqotimiz jarayonida o'rganilayotgan obyektga ta'sir qiladigan shartlarni taqdim etamiz.

Tahlil etilayotgan pedagogik shart-sharoitlar - kasbiy ta'lim tizimidagi o'quv jarayoni uchun masofaviy ta'lim orqali o'qituvchilarning Internet texnologiyalari sohasidagi bilim va ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan.

Tadqiqotimizning tayanch kategoriyasini mazmun va mohiyatini tahlil qilish, ya'ni, "internet texnologiyalari sohasidagi o'qituvchilarning texnologik kompetentligi", muammoning holati, masofaviy ta'lim jarayonida o'qituvchilarning Internet texnologiyalari sohasidagi malakasini oshirish quyidagi shartlarda samarali bo'ladi:

- Internet texnologiyalari sohasida o'qituvchilarning doimiy va uzluksiz tarzda kasbiy malakasi va mahoratini oshirib borish;
- Internet texnologiyalari sohasida o'qituvchilarning malakasini oshirish jarayonida loyihalashtirish metodlaridan keng foydalanish;
- Internet texnologiyalaridan foydalangan holda o'qituvchini malakaasini oshirish uchun ta'limni o'ziga xosligini hisobga olgan holda blok-modulli tuzilmani ishlab chiqish.

"Mazmun" - obyektlarning asosini tashkil etadigan va ularning shakllari mavjudligi, rivojlanishi va o'zgarishi uchun shart bo'lgan jarayonlar elementlarining yig'indisidir.

Mazmun deyilganda talabalar egallashi kerak bo'lgan bilimlar va amaliy ko'nikmalarning jamlangan tizimi sifatida tushunish kerak, bu ularning qobiliyatlari va aql-idrokining har

tomonlarni rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Fikrimizcha, turli sohalarda o'qituvchilarning texnologik kompetentligini oshirishni tashkil etishni shakllantira turib, jumladan Internet texnologiyalaridan ham, birinchi navbatda o'qituvchilarning ehtiyojlarini inobatga olgan holda, faqatgina kasbiy malaka oshirish ta'lim muassasalarining imkoniyatlariga asoslanmaslik kerak. Ushbu tamoyilga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimi mazmuni pedagoglarning kasbiy ehtiyojlari va talablariga javob beradi.

Hozirgi vaqtda mavjud an'anaviy kunduzgi ta'lim shakllari faoliyat yuritayotgan o'qituvchilar malaka oshirish kurslari tinglovchilari axborotlarga bo'lgan ehtiyojlarini to'liq qondirishga qodir emaslar. Masofaviy ta'lim bilan birga, moslashuvchan ilg'or o'quv dasturlarini tuzish va amalga oshirish vazifalari, shuningdek o'qituvchilarning tegishli ma'lumotga bo'lgan ehtiyojlari, jumladan individual, bir vaqtning o'zida "amalga oshirilayotgan ish mazmuniga mos keladigan ma'lumotni olish zarurligini belgilaydigan shaxs yoki jamoaning mulki" degan ma'noni anglatuvchi Internet texnologiyalari sohasida muammolar o'z yechimini topishi mumkin.

Tabaqalashtirilgan yondashuvga bo'lgan ehtiyoj o'qituvchilarni malaka oshirish tizimidagi ko'p darajali mazmunida hamda ilmiy-uslubiy adabiyotlarda o'z aksini topgan. O'qituvchilar malakasini oshirish kurslarining dasturiy tarkibini belgilaydigan tavsiyalar, ta'lim tuzilmalari xodimlariga tegishli bo'lgan kurslar dasturlarining mazmuniga qo'yiladigan quyidagi talablarni qarab chiqamiz:

- zamonaviy ta'limdagi asosiy konsepsiya va yo'nalishlarni, gumanitar fanlar, tabiiy bilim sohalaridagi ilmiy tadqiqotlar natijalari, axborot texnologiyalarini joriy qilish uchun aloqa infratuzilmasini takomillashtirish shakllari hamda yo'nalishlarini yoritish;
- o'qituvchilarning axborot va tahliliy materiallarga bo'lgan ehtiyoj darajasini tashhislash, o'quv dasturlarini modulli tarkiblashtirilishi;
- mustaqil ta'lim olishni davom ettirish bilan bog'liq tadqiqotlar va muammolarni aniqlash;
- o'quv-tematik rejalar hamda dasturlarning modulli tuzilishi, variativ va invariant modullarning mavjudligi;
- o'quv guruhlari bo'yicha o'qituvchilarni shakllantirish va taqsimlashda tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshirish [183].

O'qituvchilarning kasbiy texnologik kompetentligini shakllantirish va uning faoliyat yuritishi uchun yuqoridagi talablardan kelib chiqqan holda, Internet texnologiyalari sohasida bilimlari va mahoratini oshirish nuqtai nazaridan malakasini oshirish tizimi mazmunida modulli tarkib variantini taklif etamiz. Modulli dastur deyilganda - blokni o'rganish uchun batafsil jadvalning mavjudligi, u butun blokni o'rganishning umumiy maqsadi, o'rganilayotgan materiallarning ro'yxati va ta'lim oluvchilarning olgan bilimlari, ko'nikmalari va malakalariga qo'yiladigan talablar, bosqichma-bosqich o'ziga xos maqsadlar, ma'lum bir darsda talabaning faoliyati turini ko'rsatish, o'zini o'zi nazorat qilishi uchun nazorat savollari va topshiriqlar ro'yxati hamda o'qituvchilar nazorati tushuniladi.

Modul - dastur va masofaviy ta'limning ajralmas qismi bo'lib, u o'zida ta'lim metodikasi mazmunini namoyon etgani holda mustaqillik darajasi va bilish faoliyati intensivligini o'qitish metodologiyasining individual tarkibiy qismi sifatida o'qituvchilarni tayyorlashda samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

Masofaviy modulli ta'lim o'quv jarayonida aniq maqsadlarga erishishda to'liq mustaqillikni ta'minlaydi.

Mazmunni tayyorlashda zamonaviy ta'limni rivojlantirishning istiqbolli yetakchi yo'nalishlarini ta'kidlaydigan omillarni hisobga olingani holda, jumladan Internet texnologiyalaridan foydalanish asosida, ilg'or ta'lim metodikalari, shuningdek Internet-

texnologiyalar sohasini mustaqil o'rganish, o'qitish mazmunini takomillashtirish va aniqlashtirish asosida qurilgan. Bunda axborotlashtirish va yaxlit ta'lim tizimini modernizasiya qilish jarayonlari imkon qadar hisobga olingan.

Yuqorida aytilganlarga asoslangan holda quyidagi mazmuniy bloklarni tuzishimiz mumkin:

Birinchisi – ilmiy-nazariy, Internet texnologiyalaridan foydalangan holda bilim, ko'nikma, ta'lim tizimini axborotlashtirishning ilg'or yo'nalishlarini va Internet-texnologiyalar sohasidagi boshqa innovasiyalarni o'zlashtirishni ta'minlaydigan nazariya va ta'lim metodikalari.

Ikkinchisi - ilmiy-uslubiy, Internet texnologiyalaridan foydalangan holda ta'limni tashkil etish ko'nikmalarini o'zlashtirish, rivojlantirish va takomillashtirish.

Uchinchisi - amaliyot, olingan nazariy va metodik bilimlarni amalda tadbqiq etilishini ta'minlaydi.

Tarkibning modulli tuzilishi ushbu yondashuvni amalga oshirishga yordam beradi.

Ta'lim faoliyatida Internet texnologiyalari sohasidan foydalanish o'qituvchilarning malakasini oshirishlari ustidagi mavjud ilmiy izlanishlari ularning ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi, shuning uchun ushbu sohadagi o'qituvchilar malaka oshirish dasturlarining modulli tarkibi modernizasiya qilinishni talab qiladi.

Internet texnologiyalari sohasidagi mavjud malaka oshirish kurslarining tahlili shuni ko'rsatadiki, tarmoqda ishlash bo'yicha o'qituvchilarning tayyorgarligida dastlabki foydalanish ko'nikmalari ustunlik qiladi.

Shunday qilib, Internet texnologiyalari sohasida o'qituvchilarning malakasini oshirish jarayonining tarkibiy tomonini aniqlashda biz kursni tayyorlashning predmetga yo'naltirilgan tarkibiy qismiga e'tibor qaratamiz. Tarkibni tuzishda bunday yondashuv masofaviy ta'lim bilan birgalikda o'qituvchilarga o'quv jarayonida, shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatlarda eng yuqori darajada o'z-o'zini boshqarish imkoniyatini beradi. Individual o'quv ma'lumotlari modullari guruhlarini birlashtirgan holda o'qitish mazmuniga tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshiradi. Bundan tashqari, malaka oshirish jarayoni tarkibidagi modulli asos masofaviy ta'limni rejalashtirish va rivojlantirishga imkon beradi.

Fikrimizcha, Internet texnologiyalari sohasidagi o'qituvchilar kasbiy texnologik kompetentligini shakllantirishda sezilarli darajada yaxshilanishiga mualliflik dasturlarini kiritish, masofaviy o'qitish kurslarining samaradorligini tahlil qilish yordam beradi. Mualliflik dasturlari orasida: "Malaka oshirish tizimi-umuiy o'rta ta'lim maktabi integrasiyalashgan axborot mahsulotidan zamonaviy o'quv jarayonida foydalanish", "Raqamli ta'lim resurslaridan foydalangan holda darsda vakolatlariga asoslangan vazifalarni ishlab chiqish va ishlatish" va boshqalar. Internet texnologiyalari sohasidagi malaka oshirish o'qituvchilarning nazariy, uslubiy va amaliy tayyorgarligi jarayonida amalga oshiriladi.

Ana shulardan kelib chiqqan holda, modulli strukturada quyidagi muhim bloklarni ajratish tavsiya etiladi: nazariy, ilmiy-metodik va amaliy.

Birinchisi – nazariy blok bo'lib, o'qituvchilarning Internetdagi texnologik kompetentligini takomillashtirish bo'yicha tushunchalarni o'z ichiga oladi va elektron vositalardan foydalangan holda fanni o'qitishning tizimli nazariy va uslubiy bilimlarini egallash, zamonaviy axborotlashtirish, modernizasiyalash va elektron o'qitish vositalaridan foydalanish sohasidagi boshqa innovasiyalar bilan tanishish, talabalarni o'qitishni nazariy bilimlar yig'indisini o'z ichiga oladi:

- axborot-kommunikasiya texnologiyalarini joriy etishning so'nggi yutuqlari, ta'lim tizimida tobora kengayib borayotgan elektron xizmatlardan foydalanish, o'quv jarayonini dasturiy ta'minoti to'g'risida;

- zamonaviy axborot texnologiyalari haqida – tayanch va statistik funksiyalarni avtomatlashtirishga yo‘naltirilgan yechimlar hamda dasturiy mahsulot, ta’lim sifatini oshirish uchun tarmoq resurslari va eng yangi axborot texnologiyalaridan keng foydalanish orqali ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilarining imkoniyatlarini kengaytirish;

- jamiyatni boshqaruvi va axborot jarayonlaridagi eng so‘nggi konsepsiyalar haqida;

- bir qator fanlarni o‘qitish jarayonida ham axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari to‘g‘risida, shuningdek, ota-onalarga ta’lim muassasalari xizmatlari, ularning ishlash tartibi va tarkibi, shuningdek, davlat-boshqaruv modeli to‘g‘risida xabardor qilinadigan ta’lim muassasalarining majburiy standart saytlari, ishlab chiqilgan va joriy qilingan portallar tizimlari.

Masofaviy o‘qitishda o‘qituvchilarning nazariy tayyorgarligi bir qator mazmun-mohiyat sohalarini o‘z ichiga olishi kerak:

- masofaviy o‘qitishning mazmuni va mohiyati, boshqa ta’lim shakllaridan tubdan farqlari, uning afzalliklari hamda yutuqlari;

- masofadan o‘qitish jarayonining imkoniyatlari va xususiyatlari, uning tamoyillari.

Pedagogik lug‘atni sharhlashda Internet texnologiyalari sohasida o‘qituvchilarni metodik nuqtai nazardan tayyorlash, ta’lim va tarbiya metodikasi, qonunlari, omillari, tuzilishi, o‘qitish usullari to‘g‘risidagi bilimlarni o‘z ichiga oladi va quyidagilarga ega bo‘lishni nazarda tutadi [160]:

- zamonaviy Internet texnologiyalaridan foydalangan holda o‘quv jarayonini tashkil etish va amalga oshirishning ilg‘or usullari;

- elektron vositalarning o‘ziga xosligi, tarkibini ta’lim oluvchilar yosh xususiyatlari hisobga olgan holda fanni to‘g‘ri o‘qitish uslubini aniqlashdagi qat‘iy ko‘nikmalar;

- elektron ta’lim resurslari tushunchalari, ulardan foydalanish ko‘nikmalari.

Masofaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchining metodik tayyorgarligi to‘g‘ridan-to‘g‘ri mehnat faoliyati jarayonida amalga oshiriladi, bu esa unga olgan bilimlarini kasbiy faoliyatida zudlik bilan ishlatishga va tinlovchilar bilan doimiy aloqada bo‘lish imkoniyatidan foydalangan holda yuzaga keladigan muammolarni hal qilishga imkon beradi.

Ta’kidlash joizki, masofadan turib o‘qitish jiddiy interfaol faoliyat bo‘lib, u maktablar va oliy o‘quv yurtlari uchun ishlab chiqilgan hamda doimiy ravishda yangilanib turiladigan mutlaqo yangi texnologiyalar va texnikalarni talab qiladi. Masofaviy ta’lim - darsliklar skaneri yoki televideniye orqali ma’ruzalarni tomosha qilish, o‘rganish emas, bu masofadan turib vazifalarni olish va ularni bajarish, o‘qituvchi bilan doimiy aloqa o‘rnatish imkoniyati, virtual “laboratoriya va o‘quv xonalari”ga tashrif buyurishingiz mumkin bo‘lgan tizimdir.

Aynan shu holat o‘quv amaliyotida elektron ta’lim resurslaridan, axborot texnologiyalaridan keng foydalanishga asoslangan, ko‘nikmalarning muhim ro‘yxati mavjudligini nazarda tutuvchi masofaviy ta’lim sharoitida o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligiga talablar oshib borishi bilan izohlanadi. Shaxsiy kompyuterdan elementar foydalanish ko‘nikmalaridan tashqari o‘qituvchilardan qo‘shimcha ravishda quyidagilar talab qilinadi:

- turli matn muharrirlari bilan ishlash ko‘nikmasi;

- elektron jadvallar, masalan, Excel tomonidan taqdim etilgan avtomatlashtirish imkoniyatlaridan foydalanish;

- o‘quv faoliyatida multimedia dasturiy va texnik vositalaridan foydalanish;

- Internetda turli xil, shu jumladan grafikali ma’lumotlarni qidirish;

- elektron pochta imkoniyatlaridan veb-texnologiyalar orqali foydalanish;

- masofaviy o‘qitish muhitining turli xususiyatlaridan foydalana olish va h.k.

Masofaviy ta’lim ko‘proq mustaqil faoliyatga qaratilganligi sababli, bu holat o‘qituvchining metodik tayyorgarligida qo‘shimcha bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishni talab qiladi, xususan:

- o'quv jarayonini optimallashtirish, ishda rejalashtirishga aniq rioya qilish, kundalik mustaqil ijodiy faoliyatga ichki ehtiyojni shakllantirish qobiliyati;

- axborotlar oqimida ma'lumotlarni olish qobiliyati, turli axborot tashuvchilarida kerakli ma'lumot manbalarini aniqlay olish qobiliyati;

- masofadan turib ishlash rejimida real vaqtda o'z-o'zini baholash ko'nikmasi, o'quv jarayonini aniq tashkil etish uchun qo'shimcha zaxira izlash, paydo bo'lgan ta'lim muammolarini hal qila olish qobiliyati;

- konspektlashtira olish ko'nikmasi, g'oyalarni shakllantirish, mavzuni ilmiy-ommabop taqdimoti, o'quv hujjatlari bilan ishlash ko'nikmalari.

O'qituvchilarning amaliy tayyorgarligi - metodik va nazariy mashg'ulotlar jarayonida olingan barcha bilimlarni rivojlantiradi, mukammallashtiradi, amaliy mustahkamlaydi, nazorat qiladi. Masofaviy ta'lim, olingan bilim va ko'nikmalarni amalda qo'llashda o'qitishning boshqa shakllaridan ustun turadi, shuning uchun quyidagi shakldagi muayyan ko'nikmalarga ega bo'lish zarur:

- predmetini o'qitish jarayonida tarmoq manbalarini, Internet texnologiyalarini, turli elektron ta'lim mahsulotlarini joriy etish va ulardan ijodiy foydalanish;

- tabaqalashtirilgan o'qitish tamoyiliga amal qilgan holda, o'quvchilar bilimni baholash metodologiyasidan to'g'ri foydalanish;

- talabalar bilimni va shaxsiy faoliyatini real baholash.

Malaka oshirish, Internet texnologiyalari sohasida o'qituvchilarning texnologik kompetentligini shakllantirish, nafaqat o'qituvchining kasbiy kompetensiyasining o'zgargan tuzilishini, balki uning tarkibiy qismlarining sifatiga ijobiy ta'sirni ham o'z ichiga oladi. Umuman olganda, intellektual kapitalning ko'payishi – kasbiy kompetensiyaga asoslangan ijodiy, nazariy, amaliy ko'nikma va qobiliyatlarning butun majmuidir.

Xulosa o'rinda aytishimiz joizki, ta'lim sohasida faoliyat yuritayotgan har bir pedagog internet texnologiyalari sohasida yuqori darajada kompetentlikka ega bo'lishga majbur. Pedagog mazkur texnologiyalardan o'quv jarayonini optimallashtirishda, ta'lim oluvchilarda shaxsiy kompyuterdan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishda va o'quv vazifalarini muvaffaqiyatli bajarishda faol foydalanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduqodirov A., Pardayev A. Pedagogik texnologiyalarga oid atamalarning izohli lug'ati. – T., Fan va texnologiyalar, 2012. – 44 b. .

2. Askarov.A.D. Xalq ta'limi xodimlari malakasini masofadan oshirish tizimini takomillashtirish. Ped. fan. bo'yicha falsafa doktori. dissertasiya avtoreferati. T., 2017.-37b

3. Ursova O.V. Razvivayushiy potensial informatsionno-kommunikatsionnykh texnologiy v sisteme povysheniya kvalifikatsii uchiteley-predmetnikov: avtoref. dis. kand. ped. nauk: 13.00.08 / O.V. Ursova; Novgorodskiy gosudarstvennyy universitet imeni Yaroslava Mudrogo. - Velikiy Novgorod, 2006. — 24s.

4. Smolyaninova, O.G. Formirovaniye informatsionnoy i kommunikativnoy kompetentnosti budushyego uchitelya na osnove multimediynnykh texnologiy /O.G. Smolyaninova // Informatika i obrazovaniye. - 2002. - № 9.S. 116-119.

TURLI SOHALARDA TEXNOLOGIK JARAYONLARNI MODELLASHTIRISHNING TADQIQOT METODLARI

Shoyimov Shermurod Shavkat o'g'li

Toshkent kimyo-texnologiya instituti
Shahrisabz filiali katta o'qituvchisi,
Annotatsiya.

Texnologik jarayonlarni modellashtirishning tadqiqot metodi zamonaviy muhandislik va sanoatda muhim vosita hisoblanadi. Bu bizga tizimning harakatini tavsiflaydigan va uning turli sharoitlarda ishlay olishini taxmin qilishga imkon beradigan matematik modellarni yaratish imkoniyatini beradi. Texnologik jarayonlarni modellashtirish metodi asosan ishlab chiqarish sohasi, energetika sohasi, kimyo sohasi va boshqa shu kabi ko'plab sohalarda qo'llaniladi. Mazkur maqolada texnologik jarayonlarni modellashtirishning ta'rifi, uning turli sohalarda qo'llanilishi, afzalliklari hamda cheklovlarini ko'rib chiqamiz, Bundan tashqari, biz ushbu maqolada texnologik jarayonlarni modellashtirishga keltirilgan misollar bilan tanishamiz.

Tayanch so'zlar: texnologik jarayonlarni modellashtirish, modellashtirish, model, ishlab chiqarish sanoati, energetika, kimyo sanoati, avtomobil sanoati, aerokosmik sanoat, tibbiyot.

**МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ
ПРОЦЕССОВ В РАЗЛИЧНЫХ ОБЛАСТИ**

Аннотация.

Исследовательский метод моделирования технологических процессов является важным инструментом в современной технике и промышленности. Это дает нам возможность создавать математические модели, описывающие поведение системы и позволяющие прогнозировать, как она будет работать в различных условиях. Метод моделирования технологических процессов в основном применяется в обрабатывающей промышленности, энергетике, химической отрасли и многих других подобных сферах. В этой статье мы рассмотрим определение моделирования технологических процессов, его применение в различных областях, преимущества и ограничения. Кроме того, мы познакомимся с примерами моделирования технологических процессов в этой статье.

Ключевые слова: моделирование технологических процессов, моделирование, модель, обрабатывающая промышленность, энергетика, химическая промышленность, автомобилестроение, аэрокосмическая промышленность, медицина.

**METHODS FOR RESEARCH MODELING TECHNOLOGICAL PROCESSES IN
VARIOUS FIELDS**

Annotation.

The research method of technological process modeling is an important tool in modern technology and industry. This gives us the ability to create mathematical models that describe the behavior of a system and allow us to predict how it will

perform under different conditions. The process modeling method is mainly used in the manufacturing industry, energy, chemical industry and many other similar fields. In this article, we will look at the definition of process modeling, its application in various fields, advantages and limitations. In addition, we will get acquainted with examples of technological process modeling in this article.

Base words: *modeling of technological processes, modeling, model, manufacturing industry, energy, chemical industry, automotive industry, aerospace industry, medicine.*

Texnologik jarayonlarni modellashtirish metodi, bu real texnologik jarayonlarning xususiyatlarini, xatti-harakatlarini va optimallashtirishni o'rganish uchun uning soddalashtirilgan matematik modellarini yaratish jarayoni tushuniladi.

Model deganda biz asosiy fizik, kimyoviy va texnik qonuniyatlar, shuningdek, jarayonning turli komponentlari o'rtasidagi o'zaro ta'sirlarni hisobga oladigan real jarayonning abstratsiyasi (mavhumligi) sifatida qarashimiz mumkin.

Texnologik jarayonlarni modellashtirish turli xil sharoitlarda jarayonning harakatini tahlil qilish va taxmin qilish, jarayonning parametrlarini optimallashtirish, uning samaradorligi va iqtisodiy tejamkorligini oshirish imkonini beradi.

Texnologik jarayon modelini yaratishda turli xil matematik usullar va vositalar qo'llaniladi, misol tariqasida, differensial tenglamalar, statistik usullar, imitatsion modellashtirish va boshqalarni olishimiz mumkin.

Texnologik jarayonlarni modellashtirish ishlab chiqarish, oziq-ovqat, energetika, neft-gaz, kimyo va boshqa shu kabi turli xil sanoat sohalarida, shuningdek, yangi texnologiyalarni ishlab chiqishda va ilmiy tadqiqot yo'nalishlarida keng qo'llaniladi.

Texnologik jarayonlarni modellashtirishning tadqiqot metodi quyidagi sohalarda qo'llanilishi mumkin:

Ishlab chiqarishi sanoatida. Texnologik jarayonlarni modellashtirish ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish uchun sanoatda keng doirada qo'llaniladi. Modellashtirish orqali biz optimal jarayon parametrlarini aniqlashimiz, mahsulotning sifatini oshirishimiz, energiya va xom-ashyo xarajatlarini kamaytirishimiz hamda ishlab chiqarish vaqtini qisqartirishimiz mumkin.

Energetikada. Texnologik jarayonlarni modellashtirish energetika sohasida energetika tizimlarining ishlashini optimallashtirishda foydalaniladi. Modellashtirish orqali biz elektr stantsiyalarining optimal ish rejimlarini aniqlashimiz, energiya sarfini oldindan bilishimiz mumkin bo'ladi, shuningdek, tizimning ishonchliligini va xavfsizligini tahlil qilish imkoniyatiga ham ega bo'lamiz.

Kimyo sanoatida. Texnologik jarayonlarni modellashtirish kimyo sanoatida kimyoviy moddalarni sintez qilish jarayonlarini optimallashtirish, xom ashyo va

energiya xarajatlarini kamaytirish, mahsulotning sifatini yaxshilash, shuningdek, jarayonlarning xavfsizligi va ekologik barqarorligini tahlil qilish uchun foydalaniladi.

Avtomobil sanoatida. Texnologik jarayonlarni modellashtirish avtomobil sanoatida mavjud avtomobillarni yig'ish jarayonlarini optimallashtirish, avtomobillar sifati va ishonchliligini oshirishda foydalaniladi, bundan tashqari, bizga ishlab chiqarish jarayonlarida xarajatlarni kamaytirish va ishlab chiqarish vaqtini qisqartirish imkoniyatini beradi.

Aerokosmik sanoatda. Texnologik jarayonlarni modellashtirish aerokosmik sanoatda kosmik kemalarni loyihalashda va ishlab chiqarish jarayonlarni optimallashtirishda foydalaniladi, shuningdek, ularning ishlashi va ishonchliligini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va parvozlarning xavfsizligini yaxshilashga imkon beradi.

Tibbiyotda. Texnologik jarayonlarni modellashtirish tibbiyotda asosan diagnostika va davolash jarayonlarini optimallashtirishda qo'llaniladi. Modellashtirish yordami bilan optimal davolash parametrlarini aniqlashda, operatsiyalar natijalarini bashorat qilishda, tibbiy muolajalarning samaradorligina va xavfsizligini tahlil qilishda foydalanish mumkin.

Shunday qilib, texnologik jarayonlarni modellashtirish turli sohalar va sanoatda keng qo'llanilib, jarayonlarni optimallashtirish, mahsulot sifatini yaxshilash, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va ishlab chiqarish xavfsizligini yaxshilashga imkon berar ekan.

Texnologik jarayonlarni modellashtirishning afzalliklari:

Texnologik jarayonlarni modellashtirish quyidagi bir qancha afzalliklarga ega bo'lib, uni turli sohalarda muhim vositaga aylantiradi:

Jarayonlarni optimallashtirish

Modellashtirish texnologik jarayonlarni optimallashtirish, turli xil variantlar ustida tadqiqot ishlarini olib borish va ularning ichidan eng samarali yechimlarni aniqlash imkonini beradi.

Natijalarni prognozlash

Modellashtirish texnologik jarayonlarning natijalarini prognozlashda va ularning samaradorligini baholashda foydalaniladi. Bu esa, o'z navbatida, yuzaga kelishi mumkin bo'ladigan muammolarni oldindan aniqlashda va ularni oldini olish choralarini ko'rishda imkon beradi.

Xavfsizlik tahlili

Modellashtirish texnologik jarayonlarning xavfsizligini tahlil qilishda va mumkin bo'lgan xavflarni aniqlashda foydalaniladi. Bu esa avariya va baxtsiz hodisalarning oldini olishda asosiy rol o'ynaydi va ish vaqtida xavfsizlikni oshirishga yordam beradi.

Vaqt va resurslarni tejash

Modellashtirish fizik tajribalarni o'tkazishda sarflanishi mumkin bo'lgan vaqt va resurslarni tejashda foydalaniladi. Bu esa bizga virtual model yaratishda va kompyuterda turli ko'rinishdagi testlar va tadqiqotlar o'tkazishda imkon beradi.

Texnologik jarayonlarni modellashtirishning cheklovlari:

Texnologik jarayonlarni modellashtirishning ko'pgina afzalliklarga qaramay, ularda ham ba'zi cheklov mavjud:

Modellarni soddalashtirish

Texnologik jarayonlarni modellashtirish ko'pgina holatlarda hisob-kitoblarni soddalashtirish orqali modellarni soddalashtirishni talab qiladi. Bu esa, natijalarni prognozlashda ba'zi bir noaniqliklar va cheklovlarga olib keladi.

Ma'lumotlar zarurati

Texnologik jarayonlarning modellarini yaratishda materiallarning, uskunalarning va jarayonlarning parametrlari va xususiyatlari haqida bir qancha ishonchli ma'lumotlarni talab qiladi. Ba'zi bir hollarda esa barcha kerakli ma'lumotlarni olish qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

Modellashtirishning murakkabligi

Texnologik jarayonlarni modellashtirish murakkab bo'lishi va ba'zi hollarda maxsus bilim va ko'nikmalarni ham talab qilishi mumkin. Modellarni yaratish va tahlil qilish uchun maxsus dasturlardan va yuqori samarali kompyuterlardan foydalanishni talab qiladi.

Cheklangan modellar

Texnologik jarayonlarni modellashtirish modelning imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Bunda, ba'zi hollarda murakkab va chiziqli bo'lmagan jarayonlarni mavjud modellar orqali tasvirlash qiyin yoki umuman imkonsiz bo'lishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan ba'zi cheklovlarga qaramasdan, hozirgi kunda texnologik jarayonlarni modellashtirish turli sohalar va sanoatda jarayonlarni optimallashtirish va tahlil qilish uchun asosiy vosita bo'lib qolaveradi.

Texnologik jarayonlarni modellashtirishga quyidagi sohalarni misol qilish mumkin:

Avtomobil ishlab chiqarish jarayonlarini modellashtirish

Texnologik jarayonlarni modellashtirishning bir misoli sifatida, avtomobil ishlab chiqarish jarayonlarini modellashtirish olish mumkin. Bunday hollarda, model ishlab chiqarishning turli ko'rinishdagi bosqichlarini o'z ichiga olishi mumkin, misol uchun, quyma qismlar, yig'ish, bo'yash va sinovdan o'tkazish kabi. Bunda, model turli xil parametrlarni hisobga oladi, misol uchun, har bir bosqichning bajariladigan vaqti, ishlatiladigan uskunalar, ishlar soni va boshqalar. Modellashtirishdan ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishda, samaradorlikni oshirishda va xarajatlarni kamaytirishda foydalaniladi.

Neft qazib olish jarayonlarini modellashtirish

Texnologik jarayonlarni modellashtirishning yana bir misoli, bu neft qazib olish jarayonini modellashtirish hisoblanadi. Mazkur hollarda, model ishlab chiqarishning turli ko‘rinishdagi bosqichlarini o‘z ichiga oladi, misol uchun, quduqlarni burg‘ulash, bosimni bir xil me‘yorda ushlab turish uchun suv yoki bug‘ni quyish, neftni yig‘ish va qayta ishlash kabi. Model turli xil parametrlarni inobatga oladi, misol uchun, konning geologik xususiyatlari, energiya sarfi, quduqning unumdorligi va boshqalar. Bunda, modellashtirishdan ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishda, neft unumdorligini oshirishda va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishda foydalaniladi.

Oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonlarini modellashtirish

Texnologik jarayonlarni modellashtirishning yana bir ko‘rinishi oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonlarini modellashtirishdir. Bunday hollarda, model turli xil ko‘rinishdagi ishlab chiqarish bosqichlarini o‘z ichiga oladi, misol uchun, ingredientlarni aralashtirish, isitish, sovutish, qadoqlash kabi. Bunda, model turli xil parametrlarni hisobga oladi, misol uchun, ingredientlarning tarkibi, ishlov berish vaqti, bosim, harorat va boshqa shu kabilar. Bunda ham modellashtirishdan ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirishda, mahsulot sifatini yaxshilashda va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishda foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

7. Negodaev I A 2011 Equipment Technical science Technical progress Technical knowledge Technocratic utopias Information technology Science-intensive technologies Technology.

8. Волкова, В.Н. Моделирование систем: Учеб. пособие [Текст] / В.Н. Волкова [и др.]; под ред. В.Н. Волковой, В.Н. Козлова. — СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2012. — 440 с.

9. Колеснев, В.И. Экономико-математические методы и модели в коммерческой деятельности предприятий АПК: учеб. пособие / В.И. Колеснев. — Минск: ИВЦ Минфина, 2009. — 264 с.

10. Денисов, А.А. Современные проблемы системного анализа: Учебник / А.А. Денисов. — 3-е изд. — СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2008. — 304 с

11. Shoyimov Sh.Sh. (2024) BUSINESS PROCESSES, THE ESSENCE OF THEIR DESCRIPTION AND MODELING. American Journal of Pedagogical and Educational Research. 75-79.

**BOSHLANG‘ICH SINIF DARSLARINI TASHKIL ETISHDA XALQ
OG‘ZAKI IJODI NAMUNALARIDAN FOYDALANISHNING TARBIYAVIY
AHAMIYATI.**

BOTIROVA ZILOLA NODIROVNA
Xalqaro Innovatsion Universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida xalq og'zaki ijodi orqali o'quvchilar tafakkurini o'stirish, dunyoqarashini shakllantirishning tarbiyaviy ahamiyati xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, ertak, topishmoq, janr, doston, milliy qadriyatlar, maqollar, hikmatli so'zlar.

Аннотация: В данной статье говорится о воспитательной значимости развития мышления и мировоззрения учащихся посредством народного творчества на занятиях по родному языку рабочего класса и читательской грамоте.

Ключевые слова: фольклор, сказка, загадка, эпос, национальные ценности, пословицы, мудрые слова.

Abstract: This article talks about the educational significance of developing students' thinking and worldview through folk art in working class mother tongue and reading literacy classes.

Key words: folklore, fairy tale, riddle, epic, national values, proverbs, wise words.

Mustaqil O'zbekistonda milliy qadriyatlar tiklanayotgan hozirgi davrda xalq yaratgan merosini yosh avlod ongi shu'urida tasavvur hosil qilish, umuminsoniy qadriyatlarni har tomonlama o'rgatish va tatbiq etish davr talabi.

Vatan, xalq uchun qilgan xizmatlari haqida, aziz –avliyolarning ilmi-urfoni haqida, mamlakat osoyishtaligi, tinchligi, xalq or-nomusi uchun kurashgan sarkardalar haqida, qolaversa, Vatanning har bir go'shasi xususida ota-bobolarimiz yaratgan rivoyatlar o'zining ilmiy, badiiy ahamiyati bilan qimmatlidir. Rivoyatlar mavzu doirasi nuqtai nazaridan asoslanib, tahlillar, misollar bilan yoritilgan. Rivoyatlarni izchil o'rganish va tatbiq etish yosh avlod kamoloti uchun muhim manba hisoblanadi. Latifa va topishmoqlar esa hozirjavoblikda, tez aytishlar so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishda, maqollar so'zga husn berishda, fikrni yorqin, ta'sirchan qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ertaklar yordamida yaxshilik va yomonlik sahrolarida, adir-u tog'liklarida sayohat qiladilar. Ana shu davrdan boshlab nima yaxshi-yu nima yomon ekanligini anglay boshlaydilar. Bolalar ulg'aygan sari o'zlaridan kichiklarga ertak aytib berishga, ularni aqlli, vazmin bo'lishga, o'jar, injiq qiliqlarini tashlashga undaydilar. Ular ham o'zlarini kichik tarbiyachilar sifatida tutadilar. Umuman olganda, xalq og'zaki badiiy ijodi katta-yu kichik, yosh-u qari uchun birdek donishmandlik majmuasi hisoblanadi. Xalqimiz o'z quvonchini, shodligini yoki g'am-hasratini o'z qo'shiqlarida yorqin aks ettirgan. Bolalar tasavvurini, fantaziyasini o'stirishda ertaklar alohida o'rin tutadi. Har bir aytiladigan ertak bolalarda yangicha taassurot qoldiradi. Bolalar ertak qahramonlariga o'xshashga harakat qiladilar, sehrli narsalarga ega bo'lishni istaydilar yoki o'zlari sehgarga aylanib qolishni va qahramon singari behisob kuch-qudratga qodir bo'lishni orzu qiladilar.

Ma'lumki, ko'plab maqollardagi yana bir xususiyat ularda so'zlarning qofiyadosh bo'lib kelishidir. Masalan, «Aql - yoshdan, odob - boshdan». Shu xislati bilan maqollar topishmoqlarga o'xshab ketadi. «Bir parcha patir, olamga tatir» (oy) topishmog'idagi «patir» va «tatir» so'zlaridek, maqoldagi «yoshdan» va «boshdan» so'zlari bir-biriga qofiyadoshdir. Biroq bu o'xshashlik tashqi shaklda ko'rinadi. Mazmunan ular o'zida boshqa-boshqa ma'nolarni tashiydi. Maqol ibratli fikrni anglatga, topishmoq kishini jumboqda yashiringan ma'noni topishga undaydi, idrokini sinaydi. Xalq maqollari - boyligimiz. Ota-bobolarimizning siz bilan bizga qoldirgan xazinalaridan biridir. Ulardan kerak o'rinlarda foydalanishni odat qilishimiz kerak. Shunda ular butun umrimiz davomida

hamrohimiz bo'ladi. Har bir gapirgan gapning salmog'i oshadi. Sermazmun, ta'sirchan, keskir bo'ladi. Topishmoqlar kishining tasavvuri va tafakkurini o'stiradi, ayniqsa, bolalarni topag'on bo'lishga, hozirjavoblikka o'rgatadi. Topishmoqlar xalq og'zaki ijodining boshqa janrlari, jumladan, doston va ertaklar ichida ham uchraydi. Ular doston va ertaklar mazmunini boyitib, ularning qiziqarliligini, o'qishliligini ta'minlaydi. Xalq og'zaki ijodidagi doston yoki ertak qahramonlari bir-birlarining aqli va farosatini topishmoqlar orqali sinaydilar. Bu hodisa ko'proq ertaklarda uchraydi. Topishmoqlar mavzu jihatdan rang-barang bo'lib, ular olam va odam bilan bog'liq barcha narsa va hodisalarni qamrab oladi. Maqol va topishmoqlar, o'zlarining o'xshash va farqli jihatlaridan qat'i nazar, inson tarbiyasiga xizmat qiladi, uni ziyraklik va zukkolikka undaydi.

Dostonlar xalq ozaki ijodining eng yirik, salmoqdor, badiiy barkamol janridir. Ular ma'naviyatimiz va badiiy so'z san'atimizning tarixiy asoslari va zamini bo'lishi bilan birga uning bugungi holatini yanada boyituvchi, rivojlantiruvchi cheksiz imkoniyatlar manbai hamdir. Dostonlar ajdodlar va avlodlar jonli aloqasini, vorisligini o'zida mujassamlashtiradi. Ular xalq ijtimoiy-maishiy hayoti bilan bevosita bog'langanligi tufayli har bir kishiga o'z xalqi, uning tarixi va kelajagi, istiqboldagi orzu-umidlari bilan vobastalikni his etishga, amaliy faoliyatda esa yuksak axloqiy g'oyalarni asos qilib olishga yordam beradi. Shuning uchun ham dostonlarni to'plash, o'rganish va nashr etish hamisha dolzarb vazifa bo'lib kelgan. Bu ulkan boylikning asosiy tarkibiy qismlaridan birini xalq dostonlari, jumladan, "Alpomish" dostoni tashkil etadi. "Alpomish" dostoni ajdodlarimiz ijodiy dahosining bebaho badiiy yodgorligi. U bugungi kunda o'zbek xalqining milliy birligi va ma'naviy uyg'onish, o'z-o'zini anglashining ramziga aylangan dostondir

«Alpomish» dostoni xalqimiz orasida juda keng tarqalgan. U hozir ham ayrim baxshilar tomonidan kuylanib kelinmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimida bolalar adabiyoti, pedagogika, bolalar nutqini o'stirish, bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish sohalari bo'yicha ko'rsatilgan yo'nalishlarda «Tarbiyalanuvchilarning umummadaniy va axloqiy ko'nikmalari, savodxonlik malakalarini shakllantirish bilan birga bolaning mantiqiy tafakkur qila olish salohiyatini, aqliy rivojlanishini, dunyoqarashini, kommunikativ savodxonligini oshirishga, jismonan sog'lom bo'lishga, moddiy borliq go'zalliklarini his etishga, go'zallik va nafosatdan zavqlana olishga, milliy urf - odatlarni iziga singdirishga va ardoqlashga, ularga rioya qilishga» alohida ahamiyat berilgan. Shunday ekan xalqimizning urf - odatlaridan chuqur o'rin olgan maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash milliy istiqloq g'oyasining asosiy negizini tashkil etadi. Chunki, xalqimizning qadim-qadimdan avloddan avlodga o'tib kelayotgan insonparvarligi bugungi kunda jamiyatimiz ma'naviyatini yuksaltirishda, mustaqil O'zbekistonda demokratik, insonparvar davlatni barpo etishda muhim o'rin tutadi.

Yoshligimizda o'ynagan quvlashmachoq, bekinmachoq va boshqa o'yinlarda kimdir xizmatda qolishi kerak bo'lgan. Guruh ikkiga bo'linganda, xolislik talab qilingan. Shuningdek, sanashni o'rganayotganda sanamalarga murojaat qilganmiz. Shunday qilib, o'zbekning butun fazilati, falsafasi, donoligi, dunyoqarashi, oliy himmatliligi, turli hayotiy vaziyatlarga munosabati maqollarda aks etgan. Insondagi mehnatga muhabbat, ishq tuyg'ulari qo'shiqlarda eng go'zal ichki kechinmalar sifatida ifodalangan. Ertaklarda xalqimizning eng oliy orzu-havaslari namoyon bo'ladi. Ular bilan tanishgan yosh avlod o'zbek uchun vatan, xalq, oila, mehnat, ilm, g'urur naqadar muqaddas tushunchalar ekanini anglab yetadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'zbekning butun fazilati, falsafasi, donoligi, dunyoqarashi, oliy himmatliligi, turli hayotiy vaziyatlarga munosabati maqollarda aks etgan. Insondagi mehnatga muhabbat, ishq tuyg'ulari qo'shiqlarda eng go'zal ichki kechinmalar sifatida ifodalangan. Ertaklarda

xalqimizning eng oliy orzu-havaslari namoyon bo'ladi. Ular bilan tanishgan yosh avlod o'zbek uchun vatan, xalq, oila, mehnat, ilm, g'urur naqadar muqaddas tushunchalar ekanini anglab yetadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. – Toshkent, "O'qituvchi", 1990.
2. Jumaboyev M. "Bolalar adabiyoti va folklor". –T., O'qituvchi, 1990.
3. Madayev O., Sobitova T. Xalq og'zaki poetik ijodi. –Toshkent: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2003.
4. www.ziyonet.uz
5. www.arxiv.uz

MATEMATIKA FANINI O'QITISH JARAYONIDA KO'RGAZMALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Nortojiyeva Muhayyo Zafar qizi +99891953-99-19

**"Pedagogika va jismoniy madaniyat
fanlari" kafedrası o'qituvchisi**

Kalit so'zlar: ko'rgazmali, vatanparvarlik, iroda, jasorat, misol va masalalar, fazilatlar, shakllantirish.

Ключевые слова: демонстративность, патриотизм, воля, мужество, примеры и проблемы, качества, формирование.

Key words: demonstrativeness, patriotism, will, courage, examples and problems, qualities, formation.

Har bir o'qituvchi kundalik hayotida darslarni yanada mazmunli va qiziqarli qilish uchun "Ertanga mashg'ulotga qanday yangilik kiritish mumkin" deb o'ylash tabiiy. Bunda tayyorlangan har bir ko'rgazmali qurollar, tarqatma materiallar, testlar mavzuga mos bo'lishi va talabga javob berishi kerak. Dars davomida qaysi ko'rgazmadan foydalanmaylik agar mavzuni tushuntirishda yordam bersa biz o'z maqsadimizga erishdik deb hisoblaymiz. Poydevor qanchalik mustahkam bo'lsa, imoratning umri uzun bo'lganidek, boshlang'ich sinf o'quvchilariga puxta bilim berilsa, yuqori sinflarda bilimlarni qiynalmay o'zlashtiradi. 1-sinfdayoq o'quvchilarni savollarga to'liq, aniq javob berishga, ko'proq gapirtirishga, mustaqil fikrlashga o'rgatish, matematik nutqni rivojlantirish kerak. 2-sinfda ham bu izchil davom ettiriladi, 3-sinfda o'quvchilar hech qiynalmay o'z fikrini bimalol ayto olishiga erishiladi.

Har bir bola qalban o'zini qahramon deb biladi, ammo hammasi ham buni yuzaga chiqara olmaydi. Bu paytda ularning nabotot va hayvonot olamiga qiziqishi yuqoriligini hisobga olib kuchga to'la jonivor sifatida panda timsolini ko'rgazli qurolimizga asosiy qurol qilib tanladik, shu orqali o'quvchilarning qiziqishi va iqtidorini oshirishga ahd qildik.

Ertaklarda panda obrazi misolida o'ziga ishonch, qahramonlik kuchi, o'zaro hurmat, vatanparvarlik, iroda, jasorat ortga chekinmaslik, tabiatni sevish undan minnatdor bo'lish kabi fazilatlar talqin etiladi. O'quvchilarda ham bu fazilatlarni shakllantirish darsning tarbiyaviy maqsadi etib belgilansa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ushbu ko'rgazmali quroldan matematika fanidan 1-3 sinflarda quyidagi misollar va masalalarda foydalanish mumkin. O'quvchilar misol va masalalarni yechishda pandalarni o'ngga, chapga surib harakatlantirib, qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish amallarni bajarishlari mumkin. Bu ko'rgazma o'quvchilarga hisoblagich o'rnida qo'llanilsa, maqsadga muvofiq.

Qolaversa, quyidagi mavzularda ham qo'llash mumkin: "Narsalarning o'lchamlari: uzun-qisqa, keng-tor, baland-past", "Ustida, ostida, chapda-o'ngda, oldin, keyin, orasida, yonida", "Ko'p, kam, shuncha, ta, ortiq, ta kam", "Narsalar bir xil, har xil", "Bitta yoki bir nechta", "Narsalarning sanog'I va ketma-ketligi", "1 va 2 xonali sonlar", "Taqqoslash", "10 soni ichida qo'shish va ayirish", "15 soni ichida qo'shish va ayirish", "Juftlab sanash", "Oralatib sanash" va 0 dan 15 soni ichida qo'shish va ayirish, ko'paytirish va bo'lishga doir masalalarda foydalanish mumkin.

Masalan: Taqqoslang. Ko'p, kam, barobar belgilardan mosini qo'ying va hakazo trazda.

Masalalar bilan tanishganda ularni turli usullar bilan yechishni aytib, barcha usullarni yozdirish kerak. Bu esa o'quvchilarni har tomonlama o'ylashga, turli xil yechim topishga o'rgatadi.

Muammoli masalalarni yechishda faqat savollarga javob berish uchun hisob-kitob qilishning o'zi yetarli emas. Buning uchun matndagi taqqoslash, imkoniyatni, dalillarni isbotlash, qonuniylikni aniqlash kabi masalalarni tahlil etish ham talab etiladi.

Quyida muammoli masala va topshiriqlarni ko'rib chiqamiz.

Masalan: "Sut sog'uvchi oltita sigirdan 12 litrdan sut sog'ib oldi. Bu sut har biri 32 litrli ikki bitonga sig'adimi?"

- Yechim: 1) $12 \cdot 6 = 72$ 6 ta sigirdan.
2) $32 \cdot 2 = 64$ 2 bitonga siqqan;
3) $72 > 64$

Javob: sut 2 bitonga sig'maydi.

Yangi ko'rinishdagi aniq amaliy masalalar.

Masalan: "Oshxonaga har biri 10 kilogrammdan bo'lgan 2 yashik olma va 18 kg uzum keltirishdi. Oshxonaga jami qancha meva keltirilgan?". Topshiriqni bajarish uchun $10 \cdot 2 + 18$ ko'rinishidagi ifoda tuziladi va oldin ko'paytirish ($10 \cdot 2$), keyin qo'shish amali bajarilishi aytib o'tiladi. O'quvchilarga shu kabi masalalarni yechishda avvaliga qo'shish amalini bajarish noto'g'ri ekanligini ko'rgazmali ravishda namoyish etish mumkin. Ya'ni, avvaliga $2 + 18$ bajarilsa, yashiklarga kilogram qo'shilib noto'g'ri yechimga olib keladi.

Turli usullarda yechish mumkin bo'lgan masalalar.

Masala: "540 tonna ko'mirni uchta mashinada olib kelish kerak. Agar ularning har biriga 3 tonnadan ko'mir ortilib kuniga 5 marta qatnov bo'lsa, shuncha ko'mirni necha kunda tashish mumkin?".

Ushbu masalani yechishning mumkin bo'lgan usullarini keltiramiz.

I usul:

- 1) $540 : 3 = 180$ (t) - bitta mashina tashish kerak.
- 2) $3 \cdot 5 = 15$ (t) - kuniga bitta mashinada tashiladi.

$180 : 15 = 12$ (kun) - hamma ko'mir tashiladi.

II usul:

- 1) $5 \cdot 3 = 15$ (t) - kuniga bitta mashinada tashiladi.
- 2) $15 \cdot 3 = 45$ (t) - har kuni uchta mashinada tashiladi.

- 3) $540:45=12$ (kun)-hamma ko`mir tashiladi.
- 1) III usul: $3*3=9$ (t)-uchta mashina bir marta qatnovda tashiydi.
- 2) $9*5=45$ (t)-bir kunda uchta mashina tashiydi.
- 3) $540:45=12$ (kun) –hamma ko`mir tashiladi.

Masalan: Bog`bon bog` yaratish maqsadida 240 tup gilos ko`chatini ekishi kerak. U har bir soatda 10 tupdan ko`chat o`tgazsa va bir kunda 8 soat ishlasa, hamma ko`chatni necha kunda ekib bo`ladi?

1-usul: $10*8=80$ $240:80=3$

2-usul: $240:10=24$ $24:8=3$

3-usul: $240:(10*8)=240:80=3$

4-usul: $240:8=30$ $30:10=3$

Javob: 3 kunda ekib bo`ladi.

DAM OLISH DAQQASI

-Qani ayting bolalar,
Baliq nima qiladi?
-Baliq suvda suzadi.
-Qushlar nima qiladi?
-Qushlar parvoz qiladi.
-Quyov nima qiladi?
-Quyov sakrab yuradi.
-Sizlar nima qilyapsiz?
-Bizlar bilim olyapmiz.

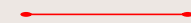

Kesmalarining uzunligini toping.

5

 sm

3

 sm

5

 sm

>

3

 sm

Kesmalar nechta?
 Ularning uzunligi tengmi?
 Qaysi kesma uzunroq?
 1-kesmani uzunligini o`lchaymiz.
 Necha santimetr?
 2-kesmani o`lchaymiz.
 Necha santimetr?
 Kesmalarni solishtiramiz.
 Xulosa chiqaring.

MASALA.

Masalani yeching:

Dengizda 3ta delfin suzib yurgan edi.
 Yana 2ta delfin qo`shildi.
 Delfinlar **necha bo`ldi?**

Qanday fikr yuritamiz?

Xulosa o'rnida shu shakldagi ifodalar hayotga bog'lab tushuntirilsa, o'quvchilar ongida tez, oson saqlanib qoladi. Xullas, dars o'quvchida qanchalik kuchli taassurot uyg'otsa, uning tarbiyaviy samarasi ham shunchalik ko'p bo'ladi. Buning uchun o'quvchilardan sabr, chidam, bilim, shijoat, fidoiylilik, ma'suliyat talab qilinadi. Shundagina boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimlarida sifat-samaradorligi seziladi.

Foydalalingan adabiyotlar ro'yxati.

1. Berdiyev B. R., "Matematika o'qitish metodikasi". Darslik II kitob. Qarshi. "Fan va ta'lim" nashriyoti. -2021 yil
2. Berdiyev B. R., "Matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya va seminar mashg'ulotlarini tashkil etish texnologiyasi" Uslubiy qo'llanma QarDU kichik bosma xonasi. 2019 yil
3. Yo'ldoshev J. T. Kombinatorik masalalarni bir necha xil usullarda yechishni o'rgatish metodlari. Mug'allim hem uzliksiz bilimlendirio'. Ilimiy metodikaliq jurnal. Nekis. 2. 2021 jil.
4. Yo'ldoshev J. T. Matematika ta'limida nostandart usullardan foydalanishning o'ziga xosligi. Fan, taraqqiyot va yoshlar mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Qarshi davlat universiteti, 2019 yil.
5. Yo'ldoshev J. T. Boshlang'ich sinflarda matematika fanidan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish. Fan, taraqqiyot va yoshlar mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Qarshi davlat universiteti, 2019 yil.
6. Berdiyev B. R., "Matematika o'qitish metodikasi" (Mustaqil ish va kurs ishlarini bajarish ta'lim texnologiyasi). O'quv qo'llanma Qarshi. "Fan va ta'lim" nashriyoti. 2022 yil
7. Berdiyev B. R., Oliy ta'lim muassasalari talabalari mustaqil ta'limini boshqarishning nazariyasi va metodikasi. Monografiya Qarshi. "Fan va ta'lim" nashriyoti. 2022 yil.

Annatatsiya: har bir o'qituvchi kundalik hayotida darslarni yanada mazmunli va qiziqarli qilish uchun "Ertanga mashg'ulotga qanday yangilik kiritish mumkin" deb o'ylash tabiiy. Bunda tayyorlangan har bir ko'rgazmali qurollar, tarqatma materiallar, testlar mavzuga mos bo'lishi va talabga javob berishi kerakligi maqolada o'z aksini topgan.

Аннотация: для каждого учителя естественно думать «Как мы можем внести что-то новое в завтрашнее обучение», чтобы сделать уроки более содержательными и интересными в своей повседневной жизни. В статье отражено, что все подготовленные наглядные пособия, раздаточные материалы и тесты должны соответствовать теме и соответствовать требованиям.

Abstract: It is natural for every teacher to think "How can we bring something new to tomorrow's learning" to make the lessons more meaningful and interesting in their daily lives. The article reflects that all prepared visual aids, handouts and tests must be relevant to the topic and meet the requirements.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARIDA OILAGA QADRIYATLI MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISH

Xo'jaqulov Akbar Eshquvvatovich

QarshiDU dotsenti

Annotatsiya:

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim jarayonida bolalar bilan qadriyatli munosabatlarning mazmuni, tarbiyalanuvchilarda qadriyatli munosabatlarni shakllantirishda odob-axloq qoidalariga oid suhbatlar tashkil etish haqidagi ma'lumotlar aks etgan.

Kalit so'zlar: bola, oila, maktabgacha ta'lim, munosabat, faoliyat, suhbat, qadriyatli munosabat.

Формирование ценностного отношения к семье у воспитанников дошкольной образовательной организации.

Аннотация:

В данной статье содержится информация о содержании ценностных отношений с детьми в процессе дошкольного образования, организации бесед, о правилах этикета при формировании ценностных отношений у детей.

Ключевые слова: ребенок, семья, дошкольное образование, отношение, деятельность, беседа, ценностное отношение.

Forming a valuable attitude to the family in the pupils of the preschool educational organization

Annotation

This article contains information about the content of valuable relationships with children in the process of preschool education, the organization of conversations about the rules of etiquette in the formation of valuable relationships in children.

Key words: child, family, preschool education, attitude, activity, conversation, valuable attitude.

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim sohasida chiqarilgan 2016 yil 29 dekabrda "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli, 2017 yil 9 sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3261-sonli, 2019 yil 8 maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-sonli Qarorlari va boshqa huquqiy-meyoriy manbalar maktabgacha ta'lim muassasalarida samarali islohotlar olib borishga keng yo'l ochib berdi. Shu bilan birgalikda hozirgi globallashuv davrida maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarda qadriyatli munosabatni shakllantirish ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zero, shaxsning shakllanishi va tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadigan eng muhim ijtimoiy institut bu oiladir.

Oila - avloddan-avlodga meros bo'lib o'tadigan madaniy asarlar, urf-odatlar, qadriyatlarning uzviyligini saqlaydigan ijtimoiy-madaniy amaliyotning asosiy tashuvchisidir. Tarixiy-falsafiy shart-sharoitlar natijasida oila institutini paydo

bo'lishi va unda qadriyatli munosabatlarni oilada shakllanishining ijtimoiy tizimi sifatida oila instituti atamasini atroflicha tahlil qilib chiqishimizga to'g'ri keladi.

Shu sababdan ham tadqiqotimiz doirasida oila va oilaviy tarbiya ijtimoiy munosabatlarini rivojlanishining tarixiy va falsafiy shart-sharoitlari hamda bolalarda oilaga nisbatan qadriyatli munosabatlarni paydo bo'lish bosqichlarini kuzatib chiqamiz.

O'rta asrlar sharqida, musulmonchilikda oila har doim tarbiyaning muhim ijtimoiy instituti hisoblangan. Aynan oilada itoatkorlik, kamtarlik, ishonch kabi his-tuyg'ular shakllantirilgan. Islomda oila tarbiyasida o'ziga xoslik ya'ni bolalar va qizlar tarbiyasi ajratilgan holda olib borilgan. Sharq mutafakkirlari asarlariga murojaat qiladigan bo'lsak, pedagogika nuqtai nazaridan oilaviy munosabatlar va qadriyatlar bilan bog'liq bo'lgan ahamiyatga molik g'oyalarni uchratamiz. Bobokalonimiz Abu Ali Ibn Sinoni fikriga ko'ra, bola boshqa bolalar bilan tarbiyalanishi lozimligiga e'tibor qaratgan. Abu Xamid al-G'azzoliy esa bolalarni yoshligidan kamtarlik, kamsuqumlik va adolatlilik ruhida tarbiyasi shakllantirilsa, ular o'z hohishlarini tiyishni o'rganadilar degan. Shu bilan birga al-G'azzoliy ideal va tarbiyaga taqlid qilish orqali bolalarda ma'naviy sifatlarni tarbiyalash zarurat ekanligiga e'tiborini qaratish lozim deb hisoblagan.¹¹ Bundan sharq mutafakkirlari ham pedagogik g'oyalarni rivojlanishida ahamiyatli ta'sir ko'rsatishganligi ko'rinib turibdi.

Maktabga o'tish yoshidagi bolalarda oila obrazi ikki ko'rinishda bo'lishi mumkin: birinchisi, badiiy adabiyotlar, multfilm va shunga o'xshashlarga asosan shakllanadigan ideal oila obrazi bo'lsa, ikkinchisi o'z oilasidagi his-tuyg'ulari bilan bog'liq bo'ladi. Bola qanday sharoitda tarbiyalanadi, uning oilasi qanday yo'l tutadi, bu o'zining kelajakdagi oilasining umidlarini shakllantirish uchun asosdir, shuning uchun bolalarga to'g'ri xulq-atvor, ota-onalar o'rtasidagi yaxshi munosabatlar namunasini berish juda muhimdir.

Tarbiyalanuvchilarning turli yoshdagi guruhlar bilan ishlanganda qadriyatli munosabatlarni shakllantirish odob-axloqqa oid suhbatlardan keng foydalaniladi. Bolalar bilan qadriyatli munosabatlarda odob-axloq qoidalariga doir suhbatlar emin-erkin tarzda olib borilishi lozim. Ular dakki berish, ustidan kulish tavsifiga ega bo'lmasligi lozim. Shundagina bolalar o'z mulohazalarini aytadilar, taassurotlari bilan o'rtoqlashadilar. Tarbiyalanuvchilarda qadriyatli munosabatlarni shakllantirishda odob-axloq qoidalariga oid suhbatlar qiziqarlilik elementlari bilan boyilgan bo'lishi kerak. Buning uchun esa suhbat mazmuniga axloqiy muammolardan tarkib topgan turli hayotiy holatlarni kiritish maqsadga muvofiqdir.

Qadriyatli munosabatlarga oid odob-axloq qoidalari va normalariga oid suhbatlarni o'tkazishning turli variantlari mavjud:

¹¹ Арабов, И.А. Этнопедагогика: Культурологический аспект/ И.А. Арабов, Г.И.Нагорная.- Карачаевск: Изд-во КЧГПУ, 1999. - 215с.

1. Suhbat mavzusini aniqlash va bolalarni uni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishlarini uyg'otish.
2. Muhokama qilinadigan mavzuning dolzarbligi va ahamiyatlilikini asoslash.
3. Suhbat mavzusini ertak qaxramonlari hayoti va faoliyati hamda atrofimizdagi hayotiy voqealiklar misolida ochib berish.
4. Muhokama qilinayotgan mavzu bilan bog'langan holda guruhdagi holatni tahlil etish, ishni hamda tarbiyalanuvchilar harakatlarini yaxshilash bo'yicha maslahat, tavsiyalar, aniq vazifalarni qo'yish.
5. Suhbatni umumlashtirgan holda yakunlash va bayon etilgan material yuzasidan tarbiyalanuvchilardan qisqa so'rovnoma o'tkazish.

Xulosa sifatida MTT tarbiyalanuvchilarida oilaga qadriyatli munosabatni shakllantirish uchun quyidagi pedagogik shartlarni ko'rsatishimiz mumkin:

-oilaga emotsional-qadriyatli munosabat, uning an'analari, urf-odatlar, turmush tarzi va bolani tarbiyalashni amalga oshirilishi;

-tarbiyalanuvchining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda MTTning ijtimoiy-madaniy ta'lim-tarbiyaviy muhitida qulay muhit yaratish;

-pedagog-tarbiyachi va oila o'rtasida yaxshi munosabatlarni shakllantirish;

-ish muhitini yaratish va oilada mehnat ko'nikmalarini o'rgatish;

-MTT tarbiyalanuvchilarida mashg'ulotlardan tashqarida oilaga bo'lgan qadriyatli munosabatni shakllantirish uchun mazmunni izlash faoliyatida oilani psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-2707-son qarori. 2016 yil 29 dekabr.

2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4312-son qarori. 2019 yil 8 may.

3. Арабов, И.А. Этнопедагогика: Культурологический аспект/ И.А.

Арабов, Г.И.Нагорная.- Карачаевск: Изд-во КЧГПУ, 1999. - 215с.

OB'YEKT, TIZIM, SINF TUSHUNCHALARINI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA O'QUVCHILAR ONGIDA DUNYONING AXBOROT MANZARASINI SHAKLLANTIRISH

Tulkin Islamovich Primov

TKTI Shahrisabz filiali dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarga atrof-muhitni anglashda axborotlashtirishning bugungi kundagi mazmun mohiyati haqida fikrlar bayon etilgan.

Аннотация: В этой статье учащиеся информируются о современном содержании информации в понимании окружающей среды.

Annotation: This article informs students about current information content in understanding the environment.

Kalit soʻzlar: Dunyoning axborot manzarasi, axborot jarayonlari, ob'yekt tushunchasi, ob'yektning xarakteristikalar, ob'yektning parametrlari.

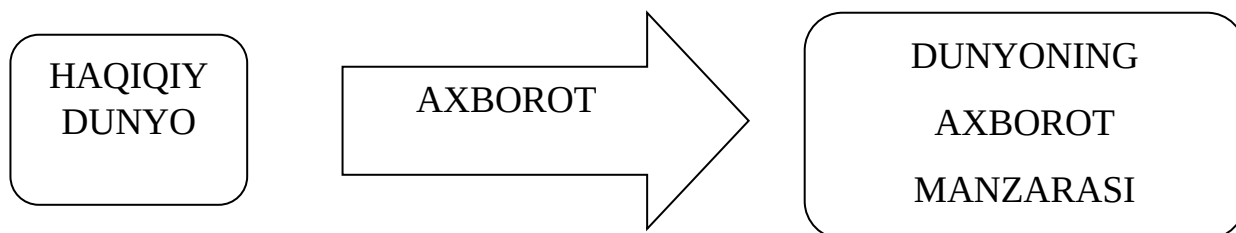
Ключевые слова: Информационный ландшафт мира, информационные процессы, понятие объекта, характеристики объекта, параметры объекта.

Keywords: Information landscape of the world, information processes, concept of an object, characteristics of an object, parameters of an object.

Darsliklar toʻplamining konseptual boʻlimi [1] “Dunyoning axborot manzarasi” boʻlimidir. Ushbu boʻlimdagi materiallarning asosiy qismi Informatika fanining mazmun yoʻnalishlariga kiritilmagan. Biroq, bizning fikrimizcha, aynan shu boʻlim oʻquvchilarda tizimli tafakkur asoslarini, pirovardida, dunyoqarashni shakllantirish imkonini beradi.

Har bir oʻquv predmeti atrofda voqelikning maʼlum bir tarkibiy qismini oʻrgatadi. Geografiya fani Yer sayyorasida sodir boʻladigan geografik obʼyektlar va jarayonlarni oʻrganadi. Tarix insoniyat jamiyati va uning rivojlanish bosqichlarini, biologiyaning oʻrganish obʼektlari - hayvonot dunyosi vakillari: oʻsimliklar, hayvonlar, odamlardir. Fizika darslarida jismlarning fizik xossalari va fizik jarayonlar, kimyoda esa kimyoviy xossalari va jarayonlar oʻrganiladi. Shunday qilib, talabalar atrofda dunyo haqida turli tomonlardan tasavvurga ega boʻladilar, dunyoning fizik, biologik, tarixiy va boshqa manzaralarini shakllantiradilar.

Ushbu gʻoyalarni bir butunga birlashtirish uchun, bu xilma-xillikda umumiy narsani topishga harakat qilish kerak. Bu umumiy narsa axborot va axborot jarayonlarining mavjudligidir. Inson atrofda dunyodan maʼlumot oladi va shu maʼlumotlarga asoslanib, u haqida oʻz fikrini shakllantiradi (1-rasm). Shuning uchun inson dunyoga obʼyektlar va davom etayotgan axborot jarayonlari haqidagi maʼlumotlarni oʻrganish nuqtai nazaridan qarashni oʻrganishi juda muhimdir.

1-rasm

Bilimlarni oʻzlashtirish, saqlash, koʻpaytirish obʼyektlar haqida maʼlumot toʻplash va qayta ishlash qobiliyatiga asoslanadi. Demak, bilish jarayoni, eng avvalo, dunyoning axborot manzarasini shakllantirish qobiliyatidir. Dunyoning axborot manzarasi - bu atrofda dunyo obʼektlari va ularning modellarining axborot va axborot jarayonlari nuqtai nazaridan tasviridir.

Atrofdagi voqelikni tahlil qilishda tizimli yondashuv bilan obʼyekt sifatida nimani tushunish kerakligini tushunish kerak.

Ilmiy dunyoda ob'yektning aniq ta'rifi yo'q. "Ob'yektga aniq va maqbul ta'rif berish juda qiyin. Ob'yekt juda umumiy tushunchadir» (Fridman A.L., «Ob'yektga yo'naltirilgan dasturiy ta'minot tizimlarini ishlab chiqish asoslari»)[2].

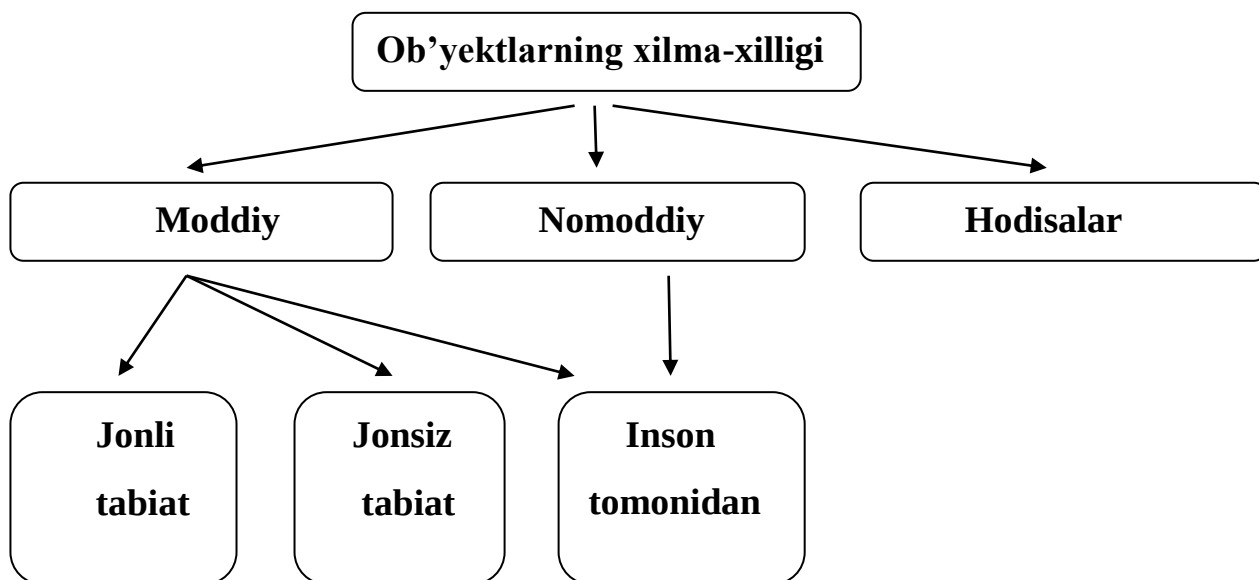
Falsafa va informatika fanida ob'yektning ta'riflarini ko'rib chiqamiz:

- Ob'yekt – o'zining predmet-amaliy va kognitiv faoliyatida sub'yektga qarama-qarshi bo'lgan narsani ifodalovchi falsafiy kategoriya [3];
- Ob'yekt - bu o'z holatini (ma'lumotlarini) saqlash va bu holatning o'zgarishini tekshirish uchun operatsiyalar (xatti-harakat) to'plamini taqdim etishga qodir narsa. (Deykstra E. Dasturlash intizomi);
- Ob'yekt - bu boshqariladigan narsa. Ob'yektlar holati, xatti-harakati va boshqa ob'yektlardan farqlash qobiliyatiga ega. ... Ob'yekt - ma'lum bir mavzu sohasida muhim funksional ma'noga ega bo'lgan identifikatsiya qilinadigan blok yoki narsa (haqiqiy yoki mavhum);
- Ob'yekt - bizni o'rab turgan voqelikning ma'lum bir qismi (Persnikov V.I., Savinkov V.M., Informatikaning izohli lug'ati)
- Predmetni aqliy mulohaza yuritish maqsadida siz nom bergan har qanday narsa, jarayon, hodisani ob'yekt deb ataymiz" (Lesnevskiy A.S., Informatika, 7).

Ob'yekt tushunchasining shakllanishi ketma-ket, avval propedevtik darajada, so'ngra asosiy bosqichda sodir bo'ladi.

Propedevtik darajada ob'yektning real ob'yekt sifatidagi tushunchasidan boshlab va real va virtual olam (kompyuter dunyosi) ob'yektlarini taqqoslashning uslubiy usulidan foydalanish: ish stoli, oyna, menyu, bloknot, kalkulyator, chizma asboblari va boshqalar, ob'yekt nafaqat real olamning sub'yekti bo'lishi mumkinligi haqidagi tushuncha shakllanadi.

Asosiy darajada ob'yekt tushunchasini shakllantirish davom etadi. Konsepsiyani ishlab chiqish ob'yekt deb atash mumkin bo'lgan narsalarning xilma-xilligini aks ettiruvchi ko'plab misollarni ko'rib chiqish fonida amalga oshiriladi (2-rasm).

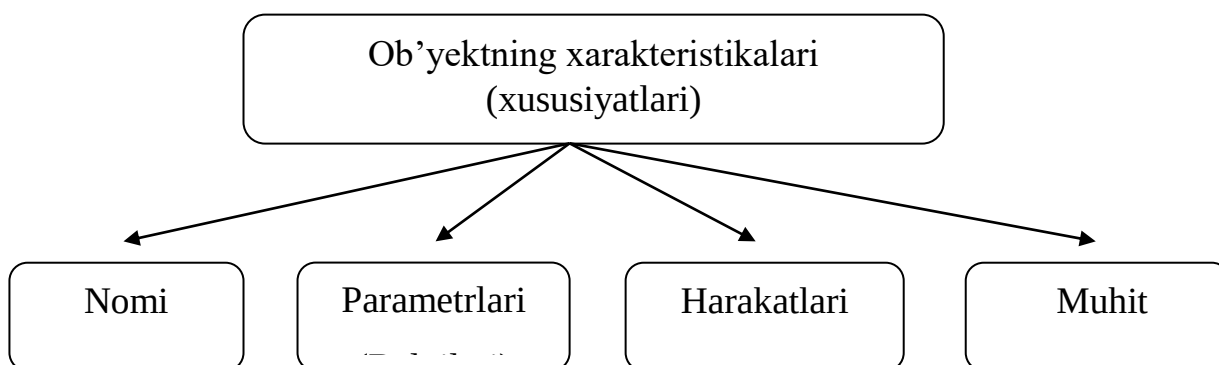

2-rasm

Darslikda keltirilgan material, shuningdek, uslubiy jihatdan to'g'ri tuzilgan dars bu fikrni sezilarli darajada kengaytirishga yordam beradi. Ob'yekt tushunchasini shakllantirishda biz o'quvchilarning ko'rib chiqilayotgan yosh guruhiga moslashtirilgan falsafiy ta'rifni asos qilib oldik: "Ob'yekt inson tomonidan bir butun sifatida ko'rib chiqiladigan atrofdagi dunyoning bir qismidir." Ushbu tushunchaning ta'rifi misollar ko'rib chiqish asosida kiritiladi.

Mogilevskiyning "Tizimlar metodologiyasi" kitobida bunday ta'riflar haqida shunday deyilgan: "Falsafiy kategoriyalar (masalan, ob'yekt, tizim) tabiiy fan tushunchalaridan farqli o'laroq, ko'pincha aniq ta'rif bilan tavsiflanmaydi, lekin boshqa tushunchalar orqali ifodalanadi, namoyon bo'lishi, moddiy olamdagi o'rni yoki materiya va ruhga munosabati bilan tavsiflanadi. Kategoriyaning mazmunini uning xossalari aniqlash orqali muvaffaqiyatli ochish mumkin" [4].

Mogilevskiyning fikriga qo'shilib, ob'yekt tushunchasini o'rganishda ob'yektning xususiyatlariga e'tibor qaratish tavsiya etiladi, bu ob'yektlarni farqlash, solishtirish va ularda umumiy bo'lgan narsalarni ajratib ko'rsatish imkonini beradi. Ob'yektning xarakteristikalar ob'yekt haqida chuqur, har tomonlama g'oyani shakllantirishga, uning amaliy ahamiyatiga va bir ob'yektni boshqalardan ajratishga imkon beradi. Demak, ob'yektning yaxlit belgisi bo'lgan nom bilan bir qatorda turli xil miqdoriy, sifat, funksional xususiyatlarni, shuningdek, mavjudlik shartlarini ajrata bilish kerak.

3-rasm

Bu xususiyatlar nomi, parametrlari (belgilari), harakatlari, muhitini o'z ichiga oladi (3-rasm). Bunday xususiyatlar turli predmetlarni ham, mavhum ob'yektlarni ham, hodisalar va jarayonlarni ham muvaffaqiyatli aks ettirishi mumkin. Aynan shunday yondashuv, bizning fikrimizcha, bolaning atrofdagi voqelik haqidagi tasavvurlarini tizimlashtirishga va maktab fanlarini o'rganishda u tomonidan olingan ko'pincha bir-biridan farq qiladigan bilimlarni birlashtirishga yordam beradi. Bu yondashuv yangi emas. "Ob'yektga yo'naltirilgan yondashuv - bu modellashtirilgan real dunyoga qarashning ma'lum bir usuli. Ana shu jihatdan falsafa va bilish nazariyasi ob'yekt modeliga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Hatto qadimgi yunonlar ham dunyoni ob'yektlar yoki jarayonlar shaklida ko'rishgan. Dekart insonning tevarakat-rofdagi olamning ob'yektga yo'naltirilgan ko'rinishini ko'rib chiqishni tabiiy hol deb hisoblagan..." [5].

Nomi-ob'yektning muhim belgisidir. Har bir ob'yektning nomi bor. Har bir yangi ob'yektga nom beriladi. Agar ob'yektning nomi tanish bo'lsa, u aytilganda ham u nima haqida ekanligini tushunadi.

Biroq, nom faqat ba'zi alifbolarda ifodalangan ob'yektning lingvistik belgisidir. Talabalar uchun, birinchi navbatda, tabiiy til haqida. Shuning uchun, agar ob'yektning nomi tanish bo'lmasa, ularni tavsiflashni o'rgatish kerak bo'ladi. Ob'yektning tavsifi qanchalik aniq va batafsil bo'lsa, uni tanib olish shunchalik oson bo'ladi.

Ob'yektning eng muhim belgilaridan biri uning xususiyatlari hisoblanadi. Fan va texnikaning turli sohalarida ushbu kategoriyaning ta'riflash uchun bir nechta ekvivalent atamalar qo'llaniladi, ular ba'zan biri-biri bilan ifodalanadi. Ob'yektga yo'naltirilgan dasturlash nazariyasida xususiyatlar atamasi bilan bir qatorda atributlar atamasi ham qo'llaniladi. Ma'lumotlar bazalarini loyihalashda ko'pincha rekvizit atamasi ishlatiladi [6].

Parametr haqida g'oyani shakllantirishda, avvalo haqiqiy, so'ngra asta-sekin mavhum narsalarga o'tish, atrofdagi dunyo ob'yektlarini ko'rib chiqishga tayanish kerak. Parametr ob'yektning ba'zi bir xususiyatini tavsiflashi, nomga (uzunlik, rang, massa va boshqalar) ega ekanligini va ma'lum bir qiymat oralig'ini qabul qilishi mumkinligini ko'rsatish juda muhimdir. Parametrning qiymati raqam bo'lishi shart emas, lekin u sifat ham bo'lishi mumkin. Darslikda [7] "kitob", "it", "qo'shiq", "matn" ob'yektlarining turli miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari keltirilgan. Ob'yektning parametrlarini tavsiflash uchun sarlavhalar ustuni bo'lgan jadvaldan foydalanish taklif etiladi. Sarlavhalar parametrlarning nomlari bo'lib, har bir qator bir xil parametrlar to'plamiga ega bo'lgan ob'yektlar qatoridagi ma'lum bir ob'yektni tavsiflovchi parametr qiymatlari to'plamini ifodalaydi. Bu ob'yekt haqidagi ma'lumotni tizimlashtirishning dastlabki bosqichidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Morriss W.T. On the Art of Modeling, Management Science, v.13, #12, Aug 2014
2. Matematik modellashtirishda hisoblash algoritmlaridan foydalanish. Primov T.I., Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. 2 (2), 48-50.
3. Primov T.I. Matematik modellashtirishning umumiy prinsiplari. «Экономика и социум», Выпуск №2(81) часть 1 (февраль, 2021).
4. Primov T.I., Qurbonov S.Z. Matematik modellarni tuzishda variatsion tamoillar. "Academic Research in Educational Sciences". 2021, Volume 2, Issue 4.
5. T. Primov. Axborot modellashtirishni o'rgatishda o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqarish. Наука и инновация 1 (11), 153-157.
6. The simplest mathematical models of economic processes. Primov T.I., Central asian journal of mathematical theory and computer sciences 4 (1), 80-82.
7. Sodiq o'gli R. E. FAKTORIALLAR //International Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2024. – T. 12. – №. 3. – С. 412-415.

VARIATIV MODELLASHTIRISHGA DOIR NAZARIY YONDASHUVLAR TAHLILI.

Yoziyeva Umida Lutfillayevna
Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD),
dotsent, Qarshi davlat universiteti

Annotatsiya: ushbu maqolada variativ modellashtirish muammosiga doir pedagogik-psixologik yondashuvlar tahlili bayon qilingan. Shuningdek, maqolada variativ modellashtirish borasida dunyoning ilmiy-tadqiqot markazlari va ta'lim muassalarida olib borilayotgan izlanishlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: modellashtirish, variativ modellashtirish, pedagogik modellashtirish, kompetentlik, didaktik jarayon.

Аннотация: в данной статье проводится анализ педагогических и психологических подходов к проблеме вариативного моделирования. Также в статье описаны исследования, проводимые в исследовательских центрах и учебных заведениях мира по вариационному моделированию.

Ключевые слова: моделирование, вариативное моделирование, педагогическое моделирование, компетентность, дидактический процесс.

Abstract: this article analyzes pedagogical and psychological approaches to the problem of variant modeling. The article also describes the research conducted in research centers and educational institutions of the world on variational modeling.

Key words: modeling, variable modeling, pedagogical modeling, competence, didactic process.

Mamlakatimizda ta'lim sohasi oldiga qo'yilayotgan davlat va ishlab chiqarish talablari uni tez sur'atlarda o'zgartirish, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga qaratilmoqda. Xususan, oliy ma'lumotli pedagog kadrlarni tayyorlash, ularning uzluksiz malakasini oshirish xamda ta'lim tizimida variativlik, integrativlik, differensiallik tamoyillarining ustuvorligini qaror toptirish, ta'lim sohasida faoliyat olib borayotgan pedagogik kadrlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash kabi ishlar tizimli va izchil amalga oshirilib kelinmoqda. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda mamlakatimiz pedagog kadrlari oldiga ham masuliyatli vazifalar yuklanadi: "Bugun har bir o'qituvchi va tarbiyachi, oliygoh o'qituvchisi ta'lim, ilm-fan sohasidagi eng so'nggi ijobiy yangiliklarni o'quv jarayonlariga tatbiq eta oladigan, chuqur bilim va dunyoqarash egasi, bir so'z bilan aytganda, zamonamiz va jamiyatimizning eng ilg'or vakillari bo'lishlari kerak" [1; 229-b.]. Darhaqiqat, ushbu vazifalarni amalga oshirishda pedagog kadrlarning kasbiy e'tiqodini shakllantirish muammosining nazariy va amaliy tadqiqi jamiyat va ilm-fan taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda ta'limni o'zgaruvchanlikka moslashtirish, differensiatsiyalash hamda pedagogik ta'limning turli-tuman variativ modellarini yaratish borasida jaxonning ko'plab davlatlari tadqiqot markazlarida ilmiy natijalarga erishildi. Jumladan, o'qitishni individuallashtirishda variativ ta'limdan foydalanish (Yaponiya), ta'lim jarayonini optimallashtirish, jamiyat va ishlab chiqarish talablari asosida kadrlar tayyorlash, ta'lim oluvchilar tafakkurini rivojlantirish yo'llari

(Germaniya), ta'lim jarayonida shaxsni pedagogik qo'llab-quvvatlash va pedagoglarning uzluksiz kasbiy kompetentligini rivojlantirish, pedagogik mahoratini oshirishning variativ dasturlari (Rossiya Federatsiyasi) ishlab chiqilgan.

Variativ modellashga doir izlanishlar, yondashuvlar va tadqiqot ishimiz natijasiga ko'ra, ushbu masala bo'yicha amalda quyidagi kamchilik va muammolar mavjudligi kuzatildi:

Mamlakatimizdagi OTMlarda o'qitish va tarbiyaviy jarayonning o'zgaruvchan ta'lim muhitiga moslashmaganligi;

OTMlarda yetishib chiqayotgan kadrlarning mahalliy hududlar imkoniyatlariga mos kelmasligi;

O'quv-meyoriy xujjatlarning mazmunan va shaklan bir xilligi;

Kasbiy faoliyat uchun zarur bo'ladigan fanlarni bo'lajak mutaxassislarga tanlash imkoniyatining pastligi va boshqalar.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun, albatta, OTMda variativ o'qitishni joriy etish maqsadga muvofiq. Buning uchun avvalo variativ ta'limni modellash va shu model asosida ta'lim jarayonida o'qitishni amalga oshirish kerak bo'ladi.

O'zbek tilining izohli lug'atida model atamasi tilimizga lotincha modulus so'zidan kirib kelganligi va o'lchov, me'yor – degan ma'noni anglatishi aytib o'tiladi.

Ta'lim jarayonini modellashning turli jihatlari, yo'nalishlari, o'ziga xos xususiyatlari O.V.Afanasyeva, Ye.S.Golik, D.A.Pervuxin, M.A.Vikulina, V.V.Polovinkina, N.A.Kozirev, O.A.Kozireva, O.A.Subbotenko, I.V.Ilina, A.N.Daxin, Ye.A.Lodatko, A.I.Bogatirev kabi ko'plab tadqiqotchi olimlar tomonidan o'rganilgan va tadqiq etilgan.

Ularning fikricha, pedagogik modellash o'ziga xos ilmiy tadqiqot usulidir, ya'ni u zamonaviy ta'lim tizimiga kiritilgan ilmiy yangiliklarni tadqiq qilish va shaxsning intellektual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga qaratilgan namuna.

N.A.Koziryev va O.A.Koziryevalar pedagogik modellashga ta'rif berar ekanlar, uni talabaga o'rganayotgan fanlarning mazmunini yaqqol tasavvur hosil qilish, didaktik material tarkibini tushunish, pedagogik vositani aniqlash, vizualizatsiya qilish, tekshirib ko'rish, yangiliklar kiritish uchun namuna deb izohlaydilar [3].

Shu bilan birga, ushbu olimlar fikricha, pedagogik modellashda ikki jihat: mavhumlik va ideallashtirish ko'zga tashlanadi. Albatta, bunday vaziyatda eng mas'uliyatli va nozik masala adekvat modelni va uning aniq o'lchovini aniqlab olishdir.

Ayrim tadqiqotchi olimlar pedagogik modellashda asosan strukturaviy va funksional modellarga ko'prok e'tiborni qaratish kerakligini va ushbu modellarni tuzishda obyekt uning tarkibiy qismlari, elementlari, quyi tizimlarini o'z ichiga olgan yaxlit tizim shakllanishini tushuntiradilar.

O.A.Subbotenko, I.V.Ilina kabi analitiklar izlanishlarida esa talabalarning axborot va tahliliy kompetensiyasini pedagogik modellash asosida rivojlantirish muammosi o'rganiladi hamda tadqiq etilayotgan muammoning modeli, uning tarkibiy qismlari va elementlari ishlab chiqiladi. Ular modelni diagramma, tuzilma, belgi, shakllar yoki formulalar ko'rinishida sun'iy ravishda yaratilgan obyekt deb

hisoblaydilar.

Pedagogik modellashtirish – umumiy tadqiqot usuli va mustaqil yo`nalish bo`lib, bu yo`nalish simulyatsiya qilingan hodisalarning o`ziga xosligini aks ettiruvchi ham shakl, ham mazmunan ochiq bo`lgan o`ziga xos xususiyatlarga ega namuna. Pedagogik modellashtirish, umuman olganda, modellashtirish kabi universal qismga ega aksiomatika, mavzu mazmunidan abstraksiya natijasida paydo bo`lgan va o`ziga xos va aniq hodisalarni tavsiflash uchun mos bo`lgan belgi shaklida tuzilgan.

Pedagogik modellashtirish – diagramma, jismoniy tuzilmalar, ramziy shakllar yoki formulalar ko`rinishida sun`iy ravishda yaratilgan obyekt. Ular o`rganilayotgan obyektga (yoki xodisaga) o`xshash va to`zilishini, xususiyatlarini soddaroq va umumlashtirilgan shaklda aks ettiradi va takrorlaydi.

Shunday qilib, ta`lim jarayonini pedagogik modellashtirishsiz amalga oshirib bo`lmaydi. Negaki, ta`lim jarayonini aniq bir model asosida olib borilmasa, uning samaradorligiga erishib bo`lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O`zbekiston strategiyasi. -Toshkent, "O`zbekiston". 2021, - 464 b.
2. Madvaliyev A. O`zbek tilining izohli lug`ati. - Toshkent, O`zbekistan milliy ensiklopediyasi. - 2006. - B. 679.
3. Kozirev N.A., Kozireva O.A. Педагогическое моделирование как продукт и метод научно педагогического исследования // Современная педагогика. №8 2015. [Электронный ресурс]. O`RL: <http://pedagogika.snauka.ru/2015/08/4791> (дата обращения: 07.02.2019).
4. Subbotenko O.A., Ilina I.V. Педагогическая модель формирования информационно аналитической компетентности у обучающихся в ведомственном вузе. Учение записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. №2. - 2017. - S. 166-172.
5. Daxin A.N. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность / A.N. Daxin // Pedagogika. - № 4. - 2003.- S. 21-26.

BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINING NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Jo'rayeva Mohira Yunus qizi
QDU o'qituvchisi
joraeva.mohira@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta`lim yo`nalishi talabalarining nutq ko`nikmasini o`rganish va nutqni rivojlantirish tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Nutq, talaba, nutq madaniyati, globallashtirish, ta`lim tizmi, ritorika.

Аннотация. В данной статье анализируется изучение речевых навыков и речевого развития учащихся начальных классов.

Ключевые слова. Речь, студент, культура речи, глобализация, система образования, ritorika.

Abstract. This article analyzes the study of speech skills and speech development of students major is primary education.

Key words. Speech, student, speech culture, globalization, education system, rhetoric.

Inson hayotining har bir bosqichlari va har bir jabhalarining ajralmas, muhim qismi hisoblangan nutq va muloqot ko'nikmasi nafaqat fikrni ifodalash, axborot almashish, til vositalaridan foydalanish jarayoni yoki uning hosilasigina emas, balki shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantiruvchi asos ham ekanligi psixologik va bilologik nuqtayi nazardan isbotlangan. Shu sababli shaxs kamolotida inson hayotining har bir bosqichlarida nutq madaniyatini shakllantirib borishga alohida e'tibor berib kelinadi. Mazkur maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbga oid nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qilinganligining sababi, hozirda, ilm-fan, texnika, texnologiyaning tezkor rivojlanishi, madaniyat, san'at, va adabiyotning jadal o'sishi bolalarning aqliy-ruhiy kamolotiga jiddiy ta'sir ko'rsatayotgan bir davrda, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyatini oshirgan holda ta'lim va tarbiya sohasida yangi usul va metodlardan foydalanishni, xususan, o'quvchilarning mustaqil ijodiy fikrlash qobiliyatlari va nutqini o'stiruvchi ish turlarini keng qo'llagan holda nutq odobi va madaniyatini o'rgatishni taqozo etmoqda. Zero, "Har bir davlatda ta'lim tizimi o'quvchilarda nutq o'stirish asosiy tarkibiy faoliyat sifatida tan olingan. O'zbekistonda ham uzluksiz ta'limning birinchi bosqichlari – maktabgacha va boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchilarning nutqni o'stirish pedagogik jarayonning asosiy sohasi etib tanlangan. Ommaviy madaniyat va innovatsion ta'lim sohasining shakllanishi, inson kapitalini rivojlantirishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojning ortishi kichik avlodni har tomonlama kamol toptirish, intellectual jihatdan rivojlantirish, bunda nutq imkoniyatlaridan foydalanishni taqozo etmoqda.[1.85-86]" Buning uchun eng avvalo nofilologik ta'lim yo'nalishi hisoblangan boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining kasbga oid ko'nikmalarini rivojlantirishni ingliz tili darslari jarayonida amalga oshirish samarali istiqbollarga ega. O'z shaxsiy fikr-mulohazasini nutq odobi doirasida yuzaga chiqarishni shakllantirish orqali talabalarda mustaqillik, xolislik, suhbatdoshiga hurmat bilan munosabatda bo'lish, o'zaro muloqot jarayonida tilga hurmat bilan so'zlash, qisqa; qisqa, aniq, teran,, mazmunli, keng qamrovli fikr bildirish, suhbatdoshlar bilan vazminlik ila munozara yuritish, his tuyg'u va kechinmalarini odob bilan ifoda etish kabi xususiyatlar yuzaga chiqadi. Nutq orqali inson ijtimoiy-tarixiy tajribani o'rganadi, ma'lum maqsadlarni amalga oshirishdan tortibkundalik ehtiyojlarni qondirishgacha va o'z shaxsiy harakatlarini rejalashtirish jarayonida nutqdan foydalanadi. Zamonamizning mashhur notiqdari: Franklin Ruzvelt, Billi Graham, Barbara Jordan, Ronald Reygan, Martin Luter , Hillary Klinton, Barak Obama, Margaret Tetcher, Nelson Mandela, Vangari Mathari, Islom Abdug'aniyevich Karimov, Shavkat Miromonevich Mirziyoyev. Nutq kishilik faoliyatining ajralmas bo'g'ini ekan, uni inson hayotining ilk davrlaridan boshlab rivojlantirib borish va nutq madaniyati, nutq savodxonligini oshirish keyinchalik notiqlik ko'nikmasining rivojlanishiga asos bo'ladi. Notiqlik "nutq so'zlovchining o'z fikrini lo'nda, chiroyli, aniq va ohangdorlikka rioya qilgan holda ifodalash

san'ati; notiqlik nafaqat chiroyli so'zlarni qo'llay olish, balki fikr orqali maqsadni anglatish, ta'sirli so'zlarni topib, ijtimoiy ahamiyatga e'tibor berishni o'z ichiga oladi[2.23].”

Nutq madaniyatiga o'rgatishning mohiyati bu talabani “critical thinking” ya'ni tanqidiy fikrashga va “creative thinking” ya'ni yaratuvchanlikka o'rgatgan holda nutqning kompozitsion shakllarini o'rgatishdan iborat. Y.V. Rojdestvenskiy Ritorik ta'limning ikkinchi muammosi ya'ni nutq madaniyatiga oid o'quv va metodik adabiyotlar yaratish bo'yicha uch toifali tuzilmani taklif qilgan. 1) umumta'lim tizimida nutq madaniyati; 2) maxsus ta'lim tizimida nutq madaniyati; 3) Oliy ta'lim tizimining filologik yo'nalishlariga nazariy fan sifatida. Shuningdek Y.V. Rojdestvenskiy fikricha pedagogik ritorika ikkita katta muammoni o'rganadi: 1. Ritorika maktabini yaratish; 2. Pedagoglar nutqini rivojlantirish. Ushbu dissertatsiya ishida nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalarining nutqiy ko'nikmalarini rivojlantiruvchi o'quv adabiyotlar va metodik vositalar taklif qilinadi. Binobarin, bizning maqsadimiz pedagogik muloqot jarayonlari, dars mavzusi, maqsadi, darajasiga qarab nutq faoliyati mahsuloti sifatida muloqotning tarkibiy qismlarini yaratishda pedagogik kommunikativ ko'nikmalarini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi, bo'lajak pedagoglarning nutq qobiliyatini lingvistik professionallar bilan birgalikda qobiliyatlariga muvofiq ravishda yuzaga chiqaruvchi asos bo'la oladigan pedagogik o'quv dasturi va metodlar majmuini yaratishdir.

Afsus bilan tan olishimiz kerakki, nutq ko'nikmasi nazariyasi va amaliyotining rivojlanishida biz Fransiya, AQSH, Yaponiya, Rossiya kabi davlatlardan ortdamiz. Nutqni rivojlantirish va og'zaki nutq madaniyati rivojlanishi tarixan tarkib topgan ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyot bilan bevosita bog'liq edi. Hozirgi globallashuv jarayonida ritorika va nutq ko'nikmasiga katta qiziqish bildirilmoqda. Chunki insonlar nafaqat til haqidagi bilim, shu jumladan samarali muloqotning ahamiyatini tushunishlari ritorikaga professional bilimlar zarurligini angladilar. Buni nutqiy mahorat va nutq madaniyati muammolari bo'yicha olib borilayotgan izchil izlanishlar ham tasdiqlamoqda. Oliy o'quv yurtlarining nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalari uchun nutq madaniyatini tashkil etish bilan bog'liq masalalari yetarlicha ishlab chiqilmagan, bu jarayonda shakllanish va yangilanish davom etmoqda. Bo'lajak pedagoglarning nutqiy ko'nikmasini rivojlantirish o'quv jarayoni ya'ni darslarni sifat va mazmun jihatdan boyitishda muhim ahamiyatga ega. “Pedagog nutq madaniyatidan boshqa hech bir fan nutq kompozitsiyasini, nutq stilistikasini, nutq janrlarini, polemikani o'rgata olmaydi, kasbga oid muloqot madaniyatining shakllarini rivojlantirmaydi; ritorik nuqtayi nazardan muloqot madaniyatining shakllanganligi lingvistik matnlarni tahlil qila bilish, nutq mazmunini yaratish, nutqni tartibga solish, talaffuz qilish, eslab qolish, yozish qobiliyati sifatida namoyon bo'ladi. Demak, ritorik ta'limni til tartbiyasi bilan to'ldirib bo'lmaydi[5.37]”.

Nutqni o'zlashtirish, nutqiy ta'sir qonuniyatlarini bilish, ularni qo'llay olish – shaxsning bo'lajak pedagoglarni o'z –o'zini kashf etish va rivojlantirish vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ладыженская Т.А. Методические указания к спецкурсу «Живое слово» (Устная речь как средство и предмет обучения): Для студентов факультета русского языка и литературы. -Вып. 1. -М.: МГПИ, 1985. -75 с.
2. R.G'. Safarova, R.X. Jo'rayev. Pedagogika: ensiklopediya. III jild. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2017.-424 bet.
3. Горобец Людмила Николаевна. Формирование профессиональных коммуникативно-речевых умений студентов-нефилологов дисс. САНКТ-ПЕТЕРБУРГ 1998.
4. OPTIMIZATION OF SPEECH COMPETENCE IN CHILDHOOD
Jo'rayeva Mohira Yunus qizi. "Yangi o'zbekistonda ilm fanning so'ngi yutuqlari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani.

Йўл-транспорт ҳолдисаларини олдини олишда болалар учун профилактик тадбирларни амалга ошириш йўллари

Умаров Ф.И.

Қарши давлат университети

Аннотация. Мақолада ёш авлодни йўл ҳаракати хавфсизлиги масалаларига ўргатишнинг педагогик омиллари кўриб чиқилган. Йўл ҳаракати қоидаларига риоя қилиш хавфсизликни таъминловчи омил эканлиги ва унинг талаблари жамиятнинг ҳар бир аъзоси учун мажбурий эканлиги ҳақидаги тушунчалар тақдим этилган.

Таянч сўзлар: болалар, ўсмирлар, йўл, транспорт, ҳаракат, хавфсизлик, педагогик, омиллар.

Аннотация. В статье рассматривается, педагогические факторы обучения молодого поколения по вопросам безопасности дорожного движения. Представлены понятия о том, что соблюдают правилам дорожного движения являются спасительным фактором, а их требования обязательны для каждого члена общества.

Ключевые слова: дети, подростки, дорога, транспорт, передвижение, безопасность, педагогика, факторы.

Annotation. The article examines the pedagogical factors of teaching the younger generation on road safety issues. The concepts are presented that compliance with traffic rules is a saving factor, and their requirements are mandatory for every member of society.

Key words: children, teenagers, road, transport, movement, safety, pedagogy, factors.

Йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш жараёни таҳлили шуни кўрсатдики, бир қатор объектив (автомобилсозликнинг жадал ривожланиши йўл-транспорт воситалари ҳаракатининг ошишига сезиларли таъсир кўрсатди) ва субъектив сабаблар туфайли кўзланган натижаларга эришиш енгил кечмаслигини кўрсатади. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, шаҳарлар аҳолиси йўл ҳаракатида хавфсиз иштирок этишга тайёргарлиги унчалик ҳам юқори даражада

эмаслиги кўзга ташланади. Ушбу муаммони ҳал қилишнинг янги усуллари, асосан, болалар билан йўл-транспорт ҳолдисаларини олдини олдини олиш бўйича ишларни ташкил этишда тизимли ёндашувни жорий этиш ва самарали тизимини яратиш билан боғлиқдир.

Мамлакатимиз ва хориж педагогик амалиёти ўқитиш муваффақияти таълим-тарбия маълум бир тизимининг ўзаро боғлиқ равишда қурилганлиги ва ишлашига тўлиқ боғлиқлигини асосли исботлайди.

Ҳаёт фаолияти муаммоларини ҳал қилишга тизимли ёндашув - инсон атрофидаги воқеликнинг яхлитлигидан келиб чиқади ва қуйидаги тушунчалар билан: тизим, компонент, боғлиқлик, тузилма кабилар билан бевосита боғлиқдир.

Тизимга қуйидагича таъриф берилган: “Тизим – маълум қонуниятда жойлашган ва ўзаро боғлиқликда ишловчи қисмларнинг бирлигидан иборат бўлган бир бутунликдир. Тизимнинг мажбурий жиҳати бўлиб унинг яхлитлиги ҳисобланади. Тизим унинг қисмлари ва улар орасидаги алоқаларнинг ўзаро боғлиқлиги билан тавсифланади. Таълим-тарбия жараёнининг қисмлари ва томонлари бир бутунликни ифодалаш талаби алоҳида аҳамият касб этади. Уларнинг мактаб таълимидаги ўрни, мактаб ўқувчиларининг ёш хусусиятлари бунга асос бўлиб хизмат қилади” [1]. Ушбу таъриф ҳар қандай тизимни қуришнинг иккита асосий дидактик тамойилини ажратиб кўрсатиш имконини беради:

1. Қисмлар ва бутуннинг ўзаро алоқаси ва ўзаро боғлиқлиги тамойили.
2. Болаларнинг ёш хусусиятларига йўналиш тамойиллари.

Тизимли-мантикий усулни ўсаётган авлодни йўл-транспорт ҳаракати жараёнида хавфсиз иштирок этишига тайёрлашни самаралилилик шарти сифатида кўриб чиқишда шундай хулоса қилиш керакки, замонавий шароитларда болаларни йўлда хавфсиз ҳаракати кўникмаларига ўргатиш сифатини таъминлашда йўл ҳаракати ёш иштирокчиларининг узлуксиз таълими ғояси - истиқболли бўлиб кўринади.

Мазкур нуқтаи назарни ҳисобга олган ҳолда, болаларни йўл транспорт муҳтида хавфсиз ҳаракатланишга ўргатиш бўйича узлуксиз таълим болалар йўл-транспорт жароҳатларининг олдини олиш бўйича педагогик билимларнинг узлуксизлиги модели сифатида қаралиши мумкин.

Болалар тизимли билимларини илк маротаба мактабгача таълим ташкилотларида олишни бошлашларини ҳисобга олиб, мактабгача таълим ташкилотларида болаларга йўл ҳаракати саводхонлигини ўргатиш тизимини кўриб чиқиш таклиф этилади.

Қўйилган вазифалардан келиб чиққан ҳолда, йўл ҳаракати қоидаларини ўрганиш бўйича ишлар бутун йил давомида болаларнинг ҳаётининг муайян шароитлари билан чамбарчас боғлиқ тарзда амалга оширилиши керак. Мактабгача таълим ташкилотларида у махсус машғулотларда, бўш вақтларда, мақсадли сайрларда ва экскурсияларда, нутқни ривожлантириш, атрофдаги олам билан танишиш, жисмоний тарбия машғулотларида қисман тарзда тарбияланувчиларнинг ёши ва индивидуал психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади.

Биринчи кичик гуруҳларни йўл ҳаракати қоидалари билан таништириш (таълим ҳақида гапиришга ҳали эрта) дастури учта асосий йўналиш бўйича:

- болаларда атрофдаги макон ҳақидаги ғояларни шакллантириш;
- транспортнинг айрим турлари билан таништириш;
- атрофдаги маконда йўналишни топиш бўйича ўйинлар орқали тузилади.

Болаларнинг транспорт ҳақидаги билимларини кенгайтириш ва мустаҳкамлаш мақсадида гуруҳда турли хил транспорт воситалари тасвирланган китоблар ва иллюстрациялар бўлиши керак бўлиб, улардан фойдаланган ҳолда педагог-тарбиячи болаларга “Қайси автомобиллар ҳаракатланмоқда?”, “Ким автомобилни бошқармоқда?” каби саволларга тўғри жавоб беришга ўргатиш имкониятига эга бўлади.

Маконда йўналишни топиш, сигнал бўйича ҳаракат қилиш кўникмаларини ривожлантириш учун ҳаракатли ўйинларнинг имкониятларидан фойдаланиш керак бўлади. Ушбу ўйинлар давомида болаларда йўналиш (олдинга - орқага) тўғрисида билимларни ривожлантирадиган ва мустаҳкамлайдилар.

Иккинчи кичик ёшли гуруҳ билан уларнинг макон ҳақидаги тушунчаларини ва унда ҳаракат қилиш қобилиятини кенгайтириш, “бу ерда”, “у ерда”, “юқорида”, “пастда”, “яқин”, “узоқ” каби тушунчаларни ўрганиш ва мустаҳкамлаш бўйича ишларни давом эттириш керак. Тўрт ёшли болаларни йўл ҳаракати қоидаларининг баъзи тушунчалари билан таништиришда сайрлар катта ўрин тутди. Сайрлар давомида болаларда йўл ҳаракати ҳолатини кузатиш, уларнинг эътиборини пиёдалар пиёда йўлакларида ва автомобилларнинг йўлда ҳаракатланишини кўрсатиш орқали транспорт воситалари ва пиёдаларнинг ҳаракатига қаратиш, улар илгари расмларда кўрган транспорт воситаларини таниб олишни сўраш орқали хотирасини фаоллаштириш керак. Сайрлар давомида энг содда сабаб-натижа муносабатларини ўрнатишга эътибор бериш керак, масалан: светофор яшил рангга айланди - пиёдалар йўлни кесиб ўта бошладилар.

Ўрта гуруҳда болаларнинг маконда йўналишни топиши кенгайди ва давом этади. Бу ёшда мақсадли сайрлар дастури янада кенгроқ қўлланилади. Болаларни йўл ҳаракати қоидалари билан таништириш бошланади, светофорнинг огоҳлантирувчи (сарик) чироғи мақсади ҳақида айтилади, пиёдалар учун ўзини тутиш қоидалари тушунтирилади ва “қатнов қисми”, “бир ва икки томонлама ҳаракат”, “пиёда”, “пиёдалар ўтиш жойи” тушунчалари билан таништирилади.

Катта гуруҳ болаларининг йўл ҳаракати қоидалари ҳақидаги тасаввурлари аниқлаштирилади ва тўлдирилади. Экскурсияларда, мақсадли сайрларда болаларни “чорраҳа” тушунчаси ва асосий йўл белгилари билан таништириш, уларга пиёдалар ва транспорт воситаларининг йўловчиларининг ўзини тутиш қоидалари ҳақида тўлиқроқ билим бериш тавсия этилади.

Мактабгача таълим ташкилоти болаларни кўчалар ва йўллар бўйлаб мустақил ҳаракатга тайёрлаш учун мўлжалланган. Мактаб ҳаётига қадам қўйишда бола атрофдаги транспорт муҳитига икки нуқтаи назардан: “фойдали” ва “хавфли” қарашга, унинг соғлиғи ва хавфсизлигини таъминлашнинг йўлда,

биринчи навбатда, “уй – мактаб”, “мактаб – уй” йўналиши бўйича ҳаракат қилишнинг асосий кўникмаларига одатлантириш керак.

Болаларни мактабда ўқитиш тизимини кўриб чиқишда педагогик билимларни узатишнинг янада миқёслироқ поғонасини кузатиш мумкин.

Статистик маълумотларга кўра, 7 ёшдан 14 ёшгача бўлган болалар йўл-транспорт ҳодисалари иштирокчисига тобора кўпроқ айланаётганини ҳисобга олсак, айнан мактаб болаларнинг бошланғич ва мактабгача таълимда эгаллаган билим ҳамда кўникмалари таянч бўлиб ҳисобланади, бунда мавжуд билимлар ҳажми ҳуқуқий билимлар мажмуига (чунки Йўл ҳаракати қоидалари қонун меъёрларидан бири бўлиб ҳисобланади) ва болаларнинг йўлда хавфсиз ҳаракатланиши барқарор кўникмаларига айланади.

Мактабни тугатиш даврига келиб катта ҳаётга қадам қўяётган ёш авлод йўлда хавф-хатарни олдиндан кўра билиш, ўзини назорат қилиш ва диққатни жамлаш, йўлдаги вазиятни башоратлаш ва ундаги ўз ўрнини аниқлаш кўникмаларига эга бўлиши керак.

Ўсмирлик даврида болалар томонидан Йўл ҳаракати қоидаларини намоёнлик қилишда бузиш ҳолатлари учрайди, бунда ўспиринлар йўлни белгиланмаган жойларда ёки светофорнинг тақиқловчи сигналида кесиб ўтиши, яқин ҳаракатланаётган транспорт воситалари олдида қатнов қисмини қўпол равишда кесиб ўтиши ҳолатлари кузатилади. Ўсмирларнинг хулқ-атворидаги бу салбий кўринишлар, биринчи навбатда, жуда мураккаб, муаммоли шахсий ўзгаришлари, катталар ҳаётида ўз ўрнини фаол излаши, ҳар бир ҳаракатни катта шубҳа остига олиши билан боғлиқ.

Айнан ўсмирлик даврида катталарнинг мавқеи, боланинг яқин вақтгача роя қилган ҳатти-ҳаракатлар қоидалари ўсмир томонидан шубҳа остига олинади. Ҳайдовчилик гувоҳномасига, транспорт бошқаришнинг таянч тажрибасига эга бўлмаган ўсмирларнинг транспорт воситалари ҳайдовчиси сифатида иштирок этиши билан боғлиқ йўл-транспорт ҳодисалари алоҳида ташвиш уйғотади. Уларда шаклланаётган “Мен”лик тушунчаси кўпинча тажовузкор ва юқори тезликда ҳайдаш услубида намоён бўлади, бу эса ўз навбатида фожиали натижаларга олиб келади.

Шу сабабли айнан мактаб ўсмирнинг шахсиятини шакллантиришга ижобий ўзгаришлар киритиши керак, бунинг учун у нафақат билимларни тўлдирадиган, балки шахсий фазилатларни очиқ беришга, атрофдаги тенгдошлар ва катталар жамоаси ўртасида ўз ҳурматини ва мавқеини шакллантиришга ёрдам берадиган таълим фаолиятини таъминлаши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Занков Л.В. Дидактика и жизнь // Избранные педагогические труды.- М.: «Педагогика», 1990. —424 с.
2. Umarov F. I. O‘quvchilar bilan yo‘l harakati xavfsizligi bo‘yicha profilaktik tadbirlarni tashkil etish pedagogik muammo sifatida. «Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў». Нөкис қаласы. 6/4,, 2022.31-34-б.
3. Umarov F. Yo‘l harakati qoidalarini tushuntirishda fanlar integratsiyasining o‘rni. ЎЗМУ хабарлари. Тошкент. №1/6/1. 2023.193-196-б.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA ANALITIK FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH.

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM

o'qituvchisi Qahhorova M.U

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining analitik fikrlash faoliyati har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan shart-sharoitlar yaratish, muayyan sohalarida chuqur qiziqishlarini, intilishi va qobiliyatini namoyon qilayotgan o'quvchilarni aniqlash, o'quvchilar analitik fikrlash faoliyatini rivojlantirishga doir innovatsion faoliyatga tayyorlash, o'qituvchi va o'quvchilar munosabatida hamkorlik faoliyatini vujudga keltirish, ijodiy faoliyatni rivojlantirishda bilishga doir innovatsion texnologiyalardan foydalanishga oid fikr-mulohazalar bildirilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается создание условий, обеспечивающих всестороннее развитие аналитической мыслительной деятельности учащихся младших классов, выявление учащихся, проявляющих глубокие интересы, стремления и способности в определенных областях, подготовку учащихся к инновационной деятельности, связанной с развитием аналитического мышления, взаимоотношений между учителем и учениками. Приводятся мнения об использовании инновационных технологий познания в создании совместной деятельности, развитии творческой деятельности.

Annotation: In this article, the creation of conditions that ensure the all-round development of analytical thinking activities of elementary school students, the identification of students who show deep interests, aspirations and abilities in certain areas, the preparation of students for innovative activities related to the development of analytical thinking activities, the relationship between the teacher and students. Opinions on the use of innovative technologies for knowledge in the creation of cooperation activities, development of creative activities are given.

Kalit so'zlar: analitik fikrlash, innovatsion faoliyat, hamkorlik, faoliyat, ijodkor shaxs, ijodiy yondashuv, ijodiy qobiliyat, rivojlanish darajasi.

Ключевые слова: аналитическое мышление, инновационная деятельность, сотрудничество, активность, творческая личность, творческий подход, творческие способности, уровень развития.

Key words: analytical thinking, innovative activity, cooperation, activity, creative person, creative approach, creative ability, level of development.

Barchamizga ma'lumki, mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish masalalari hozirgi kundagi dolzarb muammolardan biridir. Shiddat bilan rivojlanib borayotgan O'zbekistonda erkin va mustaqil fikrlaydigan yoshlarga e'tibor yanada kuchaymoqda. Jamiyat qachon yuqori mavqega ega boladi, agarda unda ilmi, bilimli, mustaqil fikrlaydigan insonlar ko'paysagina. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o'z nutqida "Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni bilim, ta'lim va tarbiyadir" deb bejizga ta'kidlamaganlar. Davlatimiz rahbari avvalo maktablarda o'quv yuklamasi va darslar sonini qayta ko'rib chiqish, o'quvchilarni faqat yodlashga emas, balki fikrlashga chorlaydigan metodika yaratish zarur ekanligini aytib o'tganlar.

Xo'sh, boshlang'ich sinf o'quvchilarida qanday qilib analitik tafakkurni rivojlantiramiz degan savol tug'iladi? Buning uchun analitik fikrlash nima degan savolga javob berishimiz zarur.

Analitik fikrlash - bu qaror qabul qilish uchun kiruvchi ma'lumotlarni mantiqiy tahlil qilishdir. Shu nuqtai nazardan, atama quyidagilarni anglatadi:

1. Axborotni tarkibiy qismlarga bo'lish. Bu qismlarni va butun ma'lumotni har tomonlama mantiqiy tushunish.

2. Mantiqiy xulosalar orqali etishmayotgan ma'lumotlarni olish va to'plangan ma'lumotni xotiradan yangilash. Agar muammo hal qilinayotgan bo'lsa, u holda uni hal qilish variantlari ko'rib chiqiladi.

3. Optimal xulosa yoki echimni tanlash. (agar bir nechta xulosalar va echimlar mavjud bo'lsa).

Axborotni baholash qobiliyati har bir insonga xos xususiyatdir, ammo uning samaradorligi individualdir va ko'p omillarga bog'liq. Ulardan birinchisi va eng muhimi analitik ko'nikmalarni rivojlantirish, ikkinchisi tahlil qilish uchun ma'lumotni

haqiqiy etkazib berishdir. Birinchisi ham, ikkinchisi ham e'tiborni oshirishni talab qiladi - bolalikda ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan, kelajakda esa - shaxs tomonidan amalga oshiriladigan individual harakatlar yig'indisidir.

Analitik fikrlash yoshidan qat'iy nazar, aynan shunday ishlaydi. Ko'rib turganimizdek, tahlil qilish qobiliyatlari, shuningdek, to'plangan ma'lumotlarning ahamiyati shubhasizdir. Analitik tafakkur boshqa turlarsiz mustaqil rivojlana olmasligi aniq. Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifasi ijodiy, tanqidiy, amaliy, nazariy, vizual-majoziy va vizual-samarali fikrlashning barcha xususiyatlarini hisobga olgan holda, bolalarni barkamol inson qilib rivojlantirishdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida analitik fikrlashni rivojlantirish juda oddiy algoritm bo'yicha o'qitishni talab qiladi - muammoni bilish (ota-onalar, o'qituvchilar, o'qituvchilar tomonidan muammoni tushuntirish), duch kelgan muammolarning yechimlarini izlash va olingan natijalarni haqiqatda amalga oshirish.

Bu yoshda bolalar analitik fikrlashni boshlaydi. O'quvchilarda analitik tafakkurni rivojlantirish ko'proq darsdan tashqari mashg'ulotlar asosida olib boriladi. Masalan, sodda topishmoqlar, qiziqarli rasmlarni tasvirlab berish uchun topshiriqlar, krossvordlar, boshqotirmalar yechish, mantiqiy o'yinlar o'ynash, testlar (jumladan, ob'ektlarni qidirish) yoki strategiyalar kabi o'quv kompyuter o'yinlarini o'ynash, yangiliklarni tomosha qilish, ya'ni uni shunchaki tanqidiy nuqtai nazardan qabul qilmasdan, balki faktlarni tahlil qilib, sabab-oqibat munosabatlarini qidirib, xulosalar chiqarish, turli xil jumboqlardan foydalanish yaxshi samara beradi. Bir qator nazariy tadqiqotlarga asoslanib, analitik ko'nikmalar boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda o'z-o'zini tartibga solish jarayonining asosiy omillari bo'lib xizmat qiladi deb taxmin qilish mumkin. Analitik faoliyat o'z-o'zini rivojlantirishning muhim vositasi bo'lib, u o'zini o'zi boshqarishning barcha turlarini rivojlantirish mexanizmlaridan biri sifatida ham ishlaydi. Shunga ko'ra, ta'lim faoliyatida ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayonini aks ettirish va tahlil qilish komponentlari mavjud bo'lmasa, yaxlit deb hisoblash mumkin emas. Xulosa qilib aytganda, fanda tahliliy ko'nikmalarga oid nuqtai nazarlarning xilma-xilligi, bu zamonaviy jamiyat talablariga javob beradigan shaxsni shakllantirishning ajralmas

qismi va asosi ekanligini ko'rsatadi. Ilmiy adabiyotlarning nazariy tahliliga asoslanib, analitik qobiliyatlarni shakllantirishga asoslangan maqsadli tashkil etilgan o'quv jarayoni boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchining o'z ta'lim faoliyatining sub'ektiga aylanishiga yordam beradi, deb taxmin qilishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abduqodirov A.A., Astanova F.A., Abduqodirova F.A. "Casestudy" uslubi: nazariya, amaliyot, tajriba. –T.: "Tafakkur qanoti" nashriyoti, 2012.
2. Abdullaeva X.A. Mashg'ulotlarda faol ta'lim usullaridan foydalanish / –Farg'ona: FarDU, 2008.
3. Avliyakov N.X., Musaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar / –T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2008.
4. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik maxorat /T.: "O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyotjamg'armasi" nashriyoti. 2006.
5. Zunnunov A. va boshqalar. Pedagogika tarixi / –T.: Sharq, 2000.
6. Ibragimov X.I., Abdullaeva Sh.A. Pedagogika / O'quv qo'llanma. –Toshkent: Fan, 2004.
7. Ibragimov X.I., Abdullaeva Sh.A. Pedagogika / O'quv qo'llanma.

UNIVERSITET TALABALARIDA ISHLAB CHIQLILGAN TADQIQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH USULLARI

QO'SHOQOVA UMIDA ERKINOVNA
Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi
u8917243@gmail.com tel: 939062888

Anotatsiya: Ushbu maqolada universitet talabalarida ishlab chiqilgan tadqiqot ko'nikmalari, tabiiy fanlar, umumiy texnik va maxsus fanlarni o'qitish va ularni rivojlantirish usullari haqida qisqa mazmunli tushunchalar keltirilgan. Mantiqiy tushunchalar orqali o'quvchilarni tafakkurini oshirishga qaratilgan chora tadbirlar haqidagi ma'lumotlar berilgan.

Аннотация: В данной статье представлен краткий обзор исследовательских умений, развивающихся у студентов вузов, преподающих естествознание, общетехнические и специальные предметы, и методов их развития. Приведена информация о мероприятиях, направленных на совершенствование мышления учащихся посредством логических понятий.

Annotation: This article provides a brief overview of research skills developed in university students, teaching natural sciences, general technical and special

subjects, and methods of their development. Information about measures aimed at improving students' thinking through logical concepts is provided.

Kalit soʻzlar: tadqiqot koʻnikmalari, tabiiy fanlar, muammoli taʼlim, mantiqiy fikrlash, ijodiy fikrlash, evristik tadqiqot.

Ключевые слова: исследовательские навыки, естественные науки, проблемное обучение, логическое мышление, творческое мышление, эвристические исследования.

Keywords: research skills, natural sciences, problem-based learning, logical thinking, creative thinking, heuristic research.

Oʻqitishda tadqiqot usullaridan foydalanish uzoq tarixga ega boʻlib, doimiy ravishda amaliyotchi oʻqituvchilar nuqtai-nazaridan hamda taʼlim va tarbiyaning turli pedagogik konsepsiyalarining bir qismi sifatida namoyon boʻlib kelgan.

Pedagogik amaliyot jarayoniga oʻqitishning tadqiqot usulining birinchilardan boʻlib A.Y.Gerd joriy etgan. U oʻrganishning bilish jarayonida tadqiqot faoliyatining oʻrni va ahamiyatini aniq belgilab beradi: “Barcha haqiqiy bilimlarni insoniyat kuzatish, taqqoslash va tajribalar orqali, asta-sekin kengayib boruvchi xulosalar va umumlashtirishlar yordamida egallaydi. Maqolalarni oʻqish bilan emas, faqat shu tarzda bilimlarni foydali tarzda uzatish mumkin”.

Oʻqitishning tadqiqot usuli tarafdori va faol targʻibotchisi B.E.Raykov bunday treningning rivojlanish xususiyatlari haqida oʻz fikrlarini bildirib oʻtgan: “Tadqiqot usuli, toʻgʻri shakllantirilganda, aniq faktlar sohasida mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga katta hissa qoʻshadi. Shubhasiz, ilmiy tadqiqot va talaba tadqiqoti oʻrtasida oʻxshashliklar mavjud: talaba va olim xuddi shunday mantiqiy yoʻldan boradilar”. Shuningdek, biz uchun B.E.Raykovning taʼrifi katta qiziqish uygʻotadi. Raykov tadqiqot usuli sifatida “oʻqitish usuli, uning boshida real faktlarni mustaqil kuzatishga asoslangan maʼlum bir mantiqiy jarayondir”.

Oʻqitishning tadqiqot usuli nafaqat A.Y.Gerdning asarlarida oʻrganilgan. A.Y.Gerd va B.E. Raykov, P.P. Blonskiy, S.T. Shatskiy, soʻnggi oʻn yilliklarda esa V.G. Razumovskiy, V.I.Andreev va boshqalar oʻz asarlarida tadqiqotlar olib borishgan.

Shuni taʼkidlash kerakki, tadqiqot usulini qoʻllash 1930-yilda universal oʻqitish usuli sifatida tizimlilik va izchillikning eng muhim didaktik tamoyillarining buzilishiga olib keldi. Shu sababli, tadqiqot usuli 60-yillarning boshlariga qadar vaqtinchalik unutilgan edi, bu davrda umumiy texnik fanlarni oʻqitishning oʻziga xos xususiyatlari oʻquv jarayoniga tadqiqot faoliyati elementlarini kiritishni talab qiladi.

Biz eng avvalo, muammoli va ilmiy taʼlim usullarining maʼlum umumiy xususiyatlarini qayd etishimiz mumkin. Birinchidan, har ikkala holatda ham har qanday ijodiy faoliyatga xos boʻlgan texnika va usullar bilan shaxsni faol oʻzlashtirish mavjud. I.Y.Lerner taʼkidlaganidek: “Insonni yaratishga oʻrgatishning yagona yoʻli bor-unga ijodiy protseduralarni oʻrgatish, yaʼni ijodiy faoliyatning mohiyatini tashkil etuvchi tuzilmalar. Qolgan hamma narsa faqat yordamchi rol oʻynaydi.

Bu protseduralar:

1) ilgari olingan bilim va koʻnikmalarni mustaqil ravishda (yaqin va uzoq) yangi vaziyatga oʻtkazish;

- 2) belgili vaziyat muammosini ko‘rish;
- 3) obyektning yangi funksiyasini ko‘rish;
- 4) obyektning (muammoning) tuzilishini aniqlash;
- 5) muqobil yechim yoki uning usulini ko‘rish;
- 6) yuzaga kelgan muammoga nisbatan ilgari o‘rganilgan faoliyat usullarini yangilariga birlashtirish”.

Muammoli ta’limning uch turini ajratib ko‘rsatishi bejiz emas, M.N.Skatkin tadqiqot usulini muammoli ta’limning uchinchi turi deb hisoblaydi. Ikkinchidan, muammoli vaziyat tushunchasi tadqiqot vazifasi bilan umumiy ildizlarga ega. M.I.Maxmutovning so‘zlariga ko‘ra, muammo faqat uchta shart mavjud bo‘lganda paydo bo‘ladi:

- 1) ilgari o‘rnatilgan tushunchalar va g‘oyalar bilan mantiqiy aloqaning mavjudligi;
- 2) yangi noma’lum hodisa bilan solishtirganda bilim, ko‘nikma va malakalar darajasidan norozilik;
- 3) ma’lum darajadagi kognitiv qiyinchilikni bartaraf etish, ma’lumning ko‘rinadigan chegaralarini kengaytirish.

Shu bilan birga, shuni ta’kidlash mumkinki, bu savollar - qanday qilib? Nega? bundan nima kelib chiqadi? bu muammoni qanday hal qilish mumkin? - ehtimol, muammoli emas, balki umumiy kognitiv deb atash mumkin. Bu savollarning barchasi muammoni hal qilish uchun ma’lum bir yo‘nalishni belgilaydi, ijodiy qidiruv strategiyasini rag‘batlantiradi va shuning uchun eng umumiydir. Bunday savollar, taxminlar va taxminlar so‘zning keng ma’nosida muammoli ko‘rinishni yaratadi (faqat muammoli ta’lim nuqtai nazaridan emas) va talabaning kognitiv faoliyatining ajralmas qismidir.

Talabalar 2-3 kishidan iborat guruhlariga bo‘linadi. Guruhlar bir xil ishni bajarishlari kerak, lekin turli yo‘llar bilan. Ishni tugatgandan so‘ng, har bir guruh o‘z natijalari va tadqiqot usullari haqida jamoaga ma’lumot beradi. Ushbu hisobotlar asosida ishtirokchilar umumiy xulosalar chiqaradilar va turli tadqiqot usullarini solishtiradilar. Bu usul texnik fanlarni o‘qitishning birinchi va ikkinchi bosqichlarida talabalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tadqiqot olib borish imkonini beradi. Bu yerda tadqiqot topshiriqlarining turi va shaklini, shuningdek, aksariyat topshiriqlarning frontal xarakterini belgilovchi o‘qituvchining muhim rolini ta’kidlash kerak. Shuningdek, o‘qitish amaliyotida mini-studiyalar, ekspress tadqiqotlar, seminar-taqdimotlar, darslar-tanlovlar, ishbilarmon o‘yinlar qo‘llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Райков Б. Е. Половое просвещение в школе. — Л., 1927. — 3000 экз.
2. Gazzaniga, M. S., Ivry, R., & Mangun, G. R. (2018). Cognitive Neuroscience: The Biology of the Mind. W.W. Norton & Company.
3. Raximov O.D., Ro‘ziev X.J., Murodov M.O. Ta’lim sifati va innovatsion texnologiyalar. /Toshkent: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2016y., 208b.
4. Raximov O.D. Ta’lim sifati-hayot sifati. //Qarshi, TATU Qarshi filiali, 2015. – 44b.

Qo'ldashev Erkinjon

i.f.n., dotsent

Andijon mashinasozlik instituti

Nekboyev Xurshid Xoliyorovich

p.f.f.d.(PhD), dotsent

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt terminini fanga kirib kelish tarixini, uning rivojlanishini asosli dalillar bilan ko'rsatilgan. Maqolada raqamli boshqarishga, intellektual axborot texnologiyalariga mualliflar ta'riflari keltirilgan. Korxonalarda raqamli boshqarish masalalari tizimli yoritilgan. Yangi O'zbekistonning rivojlantirishda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning ahamiyatlari yoritilib, tegishli xulosalar berilgan.

Абстрактный. В данной статье показана история внедрения термина искусственный интеллект в науку, его развитие с обоснованными доказательствами. В статье представлены авторские определения цифрового управления и интеллектуальных информационных технологий. Систематически освещаются вопросы цифрового управления на предприятиях. Подчеркнута важность цифровых технологий и искусственного интеллекта в развитии нового Узбекистана и сделаны соответствующие выводы.

Abstract. This article shows the history of the introduction of the term artificial intelligence into science, its development with substantiated evidence. The article presents the author's definitions of digital management and intelligent information technologies. Issues of digital management in enterprises are systematically covered. The importance of digital technologies and artificial intelligence in the development of the new Uzbekistan was emphasized and appropriate conclusions were drawn.

Yangi O'zbekistonni har tomonlama ya'ni ijtimoiy - iqtisodiy va texnik-texnologik masalalarini uzluksiz va tizimli rivojlantirish hozirgi kunda juda dolzarbdir. Bu dolzarb masalani yechish yo'llaridan biri axborot oqimlaridan samaradorli foydalanishdan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi mustaqilligini 31 yilligiga bag'ishlangan tantanali majlisidagi nutqida 2022-yil 28-avgustagi "Yangi O'zbekistonni rivojlantirishda beshta muammo mavjud ushbu yuksak marralarga erishish uchun 2026-yilgacha Taraqqiyot strategiyasi doirasida keyingi ishlarimizni 5 ta asosiy vazifalar bo'yicha tashkil etamiz". Bu vazifani samaradorli hal qilishda raqamli boshqarishni o'zni beqiyosdir. Raqamli boshqarish - bu zamonaviy, ko'p qirrali, imkoniyatlar darajasi juda yuqori vosita bo'lib, insonni barcha faoliyatlarini takomilashtirishga yordam beradi. Raqamli boshqarish-hozirgi kunda ijtimoiy-iqtisodiy soxalarning muvoffaqiyatini asosiy me'zoniga aylanmoqda.

Hozirgi tez taraqqiyot davrida yangi O'zbekistonni samaradorli, barqaror va makroiqtisodiy rivojlanishini mutanosibligini ta'minlash eng dolzarb masalalardan biridir. Bu dolzarb masalani muvofaqiyatli amalga oshirishda sun'iy intellekt tizimlarining o'zni beqiyosdir. O'zbekiston respublikasi Prezidentining 2021 yil 17 fevraldagi PQ-4996 sonli qarorida ta'kidlagandek: *Sun'iy intellektni qo'llashning asosiy yo'nalishlari va tamoyillarini, shuningdek, yaqin va uzoq istiqbolda ushbu sohani kompleks shakllantirish uchun shart-sharoitlarni belgilovchi Sun'iy intellektni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish asosiy maqsadimizdir* [1].

"Sun'iy intellekt" termini fanga XX asrni 60-yillarida kirib keldi. 1969 yili Washingtonda shaxrida Sun'iy intellekt bo'yicha xalqaro konfrensiya o'tkazilib, unda elektron xisoblash mashinalari (EXM)da insonni ijodiy faoliyatini modellashtirish masalalari muxokama qilindi. Bu anjumanda sun'iy intellektga quyidagicha: Sun'iy intellekt-bu inson faoliyatidagi murakkab

masalalarni imitatsiya qiluvchi sun'iy tizimdir-deb tarif berildi. Xozirgi kunda olimlar va mutaxassislar o'rtasida sun'iy intellekt bo'yicha yagona fikr yo'q. Xususan, 1979 yilda akademik V.M.Glushkov sun'iy intellektga- quyidagicha ta'rif bergan: Sun'iy intellekt-bu elektron xisoblash mashinalari yordamida odamni aqliy masalalarini kontsepsiyasi xaqidagi fandir. Shuningdek, 1995 yilda O.V.German xam sun'iy intellekt-bu inson tafakkurini kompyuterda imitatsiya qiluvchi dasturlash tizimidirdeb ta'rif bergan. Tadqiqotimiz natijasi sifatida sun'iy intellektga quyidagicha ta'rif berishni lozim topdik. Sun'iy iltellekt- bu inson faoliyatidagi masalalarni elktron apparatlar yordamida imitatsiya (taqlid qilish, o'xshatma) qiladigan aqli tizimdir. Sun'iy intellekt tizimlarini joriy qilish va ularni muammolarini bartaraf etish bo'yicha xozirgi kunda IT mutaxassislari va olimlari ko'plab tadqiqot ishlarini olib borishmoqda. Xususan, sun'iy intellekt orqali yuzni tanib olish, ovozni tanish va berilgan topshiriqni sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan xolda amalga oshirish masalalarini real vaqtda xayotga tadbiiq etishmoqdalar.

Sun'iy intellekt tizimlari orqali xisoblash mashinalariga sun'iy ong tushunchasini o'qitgan xolda xayotimizda keladigan muammolarni xisoblash tizimlari orqali yechish va inson omilini kamaytirish, shuningdek muammoli masalalarni yechishda foydalanish zarur. Xozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan davrda insonlarni qiynab kelayotgan muammolar xususan malakatimizni xavfsizligi, ta'lim va tibbiyot tizimlarini va boshqa sohalarni rivojlantirishda sun'iy intellekt tizimlari istiqbolda juda muhim ro'l o'ynayda. Rivojlanayotgan fan va texnika yutuqlaridan foydalanib biz qanchalik sun'iy intellekt masalalarini xayotga tadbiiq etib aqli va optimal yechimlarni olsak bu natijalarga mutanosib ravishda tadqiqot obyektlarimizi ijtimoiy-iqtisodiy sohalari uzluksiz rivojlanib boradi. Bu esa Yangi O'zbekistonni tarraqiyyotiga asos bo'ladi.

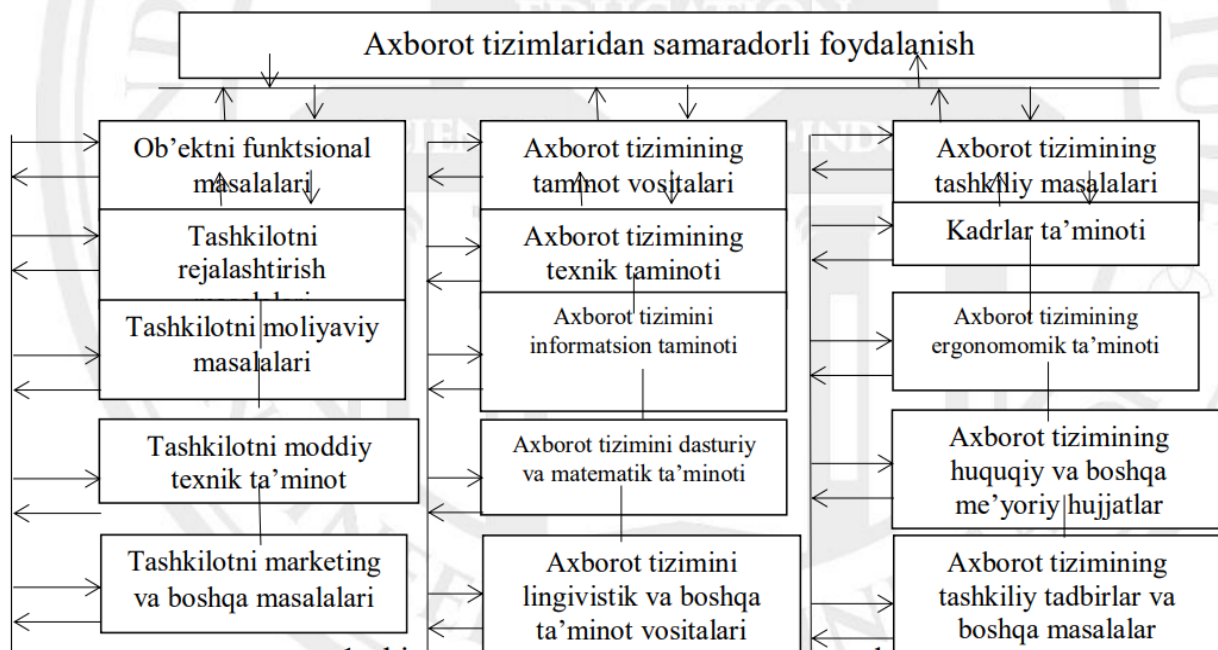
Olimlar va mutaxassislar o'rtasida raqamli boshqarish to'g'risida yagona fikir yo'q. Shu sababli raqamli boshqarishga tadqiqotlarimiz natijasi sifatida quydagi ta'rifni berishni lozim topdik.

“Raqamli boshqarish – bu qo'yilgan maqsadni marketing, axborot texnologiyalari, innovatsiyalar, xodimlarni faollashtirish asosida optimal naitija olishni elektron tizimidir”. Lekin, korxona, tashkilot rahbarlari va mutaxassislari tomonidan raqamli boshqaruv masalalari to'liq o'rganilmagan. Korxonalarda raqamli boshqaruvni tashkil etish uchun ularda quydagi masalalardan samarali foydalanish kerak:

- Marketingni boshqarish;
- Axborot tizimlaridan foydalanishni tashkil etish;
- Innovatsion boshqaruvni tashkil etish;
- Hodimlar faoliyatini motivlashtirsh (faollashtirish);
- Avtomatlashtirilgan boshqarish tizimlarini joriy etish.

Yuqoridagi masalalarni to'liq amalga oshirish juda murakkab. Shu sababli biz raqamli boshqarishni asosi bo'lgan axborot tizimlaridan foydalanish masalasini tadqiq qilish bilan chegaralandik.

Raqamli boshqarishni tashkil etishda axborot tizimlarini tashkil etuvchi vosita va resurslardan oqilona foydalanish talab etiladi.

1-rasm. Axborot tizimlaridan samaradorlik foydalanish.

1-rasmdan ko'rinib turibdiki axborot tizimlaridan samaradorli foydalanishning asosiy tarkibiy qismi bo'lgan axborot tizimini informatsion taminotini tadqiq qilamiz.

Raqamli boshqarishni muvoffaqiyatli joriy qilishda axborot tizimlaridan samaradorli foydalanish zarur. O'zbekiston Respublikasi (shahar), viloyatlari va boshqa struktura birliklarini axborot tizimlarini talab darajasida yaratish va ularni mantiqiy bog'lash zarur.

Rivojlangan horijiy mamlakatlarni tajribalaridan va olimlarning (akademiklar V.Qobulov, M.Sharifhadjayev, N.Yusufbekov, S.S.G'ulomov, F.B. Abutaliyev va boshqalar) tadqiqotlaridan ma'lumki, mamlakat va uning struktura birliklari qanchalik axborotlashtirilgan, raqamli boshqariladigan va sun'iy intellekt masalalari rivojlangan bo'lsa, unga mutanosib ravishda uning taraqqiyot darajasi yuqori bo'ladi.

Intellektual axborot texnologiyalari haqida olimlar o'rtasida yagona fikr yo'q shu sababli biz tadqiqotimizni natijasi sifatida Intellektual axborot tizimlariga quyidagicha ta'rif berdik;

Intellektual axborot texnologiyalari (I.A.T) – bu turli soha ma'lumotlarini tizimli, mantiqiy va ob'ektiv qonuniyatlar asosida qayta ishlab, aqlli yechimlarni taqdim qiluvchi texnologiyadir.

Sun'iy intellekt (SI) nazariyasiga, operatsiyalarni tadqiq qilish va avtomatik boshqarishga asoslangan aqlli tizimlarning printsiplari jihatdan yangi strukturaviy tashkilot 1989-yilda J.Saridis (yangi ilmiy yo'nalish aqlli mashinalar nazariyasi asoschilaridan biri) tomonidan ishlab chiqilgan. Intellektual axborot boshqaruv tizimining boshqa axborot boshqaruv tizimlaridan sifat jihatdan farq qiladigan asosiy vazifasi tegishli fan sohasida aniq maqsadga erishishga qaratilgan ma'lum "oqilona", insoniy fikrlash va harakatlarni amalga oshirishdir. Ko'pgina hollarda ba'zi harakatlarni amalga oshirayotganda odamni o'zi buni qanday qilishni aniq bilmaydi. U miyyasida kechayotgan matnni tushunish, teoremani isbotlash, harakat rejasini ishlab chiqish, masalani yechish va hokazo jarayonlarning algoritmini bilmaydi. Shunday qilib, hal qilish algoritmi noma'lum bo'lgan har qanday vazifa sun'iy intellekt tizimlarini qo'llash sohasiga tegishli. Ushbu muammolarni hal qilishda odam muammoning hal qilishning aniq usuliga ega bo'lmasdan harakat qiladi.

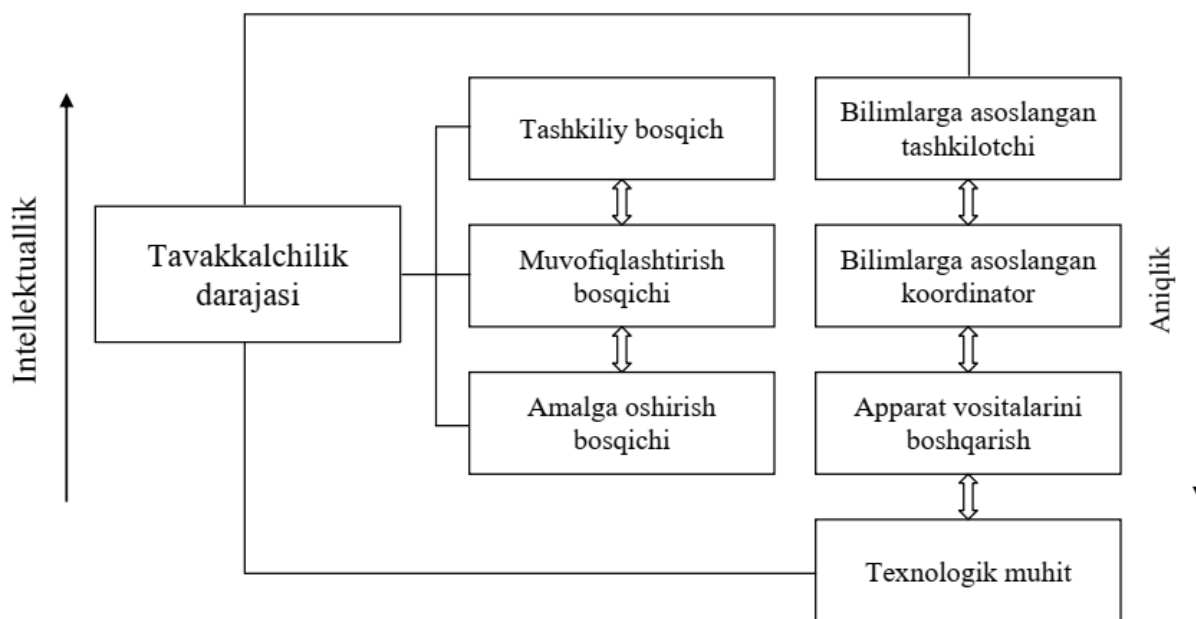
Ushbu turdagi vazifa 2 ta xarakterli xususiyatga ega:

1. Sun'iy intellekt tizimlarini faqat raqamli ma'lumotlarni qayta ishlayigan an'anaviy kompyuter tizimlaridan ajratib turadigan ramziy shakldagi (so'zlar, harakatlar, rasmlar) ma'lumotlardan foydalanish:

2. Tanlov mavjudligi – qator qabul qilish algoritmining yo'qligi faqat noaniqlik sharoitida ko'plab variantlar o'rtasida tanlov qilish kerakligini anglatadi.

Yechilishi kerak bo'lgan vazifalar doirasiga ko'ra boshqarish jarayoni sun'iy intellekt tizimlarini quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin.

- Obrazni aniqlash tizimlari;
- Matematik tizimlar va teoremlarni avtomatik isbotlash tizimlari;
- O'yin tizimlari;
- Makn va vaqtda maqsadli harakatlanish bilan bog'liq texnik muammolarni hal qilish tizimlari;
- Tabiiy tilni tushunish tizimlari;

2-rasm.

Intellektual axborot boshqarish tizimi tizimli ravishda aqlli mashinalar nazariyasining IPDI (Intellektning kamayishi bilan aniqlikni oshirish (Increasing Precision with Decreasing Intelligence)) asosiy printsiptiga muvofiq tartibga solingan uchta umumlashtirilgan darajaga bo'lingan: ierarxik tuzilmaning yuqori darajalariga o'tgan sayin tizim intellekti ortadi, lekin uning aniqligi pasayadi va aksincha. Tizimning "intellektualligi" deganda, taklif qilingan vazifani aniqlashtirish va uni hal qilish yo'llarini belgilash imkonini beradigan ba'zi maxsus bilimlarni aniqlash uchun voqealar ma'lumotlar bazasi bilan ishlash qobiliyati tushuniladi. "Noaniqlik" deganda muammoni hal qilish bo'yicha operatsiyani bajarishdagi noaniqlik tushuniladi. Ushbu asosiy printsiptga javob beradigan aqlli axborot boshqarish tizimi arxitekturasining umumiy ko'rinishi 2-rasmida ko'rsatilgan.

Xulosa qilib aytganda biz qanchalik axborot oqimi va axborot tizimidan mantiqiy foydalanib aqlli yechimlarni olsak, bu natijalarga mutanosib ravishda obektini foydalilik darajasi uzluksiz ortib boradi. Bu esa korxona va tashkilotlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga asos bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori: "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida" 17.02.2021. №PQ-4996.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" dan amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risidagi" farmoni 28.02.2023 yildagi PF- 28 son.

3. SH.M. Mirziyoyev. "O'zbekiston mustaqilligining 31 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi", 2022-yil 28-avgust, <https://president.uz/uz/lists/view/5484>

4. Kuldashev E "Yangi O'zbekiston rivojlantirishda raqamli boshqarishning ahamiyati" AndMI Mashinasozlik ilmiy-texnika jurnali. N.5 (Maxsus son) || tom 2022 y.

5. Qo'ldashev. E, Xudoyberdiyev. M Raqamli boshqarish va kompyuter tizimi fanlarini o'qitish muammolari va yechimlari. "Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari" mavzusida I xalqaro ilmiy-amaliy anjuman 2021 yil. 164-170 bet.

6. Ivanov B.M Интеллектуальные систем. Екатирибургб Издательство Уралского университета, 2015.

7.Qo'ldashev. E., Tadjidinov M. Sun'iy intellekt tizimlarini joriy qilish taraqqiyot asosidir. "Mexatronika va robototexnika: muammolar va rivojlantirish istiqbollari" mavzusida I xalqaro ilmiy-amaliy anjuman 2023 yil.

8.Nekboev, Khurshid Kh. "Critical Analysis of Media Texts as Condition of Developing Thinking Process." *Eastern European Scientific Journal* 2 (2018).

9.Xolyorovich, Nekboyev Xurshid. "Psychological Influence of Secondary Information in Media Texts on Human Consciousness." *Eurasian Scientific Herald* 14 (2022): 42-46.

10. Nekboyev X. O 'quv darayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish //E-Library Karshi EEI. – 2017. – T. 1. – №. 02.

11.Nekboyev, Kh Kh. "METHODOLOGICAL BASIS OF ANALYSIS OF WORKS OF MEDIA CULTURE." *American Journal of Pedagogical and Educational Research* 13 (2023): 76-80.

12.Xoliyorovich N. X. ZAMONAVIY BOLALAR VA YOSHLAR AUDITORIYASINING MEDIADAGI AFZALLIKLARI //Наука и технологии. – 2023.–Т.1. – №. 1.

13.Nekboyev, Xurshid. "Бўлажак ўқитувчиларда медиатаълим жараёнида коммуникатив сифатларини ривожлантириш." *E-Library Karshi EEI* 1.01 (2022).

14.Xolyorovich N. X. Psychological Influence of Secondary Information in Media Texts on Human Consciousness //Eurasian Scientific Herald. – 2022. – T. 14. – C. 42-46.

15.Nekboyev K. K. THEORETICAL BASICS OF PROFESSIONAL-CRITICAL APPROACH IN ORGANIZING MEDIA EDUCATION AND PEDAGOGICAL ACTIVITY //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2023. – T. 18. – C. 210-214.

MEDIA VA AXBOROT SAVODXONLIGI RAQAMLASHUV DAVRINING ASOSIY TALABI

Nekboyev Xurshid Xoliyorovich

p.f.f.d.(PhD), dotsent

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

Annotatsiya. Maqolada ommaviy kommunikatsiya vositalari (media) axborotni yaratish, yozib olish, undan nusxa olish, tirajlash, saqlash, tarqatish, idrok qilish, muallif va ommaviy auditoriya o'rtasida axborot almashish vositasi hisoblanishi, mediata'lim, maktab o'quvchilari va talabalar tomonidan ommaviy axborot vositalari qonuniyatlarini o'rganishlarini yoqlaydigan pedagogika fani doirasidagi maxsus yo'nalish sifatida, o'quvchi va talabalarga media dunyosi hamda mediamadaniyat asarlariga moslashishi ommaviy axborot vositalari tilini o'zlashtirish mediamadaniyat asarlarini tahlil qilish fikr mulohazalar keltirilgan.

Абстрактный. В статье средства массовой коммуникации (СМИ) рассматриваются как средства создания, записи, копирования, распространения, хранения, распространения, восприятия, обмена информацией между автором и общественной аудиторией, медиаобразования, народного воспитания школьников. и студентов. В качестве специального направления в педагогической науке, поддерживающего изучение законов медиа, предусмотрены адаптация к медиамиру и произведениям медиакультуры, овладение медиаязыком, анализ произведений медиакультуры.

Abstract. The article considers mass media (mass media) as means of creating, recording, copying, distributing, storing, distributing, perceiving, exchanging information between the author and the public audience, media-enlightenment, popularization of schoolchildren. and students. As a special field of pedagogy, it supports the study of media laws, adaptation to the world of media and works of media culture, acquisition of media language, analysis of works of media culture.

«Media» atamasi (lotincha - medium, ya'ni vosita, vositachi, usul) turli ko'rinishdagi kommunikatsiya va axborot vositasini anglatadi. Media tushunchasi mazmuniga axborotni yaratish, nusxalashtirish, tarqatish vositasi hamda mualliflar va ommaviy auditoriya o'rtasida axborot almashinuvining texnik vositalari kiradi. Bugungi kunda media atamasidan OAV yoki mass-media tushunchalarining sinonimi sifatida foydalaniladi. Hozirgi zamon jamiyati taraqqiyotiga medialarning ta'siri yil sayin oshib borib, ular vositasida insonlar atrof-voqelikni ijtimoiy va ruhiy jihatdan anglamoqda va baholamoqda. Zamonaviy medialarning asosiy jihatlari sirasiga tadqiqotchilar kreativlik (yaratuvchanlik, ijodkorlik) va innovatsiyalarni kiritmoqda. Mazkur atamaga aynan shunday tavsif www.edu.jobsmarket.ru saytida keltirilgan. Shu bilan birga boshqa manbalarda ham media istilohiga shu tarzda tavsiflar berilganini ko'ramiz. «Media - ommaviy axborot vositalari, ham keng, ham maxsus auditoriyaga mo'ljallangan ko'ngilochar takliflarni tavsiya etuvchi, yangilik, axborot va reklama axborotini tarqatishga yo'naltirilgan ko'p sonli va serqirra funksiyalarni amalga oshiruvchi kommunikatsiya kanallaridir». Aksariyat hollarda mutaxassislar media atamasi o'zagida aynan ushbu tavsifni ko'radi. Shunga qaramasdan, mazkur istilohning tor mazmuni ham mavjud. Ayrim tadqiqotchilar mazkur atama mazmunida alohida axborot muhiti sifatida aynan OAVni, boshqalari esa – aniq axborot tashuvchini nazarda tutadi. Kommunikatsiya kanali sifatida medialar sirasiga mutaxassislar bosma nashrlar, elektron OAV, shu jumladan Internet, reklamani tashqi vositalari, pochta tarqatmasini, ya'ni, tovar yoki xizmatlar sotuvchisi va iste'molchi o'rtasidagi hayotmamon zvenosi funksiyasini bajaruvchi barcha omillarni kiritadi»[1].

Media savodxonlik – mass-mediani qabul qilish va uning faoliyatini baholash bo'yicha ko'nikmalar va malakalar majmuini bildiradi.

Media savodxonlik media funksiyalarini tushunish, mazkur funksiyalarni amalga oshirish sifatini baholash va o'z-o'zini ifoda etish, shuningdek, ijtimoiy jarayonlarda ishtirok etish uchun medialar bilan ratsional hamkorlikka kirishishga urg'u beradi.

Media savodxonlik ham, axborot savodxonligi ham yoshlarda media va axborot makonida foydalanilayotgan texnologiyalardan qat'iy nazar o'zaro hamkorlik qilish ko'nikmalarini ongli ravishda shakllantirish va rivojlantirish bilan bog'liq. Ushbu bir biriga bog'liq bo'lgan sohani turlicha tushuntirib beruvchi ikkita ilmiy maktab mavjud. Birinchi maktab vakillari axborot savodxonligini katta

tadqiqotlar sohasi sifatida ko'rishadi. Ikkinchi maktab namoyondalari esa axborot savodxonligi media savodxonlikning tarkibida bo'lib, u ancha keng soha ekanligini ilgari suradilar. Ammo YuNESKOning xalqaro ekspertlar guruhi nafaqat media va boshqa axborot xizmatlarining bir biridan farqi, balki ularning o'zaro aloqadorlik nuqtalarini ham aniqlagan [2].

MAS tarkibini quyidagi asosiy tushunchalar tashkil etadi:

- Media savodxonlik;
- Axborot savodxonligi;
- O'z fikrini erkin bayon etish savodxonligi;
- Kutubxona savodxonligi;
- Yangiliklar savodxonligi;
- Kompyuter savodxonligi;
- Internet-savodxonligi;
- Raqamli texnologiyalar sohasidagi savodxonlik;
- Kinosavodxonlik;
- Elektron o'yinlardan foydalanish savodxonligi;

–Televizion savodxonlik, reklama sohasidagi savodxonlik.

Mazkur tushunchalar o'rtasida bog'liqlik mavjud. Ularning ko'pchiligi turli xil bahslarga sabab bo'lib, u yoki bu foydalanuvchilar hamjamiyatining kasbiy konteksti yoki madaniy amaliyotiga qarab turlicha qo'llanib kelinmoqda. Masalan, jurnalistikada media savodxonlik yuqorida ko'rsatib o'tilgan deyarli barcha tushunchalarni qamrab oladi:

- Media savodxonlik;
- O'z fikrini erkin bayon etish;
- Kutubxona savodxonligi;
- Yangiliklar (axborot) savodxonligi;
- Internet-savodxonlik;
- Raqamli texnologiyalar sohasidagi (shu bilan birgalikda kompyuter) savodxonlik (jumladan, elektron o'yinlardan foydalanish savodxonligi);
- Televizion (kino, reklama sohasidagi) savodxonlik.

Global miqyosda barcha tashkilotlar mediata'lim atamasidan foydalanadi. Ko'pchilik tushunchasida u ham media savodxonlik hamda axborot savodxonligini o'z ichiga oladi. Turli platformalar konvergenstiyasi sharoitida ushbu ikki yondashuv uyg'unligiga intilgan holda YuNESKO MAS atamasini ilgari suradi.

Media va axborot savodxonligi talablari va afzalliklari

Zamonaviy

qo'llanishda media atamasi bir necha ma'noga ega.

Birinchidan, «media» so'zi OAVni: gazeta, televideniye, radio, kitob va Internetni anglatadi.

Ikkinchidan, undan mediakontentni - yangilikpar, reklama e'lonlari, elektron o'yinlar va filmlarni belgilash uchun foydalaniladi.

Uchinchidan, u mediakontentni ishlab chiqaruvchilar, jurnalistlarni, fotosuratчилarni, mediakompaniyalarni va xokazolarni ham bildirishi mumkin. Foydalanuvchilar va auditoriya, texnologik qurilmalar, kontent xamda media ishlab chiqaruvchilari bilan turli interfaol munosabatda bo'ladi. Media tashkiloti sifatida media kommunikatsiyalarni rag'batlantiruvchi ijtimoiy-madaniy funktsiyani bajaradi. Bundam tashqari, media ko'ngilochar vazifani ham bajarib, foydalanuvchilarga faol ishtirok etishi uchun turli makonlarni (shu jumladan, virtual makon) taqdim etadi.

Media va axborot savodxonligi va ta'lim tushunchasi turli xil ma'noga ega.

Bu tushuncha mediadan foydalanishni o'rgatish va media savodxonlikni oshirish jarayoni sifatida ko'rib chiqiladi. Media savodxonlik sohasidagi ta'lim turli fanlar kesimida amalga oshiriladi.

Shu bois mavjud holat va maqsaddan kelib chiqqan holda turli yondashuvlardan foydalanish mumkin.

«Media» kabi media savodxonlik tushunchasiga ham bir nechta ta'rif mavjud. Biz «Media savodxonlikning asosiy jihati sifatida media muhitga taxliliy yondashuv, ya'ni uni tanqidiy qabul qilish va media vositasida o'zini ifoda etish» degan ta'rifga tayanamiz.

Xulosa o'rinda media savodxonlik o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- Estetik va kreativ ko'nikmalar media kontentni ijodiy jihatdan anglash, yaratish va talqin qilish qobiliyatini bildiradi. Media kontentni yaratish orqali o'quvchi mazkur ko'nikmalarni o'zida shakllantirishi mumkin.

- Interfaollik ko'nikmalari media vositasida muloqot qilish va turli media-rollarni bajarib ko'rish qobiliyati orqali namoyon bo'ladi. Mazkur ko'nikmalarni ta'lim va amaliyot doirasida rivojlantirish mumkin. Interfaollik ko'nikmalari o'z fikr va qarashlarini ifoda etishga tayyorlikni ko'rsatadi.

- Tanqidiy tahlil ko'nikmalari turli taxliliy vositalardan foydalangan holda, turfa xil media kontentni talqin qila olish va ahamiyatini tushunishni bildiradi. Ushbu ko'nikmalar rang-barang mediakontent va janrlarni o'rganish orqali yaxshiroq rivojlanadi;

- Xavfsizlik ko'nikmalari murakkab vaziyatlardan chiqish va ularni oldini olish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Virtual makondan xavfsiz foydalanish, shaxsiy makonni himoya qilish hamda zararli kontent va muloqotdan voz kechishni nazarda tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nekboev, Khurshid Kh. "Critical Analysis of Media Texts as Condition of Developing Thinking Process." *Eastern European Scientific Journal* 2 (2018).
2. Xolyorovich, Nekboyev Xurshid. "Psychological Influence of Secondary Information in Media Texts on Human Consciousness." *Eurasian Scientific Herald* 14 (2022): 42-46.
3. Nekboyev X. O 'quv darayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish //E-Library Karshi EEI. – 2017. – T. 1. – №. 02.
4. Nekboyev, Kh Kh. "METHODOLOGICAL BASIS OF ANALYSIS OF WORKS OF MEDIA CULTURE." *American Journal of Pedagogical and Educational Research* 13 (2023): 76-80.
5. Xoliyrovich N. X. ZAMONAVIY BOLALAR VA YOSHLAR AUDITORIYASINING MEDIADAGI AFZALLIKLARI //Наука и технологии. – 2023. – Т. 1. – №. 1.
6. Nekboyev, Xurshid. "Бўлажак ўқитувчиларда медиатаълим жараёнида коммуникатив сифатларини ривожлантириш." *E-Library Karshi EEI* 1.01 (2022).
7. Xolyorovich N. X. Psychological Influence of Secondary Information in Media Texts on Human Consciousness //Eurasian Scientific Herald. – 2022. – Т. 14. – С. 42-46.
8. Nekboyev K. K. THEORETICAL BASICS OF PROFESSIONAL-CRITICAL APPROACH IN ORGANIZING MEDIA EDUCATION AND PEDAGOGICAL ACTIVITY //American Journal of Pedagogical and Educational Research. – 2023. – Т. 18. – С. 210-214.

O'QUVCHILARDA OLAMNING TABIIY-ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHNING UMUMIY QONUNIYATLARI

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti,
«Pedagogika va o'qitish metodikasi»
kafedrasida dotsenti Xaydarova Oliya Kaxxarovna.
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
«Xorijiy tillar va jismoniy madaniyat» fakulteti
«Boshlang'ich» ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi
Karimova Farangiz Nomoz qizi

Annotatsiya. Maqolada o'quvchilarining atrof olamni bilishi jarayoni ijtimoiy bilishning bog'liqligi. Atrof olamni bilishning umumiy qonuniyatlari bilan bir qatorda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun idrok etishning va diqqat, xayol, fikrlashning o'ziga xosliklarini hisobga olish lozimligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ilmiy, olam, fan, tushuncha, idrok, tabiat, bilish, tabiiy, shaxs, tabiatshunoslik, tafakkur, o'quvchi.

Аннотация. В статье процесс познания мира младшими школьниками связывается с социальным познанием. Помимо общих закономерностей познания, младшим школьникам важно учитывать специфику восприятия и внимания, воображения, мышления.

Ключевые слова: наука, вселенная, наука, понятие, восприятие, природа, познание, естественное, человек, естествознание, мышление, читатель.

Mamlakatimiz uzluksiz umumiy ta'lim tizimida bola shaxsini rivojlantirishda reallikni anglash-tushunish so'nggi yillarda muhim omillardan biri bo'lib qolmoqda. "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirishdir" [3]. Boshlang'ich ta'lim davri bolaning tabiiy-kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish, dastlabki dunyoqarash va g'oyalarni, o'quv faoliyatida turg'un ijobiy motivlarni shakllantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida atrof olamni o'rganish

dominanta rolini o'ynaydi, atrof olam, tabiat – insonning mavjudligidir, inson – atrof olam, tabiatning bir qismidir, atrof olam va tabiat – shaxs o'rganishi, bilishi va rivojlanishi kerak bo'lgan sohalaridan biri hisoblanadi.

O'quvchilarda tabiiy ilmga asoslanib tafakkur qilish atrof olamni o'rganish jarayonida fanlararo sintezga asoslangan integrativ tafakkur singari rivojlanishi ham kerak. Tabiiyki, kichik yoshli o'quvchilar real voqelik qonuniyatlarini va turli o'quv predmetlarida ularning aks etishi usullarini birdaniga tushunaolmasligi mumkin, ammo maktabgacha va maktab yoshida ularning shaxsiy tajribasi bosqichma bosqich maqsadli tizimlashtirilsa va integratsiya qilinsa, ularni o'rab atrof olam haqidagi bilimlari muayyan tizimi va uni o'rganish usullari tizimi o'zlashtirib boriladi. Shunga ko'ra, bolaning tuyg'uli tajribasini jiddiy assimilyatsiya qilish, uni tabiat qonuniyatlari asosida shakllantirish vazifasi turadi. Bundan ko'zlangan maqsad boshlang'ich ilmiy abstraksiyani o'rganish paytida tahsil oluvchilarning subyektli tasavvurlari bilan ziddiyatlar bo'lmasligi kerak. Ham ekologik, ham ma'no yasovchi g'oyalar, tabiat qonuniyatlari, tabiat haqidagi asosiy tushunchalar atrof olam va tabiatshunoslik borasidagi bilimlarning o'ziga xos integratori bo'lib xizmat qilishi kerak. Insonning butun ijodiy faoliyati fikrlashning noan'anaviy tarzini, muammoni noodatiy ko'rish yo'rig'ini, fikr-xayoli mulohaza yuritishning birlamchi tarzidan chetga chiqishini taqozo etadi. "Ijodiy tafakkur qilish prinsipial jihatdan yangi bilimni ochish, shaxsiy original g'oyalarni generatsiyalash bilan bog'liq, aksincha begunalarning fikrlarini baholash bilan emas".

Boshlang'ich sinf o'quvchisining ijodkorligi – "ular tomonidan original mahsulot, buyumning yaratilishi (shuningdek, masalani yechish, insho yozish va hokazo), bular ustida ishlash jarayonida o'zlashtirilgan bilimlar, ko'nikma va malakalar mustaqil qo'llanadi, shu jumladan, ularni ko'chirish, ma'lum faoliyat usullarini kombinatsiyalash yoki masalani yechishga yangi yondashuvni yaratish amalga oshiriladi".

Fikrlash aktining eng muhim o'ziga xosligi shundan iboratki, "tafakkur qilish jarayonida ochilajak yangilik jarayonning boshlang'ich bosqichlariga nisbatan shunday sanaladi". Yangilik darajasidan kelib chiqib mahsulotni produktiv va reproduktivga bo'lishadi. Ma'lumki, G'arb psixologiyasida reproduktiv fikrlash jarayoni produktiv fikrlash tarziga zid qo'yiladi.

Tabiiyki, atrof olamni bilish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilari fan sohasida ochilgan qonuniyatlarni o'rganadi, biroq ular ijodiy fikrlashni o'stirishning maxsus pedagogik shart-sharoitlarini yaratish chog'ida o'quv materiali va o'z tajribasiga tayanib subyektiv kashfiyotlarga qo'l urmaydi. Bundan tashqari, bolaning fikrlash faoliyati faqat maqsadga muvofiqlik mavjud ekaniga daxldor emas, u ayniqsa turli o'quv fanlari vositasida tabiatni aks ettirish chog'ida erkin ijodiy maqsad qo'yishga tayanadi. Boshqa so'z bilan aytganda, rivojlanish istiqbolidagi faoliyat o'laroq ijodiy fikrlash tushunchasi har doim ham qo'yilgan maqsadga yetish, dasturlar va normalarni ro'yobga chiqarish borasida individning faolligi bilan cheklanmasligi kerak.

O'quvchilarda tabiiy ilmga asoslangan fikrlash tarzi o'sishi jarayonida uning mazmuniy komponenti sifatida tabiat haqidagi tushunchalar maydonga chiqadi. Atrof olamning tabiiy-ilmiy manzarasini aks ettiruvchi tushunchalar tabiat qonuniyatlarini

ijtimoiy ilmiy bilish jarayonida ayro olingan va tabiiy siklli maktab kurslari mazmuni negizi sanalgan alohida fanlarda bilimning shakllaridan biri sifatida insoniyat tomonidan qayd etilgan. Faoliyat tamoyiliga muvofiq ravishda bilim faoliyatdan tashqarida mavjud bo'lishi mumkin emas va bilim uning tarkibiga kiradi, demak, "tushuncha ham borliqning aksi, ham fikrlash amalining vositasi sanaladi", aqliy xatti-harakatlar esa uning operatsion komponentlari hisoblanadi. Atrof olam haqidagi bilimlar muayyan fikrlash operatsiyalarini ro'yobga chiqarish jarayonidagina o'zlashtirilishi mumkin, fikrlash operatsiyalari shakllanishi esa muayyan mazmunder material, ya'ni tabiat haqidagi o'quv materiallari asosida amalga oshadi. Atrof olam borasidagi tushunchalarni ham tabiat ilmiga asoslangan fikrlash va aqliy xatti-harakatlarning mazmuniy komponenti, ham operatsion komponent sifatida ajratib ko'rsatish boshlang'ich sinf o'quvchilarining tushunchaviy fikrlashi borasida so'z ochishga imkon beradi.

Tushunchaviy fikrlash atrof olam haqidagi bilimlarni o'zlashtirishni va muayyan tizimda uni bilishning usullarini egallashni nazarda tutuvchi tizimli fikrlash asosini o'zida ifoda etadi. Shu bilan birga qayd etish lozim, agar tabiat to'g'risidagi bilimlar tizimini o'zlashtirishning umumiy yo'li umumiydan xosga tomon borishi kerak bo'lsa, u holda aniq tushunchalarni o'zlashtirish jarayonida umumiy va xosning nisbati ularning mazmuniy komponentiga bog'liq bo'lishi kerak. Bola fikrining abstraktdan konkretga tomon yuksalishi tabiat haqida boshlang'ich sinf o'quvchisining atrof olamning tabiiy ilmiy manzarasi borasidagi bilimlariga qo'shilgan har qanday tushunchani o'rganish chog'ida ham hozir bo'lishi kerak. Fikrlash tarzini o'stirishda operatsion komponent - aqliy xatti-harakatlar bolaning faoliyatida namoyon bo'luvchi psixik tasavvur mavjud bo'lagining asosiy usullarini aks ettiradi. Inson tafakkurini yuzaga chiqaruvchi omil u o'zaro aloqa qiladigan obyektidir. Ushbu o'zaro muloqot – tafakkurdagi, bilishdagi eng asosiysi. Biroq obyekt tafakkurni bevosita emas, balki fikrlash faoliyatining ichki qonunlari: tahlil, sintez, abstraksiya va umumlashtirish orqali aniqlab beradi.

Tabiatni idrok etish va o'rganish paytida boshlang'ich sinf o'quvchilarida yosh va individual shaxsiy xususiyatlarni hisobga olgan holda tabiiy ilmlarga asoslangan fikrlash tarzi rivojlana oladi. Fikrlashning bu turi boshqalari bilan bir qatorda bilishning muayyan sohalarini – tabiatni o'rganishda rivojlanadi va ham nazariy va empirik tafakkurning birligi, ham integratsiyalangan, ijodiy, tushunchaviy tafakkur o'laroq ta'rif etiladi. Fikr-mulohazalarning mantiqiyliigi va mustaqilligi, atrof olamning asosiy o'zaro aloqalarini va tabiat haqidagi bilimlar boshlang'ich tizimini tushunish, tabiatga va o'z o'ziga nisbatan emotsional-qadrlash munosabatini ifoda etish, tabiatni ijodiy faoliyatning turfa vositalari yordamida tasvirlash boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy ilmlarga asoslangan fikrlash tarzi rivojining asosiy ko'rsatkichlari sanaladi. Kuzatish chog'ida tabiatni "o'ychan" idrok qilish, modellashtirish, ilmiy tushunchalarga asoslangan subyekt tajribasiga tuzatish kiritish shunaqangi tafakkur rivojining asosiy vositalari sanaladi. Ulardan boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof olamni bilishi sensorli qobiliyatlarini maksimal darajada rivojlantirish hamda modellashtirishning turli ko'rinishlarini bajarish qobiliyatini rivojlantirish uchun foydalanish mumkin. Ushbu qobiliyatlarning shakllantirilishi - atrof olamning tabiiy-ilmiy manzarasini boshlang'ich sinf o'quvchilarida

shakllantirish uchun zarur. Bundan tashqari, “modellashtirishning ichki ideal formalari shakllanganligi darajasi” aqliy qobiliyatlarning rivojlangani darajasidan dalolat qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak boshlang'ich sinf o'quvchilarining atrof olamni bilishi jarayoni ijtimoiy bilish bilan bog'liq, unga o'xshash, ammo tabiiyki, aynan mos emas. Atrof olamni bilishning umumiy qonuniyatlari bilan bir qatorda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun uni idrok etishning o'ziga xosliklari, diqqat, xayol, fikrlashning o'ziga xosliklari tavsiflidir, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida atrof olamning tabiiy-ilmiy manzarasiga asoslanib subyekt qiyofasini shakllantirishda buni hisobga olish zarur.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Surovikina S.A. Teoretiko-metodologicheskiye osnovi razvitiya yestestvennonauchnogo mishleniya uchashixsya v protsesse obucheniya fizike: dissertatsiya ... doktora pedagogicheskix nauk: 13.00.02, Chelyabinsk, 2006.

2. Slastenin V.A. Pedagogika: innovatsionnaya deyatelnost// M.: Izdatelskiy sentr "Akademiya", 1997

3. Turdiqulov E., O'quvchilarda umumbashariy ekologik // dunyoqarashni shakllantirish. Monografiya. Fan-2010.

4. To'xtayev A.S. Ekologiya / Pedagogika institutlarining talabalari uchun o'quv qo'llanma. - T.: "O'qituvchi", 2001. - 144

5. Yoziyeva U.L. Tabiatshunoslik darslarida amaliy ishlarni tashkil etish metodikasi. Qarshi: Nasaf, 2020.

Аренова А.Х.¹, Жунусбекова А.²

^{1,2,3}**Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, (Алматы, Казахстан)**

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ГИБРИДНОГО ОБУЧЕНИЯ (HYFLEX ТЕХНОЛОГИИ) В ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В ВУЗЕ

Аннотация

Несмотря на то, что широко распространено мнение о важности и необходимости качественного профессионального развития и подготовки педагогических кадров, реальность такова, что этого не происходит в тех масштабах, которые необходимы для успеха. Подготовка педагогов требует инвестиций и новых технологий, что, несомненно, гарантирует качество высшего образования в целом. В статье рассматриваются теоретико-концептуальные психологические аспекты подготовки педагогических кадров через организацию гибридного обучения. Помимо анализа определений, данных понятий гибридное обучение, HyFlex технология, авторы изучили дальнейшие перспективы организации гибридного обучения в подготовке педагогических кадров.

В результате в предлагаемую концепцию вошли и были проанализированы цели и задачи Концепции, проблемы технологий в высшем образовании и мировые тенденции развития, направления развития Hyflex технологии в учебном процессе высших учебных заведений и ожидаемые результаты концепции Hyflex технологии в учебном процессе высших учебных заведений.

Ключевые слова: гибридное обучение, подготовка педагогических кадров, педагоги, будущие педагоги, HyFlex технология, образовательные технологии, психологические аспекты.

Arenova A. Kh.¹, Zhunusbekova A.²

^{1,2}Abai university

(Almaty, Kazakhstan)

PEDAGOGICAL BASICS OF ORGANIZING HYBRID LEARNING (HYFLEX TECHNOLOGIES) IN PREPARING TEACHING STAFF AT A UNIVERSITY

Abstract

Despite the fact that there is a widespread opinion about the importance and necessity of high-quality professional development and training of teaching staff, the reality is that this does not happen on the scale that is necessary for success. Teacher training requires investments and new technologies, which undoubtedly guarantees the quality of higher education in general. The article deals with theoretical and conceptual psychological aspects of teacher training through the organization of hybrid learning. In addition to analyzing definitions, these concepts of hybrid learning, HyFlex technology, the authors studied further prospects for the organization of hybrid learning in the training of teaching staff.

As a result, the proposed concept included and analyzed the goals and objectives of the Concept, the problems of technology in higher education and global development trends, the directions of development of Hyflex technology in the educational process of higher education institutions and the expected results of the concept of Hyflex technology in the educational process of higher education institutions.

Keywords: hybrid education, teacher training, teachers, future teachers, HyFlex technology, educational technologies, psychological reasons.

ВВЕДЕНИЕ. Современные реалии и требования общества диктуют необходимость изучения и применения различного рода образовательных технологий. Особенно это касается высших учебных заведений, так как подготовка конкурентоспособных специалистов важная и ответственная задача.

Все сферы жизни современного общества интегрируются в одно единое образовательное пространство, что накладывает особую ответственность на высшую школу, в частности на преподавателей ВУЗов, которым необходимо овладеть самым современными технологиями и подготовить студентов к самореализации в образовательном пространстве, к применению образовательных технологий в практической деятельности, которая их ждет после окончания высшего учебного заведения. Современный мир требует не только теоретической хорошей подготовки будущих специалистов, которая поможет при дальнейшем трудоустройстве, но и отличной информационной подготовки, знания цифровых технологий и умения их применять.

Актуальным и важным моментом современного педагогического процесса является недостаточное владение преподавателями различного рода технологиями, в том числе и цифровыми технологиями.

В качестве образовательного инструмента все преподаватели должны повысить свое профессиональное образование в области цифровой подготовки. Это связано с тем, что разрыв между преподавателями «старой» школы, имеющих большой «багаж» знаний, недостаточно уверенно владеющих цифровыми технологиями и преподавателями, активно применяющими цифровизацию образования, достаточно большой и постоянно

увеличивающийся, так как развитие цифровых технологий происходит достаточно интенсивно.

HyFlex технология – эта инновационная система предоставляет учащимся возможность выбирать предпочтительную модель обучения, что приводит к снижению показателей посещаемости [1]. Оснащая каждый класс мощными микрофонами, камерами с широким углом обзора и ноутбуками, технология HyFlex позволяет педагогам обеспечивать беспрепятственный процесс обучения, преодолевающий физические барьеры. Более того, эта модель обучения позволяет обучающимся придерживаться принципов социального дистанцирования, при этом получая высококачественное образование. Внедрение HyFlex предоставляет образовательным учреждениям возможность справиться с трудностями обучения в непростые времена, превратив текущие препятствия в возможности для роста и совершенствования. Кроме того, система HyFlex обеспечивает необходимую гибкость для управления соотношением студентов, посещающих занятия онлайн и в кампусе, что позволяет адаптироваться к меняющейся ситуации в образовательном процессе и обществе. Благодаря своей способности обеспечивать непрерывность обучения и удовлетворять потребности в санитарных мерах и мерах физического дистанцирования технология HyFlex стала жизненно важным инструментом для образовательных учреждений по всему миру, особенно в условиях различного рода пандемий. Поскольку школы и университеты продолжают использовать эту инновационную модель обучения, важно тщательно продумать внедрение и разработку технологии HyFlex, чтобы гарантировать, что как очные, так и онлайн-студенты получают равное внимание и возможности для обучения [2]. Таким образом, образовательные учреждения могут использовать весь потенциал технологии HyFlex и проложить путь к более цифровому и инклюзивному методу преподавания и обучения.

Целью исследования является изучение перспектив организации гибридного образования, а также разработка концепции Hyflex технологии в учебном процессе высших учебных заведений в подготовке педагогических кадров.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ.

Одной из основных проблем различных технологий в высшем образовании является неравное распределение технологических ресурсов между студентами и учебными заведениями. Доступ к технологиям, таким как компьютеры и подключение к Интернету, распределяется неравномерно, что приводит к неравенству в образовательных возможностях. Несмотря на достижения в области технологий, подчеркивается постоянная проблема неравенства в образовании. Это неравенство может препятствовать обучению и академическим успехам студентов, не имеющих доступа к необходимым технологическим ресурсам [3]. Для образовательных учреждений и политиков крайне важно решить эту проблему и работать над обеспечением равного доступа к технологиям для всех обучающихся.

Финансовые ограничения представляют собой еще одну серьезную проблему при интеграции технологий в высшее образование. Отсутствие финансирования

сказывается как на студентах, так и на учебных заведениях. Многие студенты сталкиваются с финансовыми барьерами, которые мешают им приобретать или получать доступ к необходимым технологическим устройствам и ресурсам [4]. Кроме того, образовательные учреждения часто испытывают трудности с выделением достаточных средств для модернизации и обслуживания технологической инфраструктуры [5]. Исследование Давэя в 2021 году подчеркивает финансовые ограничения, с которыми сталкиваются университеты в различных областях, включая обучение и поддержку студентов [6]. Адекватное финансирование имеет важное значение для обеспечения доступности и актуальности технологий в высших учебных заведениях.

Неадекватная технологическая инфраструктура — еще одна проблема, препятствующая эффективной интеграции технологий в высшее образование. Во многих учреждениях отсутствует необходимая инфраструктура, такая как надежное подключение к Интернету и достаточное количество компьютерных лабораторий, для удовлетворения технологических потребностей студентов и преподавателей [7]. Это может привести к ограничению доступа к онлайн-ресурсам, трудностям в проведении виртуальных занятий и затруднению общения и сотрудничества между студентами и преподавателями. Важность инвестирования и поддержания технологической инфраструктуры высшего образования подчеркивается в различных отчетах и исследованиях [8], [9]. Решение этих инфраструктурных проблем имеет решающее значение для обеспечения эффективного использования технологий для преподавания, обучения и исследований в высших учебных заведениях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. В статье изучалась научная литература по теме исследования, нормативно-правовые документы и методические материалы. Методы исследования: теоретические методы - анализ, сравнение, цитирование, обобщение. Предложена концепция Hyflex технологии в учебном процессе высших учебных заведений в подготовке педагогических кадров.

Crawford, С. и др. считают, что HyFlex технология предоставляет множество академических преимуществ, включая совершенствование навыков работы с компьютером, письма и тайм-менеджмента [10].

Esteron S. в своих исследованиях отмечает, что HyFlex технология позволяет обучающимся самим выбирать подходящий стиль и среду обучения [11].

Исходя из этого, мы считаем, что перспективы гибридного образования большие, так как именно такой вид обучения учит обучающихся быть самодостаточными и автономными, учиться управлять своим собственным расписанием. Со временем гибридное обучение может побудить представителей разных культур и возрастов лучше сотрудничать друг с другом удаленно. Обучающиеся также научатся переключаться между асинхронным и синхронным обучением, например, выполняя некоторые предварительно записанные модули, а затем присоединяясь к семинарам, чтобы более подробно обсудить тему со своими одноклассниками. Этот навык является важной частью предоставления людям свободы работать так, как они выбирают, чтобы они могли выполнять свою работу наилучшим образом. Для руководства

университета это может быть хорошей возможностью для привлечения иностранных студентов, что возможно приведет к увеличению прибыли, а также улучшению цифровых технологий университета.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ.

Целью Концепции является разработка и создание модели гибридной учебной среды через Hyflex технологию как механизм конкурентоспособности будущих педагогов, а также разработка цифрового и научно-методического сопровождения организации учебного процесса данной технологии.

Для достижения этой цели необходимо решить следующие задачи:

1. Изучение зарубежного опыта организации и научно-методических аспектов гибридного обучения Hyflex технологии
2. Выявление педагогических условий научно-методического сопровождения гибридного обучения Hyflex технологии в вузе.
3. Научно-методическое обеспечение процесса гибридного обучения через использование Hyflex технологии.

В настоящее время технология «HyFlex» используется во многих научно-образовательных центрах, высших учебных заведениях, как модель, применяемая в учебных заведениях. Можно установить направления развития данной технологии:

Основные направления использования данной технологии для студентов: технология HyFlex позволяет студентам выбирать курс по ссылке, исходя из своих предпочтений. Например, обучающиеся могут посетить занятия в классах, просматривая видео в первый раз, а также присоединиться к онлайн-занятиям или отправляя удаленно какие-либо задания [12].

Платформа онлайн-обучения: используя технологию HyFlex, обучающиеся также могут просматривать занятия через платформу онлайн-обучения. С помощью этих платформ, в зависимости от типа класса, обучающиеся могут посещать занятия онлайн, не приходя на сами занятия.

Интернет-ресурсы и материалы: одной из задач HyFlex является предоставление студентам лучших онлайн-ресурсов и материалов для обучения, доступного онлайн. При этом учащиеся могут загружать важные материалы для участия в заданиях и видеороликах.

Восстановление навыков общения. Одна из технологий HyFlex — улучшение общения между учениками и учителями. Учащиеся могут участвовать в занятиях онлайн, поэтому они могут получать ответы на анкеты, созданные учителями, в виде изображений и аудиозаписей.

Индивидуальные настройки и выставление оценок. Благодаря технологии HyFlex учащиеся могут настраивать задания уроков и выставлять оценки в соответствии со своим стилем обучения. Когда учащиеся меняют один из стилей своего участия, используемые задания и оценки будут известны в соответствии с их знаниями и уровнем образования [13].

Направления развития технологии HyFlex предоставляют множество возможностей для студентов высших учебных заведений в области создания изображений, аудио и видео, платформ онлайн-обучения, поддержки онлайн-ресурсов и коммуникативных аспектов. С помощью этой технологии учащиеся

могут выбрать обучение в соответствии со своими образовательными успехами, что впервые является уникальным на пути будущего образования. Технология HyFlex — это система улучшения учебного процесса, доступная для студентов в любое время на нескольких учебных платформах. Эта технология является одним из лучших способов развития обучающихся. И главная цель — адаптировать образовательный процесс к работоспособности разных обучающихся, удовлетворить их требования, предоставить возможность эффективно использовать учебные материалы и тексты. HyFlex [14].

Направления развития технологии по усовершенствованию процесса обучения: технология HyFlex позволяет учащимся успешно учиться в любое время. У них есть возможность встретиться в любой сфере образования посредством видеоконференций, таких как Zoom и Microsoft Teams.

Реагирование на индивидуальные потребности: технология обучения HyFlex позволяет удовлетворить индивидуальные потребности обучающихся. Они могут получить доступ к учебным материалам и другим ресурсам через платформу для встреч.

Способность к общению и взаимодействию: студенты могут общаться на учебных занятиях. Они могут участвовать в обучении и делиться интерактивными успехами с педагогами и другими учениками во время обучения.

Создание учебных материалов с элементами мультимедиа: с технологией HyFlex можно использовать учебные материалы с разного рода изображениями, видео, анимацией, интерактивными элементами.

Также немаловажной особенностью данной технологии можно отметить интеграцию нескольких форматов обучения.

Обеспечение долгосрочного обучения: благодаря технологии HyFlex обучающиеся временно могут участвовать в обучении через платформу для встреч и расширять процесс обучения.

Эффективное использование технологий: технология HyFlex позволяет преподавателям разрабатывать учебные материалы и управлять ими, общаться со студентами и использовать технические рекомендации во время обучения.

Технология HyFlex позволяет учащимся, преподавателям и бизнес-профессионалам совершенствовать процесс обучения, улучшать индивидуальные результаты, открывать эффективные образовательные пути и развиваться с помощью технологий.

Реализация данной технологии обеспечит переход технологического образования на уровень, адекватный задачам страны в области технологического развития, будет способствовать развитию всех уровней системы образования.

Планируемым механизмом реализации Концепции является включение соответствующих задач в разработку нормативных и методических документов, регламентирующих эту предметную область, в осуществляемые мероприятия республиканских программ, программ развития отдельных образовательных организаций.

В результате указанного системного комплекса мероприятий будет достигнуто принципиальное повышение статуса предметной области Hyflex технологии в учебном процессе высших учебных заведений.

Ожидаемые результаты:

1. Создание модели гибридной учебной среды (Hyflex технологии) как новой формы обучения в ВУЗе.
2. Разработка электронных учебно-методических изданий.
3. Создание и оборудование класса Hyflex технологии
4. Информатизация управления учебным процессом.
5. Разработка мобильных обучающих приложений
6. Разработка цифрового образовательного контента, включая мобильное электронное образование.

ВЫВОДЫ. Подводя итоги, можно сказать о том, что разработанная выше концепция, направлена на решение проблемы успешной подготовки педагогических кадров. Концепция технологии Hyflex это инновационная система предоставляет обучающимся возможность выбирать предпочтительную модель обучения и позволяет педагогам обеспечивать беспрепятственный процесс обучения, преодолевающий физические барьеры. Более того, эта модель обучения позволяет обучающимся придерживаться принципов социального дистанцирования, при этом получая высококачественное образование.

Необходимо проводить новые научные исследования по данной проблеме, учитывать их теоретические и практические результаты при создании модели организации гибридного обучения в подготовке педагогических кадров, а также определить пути эффективного использования возможностей инновационных технологий обучения для подготовке педагогических кадров.

Благодарность. Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН AP14871883 «Обеспечение профессиональной успешности будущего педагога через хайфлекс (Hyflex) технологию».

References

1. Venturini B. HyFlex teaching model: digital transformation in action at EHL // EHL [Electronic resource]: URL: <https://hospitalityinsights.ehl.edu/hyflex-teaching-model-the-way-forward-for-ehl>
2. Maloney E.J., Kim J. Fall Scenario #13: A HyFlex Model // Inside Higher Ed [Electronic resource]: URL: <https://www.insidehighered.com/blogs/learning-innovation/fall-scenario-13-hyflex-model>
3. Rozhkova A.Yu., Ivanova O.P., Trifonov V.A. Network form of resource employment in higher education // Online scientific journal. [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/setevaya-forma-zanyatosti-resursov-v-vysshem-obrazovanii/viewer>
4. Education for people and planet: Creating sustainable futures for all // UNESCO. – 2017. [Electronic resource]: URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245752_rus
5. Спасская В.В. Правовое регулирование образовательных отношений: проблемы теории и практики // 2012 [Electronic resource]: URL: https://lexed.ru/obrazovatelnoe-pravo/knigi/detail.php?ELEMENT_ID=102

6. Тодис Л.М., Виноградова Т.В., Андроничева А.С. Современные проблемы высшего образования в России и возможные пути их решения // Современное педагогическое образование. – 2023. – №3. – С.78-80

7. Muradova N. Trends and development prospects of open and distance learning // Bulletin of science and practice. – 2020. – Vol.5. – P. 501-505 [Electronic resource]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-i-perspektivy-razvitiya-otkrytogo-i-distantsionnogo-obucheniya/viewer>

8. Рекомендации по работе с открытыми образовательными ресурсами (OOP) в сфере высшего образования // UNESCO. – 2011. [Electronic resource]: URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214729.pdf>

9. Информационные и коммуникационные технологии в образовании // 2013. – М. – 320 стр. [Electronic resource]: URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000193658_rus

10. Crawford C., Barker J., Seyam A. The promising role of hybrid learning in community colleges: Looking towards the future // Contemporary Issues in Education Research. – 2014. – Vol. 7(3). – P. 237-242. [Electronic resource]: URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1073254.pdf>

11. Esteron S. Equity in Online Learning Amidst Pandemic in the Philippines // International Journal of English Literature and Social Sciences. – 2021. – Vol. 6(5). – P. 139–151 [Electronic resource]: URL: [https://doi.org/10.22161/ijels.65.23\(2021\)](https://doi.org/10.22161/ijels.65.23(2021)).

12. Beatty B. Hybrid-Flexible Course Design: Implementing student-directed hybrid classes // EdTech Books. – 2019. – P. 250 [Electronic resource]: URL: <https://www.researchgate.net/publication/336266088>

13. D.R. Garrison, N.D. Vaughan Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines // John Wiley & Sons. – 2012. – P. 272 [Electronic resource]: URL: https://www.researchgate.net/publication/277197718_Blended_Learning_in_Higher_Education_Framework_Principles_and_Guidelines

14. Zakrajsek T.D. The New Science of Learning: How to Learn in Harmony With Your Brain // Routledge. – 2022. – P. 282. [Electronic resource]: URL: <https://doi.org/10.4324/9781003447986>

ТАЪЛИМДА ЭМПИРИК ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ НАЗАРИЙ ТАВСИФИ

Чориева Зухра Толиб кизи

Иқтисодиёт ва педагогика университети доценти в.б.

Аннотация: Ушбу мақола таълимда эмпирик тадқиқотларнинг назарий тавсифи сифатида белгиланган бўлиб, унда назарий маълумотлар билан биргаликда, ушбу тадқиқотларнинг назарий ҳамда илмий жиҳатдан ёритиб берилган.

Аннотация: Данная статья определяется как теоретическое описание эмпирических исследований в образовании, в котором наряду с теоретическими данными освещаются теоретические и научные аспекты этих исследований.

Annotation: This article is defined as a theoretical description of empirical studies in education, in which, together with theoretical data, theoretical and scientific aspects of these studies are covered.

Калит сўз: эмпирик тадқиқот, конструктив функциялар, квалитология ва квалитетрия методологиясиб тадқиқот, умумий ёндашув

Ключевые слова: эмпирическое исследование, конструктивные функции, качественная и качественная методология исследования, общий подход.

Key words: empirical research, constructive functions, qualitative and qualitative research methodology, general approach

Сўнгги йилларда ижтимоий-гуманитар соҳаси таълимида эмпирик тадқиқотларни ўрганиш алоҳида аҳамият касб этиб бормоқда. “Таълим соҳасидаги тадқиқот маълум кадрият позицияларидан ҳамда маълум билимлар асосида педагогик билим соҳасидаги мутахассислар томонидан амалга

оширилади, жумладан, замонавий жамиятда таълим соҳаси экспертлари сифатида турли фан соҳалари мутахассислари жалб қилинмоқда” [24, 12-б].

Таълим соҳасидаги эмпирик тадқиқот — таълим тўғрисида янги билимларни олишга эмас, балки таълим фаолиятининг турли соҳаларида қарорлар тайёрлаш ва қабул қилиш учун олинган мавжуд билимлардан амалий тажрибалардан фойдаланишга қаратилган педагогик билимлар билан ишлашнинг ўзига хос туридир. Мазкур контекстда педагогикадаги эмпирик тадқиқот таълим соҳасидаги фаолият натижалари, жараёни ва истикболларини баҳолаш сифатида белгиланади. Бу эса ўз навбатида мазкур соҳада амалий тажрибалар билан бевосита боғлиқ бўлган махсус билимларни қўллашни талаб қилади. Педагогика таълимида эмпирик тадқиқотнинг вазифаси таълим мазмунида ва педагогик иш воситаларининг ҳаракат, ўзгариши бўлишини аниқлашдан иборатдир.

Таълим соҳасидаги эмпирик тадқиқот тушунчаси билан педагогик тадқиқот тушунчаси кўпинча бирлаштирилади. Гуманитар йўналишдаги таълим ва тадқиқотларга оид замонавий ҳужжатларда педагогик эмпирик тадқиқотларга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Кўпинча тадқиқотчилар педагогик эмпирик тадқиқотни умумий ўрта таълим мактабларининг таркибий элементларини функционал самарадорлигини баҳолашнинг маълум бир даври сифатида тушунишади. Бу мазкур эса элементларни аналитик баҳолашдан тортиб уларни ишлаб чиқиш ва умумий ўрта таълим мактаблари амалиётида қўллаш учун лойиҳани тайёрлашгача бўлган йўналишларни ўз ичига олади.

Педагогик эмпирик тадқиқотларнинг таърифи — педагогнинг касбий компетентлиги билан боғлиқ бўлган амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, кадриятлар билан боғлиқ хулосаларни қабул қилиш ҳамда педагогнинг касбий фаолиятини рефлексиясининг маълум бир жараёни сифатида тушунишдан иборатдир. Ташҳислаш, назорат ва баҳолаш билан биргаликда у рағбатлантирувчи, башорат қилиш билан боғлиқ конструктив функцияларни бажаради ҳамда педагогнинг касбий компетентлигин ошириш омилига айланади. Бироқ шу билан бирга, ушбу тушунча кенгроқ маънода ҳам талқин қилиниши мумкин, яъни компетентли мутахассислар томонидан амалга ошириладиган таълим воқелигини ўрганишнинг махсус методи бўлиб, ушбу воқеликни ривожлантирилишини мажмуавий баҳолаш ва лойиҳани олиш мутахассис қарори орқали амалга оширилади.

Хусусан, таълим-тарбия масалаларига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари — меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга нисбатан таҳлил қилинади. Педагогик эмпирик тадқиқот ўтказиш эса, маълум даражадаги таълим дастурларида таълим сифатига ёки уларнинг йўналтирилганлиги ва таълим олувчилар томонидан ўзлаштирилишига салбий таъсир кўрсатадиган ҳолатларни аниқлаш ва олдини олиш мақсадида ўтказилади. Педагогик эмпирик тадқиқот натижалари бўйича тузилган хулоса меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини ишлаб чиққан ёки педагогик эмпирик тадқиқот объекти бўлган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган ижро органи томонидан кўриб чиқиши лозим. Унга кўра таълим сифатини оширишда, дастурларни педагогик эмпирик тадқиқотдан ўтказиш тартиби ҳам кўриб чиқилади ва

педагогик эмпирик тадқиқотларни амалга оширишнинг меъёрий-ҳукукий асослари белгилаб олинади.

Кўриниб турибдики, педагогик эмпирик тадқиқотлар турли ҳолатларга оид бўлиб, у таълим муассасасининг функционал самарадорлигини таҳлил қилиш ва баҳолаш методи сифатида қаралиб, таълим берувчининг касбий компетентлигини ошириш омили сифатида, таълим воқелигини ўрганиш ва таълим сифатига салбий таъсир кўрсатувчи ҳолатларнинг бартараф этиш методи сифатида намоён бўлади.

Тадқиқот олиб бориш жараёнида педагогик эмпирик тадқиқотлар концепциясини яратиш ҳақида ҳам фикр юритамиз. Педагогик эмпирик тадқиқотлар — педагогик жараён ва объектларга нисбатан назарий-амалий таркибий қисми сифатида қаралиб, унда қарорлар қабул қилиш назариясидан ҳам фойдаланиш ўринлидир. Унга кўра, педагогик эмпирик тадқиқот педагогик квалиметриянинг таркибий қисми бўлиб, у ўз навбатида педагогиканинг педагогик объект ва жараёнларни квалитология ва квалиметрия методологияси асосида кўриб чиқувчи бўлими сифатида қаралиши мумкин. Аммо, тавсифлардан кўриниб турибдики, бундай ёндашувлар педагогик эмпирик тадқиқот моҳиятини тушунишни қийинлаштиради, амалиёт учун эса улар тушунтиришнинг паст салоҳиятига эга.

Умуман олганда эса, педагогик эмпирик тадқиқот ҳодисаси тегишли муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган муайян тушунча ёки ёндашувга қараб турли хил мазмунга эга бўлиши мумкин. Бунда асосий ҳолат шундан иборатки, педагогик эмпирик тадқиқот бошқа тадқиқот турлари билан тенглаштирилмайдиган, ўз тадқиқот объекти ва предметига, ўтказиш тартибига, экспертларга қўйиладиган маълум талаблар кабиларни ўз ичига олган мустақил тадқиқот тури сифатида намоён бўлади.

Шунингдек, педагогик эмпирик тадқиқотда концептуал ёндашувларнинг алоҳида таркибий қисмлари — илмий-педагогик тадқиқот механизмлари ҳам ўрганилади. Илмий-педагогик тадқиқотни ўтказишга имкон берадиган кенг тарқалган механизм бўлиб — мақсади оқилона бошқарув қарорини қабул қилиш учун маълумот тўплашдан иборат мантикий-математик тартиблар тўплами сифатида эксперт методи намоён бўлади. Мутахассислар томонидан алоҳида эксперт баҳолашлар натижаларини таҳлили ҳамда синтез қилиш, мулоҳазаларнинг сифат-миқдорий баҳолари ва уларни расмий қайта ишлаш мазкур методнинг моҳиятини ташкил этади.

Шундай қилиб, ижтимоий-гуманитар йўналишларида илмий-методик изланишларни олиб бориш, педагогик эмпирик тадқиқотларнинг моҳиятини ўрганишга эътибор қаратиш долзарб саналади. Ушбу изланишлар ҳам таълим тадқиқотларига концептуал ёндашувларни, ҳам ушбу тадқиқот объектларини ўрганишга қаратилган бўлади. Алоҳида йўналиш сифатида таълим тизимида тарбияга доир педагогик эмпирик тадқиқотлар ҳам ривожланмоқда. Қайд этилган фикрлар нуктаи назаридан, ушбу муаммони ўрганишга алоҳида эътибор қаратиш ўринлидир. Демак, илмий-методик изланишлар давомида, таълим-тарбия сифатини, педагогнинг олиб борадиган тарбияга оид фаолияти

сифатини ва шу кабиларни назарий-амалий аспектда тадқиқ қилиш муаммолари ўрганилади.

Тадқиқотнинг алоҳида йўналиши бўлиб, юқорида қайд этилганлар билан бирга таълим олувчиларнинг психологик ҳолатларини ўрганиш - педагогик эмпирик тадқиқотнинг бир қисми саналади. У ижтимоий, психологик, педагогик амалиётда муҳим аҳамиятга эга бўлган объектларнинг кенг қўламли таҳлилини (дарсликлар ва ўқув қўлланмалари, адабий асарлар, таълимий ўйинлар, таълим муҳити, инновациялар, таълим маконининг хавфсизлиги, методик таъминот кабилар), уларнинг педагогик эмпирик аҳамиятини ва психологик талабларга, қонунлар ва қонуниятларга мувофиқлигини, шу жумладан таълим олувчига таҳсил бериш ва тарбиялашнинг психологик моделларини, педагогик эътиборсизликнинг юзага келишини, таълим олувчининг интеллектуал ривожланишини, уларнинг қобилиятларини аниқлашни кабиларни тадқиқ этишни ўз ичига олади.

“Психологик-педагогик тадқиқот муаммосининг психологик изланишларида таълим тизимидаги психологик-педагогик тадқиқотларнинг йўналишлари ва мазмуни ажратиб кўрсатилади”. Мазкур йўналишларнинг аксарияти бевосита тарбия жараёнини педагогик эмпирик тадқиқ этиш билан боғлиқ, чунки уларда асосий эътибор тарбия жараёнини таъминловчи таянч асослар ва шарт-шароитлар: муҳит, ҳиссий муҳит, қўлланилаётган педагогик технологиялар, жараённинг методик таъминоти сифатига ва натижа сифатига қаратилади.

Умуман олганда, таълимда тадқиқотнинг умумий ёндашувлари аниқ белгиланган, аммо таълим ташкилотида тарбия жараёнининг педагогик эмпирик тадқиқотлари ўзига хос хусусиятларга эгадир. Ушбу хусусиятлар қуйидагиларни ўз ичига олади: компетентли мутахассисларнинг муассаса профессор-ўқитувчилари вакиллари билан ўзаро ҳамкорлиги, ушбу профессор-ўқитувчиларнинг фаолиятининг ўқув жараёнини амалга оширишда мувофиқлик даражасини биргаликда таҳлил қилишга қаратилган. белгиланган мақсад ва вазифаларнинг мантикийлиги; пайдо бўлган муаммоларни ҳал қилиш ва маълум бир ташкилотда ўқув жараёнини ривожлантириш йўллари биргаликда излашдан иборатдир.

Фойдадан илган адабиётлар рўйхати:

1. Шилова М. И. Изучение воспитанности школьников. М., 1982. 144 с.
2. Шиян О. А., Воробьева Е. В. Новые возможности оценки качества образования: шкалы ECERS- // СДО. 2015. № 7 (59). [Электронный ресурс] [URL:https://cyberleninka.ru/article/n/novye-vozmozhnosti-otsenki-kachestva-obrazovaniya-shkaly-ecers-r-aprobirovany-v-rossii](https://cyberleninka.ru/article/n/novye-vozmozhnosti-otsenki-kachestva-obrazovaniya-shkaly-ecers-r-aprobirovany-v-rossii)
3. Ясвин В. А. Образовательная среда: от проектирования к моделированию. М.: Смысл, 2001. 365 с.

QALAMTASVIRNING TASVIRIY SAN'ATDA TUTGAN O'RNI

Ibatova Nigora Istamovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

“Musika va tasviriy san’at” kafedrası dotsenti

Ibrohimova Oysha Ibrohimovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

“Tasviriy va amaliy san’at” yo‘nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqola tasviriy san’atning kelib chiqishi, tasviriy san’atda qalamtasvirning o‘rni va ahamiyatiga bag‘ishlangan bo‘lib, qalamtasvirni o‘qitishdagi asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarning badiiy, ijodiy, obrazli tafakkurini tartibli va tizimli rivojlantirish, umuminsoniy madaniyat hodisasi sifatida idrok etish vazifasi ekanligini anglash haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: tasviriy san’at, qalamtasvir, detallar, obrazli tafakkur, badiiy ijod, madaniyat, piktografik yozuv, estetik tarbiya, grafika, ijod, ijodkor, qobiliyat, ijodiy faoliyat, ijodiy salohiyat, kreativlik.

Estetik ta’limning asosiy fanlaridan biri inson ijodiy olamini, tafakkurini namoyon qiladigan, basharning madaniyati va ma’naviyati timsoli, ramzi bo‘lib xizmat qiladigan tasviriy san’at olamidir. Chizish qobiliyati dastlab inson uchun asosan ahamiyatsiz bo‘lib, undan foydalanish odamlar o‘rtasidagi aloqa vositalaridan biri bo‘lib xizmat qilgan. Inson qadim zamonlardan oq rasm chizish mahoratini rivojlantira boshlagan. Buni arxeologlar tomonidan topilgan g‘ordagi suratlar, qadimgi chizmalar ishonchli tarzda tasdiqlaydi. Bu tasvirlar orasida biz hayvonot olami chizgilari, boshqa real hayot manzaralarning ishonchli tarzda tasvirlanganini uchratamiz. Bularning barchasi insonning ijod olamiga tashrif buyurishining ilk belgilari edi.

Aytish mumkinki, ilk tasvirlar tufayli insoniyatning buyuk kashfiyoti sanalmish yozuvlar, dastlab piktografik, logografik, so‘ngra bugun butun insoniyat olamini zabt etgan fonografik yozuvlar rivoj topdi. Demak, bir so‘z bilan aytish mumkinki, tasviriy san’at bugungi taraqqiyot va jamiyatning yuksak bosqichda ko‘tarilishida poydevor vazifasini o‘tay oldi.

Tasviriy san’atda qalamtasvir oddiy bir qora qalam vositasida inson tafakkuri, ma’naviy olami, ruhiy dunyosini ko‘rsata oladigan imkoniyat desak adashmaymiz. U yillar, asrlar davomida takomillashib o‘z o‘rnini mustahkam egallab bo‘ldi.

Detallar, geometrik figuralar, tana a’zolari yaqqol tasvirlarini berishda qalamtasvir beqiyos ahamiyatga ega. Har qanday mahoratli rassom iste’dodi dastlab qalamtasvir orqali namoyon bo‘ladi.

Qalamtasvir – nafaqat tasviriy san’at turlarining asosi hisoblanadi, balki arxitektura va amaliy san’at va uning barcha turlarining ham asosidir. Rassom tasviriy san’at turining qaysi janrida ijod qilmasin eng avvalo qalamtasvirga asoslanadi. U o‘zining kuzatishlari, katta asar kompozitsiyalari ustidagi izlanishlarini avval qalamda dastlabki qoralamalar bilan ifodalaydi. Kompozitsiyalar yaratishda ushbu qoralamalar rassomga asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Rassom har qanday tasviriy san’at asarini yaratishni qalamda chizishdan boshlaydi.

Bir soʻz bilan aytganda, qalamtasvirsiz hech bir rassom oʻz asarini yetuk holga keltira olmaydi. Qalamtasvirda koʻplab yetuk rassomlar asarlar yaratishgan va bu asarlarni koʻplab jahonning turli sanʼat muzeylari va koʻrgazmalarid koʻrish mumkin.

Mahoratli rassom boʻlib yetishishda qalamtasvirdan faqat nazariy bilimlarni mustahkamlab qolmay, balki amaliy jihatdan ham katta tajribaga ega boʻlmoq lozim: qoʻyilmadagi nisbatlarni aniq topish, nozik perspektiv oʻzgarishlarni seza bilish, tasvirni qogʻoz yuzasida asosli-konstruktiv qurish va joylashtirish, shakl hajmini tushayotgan soya-yorugʻ orqali mohirona ifoda etish hamda ishni tus jihatidan yaxlit bir butunlikda yakunlash zarur hisoblanadi.

“Har bir bola rassomdir. Muammo shundaki, qanday qilib biz katta boʻlganimizdan keyin ham oʻsha rassomni asrab qolishimiz mumkin?!” - Pablo Pikasso.

Mashhur rassom Pikassoning yuqoridagi iqtibosida zamonaviy dunyoda tasviriy sanʼatga va qalamtasvirga qanday munosabatda boʻlish haqida koʻp narsa aytilgan. Shuni aniq aytilish mumkinki, oʻquvchilarning yaxlit rivojlanishi uchun tasviriy sanʼat bilan, qalamtasvir sirlarining oʻrgatilishi zaruriy vositadir.

“Rangtasvir qonunlari” nomli asarda taʼkidlaganidek, yoshlar oʻzlarini ilm-fan, tasviriy sanʼatda sinamoqchi boʻlsalar, avvalo, rasm chizishni mukammal bilmoqlari lozim. Qalamtasvir bakalavriat talabalariga I-IV kurslarda nazariy va amaliy mashgʻulotlar orqali oʻrgatiladi. Shuni taʼkidlash kerakki, amaliy mashgʻulotlar bilan bir qatorda talabalarga nazariy bilim asoslarini berish gʻoyat muhim. Bu bilim boʻlajak rassom pedagoglarning institutni tugatgandan soʻnggi ilmiy, pedagogik va ijodiy faoliyatlarida muhim oʻrin egallaydi. Borliqdagi narsa va shakllarni realistik tasvirlash talabaga amaliy bilim va koʻnikma beribgina qolmay, balki shuningdek estetik didini oʻstirish, dunyoqarashini kengaytirish bilan birga ularni fikrlashga oʻrgatadi.

Tasviriy sanʼat, shuningdek, qalamtasvir, maqsad yoki shunchaki havas emas, balki ijodkor shaxsni tayyorlash vositasidir. Zamonaviy maktab oʻquv dasturlari estetik tarbiyaning asosiy vositasi sifatida sanʼatga koʻproq yoʻnaltirilgan. Bugungi kunda maktablarda tasviriy sanʼat soatlarini koʻpaytirish va unda qalamtasvir turiga oid bilimlarni berish juda muhim. Sababi ushbu fanning boshqa fanlardagi oʻrni va ahamiyati kattadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boymetov B. Qalam tasvir. Pedagogika institutlari va universitetlari uchun oʻquv qoʻllanma. –T.: TDPU, 1997.
2. Abdirasilov S.F., Nurtoev Oʻ.N. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarida tasviriy sanʼat fanini oʻqitish texnologiyasi. – T.: TDPU, 2015.
3. Ibatova N. DEVELOPMENT OF STUDENTS'ARTISTIC-PICTURE THINKING IN THE PROCESS OF TEACHING THE SCIENCE OF PAINTING //Science and innovation. –2023. –T. 2. –No. B2. –C. 163-167.
4. Istamovna I. N., Maxmudovna M. R. Landscape Genre in Russian Fine Art of the XIX Century //Innovative Science in Modern Research. –2023. –C. 218-222.
5. Ibatova N. QALAMTASVIR FANINI OʻQITISHDA TALABALARNING BADIY-OBRAZLI TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 27. – С. 57-63.

6. Istamovna, Ibatova Nigora, and Ramazonov Shukhrat Rakhimovich. "The Use of Innovative Technologies in Developing The Creative Potential of The Students in The Fine Arts." *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* 7 (2019).
7. Istamovna, Ibatova Nigora. "Pedagogical approaches to the development of artistic thinking of students." *International conference on multidisciplinary science*. Vol. 1. No. 5. 2023.
8. Istamovna, Ibatova Nigora, and Murodova Rushana Maxmudovna. "Landscape Genre in Russian Fine Art of the XIX Century." *Innovative Science in Modern Research* (2023): 218-222.
9. ISTAMOVNA, I. N. (2023). QALAMTASVIR FANINI O 'QITISHDA TALABALARNING BADIY-OBRAZLI TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*, 1(9), 793-800.
10. Istamovna, Ibatova Nigora. "THE ROLE OF VISUAL ARTS IN DEVELOPING STUDENTS' CREATIVE ABILITIES." *Multidisciplinary Journal of Science and Technology* 4.3 (2024): 526-530.
11. Istamovna I. N. UDK: 371.2; 2 USE OF CREATIVE METHODS IN THE TEACHING OF FINE ARTS.

O'QUVCHILAR O'QUV-BILUV FAOLIYATINI BAHOLASH – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

*QVPYMO'MM Maktabgacha, boshlang'ich va
maxsus ta'lim kafedrasi katta o'qituvchisi
Shaxmurodova Diljahon Almardonovna*

Annotatsiya: Maqola o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini baholash jarayonining psixologik-pedagogik ahamiyati xususida bo'lib, o'quvchilar bilimini nazorat qilish va baholash jarayonlari haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: o'quv, bilim, faoliyat, kompetensiya, qobiliyat, baho, baholash, natija, xato.

Аннотация: В статье говорится о психолого-педагогическом значении процесса оценки учебно-познавательной деятельности студентов, а также описываются процессы контроля и оценки знаний студентов.

Ключевые слова: обучение, знания, деятельность, компетентность, способность, оценка, оценка, результат, ошибка.

Abstract: The article talks about the psychological and pedagogical significance of the process of assessing the educational and cognitive activities of students, and also describes the processes of monitoring and assessing student's knowledge.

Key words: training, knowledge, activity, competence, ability, assessment, assessment, result, error.

O'quv faoliyati o'quvchining o'rganish faoliyatining ixtiyoriy va barqaror xususiyatlarini ko'rsatuvchi, aql sifatlari va bilim olish jarayonlarining rivojlanishi

hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning barcha o'qish faoliyati qat'iy ravishda aynan maqsadga muvofiqlashtirilgandir. Eng avvalo, o'quvchilar o'qish, yozish va hisoblash malakasini egallashlari, matematika, ona-tili, o'qish va tabiiy fanlardan, geometriyaning elementar asoslaridan katta hajmda bilimni orttirishlari kerak. Ikkinchidan, bolaning bilim darajasi kengayishni boshlaydi va bilishga bo'lgan qiziqishlari rivojlanadi. Keyingi bosqichda bilim jarayonlarining taraqqiyoti, aqliy rivojlanishi yuzaga keladi. O'zi mustaqil ijodiy faoliyat yuritishi uchun qobiliyat tarkib topadi va so'ngida o'qishga bo'lgan yo'nalish, o'qishga nisbatan ma'suliyatli munosabat hissi tarkib topa boshlaydi.

Baholash - bu biron bir mezon yoki meyorlar to'plamini, qiymatini, ahamiyatini yoki ma'nosini hisobga olgan holda belgilashdan iborat bo'lgan hukmdir.

Ta'lim sohasida baholash o'quvchilarning o'quv jarayonida olingan natijalarni qayd etish tizimi sanaladi. Baholash maktab dasturida belgilangan ta'lim maqsadlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Baholash o'quvchining kognitiv rivojlanishiga qo'yiladigan tashxis hisoblanib, u orqali o'zlashtirish korsatkichlarini yanada yaxshilash mumkin.

O'quvchilar bilimni baholash turli yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin: testlar (yozma yoki og'zaki), savol-javob orqali, shuningdek, o'quvchilarning sinfdagi ishtirokini va boshqalarni hisobga olgan holda.

Baholash ma'lumotlarini o'quv natijalariga erishishni baholash uchun o'quvchilarning ishlarini to'g'ridan-to'g'ri tekshirish natijasida olish mumkin yoki o'rganish to'g'risida xulosa qilish mumkin bo'lgan ma'lumotlarga asoslanishi mumkin.

Baholash ko'pincha test bilan bir-birining o'rnida ishlatiladi, ammo testlar bilan cheklanmaydi. Baholash alohida o'quvchiga, o'quv jamoasiga (sinf, yoki o'quvchilarning boshqa uyushgan guruhi), kursga, akademik dasturga, muassasa yoki umuman ta'lim tizimiga qaratilishi mumkin.

Doimiy jarayon sifatida baholash o'quvchilar uchun o'rganish uchun o'lchovli va aniq natijalarni belgilab beradi. Bu natijalarga yetishish maqsadida yetarli miqdorda o'quv jarayoni imkoniyatlarini yaratadi, o'quvchilar kutilayotgan natijalarga qay darajada mos kelishligini aniqlash maqsadida isbotlarni to'plash, isbotlar tahlil qilish va ularni izohlashni tizimli tartibda amalga oshiradi.

Bilim, ko'nikma, malakalarni tekshirish, "tashxislash va baholash, o'quv jarayonining asosiy va zarur bo'lgan qismlaridan bo'lib, u quyidagi asosiy vazifalarni amalga oshiradi:

- O'quvchilar egallagan bilim, shakllantirilgan ko'nikma hamda malakalarni nazorat qilish;
- bilim sifatini aniqlash;
- o'quv dasturida belgilangan materiallarni ongli, izchil va mustahkam o'zlashtirib olishga undash".

O'quvchining fanga doir egallagan bilimlarini baholashning odatda turli xil shakl usullari qo'llaniladi: og'zaki baholash, yozma baholash, test usulida va reyting tizimi orqali baholash shular jumlasiga kiradi.

Tekshirishning o'ziga xos shakli o'quvchilarni o'qituvchi tomonidan kundalik muntazam kuzatib turishdir. Tekshirishning turli-tuman shakllari o'ziga xos dars

bosqichi kabi faqat an'anaviy "so'rash" jarayonidagina emas, balki butun dars mobaynida qo'llaniladi.

O'qituvchi darsga tayyorlanishda tekshirishning zarur shakllarini izlash va qo'llash eng muhim vazifasi ekanligini unutmasligi kerak. Kimdan qachon, qancha o'quvchini tekshirish, qanday savollar bilan, qanday vositalar orqali so'rash va baholash – bularning barchasini o'qituvchi darsga tayyorlanish paytida o'ylab chiqishi kerak.

Shu bilan birga bolalar o'z o'rtog'i bilimi so'ralayotganda nima bilan shug'ullanishi zarurligi haqida ham o'ylashi kerak. Har qanday o'qituvchining o'z nazorat tizimi bo'lishi lozim. Bu tizim baholashning turli vosita va usullarini o'z ichiga olishi lozim. Va o'quvchilar o'qituvchisining bola muvaffaqiyatlari, bilimlarini o'rganish va o'zlashtirish ko'rsatkichlari va sifatini doimiy nazorat qilib turishini bilsinlar.

Tekshirish shakllari maktablarimiz ta'lim jarayoniga xos bo'lgan, o'quvchilarni bilimlarni faqat o'zidan qabul qilishi, reproduktiv faoliyatni tashkil etish bilangina tugamasligi lozim. Nazorat (tekshirish) shakllarini tanlashda o'quvchilarning individual xususiyatlarini e'tiborga olish muhimdir.

Yakuniy yozma ishlarga alohida talab bilan qarash zarurdir. Ularni o'qituvchi o'quv materialini ko'pchilik o'quvchilar o'zlashtirib olganiga ishonch hosil qilgandan so'ng o'tkazish mumkin. Bu kabi ishlar o'quvchilar nazdida asosli bo'lib, o'zining kuchiga ishonch xususiyatlarini shakllantirilishiga ko'mak beradi, aks holda esa o'quvchining fanga nisbatan qiziqishi kamayadi.

Bilimlarni tekshirishning yozma yoki og'zaki shakllari to'g'risida gapirilganda, har bir shaklning o'ziga xos xususiyatga ega ekani va o'z vazifasi borligini aytib o'tish darkor. Og'zaki shakli – savolni tez idrok etish (reaksiya) ko'nikmasini hosil qilish o'quvchilar xotirasini rivojlantirishga yordam beradi. Yozma tekshirish esa mantiqiy mushohada (fikrlash)ni samarali kengaytiradi, javoblarda aniqlik ko'proq bo'lishga o'rgatadi. So'nggi yillarda o'quvchilar bilimini va rivojlanish darajasini aniqlash maqsadida turli test skallaridan keng foydalanilmoqda.

O'quvchining o'zlashtirish darajasi faqatgina o'qituvchi mavzuni qanchalik tushuntira olishiga bog'liq emas. Bu jarayonda baholash ham asosiy o'rinni egallaydi. Bu orqali o'quvchilar aynan nimani yaxshi o'zlashtirayotganini, kimda qanday kuchli va zaif tomonlar borligini aniqlash mumkin. Shunga ko'ra o'qituvchi o'zining kelgusi faoliyatini tashkillashtiradi. Baholash jarayonni unumli tashkillashtirish uchun quyidagilarga e'tibor qaratish lozim.

Vaqt:

- topshiriq uchun ajratilgan vaqt;
- belgilangan vaqt;
- boshlanish va tugash vaqti.

Kutilgan natija:

- natija to'liqligi yoki biror yechim namunasini qay darajada ko'rsata olganligi.

Baholash mezonlari:

- Ko'p balli tizim bo'yicha;
- Og'zaki savol-javob orqali;

- Savolga berilgan javoblardan tashqari, o'quvchi o'zini qanday tutishi, reaksiyasi va muloqot qobiliyatlarini aniqlash;

Muammo: yozma imtihonga nisbatan og'zaki imtihon o'quvchi uchun psixologik jihatdan qiyinroq bo'ladi.

O'quvchining natijasi o'qituvchining savol berish tarziga bevosita bog'liq:

- tushunarlilik;
- bir ma'nolilik;
- suhbatning og'ir-bosiq, ishonch bildiruvchi ohangda olib borilishi;
- o'quvchi savollarga javob berishda qiynala boshlasa, osonroq savollar berilishi;

Agar og'zaki imtihon olmoqchi bo'lsangiz:

Imtihon oluvchining subyektiv yondashuvini (kayfiyati, yoqtirish yoki yoqtirmasligi ...) oldini olish uchun mavzuga doir asosiy savol-topshiriqlar yozma tartibda rejalashtirilishi, javoblar esa avvaldan ma'lum bir asosiy bo'lgan so'zlar yordamida belgilab olingan bo'lishi shart.

Baholash jarayonida quyidagi baholash mezonlaridan foydalanilsa to'g'ri bo'ladi:

- Qisman to'g'ri;
- To'g'ri;
- Yordam berilgandan keyin to'g'ri;
- Xato;
- Javob yo'q.

O'quvchilar bilimini baholashda o'qituvchilar yo'l qo'yadigan xatolarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- Xayrixohlik xatosi
- Kontrast xatosi (Kontrast – ikki narsa orasidagi keskin farq. Masalan, bolalar o'zlashtirishidagi mayda farqlarni sezmaslik, ularga bir xil 4 qo'yib ketaverish. Lekin, bola uyga vazifani o'tgan safargidan yaxshi bajargan bo'lishi mumkin. Bu mayda muvaffaqiyat bo'lsa, o'qituvchi sezmay qolishi mumkin.)

- O'quvchi bilimiga o'rtacha baho berish xatosi
- Baholovchi o'z fikrini o'zgartirmasligi xatosi
- Yoqtirmaslik xatosi
- Bir marta qolgan taassurot xatosi
- Kayfiyat xatosi

Xulosa qiladigan bo'lsak, boshlang'ich sinf o'quvchilarini baholashda quyidagi yondashuvlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- Individual;
- Xolis;
- Ilmiy;
- Professional;
- Ijodiy;
- Shaxsga yo'naltirilgan;
- Variativ;
- Tizimli.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilimini baholashda esa quyidagi jihatlarga ham e'tibor qaratish kerak:

- "Jiddiylikdan chekinish;
- Mashq va o'yinlar orqali baholash;
- O'quvchi nostandart harakatlarini kuzatish;
- O'quvchilarni o'z-o'ziga baho berishga o'rgatish;
- O'qituvchi va o'quvchi orasida qaytar aloqa o'rnatish;
- Guruhda ijobiy psixologik muhit hosil qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shaxmurodova D. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini anglash va tushunish darajalarini baholashning metodikasini takomillashtirish: o'quv qo'llanma. – Qarshi.: "Big makro world" MCHJ. 2013. -130 b.

2. Shaxmurodova D., Qosimova G. Umumiy pedagogika: o'quv qo'llanma. – Qarshi.: "Big makro world" MCHJ. 2013. -196 b.

3. www.uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining rasmiy veb sayti

4. www.kitob.uz – Respublika bolalar kutubxonasi.

5. www.ziynet.uz – Axborot ta'lim portali

KONTEKSTLI YONDASHUV - O'QUV-IJODIY FAOLIYATNI SAMARALI TASHKIL ETISH OMILI SIFATIDA

Botirova Zilola Nodirovna

Xalqaro innovatsion universiteti

Annotatsiya: Maqolada talabalarda ijodiy faoliyatni rivojlantirish yo'llari ilmiy jihatdan o'rganilgan.

Аннотация: В статье научно исследуются пути развития творческой активности студентов.

Abstract: The article examines ways to develop students' creative activity with scientific support.

Kalit so'zlar: Texnologiya, taraqqiyot, muammoli vaziyat, jamiyat, kontekstli yondashuv.

Ключевые слова: Технология, развитие, проблемная ситуация, общество, контекстный подход.

Key words: Technology, development, problem situation, society, contextual approach.

Texnologik taraqqiyot - bu jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda yuzaga keladigan, ishlab chiqarishning o'sishi va shaxsning rivojlanishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan tarixiy jarayon va shu bilan birga, u jamiyat ichidagi o'z-o'zini rivojlantirish jarayonlari bilan birga boradigan tarixiy jarayondir.

Kontekstli yondashuvda muammolilik tamoyilining muhimligini ta'kidlagan holda aytish mumkinki, avvaldan ma'lum, an'anaviy usullar yordamida hal etiladigan tayyor andazaviy, standart topshiriqlar, vazifalar va kasbiy vaziyatlar hech qanday ahamiyatga ega emas. Muammoli vaziyatlar salmog'ining kamayishi talabalarda fikrlashning zarur darajada rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Bunday ta'limning sifatida nihoyatda past bo'lib, faqat talabalarning favqulodda katta hajmdagi axborot va ma'lumotlarni mexanik tarzda yodlab olishlarini, real hayotda yoki kasbiy vaziyatlarda deyarli uchramaydigan standart masalalarni "qoriyod" usulida o'zlashtirishlarini ko'zda tutadi.

Kontekstli yondashuv doirasida qo'yilgan maqsadlarga ko'ra, malakali mutaxassis turli farazlarni ilgari surishi, qiyoslash, mavjud faktlarni umumlashtirish va mulohaza yuritish orqali mazkur farazni asoslovchi yoki inkor etuvchi holatlarni topa bilishi, kasbiy sohada hali joriy etilmagan texnologiyalar ustida izlanishlar va tadqiqotlar olib borish usullarini o'zlashtirgan bo'lishi lozim. Shu bois ham muammoli yondashuv ustivor bo'lgan kontekstli ta'limda talabaning bilish faoliyati bir qadar "uzun", qiziqarli va mahsuldor sanaladi, zero, u tahsilning barcha bosqichlarida tadqiqotchilik maqomida bo'ladi.

Xorij davlatlarida turli soha mutaxassislarni tayyorlashda kontekstli ta'limni qo'llash bo'yicha o'ttiz yildan ko'proq vaqt mobaynida to'plangan tajribalar mazkur tizimning bir qancha afzalliklarini ko'rsatib berdi. Jumladan:

1. Kontekstli ta'limning eng muhim jihatlaridan biri o'qitish turidir. Bunda talaba o'rganilayotgan mavzuga o'xshash va kelgusi faoliyatida uchrashi mumkin bo'lgan kontekstlarning muhokamasida faol qatnashish imkoniga ega bo'ladi, shuningdek, bo'lajak mutaxassis sifatida o'zi o'zlashtirgan bilimlarni turli vaziyatlarni qo'llay olish ko'nikmasini egallaydi.

. Talaba ta'lim jarayonida qabul qilayotgan katta hajmdagi axborotlar o'quv dasturiga sohaga oid yangiliklarni kiritish imkoniyatini pasaytirib qo'yadi.

Kontekstli yondashuv doirasida loyihalashtiriladigan o'quv dasturlarida esa talabaning o'zi mustaqil ravishda axborot, ma'lumot va faktlarni ahamiyatiga ko'ra tasniflay olishi nazarda tutiladi (masalan, muayyan muddatdan so'ng "eskirib qolishi" mumkin bo'lgan ma'lumotlarni jiddiy o'rganmaydi).

. Dars mashg'ulotlarida hal etiladigan masalalar, beriladigan vazifalarning bevosita amaliy vaziyatlarga asoslanganligi bois, talaba tahsilning dastlabki bosqichlaridanoq o'zining kelgusidagi kasbiy faoliyati haqida tasavvurga ega bo'la boradi.

4. Iqtisodiy yangilanishlar sodir bo'layotgan, texnologiyalar tezda o'zgarib borayotgan zamonaviy sharoitlarda kontekstli ta'lim OTMlarga qo'yiladigan davlat va jamiyat talablariga to'liq javob bera oladi. Mutaxassislar nisbatan o'zgarib boruvchi ijtimoiy buyurtmalarga muvofiq mutaxassis tayyorlash uchun OTMlarda yangi bilimlar va fanlar kiritishdan ko'ra talabalarni o'zgarib boruvchi muhitga moslashtirish qulayroq.

OTMlarda amal qilinadigan an'anaviy ta'limning moslashuvchan emasligini inobatga olsak, kontekstli ta'lim talabalarda qiziqish va motivatsiyani rivojlantirish olishlik xususiyati bilan ham maqbuldir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, oliy ta'lim jarayonida talabalarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun turli shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun ta'lim talablarini aniqlash va shu talablar asosida uning ustuvor qo'nalishlarini izlanuvchi ta'lim, muammoli vaziyatlar yaratish va ta'limga kontekstli yondashuv asosida tashkil etilishi talabalar ijodiy faoliyatini rivojlantirishning samaradorligiga zamin tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ziyomuhammadov B., Abdullayeva Sh. Ilg'or pedagogik - texnologiyalar. - Toshkent: Abu Ali Ibn Sino, 2001. – 80 b.

2. 2.Ziyadova T.U. Ona tili ta'limi jarayonida o'quvchilarni so'z boyligini oshirish. Ped.fan.nom.... diss.- T.: 1995. -161 b.

3. 3.Ibragimov R. H. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faoliyatini faollashtirish. ped. fanl. dok.... diss – Toshkent. – 2005.- 234 b.

4. 4.Ibragimova G.N. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissetatsiyasi avtoreferati, Toshkent, 2017.-38 b.

KONTEKSTLI YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING O'QUV – IJODIY FAOLIYATINI MODELLASHTIRISHNING TASHKILIY- METODIK IMKONIYATLARI

Botirova Zilola Nodirovna

Xalqaro innovatsion universiteti

Annotatsiya: Maqolada talabalarda ijodiy faoliyatni rivojlantirish yo'llari ilmiy jihatdan o'rganilgan.

Аннотация: В статье научно исследуются пути развития творческой активности студентов.

Abstract: The article examines ways to develop students' creative activity with scientific support.

Kalit so'zlar: Kompetentlik, inersiya, muammoli vaziyat, jamiyat, kontekstli yondashuv.

Ключевые слова: Компетентность, инерция, проблемная ситуация, социум, контекстуальный подход.

Key words: Competence, inertia, problem situation, society, contextual approach.

Dunyoda ro'y berayotgan global o'zgarishlar ta'lim sohasiga sezilarli ta'sir ko'rsatar ekan, uning falsafiy, uslubiy, aksiologik, madaniy va boshqa asoslarini qayta ko'rib chiqishni nazarda tutadi. Bilim, qobiliyat, malaka endi ta'limning maqsadi va natijasi sifatida qaralmaydi, balki jamiyatning gumanistik qadriyatlari bilan bog'liq bo'lgan "kompetentlik" tushunchasining bir qismi hisoblanadi.

Talabalarning o'quv-ijodiy faoliyatini tashkil etishda motivatsion xarakterdagi qiyinchiliklar sezilarli darajada kamayishi, faoliyat talabalar uchun shaxsiy ma'noga ega bo'lishi lozim. Chunki mazkur o'quv faoliyati orqali talaba o'z kasbining konturlarini belgilaydi va kognitiv motivatsiyadan professional motivatsiyaga o'tish uchun real imkoniyatlar yaratadi. Real imkoniyatlarni yaratish o'quv faoliyatining kontekstli yondashuv asosida tashkil etilish darajasiga bog'liq hisoblanadi. Chunki o'quv-ijodiy faoliyat talaba shaxsining yangi va o'ziga xos moddiy va ma'naviy qadriyatlarni yaratishga qaratilgan faoliyatidir. Talabalarning kasbiy faoliyatdagi

yutuqlari, ijtimoiy hayoida o'z o'rnini topishi, shuningdek, uning hayotining boshqa sohalarda maqsadli mehnatning samaradorligini ijodkorligi, kognitiv ustuvorligi bilan bevosita bog'liq. Kontekstli yondashuv asosida o'quv faoliyatini tashkil etish talabalarga motivatsion yo'nalish, hissiy-irodaviy, axloqiy harakatlar, "fikrlash inersiyasi" ni yengib o'tishga va mustaqil harakat qilishga tayyorlikni nazarda tutadi.

Kontekstli yondashuv asosida talabalarning o'quv- ijoliy faoliyatini tashkil etish jarayonida ularning doimo faol bo'lishiga undash lozim. Yanikim, faollik darajasi har xil bo'lishidan qat'iy nazar. Chunki faollik turli muammolarni hal qilishda talabalar uchun yangi turdagi yechimlarni taklif etishga imkon beradi. Bu muammolar mavjud nazariy va amaliy ko'nikmalari o'rtasidagi muvofiqlik darajasini ko'rsatib beradi. Talaba qachonki nazariy bilimlarini amaliy jarayonda aniq va sifatli foydalana olsa amaliyot davrida, ta'lim muassasalarida faoliyatini olib borishning dastlabki bosqichlarida oson moslashuv hamda o'z pozitsiyasini yengil egallashga muvaffaq bo'ladi. Shuningdek, kontekstli yondashuv asosida o'quv – ijodiy faoliyatini tashkil etishda talabalarning tashqi dunyoga munosabati, kelajakdagi kasbiy faoliyati, turmush tarziga bog'liqligini e'tiborga olish lozim. Bu ma'naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirish, faol hayotiy pozitsiyani shakllantirish va shaxsni rivojlantirish uchun asosdir. Ular bir-biri bilan chambarchas bog'liq: faol hayotiy pozitsiya shaxsning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni, transformatsion faoliyat tajribasini talab qiladi, bu esa o'z navbatida shaxsning ijtimoiy faolligining o'sishini ta'minlaydi.

Kontekstli yondashuv asosida talabalarning o'quv- ijoliy faoliyatini tashkil etishning bir qator aspektlari mavjud bo'lib, ularni hisobga olmaslik o'quv faoliyatida samarali maqsadga erishish mumkin emas. Bu borada quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish shart:

o'quv-ijodiy faoliyat haddan tashqari ko'p qirrali bo'lib, uning o'quv faoliyatida talaba shaxsiga yetarli darajada yo'naltirilmaganligi;

o'quv - ijodiy faoliyatning real muhit obyektlarini ratsionalizatsiya qilishga yetarlicha yo'naltirilmaganligi;

o'quv - ijodiy faoliyatni tashkil etish jarayonida pedagogik faoliyatga yo'naltirilgan ijodiy vazifalarning talaba shaxsi uchun ahamiyatini tushuntirish yetarlicha e'tiborga olinmaganligi;

o'quv-ijodiy faoliyatining sinkretik tabiati, pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan tarkibiy qismlarning farqlanmasligi;

o'quv-ijodiy faoliyatning shaxsiy va kasbiy jihatlari o'rtasidagi munosabatlarning yetarli emasligi, ijodiy muammolarni tanlash va hal qilish jarayonida ishlab chiqarish ehtiyojlarining ustunligi, ta'lim muhitining o'zgaruvchan obyektlarida yangi ehtiyojlarni izlashning amaliy bilimlar bilan uyg'unligini ta'minlamaslik;

talabalarning shaxsiy ichki ehtiyojidan ijodiy muammolar va ularni hal qilishning subyektiv yangiligining ustunligi.

Talabalarning bilim faolligini, mustaqilligini, qiyinchiliklarni yengishga tayyorligini, samaradorligini shakllantirish faqat ularning o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish orqali erishish mumkinligi aniqlanib, bu o'quv ishlarining maqsadlarini belgilash, o'rganilayotgan materialni o'zlashtirish zaruriyatini uyg'otish, ushbu

materialning mazmunini aniqlash, talabalarni materialni idrok etish, uni o'zlashtirish bo'yicha bilish faoliyatiga jalb qilish uchun talabalarda motivatsiyani rivojlantirish orqali amalga oshirish imkoniyati chiqildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduqodirov A.A. "Pedagogika" va "Psixologiya" fanlaridan keyslar va ulardan foydalanish uslubiyoti. –Toshkent: "Fan va texnologiyalar". 2015. – B.161.
2. Abduqodirov A.A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. –Toshkent: "Iste'dod". 2008. – B. 180.
3. Abduqodirov A., Pardayev A. Pedagogik texnologiyalarga oid atamalarning izohli lug'ati. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2012. – 44 b.

ONA TILI TA'LIMI O'QUV JARAYONIDA EYDEKOLOGIYA TAMOYILLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

M. N. Xo'jamberdiyeva
QarshiDU doktaranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada ona tili ta'limida o'quvchilar tarbiyasida muhim hisoblangan eydekologiya tamoyillarining ahamiyati haqida fikr bildirilgan. Ona tili ta'limini nafaqat nutq o'stirish vositasi sifatida emas balki axloqiy sifatlarni tarbiyalashdagi imkoniyatlari yoritib berilganligi bilan ahamiyatli.

Kalit so'zlar: ta'lim, ona tili ta'limi, o'quv jarayoni, eydekologiya, tamoyil, qadriyat

Аннотация

В данной статье высказывается мнение о важности принципов эйдекологии, которые считаются важными при обучении студентов на родном языке. Обучение родному языку важно не только как средство развития речи, но и потому, что оно раскрывает возможности воспитания нравственных качеств.

Ключевые слова: образование, образование на родном языке, образовательный процесс, эйдекология, принцип, ценность.

Abstract

This article expresses an opinion on the importance of the principles of eidecology, which are considered important when teaching students in their native language. Teaching the native language is important not only as a means of speech

development, but also because it reveals the possibilities of cultivating moral qualities.

Keywords: education, education in the native language, educational process, eidecology, principle, value.

Bugungi kunda kuchli integrativ jarayonlar bilan taqqoslanadigan ona tili ta'limida eydekologiya tamoyillari asosida faoliyatni olib bormaslik shaxs yashash tarzi, ijtimoiylashuvi, tabiiy muhitning ham, sivilizatsiyaning ham natijasini kafolatlab bo'lmaydi. Negaki, ona tili ta'limida eydekologiya tamoyillariga amal qilmaslik yoki o'zi va atrofqa qadriyatli munosabatli faoliyatni amalga oshirmaslik - bu jamiyat inqirozi, zamonaviy madaniyat inqirozi bo'lib hisoblanadi.

Chunki qadriyatli munosabatga bo'lgan ehtiyojlarni hisobga olmasdan, to'g'ridan-to'g'ri ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan harakatlar samarali kechmaydi. Zero, har bir faoliyat yakuniy tahlilda qadriyatli munosabatga ehtiyoj sezadi. U xoh inson, xoh tabiat, yoki jamiyat ham. Shu sababli bugungi kunda har qachongidan ham insonning o'zi va atrofqa qadriyatli munosabatini shakllantirish muammosi dolzarblashdi.

Zamonaviy sharoitda ijtimoiy, iqtisodiy, axloqiy muhit tubdan qayta ko'rib chiqish talab qilinadi. Bu maktab dasturlari va ta'lim muassasasining o'quv jarayoni mazmuniga ham yangiliklar joriy etilishini taqozo qiladi. Darsliklarning integral mazmuni o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini shakllantirishga, o'quvchining har tomonlama mustaqilligini qaror toptirishga qaratilgan.

Ana shu mustaqillik tarkibida o'quvchining o'z hayoti va atrof-muhitda o'z harakatlarining oqibatlarini uchun javobgarlik hissinini shakllantirishi, qadriyatli munosabatlarni tarkib toptirishi ham belgilab berilgan. Demak, *eydekologiya tamoyillari asosida qadriyatli munosabatlarni shakllantirishga asoslangan ta'lim bilim va inson faoliyatining barcha sohalarini qamrab oladigan axloqiy me'yor bo'lishi kerak.*

Gap ona tili ta'limi o'quv jarayonida eydekologiya tamoyillaridan tizimli foydalanishning metodik ta'minotini takomillashtirish haqida bormoqda. Shuning

uchun ona tili ta'limini tashkil etishda eydekologiya tamoyillaridan foydalanishning nazariy va uslubiy jihatdan takomillashgan metodikasini ishlab chiqish bugungi kunda favqulodda amaliy ahamiyatga ega. Agar biz ona tili ta'limida o'quvchilarni juda kichik yoshdan qadriyatli munosabatlarga yaqinlashtirmasak, uni yo'qotishimiz mumkin. U o'qigan, lekin uqmagani bo'lib shakllanib qoladi.

Eydekologiya tamoyillarining mavjud konsepsiyalari va modellari boshlang'ich sinf ona tili ta'limida o'quvchilarining qadriyatli munosabati muammosini hal qilishda tizimli yondashuvni o'z ichiga oladi, bu ularning faoliyatini boshlang'ich ta'limning turli modellarida (ko'p predmetli, bir predmetli va aralash) pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil qilishni nazarda tutadi.

Eydekologiya tamoyillari ona tili ta'limi, sinf va sinfdan tashqari mashg'ulotlarning o'zaro ta'sirini ta'minlashda namoyon bo'lishi lozim. Biroq bu o'zaro ta'sir faqat e'lon qilinadi, lekin amalda qoida tariqasida maktabning o'quv jarayonida tizimli olib borilmaydi.

Bugungi kun maktab amaliyoti shuni ko'rsatadiki, aksariyat ta'lim muassasalari faoliyatida yaxlit tizim mavjud emas, ularda eydekologiya tamoyillari asosida qadriyatlarni tarbiyalash emas, ishda faollik yondashuvi ustunlik qiladi. Kundalik hayotda muhim va zarur bo'lgan qadriyatli munosabatni rivojlantirishga qaratilgan maqsadli ta'sirlarning bir qismi sifatida qaralmaydi. Ko'pincha dars jarayonida biz iste'molchi, tabiatga bog'liq bo'lgan narsalar haqida gapiramiz. (O'rmon bizga nima beradi? Qaysi o'tlar foydali va qaysilari zararli?) O'quv faoliyatini, jamoaviy ijodiy faoliyatni amalga oshirishda o'qituvchi siyosat, axloq, estetika, boshlang'ich sinf o'quvchilarini kelajakdagi xatti-harakatlarga amaliy tayyorlash bilan bog'liq bo'lgan ushbu muammoning ko'p qirraliligidan foydalanmaydi. Bu bir tomondan faqat tabiiy sikldagi o'quv fanlarining muammosi deb qaralsa, ikkinchi tomondan, o'zlari eydekologiya tamoyillardan foydalanishga tayyor emasligi tufayli. Mazkur sabablar eydekologiya tamoyillaridan foydalanishga qaratilgan pedagogik vositalarning maqsadga erisha olmasligiga, ta'lim-tarbiya jarayonining o'zi esa samarasiz bo'lib chiqishiga olib keladi. Shunday ekan, o'qituvchilar faoliyatida zamonaviy dunyoqarashni shakllantirishga, o'quvchilar

ongiga eydekologiya tamoyillari asosida qadriyatli munosabatni singdirishga yordam beradigan tizim zarur. Ona tili ta'limida o'quvchilarining eydekologiya tamoyillaridan foydalanib qadriyatli munosabatlarini shakllantirishda ta'lim-tarbiya jarayonining imkoniyatlarini aniqlash, uni takomillashtirishning eng samarali shartlari va usullarini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Eydekologik tamoyillarining mazmuni masalasini hal qilishda turlicha yondashuvlarga qaramay, bir qator o'qituvchilar o'quvchining ona tili ta'limida o'quvchilarning o'zaro munosabati, oqibatlari uchun javobgarligi deb taxmin qilishadi. Ammo ona tili ta'limida eydekologiya tamoyillari - yangicha fikrlash, qadriyatli munosabatga tayangan, o'zi va atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish tamoyillaridir. Bu bizga eydekologiya tamoyillarini shaxsning tarbiyasidagi integral xususiyati, mezoni va modelini ajratib ko'rsatish huquqini beradi.

Ona tili ta'limi orqali o'quvchilarning nutq boyligi bilan birga tarbiyaviy sifatleri - o'z o'ziga hamda tevarak muhitga insoniy munosabatda bo'lishga ham ta'sir kzsatadi. Borliqqa nisbatan qadriyatli yondashuv inson faoliyati orqali namoyon bo'lgani sababli, shaxs doimo subekt hisoblanadi. Subekt deganda shaxs, jamoa, katta ijtimoiy jamoa (sinf, odamlar), ya'ni faoliyati baholanishi kerak bo'lgan insonlar tushuniladi. O'ziga va atrofga qadriyatli munosabatda subyekt va javobgarlik obyekti o'rtasidagi munosabatlar eng muhim hisoblanadi. Insonlar o'rtasidagi munosabatlar doimo obyektiv bo'lib, u javobgarlik obyektlari orqali amalga oshiriladi. Shu sababli muammo yuzasidan olib borilgan tadqiqotlarda tadqiqotchilar eydekologiya tamoyillarini qanday talqin qilishmasin, u o'ziga va atrofga javobgarlik, mas'uliyat, majburiyatni his etish yoki shaxs xarakterining mulkiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Isaqlulova N. J. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirishning ilmiy pedagogik asoslari / Ped. fan. nomz. dis. avtoreferati. – T., TDPU, 2006. – 20 b.

2.Ismatov I. Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarida atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish (anorganik kimyo ta'limi misolida) / Ped. fan. nomz. . dis. avtoreferati. – T., O'zPFITI, 2006. – 22 b.

Ona tili ta'limida iqtidorni aniqlashning psixologik strukturasi

Raimberdiyev Asqarjon Asrorovich
Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili imkoniyatlari aniqlangan bo'lib, mazkur ta'lim jarayonida iqtidorlilikni aniqlash, bu borada modifikatsiyalashgan topshiriqlarning ahamiyati, imkoniyati to'g'risida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, test, topshiriq, modifikatsiya, jarayon.

Аннотация:В данной статье определяются возможности родного языка, а также высказывается мнение о важности и возможности модифицированных заданий в этом образовательном процессе.

Ключевые слова: родной язык, тест, задание, модификация, процесс.

Abstract: This article defines the capabilities of the native language, and also expresses an opinion on the importance and possibility of modified tasks in this educational process.

Keywords: native language, test, task, modification, process.

Shaxs o'ziga xos sifatleri va borligi bilan qaytarilmas va noyobdir. Ana shu betakrorlik va noyoblikning asosida uning individual-psixologik xususiyatlari majmui yotadi. Shu o'rinda biz yuqorida ta'rif bergan shaxs tushunchasi bilan yonma-yon ishlatiladigan yana ikki tushunchaga izox berish o'rinli deb hisoblaymiz. Bu- "individ" va "individuallik" tushunchalaridir. "Individ" tushunchasiga pedagogik lug'atda "lot. Individuum - bo'linmas ma'nosini anglatib, mustaqil, aql ato etilgan mavjudot sifatidagi inson" sifatida ta'riyalanadi. Shuningdek u o'zini o'zi idora etishi mumkinligi, lekin shu bilan birga o'zining tashqi munosabatlarida umuminsoniy qadriyatlarni eltuvchi ham hisoblanishi qayd etiladi. Demak, bu tushuncha umuman "odam" degan tushunchani to'ldirib, uning ijtimoiy va biologik mavjudot sifatida mavjudligini tasdiqlaydi. Uni bir tomondan, boshqa odamlardan farqlovchi belgi va xususiyatlarini o'z ichiga olsa, ikkinchi tomondan, o'ziga va o'ziga o'xshashlarga xos bo'lgan umumiy va xarakterli xususiyatlarni qamrab oladi. Demak, individ - insonga aloqadorlik faktini tasdiqlovchi ilmiy kategoriyadir.

"Individuallik" - yuqoridagi ikkala tushunchaga nisbatan torroq tushuncha bo'lib, u konkret odamni boshqa bir konkret odamdan farqlovchi barcha o'ziga xos xususiyatlar majmuini o'z ichiga oladi. Ushbu tushunchaga "O'zbek tilining izohli lug'ati"da "individga xoslik, individga oid xatti-harakat" ma'nolarini anglatishi ko'rsatilgan. Shu nuqtai nazardan shaxs tizimini tahlil qiladigan bo'lsak, shaxsning

individualligiga uning qobiliyatlari, temperamenti, xarakteri, irodaviy sifatlari, emotsiyalari, xulqiga xos motivatsiya va ijtimoiy ustanovkalari kiradi. Aynan shu qayd etib o'tilgan kategoriyalar shaxsdagi individuallilikni ta'minlovchi kategoriyalardir. Uning ma'nosi shundaki, bo'yi, eni, yoshi, sochining rangi, ko'z qarashlari, barmoq harakatlari va shunga o'xshash sifatlari bir xil bo'lgan insonlarni topish mumkin, lekin xarakteri, qobiliyatlari, temperamenti, faoliyat motivatsiyasi va boshqalarga aloqador sifatlari majmui bir xil bo'lgan odamni topib bo'lmaydi. Ular - individualdirlar.

O'zbek tilining izohli lug'atida "Iqtidor" so'zining arab tilidan kirib kelganligi va uning kuch-quvvat, qudrat; qodirlik; qobiliyat; holat kabi ma'nolarni anglatishi ta'kidlanadi. "O'zbekiston milliy ensiklopediya"sida esa "iqtidor yoki qobiliyat bilim, ko'nikma, malakalardan farqli o'laroq, shaxsning muayyan faoliyat yuzasidan layoqati va uning ish uddalay olishidagi subektiv shart-sharoitlarni ifodalovchi individual psixologik va jismoniy xususiyatlaridir" – deb ta'riflanadi. Iqtidor - bu inson psixikasining butun umr davomida tizimli rivojlanuvchi sifati bo'lib, insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir necha sohada yuqori natijalarga erishish imkoniga ega ekanligi bilan belgilanadi.

Ona tili ta'limida iqtidor asosida umumiy intellektual va insonning bilish imkoniyatlarini belgilaydigan, tabiat tomonidan in'om etilgan qobiliyatlar, biror bir faoliyatda (masalan, ta'lim, ijodiy, kasbiy, ilmiy) muvaffaqiyatga erishishni ta'minlaydigan imkoniyatlar mavjud.

Ona tili ta'limida iqtidorlikni aniqlash va rivojlantirish uchun avvalo, o'quvchilardagi quyidagi jihatlarga ahamiyat qaratish lozim:

- qiziquvchanligi;
- izlanuvchanligi;
- nutqi, tafakkuri, xotirasining tez rivojlanishi;
- erta yoshdanoq musiqa, rasm chizish, kitob o'qish, matematikaga qiziqishi;
- yuqori darajadagi bilish faolligi va o'quv faoliyati;
- muammo yechimiga kreativ yondashuv;
- tafakkurning unumdorligi.

Ona tili ta'limi pedagogik nuqtai nazardan umumiy va maxsus qobiliyat yosh davrlarini inobatga olgan holda tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.A.Raimberdiyev. Boshlang'ich ta'lim jarayonida iqtidorlikni tashxislash va rivojlantirish tizimini takomillashtirish. – Nukus, 2023
2. A.A.Raimberdiyev. Coverage of the problem of personality giftedness in the spiritual heritage of the east. 2023

3. A.A.Raimberdiyev. Shaxs iqtidori va uning jamiyat taraqqiyotida tutgan o'рни muammosining talqini. - Qarshi, 2022

4. A.A.Raimberdiyev. Elimination Of Social And Pedagogical Problems In Working With Talented Students. 2022

5. A.A.Raimberdiyev. Boshlang'ich ta'lim jarayonida iqtidorli o'quvchilar bilan olib boriladigan ish usullari. Qarshi, 2021

PEDAGOGIK NIZOLAR VA ULARNI OLDINI OLISH YO'LLARI

Mahmudova Dilnavoz Shavkatjon qizi

Osiyo texnologiyalar universiteti.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola pedagogik nizolar ularning kelib chiqish sabablari ularni bartaraf etish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlari: O'qituvchi, O'quvchi, ota-ona, nizo, ta'lim, maktab, muloqot, suhbat.

Ta'lim jarayonida pedagoglar, o'quvchilar ota-onalar o'rtasida turli nizolar paydo bo'lishi tabiiy holat hisoblanadi. Chunki ta'lim jarayoni o'zaro muloqot, fikrlar almashinuvi va har xil qarashlar asosida kechadi. Ammo nizolarni o'z vaqtida aniqlash va ularni to'g'ri hal qilish o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlashda muhim ro'l o'ynaydi. Pedagogik nizolarni hal qilish oson emas, chunki ularni to'g'ri hal qilish o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlashda muhim ro'l o'ynaydi. Pedagogik nizolarni hal qilish oson emas, chunki ular ko'pincha hissiyotlarga bog'liq bo'lishi mumkin. Shuning uchun bu nizolarning oldini olish uchun va ularni to'g'ri boshqarish ta'lim jarayonida katta ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik nizo – bu o'qituvchi va o'quvchi va o'quvchi ota – onasi, shuningdek, o'quvchilarning o'zaro munosabatlarida yuzaga keladigan kelishmovchiliklar yoki turli qarashlardan kelib chiqadi.

Pedagogik nizolar quyidagi asosiy turlarga bo'linadi:

1. O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi nizolar bu turdagi nizolar ko'pincha dars jarayonida o'quvchilarning intizomiga oid muamolar yoki o'qituvchining pedagogik uslubiga bo'lgan norozilik sababli yuzaga keladi. O'quvchilar o'qituvchining talablarini bajarishni xohlamasligi yoki o'qituvchi talablarini bajarishni xohlamasligi yoki o'qituvchi o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olmasligi natijasida kelib chiqishi mumkin.

2. O'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi nizolar

Ota – ona o'z farzandini ta'lim va tarbiya jarayonida faol ishtirok etadilar, ammo ba'zi holatlarida o'qituvchi va ota-ona o'rtasida kelishmovchiliklar paydo bo'ladi. Bu kelishmovchiliklar ko'pincha o'quvchi natijalari, o'qituvchining ta'limga bo'lgan umumiy yondashuviga bog'liq bo'lishi mumkin.

3. O'qituvchi va ma'muriyat o'rtasida nizolar bazi o'quvchilar va maktab ma'muriyati o'rtasida ham nizolar vujudga keladi. Bu nizolar o'qituvchining ish

yuklamasi, ta'lim jarayonini tashkil etish yoki boshqa tashkiliy masalalar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

4. O'quvchilar o'rtasidagi nizolar ko'pincha dars davomida yoki tanaffusda yuzaga keladi . Bunday nizolar o'zaro raqobat , do'stlikdagi kelishmovchiliklar sabablaridan kelib chiqishi mumkin.

Pedagogik nizolarning sabablari quyidagicha kelib chiqishi mumkin:

Muloqotdagi kamchiliklar o'qituvchi va o'quvchi, o'quvching ota-onasi o'rtasida noto'g'ri muloqot kelishmovchilikka olib kelishi mumkin. To'g'ri tushuntirilgan qoidalar .

Turli qadriyatlar va qarashlar har bitta o'qituvchi , o'quvchi va ota-onaning ta'limga bo'lgan qarashlari va qadriyatlari turlicha bo'lishi mumkin. Bu turli yondashuvlar o'rtasida kelishmovchiliklarni keltirib chiqaradi.

Intizomiy masalalar o'quvchilarning dars jarayonidagi intizomiy muamolarini o'qituvchi bilan ziddiyatlarga sabab bo'lishi mumkin. O'qituvchi intizomni saqlash uchun qattiqroq choralar ko'rishga majbur bo'lsa o'quvchi yoki ota-ona bunga qarshi chiqishi mumkin.

Stress va charchoq . Ta'lim jarayonida ishtirok etuvchi barcha tomonlar stress yoki charchoq holatida bo'lishlari mumkin. Bu holat ularning muamolarini muloqot orqali hal qilishiga va nizolarni kuchaytirishi mumkin.

Pedagogik nizolarni oldini uchun bir nechta samarali strategiyalar mavjud. Bu strategiyalar ta'lim jarayonini yanada qulay va samarali qilishga yordam beradi.

1.To'g'ri muloqot bu nizolarni oldini olishning eng muhim vositasidir . O'qituvchi o'quvchi va ota-onalar o'rtasida to'g'ri muloqotni yo'lga qo'yish orqali ko'plab nizolarni oldindan hal qilish mumkin. Muloqot jarayonida ochiqlik ,hurmat va tushuncha ko'rsatish muhimdir.

2. Individual yondashuv har bir o'quvchi o'ziga xosdir, shuning uchun o'qituvchi o'quvchilarni individual ehtiyojlarini hisobga olishi zarur.O'quvchilarni qobiliyatlari , qiziqishlarini va shaxsiy imkoniyatlariga mos darslarni tashkil qilish nizolarning oldini olishga yordam beradi.

3.Ota –onalar bilan hamkorlik o'qituvchi doimiy aloqada bo'lishi va ularga farzandining rivoji haqida muntazam ma'lumot berishlari kerak.Ota –onalar bilan birgalikda muamolarini hal qilish, bolalarning o'qishdagi muamolarini kamaytirish va o'qituvchi ota-ona o'rtasidadagi nizolarning oldini oladi.

Nizolarni hal qilish usullari:

Agar nizo yuzaga kelgan bo'lsa, uni to'g'ri boshqarish va hal qilish muhimdir. Quyidagi usullar nizolarni hal qilishda samarali bo'lishi mumkin:

-Suhbat va murosaga intilish .

-Nizoni hal qilishda tomonlar bir-birining fikrini eshitishlari va murosaga intilishlari kerak. Ochilmagan yoki e'tibordan chetda qolgan meammolar keyinchalik kata nizolarga aylanishi mumkin.

-Emotsional boshqaruv.

Nizoni hal qilishda hissiyotlarni boshqarish muhimdir. O'qituvchi va o'quvchi yoki ota-ona o'z his-tuyg'ularini nazorat qila olmasa, muammo yanada murakkablashishi mumkin. Shu sababli, nizolarni hal qilish jarayonida hissiy tinchlikni saqlash lozim.

Xulosa

Pedagogik nizolar ta'lim jarayonida ko'p uchraydigan muammolardan biri bo'lib, ular o'qituvchi, o'quvchi va ota-onalar o'rtasidagi muloqot va o'zaro munosabatlarda yuzaga kelishi mumkin. Ushbu nizolarni oldini olish uchun samarali muloqot, emotsional intellektni rivojlantirish, individual yondashuv, motivatsiya va maqto'v kabi vositalardan foydalanish muhimdir. Shuningdek, nizolarni konstruktiv boshqarish va hal qilish bo'yicha maxsus treninglar o'tkazish ham kata ahamiyatga ega. O'zaro hurmat va ijobiy ta'lim muhiti yaratish pedagogik nizolarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavqsudova M.A Muloqot psixologiyasi. Turon-istiqlol
2. Omonov X.T Madiyorova S.A va boshqadar. Pedagogik texnologiyalar va pedagogig maxorat. Darslik
3. Djumaeva S. Ijtimoiy va pedagogik nizolar: moxiyatni bartaraf etish yo'llari. Metodik qo'llanma
4. Abdullaeva N Ta'limda konfliktologiya. Toshkent O'zbekiston Davlat pedagogika nashriyoti.
5. Raxmanov O. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi pedagogig nizolarini hal qilish yo'llari.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida interaktiv usullardan foydalanishning ahamiyati.

Yuldoshev Nazar- Osiyo texnologiyalar universiteti katta o'qituvchisi

Bahriyeva Charos- Osiyo texnologiyalar universiteti boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim ona tili darslari jarayonini samaradorligini oshirishda muammoli va izlanish metodlaridan foydalanish yo'llari, ahamiyati haqida ilmiy fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, ob'ekt, sub'ekt, muammoli metod, didaktik o'yin, mustaqil fikrlash

Hozirgi kunda ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llashga qiziqish tobora keng tus olmoqda. Bunday metodlarni qo'llash ta'lim samaradorligi va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarning o'qish motivlarini o'stiradi.

Innovatsiya (inglizcha innovation) yangilik yaratish, yangilikdir. Demak an'anaviy ta'limdagi kabi bir xil shablonlar asosida emas, balki yangiliklar asosida ta'lim jarayonining ta'sirchanligini oshirishga qaratilgan ish shaklidan foydalanish innovatsiya demakdir. Ta'limda pedagogik texnologiyalarga asoslanish va innovatsiyaga intilish, o'quvchilarni faollashtirishga qaratilgan turli interaktiv metodlardan foydalanish ta'lim maqsadini samarali amalga oshirishga yordam beradi.

Ta'lim jarayonini innnovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun avvalo darsning rejasini va loyihasini aniq ishlab chiqilishi zarur.

Dars loyihasini tuzishda o'qituvchi o'zining ish shakllari va o'quvchilarning ko'nikmani egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Shuningdek, u qanday o'qitish metodlaridan foydalanishi ham muhim ahamiyatga ega. Metod tanlashda ko'proq interaktiv metodlarga e'tiborni qaratish ta'lim samaradorligini oshiradi. (Interaktiv so'zi

inglizcha – interaktion, ya‘ni, inter – aro, o‘zaro, act – harakat ma‘nosini anglatadi.) Interaktiv usullar – bu o‘zaro harakat, ya‘ni hamkorlik asosida o‘qitish demakdir. Interaktiv usullarning 4 asosiy turi mavjud. Bular:

- kognitiv usullar;
- o‘yinlar, eksperimental faoliyat;
- ishbilarmonlik o‘yinlari, modellashtirish;
- amaliyot orqali o‘qitish, bevositafaoliyat.

Interaktiv mashg‘ulot jarayonining asosiy bosqichlari

1. Salomlashish (o‘qituvchi va o‘quvchilar).

2. Kirish so‘zi – o‘qituvchi o‘quvchilarni ta‘limning interaktiv metodlari, mashg‘ulot mavzusi, shakli va maqsadlari bilan tanishtiradi. Kirish so‘zi aniq va qisqa bo‘lishi kerak.

3. Qoidalarini ishlab chiqish – guruhning samarali ishlashi uchun qoidalarini belgilash yuzasidan o‘quvchilarning takliflar bildirishi so‘raladi. Shu takliflar asosida ular tomonidan qoidalar ishlab chiqilib, qabul qilinadi. Bu qoidalarga rioya qilinish nazoratini faqat o‘qituvchi emas, o‘quvchilar ham olib borishlari ko‘zda tutiladi.

4. Tanishuv (muzyorar) – o‘quvchilarning darsda o‘zaro erkin va faol muloqotlarini ta‘minlash maqsadida har turli harakatli mashqlarni tashkil qilish orqali o‘tkaziladi. Bu mashqlarni ishtirokchilar orasidagi notanishlik, tortinchoqlik va shu kabi holatlarni bartaraf qilib, o‘zaro iliq munosabatlarni hosil qilishga yo‘naltirilgani uchun muzyorar deb nomlanadi. (buda o‘quvchilar bir-birining eng yaxshi sifatlariga baho berishlari, yoki yonidagi o‘rtog‘ini jamoaga tanishtirishi kabi ish turlaridan foydalaniladi).

5. Kutiladigan natijalar – har bir o‘quvchi mashg‘ulotlar yakunida nimalarni o‘rgangani, qanday ishlarni bajara oladigan bo‘lgani haqida ma‘lumot berishi lozim. Bunda o‘quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari asosida og‘zaki yoki yozma ravishda bildirgan fikrlari ham inobatga olinadi.

6. Kichik guruhlariga ajratish – mashg‘ulot maqsadiga muvofiq ravishda o‘quvchilarni bir nechta kichik guruhlariga ajratiladi. Kichik guruhlariga birinchi marta ajratishda o‘quvchilar o‘z xohishlariga ko‘ra guruhlariga ajralishlari mumkin. Keyingi gallarda tasodifiy kichik guruhlariga ajratish qo‘llaniladi.

7. Kichik guruhlar ishini tashkil qilish – har bir kichik guruhga aniq vazifa, zarur materiallar, vositalar taqdim qilinadi, vazifani bajarish, natijani ma‘lum qilish tartibi va ajratilgan vaqt belgilanadi.

8. Taqdimotlar – kichik guruhlar o‘zlariga berilgan vazifalarni bajargandan keyin, olingan natijalarni ular belgilagan vakil tomonidan barcha guruhlar a‘zolari oldida taqdimot qilishdan iborat. Bunday taqdimot yakka tartibda berilgan vazifani bajargan biror o‘quvchi tomonidan ham amalga oshirilishi mumkin.

9. Kichik ma‘ruzalar – interaktiv mashg‘ulot mavzusi bo‘yicha o‘quvchilarga nazariy ma‘lumotlarni yetkazish maqsadida o‘qituvchi, ma‘ruzachi yoki o‘quvchi tomonidan o‘tkaziladi.

10. Muhokamalar o'tkazish – dars mavzusiga doir masalalar yuzasidan hamkorlikda fikr yuritish va xulosalar chiqarishga yo'naltirilgan interaktiv mashqlardan iborat.

11. Xulosalar va vazifalarni belgilash – mashg'ulot davomidagi xulosalarni jamlash va umumlashtirish hamda o'quvchilar uchun navbatdagi vazifalarni belgilab berishdan iborat.

12. Mashg'ulotni yakunlash – mashg'ulotdan qoniqqanlik darajasini har bir o'quvchi tomonidan baholashni har turli interaktiv shakllarda tashkil etiladi. Bu baholash natijalarini keyingi mashg'ulotlarni tashkil etishda hisobga olib boriladi.

Interaktiv mashg'ulotning asosiy shakllari: katta doira, charxpalak, akvarium, kichik guruhlarda (juftlikda) ishlash va boshqalar.

Interaktiv mashg'ulotning asosiy usullari: interaktiv seminar, trening, ma'ruza, aqliy hujum, ishchanlik o'yini, rolly o'yin, muhokama, bahs, munozara, tanqidiy fikrlash, skarabey, bumerang, zigzag yoki arra, press, interv'y, zanjir, sinkveyn, pinbord, insert, suratli diktant, chigilyozdi, muzyoralar, fidbek va boshqalar.

Shu bilan birga ta'kidlash zarurki, interaktiv mashg'ulotlarda shakl va usullar birgalikda mavjud bo'lib, ularni shartli ravishdagina ajratish mumkin.

Interaktiv mashg'ulotlar aniq rejalashtirilgan holda dars maqsadini belgilab, dars loyihasi va algoritmini ishlab chiqilgandan keyingina amalga oshiriladi.

Interaktiv usullarning barchasida ham o'qituvchi va o'quvchi faoliyati o'rtasidagi hamkorlik, o'quvchining ta'lim jarayonidagi faol harakati ko'zda tutiladi. Masalan, biror bir mavzuni o'rgatishda uni modellashtirish qismida o'qituvchi o'quvchilarga modelni namoyish qilish oldidan "Aqliy hujum" metodidan foydalanishi mumkin. Ya'ni o'quvchilar qo'yilgan muammoni qanday tushunishlari va ko'nikmani qanday egallashlari mumkinligi ulardan so'ralib, ularning fikrlari umumlashtiriladi. Bunda o'quvchilar fikri mutlaqo tanqid qilinmaydi. Amaliy boshqaruv qismida o'qituvchi "Hamrohingga o'rgat" metodidan foydalanishi mumkin. Bu metod darsni optimal tashkil etishga imkoniyat yaratib, o'quvchilarning o'z faoliyatini tanqidiy nazorat qilish va xatolarni bartaraf etishga o'rgatadi. Uni qo'llash quyidagicha:

Sinf birinchi va ikkinchi hamkor qismlarga bo'linadi.

Darsni o'tish modelidan foydalanib birinchi hamkor ikkinchisiga, ikkinchi hamkor esa birinchisiga modeldagi qismlarni o'rgatadi.

O'qituvchi xohlovchilarga ta'lim metodlari vositasida model qismlarini avval tushuntiradi va ko'rsatadi. O'quvchilar o'qituvchi aytgan va ko'rsatganlarini takrorlaydilar va bajaradilar.

O'qituvchi sinfni nazorat qilish uchun o'ziga ixtiyoriy 2 nafar hamkorni tanlaydi. O'qituvchi o'z hamkorlariga modelni bosqichma-bosqich bajartirib ko'radi. Tushunmaganlarini tushunib o'rganishlariga yordam beradi.

O'qituvchi sinfdagi hamkorlarga birinchi qismni bir-birlariga o'rgatishlari va bajarishlarini aytadi. Ularni ishlarini nazorat qilib, kamchiliklarni bartaraf etishga yordamlashadi. Shundan keyingina navbatdagi bosqichga o'tiladi. O'qituvchining hamkori esa sinfni nazorat qilishga o'qituvchiga yordamlashadilar.

Bu ish usuli modelning boshqa qismlarini ham bajarishda davom etadi. Bu o'quvchilarni bir-biriga va o'ziga talabchan bo'lishga, xatolarni o'z vaqtida bartaraf etishga, ishni tanqidiy baholay bilishga o'rgatadi.

O'quvchilar topshiriqni bajarganlaridan keyin ularning ishlari guruhdagi boshqa o'quvchilarga tarqatildi. Ular tegishli o'zgartishlar kiritganlaridan keyin yana boshqa o'quvchilarga beriladi va shu tarzda o'quvchilarning har birining ishi guruhdagi barcha o'quvchilar qo'lidan o'tadi va oxiri o'ziga qaytadi. Har birlari o'zlari nuqtai nazaridan ishga o'zgartirishlar kiritishlari mumkin. Keyin o'qituvchi to'g'ri javobni ko'rsatadi. Bu usulda o'quvchilar ijodiy fikrlashga, o'z fikrlarini erkin bayon etishga va o'z kamchiliklarini bilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bunday usullar o'quvchida bilimga ishtiyoq uyg'otadi. O'quvchi darslarga puxta hozirlik ko'rishga intiladi.

Xulosa qilib aytganda, interaktiv usullar darsning qiziqarliligi va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol sub'ektlariga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi „O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi PF-4947-son Farmoni
2. Umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich ta'limdan Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Respublika ta'lim markazi. –T.: 2017 y.
3. Matjonov S. Badiiy asar matni ustida ishlash. Til va adabiyot ta'limi. Toshkent. 200yil. №2-son. 96-98-betlar.
4. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Noshir, 2009. – 163 b.
5. Ziyodova T. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish. Toshkent. O'qituvchi. 2001 yil. 80-bet.

"TA'LIM TIZMINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI"

Muallif: Shaxrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

G'uzorov O'tkir Umbarovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirish yo'lidagi amalga oshirilayotgan islohotlar haqida so'z yuritilgan. Ta'lim tizimini rivojlantirishning konseptual asoslari haqida ma'lumotlar berib o'tilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning vazifalari va ushbu dasturlardan ko'zlangan ustuvor maqsadlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: konseptual, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", DTS, "Sifat bosqichi", mafkuraviy, totalitar.

Bugungi kunda kelib, mamlakatimizda ta'lim sohasini rivojlantirish ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda. Ushbu soha zamonaviyligi bilan ajralib turib, ustuvor

ahamiyatga egaligi bilan ham ajralib turadi. Shu boisdan ham, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2023-yilga yurtimizda “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili” deb nom berildi. Haqiqatdan ham, ta’lim sifatini oshirish – Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining yagona to‘g‘ri yo‘lidir [1]. Buning uchun esa ta’lim tizimini zamonaviy usullar orqali rivojlantirish va uning ustuvor yo‘nalishlarini ishlab chiqish lozim. Buning uchun birinchi navbatda, yangi O‘zbekiston uchun eng katta investitsiya bo‘lgan ta’limni qo‘llabquvvatlashga alohida e’tibor qaratilishi lozim. Mamlakatimizda ta’lim tizining barcha shakllari ustuvor darajaga ko‘tarildi. Aniqroq chilib aytganda, yangi tahriridagi Konstitutsiyaning 50-moddasida ham uzluksiz ta’lim tizimi, uning turli shakllari va turlarini, ya’ni davlat va nodavlat ta’lim tashkilotlarini rivojlantirishni davlat darajasida qo‘llab-quvvatlash taklif etildi. Ya’ni, bu orqali maktabgacha ta’lim va tarbiyani rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratiladi hamda boshlang‘ich kasb-hunar ta’limi olishni kafolatlaydi. Xususan, ta’lim tashkilotlarida alohida ta’limga muhtoj bolalar inklyuziv ta’lim va tarbiya bilan ta’minlanadi. Shuningdek, oliy ta’lim tizimini rivojlantirishning zamonaviyligi ta’minlanib, O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’limni modernizatsiya qilish, ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847- son Farmoni [2] qabul qilindi. Darhaqiqat, bugungi kunda ta’lim tizimini rivojlantirishning asosiy ustuvorligi quyidagi xususiyatlarga egaligi bilan ajralib turadi: - doimiylik: inson o‘z talablarini qondirishi uchun o‘z-o‘zini tarbiyalash bilan shug‘ullanib, ta’lim tizimi umr bo‘yi o‘rganish, bilimlarini chuqurlashtirish va yangilash imkoniyatini berishi ta’minlanadi. - universallik: ta’lim jarayoni talabada yangi faoliyat yo‘nalishlarini o‘zlashtirishga, turli vakolat va ko‘nikmalar ro‘yxatini shakllantirishi lozim. - o‘zaro tartib: talabalar turli bilim sohalari bo‘yicha aloqalarga ega bo‘lishlari, turli fanlardan foydalangan holda vazifalarni hal qilishga asoslangan bo‘lishi kerak. - shaxsiy yondashuv: ta’lim va tarbiya doirasida o‘zaro ta’sir qanday shaklda bo‘lishidan qat’iy nazar, bu talabaning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish lozim.

- pragmatik yo‘nalish: ta’lim tizimini rivojlantirish yo‘nalishi dolzarb faoliyat sohalari va vazifalarga yo‘naltirilib, mehnat bozoridagi vaziyat, raqobat va kasblarga bo‘lgan talab bilan belgilanadi. - ochiqlik: ta’lim maqsadlari davlat buyurtmasi, talabalar va ularning ota-onalari va o‘qituvchilari, ya’ni ta’lim jarayonida ishtirok etadigan barcha sub’ektlarning ta’lim sohasiga bo‘lgan ehtiyojlari bilan belgilanadi. - ko‘p bosqichlilik: ta’lim jarayoni turli bosqichlardan iborat bo‘lib, unda talaba o‘zi uchun rivojlanish va tayyorgarlik darajasiga erishishi muhim ahamiyat kasb etadi hamda mazkur bosqichlar vaqt oralig‘i va maqsadiga ega bo‘ladi. - standartlashtirish: ta’lim tizimini rivojlantirish yagona davlat standartiga muvofiq bo‘lishi lozim bo‘lib, shu orqali o‘quv natijalari baholashga va standartga bo‘ysunadi. - ajratish: turli shakl bo‘yicha talabalarni o‘quv guruhlariga birlashtirish, o‘quv muassasalarini tasniflash,

o'quv fanlarini tuzish va individual o'quv dasturlarini yaratishni o'z ichiga oladi. - innovatsiya: ta'lim tizimini ijodiy va nostandart yondashuvlar asosida rivojlantirish, ba'zi qoidalaridan voz kechish, talabalarning mustaqil ishlariga e'tibor qaratish va ulardagi yangi ijodiy ko'nikmalarni shakllantirish asosida mavjud vazifalarga ilmiy yondashishni taqozo qiladi. - faoliyat yondashuvi: unga ko'ra, nazariya amaliy faoliyatni samaraliroq qilishga xizmat qilishi orqali talabalarni o'qishga, ijodkorlikka, bilim olishga nisbatan faolroq bo'lishga undaydi. - milliylashtirish: ta'lim sohasi milliy urf-odatlar, madaniy meros, mamlakat tarixi, milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish usuli sifatida xizmat qiladi. - globallashtirish: uni e'tiborga olgan holda milliy ta'lim tizimlariga bilimni tadbiq qilish, umumiy va universal tamoyillar asosida ta'lim sohasini rivojlantirish uchun hamkorlik qilish amalga oshiriladi. Ta'limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari www.pedagoglar.uz 18-to'plam 2-qism may 2023 162 - insoniylik: o'quv dasturlari mazmuni talabalar tomonidan muvaffaqiyatli o'zlashtirilishi, ushbu yo'nalish turli kasb egalarining bir-birlari bilan erkin muloqot qilishlari mukammal bilim olishni o'z ichiga oladi. - etika: ya'ni, ta'lim tizimi o'qituvchilar va talabalar o'rtasida o'zaro hurmatni rivojlantirish, sog'ligini saqlash va mustahkamlash, inson huquqlarini qadrlash, inson salohiyati va iste'dodlarini to'liq yuzaga chiqarish kabi qadriyatlarni targ'ib qilishi lozim. Shular bilan bir qatorda, ta'lim tizimini zamonaviylashtirish uchun uni keng qamrovli raqamlashtirish maqsadga muvofiqdir. Chunki, raqamlashtirish bugungi kunda ta'lim sohasini rivojlantirish tendensiyalarini yuzaga chiqarishda muhim o'rinni egallaydi. Hamda raqamlashtirish masofaviy ta'limni samarali amalga oshirishga, talabalar uchun qulay onlayn muhitni yaratishga va mobil texnologiyalarni oshishida muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda. Buning uchun internet tizimining bo'lishi va uning ishlash tezligi muhimdir. Chunki, internet globallashtirish jarayoni va yoshlarning qiziqishlari yuqorili tufayli ta'lim sohasiga tez kirib keldi. Internet talabalar uchun qulay vosita, bo'lib, u orqali dunyoning istalgan joyida turib, ta'lim olish imkoniyati mavjud bo'ladi. Umuman olganda, mamlakatimizda ta'lim tizimini rivojlantirishning zamonaviy ustuvor ahamiyati barcha ta'lim shakllarida muhim ahamiyat kasb etib, uni samarali keng taraqqiy qilishi yetarli shart-sharoitlar va imkoniyatlarga egaligi bilan ajralib turadi. Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirish yo'lidagi amalga oshirilayotgan islohotlar haqida so'z yuritilgan. Ta'lim tizimini rivojlantirishning konseptual asoslari haqida ma'lumotlar berib o'tilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning vazifalari va ushbu dasturlardan ko'zlangan ustuvor maqsadlar yoritib berilgan. Kalit so'zlar: konseptual, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", DTS, "Sifat bosqichi", mafkuraviy, totalitar. O'zbekiston Respublikasi siyosiy mustaqillikni qo'lga kiritgach, ijtimoiy hayotimizning barcha sohalarida tub islohotlar amalga oshirila boshlangan. Totalitar boshqaruv usuli asosida, ish yuritilayotgan xalq ta'limi tizimida ham so'nggi o'n yilliklar davomida yuzaga kelgan muammolarni hal etish vaziafasi Respublika hukumati hamda mutasaddi tashkilotlarni ta'lim tizimida ham jiddiy o'zgarishlarni amalga oshirishga undadi. Bu boradagi sa'y-harakatlarning samarasi sifatida 1992-yil iyul oyida mustaqil O'zbekistonning ilk

“Ta’lim to’g’risida” gi Qonuni qabul qilingan. Mazkur Qonun mazmunida Respublika ta’lim tizimi, uning asosiy yo’nalishlari, maqsad, vazifalari, ta’lim bosqichlari va ularning mohiyati kabi masalalar o’z aksini topgan. Biroq, 1997-yilga kelib, O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida” gi Qonuni va uning mazmunida ilgari surilgan g’oyalarning amaliyotga tadbiriq tahlil etilganda, bu borada muayyan kamchiliklarga yo’l qo’yilganligi aniqlangan. O’tkazilgan tahlil natijalariga ko’ra, ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar aksariyat o’rinlarda chuqur ilmiy asoslarga ega bo’lmaganligi ma’lum bo’lgan hamda kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish zarurligi belgilangan. Shu bois O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida yangi tahrirdagi O’zbekiston Respublikasining “Talim to’g’risida” gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” qabul qilingan. O’zbekiston Respublikasida ta’lim tizimining rivojlantirishning konseptual asoslari “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” hamda “Ta’lim to’g’risida” gi Qonunlarda o’z aksini topadi. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida” gi Qonunining qoidalariga muvofiq, milliy tajribaning tahlili va ta’lim tizimidagi, jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatga, ijodiy va ijtimoiy faolikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo’ljalni to’g’ri bila olish mahoratiga ega bo’lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo’naltirilgandir.

O’zbekiston Respublikasi siyosiy mustaqillikni qo’lga kiritgach, ijtimoiy hayotimizning barcha sohalarida tub islohotlar amalga oshirila boshlangan. Totalitar boshqaruv usuli asosida, ish yuritilayotgan xalq ta’limi tizimida ham so’nggi o’n yilliklar davomida yuzaga kelgan muammolarni hal etish vaziafasi Respublika hukumati hamda mutasaddi tashkilotlarni ta’lim tizimida ham jiddiy o’zgarishlarni amalga oshirishga undadi. Bu boradagi sa’y-harakatlarning samarasi sifatida 1992-yil iyul oyida mustaqil O’zbekistonning ilk “Ta’lim to’g’risida” gi Qonuni qabul qilingan. Mazkur Qonun mazmunida Respublika ta’lim tizimi, uning asosiy yo’nalishlari, maqsad, vazifalari, ta’lim bosqichlari va ularning mohiyati kabi masalalar o’z aksini topgan. Biroq, 1997-yilga kelib, O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida” gi Qonuni va uning mazmunida ilgari surilgan g’oyalarning amaliyotga tadbiriq tahlil etilganda, bu borada muayyan kamchiliklarga yo’l qo’yilganligi aniqlangan. O’tkazilgan tahlil natijalariga ko’ra, ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar aksariyat o’rinlarda chuqur ilmiy asoslarga ega bo’lmaganligi ma’lum bo’lgan hamda kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish zarurligi belgilangan. Shu bois O’zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida yangi tahrirdagi O’zbekiston Respublikasining “Talim to’g’risida” gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” qabul qilingan. O’zbekiston Respublikasida ta’lim tizimining rivojlantirishning konseptual asoslari “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” hamda “Ta’lim to’g’risida” gi Qonunlarda o’z aksini topadi. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida” gi Qonunining qoidalariga muvofiq, milliy tajribaning tahlili va ta’lim tizimidagi, jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatga, ijodiy va

ijtimoiy faolikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri bila olish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilgandir. O'zbekistonning Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi 1997-yilning 29-avgustida qabul qilingan bo'lib, u 5 bo'limdan tashkil topgan. Dasturning 2-bo'limida maqsad va vazifalari bilan birga uni ro'yobga chiqarish bosqichlari ham ko'rsatib berilgan. Dasturning maqsad va vazifalarini ketma-ket 3 bosqichda amalga oshirish ko'zda tutilgan. Birinchi bosqich 1997-2001-yillarni o'z ichiga qamrab olgan bo'lib, unda mavjud kadrlar tayyorlash tizimining ijobiy salohiyatini saqlab qolish asosida ushbu tizimni isloh qilish va rivojlantirish uchun huquqiy, hadrlar jihatidan, ilmiy-uslubiy, moliyaviy-moddiy shart-sharoitlar yaratish ko'zda tutilgan edi. Bu bosqichda ta'lim qonuni asosida ta'lim tizimi va mazmuni qayta ko'rilgan, umumiy o'rta va oliy ta'lim uchun DTS (Davlat ta'lim standartlari) yaratilgan, ta'lim jarayoni didaktik va axborot ta'minotining yangi avlodini ishlab chiqish va joriy etish boshlangan, o'rta maxsus ta'lim uchun zarur moddiy-texnika, o'quv-uslubiy kadrlar bazasi tayyorlangan, ta'lim muassasalari faoliyatiga baho berishning reyting tizimi joriy etila boshlangan. Ikkinchi bosqich 2001-2005-yillarni o'z ichiga qamrab olgan bo'lib, unda Milliy dasturni to'liq ro'yobga chiqarish, mehnat bozorini rivojlantirish va real ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni hisobga olgan holda unga aniqlik kiritishlar kiritish nazarda tutilgan edi. Bu bosqich "Sifat bosqichi" deb nomlanib, quyidagi vazifalarni amalga oshirish muhim deb belgilangan edi: -majburiy umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limiga, shuningdek, o'quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga qarab, tabaqalashtirilgan ta'limga o'tishni to'liq amamlga oshirish; -ta'lim muassasalarini maxsus tayyorlangan malakali pedagog kadrlar bilan to'ldirish, ularning faoliyatida raqobatga asoslangan muhit vujudga keltirish; -ta'lim muassasalarining moddiy-texnika va axborot bazasini mustahkamlashni davom ettirish, o'quv-tarbiya jarayonini yuqori sifatli o'quv adabiyotlari va ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash, uzluksiz ta'lim tizimini axborotlashtirishni amalga oshirish. Bu bosqichda ta'lim xizmati ko'rsatish bozorini shakllantirish mexanizmlari to'liq ishga solinishi lozimligi bilan belgilangan. Ikkinchi sifat bosqichida belgilangan vazifalar imkoniyat darajasida bajarilib, hayotga tadbiiq etib kelingan. Uchinchi bosqich 2005-yil va undan keying yillarni o'z ichiga qamrab olgan bo'lib, unda to'plangan tajribani tahlil etish va umumlashtirish asosida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, istiqbollarga muvofiq kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirish ko'zda tutilgan. O'zbekiston Respublikasida bir qator "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunlar qabul qilingan. 1992-yilda dastlabki "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun qabul qilingan. 1997-yilda esa ikkinchi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun qabul qilingan. Ushbu "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishiga bir qator omillar sabab bo'lgan: birinchidan, biz yashayotgan muhitda, ya'ni mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan so'ng ijtimoiy tizimdagi o'zgarish bo'lsa, ikkinchidan, ijtimoiy ishlab chiqarish va mulkka bo'lgan munosabat o'zgargan, uchinchidan, eski mafkuraviy qarashlar yangi sharoitga javob bermay qo'ygan, to'rtinchidan esa ta'lim muassasalarida olib borilayotgan tadbirlar jahon andozalariga mos ravishda tashkil qilinishi, talabalarga milliy va

umuminsoniy qadriyatlarga his-tuyg'ularini singdirib, ularni har tomonlama barkamol hamda chuqur bilimga ega mutaxassis etib tayyorlashni taqozo etgan. Ushbu "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun 5 ta bo'lim, 34 moddadan iborat. Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillarida: ta'lim O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyoti sohasida ustuvor deb e'lon qilingan, demak, ta'lim-tarbiya ishlari davlat siyosatining asosiy prinsiplaridan biridir."Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning maqsadi fuqarolarga ta'lim-tarbiya berish, kasb-hunar o'rgatishning huquqiy asoslarini belgilash hamda har kimning bilim olish mumkinligi kabi konstitutsiyaviy huquqni ta'minlashdan iboratdir. Xulosa qilib aytganda, yurtimizda ta'lim sohasiga alohida e'tibor berilib, juda ko'plab tizimli va samarali islohotlar amalga oshirib kelinmoqda. Shuningdek, ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha ham bir qator izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoevning 29-apreldagi farmoni bilan Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi va uni joriy yilda amalga oshirish uchun yo'l xaritasi tasdiqlandi. Yo'l xaritalari har yil uchun alohida qabul qilinadi.

Hujjatda xalq ta'limi sohasidagi muammo va kamchiliklar sanab o'tilgan. Jumladan:

- bolalarni o'qishga qabul qilishda va ta'lim jarayonidagi korrupsiya;
- matematika, fizika, kimyo, informatika, ingliz tili va boshqa xorijiy tillar o'qituvchilarining yetishmasligi, tog' va cho'l hududlarida o'qituvchilarning yetishmasligi;
- ayrim maktablarda o'quvchilar soni sinfda o'quv jarayoni sifatining keskin pasayishiga olib keladigan darajada oshib ketgan;
- darsliklarni yaratish tizimida xilma-xillikning yo'qligi ularni yaratish va nashr qilishni monopollashtirishga omil bo'lib qolmoqda hamda ularning mazmuni, metodikasi va nashr sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda;
- maktablarning sport zallari va maydonchalari kerakli inventarlar bilan jihozlanmaganligi, sinf xonalarida o'quv mebel jihozlari, laboratoriya uskunalari, kompyuter texnikasining yetishmasligi, ularning o'z vaqtida yangilanmasligi, ota-onalarning ta'lim tizimiga nisbatan e'tirozlariga sabab bo'lmoqda;
- 11 yillik ta'limga o'tilgani munosabati bilan qo'shimcha o'quvchi joylariga ehtiyoj yuzaga kelgan;
- xalq ta'limi tizimida moliyalashtirish va mablag'larni taqsimlash tizimi samaradorligi va shaffofligi ta'minlanmagan.

Inson kapitalini mehnat bozorida va umuman mamlakatda o'quvchining raqobatbardoshlik darajasini belgilovchi asosiy omil sifatida rivojlantirish xalq ta'limi tizimining strategik maqsadi etib belgilandi.

Mazkur konsepsiya ta'lim tizimini rivojlantirishning quyidagi yo'nalishlarini belgilab berdi:

- uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;
- o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish;
- xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish;
- xalq ta'limi muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va byudjetdan mablag' bilan ta'minlashning samaradorligini oshirish;
- yoshlarni tarbiyalash va ularning bandligini ta'minlashda maktabdan tashqari ta'limning zamonaviy usullari va yo'nalishlarini joriy etish;
- davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish hisobiga davlat ta'lim tizimida raqobat muhitini kengaytirish;
- yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish;
- xalq ta'limi tizimida faoliyat ko'rsatishning jozibadorligini oshirish maqsadida umumiy o'rta ta'lim muassasalari xodimlarining mehnatiga haq to'lash, moddiy rag'batlantirish va ijtimoiy himoya qilish darajasini bosqichma-bosqich oshirib borish.

O'zbekistonning 2030 yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish ko'zda tutilgan.

Ushbu muddatga qadar STEAM-fanlarni hisobga olgan holda innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beruvchi yangi davlat ta'lim standartlari va dasturlari joriy etilishi lozim.

Barcha maktablarda o'quvchilarning ID-kartalarini joriy etish, barcha ta'lim muassasalarini to'liq internetga ulash va avtomatlashtirilgan o'quv jarayonini joriy etish rejalashtirilmoqda. Ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iboratdir. Muhtaram Prezidentimiz ta'lim-tarbiya tizimi va uning mohiyati haqida o'zining quyidagi fikrlarini bildirib o'tgan: "Eng avvalo, bizning ta'lim tizimiga bo'lgan munosabatimizni ham tubdan o'zgartirish kerak. Ta'lim islohoti bizni demokratik o'zgarishlar, yangi jamiyatni barpo etish yo'lidan dadil yetaklovchi, barchamizni harakatlantiruvchi ichki kuch bo'lmog'i zarur. Har yaxshi bilib olishimiz kerakki, ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirmasdan turib, odamlar ongini, demakki ularning turmush tarzini ham o'zgartirish mumkin emas". Zero, ta'lim islohoti yangi jamiyatni barpo etish yo'lidan dadil yetaklovchi, barchamizni harakatlantiruvchi ichki kuchdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.I.A.Karimov “Barkamol avlod-O’zbekiston taraqqiyotining poydevori” Toshkent-1998.2.

N.Atayeva, F.Rasulova, M.Salayeva, S.Hasanov “Umumiy pedagogika”. Toshkent-2012.3.

X.Ibragimov, Sh.Abdullayeva “Pedagogika nazariyasi”. Toshkent-2008.4.
B.X.Xodjayev “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti”. Toshkent-2017.5.

M.X.Toxtaxodjayeva, S.Nishonova, J.Hasanboyev, M.Usmonboyeva, S.Madiyorova, A.Qoldibekova, N.Nishonova, N.Sayidahmedov “Pedagogika” (I qism). Toshkent-2010

BOSHLANG’ICH TA’LIMDA AXLOQIY TARBIYA

Nomozova Dildora Sherzod qizi – Osiyo texnologiyalar universiteti.
Boshlang’ich ta’lim yo’nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya .Ushbu maqolada boshlang’ich sinf o’quvchilarining axloqiy tarbiyasini rivojlantiruvchi usullari yoritilgan.

Kalit so’zlar: Tarbiya, intizom , muloqot, adolat, munozara, hikoya, madaniyat.

Boshlang’ich ta’lim davri bolalarning axloqiy asoslarini shakllantirishda hal qiluvchi bosqichdir. Bu yoshda o’quvchilar nafaqat bilim olishni o’rganadilar, balki ularning axloqiy qoidalar, ijtimoiy me’yorlar va qadriyatlarga bo’lgan munosabatlari ham shakllana boshlaydi. Shuning uchun o’qituvchining bu jarayonda tutgan o’rni juda muhimdir. Axloqiy tarbiya bolalarning hayotidagi axloqiy madaniy qadriyatlarni shakllantirish , ularni ijtimoiy muhitga moslashtirishga yordam beradi.

Axloqiy tarbiyaning ahamiyati: Axloqiy tarbiya bolalarga jamiyatda to’g’ri yo’l tutish, o’zlarining va atrofdagilarning his-tuyg’ularini tushunish, hurmat qilish, haqiqatni aytish va adolatga intilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bolalar yoshligidanoq axloqiy me’yorlarga rioya qilishni o’rganib borsa, ularda muloqot madaniyati, ijtimoiy javobgarlik va halollik kabi qadriyatlar shakllanadi. Bu esa kelajakda ularning jamiyatda muvaffaqiyatli shaxs bo’lib yetishiga xizmat qiladi.

Axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadlari: Boshlang’ich ta’limda axloqiy tarbiya quyidagi asosiy maqsadlarni ko’zlaydi:

1. Hurmat va muloqot madaniyatini shakllantirish. O’quvchilar boshqa odamlarga hurmat bilan munosabatda bo’lishi, o’z fikrini ochiq ayta olish va bir-birlarini tinglashni o’rganadilar. Bu o’zaro hurmat va tushunishni mustahkamlaydi.
2. To’g’ri va noto’g’ri tushunchalarini shakllantirish. Bolalar nima yaxshi va nima yomon ekanligini bilib olishadi. Bu ularni mas’uliyatli va ijtimoiy normalarga mos shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.
3. Haqiqatga sodiqlik va halolikni tarbiyalash. O’quvchilar haqiqatni gapirish va haqiqatga sodiq qolish zarurligini o’rganishadi. Bu ularga kelajakda ham adolatli va halol shaxs bo’lib yetishiga yordam beradi.

4. O'z-o'zini boshqarish va intizomni shakllantirish. Axloqiy tarbiya orqali o'quvchilar o'z xatti-harakatlarini boshqarish, intizomli bo'lish va o'z vaqtini samarali tashkil qilishni o'rganadilar.

Axloqiy tarbiyaning usullari: Axloqiy tarbiya jarayonida qo'llaniladiga usullar juda muhimdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga axloqiy qoidalarini tushuntirish qiyin bo'lishi mumkin, shuning uchun tarbiya jarayoni qiziqarli va interaktiv bo'lishi zarur.

1. O'yin usuli. Bolalar o'yin orqali qoidalar va axloqiy me'yorlarni o'rganishlari mumkin. Masalan, rol o'yinlar orqali bolalar turli vaziyatlarda qanday to'g'ri yo'l tutish kerakligini tushunadilar.

2. Hikoyalar va ertaklar. Axloqiy mazmunga ega bo'lgan ertaklar va hikoyalar o'quvchilarni qiziqtiradi va axloqiy saboqlarni oson qabul qilishga yordam beradi. Masalan, "Alpomish", "Rustam va Suxrob" kabi o'zbek xalq ertaklari va dostonlarini bolalarga halollik, jasorat, vatanparvarlik kabi tuyg'ularini tarbiyalaydi.

3. Munozara va bahslar. Bolalarga turli axloqiy vaziyatlar haqida fikrlash va o'z nuqtai nazarini bildirish imkoniyati berilishi kerak. Munozaralar va bahslar bolalarning mantiqiy fikrlash va o'z fikrini himoya qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

5. Shaxsiy namunalar. O'qituvchilar va ota-onalar bolalar uchun shaxsiy namuna bo'lishi kerak. Axloqiy qadriyatlarni o'rgatishda amaliy misollar keltirish va ularga rioya qilish o'quvchilarda bu qadriyatlarni mustahkamlashga yordam beradi.

Axloqiy tarbiya va oila: Boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiya maktabda boshlanadi, ammo bu jarayon oilada davom etishi kerak. Ota-onalar bolalarning kundalik hayotida axloqiy qoidalarini qanday qo'llashlarini kuzatishlari va ular bilan doimiy aloqada bo'lishlari lozim. Maktab va oila o'rtasidagi hamkorlik axloqiy tarbiya jarayonini yanada samarali bo'lishi uchun xizmat qiladi.

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiya bolalar hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Axloqiy qadriyatlarni yoshligidan o'rganga bolalar kelajakda ijtimoiy mas'uliyatli, halol va hurmatli insonlar bo'lib yetishadilar. Shu sababli, o'qituvchilar va ota-onalar bolalarga axloqiy qoidalarini o'rgatishda faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmasdan, amaliy misollar va real hayotiy vaziyatlar orqali ham ularni tarbiyalashlari maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Ochilova M. - "Boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiya", Toshkent: O'qituvchi, 2017.
2. Zokirova G. - "Axloqiy tarbiya asoslari", Samarqand: Ma'naviyat, 2009.
3. Karimov A. - "Boshlang'ich sinflarda axloqiy tarbiya berish usullari", Toshkent: Sharq, 2015.

4.Davronova N. - "Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy faoliyatlar", Samarqand: Zarafshon, 2012.

5.Qodirova N. - "Bolalar tarbiyasining psixologik asoslari", Toshkent: O'qituvchi, 2008.

ONA TILI DARSLARIDA GAP MAVZUSINI O'QITISH METODIKASINING NAZARIY ASOSLARI

QarDu tayanch doktoranti
Munavvar Boymatova

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida gap mavzusini o'qitish davomida emotsional gaplar sintaktik tahlili o'rganildi. Jumladan gap qurilishida emotsional holatlarning vazifalari hamda jarayonlari o'rganildi.

Kalit so'zlar: sintaksis, sintaktik tahlil, emotsionallik, kognitiv, pridikativlik

Аннотация

В данной статье изучен синтаксический анализ эмоциональных предложений в ходе преподавания темы предложения на уроках родного языка в начальных классах. В частности, были изучены функции и процессы эмоциональных состояний в построении предложения.

Ключевые слова: синтаксис, синтаксический анализ, эмоциональность, познавательность, предикативность

Annotation

In this article, the syntactic analysis of emotional sentences was studied during the teaching of the topic of the sentence in the lessons of the primary language. In particular, the tasks and processes of emotional states were studied in the construction of the sentence.

Keywords: syntax, syntactic analysis, emotionality, cognition, predicativity

Sintaksisda o'rganiladigan asosiy sintaktik birlik gap hisoblanadi. Gap-kishilar nutqining kichik birligi bo'lib, u grammatik jihatdan tashkil qilingan, mazmun va intonatsiya jihatdan nisbiy tugallikka ega bo'lgan so'zlar bog'lamasi yoki yakka so'zdir. Aloqa birligi bo'lmish gap hukmini ifodalash va shakllantirish birligi hamdir. Shunga ko'ra gap kommunikativ (aloqa qilish) va kognitiv fikr ifodalash vazifalarni bajaradigan nutq birligi sanaladi. Gapning mazkur xususiyatlari uni so'zdan va so'z birikmasidan farqlaydi. Gapning quyidagi asosiy belgilari mavjud: Gapning ko'pgina turlari mantiqiy hukm bilan chambarchas bog'liq. Hukmda esa biror narsa haqida nimadir tasdiqlanadi yoki inkor etiladi va aynan ana shunda predikativlik o'z ifodasini topadi. Demak, gapning muhim belgilaridan biri predikativlikdir. Predikativlik gap mazmunining obyektiv borliqqa bo'lgan munosabatini ifodalaydi. Predikativlik ifodalovchi grammatik vositalar mavjud bo'lib, ular mayl, zamon, shaxs-son kategoriyalaridir. Predikativlik odatda so'zlarning predikativ aloqaga kirishuvi bilan, ya'ni ega-kesim aloqasi bilan ifodalanadi. Masalan: Bolalar keldi. Bolalar xursand. Ayrim hollarda predikativlik bir bosh bo'lak bilan ham ifodalanishi mumkin.

Masalan: Tinchlik uchun kurashaylik. Gapda bayon qilinayotgan fikrga so'zlovchining munosabati ham ifodalanadi. Bunday munosabat modallik deb yuritiladi. Anglashiladiki, gapning asosiy belgilaridan biri modallik hisoblanadi. Modallik (tasdiq,inkor,gumon,shubha kabilar) mayl kategoriyasi, modal so'zlar, yuklamalar kabi vositalar orqali ifolanadi. Gap intonatsiya (ohang) jihatdan tugallikka ega bo'ladi. Intonatsiya ham predikativlik, modallik belgilari singari gapni so'z birikmasidan chegaralashga xizmat qiladi. Intonatsiya, birinchidan, so'zlar bog'lanmasi yoki yakka so'z gapni shakllantirganini ko'rsatsa, ikkinchidan, gapning tugallanganligini ifodalab, uni boshqa gapdan ajratib turadi. Intonatsiyaning xabar, so'roq, buyruq va boshqa turlari farqlanadi. Gap mazmun jihatdan ham nisbiy tugal bo'ladi. Uning tugal hukmi ifodalashi ma'lum sharoit bilan bog'liqdir. Shunday qilib, predikativlik (gap mazmunining borliqqa munosabati). Modallik (so'zlovchining aytilayotgan fikrga munosabati), intonatsiya shakllanganlik va mazmunan nisbiy tugallik gapning asosiy xususiyatlari, belgilari sanaladi. O'zbek tilida gaplar turli nuqtayi nazardan tasnif qilinadi:

- 1.Ifoda maqsadiga ko'ra.
- 2.Emotsionalikka ko'ra.
- 3.Tuzilishiga ko'ra.

Ifoda maqsadiga ko'ra va bu maqsad bilan bog'liq bo'lgan intonatsiyaga ko'ra gaplar darak, so'roq, buyruq gaplarga ajratiladi. Emotsionalikka ko'ra gaplar ikki turga bo'linadi: emotsional gaplar yoki undov gaplar va emotsional bo'lmagan gaplar. Darak, so'roq, buyruq gaplar darak, so'roq, buyruq ohangi bilan aytilsa, emotsional bo'lmagan gaplar deb yuritiladi. Yuqorida sanab o'tilgan gaplar kuchli hishayajonga ega bo'lishi bilan emotsional gapga aylanadi. Emotsional gaplar undov gaplar deb ataladi. Tuzilishiga ko'ra gaplar sodda va qo'shma bo'ladi. Gaplarning bunday bo'linishi ularning tarkibidagi predikativlik birliklarning soniga, miqdoriga asoslanadi.

Gaplar ifoda maqsadiga ko'ra quyidagi turlarga ajratiladi:

- 1)darak gap;
- 2)so'roq gap;
- 3)buyruq gap.

Borliq hodisalarini tasdiq yoki inkor yo'li bilan xabar qiluvchi gap darak gap deyiladi. Darak gap nutqda gapning boshqa turlariga qaraganda ko'p qo'llanadi. Darak gap mazmunan va tuzilishi jihatdan rang-barang bo'ladi. Darak gap darak intonatsiyasi bilan aytiladi. Bunda gapning birinchi qismida ohang ko'tariladi, ikkinchi qismida esa pasayadi. Masalan:Yoz kechasining yoqimli salqini. Ko'kda, daraxtlar ustida g'ij-g'ij yulduzlar yonadi. Chirildoqlarning mayin musiqasi hamma yoqni to'ldirgan, go'yo kechaning o'zi kuylaydi. (O.). Darak gapning kesimi ko'pincha aniqlik (xabar) maylidagi fe'l bilan yoki fe'ldan boshqa so'z turkumlari bilan ifodalanadi. Darak gap oxiriga nuqta qo'yiladi. So'zlovchiga noma'lum bo'lgan voqea-hodisa, harakat-holat haqida ma'lumot berish ko'zda tutiladigan gap so'roq gap deyiladi. So'roq gaplar ko'proq dialogik nutqda qo'llanadi. Bunday gaplar alohida intonatsiya bilan aytiladi.

So'roq gaplarni quyidagi vositalar shakllantiradi: So'roq yuklamalari (-mi,-chi,-a,-ya). Masalan: Chindan qo'rqqaningmi bu, Robiya? (P.O.). Ammo Naziraning

o'rniga o'zimni qo'yib ko'rsam-chi? (O'.Usmonov). So'roq olmoshlari (kim,nima,qanday,qaysi,qachon,qayerda,nega va boshqalar). Masalan: Akmalxon, nega bizga qatnamay qo'ydingiz? (F.Musajonov). Nega o'rtoqlaringizga qaramaysizlar? Bu qanaqa tartibsizlik? (O'.Usmonov). So'roq intonatsiyasi. Bunda savol mazmuni bilan bog'liq bo'lgan so'zda intonatsiya (ohang) ko'tariladi. Masalan: Soyliqqa borasiz? – deb so'radi. (O'.Usmonov). Juda kamnamolar Akmalxon? (F.Musajonov). So'roq gaplar so'roqning xususiyatiga ko'ra uch turga bo'linadi: sof so'roq gaplar, ritorik so'roq gaplar, so'roq buyruq gaplar.

Sof so'roq gaplar tinglovchidan so'roqqa javobni talab qiladi. Masalan: Kechagi maqola nima bo'ldi. Rahim aka? (F.Musajonov). Qishloqxojalik bo'limi shumi?(F.Musajonov) Ritorik so'roq gaplarda so'roq ichida uning javobi ham anglashilib turadi.Masalan: Dunyoda sizga ishongan,sizni jonidan aziz ko'radigan kishining yuziga oyoq bosishdan og'ir jinoyat bormi?(A.Muhiddin). So'roq-buyruq gaplar so'roq orqali buyruq vazifasini o'z ichiga oladi. Masalan: Aka, nega indamaysiz? (P.Qodirov). Uka, Murtazobekning o'zi qayerdaligini aytib berolmaysizmi? (O'.Usmonov). So'zlovchining biror narsaga buyurish-xohishini bildiradigan gap buyruq gap deyiladi.

Buyruq gapda quyidagilar ifodalanadi: Buyruq, do'q-po'pisa. Masalan: Taqdir,... bitta surat chizib bering. (P.Qodirov). Bolalar tezroq olib chiqilsin!.. (P.Qodirov). Professor Jamolov senga ham ota, ham ustozlik qiladi, o'g'lim...Gapidan chiqma. (J.Abdullaxonov). Sen darsingga o'tir, qizim, - buyruq qildi Yulduzga. Iltimos, yalinish, istak. Masalan: Oshiqmang, bo'ladi, faqat iltimos qilamanki, bo'tam, buni hozircha zinhor-bazinhor sir tuting. Zero, nifoq solguvchilar paydo bo'lib, biror ishkallikni o'ylab topmasinlar. Institutimiz rahnamolari bu maqsadga uncha ro'yixushlik bermayotganlarini unutmang. (J.Abdullaxonov). Maslahat. Masalan: Fanda kashf qilishdan buyuk narsa yo'q, toylog'im.- deb qoldi professor. -siz ham faoliyatingizni kashf qilishdan boshlang (J.Abdullaxonov). Keling. institutda olgan nazariy bilimingizni amaliyot bilan bog'lash imkoniga ega bo'ling avval. (J.Abdullaxonov). Buyruq gapning ko'pgina ma'nolari intonatsiya orqali anglashiladi.

Buyruq gapni shakllantirishda quyidagi vositalar xizmat qiladi: 1)buyruq intonatsiyasi. 2)ko'pincha buyruq maylidagi fe'l bilan ifodalangan kesimi. 3)gapga buyruq ohangni qo'shadigan maxsus so'zlar (keling, kel, yaxshisi, iloji bo'lsa).

Buyruq gap kesimning ifodalanish usuliga ko'ra farqlanadi: Buyruq gapning kesimi ko'p hollarda buyruq-istak maylidagi fe'l bilan ifodalanadi. Masalan: Och odamning ustidan kulmang. Buyruq gapning kesimi sifatida shart maylidagi fe'l keladi. Masalan: Iloji bo'lsa, uzoq kutdirib qo'ymasangiz.. (J.Abdullaxonov). Unday bo'lsa, marhamat qilib uni ishlarimiz bilan ham oshno qilsangiz (J.Abdullaxonov). Ba'zan buyruq gapning kesimi aniqlik (ijro, xabar) mayli shaklidagi fe'l bilan ifodalanishi mumkin. Masalan: Professor haliginday takror qo'l siltadi: -Raddiyani uning o'ziga yozdirasiz, bo'tam. (J.Abdullaxonov)

Buyruq gapning kesimi vazifasida fe'ldan boshqa so'zlar ham kelishi mumkin. Masalan: Ustoz Ali! Oldinga! (P.O.) Gaplar emotsionallikka ko'ra ikki xil bo'ladi: 1)emotsional bo'lmagan gaplar 2)emotsional yoki undov gaplar. Xabar-darak, so'roq, buyurish intonatsiyasiga ega bo'lgan gaplar emotsional bo'lmagan gaplardir.

Yuqorida ko'rib o'tilgan gaplarning barchasi, ya'ni darak gap, so'roq gap va buyruq gaplar emotsional bo'lmagan gaplarni tashkil qiladi.

Emotsional gaplar yoki undov gaplar kuchli his-hayajon bilan ifoda qilingan gaplardir. Bunday gaplar maxsus his-hayajon intonatsivasi, ohangi bilan talaffuz etiladi. Darak, so'roq, buyruq gaplar his-hayajon bilan aytilsa, undov gapga aylanadi. Shunga ko'ra undov gaplarning darak undov gap, so'roq undov gap, buyruq undov gap turlari yuzaga keladi. Darak undov gap: Ishonganimdan senikiga olib keldim-da, o'rtoq! (O'H.) So'roq undov gap: Bu gaplardan so'ng menga ko'ngillarini ocharmidilar?! (P.Q.) Buyruq undov gap: Yo'qolgan pichoqning sopi oltin bo'lavermasin! -dedi Davlatbekov. (P.Q.) Undov gap quyidagi grammatik vositalar yordamida shakllanadi: -turli his-tuyg'ularni: shodlik, quvonch, taajjub, afsuslanish, hayratlanish, g'azab va shu kabilarni bildiruvchi intonatsiya yordamida. Masalan: Odamlar bilan... yashash, ishlash, do'stlashish, yordamlashish va yordam olish naqadar yaxshi! (CH.Aytmatov). Aya, ayajon, shu ham gapmi! (A.Q.) Ayam bilan xolam yo'lga nima pishirsak ekan deb maslahat qilib o'tirishibdi! (A.O.) Yillar, yillar o'tdi! (A.Q.) Kecha g'ishtdan tekkan edi, endi paxtadan tegibdi-da! (A.Q.); -undov so'zlar yordamida, masalan: E gaplar o'tdi-ketdi-da! (P.Q.) Obbo, noshudlar-ey!-dedi Ortiq qo'ziga achinib. (P.Q.) Ha, barakalla! dedi kekxa ishchi. -yuklamalar yordamida. Masalan: Nahot, Mavloningiz jiyanining to'yiga kelmasa! (A.Q.)...birpas tinch qo'ymaydi-ya!-deb bolalarini koyidi. (P.O.) Boyaqishlar selda qoldi-yov!-deb Suyunboy aka qoya toshning kamaridan chiqdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdulla, S. (2022, March). THE ROLE OF FAMILY IN THE FORMATION OF LEARNING MOTIVATION FOR ADOLESCENTS. In Conference Zone (pp. 286-288).
2. Abdulla, S., & Zulxaydar o'g'li, Q. M. (2022). Psychological Characteristics of Decision Making in Management. Global Scientific Review, 1, 14-18.
3. Abduvakilovna, Karakulova Umida, and Ravshanova Xurshida Xusanovna. "O'SMIRLARDA DEVIANT XULQ-ATVOR SHAKLLANISHIGA OILAVIY NIZOLARNING TA'SIRI." Journal of new century innovations 19.2 (2022): 91- 94.
4. Abduvakilovna, Karakulova Umida, and Xolboyev Jasurbek Baxriddin o'g'li. "O'SMIRLARDA SALBIY XULQ-ATVOR NAMOYON BO'LISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI." Journal of new century innovations 19.2 (2022): 87-90.
5. Abduvakilovna, Karakulova Umida. "OLIY O'QUV YURTI TALABALARIDA KASBIY VA AXLOQIY SIFATLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TAJRIBA ISHLARI NATIJALARI." Journal of new century innovations 19.2 (2022): 95-98.
6. Alibekov, D. (2020). Socio-philosophical basis of educational system development. ISJ Theoretical & Applied Science, 10 (90), 24-26. So: <http://s-oi.org/1.1/TAS-10-90-6> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2020.10.90.6>
7. Alibekov, D. (2021). SOTSIALNO-FILOSOFSKIE OSNOVY RAZVITIYA SISTEMY OBRAZOVANIYA. Jurnal muzyki i iskusstva, 2(2).

8. Alibekov, Davron. "Sharq mutafakirlarining ta'lim-tarbiya borasidagi qarashlari." Журнал музыки и искусства 2.1 (2021).

O'QUVCHILARDA NUTQIY-ODOB AXLOQNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Xurshida Fayziyeva

Qarshi davlat universiteti

mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: O'quvchilarga nutq odob-axloq qoidalarini o'rgatish bugungi kunda dolzarb hisoblanadi. Ushbu maqolada o'quvchilarda nutqiy-me'yoriy axloq qoidalariga o'rgatishning maqsadi, tamoyillari va usullari haqida batafsil yoritilgan. Nutq odobi va xulq-atvori muloqotga kirishni ta'minlash, o'quvchining axloqiy tamoyillarini shakllantirish imkonini beradi.

Аннотация: Обучение студентов этикету сегодня является исследовательской работой. В трёх статьях описаны цель, возможности и методы обучения студентов правилам речево-нормативной этики. Этикет и манеры обеспечивают доступ к общению, вызывают нравственные события ученика.

Annotation: Teaching etiquette to students is research work today. Three articles describe the purpose, possibilities, and methods of teaching students the rules of speech-normative ethics. Etiquette and manners provide access to communication, bring about the moral events of the student.

Tayanch so'zlar: *nutq odobi, muloqot, nutq xulq-atvori, kommunikativ faoliyat, o'qitish, o'rganish.*

Kirish. O'quvchilarga nutq odob-axloq qoidalarini o'rgatish muhim ahamiyatga ega, chunki u nafaqat og'zaki birliklar tizimi, balki yaxshi muloqotning formulasi bo'lib, u xayrixoh munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi. Bu o'quvchilarning nutqiy xatti-harakatlarini ijtimoiy talablarga muvofiq tartibga soluvchi qoidalar majmuyi bo'lib, u munosabatlarning tashqi ko'rinishi hisoblanadi, xususan: jamoat joylarida o'zini tutish, diqqatni jalb qilish usuli, salomlashish va xayrlashish, kechirim so'rash, minnatdorchilik, tabriklashning og'zaki shakllari, tilak, hamdardlik, taklif, iltimos, rozilik va iltifot kabilarni misol keltirish mumkin. Nutq odob-axloqi vaziyatga, suhbatdoshning yoshi va ijtimoiy mavqeiga, muloqot mavzusi, joyi, vaqti, motivi va maqsadiga bog'liq. Ko'rinib turibdiki, monoetnik muhitda yaratilgan til shaxsi katta etnik-madaniy tajribaga ega bo'lib, unga muloqot holatining o'ziga xos tasvirini mustaqil ravishda qurish va etnik-madaniy xususiyatlarning ustunligi bilan bog'liq holda ona tilida fikrni kontseptual tarzda ifodalash imkonini beradi. O'quvchilarning kommunikativ qobiliyatini shakllantirish shaxs va umuman jamiyat a'zosi sifatida kognitiv faoliyat jarayonini, ushbu faoliyat natijalarini til va madaniyatda aks ettirish jarayonini, olingan og'zaki ma'lumotlardan foydalanish jarayonini aks ettiradi.

Nutq me'yorlarini buzish so'zlovchini juda noqulay vaziyatga solib qo'yadi. Qoidalarni buzish sababi beixtiyor bo'lishi mumkin, chunki muloqot jarayonining

ishtirokchilari turli madaniyatlarni ifodalashi mumkin va bu bir-birining madaniy me'yorlarini bilmaslik natijasidir. Inson uchun muloqot - bu uning yashash muhitidir. Muloqot hamkorlikni tashkil etishga, rejalarni rejalashtirish va muhokama qilishga, ularni amalga oshirishga yordam beradi. Boshqa odamlar bilan muloqot qilish qobiliyati odamga yuksak sivilizatsiyaga erishishga, kosmosga chiqishga, okean tubiga tushishga, yer osti qatlamlariga kirishga imkon berdi. Muloqotsiz shaxsning shaxsiyatini shakllantirish, uning ta'limi, aql-idrokini rivojlantirish mumkin emas. Vedenskaya ta'kidlaganidek, so'z yurakka eng nozik teginishdir; u nozik, xushbo'y gulga va yaxshilikka ishonchni qaytaruvchi hayot suviga, o'tkir pichoqqa, qizdirilgan temirga va tuproq bo'laklariga aylanishi mumkin.

Nutq odobi milliy o'ziga xos xususiyatlarga ega. Har bir xalq nutqiy xulq-atvor qoidalari tizimini yaratadi. Har qanday aloqa harakati boshlanishi, asosiy qismi va yakuniy qismiga ega. Agar suhbatdosh nutq mavzusiga notanish bo'lsa, muloqot tanishishdan boshlanadi. Tanishlar, ba'zan va notanishlarning rasmiy va norasmiy uchrashuvlari salomlashish bilan boshlanadi. Umumiy salomlashishdan tashqari, uchrashuvdan zavqlanishni, hurmatni, muloqot qilish istagini ta'kidlaydigan salomlashishlar mavjud.

Muloqotni o'rgatishda quyidagi asosiy vazifalar hal etiladi: O'quvchilarda nutqiy-me'yoriy axloq qoidalarini o'rganishda ularlar quyidagilarga ega bo'lishlari kerak:

1. Muloqotning har bir tipik holati bo'yicha nutq odobining turli formulalarini va suhbatdoshning xususiyatlarini hisobga olgan holda muloqotning o'zaro bog'liq sharoitlarida ulardan foydalanish ko'nikmalarini;
2. Odobli formulalarni "kengaytirish"ning mavjud usullari;
3. Ularni xushmuomalalik bilan, mimika, harakat va boshqa noverbal vositalar bilan ta'kidlab aytish qobiliyati.

O'qitishning sanab o'tilgan usullaridan eng muhimi tipik kommunikativ (nutq) vaziyatni modellashtirishdir. Kommunikativ vaziyat nutq odobini o'rgatish usuli sifatida quyidagi omillardan iborat: muloqot amalga oshiriladigan voqelik (vaziyat) holatlari (shu jumladan notanish odamlarning mavjudligi); muloqot qiluvchilar o'rtasidagi munosabatlar (bu subektiv - suhbatdoshning shaxsi); nutq motivatsiyasi; aloqa aktining amalga oshirilishi nutqqa yangi vaziyat rag'batlarini yaratadi.

O'quvchilarda nutqiy-me'yoriy axloq qoidalarini o'rgatish uchun rol o'yinlar mavzuga ijobiy munosabat uchun hissiy zamin yaratadi. Xushmuomalalik tamoyili asosan so'roq nutqi harakatlarida amalga oshiriladi. Kommunikativ niyatning ifodasi sifatida xushmuomalalik tamoyilini amalga oshirishning ishonchli usuli sifatida ko'pincha so'rov shakli qo'llaniladi. Nutqning o'ziga xos uslubi har bir xushmuomalalik darajasiga mos keladi.

Xulosa o'quvchilarda nutqiy-me'yoriy axloqning tipik kommunikativ vaziyatlarni yaratish va bunday vaziyatlarni modellashtirish o'quv nutqini rivojlantirishning muhim elementidir. Nutq odobi texnikasi va jarayonni interaktiv model doirasida tashkil etiladi. Nutq odobi va xulq-atvori muloqotga kirishni ta'minlash, o'quvchining axloqiy tamoyillarini shakllantirish imkonini beradi. Kommunikativ vaziyat tizim sifatida yangilik va xilma-xil ma'lumotlarni taqdim etadi, bayonotni rag'batlantiradi, ya'ni keyingi jamoaviy muloqot uchun muhim asos

bo'lib xizmat qiladi. Ushbu ko'nikma va qobiliyatlarni rivojlantirish ijtimoiy, vaziyat va kontekstli qoidalarini o'zlashtirishni nazarda tutadi. Nutq odobi formulalarini o'rgatish o'quvchilarning og'zaki, semantik va pragmatik bilimlarini rivojlantiradi, ularning jamiyatda ijtimoiy va kasbiy moslashuviga turtki beradi.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" farmoni. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjati. – T.: 2017 yil, 6-son, 70-modda.

2. Turdiev N.SH., Asadov YU.M., Akbarova S.N., Temirov D.SH. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari. -T.: T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zPFITI, 2015.- 8 b.

3. Csajbok-Twerefou (2010). Chet tillarni o'qitishda til odobi va madaniyati. Ta'lim tizimlarida amaliyot va nazariya, 5-jild 3 soni.

4. Tarnopolskiy O. Ingliz tilini chet tili sifatida o'rganuvchi talabalarga kommunikativ xulq-atvor odob-axloq qoidalarini o'rgatish. veb-sayt: <http://www.jstor.org/discover>

5. www.ziyonet.uz

BILIMLARNI O'ZLASHTIRISH JARAYONIDA O'QUVCHILARDA MANTIQUIY TARZDA IFODA ETISH METODIKASI

Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim metodika kafedrasida
o'qituvchisi **Quvanov Zahridin**

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida o'quvchilarda bilimlarni mantiqiy shaklda o'zlashtirish va izchil ifoda etish ko'nikmalarini shakllantirishning nazariy hamda amaliy asoslari yoritilgan. O'quvchilarning fikrlash jarayonini rivojlantirish, ularda aniq tahliliy va izchil ifoda ko'nikmalarini shakllantirish, shuningdek, innovatsion metod va texnologiyalarni qo'llashning samaradorligi tahlil qilingan. Mazkur ishda nazariy tahlil va amaliyotdan olingan ma'lumotlar orqali o'quvchilarning intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan strategiyalar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: bilimlarni o'zlashtirish, mantiqiy fikrlash, ta'lim jarayoni, o'quv metodikasi, innovatsion texnologiyalar, tahliliy fikrlash, mustaqil o'rganish, didaktik tamoyillar.

Ключевые слова: приобретение знаний, логическое мышление, учебный процесс, методика обучения, инновационные технологии, аналитическое мышление, самостоятельное обучение, дидактические принципы.

Keywords: acquisition of knowledge, logical thinking, educational process, teaching methods, innovative technologies, analytical thinking, independent learning, didactic principles.

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri o'quvchilarda faqat bilimlarni o'zlashtirish emas, balki ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish va o'z bilimlarini mantiqiy shaklda ifoda eta olish ko'nikmasini rivojlantirishdir. Shunday qilib, o'quvchilarning mantiqiy ifodasi nafaqat ta'lim natijalarining sifat ko'rsatkichi, balki ularning kundalik hayotdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. O'quvchilar bilimlarni o'zlashtirayotganda, ko'pincha ularni mantiqiy ravishda izohlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Buning sabablari ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan usullarning yetarli darajada innovatsion emasligi, o'quv materiallarining mantiqiy bog'lanmaganligi va o'quvchilarni mustaqil fikrlashga yo'naltirishdagi kamchiliklardir. Ushbu maqolada bu muammolarni hal etish yo'llari, mantiqiy ifoda qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi uslub va texnologiyalar tahlil qilinadi. O'quvchilarda mantiqiy fikrlashni shakllantirishning asosiy maqsadi ularning bilimlarini tizimlashtirish va aniq, asoslangan fikrlarni ifoda etish qobiliyatini rivojlantirishdir. Ta'lim jarayonida mantiqiy ifoda quyidagi vazifalarni bajarishga xizmat qiladi:

Bilimlarning tizimlashtirilishi – o'quvchilar bilimlarni faqat yodlash emas, balki o'zaro bog'liq va izchil ko'rinishda o'zlashtiradilar.

Fikrlash jarayonini rivojlantirish – analitik, tahliliy va kritik fikrlash qobiliyatlari shakllanadi.

Amaliyotga yo'naltirilganlik – olingan bilimlarni real hayotda qo'llash ko'nikmasi rivojlanadi.

Mantiqiy ifodaning ta'lim jarayonidagi ahamiyati nafaqat individual rivojlanishga, balki o'quvchilarning jamoaviy faoliyatdagi muvaffaqiyatiga ham ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun ta'lim jarayoni quyidagi tamoyillar asosida tashkil etilishi kerak:

O'quvchilar mustaqil ravishda mantiqiy masalalarni yechishga jalb qilinishi kerak. Masalan, kichik guruhlarda munozaralar tashkil etish orqali ularning fikrlarini tahlil qilish va izohlash ko'nikmalari rivojlantiriladi.

O'quvchilar o'z fikrlarini baholash va takomillashtirishga o'rganishlari lozim. Bu jarayonda ta'lim metodlari sifatida refleksiya va o'z-o'zini baholash vositalaridan foydalaniladi.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda o'quvchilar o'zlashtirgan bilimlarini asta-sekin murakkablashtiruvchi uslubiy yondashuvlardan foydalanish zarur.

Har bir o'quvchining qobiliyatiga mos metodlar qo'llanishi kerak. Bu ularning qiziqishini oshiradi va jarayonni samarali qiladi. O'quvchilarning mantiqiy fikrlash va ifoda etish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

Bu usulda o'quvchilar ma'lumotlarni tizimlashtiradilar, ya'ni ularni klasterlarga ajratib, o'zaro bog'liqligini aniqlaydilar.

Hodisalar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'lanishini izohlash orqali o'quvchilar tahliliy fikrlashni o'rganadilar. Muammolarni tizimli tahlil qilishga yordam beruvchi grafik

vositadir.

Munozaralar o'quvchilarning fikrlarini himoya qilish va asoslash qobiliyatini rivojlantiradi. Hozirgi kunda texnologiyalar o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Masalan, onlayn testlar va interaktiv dasturlar yordamida o'quvchilarning bilimlari sinovdan o'tkaziladi va takomillashtiriladi. Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, maktablarda innovatsion metod va texnologiyalarni joriy etish orqali quyidagi natijalarga erishiladi: O'quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyati kuchayadi. Mustaqil fikrlash va o'z bilimlarini mantiqiy tarzda izohlash ko'nikmalari shakllanadi. O'quvchilarning mavzularni o'zlashtirish darajasi oshadi. Bilimlarni mantiqiy ifoda etish ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Zamonaviy metodlar va texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish mumkin. Shuning uchun ta'limda o'quvchilarni faollashtirishga yo'naltirilgan innovatsion metodlardan keng foydalanish talab etiladi. Bu ularning nafaqat ta'limdagi, balki hayotdagi muvaffaqiyatiga ham xizmat qiladi. O'qitish jarayonining tarkibiy qismlaridan biri bo'lib "bilimlarni egallash jarayoni" – o'qitishning har bir momentida uning harakatini tavsiflovchi tushuncha bo'lib, uning davomida o'quvchi bilimlarni o'zlashtiradi, o'quv materialini tushunishni o'rganadi, tushunchalar bilan ishlash usullarini anglaydi. Egallash – yangi tajribani avvalgi tajriba bilan, yangi ma'lumotni ilgari anglangan ma'lumotlar bilan birlashtirish, uni o'quvchi boyligiga va bu orqali uning xususiyatiga "o'zgartirish". Egallash jarayoni o'zlashtirish jarayonidan shu bilan farq qiladiki, egallash, o'zlashtirishdan farqli ravishda, yakuniy natija bilan tavsiflanmaydi, o'zlashtirish natijasi esa o'rganish bo'ladi, ya'ni bilimlarni hamda muayyan vaziyatlarda u bilan belgilanadigan muayyan harakatlar va amallarni o'zlashtirish hisoblanadi. S.L. Rubinshteyn fikriga ko'ra, "haqiqiy egallash – bu olingan bilimlardan nazariy va amaliy maqsadlarda foydalanishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan turli vazifalarga muvofiq olingan materialni boshqarish qobiliyatiga ega bo'lishdir"

Ishimizda biz boshlang'ich maktab o'quvchilarining o'quv materialini o'zlashtirish jarayonida, bola materialni tushunishni, olingan bilimlarni qabul qilishni va ular bilan ishlashni o'rganganda mantiqiy mulohalarining rivojlanishini ko'rib chiqamiz. Kichik sinf o'quvchilarining bilimlarni egallash mantiq'i o'quv materialining mazmuni mantiq'iga tayanadi. Barcha o'quv materiallari an'anaviy mantiqqa: tushunchalar, mulohazalar, xulosalarga asoslanadi. Binobarin, bu mantiqning barchasini kichik sinf o'quvchisi tushunishi kerak. Ushbu yondashuvda o'quvchi unga tayyor shaklda taqdim etiladigan modellarga yo'naltirilgan algoritmnini egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nazarov S. M., "Pedagogika: Nazariy va amaliy asoslar", Toshkent, 2022.
2. Raximov J., "Mantiqiy fikrlash va uni rivojlantirish yo'llari", Samarqand, 2021.
3. Qodirov A., "Ta'limda innovatsion texnologiyalar", Toshkent, 2020.

4.Xolmatova D., “O‘quvchilar bilan interaktiv ish usullari”, Namangan, 2021.

5.Dewey J., “How We Think”, Boston, 1910.

BILIMLARNI O‘ZLASHTIRISH JARAYONIDA O‘QUVCHILARDA MANTIQUIY TARZDA IFODA ETISHNING O‘RNI

Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası o‘qituvchisi
Quvanov Zahriddin

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarda bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va bilimlarni izchil tarzda ifoda etish bo‘yicha metodik yondashuvlar o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mantiqiy ifoda qilish o‘quvchilarning mavzuni chuqur anglashiga, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maqolada mavzuning dolzarbligi, pedagogik va metodik ahamiyati tahlil qilinib, ilmiy xulosalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: bilimlarni o‘zlashtirish, mantiqiy fikrlash, o‘quvchilar, izchil ifoda, metodik yondashuvlar, ta’lim jarayoni.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim sifati o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga va bilimlarni mantiqiy ifoda qilishga bog‘liq. Maktablarda ta’lim jarayonining asosiy maqsadi nafaqat bilim berish, balki bu bilimlarni amalda qo‘llash va o‘z fikrlarini mantiqiy tarzda bayon qila olish ko‘nikmasini shakllantirishdir. Mantiqiy ifoda etish nafaqat matematik yoki texnik fanlar uchun muhim, balki barcha fanlar bo‘yicha o‘quv jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu maqolada ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy ifoda qilish qobiliyatini rivojlantirish usullari va ular orqali o‘quvchilarning muvaffaqiyatini oshirish yo‘llari muhokama qilinadi.

Bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida mantiqiy fikrlashning ahamiyati

Bilimlarni samarali o‘zlashtirish uchun o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish zarur. O‘quvchi bilimlarni izchil ifoda eta olmasa, bu uning mavzuni to‘liq anglamaganidan dalolat beradi. Masalan, matematikadan masalani yechishda mantiqiy bosqichlarni tushunish, adabiyotda esa g‘oya va xulosalarni mantiqiy bog‘lash muhim ahamiyatga ega. Algoritm – ma’lum bir sinfga tegishli har qanday masalani echish uchun ma’lum ketma-ketlikda elementar operatsiyalarni bajarish to‘g‘risidagi umumqabul qilingan ko‘rsatmadir (tenglamani qanday echish, gapni qanday grammatik tahlil qilish). Ilmiy asoslangan algoritm quyidagilar bilan tavsiflanadi: - determinatsiyalanganlik (algoritm bo‘yicha echim qat’iy yo‘naltirilgan, to‘liq boshqariladigan bo‘lib, tasodifiy harakatlarga yo‘l qo‘ymaydi); - ommaviylik (boshlang‘ich sifatida ko‘p sonli vazifalar qabul qilinadi), - natijaviylik (ma’lumotlar belgilangan natijani olishga qaratilgan). O‘quvchilar faoliyatini algoritmash bo‘yicha o‘qituvchining faoliyati quyidagi operatsiyalardan

iborat: o'qitish harakatlarini amalga oshirish shartlarini aniqlash; o'qitish harakatlarini ajratib ko'rsatish; o'qitish va o'quv harakatlarini bog'lash usulini aniqlash. Ushbu yo'l o'quv materialining tuzilishi mantig'i asosida tayyor xulosalarda qayd etilgan bilimlarni egallash jarayonini ta'minlaydi. Materialni egallashning o'z mantig'ini o'quvchi darsliklarda mavjud bo'lgan yoki o'qituvchi tomonidan taklif qilingan mantiq asosida quradi, shu sababli bilish mantig'i tuzilmasida materialning qanday o'rgatilishi hamda bolaning o'zi ushbu materialni qanday tushunishi, uning bayonotlarini shakllantirish uchun qanday harakat qilish kerakligi o'rtasida ziddiyat paydo bo'ladi, ya'ni mantiqiy mulohazaning mustaqilligi muammosi yuzaga keladi. Shu sababli o'qituvchi tomonidan taklif qilingan bilimlarni egallash jarayoni mantig'i bilan o'quvchining o'ziga tegishli bo'lgan bilimlarni egallash jarayoni mantig'i ajratilganligi masalasi paydo bo'ladi. Mulohaza shaxsiy tabiatga ega bo'ladi, fikr harakatini mustaqil mantiqiy mulohazaga yo'naltiradi, shuning uchun darslik mantig'ining berilgan algoritmlarini egallash jarayonida mantiqiy mulohazalar mustaqilligini rivojlantirish muammosi paydo bo'ladi. L.S. Rubinshteyn ta'kidlashicha, "inson o'z fikrini ifodalashi orqali uni shakllantiradi"

P.YA. Galperinning aqliy harakatlarni shakllantirish nazariyasiga asoslanib, bilimlarni egallash pedagogik jihatlarini ko'rib chiqamiz. Aqliy harakatlarning bosqichma-bosqich shakllanishi nazariyasida P.YA. Galperin aqliy harakatning to'rtta asosiy xususiyatini ko'rib chiqdi: -aqliy harakatni egallash darajasi; - uning umumlashganlik darajasi; - amalda bajariladigan operatsiyalarning to'liqligi, yoki harakatning qisqartirilganlik darajasi; - egallanganlik o'lchovi. Ulardan birinchisi (egallash darajasi) B.G. Ananov, L.I. Bojovich, N.A. Menchinskaya, A.R. Luriya, A.S. Pchelko, M.N. Skatkin tomonidan ko'p marotaba tavsiflangan bo'lib, ular aqliy harakatni egallashning uch darajasini ajratib ko'rsatdi: predmetli harakat darajasini o'zlashtirish, predmetlarga tayanmasdan baland nutq darajasi va ongdagi harakat. Qolgan xususiyatlar (aqliyni umumlashtirish, qisqartirish va egallash darajasi) harakatning "etukligini" ifodalab, u qanchalik umumlashtirilgan, qisqartirilgan va egallangan bo'lsa, shunchalik mukammal bo'ladi.

P.YA. Galperin konsepsiyasiga ko'ra, aqliy harakatni shakllantirish jarayoni quyidagicha sodir bo'ladi. Birinchi bosqich (vazifa haqida dastlabki tasavvurni shakllantirish) vazifani bajarishda amal qilish kerak bo'lgan namunaga ko'rsatmani hamda "harakatning yo'naltiruvchi asosini" shakllantirishni (harakatni o'quvchi uchun amalga oshirilishi mumkin bo'lgan va u ilgari olgan bilimlari, malakasi va ko'nikmalariga asoslangan kichik, elementar operatsiyalarga ajratish) o'z ichiga oladi. O'quv vazifasi bilan tanishib chiqqandan so'ng, o'quvchi harakatni bevosita bajarishga o'tadi, bunday harakat avval moddiy predmetlar bilan harakatdan iborat bo'lishi shart. O'rgatishning ushbu yo'li qisman maktab ta'limida ham takrorlanadi: Mazkur talabni amalga oshirish harakatning dastlabki moddiy yoki moddiylashtirilgan shaklini izlashga va uning mazmunini tahlil qilishga olib keladi, bu esa harakatning dastlabki moddiylashtirilgan shakllari, odatda ularning tushunchaviy shakllariga kam o'xshashligi yoki umuman o'xshamasligi sababli oson bo'lmaydi. Aqliy harakatning topilgan moddiy yoki moddiylashtirilgan shakllari o'qituvchi tomonidan keyingi qayta ishlanishi kerak, bu ularni ochishni (barcha

operatsiyalarni ularning o‘zaro bog‘liqligida ko‘rsatish) va umumlashtirishni (ko‘plab xususiyatlar orasida harakatni bajarish uchun zarur va etarli hajmni tanlash) nazarda tutadi, jumladan ikkinchisi o‘qitishning boshidanoq turli xil materiallar bo‘yicha amalga oshirilganda muvaffaqiyatliroq bo‘ladi, kechroq umumlashtirish esa qayta o‘rganishga olib keladi, chunki u (umumlashtirish) ob’ektning ahamiyatsiz xususiyatlari bilan “ortiqcha yuklangan” bo‘lib chiqadi.

Harakatni ochish va umumlashtirish natijasida uning mazmuni o‘quvchiga tushunarli bo‘ladi, lekin bundan so‘ng harakatni shakllantirishida teskari jarayon boshlanadi (ba’zi operatsiyalar qisqaradi, harakatning o‘zi esa umuman xuddi o‘ralganday bo‘ladi). Operatsiyalarning qisqarishi har qanday harakatlarning shakllanishida sodir bo‘ladi, lekin u turlicha: o‘z-o‘zidan yoki ongli ravishda sodir bo‘lishi mumkin. P.YA. Galperin va hamkasblari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar eng sodda, boshlang‘ich qisqartirishlarni ongli qayta ishlashning katta ahamiyatini ko‘rsatdi, bunda harakatni qisqartirishning umumiy tamoyilini oddiy misollarda egallagan o‘quvchilar uni murakkabroq harakatlarga o‘tkazib, kerak bo‘lganda esa qisqartirilgan operatsiyalarni oson tiklaganlar. Taqdim etish dastlab baland ovozli nutq doirasida amalga oshiriladi (agar ayrim hollarda harakat g‘oyalar doirasiga o‘tkazilsa ham, unda ko‘nikma shakllanishi jarayoni bundan faqat zarar ko‘radi, chunki ko‘nikma beqaror, noaniq bo‘lib qoladi va juda ko‘p xatolar bilan amalga oshiriladi, predmetlar bilan harakatga qaytish uchun doimiy istak bilan birga boradi). Baland nutqli harakat – nafaqat psixologik voqelik, balki o‘quv jarayonining ikkita xatoga yo‘l qo‘yib bo‘lmaydigan majburiy bosqichidir: nutq formulasini muddatidan oldin belgilash, hamda amaliy bajarilishi, birinchi qarashda, o‘quvchilar tomonidan egallangan harakatni tushuntirib bera olmaslik.

Ikkinchi bosqichda baland ovozli nutq harakati o‘z ichidagi nutqqa (ichki nutqqa), so‘ngra aqliy harakatga aylanadi. Ushbu bosqichlar ancha kam darajada nazorat qilish va boshqarish uchun mos keladi, ammo oldingi bosqichlarni to‘g‘ri tashkil etish ko‘p jihatdan aqliy harakatlarning muvaffaqiyati va xatosiz keyingi shakllanishini kafolatlaydi.

Xulosa va tavsiyalar

O‘quvchilarda mantiqiy ifoda etish qobiliyatini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Bu orqali o‘quvchilar bilimlarni nafaqat o‘zlashtirish, balki ularni amalda qo‘llash ko‘nikmasini ham egallaydi.

Tavsiyalar:

1. Darslarda muammoli yondashuvlarni keng qo‘llash.
2. O‘quvchilarga individual va guruhli vazifalar berish.
3. Nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmadaliyev S. *Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar*. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2022.
2. Karimov N. *Pedagogik texnologiyalar*. Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.

3. Vygotsky L. S. *Thinking and Speech*. Moscow, 1934.
4. Dewey J. *How We Think*. Boston: D.C. Heath & Co, 1910.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim sifatini oshirish to'g'risida"gi Qarori, 2023-yil 10-may.

Теоретическое обоснование выбора педагогических условий при формирования гипотетического мышления

Хужакулов А. К.

Қаршинский государственный университет

Аннотация. В данной статье представлено теоретическое обоснование выбора педагогических условий, реализация которых будет способствовать эффективному формированию гипотетического мышления будущих бакалавров технических направлений подготовки.

Ключевые слова: педагогические, условия, процесс, гипотетическое, мышления, бакалавр, технические, направления.

Gipotetik tafakkurni shakllantirishda pedagogik shart-sharoitlarni tanlashning nazariy asoslanishi

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik shart-sharoitlarni tanlashning nazariy asoslari keltirilgan bo'lib, ularni amalga oshirish texnik yo'nalishlarning bo'lajak bakalavrlarida gipotetik fikrlashni samarali shakllantirishga yordam beradi.

Tayanch so'zlar: pedagogik, shartlar, jarayon, gipotetik, fikrlash, bakalavr, texnik, yo'nalishlar.

Theoretical justification for the choice of pedagogical conditions in the formation of hypothetical thinking

Annotation. This article presents a theoretical justification for the choice of pedagogical conditions, the implementation of which will contribute to the effective formation of hypothetical thinking of future bachelors of technical areas of training.

Key words: pedagogical, conditions, process, hypothetical, thinking, bachelor, technical, directions.

В статье рассматривается теоретическое обоснование выбора педагогических условий, реализация которых, по нашему мнению, будет способствовать эффективному формированию гипотетического мышления будущих бакалавров технических направлений подготовки.

Педагогические условия чаще всего в педагогике рассматриваются, как совокупность обстоятельств образовательной среды, обеспечивающих достижение необходимых педагогических результатов.

Так, например, А. Ф. Аменд считает, что педагогические условия, это совокупность мер учебно-образовательного процесса, обеспечивающих необходимый уровень развития искомой категории личности обучаемого [1].

А. Я. Найд рассматривает педагогические условия как совокупность объективных возможностей содержания, форм, методов, средств и материально-пространственной среды, направленных на решение поставленных задач [3].

Формирование гипотетического мышления у будущих бакалавров технических направлений является важной задачей в образовательном процессе. Гипотетическое мышление предполагает способность к выдвижению гипотез, их логическому обоснованию и проверке, что особенно актуально в инженерной и научной деятельности. Ниже представлены педагогические условия, способствующие развитию этого типа мышления:

1. Создание проблемной учебной среды:

- Введение в учебный процесс задач, требующих нестандартного подхода и креативного решения.

- Формирование ситуаций, способствующих постановке вопросов и выдвижению гипотез.

2. Интеграция междисциплинарных знаний:

- Использование знаний из различных областей (математики, физики, информатики) для решения комплексных задач.

- Проведение интегрированных занятий и проектов, которые требуют применения знаний из разных дисциплин.

3. Методы активного обучения:

- Применение методов проблемного обучения, проектного обучения и кейс-методов.

- Стимулирование обсуждений и дебатов по актуальным вопросам в области техники и науки.

4. Развитие критического мышления:

- Включение в учебный процесс анализа существующих теорий и моделей.

- Проведение занятий по оценке достоверности информации и аргументации своих взглядов.

5. Использование современных технологий:

- Внедрение компьютерных симуляций и моделирования для тестирования гипотез.

- Применение онлайн-платформ для совместной работы над проектами.

6. Организация научно-исследовательской деятельности:

- Поощрение студентов к участию в научных проектах и конкурсах.

- Предоставление возможности проводить исследования под руководством преподавателей.

7. Обратная связь и рефлексия:

- Обеспечение регулярной обратной связи от преподавателей по выполненным заданиям.

- Поощрение студентов к самоанализу своих подходов к решению задач.

8. Командная работа:

- Формирование групповых проектов для развития навыков сотрудничества при выдвижении гипотез.
- Обучение студентов умениям эффективно работать в команде, делаясь идеями и результатами.

Эти условия помогут создать благоприятную образовательную среду для формирования у будущих бакалавров технических направлений навыков гипотетического мышления, что повысит их конкурентоспособность на рынке труда и подготовит к профессиональной деятельности.

В частности предметная интеграция открывает новые горизонты в обучении, позволяя учащимся видеть связи между различными областями знаний и применять их на практике. В контексте предупреждения рисков и обеспечения безопасности жизни людей такая интеграция может быть особенно эффективной.

Принципы интегрированного обучения способствуют:

1. Развитию критического мышления: Учащиеся учатся анализировать информацию, сравнивать различные точки зрения и делать обоснованные выводы.
2. Формированию межпредметных связей: Интеграция позволяет увидеть связи между различными предметами, что помогает учащимся лучше понимать, как знания из одной области могут быть применены в другой.
3. Созданию условий для индивидуального развития: Интегрированные подходы учитывают разнообразие стилей обучения и интересов учащихся, что способствует более персонализированному процессу образования.
4. Формированию социальных навыков: Работа в группах над интегрированными проектами развивает коммуникацию, сотрудничество и умение работать в команде.
5. Развитию творческого мышления: Стимулируя студентов к поиску нестандартных решений, интегрированное обучение поощряет креативность.

Таким образом, интеграция в образовании не только углубляет знания учащихся, но также способствует их всестороннему развитию и подготовке к жизни в сложном и взаимосвязанном мире.

Можно рассмотреть несколько подходов к интеграции материалов:

1. Междисциплинарные проекты: Создание проектов, которые требуют знаний из различных областей — например, физики (для понимания механики), биологии (для изучения воздействия опасных веществ на здоровье) и географии (для анализа природных рисков).
2. Ситуационные задачи: Разработка кейсов или ситуационных задач, которые требуют анализа ситуации с точки зрения разных предметов. Например, анализ стихийного бедствия с использованием знаний из экологии, географии и медицины.
3. Использование технологий: Применение информационных технологий для моделирования сценариев риска и безопасности. Это может включать создание виртуальных симуляций, где учащиеся могут применять свои знания по математике, физике и информационным технологиям.

4. Экскурсии и практические занятия: Организация выездных мероприятий в учреждения, ответственные за безопасность (пожарные станции, службы спасения), где учащиеся смогут увидеть на практике взаимодействие различных дисциплин.

5. Обсуждение актуальных проблем: Проведение семинаров или круглый столов по актуальным вопросам безопасности (например, профилактика чрезвычайных ситуаций), где студенты могут использовать свои знания из разных предметов для поиска решений.

Метапредметный тип интеграции, связан в первую очередь с разработкой нового содержания образования, в нашем случае это модульная система преподнесения материала. Это, не просто усвоение знаний, модули реализуются в деятельностных способах работы со знаниями и, соответственно, происходит усвоение деятельностных единиц содержания.

Таким образом, интеграция знаний о гипотетическом мышления и обеспечении безопасности может не только повысить уровень понимания студентам этих вопросов, но и научить их работать с комплексными проблемами на междисциплинарном уровне.

Использованная литература

1. Аменд А.Ф. Теория и практика непрерывного экологоэкономического образования: монография. – Челябинск: Издательство Чел. гос. пед. ун-та «Факел», 1996. – 152 с.
2. Ипполитова Н.В. Анализ понятия «педагогические условия»: Сущность, классификация / Н. В. Ипполитова, Н. С. Стерхова // General and Professional Education, 2012. — № 1. – С. 8-14.
3. Найн А.Я. О методологическом аппарате диссертационных исследований // Педагогика. — 1995. — № 5. — С. 44–49.
4. Яковлева Н. М. Дидактические условия развития познавательной активности студентов педагогического университета в совместной учебной деятельности: на примере изучения иностранного языка: дис. ... канд. пед. наук. Ульяновск, 2002. 177 с.

O‘QUVCHILAR O‘RTASIDA STEAM TA’LIMINI TATBIQ ETISH YO‘LLARI

Samadova Nafosat Rasulovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM ta’limi haqida va uning mazmun mohiyatiga qisqacha to’xtalib o’tilgan. STEAM atamasining kelib chiqish tarixi va o‘quvchilarning rivojlanishini tashqi olam bilan bevosita bog‘lovchi vosita ekanligi yoritib berilgan.

Tayanch so‘zlar: STEAM, muhandislik, matematika, ta’lim, texnologiya.

Аннотация. В этой статье кратко рассказывается об образовании Steam и его содержании. Освещается история происхождения термина Steam и того факта, что он является инструментом, который напрямую связывает развитие учащихся с внешним миром.

Ключевые слова: STEAM, инженерия, математика, образование, технологии

Abstract: This article briefly focuses on STEAM education and its content. The history of the origin of the term STEAM and the fact that it is a tool that directly connects the development of students with the outside world are explained.

Key words: STEAM, engineering, math, education, technology.

Kirish. Ta'lim beruvchi talabalarga fanning xususiyatidan kelib chiqib ta'lim metodlarini to'g'ri tanlashi sifatli ta'limning garovi hisoblanadi. Shu bilan birga ilm fan va ta'lim jarayonlari o'quvchilar uchun erkin va quvnoq holda olib borilishi kerak. Biz taklif qilayotgan STEAM ta'limi texnologiyasi ya'ni, STEAM metodika bu boshqa metodikalardan shunisi bilan farq qiladiki bunda STEAM fanlar bir-biri bilan integratsiyalashadi. Fanlarni bir mavzusini o'rganishi davomida boshqa fanlar mavzulari ushbu fan mavzusini o'zlashtirishga yordam beradi. Ushbu ta'lim yondashuvi ta'lim oluvchilarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi hamda universitetga kirish va keyingi o'qish jarayonlarini osonlashtiradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya: Shuningdek STEAM metodikaning boshqa metodikalardan yana bir farqli jihati auditoriyada qo'llanilishidan tashqari talabalarni mustaqil ta'limni yakka tartibda emas balki guruh-guruh bo'lib amalga oshirish hamda talabalarni ijodkorlikda birlashtiradi. Bu metodikani amalga oshirishda o'qituvchi auditoriyada o'tilgan mavzuni mustahkamlash yoki kelgusi mavzuni o'rganib kelish uchun bir nechta topshiriqlarni guruhlarga bo'linib, o'rganib kelishini vazifa sifatida berishi kerak bo'ladi.

Auditoriyalarda kichik guruhlarda ijodiy izlanishni tashkil etish metodi 1976-yili Telaviv universiteti professori Sh. Sharan tomonidan ishlab chiqilgan. Bu metodda ko'proq talabalarining mustaqil va ijodiy ishiga e'tibor qaratiladi. Talabalar alohida-alohida yoki 6 kishilik kichik guruhlarda ijodiy izlanish olib boradilar. Ijodiy izlanish kichik guruhlarda tashkil etilganda darsda o'rganish lozim bo'lgan o'quv materiallari kichik qismlarga ajratiladi. Keyin bu qismlar yuzasidan topshiriqlar har bir o'quvchiga taqsimlanadi. Shunday qilib, har bir talaba umumiy topshiriqning bajarilishiga o'z xissasini qo'shadi. Biz taklif etgan metodikada 6 kishilik guruh emas balki 5 ta guruhdan iborat kichik guruhlar tuziladi, bu to'g'risida quyida batafsil ko'rsatib o'tiladi va yana qo'shimcha bir-qancha metodlar ("Klaster", "Bahsmunozara", "Aqliy hujum", "Xulosalash", (Rezyume, Veyer), "Insert", "Loyiha" va boshqalar) ushbu metod atrofida birlashtiriladi. Bu metodikani amalga oshirishda Oliy talim o'quv rejalarida keltirilgan 1-blok fanlari hozirda kredit-modul tizimi o'quv rejalarida majburiy fanlar blokidagi matematika, fizika, kimyo, infarmatika, hamda umumkasbiy fanlar bloki va ixtisoslik fanlarini tushuntirishda o'zaro bog'liqligini tushuntirib berishini ko'rishimiz mumkin. masalan dars boshlangandan so'ng talabalarni STEAM ni har bir harfi dan iborat bo'lgan 5 ta guruhga ajratib olamiz ya'ni, S – fan guruhi, T – texnologlar guruhi, E – muhandislar guruhi, A – guruhi hamda M – matematiklar guruhlari.

Bu guruh talabalariga har bir guruh, guruhga ajralishida nimalarga e'tibor berishi tushuntiriladi. Shundan so'ng quyidagicha guruhlar shakllantiriladi.

S – guruhni tabiiy fanlar: fizika, astronomiya, kimyo, biologiya, geografiya fanlaridan olgan bilimlarini qo'yilgan muammoni yechishga qaratilgan fikrlar beruvchi o'quvchilar tashkil etadi;

T – guruhni fanlar bilan bog'lovchi turli innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llovchi o'quvchilar tashkil etadi;

E – muhandislik, kasbiy faoliyatdagi mamlakatlarni nazariy olingan bilimlarni amaliyotga qo'llash va fundamental fanlarni muammoni yechishga qaratadigan guruh;

A – san'at, bu guruh mamlakat vaziyatlarni tasvirlash, chizmalarni chizish, dizaynini yaratuvchi guruh;

M – matematiklar, muammoni bartaraf etishda matematikani qonuniyatlari formula va mantiqiy fikrlarini beruvchi guruhlar hisoblanadi.

STEAM fanlar ta'limini amalga oshirishda tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, dizayn (san'at) va matematika fanlarining o'zaro integratsiyalashgan modellaridan foydalanishni ko'rsatib o'tamiz. Maqsadimiz qaysidir bitta fanning masalasini yechishdan iborat emas balki, STEAM fanlar ta'limini bitta fan mavzusida ko'rsatib berishdan iboratdir.

Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish davlat siyosati ma'no-mazmunidan va uning dolzarbligidan kelib chiqib, uni quyidagicha izohlash mumkin:

- birinchidan, yangi ta'lim tizimi, barkamol avlod kadrlarini tayyorlashdagi o'zgarishlar va yangicha yondashuvlar, zamonaviy kasb sohaslarining paydo bo'lgani hamda uning mamlakatimiz sharoiti bilan bog'liqligidir;

- ikkinchidan, ta'lim tushunchasi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot natijasida muayyan davrdan boshlab, inson faoliyatining alohida mustaqil sohasiga aylanib, jamiyatning ijtimoiy tajribasini keyingi bosqichga uzatadi;

- uchinchidan, ta'lim inson shaxsining intellektual-ma'naviy qirralarini shakllantirish, uning jamiyat ishlab chiqarishi va ijtimoiy, siyosiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol va muvaffaqiyatli ishtirokini ta'minlashga qaratilgan harakatlar yig'indisi bo'lib, ma'rifat hamda bilim berishni anglatadi;

- to'rtinchidan, fan jamiyatning ijtimoiy institutlaridan biri bo'lib, tabiat va jamiyat hayotini aks ettiruvchi ijtimoiy ong shakli. U katta ilmiy salohiyatini, ijodiy kuch quvvatini birlashtirib, an'naviy barkamol insonni tarbiyalashga, mamlakatda qudratli ilmiy salohiyatni yaratishga xizmat qiladi.

Respublikamiz taraqqiyoti ko'p jihatdan yosh avlodni yuksak ma'naviyat va intellektual salohiyat egasi qilib tarbiyalashga bog'liq bo'lib, shu jumladan, ta'lim sohasini isloh qilish va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi va "Zamonaviy maktab Davlat dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarorlari loyihasi kiritilishi natijasida, ekologik jihatdan toza materiallar va energiya muqobil manbalaridan foydalangan holda ishlab chiqilgan namunaviy loyihalar asosida zamonaviy maktablar qurish; maktablarni, shu jumladan, o'quv sinflari ichini yangi qulay mebellar, zamonaviy o'quv va laboratoriya jihozlari, darsliklar va o'quv-uslubiy materiallar, kompyuter va multimedia texnikasi, videokuzatuv tizimlari bilan jihozlash; o'quv rejalari va

dasturlarini optimallashtirish, innovatsion, shu jumladan, masofaviy pedagogik usullardan keng foydalanish, ushbu jarayonning samaradorligini butunlay oshirishni nazarda tutadi. Shunga ko'ra, Respublikamizning har bir hududlarida iqtidorli yoshlarni aniqlash maqsadida Prezident maktablari ochildi. Ular STEAM fanlarini o'qitishga ixtisoslashtirildi [1,2]. STEAM-maktab o'quvchilarini zamonaviy o'qitish metodikasi bo'lib, an'anaviy o'qitish tizimiga muqobil tizimdir. U bolalarni bir vaqtning o'zida Science (tabiiy fanlar), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at) va Mathematics (matematika) bo'yicha o'qitish tizimiga asoslangan, bunda o'quvchilar amaliy va ko'ngilochar loyihalar asosida saboq oladilar. STEM atamasi birinchi bo'lib, AQShda maktab dasturiga kiritilgan bo'lib, o'quvchilarning ilmiy texnika yo'nalishlarida kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, bu yo'nalish kengaytirilib, atamaga qo'shimcha harflar kiritildi. Jumladan: "R"-robotic robototexnikani qo'shib, STREAM- deb yoki "A"-art –sa'natni qo'shib, STEAM deb atala boshlandi [3]. STEAM (S – tizim, T – texnologiya, E – muhandislik, A – san'at, M – matematika) – ilm-fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani birlashtiruvchi zamonaviy yondashuvdir. Bugungi davr talabi dunyo ta'limi oldiga katta vazifalarni qo'ymoqda, ya'ni bolani kelajakda jamiyatda yashashga tayyorlashi kerak. Bunda birinchi navbatda tez o'zgarayotgan, yangilanib borayotgan axborotlar bilan uyg'un holda faol ishlaydigan kasb egalari timsolini bugungi o'quvchi yoshlarda shakllantirish lozim. Axborotni olish, qayta ishlash va amaliyotda foydalanish STEAM ta'limi dasturining asosini tashkil etadi. STEAM ta'limi o'quvchi yoshlarning rivojlanishini tashqi olam bilan bevosita bog'laydi. Ma'lumki, tabiiy fanlar atrofimizdagi olam bilan bevosita bog'liq texnologiya kundalik hayotimizda doimiy ravishda qo'llaniladi, muhandislik esa uylar, yo'llar, ko'priklar va mashina mexanizmlarda o'z aksini topgan, biror bir kasb, kundalik mag'ulotlarimiz ozmi-ko'pmi matematika fani bilan ham bog'langandir. STEAM ta'limi bir so'z bilan aytganda bir necha fanni birlashtiruvchi, o'quvchilarni nostandart muammolarni hal qilish va ularning orasidagi vazifalarni taqsimlashni safarbar etish qobiliyatini, nuqtai nazarini himoya qilish, tajriba va tavakkal qilish, tashabbusiga imkon beruvchi va kelajakda kasb tanlashga bo'lgan shaxsiy fazilatlarini tarbiyalovchi vositadir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, shuni ta'kidlashni istardikki, an'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda o'rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va murakkab rasmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi.

STEAM kundalik hayotning ilmiy tadqiqot, texnika taraqqiyoti konsepsiyalari bilan ta'limning integrativ yondashuvini taqazo etadi. Bunday yondashuvdan maqsad ta'lim berish orqali butun dunyo taraqqiyoti va iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda maktab, jamoatchilikni jalb qilib, ilmiy savodxonlik, raqobatbardoshlikni targ'ib qilishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ – 3931- son Qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son farmoni
3. Саидахмедов Н.С. Педагогик амалиётда янги педагогик технологияларни қўллаш намуналари. - Тошкент: PTM, 2000

Etimologik tahlil asosida talabalarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda ta'lim jarayoni oldiga qo'yiladigan talablar

**Sobirova Noiba Zafar qizi,
Qarshi davlat universiteti**

Boshlang'ich ta'lim kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada etimologik tahlil masalalarining turli jihatlarini ishlab chiqishda ta'lim jarayoni oldiga qo'yiladigan pedagogik talablar, uning ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, maqolada etimologik tahlil muammosi bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar tahlili keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: etimologik tahlil, pedagogik talab, grammatik va orfografik savodxon, tizimlashtirish.

Аннотация: в данной статье описаны педагогические требования к учебному процессу при разработке различных аспектов этимологического анализа, его специфические особенности. Также в статье приводится анализ научных исследований, проведенных по проблеме этимологического анализа.

Ключевые слова: этимологический анализ, педагогическая потребность, грамматическая и орфографическая грамотность, систематизация.

Abstract: this article describes the pedagogical requirements for the educational process when developing various aspects of etymological analysis, its specific features. The article also provides an analysis of scientific research conducted on the problem of etymological analysis.

Key words: etymological analysis, pedagogical need, grammatical and spelling literacy, systematization.

Mamlakatimizda ta'lim islohotlari o'z natijalarini bera boshlagan bir paytda, yoshlarning ona tilini o'rganishga qiziqishlarini turli yondashuv va usullar asosida rivojlantirishga ham katta e'tibor qaratilmoqda. "Hozirgi tez o'zgarayotgan globallashuv davrida o'zbek tili va adabiyotining o'ziga xos betakror xususiyatlari, tarixiy taraqqiyoti, uning bugungi holati va istiqboli bilan bog'liq masalalarni chuqur o'rganish, bu borada olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlari samaradorligini kuchaytirish" [2]. Shuningdek, bo'lajak pedagoglarning ona tiliga oid kompetensiyalarini shakllantirishda integrativ va differensial ta'lim samaradorligini

oshirish hamda ona tili ta'limi jarayonida turli tahlillardan foydalab, talabalarning mantiqiy fikrlashini o'zgarish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Shaxs ijtimoiy hayotida mantiqiy fikrlash muhim o'rin tutishini yuqori baholagan Abu Nosir Forobiy, Al Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino kabi faylasuflar tomonidan ishlab chiqila boshlandi.

Ushbu muammoning pedagogik jihatlarini Nasriddin Tusiy, Kaykovus, Alisher Navoiy, Yusuf Xos Xojib, Ahmad Yugnakiy, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Muhammad Bobur hamda jadid ma'rifatparvarlari – Abdulla Avloniy, Maxmudxo'ja Behbudiy, Fitrat, Munavvarqori Abdurashidxonov kabilarning ilmiy-badiiy asarlarida yaqqol ko'ga tashlanadi.

Keyingi davrlarda ham ushbu muammoni pedagogik jihatlarini takomillashtirish yo'llarini ishlab chiqishda mahalliy olimlardan: R.Shodiyev, R. Safarova, T.G'afforova, S.Qahhorov, Sh. Nurullayeva, O. Qoraxonova, E. Xudoynazarov kabilarning ilmiy izlanishlari diqqatga sazovor.

Etimologik tahlil masalalarining turli jihatlarini ishlab chiqish va uning ahamiyatini yoritishda tilshunos olimlardan: Sh.Raxmatullayev, B. Bafojev, B. R. Sayfullayeva, B. Minglijev, I. Raupova, M. Qurbonova, M. Abuzalova, D. Yo'ldosheva, T. Jumayev, O.Shukurov, H. Dadaboyev, B. Bahriddinova, M. Mirtojiyev kabilarning xizmatlari katta.

MDH olimlaridan L.S. Levitskaya, A.V. Dibo, V.I. Rassadin, S. A. Starostin, A. V. Dybo, O. A. Mudrak, O.N. Levushkina, O. V. Shatalova, N. M. Shanskiy, M. Fasmer, L. B. Prokopeva, S. I. Lvova, T. V. Larina, O. N. Kondrateva, L. A. Isayeva, T. N. Grankina kabilari ta'lim jarayonida etimologik tahlildan foydalanishning turli jihatlarini tadqiq etishgan.

Xorijiy olimlardan Arundhati Yamsani, Vilja Oja, R.Anttila, D. Harper, M.Webster, F.Khan, R. Mailhammer, R.Durkin, E.Partridge, J. Bronkhorst, C.Chiaros, R. Axmetyanov kabilari etimologik tahlil va etimologik tahlillarga doir tadqiqot ishlarini olib borishgan.

Olib borgan tadqiqotimiz natijasiga ko'ra shuni ta'kidlashimiz joizki, afsuski, mamlakatimiz ta'lim-tizimining barcha bosqichlarida etimologik tahlildan foydalanish darajasi juda past.

Talabalarning bunday tahlildan foydalanishi tarixiy taraqqiyot jarayonida ona tiliga bo'lgan munosabatning qanday bo'lganligini bilib olishga imkon yaratadi hamda ularning ijtimoiy hayotda foydalanadigan har bir so'zning o'z tarixi borligini anglab yetishiga ko'maklashadi.

Talabalarning grammatik, orfografik bilimlarini rivojlantirish kelajakda ularning kasbiy faoliyati uchun muhim ahamiyatga ega. Chunki, boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarning savodini chiqaruvchi birinchi shaxs hisoblanadi. Shu sababli ularning ona tilini puxta o'zlashtirishi hayotiy zaruriyatdir. Xususan,

boshlang'ich sinf o'qituvchilari faoliyatlari jarayonida ko'proq matn bilan ishlaydilar. Va mana shu matnlarda o'quvchilarga notanish bo'lgan so'zlar mavjud bo'ladi va ular o'qituvchidan bu so'zlar qanday ma'no anglatishini so'raydi. Bunda o'qituvchi o'quvchilar bilan birgalikda etimologik lug'atlarga murojaat qilishlari va so'zlarning qanday ma'no anglatishini tushunib olishlari kerak bo'ladi. Yoki etimologik lug'atlardan foydalanib, so'zlarni tahlil qilishi mumkin. So'zlarni etimologik tahlil qilish jarayonida esa shaxsning mantiqiy fikrlashi ham rivojlanib boradi. Talabalar so'zlarning ma'nosini o'rganish bilan birga, ularning ilgari qanday ma'no kasb etganligini tushunib yetadi:

- xalqimiz tarixi va uning turmush tarzi haqida ma'lumotga ega bo'ladi;
- tilimizga kirib kelgan o'zlashma so'zlarning ma'nosini anglaydi;
- grammatik va orfografik savodxonligi ortadi;
- lug'at bilan ishlashga o'rganadi.

Bu borada ta'lim jarayoni oldiga bir qancha talablar quyiladi, xususan bular:

ta'lim jarayonida etimologik tahlildan foydalanish talabalarda ona tiliga nisbatan qadriyatli munosabatini hosil qilishga, imloviy savodxonligini oshirishga hamda lug'at bilan ishlashga o'rgatishi lozim.

yoshlarning savodxonlik darajasini turli zamonaviy usullar yordamida rivojlantirib borish hamda milliy tilning o'ziga xos jihatlarini ularga namoyon etishda etimologiyaning mavjud imkoniyatlaridan foydalanish;

ona tili ta'limi jarayonida yoshlarni so'zlarni tizimlashtirish, ularning asl mohiyatini anglashga o'rgatish;

ona tili darslarida tarbiyaviy maqsadning asosida yoshlarni ona tili qadriyatini tushunishga ko'maklashish;

talabalarda vatan va millat rivojini ona tili bilan bog'lay olish ko'nikmasini hosil qilish;

ona tili tugaraklarini qiziqarliligini oshirish uchun etimologik tahlil elementlaridan foydalanishni kuchaytirish va boshqalar.

Yuqoridagi fikrlarni inobatga olgan holda pedagogik jarayon oldiga quyidagi talablarni qo'yish mumkin:

ona tili ta'limi jarayonida talabalarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish;

ona tili ta'limi jarayonida muammoli ta'lim texnologiyasidan samarali foydalanish orqali talabalarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirish;

auditoriyadan tashqari ishlarda talabalarni kitobxonlikka o'rgatish;

ona tili darslarida etimologiyaning mavjud imkoniyatlaridan foydalanish yo'llarini izlash.

Ona tili ta'limi sifatini oshirishda o'qituvchining savodxonligi va fidoiyligi asosiy rol ni o'ynaydi. Bu borada o'qituvchi oldiga bir qancha talablar quyiladi:

ona tili darslarida didaktik maqsadni shaxs qiziqishlari bilan bog'lay olish;
yoshlarning monologik va diologik nutqini rivojlantirishda axborot kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanishi;

talabalarni ona tilidagi har bir so'zning mas'uliyatini his etishga o'rgatish;

ta'lim samaradorligini oshirishda innovatsion metodlar, so'z o'yinlari, interfaol metodlarni qo'llash bilan birgalikda, o'z fikrini so'zsiz ifodalay olish ko'nikmasiga ega bo'lishi va boshqalar.

Yuqoridagi tahlillar va yondashuvlarga asoslangan holda shuni ta'kidlashimiz joizki, yoshlarning etimologiyaga oid qiziqishlarini hosil qilish didaktik muammo hisoblanadi. Zero, so'zlarni etimologik jihatdan o'rganmasdan turib, ularning ma'nosi va mazmunini anglab bo'lmaydi. Etimologiyani o'rganish natijasida yoshlar har bir so'zning ma'no jihatdan kelib chiqish tarixini anglab yetadilar. Ulardagi til va millat hurmat va vatanga mehr tuyg'usi etimologiya kabi fanlar doirasida shakllanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyeyov Sh.M. "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari" to'g'risidagi PF-6084-son farmoni. -T., 2020 yil 20 oktabr.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4797-сонли "Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети фаолиятини ташкил этиш тўғрисида"ги Фармони. // www.lex.uz.
3. Sayfullayeva R.R va boshq, Hozirgi o'zbek adabiy tili.O'quv qo'llanma.-T., "Fan va texnologiya".2009.-165 b.
4. Худойназаров Э.М. Бошланғич синф ўқувчиларининг мантикий фикрлашини ривожлантириш методикасини такомиллаштириш. Фал. ф. д...дисс. – Термиз., 2022. –152 б.
5. Қосимова К., Матжонов С., Ғуломова Х., Йўлдошева Ш., Сариев Ш. Она тили ўқитиш методикаси. –Т.: Ношир, 2009. – 163 б.

LINGVISTIK TARKIBLASHTIRILGAN TO'PLAMLAR BILAN ISHLASHNING ASOSIY USULLARI

Tursunov Alisher Rozikjonovich

Nukus innovatsion instituti

Filologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarkiblashtirilgan to‘plamlar bilan ishlashning asosiy usullari bu kontekstdagi va kerak bo‘lganda matnda havola qilingan muayyan lisoniy iboraning barcha hodisalarining ro‘yxatini tuzish, matnda berilgan so‘zlar, harflar, iboralarning umumiy soniga nisbatini hisoblash kabi hodisalarga e‘tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: tarkiblashtirilgan to‘plam, leksik va grammatik tarkibiy tuzilma, leksik birlik, taqsimlanish, nutq, muvofiqlik, ibora, model, vaziyat.

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется на базовые методы работы с корпусами включают составление конкорданса, подсчет абсолютной частотности, анализ ключевых слов и выделение кластеров.

Ключевые слова: корпус, лексико-грамматический структурный состав, лексической единицы, распределение, речь, строк конкорданс, фраза, модель, контекст.

Abstract. This article focuses on basic methods of working with corpus, including compiling a concordance, calculating absolute frequency, analyzing keywords and identifying clusters.

Key words: corpus, lexical and grammatical structural composition, lexical unit, distribution, speech, line concordance, phrase, model, context.

Tarkiblashtirilgan to‘plamlar bilan ishlashning asosiy usullari bu kontekstdagi va kerak bo‘lganda matnda havola qilingan muayyan lisoniy iboraning barcha hodisalarining ro‘yxatini tuzish, matnda berilgan so‘zlar va iboralarning umumiy soniga nisbatini hisoblash, kalit so‘zlarni tahlil qilish va klasterlarini aniqlashdan iborat bo‘lib, mazkur holatlar quyida batafsil tahlil qilinadi:

Ma’lumotlar bazasidan (DDL) foydalangan holda o‘qitishda pedagogik yo‘naltirilgan tahlil uchun tarkiblashtirilgan to‘plamlarda doimiy tarzda satrlarning muvofiqligiga yoki moslik qatorlariga e‘tibor qaratiladi. Boshqacha qilib aytadigan bo‘lsak, qidiruv satriga so‘z kiritishda tarkiblashtirilgan to‘plamlar turiga ko‘ra kalit so‘zlarni KWIC (key word in context) avtomatik tarzda ishlab chiqadi, ya’ni o‘ng va chap so‘rov kontekstiga nisbatan tartiblangan so‘z birikmasi qatorlarini yaratadi.

So‘z haqidagi ma’lumotlarning bunday tashkil etilishi leksik birlikning turli kontekstlarda ishlatilishini kuzatish imkonini beradi. Muvofiqlikni vertikal o‘qish skanerlash; leksik-grammatik tarkibiy tuzilmasini tuzish tadqiqotchiga kerakli kontekstda so‘z birikmasini topish imkonini beradi.

Bundan tashqari, tarkiblashtirilgan to‘plamlar janr bo‘yicha so‘z chastotasining diagrammasi; birikmalar uchun tarkiblashtirilgan to‘plamlarini qidiruvi kabi vositalari mavjud.

So‘z birikmalarini qidirishda nutqning bir qismi sifatida o‘rganilayotgan so‘z va uning birikmasi orasidagi so‘zlar sonini ham belgilash mumkin. Natijada so‘zning

bevosita atrofida boshqalariga nisbatan tez-tez uchraydigan soʻzlar avtomatik ravishda namoyon boʻladi. Soʻrovni tuzishda nafaqat nutq qismini, balki kontekst, yaʼni janr turini ham tanlash mumkin. Bundan tashqari, soʻzdan aniq qancha masofa oraligʻida birikmani qidirishimiz mumkin boʻlgan maydonni belgilash ehtimoli ham mavjud.

Oʻrganilayotgan soʻzning chap yoki oʻng tomoniga qarab 1 dan 5 ta soʻzgacha boʻlgan qidiruv hududini oʻrnatish mumkin. Oʻrganilayotgan soʻzning yaqin atrofidagi birikmalarini qidirishda, masalan, sifatlar orasidan ot soʻz turkumiga tegishli boʻlgan “day” (kun) soʻziga eʼtibor qaratganimizda biz summerday (yoz kuni) birikmasiga ega boʻlamiz. Agar qidiruv oʻrganilayotgan soʻzdan 2-4 soʻzdan iborat boʻlgan oraliqqa kengaytirilsa, unda “beautiful summer day” (chiroyli yoz kuni) kabi kengroq maʼnoga ega boʻlgan leksik-grammatik majmuani aniqlash ehtimoli boʻladi.

Soʻz birikmalari va muvofiqlik uchun tarkiblashtirilgan toʻplamlarni izlashning kombinatsiyasi orqali uzunroq, ammo ayni paytda takrorlanuvchi leksik grammatik majmuani topish imkonini beradi, masalan: (it) takes a bit of getting used to. ((bu) koʻnikish uchun biroz vaqt talab etadi). Soʻzlarning statistik jihatdan ahamiyatli birikmalarini qidirish imkoniyati ayniqsa ona tilisi ingliz tili boʻlmagan soʻzlashuvchilar uchun juda muhimdir.

Kengaytirilgan kontekst funksiyasi nafaqat moslik qatorini, balki soʻz, ibora, leksik grammatik majmuadan foydalanishni koʻrsatadigan bir nechta jumalarga ham ega boʻlishga yordam beradi.

Pedagogik jihatdan tegishli boʻlgan funsiyalarga soʻz shakllarining soni leksemalar sonining nisbatiga ham murojaat qilish mumkin. Bu koʻrsatkich matnning leksik oʻzgaruvchanligining koʻrsatkichi boʻlib, izoh uchun matnlarni tanlashda foydalanish mumkin.

Tarkiblashtirilgan toʻplamlar imkoniyatlaridan foydalanish uchun talaba ham, pedagog ham tarkiblashtirilgan toʻplam talabining sintaksisi bilan tanishishi va tarkiblashtirilgan toʻplamlar bilan ishlashning asosiy koʻnikmalarini egallashi yaʼni, toʻplamlarni tarkiblashtirish kompetensiyalariga ega boʻlishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gvishiani N.B. Praktikum po korpusnoy lingvistike: Ucheb. posobie po angliyskomu yaziku. — M.: Visshaya shkola, 2008.
2. Stubbs M. Corpus evidence for norms of lexical collocation // Cook G., Seidlhofer B. (eds.) Principle and Practice in Applied Linguistics: Studies in Honour of H.G. Widdowson. — Oxford: Oxford University. Press, 1995.
3. Hunston S., Laviosa S. Corpus Linguistics. Birmingham: Centre for English Language Studies. The University of Birmingham, 2000.

4. McEnery T., Wilson A. Corpus Linguistics. — Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999.
5. Oakes M. Statistics for Corpus Linguistics. — Edinburgh: Edinburgh University Press, 1998.
6. Tolstova T.V. Korpusnaya lingvistika v obuchenii angliyskomu yaziku delovogo obsheniya // Voprosi prikladnoy lingvistiki: 2009.
7. Conrad S., Biber D. Real Grammar: A Corpus-Based Approach to English. — Pearson: Longman, 2009.

Me'yoriy-metrologik kompetensiyalarni tarkibiy mazmun-mohiyatining tavsifiy aspektlari

Qarshi davlat universiteti katta o'qituvchisi

Karimov Bahodir Safarovich

Annotosiya: maqolada me'yoriy-metrologik kompetensiyalar va ularni ta'lim oluvchilarda shakllantirishning mazmun-mohiyati, "kompetentlik" tushunchasi, kompetentlik tushunchasi xorijlik tadqiqotchilar fikr mulohazalariga keng to'xtalgan

Аннотация: в статье широко обсуждаются содержание и сущность нормативно-метрологических компетенций и их формирование у обучающихся, понятие «компетентность», понятие компетентности, а также мнения зарубежных исследователей.

Annotation: the article widely discusses the content and essence of normative metrological competencies and their formation in students, the concept of "competence", the concept of competence, as well as the opinions of foreign researchers.

Kalit so'zlar: kompetentlik, zamonaviy jamiyatda kompetentlik, "kompetensiya", "professionalizm", "malaka", "qobiliyat", "tayyorlik"

Ключевые слова: компетентность, компетентность в современном обществе, «компетентность», «профессионализм», «квалификация», «способности», «готовность».

Keywords: competence, competence in modern society, "competence", "professionalism", "qualification", "ability", "readiness".

Me'yoriy-metrologik kompetensiyalar tarkibiy qismlarini to'ldirish zarurligiga murojaat qilamiz.

Kompetentlik tarkibi uning funksiyalari bilan shakllanib, ulardagi gnoseologik funktsiya, holatni hamda o'z-o'zini tartiblash va integratsiya funksiyalari ajralib turadi. Professional kompetentlik tarkibida turli holatlar, turlar va tarkibiy qismlar farqlanadi.

"Har qanday soha mutaxassislarining professional kompetentligi quyidagi turlarni o'z ichiga oladi: amaliy (professional mehnatda qo'llaniladigan va

mutaxassisning professional o'sishi, ish profilini o'zgartirish, ijodiy faoliyat samaradorligi imkoniyatini ta'minlaydigan yuqori darajadagi bilimlar, texnika va texnologiyalar); ijtimoiy (mas'uliyatni o'z zimmasiga olish va qaror qabul qilish, birgalikda qaror qabul qilishda ishtirok etish, nizolarni zo'ravonliksiz tartibga solish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish); psixologik (hissiy sezuvchanlik madaniyatisiz, refleksiya qobiliyatlari va ko'nikmalarisiz, empatik shaxslararo o'zaro munosabatlar va o'z-o'zini ro'yobga chiqarish tajribasi bo'lmagan holda professionalizm to'liq bo'lmasligini tushunish); kommunikativ (chet tillarini bilish, nutq madaniyatining yuqori darajasi); ekologik (tabiat va jamiyat rivojlanishining umumiy qonunlarini, professional faoliyat uchun ekologik javobgarlikni bilish); valeologik (sog'liqni saqlash va sog'lom turmush tarzi masalalari bo'yicha bilim va ko'nikmalar mavjudligi)" [5].

Shu bilan birga, professional kompetentlikning uch aspektini ajratib ko'rsatishimiz mumkin. "Ular: muammoli-amaliy - vaziyatni aniqlash va tushunishda adekvatlik, ma'lum bir vaziyatda maqsadlar, vazifalar, me'yorlarni adekvat ifodalash va samarali bajarish; ma'noli - ishlab chiqarish holatini umumiy ijtimoiy-madaniy kontekstda adekvat darajada tushunish; qadriyatli - shaxsiy va umumiy qadriyatlar nuqtai nazaridan vaziyatni, uning mohiyati, maqsadlari va me'yorlarini to'g'ri baholash qobiliyati" [5].

Tuzilma komponentlarini ajratish bo'yicha professional kompetentlikning nazariya va amaliyotda birga qo'llandi. "Kompetentlik - kognitiv (bilimli), motivatsion-qadriyatli va hissiy-irodali komponentlarni o'z ichiga oladi" [5].

Me'yoriy-metrologik kompetensiya sanoatning turli o'rinlaridagi mutaxassislik jarayonining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib, professional kompetentlikka munosib tuzilishdagi deb qabul qilinadi. Professional kompetentlik va mutaxassislik kompetentlik tarkibining ko'rsatilgan tadqiqotlarini to'plab, me'yoriy-metrologik kompetensiyadagi motivatsion-qadriyatli kognitiv va operatsion-faoliyatli komponentlarni bo'lish mumkin.

Me'yoriy-metrologik kompetensiyadagi motivatsion-qadriyatli komponent avval o'rganilgan tarkibiy qismlarning jamlashtirilishida taqdim etilishi mumkin bo'lib, ularga motivatsion (S. L. Rubinshteyn, A. N. Leontyev), qadriyatli yoki aksiologik (A. V. Kiryakova, I. D. Belonovskaya, V. A. Slastenin), ijtimoiy mas'uliyat komponentini kiritamiz, chunki ishlab chiqarishdagi aniqlikni me'yorlashtirish va metrologik asoslashi kadrning mahsulotni yaxshilash va iste'molchining xavfsizligini ta'minlashda keltirilgan qarorlar uchun jamiyat oldidagi mas'uliyatini qamrab oladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, "professional faoliyatning yo'nalishi, uning oqimi xususiyatlari mutaxassisning ichki motivatsiyasi bilan bog'liqdir"[5]. Ayni sabablar shaxsning bilim olishga qiziqishlarini, yo'nalishini va qo'yilgan maqsadini tavsiflaydi, aynan ular o'z-o'zini boshqarishda me'yoriy-metrologik kompetensiyani shakllantirish uchun rag'batlantiruvchi kuchlar hisoblanadi.

Motivatsion-qadriyatli komponent me'yoriy-metrologik kompetensiyalarga nisbatan o'z fikr- mulohazasini bildiradi. Maxsus xodimning jarayondagi standartlashtirish, aniqlikni me'yorlash, metrologik asoslashdagi harakati samaradorligi uchun zarurdir. Mazkur komponentni tarkib toptirishda shuni ko'rish

mumkin, aniqlikni tizimlashtirishda bilimlar dogmatikdir va katta turdagi iboralar va me'yorlarni yoddan bilishni talab qiladi. Ushbu komponentning tarkibiga: mas'uliyat, bilimga yo'naltirilganlik, muvaffaqiyatga erishish xohishi, refleksiyani kiritishimiz mumkin.

Javobgarlik me'yoriy-metrologik kompetensiyaning motivatsion-qadriyatli komponenti tarkibiy qismi sifatida qarorni qabul qilish paytida ayniqsa ahamiyatlidir.

Professional kompetentlikning kognitiv komponenti -dunyoning tabiiy hamda ijtimoiy holatlarini anglash, o'zgaruvchanlik, moslashuvchanlik, barqarorlik, prognostiklik, uzluksizlik, yaxlitlik kabi xususiyatlar bilan ajralib turadigan muayyan butun narsani ifodalovchi bilimlar tizimini o'z ichiga oladi.

Kognitiv komponentning mutaxassislik faoliyatida muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan va mutaxassislik faoliyati bilan solishtirganda professional ta'lim dasturlarining ustunligi bilan ta'minlangan bilimlar to'plami bilan ifodalanadi, deb taxmin qilamiz.

Me'yoriy-metrologik kompetensiyaning kognitiv komponenti bilimlarni olish va aqliy jarayonlarni o'tkazish qoidalariga egaligini bildiradi. Yuqoridagi bilimlar majmui quyidagicha farqlanadi:

1. Standartlashtirish xususidagi bilimlar:

- milliy standartlashtirish tizimini o'zlashtirish;
- qilinadigan holatlarga bog'liq uslubiy, me'yoriy, boshqaruv ma'lumotlarini o'zlashtirish;
- texnik hujjatlarga qo'yiladigan talablarni o'zlashtirish.

2. Aniqlikni tartiblovchi bilimlar:

- mashinasozlikda aniqlikni takomillashtiradigan terminologik asboblarni tushunib olish;
- asboblarning elementlarning geometric aniqlikni ko'rsatuvchi parametrlarni tushunib olish;
- chizmada aniqlikka asoslangan talablarni ko'rsatishda ko'maklashadigan shartli belgilarni tushunib olish;
- mashinasozlikda ishlatiladigan qismlar elementlari uchun aniqlikni me'yorlashtirish usullarini bilish;

- aniqlik bo'yicha talablarni chizmada ko'rsatish qoidalarini bilish.

3. metrologik ta'minot bo'yicha bilimlar:

- o'lchov xatoliklaridagi sabablar va holatlar;
- o'lchovdagi usullar hamda asboblarni;
- o'lchov vositalarining metrologik holatlarini bilish;
- o'lchash asboblari va yo'llarining aoslari.

Professional kompetentlikning operatsional komponenti ko'pgina tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida o'rganilgan [5]. Me'yoriy-metrologik kompetensiyaning shakllantirish kontekstida operatsion-faoliyat komponenti me'yoriy-metrologik xarakterdagi qobiliyatlar majmui bilan ifodalanadi.

Me'yoriy-metrologik kompetensiyaning operatsional-faoliyat komponenti nazariyani amaliyot bilan bog'lashda muhim bo'lib, erishilgan bilimlarni biror masalalarni yechish va takomillashtirishga mo'ljallangan. Shuningdek u:

- me'yoriy-texnik bazalarni yaratish, loyihalash va sinov uchun;

- qismlarning geometric aniqligini me'yorlashtirishda;
- me'yoriy-uslubiy jihozlar bilan ishlashda, tayyor mahsulot va texnologik faoliyatlarning sifatining nazorati uchun lozim qobiliyatlar va tajribalarda ko'rsatiladi.

Ushbu komponent quyidagi umumiy va xususiy qobiliyatlarni o'z ichiga oladi:

1. Hujjatlar bilan ishlash malakasi:

-maxsus kadrlarning hujjatlar bilan hamda ma'lumotnomalar bilan ishlash amaliy ko'nikmasi;

- maxsus tayyorlangan xodimning hujjatlarni qayta ko'rib chiqish ko'nikmasi;
- konstruktorlik-texnikaga oid hujjatlarini shakllantirish ko'nikmasi;
- texnik hujjatlarni tajribaga olib chiqish ko'nikmasi;
- mashinasozlikdagi texnik chizmalarni tadqiq qilish ko'nikmasi.

2. Aniqlikni me'yorlashtirish malakasi:

- mashinasozlikda qismlarining elementlari va birikmalari aniqligini me'yorlashtirish mahorati;

- asboblarni ularning xarakterini aniqlashda grafik tasvirlash malakasi;

- hisoblash ko'nikmalari va asboblar qismlarining turli birikmalarini birlashtirish tajribasi;

- asboblar chizmalarida me'yorlashtiriladigan parametrlarni belgilash mahorati;

- mahsulotning yaroqlilik muddatini aniqlash mahorati;

- o'lchov zanjirlarini hisoblashning asosiy yo'llaridan foydalanish mahorati va tajribasi;

- asboblar qismlarining yuzalarining joylashuvi talablarni normallashtirish mahorati;

- yuzaning g'adir-budurligi talablarni normallashtirish mahorati.

3. Metrologik normativlar:

- o'lchov uskunalarini amaliy tajribada qo'llash texnikasi;

- o'lchovdagi natijalarni qayta ishlab chiqish texnikasi;

- o'lchovdagi natijalarni amaliyotga joriy qilish texnikasi;

- metrologik bazada konstruktorlik va texnologiyaga oid ishlanmalarni yaratish texnikasi;

- konstruktorlik va texnologik ishlanmalarni amaliyotga joriy qilish mahorati.

4. Axborot-kommunikatsiyalaridan foydalana olish ko'nikmalari:

- hisob-kitob qilishda va hujjalar bilan ishlashda AKTdan foydalanish ko'nikmasi;

- konstruktorlik va texnologik xizmatlar asosida aniqlik normasiga erishish tajribasi;

- muayyan aniqlik darajasini normal holatga keltirishda o'z fikrini himoyalash ko'nikmasi.

Faoliyat darajalarida me'yoriy-metrologik kompetensiyalarning ko'nikmalari va bilimlari identifikatorlarini taklif qilib, ular faoliyatning murakkabligi va natijaviyligi bilan ochib beriladi. Deskriptor deganda "umumiy, ta'lim jarayonining o'ziga xos xususiyatlaridan qat'i nazar, ta'lim oluvchi ta'lim sikli... yakunida ega bo'lishi kerak bo'lgan xususiyatlar to'g'risida tasdiq" tushuniladi [5].

“Vakolat va mas’uliyatlilikning kengligi” o’rni kadrning kompetensiyasini bildirib, faoliyati, xatolarning bosqichi va uning oqibatlari, shuningdek, rahbarlikning asosiy majburiyatlari (maqsadlarni bilish, ishlarni boshqarish hamda nazorat qilish, kadrlarni rag’batlantirish)ni bajarish bilan bog’liq.

“Faoliyatning murakkabligi” ko’rsatkichi ko’nikmaga bo’lgan talablarni belgilaydi va jarayonning turli xususiyatlariga ega: masalalarni takomillashtirish yo’llarining ko’pligi, bu yo’llarni tanlash yoki takomillashtirish lozimligi; faoliyatning noaniqligi va rivojlanishini bashorat qilib bo’lmaslik foizi.

Shunday qilib, 60711000-Muqobil energiya manbalari yo’nalishi ta’lim oluvchisi me’yoriy-metrologik kompetensiyani shakllantirish asosida:

1) standartlashtirish tizimi, o’rindosh tamoyillar, metrologik ta’minot asoslarini bilish;

2) olingan bilimlarga asoslanib, texnika va texnologiyadagi yutuqlarni baholash, axborotni ko’rsatish va tahlil qilish;

3) mahsulotlarining sifatini baholashda me’yoriy hujjatlardagi keltirilgan talablariga amal qilish, o’lchashdagi aniqlik va ishonchlilikni ko’rsatish;

4) mahsulot sifatini baholashda bilim va sinovni bajarish;

5) olingan bilimlarni me’yoriy-metrologik mazmundagi professional muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish usullarini tanlash va xilma-xilligini nazarda tutadigan tarzda qo’llash;

6) Korxonaning tuzilmasi darajasida standartlashtirish va metrologik ta’minotdagi ishlarning bajarilishida javob berishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Metrologiya to‘g‘risida”gi Qonuni. 7 aprel 2020 yil O‘RQ-614-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Sertifikatlashtirish tartibotlarini va sifat menejmenti tizimlarini joriy etishni takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2011 yil 28 apreldagi 122-son Qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022 - 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.

4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati: 80 000 dan ortiq so‘z va so‘z birikmasi. J.1. A-D/ tahrir hay‘ati: T.Mirzayev (rahbar) va boshq; O‘zR FA Til va adabiyot instituti. - T.: «O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. - 680 b. O‘zbek tilining izohli lug‘ati

5.Karimov B.S. Bo‘lajak muhandisning metrologik kompetensiyalari: mazmuni, tavsifi va shakllantirishning metodik tizimi.QarDU xabarlarlari. Ilmiy-nazariy, uslubiy jurnal. 2022 yil, 2/1 (52)-son, B. 128-131

Talabalarning texnik holatini shakllantirishda jismoniy mashqlarning ahamiyati

**Qarshi davlat universiteti
o`qituvchisi R.I. Achilov**

Annotasiya: ushbu maqolada talabalarning texnik holatini shakllantirishda jismoniy mashqlarning ahamiyati, talabalarning texnik holatini shakllantirishda jismoniy mashqlardan foydalanish imkoniyatlari haqida fikr yuritilgan

Аннотация: в данной статье рассматривается значение физических упражнений в формировании технического состояния студентов, возможности использования физических упражнений в формировании технического состояния студентов

Annotation: this article discusses the importance of physical exercises in the formation of the technical condition of students, the possibility of using physical exercises in the formation of the technical condition of students.

Kalit soʻzlar: Chidamlilik, kuch, tezkorlik, chaqqonlik, psixologik barqarorlik

Ключевые слова: Выносливость, сила, быстрота, ловкость, психологическая устойчивость

Keywords: Endurance, strength, speed, agility, psychological stability.

Talabalarning texnik holatini shakllantirishda jismoniy mashqlarning ahamiyati juda katta. Jismoniy mashqlar nafaqat umumiy jismoniy tayyorgarlikni oshirish, balki texnik koʻnikmalarni rivojlantirish va mustahkamlashga ham yordam beradi. Quyida jismoniy mashqlarning ahamiyatiga toʻxtalib oʻtamiz:

1. Jismoniy tayyorgarlikni oshirish-Jismoniy mashqlar umumiy chidamlilik, kuch, tezkorlik, muvozanat va moslashuvchanlik kabi muhim jismoniy xususiyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu xususiyatlar talabalar tomonidan texnik harakatlarni samarali bajarishda muhim ahamiyat kasb etadi.

1.1. Chidamlilik – bu organizmning uzoq vaqt davomida jismoniy yuklamalarga bardosh berish qobiliyatidir. Chidamlilik ikki asosiy turga boʻlinadi:

- **Umumiy chidamlilik** – yurak-qon tomir tizimi va nafas olish faoliyatining uzoq davom etuvchi yuklamalarga moslashuvi.
- **Maxsus chidamlilik** – maʼlum bir sport turi yoki jismoniy faoliyatga moslashish.

☐ **Chidamlilikni oshirish mashqlari:**

- ☐ Yugurish (uzoq masofaga)
- ☐ Velosipedda yurish
- ☐ Suzish
- ☐ HIIT (Yuqori intensivlikdagi intervalli mashqlar)
- ☐ Arqonda sakrash

1.2. Kuch – inson mushaklarining tashqi qarshilikka qarshi harakat qilish qobiliyatidir. Kuch sportning ko‘plab turlarida, shuningdek, kundalik faoliyatda ham muhim rol o‘ynaydi.

Kuch quyidagi turlarga bo‘linadi:

- **Maksimal kuch** – inson mushaklari tomonidan ishlab chiqarilishi mumkin bo‘lgan eng katta kuch.
- **Tezkor kuch** – qisqa vaqt ichida katta kuch hosil qilish qobiliyati.
- **Chidamli kuch** – uzoq vaqt davomida mushaklarning ishlash qobiliyati.

☐ **Kuchni oshirish mashqlari:**

- ☐ Og‘ir atletika (shtanga ko‘tarish)
- ☐ O‘z og‘irligi bilan mashqlar (arm yuklash, otjimaniya, press)
- ☐ Plyometrik mashqlar (sakrashlar)
- ☐ Rezina bantlar bilan mashqlar

1.3. Tezkorlik – harakatlarni iloji boricha tez bajarish qobiliyatidir. Bu sportda, ayniqsa, yugurish, futbol, basketbol, boks va boshqa harakat talab qiluvchi turlarda muhim ahamiyatga ega.

Tezkorlik quyidagi ko‘rinishlarda bo‘lishi mumkin:

- **Reaksiya tezligi** – tashqi signallarga javob berish tezligi (masalan, start signali yoki to‘p harakati).
- **Harakat tezligi** – ma’lum bir harakatni maksimal tezlikda bajarish.
- **Ko‘p marotabalik tezkorlik** – qisqa muddatli yugurish yoki mashqlarni takroran bajarish qobiliyati.

☐ **Tezkorlikni oshirish mashqlari:**

- ☐ Sprint yugurish (kamtadan-ko‘p tezlikka o‘tish)
- ☐ Plyometrik mashqlar (qadam tashlash, sakrash)
- ☐ Reaksiya tezligini oshirishga qaratilgan mashqlar (tennis to‘pi bilan mashqlar)
- ☐ Qisqa masofaga tez yugurish

2. Texnik harakatlarning aniqligi va muvofiqligini oshirish- Jismoniy mashqlar orqali talabalar o‘z harakatlarini aniq va muvofiqlashtirilgan tarzda bajarishga o‘rganadilar. Masalan, sport turlarida muhim bo‘lgan harakatlarni avtomatlashtirish uchun maxsus mashqlar bajariladi.

3. Reaksiya tezligini oshirish- Jismoniy mashqlar, ayniqsa tezkorlik va chaqqonlikni rivojlantiruvchi mashg'ulotlar, talabalar reaksiyasini yaxshilaydi. Bu esa sport o'yinlari yoki texnik harakatlar bajarishda muhim rol o'ynaydi.

3.1. Chaqqonlik – bu insonning tezkor va muvofiqlashtirilgan harakatlarni bajarish qobiliyati bo'lib, sportda va kundalik hayotda muhim ahamiyatga ega. Chaqqonlik jismoniy faollik talab qiladigan ko'plab sohalarda, ayniqsa, futbol, basketbol, boks, tennis kabi sport turlarida katta rol o'ynaydi.

3.2. Chaqqonlikning asosiy jihatlari

- 1 ☐ **Tez harakat qilish** – tanani tez va muvozanatli harakatlantirish qobiliyati.
- 2 ☐ **Moslashuvchanlik** – harakatni atrof-muhitga yoki to'sqinliklarga moslashtirish olish.
- 3 ☐ **Reaksiya tezligi** – tashqi omillarga (masalan, raqib harakati yoki to'p yo'nalishi) tez javob qaytarish.
- 4 ☐ **Muvofiqlashtirish (koordinatsiya)** – oyoq-qo'llarni va tanani aniq boshqarish qobiliyati.

3.3. Chaqqonlikni rivojlantirish uchun mashqlar

3.3. 1. Yon tomonga tez harakatlanish (agility drills)

- ☐ "L" shaklidagi yoki "8" shaklidagi yugurish
- ☐ Konuslar orasidan zigzag harakat qilish
- ☐ Qadam tashlash yo'nalishini tez o'zgartirish

3.3. 2. Plyometrik mashqlar (portlovchi kuch va chaqqonlikni oshirish)

- ☐ Platformaga sakrash (box jumps)
- ☐ Yon tomonga sakrashlar (lateral jumps)
- ☐ Ikkita oyoqda va bir oyoqda sakrashlar

3.3. 3. Reaksiya va tezkor qaror qabul qilish mashqlari

- ☐ Tennis to'pi bilan mashq (to'pni tashlab, tez ushlash)
- ☐ To'satdan berilgan signallarga javob berish (masalan, murabbiy signal bersa, boshqa tomonga yugurish)
- ☐ Futbol yoki basketbol driblingi orqali chaqqonlikni oshirish

3.3. 4. Qisqa sprintlar va yo'nalishni o'zgartirish

- ☐ 10-20 metrga tez yugurish va to'satdan yo'nalishni o'zgartirish
- ☐ Qisqa intervalli yugurishlar (masalan, 5 metr oldinga, keyin 5 metr orqaga)

3.3. 5. Muvofiqlashtirish va muvozanatni oshirish

- ☐ Bir oyoqda turib harakat qilish
- ☐ Boshlang'ich darajadagi gimnastika harakatlari
- ☐ TRX lentalar bilan muvozanat mashqlari

4. Mushak va bo'g'imlarning moslashuvchanligini oshirish- Yaxshi jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lgan talabalar murakkab texnik elementlarni bajarishda qiyinchiliklarga duch kelmaydi. Moslashuvchanlik mashqlari bo'g'imlarning harakatchanligini oshirib, jarohatlarning oldini olishga yordam beradi.

5. Muvozanat va koordinatsiyani rivojlantirish- Texnik harakatlarni bajarishda tanani muvozanatda ushlash muhim. Maxsus muvozanat va koordinatsiya mashqlari orqali talabalar o'z harakatlarini yanada aniqroq bajarishga erishadilar.

6. Psixologik barqarorlik va o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish -Jismoniy mashqlar nafaqat jismoniy tayyorgarlikka, balki psixologik tayyorgarlikka ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Muntazam mashg'ulotlar talabalarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirib, ularni murakkab texnik harakatlarni bajarishga tayyorlaydi.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash joizki-Jismoniy mashqlar talabalar texnik ko'nikmalarini shakllantirish va mustahkamlash uchun muhim vositadir. Ular umumiy jismoniy holatni yaxshilash, harakatlarni aniq bajarish, moslashuvchanlik va muvozanatni rivojlantirish, hamda psixologik tayyorgarlikni oshirishda katta ahamiyatga ega. Chaqqonlikni rivojlantirish nafaqat sportchilar, balki har qanday inson uchun foydalidir. Maxsus mashqlar orqali tezkor harakat qilish, reaksiya vaqtini qisqartirish va muvofiqlikni oshirish mumkin. Buning natijasida harakatlar aniqroq va samaraliroq bo'ladi. Shu sababli, texnik harakatlarni mukammal egallash uchun jismoniy mashqlarga alohida e'tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Матвеев Л.П. "Теория и методика физической культуры" – Moskva, 1991.
2. Верхошанский Ю.В. "Основы специальной физической подготовки спортсменов" – 1988.
3. Бомпа Т. "Периодизация спортивной тренировки" – Moskva, 2009.
4. Н.Ф. Бальсевич "Возрастная морфология и физиология двигательной активности" – 2000.
5. Platonov V.N. "Obshchaya teoriya podgotovki sportsmenov v olimpiyskom sporte" – 1997.
6. R. X. Rasulov, A. M. A'zamxo'jayev. "Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi" – Toshkent, 2012.
7. Karimov A. B. "Sport pedagogik mahorat asoslari" – Toshkent, 2019.
8. Sh.R. Shermuhamedov "Sport mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqarish" – Toshkent, 2021.

Me'yoriy-metrologik kompetensiyalar va ularni ta'lim oluvchilarda shakllantirishning mazmun-mohiyati

Qarshi davlat universiteti katta o'qituvchisi Karimov Bahodir Safarovich

Annotosiya: maqolada me'yoriy-metrologik kompetensiyalar va ularni ta'lim oluvchilarda shakllantirishning mazmun-mohiyati, "kompetentlik" tushunchasi, kompetentlik tushunchasi xorijlik tadqiqotchilar fikr mulohazalariga keng to'xtalgan

Аннотация: в статье широко обсуждаются содержание и сущность нормативно-метрологических компетенций и их формирование у обучающихся, понятие «компетентность», понятие компетентности, а также мнения зарубежных исследователей.

Annotation: the article widely discusses the content and essence of normative metrological competencies and their formation in students, the concept of “competence”, the concept of competence, as well as the opinions of foreign researchers.

Kalit soʻzlar: kompetentlik, zamonaviy jamiyatda kompetentlik, “kompetensiya”, “professionalizm”, “malaka”, “qobiliyat”, “tayyorlik”

Ключевые слова: компетентность, компетентность в современном обществе, «компетентность», «профессионализм», «квалификация», «способности», «готовность».

Keywords: competence, competence in modern society, “competence”, “professionalism”, “qualification”, “ability”, “readiness”.

Boʻlajak mutaxassisning bilishi shart boʻlgan kasbiy kompetensiyalarni takomillashtirish – ayni damda mutaxassislarga davlatning katta ehtiyoji sababli koʻpaydi. Kasb oʻrganishdagi mazkur masalani taʼlim oluvchilarning oliy malakasini kamol toptirishdagi pedagogik izlanishlarni shakllantirish yoʻli bilan javob beradi.

Lugʻatlarda “kompetentlik” tushunchasi “nimadir haqida mulohaza yuritishga imkon beruvchi bilimlarga ega boʻlish, bilimdonlik, ishonchlilik”[4], “kompetensiyaga ega boʻlish - huquqqa egalik”[4], “individ (nomzod, ijrochi)ning muayyan kompetensiya sohasidagi yutuqlari darajasi”[4] sifatida talqin etiladi.

Kompetentlik tushunchasi xorijlik tadqiqotchilar J. Raven, B. Oskarssonlarning ilmiy tadqiqot ishiga aylanib, olimlar ushbu sifatni kamol toptirishning qanchalik ahamiyatga egaligini taʼkidlab, hozirda kompetentlikning mazmunini nazariyalashtirishning turli usullarini koʻrsatishgan.

J.Raven “Zamonaviy jamiyatda kompetentlik” manbasida kompetentlikka yorqin tushuncha keltirgan. “Mustaqil va masʼuliyatli harakat qilish imkonini beruvchi ruhiy holat kabi, insonning muayyan mehnat vazifalarini bajarish qobiliyati

va mahoratiga ega bo'lishi kabi... professional talablarga javob berish darajasini individual tavsiflash" [5] deb yuritilgan.

“Professional kompetentlik” iborasi pedagogikadagi ayrim so'zlar “kompetensiya”, “professionalizm”, “malaka”, “qobiliyat”, “tayyorlik” bilan bog'liqdir.

Kasbiy kompetentlik - “professional faoliyatning maqsadlariga erishish uchun yetarli bo'lgan nafaqat bilimlar, ko'nikmalar, tajriba darajasini, balki shaxsning ijtimoiy-axloqiy pozitsiyasini ham aks ettiruvchi mutaxassisning amaliy va shaxsiy fazilatlarining ajralmas xarakteristikasidir” [4].

Professional kompetentlik oldindan tayyorlangan kadrning malakalari bilan shakllantiriladi, kompetentlik- shaxsning jamiyat shartlariga muvofiqlashtirilgan vazifalarga asoslanganligini ko'rsatuvchilardan tarkib topgandir.

“Professional malaka - shaxsning, mutaxassisning bilimlar va ko'nikmalar tizimini, odatiy muammolarni hal qilishning umumiy usullarini o'z ichiga olgan ajralmas xislati sifatidir” [4].

Tadqiqotimizga professional kompetentlik faoliyatdagi funksiyalarini tadqiq qilgan Y.G.Turning ta'rifiga xos: “Oliy ma'lumotli kadrning kompetentligiga uning professional va ijtimoiy sohalarda samarali ish olib borish uchun amaliyotda o'z salohiyatini namoyon etishga intilishi va qobiliyatlarini ko'rsatishi, uning bu faoliyat natijalarining ijtimoiy ahamiyati va buning uchun shaxsiy javobgarligini, uning muntazam takomillashtirilishi zarur”[5].

Oldindan tayyorlangan kadrning kompetentligi tarkibi kognitiv, motivatsion, faoliyatli, aksiologik va ijtimoiylik bilan sodir bo'ladi.

“Malaka” va “kompetensiya”, “qobiliyat” va “tayyorlik” tushunchalarining oliy ta'lim dargohlari bitiruvchilarini tayyorlash sifatini baholash nuqtai nazaridan o'zaro nisbati ko'rib chiqilgan. Kompetensiyani kengroq integrativ toifa bo'lib, kompetensiya — “shaxsning yaxshi biladigan va faoliyatni bajarishga tayyor bo'lgan mavzu sohasi dir” [4].

Ta'riflardan shuni anglashimiz mumkinki, “kompetensiya” chuqur bilimga egalik tushunchasidan olingan bo'lib, shaxsning bilimlari, ko'nikma va malakalaridir.

Ushbu tushuncha shaxsning ishonchliligi, bilimlari, tajribasi yetgan masalalar doirasi, hodisalar doirasi, kimdir biladigan masalalarga, hodisalarga bo'ysunadigan soha, "kimdir bilgan bilimlar sohasi, masalalar doirasi, qaysidir organ yoki mansabdor shaxsning vakolatlari, huquqlari doirasi", "muayyan organ yoki mansabdor shaxsga qonun, nizom yoki boshqa hujjat bilan berilgan vakolat doirasi, ma'lum bir sohadagi bilimlar, tajriba" deb talqin etiladi [3].

"Kompetentlik insonning qadriyatlari va shaxsiy fazilatlari, bilimlari, qobiliyatlari, ko'nikmalari va malakalari tizimi sifatida talqin etiladi hamda uning professional faoliyatni xabardorlik asosida bajarishga tayyorligini ta'minlaydi. Shunga ko'ra, kompetentlik-amalga oshirilgan kompetensiyadir"[5].

"Obyektlar va holatlarning bir qismiga nisbatan belgilanadigan va ularga nisbatan sifatli ishga muhim kishining o'zaro bog'liq fazilatlari majmui - kompetensiyadir" [5].

"Professional faoliyatni samarali bajarishni ta'minlaydigan harakatlarning umumiy usullari - kompetensiyalardir"[4]. Kompetensiyalarning muhim komponenti - usullar jamlanmasi sifatida hamda "inson tomonidan o'rganilgan alohida harakatlar, muammolarni hal qilish yo'llari va usullari tajribasi sifatida faoliyat qobiliyatlaridir" [5].

Professional mutaxassislik faoliyatining natijasi - sifatli mahsulotlarni loyihalash, yaratish va tayyorlashdir. Dunyodagi hamma iste'molchilar uchun sifat katta ahamiyatga ega bo'lib, ishlab chiqaruvchilar mahsulot sifatiga qo'yiladigan talablarni bilishlari zarur. Shunga ko'ra, mutaxassisning professional faoliyati mahsulot sifatini ta'minlash bilan bog'liq. Shu maqsadda mutaxassis standartlashtirish sohasida ish olib borib, bunda mahsulotning mijozlar talablariga mosligini ta'minlash va optimallashtirish, energiya sarfi va vaqtni tejash masalalarini hal qiladi. Standartlashtirish obyektlariga- mahsulotning sifatiga qo'yiladigan talablar, mahsulotni ishlab chiqarish me'yorlari kiradi.

Sanoat ishlab chiqarish natijaviyligining negizi — sifatni yaxshilashdir. "Aniqlik mashinasozlikda asosiy ko'rsatkichdir" [4]. "Aniqlik" tushunchasini ko'rib chiqamiz.

Aniqlik - jarayon, modda, obyektning ko'rib chiqilayotgan haqiqiy qiymatining nazariy nominal qiymatiga [4] yaqinlashish darajasidir. Aniqlik - biron-bir narsaga aniq muvofiqlik darajasidir [4].

Aniq - haqiqatga, namunaga to'liq mos keladigan biror narsani ko'rsatuvchi, uzatuvchi, belgilangan, kerakli narsaga to'liq mos keladigan demakdir [4].

Texnik adabiyotlarda turli mexanizmlar, ularga ishlov berish, o'lchovlar, avtomatik boshqarishlar farqlanadi. Mashinasozlikdagi kadr sohasi bo'yicha buyumlar, texnik jarayonlar va ishlab chiqarish parametrlarini belgilash uchun bilimga ega bo'lishi lozim. Me'yorlashtirish- "belgilangan qiymatga, holatga yoki sharoitga yaqinlashish darajasiga qo'yiladigan talablarni belgilash" degan ma'noni anglatadi [4].

Me'yorlashtirish - biron-bir narsaning chegaralarini belgilash, me'yorga kiritish demakdir [4].

Ammo parametrlarning aniqligida talablarni belgilashning o'zi yetarli emas. Mahsulot sifatini, sifat ko'rsatkichlarini nazorat va tahlil qilish shart.

Metrologiya - o'lchovlar, usullar va vositalar hamda muhim aniqlikka yetish yo'llari to'g'risidagi fandir [4].

Sanoat mahsulotlarining sifatini ta'minlashda uning sifatini belgilovchi obyektning o'rnatilgan talablarga mosligini tekshirish asosida ishlab chiqarilayotgan mahsulotning aniqligi haqida ma'lumotni olish zarurdir. Ishlab chiqarishda standartlashtirish, me'yorlashtirish va metrologik ta'minotda bilim, kompetensiya, qobiliyat, ko'nikmalar va tajriba kadr uchun juda zarurdir.

"Kompetensiya" tushunchasi haqida "bo'lajak mutaxassisning ishlab chiqarish jarayonini standartlashtirish va metrologik ta'minlash sohasida umumlashtirilgan harakatlarni yaxshi bajarishni ta'minlaydigan bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar, shaxsiy fazilatlar jamlanmasini tushunish lozim"[5] degan xulosaga keldik.

"Funksiya" tushunchasini ko'rib chiqamiz. G.M.Kojaspirovaning pedagogika lug'atida funksiya "vazifa, faoliyat doirasi, maqsad, rol, xatti-harakatlar (operatsiyalar) majmui" deya talqin etilgan[5]. Izohli lug'atida ushbu tushuncha "vazifa, faoliyat doirasi; ma'no, maqsad, rol" deb berilgan[4].

“Reglament” soʻzi fransuzcha “regie”dan olingan boʻlib, “qoida”maʼnosini anglatadi. Izohli lugʻatga koʻra, “reglamentga solmoq” deganda “har qanday faoliyatni, ishni aniq belgilangan, uni tartibga soluvchi, qonuniylashtiruvchi qoidalarga boʻysundirish” tushuniladi.

“Kontrol” soʻzi ham fransuzchadan olingan va izohli lugʻatda “nazorat” soʻzi tekshirish uchun kuzatish maʼnosini bildiradi.

Oliy taʼlimdagi kasbga tayyorlash DTSlarida ishlab chiqarishni standartlashtirish va metrologik taʼminlashdagi kompetensiyalarni koʻrishimiz mumkin:

- ✓ loyiha va amaliy texnikaviy hujjatlarni takomillashtirish;
- ✓ mahsulot sifatini tartiblovchi hujjatlarni takomillashtirish;
- ✓ standartlashtirishni amalda tadbiq qilish;
- ✓ loyihalar va texnikaviy hujjatlarning standartlar, texnikaviy shartlar va boshqa meʼyoriy talablarga mosligini nazorat qilish;
- ✓ mahsulot sifati oʻlchov asboblari nazorat qilishni takomillashtirish;
- ✓ mahsulotning ishlash koʻrsatkichlarini oʻlchashdagi yoʻllar va asboblarni tanlash kabi qobiliyatlarni oʻz ichiga oladi.

Meʼyoriy-metrologik xabardorlikning nazorat funksiyasi boʻlajak xodimning meʼyoriy hujjatlar talablaridan chetlashishini aniqlash, ogʻishlarni tahlillash, tayyor mahsulot sifati darajalarini takomillashtirishdan iborat. Bu mutaxassisga mahsulotning sifat belgilarini aniq oʻlchash holatini bajarish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

4. Oʻzbekiston Respublikasi “Metrologiya toʻgʻrisida”gi Qonuni. 7 aprel 2020 yil OʻRQ-614-son.

5. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Sertifikatlashtirish tartibotlarini va sifat menejmenti tizimlarini joriy etishni takomillashtirishga doir qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida” 2011 yil 28 apreldagi 122-son Qarori.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni.

5. O'zbek tilining izohli lug'ati: 80 000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J.1. A-D/ tahrir hay'ati: T.Mirzayev (rahbar) va boshq; O'zR FA Til va adabiyot instituti. - T.: «O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. - 680 b. O'zbek tilining izohli lug'ati

6. Karimov B.S. Bo'lajak muhandisning metrologik kompetensiyalari: mazmuni, tavsifi va shakllantirishning metodik tizimi. QarDU xabarlar. Ilmiy-nazariy, uslubiy jurnal. 2022 yil, 2/1 (52)-son, B. 128-131

Talabalarning jismoniy sifatlarni oshirishda kelajak tendentsiyalari va futurologik kompetensiyaning ro'li

Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi

R.I.Achilov

Maqolada: Talabalarning jismoniy sifatlarni oshirishda kelajak tendentsiyalari va futurologik kompetensiyaning ro'li fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: jismoniy sifatlarni, kelajak tendentsiyalari, futurologik kompetensiya, kuch, tezlik, chidamlilik

Jismoniy sifatlarni oshirishning ahamiyati: Jismoniy faollik talabalarning nafaqat sog'lom bo'lishi, balki ularning ruhiy va aqliy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Kelajakda jismoniy tarbiya darslarining ta'lim tizimidagi o'rni qanday o'zgarishi mumkin?

Jismoniy sifatlarni — bu insonning jismoniy rivojlanishini va salomatligini belgilovchi ko'rsatkichlar bo'lib, ular organizmning turli jismoniy faolliklarni bajarishga bo'lgan qobiliyatini ifodalaydi. Jismoniy sifatlarni turli omillar, jumladan, genetik xususiyatlar, jismoniy faoliyat, to'g'ri ovqatlanish va yotish tartibiga bog'liq ravishda shakllanadi.

Jismoniy sifatlarni odatda quyidagi turkumlarga bo'linadi:

Kuch — bu mushaklarning qarshilikka qarshi kurashish yoki ish bajarish qobiliyati. Kuch odatda mushaklarning o'sishi va rivojlanishi bilan bog'liq bo'ladi. Jismoniy tarbiya va og'irlik ko'tarish kabi mashqlar kuchni oshirishga yordam beradi.

Kuchning quyidagicha turlari mavjud.

Maksimal kuch: Eng katta yukni ko'tarish yoki eng katta kuchni ishlab chiqarish qobiliyati.

Tezkor kuch: Tez va qisqa vaqt ichida maksimal kuchni ishlatish qobiliyati (masalan, sprintda tez kuch ishlatish).

Chidamlilik (aerobik chidamlilik) — bu organizmning uzoq vaqt davomida jismoniy faoliyatni bajarishga qobiliyati. Bu jismoniy sifat organizmning yurak-qon tomir tizimi va mushaklarning kislorod bilan ta'minlanishiga bog'liqdir. U uzoq masofaga yugurish yoki doimiy jismoniy faollikni saqlashni talab qiladigan faoliyatlarda juda muhimdir.

Chidamlilikning quydagicha turlari mavjud.

Yurak-qon tomir chidamliligi: Uzun muddatli jismoniy faollik uchun zarur bo'lgan energiya ishlab chiqarish qobiliyati.

Mushak chidamliligi: Muskullarning uzoq vaqt davomida sust ishlashga qodir bo'lishi.

Tezlik — bu insonning ma'lum bir masofani yoki ishni maksimal tezlikda bajarish qobiliyatidir. Masalan, sprint yoki tez yugurish tezligi. Tezlik o'quv mashg'ulotlari va tezkor reaksiya o'rgatish orqali oshiriladi.

Tezlikning quydagicha turlari mavjud.

Sprint tezligi: Katta masofani tezda qamrab olish.

Reaksiya tezligi: Harakatni boshlash uchun zarur bo'lgan vaqtda javob berish.

Moslashuvchanlik (flexibility) — bu tana qismlarining harakat doirasining kengligi, masalan, cho'zilish mashqlarida tana qismida qobiliyatni oshirish. Moslashuvchanlik jismoniy faollikda jarohatlarni kamaytirishga yordam beradi va umumiy jismoniy holatni yaxshilaydi.

Koordinatsiya — bu insonning o'z tana qismlarini muvozanatli va samarali boshqarish qobiliyatidir. Koordinatsiya jismoniy faollikni aniq va samarali bajarishga imkon beradi, masalan, sportchilarni o'qitishda muhim ahamiyatga ega.

Tezkorlik — jismoniy ishni tezda bajarishning umumiy ko'rsatkichidir. Bu tezkor harakatlar va tezkor qarorlar qabul qilishni talab etadigan faoliyatlarda muhimdir.

Ekstremal holatlarga moslashish — organizmning haddan tashqari sharoitlarga moslashish qobiliyati, masalan, issiq yoki sovuq muhitda ishlash.

Balandlik — tezlik va kuchning uyg'unlashuvi orqali yuqori balandlikka sakrash yoki boshqa sport mashqlarini bajarish.

Agillik — tezlik va koordinatsiyaning uyg'unlashuvi orqali tezda yo'nalishni o'zgartirish va moslashish qobiliyati (masalan, futbolchilar uchun zarur bo'lgan qobiliyat).

Kundalik jismoniy faollik: Jismoniy sifatlarning o'sishi uchun doimiy va muntazam mashqlar zarur. Bu nafaqat muskul kuchini oshiradi, balki barcha yuqoridagi sifatlarni ham rivojlantiradi.

Jismoniy tayyorgarlik: Jismoniy sifatlarni oshirish uchun o'quvchilarga turli xil jismoniy mashqlarni bajarish va turli sport faoliyatlarini amalga oshirish zarur.

Futurologik kompetensiya: Futurologik kompetensiya ta'limda yangi yondashuvlar va kelajakda yuzaga keladigan texnologik, ijtimoiy va sportga oid o'zgarishlarga tayyor bo'lishni anglatadi. Jismoniy tarbiya va sport sohasida bu kompetensiya qanday ahamiyatga ega bo'ladi?

2. Kelajak tendentsiyalari va jismoniy tarbiya

2.1. Sportda raqamli texnologiyalar: Jismoniy tarbiya darslarida va sportda virtual va raqamli texnologiyalarni qo'llash (masalan, virtual realitet, sport o'yinlari va simulyatsiyalar).

2.2. Personalizatsiya va shaxsiylashtirilgan treninglar: Jismoniy sifatlarni oshirishda talabalar uchun individual yondashuv, ular uchun maxsus trening dasturlarini yaratish.

2.3. Biotexnologiyalar va genetik tadqiqotlar: Sportda genetik tadqiqotlar yordamida individual sport salohiyatini o'rganish va rivojlantirish, masalan, ko'proq energiya sarflash yoki tezroq tiklanish qobiliyatini yaxshilash.

3. Futurologik kompetensiya va jismoniy sifatlarni oshirish

- **Jismoniy tarbiya o'qituvchilarining malakasi:** O'qituvchilar yangi kelajak texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha o'qitish, o'quvchilarga raqamli vositalarni va innovatsion metodlarni qanday qo'llashni o'rgatish.

- **Ijtimoiy o'zgarishlar va talabalar ehtiyojlari:** Yosh avlodning yangi sport va jismoniy faollik turlariga bo'lgan ehtiyojlari va qiziqishlari, ularning jismoniy tarbiya bilan bog'liq qarashlari qanday o'zgaradi?

4. Innovatsiyalar va yangi metodologiyalar

- **Gamifikatsiya va interaktiv yondashuvlar:** O'quv jarayonida o'yin elementlari va interaktiv metodlardan foydalanish, bu esa talabalarni jismoniy faollikka qiziqtiradi va o'quv jarayonini yanada samarali qiladi.

- **Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish:** Jismoniy faollikni talabalarining kundalik hayotiga qanday kiritish, stressni kamaytirish va salomatlikni mustahkamlash uchun turli metodlarni o'rgatish.

Yuqoridagi fikr mulohazalardan kelib chiqqan holda quyidagicha xulosa qilishimiz mumkin. Ta'lim tizimida kelajakda jismoniy tarbiya o'qitishning yangi yondashuvlari: Ta'lim tizimida jismoniy tarbiya darslarini yangilash imkoniyatlarini aniqlash lozim.

Futurologik kompetensiya yordamida o'qituvchilar va talabalar kelajakdagi o'zgarishlarga moslashish imkoniyatlarini bosqichma-bosqich yaratib boorish lozim Jismoniy tarbiya va sportning barqaror rivojlanishi:

Jismoniy faollikni oshirish uchun kelajakda qanday tadbirlar va innovatsion yondashuvlar kerak bo'ladi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **"The Future of Education and Skills: Education 2030" (OECD)** — kelajakda ta'lim tizimining qanday rivojlanishi va uning ichida jismoniy tarbiyaning o'rni.

2. **"Sports Science and Technology"** — sport va texnologiya sohasidagi yangi rivojlanishlar.

3. **"The Fourth Industrial Revolution" (Klaus Schwab)** — texnologiyalarning kelajagi va ular jismoniy tarbiya sohasida qanday o'zgarishlarga olib kelishi mumkinligi haqida.

GLOBALASHUV SHAROITIDA NATURALISTIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Norinov Faxriyot Qurbonovich

Annotatsiya: XXI asrdagi globallashuv jarayonlari inson hayoti va tabiat bilan munosabatlarga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qiladi. Ishda axborot almashinuvining tezlashishi, iqtisodiy integratsiya, madaniyatlar o'zaro ta'siri va texnologik taraqqiyotning naturalistik tafakkurni rivojlantirishdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Muallif tabiatga hurmat, ekologik ong, barqaror rivojlanishga intilish va tizimli fikrlash kabi asosiy tarkibiy elementlarning ahamiyatini ta'kidlaydi. Shu orqali insonning atrof-muhitga mas'uliyatli, ongli va tizimli munosabatda bo'lish qobiliyati rivojlanadi. Maqolada ta'lim, oila va ijtimoiy muhit orqali naturalistik tafakkurni shakllantirish usullari ham ko'rib chiqilgan.

Maqola globallashuv sharoitida tabiat va inson munosabatlarini muvozanatli rivojlantirish, ekologik ongni oshirish va barqaror rivojlanishni ta'minlashda naturalistik tafakkurning muhim ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: globallashuv, naturalistik tafakkur, tabiatga hurmat, ekologik ong, barqaror rivojlanish, tizimli fikrlash.

Hozirgi XXI asr globallashuv jarayonlari bilan tavsiflanadi. Jahon miqyosida iqtisodiy, siyosiy, madaniy va axborot aloqalarining kuchayishi inson hayotining barcha sohalariga ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar keskin o'zgarimoqda. Bu esa ekologik muammolarning ortishiga, tabiiy resurslarning kamayishiga va atrof-muhit muvozanatining buzilishiga olib kelmoqda.

Shu nuqtai nazardan, naturalistik tafakkurni rivojlantirish dolzarb ilmiy muammoga aylanmoqda. Chunki aynan shu tafakkur turi insonda tabiatga nisbatan ongli munosabatni shakllantiradi.

Globallashuv - bu jahon miqyosidagi integratsiya jarayoni bo'lib, u turli davlatlar va jamiyatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kuchaytiradi. Ushbu jarayon iqtisodiy, madaniy va axborot sohalarini qamrab oladi.

Globallashuvning asosiy belgilari:

- axborot almashinuvining tezlashishi;
- iqtisodiy integratsiya;
- madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir;
- texnologik taraqqiyot;

Globallashuv jarayonining eng muhim xususiyatlaridan biri bu axborot almashinuvining jadal sur'atlarda rivojlanishidir. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining taraqqiyoti natijasida ma'lumotlarni uzatish, qabul qilish va qayta ishlash jarayonlari ancha tezlashdi. Ilgarigi davrlarda axborotni yetkazish uchun kunlar, hatto oylar talab qilingan bo'lsa, bugungi kunda u bir necha soniyalar ichida amalga oshirilmoqda.

Axborot almashinuvining tezlashishi, avvalo, internet tarmog'ining keng tarqalishi va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan bevosita bog'liq. Jumladan, Telegram, WhatsApp kabi zamonaviy kommunikatsiya vositalari orqali foydalanuvchilar dunyoning istalgan nuqtasi bilan tezkor muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa axborotning global miqyosda erkin harakatlanishini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, axborot almashinuvining tezlashishi ta'lim, ilm-fan va ishlab chiqarish sohalariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, onlayn ta'lim platformalari, elektron kitoblar va ilmiy bazalar orqali bilim olish imkoniyatlari kengaydi. Ilmiy tadqiqotlarda ma'lumot almashish jarayoni soddalashib, xalqaro hamkorlikning yangi bosqichi shakllandi.

Biroq mazkur jarayon ayrim muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Xususan, axborotning haddan ziyod ko'payishi (axborot yuki), noto'g'ri yoki soxta ma'lumotlarning tarqalishi, axborot xavfsizligi masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli axborotdan samarali va tanqidiy foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, axborot almashinuvining tezlashishi globallashuvning ajralmas qismi bo'lib, u jamiyat taraqqiyotini jadallashtiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, uning salbiy oqibatlarini bartaraf etish uchun axborot madaniyatini rivojlantirish talab etiladi.

Globallashuv jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri bu iqtisodiy integratsiya hisoblanadi. Iqtisodiy integratsiya - bu turli davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarning kuchayishi, bozorlar, resurslar va ishlab chiqarish jarayonlarining o'zaro birlashuvidir. Ushbu jarayon natijasida milliy iqtisodiyotlar bir-biriga bog'liq holga kelib, jahon xo'jaligi tizimi shakllanadi.

Iqtisodiy integratsiya, avvalo, xalqaro savdo hajmining oshishi, investisiya oqimlarining ko'payishi va mehnat resurslarining erkin harakati bilan namoyon bo'ladi. Bunda davlatlar o'rtasidagi bojxona to'siqlari kamayib, erkin savdo hududlari tashkil etiladi. Masalan, European Union doirasida ishtirokchi davlatlar o'rtasida yagona bozor shakllangan bo'lib, tovarlar, xizmatlar va kapitalning erkin harakati ta'minlangan.

Shuningdek, iqtisodiy integratsiya transmilliy kompaniyalar faoliyatining kengayishiga ham xizmat qiladi. Masalan, Apple yoki Toyota kabi yirik kompaniyalar o'z ishlab chiqarish jarayonlarini turli mamlakatlarda tashkil etib, global iqtisodiy tizimning rivojiga hissa qo'shmoqda.

Iqtisodiy integratsiyaning ijobiy jihatlari qatoriga iqtisodiy o'sish sur'atlarining oshishi, yangi ish o'rinlarining yaratilishi va texnologiyalar almashinuvining kuchayishi kiradi. Shu bilan birga, u davlatlar o'rtasida raqobatni kuchaytiradi va resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi.

Biroq mazkur jarayon ayrim salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Jumladan, iqtisodiy jihatdan kuchli davlatlar zaif davlatlar bozorini egallab olishi, milliy ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligi pasayishi va iqtisodiy qaramlikning ortishi kabi holatlar kuzatiladi. Shuning uchun iqtisodiy integratsiyani samarali boshqarish va milliy manfaatlarni himoya qilish muhim ahamiyatga ega.

Globallashuv jarayonida madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir alohida ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon turli xalqlar, millatlar va jamiyatlar madaniyatlarining bir-biriga ta'sir ko'rsatishi, o'zaro boyishi va ma'lum darajada uyg'unlashuvini anglatadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari, xalqaro aloqalar va migratsiya jarayonlari madaniy almashinuvni yanada jadallashtirmoqda.

Madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir, avvalo, til, urf-odatlar, an'analar, san'at va qadriyatlar tizimida namoyon bo'ladi. Masalan, Instagram yoki YouTube kabi platformalar orqali turli xalqlarning madaniy mahsulotlari (qo'shiqlar, filmlar, milliy

taomlar, urf-odatlar) butun dunyo bo'ylab tarqalmoqda. Bu esa insonlarning dunyoqarashini kengaytiradi va madaniy xilma-xillikni anglashga yordam beradi.

Ushbu jarayonning ijobiy jihatlari quyidagilardan iborat: xalqlar o'rtasida o'zaro tushunish va bag'rikenglikning oshishi, madaniy boyliklarning kengayishi, ijodiy hamkorlikning rivojlanishi. Shu bilan birga, madaniyatlar o'rtasidagi muloqot inson shaxsining ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Biroq globallashuv sharoitida madaniy ta'sirlar ba'zi salbiy oqibatlarga ham olib kelishi mumkin. Xususan, ommaviy madaniyatning kuchayishi natijasida milliy madaniyat elementlarining yo'qolib borishi, madaniy birxillashuv (standartizasiya) va milliy qadriyatlarning susayishi kabi holatlar kuzatiladi. Bu esa ayniqsa yoshlar ongiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayonida milliy madaniyatni saqlash va rivojlantirish, uning o'ziga xosligini asrab qolish muhim vazifa hisoblanadi. Buning uchun ta'lim tizimida milliy qadriyatlarni targ'ib qilish, madaniy merosni o'rganish va yoshlarda madaniy immunitetni shakllantirish zarur.

Globallashuv jarayonida texnologik taraqqiyot - iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sohalaridagi o'zgarishlarni asoslab beruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi, ilmiy-texnika yutuqlari va axborot-kommunikasiya vositalari orqali hayotning barcha sohalarida qo'llanilishini o'z ichiga oladi.

Texnologik taraqqiyotning globallashuv bilan bog'liqligi shuningdaki, yangi texnologiyalar nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda tarqaladi va turli davlatlar iqtisodiyoti, madaniyati va ijtimoiy tarmoqlariga ta'sir qiladi. Masalan, Tesla yoki Google kabi yirik kompaniyalar innovasion mahsulotlar orqali dunyo bozorida raqobatni kuchaytiradi hamda global iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarni rivojlantiradi.

Texnologik taraqqiyotning ijobiy jihatlari qatoriga quyidagilar kiradi:

- iqtisodiy samaradorlikni oshirish;
- axborot almashinuvini tezlashtirish va uning qo'llanish imkoniyatlarini kengaytirish;
- ta'lim va ilmiy tadqiqotlarda yangi imkoniyatlar yaratish;
- barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilish uchun innovasion yechimlarni qo'llash.

Biroq texnologik taraqqiyotning salbiy tomonlari ham mavjud. Jumladan:

- ish o'rinlari qurolli robotizasiya va avtomatizasiya sababli qisqarishi;
- axborot xavfsizligi va shaxsiy ma'lumotlarning yo'qolish xavfi;
- milliy iqtisodiyotning texnologiyalar bo'yicha qaramligi.

Shu bilan birga, texnologik taraqqiyot naturalistik tafakkurni rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, zamonaviy sensorlar va dronlar orqali ekologik monitoring olib borish, biologiya va geografiya sohalarida turli tadqiqotlar o'tkazish mumkin. Bu esa insonning tabiatni anglash va unga mas'uliyatli munosabatda bo'lish qobiliyatini kuchaytiradi.

Naturalistik tafakkur - insonning tabiatga nisbatan ongli, tizimli va mas'uliyatli munosabatini ifodalovchi fikrlash turidir. Bu tafakkur orqali inson tabiat qonuniyatlarini anglaydi va ularga mos ravishda faoliyat yuritadi.

Naturalistik tafakkurning asosiy xususiyatlari:

- tabiatga hurmat;

- ekologik ong;
- barqaror rivojlanishga intilish;
- tizimli fikrlash;

Naturalistik tafakkurni shakllantirishda tabiatga hurmat - eng asosiy psixologik va madaniy elementlardan biri hisoblanadi. Tabiatga hurmat - insonning atrof-muhitga, flora va faunaga, ekosistemalarga nisbatan mas'uliyatli, ehtiyotkor va hurmatli munosabatini anglatadi. Bu hissiyat bolalikdan boshlab tarbiyalanishi kerak va globallashuv sharoitida uni shakllantirishning ahamiyati yanada oshadi.

Tabiatga hurmat nafaqat ekologiya, balki ijtimoiy va ma'naviy jihatdan ham muhimdir. Shu nuqtai nazardan ta'lim muassasalari va oilada ekologik tarbiya jarayonida bolalarda tabiatga hurmat hissini uyg'unlashtirish zarur. Masalan, maktablarda daraxt ekish, hududlarni tozalash va biologiya fanlariga amaliy mashg'ulotlar orqali bolalar tabiatning qadrini anglaydilar.

Tabiatga hurmatning ijobiy ta'siri quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish;
- bioxilma-xillikni saqlash va ekologik barqarorlikka hissa qo'shish;
- insonning psixologik rivojlanishi, empatiya va mas'uliyat hissini kuchaytirish;
- ta'lim va tadqiqot jarayonida ekologik ongni rivojlantirish.

Biroq globallashuv davrida tabiatga hurmat sezilarli darajada zaiflashishi mumkin. Masalan, urbanizasiya, sanoatlashuv va resurslarning intensiv iste'moli natijasida tabiatga nisbatan mas'uliyatsizlik namoyon bo'ladi. Shu sababli tabiatga hurmatni tarbiyalashda fan, axborot texnologiyalari va ijtimoiy ta'sirlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, tabiatga hurmat shaxsda naturalistik tafakkurning shakllanishi va rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. U ekologik qarorlar qabul qilishda, barqaror rivojlanish strategiyalarini amalga oshirishda va global muammolarga oqilona yondashishda muhimdir.

Ekologik ong - insonning tabiat va atrof-muhit bilan bog'liq qarorlarini, faoliyatini va munosabatini anglash va nazorat qilish qobiliyatidir. Bu tushuncha naturalistik tafakkurning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, shaxsning barqaror rivojlanish va tabiatga hurmat asosida harakat qilishini ta'minlaydi.

Ekologik ongning shakllanishi turli omillar, xususan ta'lim, oila va ijtimoiy muhit bilan bog'liq. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida ekologik fanlarning o'rnini kuchaytirish, tabiatga oid eksperimentlar va tadqiqotlar olib borish, ekologik ekskursiyalar tashkil etish orqali bolalar va yoshlar ongi rivojlanadi.

Ekologik ongning muhim vazifalari quyidagilardan iborat:

- tabiat qonuniyatlarini anglash va ularga muvofiq harakat qilish;
- barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun oqilona qarorlar qabul qilish;
- bioxilma-xillikni saqlash va atrof-muhitni muhofaza qilish;
- shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish.

Globallashuv sharoitida ekologik ongning ahamiyati yanada ortib boradi. Chunki tabiat resurslaridan noto'g'ri foydalanish, urbanizasiya va sanoatlashuv natijasida atrof-muhitda salbiy o'zgarishlar kuzatiladi. Shu sababli har bir insonning ekologik ongi shakllanishi va rivojlanishi - barqaror rivojlanish va global muammolarni hal qilishda muhim ahamiyatga ega.

Ekologik ong shaxsda axborot va bilimlarning amalda qo'llanilishi, tabiatga hurmat va mas'uliyatli munosabatni ta'minlaydi. Bu esa insonning naturalistik tafakkurini rivojlantirish va globallashuv sharoitida atrof-muhit bilan uyg'un hayot kechirish imkonini beradi.

Barqaror rivojlanishga intilish - insonning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik manfaatlarni muvozanatli ravishda ta'minlashga qaratilgan harakat va qarashlaridir. Bu tushuncha naturalistik tafakkurning asosiy tarkibiy qismi sifatida, shaxsning tabiat va jamiyatga nisbatan mas'uliyatli munosabatini anglatadi.

Barqaror rivojlanish prinsiplari asosida inson tabiat resurslaridan oqilona foydalanadi, ularni saqlab qolish va kelgusida ham kelajak avlodlar uchun yarashayotgan muhitni ta'minlashga intiladi. Shuningdek, barqaror rivojlanishga intilish insonning ekologik ongi, tabiatga hurmat va ijtimoiy mas'uliyati bilan bog'liqdir.

Ijoiy ta'sirlari:

1. **Tabiatni muhofaza qilish:** resurslardan oqilona foydalanish va ekosistemalarni saqlash.
2. **Ta'lim va tarbiya:** bolalar va yoshlarda ekologik madaniyat va mas'uliyatni rivojlantirish.
3. **Iqtisodiy samaradorlik:** barqaror ishlab chiqarish va resurslarning uzluksiz boshqarilishi.
4. **Jamiyatda mas'uliyatni shakllantirish:** shaxs va jamiyat orasida munosabatni uyg'unlashtirish.

Barqaror rivojlanishga intilish globallashuv sharoitida ayniqsa muhimdir. Zamonaviy iqtisodiy va texnologik taraqqiyot jahonda resurslardan ortiqcha foydalanishga olib kelmoqda, shu bois insonning barqaror rivojlanish tamoyillariga sadoqatli bo'lishi, tabiat va ijtimoiy muhit bilan uyg'un hayot kechirishi zarur.

Naturalistik tafakkurning muhim tarkibiy qismi - tizimli fikrlashdir. Tizimli fikrlash - insonning tabiat va atrof-muhitdagi hodisalarni umumiy kontekstda, ularning o'zaro bog'liqligi va ta'sirini hisobga olgan holda tahlil qila olish qobiliyatidir. Bu qobiliyat shaxsga murakkab ekotizimlar va ekologik jarayonlarni tushunish hamda ularni samarali boshqarish imkonini beradi.

Tizimli fikrlash orqali shaxs quyidagilarni amalga oshiradi:

tabiatdagi jarayonlar va ularning o'zaro bog'liqligini tushunish;

tabiiy resurslardan oqilona va muvozanatli foydalanish;

ekologik qarorlar qabul qilishda uzoq muddatli oqibatlarni hisobga olish;

muammolarni kompleks yondashuv asosida tahlil qilish va hal qilish.

Globallashuv sharoitida tizimli fikrlash yanada muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Chunki texnologiyalar va axborot almashinuvining tezlashishi, iqtisodiy integrasiya va madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir shaxsdan murakkab va tizimli munosabatni talab qiladi. Masalan, ekologik monitoringda dronlar, sensorlar va ma'lumot bazalaridan foydalanish orqali olingan ma'lumotlarni tahlil qilishda tizimli fikrlash qobiliyati muhim hisoblanadi.

Tizimli fikrlashning rivojlanishi shaxsda naturalistik tafakkurning mustahkamlanishiga olib keladi. Bu orqali inson tabiatni yondashuvlarining har bir jihatini inobatga olib, barqaror rivojlanishga hissa qo'shadi va global ekologik muammolarni samarali hal etish imkoniga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda XXI asrdagi globallashuv jarayonlari inson hayoti va tabiat bilan munosabatlarda muhim o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Globallashuv axborot almashinuvining tezlashishi, iqtisodiy integrasiya, madaniyatlar o'zaro ta'siri va texnologik taraqqiyot orqali naturalistik tafakkurni rivojlantirishda katta imkoniyatlar yaratdi.

Naturalistik tafakkur - insonning tabiatga nisbatan ongli, tizimli va mas'uliyatli munosabatini shakllantiruvchi fikrlash turi bo'lib, uning asosiy tarkibiy qismlari tabiatga hurmat, ekologik ong, barqaror rivojlanishga intilish va tizimli fikrlashdir. Bu elementlar orqali shaxs atrof-muhit bilan uyg'un hayot kechirish, ekologik qarorlarni oqilona qabul qilish va global ekologik muammolarga samarali yondashish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Shuningdek, maqolada ta'lim, oila va ijtimoiy muhit orqali naturalistik tafakkurni rivojlantirish usullari ham ko'rib chiqilgan. Amaliy faoliyat, innovasion texnologiyalar va madaniy almashinuv orqali insonda ekologik ong va mas'uliyatli munosabatni shakllantirish mumkinligi ta'kidlangan.

Globallashuv sharoitida naturalistik tafakkurni rivojlantirish shaxsning tabiat va jamiyatga nisbatan mas'uliyatli munosabatini kuchaytirish, barqaror rivojlanishni ta'minlash va ekologik ongni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Khondker H. H. Glocalization as Globalization: Evolution of a Sociological Concept //Bangladesh e-Journal of Sociology. - 2004. - Vol. 1. - № 2. - P. 12-20.
2. Горбанёв В. А. Географическая наука в условиях глобализации как важнейшая состав ляющая реформирования географического об разования в России: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук. – Пермь, 2010 . – 57 с.
3. Jeffrey S. Brooks, Anthony H. Normore. Educational Leadership and Globalization: Literacy for a Glocal Perspective (англ.) // Educational Policy. - 2010-01-01. - Vol. 24, iss. 1. - P. 52-82.
4. Patrick Mendis. Glocalization: The Human Side of Globalization as If the Washington Consensus Mattered. - Lulu Press, 2007. - 442 p. - ISBN 9781430306337.
5. George Ritzer, Zeynep Atalay. Readings in Globalization: Key Concepts and Major Debates. - John Wiley & Sons, 2010. - 489 p. - ISBN 9781405132732.
6. aolo Sigismondi. The Digital Glocalization of Entertainment: New Paradigms in the 21st Century Global Mediascape. - Springer Science & Business Media, 2011. - 142 p. -

TALABALAR NATURALISTIK INTELEKTINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Norinov Faxriyot Qurbonovich

Annotatsiya: Tezisdal talabalarning naturalistik intellektini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilingan. Hozirgi globallashuv sharoitida talabalarning tabiat bilan faol aloqasi va ekologik ongini rivojlantirish muhimi ta'kidlanadi. Maqolada naturalistik intellekt tushunchasi, uning akademik va ijtimoiy ahamiyati,

shuningdek uni rivojlantirishda qo‘llaniladigan pedagogik prinsip va metodlar haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: naturalistik intellekt, talabalar, ekologik ong, pedagogik usullar, barqaror rivojlanish, amaliyot misollari.

Hozirgi globallashuv zamonida talabalarning intellektual salohiyatini kompleks rivojlantirish masalasi ta’limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Intellektning turli turlari orasida **naturalistik intellekt** alohida ahamiyatga ega, chunki u insonning tabiatni to‘g‘ri idrok etish va ekosistema bilan samarali hamkorlik qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Tabiatida turli xil organizmlar va tabiat jarayonlari bilan bog‘liq bilimlar talabalarning ekologik ongini mustahkamlaydi va ularni barqaror rivojlanishga intilishga yo‘naltiradi.

Naturalistik intellekt — bu insonning tabiatdagi turli obyektlarni, hayvon va o‘simliklarni identifikatsiya qilish va ularning o‘zaro munosabatlarini tushunish qobiliyatidir. Govard Gardnerning “Ko‘pintellektli nazariya”sida naturalistik intellekt insonning ekologik muhit bilan faol aloqasi asosida shakllanadi, degan nazariya ilgari suriladi.

Naturalistik intellekt rivojlangan talabalar:

- Atrof-muhitni tahlil qilishda tajribali;
- Ekologik va biologik tushunchalarni oson anglaydi;
- Tabiati bilan bog‘liq sohalarda samarali faoliyat yuritishi mumkin;
- Muammolarni tabiat resurslaridan foydalanib hal qilish qobiliyatiga ega;
- Jamiyatda ekologik ongni shakllantirishda faol ishtirok etadi.

“Atrof-muhitni tahlil qilishda tajribali” – demak, talabalar turli tabiiy obyektlar va jarayonlarni kuzatish, ularning xususiyatlari va o‘zaro munosabatlarini aniqlash va baholashda amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘ladi. Bu qobiliyat ularga ekologik tahlillar o‘tkazish, muammolarni ilmiy asosda hal qilish va atrof-muhitni barqaror rivojlantirish bo‘yicha loyihalarni samarali amalga oshirish imkonini beradi.

“Ekologik va biologik tushunchalarni oson anglaydi” – demak, talabalar turli tabiat obyektlari, hayvon va o‘simlik turlari, ekosistemalarning tarkibi va ularning o‘zaro bog‘liqliklarini tez va samarali tushunish qobiliyatiga ega. Bu ularga biologiya va ekologiya fanlari bo‘yicha nazariy bilimlarni amaliy mashg‘ulotlarda qo‘llash, tabiatda kuzatuvlar olib borish va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan ekologik loyihalarni amalga oshirishda yordam beradi.

“Tabiati bilan bog‘liq sohalarda samarali faoliyat yuritishi mumkin” – demak, naturalistik intellekti rivojlangan talabalar biologiya, ekologiya, agronomiya, gidrologiya va fermerchilik kabi sohalarda nazariy bilimlarini amaliyotga to‘g‘ri qo‘llay oladi. Ular turli ekologik va biologik muammolarni tahlil qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish, resurslardan samarali foydalanish va barqaror rivojlanish loyihalarini amalga oshirishda ishonchli hamkor bo‘lib xizmat qiladilar. Bu qobiliyatlar ularni zamonaviy tabiat bilan bog‘liq kasblarda raqobatbardosh va bilimli mutaxassis qiladi.

“Muammolarni tabiat resurslaridan foydalanib hal qilish qobiliyatiga ega” – demak, naturalistik intellekti rivojlangan talabalar turli ekologik va biologik muammolarni hal qilishda atrof-muhitdagi mavjud resurslardan samarali va barqaror

usulda foydalanishni bildilar. Masalan, suv resurslari, o'simlik va hayvon turlari, tuproq va energiya manbalari kabilardan samarali foydalanib, ekologik loyihalar, qayta tiklash tadbirlari va barqaror qishloq xo'jaligi ishlarini amalga oshirishlari mumkin. Bu qobiliyat talabalarda tizimli fikrlash, muammoga kompleks yondashish va ekologik barqaror qarorlar qabul qilish salohiyatini rivojlantiradi.

Naturalistik intellektni rivojlantirishning asosiy nazariy bazasi Govard Gardnerning ko'pintellektli nazariyasi bo'lib, u intellekt turlarining bir-biri bilan integratsiyalanganligini ta'kidlaydi. Shuningdek, ekologik pedagogika nazariyalari talabalarning tabiat bilan faol aloqasi asosida rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.

1. **Interaktiv-faol prinsip** – talabalar tabiat bilan doimiy hamkorlikda bo'lib, amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

2. **Idrokiy turlilik prinsipi** – har bir talabaning tabiatni anglash uslubi individual, shuning uchun pedagogik usullar ham turli xil bo'lishi kerak.

3. **Praktik yo'nalish prinsipi** – nazariy bilim amaliyot bilan uyg'unlashtirilishi lozim (biologiya, ekologiya, geografiya mashg'ulotlari).

4. **Sistemalik prinsipi** – tabiat obyektlari va jarayonlarini kompleks tushunish talab etiladi, bu talabalarda tizimli fikrlashni rivojlantiradi.

5. **Ijtimoiy hamkorlik prinsipi** – ekologik loyihalarda guruhda ishlash talabalarning ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Naturalistik intellektni rivojlantirish usullari quyidagilardan iborat:

1. **Eksperiment va kuzatuvlar** – talabalar turli o'simlik va hayvonlarni kuzatib, ularning xususiyatlari va hayot faoliyatini tahlil qiladilar.

2. **Laboratoriya va dala mashg'ulotlari** – biologiya, geografiya va ekologiya fanlari bo'yicha amaliy ishlar, maydon tadqiqotlari.

3. **Proyekt va tadqiqot faoliyati** – talabalar ekologik loyihalar, tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan tadbirlar amalga oshiradilar.

4. **Simulyatsiyalar va modellash** – ekologik jarayonlarni virtual muhitda ko'rsatish va tahlil qilish.

5. **Interaktiv multimedia vositalari** – tabiat va ekosistema haqidagi vizual kontentlar orqali bilimlarni mustahkamlash.

Naturalistik intellekt rivojlangan talabalar nafaqat akademik sohada, balki ijtimoiy va ekologik faoliyatda ham yuqori samaraga erishadilar. Bu intellekt turining ahamiyati quyidagilar orqali aniqlanadi:

- biologiya, ekologiya va fermerchilik sohalarida akademik muvaffaqiyatga erishadilar;
- tabiatni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishga qaratilgan ijtimoiy tashabbuslarda faol ishtirok etadilar;
- ekologik ong va atrof-muhitga hurmat hissi orqali ma'naviy rivojlanishga ega bo'ladilar;
- turli fanlar orasida integrativ fikrlashni rivojlantirib, muammolarni kompleks yechish qobiliyatini oshiradilar.

Naturalistik intellektni rivojlantirish bo'yicha talabalar uchun aniq amaliy misollar:

- 1) **Biologiya va ekologiya fanlari** - talabalar oʻsimlik va hayvon turlarini identifikatsiya qilish boʻyicha laboratoriya va dala mashgʻulotlarini oʻtashadi.
- 2) **Ekologik loyihalar** - maktab va universitetlarda tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan guruhli tadbirlar, masalan, koʻllarni toza qilish, qayta tiklash aksiyalari.
- 3) **Innovatsion texnologiyalar** - virtual va interaktiv modellar orqali ekosistemalarni tahlil qilish, atrof-muhitni simulyatsiya qilish.

Naturalistik intellektni rivojlantirish nafaqat akademik natijalarni yaxshilaydi, balki talabalarda ekologik ongini shakllantirish, atrof-muhit bilan samarali hamkorlik qilish va ijtimoiy faollikni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Pedagogik jarayonda interaktiv, amaliy va sistemali metodlarni qoʻllash talabalarning tabiatga bogʻliq koʻnikmalarini mustahkamlaydi va ularni zamonaviy ekologik va biologik muammolarni hal qilishga tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Султанова Г. А. Комплексные экскурсии как средство экологического воспитания младших школьников / Автореф. дис. канд. пед. наук. Т. – ТГПИ. - 1995. – 18 с.
2. Суравегина И.Т., Сенкевич В.М., Как учит экологии: Кн. для учителей. - М.: Просвещение. - 1995.-142 с.
3. Turdiqulov E. Inson va havo. - T.: «Yozuvchi», 2002. - 48 b.
4. Toʻxtayev A. S. Ekologiya / Pedagogika institutlarining talabalari uchun oʻquv qoʻllanma. – T.: —Oʻqituvchil, 2001. - 144 b.

MUNDARIJA

KIRISH	4
Набиев Д.Х. МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ДИВЕРСИФИКАЦИИ	4
 I SHO'BA. XALQARO VA MAHALLIY TENDENSIYALAR ASOSIDA UMUMIY TA'LIMNING DOLZARBLIGINI ASOSLASH VA UNING SIFATINI TA'MINLASH	
I.Bekpulatov. BO'LAJAK FIZIKA FANI O'QITUVCHISINING O'QUV-TADQIQOT FAOLIYATINI LOYIHALASHGA TAYYORLASH SHART-SHAROITLARI	7
Шодиев Р.Д. ЖАРАЁНЛАРНИ МОДЕЛЛАШТИРИШ ВА УЛАРНИНГ УМУМЛАШТИРИЛГАН ТАРКИБИЙ ТУЗИЛМАСИ	9
Кекеева Зинаида Очировна. ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ	13
Shodiyev Rizamat Davronovich, Halimova Madina Abdisalim qizi. TABIIY FANLAR (SCIENCE)NI O'QITISHDA TABIIY-ILMIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI	18
Александрова Дарья Владимировна. ПОНЯТИЕ «ГРУППОВАЯ РАБОТА» И ЕЕ ОСОБЕННОСТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	21
Кекеева Зинаида Очировна. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СЕТЕВОГО ПРОСТРАНСТВА И ИНТЕРНЕТ-МЕХАНИЗМОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ	27
Звонарева Алина Александровна, Разливинских Ирина Николаевна. ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЙ ИНТЕРЕС У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПРОБЛЕМЫ И ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТИЯ	31
Shabbazova Dilfuza Ruzikulovna. SHARQ MUTAFAKKIRLARI ASARLARIDA AKSIOLOGIK QARASHLARINING YOSH AVLOD TARBIYASIDAGI AHAMIYATI	36
Sh.Z.Raxmatullayeva. BOSHLANG'ICH SINIF "O'QISH SAVODXONLIGI" DARSLARIDA SAVOL VA TOPSHIRIQLAR USTIDA ISHLASH (2-sinf sinf "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsligida berilgan hikoyalar asosida)	40
Yo'ldoshev N. O'. BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH	42

Otaboyeva Mohinabonu Muzaffar qizi, Reyimboyeva Ruxsora Bahrom qizi, Xudayqulova Fazilat Bo`riyevna. HOME EDUCATION SYSTEM IN DEVELOPING COUNTRIES	46
Yarmanova Yulduz Buriyevna. JAMOAVIY MUNOSABATLARDA SHAXS IJTIMOIIY-MADANIY ADAPTATSIYASINI SHAKLLANTIRISH	49
Yuldoshev Jahongir Tilakmurodovich. DARSLARDA STEAM TA'LIMNING AMALIY AHAMIYATI	52
Islomov Nurtoy Nomoz o'g'li. TALABANING INDIVIDUAL VA SHAXSIY XUSUSIYATLARI .	55
Sariyev Rabbim Shuhratovich. O'QUVCHILARNING IJODIY LOYIHALASH QOBILIYATLARINI OSHIRISHDA CHIZMACHILIK DARSLARINI TASHKIL QILISHNING AHAMIYATI.	58
Kodirov Akbar Shuxratovich. XALQARO TAJRIBALARGA TAYANGAN HOLDA UMUMIY O'RTA TA'LIMDA AMALIY VA TABIIY FANLARNI O'QITISHNING INNOVATSION YONDOSHUVI.....	61
Rajobov O'. M, Jovliyev B.X.IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARGA MAHALLIY TENDENSIYALAR ASOSIDA UMUMIY TA'LIM BERISH XUSUSIYATLARI.	65
Nizomova Dilnoza To'lqin qizi. BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA FANLARARO ALOQADORLIKNING AHAMIYATI	69
Berdiyev Mansur Eshonqul o'g'li. JISMONIY TARBIYA VA SPORTNING RIVOJLANISHI	71
Kodirov Akbar Shuxratovich. MAKTABLARDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING 4K MODEL ASOSIDA O'QITISH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH.....	73
Ravshanova Gulruxsor Zoxidovna. TA'LIM TIZIMIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMNING AHAMIYATI VA SAMARADORLIGI XUSUSIDA	78
Shoyimova Farangiz Mustafo qizi. JANUBIY KOREYA DAVLATI TA'LIM TIZIMI	81
Norova Nargiza Xalamamat qizi. UMUMIY TA'LIMDA FANLARARO ALOQADORLIKNING DOLZARBLIGI VA TENDENSIYALARI	83
Umarova Gulhayo Murodiljon qizi. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI O'QISHGA BO'LGAN QIZIQISHINI OSHIRISHDA INNOVATSION G'OYALARNING O'RNI	86
Nurullayeva Gulnora Uktamovna. TARIX FANINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	89
Urinova Durdona Olimovna. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI BAHOLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	92
Muminova Nilufar. O'QUVCHILAR SO'Z BOYLIGINI OSHIRISHDA MANTIQUIY MASHQLARNING SAMARADORLIGI.....	96
Qo'ldosheva Marjona. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI NUTQINI.....	98
O'STIRISH MAZMUNI	98
Ziyodullayeva Sarvinoz Shamsiddin qizi. KICHIK MAKTAB YOSHIDAN BOSHLAB LIDERLIK FAZILATLARINING SHAKLLANISH JARAYONLARI	101
Tirkashov Muxiddin Safarovich. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA EMPIRIK TUSHUNCHALARI SHAKLLANGANLIGINI ANIQLASHGA DOIR DIAGNOSTIK METODLAR	104
Marhabo Kazakova. BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA TAQQOSLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI	108
Ashurova Shaxzoda Shavkatovna. INGLIZ TILI O'QITUVCHI SHAXSINING INGLIZ TILIDAGI NUTQ KOMPETENSIYASINING USLUBIY JIHATI.....	111
Хайдарова Г.Н. КОНТЕНТ-АНАЛИЗ КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ МЕТОДОВ СОЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ	114

Ne'matova Diyora Baxodir qizi. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH - PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	117
Самадова Малика Хасан қизи. МАЛАКАЛИ КАДРЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА МАХСУС ФАНИНИНГ ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ БУ СОҲАДАГИ БИЛИМ МЕЗОНИ	120
Samiyeva Surayyo Oripova. O'ZBEK VA TOJIK TILLARIDA EVFEMIZM VA SINONIMIYA MUNOSABATLARI	123
Xoliyorova Donaxol Nomoz qizi. INTERFAOL TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH	127
Umirova Malika Shovkat qizi. FORTEPIANO O'QITISHNING INNOVATSION USULLARI .	131
Umirov Azamat Abdinazarovich. Shukurova Gulnisa Abdulla qizi BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ELEKTRON DARSLIKLARDAN FOYDALANISH YO'LLARI	134
Xolmo'minova Aziza Zafar qizi. BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARNING INNOVATSION FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	137
Asadova Nozima. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI SINFDAN TASHQARI TARBIYAVIY ISHLARINI TASHKIL ETISHIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH	140
D.Turayeva. BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA SAVODXONLIK VA FAN TEXNIKA YANGILIKLLARDAN XABARDOR BO'LISHHAMDA FOYDALANISH KOMPETENSIYASI	144
L.M. Muhammadiyeva. O'QUVCHILAR OTA-ONALARI BILAN SAMARALI HAMKORLIK OLIB BORISH YO'LLARI	149
O. Eshniyozova. MAKTABLARDA DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH	151
STRATEGIYALARI.....	151
Berdimurodova Zarina Baxriddin qizi. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING AHAMIYATI	155
N. B. Kuchkorova. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXO-PEDAGOGIK ASPEKTLARI	158
Baratova Ruxshona Siroj qizi, Jo'rayeva Bexruza Bekzod qizi, Xusniya Muxtorova Ilhom qizi, Razzoqova Shahnoza Dustmamatovna. KEY CONCEPTS OF LINGUO-CULTURAL STUDIES IN COMPARATIVE LINGUISTICS AND THEIR CHARACTERISTICS IN LEARNING LANGUAGE UNITIES	161
Abdunazarova Zaynab Almurod qizi. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJTIMOIIY RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATI	164
Abdikarimova Fatima Bakhromovna. THE SIGNIFICANCE OF CRITICAL THINKING FOR PRIMARY SCHOOL TEACHERS WITHIN THE FRAMEWORK OF AN INTEGRATED CURRICULUM	168
Yaxshiboyeva Sitara Toshpulat qizi. TALIM JARAYONIDA STEAM YONDASHUVNING TABIIY FANLARNI O'QITISHDAGI AHAMIYATI	171
Mamatqulova Muhayyo Akmal qizi. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	174
Egamberdieva O.Sh. GUMANITAR FANLARDA FIZIKA METODLARINING QO'LLANISHI	178
Jamoliddin Ergashev. XALQARO BAHOLASH TIZIMLARINING AFZALLIKLARI.....	181

Qaxxarova Nazira Nuridillo qizi, Toshtemirova Umida. TURKISTON MA'RIFATPARVARLARINING MAORIF SOHASIDAGI ISLOHOTLARI VA YANGICHA YONDASHUVDAGI DARSLIKLARNING PEDAGOGIK ASOSLARI.....	184
Abdisalom Nabiyev. O'QUVCHILARNI MANTIQIY VA NOSTANDART FIKRLASHGA O'RGATISH USULLARI.....	187

II-SHO'BA:.....	191
MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY ASOSLARI	191

<i>Муева Ангелина Викторовна, Очирова Анига Вениаминовна. ВЛИЯНИЕ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА УСПЕВАЕМОСТЬ ДЕТЕЙ.....</i>	<i>191</i>
<i>Аннаева Я.Б, Хайтимова Лазиза. ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ ИГРЫ - ДРАМАТИЗАЦИИ.....</i>	<i>194</i>
<i>Abdinazarova Nilufar Eshnazarovna. MEHRIBONLIK UYI TARBIYALANUVCHILARIDA IJOBIY XULQ-ATVORNI SHAKLLANTIRISH – MUHIM IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA.....</i>	<i>200</i>
<i>Achilov O'tkir Isomitdinovich, Donayeva Munira Baxriddin qizi. ELEKTRON AXBOROT TA'LIM RESURSLARI ASOSIDA MAKTABGACHA TA'LIM TARBIYALANUVCHILARIDA ELEMENTAR MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISH METODLARINI TAKOMILLASHTIRISH.</i>	<i>204</i>
<i>Jo'rayeva Mohira Yunus qizi, Bakhromova Maftuna Bakhrom qizi. MODERN FOUNDATION OF PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM DEVELOPMENT.....</i>	<i>209</i>
<i>Choriyeva Surayyo Choriyevna. PSYCHOLOGY OF FAMILY RELATIONS.....</i>	<i>211</i>
<i>Dilobar Usmonova Elmurodovna. YANGI O'ZBEKISTONDA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH STRATEGIYALARI</i>	<i>214</i>
<i>Abdinazarova Nilufar Eshnazarovna. MEHRIBONLIK UYI TARBIYALANUVCHILARIDA XULQ-ATVOR SHAKLLANISHI MUAMMOSINING ILMIY-NAZARIY VA METODOLOGIK MUAMMOLARI</i>	<i>217</i>
<i>Normatova Nilufar Komilovna. FASILITATSION YONDASHUVNING MAZMUNI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....</i>	<i>222</i>
<i>Qalandarova Dilrabo, Otaboyeva Mohinabonu Muzaffar qizi. EFFECTIVE ENGLISH LANGUAGE TEACHING METHODS FOR PRE-SCHOOL CHILDREN</i>	<i>227</i>
<i>Achilov O'tkir Isomitdinovich, Hasanova Chexroz Ulug'bekovna. MAKTABGACHA TA'LIM TARBIYALANUVCHILARIDA MIQDORIY MUNOSABATLARINI ELEKTRON AXBOROT TA'LIM RESURSLARI ASOSIDA O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.....</i>	<i>231</i>
<i>Raxmatova Maftuna Uktamjan qizi. MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI</i>	<i>235</i>
<i>Ashurova To'lg'anoy Ergashevna. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI IJTIMOIIYLASHTIRISHDA PREDMETLARNING AHAMIYATI.....</i>	<i>240</i>
<i>Choriyeva F. D.Xusanova BOLALAR XULQIDAGI SALBIY O'ZGARISHLARNI BARTARAF ETISHGA QADRIYATLI YONDOSHUV</i>	<i>243</i>
<i>Yarmanova Yulduz Buriyevna, G'aybullayeva Sitara Abdullo qizi. . MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA IJTIMOIIY PEDAGOGIK HAMKORLIKNING AHAMIYATI.....</i>	<i>246</i>

Turdiqulova Luiza Zayniddinovna. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI VA OTA-ONALAR O'RTASIDAGI O'ZARO MUNOSABATLAR SHAKLLARI.	249
Muratova Shaxnoza Ibatovna. O'ZBEK XALQ ERTAKLARI VOSITASIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH.	252
Choriyeva F. M.Anvarova TARBIYALANUVCHILARDA MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISHGA DOIR XORIJIY TAJRIBALAR.	255
Yarmanova Yulduz Buriyevna, Ahmedova Farangiz Mahmud qizi. QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA DIFFERENSIAL YONDASHUV	258
Uzoqov Muxriddin Faxriddin o'g'li. MASHG'ULOTLAR ASOSIDA BOLA SHAXSINI PERSONALLASHTIRISH JARAYONIDA UZINI NAMOYON QILISHINI FAOLLASHTIRISH 261	
M.B.Alimardonova. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARINING MAKTABGA TAYYORLOV GURUHI BOLALARINING KOGNITIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI VAZIFALARI.	264
F.A.Choriyeva.M.U.Raxmatova MILLIY AKSILOGIYANING GLOBALLASHUV JARAYONIDAGI AHAMIYATI	267
Tilavova Nargiza Turabovna. HARAKATLI O'YINLAR ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA EKOLOGIK TARBIYA BERISH.	269
S. R. Irisova. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MASHG'ULOTLARNI TASHKIL ETISHDA INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANISH.	272

III-SHO'BA: PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM MAZMUNI, SIFATI, TA'LIM DASTURLARI, TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Матвеева Татьяна Викторовна, Плуталова Анастасия Александровна. ПОНЯТИЕ ПРОЕКТИРОВАНИЯ. ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ВЫСТАВОЧНЫХ ПРОСТРАНСТВ	277
Матвеева Татьяна Викторовна. ТЕХНОЛОГИИ РЕВИТАЛИЗАЦИИ И РЕНОВАЦИИ ОБЪЕКТОВ СРЕДОВОГО ДИЗАЙНА В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ДИЗАЙНЕРОВ	281
Muhammadiyeva Manzura Maratovna. TALABA YOSHLARDA KASBIY FAOLIYATGA NISBATAN MAS'ULIYAT HISSINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI	286
Sadikova Yulduzxon Kamolovna. BOSHLANG'ICH SINFLARDA STEAM SINFIGA MANTIQIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH	290
Qosimova Gavhar Islomovna. STEAM TEXNOLOGIYASIGA ASOSLANGAN ZAMONAVIY TA'LIMNING IMKONIYATLARI	295
Ishkobilov F. X.O'QUV JARAYONIDA VIRTUAL LABORATORIYALARNI O'QITISHDA MOBIL ILOVALARDAN FOYDALANISH	299
Eshqobilov Sh.X. INFORMATIKA FANINI TAKOMILLASHTIRISH: SINFIGA INTERAKTIV SIMULYATSIYA MODELLARINI TADBIQ ETISH	302
Ernazarova Gulnora Oblaqulovna, Xamidov Saidolim Saydrahman o'g'li, Ismailov Fazliddin Xusniddin o'g'li. PROFESSIONAL TA'LIMDA INTERFAOL USULLAR YORDAMIDA TA'LIM SIFATINI RIVOJLANTIRISH	304
A.Sh.Axmedova. O'QUV MATERIALLARINI MODELLASHTIRISH ASOSIDA	309
TALABALAR TEXNOLOGIK BILIMLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	309

<i>Ernazarova Gulnora Oblaqulovna, Avazova Ruxshona Fayzulla qizi, Xamidov Saidolim Saidraxmon o'g'li.. PROFESSIONAL TA'LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI.....</i>	312
<i>Dusaliev Muysin Tura o'g'li. QO'QON VA XIVA XONLIKLARI O'RTASIDA ELCHILIK ALOQALARI TARIXI</i>	315
<i>Davronova Firuza Laziz qizi. KIMYO TA'LIMIDA IMITATION MODELLARDAN FOYDALANISHNING O'QUV JARAYONIGA TADBIQI VA KUTILADIGAN NATIJALARI ...</i>	320
<i>Xudoyberdiyev Baxtiyar Raxmatullayevich. BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIGA HARAKATLI O'YINLARNI O'RGATISHNING HOZIRGI HOLATI</i>	326
<i>Abdulaziz Qurbonov, Mavluda Karimova, Karim Dustov. BIOLOGIYA FANI O'QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIK TIZIMI RIVOJLANTIRISH MODEL.</i>	329
<i>Oqboyeva Zulfiya Bobonazarovna. USING MODERN TECHNOLOGIES IN DEVELOPING LIFE SKILLS OF YOUNG LEARNERS</i>	333
<i>Sunatov Jo'rabek Turg'unbek o'g'li, Gulamova Dilnoza Nizamiddinova. PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI YAXSHILASH</i>	337
<i>Rajabova Xurshida Hakimovna. BOSHLANG'ICH SINFLARDA FANLARARO INTEGRATSIYASINI TASKIL ETISHNING IJOBIY XISLATLARI.</i>	339
<i>Sh.R. Turdiyev, Sagdullayeva Farangiz. TEXNIKA YO'NALISHI MUTAXASSISLARINI ISHLAB CHIQRISH SHAROITIDA KASBGA TAYYORLASHNI VIRTUAL MODELLASHTIRISH</i>	342
<i>Itolmasova Zarina To'lqin qizi. TALABALARNI PEDAGOGIK MULOQOT JARAYONLARIGA TAYYORLASHDA QO'LLANILADIGAN UZLUKSIZLIK PARADIGMASI</i>	346
<i>O.Eshniyozova. MAKTABLARDA DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI.....</i>	351
<i>Jo'rayeva Mohira Yunus qizi, Mamadova Shaxnoza Farxod qizi. DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL CONTENT, QUALITY, EDUCATIONAL PROGRAMS, TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....</i>	355

IV SHO'BA.....358

OLIV TA'LIM HAMDA IJTIMOIV SOHALARNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI

.....358

<i>Chudakova Vira. CURRENT TRENDS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF TECHNOLOGIES: "FORMATION OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF TEACHERS FOR INNOVATIVE ACTIVITIES" AND "DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL COMPETITIVENESS COMPETENCIES", USING DIAGNOSTIC, INTERACTIVE, DIGITAL AND STEM METHODS, TO IMPROVE THE QUALITY OF THE EDUCATION SYSTEM</i>	358
<i>Nurullayeva Shaxlo Uktamovna. OLIV TA'LIM TIZIMIDA TALABALAR METODIK-TADQIQIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI</i>	366
<i>Николаева Анастасия Владимировна, Стерхова Наталья Сергеевна. ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЙ ПОДХОД: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ, ПОНЯТИЕ, ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ</i>	372
<i>Кекеева Зинаида Очировна. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПАТРИОТИЗМА БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРОФЕССИИ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ .</i>	376

Уварова Галина Николаевна. ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ	380
Kodirov Ismoil Norkobilovich. DUAL TA'LIM TIZIMIDAN FOYDALANIB OLIY TA'LIMDA MALAKALI MUQOBIL ENERGETIK KADRLARNI TAYYORLASH MEXANIZMLARINI TASHKIL ETISH	383
O.P.Asloнова. RIVOJLANTIRUVCHI VARIATIV TA'LIM XUSUSIYATLARI VA IMKONIYATLARI	389
Oripova Nodima Halilovna. VARIATIV MODELLASHTIRISHNING O'ZIGA XUSUSIYATLARI	393
Muhammadiyeva Manzura Maratovna. TALABA YOSHLARDA KASBIY FAOLIYATGA NISBATAN MAS'ULIYAT HISSINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI.....	397
Ishmuradova G.I. MUTAXASSIS KADRLAR TAYYORLASHDA KOMPETENTSIYALARNING TA'RIFI VA ULARNING TURLARI.....	400
Kenjayeva Dildora Terkashevna. TARBIYACHISI FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI	404
Boymatova Munavvar Ravshan qizi. SHAXSNING STRESS HOLATIDA EMOTSIONAL CHIDAMLILIKNING NAMOYON BO'LISHI VA AHAMIYATI.....	406
Юсупова Дилдора Уктамовна. РОЛЬ СИТУАЦИОННЫХ ЗАДАЧ В РАЗВИТИИ КЛИНИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКИХ ВУЗОВ.....	411
Yo'ldoshev Rustam Elmurodovich. TA'LIMDA TALABALARNI TADQIQIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDAGI MUHIM PEDAGOGIK YONDASHUVLAR	415
Sobirova Noiba Zafar qizi. ETIMOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING MANTIQIY FIKRLASH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI.....	418
Elnur MIRZAYEV. CHIZMA GEOMETRIYA FANINI O'QITISHNI MULTIMEDIYA TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH	422
Haydarov Jamol G'ulommamatovich. ZAMONAVIY TA'LIMDA QO'LLANILADIGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI VA VAZIFALARI	425
Boymatova Munavvar Ravshan qizi. YOSHLAR ORASIDAGI EMOTSIONAL ZO'RIQISHLAR	429
Bobonazarova Sevara Odiljon qizi. ALISHER NAVOIY ASARLARINING ZAMONAVIY TA'LIMGA MOSLIK IMKONIYATLARI.....	433
Abdisodiqova Marjina Normurod qizi. TALABALARNI TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIGA TAYYORLASHNING TEXNOLOGIK KOMPONENTINI SHAKLLANTIRISHDA O'QITUVCHINING O'RNI.....	436
M.K.Kazakova, Hamrayeva Muhayyo Erkin qizi. O'QUV MATNLARI TA'LIM VOSITASINING BIRLIGI SIFATIDA.....	439
Parmonova Laylo Ilxomovna. SHAXS SENSOR XUSUSIYATLARINING PSIXOLOGIK STRUKTURASI	445
Norqulov Usmon Elomonovich. MUHANDISRLARNING KASBIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH DARAJASINI BAHOLASH ORQALI ELEKTROTEXNIKA KURSI AMALIY TAYYORGARLIGINI TASHKIL ETISH.	451
Umirov Azamat Abdinazarovich. Ro'ziqulova Dilfuza Xudoyberdiyevna OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARINI KOMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	456

<i>Dusaliev Muysin Tura o'g'li. QO'QON VA XIVA XONLIKLARI O'RTASIDA ELCHILIK ALOQALARI TARIXI</i>	458
<i>Abdirasulov Lochinbek Xusniddinovich. O'QUVCHILARDA TEXNOLOGIK MUHIT MUHOFAZASI BO'YICHA TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH.....</i>	464
<i>A.A.Raimberdiyev. O'QITUVCHINING PEDAGOGIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARNING KONTSEPTUAL ASOSLARI.....</i>	468
<i>M. N. Xo'jamberdiyeva. TA'LIM OLUVCHILAR IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA EYDEKOLOGIYA TAMOIYILLARINING AHAMIYATLI.....</i>	471
<i>Ernazarova Rana Yuldashevna. TALABALARDA STRESSGA BARQARORLIKNI OSHIRISH VA STRESSNI KELITIRIB CHIQRUVCHI OMILLAR.</i>	473
<i>Shoyimov Shermurod Shavkat o'g'li. IJTIMOIIY SOHALARDA OMMAVIIY XIZMAT KO'RSATISH TIZIMLARINING TADQIQOT METODLARI</i>	476
<i>D.G'afurova. TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK QOBILIYAT VA PEDAGOGIK MAHORATNING TA'LIM - TARBIYA BERISHDAGI AHAMIYATI.....</i>	480
<i>Xolmuminova Oygul Jumayevna. PEDAGOGIKADA EKOLOGIK TA'LIM-TARBIYA BERISHNING HUQUQIIY ASOSLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISHDA INNOVATSION G'OYALARNI QO'LLASH.</i>	484
<i>Мамажон Зокиров. ТАЪЛИМДА ДАРС МАЗМУНИ ВА СИФАТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ</i>	490
<i>Elboyeva Shaxnoza Azim qizi. METHODS OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING.</i>	495
<i>Abdullayeva Gavhar Ro'zimurod qizi. TALABALARNI ADEKVAT MODELLAR ASOSIDA METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZARUR SHARTLARI.....</i>	502
<i>Rajabov Adham Umarqulovich. TALABALAR NAZARIY-METODIK TAYYORGARLIGINING O'ZIGA XOS ASPEKTLARI.....</i>	505
<i>Mirzayev Sardor Amrullayevich. TA'LIMDA EKOPEDAGOGIKANI VA BO'LAJAK PEDAGOG KADRLARNING EKOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI</i>	508
<i>Ernazarova Gulnora Oblaqulovna, Raxmatullayeva Lobar Xurshid qizi, To'xtamuradova Laylo Rashid qizi. OLIY TA'LIMDA TALABALARNING MUSTAQIL ILMIY IZLANISHLARINI TASHKIL ETISH</i>	511
<i>Abdisodiqova Marjina Normurod qizi. TALABALARNING FAOLIYATIDA TADQIQOTCHILIK MALAKALARINI EGALLASH TEXNOLOGIYASINI SHAKLLANTIRISH.....</i>	514
<i>Ergashev Nuriddin G'ayratovich. COMPONENTS AND STRUCTURE OF TEACHING INFORMATION TECHNOLOGY IN TECHNICAL SYSTEMS IN A DIGITAL LEARNING ENVIRONMENT BASED ON A HIERARCHICAL APPROACH</i>	520
<i>Xamrayev Nodir Zokir o'g'li. OLIY TA'LIMDA VIRTUAL O'YINLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIK VA KAMCHILIKLARI</i>	524
<i>Shaynazarov Ravshan Mamayusubovich. TEXNIKA IXTISOSLIGI TALABALARIDA MUTAXASSISLIK FANLARINI O'QITISHDA GRAFIKLI VIZUALLASHTIRISHDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK XUSUSIYATLARI.....</i>	527
<i>Batirov Zafar Lutfullayevich. HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGIGA OID KOMPETENSIYALARNI MUTAXASSIS KADRLARDA SHAKLLANTIRISH.....</i>	531
<i>Ernazarov Zoxid Nazarovich. RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA OLIY TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHNI BOSHQARISH BO'YICHA TADQIQOTLARNING AMALDAGI HOLATI</i>	535

Donayev Sultonmurod Xolboyevich. JAMIYAT TARAQQIYOTINI YANGI SIFAT BOSQICHIGA OLIB CHIQADIGAN ISLOHOTLAR JARAYONIDA TA'LIMNI BOSHQARISHNING TARIXIY-PEDAGOGIK KONTEKSTI.....	539
Tuxtayev Soyib Safarovich. OTM TALABALARI KOMMUNIKATIV TA'LIMNI PEDAGOGIK BOSHQARISHNI SHAKLLANISHINING NAZARIY VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI	543
Ф.Т.Чориева. ЛИНГВО-МЕТОДИК ТАЖРИБАЛАРГА АСОСЛАНГАН ЁНДАШУВНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ.....	546
Xolmurodov Dilmurod Sobir o'g'li. OLIY TA'LIM MUASSASALARI HAMDA PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA ZAMONAVIY TA'LIM SHART-SHAROITLARI ASOSIDA MUHANDISLARNI TAYYORLASHNING HOZIRGI HOLATI VA DOLZARB VAZIFALARI....	549
Islomov Nurtoy Nomoz o'g'li. TALABANING INDIVIDUAL VA SHAXSIY XUSUSIYATLARI	553
Itolmasova Zarina To'liqin qizi. TALABALARNI PEDAGOGIK MULOQOT JARAYONLARIGA TAYYORLASHDA QO'LLANILADIGAN UZLUKSIZLIK PARADIGMASI	556
Бозорова Ш.Э. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЗАБЛУЖЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ФИЗИЧЕСКОЙ ХИМИИ.....	560
Алишер Отакулов. ОБЩЕДИДАКТИЧЕСКИЕ И ЧАСТНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ.....	564
Chorshanbiyev Sherali Esanpo'latovich. TALABALARDA "EKOLOGIK TA'LIM, TARBIYA VA INSON SALOMATLIGI" TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH.....	567
Qilichev Nurulla Abbosovich. MARKAZIDA SHAXS TURGAN INFORMATIKA TA'LIMI UCHUN AXBORIY-TA'LIMIY MUHITNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	571
Karimov Ilhom Normamatovich. TALABALARDA INTELLEKTUAL SAMARADORLIKNI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM METODLARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI	575
Mixliyev Nurbek Alloyorovich. TALABALARDA BIOFALSAFIY YONDASHUV ASOSIDA ALGORITMIK KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH.....	579
Xalilova Habiba Mamatkulovna. TARIXIY YONDASHUV TAMOYILI TALABALARNI IJTIMOIIY FAOLLIGINI FAOLLASHTIRISH OMILI SIFATIDA.....	583
Muhammadiyeva Nilufar Sheraliyevna. PEDAGOGIK OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MUTAXASSISLAR TAYYORLASHNING MAZMUNI VA TEXNOLOGIYASINI RIVOJLANTIRISH	585
Keldiyorova Manzura G'aybullayevna. BOSHLANG'ICH SINFLARDA GEOMETRIYA ELEMENTLARINI O'RGATISHNING AHAMIYATI.....	588
G'aniyev Alisher Islomovich. TALABALARDA ANALITIK KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIKANING O'RNI	592
Юсупова Сумора Санжаровна. ПРЕИМУЩЕСТВА ПРИМЕНЕНИЯ СИМУЛЯЦИОННЫХ МЕТОДОВ В СТОМАТОЛОГИИ.	595
Niyazov Jasur Abdirasulovich. KOMBINATSIYALANGAN DIDAKTIK INTERFAOL DASTURIY TIZIMNI LOYIHALASH.....	599
B.D.Boypolvonov. MODULLI YONDASHUV KONSEPSIYASINING MOHIYATI, MAQSADI VA VAZIFALARI, TAMOYILLARI.....	603
Tursunova G.Q. KIMYO KURSIDA TALABALARGA IQTISODIY BILIMLARNI SHAKLLANTIRISH	607

<i>Даниленко Анжела Павловна. МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ.....</i>	611
Berdiyev Bahodir Ravshanovich, Panjiyeva Shahlo Zulfixor qizi. MATEMATIKADA TO‘PLAMLAR VA ULARNING ELEMENTLARI USTIDA ISHLASH.....	615
Berdiyev Bahodir Ravshanovich, Akromova Sabrina Bekzod qizi. MATEMATIKA DARSLARIDA KEYS (MUOMMOLI VAZIYAT) LARDAN FOYDALANISH	618
Zoxidov Jahongir Botirxonovich. TA’LIM JARAYONIDA WEBGA YO’NALTIRILGAN .NET ISHLANMALARIDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI.....	621
Zoxidov Jahongir Botirxonovich. WEBGA YO’NALTIRILGAN .NET ISHLANMALARIDAN TA’LIM JARAYONIDA FOYDALANISHNING O’ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	624
Ravshan Abdullayev Narzulloyevich. DASTURIY TA’MINOT ARXITEKTURASI TUZILISHIDA DIZAYN YARATISH TALABLARI VA ULARNI ISHLAB CHIQISH TEXNOLOGIYALARI.....	629
Shodiyev Rizamat Davronovich, Ergashev Nuriddin G’ayratovich. TEXNIKA IXTISOSLIKLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI IYERARXIK YONDASHUV ASOSIDA O’QITISHNING PEDAGOGIC SHART SHAROITLARI.....	626
Sattorov Sardorbek Shovkat o’g’li. RAQAMLI TEXNOLOGIYALSSAR ASOSIDA TA’LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR VAZIFALARI.....	632
Xamrayev Nodir Zokir o’g’li. MUHANDISLIK SOHALARIDA TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI.....	635
J.T.Mannabov. MASOFAVIY TA’LIMDA JARAYONIDA O’QITUVCHILARNING TEXNOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI.....	650
Shoyimov Shermurod Shavkat o’g’li. TURLI SOHALARDA TEXNOLOGIK JARAYONLARNI MODELLASHTIRISHNING TADQIQOT METODLARI.....	655
BOTIROVA ZILOLA NODIROVNA. BOSHLANG’ICH SINF DARSLARINI TASHKIL ETISHDA XALQ OG’ZAKI IJODI NAMUNALARIDAN FOYDALANISHNING TARBIVAVIY AHAMIYAT.....	658
Nortojiyeva Muhayyo Zafar qizi. MATEMATIKA FANINI O’QITISH JARAYONIDA KO’RGAZMALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	661
Xo’jaqulov Akbar Eshquvvatovich. MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARIDA OILAGA QADRIYATLI MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISH....	664
Tulkin Islamovich Primov. OB’YEKT, TIZIM, SINF TUSHUNCHALARINI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA O’QUVCHILAR ONGIDA DUNYONING AXBOROT MANZARASINI SHAKLLANTIRISH.....	668
Yoziyeva Umida Lutfillayevna. VARIATIV MODELLASHTIRISHGA DOIR NAZARIY YONDASHUVLAR TAHLILI.....	671
Jo’rayeva Mohira Yunus qizi. BOSHLANG’ICH TA’LIM YO’NALISHI TALABALARINING NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	674
Умаров Ф.И. Ўўл-транспорт ҳолдисаларини олдини олишида болалар учун профилактик тадбирларни амалга ошириши ўўллари.....	677
Qahhorova M.U. BOSHLANG’ICH SINF O’QUVCHILARIDA ANALITIK FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH.....	681
QO’SHOQOVA UMIDA ERKINOVNA. UNIVERSITET TALABALARIDA ISHLAB CHIQILGAN TADQIQOT KO’NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH USULLARI	683
Qo’ldashev Erkinjon Nekboyev Xurshid Xoliyorovich RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKT – TARAQQIYOT ASOSIDIR.....	668
Nekboyev Xurshid Xoliyorovich MEDIA VA AXBOROT SAVODXONLIGI RAQAMLASHUV DAVRINING ASOSIY TALABI.....	691

Xaydarova Oliya Kaxxarovna Karimova Farangiz Nomoz qizi O'QUVCHILARDA OLAMNING TABIIY-ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHNINUMUMIY QONUNIYATLARI	694
Аренова А.Х.¹, Жунусбекова А.² ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ГИБРИДНОГО ОБУЧЕНИЯ (HYFLEX ТЕХНОЛОГИИ) В ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В ВУЗЕ	701
Чориева Зухра Толиб қизи ТАЪЛИМДА ЭМПИРИК ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ НАЗАРИЙ ТАВСИФИ	704
Ibatova Nigora Istamovna. Ibrohimova Oysha Ibrohimovna. QALAMTASVIRNING TASVIRIY SAN'ATDA TUTGAN O'RNI	707
Shaxmurodova Diljahon Almardonovna.O'QUVCHILAR O'QUV-BILUV FAOLIYATINI BAHOLASH – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	711
Botirova Zilola Nodirovna. KONTEKSTLI YONDASHUV - O'QUV-IJODIY FAOLIYATNI SAMARALI TASHKIL ETISH OMILI SIFATIDA	714
Botirova Zilola Nodirovna. KONTEKSTLI YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING O'QUV – IJODIY FAOLIYATINI MODELLASHTIRISHNING TASHKILIY-METODIK IMKONIYATLARI	716
M.N.Xo'jambardiyeva .ONA TILI TA'LIMI O'QUV JARAYONIDA EYDEKOLOGIYA TAMOIYILLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI	720
Raimberdiyev Asqarjon Asrorovich. ONA TILI TA'LIMIDA IQTIDORNI ANIQLASHNING PSIXOLOGIK STRUKTURASI	722
Mahmudova Dilnavoz Shavkatjon qizi. PEDAGOGIK NIZOLAR VA ULARNI OLDINI OLIISH YO'LLARI	724
Yuldoshev Nazar Bahriyeva Charos. BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA INTERAKTIV USULLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	727
G'uzorov O'tkir Umbarovich. "TA'LIM TIZMINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI"	734
Nomozova Dildora Sherzod qizi. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXLOQIY TARBIYA	736
Munavvar Boymatova Ravshan qizi. ONA TILI DARSLARIDA GAP MAVZUSINI O'QITISH METODIKASINING NAZARIY ASOSLARI	740
Xurshida Fayziyeva. O'QUVCHILARDA NUTQIY-ODOB AXLOQNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI	742
Quvanov Zahriddin. BILIMLARNI O'ZLASHTIRISH JARAYONIDA O'QUVCHILARDA MANTIQUIY TARZDA IFODA ETISH METODIKASI	743.
Quvanov Zahriddin.BILIMLARNI O'ZLASHTIRISH JARAYONIDA O'QUVCHILARDA MANTIQUIY TARZDA IFODA ETISHNING O'RNI	745
Хужакулов А. К. ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ВЫБОРА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ГИПОТЕТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ	748
Samadova Nafosat Rasulovna.O'QUVCHILAR O'RTASIDA STEAM TA'LIMINI TATBIQ ETISH YO'LLARI	751
Sobirova Noiba Zafar qizi .ETIMOLOGIK TAHLIL ASOSIDA TALABALARNING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA TA'LIM JARAYONI OLDIGA QO'YILADIGAN TALABLAR	755
Tursunov Alisher Rozikjonovich. LINGVISTIK TARKIBLASHTIRILGAN TO'PLAMLAR BILAN ISHLASHNING ASOSIY USULLARI	758
Karimov Bahodir Safarovich.ME'YORIY-METROLOGIK KOMPETENSIYALARNI TARKIBIY MAZMUN-MOHİYATINING TAVSIFIY ASPEKTLARI	761
R.I. Achilov TALABALARNING TEXNIK HOLATINI SHAKLLANTIRISHDA JISMONIY MASHQLARNING AHAMIYATI	765

Karimov Bahodir Safarovich. <i>ME'YORIY-METROLOGIK KOMPETENSIYALAR VA ULARNI TA'LIM OLUVCHILARDA SHAKLLANTIRISHNING MAZMUN-MOHİYATI.....</i>	769
R.I. Achilov. <i>TALABALARNING JISMONIY SIFATLARNI OSHIRISHDA KELAJAK TENDENSIYALARI VA FUTUROLOGIK KOMPETENSIYANING RO'LI.....</i>	775
F.Q.Norinov. <i>GLOBALASHUV SHAROITIDA NATURALISTIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI.....</i>	778
F.Q.Norinov. <i>TALABALAR NATURALISTIK INTELEKTINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.....</i>	783

**TA'LIM TIZIMINI
RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY
TENDENSIYALARI: DOLZARBLIGI,
MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI**

Bosishga ruxsat etildi: 14.05.2024 y.

Ofset qog'oz. Qog'oz bichimi:

60x84 1/16. "Times New

Roman" gar. Ofset bosma.

Hisob nashriyot t.: 36,22. Shartli b. t.: 36,30.

Adadi: 20 nusxa. Buyurtma№ 16

QarMII kichik bosmaxonasida chop etildi.

180100. Qarshi shahri, Mustaqillik ko'chasi, 225 – uy.

Telefon 91-466-80-32.